

L I E T U V O S   V A L S Č I A I

Papilė
I, II, III dalys

LIETUVOS VALSČIAI

Knyga skiriama

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI
1009–2009

LIETUVOS VALSTYBĖS – KARALIAUS MINDAUGO
KARŪNAVIMO 750 METŲ JUBILIEJUI
1253–2003

PAPILĖS 665-OSIOMS METINĖMS
1339–2004

LIETUVIŠKOS SPAUDOS ATGAVIMO ŠIMTMEČIUI
1904–2004

Papilė

II, III dalys

Versmė
Vilnius
2006

Lietuvos
tūkstantmečio
programos
leidinys

Papildė II, III dalys

11-oji serijos „Lietuvos valsčiai“ monografija

Vyriausioji redaktorė
VIDA GIRININKIENĖ

Sudarytojai
VIDA GIRININKIENĖ, LEOPOLDAS ROZGA, RITA REGINA TRIMONIENĖ,
POVILAS KRIKŠČIŪNAS, JUOZAS PABRĖŽA

Redaktoriai
VIDA GIRININKIENĖ, PETRAS JONUŠAS, POVILAS KRIKŠČIŪNAS, VACYS MILIUS,
DAIVA VYČINIENĖ, JUOZAS PABRĖŽA, LEOPOLDAS ROZGA

Kalbos redaktorius
ALBINAS MASAITIS

Anglų kalbos redaktorius, vertėjas
ALOYZAS PRANAS KNABIKAS

Korektorė
RASA KAŠĖTIENĖ

Monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisija
Akad. ALGIRDAS GAIGALAS (gamta), doc. dr. ALGIRDAS JAKUBČIONIS
(istorija), dr. ARTŪRAS JUDŽENTIS (kalba), prof. habil. dr. VYTAUTAS KUBILIUS
(kultūrologija), prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ (etnologija, komisijos
pirmininkė), prof. habil. dr. STASYS SKRODENIS (tautosaka), akad. ANTANAS
TYLA (istorija), dr. GINTAUTAS ZABIELA (archeologija)

Dailininkas
ALVYDAS LADYGA

Maketuotoja
VIOLETA BARKAUSKAITĖ

Rengėjas ir leidėjas
Viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla (leidyklos vadovas PETRAS JONUŠAS)

Užsakovas
Akmenės rajono Papilės seniūnijos rėmimo fondas

Rėmėjai
Lietuvos Respublikos Vyriausybė, UAB „Magnolija“, Petras Jonušas,
Lietuvos Respublikos kultūros ir sporto rėmimo fondas, Lietuvos Respublikos
kultūros ministerija, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija, Akmenės rajono
savivaldybė, Bendradarbiaujančių Nyderlandų fondų Centrinei ir Rytų Europai
patarėjų taryba Lietuvoje, AB „Lietuvos paštas“, Kazys Narščius (JAV),
Šiaulių apskrities viršininke administracija, AB „Kalcitas“ ir kt. (žr. p. 719)

Viršelyje
Papilės piliakalnis. Apie 1938 m. Jono Sinkevičiaus nuotr.
Iš Simono Daukanto memorialinio muziejaus fondų

Knygą elektroniniu formatu išleido „Versmės“ leidyklos Elektroninių knygų rengimo centras. Vilnius, 2015-03-24

ISBN 9955-589-05-1 (popierinė kn.) ISBN 978-609-8148-19-0 (elektroninė kn.)

© VšĮ „Versmės“ leidykla, 2006

Antrosios dalies turinys

23 Pratarė

ISTORIJA. ATSIMINIMAI

- 25 Antano Daunio atsiminimai. *Parengė Jonas Daunys*
66 Stasys Daunys. Medžiai praauga žmones (Tėviškę prisiminius)
75 Aleksandra Balkevičienė. Atsiminimai. *Parengė Vida Girininkienė*
82 Mikalina Glemžaitė Papilėje. *Parengė Genovaitė Putinaitė*
86 Juozas Šiuša. Prisiminimai. *Parengė Leopoldas Rozga*

ETNINĖ KULTŪRA

- 93 *Venantas Mačiekus*. Papročių teisės likučiai papiliškių gyvenime
93 Žemės teisė
94 Šeimos ir paveldėjimo teisė
95 Samdos sutartys
98 *Tomas Puidokas*. Verbų sekmadienis ir verbų panaudojimas
103 *Antanas Gricius*. XX a. pradžios žaidimai Kušleikių kaime
105 *Stasys Daunys*. Vaikų auklėjimo papročiai
107 *Lina Kriaučionytė*. Maistas ir mitybos tradicijos
117 *Veronika Gribauskaitė*. Liaudies medicinos bruožai
123 *Stasys Daunys*. Senovės gyvulių ūkis
127 *Juozas Šiuša*. Linamynis
128 *Stasys Daunys*. Keliaujantys kaimo žydėliai
134 * *Julius Vainorius*. Papilės krašto vandens malūnai
134 Tyrinėjimų apžvalga
136 Malūnai Papilės apylinkėse
137 Malūnų savininkai ir malūnininkai
139 Malūnų sodybos
144 Vandens malūnų įrengimas
149 Malūnininkai ir klientai
150 Pagalbiniai malūnų verslai
151 Papilės krašto malūnai šiandien
153 * *Asta Venskienė*. Moteriško grožio idealas ir jo kūrimas

---

* Žvaigždute turinyje žymimi straipsniai, apibūti monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos (žr. p. 4). Straipsnių santraukos anglų kalba p. 705–710.

- 164 * *Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė*. XIX a. pabaigos – XXI a. pradžios gyvenimo ciklo papročiai
- 165 Gimtųjų papročiai
- 169 Vaikų ir jaunimo socializacija
- 170 Vestuvių papročiai
- 176 Šeimyninis gyvenimas
- 178 XX a. devintojo dešimtmečio pabaigos – XXI a. pradžios šeimos papročių ir jaunimo moralinių vertybių transformacija
- 182 *Daiva Česnauskytė, Laura Venclovaitė*. Gimtuvės
- 209 *Audronė Kiršinaitytė*. Gimė žmogus, gyveno žmogus, mirė žmogus...
- 222 * *Virginija Jurėnienė*. Papilės apylinkės kapinės
- 241 *Rita Masiulienė*. Apžadų kapeliai

KALBA

- 247 *Juozas Pabrėža*. Papilės apylinkių kalba
- 250 *Marija Razmukaitė*. Papilės apylinkių gyvenamųjų vietų vardai
- 252 *Stasys Tumėnas, Erika Mitkutė*. Papilės ir jos apylinkių pravardžių vartojimo tendencijos
- 256 *Giedrė Čepaitienė, Andrius Senkus*. Papilės seniūnijos naminių gyvulių vardai

TAUTOSAKA

- 261 *Povilas Krikščiūnas*. Keletas įvadinių pastabų
- 263 Dainuojamoji Papilės apylinkių tautosaka. *Tekstus parengė Edmunda Janavičienė, melodijas – Dalia Vaicenavičienė*
- 309 Papiliškiai pasakoja. *Parengė Dangirutė Giedraitytė*
- 327 Papilės apylinkės smulkioji tautosaka. *Parengė Aelita Kensminienė*
- 345 Papilės apylinkių tautosakos rankraščių ir garso įrašų bibliografija. *Parengė Povilas Krikščiūnas*

IŽYMŪS ŽMONĖS

- 351 *Leopoldas Rozga*. Lazdynų Pelėda Paragiuose
- 359 *Rita Masiulienė*. Vladas Sirutavičius ir Kairiškiai
- 370 *Stasys Daunys*. Kaimo švietėjas naujo gyvenimo apyaušryje Albertas Gedaminas
- 375 *Ignas Valantis*. Lėktuvų konstruktorius Vaclovas Tomkevičius

- 382 * *Izraelis Lempertas*. Kalbininkas, žodynininkas Chackelis Lemchenas
- 391 Vytautas Kubilius, *Vida Girininkienė*. Stasius Būdavas
- 397 *Leopoldas Rozga, Danutė Jadvyga Veisienė*. Trejetas iš papilėniškių Sakų šeimos
- 403 *Valerija Mockienė*. Antanas Mockus
- 420 *Vida Girininkienė*. Muziejininkas ir poetas Stasys Daunys
- 423 *Ignas Valantis*. Kanados lietuvių mokytoja ir dainininkė Agnė Paškevičienė
- 428 *Valerija Mockienė*. Gydytojas Kazimieras Narščius
- 437 *Edvardas Mažeikis*. Mano gyvenimo kelias

Spalvotos iliustracijos 193–208 p. Sudarė V. Girininkienė

Trečiosios dalies turinys

LOKALINIAI TYRIMAI (2005–2006 m.)

- 441 *Apolinaras Nicius*. Ventos regioninio parko dabartis ir perspektyvos
- 446 * 1662 metų Papilės miestelio bei valsčiaus inventoriūs. *Tekstą iš senosios lenkų kalbos į lietuvių kalbą išvertė ir įvadą parašė Rita Regina Trimonienė*
- 464 * *Alfredas Rukšėnas*. Papilės valsčius pirmaisiais vokiečių okupacijos 1941-ųjų metų mėnesiais
- 504 *Leopoldas Rozga*. Dar vienas kovų metraščio lapas
- 506 *Andrius Tumavičius*. Kautynės Rimšių kaime: byloja dokumentai
- 517 *Zigmantas Kupstys*. Saugumo daboklėje. *Spaudai parengė Leopoldas Rozga*
- 524 *Steponas Balčiūnas*. Dusų kaimas
- 531 *Stasys Daunys*. Aukšučiai. *Spaudai parengė Vida Girininkienė*
- 563 *Vida Girininkienė*. Agailių koplytėlė ir kapinės
- 569 * *Žilvytis Šaknys*. Jaunystė Šiaurės Lietuvos kaime
- 573 *Audronė Kiršinitė*. Metrikų knygos, saugomos Papilės parapijos Šv. Juozapo bažnyčioje
- 581 *Antanas Raustys*. Mano vaikystės žemė ir mokykla (Atsiminimai). *Spaudai parengė Leopoldas Rozga*
- 585 *Antanas Vaičius*. Kilniausio poelgio nominantai (2004–2005 metais)

- 587 * *Jonas Balčius*. Simonas Daukantas – lietuvių tautinio ir dorovinio identiteto puoselėtojas
- 595 * *Vaida Ščiiglienė*. Paragių dvaro savininkas dailininkas Nikodemas Erazmas Ivanauskas
- 622 *Danutė Mukienė*. Algimantas Švažas: gyvenimo ir kūrybos fragmentai
- 629 Algimantas Švažas Valerijos ir Rimanto Dichavičių nuotraukose
- 653 *Jonas Nekrašius*. Paulius Lai Vėjus Normantas (Mano gyvenimas – viena ilga kelionė)
- 670 Biografijų sąvadas. *Parengė Vida Girininkienė, Leopoldas Rozga*
- 677 Papilėniškiai Apolinaro Juodpusio nuotraukose
- 705 Straipsnių, aprobuotų „Lietuvos valsčių“ monografijų serijos Mokslo darbų komisijos, reziumė anglų kalba
- 711 Straipsnių autoriai
- 715 Santrumpos ir sutrumpinimai
- 719 Leidinio rėmėjai
- 720 *Antanas Vaičius*. Padėka Papilės krašto žmonėms ir „Versmės“ leidyklos kolektyvui
- 723 Asmenvardžių rodyklė. *Sudarė Jūratė Baradinskienė, Vida Girininkienė*
- 733 Vietovardžių rodyklė (I–III d.). *Sudarė Jūratė Baradinskienė, Albinas Masaitis*
- 744 Buvusio Papilės valsčiaus žemėlapis. *Sudarė Lidija Kavaliauskienė*
- 746 Dabartinė kartografinė ir demografinė situacija buvusio Papilės valsčiaus teritorijoje. *Sudarė Lidija Kavaliauskienė*
- 748 Buvusių Lietuvos valsčių žemėlapis
- 750 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“

Spalvotos iliustracijos 613–620 p.

Pirmosios dalies turinys

- 21 Pratarinė

GAMTA

- 25 * *Algirdas Gaigalas*. Papilės geologinė ir geomorfologinė aplinka
- 26 Geologinių tyrimų istorija
- 35 Ventos vidurupio lyguma

- 37 Ventos upė
- 38 Ventos regioninis parkas
- 41 Belemnitai
- 47 Juros kapinynas
- 47 Papilės jūros amonitai
- 49 Papilės geologinis pjūvis
- 64 * *Algirdas Gaigalas*. Akmens kirvių ir kirvukų, saugomų Papilėje, petrografinė sudėtis
- 91 *Miglė Stančikaitė*. Šiaurės Lietuvos gamta poledynmečiu ir jos raidos ypatumai
- 101 *Steponas Adomavičius*. Papilės apylinkės parkai ir kiti įdomesni gamtos objektai
- 110 *Mindaugas Mačiulis*. Žinduoliai
- 123 *Vidmantas Monsevičius*. Vabzdžiai

ISTORIJA

- 125 * *Birutė Salatkienė*. Papilės archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai
- 125 Įvadas
- 128 Akmens ir žalvario amžių radiniai
- 131 Piliakalniai
- 135 Papilės kapinynas
- 170 Radimvietės
- 171 Baigiamosios pastabos
- 174 * *Rita Regina Trimonienė*. Papilės istorija nuo XIII iki XVI amžiaus
- 175 Papilė XIII a. Identifikavimo klausimas
- 182 Papilė XIV a. Kryžiaus karų sukuriuose
- 185 Krikšto priėmimas. Papilė XV–XVI a.
- 189 Išvados
- 191 1637 metų Papilės dvaro inventorius. *Dokumento lenkišką tekstą spaudai parengė ir į lietuvių kalbą išvertė Rita Regina Trimonienė, dalykiniai redaktoriai Aivas Ragauskas, Vida Girininkienė*
- 244 *Povilas Spurgevičius*. Papilė XVII–XIX amžiuje
- 254 *Vida Girininkienė*. Parapinė mokykla
- 257 *Jonas Sireika*. Papilės valsčius XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje
- 266 * *Jonas Sireika*. Papilės valsčiaus administracinė ir politinė raida 1918–1940 metais
- 278 * *Ričardas Čepas*. Papilės valsčiaus savivaldybė 1918–1940 metais
- 305 *Liubomiras Viktoras Žeimantas*. Papilės geležinkelio stotis 1871–1940 metais

- 312 *Kazys Misius*. Papilės paštas iki 1940 metų
- 321 *Leopoldas Rozga*. Kairiškių pramonės likimas
- 325 *Algimantas Muturas*. Čia kalbėta ir rusiškai
- 337 *Algimantas Muturas, Leopoldas Rozga*. Žydų likimo vingiais
- 345 * *Irena Štutinienė*. Žydai ir holokaustas Papilės gyventojų atmintyje
- 361 *Leopoldas Rozga*. Rezistentų kovos Papilės krašte po Antrojo pasaulinio karo
- 366 Papilės valsčiaus gyventojai, nukentėję nuo sovietų režimo. *Parengė Birutė Burauskaitė*
- 389 *Danutė Jadvyga Veisienė*. Tremties kalvarijos
- 397 *Birutė Burauskaitė*. Raudonasis teroras Papilės valsčiuje
- 399 *Vladas Terleckas*. Papilės smulkaus kredito draugijos
- 411 * *Jonas Milius*. Papilės valsčiaus kaimų ūkio ir kraštovaizdžio kaita XX amžiuje
- 424 *Sandra Barščiauskaitė, Rimantas Norbutas*. Papilės žemės ūkio bendrovė
- 428 *Rasa Školiarenkaitė, Ingrida Veliutė*. Šaltiškių molio karjeras
- 450 *Gintautas Masevičius*. Papilės apylinkės medicinos tarnyba
- 454 *Silvija Laurynienė*. Papilės vaistinė
- ISTORIJA. ATKŪRUS NEPRIKLAUSOMYBĘ
- 457 *Danutė Jadvyga Veisienė*. Atgimimo kelyje
- 458 *Antanas Vaičius*. Nuo menamos iki realios savivaldos
- 465 *Antanas Vaičius*. Papilės herbo ir vėliavos sukūrimas
- 467 *Jolanta Irnienė*. Papilės seniūnijos rėmimo fondo veikla
- 471 *Antanas Vaičius*. Kilniausio poelgio nominantai
- 475 *Birutė Ungeitienė*. Aplinkos tvarkymas
- 482 Papilės seniūnijos įmonių sąrašas
- 484 *Birutė Ungeitienė*. Papilės ažuolynas
- ISTORIJA. KULTŪROS PAVELDAS
- 489 *Povilas Spurgevičius*. Papilės šv. Juozapo bažnyčia
- 501 *Libertas Klimka*. Užkimęs Papilės varpas
- 503 Papilės klebono Antano Šveistrio laišakai. *Parengė kun. Jonas Bučelis*
- 510 *Kun. Jonas Bučelis*. Šiaudinės bažnyčios ir filijos istorija
- 523 *Povilas Spurgevičius*. Šiaudinės bažnyčios architektūra ir dailė
- 532 *Raimundas Balza*. Papilės seniūnijos kultūros paveldo objektai
- 544 *Marija Rupeikienė*. Buvusi Papilės sinagoga

ISTORIJA. MOKYKLOS

- 547 *Ričardas Čepas*. Papilės valsčiaus mokyklos 1918–1945 metais
549 Avižlių pradžios mokykla
551 Barvydžių pradžios mokykla
553 Baublių pradžios mokykla
554 Biliūniškių pradžios mokykla
555 Dabikinės pradžios mokykla
557 Draginių pradžios mokykla
559 Jonaičių pradžios mokykla
560 Kinkių pradžios mokykla
562 Krioklių pradžios mokykla
563 Kušleikių pradžios mokykla
564 Papilės pradžios mokykla
574 Papilės progimnazija
576 Šiaudinės pradžios mokykla
578 Urbonaičių pradžios mokykla
579 Žilių pradžios mokykla
581 *Ričardas Čepas*. Pranas Šliauteris
590 *Bronislava Janavičienė, Regina Žąsytienė*. Papilės Simono Daukanto vidurinė mokykla 1945–2003 metais
622 *Ričardas Čepas, Rita Masiulienė*. Kairiškių mokykla
636 *Lionė Teresė Andriuškienė*. Klaišių pradinė mokykla
640 *Rita Ringienė*. Barvydžių mokyklos istorijos fragmentai

ISTORIJA. AMATAI. VERSLAS. KŪRYBA

- 649 *Genovaitė Žukauskienė*. Technika ir jos panaudojimas Papilės krašte XX a. pirmojoje pusėje
649 Žemės ūkyje naudota technika
653 Geležinkelis
659 Dviračiai
661 Motociklai, automobiliai
664 Telegrafas, telefonas
668 Elektra
669 Radijo pradžia Papilės krašte
674 Aviacija
677 Benzino kolonėlė
678 Pieninė
681 Kinas
681 Kairiškių kartono fabrikas
683 Lentpjūvės
684 Odų dirbtuvės
685 Vilnų karšyklos-verpyklos
687 Isaoko Vilko žemės ūkio mašinų remonto dirbtuvė
687 Vaikiški vežimėliai
687 Amatai ir amatininkai
696 *Algimantas Muturas*. Senieji verslai ir amatininkai
703 *Vida Girininkienė*. Fotografas Jonas Sinkevičius

- 709 Tarpukario Papilė Jono Sinkevičiaus nuotraukose.
Parengė Vida Girininkienė
- 725 *Rūta Lakačauskienė, Vida Girininkienė, Pranciškus Veisas.*
Papilės krašto liaudies menininkai
- ISTORIJA. KAIMAI
- 758 Papilės kaimų 1936 metų aprašų publikacija.
Parengė Vida Girininkienė
- 791 *Ignas Valantis.* Kinkių kaimo istorijos puslapiai
- 836 *Ignas Valantis.* Klaišių dvaras
- 843 *Lionė Teresė Andriuškienė.* Klaišių kaimas
- 850 *Sigita Lukienė.* Kriokliai
- 865 *Jonas Daunys.* Papilės žemės užkampis – Zabikai.
Spaudai parengė Albinas Masaitis
- 878 *Aloyzas Balčiūnas.* Buvęs Žardelių kaimas
- 886 *Leopoldas Rozga.* Keletas duomenų iš buvusių dvarų
ir stambių ūkių praeities
- ISTORIJA. KULTŪRA
- 891 *Vida Girininkienė.* Slaptosios mokyklos ir knygnešiai
- 894 *Vida Girininkienė, Danutė Jadvyga Veisienė.* Kultūrinio
gyvenimo tradicijos iki 1944 metų
- 908 *Vytautas Skebas.* Organizacijos Papilės valsčiuje 1918–1940
metais
- 915 *Rima Karalienė, Zina Ramanauskienė.* Papilės biblioteka
- 921 *Angelija Liubinavičiūtė.* Kaimo bibliotekų raida
- 927 *Virginija Kupstienė.* Papilės kultūros ir laisvalaikio centro
veikla
- 940 *Janina Čibirienė.* Kairiškių kultūros namai
- 943 *Genovaitė Pundziuvienė.* Papilės šv. Aloyzo ateitininkų kuopa
- 949 *Igoris Jarošėvas.* Papilės sportininkai
- 957 *Danutė Jadvyga Veisienė.* Seniūnijos klubas „Atgaiva“

ĮŽYMŪS ŽMONĖS

SIMONAS DAUKANTAS IR XXI AMŽIUS

- 961 * *Vytautas Merkys.* Simono Daukanto globėjas kun. Ignotas
Vaišvila
- 974 *Vytautas Berenis.* Simonas Daukantas lietuvių kultūroje
- 981 * *Vincas Ruzas.* Simono Daukanto indėlis į lietuvišką
numizmatiką

- 988 *Vincas Ruzas*. Simonas Daukantas portretas piniguose
- 994 *Vincas Ruzas*. Simonui Daukantui skirti ženkleliai
- 997 * *Vincas Ruzas*. Simonui Daukantui skirti medaliai
- 1005 *Rasa Grybaitė*. Vinco Grybo Simonas Daukantas
- 1015 *Vida Girininkienė*. Simonas Daukantas ir Papilė
- 1017 Simonas Daukantas atminimo įamžinimas Papilėje
- 1025 Papilės Simonas Daukantas memorialinis muziejus
-
- 1033 Straipsnių, aprobuotų „Lietuvos valsčių“ monografijų serijos
Mokslo darbų komisijos, reziumė anglų kalba
- 1041 Santrumpos ir sutrumpinimai
- 1045 Straipsnių autoriai
- 1047 Leidinio rėmėjai
- 1049 Asmenvardžių rodyklė
- 1074 Buvusio Papilės valsčiaus žemėlapis.
Sudarė Lidija Kavaliauskienė
- 1076 Dabartinė kartografinė ir demografinė situacija buvusio
Papilės valsčiaus teritorijoje. *Sudarė Lidija Kavaliauskienė*
- 1078 Buvusių Lietuvos valsčių žemėlapis
- 1080 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“

Spalvotos iliustracijos (sk. „Gamta“). Sudarė A. Gaigalas 67–82 p.

Contents. Part II

- 23 Introduction

HISTORY AND REMINISCENCES

- 25 Reminiscences of Antanas Daunys. *Prepared by Jonas Daunys*
- 66 *Stasys Daunys*. Trees overgrow people. Having remembered the homeland
- 75 *Aleksandra Balkevičienė*. Reminiscences. *Prepared by Vida Girininkienė*
- 82 Mikelina Glemžaitė in Papilė. *Prepared by Genovaitė Putinaitė*
- 86 *Juozas Šiuša*. Reminiscences. *Prepared by Lepoldas Rozga*

ETHNIC CULTURE

- 93 *Venantas Mačiekus*. Traces of customary laws in the life of Papilė people
- 93 Land law
- 94 Family and heritage law
- 95 Hire contracts
- 98 *Tomas Puidokas*. The Palm Sunday and the application of palms
- 103 *Antanas Gričius*. Games in Kušleikiai Village at the start of the 1900s
- 105 *Stasys Daunys*. Traditions in the upbringing of children
- 107 *Lina Kriaučionytė*. Food and nutrition traditions
- 117 *Veronika Gribauskaitė*. Folk medicine features
- 123 *Stasys Daunys*. Ancient animal farm
- 127 *Juozas Šiuša*. Flax scutching
- 128 *Stasys Daunys*. Wandering country Jews
- 134 * *Julius Vainorius*. Water-mills in Papilė region
- 134 Research review
- 136 Mills in the environs of Papilė
- 137 Mill owners and millers
- 139 Mill homesteads
- 144 Water mill equipment

---

* The asterisk marks articles approved by the Lietuvos Valsčiai monograph series Commission on Scientific Works (see p. 4). Summaries in English, pp. 705–710.

- 149 Millers and their clients
 150 Auxiliary mill trade
 151 Papilė mills nowadays
 153 * *Asta Venskienė*. The ideal of female beauty and its creation
 164 * *Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė*. Life cycle traditions at the turn of the 21st c.
 165 Birth celebration traditions
 169 Socialisation of youngsters
 170 Wedding traditions
 176 Family life
 178 Transformations in family traditions and youth moral values on the threshold of the 2000s
 182 *Daiva Česnauskytė, Laura Venclovaitė*. The birth
 209 *Audronė Kiršinaitė*. The human is born, he lives, and he dies
 222 * *Virginija Jurėnienė*. Papilė country-side cemetery
 241 *Rita Masiulienė*. Little graves of vows

LANGUAGE

- 247 *Juozas Pabrėža*. Language in Papilė region
 250 *Marija Razmukaitė*. Toponyms in the inhabited area of the Papilė region
 252 *Stasys Tumėnas, Erika Mitkutė*. Nickname usage tendencies in Papilė and the region
 256 *Giedrė Čepaitienė, Andrius Senkus*. Names of domestic animals in Papilė neighbourhood

FOLKLORE

- 261 *Povilas Krikščiūnas*. Several introductory remarks
 263 Singing folklore in Papilė region. *Compilation of texts by Edmunda Janavičienė, and of melodies by Dalia Vaicenavičienė*
 309 What are Papilė people telling about?
Compiled by Dangirutė Giedraitytė
 327 Small-scale folklore in Papilė region.
Compiled by Aelita Kensminienė
 345 Bibliography of Papilė folklore manuscripts and audio-records. *Compiled by Povilas Krikščiūnas*

CELEBRITIES

- 351 *Leopoldas Rozga*. Lazdynų Pelėda in Paragai
- 359 *Rita Masiulienė*. Vladas Sirtutavičius and Kairiškiai
- 370 *Stasys Daunys*. Albertas Gedaminas—country enlightener at the dawn of a new life
- 375 *Ignas Valantis*. Aircraft designer Vaclovas Tomkevičius
- 382 * *Izraelis Lempertas*. Linguist and glossarist Chackelis Lemchenas
- 391 Vytautas Kubilius, *Vida Girininkienė*. Stasius Būdavas
- 397 *Leopoldas Rozga*, *Danutė Jadvyga Veisienė*. The Sakai family threesome from Papilė
- 403 *Valerija Mockienė*. Antanas Mockus
- 420 *Vida Girininkienė*. Museologist and poet Stasys Daunys
- 423 *Ignas Valantis*. Canadian Lithuanian teacher and singer Agnė Paškevičienė
- 428 *Valerija Mockienė*. Physician Kazimieras Narščius
- 437 *Edvardas Mažeikis*. My life's path

Coloured pictures in pp. 193–208. Compiled by Vida Girininkienė

Contents. Part III

LOCAL INVESTIGATIONS (2005–2006)

- 441 *Apolinaras Nicius*. Venta Regional Park—its present-day and prospects
- 446 * *The 1662 Inventory of Papilė Town and Valsčius*.
Translated from old Polish language into Lithuanian and the introduction written by Rita Regina Trimonienė
- 464 * *Alfredas Rukšėnas*. Papilė Valsčius in the early months of German occupation in 1941
- 504 *Leopoldas Rozga*. One more page of the yearbook of battles
- 506 *Andrius Tumavičius*. The Rimšiai Village battle as documents tell
- 517 *Zigmantas Kupstys*. In a KGB lockup. *Prepared for publication by Leopoldas Rozga*
- 524 *Steponas Balčiūnas*. Dusai Village
- 531 *Stasys Daunys*. Auksučiai. *Prepared for publication by Vida Girininkienė*
- 563 *Vida Girininkienė*. Agailiai chapel and cemetery

- 569 * *Žilvytis Šaknys*. Young people in the northern villages of Lithuania
- 573 *Audronė Kiršinė*. Registry books stored in St. Joseph Church of the Papilė parish
- 581 *Antanas Raustys*. The land and the school of my childhood (Reminiscences). *Prepared by Leopoldas Rozga*
- 585 *Antanas Vaičius*. Persons nominated for the title of the Most Generous Action (2004–2005)
- 587 * *Jonas Balčius*. Simonas Daukantas as fosterer of the Lithuanian national and ethical identity
- 595 * *Vaida Ščiġlienė*. About Paragai manor owner and painter Nikodemus Erazmas Ivanauskas
- 622 *Danutė Mukienė*. Algimantas Švažas: fragments of his life and creative work
- 629 Algimantas Švažas in the photos by Valerija and Rimantas Dichavičiai
- 653 *Jonas Nekrašius*. Paulius Lai Vėjus Normantas (My life as a long journey)
- 670 A bibliographic compendium of famous people. *Compiled by Vida Girinkienė and Leopoldas Rozga*
- 677 Papilė people in the photos by Apolinaras Juodpūsis
- 705 Summaries of papers approved by the *Lietuvos Valsčiai* monograph series Commission on Scientific Works (in English)
- 715 Abbreviations and shortenings
- 711 Authors of the papers
- 719 Sponsors of the publication
- 720 *Antanas Vaičius*. Acknowledgements expressed to Papilė region people and Versmė Publishers staff
- 723 Index of names. *Compiled by Jūratė Baradinskienė and Vida Girininkienė*
- 733 Index of toponyms (Parts I–III). *Compiled by Jūratė Baradinskienė and Albinas Masaitis*
- 744 The map of former Papilė *Valsčius*. *Compiled by Lidija Kavaliauskienė*
- 746 Recent cartographic and demographic situation in the Papilė *Valsčius* area. *Compiled by Lidija Kavaliauskienė*
- 748 A map of former Lithuania's *valsčiai*
- 750 About the *Lietuvos Valsčiai* series

Coloured pictures in pp. 613–620

Contents. Part I

- 21 Foreword

NATURE

- 25 * *Algirdas Gaigalas*. The geological and geomorphological environment of Papilė
- 26 The history of geological research
- 35 The plain of Venta Middle Reaches
- 37 The river Venta
- 38 The Venta regional park
- 41 Belemnites
- 47 The Jurassic-period ammonites of Papilė
- 49 The geological cross section of Papilė
- 64 * *Algirdas Gaigalas*. The petrographic composition of stone axes and hatchets conserved in Papilė
- 91 *Miglė Stančikaitė*. North Lithuania's nature in the Post-Glacial period and the peculiarities of its development
- 101 *Steponas Adomavičius*. The parks and other more interesting nature objects in the environs of Papilė
- 110 *Mindaugas Mačiulis*. The mammals
- 123 *Vidmantas Monsevičius*. The insects

HISTORY

- 125 * *Birutė Salatkienė*. The archaeological monuments of Papilė and their investigations
- 125 Introduction
- 128 The Stone and Brass Ages' finds
- 131 The mound hills
- 135 The burial place of Papilė
- 170 The finding sites
- 171 Some concluding remarks
- 174 * *Rita Regina Trimonienė*. The history of Papilė since the 13th cent. until the 16th cent.
- 175 Papilė in the 13th cent. The problem of identification
- 182 Papilė in the 14th cent. Crusaders' war whirls
- 185 The adoption of Christianity. Papilė in the 15th–16th cent.-s
- 189 The conclusions
- 191 The stock inventory of Papilė estate of 1637. *The text of the Polish original copy was prepared and translated into the Lithuanian language by Rita Regina Trimonienė. The text was edited by Aivas Ragauskas and Vida Girininkienė*
- 244 *Povilas Spurgevičius*. Papilė in the 17th–19th cent.-s

- 254 *Vida Girininkienė*. The parish school
- 257 *Jonas Sireika*. The minor administrative unit (*valsčius*) of Papilė in the second half of the 19th cent.–at the beginning of the 20th cent.
- 266 * *Jonas Sireika*. The administrative and political development of Papilė *valsčius* in 1918–1940
- 278 * *Ričardas Čepas*. The self-governing body of Papilė *valsčius* in 1918–1940
- 305 *Liubomiras Viktoras Žeimantas*. The railway-station of Papilė in 1871–1940
- 312 *Kazys Misius*. The post-office of Papilė until 1940
- 321 *Leopoldas Rozga*. The fate of Kairiškiei industry
- 325 *Algimantas Muturas*. Russian spoken here as well
- 337 *Algimantas Muturas, Leopoldas Rozga*. Along the fatal twists of the Jews
- 345 * *Irena Šutinienė*. The Jews and the Holocaust in memories of Papilė population
- 361 *Leopoldas Rozga*. The struggles of resistance fighters in the Papilė district after World War II
- 366 The inhabitants of Papilė *valsčius* that had suffered from the soviet regime. *Prepared by Birutė Burauskaitė*
- 389 *Danutė Jadvyga Veisienė*. The *Calvaries* of the deportations
- 397 *Birutė Burauskaitė*. The red terror in Papilė *valsčius*
- 399 *Vladas Terleckas*. The small scale credit units of Papilė
- 411 * *Jonas Milius*. The change of Papilė *valsčius* villages economy and landscape in the 20th cent.
- 424 *Sandra Barščiauskaitė, Rimantas Norbutas*. The agriculture company of Papilė
- 428 *Rasa Školiarenkaitė, Ingrida Veliutė*. The clay-pit of Šaltiškiai
- 450 *Gintautas Masevičius*. The medical service of Papilė environment
- 451 *Silvija Laurynienė*. The chemist's shop of Papilė
- HISTORY. SINCE THE INDEPENDENCE RESTORATION
- 457 *Danutė Jadvyga Veisienė*. Along the road of revival
- 458 *Antanas Vaičius*. From an imaginary self-government until a real one
- 465 *Antanas Vaičius*. The creation of Papilė town emblem and the standard
- 467 *Jolanta Irnienė*. The activities of Papilė *seniūnija* support fund
- 471 *Antanas Vaičius*. The nominees of the noblest deeds

- 475 *Birutė Ungeitienė*. The providing of environmental amenities
- 482 The list of the Papilė *seniūnija* (a minor administrative unit) factories
- 484 *Birutė Ungeitienė*. The oak-grove of Papilė
HISTORY. CULTURE HERITAGE
- 489 *Povilas Spurgevičius*. St. Joseph's church of Papilė
- 501 *Libertas Klimka*. The hoarse bell of Papilė
- 503 The letters of Rev. Antanas Šveistrys, the dean of the church (written in 1929–1933). *Prepared by Rev. Jonas Bučelis*
- 510 *Rev. Jonas Bučelis*. The history of Šiaudinė church and its affiliated branch
- 523 *Povilas Spurgevičius*. The architecture of Šiaudinė church and art
- 532 *Raimundas Balza*. The objects of Papilė *seniūnija* cultural heritage
- 544 *Marija Rupeikienė*. The former Papilė synagogue
HISTORY. SCHOOLS
- 547 *Ričardas Čepas*. The schools of Papilė *valsčius* in 1918–1945
- 549 The primary school of Avižliai
- 551 The primary school of Barvydžiai
- 553 The primary school of Baubliai
- 554 The primary school of Biliūniškiai
- 555 The primary school of Dabikinė
- 557 The primary school of Draginiai
- 559 The primary school of Jonaičiai
- 560 The primary school of Kinkiai
- 562 The primary school of Kriokliai
- 563 The primary school of Kušleikiai
- 564 The primary school of Papilė
- 574 The progymnasium of Papilė
- 576 The primary school of Šiaudinė
- 578 The primary school of Urbonaičiai
- 579 The primary school of Žiliai
- 581 *Ričardas Čepas*. Pranas Šliauteris
- 590 *Bronislava Janavičienė, Regina Žąsytienė*. Papilė Simonas Daukantas middle school in 1945–2003
- 622 *Ričardas Čepas, Rita Masiulienė*. The school of Kairišķiai
- 636 *Lionė Teresė Andriušķienė*. The primary school of Klaišķiai
- 640 *Rita Ringienė*. The fragments of Barvydžiai school's history
HISTORY. HANDICRAFTS. TRADE. CREATIVE WORK
- 649 *Genovaitė Žukauskienė*. Technology and its application in the region of Papilė in the 1st half of the 20th cent.
- 649 The technology used in agriculture
- 653 The railway
- 659 The bicycles

- 661 The motor-cycles, the cars
- 664 The telegraph, the telephone
- 668 Electricity
- 669 The origin of radio service in Papilės region
- 674 The aviation
- 677 The petrol station
- 678 The dairy
- 681 The cinema
- 681 The factory of cardboard articles of Kairišķiai
- 683 The sawmills
- 684 The tanneries
- 685 The wool combing and spinning works
- 687 Isaac Vilkas' agricultural machines repair shop
- 687 The preambulators
- 687 Trades and artisans
- 696 *Algimantas Muturas*. Some old handicrafts and craftsmen
- 703 *Vida Girininkienė*. Photographer Jonas Sinkevičius
- 709 The interwar Papilė in the photographs of Jonas Sinkevičius.
Prepared by Vida Girininkienė
- 725 *Rūta Lakačauskienė, Vida Girininkienė, Pranciškus Veisas*.
The folk artists of Papilė region
- HISTORY. VILLAGES
- 758 Papilė villages inventory schedules of 1936 publication.
Prepared by Vida Girininkienė
- 791 *Ignas Valantis*. The village of Kinkiai. The historical review
- 836 *Ignas Valantis*. The manor of Klaišiai
- 843 *Lionė Teresė Andriuškienė*. The village of Klaišiai
- 850 *Sigita Lukienė*. The water cascades
- 865 *Jonas Daunys*. Zabikai—a secluded land corner of Papilė.
Prepared for press by Albinas Masaitis
- 878 *Aloyzas Balčiūnas*. The disappeared village of Žardeliai
- 886 *Leopoldas Rozga*. Several items from the past of former
manors and large farmsteads
- HISTORY. CULTURE
- 891 *Vida Girininkienė*. Secret schools and book spreaders
of forbidden books
- 894 *Vida Girininkienė, Danutė Jadvyga Veisienė*. The traditions
of cultural life until 1944
- 908 *Vytautas Skebas*. The organizations in Papilė *valsčius*
in 1918–1940
- 915 *Rima Karalienė, Zina Ramanauskienė*. The library of Papilė
- 921 *Angelija Liubinavičiūtė*. The development of village libraries
- 927 *Virginija Kupstienė*. The activities of Papilė culture center

- 940 *Janina Čibirienė*. The Culture House of Kairiškiai
- 943 *Genovaitė Pundziuvienė*. A religious group of Papilė *ateitininkai* named after St. Aloysius
- 949 *Igoris Jaroševas*. The sportsmen of Papilė
- 957 *Danutė Jadvyga Veisienė*. The „Atgaiva“ (the „Reviving“) Club activities

FAMOUS PEOPLE

SIMONAS DAUKANTAS AND THE 21ST CENTURY

- 961 * *Vytautas Merkys*. Simonas Daukantas' guardian Ignotas Vaišvila
- 974 *Vytautas Berenis*. Simonas Daukantas in the Lithuanian culture
- 981 * *Vincas Ruzas*. Simonas Daukantas' contribution into the Lithuanian numismatics
- 988 *Vincas Ruzas*. Simonas Daukantas portrayal on the banknotes
- 994 *Vincas Ruzas*. The badges assigned for Simonas Daukantas
- 997 * *Vincas Ruzas*. The medals assigned for Simonas Daukantas
- 1005 *Rasa Grybaitė*. Simonas Daukantas sculpture by Vincas Grybas
- 1015 *Vida Girininkienė*. Simonas Daukantas and Papilė
- 1017 The perpetuation of Simonas Daukantas' memory in Papilė
- 1025 The museum of Simonas Daukantas in Papilė
- 1033 The summaries of scientific papers approved by the „Lietuvos valsčiai“ monograph series Scientific Works Commission in the English language
- 1041 Abbreviations and shortenings
- 1045 About the authors
- 1047 The sponsors of the publication
- 1049 The index of personal names
- 1074 A map of former Papilė *valsčius*.
Made up by Lidija Kavaliauskienė
- 1076 The present cartographic and demographic situation in the former territory of Papilė *valsčius*.
Made up by Lidija Kavaliauskienė
- 1078 A map of former Lithuania's *valsčiai*
- 1080 About the series „Lietuvos valsčiai“

The colored illustrations p. p. 67–82.

Pratarmė

2002 m. liepos 7 d. būrys mokslininkų iš Vilniaus, Kauno, Šiaulių universitetų, Šiaulių „Aušros“ muziejaus ir Povilo Višinskio viešosios bibliotekos, suburti „Lietuvos valsčių“ serijos „Versmės“ leidyklos pradėtos rengti monografijos „Papilė“ vyriausiosios redaktorės, susirinko Papilėje kilniam tikslui – parengti lokalinę buvusio Papilės valsčiaus istoriją. Prie darbo prisijungė ir Šiaulių universiteto kalbininko doc. dr. Juozo Pabrėžos vadovaujami kolegos ir studentai filologai, o kiek vėliau atvyko ir Vilniaus pedagoginio universiteto istorikai, vadovaujami etnologo doc. dr. Jono Mardosos. Aktyviai talkino ir vietiniai kraštotyrininkai, ypač geografai Steponas Adomavičius, mokytoja lituanistė Rita Masiulienė ir klebonas Jonas Bučelis. Prasidėjo dešimties dienų lauko tyrimų darbai, kuriuose dalyvavo 42 žmonės. Darbus ypač lengvino Papilės seniūno Antano Vaičiaus parūpintas transportas: kiekvieną rytą mūsų laukdavo autobusiukas, pasirengęs „tarnauti“ iki vėlumos. Ekspedicijos dalyviai iki šiol atsimena ir nuostabią išvyką į Kamanų pelkę.

Atrodė, kad suburtomis įvairių sričių mokslininkų ir vietos kraštotyrininkų pajėgomis bus įmanoma susidoroti su iškelta užduotimi, t. y. apibūdinti buvusio Papilės valsčiaus lokalią bendriją, pateikti išsamius jos raidos bei kultūros tyrimus, atskleisti sąsajas su visos Lietuvos istorija. Šia kryptimi iki 2004 metų vidurio buvo parašyti 127 straipsniai. Tuomet kilo gana rimtas klausimas – trumpinti straipsnius, ar leisti dviejų dalių knygą. Trumpinti – būtų reiškę nespausdinti atsiminimų, kaimų istorijų, kai kurių etninės kultūros bei istorijos straipsnių, tarp jų ir kraštotyrininko Igno Valančio Kinkių kaimo tyrimų, Antano Daunio atsiminimų apie Zabikų kaimą ir kt. Nugalėjus psichologines ir finansines kliūtis, buvo nuspręsta sumaketuota ir spaudai parengta 1 523 p. knygą padalinti į 2 dalis. 2004 m. rugsėjo 11 d. Papilės bendruomenei buvo pristatyta monografijos „Papilė“ pirmoji dalis (1 082 p.). Joje buvo paskelbtas ir knygos antrosios dalies turinys.

Monografijos antroje dalyje spausdinami skyriai „Etninė kultūra“ (sudarė V. Girininkienė, redagavo prof. habil. dr. Vacys Milius ir V. Girininkienė), „Kalba“ (sudarė ir redagavo doc. dr. Juozas Pabrėža), „Tautosaka“ (sudarė ir redagavo Povilas Krikščiūnas, natas parengė muzikos redaktorė Dalia Vaicena-

vičienė), „Įžymūs žmonės“ (sudarė ir redagavo V. Girininkienė ir Leopoldas Rozga), „Istorijos“ dalies tęsinys „Atsiminimai“ ir Papilės dvasinės kultūros reliktais skirtas spalvotų iliustracijų lankas (abu sudarė V. Girininkienė).

Baigus pagrindinį knygos rengimo darbą, rūpėjo „Biografijų sąvadas“, nes sužinojome daugiau iš Papilės kilusių žmonių pavardžių. Knietėjo užpildyti ir abiejų dalių spragą – panagrinėti tarpukaryje buvusius rytinius valsčiaus pakraščius – Auksučių, Agailės ir kt. kaimus.

Menotyriminkė dr. Vaida Ščiگیlienė sutiko parengti straipsnį apie Paragių dvaro savininką dailininką Nikodemą Ivanauską, doc. dr. Rita Regina Trimonienė išversti iš lenkų k. 1662 metų Papilės valsčiaus ir miestelio inventorių, istorikai Alfredas Rukšėnas ir Andrius Tumavičius išsamiau patyrinėti kai kuriuos Antrojo pasaulinio karo ir pokario istorijos momentus. Pavyko „išsiaiškinti“, kad save iš Žemaitijos kildinantis keliautojas, fotografas ir poetas Paulius Normantas yra papilėniškis – iš Kalniškių kaimo. Gana įspūdingas buvo atsitiktinis susitikimas su fotografu ir dailininku Rimantu Dichavičiumi, maloniai sutikusių paskolinti knygai savo ir žmonos Valerijos nufotografuotų dailininko, kilusio iš Papilės krašto, Algimanto Švažo gyvenimo momentų. Taip formavosi anksčiau nenumatyta trečioji knygos dalis, kurią sudarė ir redagavo V. Girininkienė. Šioje dalyje yra straipsnių gamtos, etninės kultūros, istorijos temomis, nemažas skyrelis apie šio krašto įžymius žmones. Šioje dalyje spausdinama iš naujo V. Girininkienės ir L. Rozgos parengtas „Biografijų sąvadas“, visų trijų knygos dalių vietovardžių rodyklė (per 2 000 vienetų), kurią sudarė Jūratė Baradinskienė ir Albinas Masaitis, bei antrosios ir trečiosios dalių asmenvardžių rodyklės (per 2 000 vienetų; pirmosios dalies buvo paskelbta jau išleistoje knygoje), kurią sudarė J. Baradinskienė ir V. Girininkienė.

Už darbą, rengiant antrąją ir trečiąją knygos dalis, dėkinga „Versmės“ leidyklos vadovui Petriui Jonušui ir kolektyvui, visiems sudarytojams, redaktoriams, straipsnių autoriams ir rėmėjams. Ypač dėkinga 2006-ųjų metų rugpjūtį Auksučiuose ir aplinkiniuose kaimuose kartu dirbusiam I. Valančiui, kuršėniškiui Edvardui Gedvilui, Žarėnų kraštotyriminkui Leonardui Skėriui, Vytautui Gedaminui iš Kušleikių, suteikusiems vertingos informacijos ir paskolinusiems nuotraukų. Dėkinga papilėniškiams Papilėje ir Vilniuje: Danutei Veisienei, Rūtai Lakačauskienei, Edmundui Sakalauskui, o taip pat ir vilniečiams R. Dichavičiui, Gražinai Švažienei, Danutei Mukienei, Valerijai Mockienei, Apolinarui Juodpusiui, Taline gyvenančiai Valerijai Pöllupüü (Šležaitėi) ir visiems kitiems, prisidėjusiems rengiant šią knygą. Šiame leidinyje (trečiojoje dalyje) skaitytojas pirmą kartą gėrėsis dailininko N. Ivanausko tapytais darbais, saugomais Šiaulių „Aušros“ ir Žemaičių „Alkos“ muziejuose. Visiems visiems nuoširdus Ačiū.

Vida Girininkienė

Antano Daunio atsiminimai

Parengė Jonas Daunys

Šie skelbiami mano tėvo Antano Daunio (gim. 1899 m. spalio 11 d. Zabikų kaime) prisiminimai – autoriaus dvejų priešmirtinių metų darbo rezultatas. Prisiminimus apie savo vaikystės ir jaunystės išpūdžius gimtuosiuose Zabikuose, aplinkiniuose kaimuose bei Papilėje, kaimynų ir giminių gyvenimą Antanas Daunys pradėjo rašyti Vilniuje 1968 m. lapkričio 16 d. jau sirguliuodamas. Iki mirties jis suspėjo aprašyti ankstesnių kartų, kiek iš jų atstovų buvo girdėjęs, bei savo vaikystės ir jaunystės gyvenimą, Pirmojo pasaulinio karo ir vokiečių okupacijos Lietuvoje laikotarpį.

Aš, jo sūnus Jonas Daunys, dabar jau viršijęs savo AtA velionio tėvelio tuometinį (kai jis rašė prisiminimus) amžių, galiu patvirtinti ne kartą asmeniškai girdėtą iš jo lūpų išvadą, kad, sulaukęs tokių metų, nelabai beprisimeni, kas įvyko vakar, prieš savaitę, mėnesį ar metus, tačiau tai, kas vyko tavo vaikystėje bei jaunystėje, taip iširėžia į atmintį, kad tebematai kaip nuostabiame kino ekrane, net smulkmenas. Ir visgi galiu tik pavydėti savo tėveliui vos ne kompiuterinės jo atminties. Turtingi epizodai su vardais ir pavardėmis, giminytės santykiais, datomis, aplinkybėmis ir kitomis detalėmis man buvo žinomi daug paviršutiniškiau, nors ir iki jo prisiminimų parašymo daugelis jų buvo, dar jam gyvam esant, su juo aptarti, girdėti iš giminių ir kaimynų, sugretinti su istorijos faktais, archyviniais duomenimis ir pan. Tačiau tik berengdamas prisiminimus spaudai supratau, kad be trumpinimų bei redagavimo, o vietomis ir be ilgoko teksto nusakymo savais žodžiais, visų 195 puslapių sąsiuvinio teksto spaudai pateikti negaliu. Ir ne tik todėl, kad tokios apimties tekstas būtų jau ištisa monografija. Dar ir dėl to, kad mano tėvelio prisiminimuose ne visur išlaikytas objektyvus aspektas; kai kur jaučiamas jo ateistinis bei politinis užsiangąžavimas, tolerancijos stoka kitokioms pažiūroms, nors jo pateiktajai faktologijai vargu ar galima ką prikišti. Originalo tekste neišvengta ir nereikalingų pasikartojimų, minties šokinėjimų, kalbos klaidų (vietomis sujaukta žodžių tvarka, nereikalingi pavieniai slavizmai, stiliaus nesklandumai ir pan.). Bet atsižvelgiant į tai, kad tėvelis buvo, kaip jis pats čia rašo, savamokslis, jo prisiminimų teksto kalba nebloga.

Vargu ar ir man pavyko pakankamai gerai sutvarkyti paminėtus rašinio nesklandumus. Tačiau aišku buvo viena, kad jei nesiimsiu šio darbo, tai vargu ar kas kitas kada jo ims. O tuomet vertinga autentiška krašto praeities pažinimo medžiaga, svarbi Papilės valsčiaus istorijai, taip ir nebūtų paskelbta šioje monografijoje.

Gerbiant autorinį tekstą, stengtasi nesikišti į nepriekaištingą įvykių ir faktų dėstymą, nemarginti teksto jokiais ženklų intarpais. Be ženklų intarpų, paliekami ir teksto rašybos pataisymai (kita žodžių tvarka, reikalingi skyrybos ženklai ir pan.). Praleistos originalo vietos pažymimos <...> ženklu. Pataisytas, sutrumpintas ar savais žodžiais nusakytas tekstas dedamas tarp laužtinių skliaustelių.

Kiekvienas autoriaus ranka rašytas prisiminimų sąsiuvinio puslapis buvo nufotografuotas ir liko pozityvų fotojuostelėse, kurių vieną egzempliorių esu pasilikęs sau. Vėliau tekstą iš šių fotojuostelių persirašiau į sąsiuvinį. Iš šio nuorašo ir parengti spaudai Antano Daunio atsiminimai.

Antano Daunio atsiminimai

Zabikiai – tai mano gimtasis kaimas. Jis yra buvusių Papilės, Kruopių ir Akmenės valsčių sandūroje. Zabikai, kai pradėjau atsiminti ir ką man apie juos pasakojo mano tėvo brolio senelis Pranciškus Daunys (miręs 1918 metais, per Pirmąjį [pasaulinį] karą), buvo tokie, kaip toliau aprašysiu. [Bet pradžioje apie minėtąjį mano prosenelį.]

Prosenelis Pranciškus Daunys [pasak jo] jau turėjo daugiau nei 100 metų. Mirė jis nuo ligos, vadintos tada „ispanka“, atklydusios iš [Vakarų] Europos, nuo [kurios] labai daug žmonių sirgo ir masiškai mirė. Sirgau tąja liga apie tris savaites ir aš [bei] kiti šeimos nariai ir kaimynai, tačiau pasveikome. <...> Atsimenu, kad tas mano [šimtmetis prosenelis] <...> buvo stiprus ir nebuvo nei žilas, nei plikas; turėjo gerą klausą ir beveik visus dantis; turėjo labai gerą balsą, dažnai uždainuodavo: „*Mano brolelis, mažas būdamas, dragūnėliu pastojo*“; mokėjo labai daug pasakų. Būdavo, kai nueisiu ir prisiklausysiu visokių [pasakojimų] apie velnius, pakaruoklius ir kitas visokias baisybes, bijodavau vienas ir kambaryje [būti]. Labai mėgo [svečiuotis] ir ypač mėgo būti vaišinamas. Kur užėjęs, jei rasdavo bevalgant, kaip įprasta, sakydavo: „*Skalsa!*“ arba „*Sotink Dieve!*“ [Paprastai] šeimnininkas atsakydavo – „*Prašom*“. Jam šitokio prašymo jau būdavo gana: tuoj dedasi kepurę, nusivelka sermėgą (sermėgą visuomet dėvėjo) ir sėdasi [užustalėn].

Turiu pasakyti, kad prosenelis Daunys buvo kartu ir principingas – daugelio naujovių nepripažino. Atsimenu, rodos, tai buvo prieš patį karą, [gal] 1913 ar 1914 metais, Šiaulių srities teismas šaukė jį į teismą liudininku. Tai jis traukiniu nevažiavo, nors už bilietą mokėti ir nereikėjo, o ėjo pėsčias. O [juk] kelionė iš Zabikų į Šiaulius [nemaža] – penkios dienos praėjo, kol suvaikščiojo. Kuomet kartą aš jį prispyriau pasakyti, kodėl jis nevažiavo, <...> atsakė, kad pagal katalikų tikybą draudžiama sėsti į traukinį. Man [pastebėjus], kad patys kunigai vos ne kasdien [važinėja], jis man atsakė, kad, penkiasdešimties metų būdamas, jis ėjęs išpažinties pas patį vyskupą; tas jam pasakęs, kad [atsiradus traukiniams, jei] kuris nors kunigas į jį įsėda, tada šis traukinys nei iš vietos [nejuda]. Tada geležinkelių valdybos kreipėsi pas karalių, o karalius [paprašęs] vyskupą, kad važiuotų į [Romą] pas Šventąjį tėvą [leidimo išgauti]. Apie ką ten vyskupai su Šventuoju tėvu kalbėję, jis man nepaaiškino, bet nuo to laiko važiuoja ir kunigai, ir katalikai, traukiniai visus veža; bet vyskupas jam pataręs susilaikyti nuo važiavimo traukiniu, nes katalikui važiuoti traukiniu yra nuodėmė, kadangi traukinį veža „*nečistos sielos*“.

Tai [va], ką iš mano prosenelio [Pranciškaus] Daunio esu girdėjęs ir, [kaip ir kiti senoliai, man davė] parodymus, kad Zabikų kaimas buvęs apgyventas daug vėliau už kitus kaimus <...>. Pats kaimo pavadinimas Zabikai esąs [kilęs] iš lenkiško žodžio *zabijał*. Esą buvę taip. [Visi keturi aplinkiniai dvarai priklausę vien lenkams].

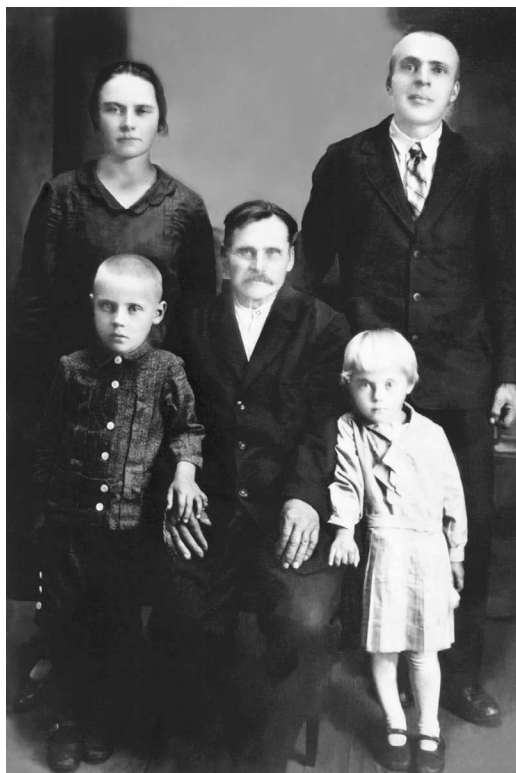
Kuomet kaimyniniai kaimai – <...> Žardėliai, Barvėdžiai – gyvena ant plačių gerų laukų, per kuriuos lengva pasiekti vieškelį, o vieškeliu, kuris eina [iš] Papilės [į] Kruopių lengva susisiekti [ir su] Eglesių, [ir su] Rūdausių [dvarais], [priklausiusiais, kaip jau pažymėta, lenkams] (Eglesių dvaras priklausė ponui Godliauskui, o Rūdausių dvaras – ponui Kurmanskiui); [kuomet] kitas vieškelis (rytuose nuo Zabikų) iš Kruopių dvaro per [gretimus Zabikams] Kinkių eina į Klaišių dvarą (Kruopių dvaro savininkas buvo lenkas Puzinas, o Klaišių dvaro <...> – lenkas Burba); [kuomet tie aplinkiniai dvarai ir kaimai, būdami prie vieškelių, galėjo būti ir buvo žymiai

anksčiau apgyvendinti, tada pati] Zabikų geografinė padėtis, kad ir žemėlapyje, rodė [galimo ar būsimo kaimo vietoje] iš visų pusių apsuptą miškais ir neišbrendamomis balomis bei pelkėmis. Kaip pasakoja senukai, [prieš] tris šimtus metų, t. y. apie 1700 m., gal ir truputį anksčiau, vietovė, kur dabar pasistatė Zabikų kaimas, tada atrodė taip: išlipus iš pelkių, [prieš akis iškyla] graži nuolaidi kalva, matyt, nugulėta [miško] gyvulių [bei žvėrių] su sausa ir gana derlinga daržams žeme. Kiek į ją iš karto atsikėlė gyventojų, tikrų žinių nėra, bet tikima, kad jų buvo keturi ar penki, [nes] kaimas susikūrė gražus, tvarkingas. [Taip sprendžiu todėl], kad kiek [kaimų] man teko matyti, Zabikai – vienas iš gražiausių, o jų trobesiai – vieni iš tvarkingiausių ir simetriškai statytų.

[Kas link] kaimo pavadinimo Zabikai.

Mano senelis Daunys ir kiti sako, kad apsuptas miškais ir pelke, kuri turi pavadinimą *Gyvatynė*, Zabikų kaimas [buvo pilnas gyvačių]. <...> Kur tik žmonės eidavę, [ką tik] bedirbdavę, kiekvieną dieną ir [vos] ne kiekviename žingsnyje susitikdavę gyvatę. <...> Atsižvelgiant į tai, kad dvaras ir bažnyčia, kurie turėjo liaudžiai didžiausią nutautinimo įtaką, kadangi tais laikais <...> stengėsi įpiršti žmonėms lenkų kalbą, tai ir valstiečiai baudžiauninkai jau buvo įpratę ir išmokę [sakyti]: „vieną nuzabijau“, „o aš jau dvi nuzabijau“. O iš to, kai įprato [zabyti] (užmušinėti – kalbant lenkiškai) gyvates, tai [ir kaimą] pradėję vadinti *Zabikai*. Zabikų [pavadinimas prigijęs], nes toji kova su gyvatėmis tęsėsi ir dabar tebesitęsia; gal tik 1930 m., iškasus melioracinius kanalus, šiek tiek sumažėjo. O šiaip tų šliužų visada galima rasti.

Buvau, rodos, kokių 12 ar 13 metų. Buvo, pamenu, šv. Juozapo diena. Mudu su Kaziu Rupšiu jau iš vakaro susitarėm, kad ryt eisime gyvačiąuti. Na, ir išėjome iš ryto tą šiltą saulėtą kovo 19-tą dieną. [Abu] pasiėmėme po du puslitrinius butelius, kad parneštume ir gyvų gyvačių. Įėjome į pelkę. Kazys tuoj vieną pamatė, netrukus ir kitą. Jis jau turi šešias ar septynias, o aš – dar nė vienos. Keikiuos eidamas, kad aš šiandien neturiu laimės *ant gyvačių*. [Žiur-] pamačiau ant tokio aukšto kupsto – guli dvi ar trys susirietusios. Iš džiaugsmo pripuolęs kaip duosiu savo išsipjauta [lazda]. Va, jau dvi ar trys yra. Pasisukau aplinkui: kas kelmas – ten kurkulas gyvačių. Na, ir pyliau – kokių 20 [gyvačių] surinkau, pasišaukiau į talką dar ir Kazį.

Elžbietos ir Antano Daunių (antroje eilėje, stovi) šeima. Pirmoje eilėje (iš kairės): Jonas Daunys, Juozas Daunys (Antano Daunio tėvas), Stasė Daunytė. Papildė. 1930 m. Iš Jono Daunio albumo

Žinoma, pajutusias pavojų, kad mes pradėjome jas mušti, pradėjo slapstytis – vėl lijt į kelmus. Kitas, kurios mažesnės, sukišome gyvas į butelius. <...> Ta šv. Juozapo diena paliko man atmintyje iki amžiaus galo.

Gal kam įdomu būtų sužinoti, kur mudu su Rupšiu dėjome tos dienos „uždarbi“: daugiau kaip 40 gyvačių. Su tuo nebuvo jokio vargo, nes [Juozapinės] yra „ligų šventė“: [vos] tik mudu su savo našta [grįžome], tuoj mus [apsupo] kaimo jaunimas; moterys pradėjo prašyti vaistams, nes jos [laikė], kad kol gegužė neužkavė, gyvatės labai „pamačys“ kaip pirmarūšis vaistas nuo visų ligų: skaudulių, niežų, apetitui sužadinti kaip žmonėms, taip gyvuliams, net ir paukščiams. Juk tais laikais gydytojų nebuvo; žmonės tamsuoliai – visame kaime tik du žmonės buvo raštingi: Daunys [pravarde] Galinis ir mano tėvelis (nors savo vardą ir pavardę rašė iš mažosios raidės). <...> Net Papilės miestelyje prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo tik vienas lazaretas su vienu rusų tautybės daktaru ir vienu felčeriu, gyvenusiu Rimšių kaime. Na, ir Paventyjė netoli malūno gyvenusi viena tokia sena davatka Malskaitė, taipogi vadinama daktare, irgi duodavo „vaistus“ – ant cukraus gabalėlių užlašindavo po kelis lašus „vaistų“ <...>, [nurodydama kiekvienam iš visados po keliolika ligonių belaukiančių jos priėmimo], kad, parsinešęs namo, tuos cukrelius užpiltų vandeniu ir valandomis po arbatinį šaukštelį gertų. Štai tokia tuomet buvo medicinos pagalba. Už „vaistus“ Malskaitė imdavo po 15 ar 20 kapeikų arba 10 ar 15 kiaušinių natūra. Gydimasis miestelyje visgi labiau gelbėdavo nei Malskaitės cukrinukai.

Na, grįšiu vėl į Zabikū. Anksčiau minėti keturi ar penki gaspadoriai į kaimą atsikėlė turbūt ne vienais metais. Tarp jų buvęs vienas Kulvelis, du Daunia ir vienas Žalys. Tokį pat gyventojų skaičių atsimesna ir mano tėvelis – Juozapas Daunys (gimęs Zabikuose 1861 m. sausio 6 d.), apie tai girdėjęs iš savo tėvo, [pastarajam] begyvenant dar viduryje kaimo. [Tai sužinojau iš] vidury kaimo gyvenusio senuko Antano Rupšio (nuo kurio [vėliau] atsiskyrė ir apsidėdė jo jaunesnysis brolis Vincentas Rupšys, pastatęs savo trobesius pačioje kaimo pradžioje).

Aš, kaip ir mano tėvelis, gyvenau jau nebe pačiame kaimo [viduryje], o pamiškėje į KiŃkių pusę. [Tai atsitiko] dėl to, kad vienas stambus ūkininkas, kuris gyveno vidury kaimo ir vadinosi Daunys, pravarde Galinis, turėjo šešis sūnus [kuriems mirdamas turėjo pareikšti savo valią apie palikimą]. Kadangi tais laikais [laisvų] žemių buvo, o dalintis ūki (griauti, ardyti „gyvenimą“) buvo nepriimta, tai ir šito ūkio tėvas, kuomet susirgo ir ruošėsi mirti, susišaukė visus šešis sūnus. Motina priėjo prie mirštančio tėvo ir klausia: „*Va čia prie tavęs yra visi šeši sūnūs; pasakyk dabar, kam palieki gyvenimą?*“ Mirštantysis, pravėręs akis, pasakė: „*Palieku Juziui*“. <...> Taip per du mirštančiojo žodžius ūkis (28 dešimtinės [žemės] ir visi pastatai) paliko Juziui, o kiti penki – Kazimieras (t. y. mano prosenelis), Pranciškus, Tamošius ir dar du (vardus užmiršau) išėjo. Iš išėjusių du nežinia kur apsigyveno, o trys, tai yra mano prosenelis Kazimieras, Pranciškus ir Tamošius, apsirinko Zabikų laukymės pakraščiuose po sklypelį žemės ir pradėjo statyti po trobelę (atskirai nuo kaimo), o apsidėdę, – gyventi, kaip jiems ir liepė Eglesių dvaro ponas (kai kuriems dvaras priverstinai žmonas pripiršdavo net su gatavais vaikais). Tai taip ir buvo pristatyta trobų ir – dėl gyvenimo – visokių (didesnių ir mažesnių) pastatų (kokių galėjo) palei viso Zabikų kaimo pamiškes.

Mano proseneliai – du Daunia – Kazimieras ir Pranciškus – paėmė sklypą dar nedirbamo dirvono [kaimo] rytinėje pusėje <...> – ten tokia nieko neverta maždaug 10-ties ha pieva [buvo]. Iš tos pievos šieno būdavo, tačiau šienas niekam tikęs – pilnas baltų pūkų. Arklys, karvė, jeigu pripratę, tai dar ėsdavo, o neipratę – nė nosies nekišdavo. Užtat arkliui, būdavo, duodavo avižų ar miltų, tai dar važiuodavo. O jei ne – utėlės užpuldavo. Taip mano proseneliai ant trijų ha dirvono pradėjo statyti sau trobesius, o visą žemę pagal tų laikų paprotį pasidalino rėžiais. Kaip atsimenu, ir man paliko 14 gabalų žemės. Kaip nesistengė broliai žemę tarp savęs dalintis, kad būtų po lygiai, vis vien vienas kitą skriausdavo ir [dėl to] visą gyvenimą būdavo nuolatiniai barniai ir vaidai. [Nes] gyvendami ant mažyčių sklypelių, vis tiek laikė gyvulius: po karvę, o kartais ir dvi, laikė vieną arkli, kai kada laikė porą avių ir net ožkų; be to, būtinai kiekvienas laikė po 10 ir daugiau vištų. Su tokiu būriu gyvulių, kad ir kažin kaip saugosi, vis tiek padarysi kaimynui žalos, dėl ko dažnai kildavo vaidai, barniai ir net peštynės, pasiekdavirusios net teismą.

Kaip minėjau, iš Daunio Galinio ūkio atsiskyrė dar [ir sūnus] Tamošius [Daunys]. Tas už miško surado vadinamajame Lukštupyje mažytį sklypelį sausos žemės ir apsigedęs [tame] sklypelyje pasistatė sau trobą bei po tuo pačiu stogu ir kūtelę su daržine. Ariamos žemės buvo gal apie pusę ha, o visas kitas Lukštupys – baisiausia pelkė, niekas ir šieno nepjaudavo, nes negalėjo nei įeiti, nei įvažiuoti. Tamošius, keletą metų pravargęs, numirė. [Jo našlę Daunieneį Lukštupyje vedė] toksai Vitkauskas, bet pravargęs [ten] trejetą metų, išėjo į Papilę – varpininku į [parapijos] špitolę.

Vitkauskui dar Lukštupyje begyvenant gimiau aš [Antanas Daunys]. [Kadangi] mano tėvai su Vitkauskiene [(buvusia Dauniene) gerai] sugyveno, tai paprašė [jos būti] mano kūma. [Ta mano kūma Vitkauskienė savo] amžių baigė Papilės [bažnyčios] špitolėje (paminėjau tai todėl, kad apie ją man dar teks toliau kalbėti).

[Tas pasiskirstymas] į gaspadorius ir Zabikų „naujikus“ (mažžemius, turėjusius ar nusisamdžiusius nuo ketvirties ha iki šešių ha žemės) vyko <...>, matyt, <...> prieš visą šimtą metų, [nes asmeniškai nei] mano tėvas ir [net nei] senelis Pranas Daunys nepamena.

O [man], kai aš jau pradėjau matyti pasaulį, mūsų Zabikų kaimas toks atrodė (einant nuo Deveitlaukio ar nuo [Latvališkių] Mituzų).

Pirmas kiemas iš dešinės – Rupšys Vincentas. Žemės jis turėjo 14 ha (pusę ūkio), o šeima: jis pats, jo žmona, trys berniukai (Vincas – kokių 8 metų, Domas – už mane dvejis metais vyresnis, Kazys – vienmetis su manim) ir 6 metų duktė Agnė (dar tebėra gyva, dabar [1968 metais] gyvena Draginiuose). Buvo laikomas *gaspadorium* [ūkininku], bet gyveno *biednai* [vargingai].

Antras – Kovėra Kazimieras ir jo žmona, buvusi Žalaitė. [Buvo laikomas] stambiu ūkininku – turėjo 31 ha žemės. Jo trys sūnūs – Juozas, Antanas ir Stasys – buvo Amerikoje (pabėgo, [kad nereikėtų tarnauti] caro kariuomenėje). [Jis pats] tuomet dar buvo eiguliu. Turėjo [dar ir] vieną dukterį – Raustienę. Samdė du bernus, dvi mergas ir piemenį. Trobesiai gražūs, nors senoviški. Kovėrienės (nes pats Kovėra buvo užkury) gyvenamasis namas buvo vienoje gatvės pusėje, o susuktiniai tvartai, laukinė daržinė ir kluonas – kitoje gatvės pusėje.

Trečias – Daunio „Vidurinio“ [tokia pravardė] ūkis – 28 ha. Tada [XX a. pradžioje] troba buvo sena, vėliau pasistatė naują. Trobesiai taip pat tvarkingi, kaip ir Ko-

vėros. Šeimos sudėtis: jis pats, jo žmona, sūnus Domas, dukterys Ona ir Elzė. Samdė vieną mergą. Pas juos dar tebebuvo gyvi senukai tėvai ir brolis Kazys.

Ketvirtas – Rupšys Antanas – [kaip ir jau pirmuoju minėtas brolis Vincentas] turėjo 14 ha (kitą pusę ūkio – pagrindinę, nuo kurios buvo atsiskyres jo brolis). Trobesiai jau seni, bet tvarkingi. <...> Atmenu jį jau seniuką, jo žmoną ir [netekėjusias] tris dukteris (viena, Nastė Rupšytė, greit ištekėjo už Juozo Skiriaus [kilęs iš Masių kaimo, grįžęs iš Amerikos Juozas Skirius atėjo į Zabikūs užkuriu]). Buvę dar ir trys sūnūs – išvažiavę [vengiant tarnybos kariuomenėje] į Ameriką.

Penktas – Vincentas Stulpinas, atėjęs užkuriais [apsivesdamas su Daunyte]. Jis turėjo pilną ūkį – 31 ha žemės. Trobesiai buvo visi seni. Patys gaspadoriai Stulpinai jau buvo seniukai. Sūnų teturėjo vieną, ir tas pats – Amerikoje. Turėjo tris dukras, dvi ištekėjo, o vienai – Onai – kažkas įtaisė vaiką, tai ji buvo prie tėvų. Stulpinai vertėsi sunkiai. Reikėjo samdyti šeimyną, o ji pas juos neužsibūdavo. Vėliau parvažiavo iš Amerikos toks Spirius ir [vedęs Stulpinaitę] į ūkį atėjo užkuriais. Plėšėsi, plėšėsi su darbais, šeimynos taip pat nepalaikė, galop susirgo ir mirė. Liko sūnus Vincas [Spirius], kuris po skirstymosi į vienkiemius liko vietoje ir ten [visą laiką] gyveno. Tačiau užpėnai [1966 metais] ten apsižiūrėjęs atpažinau tiktai didžiulį klevą. Šis Spirius, matyt, sūnaus neturėjo, nes, kiek girdėjau, [buvo] paėmęs užkuri.

Šeštasis – Daunys „Galinis“. Iš visų anksčiau mano minėtų pirmųjų persikėlusiu į Zabikus gyventojų <...> šio ūkio gaspadoriaus pavardė liko nepasikeitusi iki pat [Antrojo pasaulinio] karo ([šis ūkis vyrų užkuriais nepriėmė, kaip jau parodyta aukščiau], kai penki broliai tėvo patvarkymu išėjo į „naujikus“). Jo ūkis buvo iš visų Zabikų tvirčiausias ir pavyzdingiausias. Žemės jis turėjo 36 ha (mat [prie anksčiau turėtų] dar 3 ha jis buvo nupirkęs iš nusigyvenusio tokio Lankučio ir dar 3 ha – iš Kulvelio). <...> Nors žemė buvo dar rėžiuose, jo rėžiai iš tolo skyrėsi nuo kitų – ten nepamatysi nei akmens, nei krūmo, o pievoje kemsyno ar ko nors nenaudingo bei nereikalingo. Jo trobesiai, nors dengti šiaudais, bet tiesiog švitėjo: kiekvieną galėtum <...> pastatyti bet kuriame mūsų respublikos mieste – gėdos neturėtum.

Vos priėjęs prie Galinio Daunio sodybos, jauties lyg į kokį miestą ar stebuklingą rojų patekęs. Visa didžiulė sodyba skendi tarp vaismedžių ir vaiskrūmių. Didžiulis sodas pilnas bičių avilių. <...> Pačiame sode lyg būta kapinių – du ar trys kaurėliai, du mediniai kryžiai ir stambiame ažuolo stulpe – keturkampė koplytėlė (kaimo menininko triūsas). Koplytėlė ir trečias kryžius pastatyti prie pat žiogrio ir – kad galima būtų juos pabučiuoti – paguldytas kokių trijų metrų ilgio ir kokio metro pločio gražus akmuo. Takai iškloti parinktais gražiais plokščiais akmenimis. Prisimenu, kad dar nuo mažystės tėvelis ar mamytė [mane] visuomet vesdavosi į Kryžiaus dienų giedojimus. Tuomet susirinkdavome prie šitų trijų kryžių ir tada visa procesija traukdavome prie kitame kaimo gale stovinčio kryžiaus. Ten šiek tiek suklaupę ir pasėdėję vėl sukildavo ir visas būrys traukdavo į Zabikų kapines. Kapinėse giedojimas tęsdavosi ilgai. Iš kapinių vėl grįždavo tuo pačiu keliu prie tų pačių kryžių, kur buvo pradžia. <...>

Kitų kartų [nei paminėtų anksčiau šešių brolių kartos] Dauniai yra nuėję užkuriais iš šios sodybos į Draginius, Purvius ir kitur. Kadaisė sodyboje gyveno, ir aš dar truputį prisimenu, toks Daunys Juozas – ir mano tėveliui jau prosenelis, kuris turėjo keturias dukteris ir du sūnus: Stanislovą ir Domininką. Aš visus juos mačiau

ir gerai dar atmenu. Stanislovas, [dabar] jau seniukas beveik toks pat kaip ir jo tėvas, buvo vyriausias iš visų; bet štai nelaimė – begyvendamas pas tėvą, išsimylėjo *biedną* [neturtingą] merginą, kuri pas juos tarnavo ir norėjo ją vesti; tėvas taip užduko, kad išleido tik apsilvikiusią – daugiau nieko nedavė. Stanislovas apsivedęs gyveno Karalių kaime, turėjo tokį žmonos pelkės kraštelį; gyveno labai blogai – rugiai sumirkdavo, bulvės supūdavo. Tik jau visai pasenęs tėvas prieš savo mirtį davė jam, rodos, vieną karvę. Domininką leido į mokslus, norėjo kunigu padaryti, o tam mokslas visai nesisėkė. Buvo išvežęs mokyti jį į Mintaują, bet po 6 ar 7 metų [mokslo metų]; sako, kad, parsivežęs namo, net su agrastais pėrė, bet tai [nieko nepadėjo]. Grįžus jam leido tuoktis. Parsivedė [į ūkį] iš Vieksnių valsčiaus Svirkančių [kaimo] tokią Pranauskaitę. O dukteris [Juozas („Galinis“) Daunys] buvo išleidęs į didelius ūkius: vieną už [tokio] Daunio į Būriškes, kitą – už Statkaus į Griežiūs, trečią už Zdanavičiaus į Papilę. Ketvirta – Barbora – buvo nebylė, ta numirė namie.

Šeimynos [buvo] dar prie senukų Daunių daug: <...> jie samdė du bernus, dvi mergas ir piemenį. Laikė penkis arklius, 15–16 raguočių, didelį būrį avių, kiauliu; išperindavo 60–70 žąsų (didelius būrius laikydavo ir kiti Zabikų ūkininkai).

Septintasis Zabikuose buvo Kazimierėliu pramintas Kazimieras Daunys, atsiskyręs nuo [trečiuoju čia paminėto] Vidurinio Daunio – atsiėmęs iš jo 10 ha žemės. Tuo metu, nuo kada aš atsimenu, jis pradėjo statyti Daunio Galinio pašonėje, nes greta pastarojo rėžio ėjo ir šio rėžis. Dauniai Galiniai labai supyko, nenorėjo, kad toks driskius jiems „užstotų saulę“, bet teko su tokia statyba sutikti. Tik nors šis Daunys irgi buvo gale, jo niekas nevadino Galiniu, o dažniausia – Kazimierėliu <...>.

Dabar pereisiu prie gausios [Zabikų] kaimo varguomenės grupės, [vadintos] *naujikais* arba *desincinikais* <...>.

1. Vienas iš laimingiausių *naujikų* buvo Užkapių Daunys. Nežinau, iš kur jis kilęs, tik žinau, kad niekam iš [kitų] Daunių jis nėra giminaitis. Žemės turėjo 6 ha, visa ariama (gražus ketvirtainis sklypas). Trobesius jis turėjo visus; nors senoviški, bet gražūs, erdvūs, tvarkingi. Jis nebūtų mainęs savo 6 ha į 12 ha sodžiuje. Neturtingieji [beje] jį *padlaiža* vadindavo.

2. Daunio gretimas kaimynas – Šemeta. Turėjo 5,5 ha žemės. Daug jo sūnų buvo Amerikoje, Rygoje. Šiaip taip vargo.

3. Kušleika, atėjęs užkuriais [pas] merginą su dukterimi. Žemės – 2 ha. Kušleikai mirus, atėjo [į jo ūkį] Varpučianskis.

4. Jasas Pranas turėjo 10 ha pelkės. Ariamos padarė [tik kiek] galėjo – užteko pasodinti trims pūrams bulvių. Tėvas Jasas numirė, paliko sūnus. Oi, kaip vargingai gyveno! [Turėjo] dvi mergaites. [Vieną apsivedė] toks užkurys Kurmis. Kita dukra tarnavo pas Kovėrą – įtaisė jai „glėbį“ ir išvarė.

5. Mockus turėjo pamiškėje 3 ha žemės. Negalėjo pragyventi – pardavė žemę <...> Stulpinui ir išėjo nežinia kur.

6. Kūvelis buvo gavęs 3 ha lomingos žemės. Negalėjo pragyventi – pardavė žemę <...> Dauniui Galiniui ir išėjo į miestą.

7. Lankutis gyveno netoli mūsų pamiškėje, turėjo 3 ha labai lomingos žemės; kasė griovius, vargo ir numirė; iš žmonos žemę pusvelčiui nupirko <...> Daunys Galinis.

8. Apie Lukštupio [sklypelio] savininką Tamošių [Daunį], o paskui Vitkauską jau rašiau. <...>

Turiu bent šiek tiek pasakyti ir apie savo motiną. [Mergautinė] pavardė – Ona Budinaitė. Tikrų jos gimimo metų nežinau. Mirė ji 1919 m. kovo 15 d. Žinau tik: kai mirė, tėvas nunešė į Papilę „pazvanus“ ir parvažiavęs pasakė, kad gyveno ant svieto 42 metus. <...> Kilusi buvo iš Kuršėnų valsčiaus Smurgių kaimo, iš labai gausios valstiečio baudžiauninko šeimos. Jos tėvas Izidorius Budinas valdė 20 ha žemės, bet ta žemė priklausė Ringuvėnų dvarui. <...> Susipažino tėvas su motina taip. Kadangi motina tarnavo samdine – pirmiau pas [zabikiškį] Vincentą Rupšį, o paskui pas Kovėrą, tai [greta gyvendami jie ir] apsivedė (rodos, kad 1894 m.; tėvas buvo daugiau nei 15 metų vyresnis už ją). Vedybų metu šeimos padėtis buvo tokia: [tėvo] motina – maždaug 60 metų senukė ir [jo sesuo] Barbora, kuri jau buvo ištekėjusi už neturtėlio Norušo Jono, bet gyveno čia pas motiną. Kaip tėvas sakė, [tada] suvis ruošėsi išsikraustyti iš motinos ir tėvo brolis Vincentas Daunys, kuris buvo jau apsivedęs, nors [ir būdamas] jaunesnis už tėvą. Daugiau jų ir nebuvo, nes [tėvo] tėvas jau daug metų buvo miręs. [Pasak tėvo], kai jo tėvas mirė, jiems (vaikams) buvo: [mano] tėvui – 7 metai, Vincui – 5 metai, o seseriai Barbikei – 9 metai. [Tas mano senelis mirė, apsikrėtęs pasiutlige nuo pasiutusio vilko papjautos paskutinės karvutės mėsos] <...> valgymo. Bet aš manau, kad valgė visi: vaikai, žmona...

[Dar apie mano tėvelį Juozapą Daunį, gimusį 1861 m., po jo tėvo mirties]. Vos aštuntus metus einanti jį išleido [tarnauti] pas Kinkių Medvalkių Jasą piemeniu – kiaules ganyti. Algos buvę suderėta – pusė pūro miežių metams. Paskum jis išėjo piemeniu į Dulbių kaimą; iš ten, rodos, kad į Kušleikius pas Gedaminskį. O iš jo, turėdamas 12 metų, tarnavęs čia pat Zabikuose pas Kovėrą (pamenu, kad [tėvas sakė] pirm Kovėros dar tarnavęs Rudeliškėse pas Beržinį), irgi piemeniu. Pas Kovėrą tarnauti buvę neblogai. Karvių su prieaugliu buvę 15, o melžiamų – 12. Kovėra tuomet buvęs eigulys. Iš kažkur parvežęs dar ir mažą šuniuką, kuri pavedęs mano tėvui auginti. Tad dvi pirmaveršes karves atidavęs tėvui – kad melžtų jas ir girdytų šuniuką: kad tik augtų gražus. Likusias 10 karvių melždavusi merga – visas [primilžis] sutilpdavęs į vieną kibirą. <...> [Tokia] produkcija buvo ne tik Zabikuose, <...> kur žemė [buvo] rėžiais ir visur vyravo trilaukis ūkis: turi daryti tai, ką kiti daro, ganyti ten, kur kiti gano. Gyvuliai vasarą niekuomet žiemos plauko nenumesdavo <...>. Vasarą ganosi plikame pūdyme, o po pievų nušienavimo pirma leidžia arklius ir tik visų paskiausiai – raguočius. Dobilų nė mados nebuvo sėti.

Na, „apvesdinau“ tėvą ir nuklydau su juo į jo vaikystės dienas <...>. Apsivedęs tėvas [privalėjo] atiduoti dalį – po vieną karvę [seseriai] Barbei Norušienei ir broliui Vincentui [Dauniui]. Kadangi iš tėvų tik dvi karves [pats] tebuvo gavęs, tai, vieną atidavęs, dar vieną liko [skolingas]. [Netrukus] po tėvo vedybų Norušai nusisamdė tokią mažą Draginių Urzdikų lūšnelę ir iš Zabikų išsikėlė.

Po metų tėvams gimė dvynukės, kurios pagyveno du mėnesius ir mirė. Dar po metų gimė berniukas Juozukas – irgi mirė po kelių mėnesių. [Tada] gimiau aš – sako, kad visą laiką sirguliavau, tačiau išgyvenau. <...> Atsimenu, mūsų troba buvo senutė, visa juoda, prirūkusi, nes [joje krosnies] nebuvo; buvo tik toks molinis pečius [be dūmtraukio, tik su vidury trobos lubose išpjautu langu] per kuri, nukėlus jo dangtį, dūmai išeidavo laukan. <...> Trobos pakraščiais dar buvo įbūdavota po du langiukus, ant [kurių – arдай], specialiai padaryti, kad galėtų sudžiauti javus dėl kūlių. Pamenu, kad ir kuldavo ten pat asloje. <...> Buvo prie gryčios ir priesienis –

[valgiui ar kiaulėms jovalui virti]. <...> Trobos gale dar buvo kamarėlė, kurioje stovėjo skrynia, lova, [kabėjo] geresni drabužiai.

Atsimenu, kaip vieną kartą tėvas iš kažkur parvažiavo ir parsivežė kažkokį žmogų su barzda. Mama man pasakė: parvežė meistrą – pastatys namus, naują trobą. Na, toliau aš viską pradėjau atsiminti, nes skaičius (*ličbas*) aš jau žinojau. Tai buvo 1904 metais. Pamenu, kaip pastatė trobą, kaip atėjo atsisveikinti Domininkas Daunys: sakė išėinąs į rusų–japonų karą. Į karą išėjo ir mūsų netolimas kaimynas Marcinkus. Žiemą mes jau persikėlėme į naują trobą, nors iki galo ir neužbaigtą. Pas mus išiprašė „į kvaterą“ kažkokie keturi žmonės medkirčiai, kirtę žydams mišką. Vakarais parvažiuodavo tėvelis – jis važiavo „ant pelno“ – veždavo tą mišką (*balkius*) į stotį. <...> Tėvelis parveždavo <...>, o ir kirtėjai, pareidami iš miško, parnešdavo tokių gražių mėlynų, raudonų ir žalių popieriukų. Juos tėvelis kirtėjams skaitydavo. Atmenu tik pabaigą: „Lietuvos socialdemokratų partija“. Vieną kartą, atsimenu, buvo užėję ir nakojo du žmonės su revolveriais. Kas jie buvo, nežinau. Mama man pasakė, kad čia buvo „cicilikai“, jie eina prieš valdžią. <...> Kartą tėvelis, parvykęs iš bažnyčios, pasakojo, kad du žmonės sakę miestelyje pamokslus, paskui nuėję daužyti monopolio, draskyti valdiškus [ženklus], valsčiuje nuplėšė karaliaus portretą. [Išvis] „cicilistais“ visi žmonės buvo labai išibauginę ir apie juos pasakodavo būtų nebūtų dalykų. Tai tiek aš atsimenu apie rusų–japonų karą bei 1905 metų revoliuciją. [Dar pamenu] Papilėje atsiradę kažkokie juodašimčiai, [pasakojo,] kad labai žiaurūs: kur [tik] užėina, labai žiauriai elgiasi, viską plėšia, muša... O vieną dieną išgirdome Papilės ir Akmenės pusėje šaudant iš patrankos; po to žmonės kalbėjo, kad Akmenėje juodašimčiai dargi net namus iš patrankos sugriovė. Tai buvo teisybė, [nes] apgriautą Akmenėje namą aš mačiau, kuomet mano tėvai, važiuodami į atlaidus, nusivežė mane į Akmenę.

1905 m. man jau šešetas metų. Aš jau labai *mandras* vyras. Aš rašau visus [skaičius] nuo 1 iki 9; [dar] daugiau – aš pažįstu beveik visas raides, nors skaityti dar nemoku. Į mokyklą <...> mane nežada leisti, nes tada nebuvo ir tokios mados – mokytis. Į mokslus leisdavo tik tuos, kuriuos ruošė į kunigus. Aš gi [šeimoje] vienas <...> ir reikalingas namuose kaip auklė. [Juk] kiekvienais metais Bernotienė (kaimynė senutė Marcinkienė) surasdavo Lukštupyje tai broliuką, tai sesutę ir atnešdavo pas mus auginti. [Deja,] mažyčiai po krikšto pagyvena pas mus mėnesį ar du, suserga ir numiršta. Ir taip – kasmet. Galiu drąsiai sakyti, kad mūsų namuose būdavo kasmetinė linksmybė ir <...> po to – kasmetinės ašaros [vaiko mirčiai nutikus]. Liūdnei verkdamo tėvai, ypač alpdavo motina, verkdavau ir aš. Ir ne tik verkdavome, o visi suklaupę meldavomės prie visų šventųjų. Tėvai, uždirbę rublį, duodavo „ant mišiu“, eidavo pas Malskaitę [į Papilę] ir parnešdavo vaistų – cukrelių. Tačiau niekas nieko nepadėdavo – mano broliukai ir sesutės mirdavo. [Kai man jau buvo daugiau metų], kol gimęs vaikas dar gyvas, aš retai kur galėdavau išeiti, nes reikėdavo būti prie vaiko. Tik skaityti tuomet man užtekdavo laiko.

Pagaliau man septyneri metai. Mamytė prisodina mane prie jos knygos <...>, pavadinimu „Šaltinis“. Tėtei skaitant, įvedinėja mane į mišiu maldas. Neina man mokslas. Kiek aš paskui ją kalbėdamas išmokstu, tiek per pertrauką ir užmirštu. Mamytė pyksta, nervuojasi, vargsta su manimi ištisą savaitę, kol nors lapą išmokina. Paskui ji <...>, rodos, susirgo ir mano mokslas nutrūko. Bet iš padėties mane iš-

gelbėjo mano kūma Vitkauskienė, kuri gyveno Papilės špitolėje. Mat ji, gyvendama miestelyje, turėjo galimybę susitikti su kunigais ir *bagamazais*. Atnešė ji man toki „Elementorių“ su paveikslais ir užrašais – „Aniolas“, „Ounas“ ir pan. <...> Ten su nupaišytais <...> daiktais, atspausdintos ir [raidės] su skiemenimis – ne tik „drukavotos“, bet ir [ranka rašytos]. O, galvojau, čia tai kitas dalykas! Taip pasėdėjęs prie to elementoriaus koki mėnesį, ir tai tik prabėgomis, aš nė juste nepajutau, kaip visai laisvai pradėjau skaityti ne tik maldaknyges, bet ir kitą lietuvišką raštą.

Apie mane greit pasklido garsas, kad Juozapo Daunio sūnus Antaniukas, septynerių metų, niekur nesimokęs, pats <...> išmoko skaityti, ir skaito geriau, negu kiti, besimokinę keturias žiemas mokykloje. Tas labai pakėlė mano kursą. Netrukus aš pradėjau ir rašyti, nors <...> ir su daugybe klaidų. <...> [Taip pradėjau] pavaduoti ir savo tėvą, nes, kaip rašiau, tik jis ir Daunys Domininkas [Galinis] Zabikuose temokėjo su klaidomis rašyti <...>.

Daugybė žmonių iš Bėržėnų, Draginių bei Ūžsienių, Kiñkių, Mėdvalakių gauna laiškus iš Amerikos, nemoka perskaityti, eina pas mano tėvą. Reikia atgal laišką parašyti – vėl prašo. O aš nė kiek nesibranginu. Kartais už parašytus laiškus gaudavau net po keletą kapeikų. Labai laukdavau atvažiuojant iš Kiñkių Čepulio, kuris turėjo du brolius Amerikoje ir vieną Rygoje. <...> Atvažiuodavo ir Žukauskas iš Šveñtupių. Tie visuomet man duodavo po keletą kapeikų. Apie tai, koks tais laikais buvo švietimas, galima [spręsti iš to], kad pradinės mokyklos buvo tik Papilėje, Kruopiuose ir Akmenėje <...>. [Todėl] mane, taip „stebuklingai“ namuose išmokusį, mūsų kaimynai tiesiog dievino, ir aš pasidariau tikra garsenybė <...>.

[Skaityti], rašyti, [daugybės lentelę] aš išmokau, o skaityti nėra ko, nes tėvas, be maldaknygės ir kantičkos – giesmių knygos, daugiau jokių knygų neturėjo. Nebeatsimenu, kokių reikalu aš kartą buvau nusiųstas į Kinkius–Mėdvalakius pas Kazimierą Vėsulą. Jį radau beskaitantį knygą, pavadinimu „Pekla“, ir antrą panašią „Garsas apie baisybės dienos sūdo“. Be to, jis turėjo daug knygų apie šventųjų gyvenimą. <...> [Išprašęs iš jo šias knygas ir perskaitęs (slapta nuo tėvų), tapau lyg] visiškai beprotis: nei valgau, nei miegu, bet kur (tik nuo žmonių nususukęs) vis verkiu ir verkiu; dėl to, manau, kad <...> man neišvengti peklos ir tokių baisenybių, kokias ten nurodo – ir už kiekvieną menkniekį vis pekla ir pekla. <...> Visur neradau ramybės, visur velniai žabangas paspendę tyko mano „*blūdnos dūšėlės*“. <...> Tėveliai abudu nusigandę, jie pamanė, kad mane kokia pikta nežinoma liga apipuolė. <...> Skaitydamas šventųjų gyvenimus, vis rasdavau, kad šventieji, norėdami išganyti savo „*dūšią*“, pasitraukdavo nuo žmonių, išeidavo viską pametę į didžiulius kalnus, neižengiamas girias ar [dykumas] ir ten <...> misdavo žolėmis, vabzdžiais bei laukinių bičių medumi, visai kankino savo kūną, kad tik „*dūšėlę*“ išganytų. Apgalvodavau savo apylinkes apie Zabikų, kur nėra nei [smėlėtų dykumų, nei kalnų]. Na, miškų gana, bet jie, kiek žinau, [visi] įeinami. Jei į juos išeisiu, tėvai sukels „*ablavą*“ <...> ir suras. <...>

Pas Vėsulą visa jo „biblioteka“ pasibaigė. Tas mano per ankstyvas rašto išmokymas padarė mane ne gudresnį, o durnesnį. Anksčiau aš nebijojau vienas pasilikti gryčioje, o dabar bijau. O jeigu pasilieku, tai niekieno neverčiamas sėdžiu ar klūpau prie maldos. Mamos „Šaltinėlyje“ buvo 14 litanijų. Visos jos po kiek kartų mano perskaitytos. Abu mano tėveliai buvo be galo religingi. [Rytais] ligu tik pakilę, jie

giedodavo „*gadzinkas*“ ir dar kelias giesmes. <...> Vakarais visuomet giedodavo „*karunką*“ ir dar daug giesmių, su mamyte kaskart giedodavau ir aš. Nors rytais manęs dar gailėdavo žadinti <...>, pajutęs, kad jie gieda, dabar aš pats neliepiamas keldavaus. Kaip čia miegosi, kuomet [vyksta] Dievo garbinimas.

Tuoj po Kalėdų pas mus atvažiavo <...> jaunasis kunigėlis, pavarde Gudauskas. [Šis malonus kalėdotojas] mane išklausinėjo: ar moku poterius, ar mokiuos skaityti. O aš ir išbeldžiau gerą straipsnį iš laikraščio, ir pasisakiau, kokias ir kiek knygų aš per pereitą rudenį perskaičiau. Jis mane labai pagyrė, kad gerai skaitau, bet pasakė, kad man dar per anksti [buvo] skaityti [iš pat pradžių] „*Peklą*“ ir „*Apie baisybes dienos sūdo*“. Geriau [jau pradėti nuo kitokių]. Ir pradėjo tėvą prašyti, kad mane įrašytų nariu į Švento Kazimiero draugiją, per kurią už dabar sumokėtus du rublius ateinančiais metais man bus atsiųsta labai gražių ir naudingų knygų net už penkis rublius. Na, tėvelis ir sumokėjo tuos du rublius.

Ir teisybė – po poros savaičių tėvelis ir parneša man iš [Papilės] pašto labai gražią ir išties naudingą knygą, pavadinimu „*Sodiečių dangus*“. Ši knyga, nors parašyta dvasininko – kunigo Geručio – labai objektyviai man, kaip naujokui, davė daug žinių iš astronomijos. <...> [Vėliau buvo atsiųstos: „*Kas tai yra atlaidai*“, „*Darbas – laimės šaltinis*“, „*Šventųjų gyvenimai*“, „*Eilės ir dainos*“] ir dar kelios. Kadangi neturėjau ko skaityti, perskaičiau visas. Buvo dar ir knyga, kurią perskaičiau gana atidžiai, bet beveik nieko nesupratau. [Tai storoka knyga „*Mūsų tikėjimas išmintingas. Keletas žodžių mūsų tikėjimo apgynimui*“.] Ten buvo puolami „*kairieji*“: „*Lietuvos žinios*“, „*Lietuvos ūkininkas*“, „*Rygos naujienos*“ už tai, kad jie neva turintys tikslą silpninti tikinčiųjų žmonių tikėjimą. Minėtus laikraščius katalikui nevalia esą nė į rankas paimti ir su tais žmonėmis, kurie juos skaito, neturėti jokio reikalo. Išvis katalikas, sužinojęs, kas tuos laikraščius skaito, turįs paskelbti jiems visišką boikotą. Kitaip toks katalikas užsitraukias ant savo sąžinės mirtiną nuodėmę, kurios tik per išpažintį darydamas atgailą galėsias nusikratyti.

Galvojau: kaip gerai, kad aš esu įrašytas į Šv. Kazimiero draugiją – <...> iš karto įstojęs į teisingą kelią <...> kovoje su šėtonu už mūsų šventą tikėjimą. Atsiklaupęs <...> sukalbėjau penkerius poterius ir prisizadėjau Dievui šitų bedieviškų raštų nė į rankas neimti, ir su tokiu žmogumi, kuris juos skaito, nė į pažintį neiti.

Bet [mintimis apžvelgęs] <...> [Zabikus], Šveštupius, Kiñkių-Mėdvalakius, Kiñkius, Ūzsienius, Drąginčius, Blāklaukį, Deveitlaukį, Žardeliūs, Karālius, [neradau] nė vieno gerai raštingo žmogaus; o kad kas nors skaitytų bet kokias [pasaulietiskas] knygas ar būtų užsisakęs bent kokį laikraštį, o ypač – vieną iš tų išvardintų, tokio nėra. Vadinasi, tokio darbo, mano užsibrėžto kovoje su bedievybe, kol kas nėra.

Nuo [1907 m.] spalio 11 dienos aš jau užkliudžiau aštuntus metus. Mama pradėjo mane ruošti, kad pavasarį vestų pirmosios išpažinties. Su bažnyčia, kunigais ir [ypač su Papilės] špitolė <...> aš buvau gana gerai susigyvenęs, nes dažnai pasilikdavau Papilėje pas savo kūmą Vitkauskienę. [Neretai] net visą savaitę pas Vitkauskienę gyvendavau.

Būdavo, ji eina bažnyčios šluoti – ir aš kartu, ji eina varpais „*zvanyti*“, aš taip pat nepasilieku. Pamaldų metu arba ji, arba pats Vitkauskas eina dumplių vargonams pūsti – aš kartu. Dažnai susitikdavau savo gerąjį kunigėlį Gudauską. Jis toks pat geras, paklausinėja mane, ar aš turiu ką skaityti. Man atsakius, kad naujo

nieko neturiu, <...> kunigėlis nusiveda mane į kleboniją, į savo kambarį ir, privedęs prie spintos, sako: „Na, aš tau duosiu svietiško turinio knygas“. <...> [Ir, davęs] dvi ar tris, [liepė], kai perskaitysiu, vėl ateiti. Knygos iš tikro pasirodė įdomios <...>, aš jau rytoj jas „prarijau“ ir po keleto dienų vėl buvau pas kunigėlį. <...> Taip ir pasidariau nuolatinis kunigo Gudausko knygų skaitytoju.

Vieną pavasario dieną sykiu su mamyte išėjome pas gerąjį kunigėlį, užsirašėme, kad kiekvieną trečiadienį ateisiu į [Papilės] bažnyčią mokytis „poterių“, t. y. tikėjimo dalykų; o už poros mėnesių kunigėlis [išegzaminuos] (kiek kas išmokęs) ir <...> prileis išpažinties ir pirmosios Komunijos. Nuo tada jau [tu būsi] pilnateisis katalikas. Kunigėlis aprūpino (žinoma už pinigų) reikalingomis knygutėmis (katekizmo, maldų), nurodė, kad [viską] reikia mintinai išmolti. <...> Savo pažinties su kunigėliu dėka [ir dėl mamytės prašymo], kad leistų mokytis namie (o ne gyvenant Papilėje pas tokią seną davatką Labanauskaitę visus du mėnesius, kuri ir mokys ir kuriai reiks už tai mokėti ir duoti maistą, kaip buvo verčiami daryti kiti [mažieji tikybos moksleiviai]), [tokį leidimą gavau]. Tačiau trečiadienį, kai mane mamytė nuvedė į mokslą, pirmą kartą priiminėjo klebonas Jurskis. <...> Kai jis visus iššaukė pagal sąrašą <...> ir pamatė, kad aš buvau už visus mažesnis, ir dar mokysiuos ne pas Labanauskaitę, <...> norėjo mane atmesti. Ėmė sakyti: „Ką čia priėmė? Toks mažas, iš jo nieko nebus, jis vis tiek neišmoks“. Vos mamytė per ašaras įprašė, kad priimtų.

Na, ir pradėjau kas trečiadienį eiti iš Zabikų į Papilę [ir atgal]. Susirinkdavome bažnyčioje. Kunigas atsisėdavo klaupykloje, o mes apstodavome aplinkui. Buvome iš viso 44 mokiniai. Labanauskaitė atvedavo per 30 kandidatų į „griešnikus“, kitus atvedavo mamos arba jie ateidavo vieni. Iš Zabikų mes ėjome dviese – aš ir Kazys Rupšys (daug didesnis už mane; jis gimė [1899 m.] sausyje, o aš – spalio mėnesį). Kartais, kuomet mūsų mamos negalėdavo išeiti, mudu eidavome vieni. [Trumpindami kelią], iš Zabikų eidavome per Latveliškius ir Blāklaukį, o nuo Blāklaukio – į Latvėlių ganyklas – ir netrukdavome pasiekti Papilę. Laikydavome, kad tiesiai, pėsčiųjų takais, nebus toliau nei aštuoni kilometrai. Tik bijodavome eiti pro Blāklaukių Jasą: jo jautis buvo labai piktas. Kartą, mudviem begrįžtant į namus, pradėjo ant kelio bautb, žemes kasti, mauroti ir tuomet mudu išsigandę pradėjome bėgti. Tai jis mus vijosi kokį puskilometrį. Ir tik užbėgę pakelyje į Petro Jaso trobukę [sugebėjome] iš jo ištrūkti.

Du pirmuosius trečiadienius nieks manęs nieko neklausė ir aš neatsakinėjau <...> (gal kaip mažiausias nekritau kunigui akysna, o į sąrašus jis beveik nežiūrėjo). Tačiau, išiklausydamas į užduodamus klausimus, jaučiau, kad <...> galėčiau į juos lengvai atsakyti. Todėl ateinančius trečiadienius nutariau nebetylėti. <...> [Jei paklaustasis nežino ir klausama], kas gali atsakyti, aš tuoj pakeliu ranką ir atsakau. Šitas mano triukas vėl pakėlė mano autoritetą mano bendramoksių ir [tuometinės] „publikos“ akyse. Jei anksčiau niekas <...> nekrepė dėmesio į tokių mažytį, apsilikusį pusmarškoniu kostiumėliu, apsiavusį naginėmis (taip avėjau iki 11 metų, o batelius išgijau jau būdamas paaugliu) niekam nepažįstamą skurdų vaikeli, tai šitas [dažnai besikartojantis] mano išlindimas <...> mano kunigėliui pradėjo nebeapatikti. Ir jis man uždraudė neklausiamam atsakinėti.

Ir štai paskutinis trečiadienis, kuomet daromas paskutinis patikrinimas – egzaminai. Per egzaminus šaukė pagal pavardes. Kadangi mano pavardė Daunys, tad mane greitai ir iškvietė. <...> Paklausė „Dešimt Dievo įsakymų“, „Penkis bažnyčios

įsakymus“, „Septynis sakramentus“ ir dar kelis dalykus iš poterių ir katekizmo. Vos tik kunigas spėja paklausti, aš bematant ir išbildinu visus. Daug klausinėjo ir galų gale pasakė: „*Va, visi taip išmokite, kaip Antanas Daunys yra išmokęs*“. <...> [Visgi] „nubiro“, t. y. neišlaikė egzaminų apie dešimt [egzaminuotųjų]. Neišlaikė ir mano kaimynas Rupšys.

Pirmosios komunijos diena buvo paskirta per Dievo kūno šventę. Iš vakaro reikėjo paruošti išpažintį. Bet kai reikia tas nuodėmes surinkti, rodos, kad [aš jų neturiu]. Čia atėjo į pagalbą mamytė: „*Va, taip pradėk – keikiaus, bliuznijau, kelis kartus rytmetiniai poteriai liko nekalbėti, nuėjęs į bažnyčią tingėjau melstis, tėvelių neklausiau, gyvulius mušiau*“ (daugiau nebeatmenu, ką sakė). Kai aš pradėjau tuos „griekus“ nagrinėti, man atrodė, kad visi yra iš piršto išlaužti – melai: [ne tik nesikeikdavau, <...> nebliuznijau, o net porą kartų girtą mamos brolių perspėjau, kad nesikeiktų, <...> po perskaitytų Vėsulo knygu, neliepiamas ir rytmetines maldas bei giesmes nuolat giedu su tėvais, ir bažnyčioje melstis netingiu, ir tėvelių, rodos, kad klausau, ir nemeluojau – galiu tik kunigui dėl tų nuodėmių sumeluoti]; gyvulius taip pat neat-simenu, kad kada būčiau mušęs (beje, aš bandos ir neganau; karves iš ryto pats tėvelis, paėmęs šuniuką, nuvaro į aptvarą, tik vakare aš parvarau namo). Bet kad mamytė pati savo nuožiūra „griekus“ sudiktavo, tegu taip ir pasilieka [kai eisiu išpažinties]. <...>

<...> Penktadienį [ėjome] išpažinties ir [priėmėme] pirmąją Komuniją. [Su savi] reikėjo [turėti] naujus škaplierius ir rožančių, [kuriuos] kunigas pašventina ir užkabina ant kaklo. <...> Šia proga iš prie pirmosios Komunijosėjusių vaikų motinų buvo renkami pinigai – du ar trys rubliai – lyg ir dovanai vaikams (su medalikėlių ir paveikslėlių [priedu] pirmajai Komunijai atminti). <...> Na, tad arklys ar kumelė jau pakinkyti – tik važiuok...

Manoėjimas prie pirmosios Komunijos mane dar arčiau supažindino su [Papilės] bažnyčia ir kunigais. Dabar buvau arti pažįstamas su jaunuoju kunigu Gudausku, [arčiau ir su] klebonu Jurskiu ir šiek tiek net su altarista – senu kunigu Razučiu, gyvenusiu [Papilės] Eglesių gatvėje, turėjusiu labai gražų didelį namą su dideliu daržu ir laikiusiu pas save už gospadinę labai dar nesena „seserį“. Su [kun. Razučiu] artimesnės pažinties neturėjau, tačiau girdėti apie jį labai daug girdėjau. Žmonės kalbėjo, kad kun. Razutis nesąžiningai uždirbęs <...> krūvą pinigų ir nusipirkęs namą [ir t. t.]. Tie gandai [apie kun. Razutį] labai paveikė mano dievobaimingumą. Papilės klebonas kun. Petras Jurskis atvažiavo klebonauti [į parapiją, matyt, kai aš visai dar] mažas buvau, <...> o pažinti jį pradėjau, <...> kai mano kūma Vitkauskienė su savo vyru – tokiu mažiuku mažiuku žmogučiu – ir dukra Katre persikėlė iš [Zabikų] Lukštupio į Papilės špitolę gyventi, o aš kur buvęs visuomet pasilikdavau [pas juos], dažnai net nakvodavau. Jie gyveno laisvai, užėmė špitolėje (kurioje gyveno šešios šeimos: vargonininko, zakristijono ir keturių špitolininkų) du kambarius. <...> Jie eidavo į visus darbus klebonijoje, į kokius tik pavarydavo. O darbų buvo begalė, nes klebonijai priklausė [iš viso] apie 40 ha geriausios žemės: <...> tuoj už Papilės miestelio bei Vienrankiuose [ir, smulkesniais sklypais], 3 ha lankos Paventy (ją mirdama paliko bažnyčiai kažkokia davatka) ir keli ha Rudikių kaime. <...> Klebonas samdė du bernus ir atsivežė, atsikeldamas į Papilę, tokių vyrų su viena ranka, kuris dirbdavo visus darbus ir tik neidavo pjauti su dalgiu. Kiek

atsimenu, klebonas turėjo gaspadinę („seserį“), samdė dvi merginas (tarnaites) ir vieną pusmergę bei vieną suaugusį vyrą – piemeniu. Klebonijos pastatai buvo erdvūs ir geri. Toks didelis gražus gyvenamasis namas su dideliu svirnu dideliame sode gražiausioje vietoje – ant Ventos kranto. Nors ir mediniai, bet geri susuktiniai tvartai. Greta arklių tvarto – geras tvarkingas kambarys su trimis lovomis dėl bernų ir piemens. Turgaus dienomis, o dar labiau šventadieniais, į susuktinius tvartus ir visą kitą didžiulę klebonijos sodybą prisipildydavo „purmankų“ (vežimų). <...> Buvo dar laukinė daržinė, klojimas (mat iki 1908 m. dar kūlė rankomis – [spragilais]) ir pirtis. Iš gyvulių klebonija laikė penkis arklius, o [šeštasis buvo senas „karšincius“, kuri klebonas, kaip savo dalį, gavo iš tėvo ūkio ir nusprendė tą arklį laikyti be darbo iki jo gyvos galvos (rodos, kad už poros metų tas arklis nusibaigė)].

Kaipo žmogų Papilės kleboną Jurskį parapijonys charakterizavo [teigiama] ir <...> daugelis labai gerbė, nes buvo nešykštus (bėdoje niekuomet neatsakys, visuomet sušelps). [Visgi] jis buvo seno tipo kunigas, nemėgęs jokių naujovių. Kuomet per 1905 m. revoliuciją gretimose parapijose buvo šis tas pakeista, Papilėje dar tebebuvo giedama: „Šventas Dieve, šventas macnas, šventas nesmertelnas, susimilk ant mūsų“. Pas Jurskį vos ne kasdien svečiavosi kuris nors [lenkas] dvarponis. Tai – arba ponas Bučekas iš Eglesių dvaro, arba ponas Slanskis iš Paeglesių dvaro, arba ponas Beresnevičius iš Kalniškių dvaro, ar Kurmanskis iš Rudausių dvaro, ar Burba – Klaišių dvaro savininkas, ar iš pačio Papilės miestelio broliai Lileikos. Tai visi lenkomanai ir dideli girtuokliai. Būdavo, eini pro šalį, o pro klebonijos langus taip ir girdi trankią lenkų kalbą, stiklų skambėjimą bei kumščių daužymą į stalą lošiant kortomis. Dažnai mano kūma Vitkauskienė, šluodama taką palei klebonijos langus, rasdavo išmestas pro langą [pilnas] kalades mažai vartotų <...> kortų. Tas kortas, didžiausiam mano džiaugsmui, padovanodavo man. Be to, ji man padovanodavo labai daug gražių dėžučių nuo papirosų, saldinių bei kitokių atliekų.

Klebonas Jurskis gyveno neilgą gyvenimą, bet triukšmingą. Praėjus metams po mano [pirmosios Komunijos] per [jo vardines] – šventą Petrą – [Papilės klebonijoje] buvo didžiulė puota. <...> O per balių degtinė [liejosi] be jokio saiko. Tad jojo parsivežtas [berankis] bernas ir sudegė degtinėje. Kadangi šio guolis buvo arklių tvarte, tai niekas ir pagalbėti neatėjo. Buvo net išplatinta nežinomo autoriaus daina apie šį įvykį:

*Ant Ventos kranto – Papilės miestelis.
Ten gyven mūsų storas klebonėlis.
Kai klebonauja, jau yr' kelets metų,
Daug per tą laiką atminčių pastatė.
Anam bažnyčių taisyt nerūpėjo –
Gert alkoholį jis labai mylėjo:
Visa parapija liudininkais buvo,
Kiek per jo rankas pinigų pražuvo.
Kai buvo puota per jo vardadienį,
Pareštis Kazimiers sudegė degtinėj.
Dykai tarnaudamas kiek jam gero davė
Jis, duodamas degtinę, iš svieto išvarė...*

Toji daina buvo [ilgesnė], bet aš [visos] jau nebeatmenu.

Po šito įvykio praėjus dar metams, klebonas Jurskis staiga mirtinai susirgo [rodos, kad ištiko infarktas] ir mirė. Palaidotas buvo Papilės bažnyčios šventoriuje.

[Idomus] dar ir tas faktas, kad staigi klebono Jurskio mirtis sukėlė [nemažą] susijaudinimą Papilės žydų bendruomenėje. <...> Kai miręs ir iškart pašarvotas savo kambaryje klebonas Jurskis <...> buvo perneštas į Papilės bažnyčią ir pašarvotas joje, per tris budėjimo [prie jo karsto] paras <...> nepertraukiama srove Papilės žydai ėjo jo lankyti, kažkas iš jų verkė ir nuo Papilės žydų bendruomenės atnešė didžiulį gražų vainiką; nežinau tikro lankusių velionių žydų skaičiaus, bet, manau, kad jų buvo ne mažiau kaip 200 žmonių (vien įvairių krautuvių Papilėje buvo per 30, be to, daug karčemnikų, siuvėjų, batsiuvių, barankinikų, kepėjų ir kitų laisvų profesijų [žydų tautybės atstovų]). [Mat tas internacionalistas klebonas Jurskis žydų biednuomenei švenčių proga skirdavęs gana daug pašalpos. [Beje, velionis] nekenė ilgų maldų ir nemėgo davatkų.

***

[Kaip jau rašiau], namuose aš esu gimstančių broliukų ir sesučių auklė [iki pat jų staigios mirties]. Knygų iš Šv. Kazimiero draugijos nebeimu, bet užsisakiau laikraštį „Vienybė“. Toks pat davatkiškas [kaip paskutinė įvardyta čia knyga iš Šv. Kazimiero draugijos].

Na, kuomet vaiko jau nebėra, aš tada einu padėti [tėvui] vogti mišką. Tėvas apžiūri kur tinkamą eglę ir rauna – pakerta šaknis, atsineša kartį, aš padedu nuversti, surenku visas skiedras (kad neliktų ant viršaus nė mažiausios skiedrelės), į gūnią sušluojame visas pjuvenas, kurias paskum nešu kur nors toli paslėpti. Tą patį darome su šakomis. <...> Išrautą eglę reikia pašalinti iš vietos ir taip padaryti, kad jei į tą vietą užeitų kokia nors revizija, ji nesurastų nei mažiausios žymės, kad dar vakar čia buvo didelis medis, <...> dabar pavogtas. Mano tėvelis su daugeliu ginčydavosi dėl miško vogimo <...>. Mišką vogti, kol jis dar priklauso valstybei, nesą, sakydavo, jokios nuodėmės. Valdiškas, pagal jo supratimą, tai ir valdžios, ir mano: vok, kiek gali, tik stenkis nepakliūti. O nupirktos medienos – šakelės nepalies, net jei tai būtų stambaus pirklio nuosavybė, jam tai jau šventa. <...> O kad nepakliūtų, tai buvo išigudrinęs taip vogti, kaip niekas kitas mūsų apylinkėje, o gal ir Papilės valsčiuje, nesugebėdavo. Tai ir mane to mokė. Eiguliai tai žinojo, bet prie jo nesikabinėjo, nebent tik užėję magaryčių išgerdavo. [Ir nė karto nebuvo įkliuvęs ar nubaustas]. Tiesą sakant, mano tėvelis iš miško ir gyveno. Kaip minėjau, ariamos žemės tebuvo pusantra ha, ir ta pati lominga. Daugelį metų iš pat rudens prisieidavo ne tik duoną, bet net bulves pirkti. [Nes ir režinė trilaukė sistema, išdalinus žemę mažais sklypeliais mums ir Pranciškui Dauniui, duodavo labai mažą derlių, o ir tie pasėliai būdavo nuganomi kaimyno gyvulių, ypač žąsų.] <...> [O kad galėtum pirkti], ką parduosi? [Belioka verstis] iš miško. Į Papilės bei Akmėnės turgus buvo vežamos malkos kurui. Į Žagārę – *gontai* [malksnos] stogams dengti, lentos. Buvo neretai vežama ir į kitus, toliau nuo miškų esančius miestus: Jóniški, Gruzdziaus, Šiauliūs. Telšiai – žemaičių sostinė – taipogi mūsų buvo pasiekiami (kartą tėvelis į ten važiavo su manimi, o vėliau, kol Telšiuosė vyko statyba, keturis ar penkis kartus su lentomis [jau be manęs]).

O koks mano tėvelis buvo darbininkas, ir kokių tik darbų jis nėra dirbęs! Iki kariuomenės, kaip jau minėjau, tarnavo [pas ūkininkus] samdiniu.

Po to 5 metus tarnavo caro kariuomenėje muzikantų komandoje, [kuri priklausė rusų daliniui, dislokuotam okupuotoje Lenkijoje], Belsko mieste. Jis pasakojo, kad toje komandoje iš 35 karių 33 buvę žydai, ir tik jis, lietuvis, ir vienas rusas. Todėl per tuos penkerius tarnybos metus jis taip išmokęs žydų kalbą, kad Papilės žydai vėliau su juo žydiškai ir tesikalbėdavo.

Atitarnavęs Rusijos kariuomenėje, tėvelis grįžo į Zabikus ir ėjo padieniu prie įvairių darbų. Vėliau, susidėjęs su Antanu Rupšiu, ėjęs per *svietą* [žmonės] pjauti lentų, nes tada jokių *tartokų* [lentpjūvių] dar nebuvo. O kada apšvedė – irgi ėjo pjaudamas lentas bei, kaip rašiau, vertėsi vogdamas mišką. Štai [dėl akių] kokią dešimtį [medžių] nupirkęs, 25 pavagia. Juk reikėjo ir gyventi, ir trobesius statytis. 1905 m. užbaigęs naujos trobos įrengimą, 1907 m. pasistatė jaują. Tėvas tuo buvo labai patenkintas, nes jaujos neturėjimas jį buvo labai įvarginęs. Mat kol buvo senoji troba, dar galėjo joje javų pasidžiauti ir išsikulti. Pastatęs naują trobą, seną nugriovė. Kiek tų javų buvo tiek, vis vien reikėjo juos kulti. Prašėsi pas Galinį Daunį. Priėmė, bet nėra kur sudėti – [lietus permerkia <...>, supūdo <...>, sunku su džiovinimu <...>, tenka atidirbti šeimnininkui ir išsiskolinti jam <...>]. Už pasinaudojimą jauja tekdavo tris rytus eiti kulti. Jeigu jų kūlėjai dar padėdavo ir kulti, reikėdavo jiems „atkulti“. [Pavyzdžiui, jei Galinio Daunio] ateidavo padėti 4–5 žmonės (bernai ar mergos bei piemuo), už vienos mūsų jaujos padėjimą iškulti reikėdavo eiti keturis penkis rytus „atkulti“. Kaip suprasti „rytą kulti“? Visuomet keldavosi pirmą valandą nakties. Ta tvarka buvo ne tik Zabikuose, bet ir visoje Lietuvoje, ypač ten, kur dirbo samdiniai. <...> Tuomet iš viso keldavosi anksti <...>, nes jokių mašinų dar nebuvo. Net malūno, ir to Zabikuose nebuvo (pas Galinį Daunį buvo keturios rankinės girmos, kai tuo metu, dar ir mano atmintyje, gretimi kaimai – Šveņtupiai, Kiņkiai, Barvėdžiai – turėjo vėjinius malūnus). Ir samdiniai net džiaugdavosi, kad dar yra ko kulti, nes nebelikus ko kulti, tekdavo ilgai vargti. <...> Prie kiekvienų girnų laukė [nustatytas] išdirbis – po sieką grūdų sumalti. Vyrams dar reikės stoti prie gembės – virves, vadžias, pančius vyti; moterims – sėsti prie ratelio. Piemenėlis – ir tas neliks neaprupintas darbu: jam bus prikimšta statinė plunksnų suplėšyti. [Tad nuosava jauja nuo daugelio rūpesčių, susietų su javais ir jų kūlimu, mus atpalaidavo].

[Užsiminęs apie mašinas ir techniką], noriu pailiuustruoti, kaip mūsų ūkininkai sekė naujoves [ir kiek naudojosi technika]. Iki 1905 m. Zabikų kaime niekas neturėjo plūgo, daugelis ir matęs jo nebuvo. Kovėra pats pirmasis nusipirko tokį [plūgą] su mediniu *diseliu* [gražulu]. Kuomet Kovėra išėjo [juo] arti, kol artojas nuvarė vagą į kitą rėžio galą (o kaime rėžiai ilgi), susirinkę prie jos gaspadoriai nepasitikėdami svarstė, kad tokiu įrankiu dirbant, greit dirvose nieks nebeaugs, nes apačia palieka daili kaip asla. Esą niekuo negalima geriau suarti kaip žambriu. Daugelis šitos [nuostatos] ir laikėsi – nepirko plūgų.

Paimsiu patį stambiausią ir pavyzdgingiausią, kartu ir patį [konservatyviausią bei] įtaringiausią [Zabikų ūkininką – senąjį] Daunį Galinį. Šiam žmogui per amžius niekas neprieštaravo, visi su jo nuomone skaitėsi. Jis, nugyvenęs savo [aktyvų] amžių, savo ūkį atidavė sūnui Domininkui, o pats su žmona ir nebyle dukterimi Barbora pasitraukė *ant išimtinės*. Domininkas [Daunys Galinis], vedęs žmoną ir likęs šio ūkio

savininku, nebesugebėjo taip šeiminkauti kaip jo tėvas [Juozas Daunys Galinis]. Atsirado mažų vaikų, kita nuotaika, kitas priėjimo prie žmonių būdas. Šie faktoriai [įtakojo tai, kad] atsirado daugiau nesutarimų su [samdiniais]. Tuos nesutarimus dar didino senieji *gaspadoriai*, <...> kurie vis tiek kišosi į viską, ir ne tiek padėjo, kiek kliudė. O čia <...> pradeda atsirasti šiokios tokios naujovės, nauja technika. [Kaip jau buvo rašyta, Stulpinaitę vedė ir pas Stulpinus atėjo užkuriais parvažiavęs iš Amerikos Jonas] Spirius. Nors jis ir beraštis, bet visgi svieto matęs amerikonas, pinigingas. Jis nusiperka ne tik plūgą, bet ir dar didesnę naujovę – spyruoklines akėčias, kurios sukėlė dar daugiau ginčų ir kritikos nei Kovėros plūgas. Vos tik Spirius, atkinkęs arklius, nujojo pietauti, visas būrys didelių ir mažų *gaspadorių* susirinko prie to <...> drapako, kuris purtė žemę. Ir prasidėjo diskusijos „už“ ir „prieš“. Atsimenu, kad prieš plūgą, ir dar labiau – prieš akėčias, pasisakė kaip tik senasis Daunys Galinis. (Jis mat buvo nebe *gaspadorius* ir už nieką nebeatsakė). Jis nusispjovė, ir <...> pasakęs, kad „*tie nauji išmislai žada tik badą*“, nuėjo bambėdamas. Gudraus senio bambėjimas buvo apgalvotas. Kitą turgadienį ir jo paties sūnus Domininkas parsivežė iš Papilės tokį pat plūgą ir tokias pat spyruoklines akėčias kaip ir Spirius. Čia jau santykiai tarp dviejų Galinių (senojo ir jaunojo) galutinai sublogo – <...> senis perstojo šnekėtis su sūnumi. O svetimiems kalbėdavo, kad apsirikęs per anksti atiduodamas ūkį sūnui, nemanęs, girdi, kad šis, naujovių besivaikydamas, paleisias viską vėjais: „*Pamatysit, po kelių metų žydai mano gyvenime gyvens*“.

Šitoks santykių paastrėjimas tarp <...> tėvo ir sūnaus <...> gal būtų laikui bėgant susinorminęs, jei rudenį nebūtų naujo įvykio. <...> [Dėl santykių su samdomąja šeimyna pablogėjimo, kūrėjų (rankomis) bei „atkūrėjų“ netekimo], naujasis Galinių Daunių *gaspadorius* Domininkas pateko į padėtį, kad nori nenori tenka žengti dar žingsnį į mechanizaciją. Nuvažiavęs miestelin ir sužinojęs, kad kažkoks amerikonas (Strazdauskas ar Grybauskas) turi naują kuliamąją mašiną, vadinamą „dampiū“, jį suradęs ir suderėjęs, kad su ta mašina jos savininkas iškuls ir jo javus; Domininkas ją ir pasigabeno. Ir štai vieną dieną apie pietus mašina jau buvo Zabikuose ir įvažiavo į viso kaimo pažibą – Daunio Galinio ūkį. Kas darėsi su senuoju *gaspadorium*, kai tas pamatė, kad į jo kluoną įvežė naują, raudonais dažais dar tebekvepiančią mašiną! Senelis, tai pamatęs, net apstulbo. Neseniai, pamatęs Spiriaus drapaką, pranašavo „badus“. Ir štai po šito, jo sūnus, net nepasitaręs su tėvu, nusipirko ne tik plūgą, drapaką, bet dar ir arklinę mašiną (jis mat pamanė, kad sūnus ją pirko skolon). Kol Domininko Daunio šeimyna ruošėsi rytdienos kūlimui, senasis *gaspadorius* ruošėsi išeiti. [Ir išėjo] tepasakęs moterims: „*Aš nenoriu sulaukti, kad mano akys matytų, kaip mes pirmieji stipsime iš bado; o naujasis gaspadorius prie to, matyti, veda*“. O savo žmonai ir Barborai dar nurodė, kad jei joms jo prireiks, galės jį rasti pas žentus: arba Papilėje pas Zdanavičių, arba Būrbiškėse pas Daunį; jei ne ten, tai Griežiuosė pas Statkų. <...> Nuo ryt ryto pas Galinį Daunį prasidėjo kūlimas, kuris buvo baigtas per dvi su puse dienos. Atėję žiūrėti to kūlimo visi Zabikų *gaspadoriai*, ūkininkai iš Šveņtupių ir Kiñkių, kas išmanė, sakė, kad mašina gera, kulia „*čistai*“, gerai grūdai byra, pusiau švarūs; žmonės dirba nesunkiai, tik reikia kinkyti šešis arklius. O senasis Galinis kaip išėjo, taip ir išėjo. Parėjo tik už kokio pustrečio mėnesio. Gyvenęs pas savo žentus, bet ir ten ramybės neberadęs, nes pas Zdanavičių ta pati mašina, kai sugrižo, kūrė.

Aš čia norėjau parodyti, kaip žmonės su kova ir kritika sutinka naujoves. Ir tik [gal] vieną dalyką, kiek atsimenu, visi sutiko be kritikos ir sakė, kad tai geras dalykas – tai *liktarnas* (žibintus). Ankstyvesnės buvo dėžutės su durelėmis. Dureles pradareš galėjai arba žvakę viduryje įstatyti, arba lempelę išprausti. Bet čia nebuvo garantijos: galėjo vėjas užpūsti ar, jei pavirto į šiaudus, gaisrą sukelti. Su naujais tokių [pavojų] nebuvo. Ta naujovė kaime buvo priimta be kritikos, ir tokį žibintą [liktarną] kiekvienas stengėsi įsigyti.

Visi minėti mano uždarbiai buvo tik pripuolami. Bet artėjant žiemai pasitaikė man mėnesinis uždarbis „*prikazčiko*“ [pareigos] pas miškų pirklių – tokių Notelių iš Papilės. Tas Notelis jau senai miškus pirkdavo, samdydavo kirtėjus, vežėjus. Tad ir tais metais buvo nupirkęs keturias skersines. Jis dar, be to, ir krautuvę mietyje turėjo. <...> Kadangi miškas rėmėsi tiesiog į mūsų lauką, ėmė su tėvu kalbėti, kad jis <...> leistų mane [už suderėtus 6 rublius per mėnesį nurodinėti atvykusiems jo ir kitiems žmonėms, kur miškas yra, kokios jo paties užrašytos ant *balkių* [sijų] jų kainos, atvažiavusiems vežti išrašyti „*cedelį*“; rytais aš turėjau apeiti visą „objektą“, patikrinti, ar nėra vagystės ir pan.] Aš pas [tą Papilės žydą] išdirbau tris žiemos mėnesius. Bet aš išmokau ir blogo dalyko – rūkyti. <...> [Slėpdamasis nuo tėvų, kad jau rūkau,] pareinu iš miško ir <...> einu į trobą tuščias, sukišęs į jaujos pastogėje stovėjusius šiaudų kūlius visus rūkymo reikmenis. <...> Kartą tėvelis mane <...> sugavo „nusikaltimo“ vietoje. Baisiai nusigandau, maniau, kad lups. Bet jis tik pažiūrėjo piktai ir, gražindamas man konfiskuotą turtą, pasakė: „*Še, rūkyk, kad jau taip nori, tik nekaišiot po šiaudus. Uždegsi dar*“. Nudžiugau didžiausiai: štai kokią didelę dovaną aš iš jo gavau – leido viešai rūkyti!

Tos [visų rūšių] pajamos nenutrūko ir ateityje <...>, ir net kasmet plėtėsi, nes aš <...> dariaus plačiau aplinkui daugiau žinomas. [Viso mano uždarbio kasa] buvo pas mamytę. Tėvas gautus pinigus jai atiduodavo, atiduodavau ir aš.

Kaipiau [pas mamytę] pinigus dėl to, kad man daug ko reikėjo. Kurgi tai matyta, kad toks vyras, o dar vaiko su naginėmis. [Reikėtų batų], bet juk ir Vincento Rupšio vaikai, jau daug didesni, dar be batų. [Vadinasi, kol kas teks be jų apsieiti], nes yra daug svarbesnių dalykų. [Pirma] – tai šautuvas, tikras šautuvas, užtaisomas su paraku, uždegamas su pistonu. Toks kaip kalvio Zerveckio. Pats mačiau, kai nešėsi nušovęs lapę. O kiškių [anot jo, kai buvome pas jį kalvėje] jis kas naktį po vieną ar net po du nuo rugių parsinešęs. Pats mačiau – jo virtuvėje daug kailiukų būdavo pridžiaustyta. <...> Bet kur jį gauti? Krautuvės tokios, kur būtų parduodami šautuvai, Papilėje nėra. Be to, tikro šautuvo be tėvų sutikimo man ir parduoti nieks nesutiks. [Nors <...> mano pinigų pas mamytę (daugiau kaip 20 rublių) turėtų tam užtekti]. Svarbu tik apsiklausti: kur ir kas parduoda šautuvą. O pinigų iš mamytės išprašyčiau.

Draginiuose gyvena ištekejusi [už Beržinio] tikra mano motinos sesuo [Viktorija Budinaitė] – Beržinienė. Ji turi vieną sūnų Adomą, už mane gerokai vyresnį, ir keturias dukteris, maždaug mano metų. Aš pas juos dažnai vienokiu ar kitokiu reikalu mamos siunčiamas nueidavau. Nutariau šautuvo pirkimo reikalu pasikalbėti su savo pusbroliu Adomu. <...> [Taip, kažkoks Stupuras už 8 rublius parduodas vieno vamzdžio šautuvą.] Blieka iš mamos gauti leidimą. Kodėl tik iš mamos? Todėl, kad tėtis su ja visuomet sutiks. Kita vertus, aš iš mamos visuomet lengviau galiu ką nors išprašyti,

nei iš tėvo. Ji mane kasdien mušdavo po kelis kartus – kas rankoje, tas man galvon. Ji mane, būdavo, prigrasina: aš tau tą padarysiu, tą padarysiu... Žinojau iš anksto – nieko tu man nepadarysi. Jeigu tik aš paprašysiu, pabučiuosiu rankon – viską tu man atleisi, viską duosi, viską užmirši. Su tėveliu – visai kitas dalykas. Nors jis manęs iki 18 metų nebuvo nė pirštu palietęs, jo žodis man buvo įstatymas: jei ką pažadėjo, trūks plyš visuomet įvykdys, o jei atsakė, tai ir nebeprašyk – nieko neišeis.

Jei jau prisiminiau, kad aš nuo savo tėvo gavau lupti jau būdamas aštuoniolikmetis, [reikėtų bent dėl tėvelio charakteristikos papildymo pasakyti] – už ką gavau. 1917 m. (mama tada sirgo po gimdymo), be savo 6 ha, mes Doveiklaukyje valdėme dar 7 ha. Mudu su tėveliu išėjome ten pjauti vasarojaus. Bepjaunant jis, palikęs dalgi, nuėjo pas Matienę atsigerti. Pjaunu visą valandą vienas. Girdžiu, kad Mato jaujoje spragilais kulia jau nebe vienas žmogus, o dviese. Numanau, kad antrasis kūlėjas yra tėvelis. Einu pažiūrėti. Bekulianti mano pati nekenčiamoji apkalbinėtoja, Žardelių kaimo davatka Barbė Mataitė, ir jai bepadedąs mano tėvelis. <...> Iš pasipiktinimo, pats savęs nejausdamas, pradėjau sakyti tėvui: „*Tėti, kaip Tamsta neatskiri, kokiam žmogui padėti; ir dar tokiu laiku, kuomet mums patiems yra brangi kiekviena minutė, nes mama, likusi viena namuose – ligonis; išleido mudu, kad tik daugiau darbo padarytume. O Jūs tai k...ai padedate. Ji paskum vėl šmeiš mus*“. Čia tėvas, su šake eidamas artyn, paklausė: „*K...ai?*“ „*Taip*“, – patvirtinau aš. Jis pripuolęs užsimojo šake ir pylė man per ranką. Aš dar maniau tą šakę sugauti, bet pajutau, kad nebevaldau rankos, o jis vis pila ir pila man. <...> Pasileidau bėgti. Grįžęs prie dalgio pajaučiau, kad abiejų rankų nebegaliu pajudinti. Vos parėjus man su dalgiu namo, mamytė išsigando, ėmė verkti, matydama mano sutinusias rankas, ir lyg mane palaikė, nes pati nemėgo tos pletkininkės Barbės. <...> Vakare, kai parėjo tėvas, mama ėmė jį smarkiai barti. Tėvas aiškino, kad savo necenzūruotu žodžiu aš prilyginęs jį prie Barbės, ir kadangi aš dar bandęs priešintis (norėjęs sulaikyti šakę), jis buvęs priverstas mane pamokyti. <...> Visą savaitę aš su dalgiu negalėjau pjauti, todėl ėjau akėti, nes buvo sėjami rugiai. Tai buvo pirmas ir paskutinis smūgis man nuo savo tėvelio.

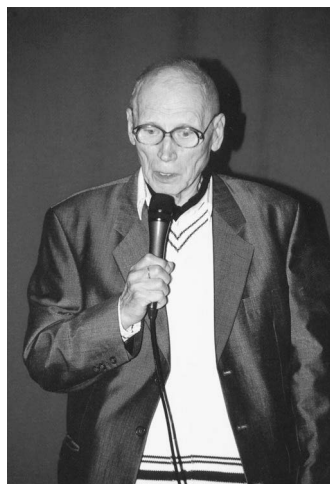
Na, bet grįšiu vėl prie šautuvo. Šautuvas su mamos, o kartu ir tėtės sutikimu vis tiek buvo nupirktas. <...> Mano džiaugsmui nebuvo galo. Atsimenu, kaip jį [(su atsargumais: ėjau temstant ligi pat *Pinigų duobės* – vidury miško tarp Draginių ir Zabikų – palydėtas pardavėjo Stupurio, aplenkdamas gyvenamuosius namus ir nešdamas šautuvą suvyniotą) parsinešiau iš Draginių. Šautuvui laikyti buvo reikalingas leidimas, o aš juk nepilnametis. Ir ne tik tokie pavojai ir sudėtingumai. Pardavėjas pridėjo parako, šratų ir pistonų tik keturiems užtaisams. O daugiau – reikia ieškoti]. Aš jau seniai buvau girdėjęs, kad Papilėje pas žydelį Chackelį visko yra ir visko [net uždrausto] galima gauti. Tik reikia mokėti paprašyti: reikia užėti pas jį į krautuvę, kuomet joje nėra pirkėjų, o tada jau prašyk drąsiai – žydelis neturtingas, iš to gyvena, jis jau labai senas, silpnai girdi ir silpnai mato. Jį, prekiavusį dažais, sacharinu, žiurkių nuodais ir [tuo, ko man reikial], žydu pirkliai, matyt, [specialiai] tam buvo pastatę, nes prie jo net policija niekada nekibo (netikėtina, kad nebūtų žinoję). Tad vieną turgadienį ir užeinu pas Chackelį. Daug žmonių. Tik iš trečio karto, kai visai turgus išsiskirstė, radau vieną ir drąsiai paprašiau duoti parako, šratų ir pistonų. Jis manęs paklausė, kieno aš esu sūnus. Aš pasakiau teisybę. Tada jis klausia: „*Ar to Daunio, kuris žydiškai moka kalbėti?*“ Sakau, kad to. Tada jis, nieko man nesakęs, pardavė, ko prašiau. Nuo

to laiko susipažinau su Chackeliu ir visuomet tų dalykų be jokio vargo gaudavau. Na, žinoma, jis ir kainos nepamažino. Bet tiek to dėl tos kainos – kad tik reikalingą prekę gauni. Tais laikais visi ir visokioms prekėms užsiprašydavo net penkeriopą kainą.

[Aprašomojo laikotarpio prekybos Papilėje charakteristikai įdomus gali būti epizodas, kaip mudu su tėveliu kartą pirkome mintinę odą naginėms, epizodas, kuris tebūna įterptas į mano gijimo nuo „strielčystės“ ligos aprašymą. Juolab kad ir čia kalbama bus apie pardavėjų užsiprašymus ir pirkėjų derybas su jais ar nesiderėjimą].

Mano tėvelį Papilės miestelyje kiekvienas žydas krautuvinininkas [o įvairių krautuvių čia tada buvo per 30 ir beveik visos žydų] gerai pažinojo ir su juo tik žydiškai kalbėjo. Rodos, kad tai buvo 1913 ar 1914 metais. Abu su juo buvome miestelyje, ir kadangi tais laikais kaimuose tik naginėmis ir teavėjo, o mums būtinai reikėjo [naujų] naginių, tai jis užėjo pas savo [mėgiamiausią] žydą, pavarde Kopelis. Jis turėjo dviejų aukštų didelį mūro namą viduryje miestelio ir laikė didelę krautuvę. Ten turėjo įvairių prekių, bet daugiausia [prekiavo] odos dirbiniais, pradedant žalia oda ir baigiant iš odos jau pasiūta avalyne; buvo ir odiniai pavalkai, šorai, pleškės ir kita – vis dalykai, daromi iš odos. Mums reikia tik kelių porų naginių iš mintinės odos. Tėvelis labai nemėgo storų naginių (storos nešioti sunkios) ir, kaip praktiškas žmogus, išsirinko gražios odos pakraštį, iš kurio supjausčius gali išeiti apie keturias poras (dvejos vidutinio didumo, dar dvi moteriškos, ir iš kraštų dar lieka *otrezų* [atpjovų] dėl lopų). Ir, žinot, kiek žydėlis užsiprašė? 24 rublius! Tėvas tada nieko nesakęs tą naginių pakraštį padėjo į savo vietą. Žydėlis pribėgęs prie jo klausia žydiškai: „*Kiek duosi?*“ Tėvas labai rimtai nusiteikęs atsako: „*Penkis rublius*“. Tuomet žydėlis, atrodo, labai užsigavo. Pradėjo jie tarpusavyje bartis. Barėsi, barėsi, bet tėvas daugiau nepridėjo ir išėjo iš krautuvės. Kai išėjome, aš pradėjau tėvui sakyti, kad jis per mažai siūlo. Jis atsakė: „*Pamatysi*“. (Beje, žydėlis, mums dar neišėjus, jau buvo sumažinęs kainą iki 16 rublių, bet tėvas nekreipė dėmesio). Užėjome į kiemą, pasikinkėme ir važiuojame pro Kopelio krautuvę lyg nekreipdami į ją jokio dėmesio. O Kopelis stovi tarpduryje ir užkalbina tėvą, kviečia į krautuvę. Ką ten jie krautuvėje kalbėjo, aš nežinau; net jei būčiau įėjęs – vis vien aš žydiškai nesuprantu. Tik ten užvirė toks ginčas, kad aš maniau, jog jie susimuš. Pagaliau jie susitarė: tėvas už tą patį naginių pakraštį sumokėjo šešis rublius. Tai štai – nuo užprašytos kainos tėvas nuderėjo 18 rublių! O kai kurie kiti pirkėjai, kaip tėvas man sakė važiuojant namo, už toki pat pakraštį sumokėjo 15 rb. Tėvas netiki, kad žydėlis jam tą odą be jokio uždarbčio atidavė. Gal tas uždarbčio siekė tik keliasdešimt kapeikų, bet jis privertė tėvą pas jį pirkti. Žydas galėjo ir be jokio uždarbčio atiduoti prekę, žinodamas, kad jis tave pririšo – kitąkart tu vėl pas jį pirkysi; o jei taip, <...> tai už [kažkurį] prekę jis iš tavęs atsiims.

Iki 1906 m. Papilės miestelyje nebuvo nė vienos lietuvių krautuvės – visos žydų. Nebeatsimenu, kuriais metais atidarė krautuves du broliai Žukauskai. Tačiau

Jonas Daunys Papilėje.
2003 m. rugsėjis.
L. Rozgos nuotr.

klientūrą jie turėjo nedidelę. Pradžioje jiedu paskelbė ir bandė įgyvendinti šūkį: „Kainos – be užprašymų“. Tačiau šis principas tada nelengvai galėjo būti įgyvendinamas, nes tų laikų žmonės buvo įpratę derėtis (nusiderėjęs pas žydėlių keletą kapeikų, žmogus mano, kad pigiau perka; bet juk iš nuostolių niekas nepragyvens). Naudojasi tuo tokie, kurie nesidrovi užsiprašyti 24 rublius, o gali atiduoti ir už šešis. Antra vertus, retai kas išdrįs užsipasiusiam 24 rublius pasiūlyti tik penkis.

Na, tai turiu šautuvą [nesiderėdamas nusipirkau jam užtaisus], jau kelis sykius iš jo šoviau į taikinį, bet vis nepataikiau, nes išbirdavo šratai į įvairias puses <...>. Susitikęs Stupurą, sarmatinau, kad jis mane apgavo. Jis gi aiškina, kad jam jį perkant, irgi buvo apgautas: „*Mane kitas apgavo – aš tave apgavau. Reikėjo perkant tikrinti*“. Šautuvą pralaikiau kelerius metus – jokio gyvo vabalo nenušoviau, nors labai daug vakarų ir naktų su juo orą gadinau. Pavyzdžiui, kartą sekmadienį išėjome į vakaronę su Beržėnų Daunio sūnum Juozu (pora metų už mane vyresniu) ir Šventupių Žukauskiu Joniu. Kiekvienas šovėme į voverę gal po 30 šūvių. Tik Žukauskiukas nušovė <...>, o mudu su Dauniu nekliudėme. <...> Tiesa, už tą medžioklę Daunys Antanas savo Juozui gerai išpėrė kailį. Man nieko nebuvo tik todėl, kad turėjau mamos leidimą [nors ir į voveres šaudžiau]. Ir visgi ne į gerą išėjo man mano „*strelčystė*“. Aš vos nenušoviau ... žmogaus; tik ne su savo piktuoju šautuvu, o su tėtės revolveriu. Kai pagalvoju šiandien apie tai, šiurpas kailį krečia. O buvo taip.

Mano mamytės tikras brolis, mano dėdė Steponas Budinas, kuris 1885–1890 m.ėjo siūdamas po Trýškių, Papilės ir Kruopių parapijas, po to, dar jaunas būdamas, išvažiavo į Ameriką, pagyveno ten kažkiek metų ir apie 1905–1907 m. grįžo į Lietuvą <...> Iš Amerikos savo švogeriui, t. y. mano tėveliui, parvežė amerikonišką 9 mm revolverį. Tėvas jam už tą daiktą padėkojo ir paslėpė jį <...> Bet kur tu nuo manęs paslėpsi! <...> Kur buvo paslėptas revolveris, aš greit sužinojau. Bet kaip su juo draugams pasirodyti? Vieną sekmadienį abu tėveliai išvažiavo į Papilės bažnyčią. Aš vienas likau namuose. Aš tuoj nuėjau į netoli mūsų gyvenusio šimtametčio Pranciškaus Daunio sodybą ir suradau septyneriais metais už save vyresnį (gimusį 1892 metais) šeimininko dukters Ievos (55–60 metų) nesutuoktinį (ji buvo netekėjusi) sūnų Antaną. Jį pasikviečiau pas save. Nors ir vyresnis, jis nesišalindavo ir mano draugystės, nes kaip „pamestinukas“ pagal proto lygį ir raštingumą buvo atsilikęs nuo savo amžiaus vaikų; dažnai pajuokiamas buvo patenkintas žaisdamas ir su manim, juolab jei aš būdavau vienas. Tiesa, pagal ūgį jis jau buvo kaip suaugęs vyras, turėjo užtektinai sveikatos, o pameistraiuti jis daugiau už mane sugebėjo. <...> Aš jam parodau savo šautuvą, pašaudėme į taikinį. Aš jam nesakau, kad pats jį nusipirkau, o sakau, kad jį pasiskolinau iš savo dėdės. <...> Iki [pusiaudienio] žaidėme <...> mano turimais žaislais. O tėtės revolveris guli mano kišenėje, jam jo dar niekuomet nebuvo rodęs. Aš sugalvoju dėl didesnio efekto jį staiga iš kišenės ištraukti ir pagąsdinti. Taip ir padariau. Kai parėjom į kiemą, aš staiga jį iš kišenės išsitraukiu ir <...>, sakydamas „*Ar nori, kad nušaučiau?*“, jam atstatau į krūtinę. Tik staiga – paukšt šūvis. Jis rankomis čiupt už žando, o per žandą pasirodė raudonas dryžis. Jis tik sušuko: „*O Jėzus Marija, žandą nuplikei!*“ Padėtis mat buvo tokia. Mano mažas ūgis mane išgelbėjo nuo nelaimės ir aš jo nenušoviau. Kadangi aš mažas, o jis didelis, tai nors taikiau į krūtinę, kulka pakilo aukščiau ir nubrūžino tik žandą.

Laimė tai laimė, žmogaus nenušoviau, bet ką dabar daryti su revolveriu? Juk revolverį, tai gerai žinau, tėvas gavo su visais septyniais pilnais šoviniais, o dabar – vienas jau tuščias. Ką dabar daryti? Mano tik atsitiktinai nenušautas kaimynas išėjo namo. O aš pagalvojau, kad Dievas man turėtų stebuklą parodyti [jei labai paprašysiu]. Tegu tik pripildo tą iššautą šovinį, kad tėvelis nesužinotų. <...> [Kaip nesimeldžiau, kiek nesekiau Vėsulo man kadais paskolintose šventose knygos nurodytais ir per pamokslus girdėtais Dievo bei visų šventųjų malonės pasiekimo pavyzdžiais, kiek apsikabinęs kryžių neverčiau – šovinys vis tuščias ir tuščias]. Kuomet įvyko šūvis, buvo pusė dvyliktos valandos. Tėveliai parvažiavo tiktai šeštą valandą. Aš per visą tą laiką išbuvau ant kelių, apsipylęs gaudžiomis ašaromis, prašydamas iš eilės visų šventųjų padaryti man tokį mažą dalyką – pripildyti iššautą šovinį. O šovinys – <...> tuščias – iki paskutinės akimirkos, kol tėveliai įvažiavo į kiemą. Kai išėjau per duris ir kai jie pamatė [užverktomis akimis, visą net drebanti], abudu persigando ir ėmė klausinėti, kas atsitiko. Aš parodau iššautą šovinį. Bet kai sužinojo, kokiomis aplinkybėmis tai atsitiko, jie irgi labai persigando ir [ypač dėl mano nenormalios išvaizdos – kad neatsinaujintų mano nenormalumas, buvęs po Vėsulo „Peklos“ knygos skaitymo; juk vėliau jau buvau sunormalėjęs]. Ir dabar, užuot mane lupe ar smarkiai bare, jie pradėjo mane raminti, kad, ačiū Dievui, viskas dar gerai baigėsi. [Tačiau kartu su tuo] jie pradėjo įkalbinėti, kad aš jau pats turįs suprasti: visokie šaunamieji ginklai [neša man vien nesėkmes], šautuvą nusipirkau netikusį, su kuriuo irgi kada nors gali įvykti nelaimė. Su revolveriu tik per plauką išvengta nelaimės, <...> o dar ir kalėjimo [jei būtum nušovęs). Tad patarią atiduoti šautuvą tėtei, kad paslėptų. O revolveris būsiąs padėtas už išimamos plytos visiems mums trims žinomoje vietoje. Bet aš turėjau jiems prisiekti, kad nei vieno, nei antro net žinoti nežinosiu. Taip ir buvo padaryta. Šautuvas buvo paslėptas ant trobos lubų, o revolveris – irgi savo vietoje. Ir galiu sąžiningai pasakyti, kad [šis įvykis] mane nuo „strelčystės“ išgydė. Daugiau, kol suaugau, šaunamojo ginklo net į rankas neėmiau. <...>

Kuomet mamytė mane ragino mesti visokias „strelčystes“, ji man užsiminė: „*Aš tau geriau leisiu armoniką nusipirkti*“. Tą jos pažadą giliai įsidėjau į širdį. Todėl, baigus [reikalus] su šaunamaisiais ginklais, mane ėmė kirbinti noras būti muzikantu. Kaip tik tuo metu pasitaikė proga įsigyti armoniką iš Antano Arleckio, posūnio Mato, kuris po kelių dienų rengėsi išvažiuoti į Ameriką. Jis tarnavo Zabikuose, o jo motina gyveno [gretimame] Deveitlaukyje (be sūnaus, turėjo dar dvi dukteris; gyveno ten pamiškės trobelėje greta miško kalvos). <...> Radau ją namuose. <...> Armonika neblogo, tik labai didelė, senoviška, su keturiais bosais. <...> Kadangi mamytės leidimas jau buvo, tą pačią dieną parsinešiau už save daug didesnę armoniką – kai atsisėdu ir ją ant kelių pastatau, net muzikanto galvos nematyti. Anksčiau aš armonikos nebuvau nei į rankas ėmęs, nors toji pat armonika visą laiką čia pat Zabikuose buvo, nes su ja tas pats Antanas Matas kiekvieną šeštadienio ir sekmadienio vakarą linksmino Zabikų kaimo jaunimą. <...> Kol ji buvo ne mano, būdamas mažas nediršau [jos liesti]. Dabar pradėjau ją rankioti balsus [prie giesmių ar dainų – jų akompanimentui. Netrukus aš pirmiesiems savo klausytojams – tėveliams – uždainavau, pritardamas armonika, seniau išminktą iš tėvelio man nupirkto knygos „Palangos Juzė“ dainą apie ubagėlį]:

Aš užgimiau prasčiokėliu
 Ir užaugau ubagėliu –
 Einu po svieta melsdamas,
 Geradėjus garbindamas.
 Kai manęs žmonės nemato,
 Aš turiu gerą sveikatą –
 Visi sąnariai yra tvirti
 Galėčiau ir darbą dirbti.
 Kai tiktai žmogų sutinku,
 Bereginti raišti įninku.
 Sermėgėlę turiu menką,
 Kiek tik galiu susilenkiu. <...>

[Ir ta ilga daina iki galo]. Tėveliams labai patiko, [kad man] išėjo ne blogiau nei kokiam profesionalui ubagai.

Netrukus užėjo pas mus atsiveikinti ir buvęs šitos armonikos savininkas Antanas Matas. Jis tada parodė, kaip, norint greičiau išmokti groti, reikia dirbti dumplėmis. Aš jam užtraukiau tą pačią dainą apie ubagėlį. Jis mane pagyrė ir net nusistebėjo mano gabumais. <...> Taip kasdien pasineriu į mokslą su armonika. Tik spėju išgirsti kokią nors naują melodiją, tuoj [treniruojuos su armonika, repetuoju]. Kaimo jaunimas greit pradėjo mane prašyti, kad atečiau ir jiems pamuzikuoti, nes, Antanui Matui išvykus į Ameriką, kaime muzikanto nebeliko. <...> Mamos patariamasis aš didžiuojuos, neinu, sakau, kad dar mažai temoku.

Vieną sekmadienio vakarą žiūrime, kad patys vakarušnikai atėjo pas mus ir įsiprašė pas tėvelius į trobą. Ir aš tada jau turiu „grajinti“. Atėjo pas mus ar tik ne 10 jaunuolių, o vaikinai dar susimetė po penkias kapeikas muzikantui, ką, dar neišvažiavus Amerikon Matui, retai tedarydavo.

Aš jau mokėjau polką, šiek tiek lelinderį, šlokmicą. Kadrilį, nors truputį ir mokėjau, bet maišydavau su kitomis melodijomis. Nepaisydami šito, šokėjai vis vien šoko kadrilį. <...>

Artinosi žiema. Žydai – miškų pirkliai – ir šiemet pripirko miško. Mane, kaip jau turintį praktikos, vėl pradėjo kalbinti eiti pas juos *prikazčiku*. Susikalbėjau su tuo pačiu Noteliu [iš Papilės] tomis pat sąlygomis kaip ir pernai. Šeštadienio ir sekmadienio vakarais aš su mamytės leidimu ir pas Kovėras į sodą nueinu. Mat senis Kovėra labai mėgo kortom lošti. Jis, mane susitikęs, visada užprašydavo: „Užeik, Antanėli, „Kazos“ palošti“. Na, ir pliekdavom tą „kaza“ iki dvyliktos nakties; mamytė mane bardavo, kad vėlai pareinu, bet aš prie to jos barimo jau buvau pripratęs.

Kartą, būdamas Papilėje, nusipirkau keletą „Lietuvos žinių“, „Šaltinio“, „Rygos naujienų“ numerių. Tą vakarą kortom nelošėm, <...> privertė mane skaityti. Iš visų laikraščių labiausiai visiems patiko „Rygos naujienos“. Senis Kovėra pažadėjo tą laikraštį užsisakyti visiems metams ir man pasiūlė: kadangi aš gerai skaitau, ateidinėti skaityti kiekvieną sekmadienį. Tai buvo antras laikraštis, kuris pareidavo į Zabikūs, nes man tebebuvo prenumeruota „Vienybė“, kurią man užsakė, žinoma, už mūsų pinigų, kunigėlis Gudauskas.

Ir dar. Mano švietimosi, blaivėjimo, saviauklos dalykuose atsirado nauja, net galima sakyti, pagrindinė šaka. Mat tuoj už miško, gal už vieno kilometro nuo mūsų vienišio Zabikuose yra Bėržėnų kaimelis. Tame valdžios miškų apsuptame kaimelyje buvo stambus Griciaus ūkis. Kada tas ūkis išsikūrė, aš nežinau. Girdėjau, kad to Vinco Griciaus, kuris ten tuomet gyveno, tėvas (jo man matyti nebeteko – buvo jau miręs) buvęs eigulys ir nežinia iš kokių šaltinių pasistatęs milžiniškus pastatus. Pirmiausia tai buvo didžiulis dviejų galų namas su dviem stikliniais priengiais bei malksnų [gontų] stogu, kas kaime buvo didelė vertybė. Visi kiti pastatai irgi didžiuliai. Šalia šių gigantų po tuo pačiu stogu glaudėsi nedidelė trobelė ir kūtelė. Tame pastate gyveno senoji Gricienė, kuri turėjo kelias dukras (jos, berods, visos gyveno Amerikoje) ir vieną sūnų Juozą. Tas Juozas irgi važiavo prieš keletą metų į Ameriką, bet nebuvo [įleistas] (gal dėl akių, jį daktarai komisavo), grįžo [į Europą] ir Anglijoje, Londone, pragyveno 10 metų dirbdamas siuvėju.

Tai šitas siuvėjas Juozas Gricius jau, rodos, dveji metai, kai sugrįžo iš Anglijos į Bėržėnus ir apsigyveno toje mažoje motinos trobelėje. Apie jį aš žinojau tik iš žmonių kalbų: nieko nepripažįstas, nei škaplierių, nei rožančiaus nenešiojas, į bažnyčią nevaikštas, poterių nekalbas. Daug žmonių kalbėjo, kad kunigas per pamokslą jį labai išdėjo ir liepė saugotis, nes jis esąs pavojingiausias žmogus. Aš pirmiau jo taip pat saugojaus, vengiau, kad tik nesusitikčiau. Tačiau niekas nepasakė, kad jis, pavyzdžiui, girtuokliautų, su kuo nors muštųsi ar kažką būtų nuskriaudęs, todėl po mano įvykio su tėtės revolveriu, mano nuomonė apie jį ėmė keistis.

[Kartą mums prireikė siuvėjo], nes mamytė išaudė medvilninę (*bovelninę*) barvelę ir nupirko multino marškiniams. O kur taip greitai surasi tą siuvėją? Mama pati pasiūlė: „Nunešk pas Gricių; sako, kad jis nebrangiai ima“. Nieko nesakęs, taip ir padariau: nunešiau siuvinius Griciui. Randu jį savo namelyje besiuvantį. Žmogelis kaip žmogelis, švariais baltiniais apsilvilkęs. Nedrąsiai pasisakau, ko atėjęs. Jis mandagiai priėmė sakydamas, kad gal pataikysias, nesugadinsias. Apžiūrėjo mano atneštą medžiagą, pamatavo. O visas mano dėmesys nukreiptas į sienas. Visoje trobelėje padarytos įvairios lentynos, ir jos visos pilnos knygų. Iš nugarėlių matyti, kad beveik visos lietuviškos. Jis, kaip atrodo, mane pažino, nes dažnai, eidamas į Papilę, jį susitikdavau. Tiesa, bažnyčioje aš jo nė karto nemačiau, bet dažnai matydavau pašte, į kurią aš užeidavau atsiimti savo katalikiškos literatūros. Matyt, jis gaudavo ir užsieninių laikraščių. Man taip su įdomumu žvalgant, jis mane ir paklausė: „Kiek spėjau sužinoti, taipogi labai mėgstate skaityti. Jeigu kuri knyga Jūsų neskaityta, paimkite. Esu tikras, kad nieko nedoro Jūs mano knygoje nerasite“.

<...> Na, ir paėmiau pradžiai knygą <...> iš Žemaitės raštų. Ją bematant perskaičiau. Labai patiko ir man <...>, ir tėveliams. Nuėjęs [po poros dienų pasimatuoti siuvinius], nunešiau tą knygą, o grįždamas namo, parsinešiau dar dvi storas knygas. Knygas jis man [noriai] duodavo, leisdavo pasirinkti. Ir, atrodė, kad jo knygoje kaip tik visa teisybė ir yra surašyta, nors jos [neretai] ir kunigiją kritikuodavo. Gricius turėjo didžiulę biblioteką. [Tarp jo knygų, pamenu, radau:] kelis Šerno raštų tomus, „Spėka ir medžiaga“ (autorius nebepamenu), visus Šliūpo raštus, kunigo Dembskio kūrinius. Buvo visi Vydūno raštai (jį nelabai supratau; pav., „Visatos sąrangos“. „Gimdymo slėpinių“ labai savotiška rašyba, savotiška ir kalba; kiek paskum girdėjau, jo filosofija nedaug pasekėjų teturėjo). Jis turėjo beveik visus Lietuvoje iš-

ėjusius leidinius, taip pat ir Prūsijoje išleistas knygas. Buvo ir Anglijoje bei Amerikoje išėjusių knygų. Iš kur Gricius gavo tiek daug knygų? [Pasak jo], <...> Londone, dirbdamas fabrike siuvėju, jis neblogai uždirbdavo. Be to, užsienyje dažnai būdavusios knygų loterijos, ir jis keletą kartų išlošęs. [Be to], <...> vienas viengungis lietuvis, mirdamas jam palikęs knygų. Kadangi labai knygas mėgęs, tai ir pirkdavęs, o naujas knygas išsirašydavęs. Pas jį radau ir <...> „Komunistų partijos manifestą“, bet ją platinti ir kitiems skaityti nepatarė. Šiaip jis nebuvo linkęs į socializmą, daugiau laikėsi tautiškai liaudiškos krypties.

Kodėl šalia didžiulių Griciaus pastatų šis siuvėjas Juozas Gricius gyveno mažytėje trobelėje? Žinovai sakė, kad ūkis senovėje priklausė ne Griciui, o Dauniui. Daunys sūnaus neturėjo, tad Gricius vedęs Daunytę ir atėjęs į ūkį užkuriu. Tada tapęs labai „*slauniu*“ eiguliu ir išsistatęs šiuos trobesius. Paskum ūkio savininkė [Daunytė-Gricienė] mirė, ir nuosavybė perėjo jam. Likęs našlys, senasis Gricius vedė antrą [kartą, o sugyventieji su pirmąja žmona vaikai nieko iš ūkio negavo – mažutė trobelė buvo pristatyta dėl pamotės su jais; jiems iki pamotės Gricienės mirties buvo duotas daržas prie trobelės]. Antrosios Griciaus žmonos sūnus Juozas, kaip jau buvau paminėjęs, sulaukęs pilnametystės, važiavo į Ameriką, bet užkliuvo Anglijoje ir tik vėliau grįžo tėviškėn.

Aš, skaitinėdamas visas jo knygas, su juo labai suartėjau. [Jis buvo tolerantiškas, protingas, veiklus žmogus] ir vėliau, karo metu, vokiečių okupuotoje Lietuvoje mes net bendrai su juo įsteigėme slaptą jaunimo organizaciją, kuriai priklausė daug pažangaus jaunimo. Slapta leidome [net du rankraštinius] jaunimo laikraščius: „Karo vaizdus“ ir „Kaimietį“, apie kuriuos ir spietėmės <...>. Pirmojo laikraščelio bendradarbiai, skaitytojai ir platintojai buvo: Juozas Gricius iš Bėržėnų (jis buvo ir jo redaktorius), Juozas Širvinskas ir Ona Širvinskaitė iš Gendviliškių, Ona ir Marytė Gricaitės iš Šiliškių, kalvis (pavarde užmiršau) iš Papilės, Dimavičius iš Papilės, Klemensas Beržinis iš Rudėliškių (jau Kruopių valsčiuje), Feliksas Klimavičius ir jo sesuo Zuzana iš Aukštākalnio, Vincas Marcinkus iš Kiñkių–Mėdvalakių, Vincas Petkus ir Steponas Kelpšas iš Kiñkių, Albertas Gedaminas su savo trimis seserimis ir Jonas Klastauskas iš Kušleikių, Augustas Gricius iš Šiupylių ir aš, Antanas Daunys, iš Zabikų. Prie šio laikraščelio („Karo vaizdai“) būrėsi per 20 narių, į kurių pažiūras nebuvo kreipiama dėmesio: ar religingi, ar ne; ar stambūs ūkininkai (kaip Beržinis iš Rudėliškių ar kaip Kelpšas bei Petkus iš Kinkių), ar mažžemio sūnaus (kaip aš) – bet tik būtų lietuviai patriotai, neapkęstų vokiečių okupantų, nebūtų kokie girtuokliai ir pan. Visi jie bendradarbiavo laikraštyje „Karo vaizdai“, aprašinėdami vokiečių valdžios žiaurumus Lietuvoje, svarbesnius vokiečių okupacijos įvykius] <...>

Mano paminėtieji šio laikraščelio bendradarbiai nieko net nežinojo apie šalia esančią kitą organizaciją, kuri spietėsi aplink laikraščelį „Kaimietis“. Šios organizacijos nariais buvo: Albertas Gedaminas [(kuris buvo ir šio laikraščelio redaktorius)], jo trys seserys, Jonas Klastauskas, Augustas Gricius, Feliksas Plekavičius, jo sesuo, Juozas Gricius ir aš – Antanas Daunys. Šis laikraščelis laikėsi jau socialdemokratinės pakraipos, būdavo ir straipsnių ateistiniais klausimais. Mane abiejų laikraščelių redaktoriai (Juozas Gricius – „Karo vaizdų“ ir Albertas Gedaminas – „Kaimiečio“) gyrė kaip aktyvų narį, nors abu jie man daug ir padėdavo, nes aš rateliuose buvau ir jauniausias.

[Tačiau aš čia, kalbėdamas apie Juozą Gricių iš Beržėnų, turėjau užsokti, dėl jo tikresnės charakteristikos,] kokius penkerius ar šešerius metus į priekį nuo aprašomojo laiko, nors iš tikrųjų skaitydamas Griciaus bibliotekos knygas aš dar tik vienais metais pajudėjau į priekį <...>

Dirbau pas Notelį „prikazčiku“. Per Naujųjų metų jomarką iš jo gavau pinigų ir turguje nusipirkau pirmuosius savo gyvenime batelius su auliukais – *kamašus*. Muzikantas aš jau palyginti buvau geras. Buvo tokio Domo Greitjurgio iš Žardėlių vedybos, ir mane pakvietė muzikantu. Tiek, kiek mokėjęs buvau už savo armoniką, jau seniai atsiėmiau. Kaip muzikantą mane visi gyre: ir už tai, kad gerai groju, ir ypač dėl to, kad moku su armonika pritarti giesmėms apie [šventuosius]:

*Linksminkis, dangau,
Linksmink dūšių mano,
Jog tarp šventųjų
Garbinam Antaną. <...>*

Kai balsu užtraukiau „Antaną“, palydėdamas giesmę armonika, o prie manęs prisijungė ir kai kurie seniukai, pritarė ir savo balsais, išėjo lyg „ubagų kapelija“. Po to mane paprašė užgiedoti „Šventą Juozapą“. Užtraukėme ir tą giesmę:

*Juozapai šventas, būk pagarbintas
Jėzuso pono tėvu vadintas.
Sūnau Dovydo, karaliavę svieta,
Tarp patriarchų tau pirma vieta.
Pats Dievas tėvas dėl enatų tavo
Aprinko vietą dėl sūnaus savo“ <...>*

Toliau – apie šventą Jurgį – riterį, kuris: <...>

*„Ir užjojo aukštą kalną,
Apsižvalgė ant jūrių marių.
Ten išvydo šventą paną,
Šventą paną karalaitę –
Knygas šventas beskaitanti
Ir maldeles bekalbanti“ <...>*

[Po to, kai nepavyko man iš visų šventųjų išmelsti, kad padarytų stebuklą ir užpildyti iššautą šovinį iš tėvelio revolverio, po Juozo Griciaus bibliotekos knygų skaitymo, kai kurios iš tų giesmių, o ypač ta apie šventą Jurgį, man jau atrodė kaip kokia pasakaitė, parašyta nedidelio intelekto autoriaus. Ir todėl be didesnės pagarbos ji buvo giedama ir per Greitjurgio vestuves]. <...> Matau, kad vestuvių kambaryje sėdėjusi už stalo tokia Deveitlaukio ir Žardėlių <...> sena merga, turinti per 50 metų, kuri <...> gyveno savo po tėvo mirties likusioje troboje, o iš brolių gaudavo išimtinės [bei dažnai atsisardavo ir Pelkelėje, ir Papilės miestelyje, nešiodama „pliotkus“ (apkalbas), – Barbė Mataitė, <...> – kad ji vis žiūri į mane ir kažin ką vis kalba tokiam Kulveliui, visų

pravardžiuojamam Bimbalu. O kai baigėme giedoti, jiedu abu su tuo seniu Kūlveliu priėjo prie manęs ir Barbė sako: „*Tėvas gražiai Dievą garbina, o sūnelis iš šventų dalykų tyčiojasi. Kur tai matyta, kad šventas giesmes jis „nevažija“, o su juo – ir kiti čia esantys katalikai ir katalikės jam pritaria?*“ Kažką (nebeprisimenu ką) pasakė man ir tas Bimbaldas Kulvelis. Bet daugiausia užpykau ant davatkos Barbės (tos pačios, dėl kurios vėliau, kaip jau rašiau, mane tėvelis buvo taip skaudžiai primušęs). Ir aš atsiminiau iš „Rygos naujienų“ skaitymų Jakavičiaus parašytos knygutės „Davatkų gadzinkos“ vieną posmą, kurį tuoj ir užtraukiau: „*Ir taip Barbė sulaukė amžiaus šunies seno. Ant senatvės lodama, miestely gyveno*“. Moterys (irgi ligi šiol man tarusios) čia jau man nebepritarė, o su manim giedojęs seniukas Pranciškus Jasas iš Zabikų, būdamas truputį išgėręs, toliau labai energingai „tebegiedojo“ ir tą posmą. Po šito posmo <...> Barbė <...> išdėjo mane į šuns dienas. Sakė <...> paskųsianti mane kunigams, kad bažnyčioje [per pamokslą] mane „išgarbintų“, pasakysianti tėvams, kad man kailį gerai iškarštų. Ir iš tiesų, kunigams apskundė. Bažnyčioje nebuvau apskelbtas, tačiau kunigas, atvažiavęs iš Papilės į Zabikus pas ligonę mamytę, pasišaukęs [mane] pasakė, kad aš [negerai dariau], jog, kaip jam vienas patikimas žmogus [teigė] (man buvo aišku, kad čia – Barbės liežuvis), iš šventų giesmių tyčiojau.

[Man jau 12–13 metų.] Visas Juozo Griciaus knygas baigiu perskaityti. Be knygu, jis beturįs ir rankraščių, tarp kurių yra ir M. J. Slančiausko – garsaus savamokslio, knygnešio, ateisto ir socialdemokrato – kūrybos. <...> Jo eilėraščių ir dainų iš ten buvusių jo sąsiuvinų ir aš buvau nusirašęs¹. <...>

Aš išmokau dirbti visus žemės ūkio darbus: arti, šieną pjauti ir t. t.

Mano maldingumas visai išnyko. Šventadienį, pasilikęs namuose, nebeimdavau didžiosios mamytės „Šaltinėlio“ knygos, net daug ką iš tenykštės litanijos užmiršau. Jei kada ir [reikėdavo] eiti į bažnyčią ar išpažinties, tai darydavau tik „dėl akių“. Mano gerajam kunigėliui Gudauskui išvažiavus, į Papilę vikaru atsikėlė kunigas Petravičius, kuris dėl mano santykių su Švento Kazimiero draugija nutraukimo ir laikraščio „Vienybė“ atsisakymo mane pakrikštijo *Šleiprankiu*. Į mirusio Papilės klebono Jurskio vietą buvo atkeltas kunigas Lisauskas. Mano kūma Vitkauskienė <...> su naujaisiais kunigais nesugyveno ir persikėlė į Akmenės špitolę. <...> Gyveno ji ten biednai, o ir butą Papilėje geresnį turėjo. Dabar nebeturi iš ko ir man dovanų duoti. Tokia tapo suvargusi senelė, gaila man jos... Kas pavasarį ją aplankydavau, nuvažiuodavau didelį (gautą prie bažnyčios) daržą aparti, padėdavau pasodinti bulves. O vietoje <...> „Vienybės“ laikraščio užsisakiau „Lietuvos ūkininką“ <...>.

Ėjo 1914-ieji metai, pats vidurvasaris. Visus žemės ūkio darbus <...> dirbau kaip namuose, taip ir <...> pasamdytas svetur.

Nuo pavasario mums ir darbų prisidėjo, nes tėveliui, galima sakyti, prieš jo norą teko paimti valdyti buvusį Stanislovo Mato septynių ha ūkį Deveitlaukyje. O su [ne-naudingų mums Deveitlaukio paėmimu ir darbų mums prisidėjimu buvo taip].

[Deveitlaukio kaime gyveno toks Jonas Matas, kuris, rodos, užkuriais į ūkį buvo atėjęs. Turėjo du sūnus – Joną ir Stanislovą – ir dvi dukteris – Oną ir Barborą (Barbė – mano nekenčiamąją „*pliotkininkę*“). Jonas buvo išvažiavęs į Ameriką ir lyg be žinios dingęs. Ona ištekėjo už vy-

¹ [Jau senatvėje] Jono Bulotos knygoje „Aleksas Jasutis“, išleistoje 1961 m., radau aprašymą apie M. Slančiausko eilėraščius, kuriuos aš dar pas Juozą Gricių iš rankraščio atsiminiau ir nusirašinėjau. *A. Daunio pastaba.*

ro į Kuršėnų parapiją. Su dukra Barbora net pats tėvas nesugyveno, nors buvo labai geras žmogus; apie ją sakydavo, kad jinai „*plovėsi, plovėsi po klebonijas, dabar nei kavalieriai jai nebeatitinka, nei gaspadoriai besamdo; tad nugriovčiau savo pirtį, nupirkau iš Papilės Nociaus sklypiuką, pastačiau ten trobą: tegu gyvena žmonėms ant apjuokos*“. Iš savo turėtų 16 ha žemės (kol ją pats valdė, buvo stipriausias gaspadorius iš visų Deveitlaukio ir Žardelių ūkininkų) sau pasiėmė tik du ha išimtinės, o likusius 14 ha buvo padalinęs sūnams po 7 ha. Likęs Deveitlaukio žemėje vienintelis senojo Mato vaikas Stanislovas apsivedė dar bandą ganydamas – būdamas 16 metų. Tėvas jam padėjo ant gautų 7 ha pastatyti tvartą, didelę bendrą jaują ir Stasys pradėjo savarankiškai gyventi. Tačiau gyventi jam labai nesisekė: prisidarė skolų ir visomis jėgomis stengėsi irgi išvažiuoti į Ameriką. O čia – pinigų kelionei nėra ir nežinia, kur jų gauti.

Mūsų šeimos nelaimėi, atsirado Gamėnų kaime toks ištvirkėlis Šiūša (iš jo kasmet išeidavo nuskriaustos samdinės mergaitės), turėjęs Gamėnuose 48 ha žemės ir Šventupiuose, iš išmarinio Šiūšų ūkio – dar 30 ha, kuris prižadėjo Stanislovą Matą išgelbėti – duoti jam skolon 200 rublių kelionei su 25% palūkanomis (po metų skola, vadinasi, išaugs iki 250 rublių), jeigu pažiruos skolos ir procentų atidavimą toks žmogus, kuriuo jis, Šiūša, pasitiki. Tokiu, deja, tapo mano dievobaimingas ir sąžiningas tėvelis – Juozas Daunys iš Zabikų.

Ir pats besirengiantis Amerikon Stasys Matas, ir jo žmona – tokia Juozapaitytė nuo Kruopių – paplūdo ašaromis ir dievažijosi, kad netrukus pinigai iš Amerikos Šiūšai bus gražinti, tereikia, kad mano tėvelis tai savo parašu garantuotų Šiūšai. Tai ir buvo padaryta. Stanislovas Matas, palikęs Deveitlaukyje žmoną su vaikais, išvyko į Ameriką.

Praėjus metams, nuo Stanislovo Mato iš Amerikos nei skolos, nei žinios. Šiūša ir atvažiuoja: „*Na, gailėstingasai Dauny, atiduok kaip parankininkas nors palūkanas – 50 rublių. O jei ne, tai...*“ Mokėjo mano tėvelis storakakliui <...> Šiūšai 50 rublių per metus. Mato žmona neturi iš ko, augina keturis vaikus: vyriausiajam, Jonukui, tik aštuoneri metai, mažiausiai mergytei – tiktai pusantrų. Vis laukė: bene uždirbs, bene atsiųs „amerikonas“. Kas tau matė – dingo kaip į vandenį.

1914 m. pavasarį suėjo treji metai – „amerikono“ skolos gražinimo Šiūšai terminas. Šiūšai jau ne vien procentų prašo, o reikalauja: „*Gražink, Dauny, visus 200 rublių skolos ir dar 50 rublių, kaip rodo dokumentai*“. Kiek tėvelis nebandė jį perkalbėti, suminkštinti jo širdį, niekas nieko nepadėjo. Teko parduoti kiaules, geriausią karvę, išvežti į turgų daug miško medžiagos, kol atsiskaitė su Šiūša už Stanislovą.

„Gailėstingasis Daunys“ Juozapas, atidavęs už Stanislovą Matą jo skolą Šiūšai, pasiliko visgi gailėstingas (ne taip, „*kaip rodė dokumentai*“) Stanislovo Mato šeimai. Pagal dokumentus jis galėjo, jeigu Matas neatsiųs pinigų ir Dauniui teks atsiskaityti su Šiūša, Matienę su vaikais iš ūkio išvaryti tol, kol negaus pilnos kompensacijos. Tėveliai Matienės su vaikais nevarė, tik nutarė, kad septynių ha Matų ūkį jie valdys iš pusės su Matiene. Juolab kad ir Matienės uošvis, senelis Jonas Matas, buvo ne tik sąžiningas, bet ir įdomus žmogus. Nors jis nemokėjo nei skaityti, nei rašyti, su juo nesarmata būtų net šiandien (jei jis dar būtų gyvas) pakalbėti ir profesoriui. Jis nekentė tinginių, melagių, davatkų (įskaitant ir savo žmoną bei dukrą Barbę). Pats, dešimt metų slapstęsis nuo rekrutų (kad nepaimtų į kariuomenę), pasakodavo ištisas istorijas, kaip jie tai darydavo, kaip įvairiai rusų vyresnybę apgaudinėjo.

Pačiame 1914 m. vidurvasaryje mums darbų prisideda ir Zabikuose, ir Deveitlaukyje. Ir, rodos, kad pati gamta kažkokių nesuprantamus ženklus duoda. Iš ryto rodės, kad bus karšta diena, ir aš kažkokiu reikalu einu į Papilę. Einu ir nesuprantu, kodėl temsta. <...> Išaiškėjo, kad tą dieną buvo saulės užtemimas. Kai pasiekiau geležinkelį, ant pervažos pamačiau du kareivius. Anksčiau Papilėje kareivio niekados matyti neteko. O traukiniai pro Papilę eina ir eina. Vienas dar matyti už stoties, o jau kitas ateina nuo Mažeikių. Ir visi – pilnut pilnutėliai visokių ginklų. Žmonės besibūriuodami kalba, kad Austrijos karalystės sosto įpėdinis <...> nužudytas, ir todėl ten <...> susikimbančios milijoninės armijos. [Saulės užtemimu Dievas perspėja ir baudžia žmones už nuodėmes.]

<...> Grįždamas iš Papilės namo, sutikau einančius į Papilę, o iš ten – į traukinį Zabikų kaimo kareivius: Domininką Daunį, Matą Kurmį ir mūsų kaimyną Lieknuose Vincentą Marcinkų.

Iš Zabikų, prasidėjus karui, tuo tarpu daugiau pašauktų ir nebuvo. Tik už poros mėnesių iš Zabikų dar pašaukė Juozą Skirių, grįžusį iš Amerikos ir tik metai kaip vedusį Nastę Rupšytę. Iš mūsų kiemo nieko nešaukė, nes tėvelis dvejis metais per senas, o man dar tik 15 metų. Tačiau jau pačią pirmąją dieną atjojo *starosta* [seniūnas] Šiurkus ir išvarė zabiškius eiti ties Šiliškių kaimu sargybą prie geležinkelio – saugoti, kad kas nors jį neišardytų ar šiaip kokią diversiją nepadarytų.

Rytojaus dieną mes – keturi zabiškiai – jau prie Šiliškių geležinkelio būdelės. Atjojęs seniūnas nurodė, kad mūsų saugojimo baras – nuo Šiliškių iki Vienrankių būdelės, o saugoti galima kaip norime: ar po vieną stovėti, ar po du, ar visi keturi krūvoje. Svarbu tik, kad geležinkelis būtų saugojamas. Na, kad tik leidžia stovėti visiems kartu, kas čia stovės po vieną ar po du. <...> Pasirodė, kad šitam pačiam geležinkelio ruožui buvo paskirti du kaimai: Zabikai ir Žardeliai su Deveitlaukiu. Kadangi mes, be savo žemės Zabikuose, valdėme dar ir buvusią Mato Stasiaus žemę Deveitlaukyje, tai nuo mūsų kiemo teko eiti sargybą dvi paras, vieną iš kurių eidavau aš. Pradžioje aš papuoliau į Zabikų ketvertą, kur pagal nustatytą eilę turėjo eiti sargybą vieną parą kiekvienas per dvi savaites, be jokio atskiro pakvietimo. [Be manęs, nuo mūsų sodybos Zabikuose antrasis eidavo iš kaimyno Pranciškaus Dauno kiemo: arba jis pats, arba jo duktė Ieva, arba jos sūnus Antanas (kurį aš, kaip rašiau, vos nenušoviau). Trečiasis buvo Užkapių Daunys, o ketvirtasis – Šemeta. Jei Zabikų kompanijoje mums ne visada būdavo įdomu bendrauti, tai aš skaitydavau knygas arba rašiau, nes nei kokių nors smulkesnių instrukcijų apie geležinkelio saugojimą, nei patikrinimų nebuvo. Kai pradėjau vaikščioti su Žardelių kompanija, tai man nuobodžiauti ar kuo nors užsiimti jau nebebūdavo noro, nes tarp mūsų buvo toks be galo įdomus žmogus – kalvis Juozas Matas. Ir jau visą laiką, kol rusus vokiečiai iš Lietuvos išvijo ir geležinkelio saugoti neberekėjo, mėliau norėjau eiti ne su zabiškiais, o su Žardelių ir Deveitlaukio gyventojais. Juozas Matas turėjo 5 ha žemės, nemokėjo nei skaityti, nei rašyti ir neužsiimdavo jokia politika. <...> Bet liežuvį tokį aštrų turėjo, kad kiekvieną kaimyną ar kaimynę taip praleisdavo per savo „koštuvą“, kad tik juokis ir nuo juoko voliokis (nors susirašyk jo žodžius ir pats juos pasakyk – jau nieko nebeišeis juokinga). Mes jį iš „Kalvio Mato“ perkrikštijome į „Kalbos Matą“, koku jis iš tikrųjų ir buvo – tikras žodžio meistras – menininkas. Niekuomet jis netylėdavo, o visuomet kalbėdavo ir kalbė-

davo. Ir apie ką tik jis nekalbėdavo, visuomet į kalbą įpindavo juoką. <...> Jam buvo nesvarbu, jei jam pakliuvo kas nors iš jo artimųjų ar kaimynų – gerų žmonių, apie kuriuos nieko blogo negalėjo pasakyti. Štai paimkime mano tėvą. Nieko blogo jam negalima buvo prikišti. Todėl jis paimdavo jo būdo minkštąsias savybes. Ir jei jau paėmė žmogų „ant liežuvio“, tai apnuogina mėlynai. Jeigu ir jis pats girdės, kad apie jį kalbama, Matas nesustos. Ir jei reikalą objektyviai sversi, turėsi pripažinti, kad Juozas Matas kalbėjo teisybę. Be Juozo Mato, iš Žardelių su Deveitlaukiu dar eidavo saugoti geležinkelio Kazimieras Matas, sklypininkė Arleckienė ir Juozas Čepulis, na, žinoma, ir aš. <...>

Kokių gi pasikeitimų sulaukė Zabikai, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui? Pradžioje atrodė, kad lyg ir nieko ypatingo neįvyko, be budėjimų prie geležinkelio ir sumažėjusio ūkininkų skaičiaus. Jei iš Zabikų buvo pašaukti į karą tik trys žmonės, tai iš kitų kaimų buvo mobilizuota daug daugiau. Iš Draginių buvo pašaukta apie 20 žmonių. Iš Kiškių – vėl apie tiek pat. Buvo vieta, kur net iš vieno kiemo išėjo į karą 3, 4 ar net 5 kareiviai. Štai, pvz., Draginiuose toks gritelninkas Šerkšnys turėjo 7 sūnus ir 2 dukras. Mobilizavo jo net 6 sūnus (po karo grįžo tik 2, likusieji dingo be žinios). Kazimieras Matas iš Žardelių turėjo 3 sūnus kaip ažuolus. Visi trys išėjo į karą ir nė vienas nebegrižo – visi dingo be žinios. Iš tų pačių Žardelių Mykolo Mato buvo paimti 3 sūnūs, grįžo tik vienas. Domininkas Kulvelis iš Karalių gyveno su motina, samdėsi berną ir mergą. Prieš pat karo pradžią mirė jo motina ir jis apsigėdė. Jo vestuvės sutapo su mobilizacija, ir jam begrižtant iš „šliūbo“, net ir namo neparvažiavus, teko kartu su savo bernu abiem važiuoti tiesiai į traukinį. Taip abu išvažiavo į karą. Po karo sugrižęs į namus žmogus dar keletą metų gyveno... Jo ūkis po jo mobilizacijos ėmė ypač vilioti kavaliarius, nes buvo labai gražus. Jauna žmona buvo įdavusi jį iš pusės dirbti tokiam latviui. Po to buvo pasikvietusi pas save brolių Igną Streleckį.

<...> [Mobilizuotų į karą vyrų šeimoms caro valdžia mokėjo pašalpas („pensijas“), tačiau neatsižvelgdama į jų socialinę (turtinę) padėtį; todėl daugiavaikėms varguomenės šeimoms (tokioms, kaip mūsų kaimynės Marcinkienės – su penkiais mažučiais vaikais) būdavo visai striuka: jai teko išleisti du vyresnius vaikučius – vieną septynerių metų, o kitą šešerių – į Kinkius bandos ganyti vien tik „už pilvą“ (kad jie pas gaspadorių valgys). Šeimų, išleidusių vaikus samdiniais už tokį atlyginimą („už pilvą“), buvo Draginiuose, Užsieniuose ir kitur.] <...>

Mūsų Zabikų mobilizuotieji po karo sugrižo namo visi, nors jų karinė tarnyba buvo įvairi. Domininkas Daunys Galinis vos ne kiekvieną savaitę parsiusdavo po laišką. Jis buvo priskirtas Kaune prie ligoninės, kur turėdavo su draugu važiuoti į Kauno geležinkelio stotį ir iš atvykusio iš fronto su Vokietija traukinio paimti ir paguldyti į ligoninę sužeistuosius. Kitas mūsų kaimynas Vincentas Marcinkus buvo visą laiką Rygoje – ėjo sargybą prie Dauguvos tilto. Juozas Skirius kariavo Austrijoje prie Peremišlio, <...> bet po karo grįžo net nepabuvojęs nelaisvėje. <...>

Prasidėjus karui, mobilizuotieji, iš jų ir Juozas Skirius, Zabikus paliko, o jo žmonos, tik prieš metus už jo ištekėjusios Nastės Rupšytės-Skirienės dėdė (jis kartu ir dviejų brolių Rupšių – Vincento ir Skirienės tėvo Antano – brolis) Stanislovas Rupšys čia atsirado. Tad Zabikai ne tik laikinai turėjo žmonių nuostolių, bet ir pasipildė labai įdomiu žmogumi. O buvo taip.

Vieną sekmadienį po karo pradžios Papilėje atsirado <...> miestietišškai švariai apsirėngęs senukas ir ėmė teirautis, ar nėra kas važiuotas iš Zabikų, kad nuvežtų į juos jo čemodanus. Tąsyk Papilėje pasitaikė būti ir man. Išsišnekėjome. Jis pasisakė esąs Stanislovas Rupšys, Zabikų Rupšių Antano ir Vincento tikras brolis. Gimęs ir augęs Zabikų Rupšių ūkyje viduriniu juo pagal amžių (Antanas dvejis metais už jį esąs vyresnis, Vincentas – metais už jį jaunesnis). Zabikuose nebuvęs daugiau kaip 50 metų – nuo to laiko, kai pagal savo metus buvęs pašauktas į carinę Rusijos armiją. Buvęs paskirtas į raitelius, o čia – karas su turkais, kurį jis visą iškariavęs. Buvęs sužeistas – po juo du žirgai buvę užmušti, paguldytas į Rygos karo ligoninę, apdovanotas. Kai pasveikęs, Rygos muilo fabrike gavęs neblogą darbą, kur ir dirbęs iki 1914 metų rugpjūčio mėnesio. Prsidėjęs karui, Rygą užplūdo daugybė pabėgėlių. „O aš, kai po senas ir neturįs šeimos (o ir nebuvo jos sukūręs), sugalvojuo važiuoti į ten, kur gimiau ir iki kariuomenės augau – į Zabikus, kurių visą tą laiką nemačiau (ir net laiškais su niekuo iš jų nesu pasikeitęs)“. Ėmė teirautis, kaip gyvena jo broliai, jei bėra gyvi. Be abejo, jis, 50 metų jų nematęs ir nepažinįs. Ir iš tikrųjų taip ir buvo. Suradome Papilėje daug žmonių iš Zabikų – ir kas parvęs jo čemodanus, ir Rupšių vaikus (Vincento sūnus Domininką ir Kazimierą bei Antano dvi dukras – Nastę Skiriene ir Uršulę), nebepažinusių šio iševio iš Zabikų. Kai parėjome į Zabikus, kai Stanislovas Rupšys susitiko su broliais – Antanu ir Vincentu, pastarieji niekaip nenorėjo patikėti, kad jis yra jų brolis. Juolab kad jis buvo dar stiprus seniokas ir niekas jam negalėjo duoti daugiau kaip 60 metų, nors turėjo jis net keliolika metų daugiau. O ir rašytu žodžiu jie per tą laiką su zabiškiais nebuvo bendravę, nes senovėje nebuvo mados mokyti žmones rašto (prieš kariuomenę jis nė vienos raidės nepažinęs ir tik begyvendamas Rygoje išmokęs laisvai skaityti ir net bandęs šiek tiek rašyti). Sužinojęs, kad man į Zabikus pareina „Lietuvos ūkininkas“, kad Kovėra gauna „Rygos naujienas“ su priedu „Botagas“ (kuris jam ypatingai patiko), jis apsidžiaugė [ir buvo dažnas jų skaitytojas]. <...> Kadangi Stanislovas Rupšys parėjo pas savo brolių Antaną, kai po kelių dienų į karą buvo mobilizuotas Antano žentas Juozas Skirius, ir kadangi pats brolis Antanas buvo jau [paliegęs] ir vos su lazdele bevaikščiojo, tai šis [nelauktas pareivis] ūkyje buvo reikalingas. Be to, dėdė Stanislovas Rupšys mokėjo gerai visus darbus dirbti, o ir sveikatos dar turėjo. [Tačiau tarp Stanislovo ir brolių iškilo ir nesusipratimų.] <...> Jo zabiškiai broliai kartą ėmė priekaištauti Stanislovui, kad jis nekatalikiškai gyvenąs: nevaikščiojąs į bažnyčią, nekalbąs poterių, pajukias tikinčiuosius ir pan. [Aš tą brolių pasikalbėjimą ir Stanislovo Rupšio atsakymą asmeniškai girdėjau ir ypač įsidėjau atmintin.] <...> Jis atsakė, kad jis gyvenąs kaip tik teisingiau negu jie, nes per visą savo gyvenimą nesąs nieko nuskriaudęs nė per aguonos grūdą, „kai tuo tarpu Jūs man, tikram broliui, visus darbus su jumis iki kariuomenės ūkyje dirbusiam, nė galo nedavėte ir, man dabar pas jus atvažiauvus, išsigandote, kad aš savo dalies ieškosiu“. O brolio Vincento žmonos adresu jis norįs pasakyti: „Kuomet aš su jūsų vaikais draugiškai kalbu, ji mane perspėjo, kad aš su <...> jais nesibičiuliuočiau ir nevesčiau jų iš kelio“ <...> „O tą ji užmiršta, kad iš dėdės Stanislovo dalies valdote po kelis hektarus žemės“. Todėl bažnyčios lankymas ir poterių kalbėjimas dar nesąs įrodymas, kad žmogus yra geras. <...> Pragyveno dėdė Stanislovas Zabikuose, rodos, iki 1925 metų – ilgiau už abudu savo brolius. Daugiausia gyveno Antano Rupšio sodyboje <...>, retkarčiais padėdavo ir broliui Vincentui. Vėliau apie

trejetą metų gyveno Žagarės valsčiuje pas Antano Rupšio dukterį [Uršulę Rupšytę]-Butkienę, nes buvo miręs jos vyras ir ji liko našlė. Kai ji ištekėjo už kito vyro, dėdė vėl grįžo į Skiriaus sodybą Zabikuose, kur ir mirė ne nuo ligos, o nuo senatvės. Kai tik dėdė sunegalavo su skausmais, Zabikų davatkos slapta išrūpino, kad pas jį parvežtų kunigą. Atvažiavo Papilės altarista kunigas Razutis priimti paskutinės dėdės Stanislovo išpažinties. O kad dėdė kunigo neišvytų ar neužpultų, šalutiniame kambaryje buvo paslėpti du vyrai – Juozas Skirius ir Kazys Rupšys. Kazys man vėliau pasakojo, kaip dėdė „atliko išpažintį“. <...> [Kunigas] atsargiai jį įtikinėjo „susitaikinti su Dievu“. Dėdė <...> panašiai mandagiai kalbėjo, kaip ir su broliais, kunigo neišvarė <...>, bet pasisakė netikis, nors kunigo veiksmams ir nesipriešino. <...> Po šitos „išpažinties“ dėdė Stanislovas Rupšys dvi dienas pasirguliuojo ir bevaikščiodamas pasimirė (buvo palaidotas Papilėje jau nepriklausomos Lietuvos laikais, kai aš buvau vedęs). Nesipriešindamas kunigui, dėdė Stanislovas išvadavo Rupšius nuo papildomų keblumų, nes kunigas tais laikais turėjo teisę paskutinio patepimo nepriėmusio velionio nė per kapinių vartus neleisti įnešti. Būtų reikėję iš antros kapinių pusės karstą kelti per kapinių tvorą ir laidoti kapinių kampe – tam skirtoje vietoje. <...>

Vėl noriu grįžti į karo pergyvenimus.

1914 m. rudenį ir 1915 m. pavasarį laikraščiai rašo apie rusų pergales Vokietijoje <...>, vokiečių atsikirtimus kituose pasieniuose, net apie apsuptas dvi Rusijos armijas Augustavo miškuose <...>. Vienąkart pranešė, kad „mūsų“ kariuomenė pasiekė milžiniškų laimėjimų Lenkijoje ir Austrijoje (paimtas Peremišlis, nespėjo „priešų“ imti į nelaisvę), bet tyli apie fronto padėtį link Lietuvos. Savo akimis matę (kai saugojome geležinkelį), kokią jėgą rusai grūdo į frontą, ir tikime ir netikime, kad ji galėtų būti sutriuškinta, kad karas galėtų ateiti ir į mūsų kraštą <...>. Šitaip, kai apie mums artimesnį frontą nieko neberašė, praėjo apie mėnesį laiko.

Tik vieną giedrią 1915 m. pavasario dieną žiūrime: per angą nuo miško pusės į mūsų kiemą įeina septyni rusų kareiviai. „Zdrast, zdrast“. Kas sugriebė kėdę, atsisėdo, kiti – tiesiog ant grindų, ir čia pat ant žemės greit sumigo. Tėvelis, kaip gerai mokėjęs rusų kalbą, ėmė klausinėti tų, kurie dar nemiegojo, iš kur einą ir kaip čia atsiradę. <...> Su rusų armija atsitraukia su kautynėmis nuo Rytprūsių, nuo Mozūrų ežerų, paskum nuo Nemuno ties Jurbarku. <...> Bet ir traukiantis baigia juos naikinti. Va, ir šiandien, traukiantis jiems nuo Šemetaičių per mišką, vadinamą Žalnieriškėmis, vokiečiai, pasiviję su šarvuotu automobiliu, atidengę ugnį ir juos išvaikę.

Kareiviai gerokai pailsėjo troboje, tik staiga juos prikėlė šūviai iš patrankų [nuo priešingos Žalnieriškėms (tas miškas juk pietvakariuose nuo Zabikų) Degulių pusės (šis kaimas – jau šiaurės rytuose nuo Zabikų)]. Šeši iš septynių rusų kareivių įvertino situaciją] ir nutarė, kad jiems jau karas pasibaigė – išvyko pasiduoti vokiečiams į nelaisvę. Mat iš ryto užpultas Žalnieriškių miške rusų dalinys toliau traukėsi į rytus per Klaišiūs, Kinkiūs, [Dėguliūs] link Kruopių. Norėdami jį visiškai demoralizuoti, vokiečiai per Ėglesius ir Rūdausius iš kitos pusės užvažiavo jam už akių ir paleido kelis sviedinius nuo Dėgulių, priversdami pasiduoti. Ir iš mūsų septynių kareivių pasiduoti nutarė šeši buvę pėstininkai, o jų sprendimui pasipriešino septintasis – su juodomis kelnėmis ir raudonais lampasais (tai – kazokas), avėjęs dar ir gerais batais su pentiniais ir buvęs nenutrintomis dar kojomis (ant jų nebuvo pūslių). Jis

aiškino, kad į nelaisvę, kol gyvas nepasiduosias, nes vokiečiai gyvų kazokų į nelaisvę neimā. <...> Šešetas nutarusiųjų pasiduoti nujudėjo miško link (sakau „njudėjo“, nes jų kojos buvo kruvinai nutrintos, ir jie galėjo tik judėti), o septintasis – kazokas – per lauką nuėjo į Šveštupių pusę. Tolimesnis jų likimas mums liko nežinomas.

Kitą dieną, sekmadienį, aš nuėjau pas savo draugus paauglius Rupšiukus ir papasakojau jiems apie septynis rusų kareivius. <...> [Jie kareivių nematę, bet vakar iš ryto girdėję šaudant iš vienos Zabikų pusės, o vėliau – iš kitos.] Na ir nutarėme, dar vieną paauglį pasikvietę (vyresnių neleido tėvai ir šeimnininkai, bijodami, kad vokiečiai jų nepaimtų į darbus <...>), apžiūrėti mūsų vietų Žalnieriškių miške. Tuoj po pusryčių ir išsirengėme mudu su Kaziu Rupšiu ir su Antanu Kulveliuku, Daunio Galinio piemeniu <...>. Pasirodė, kad ne mes vieni buvome smalsumo vedami: miškas priguzėjęs smalsuolių iš Baublių ir Klaišių, Bìtpolių ir Draginių, Ūžsienių ir Šemetaičių, Rudikių ir Papilės – iš tų vietovių, kurios buvo arčiau Žalnieriškių. <...>

[Kaip vėliau tapo aišku], rusų korpusas stovėjo atsargoje šioje Nemuno pusėje prie Jurbarko. Kai vokiečiai dvi rusų armijas apsiautė, <...> korpusas į mūsų nebelindo, bet nutarė miškais trauktis, kol sutiks paramą <...>; ne kartą buvo užpultas, [naikinamas, blaškomas, silpninamas]. Tą šeštadienį jų dar buvę du batalionai pės-tininkų, viena šimtinė raitelių ir viso korpuso ūkiniai daliniai, [besitraukę] per Raudėnų vingį vieškeliu, lauku, keliais, per Ventą <...> ir Šemetaičių siauru vieškeliu per Žalnieriškių mišką link Klaišių, Kinkių ir Kruopių. <...> Kai tik suvažiavo visas dalinys į mišką (o miškas ilgas – bus gal 3 km), tai vokiečių [šarvuočiai juos ir apšaudė iš kulkosvaidžių]. Rusai tiek buvę išvargę ir peralkę, kad priešintis net nebandė. Gurguolės, pasibaidžius arkliams, apvirto į griovius. <...> Vertingesnį ir lengviau paimamą turtą (arklius, rūbus, miltų maišus) vokiečiai dar vakar susirinko ir nuvežė į Papilę, o smulkesnius, mažiau vertingus ar aplūžusius daiktus paliko. Vietiniai gyventojai juos rinko iš griovių, kišo į maišus, vežė ir nešė. Per užpuolimą buvo užmušti du rusų kareiviai ir trys arkliai. Tuos vietiniams gyventojams liepė palaidoti. Kai mes [į ten nuėjome], kareiviai jau buvo palaidoti, o arkliams <...> valstiečiai lupo odas. <...> Stovėjo 5 lauko virtuvės [su viralais], <...> duonos „buchankos“ ir konservai – grioviuose. O žmonės grobia <...> ir tik velka namo. Matyt, čia važiavo ir štabas, nes įvairių raštų bei knygų – pilni grioviai, kurių niekas negrobė. Aš parsinešiau kelias knygytes parodyti tėtei <...> To buvusio rusų korpuso kareiviai – kas kelyje, kas Kruopiuosė, kas Papilėje – pasidavė į nelaisvę vokiečiams. O daugelis rusų kariškių, susiradę pažinčių su kaimo gyventojais bei pakeitę uniformą [į civilius rūbus], slapstėsi pas juos, laukdami ateinant rusų kariuomenės dalinių. [Buvo besislapančių ir miškuose.] <...>

Praėjo po Žalnieriškių mūsų trys ar keturios savaitės ir nei Papilėje, nei Vieškniuosė, nei Kuršėnuose nebeliko jokios valdžios – nei rusų, nei vokiečių. Tiktai, rodos, praėjus kokiam mėnesiui, parėję iš Papilės [zabikiškiai] pasakojo, kad į Papilę nuo Tryškių pusės atėjo apie 100 vokiečių raitelių būrys, apsirengę keista uniforma; Papilėje truputį sustojo, pasiskirstė į kelis būrius ir skirtingais keliais nuėjo link Kruopių, Akmėnės, Žarėnų...

Nuo to laiko į Zabikūs pradėjo kasdien atjodinėti po 12 vokiečių. Vieną kartą buvo užjoję ir į kiemą. <...> Uniforma labai graži, nauja, kepurės su pimpiriukais, arkliai gražūs, dideli; o ir patys vokiečiai atrodė labai mandagūs, kultūringi. Mamytė

jiems pasiūlė pieno, išgėrė po stiklinę, dar paprašė „jaiko“. Paklausė ir ar „*russ net?*“ <...> Dar kažko klausinėjo, bet mudu su mamyte nesupratome.

O [tos rusų kariuomenės, kurios ir vokiečiai klausinėja], nei šiekios, nei tokios nėra, nematyti.

Po šio vokiečių apsilankymo, ar tik ne rytojaus dieną, [kažkokiu reikalu] man teko nueiti į kaimą pas Rupšiukus. Bestovėdami kieme, pamatėme: nuo Deveitlaukio iš miško išėjo būrys rusų raitelių ir nedideliu greičiu joja kaimo link. O vokiečiai, pasirodo, dar anksčiau atėjo per pelkę, prisidengę augusiais ten rugiais, užėję rusams iš šono atidengė į juos ugnį ir vieną rusų raitelį pašovė. Šis, būdamas sužeistas į galvą, išvirto iš balno ir tapo velkamas pasibaidžiusio arklio; tik ties Kovėros vartais įkliuvusią koją išlaisvino, o arklys nudūmė link Šveņtupių kartu su rusų raiteliais. Vokiečiai suėjo į kaimą, apžiūrėjo sužeistą rusą, liepė jį nešti į šaltąjį trobos galą. <...> Vėliau, grįždami nuo Šveņtupių, vėl užėję pas Kovėrą liepė pakinkyti arklį ir vežti sužeistą į Mergelūičius (matyt, jie žinojo, kad ten [stovi rusai]) <...> [Kol Kovėros bernas jį į Mergelūičius nuvežė, sužeistasis rusų raitelis mirė. <...>

[Dar po trijų dienų], vakare, jau sutemus, pas tą patį Kovėrą užėjo penki [rusų] kazokai ir paprašė nuvesti juos į Rudausių dvarą, kadangi ten esąs apsistojęs jų dalinys. Tą dieną aš pas Kovėrą važnyčiojau arklius <...> ir buvau jo paprašytas <...> už 15 kapeikų su kazokais pasiekti Rudašius. <...> Aš su „Lepšiu“ joju pirmas, o kazokai paskui mane, <...> jojame labai laimingai. Už eigulio Janušausko reikia įjoti į vieškelį, o čia pat ir Rudausių dvaras. Čia kazokai mane aplenkė. Kai [tenykštė] sargyba pajuto, kad nuo Papilės kažkas atjoja, [į mus šovė]. Kazokai savo nedideliems arkliukams, nušokę nuo jų, sušuko: „*Ložys!*“ Ir jų arkliukai [bemat] sugulė į griovį. O aš savo „Lepšį“ [kaip betampau – neklauso manęs]. Galop jie <...> turbūt slapta žodžius kokius pasakė <...> ir nuėjo. O aš – atgal. <...>

Tai šitaip prasidėjo [nauji] susitikimai su vokiečių ir rusų žvalgiais – raiteliais, [palydimi] jų susišaudymų. Pasirodo, vokiečiai buvo prisikapstę iki Mintaujos; matyt, rusai [pasipildę naujomis] jėgomis, juos ten sumušė ir privertė atsitraukti iki Ventos, atstatydami bent laikinai padėtį. <...> O ir toliau tą padėtį atstatinėjo. Kariuomenės be skaičiaus privarė į visus kaimus ir miškus. Kiškių kaimo laukai visi buvo iškasinėti <...> gerai paruoštais apkasais. Zabikų kaime kariuomenė nestovėjo. Bet buvo atvaryti iš Rusijos valstiečiai <...>. Ir prie mūsų vartų įsitaisė dvi šimtinės rusų raitelių, kurioms vadovavo šeši karininkai. <...> Vienas jų pamatė mano armoniką, kurią aš prieš trejus metus buvau pirkęs. Iš karto išigėdė, kad jam ją parduočiau mainais į jo turėtą vienaeilę armoniką su 15 rublių priedu. Taip mes ir padarėme – pasikeitėme armonikomis.

Padėtį gerai žinojau ne tik Zabikuose, bet ir Draginiuose. Ten pilnos daržinės buvo ne prastų kazokų, o kazokų kalmukų <...>, kurie [ir tikyba turėjo ne krikščionišką, ir laidojo savo žuvusiųosius pagal ypatingas apeigas. Tuo įsitikinau, kai] ties Blaklaukių Prano Butnoriaus sodyba buvo pašautas vienas jų kazokas kalmukas ir netoli tos sodybos gražioje aikštelėje palaidotas [visai šimtainei paeiliui sumetus į atvirą dar karstą smulkius pinigus] <...> pagal mahometonų apeigas, <...> pastačius virš kapo ne kryžių, o rąstgalį.

[Venta tapo fronto upe. Vokiečiai – kairiajame Ventos krante, o rusai – dešiniajame]. Tačiau šis frontas nebuvo nepereinamas. Tai sakau štai kodėl. Mano tėvelio

brolis Vincentas Daunys nuomavo kelis hektarus žemės Dumbrių kaimo lauke (6 km už Ventos). Pavasarį, kol dar jokios valdžios čia nebuvo, jis savo nuomojamą žemę apdirbo ir apsėjo. O kai atsirado frontas, jis ir jo žemė atsidūrė vokiečių pusėje. Ir štai [mano aprašomuoju laikotarpiu] mano dėdė Vincentas, nežinia koku būdu iš nakties su visa šeima atsirado pas mus Zabikuose – rusų pusėje (vadinasi „prasiveržė“ per frontą). O šeimą jis turėjo nemažą: jis pats, jo žmona, duktė Marikė (vėliau – Kuodienė) ir dukra Barbikė (vėliau – Stupurienė). Iš gyvulių dėdė laikė net du arklius, dvi karves ir du paršiukus. Pragyveno dėdė Vincentas pas mus Zabikuose iki pat rugpjūčio vidurio, kol vokiečiai rusus iš Lietuvos visai išvijo. <...>

Besitraukdami rusai ir savo atsargas mažino, ir gyventojus norėjo į užnugarius išvyti – link Kruopių ir Žagarės <...> Į pastotę buvo paėmę ir mane. Nusivarė vienas raitelis mane į Spiriaus kluoną, pakrovė [į vežimą] šešis maišus avižų, ir girdžiu kaip tarpusavyje kalbasi: „*Privežė, privežė be jokio [saiko], o dabar, matyt, bus atsitraukimas; va vaiką sugavau, o kur gauti pastočių dar 24 maišams*“. Na, manau, besurasit jūs manęs... Kai nujojo, aš maišus išverčiau ir pats – dui į mišką. Rugpjūčio pradžioje, [rodos, kad buvo šeštadienis] <...> ir mums liepė [iš Zabikų, kur atsirado frontas, kraustytis. Atstūmėme su dėde Vincentu vežimą į kiemą, <...> įsikrovėme po miltų maišiuką, po kelias pagalves, baltinių, dar ši bei tą ir su tuo turtu parvažiavome į Zabikų Lukštupio kamšą [(Šventupių link)]. O tose balose ir krūmuose ir nosies nebėra kur įkišti. Visi Draginiai ir Užsieniai ten sugužėję. [Todėl grįžome tą patį vakarą namo, kur jau mūsų visas stogas buvo aplipdytas kareivių: jie vis žiūri ir žiūri per binoklius į papelkio ir sodos pusę, o sutemus nulipo nuo stogo ir kažkur pranyko. Vežimą pastatėme daržinės pastogėje, arklį paleidome į pievą, kiaules ir karves uždarėme diendaržyje, o patys pirmą kartą nakvojame ne kambaryje, <...> o viduryje daržo iškastame apkase. Iš vokiečių pusės pasklidai pradėjo šaudyti iš patrankos, sviediniai krito visai netoli mūsų apkaso. [Kai sutemo, girdėjome riksmus „*Ura!*“ – matyt, įvyko durtuvų kautynės tarp rusų ir vokiečių. Mano prosenelis Pranciškus Daunys, likęs Daunienės gyvenime už namsargį, savo akimis matė, kaip per šias durtuvų kautynes Zabikų Naulankyje buvo sužeista ir rusų, ir vokiečių. <...> Bet rusai buvo priversti pasitraukti. Du vokiečių žuvę kareiviai buvo vėliau palaidoti: vienas – tuoj už Rupšio kiemo, antrasis – Šventupių pamiškėje.

Sekmadienį apie pusiaudienį įvyko milžiniškas mūšis ties Šventupiais, kuriame viršų paėmė puolę vokiečius rusai (ir todėl turėję ir daug didesnių už vokiečius nuostolių). Rytdieną, dar prieš tamsą, rodos, kad tai buvo 1915 m. rugpjūčio 12 d., rusų kareiviai pradėjo kasti apkasus nuo pelkės per visą Zabikų lauką – kareivis prie kareivio. [Mano tėveliui rusų karininkas net labai griežtai grasino represijomis už tai, kad mes nepaklusome įsakymui išvykti iš Zabikų („*areštuosiqs, išsiūsiaqs*“ ir pan.). Mūsų sėkmei, ne mes vieni tokie buvome. O Draginių ir Užsienių gyventojai, norėdami pasislėpti nuo mūšių, įlindo į pačias Šventupių, Pagervių ir Užgervių pelkes. Retas ką iš gyvulių beparsivežė (net karves, jei nenušovė, tai sužeidė, reikėjo siūlyti kariškiams, kad pirktų mėšai). Mes gi nepraradome nei vieno gyvulėlio. Pragulėję apkasuose Zabikų lauke visą pirmadienį, rusai antradienį ir trečiadienį pragulėjo Deveitlaukyje ir Žardeliuose, o jau iš trečiadienio į ketvirtadienį visa rusų milžiniška armija (karininkai sakė buvus tame regione ar tik ne 20 korpusų) pakėlė sparnus ir bėgo tiesiai (net ne per Šiaulius) Panevėžio link ir toliau. [Ir kokių tik

netikėtų atsitikimų kare būna!]. Žardeliuose buvo tėvelio didelis draugas Stanislovas Matas. Jis turėjo du sūnus – Albiną ir Mykolą. Abu nuo pirmosios karo dienos buvo mobilizuoti į Rusijos kariuomenę ir abu pateko į austrų frontą. Ir atsitik tu man taip: Mykolas buvo atvežtas į šį regioną ir jam teko naktį [į antradienį] išsikasti apkasą Žardeliuose savo tėvo žemėje. Kai tėvas iš ryto sužinojo, kad sūnus parvyko ir jo [nuosavoje] žemėje išsikasė apkasą, <...> tuojau ir atvyko pas mano tėvelį <...> [pasitarti]: ką sūnui toliau daryti – eiti toliau su rusais, ar pasitraukti iš kariuomenės ir slapstytis čia namuose? Žinoma, jei būtų žinota, kad rusų armija suirs, [išbėgs iš Lietuvos] būtų galėję patarti. Bet niekas taip nemanė, juo labiau toks menkas politikierius, kaip mano tėvelis. [Mykolas bėgo iš tėvo žemės su rusų kariuomene.] <...>

O Šventupių mūšyje vien užmuštų buvo daug. Šventupiuose buvo užmušta apie 40 vokiečių ir apie 60 rusų, Užgerviuose ir Pāgerviuose – 35 vokiečiai ir 118 rusų. Žinios buvo tikros, nes mano tėvelis, užėjus vokiečiams, [tapo] seniūnu, o aš už jį eidavau tas pareigas. O seniūnai privalėjo dalyvauti prie užmuštųjų kare iškasimo. Vienoje tik duobėje ant Šventupio kranto radome palaidotus 15 kareivių – 12 rusų ir 3 vokiečius. Prie Pāgervių kaimo vienoje duobėje buvo atkasti 85 rusų kareiviai. O tų duobių minėtuose kaimuose buvo dešimtys. <...>

Kai rusų kariuomenė po minėtų susirėmimų Zabikuose, Naulankyje ir Šventupiuose pasitraukė, daugiau Pirmojo pasaulinio karo metais rusų kareivių Papilės žemėje nematėme. [Mes patekome vokiečių valdžion.]

Prieš karą apie Vokietiją aš labai mažai nežinojau. Per karą sužinojau, kad vokiečių kareiviai turi daug skirtingų uniformų, kad jie nešioja *kyverius*. Bet apie valdžią nieko nežinojau. Tad nuo jos ir pradėsiu. [Apibendrinamas tai, ką vėliau pamačiau ir patyriau, ir palygindamas su rusų valdžia, galiu reziumuoti]: jei rusai, valdydami Lietuvą, buvo įvedę velnišką betvarę, tai užėję nauji šeimininkai – vokiečiai, įvedė velnišką tvarką. Velniška tvarka – kitaip to nepavadinsi!

Iš karto valdžios reikalais į Zabikus atvyko du vokiečiai raiti ir trečiasis – važiuotas. Kaip paprastai, atvažiavo pas Dauniene Galinę <...> sutiktus gyventojus išpėjo, kad visus darbus palikę eitų į susirinkimą (tai, rodos, įvyko po trijų dienų rusams pasitraukus). Vienas iš atvykusiųjų – žandaras Hibneris [ar Hiubneris?]. Jis kalbėjo lenkiškai (kitų kalbos niekas išvis nesuprato). Vokiečiai atvežė ir dovanoją knygutes, iš kurių mes [turėjome sužinoti] vokiečių santvarkos būtiniausius įstatymus. Žandaras prisistatė, kad jis eis pareigas Kruopiuosė, ir mes dabar priklausysime Kruopių [nebe Papilės] valsčiui. Dabar mūsų adresas bus toks: Km. Zabikai, Kruopių valsčius, Akmenės kreisas. Kruopių žandarmerija Zabikų seniūnu skiria mano tėvelį Juozą Daunį. Jį pasirinko todėl, kad jis esąs sąžiningas. Rinktis į susirinkimus reikės kiekvieną trečiadienį; jeigu pats seniūnas negalės arba susirgs, tai būtina turi ateiti kas nors iš šeimos: žmona arba sūnus (jei jam jau sukakę pilni 16 metų; svarbu tik, kad būtų gerai raštingas). <...> Aš, dalyvaujant žandarui, balsiai perskaičiau vokiečių atvežtas instrukcijas, kurios buvo pusiau vokiškai, pusiau lietuviškai parašytos. Vokiečiai dar susipažino su laukais ir nuvažiavo į Užsienius, Beržėnus ir Aukštakalnį. Beržėnuose seniūnu išsirinko Vincentą Gričių, Užsieniuose tokį biedną seniuką – V. Zerveckį. O Draginius paliko prie Papilės.

Po kelių dienų tėvelis važiuoja į pirmąjį prie vokiečių susirinkimą. Parvažiavęs labai nusiskundė, kad <...> vokiečiai vieno reikalauja – [duoklių]: nuo kiek-

vienos karvės pristatyti po 1,5 kg sviesto, nuo kiekvienos avies atiduoti po 1 kg vilnų. Jei kas ne taip atiduoda, toks žandaras Pišenka pats atvažiuoja ir ima ką tik pamato – lyg tai jam priklausytų. Kartą atvažiaavę trise vokiečiai suregistravo visus Zabikų šunis ir nurodė, kad jų šeimininkai turi sumokėti po 25 markes už kiekvieną šunį (15 markių už praėjusį laiką ir 10, jei nori ir ateityje laikyti). <...> Beje, paskelbė, kad greit išleis ir naujus ost-rublius vietoje markių. Tėvas parvežė iš žandarmerijos [patikslinimui] jau paruoštus sąrašus apie mūsų kaimą: <...> kiek kiemų, pavardės, vardai, metai, lytis; kiek mokslo baigęs, kur anksčiau dirbo, kiek žemės; kiek žiemkenčių, vasarojaus, pūdymo, bulvių, kitų daržovių; kur ganomi gyvuliai bei kiek [jų ir kokių]. Žinios turėjo būti labai teisingos ir [nedelsiant] pristatytos. <...> Vokiečiai valdyti Lietuvą, matyt, iš anksto ruošėsi, nes žandarai turėjo visus dokumentus: žinojo, kiek kas turi žemės, metų, <...> [stambiųjų ūkininkų bei dvarininkų] – net charakterius. Tėvelis labai pergyveno dėl šitų [jam užkrautų] valdininko pareigų, prašėsi atleidžiamas [nuo jų]. Jie tik juokiasi. Pasiūlė: arba būsi seniūnu, arba <...> važiuok į Saksoniją. Nespėjome pristatyti sąrašų, kai pareikalavo: ūkininkai privalo pristatyti po 15 centnerių rugių ir 15 centnerių miežių arba avių. Su tais javais [iš pradžių] reikėjo važiuoti į Raudondvarį (greta Žarėnų) pas dvarininką Eidmanį, pas kurį buvo pastatytos specialios grūdų valymo mašinos (už išvalymą irgi mokėjo [grūdų tiekėjas]). O kokias pyliavas privalėjo duoti mažžemis, pav., mano tėvelis? Buvo atvykusi komisija, ilgai svarstė ir nusprendė, kad tėvo prievolė bus penki centneriai. Ir tai [tik todėl], kad žandaras Hibneris, kuris pirmininkavo komisijai, užtarė tėvą kaip seniūną. Be to, mes juos apgavome. Mat [mūsų valdyta dar ir Stasiaus Mato žemė Deveitlaukyje, apie kurią rašiau anksčiau, priklausė jau Papilei. Išvis] mažžemiai prie vokiečių nesinaudojo jokiomis lengvatomis; greičiau [atvirkščiai – mažiau galimybių turėjo duoti valdininkams kyši, ar juos vaišinti]. Kiek mokėdavo už prievolinius javus, dabar nebeatsimenu, bet <...> mažai. [O sau susimalti vokiečiai leisdavo] tik po pusę kilogramo vienam žmogui, nieko neskirdami gyvuliams. „Jei norėtum pasipjauti kiaulę, avį ar vištą, ar savo vandenyje gaudytum žuvis, vis tiek reikia iš Kreisanto leidimą gauti. Jei leidimo neturėsi, baudą mokėsi“. Šios mano [apytikriai] atsimintos eilutės iš mūsų rankraštinio laikraščio „Kaimietis“, apie kurią jau rašiau, rodo, kad valstiečiui nieko nebuvo leista paliesti iš savo paties užaugintų gyvulių ar paukščių – viskas vokiečiui per gerklę turėjo išeiti. Suregistravę žmones, visus vyrus, pradedant nuo 16 metų, apdėjo pagalvių mokesčiu po 150 rublių.

Suregistravo visus amatininkus – siuvėjus, batsiuvius, rimorius [stalius], mūrininkus, stiklorius ir apdėjo juos mokesčiais. [Apmokestino visus vežimus ir įsakė prie kiekvienų ratų iš kairės] prikalti lentelę [su aiškiai parašytu užrašu], kam jie priklauso: pavardė, vardas, kokia seniūnija, žandarmerija, kreisas. Uždraudė visus malūnus, palikę kiekvienai žandarmerijai tik po vieną: mums – Kruopių Šapiros malūną, Papilei – Augustaičių žydelių malūną. Griežčiausiai uždraudė važiuoti <...> arba eiti iš vieno kreiso į kitą. Pavyzdžiui, iš Dovydžių kaimo į Kruopius eiti ar važiuoti [buvo] draudžiama, nes Dovydžiai priklausė nebe Akmenės, o Jonišio kreisui (nors nuo Dovydžių iki Kruopių tiktai [du] kilometrai). Beje, Akmenės kreisas [buvo vadinamas dar ir Dabikinės dvaro kreisu, nes jo valdžia išsidėstė buvusiam grafo Zubovo dvare. Turgai visur buvo uždrausti, nes niekas neturėjo teisės nieko

parduoti, [vadinasi – ir pirkti] <...> [Todėl ištrūkti] iš vokiečių paspėstų [žabangų siekė] tiek kaimiečiai, tiek ir miestelėnai. <...>

[Negalima vokiečių peikti vien tik blogą Lietuvą darius]. Štai, pavyzdžiui, tapyklų arba išviečių prie namų įrengimas. Anksčiau [pas mus] nė mados nebuvo, kad kažkas statytų sau išvietę. [Užėjus vokiečiams] per seniūnus buvo įsakyta, kad kiekvienas gyventojas tokią patalpėlę įrengtų. Tas vyko ne be vargo. <...> Daugelį žandaras Pišenka priverstė pasistatyti išvietę tik nubaudęs 10 markių bauda. Arba dūmtraukių įsirengimo klausimu – irgi teko kai kuriuos gerokai paagituoti ar net tą pačią priemonę panaudoti.

Zabikų kaimas kasdien turėjo atsiųsti į Kruopius po tris pastotes. Vežėjai iš ten turėjo paimti ir vežti į Papilės [geležinkelio] stotį įvairius konfiskuotus daiktus bei produktus. Kokiam tikslui jie važiuoja į Kruopius, sužinodavo <...> tik nuvažiavę. Ir nebūdavo atsitikimo, kad kas [išdrįstų] nenuvažiuoti, nors ir svarbiausi darbai jo lauktų. [Jau minėjau ir apie žuvusius vokiečius ir rusus per Šventupių kautynes bei iškasamus iš duobių jose palaidotų kareivių palaikus. Kadangi tų neatkastų duobių buvo dešimtys], tai visą 1916 m. žiemą [Šventupių, Užgervių bei Pągervių] gyventojai (ypač vargingesnieji) turėjo užsiėmimą – atkasinti duobes. Atvažiuos, būdavo, vokiečiai, atsiveš sąrašą ir duoda nurodymą seniūnui: per tiek ir tiek dienų atkasti tiek duobių su [palaikais], [lavonus] sukrauti į karstus, <...> vežti <...> juos į Aikiškių pušyną ([i protestantų] latvių kapines). <...> ir atiduoti [nurodytiems] latviams. <...> [Aikiškėse latviai] turėjo savo kapinėse iškasti duobę, padirbti atitinkamą karstų kiekį, [perlaidoti atvežtuosius, o naujus kapus] taip papuošti, kad atvykęs vokiečių „fiureris“ galėtų pasakyti: „Žiūrėkite, kaip lietuviai ir latviai myli vokiečius ir gerbia jų žuvusiuosius karius!“ Su žuvusiųjų rusų kapais nesiterliodavo – atvežė į Aikiškius, užkasė, ir viskas. <...> Taipogi nebūdavo tokios dienos, kad į Zabikų ar gretimų kaimų atvažiavęs žandaras Pišenka neišsivarytų vieno, dviejų ar trijų raguočių. O išsivaro ne tuos, kuriuos jam šeimininkas [lengviau] sutiktų atiduoti, o tuos, kurie jam labiau patinka. <...> Visgi vieno pastato vokiečiams trūko – kalėjimo. <...> Ir štai vieną trečiadienį per susirinkimą Hibneris perskaitė kreishauptmano įsakymą, kad rytoj rytą visa žandarmerija ir kas tik ten gyvas važiuotų į Papilės stotį (ten vokiečiai jau laukia), pasikrautų plytų ir su jomis važiuotų į Dābikinės dvarą. Ten vyksianti svarbi statyba. Iš kai kur, pvz., iš Saunorių kaimo, reikia išsiųsti po penkis žmones mūro darbams (meistrai esą iškviesti iš Vokietijos, nes vietiniai nemoka). Na, nemiegame per naktį, varinėjame Zabikų žmones į tą svarbią statybą. Jie keikiasi, pyksta, atsisakinėja <...>. Pagaliau kelios pastotės išvažiavo, o parvažiavę ir „palsaptį“ (ką stato) atskleidė. <...> Dar porą kartų teko į ten žmones varinėti, kol kalėjimas buvo gatavas. [Ir ne tik dėl kalėjimo] žmonės ėmė daugiau klausyti vokiečių, o ir dėl kitų jų panaudotų „išmonių“ <...> – tai druskos, cukraus ar kokio mažmožio nepaklususiems neduoda leidimo nusipirkti ir pan.

Nebuvo tokio daikto, kuris vokiečiams nebūtų buvęs reikalingas. <...> Pavyzdžiui, net pūkinę žolę, augančią balose, ir tą buvo įsakyta rinkti.

[Nuo pat vokiečių okupacijos] pradžios toksai ponas Steputaitis Tilžėje pradėjo leisti laikraštį lietuviams „Dabartis“ (rodos, kad du kartus per savaitę). Jo kalba – vienos klaidos (matyt, jis jau buvo nutautėjęs lietuvis) <...> Jo laikraštis labai padėjo „suožkinti“ Lietuvą, nes kiekviename numeryje ožką ir jos pieną prilygindavo vos

ne daktarui, gydančiam nuo visų ligų; dėdavo į savo leidinį įvairių ožkų („Silezijos“, „Bavarijos kalnų“ ir pan.) nuotraukas, aprašydamas jų privalumus ir ypatybes. Tuo šis redaktorius veikė išvien su vokiečių valdžia, nes ir ta vieninteliam gyvuliui neuždėjo jokių prievolių (ir jų neatimdavo) – tai ožkai. Kitus gyvulius pradėjo [masiškai] „mobilizuoti“ karui.

Paskirtomis dienomis tai Kruopiuosė, tai Dābikinėje paimdavo po 100 ir daugiau arklių. Ir kaskart <...> vis mažiau arklių „beišbrokydavo“. Todėl 1915 m. rudenį paliko labai daug nesuartų laukų <...> [Apie stambiuosius raguočius jau irgi sakiau]. Tad „Tegyvuoja ožka!“ Mes patys turėjome 6 ožkas, kiti mažžemiai „naujikai“ – po 6–7. <...> Galinienė Daunienė laikė 14 melžiamų ožkų. Spirius – 12 <...>, Kovėra – 15. Zabikai, užėjus vokiečiams, teturėjo 12 melžiamų ožkų, o 1917 m. pradžioje – 128.

Panašiai kaip ir karvių (jų Zabikuose buvo tik vienetai), ožkų sviestas ir pienas turėjo būti visas atiduodamas vokiečiams; taip tekdavo atiduoti jiems ir kiaušinius, uogas, obuolius ir kt. Net ankstyvųjų daržovių savininkai neturėjo teisės paliesti, o pirmiausia turėjo atiduoti vokiečiams. Štai atvažiuoja arba atjoja vokiečiai į kiemą, ir nežina žmogus, kur jie kiš nosį (o kad nekištų, to niekad nebūdavo). Jei jau eina į daržą, žinok, kad prisikabins: „Kodėl iškastos bulvės? Išrauti svogūnai? Agurkų jau turėjote atiduoti 30 kg nuo hektaro. Parodykit prievolių knygelę. Va, nepristatėte į „kreishauptamtą“ 50 kg bulvių, 5 kg svogūnų laiškų – esate nubaustas 15 rb baudos ir šiemet negausite nusipirkti druskos“. Tas uždraudimas pirkti druską – už viską baisesnis. <...>

Tarp daugybės įsakymų ir potvarkių (bei baudų už jų nevykdymą) [ypač griežtas buvo nukreiptasis] prieš besislapstančius rusų belaisvius. Rusų armijai pasitraukus, rusų belaisviai užeidavo iš pradžių nedrąsiai po vieną, o vėliau, įsidrąsinę, ir kasdien. Šeimininkė, virdama valgyti, turėdavo dar bent dviem žmonėms virti daugiau. Kai jau susipažinome, jie net į šokių vakarus pas jaunimą užeidavo. Vienas, toks Jan Drap, lenkas nuo Lodzės ir prie manęs buvo prisirišęs. Kitas, toks Mikalojus, irgi buvo „nuosavas“ Zabikų „plienčikas“. Šis, nabagėlis, pradėjo užeidinėti 1915 m. rudenį ir čia išsislapstė iki 1916 m. rudens. Buvo labai ramus, tačiau man pačiam teko <...> jį nuvežti į amžino poilsio vietą Kruopiuosė. Buvo taip. Tas Mikolaška eidavo dirbti, kur tik jį [pakviesdavo]. Vieną antradienio pavakarę <...> jis pjovė vasarųjų vienai Pāgervių gyventojai. Pro jį vieškeliu važiavo Kruopių žandaras Hibneris su savo sugyventine. Kažkokia dingstimi žandaras sumanė [pjovėją] pašaukti. <...> O tas – bėgti į krūmus. Žandaras į jį šovė ir taip taikliai pataikė į galvą, kad iš karto nušovė. Pasivaręs vežiką nusivežė nušautąjį į Kruopiūs. Rytdieną aš, išimėtas maišiuką į Kruopių malūną, važiavau ir į seniūnų susirinkimą. Žandaras liepė man nušautąjį nuvežti į kapines ir pavaryti žmones. Duobė jau buvo iškasta, o Hibneris rodė lavoną visiems žandarmerijos seniūnams. Visi sakėsi jo nepažįstą. Aš iš pirmo akies užmetimo jį pažinau, bet taip pat sakiau nepažįstas. O ta moteris, kurios žemėje tas Mikoluška pjovė, <...> prasėdėjo Mažeikių kalėjime visus metus. Nepaisė vokiečiai ir to, kad jos vyras kariavo, o ji turėjo du mažus vaikus. <...>

[1916 metai arti pabaigos]. Vieną vakarą ateina belaisvis, pasisveikina ir prisistato: „Aš esu Jums artimiausias kaimynas. Jūs matote, kur [rūksta] dūmai?“ Nusiveda mudu abu su tėveliu į senuosius kirtimus ir aprodo, ką jis yra padaręs. Pasirinkta

pati aukščiausia vieta. O eglyniukai tankūs. Tuose eglyniukuose iškasta maždaug 10 metrų duobė apie pusantro metro gylio. Tas belaisvis buvo kilęs iš Sibiro. Jis, prieš kasdamas tą duobę, apsiklausinėjęs artimiausių gyventojų, žmonės jo nenugašdinę [dėl artimiausio (už pusės kilometro gyvenančio) kaimyno – seniūno Juozapo Daunio. Todėl ir esąs atviras].

Vargšelis – kiek darbo ir vargo turėjo, kol įsikūrė sau tą žeminę. O neturėjo galimybės joje nei Naujųjų metų sulaukti. Sulaukė tik pirmojo sniego ir [judošiško vieno iš zabikiškių liežuvio] <...> [Ilgaliežuvis] Stunslė Kovėra, nuvažiavęs pas vokiečius viską išplepėjo. Jie susitarė, kad nurodytą vakarą Kovėra vokiečių lauks. Ir atvedė apie 40 vokiečių kareivių, kurie suėmė belaisvį žeminėje ir išvežė į Mažeikių kalėjimą. Į tą patį kalėjimą po poros dienų buvo uždarytas ir mano tėvelis („kodėl, būdamas seniūnas, vokiečiams nepranešė apie belaisvį?“). Laimei, tas geraširdis rusas sakė, kad mano tėvo nepažįstas; o tėvas irgi sakė, kad jį pirmą sykį matęs. Todėl mano tėvelis kalėjime prasėdėjo tik iki [1917 metų] vasario 27 dienos. <...>

Tačiau Zabikuose „valdžia“ visgi pasikeitė. Vietoje mano tėvelio seniūnu tapo Kovėra. Bet ir Kovėra neilgai tepabuvo seniūnu. Kažkuo jis vokiečiams irgi nusikalto. Ir vokiečiai seniūnu paskyrė Domininką Rupšį.

1917-ieji metai. Gyvenimas eina vis sunkyn. Belaisviai pas gyventojus beveik nebeužaina. <...> Sykiu su žiniomis apie neramumus Rusijoje spaudoje pasirodo pranešimų apie plėšikavimus tai šen, tai ten ir pas mus. <...> Rodos, kad buvo šeštinių šventė. Kažkas pavakary atėjo į Zabikus ir atnešė naujieną: <...> šiandien 11 valandą buvęs užpultas Klaišių dvaras. Iš Kerbediškių miško žmonės su ginklais suvarę ponus į atskirą kambarį, mušę, reikalavę pinigų <...> viską, kas plėšikams patikė, iš ponų atėmę; o šeimynos nelietę, tik liepę sėdėti, pasiėmus savo rūbus. Išėję Užsienių link tik už poros valandų. Nuomavęs dvarą toks barzdyla Markevičius tą pačią dieną davęs žinią Kruopių žandarams. Tie tuoj skambino į Dabikinę – į kreisą. Iš ten pribuvę 20 raitelių, kurie Klaišiuose ir nakvoję. <...>

Kitą naktį buvo užpultas ir padegtas Užsienių kaime Juozas Jasas (jo namo gaisrą mudu su kaimynu Antanu Dauniu, kurią aš kadaise vos nenušoviau, patys matėme, kai Užsieniuose buvome pas mergaites). Plėšikai laukė, kol Jasas, nuėjęs kortomis lošti pas Irnių, pareis namo, nusirengs ir atsiguls. Tada, jau po 12 nakties, jie apstoję langus ir vienas jų per langą šovęs. Jasas, griebęs kirvį, įkirto plėšikui į ranką ir sau, netyčia, – į koją. Turėdamas ir pats ginklą, Jasas ėmė jo ieškoti, o sužeistas plėšikas suspėjęs uždegti jo namą, kuris ir supleškėjęs. Apie tai žinau iki smulkmenų, nes pas Jasą tarnavo mūsų kaimyno duktė Petronėlė Jokubauskaitė.

Praėjo <...> savaitė ar dvi. Vieną rytą vėl išgirstame: apiplėštas turtingiausias Kruopių valsčiaus [ūkininkas] – Šventupių kaimo gyventojas Dapkevičius, turėjęs tame kaime (vos už poros kilometrų nuo Zabikų) 32 ha žemės ir nuosavą vėjinį malūną bei Laumėnų kaime – dar 30 ha. Pas Dapkevičių ginkluota plėšikų gauja, iš anksto pasiskirsčiusi, kas ką darys, <...> pasirodė dar šviesoje. Įėję suskaičiavo žmones, samdiniams liepė atsinešti savo daiktus <...>, [pareikalavo] svirno ir kitų rakinamų kambarių raktų ir pradėjo rinkti mantą. Kiti ir geruoju įkalbinėjo, ir grasino, ir mušė gaspadorių, kuris vedė tris kartus atiduoti pinigus. Vis sakė daugiau neturįs, o paskum, kad paslėpęs Laumėnuose ir atsinešias iš ten. <...> Kiek pinigų atėmė, nežinau. Na, o turtą tai visą iššlavė, kas tik jiems patiko; iš samdinių nieko

neėmė. Atvirksčiai, šeiminingą prigrasino, kad samdiniams mokėtų pilną atlyginimą, nieko nenusuktų, o ir maistą pagerintų. <...> Dapkevičių išvežė į Kruopius, o iš jų – į Dabikinę pas daktarą. <...> kadangi plėšikai išeidami buvo prižadėję sugrižti dar negautų pinigų, tai Dapkevičius įteikė kreishauptmanui prašymą, kad jam skirtų bent 20 vokiečių kariškių apsaugai. Vokiečiai jo apsaugai <...> skyrė 12 kareivių raitelių.

Gal po savaitės ramybės kartą, dar saulei nenusileidus, matau: Zabikuose per Akmenynės kampa eina vienas ginkluotas, kitas, trečias... Suskaičiavau iki 12. Bet neina keliais, o Zabikų papelkiais. Žiūriu, mano kaimynas Antanas [Daunys] du kirvius pasiėmęs irgi nuėjo į kaimą – nešasi juos pagalasti pas Galinę Dauniene ar gal pas Kovėrą, nes kiti [Zabikuose] tekėlų neturėjo. Man tokia mintis dingtelėjo, kad plėšikai galėjo pas ką nors iš jų nueiti. <...> [Pasirodo, nuėjo pas Kovėrą], kai Kovėros šeima susirinko prie vakarienės. Stalo gale sėdi šeiminingas, ant suolo – bernas, gretimai – vargšas įnamėlis. Merginos – kitoje stalo pusėje. Motina – kamaroje.

Tik staiga atsidaro durys, pro duris įstumiamas mano kaimynas Antanas. Šis pasodinamas ant suolo ir liepiama jam nejudėti. Visi suskaičiuojami. Samdiniams liepiama pasiimti savo drabužius. O plėšikai – tuoj prie šeiminingo: „Jūs, *gaspadoriau*, *privalote atsiskaityti* – Jūs *juk nesenai tris belaisvius išdavėt vokiečiams, o ir pinigų daug turit. Gerai, pinigų atiduok visus, o jei ne – būsi nušautas. Su tavim galima tik trumpa kalba*“. Ar ką sakė jiems Kovėra, nežinau. Jis tik stovėjo palei senės Kovėrienės kamara. O senė, išlinkusi [giliau] į savo kambariuką, atrakino alkieriaus duris, peštelėjo Stunslei Kovėrai už baltinių ir, sušnibždėjusi „Bėk!“, parodė kur. Jos sūnui Stunslei antrą kartą kartoti nereikėjo...

Kuomet plėšikai apsižiūrėjo – Stunslės Kovėros jau nebėra. Stunslė jau rugiuose stebi, kaip jo motiną nagaikomomis muša, kaip gauja [apvalo jo ūkį]...

Tuoju Stunslė, nubėgęs pas Galinę Dauniene, pasigyrė, kaip nuo plėšikų pabėgęs. Dauniene nedelsdama pasiuntė savo brolių <...> Aleksandrą Pranauską į Šventupius pas Dapkevičių [(jau vokiečių saugomą)], kad pakviestų vokiečius. Vokiečiai, gavę žinią, tuoj ir atvyko, [nors jau buvo per vėlai]. <...>

Iki šio įvykio Kovėra su Galine Dauniene nesugyveno, riedavosi. Dabar plėšikų „pagalba“ taika tarp jų buvo atkurta.

Rytojaus dieną abudu vėl eina pas vokiečius, prašydami, kad bent ant nakties keli vokiečiai iš Šventupių atjotų saugoti Kovėros ir Daunienės. <...> Žinoma, vokiečiai sutiko, bet užtat jiems tenka ir pačius vokiečius maitinti, ir jų arklius šerti. Beje, ta, nors ir nelabai skaudi plėšikų pamoka, ir juos truputį pamokino – su samdiniais pradėjo [geriau] elgtis.

Kaip vėliau paaiškėjo, plėšikams priklausė dalis rusų belaisvių, bet nemaža dalis buvo iš vietinių gyventojų. Šita gauja, kurios kelis apiplėšimus paminėjau (Klaisių dvaro, Užsienių Jaso, Šventupių Dapkevičiaus, Zabikų Kovėros), savo branduolį slėpė netoliese – Užsieniuose ir Roplaukėje. [Ir vokiška „velniškoji tvarka“ laiku nepajėgė jo užgniaužti, o gal net šiek tiek ir stimuliuavo.]

Žmonės pradėjo atpažinti savo daiktus bei produktus. Štai, pavyzdžiui, prie Aukštakalnio gyveno tokie Urbonai – tėvas ir sūnus. Paskiau išryškėjo, kad jie buvo gaujos dalyviai. Pas juos buvo rasta pagrobtų daiktų, kurie buvo atpažinti. Buvo atpažinti svetimi daiktai pas daugelį gyventojų iš Užsienių, kuomet pas juos buvo

padarytos kratos (Varašilka Vincentas – pas jį plėšikai ir į pirtį eidavo; Plekavičius – pas jį plėšikai rasdavo globą, grytelninkai Daunys, Mikalauskas, Stulpinas, Stulpinaitė ir kiti.) Svarbiausias plėšikų organizatorius pasirodė esąs Jaučkojis Jonas, iš Amerikos grįžęs anarchistas, užsiiminėjęs arklių vagystėmis, turėjęs pažintis su visomis padugnėmis ir draugavęs su jomis. O ir pats Juozas Jasas iš Užsienių, kuris „per klaidą“ buvo sudegintas, gal pats plėšti ir neidavo (jį gerai pažinojau kaip gan protingą žmogų), bet viską žinojo, o kur reikėdavo, rodė, padėdavo su pastote. Todėl Jaučkojis labai pergyveno dėl plėšikų „klaidos“ ir įkalbėjo plėšikus, kad padėtų Jasui atstatyti sudegintą trobą. Ir iš tikrųjų troba buvo atstatyta. Daugelis, pas kuriuos buvo rasti atpažinti daiktai, vėliau buvo nuteisti kalėti.

[O vokiečių okupacija dar nesibaigė.]

Medžiai praauga žmones Tėviškę prisiminus

Stasys Daunys

Mūsų sodyboje Auksučių kaime nebuvo medžių. Kai XIX a. pabaigoje valė miške statybai vietą, nepaliko nė vieno medelio. Tada aplink dar plytėjo senmiškingi kelmai bei medžiai, netikę rinkai. Senelis Stanislovas Mitūzas juos rovė, ir jam ne galvoj buvo, kad reikia prie trobesių palikti vieną ar kitą medį. Be to, nebuvo ko ir pasirinkti: iš miško kelmyno, kuriame padoresnio medžio nebesimatė, ką gi pri-taikysi kuriamam vienkiemui. Taigi mano senelis čia niekuo dėtas, kad tų „miško palikuonių“ jo besiplečiančioje sodyboje buvo tik vienas.

Tai buvo ažuolas, pats seniausias medžių giminės gyventojas. Kai mes augom (jau trečiam dešimtmety), žmonės linksniuodavo jį: „*Jau matosi Mitūzo ažuolas*“, „*Nelaisk kiaulių po ažuolu*“, „*Vaikai, nelaiptokit po ažuolą*“ (mama drausdavo) ir t. t. Mums ažuolas buvo tarytum koks visos sodybos sergėtojas, visų jos medžių medis. Ir ne tik sodybos: mūsų apylinkėse ažuolynų nebuvo daug, ažuolą retai kur galėjai aptikti. Jau įsikūrus, baigus planuoti sodybą, Stanislovas Mitūzas parsinesė iš kažkur ažuoliuką ir pasodino per 3–4 m nuo Rapolo Čerapo sodybos ribos, ties pat „ulyčios“ (sodybos kelio) ašimi. Tas medis turėjo atstovauti abiem gretimoms sodyboms (Stanislovas ir Čerapienė buvo brolis ir sesuo). Dar tvoros tada nebuvo, tik vėliau, atsitvėrus ją nuo kelio, nuo Čerapų sodybos, ir ažuolas palikęs prie tvoros, pačiam „ulyčios“ gale, ties posūkiu į kiemą, prie trobos. Jau prisimenu po šiuo medžiu, ties „ulyčia“, padarytą suolelį – ant dviejų kuolelių prikaltą 1,5 m ilgio lentą. Čia dažnas mėgdavo pasėdėti, ir mes, vaikai, čia susispiessdavome pasišnekėti, paskui R. Čerapo vartais palaiptoti. Tas suolelis sunyko po 1940 metų: nupuvo jo „kojos“, ir niekas naujų nebeįkalė.

Taigi ažuolas, nuo XIX a. pabaigos pragyvenęs 40–50 metų, tada negalėjo būti storas. Mes, vaikaliai, bandydavome jį apkabinti, ir mums atrodė storulis. Iš tikrųjų jis ir buvo pats storiusias medis ne tik mūsų, bet ir Čerapų sodyboje. Šakos buvo aukštai, po jas dažnai nesikarstydavom, bet retkarčiais sulipdavom – kur čia iškęsi. Atsitempdavome iš klojimo ilgas kopėčias, įremdavome į šakas prie kamieno ir viens

*Etnologas,
muziejininkas,
poetas,
šių atsiminimų
autorius Stasys
Daunys. 1994 m.
A. Žižiūno nuotr.
Iš S. Daunio
albumo*

po kito su broliu Albinu susikraustydavome į ažuolą. Kiek prisimenu, jame visą laiką buvo inkilėlis varnėnams: vienas sutrešdavo, įkeldavo kitą. Jį prikaldavo prie medgalio, o ši – prie medžio liemens. Taip jau buvo.

Po 1935 m. tėvas Aleksas, perstatęs tvartą, iškasęs už jo didelį keturkampį šulinį, visą plotą už tvarto ir gale jo esančios viralinės aptvėrė nauja tvora, gale viralinės įtaisė vartus. Tada buvo imta intensyviai plėtoti ūkį, daugiau dėmesio skirti gyvulininkystei. Tad sodybos kampas už tvarto, šiaurinėje pusėje, po ažuolu, buvo pritaikytas kiaulių diendaržiui. Kai kada per vidudienį ir karves čia suvarydavo „pokaičiui“. Tada po ažuolėliu nebuvo gražu: knaisiojosi kiaulės, mėšlavo, minkė kojomis išknistą ir nešvarumais palaistytą žemę. Galbūt medis ir nesidžiaugė, bet jo sveikatai tai nepakenkė – augo jis kaip augęs. Karo metais jau čia diendaržio nebebuvo, po karo – tuo labiau, nes kartu su ūkiu ėmė irti visa sodybos tvarka.

Taigi ažuolas. Tiek karo, tiek pokario metais ateidavau prie jo pastovėti, kai grįždavau tėviškėn. Sodyba ėmė pamažu šiurti, tik medžiai vis augo, kur tik kas prieš keletą ar keliolika metų buvo įkišęs. O ažuolas stovėjo vis toks pat, atrodė, kad jis nei auga, nei traukiasi, neišsigando nei karo, nei pokario baisumų. Ne veltui lietuviams ažuolas buvo patvarumo, amžinumo medis. Tie žmonės, kurie ažuoliuką sodino, kurie jo akivaizdoje praleido savo vaikystę, išvažiavo iš sodybos pro ažuolą eglaitėmis apkaišytuose laidotuvių ratuose. Ažuolas į kalnelį išlydėjo bent penkis šio kiemo gyventojus, o pats tebebudi. Jis matė, kaip iš šio kiemo išvažiavo Sibiran mano tėveliai, matė, kaip jie sugrįžo. O gal girdėjo, kaip mano širdis Uralo kalnyne dūsavo:

*Jeigu prie ažuolo už vartų
Sugrįšim laiko vedami
Ir susitiksim dar kartą
Jaunų dienų draugai seni –
Ar beatneš susitikimas
Tiek meilės, džiaugsmo pakilaus,
Kiek suteikė išsiskyrimas
Mums tuokart sielvarto gilaus?*

Ažuolas buvo liudytojas, kaip tie, kurie kažkada laipiojo po jo šakas, dabar savo rankomis griovė trobą, kada per Auksučius ėjo visagalė melioracija. Nieko neliko, tik jis, dar berželis buvusios „ulyčios“ priekiniame gale (vėliau ir jį kažkas nukirto malkoms), dar keletas prastypusių uosiukų ten, prie „ulyčios“, kur kadaise augo gražios geltonosios ir raudonosios slyvos. Tėviškės neliko, tik ažuolas tebestovi, o prie jo – buvęs Čerapų uosynėlis, nukaršęs sodas ir jame tarp krūmų pasislėpęs akmeninis kryžius. Kas metai važiuodavau prie kiemo patriarcho, būdavo, pastoviu po šakomis ir vėl išbrendu per Žarėnų-Latvėlių tarybinio ūkio varputėtą javų lauką į kelelį, buvusį vieškelį, išvedusį mus, tris brolius, į margą pasaulį. Skaudančioj širdy bandau tramdyti nerimą: kažin kiek ažuolas dar prastovės, ar nepasikėsins viską ardanti žmogaus ranka į jo gyvybę?

Minėtos dvi sodybos sudarė kompaktišką architektūrinį vieneta. Toks jų kūrėjų sumanymas nulėmė ir pagrindinių želdinių vietą: ažuolas, sodintas senelio Stanislovo, turėjo abi sodybas centruoti į vieną. Dėl to jis ir pasodintas prie sodybas jungiančios ribos. Nė viena sodybų neturėjo senesnių jas centruojančių medžių. Sena R. Čerapo liepa augo pietiniam sodybos pakrašty, kur baigiasi sodas. S. Mītūzo sodyboje, kiek atsimenu, tarp gerojo kiemo („kiemiuko“) ir ūkinio kiemo („didžiojo“), per 2,5 m nuo šulinio į šiaurę, augo gluosnis. Jo kamienas buvo storas, o šakos toli nusidriekusios į šalis, išsikerojusios žmogaus krūtinės aukštyje. Gerbė šį senį visi, ir mes, paaugliai, mėgome jį – kur buvę, kur nebuvę, vis susilipdavom į gluosnį pasislėpti. Apie 1938 m. senelį „apkirpo“ – nupjaustė visas jo šakas, paliko tik storgalius prie kamieno. Taip buvo nutarta tėvelio. O ir mama prašė, nes medis gožė šulinį ir mėtė į jį lapus. Bet gluosnis lieka gluosniu: po metų kitų užsiaugino kuplų vainiką, dailų, lyg gerai sudėtus plaukus. Toks jis ir sulaukė tos garsiosios melioracijos, nušlavusios visą sodybą nuo žemės paviršiaus. Žinoma, ir jį.

Kitame kiemelio pakrašty, už tvoros, pačiame gėlių darželio kampe, nežinia kada atsirado kleviukas. Atrodo, jis buvo vienmetis su manim. Jį pasodino berods tėvelis, atsinešęs iš R. Čerapo sodybos. Darželio kampe jis greitai išstypo, iškėlė išlakias šakas, gobusias darželio kampa ir dalį kiemo. Atsimenu, prie kleviuko buvo apie 1 m ilgio suolelis – „daržely pasėdėti“. Kiemo pusėje prie tos pačios tvoros stovėjo kitas, tik apie 4 m ilgio suolas – lenta ant į žemę įkaltų trijų kuoliukų. Sekmadienį paryčiais vyrai čia plaukus vienas kitam apkirpdavo, o vakarais, kai susirinkdavo jaunimas, po klevu užgrodavo mūsų kaimo muzikantai, vyrai alaus ašotį ištuštinę garsiau sušnekdavo, retkarčiais ir dainą užtraukdavo: „Augo kieme

*Gluosnis prie šulinio
Stanislovo Mītūzo
ir Alekso Daunio
sodyboje.
Apie 1959 m.
Iš S. Daunio albumo*

*Stanislovo Mitūzo
ir Alekso Daunio
sodybos klevas.
Apie 1959 m.
Iš S. Daunio albumo*

klevelis, augo kieme žaliasis...“ Kas ne kas, o tas klevelis geriausiai matė, kas daržo takeliu atėjo, kas trobos priemenės duris pakleveno, kas ką išvežė, kas į šiuos namus ką atvežė. Taip greit, per tokį trumpą laiką, šis mielas karpytalapis sugebėjo įsitraukti į visų gyvenimą, kad ir aš dar ligi šiol negaliu jo pamiršti – savo vaikystės ir jaunystės draugo.

Negaliu neprisiminti dar vieno žaliojo kiemelio gyventojų – vargšo kaštono. Kieme, tarp klėties ir trobos, buvo tuščia erdvė, neskaitant šulinio rentinio erdvaus kiemo kampe po minėtu gluosniu. Nežinia kieno paskatintas, tėvas ėmė ir pasodino pačiam kiemo vidury grėbliakočio storumo kaštonėlių. Aptvėrė jį tvorele, kad niekas neužgautų. Augo vešliai, bet vidury kiemo, tad neretas tvorelę ratų ašigaliu užkabindavo, kai sukdamo per kūlę grūdų vežimai į klėtį. O jau po karo, ką čia ir kalbėti, visi važiavo, visi mynė, kas tik norėjo, ir taip aplaužė kaštoną, kad šis vieną dieną, nesulaukęs nė vienos sodybos žūties, ėmė ir nudžiūvo vos pradėjęs kelioliktuosius gyvenimo metus. O juk pagal sumanymą jis turėjo būti kiemo centras, lyg mitinis Pasaulio medis vidury marių, šiuo atveju simboliškai išreikštu kiemu. Žinoma, nei minėta idėja, nei mitinis turinys kaštono sodintojui nerūpėjo, o vis dėlto jis kažkaip intuityviai tai nujautė. Tokiais prasmingais, kad ir nesąmoningais veiksmais mūsų sodiečiai pasižymėjo – žiūrėk, nei iš šio, nei iš to padarys taip, tartum gerai žinodami mitinę savo darbo reikšmę. Imkime kad ir beržą gale pirties.

Po Pirmojo pasaulinio karo, sudegus senajai pirtelei, pačiame sodybos viduryje buvo pastatyta nauja. Nepasakysiu kas, senelis S. Mitūzas ar jo žentas – mano tėvas, vakariniame pirties gale pasodino liauną berželį. Šalimais jau buvo užveistas želdinių sodelis, atrodo, turėjo pakakti, bet ne – pasodino beržą, ir taip arti, apie 60 cm nuo pirties sienos. Tiesa, tarp pirties, sodybinio kelio, einančio pro kūdrą, ir vakarinės pasodės griovio buvo susidariusi niekam nepanaudota vieta. Vėliau tas plotelis buvo aptvertas (iš trijų pusių) pynučių tvora ir virto apynynu – apyniai kažkaip susigyveno su beržu, aukštais virpčiais užlipdavo kone iki medžio šakų, vienas kitas ir už tvoros užsikabindavo, ir apie beržo liemenį apsvyniodavo. Gerai prisimenu (aš jau turėjau 7–8 metus), kaip senelis su tėveliu nutarė paragauti to išlakaus gražuolio

*Stanislovo Mitūzo
ir Alekso Daunio
sodybos pirtis.
Apie 1959 m.
Iš S. Daunio albumo*

sulos. Anksti pavasarį įgrėžė į jo kelmą tūtelę. Mes su broliu, kuris tik metais už mane buvo vyresnis, spoksojome į sulgrėžius ir nekantravome: kada gi prilašės į puodynę to baltojo gėrimo. Pasigrėždavo vyrai sulos ir beržyne. Ten buvo „sulinis“ beržas, toks dvišakas ir senas, gal vienmetis su mano seneliu. Bet kas kita – paragauti „pirties beržo“ sulos.

Beržas buvo iš jaunumės prižiūrimas, užtat lieknas ir tiesus. Kadangi mėgo šakomis paglostyti pirties stogą, tėvas buvo pakirpęs jo šakeles – „*tegul auga į aukštį*“. Apie 1958–1959 m. fotografavau pirtį, kaip ir kitus gimtosios sodybos trobesius, o kartu – ir beržą. Tik po 20 metų, kai rinkau medžiagą apie pirčių želdinius, pastebėjau, jog mano gimtinėje būta tipiško vienetinio pirties želdinio vidusodybinėje želdinių sistemoje. Tokio tipo želdinių aptikau visoje Lietuvoje ir įsitikinau, jog mano tėvelis ir vėl „pataikė“, nors vargu ar suvokė tokio veiksmo reikšmę. Imu įsitikinti, kad kai kurie tradicinės kultūros momentai yra užsifiksavę lietuvių sąmonėje ir atsikuria savaime, be sąmoningų žmogaus pastangų. Kitaip sakant, daugelio nepaaiškinamų reiškinių šaknys glūdi pačiuose tautos genuose. Šią mano mintį patvirtina surastos analogijos kitose sodybose, esančiose toli nuo mano gimtų namų, tad tėvas su seneliu vargu ar galėjo nusižiūrėti.

Esu tikras, kad nei tėvelio, nei jo vaikų ar vaikaičių rankos niekada nebūtų pakilusios prieš šį beržą. Jo likimas susipynė su visos sodybos likimu – beržą išrovė galingas melioracijos traktorius, kai jau ir pirtis buvo nugriauta. Meilė sodybos medžiams buvo įaugusi į mūsų šeimą. Ji buvo ugdoma iš kartos į kartą, visi sodinome po medį, ir visa sodyba buvo tartum vienas sodinys, romantiškas giminės metraštis. To „sodinio“ pradininkas buvo senelis Stanislovas. Jis užveisė pirmąjį sodą. Tarp trobos ir pirties gal dar ano šimtmečio pradžioje buvo pasodintos aštuonios obelys: kelios antaninės, viena pepino veislės ir viena, kaip sakydavo, saldinė. Man atrodo, kad jos visada buvo didelės, užaugusios ir nespėjusios pasenti ligi pat priverstinės mirties. Obelys buvo susodintos trim eilėm (po tris, vienoje dvi). Po 1930 m. šalimais, vakarinėje trobos pusėje, Stanislovo žentas Aleksas Daunys užveisė naują sodą, kur jau buvo vasarinių ir gana kietų žieminių obuolių. Tėvas vis pasidžiaugdavo savo sodu, pabrėždamas, kad senasis esąs uošvio. Gale klėties, pietų pusėje, dar buvo likęs

atviras daržas. 1939 m. man nei iš šio, nei iš to užėjo noras ir jį apšodinti vais-medžiais. Niekam nieko nesakęs ir su tėveliais nesitaręs, ėmiau kasti obelims duobes. Kasiau plačias ir galias, pripyliau juodžemio, o pavasarį pasodinau bent šešias, pirk-tas Gruzdzijų medelyne. Nei mama, nei tėtis nieko nesakė, matyt, buvo patenkinti mano domėjimusi sodininkyste. Vieną vakarą, jau karo metais, tėvas pasidžiaugė, kad sodyboje yra trijų kartų sodas. Ir aš tuo buvau patenkintas. Mamytė gal ir nutylėjo, kad mano sodas užėmė geriausią žemę, kur paprastai buvo sodinami svogūnai, sėjami agurkai ir kitos daržovės. Gerai paruoštoje žemėje medžiai greit užaugo ir pradėjo duoti vaisių. Tik man per daug jais džiaugtis neteko: po karo Auksučiuosė kaip ir nebebūdavau, o 1949 m. rudenį ir iš Lietuvos žemelės buvau išgabentas „persiauklėti“ į Šiaurės Uralą. Tik po 1956 m. kažkurį vasarą aplankiau tėviškę, paragavau obuolių. Tiesa, pilkoji obelis, kurią vadinom „serenka“, jau buvo sunai-kinta. Dar vieną buvo tėveliai pašalinę. Likusių vaisiai buvo nevykę: nei antaniniai, nei dievai žino kas (nors mano buvo pirkti kaip antaniniai). Vieną kartą tėvas, kai jau tvarkėsi po priverstinio „pasivažinėjimo“ į Krasnojarsko kraštą, man droviai pa-reiškė, kad obelys netikusios, užima vietą. Supratau, kad žemelei likus tik, kaip sako, „po trobomis“ (laukuose Žarėnų–Latvėlių tarybinis ūkis daržų duodavo nedaug), plotelis pačioje sodyboje buvo labai reikalingas. Tėvelio sodintas sodas jau buvo didelis, šakos užgožusios žemę taip, kad joje nieko nepasodinsi. Kitą kartą atvykęs jau neberadau savo sodo. Normaliais laikais gal ir būtų buvę gaila, bet tada viskas ėjo „ant nieko“, tėviškėje perspektyvų nebuvo, visos tradicijos griuvo, tad ir su bet koku netekimu imta apsiprasti. O ir ne tas tuo metu rūpėjo – džiaugėmės, kad visi sveiki ir gyvi grįžome į Auksučius. Tiesa, tada jau nebebuvo kelių obelių ir senelio bei tėvo soduose.

Ne tik vaismedžiai ar vaiskrūmiai, bet ir miško medeliai rasdavo prieglobstį sodyboje. Kai dabar pagalvoju, ima atrodyti, kad visi nešėme, visi sodinome, be kokio nors plano, daug nesvarstę – kad tik atiduotume savotišką auką gimtinei, kad tik įrašytume į jos metraščių kiekvienas bent po žodį. Aplink visą sodybą buvo sukurta žaliųjų bičiulių „draugija“ (tik iš vakarų pusės prie sodo buvo vyšnynas, mat ant sodybos ribos joks miško medelis netiko). Šią „draugų“ kolekciją pradėjo senelis. Neatsimenu kada, nes dar nebuvo, jis ties kluoniena pasodino eilę gluos-nių. Šiems suaugus karpė jų šakeles, ir tie gluosniai žaliomis garbanomis išgyveno iki sodybos mirties.

Pasitarę tėveliai ant pietinės ribos, ties mano būsimu sodu, apie 1932 m. pa-sodino eglaičių. Tėvelis jau buvo girdėjęs, gal „Lietuvos ūkininke“ skaitęs apie eg-laičių gyvatvores prie sodybų – tvorų nereikšią. Susodino kas pusmetris. Tik paskui, kai jau eglaitės ūgtelėjo, niekam į galvą neatėjo jas apkarpyti. Tad ir augo, stiebėsi eglės, viena kitą pralenkdamos, viena kitą nustelbdamos. Taip atsirado 10 m aukščio žalioji siena. Kai jau ji ėmė stelbti daržo augalus, tėvas pabandė viršūnes apipjaustyti. Tačiau siena liko siena, ir gyvatvorės iš jos nebebuvo galima padaryti. Bet nekirto, kaip ir nė vieno miško medelio, atėjusio gyventi į Mituzų–Daunių sodybą.

Pačiame daržo kampe, palei kelią, tarp minėtų eglaičių tėvelis pasodino mažą berželį. Šis veikiai prigijo ir ėmė lenktyniauti su eglėmis – kas ką praaugs. Iš karto pirmavo eglės, bet po kelių metų susigriebė lapuotis ir, ką pasakysi, – pralenkė spygliuočius draugus. Prieš 1960 m. vieną pavasarį, kai tėveliai buvo prisiruošę

vaišių ir kai suvažiuojame visi vaikai, vaikaitė Genutė su vyru bei dar kai kas, kai gerai pasivaishinome miežiniu alučiu, kažkuriam kilo mintis sulos prasigręžti. O kur? Ogi tam beržely prie kampo! Tai buvo tarytum berželio iniciacija, pakėlimas į „beržus“. Susirinkom prie jo vos ne visi, pilni humoro ir kalbų, atsinešėm vaišių. Genutės Stasys pasišovė gręžti. Dirbtuvėje kažkur surado tutele, pragręžėm ir laukėm, kol pirmas ašotėlis bus pilnas. Tai buvo nepamirštamas priešpietis, berželio įrašymas į visų atmintį, suėjimas į kraujo giminę (Stasys man po kelerių metų dar ne kartą primins, kaip „krikštijom“ beržą). Ir kaip bebūtų keista, po prakeiktos melioracijos, laukų subjaurojimo, mirties bausmės mano tėviškei įvykdymo tas berželis buvo išlikęs. Berods ir 1980 m., kai lankėmės Auksučiuosė, jis dar tebestovėjo, tebeženklino buvusios „ulyčios“ ribą. Tačiau nuvykę 1988 m. vasarą nei berželio, nei keleto uosiu, augusių palei „ulyčią“, neberadome. Kažkam prireikė uosinių ar beržinių malkų. Ir kaip nepasinaudosi „buožės sodybos“ medžiais! Kas ir su kieno žinia kirto tuos per laimę išlikusius medelius, neteko išgirsti. Buvęs mūsų kaimynas Vladas Elinskis sakė, kad kirtėjai ketina visus, ir R. Čerapo sodyboje buvusius, medžius iškirsti. Tik kryžių paliksia. Skaudėjo širdį klausantis, bet ar jau atėjo tas laikas, kai galėtum ginti savo tėviškės relikvijas?

Neprisimenu kuriais metais (bet man jau esant šiame pasaulyje) senelis Stanislovas su mano tėveliu apsmagė kūdrą iš kažkur parsinešę storų gluosnio šakų. Kūdra buvo apskrita, tarp tvarto ir klojimo. Visi kuolai kitais metais išleido šakeles, sužaliavo. Tai buvo tokie gluosniai, kurie neauga į dideles šakas (ypač jei apkarpai ūgtelėjusias), o pasipila daug smulkių šakučių. Tokie ant stiebų „sumaustyti“ žaliuojantys šakų burbulai ilgai puošė erdvę už didžiojo kiemo.

Šiaurėje, patvory, senelis buvo užveisęs nedidelį apynyną. Mudu su broliu Albinu dar būdami piemenys parnešėm keletą eglučių, keletą lapuočių medelių ir sudaigstėme tame pačiame patvory už apynyno. Mat kažkur buvome girdėję (gal skaitė laikraštelyje „Jaunasis ūkininkas“), kad sodybą reikia apželdinti iš šiaurės pusės. Senelio (o gal ir visų) laimei, tie medeliai sunkiai gijo, pavargę metus ar porą nunyko. Su broliu Jonu (jis buvo už mane, paauglį, 8 metais vyresnis), ant vakarinės sodo ribos buvom pasodinę beržą ir dar keletą medelių. Berželis augo. Su broliu Albinu pietų pasodėje auginom kadagį. Šis augo į kamieną, bet vargo, kol kartu su visais medžiais bei sodyba buvo sunaikintas.

Nė vieno medelio negaliu iki šiol užmiršti, ir pasidaro graudu pagalvojus, kad jie visi, tie žalieji mūsų gimto kiemo broliai, mirė išniekinti, išvogti, gyvi užkasti į duobę – bendrą tėviškės medžių kapą. Gerai, kad sodybvietėje dar liko ažuolas, R. Čerapo sodybvietėje – sena liepa, kelios nusenusias obelys, kryžius tarp jazminų krūmų ir uosynėlis, suaugęs jau sodybai mirus. Be tų medžių, be to Rapolo Čerapo kryžiaus gal jau ir Stanislovo Mitūzo ažuolo nebebūtų – jei vieni nebūtų išrovę, tai kiti būtų galiūną nunuodiję chemikalais, kuriais maitino mano tėvų žemę. Dabar tų dviejų giminaitišku kiemų vietoje, ant varpučių apsėsto lauko, pūpsa medžių kupetėlė su ažuolu, su senute R. Čerapo liepa, po kuria žaisdavome „žolės rautynes“: kuris greičiau priraus pilną saują žolių (Čerapų augintinė Anastazija Puzinaitė kartą už tokį žolių negerbimą švelniai pabarė: „*Tegul žolėlė auga, dabar pavasaris*“).

S. Mitūzo–A. Daunio ir R. Čerapo sodybos iš kitų Auksučių kaimo vienkiemų išsiskyrė augalų gausa. Tuo nepasižymėjo latvių sodybos. Pasižiūrėkime, koks buvo

aprašomų dviejų sodybų medžių „asortimentas“! Be vaismedžių ir vaiskrūmių, pirmojoje augo ažuolas, beržų, gluosnių, kaštonas, pušis, kadagys, klevas, uosiu, o Čerapų sodyboje – liepa, uosiu, klevas, kaštonas, eglių. Aukštaūgiai miško medžiai suteikė žaliajai sodybų architektūrai didingumo. Pavyzdžiui, Čerapų sodyboje buvo tik keturi trobesiai. Atrodytų, nedidelė sodybėlė ant lauko, tačiau vykusiai apželdinta ji puikiai išikomponavo į vienkieminio kaimo kraštovaizdį. Šį praturtino ir medžiai, esantys už sodybos ribos. Gale laukų buvo gražus, mūsų vadinamasis „Čerapų beržynėlis“, už jo – „Čerapų miškas“, susisiekęs su Tautgailių kaimo ūkininko Benelio lapuočiu mišku. S. Mitūzo–A. Daunio žemės šiaurinėje dalyje irgi buvo apie 3 ha miškelio, besiribojančio su kaimyno latvio Alekso Ozolo miškeliu. Mano atmintyje išliko keli mūsų miško dalių pavadinimai. Kaip ir mano broliams Jonui bei Albinui, teko ir man kelerius metus ganyti bandą. Ganykla buvo minėtame miškelyje, tad tėvai jį visą vadino ganykla (*„Negink karvių į laukus, tegulės ganykloje – diena karšta.“*). Miško dalių pavadinimai piemenims geriausiai įsirižė į atmintį: Pelkikė, Beržynas, Alksnynas, Kelmynė, „Plentiauka“, Kalniukas. Kiekvienoje dalyje turėjome įsidėmėtinius medžius, netgi akmenis. Beržynas buvo senas, jame augo „dvišakas beržas“, „Plentiaukos“ pakrašty – alksnis, Kelmynėje – senas uosis, Alksnyne – stora eglė, Pelkikėje stūksojo didelis plokščiaviršis akmuo, kuris ir šiandien tebėra netoli buvusio „Didžiojo griovio“ ir Pelkikės. Senelis ir tėvas net kirsdami mišką visada palikdavo po vieną kitą relikvinį medį. Mes, piemenys, buvom tuos medžius įsidėmėję. Tai iš dalies psichologinis reiškinys – medis simbolizavo iškirštą miško dalį ar tiesiog mišką. Šio reiškinio analogijų būta ir laukuose, kuriuos XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje buvo išdirbęs S. Mitūzas.

Pietinėje žemių dalyje, ant vadinamojo Kalniuko, prie senos molduobės ligi pat XX a. vidurio augo senas storulis beržas. Tokį mes atėję į šį pasaulį radome, tokį ir palikome išbėgdami iš gimtojo kaimo. Rudenį, kai po javapjūtės į Kalniuką atgindavom bandą, po tuo beržu kūrendavom ugnį, kepdavom bulves, kartais po juo rasdavome užuovėją. Šis senas beržas ir dabar tebėra mano atminty, kaip koks viso Kalniuko sargas. Senelis, matyt, labai beržus mylėjo, tai buvo jo medis. Ir ne tik jo – visas mūsų kiemas savotiškai giminiavosi su beržų „gimine“. Todėl ir jaučiu didelį dvasinį pasitenkinimą paminėdamas tą beržą ant Kalniuko – jo niekas jau nebeprisimins, jis išėjo į amžinybę.

Dar labiau į mano atmintį ir širdį įstrigo kitas beržas, turbūt dar senesnis už Kalniuko beržą. Jo „biografija“ kur kas turtingesnė. Pietvakariniame žemių pakrašty, prie kaimyno muzikanto miškelio, nuo seno buvo pelkutė, apie 1 ha ploto. Senelis Stanislovas jau po Pirmojo pasaulinio karo ją buvo apvalęs nuo kemsynų. Dar iš vaikystės prisimenu, kaip čia sėdavo ropes, pavasariais, kai leisdavo sniegą, pelkutę apsemdavo vanduo, nors valtimi plaukiok. Apsemdavo ir muzikanto miškelį, ir Karolio Ozolo pievą. Pietiniam pelkutės gale buvo pakiliau, o dar toliau – aukštumėlė, už kurios baigėsi mūsų žemė. Šios ribaėjo kelias, vėliau išaugęs į vieškelį. Prie pačios pelkutės senelis paliko nenukirtęs storo beržo. Kiek tik atsimenu, jis buvo vis toks pat storas, apsamanojusiu ir rumbuotu liemeniu, kupliu vainiku. Plonosios jo šakelės tartum palaidos moters kasos siūbavo nuo menkiausio vėjelio dvelktelėjimo. Kai mes augom, visi jį vadinom Senučio beržu. Rudenį, kai ganydavom karves, po juo sėdėdavom susigūžę, džiaugdamiesi suradę užvėją.

O kai būdavo šilčiau, kopdavom jo šakomis ir įsikorę viršūnėn gegutėmis kukuodavom. Pavasariais bėgdavom prie jo sulos parsinešti. Iš tiesų daug gražių dienų po šiuo medžiu praleista! Kai 1936 m. senutis Stanislovas pasimirė, beržas stovėjo kaip paminklas žmogui, kelmynus pavertusiam laukais. Senelis atsikeldamas čia gyventi šį beržą rado ir išeidamas amžinam poilsiui jį paliko, kad pragyventų dar bent porą šio ūkio kartų.

Gal ir būtų dar ilgai stovėjęs laukų sargyboje, jeigu ne ta griūtis, pavertusi ir mūsų kaimą sąvartynu. Dar iki mūsų laukų melioracija nebuvo atėjusi, bet jau buvo nebetoli, kai vieną kartą Žarėnų–Latvėlių tarybinio ūkio Auksučių skyriaus ūkvedys prasitarė, kad reikšią laukus pavalyti, tarp kita ko – tą beržą išrauti. Po kiek laiko pasakojo man tėvas, kad ne kartą ūkvedžio prašęs ir dar alučiu vaišinęs, vos ne keliais parklupęs maldavęs, kad neliestų beržo. Neišgirdo. Nepaklausė. Prisimenu, su kokia negėstančia širdgėla tada man tėvelis pasakojo apie to beržo žūtį, lyg tarybinio ūkio darbininkai būtų jo artimą žmogų užmušę. Niekas nepadėję, parkirtę, su šaknimis išrovę, vietą su žeme sumaišę be gailėsčio ir žmoniškumo. „*Nebėr senučio beržo*“, – ne kartą atsidusdavo ir mama, kai pasirodydavau tėviškėje. O aš negalėdavau žodžio pratarti – kažkas užčiaupdavo burną, kad gerklės ant šėtonų nepaleisčiau. Kaipgi, juk aš visada gerai prisimenu: kai grįžau iš lagerio, pirmiausia nukėliau kepurę Senučio beržui...

Vėliau, gyvendamas toli, jau dirbdamas muziejuje prie Kaūno márių, konkrečiau – Ruņšiškėse, prisiminiau Auksučius, gimtą sodybą, laukus, jau prieš daug metų mirusius mamytę, tėvelį, ir pasidarė taip skaudu, lyg kažkas po mano širdim karštą geležį būtų pakišęs. Skausmą vėliau pakeitė ilgesys praėjusių dienų, kelių ir takelių, dar basomis išbėgiotų. Kai nebeištvėriau, ėmiausi popieriaus, išsikalbėjau su Senučio beržu, guodžiau jį, jau nebesantį, guodžiausi pats, esantis, bet tėviškės nebeturintis. Gal tų mano paguodų laikas taip beširdiškai nepaglemš, kaip paglemžė viską, kas iš vaikystės buvo brangiausia. Gal vėjai neišnešios 1972 m. prasiveržusių žodžių, jeigu įausiu juos į šiuos prisiminimus. Gal nešlifuotas, bet toks jau buvo tas mudviejų pokalbis, kuris vėliau, kiek pašlifuotas, pateks į mano meditacijų rinkinėlį „Po troškimų medžiu“ (1993 m., p. 61–62).

Pasimatymas

I

Duok savo baltą ranką – nusvirusią šaką –

Vėsa atgaus mane, iš kelio grįžtantį.

Lai nutekės ant mano kelių lauksmo ašara

Sulos lašeliais sužeisto kamieno.

... Kedens patyliai vėjas tavo plaukus,

Laukai sukils, ir – nejučiom

Viršūnė dar labiau pakils į dangų:

Ir mes išeisime į tylų pajautimą

Pievakupstų takeliais –

Saulėžaroj pasimatyti.

II

Kalbėk, ruplus laukuoti, su manim. Kalbėk.

Aš noriu dar pabūti su tavim.

O reikia geliamai įeiti į mane,

Kaip dera beržui, – žmonės jaučia ilgesį.

Vienam klajot po žemę nejauku –

O kiek ieškojau kelio pamiršto, kol suradau!

Dabar – kalbėk,

Kaip vėjai šnara javui gerą rytą,

Kaip paukščiai saulę suokia,

Dienai keliantis už šilo...

Kalbėk.

III

Pasikliauk ramybe, sultimis šakas pasotinęs,

Kol mano nugara atrėmus

Laiko tavąjį kamieną rupų.

Šlamėk ramiai, augink boružėlę žmogui –

Jau audros praūžė pro išskėstas šakas.

Pasotini mane laukų tyla bežade.

Kalbėk.

Tylėsiu.

Žemė atsidūsta po šaknim.

Gal niekada daugiau čia pasėdėt negrįšiu,

Užtat širdy – išeiti noriu su tavim.

Atsiminimai

Aleksandra Balkevičienė

Parengė Vida Girininkienė

Aleksandra Mickevičiūtė (Balkevičienė) gimė Papilėje 1887 m. Iš senelio Prano Mickevičiaus išmoko lietuviškai skaityti ir rašyti, Šiaudinėje abu daraktoriavo. Skaitė lietuvišką spaudą, knygas. 1905 m. Papilėje dalyvavo mitinguose, kuriuose buvo reikalaujama nušalinti caro valdžios pareigūnus. Dorpate (Tartu) buvo susipažinusi su Mintaujės (Jelgavos) gimnazijos moksleiviu Juozu Vaičkumi, gimusiu 1885 m. Zastaūčių kaime, netoli Mažeikių. J. Vaičkus 1905 m. vasaros pradžioje atvyko į Papilę ir su Aleksandra nutarė parengti G. Petkevičaitės-Bitės ir J. Žemaitės trijų veiksmų komediją „Velnius spąstuose“ ir ją suvaidinti Mažeikiuose per Petrinių atlaidus birželio 29 d. Repetavo Mažeikiuose. J. Vaičkus iš Kauno generalgubernatoriaus gavo leidimą. Patalpas išsinuomojo Breitmozerio (Lačo) malūno sandėlyje, ant Ventos kranto. Įsirengė salę su scena, joje galėjo tilpti apie 300 žiūro-

vų. Susirinko antra tiek – iš Šiaulių, Rygės, Papilės, Vieکشnių, kitų aplinkinių miestelių ir kaimų. Vaidino A. Vaičkus (jaunikį), A. Mickevičiūtė (dukterį), Jonas Jurkūnas (žyda), Burkevičius (piršlį), vyras ir žmona Reivyčiai iš Tirkšlių (Tupį ir Tupienę), Martynas Klibas (plėšiką). Sufleriu buvo Jansonas. Per pertraukas ir po spektaklio dainavo vargonininko K. Pukevičiaus vadovaujamas choras ir visi dalyviai. Pirmas lietuviškas

vakaras Mažeikiuose baigėsi šokiais ant Ventos kranto. Apie jį buvo rašyta „Vilniaus žiniuose“¹ ir „Lietuvių laikraštyje“².

Sprendžiant iš A. Mickevičiūtės (Balkevičienės) atsiminimų, 1906 m. kunigo Petraičio namuose ant Ventos kranto buvo suvaidinta P. Pundzevičiaus-Petliuko pjesė „Neatmezgamas mazgas“. Vaidino Alibas(?) Vaičkus, Jautakytė, sufleriu buvo Gricius.

Po 1907 m. A. Mickevičiūtė, ištekėjusi už geležinkelininko Juliaus Balkevičiaus, išvyko į Užkaukazę. Gyveno Kijeve, Tbilisyje. 1918 m. šeima grįžo į Lietuvą, apsigyveno Kaune. J. Balkevičius nuo 1919 m. sausio 1 d. iki 1929 m. dirbo geležinkelininku Kaune. 1929 m. jis buvo perkeltas į Mažeikius, kur dirbo stoties viršininku. 1935 m. šeima dar gyveno Mažeikiuose.

Tuo metu Juozas Vaičkus, Skrajojančio teatro įkūrėjas ir režisierius, po ilgos viešnagės JAV jau buvo grįžęs į Kauną. Rengėsi Mažeikiuose švęsti savo penkiasdešimtmetį. Tačiau pristigo poros savaičių – balandžio 7 d. J. Vaičkus mirė ir buvo palaidotas aukotojų lėšomis.

Mažeikiškiai, tikriausiai ir A. Balkevičienės dėka, pirmojo vaidinimo nepamiršo. 1935 m. birželio 30 d. (po trisdešimt metų) vėl rinkosi mėgėjai vaidintojai ir dainininkai. Atvyko Jonas Jurkūnas, Reivytis, K. Pukevičius, keli choristai. Susirinkusius pasveikino Mažeikių visuomeninių organizacijų atstovai, dainavo jungtinis bažnytinis choras³. Taip buvo pagerbtas pirmasis lietuvis, įsteigęs lietuvišką teatro mokyklą⁴, ir jo mokiniai.

Tikriausiai po šio vakaro A. Balkevičienė buvo paskatinta parašyti atsiminimus. Juos parašė 1935 m. rugsėjo 12 d. Šie atsiminimai 1936 m. rugsėjo 14 d. buvo perduoti Šiaulių „Aušros“ muziejui*.

Nemaniau, kad Papilėje rasiu šios moters jaunystės nuotrauką. Papiliškiams patarus nuėjau pas mokytoją Vandą Balkevičienę ir radau, ko ieškojau – 1907 ar 1908 metų A. Balkevičienės nuotrauką. Fotografuota Vilniuje, F. Čižo fotoateljė. Antroje pusėje užrašas sūnui Baliui (taip pat Papilės vidurinės mokyklos mokytojui): „Prisimink, tokia Tavo Mama“. Visą gyvenimą graži, elegantiška, išdid moteris. Labai dėkoju V. Balkevičienei už nuotraukas ir informaciją.

*Aleksandra Balkevičienė
(Mickevičiūtė)
su vyru Julijonu
Balkevičiumi.
Apie 1950 m.
Iš V. Balkevičienės
albumo*

¹ Rupeika M. (Račkauskas M.). Mažeikiai, *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 165.

² Kun. Šnapštis. Iš Mažeikių, *Lietuvių laikraštis*, 1905, nr. 35.

³ Žymios sukaktuvės, *Naujoji Romuva*, 1935, nr. 29–30, p. 565, 577.

⁴ Maknys V. *Teatro dirvonuose*, Vilnius, 1997, p. 122.

* Dalis atsiminimų skelbta: Juozas Vaičkus amžininkų akimis, *Teatras*, 1982, nr. 2, p. 25.

Tikriausiai Antrojo pasaulinio karo metais Balkevičių šeima apsigyveno Papi-
lėje. Julius Balkevičius mirė 1954 m. vasario 4 d., o Aleksandra Balkevičienė (Mic-
kevičiūtė) 1965 m. rugsėjo 18 d. Abu ilsisi Papilės kalnelyje.

Aleksandros Balkevičienės (Mickevičiūtės) atsiminimai*

*Gimiau 1887 m. Šiaulių apskrityje, Papilėje. Ketverių metų mane paėmė senelis pas save
auginti, taip sakant, poterių išmokinti. Senelis, mano tėvelio tėvas Pranas Mickevičius, buvo
ūkininko sūnus, gyveno vargingai.*

*Savo prisiminimus aprašau nuo šešerių metų. Senelis tuo laiku gyveno Zarasuosė, mokė
mane poterių ir elementoriaus lenkiškai, kaip reikalavo tuometinė mada. Jis dažnai pagirdavo
mane, kad esu gabi, greit išmokstu poterių, katekizmo. Pradėjau skaityti ir mokiausi rašyti.
Aštuonerių metų būdamaėjau išpažinties, meldžiausi iš knygų ir giedojau, vargonams pri-
tariant. Esant man dešimties metų, senelis persikėlė gyventi į Šiaudinę. Aš mokėjau jau skaityti
ir rašyti ne tik lenkiškai, bet ir lietuviškai. Ar taisyklingai, nežinau, bet anais laikais užteko.*

*Šiaudinėje senelis pradėjo mokyti vaikus skaityti ir rašyti, buvo kaimo daraktorius.
Vaikų buvo apie 20. Aš buvau jo padėjėja. Kada senelis išvažiudavo kalėdoti ar šiaip kur
kokiais reikalais, aš likdavau jo vietoj mokytoja. Mokiniai buvo už mane daug vyresni, vienas
kitas gal vienmetis. Daug buvo vargo, daug ašarų tekdavo išlieti, kol juos prikalbindavau
klausti manęs. Su mergaitėm buvo kiek lengviau, bet mergaičių buvo tik trys, o visi kiti –
berniukai. Mergaitės buvo ramesnės ir paklusnesnės, bet berniukai... ah, ir kokių tik išdaigų
jie man iškrėsdavo: patraukdavo kėdę ir aš griūdavau visų mokinių akivaizdoj, skaudžiai
užsigaudama. Kartais skūsdavau juos seneliui, kartais susigerindavom kaip vaikai. Už ne-
tvarką senelis bausdavo, bet kaip mokinius, taip ir mokytoją – su liniuote per plaštaką. Todėl
skūstis didelio noro nebuvo. O ir mano mokiniai, pridarę įvairių išdaigų ir privirkdinę mane,
kitą dieną jau gerindavosi, atnešdavo man gėlių, jei buvo gėlių laikas.*

*Dar ir dabar prisimenu brolius Miltinius ir jų seserį; sesuo buvo gera mergaitė, tik
labai sunkiai mokėsi, o broliai buvo labai išdykę ir linksmi berniukai. Vienas buvo gal 16,
o kitas 14 metų. Buvo dar Nikiparavičius, jis gal ir dabar dar gyvas, iš Šiaudinės, 16 metų.
Jis buvo ramus, niekad manęs kaip mokytojos neskriaudė, visada klausydavo, o kitiems
vaikams mane skriaudžiant, visada užstodavo.*

*Mokymosi sąlygos buvo sunkios: vienas mokinių visada stovėdavo sargyboj, kad uria-
nikas neužkluptų iš netyčių. Jei jis pasirodydavo iš Papilės pusės, mums buvo kiek geriau,
nes pakeliui iki to namo, kur mes mokėmės, buvo karčema, o uriadnikas mėgo į ją užsukti.
Tada mes bematant visus stalus sustumdavom prie sienų, o vaikai išbėgiodavo lyg niekur
nieko. Uriadnikui pasirodžius nuo Tryškių pusės, buvo daug sunkiau išsisaugoti, kad ne-
užkluptų mus besimokančius. Todėl iš atsargos kartais, kol jis negrįždavo į Papilę (jis nuolat
eidavo iš vienos vietos į kitą, ieškodamas caro priešų), pamokas nutraukdavom keliom dienom
arba ateidavo tik du trys vaikai, kad nebūtų didelio triukšmo. Taip dešimt metų turėdama
tapau tikra vaikų daraktorka, nes senelis, būdamas 70 metų amžiaus, jau sunkiai vaikščiojo.
Vienas mano mokinys, Jakubauskas, turėjo apie 30 metų. Jam reikėjo išmokti parašyti vardą,
pavarde ir vietos pavadinimą, kad gautų
medininko tarnybą. Rusiškai šiek tiek mo-
kėjau, tai to mano mokslo ir užteko, kad
išmokyčiau jį, ko jam reikėjo.*

* Balkevičienė A. Atsiminimai, ŠAM, Etnografijos sk. archyvas, Daraktorių anketa nr. 14, p. 1–19. Teksto kalba redaguota. Vyr. red. pastaba.

Atsimenu, kaip sunku buvo išmokyti tas sugrubusias rankas vedžioti plunksną. Nuo abėcėlės jis nenorėjo pradėti, todėl teko mokyti kaip kokią piešinėlį išvedžioti vardą ir pavardę. Jis buvo suaugęs augalotas žmogus, sodindavo mane ant savo kelių ir aš, paėmusi jo ranką į savo abi rankas, vedžiodavau ja raides. Kiek laiko tęsėsi tas mokslas, neprisimenu, bet išmokęs pasirašyti, gavo medininko tarnybą.

Senelis už mokymą pinigų neimdavo, todėl žmonės patys atveždavo seneliui malkų ar šiaip kuo nors atsidėkodavo. Ir man tą vasarą teko daug uogų ir riešutų nuo savo didžiausio mokinio.

Buvau trylikos metų, kai baigiau mokytojos darbą – tėvai atsiėmė mane iš senelio. Labai nenorėjo senelis skirtis su manim, aš taip pat, nes buvau su juo taip susigyvenusi, kad, nežiūrint, jog pas savo tėvus dažnai nuvažiuodavau, tikraisiais namais laikiau senelio namus. Bet tėvai nesutiko daugiau laikyti mane pas senelį, nes norėjo, kad aš daugiau ko nors išmokčiau, ir žadėjo leisti į liaudies mokyklą. Mane priėmė išsyk į III skyrių. Taip buvusi slapta daraktorka toliau tęsė mokslą liaudies mokykloje rusiškai. Dar viena žiema – ir liaudies mokyklą baigiau.

Keturioliktus metus eidama jau pradėjau darytis panele. Toliau lavinausi a. a. brolio klieriko padedama. Be to, pradėjau mokytis muzikos pas panelę Lileikaite.

Atėjo 1904–1905 metai. Buvau subrendusi gal kiek daugiau, negu mano metams derėjo. Viskuo įdomavausi, skaičiau „Vilniaus žinias“, „Viltį“ ir kitus laikraščius. Buvo ir draudžiamų, kuriuos gaudavau iš Jonušo, dabar, rodos, gyvenančio Amerikoje. Draudžiamų knygų ir brošiūrėlių gaudavau iš brolio Montvido ir iš kitų panašių žmonių. Kiek įstengdama sekiau tų laikų politiką. Neaiškius klausimus, nuomones padėdavo suprasti brolis Jonas Gričius. Turėdavau visokių knygucių. Viską skaičiau slapta nuo tėvų, kunigų ir rusų. Tėvai draudė, nes per tai galėjo netekti tarnybos.

Prasidėjus sambrūzdžiams Rusijoje, pradėjo nerimauti žmonės ir Papilėje. Prie valsčiaus dažnai vykdavo susirinkimai, buvo kalbama prieš rusų valdžią, prieš mūsų prispaudėjus. Prisimenu, kai rudenį, apie Visus šventus, po vienos prakalbos nukabinėjo valsčiųuje carų portretus ir mindžiojo juos kojomis. Aš to nedariau. Grįžau namo labai susijaudinusi. Nežinojau, kaip reikėjo man elgtis. Gal ir man reikėjo taip daryti? Bet pagalvoju, ką gi padės tų portretų mindžiojimas. O ir tėvai uždraudė eiti į valsčių. Kai grįžau namo, jau temo, buvo apie 6 val. vakaro. Aš nerimavau ir kažko laukiau. Staiga išgirdau giedant. Tai buvo minia, kuri giedodama nuo valsčiausėjo bažnyčios link. Giedojo šventą giesmę, rodos, „Dievas – mūsų gelbėtojas“.

Norėjau išeiti iš namų ir prisijungti prie einančiųjų, bet nemiškiai sudraudė. Minia giedodama nuėjo pro šalį iki bažnyčios ir grįžo vėl į miestą. Kadangi tėvai matė, kad aš labai nerimauju, tai jaunesniajai sesutei liepė paslėpti mano purvabridžius (kaliošus), kad neišeičiau. Bet aš negalėjau nusiraminti ir savyje nusprendžiau, jei dar syki grįžtu žmonės iki mūsų, – niekas manęs nesulaikys. Ir lyg kas mano norą norėjo patenkinti: praslinkus vos kelioms minutėms, minia vėl grįžo giedodama. Aš tik skarą ant pečių – kelio niekas nesuspėjo man pastoti – ir be kaliošų atsidūriau gatvėj, nors purvas buvo didžiausias. Išbėgusi pro duris pamačiau, kad visa minia grūdasi į šventorių. Paėmę iš zakristijono raktą ir suėję į bažnyčią, pareikalavo vargonininko, t. y. mano tėvelio. Apie aštuntą valandą vakaro keli žmonės atvedė tėvelį į bažnyčią, liepė lipti ant višku, ir giedoti šv. Antano giesmę. Tuo laiku prie altoriaus ūkininkė Užienė uždegė žvakes. Ji ir dabar gyva, gyvena Rimšių kaime, Papilės valsčiuje.

Atsimenu: prisišliejau prie pilioriaus, širdis smarkiai plakė, protas greitai dirbo, bet nieko nesupratau, kas čia dedasi. Kada žmonės pagiedoję giesmę ir užgesinę žvakes pradėjo eiti iš bažnyčios, nė nepajutau, kaip atsidūriau priešaky jų ir kiek galėdama garsiau surikau: „Prieš ką kovojat – prieš Dievą ar prieš rusų valdžią?“ Žmonės pradėjo šaukti, kad prieš valdžią. „Na, tai – šaukiu, – tada uždainuokim!“ Ir prie šventoriaus aikštelėje užtraukiau, „Atsisakom nuo senojo svieta“. Balsą turėjau nesilpną, iš susijaudinimo jis buvo dar garsesnis. Buvo keli žmonės, kurie tą dainą mokėjo, bet ir nemokantieji visi verkdami garsiai šaukė, dainavo. Kai baigėm dainuoti, tai čia pat greta manęs buvo iššauti keli šūviai. Iššovė gi Papilės miestelio uriaadninkas, lyg mums pritardamas. Žmonės tuoj puolė plėšti jam antpečius. Kai vienas antpetis buvo nuplėštas, jis pradėjo graudenančiu balsu prašyti ir sakyti, kad ir jis toks pats kaip ir mes, kad jis mus užjaučia ir drauge su mumis eina prieš valdžią. Žmonės atlyžo ir pradėjo svarstyti, o gal ir tiesą jis sako, juk išties, kuo jis kaltas, juk jam liepta. Taip jį ir paleido su vienu kabančiu antpečiu.

Man labai nesmagu paliko po tų šūvių, ir aš tuoj grįžau namo. Namuose tėvelio neradau. Mama pasakė, kad tėvelį iškvietė klebonas. Bekalbant grįžo tėvelis, duris iki galo atidarė ir susierzinęs iki pajuodavimo suriko man: „Eik, aiškinkis pati pas kleboną. Privirei košės, bus per tave visiems bėdos ir vargo“. Kaip stovėjau, taip ir nuėjau į kleboniją. Įėjau tiesiai į klebono kabinetą, kur tuo metu ten sėdėjo kun. Jarulaitis, kurio aš nė nepastebėjau. Klebonas tada buvo kun. Jurskis. Jis buvo labai susierzinęs ir būtų pradėjęs barti mane, bet aš pirmoji verkdamas užsipuoliau kleboną, sakydama: „Kodėl bari mano tėvelį, jis visai nekaltas. Jei kalta, tai tik aš, tai mane ir barkit“. Klebonas buvo geras žmogus. Jis greičiau nei aš atsipeikėjo, nes aš buvau taip susijaudinusi, kad negalėjau sustoti verkus ir kalbėjus. Tada jis paėmė mane už rankos, pasodino ant sofos ir raminančiai pradėjo man kalbėti. Sakė, jog bus blogai, nes policija kibs prie manęs, tėvelio ir jo. Dar labiau pradėjau verkti, kad padariau tiek nemalonumų tėveliams ir klebonui. Tačiau širdyje sau tvirtinau – blogo juk nieko nepadariau. Galiu pati atkentėti, kad tik tėveliams nieko nebūtų. Parėjus iš klebonijos namo, visus namiškius radau labai nusiminusius. Kadangi tėvai matė, jog ir aš nusiminusi, nieko manęs neklausė ir nieko man nesakė. Taip ta diena ir baigėsi.

Rytojais dieną apie 10 val. miestelis vėl buvo pilnas žmonių. Žmonės triukšmaudami ir rėkaudami varinėjo tą patį uriaadniką, bet dabar jau abu antpečiai buvo nuplėšti. Manęs namiškiai neišleido iš namų.

Praėjo kelios dienos, kol žmonės kiek aprimo. Bet nurimti buvo sunku. Pasklido įvairių gandų apie juodašimčius, apie jų negailestingumą, apie jų korimus ir pjovimus. Uriadnikas surašė visus į juodą knygą. Daugiausiai kaltino mane. Sakė, kad aš sukėlusi žmones prieš valdžią savo daina. Trečią dieną nuo Akmėnės pusės atėjo kazokų būrys su patranka, kardais ir nuogomis pikomis. Žmonės pradėjo slapstyti. Paslėpė ir mane bažnyčioje, bet po kiek laiko iš bažnyčios pavėniais nubėgau į kun. Petraičio namus. Ten gyveno senukai Jautakai. Jie nieko nežinojo ir nesuprato, todėl stebėjosi mano ankstyvu atsilankymu ir neskubėjimu grįžti namo. Atsisėdusi prie lango stebėjau visus ateinančius ir praeinančius žmones. Apie penktą valandą vakaro iš namų atėjo man pranešti, jog kazokai, prigąsdinę žmones, pasitraukė į Tryškių pusę. Lengviau atsikovėpusi grįžau į namus.

Tą dieną iš Akmenės pravežė areštuotą kunigą Snapštį. Akmenėje, kaip pasakojo žmonės, kazokai daug šaudė, kažkokį namelį sugriovė ir daug visai nekaltų žmonių sumušė. O Papilėje areštavo batsiuovį Matą, prekybininką Vizgirdą ir visai nekaltą 15 metų berniuką Urbonavičių.

Mane užstojo klebonas ir rusas tardytojas Poreckis. Jie paprašė policijos antstolio neišduoti mano pavardės. Žinoma, tai vis klebono dėka. Gerai pasižindamas tardytoją ir policijos antstolį, klebonas gelbėjo mane kaip galėjo. Tik jų dėka nebuvo areštuota ir nuplakta nagaikomis, kaip kad buvo pasielgta su dviem gimnazistėmis nuo Tryškių. Jos už agitavimą ir mitingus vos gyvos buvo pravežtos pro Papilę. Gimnazistės buvo šiauliškės, pavardžių neatmenu.

Tardytojui ir kitiems patarus, iš Papilės išvykau į Mažeikius pas sesutę. Bet ir ten buvo pilna kazokų. Kadangi iš mūsų pačių atsirasdavo tokių žmonių, kurie norėjo mane išduoti (buvo dvi moterys, dabar jau mirusios, turėdamos kažkokį pyktį tėveliams, keršijo), todėl, kai tik parvažiuodavau į Papilę, tuoj imdavo mane iš naujo tardyti.

Tada klebonas patarė man išvažiuoti iš namų ilgesniam laikui ir toliau. Išvažiauvau į Rygą, pas tėvelio brolių. Ten išbuvo du mėnesius. Kai grįžau namo, buvo kiek aprimę, nors kazokų būrys visą žiemą išbuvo Papilėje.

Areštuotuosius Matą, Vizgirdą ir Urbonavičių išvežė į Šiaulių kalėjimą. Urbonavičius, apie mėnesį išsėdėjęs, žydams padedant, iš kalėjimo pabėgo į Prancūziją ir dabar ten gyvena. Iš jo motinos pasakojimų žinau, jog vedė prancūzė ir turi savo batų dirbtuvėlę. Matas irgi pabėgo, į Ameriką. Ar ilgai kalėjo Vizgirda, nežinau. Dabar jis gyvena Papilėje.

Praslinko žiema, išaušo lyg ir giedresnis pavasaris, o vasarą į Papilę atvažiavo Vaičkus, su kuriuo buvau susipažinusi Dorpate (Tartu – V. G.) per mano brolio klieriko Jono laidotuves. Nuo to laiko likom draugais. Jam bevišint pas mus, pradėjom tartis, kad reikia suruošti vakarą su vaidinimu. Pasakyta – padaryta. Išsirinkom veikalą „Velnias spąstuose“. Nutarėm pastatyti Mažeikiuose. Kelias dienas paviešėjęs, Vaičkus išvažiavo. Neilgtrukus ir aš išvažiauvau į Mažeikius pas seserį Skabeikienę. Su Vaičkumi buvom susitarę čia susitikti. Pradėjom ruošti vaidinimą. Vaičkus sakė: „Aš esu iniciatorius, o tu – įkvėpėja“. Neatsimenu, gal ir taip buvo. Gana to, kad pradėjom dirbti. Vaičkus pradėjo rūpintis leidimu vaidinimui. Važiavo į Šiaulius pas isprauninką, bet tas nesutiko. Tada važiavo į Kauną pas gubernatorių ir ten leidimą gavo. Dar kelis kartus važiavo į Šiaulius dėl afišų ir kitų reikalų, o pinigų kelionėms nebuvo. Dažnai važiuodavo ant vagono stogo ar kaip kitaip pasislėpęs. Pietaudavo ir nakvodavo pas mano sesutę. Taip vargom visą mėnesį, kol patys išmokom roles ir kitus artistus paruošėm. Vaidinti turėjo Gabalis, Jurkūnas, iš Tirkšlių stalius su žmona (pavardės neatmenu), aš, Vaičkus ir sufleris Jansonas, dabar jis yra dantų gydytojas.

Patalpą, didoką sandėlį, gavom pas malūnininką Lačą ant Ventos kranto. Patys turėjom viską sutvarkyti, išvalyti. Kasdien dirbom išsijuosę visą mėnesį. Mokėmės roles, repetavom,

Aleksandra Mickevičiūtė.

Vilnius. Apie 1907 m.

Brolių Czyžų nuotr.

Iš V. Balkevičienės albumo

o į tą malūną kelias nebuvo artimas. Teko eiti iš Mažųjų Mažeikių 3 km. Kitiems artistams buvo dar toliau, bet ūpas nekrito, o vis kilo.

Artinosi birželio 29 d. Skelbimai visur iškabinti.

Mažeikių klebonas kun. Meškauskas iš sakyklos pranešė žmonėms, jog yra rengiamas pirmas lietuviškas vakaras, o pelnas skiriamas Mažeikių bažnyčios statybai.

Norėjom, kad ir choras būtų, tai ėjom pas vargonininką Pukevičių ir prašėm jo sudaryti chorą, nors ir nedaug dainelių buvo leista dainuoti. Tik „Šeriau žirgelį“, „Močiutė mano“, „Kur bėga Šešupė“, „Ant kalno karklai siūbavo“ ir dar vieną, kurios neprisimenu. Daugiau tautiškų dainelių valdžia neleido dainuoti.

Ir štai atėjo lauktoji diena. Prigužėjo žmonių, pėsčių ir važiuotų, iš visų pusių: Šiaulių, Rygės, Ylakių, Papilės, Vieksnių ir kitų aplinkinių miestelių ir kaimų. Mes ne juokais susirūpinome, kad visi nebesutilps į mūsų salę, nes joje galėjo sutilpti ne daugiau kaip 300 žmonių. Pusė taip ir liko už durų. Žmonės buvo nepatenkinti, bet ir mes negalėjom nieko padaryti. Buvom sumanę antrą kartą tą patį vakarą vaidinimą pakartoti, bet atsakėm, nes suabejojom, ar užteks mums jėgų dar kartą vaidinti tris valandas. Todėl Vaičkus nuo scenos pranešė, kad visų negalim sutalpinti. Sunku girtis, kaip mes suvaidinom, bet laikraštyje, rodos, „Vilniaus Žiniose“ pasirodė straipsnis, kuriame mus išgyrė, kad vaidinome gerai, kad vakaras buvo linksmas ir jaukus.

Tiesa, gal pirmasis lietuviškas choras buvo ir per silpnas scenai, bet kai choristai nulipo nuo scenos į salę, prie jų susibūrė ne tik artistai, bet ir svečiai. Dainavom karštai patriotiškas daineles. Tuo metu šeimininkai Lačiai taip vaišino policiją, kad jų nė vieno nebuvo salėje.

Iš pradžių šokom salėje, paskui tam tikroj parinktoj vietoj ant Ventos kranto. Kur ir kiek buvo galima, iliuminavom popieriniais žibintais. Taip pasibaigė mūsų pirmasis lietuviškas vakaras Mažeikiuose prieš 30 metų. Praėjusią vasarą, 1935 m., čia buvo atšvęstas 30 metų jubiliejus nuo pirmojo lietuviško vakaro, bet kadangi nebuvo iniciatoriaus a. a. Juozo Vaičkaus, liūdnai jis atrodė. Juk tik savaitė prieš savo mirtį jis buvo pas mus ir pats kalbėjo, kad greitai švęsime jubiliejų. Dar pasiteiravo manęs, ar neturiu nors gabaliuko afišos. Neturėjau nei afišos, nei fotografijos, nes per tuos darbus ir rūpesčius visa tai jau ir užmiršome.

Tą pačią vasarą Papilėje dar norėjom suvaidinti pjesę „Neatmezgamas mazgas“. Vaičkus važinėjo į Šiaulius, į Kauną leidimo, bet tai vasarai daugiau leidimo nebegavom. Tada mes suruošėm uždarą vakarą ir suvaidinom „Neatmezgamą mazgą“ kunigo Petraičio namuose ant Ventos kranto. Publika buvo kviestinė. Vaidino: Vaičkus Alibas, aš, Jautakytė ir sufleris Gricius. Svečiai buvo labai patenkinti, suvaidinome neblogai. Iš svečių kai kuriuos dar atsimenu. Tai klebonas Jurskis, kun. Didžiulis (dabartinis Vaškų klebonas), tuo metu čia gyvenęs Vilniaus žemės banko narys p. Vaitkevičius su ponija, p. p. Lileikai, mano tėveliai, brolis Balys, sesuo Stasė ir dar daugiau kitų, kurių jau, deja, neprisimenu. Tik gerai atsimenu, kad nemaža salė buvo pilna.

1907 metais aš ištekėjau už stoties viršininko padėjėjo. Vyras mane išvežė toli į Užkaukazę, į Ani stotį. Senovėje čia buvo miestas, armėnų sostinė, bet dabar ten buvo tik griuvėsiai. Ir ten aš neužmiršau savo šalies, savo draugų ir vaidinimų. Mano vyras, kilęs nuo Skāpiškio, taip pat ilgėjosi gimtojo krašto.

Tad pradėjom dėti visas pastangas, kad galėtume persikelti į tėvynę. Atsakymas dažniausiai būdavo vis tas pats: esi lietuvis katalikas, todėl negalima. Pasiekėme tik tiek, kad 1914 m. buvusio finansų ministro padėjėjo Pokrovskio dėka vyras buvo perkeltas į

Kijevo. Bet prasidėjus karui, visi persikėlimai buvo sustabdyti. 1915 m. apsigyvenome netoli Tbilisio. Čia buvo ma-loniam. Tbilisyje suradom ir lietuvių. Buvo ruošiami lietu-viški vakarai. Juose susitikome su Pašakarniu, Jazdausku, Mi-liūnais ir kitais pažįstamais.

1918 metais, kai tik buvo galima išvažiuoti, tuojau pat apleidom Gruziją ir išvažiavome Lietuvon, nors vyrui buvo pasiūlyta gera vieta geležinkelio valdyboje.

Daug vargome kelyje. Daug iškentėjome ir nukentė-jome. Jau pirmą širdies skausmą pajutau, kai išplaukėme gar-laiviu iš Poti. Garlaivio kapitonas vokietis, atėjęs išskirti susikivirčiusius lietuvius ir latvius su armėnais, suriko šiurkščiu balsu. Per širdį lyg kas perskrodė. Žaibo greitumu dingtelėjo mintis – o kas gi dedasi Lietuvoje, jei jau Juodoji jūra vo-kiečių teritorija? Visą kelionės laiką tas sunkus jausmas nuo širdies nenuslinko.

Du mėnesius išvarę kelionėje, galiausiai pasiekėme sa-vo brangią šalį. Bet čia teko dar daug prisikentėti nuo vokiečių. Jau net ir gailėtis pradėjau, kad palikom Gruziją. Po mėnesio skundžiausi savo broliui Baliui, kad labai nusivyliau. Jis nu-stebo, bet nesupyko. Kokios geros buvo jo akys, kada jis man sakė: „Olía, kaip tau negėda, juk tas vargas tik laikinas. Išvarysim vokiečių ir tu pamatysi, kokie mes būsime laisvi, kaip viskas bus gerai, o dabar tik truputį dar pakentėkim“. Savo brolių tik dvi valandas mačiau. Tai buvo vakaras. Iš ryto su savo šeimyna išvažiavau į vyro giminę apie Kėdainius. Balys žadėjo važiuoti į Vilnių. Skubėjo į Vilniaus Tarybą, daug vilčių dėjo, o nuvažiavęs tenai, dau-giau nebegrižo. Susirgo šiltine. Iš savųjų nieko nebuvo kas jį paslaugytų, per greitai atsikėlė, nes turėjo skaityti paskaitą, ir liga atkrito. Greit mirtis ir pakirto jį, kupiną vilties ir tikėjimo Lietuvos ateitimi...

Guli jis Vilniuje, Rasų kapinėse visų apleistas. Net jo kapo nežinau.

Ar jaučia jis, kad jo žodžiai išsipildė, kad mes šiandien gyvenam laisvą gyvenimą nepriklausomoj laisvojoj Lietuvoj, kad mes džiaugiamės visu tuo, tik niekada nenustosime liūdėję Jo.

Mikalina Glemžaitė Papilėje

Parengė Genovaitė Putinaitė

Pažintis ir bendravimas su Mikalina Glemžaitė prasidėjo nuo tada, kai aš, sužinojusi, kad ji yra dirbusi mūsų mokykloje, parašiau jai laišką. Laiške parašiau, kad mokykloje veikia kraštotyros būrelis, domimasi mokyklos praeitimi. Prašiau jos papasakoti apie senąją mokyklą. M. Glemžaitė mielai atsakė į tą mano laišką. Taip ir prasidėjo mūsų susirašinėjimas.

Pakviečiau ją atvykti į Simono Daukanto vardo suteikimo mokyklai iškilmės (1968 m. spalio 28 d.). Laiške paprašiau, kad parašytų, ar atvažiuos. Ji neatsakė, bet atvažiavo. Iš Vilniaus į mano namus ją atlydėjo studentė, kuri kartu su ja važiavo į Papilę.

*Aleksandra Balkevičienė
(Mickevičiūtė). Papilė.*

Apie 1960 m.

Iš V. Balkevičienės albumo

Ryte pasiūlė atsikelti anksčiau, kad dar prieš iškilmingąjį renginį galėtume aplankyti jos pamėgtas senąsias vietas. Pavaikščiujome po paventį, kur baigiasi miestelis, pastovėjome ant didžiojo Ventos tilto, aplankėme Simono Daukanto kapą, paminklą. Užlipusios ant piliakalnio, pailsėjome. Po to nuėjome į bažnyčią, pasimeldėme.

Labai lengva ir malonu buvo su ja bendrauti. Jokios didybės ar puikybės, nors buvo žymi mokslininkė. Anstesnis mano jaudinimasis dėl susitikimo buvo bereikalingas. Bendravome kaip senos pažįstamos.

Per vakaronę M. Glemžaitė buvo labai linksma, šoko, dainavo. Direktorius Aleksas Skiotys stebėjosi jau garbaus amžiaus mokslininkės sveikata, žvalumu, išsverme.

M. Glemžaitė kvietė ir mane atvykti į Vilnių, bet tas laiškas su jos kvietimu pasiklydo (nuke- liavo į Biržų rajono Pāpili), tad kol jį gavau, tai šventė, į kurią mane kvietė, jau buvo įvykusi. Taip ir nenuvažiavau.

Mūsų susirašinėjimas tęsėsi ilgai. Gaila, kad neišsaugo- jau asmeninių laiškų. Muziejuje išliko tik laiškai, skirti kraštotyrininkams.

Aš labai džiaugiuosi, kad ji padovanojo muziejui savo išleistas knygas, me- todinę medžiagą apie senųjų audinių rinkimą. Čia pateikiu M. Glemžaitės laišką, kuriame ji aprašo savo gyvenimą Papilėje*.

„Vilnius, 1966 I 10

Gorkio g. Nr. 12, butas 12

*Gerbiami ir Mieli Papilės vid. mokyklos
Kraštotyrininkai!*

Gale 1965 metų man teko persikelti į kitą butą, todėl tik dabar atsakau Jums į duotus man devynis klausimus. Rašau paprasčiausiai.

I. Kaip atrodė Papilė 1909 m.?

Sunku beatsiminti visa, praėjus net pusei šimto metų. Be to, kaip mane 1911 m. pavasarį išsiuntė iš Papilės dirbti į Šileikonų kaimą, tai iki šiandien dar nesu buvusi Papilėje. Iš anų laikų mano atmintyje užsiliko keli vaizdai. Man teko juos išgyventi visa širdimi, pirmą kartą atsiskyrus nuo šeimos savarankiškam gyvenimui. Jų trys.

1. Nežinia ir vienu. 1909 m. vė- lų rudenį atvykau traukiniu į Papilės stotį. Čia manęs nieks nesutiko. Stotyje blykčiojo

Mikalina Glemžaitė.

Vilnius. 1939 m.

PMM

* Laiškas saugomas PMM. Paredaguota tik rašyba.

dvi lemputės, buvo rūkas, aplink svetimi žmonės ir man liūdesys kuteno širdį, griaužė nežinia. Susiradau žmogų, kuris sutiko mano lagaminą, porą ryšulių ir mane nuvežti atsiųstu man adresu. Jo arkliukas neskubėjo, ilgai važiavau ir nors gatvės buvo menkai apšviestos, aš atsimenu, kad nuo pat stoties Stoties gatvės dešinėje pusėje tęsėsi valdiški sandėliai iki pat turgaus aikštės, jų pilki, niūrūs šešėliai slėgė mane, o Stoties gatvės kairėj pusėj buvo nedideli mediniai nameliai, kuriuos skyrė sodai. Dar prieš turgaus aikštę buvo valsčiaus valdyba ir ten gyveno rusas mokytojas, mano vyresnysis. Turgaus aikštėje iškilo dviejų aukštų mūriniai namai, tai buvo mergaičių mokykla ir ten gyveno lietuvė mokytoja, kaip man paaiškino vežėjas. Nuo mergaičių mokyklos į dešinę Ventos tilto linkėjo plentas, o į kairę kyšojo bažnyčia. Nuo bažnyčios tolyn buvo trumpa, negrįsta gatvelė, jos vardo jau nepamenu. Gale tos gatvelės buvo Karpavičiaus (rodos, taip ją vadino) sodyba. Prie gatvės kyšojo du namai, juos skyrė didelis kiemas. Vienam name buvo pašto kontora, kitam gyveno šeimnininkas ir buvo dalis berniukų mokyklos. Už namų tęsėsi didelis sodas iki pat geležinkelio. Čia vežėjas sustojo ir ilgai klampojo apie namus, kol šeimnininkas atsiliepė. Buvo mokyt. Žygelis tik po poros valandų grįžęs iš savo išleistuvių įleido mane į mokyklos butą. Sėdėjau priemenėj ant savo lagamino ir turėjau daug laiko galvoti, kas mane slegia ir kodėl. O blaškėsi mano širdis – juk aš pasiryžau padėti tėvui, šeimai!

2. Gamtos grožis padeda surasti save, gražina jėgas. Vėlai vakarą guliau, rytą 4 val. išvažiavo Žygelis, aš nebegalėjau užmigti ir vaikščiojau po klasę, laukdama 9 val. ryto, pirmos pamokos mano gyvenime. Nelinksma man buvo pirmoji darbo diena. Susirinko 90 berniukų, pusė jų visa galva už mane didesni. Jie šaukė mokytojo ir nenorėjo „mergičkos“ klausyti. Nenorėjo nei skaityti, nei dainuoti, nei žaisti, ėmė stumdytis, muštis, gainiotis, visi peštukai išvirto į kiemą. Visai aš juos tramdžiau, bet jie neklausė ir kieme virto aiški netvarka. Aš žvilgtelėjau į pašto kontoros langus ir pamačiau valdininkų nustebusius veidus. Nebežinodama iš gėdos ką daryti, visu balsu šūktelėjau – visi namo! Berniukai, rodos, to tik ir laukė – išbėgo. Uždariau mokyklą ir be galvos pati nubėgau prie Ventos tilto, ir mane patraukė malūno ratas, sukantis putojantį vandenį. Sukos galvoje klaidios mintys... bet širdis sukuždėjo – „o ryžtas padėti...“, ir aš apsidairiau. Pamačiau kalnelį – kapinės, užbėgau ant jo ir iš krūtinės išsiveržė: koks grožis! Žemai po mano kojomis Venta tyli rami, miestelis apšviestas saulės, tarp medžių kyšo bažnyčios bokštas, prie tilto užia malūnas, ten švilpia traukinys, kuris mane atvežė ir gali išvežti, o kiek pakrantėje medžių, krūmų, įvairiaspalvių gelstančių lapų lapelių, o čia miestelis atsispindi vandeny... Tai čia ir buvo Papilės gražiausias vaizdas! Tikrai gamtos grožis mane pagavo, nuramino, sustiprino kovai ir darbui ir mokslui, mokslui... Tada Papilėje išgyventas jausmas, gamtos grožio jėgos pajautimas ir lydi mane per gyvenimą, padeda pakelti visokius sunkumus ir niekur niekad nesijausti vieniša. Argi galima tokią dieną, išgyventą Papilėje, užmiršti?!

3. Meilė savam kraštui – šventa pareiga. Po 1905 m. revoliucijos visų, ir mūsų šeimos narių, širdys degė kovai su priespauda, meile lietuviškai knygai, [noru] duoti daugiau šviesos savo tėvynei. Ir todėl Papilėje šalia mokyklos darbo aš aktyviai dalyvavau lietuviškų gegužinių, vakarų rengime, kaimuose platinau lietuviškas knygas ir 1911 m., baigiantis mokslo metams, nupirkau II klasei „Mūsų dirvą“. Išdalinau vaikams knygas ir skaitėm. Aš jiems padeklavau [eileraštį] „Pavasaris“ ir, tarus „Išaušo, išaušo, vėjelis rytų, bučiuoja gairvina krūtine“, atsivėrė klasės durys, įėjo inspektorius. Matyt, klausėsi už durų. Jis taip smarkiai ėmė mane barti, kalėjimu grasino už tokį savivaliavimą. Tais metais pavasarį ir iškėlė mane į Panevėžio apskritį, Šileikonų kaimą, toli nuo geležinkelio, tarp miškų ir balų.

Nutrauktas darbas Papilėje sukretė mano bičiulius ir mane, bet... aiškiai pajutau širdyje kuždesį – kur tamsiau, ten reikia daugiau šviesos! Drąsiai vykau į tamsias balėtas gyvenvietes. Šitam kare aš irgi sustiprėjau, išaugau dėl mano iškėlimo iš Papilės. O kaip aš dirbau penkerius metus Šileikonių mokykloje, esu parašiusi atsiminimų ir, jei būsiu sveika, gal kitais metais aplankysiu jus ir paskaitysiu.

II. Kur buvo tuo laiku mokykla?

Berniukų mokykla buvo dviejuose namuose. Stoties gatvėje prie valsčiaus valdybos ir Karpavičiaus namuose už bažnyčios.

III. Kiek klasių buvo mokykloje?

Berniukų ir mergaičių mokyklose buvo po 4 klases.

IV. Kiek buvo mokinių mokykloje?

Berniukų mokykloje būdavo 150–160, o mergaičių mokykloje – 50–100.

V. Kiek dirbo mokytojų?

Berniukų mokykloje du: rusas Hukana Cemonolo ir M. Glemžaitė. Mergaičių mokykloje [irgi] du: Stasė Šičkaitė-Žygelienė ir Vera Araškevičiūtė.

VI. Kokia kalba buvo mokomi vaikai?

Carizmo laikais visur I kl. vaikai iki Naujųjų metų visus dalykus mokėsi lietuvių kalba, o vėliau visus dalykus visose klasėse mokėsi rusų kalba. Lietuvių kalbos kiekvienoj klasėj per savaitę buvo po 2 pamokas.

VII. Kaip atrodė jūsų mokykla?

Karpavičiaus namuose mokykla turėjo bendrą virtuvę, mažytį mokytojos kambarėlį ir didžiulę salę-klasę su dengta veranda. Klasėje tilpo 3 eilės suolų, staliukas, kėdė ir klasės lenta; sienos baltytos, jas „puošė“ rašalo dėmės; aukštai kabojo caro paveikslas. Klasė buvo šviesi, į šoninius 3 langus mosavo obelų šakos, o per kitus du galinius langus matėsi dundantys traukiniai.

VIII. Kiek buvo jūsų mokykloje mokinių?

Aš mokiau I ir II kl. 1909 m. buvo 90 berniukų, o 1911 m. palikau 96.

IX. Kaip jums sekėsi dirbti pirmuosius metus Papilės mokykloje?

Mano gyvenime pirmoji mokytojavimo diena Papilėje man labai atmintina! Buvau labai jauna, be pedagoginės praktikos, be mokyklos auklėjimo, nes tik vieną žiemą lankiau Kupiškio rusų pradžios mokyklą ir tik vienerius metus lankiau „Saulės“ kursus Kaune. Rengiausi privačiai mokytojo cenzui, kurį įsigijau Peterburge 1909 m. pavasarį, o rudenį atvykau į Papilės mokyklą. Todėl man pirmoji diena klasėje buvo klaidingai sunki (apie tai jau rašiau). Tik pailsėjęs gražioj Papilės gamtoj, radau jėgų, save. Užteko man po to dviejų dienų ir visi 90 berniukų liko paklusniausi, geriausi mano draugai. Ir kada važiauvau iš Papilės, tai visi berniukai mane lydėjo ir ašaras liejo. Tačiau pirmos trys dienos mano darbo Papilėje pareikalavo iš manęs visų jėgų, jausmų ir proto ir visa taip sucementavo, kad iki šios dienos, rodos, per gyvenimo gana sunkų kelią ne ėjau, o lyg perskridau. Neįjuntu nuovargio, tik norisi dirbti, dirbti ir džiaugtis saule.

Jūs, Mieli Kraštotyrininkai, norite ir apie mane šį bei tą sužinoti. Jau nemažai aš Jums apie save parašiau, atsakydama į tuos devynis klausimus. Tačiau trumpai dar galiu pridėti:

– Carizmo laikais pradėjau dirbti Papilėje 1909 m. ir baigiau [darbą] tarybiniais, 1959 m.

– Pradžios mokyklose dirbau 12 metų (Papilėje, Šileikonyse, Peterburge, Petigorske, vėl Šileikonyse ir Kupiškyje).

– Vidurinėse mokyklose dirbau irgi 12 metų (Kybartų gimnazijoje, Kaune suaugusiems ir mergaičių gimnaz. „Aušroje“).

– Aukšt. mokyklose – 23 metus (Žemės ūkio akademijoje 10 m. Dotuvoje, Pedagoginiame institute Vilniuje – 3 m., Lietuvos mokslų akademijoje Vilniuje – 10 metų). /.../

Lietuvių liaudies meno ir tiriamojo mūsų liaudies drabužių reikalu esu parašiusi daug ir dar daugiau esu skaičiusi viešų paskaitų prieš karą, po karo ir per radiją. Žymesnių straipsnių turiu atspausdintų daugiau kaip penkiasdešimt, atskirų leidinių yra 11, kurių, radusi pas save dar užsilikusių, šešias knygas siunčiau Jūsų mokyklai banderolėmis. Šiais metais, 1966 m. rudenį, išeis mano knygutė „Peltakiavimas“. Dabar ruošiu ją spaudai, o kai ji gims, gausite nuo manęs ir Jūs ją.

Lietuvių tekstilės reikalu esu padarius ir 35 albumus, kuriuos galite pažiūrėti muziejuose: Vilniaus dailės, Vilniaus etnografiniame, Kauno Čiurlionio, Kauno pedagoginiame, „Aušros“ Šiauliuose, K. Preikšos pedagog. institute, Telšiu, Rokiškio, Panevėžio, Kupiškio ir Leningrado etnografijos muziejuose. Pavartykite juos – jie padės Jums kraštotylinę medžiagą rinkti ir sisteminti.

Prašote mano nuotraukų – gerų neturiu, o čia įdedu dovanai 4 – kokia aš buvau ir kokia esu. /.../

Su Naujaisiais 1966 metais linkiu Jums geros sveikatos, sėkmės moksle ir ryžto darbe!

M. Glemžaitė

P. S.

Ar mokykla turėjo mano knygų?

Kaip patiko mano siuntos?

Lauksiu laiško. M. G.“

Prisiminimai

Juozas Šiuša

Parengė Leopoldas Rozga

Apie save

Gimiau 1891 m. kovo 19 d. Vienraškių kaime, Papilės valsčiuje, baudžiavinio mažžemio valstiečio šeimoje. Tėvas Kazimieras Šiuša, gimęs 1835 m., o motina Morta Šiušienė (Statkutė) iš Pagojų kaimo, Papilės valsčiaus, gimusi 1854 m.

Tėvai augino 11 vaikų – 10 sūnų ir vieną dukterį. Užaugome tik trys broliai ir sesuo, o septyni broliukai, paūgėję tik iki 2–3 metų, mirė nuo infekcinių ligų. Aš tėvams buvau paskutinis – vienuoliktasis – vaikas. Tėvai buvo vedę 1872 m. Brolių mirtis kūdikystėje liudija, kokia anais laikais buvo medicinos pagalba ir kokia ji buvo bejėgė prieš raupus, skarlatiną, difteritą ir kt. infekcines ligas. Tėvas vedė 36 metų amžiaus, o motina ištekėjo 17 metų. Tėvas mirė 1921 m. gruodžio 7 d., o motina – 1904 m. vasario 7 d., palikdama mane 12 metų. Brolis Antanas, vengdamas karinės prievolės caro armijoje, 1904 m. emigravo į JAV, o brolis Stasys buvo mobilizuotas į Pirmąjį pasaulinį karą; 1918 m. vokiečių nelaisvėje dėl blogo maisto jis mirė.

Mane auklėjo ir tėvai, ir sesuo Marija, kuri buvo 15 metų už mane vyresnė. Šešeriems metams suėjus, „pakėlė“ mane į piemenis – patikėjo ganyti žąselės bendruose kaimo trilaukio laukuose. Buvo ir daugiau tokių žąsų piemenėlių. Visos mergaitės, kurios buvo vieneriais ar daugiau metų vyresnės, padėdavo man atnešti vandens žąselėms ir jas pagirdyti. Žąselių „pulkininku“ išbuvaу šešerius metus – iki 12 metų amžiaus. Po to teko ganyti bendrose kaimo ganyklose karves – taip pat su kitais kaimo piemenimis.

Mokykla ir mokslas

Artimiausia pradžios mokykla buvo už 6 km, Papilėje; ją pradėjau lankyti 1901 m. ir baigiau 1904 m. Mokslas trukdavo nuo lapkričio 1-osios iki balandžio. Man mokantis per visus tris skyrius buvo 23 mokiniai, iš kurių – 5 mergaitės. Kadangi tėvai buvo neturtingi, aukštesnė mokykla – gimnazija, kuri buvo už 50 km, buvo neprieinama. Tad aukštesnio išsilavinimo ir nepavyko įsigyti.

1905 m. revoliucinis bruzdėjimas pažadino žmones kovai dėl šviesesnio ir teisingesnio gyvenimo, o man, keturiolikmečiui jaunuoliui, atvėrė gyvenimo mokyklą, kurią ėjau visą savo amžių.

1904 m. tėvai su šeima persikėlė iš Vienraškių į Latvėlių (tarminis Latvėlių k. pavadinimas – L. R.) kaimą, į tėvo sūnėno Jono Šiušos paveldėtą ūkį pusanthro kilometro nuo Papilės miestelio. Jame su šeima ir gyvenau.

Gerai prisimenu rusų–japonų karo metą ir 1905 m. anticarines riaušes. Prisimenu mobilizaciją (keli kaimynai buvo mobilizuoti), kaip negarbingai vyriausiasis kariuomenės vadas Kuropatkinas gynė Port Artūrą, kaip admiralas Roždestvenskis, 3 mėnesius su karo laivynu plaukęs aplink Afriką, vieninteliame Cusimos mūšyje su japonais prarado visą laivyną. Štai vienas prisiminimas iš 1905 m. bruzdėjimo.

Keliasdešimt vyrų užėjo į degtinės parduotuvę (*monopolka*). Kadangi degtinę buvo uždrausta pardavinėti, vyrai nuėjo į valsčiaus savivaldybės būstinę ir pareikalavo, kad viršaitis (staršina) sutiktų ir revoliucinei santvarkai tarnauti. Šis papurtęs galvą atsisakė (tuo momentu ir aš ten buvau). Tik staiga pasigirdo, kad nuo Kuršėnų atjoja „juodoji šimtinė“, ir visas būrelis išsisklaidė.

Iš papilėniškių streikininkų atsimenu Tareškevičių, Petrą Vizgirdą, iš kairiškių – Sirutavičių Vladą. Jie išbuvo kalėjime po vienerius metus. Atsimenu dar vieną epizodą. Kai revoliucionieriai (daugiau kaip 20 vyrų būrys) įėjo į valsčiaus valdybos būstinę, vienas iš jų degančiu popirosu išdegino ant sienos kabojusio caro Nikolajaus portreto abi akis. Po to visi nuėjo į bažnyčią ir prie šv. Kazimiero altoriaus atidavė pagarbą karaliui Kazimierui. Būrio vadovu buvo šlubas batsiuovys Jonušas.

Keturiolikos metų tapau artoju. Nelengvas darbas arti, bet didelis džiaugsmas, kad „prisiartinau prie vyrų“. Tik ką buvo atsiradę poriniai (porai arklių) metaliniai plūgai – „skersplūgiai“, labai trumpi ir nepatogūs valdyti. Minkštesni arimai – pūdyimų kartojimas, kartojimai miežiams, bulvių sodinimas ir daržų atarinėjimas buvo atliekami žagre (žambiu). Šiam įrankiui išlaikyti reikėjo stiprių rankų. Spragilas ir linų mintuvai taip pat manęs neaplenkė. Nors arklinės kuliamosios jau buvo atsiradusios, jos tik grūdus iš varpų išbarstydavo. Ir tų pačių dar labai mažai tebuvo. Todėl duonai ir sėklai reikėjo javus išdžiovinti jaujoje ir kulti spragilais. Nors kūlimas spragilais užsitęsdavo iki vidurnakčio, bet jis buvo neišvengiamas, o kuldavome griežtu ritmu,

tad ne tik neigrisdavo, bet ir dainuodavome. Kitų kūlimo spragilais ritmų neprisimenu, o keturių taktų ritmas buvo toks: *pats su pačia, šuo su kate*. Linų mynimas taip pat būdavo įdomus ir vykdavo naktimis. Minti pradėdavo iš vakaro, padedant kaimynams.

Sulaukęs 17 metų, tapau visiškai savarankišku darbininku. Tėvas jau buvo 70 metų, brolis pašauktas į kariuomenę, tad man teko būti visų ūkio darbų darbininku ir vadovu – sėti, pjauti, į malūną vežti ir kitus darbus dirbti bei reikalus tvarkyti. To ėmiausi su užsidegimu, naudodamasis išmintingesnių žmonių patarimais, geresniais pavyzdžiais, kaskart vis gausiau einančia spauda, kooperatinių organizacijų (vartotojų kooperatyvo) paslaugomis.

Tėvas mokėjo staliaus ir statybininko darbų, turėjo ir reikalingų įrankių. Aš taip pat šių darbų išmokau, dar jaunystėje pasigaminau ratus, roges, stačiau molinius ir medinius pastatus, dengiau stogus. Sesuo Marijona buvo gražių audinių audėja, aš jai padėdavau, sutaisydavau audimo stakles, ratelius, ir net pats mokėjau verpti. Dar ir dabar turiu baltos drobės kaišytinį.

Tėvas mokėjo griežti smuiku. Jis pirmasis žemaičiams parvežė iš Latvijos triaktį polkos šokį – tokį, kaip dabar šokama. Iki tol poros šokdavo vienas kitam sudėję rankas ant pečių – kaip ožiai. Sesuo Marijona turėjo labai gražų balsą, buvo, kaip žmonės sako, giedorka ir dainuškininkė, o aš pačirpindavau armonikėle. Mėgau dainavimą, šokius, žaidimus ir viską, kas kultūringa, gražu ir smagu.

Apie kooperaciją

Vartotojų kooperatyvas Papilėje įsisteigė 1907 m. Pavadintas jis buvo „Papilės artojų draugija“. Steigiamasis susirinkimas įvyko 1907 m. kovo 7 d. valsčiaus valdybos salėje. Dalyvavo apie 50 valsčiaus gyventojų, tarp kurių buvo Albertas Gedaminas, Juozas Gričius, Michalina Beniuševičiūtė, Ona Pilsudskienė, Juozas Šliauteris, Jonas Knašas, Antanas Bucevičius, Kazys Nikituravičius, altaristas kun. Razutis, Antanas Daunys iš Zabikų kaimo, Vėsulas iš Vervedžių, Kazys ir Pranas Širvinskai iš Traidžių kaimo, Juozas Šiuša ir Stanislovas Šiuša iš Latvėlių kaimo bei steigimo iniciatoriai – Peterburgo universiteto studentas Jonas Gričius, Amūro geležinkelio statybos darbuotojas inžinierius Stulginskis ir Papilės bažnyčios vikaras kun. Petras Gudauskas.

Vartotojų draugijai steigti ir susirinkimui surengti buvo gautas Kauno gubernatoriaus Veriovkino leidimas. Susirinkimui pirmininkavo studentas Jonas Gričius, o sekretoriavau aš. Protokolas buvo surašytas rusų kalba, priimtieji draugijos įstatai taip pat buvo rusų kalba, nes jų nuorašus reikėjo pristatyti gubernatoriui. Valdybos pirmininku buvo išrinktas Petras Gudauskas, nariais – Antanas Bucevičius ir Jonas Knašas, revizijos komisijos pirmininku – kun. Pranas Razutis.

Pirmoji mišrių prekių parduotuvė buvo atidaryta mediniame Rabinovičiaus name. Vėliau vedėju dirbo Būdavas, o padėjėju – Stasys Mockus.

Vartotojų draugijos suorganizuotoji prekyba, kaip ir visa veikla, buvo labai remiama visuomenės. Draugiją labai rėmė lietuviai išeiviai, ypač JAV lietuviai, išvykusieji iš šios apylinkės bei valsčiaus. Kiekvienas narys galėjo įmokėti kelis pajus, nors turėjo tik vieno balso teisę. Draugija turėjo teisę priiminėti ir laikyti indėlius, tad ir Amerikos lietuviai siūsdavo pinigų į indėlių sąskaitas – kad padidintų apyvartos lėšų fondą. Augant šiam fondui, sparčiai didėjo prekių apyvarta, plėtėsi prekių asortimentas ir tiekimas vartotojams. Pavyzdžiui, 1910 m. prie veikiančios mišrių

prekių parduotuvės atskirose patalpose (Petro Vizgirdo namuose) buvo atidaryta maisto prekių ir medžiagų, anais laikais vadinta manufaktūros, parduotuvė. Jos vedėju pradėjo dirbti iš emigracijos Amerikoje grįžęs Savickas, o pardavėjais – jaunuoliai brolis ir sesuo Palčiauskai iš Skabeikių kaimo.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą draugija jau prekiaavo žemės ūkio įrankiais, trašomis. Aprūpinti gyventojus prekėmis ir prekiauti buvo sunku, nes visų prekių gamintojai ir tiekėjai buvo privatūs asmenys. Prekybininkai urmininkai savo prekėms platinti siuntinėdavo agentus, vadinamus komivojažieriais. Jie, vežiodamiesi maiše prekių pavyzdžius, su draugijos atstovais ir darydavo prekybos transakcijas. Papilės vartotojų draugija 1911 m. ataskaitiniame balanse jau turėjo 12 000 rublių nuosavą fondą.

Steigiant Papilės vartotojų draugiją, man buvo vos 16 metų. Praslinkus dvejiems metams – 1909 metų ataskaitiniame draugijos narių susirinkime – buvau išrinktas valdybos nariu, o 1910 m. – valdybos pirmininku. Man pirmininkaujant buvo atidaryta antroji maisto prekių parduotuvė ir išplėsta kitų sričių veikla.

Vartotojų draugijos įsteigimas sutapo su ekonominio ir kultūrinio bei tautinio atgimimo judėjimu. Antai 1903 m. Papilės valsčiuje tebuvo viena pradžios mokykla, kuri veikė valsčiaus namų patalpose, o nuo 1907 iki 1910 m. vien Papilės miestelyje pradėjo veikti trys mokyklos, Auksučiuosė ir Biliūniškėse mokykloms buvo pastatyti pastatai. Visos šios mokyklos turėjo gausiai mokinių.

Į naujai atidarytas mokyklas buvo paskirti lietuviai mokytojai. Miestelio mokyklose dirbo pažangūs mokytojai Balys Žygelis, Stasė Šičkaitė, Mikalina Glemžaitė, Auksučiu mokykloje mokytojavo būsimasis lietuvių kalbininkas Jonas Murka. Tuo laiku Papilėje mokytojavo ir Mykolas Krupavičius, kuris iš Papilės išvyko į dvasinę seminariją.

Lygiagrečiai su kooperatyvo – vartotojų draugijos – ir mokyklų steigimu būrėsi ir kultūros bei švietimo organizacijos. Įsisteigė savišvietos draugija, pavadinta „Simono Daukanto knygynu“. Toje draugijoje susispietė pažangus jaunimas, vadintas pirmieiviais. Katalikiškų pažiūrų jaunimas telkėsi prie klebonijos, jiems vadovavo kunigiukai, vadinami kamendoriais. Katalikiškasis jaunimas sudarė savišvietos „Saulės“ draugiją. „Simono Daukanto knygynas“ turėjo daug daugiau narių ir rėmėjų negu „Saulės“ draugija.

Paminėtini šie „Simono Daukanto knygyno“ draugijos dalyviai: Julius Šležas, Antanas Daunys, Pranas ir Kazys Širvinskiai (Pranas išvyko į JAV ir ten, išgijęs chemijos farmacijos mokslą, dirbo ir pažangiose organizacijose), du broliai Vėsulai, Stasys Mockus, kuris vartotojų kooperatyve pradėjo dirbti teturėdamas vos keliolika metų, suaugo už prekystalio ir daugelį metų labai sumaniai ir sėkmingai vadovavo prekybai. Pažymėtini dar Albertas Gedaminas iš Kušleikių kaimo, Juozas Gričius iš Bėrzėnų (dabar gyvena Rimšių kaimo). Jie buvo aktyvūs kooperacijos rėmėjai ir pažangios spaudos – „Vilniaus žinių“, „Lietuvos ūkininko“ ir kt. – korespondentai. Dar – Juozas Šliauteris, brolis ir sesuo Palčiauskai, Stasys Šiuša ir šių atsiminimų autorius, taip pat Ona, Agnė ir Barbė Šliauterytės, Morta ir Nastė Užaitės buvo aktyvūs kooperacijos rėmėjai.

„Simono Daukanto knygyno“ draugija buvo išgijusi nemažai knygų, prenuomeruodavo beveik visus lietuvių kalba einančius laikraščius. Užsienio lietuviai siuntinėjo draugijai savo krašte leidžiamus laikraščius: iš Amerikos gaudavome „Keleivį“, iš Rygos – „Naująją gadynę“ ir „Skardą“.

Apie 1910 m. Papilėje, altaristos P. Razučio namuose, buvo įsteigtas J. Šlapelio knygyno filialas, kurio vedėju buvo iš Vilniaus persikėlęs Vaitkevičius. Jis buvo labai apsišvietęs bibliografijos darbuotojas. Knygyno filialas buvo gausiai aprūpinamas knygomis. Gal Vaitkevičius buvo ir knygyno savininkas? Aš to nebeprisimenu, bet knygos buvo tiekiamos ir per J. Šlapelio knygyną Vilniuje.

Apie mokyklų steigimą, mokytojų plėtotą švietimo darbą, jaunimo savišvietos organizacijas ir įstaigas prisiminta dėl to, kad visi tais laikais dalyvavusieji švietimo, kultūros ir ekonominio gyvenimo kėlimo darbe asmenys buvo vartotojų draugijos nariai ir aktyvūs rėmėjai. Vartotojų draugija materialiai rėmė kultūros darbus. Tad kai kuriuos čia dar paminėsiu.

Meno saviveikla

Tie patys jaunuoliai, kurie buvo vartotojų draugijos ir „Simono Daukanto knygyno“ nariai, rengdavo viešus pasilinksminimus, vakarus, spektaklius. Šeimyniniuose jaunimo pasilinksminimuose ir dideliuose vakaruose buvo labai pamėgtos dainos ir žaidimai. Daugelis mūsų tada naudojomes mokytojo Antano Žalio (po Pirmojo pasaulinio karo dirbusio Šiaulių mokytojų seminarijos pavyzdinės klasės vadovu) išleistu rinkiniu „200 žaidimų“. Taip pat dainavome J. Naujaliao, S. Šimkaus, M. Petrausko, Vienažindžio ir kitų autorių dainas.

Nemažai buvo parengta ir suvaidinta spektaklių. Man pačiam teko vaidinti spektakliuose „Amerika pirtyje“, „Ponas ir tarnas“, „Genovaitė“, „Blinda“. Papilę su spektakliais lankydavo Vaičkaus trupė. Lankydavo ir juokdarys Liudvikas Jakavičius, kurio vieną juokingą komediją – „Malūnininkas ir kaminkrėtys“ – gerai atsimenu. Ten jis pats vaidino malūnininką. Liudviką Jakavičių tada vadindavo pirmievių datvatka ir pletkininku, nes jis savo spaudoje plūsdavo kunigus ir jų gaspadines, o patsai turguose pardavinėdavo škaplierius, rožančius, smūtkelius ir kt.

Į spektaklius Papilėje susirinkdavo labai daug žiūrovų. Į žymesnius spektaklius atvažiuodavo lietuvių inteligentų, studentų, moksleivių net iš Vilniaus, Šiaulių, Peterburgo, Liepojos, Rygos.

Spektakliai ir didesni susirinkimai vykdavo mūriniuose Kalmano namuose. Scenoje prieš žiūrovus buvo suflerio būdelė. Įsteigus mokyklą Aukuščių ir Biliūniškių kaimuose, meno ir kultūros judėjimas prasidėjo ir tose apylinkėse.

Gegužinė

1911 m. rugpjūčio mėn. Žerkščių kaimo lankoje buvo surengta plačiai išgarsėjusi gegužinė. Ši lanka yra kairiajame Ventos krante, aštuntame kilometre Vieکشنیų link. Buvo sekmadienis. Nušienautoje lankoje buvo gražiai atžėlęs atolas, Ventos atšlaitės apaugusios medžiais ir krūmais. Oras buvo labai ramus, saulėtas.

Kadangi apie įvykstančią gegužinę buvo plačiai paskelbta, į ją susirinko labai daug jaunimo ir vyresnio amžiaus žmonių. Atvyko nemažai inteligentijos ir iš miestų. Gegužinei rengti buvo gautas Kauno gubernatoriaus leidimas, atsakingu tvarkdariu paskirtas kun. Petras Gudauskas. Gegužinėje grojo dūdų orkestras. Jaunimas šoko, dainavo, žaidė, po gražias lankas vaikštinėjo. Gegužinei įpusėjus, kažkieno pasiūlymu dūdų orkestras užgriežė Vinco Kudirkos „Tautišką giesmę“. Visi gegužinės dalyviai ramiai stovėjo nusiėmę kepures, o du uriadniko sūnūs Blagodariovai, gyvenę

Vienraškių kaimo vienkiemyje, nenusiėmė kepurį, demonstravo kitokią nuostatą. Tokiu uriadnikaičių elgesiu labai pasipiktino gegužinės dalyviai. Kažkokie nepažįstami jaunuoliai, nepastebimai prisiartinę, nubloškė jiems kepures ant žemės.

Gegužinė tęsėsi iki vėlyvo vakaro. Kitą dieną Papilė sulaukė iš Šiaulių raitųjų žandarų eskadrono su pačiu rotmistru. Žandarai atėjo išsiaiškinti incidento Žerkščių lankos gegužinėje. Kadangi atsakingu tvarkdariu gegužinėje buvo paskirtas Petras Gudauskas, jis, norėdamas išvengti arešto, pasitraukė į Žagārę. Pabuvęs Žagārėje 3 dienas ir patyręs, kad kaltininkų paieškos tebesitęsia, išvyko į Liepōją, o iš ten – į JAV. Tardymo ekspedicijai neišsiaiškinus, kas davė Blagodariovams per kepures, o atsakingajam gegužinės tvarkdariui pasitraukus į užsienį, byla buvo užbaigta.

Tačiau pasitraukdamas į užsienį P. Gudauskas paliko labai nesutvarkytus reikalus vartotojų draugijoje. Iki išvykimo jis buvo draugijos kasininkas. Revizijos komisijai patikrinus kasą, rastas 400 rublių trūkumas. Dėl tokių trūkumų buvo sukvieštas nepaprastasis draugijos narių susirinkimas. Revizijos komisijos vardu pranešimą padarė altaristas kun. P. Razutis, smarkiai puldamas ir visą kaltę versdamas valdybos pirmininkui, kaip šis leides kun. Gudauskui tokių trūkumų padaryti. Kasą ir kasos dokumentus P. Gudauskas tvarkė namuose, klebonijoje. Liepos 1 d. kasos likutis faktiškai atitiko operacinius dokumentus ir jų įrašus knygoje. Kadangi man buvo pareikšti tokie dideli kaltinimai, iš valdybos pirmininko pareigų atsisakiau.

Mano vieton valdybos pirmininku buvo išrinktas Jonas Matas iš Šėmetaičių kaimo, pagal sodybos vietą vadintas Pavenčių Matu (jo sodyba buvo prie Ventos upės). Jonas Matas tuomet buvo dar jaunas, apie 30 metų, bet savišvietos keliu pasiekęs gana gero išsilavinimo. Baigęs Papilėje trijų žiemų liaudies mokyklą, augdamas pas tėvą prasilavinęs iš knygų, Matas išvyko į Baltarusiją, kur vienu metu ėjo ir valsčiaus sekretoriaus pareigas. Matas išpažino Levo Tolstojaus filosofinį teiginį, kad žmogaus buities poreikiams negalima naikinti ir naudoti žvėris, paukščius ir gyvūnus. Esą galima naudoti tik nusišėrusias paukščių plunksnas ir nukirptą avių vilną, kuri paskui atauga. Šių dėsnių Matas savo gyvenime ir laikėsi. Bet vėliau Matas psichiškai suvaikėjo. Tebesilaikydamas Tolstojaus dėsnių, pradėjo viešai nešioti sijoną, skepetą, medines klumpes, rankioti gatvėje nuorūkas, silkių nuograužas. Visuomenė nebevadino jo Matu, tik Mateliu.

Nuo gana senų laikų Papilėje veikė ligoninė, į kurią dirbti buvo atkeltas gydytojas Juozas Maciūnas, o vėliau – ir gydytojas Sketeris. Šie gydytojai labai atsidavusiu darbu ir rūpinimusi sveikatos apsauga užsitarnavo didelio visuomenės įvertinimo. Jie irgi rėmė viską, kas žadino žmones keltis ir siekti šviesesnio, turtingesnio bei laimesnio gyvenimo. Taip pat rėmė ir vartotojų kooperacijos prekybinę veiklą.

1915 m. balandžio 15 d. Papilę ir kitas Ventos linijos (pakrančių) gyvenvietes užėmė kaizerinės Vokietijos armija. Mūšiuose su carinės Rusijos kariuomene buvo sudegintas visas Papilės miestelis ir bene visi kaimai viename ir kitame Ventos krante nuo Kuršėnų iki Viekšnių valsčiaus ribos. Liko nesudegintų ir nesugriautų trobesių tik miestelio pakraščiuose.

Vartotojų draugija nuosavų trobesių neturėjo, o nuomojamose patalpose visas turtas sudegė. Todėl per visą karą tiek kooperatinė prekyba, tiek ir švietimo, kultūros organizacijos Papilėje buvo nustojusios veikti.

Po Pirmojo pasaulinio karo

*Papilės inteligentai.
Sėdi (iš kairės):
mokytojas Stulgaitis
su žmona ir vaikais,
kun. Juozas Lesauskas,
mokytojas Pranas
Šliauteris, viršaitis
Albertas Gedaminas;
stovi: kooperatyvo
vedėjas Juozas Šiuša,
neatpažinta,
pašto viršininkas
Stasys Jazdauskas,
mokytoja Zuzana
Žukauskaitė, mokytojas
Gricius. 1919 m. SDM*

Prekybinis vartotojų kooperatyvas Papilėje atsikūrė tik 1919 m. Kooperacijos rėmėjai svarstė, ar formaliai atgaivinti senąją draugiją, ar steigti naują draugiją. Prieta prie vieningos nuomonės steigti naują, nes prieškarinės draugijos neliko nei jokio turto, nei žinomų ir apdraustų debitorių, o kreditorinių pretenzijų gali būti, bet joms patenkinti jokių fondų nebus.

Tais pačiais 1919 m. buvo sušauktas narių ir rėmėjų susirinkimas, kuris priėmė prekybinio kooperatyvo įstatus, pavadindamas jį Papilės vartotojų bendrove „Atžala“ (pagal pavyzdinius įstatus). Įstatus trimis egzemplioriais surašiau aš, jie buvo išsiųsti įregistruoti Finansų ministerijos Kredito ir kooperatyvų inspekcijai. Valdybos pirmininku išrinko mane, o nariais – Juozą Šliauterį ir Albertą Gedaminą.

Per karą beveik visi namai miestelio centre buvo sudeginti, tad vartotojų bendrovės parduotuvė įsikūrė prieš bažnyčią likusiame sename mediniame Bortkevičiaus name, kuriame prieš karą veikė „Simono Daukanto knygynas“ ir pažangaus jaunimo draugija. Iš pradžių parduotuvėje prekių asortimentas buvo mažas: degtukai, žibalas, druska ir dar kai kas. Pirmieji pardavėjai buvome Juozas Šliauteris ir aš, neimdami ir negaudami už tai jokio atlyginimo.

Kaizerinės okupacijos metu Lietuvos gyventojai buvo taip nuskurdinti, kad nebeturėjo net reikalingiausių buities reikmenų, maisto produktų, avalynės, drabužių, plūgų ir kitų žemės dirbimo padargų, geležies. Karo metu valstiečiai be okupacinės valdžios valdininkų leidimo ir žinios neturėjo teisės pasiauginti ir pasiskersti jokio gyvulio, net avies vilnas nusikirpti. Beveik viską – grūdus, mėsą bei vilnas – atimdavo okupantai. Visi malūnai buvo griežtai okupantų kontroliuojami, tad susimalti grūdų galėjai tik gavęs valdžios leidimą. Tokiomis aplinkybėmis nebuvo sąlygų jokiai kolektyvinei veiklai, jokiai savitarpio pagalbai ar savišalpai.

Po karo visas ekonominis gyvenimas Lietuvoje ėmė keltis ir tvarkytis. Kūrėsi, plėtėsi, tvarkėsi ir kooperatinis gyventojų aprūpinimas buitinėmis prekėmis.

ETNINĖ KULTŪRA

Papročių teisės likučiai papiliškių gyvenime

Venantas Mačiekus

Žemės teisė

Dėl istoriškai susiklosčiusio gausesnio bajorų luomo Žemaitijai būdingas tankesnis negu likusioje Lietuvoje dvarų ir dvarelių tinklas. Dvarų ir stambiųjų ūkių žemėms apdirbti reikėjo gausaus žemės darbininkų būrio. Tik daržą turėję bežemiai ar kelis hektarus valdę mažžemiai Šiaudinės bažnytkaimyje ir kai kuriuose kaimuose sudarė nemažą dalį gyventojų. Jie buvo pagrindinė stambiųjų ūkių darbo jėga. Vykdam Lietuvos žemės reformą buvo stengiamasi šį gyventojų sluoksnį nors minimaliai aprūpinti žeme, t. y. suformuoti 5–6 ha ūkelius.

Rėžiniai Papilės valsčiaus kaimai vienkiemiais buvo pradėti skirstyti vykdam Stolypino reformą. Pvz., 1912 m. buvo išskirstytas Ūrbonaičių kaimas. Iki išsiskirstant vienkiemiais šiame kaime buvo laikomasi trilaukės sėjomainos: kaimo ariamoji žemė padalyta į tris maždaug vienodo dydžio laukus, kuriuose visas kaimas iš eilės vienais metais laikė pūdymą, antrais – sėjo rugius, trečiais – vasarojū. Kiekviename lauke kiekvienas žemės turintis kaimo kiemas turėjo po kelis rėžius. Rėžių plotis priklausė nuo valdomos žemės dydžio: plačiausi rėžiai buvo valakinių ūkių (*cielažemių, turinčių visą gyvenimą*), kitų – atitinkamai siauresni. (Valakinis ūkis valdė apie 21 ha; smėlėtose ar pelkėtose vietose jis galėjo turėti iki 30 ha.) Kaimas turėjo bendrą ganyklą, kurioje kiekvienas kiemas ganėsi savo gyvulius. Skirstantis vienkiemiais, Ūrbonaičių kaimui buvo telikęs tik vienas valakinis ūkis, kiti – mažesni. Be to, kaime buvo po dešimtinę turėjusių sodybėlių. Jų valdytą žemę vadino *maskoliška*, nes ją už tarnybą caro kariuomenėje buvo gavę rekrūtai.

Skirstantis Ūrbonaičių kaimui vienkiemiais, sklypai buvo pasirenkami susitarus tarpusavyje. Norintys galėjo padidinti savo plotus ganyklų krūmynais, kuriuos reikėjo išplėsti. Pvz., vienas ūkis tokiu būdu savo žemę nuo 10 ha padidino iki 15 ha.

Ventojė, Virvýtėje, mažuose upeliuose galėjo žvejoti visi nepriklausomai nuo to, ar žvejojančiojo žemė priėjo prie vandens, ar ne. Tačiau žvejams braidyti po pievas šalia vandens telkinių galėjo neleisti tų pievų savininkai. Buvęs Gimbėtiškės kaimo ūkininkas prisimena, kad jo tėvas vaikydavo atėjusius pažvejoti į per jų žemę tekėjusį Audį („kad nenubraidytų tų lunkų“).

Šeimos ir paveldėjimo teisė

Pagal paprotį visi vaikai turėjo teisę į tėvų turto dalį, bet dalies dydis priklausė nuo tėvų valios. Sūnums dalys buvo atiduodamos ir žeme. Tai liudija tas faktas, kad iki Antrojo pasaulinio karo dauguma valakinių ūkių jau buvo išsidaliję. Kartais ir dukterims dalys buvo išmokamos žeme (pvz., Antrojo pasaulinio karo metais, kada nebuvo pasitikima vokiškomis markėmis). Dukterų tradicinę pasogą sudarė gyvuliai (arklys, paprastai pakinkytas į vienkinį šventadienį vežimą (*brikelį*), viena ar daugiau karvių, kartais dar avys) ir pinigai. Pasoginių pinigų suma priklausė nuo ūkio turtingumo, išpasoginamų dukterų skaičiaus. Tarpukario metais vidutine pasoga buvo laikoma 2–3 tūkst. Lt ir tradiciniai gyvuliai.

Pagal paprotį pasoga privalėjo atsinešti ir į žentus ateinantis vyras. Pasoga priklausė nuo žento gautos dalies dydžio. Pvz., vienu atveju, iš valakinio ūkio atėjusio žento pasogos užteko net naujiems ūkiniams pastatams (daržinei, tvartams) pastatyti (Gimbėtiškės k.), kitu atveju, iš pusvalakį valdžiusios ir vienuolika vaikų turėjusios šeimos žentas nieko neatsinešė (Urbonaičių k.).

Vaikų atskyrimo nuo turto pagrindinė priežastis buvo vaikų vedybos prieš tėvų valią. Didesni ūkininkai ypač buvo nusistatę prieš savo vaikų vedybas su samdiniais, nes, jų nuomone, tokios turtiniu atžvilgiu nelygios vedybos buvo gėda („*neonoras, negarbė*“) visai giminei. Tokiais atvejais ryžtingesnės buvo ūkininkų dukterys, kurios ryždavosi paskui savo mylimąjį iš namų be jokios dalies, tik su drabužių ryšuliu pabėgti. Ūkininkų sūnūs, bijodami prarasti teisę į tėvų ūkį, rečiau taip pasielgdavo. Vėliau, gimus vaikaičiui, kartais tėvų širdys kiek atlyždavo ir jie jauną šeimą paremdavo mėdžiagiškai. Būdinga tokio pobūdžio istorija XX a. 4-ajame dešimtmetyje yra nutikusi Kairiškių kaime. 30 ha ūkyje užaugo dvi dukterys, abi neprastos, bet viena iš jų, Stasė – tikra gražuolė. Ir ta gražuolė įsimylėjo Kairiškių kartono fabriko eilinių darbininką. Duktė net ant kelių atsiklaupusi bučiavo motinos rankas ir prašė motiną leisti tekėti už mylimojo. Tėvas, būdamas lėtokas žmogus, į tą reikalą nesikišo. Motina ne tik kad nesileido į jokias kalbas, bet ir paprašė aplinkinių bažnyčių klebonus, kad tie jos dukters su tuo darbininku netuoktų. Įsimylėjęliai slapta pabėgo, Stasė tik su savo drabužių ryšulėliu. Pavažiavę toliau susituokė. Pokario metais tas nepageidautas žentas pasidarė „geras“. Pas jį ir dukterį, kaip darbininkus, motina (tėvas jau buvo miręs) kurį laiką slapstėsi nuo galimo ištrėmimo į Sibirą. Nors savęs pergalėti motina iki galo nesugebėjo: kada į buvusius namus atvažiuodavo abi dukterys su vyrais ir vaikais (antroji duktė buvo ištekėjusi už ūkininkaičio), tai motina žentus valgyti taip kviesdavo: „*Žentai, eik valgyt, ir tu, Juze, eik*“ (Juozas – žento, kurio motina nenorėjo, vardas).

Tarpukario metais tarp ūkininkų iš dalies dar buvo likęs paprotys laikytis dukterų tekėjimo eilės, t. y. neleisti jaunesnei dukteriai tekėti, kol neištekėjusi vyresnė. Buvusi samdinė situaciją taip pakomentavo: „*Mes buvom šešios, bet iš eilės nebuvo vestuvės. Mes, biedni žmonės, vestuvių nekėlėm. Bet ūkininkai jau norėjo, kad iš eilės būtų; jei jaunesnė, – „eik į kampą“* (Šiaudinės k.).

Nusenusių ūkininkų pragyvenimą garantavo išimtinė – išlaikymas, kurį ūkį perduodami vaikams, užsirašydavo tėvai. Išimtinės sutartis dažniausiai buvo surašoma namuose pasikvietus du liudininkus. Sutartyje buvo smulkiai išvardijami visi maisto produktai, kuriuos turės tiekti ūkis, ir tų produktų atidavimo laikas, nuro-

domos išimtininkų gyvenamosios patalpos, patarnavimai išimtininkams (pvz., arklio davimas nuvažiuoti į bažnyčią, mugę (*jomarką*), palaidojimas ir pan.). Detalus ūkio išipareigojimų išimtininkams išvardijimas buvo svarbus galimose konfliktinėse situacijose, kurių priežastimi galėjo būti abi šalys. Pvz., Kairiškių kaime yra buvusi tokia situacija. Uošvė kaimynams nuolat skųsdavosi dukters ir žento mokama išimtinė: tai rugiai blogai išvalyti, dirseti, tai bulvės per mažos. Jaunieji, vengdami nepagrįstų kalbų, išimtinę pradėjo atidavinėti prie iš kaimo pasikviestų dviejų liudininkų. Kadangi liudininkai negalėjo patvirtinti išimtininkės kaltinimų, pastaroji liudininkus apkaltino nesąžiningumu ir reikalavo naujų liudininkų. Naujieji liudininkai irgi negalėjo patvirtinti, kad išimtininkės nusiskundimai yra pagrįsti.

Kada išimtininkai su naujaisiais ūkio savininkais gerai sutarė, tai išimtinės neėmė ir valgė prie vieno stalo. Taip dažnai pradėdavo elgtis ir po sutuoktinio mirties likęs vienas iš išimtininkų. Kartu besimaitinančios išimtininkės padėdavo marčiai ar dukteriai auginti vaikus.

Bevaikiai ūkininkai dažniausiai išivaikindavo ką nors iš giminių („paimdavo augintinį“) ir senatvėje jiems perrašydavo ūkį sau užsirašydami išimtinę.

Sunki buvo nesantuokinių vaikų dalia: jie buvo pašiepiami, vadinami *benkartais* (iš lenk. *bękart* niek. „pavainikis, nesantuokinis vaikas“). Dažniau tokia nelaimė atsitikdavo pas ūkininkus tarnaujančioms samdinėms negu ūkininkaitėms, kurias griežtai prižiūrėjo motinos. Pvz., tarpukariu buvo nepriimta, kad merginos vaikščiotų į kituose kaimuose vykstančius vakarėlius (*vakaruškas*); o norinčios nueiti į savo kaime vykstančius šokius turėjo gauti motinos leidimą. („*Be tėvų neišeisi niekur nesiklauses; mamai ranką pabučiuosi, atsiklausi, ar leis kur išeiti; neleido, kaip kirviu nukirto, neišprašysi; atsikalbėti, žodį pasakyti prieš tėvus nebuvo priimta*“ (Kairiškių k.). Merginoms nesantuokinius vaikus užauginti padėjo jų tėvai, kartais giminės arba juos auginosi pačios. Tokiu atveju pas ūkininkus tarnaujanti samdinė samdė kokią nors senutę ir jai apmokėjo iš savo algos. Nesantuokinį vaiką turinčioms ūkininkaitėms tėvai stengėsi duoti daugiau pasogos ir kaip nors ištekinti. Pvz., gražų ūkį su gerais trobesiais motina atidavė nesantuokinį vaiką turinčiai dukteriai, o sūnų išstūmė į žentus (Kairiškių k.).

Pagal tradiciją, mirus motinai ar tėvui, gedulą (*žėlavą*) nešioti reikėjo metus. Tiek pat – ir mirus vyrui arba žmonai. Ši tradicija išlikusi ir dabar. Mirusio brolio ar sesers nebuvo gedima: „*Jeigu brolis, sesuo mirė, gali nežėlavot: dabar tai metus; o seniau katalikiškai – tai ne; seserų ir brolių gal daugiau yra, o motina ar tėvas – tik vienas*“ (Kairiškių k.). Nebuvo galima gedėti mirusio mažo vaiko. Gedulą nešiojantis negalėjo linksmintis (vaikščioti į vakarėlius, šokti, dainuoti), turėjo nešioti gedulo ženklą: vyras – juodą kaspinėlių švarko atlape, moteris – juodą skarelę (jeigu skarelės nenešioja – tai plaukus turi būti persijuosusi juoda juostele).

Samdos sutartys

Gausūs Papilės valsčiaus dvarai ir didesnieji ūkininkai samdėsi šeimyną: dvarai – daugiausia kumečius, ūkininkai – vaikus, mergas, pusvaikius, pusmerges, piemenis. Samdos sutartys paprastai buvo sudaromos tradiciškai – žodžiu. Kumečių, kaip ir nuomininkų, kraustymosi į naują vietą diena buvo Šv. Jurgis (balandžio 23 d.). Artėjant šiai dienai, besiruošiantieji kraustyti į kitą vietą sakydavo: „*Reik danginties*“. Kumetis už darbą dvare gavo metinį atlyginimą natūra (*andinariją*), kuri sudarė:

10–15 cnt (čia ir toliau 1 centneris = 50 kg) rugių, 10 cnt miežių, gabalas žemės bulvėms, daržams pasisodinti ir linams pasisėti, vasarą ganykla, o žiemą gatavas pašaras karvei (paprastai vienai). Kumetis galėjo nusišerti kiaulę. Už tokį atlyginimą kumetis turėjo eiti į darbą kiekvieną darbo dieną, o sekmadieniais ir per šventes – dar iš eilės budėti. Jakų dvare kumečiavęs senukas prisimena, kad jis kas trečią šventadienį (dvare tarnavo 3 kumečiai) turėjo patarnauti ponams (nuvežti juos į bažnyčią, po pietų – kur nors į svečius). Be to, kumečių žmonos privalėjo kasmet per darbymetį atidirbti šimtą dienų, dėl ko jos buvo vadinamos *šimtadienėmis*. Jeigu dvarui neužteko darbo jėgos, šimtadienėmis galėjo samdytis ir vienišos moterys. Šimtadienėms buvo mokama kaip ir padienėms darbininkėms – po 1–1,5 Lt.

Piemenis ūkininkai samdė iš namų, nes žodinės samdos sutartys buvo sudaromos su piemens tėvais, kitus samdinius (*tarnautojus*) – įvairiai – ir namuose, ir turguose (daugiau mėnesiniuose jomarkuose). Geresnėmis sąlygomis pasisamdyti galėjo kaip geras darbininkas garsėjantis samdinys („*gerus darbininkus ūkininkai graibydavo*“ (Šiaudinės k.). Tokius samdinius ūkininkai norėdavo pasilaikyti ir kitiems metams, todėl, siūlydami pasilikti, paprastai algos kiek pridėdavo.

Apie *Tris karalius* (sausio 6 d.) į turgus ar jomarkus Papilėje, Trýškiuose suėdavo parsisamdyti norinčių vaikinių ir merginų, privažiudavo samdinių beieškančių ūkininkų. Inicijatyvą rodydavo ūkininkas: priėjęs prie į samdinį (samdinę) panašaus vaikinio ar merginos pasitikslindavo: „*Ar tamsta tarnautojas esi, ar ūkininkas?*“ Sužinojęs, kad kalba su samdiniu, ūkininkas klausdavo: „*Ar stosi pas mani?*“ Paprastai sekdamas toks atsakymas: „*Kodėl gi ne, jeigu algą mokėsi*“. Tuomet jau prasidėdavo derybos dėl darbo sąlygų ir algos. Vyriški ar moteriški darbai buvo nusistovėję. Ūkininkas mergę dirbti vyriškus darbus paprastai galėjo tik prašyti. Buvo priimta samdinius (išskyrus piemenį) samdyti iki šv. Kalėdų. Samdinio tarnavimo pradžia priklausė daugiau nuo ūkininko pageidavimo: galėjo prasidėti tą pačią dieną, kada sudaroma samdos sutartis, ar net mėnesiu vėliau. Suprantama, nuo to priklausė ir algos dydis. Samdiniai išsiderėdavo, kad ūkininkas duotų vieną laisvą dieną (be sekmadienių) į metinį jomarką nueiti. Po Pirmojo pasaulinio karo algos samdiniams daugiausia buvo mokamos natūra (grūdais, bulvėmis, linais, vilnomis, drabužiais), vėliau nusistovėjo atlyginimas pinigais. Vaikio alga buvo apie 300–350 Lt, mergės – apie 200 Lt per metus. Dideliame ūkyje dirbantis stiprus, sumanus vaikas, lauko darbuose (pjaunant šieną, kertant javus) einantis pirmuoju ir taip nustatantis darbo tempą, galėjo gauti 450–500 Lt algą.

Sekmadieniais laisvesni buvo vaikai: jų pareiga vasarą buvo tik pririštus arklius perkelti ir pagirdyti. Kartais ūkininkas juos atleisdavo ir nuo šios pareigos. Mergės paprastai turėdavo laisvą kas antro sekmadienio popietę. Iš ryto turėjo pašerti kiaules ir pamelžti karves.

Per šv. Kalėdas buvo atsiskaitoma su samdiniais: sumokama alga, pridamas dar tradicinis priedas natūra (*paviržis*), kuri sudarė duonos kepalas, lašinių kilogramas ar daugiau, sūris ir pan.

Tarpukario metais mokyklon einančius piemenis samdė nuo ganymo sezono pradžios iki *Visų šventųjų* (lapkričio 1 d.), o nuo mokyklos laisvus – dažnai kaip ir kitus samdinius. Ne ganymo sezono metu piemeniui atsirasdavo visokių darbų: plunksnas plėšyti, padėti vaikiui paruošti pašarą (užplikyti pelus, nuversti šiaudus),

parnešti malkų, kapoti žagarus ir pan. Pas blogus šeimininkus pakliuvę piemenys buvo bene daugiausia iš visų samdinių išnaudojami, nes dar nemokėjo dėl savęs pakovoti. Daugiausia juos vargino miego stoka, blogas maistas, o rudenį dar ir šaltis. Vasarą per karštį parvarius gyvulius namo, per pokaitį buvo galima lyg ir pailsėti, bet šeimininkė dažnai prigalvodavo įvairių darbų (kiaulėms žolės prirauti, lapų priškinti ir pan.). Rudenį nuo ilgalaikio lietaus ir ant galvos uždėtas maišas nebeapsaugodavo, lietus kiaurai permerkdamo, šalančias kojas tik karvės šlapimas kiek atšildydavo. Nuo 7 metų svetur piemenavęs papilėniškis skirtumą tarp geros ir blogos šeimininkės taip apibūdino:

„Kada pas gerą gospadinę papulsi, nuo ryto pamelš karvelę, pieno įpils kruzėlį, duonelės abrakėlį duos, o kad kitur bagoti buvo, skūpūs, neduos nieko, neatneš valgyt, kepurę mušk, tampyk, kaip norėsi valgyt“ (Urbonaičių k.).

Atskira samdinių grupė buvo per didžiuosius darbus (šienapjūtę, rugiapjūtę, linarūtę, bulviakasi) samdomi padieniai darbininkai (*dienininkai*). Apie būsimą darbą pranešdavo pats ūkininkas ar jo pasiūstas vaikas. Darbo diena tęsėsi „nuo saulės lig saulės“. Ūkininkai padenius darbininkus tris (kai kurie ir keturis) kartus maitino: pusryčiams davė burokų sriubos, pietums – *šutynės* (su mėsa šutintų bulvių) su rūgpieniu, vakarienei – kruopų sriubos (*kruopynės*) su duona. Už dieną 1–1,5 Lt mokėjo.

Pagal paprotį dėl samdinio kaltės ūkiui padarytą žalą turėjo padengti samdinio alga. Dažniausiai pasitaikanti žala buvo javų, pievų ar daržų nuganymai bei gyvulių susižalojimai. Didelių nuganymų retai pasitaikė, nes piemenys stengėsi bandą suvaldyti. Nedidelių žalų dažniausiai pasitaikydavo dėl miego stokos piemeniui trumpam užsnūdus. Už pirmąkart pasitaikančius nedidelius nuganymus ūkininkai piemenų paprastai nebaudė, apsiribojo tik pabarimu: „*Žiūrėk, kad kitą kartą nebūtų!*“ Už gyvulio susižalojimą dėl piemens kaltės piemeniui kartais reikėjo atsakyti. Viename Papilės valsčiaus kaime yra buvęs toks atsitikimas: į pieninę pieną tiekiantis ūkininkas gamomas karves papildomai šėrė mišiniu; pripjovęs mišinio, dalgį, užuot įbedęs, numetė ant nenupjauto mišinio; piemenės nepastebėta supančiota karvė užšokavo ant mišinyje gulinčio dalgio, dalgis įsivėlė tarp pančio ir perpjovė užpakalinių kojų gyslas; karvė smarkiai nukraujavo ir veterinaras jos nebeišgelbėjo; ūkininkas apkaltino piemenę už tai, kad ji leido karvėms mindžioti nenupjautą mišinį, ir sumažino algą.

Pasitaikydavo samdos sutarčių nutraukimų iš samdinio ar ūkininko pusės. Samdinys dažniausiai atsisakydavo sutarties dėl prasto maisto. Buvęs samdinys iš Šiaudinės kaimo (gim. 1912 m.) prisimena:

„Naujoj vietoj ruginę košę duoda kožną rytą; sakau, negaliu tos košės valgyt; aš turiu dirbti sąžiningai ir tamsta turi man valgyt gerai duoti; maisto nepakeitė, tai pabuvęs savaitę išėjau; už tą savaitę ūkininkas atsiskaitė“.

Tarpukario metais samdiniui nutraukus sutartį ūkininkai paprastai atsiskaitydavo, nes samdinys galėjo kreiptis į teismą ir, dviem liudininkams paliudijus, prisiteisti

ieškinį. Jei dėl blogo samdinio darbo pats ūkininkas atsisakė samdinio paslaugų, tada irgi su samdiniu stengėsi atsiskaityti.

Be samdos sutarčių, taip pat buvo sudaromos žodinės nuomos, rangos, mainų, pirkimo–pardavimo sutartys. Jų paprastai abi sutarties šalys laikydavosi, nes duoto žodžio nesilaikančiuosius viešoji nuomonė griežtai smerkė.

Pateikėjai

1. Emilija Bieleckienė (Borusaitė), gim. 1924 m., gyv. Urbonaičių k.
2. Aleksandra Boliienė (Kaveckaitė), gim. 1922 m., gyv. Barvydžių k.
3. Stanislovas Daugirdas, gim. 1912 m., gyv. Šiaudinės k.
4. Juozas Gričius, gim. 1915 m., gyv. Urbonaičių k.
5. Augustas Jagminas, gim. 1918 m., gyv. Eglesių k.
6. Stasys Jurgutis, gim. 1906 m., gyv. Klaišių k.
7. Stanislava Kriaučiūnienė (Gedvilaitė), gim. 1916 m., gyv. Šiaudinės k.
8. Stasė Prielgauskienė (Šiurkutė), gim. 1924 m., gyv. Kairiškių k.
9. Juozas Prielgauskis, gim. 1923 m., gyv. Kairiškių k.

Verbų sekmadienis ir verbų panaudojimas

Tomas Puidokas

Pagal krikščionišką tradiciją, Verbų sekmadieniu žymimas Kristaus išengimas į Jeruzalę, kurio aprašymą galima surasti visose keturiuose evangelijose. Iš Kristaus amžininkų, evangelijų autorių žinoma, kad pasitikdamos pranašų skelbtą mesiją, išžengiantį į Jeruzalę, minios tiesė jam po kojomis drabužius bei klojo palmių šakas. Verbos šventinti buvo pradėtos popiežiaus Gelazijaus I (492–496) laikais ir ilgainiui tapo neatskiriama Verbų sekmadienio ir krikščioniškų šalių liaudies papročių dalimi¹.

Renkant medžiagą apie Verbų šventę ir jos papročius Papilėje buvo apklausta 12 vietos gyventojų, gimusių ir augusių jos valsčiuje. Apklaustųjų amžius – nuo 73 iki 90 metų, todėl jų prisiminimai siekia nepriklausomos Lietuvos kūrimosi bei pagal tėvų pasakojimus XX a. pradžią ir nusidriekia iki pat šių dienų. Apklausoje naudotasi Reginos Merkienės sudarytu klausimynu „Verbų šventė ir papročiai“²; daugiausia dėmesio skirta tarpukario Lietuvos laikotarpiui, kada dar buvo išlikę ir aktyviai funkcionavo šios šventės ir verbų panaudojimo papročiai.

Paprastai papiliškiai verbomis apsirūpindavo per prieššventinę savaitę arba pačios šventės išvakarėse. Žemaitijoje, kaip ir Suvalkijoje, verbą dažniausiai sudarė nuo poros iki keleto kadagio šakelių³. Kadagio verbomis apsirūpindavo kiekvienas įvairiai. Vieni jo šakelių atsigabendavo iš miško, kiti turėjo kadagį savo sodyboje, tretį gaudavo iš jį auginančio kaimyno ar artimai gyvenančio giminaičio.

Verbos šakelių ilgis siekė nuo 20 iki 40 cm. Didesnė dalis papiliškių verbą suprato tik kaip kadagio šakelių puokštę. Tai vyraujantis verbų gaminimo būdas. Tačiau respondentai pasakojo buvus nemažai atvejų, kai žmonės verbas nesivaržydavo papuošti kitais augalais ir savadarbiais dekoratyviniais elementais. Jei jau buvo išsprogusių, kai kurie į verbų

¹ Kudirka J. *Velykų šventės*, Vilnius, 1992, p. 6.

² Merkienė R. *Verbų šventė ir papročiai. Etnografinių klausimų lapas. Nr. 140*, Vilnius, 1990.

³ Kudirka J. *Velykų šventės*, p. 5.

puokštę įmaišydavo karklo ar gluosnio šakelių. Dedama buvo nuo vienos iki trijų šakelių, kurios už verboje esančias kadagio šakeles niekada nebūdavo ilgesnės. Beržėnų ir Baulių kaimuose prisiminta atvejų, kai prie kadagio šakelių pridėdavo avižų ir kviečių varpų. Kai kurie verbą pagražindavo anksti po žiemos pasirodžiusiomis snieguolėmis. Beržėnų kaimo gyventoja tvirtino, jog jos senelė, mama ir ji pati verbas puošdavusios išsprogusiomis beržo šakelėmis⁴, įvairiomis laukinėmis ir kambarinėmis gėlėmis. Iš laukinių gėlių minėjo žieminį gvazdiką, žieminį jurginą, žieminį dobilėlį, papartį, kurie galėjo būti džiovinti. Lauko gėlių naudojimas priklausė ir nuo Velykų laiko. Kuo ši šventė vėlyvesnė, tuo daugiau galima buvo įmaišyti pražydusių pavasario gėlių. Iš kambarinių gėlių į verbos puokštę dėjo pelargoniją (*muškatėlį*), leliją ir palmę. Visa ši puošimų įvairovė yra XX a. padarinys, nes antai pagal P. Dundulienę, tradicinė verbų papildų žalumynais įvairovė gana skurdi⁵. Kai kurie prie verbos šakelių pritvirtindavo laukinį obuoliuką ar spalvotą gofruoto popieriaus gėlių. Tačiau tokių papuošimų labai dažnai nepasitaikydavo. Didžioji dalis apklaustųjų tvirtino, jog jų pačių mėgstamiausios buvo ir didžiausią dalį per šventę bažnyčioje sudarė paprastos, vien tik iš kadagio šakelių padarytos verbų puokštės. Kadagio šakelių gausumas verboje iš dalies priklausė nuo to, kam ir kaip ji bus naudojama ateityje. Netgi galima pastebėti tendenciją, kad verbų gausumas ir pačios puokštės storumas priklausė nuo kiekvienos šeimos ekonominės padėties. Kadangi šventinta verba dažnai naudota trobesių, gyvulių ir žmonių apsaugai nuo perkūnijos, tai turėjusiai daugiau sodybos pastatų, didesnę trobą, gausenę gyvulių bandą šeimai reikėdavo daugiau šventintų šakelių. Žinoma, tai – ne svarbiausias argumentas, nes tarpukario Lietuvos laikais daugėjo ūkininkų, besidominčių ūkininkavimo bei technine pažanga ir vis kritiškiau vertinančių senovinius papročius. Todėl pagrindiniai išlieka religiniai motyvai.

Verbas kiekvienas rišdavo labai įvairiai. Tam naudojo įvairius siūlus, juosteles, kaspinus. Iš siūlų rečiausias dėl savo netvirtumo buvo vilnonis, o dažniausias lininis ar kitoks tvirtesnis, neretai spalvingas pirktinis. Iš įvairių namie išaustų juostelių populiariausios buvo tautinės vėliavos spalvų. Tie, kurie darydavo puošnias verbas, surišimui neretai naudodavo spalvingus pirktinius kaspinus. Vyraujanti vienspalvių siūlų, juostelių, kaspinų spalva buvo raudona. Apskritai verbos surišimui ypatingos reikšmės nebuvo teikiama, visokie raišteliai, kaip matysime toliau, nebuvo plačiai naudojami maginiais ir kt. tikslais. Todėl pasitaikydavo nemažai ir tokių, kurie verbos visai nerišdavo. Surišimas turėjo dekoratyvinę reikšmę ir buvo kiekvieno išmonės dalykas.

Papilės valsčiuje buvo visuotinai paplitęs paprotys Verbų rytą verbomis plakti miegančiuosius. Taip daryta visoje Lietuvoje⁶. Plakdavo tas, kas atsikeldavo pirmasis (dar grįžusieji iš bažnyčios). Užduoti stengdavosi per nuogą kūno vietą – pėdas, blauzdas, nugarą, rankas ir pečius. Plakdami sakydavo: „*Ne aš plaku, bet verba plaka*“. Už nuplakimą nebuvo pykstama nei kaip nors ypatingai dėkojama.

Paprotys plakti kaimynus buvo labai retas. Tai pasitaikydavo tik tais atvejais, kai toje pačioje troboje gyveno ne

⁴ J. Kudirkos teigimu, žemaičiai, be beržo, dar pridėdavę tujos šakelę. Žr. Kudirka J. *Vilniaus verbos*, Vilnius, 1993, p. 6.

⁵ Dundulienė P. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*, Vilnius, 1991, p. 94–95.

⁶ Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*, Vilnius, 1993, p. 113–115.

viena šeima. Tokį paprotį atsiminė iš mažžemių šeimos kilusi Paeglesių kaimo gyventoja, kuriai teko gyventi vienoje troboje su kaimynais. Vyriausia pagal amžių apklaustoji, buvusi Beržėnų kaimo gyventoja, tvirtino atsimenanti, kaip jos kaimo jaunimas, tiek vaikinai, tiek merginos, išpuoštu arkliu ir vežimu šventės paryčiais važiuodavo į gretimai, už nedidelio beržynėlio, esantį Užsienių kaimą plakti jo jaunimo. Plakdavo lauke sutiktuosius arba miegančiuosius kokio stambesnio ūkininko klėtyje, kurios duris pagal susitarimą atraktintas palikdavo kas nors iš savų.

Didesnės dalies apklaustųjų prisiminimai siekia tarpukario Lietuvos laikus jau po žemės reformos, per kurią kaimai galutinai buvo išskirstyti į vienkiemius. Tačiau remiantis pavieniais senesnių žmonių pasakojimais galima daryti išvadą, jog pirmaisiais XX a. dešimtmečiais, kai žmonės dar gyveno sodžiuose, paprotys plakti kaimynus ir vykti plakti į kitą kaimą buvęs dažnesnis. Ar buvo už nuplakimą reikalaujama per Velykas atsilyginti, ar buvo nuo plakimo išsiperkama margučiais, sunku spręsti. Tiriamuoju laikotarpiu šio papročio jau neaptinkama. Tačiau remiantis netiesioginiais kai kurių apklaustųjų liudijimais (Užsienių, Paeglesių ir Kožiškės k.) bei J. Balio tvirtinimu, jog atsilyginimas už nuplakimą margučiais buvo paplitęs⁷, įmanoma daryti prielaidą, kad šis paprotys iki minėtos žemės reformos galėjęs būti ir Papilės valsčiuje. Plakimo priežastį apklaustieji įvardijo skirtingai. Vieni išvelgė dygaus kadagio asociaciją su Kristui ant galvos uždėtu erškėčių vainiku, antri miegančiųjų plakimą siejo su Kristaus plakimu, treči tai suprato kaip būdą pajusti gydančią ir visokeriopą palaimą nešančią Dievo jėgą, dar kiti – kaip būdą apsisaugoti nuo piktų dvasių, bet didžiausia dalis buvo tokių, kurie plakė tiesiog iš įpratimo, todėl, kad matė savo tėvus ir senelius taip darant. Paprotys reikalavo plakant verba linkėti gyvasties, sveikatos ir grožio, piemenims išvengti mieguistumo. Plakti Verbų ryte žmones ir gyvulius būdinga visiems krikščioniškiems Europos kraštams⁸.

Verbą į bažnyčią nešdavosi visi be išimties, nepriklausomai nuo amžiaus ir lyties. Tiesa, miestelio vyrai čia neretai ateidavo tuščiomis rankomis, bet vietoj verbos jie simboliškai už švarko atlapo ar į kišenę būdavo įsikišę bent jau po mažą kadagio šakelę. Buvo sakoma: „*Jei į bažnyčią eidamas neturėsi verbos – velnias į ranką uodegą tau įkiš*“ (Vienrankių k.).

Pašventintos verbos naudotos įvairiomis progomis. Pirmiausia jau Verbų šventės dieną jomis smilkydavo trobos vidų. Kadagio šakeles dėdavo ant kastuvėlyje ar lygintuve sukrautų žarijų ir vaikščiodami smilkydavo kalbėdami maldą ir peržegnodami kiekvieną patalpą atskirai. Melsdamiesi savais žodžiais prašydavo Dievo visokeriopos pagalbos, malonės, palaimos ir apsaugos nuo įvairiausio blogio, tokio kaip žaibas, gaisras, ligos, piktos dvasios ir panašiai. Dvi respondentės teigė atsimenančios, kaip jų seneliai smilkė ne tik trobos vidų, bet ir visus sodybos pastatus iš išorės, tačiau išsamiau paaiškinti tikslų nesugebėjo. Tai, matyt, buvo daroma dėl panašių priežasčių kaip ir smilkant trobos vidų.

Likusios verbų šakelės buvo saugomos kaip šventės atsiminimas. Jas kišdavo už sijos, gegnių, šventų paveikslų. Galimas dalykas, kad dėl asociacijų su Kristui po kojomis klotomis palmių ša-

⁷ *Ten pat*, p. 115.

⁸ Покровская Л. В. Земледельческая обрядность, Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Исторические корни и развитие обычаев, Москва, 1983, с. 80.

komis verbas dėdavo ir po kryžiumi. Tačiau jos dažniau buvo suprantamos kaip apsauginė priemonė ir siejamos su ūkine sėkme; tokia samprata, pasak J. Kudirkos, labiau buvo būdinga žemaičiams⁹. Viską, kas likdavo nuo šventų paveikslų, suvynio-davo į drobę ar laikraštį ir kišdavo į palubę už sijos ar dėdavo ant krosnies, kad išdžiūtų. Buvo tikima, kad iki Velykų neišdžiovinęs ir nenukūlęs verbos nesuspėsi laiku užbaigti būtinų pavasario darbų. Nukūlę verba vieni jos ražus sudegindavo, kiti (labai retais atvejais) išprausdavo į trobos stogą ar užkišdavo ant aukšto už gegnių, tikėdami, jog tai apsaugos visus sodybos pastatus nuo žaibo, gaisro ir audrų. Nukultus kadagio spyglius suberdavo į dėžutę ar maišelį ir laikydavo nuošalioje vietoje, dažniausiai spintoje, stalo stalčiuje ar ant lentynos, iki prireiks juos panaudoti.

Išdžiovinimas verbos šakeles naudojo patalpoms smilkyti, kad būtų geresnis kvapas. Trobos vidų neretai smilkydavo prieš pakviesdami ligoniui kunigą, per laidotuves. Pavieniai apklaustieji teigė, jog apsauginiais tikslais smilkydavo per Kalėdas, Sekmines ir Velykas. Didįjį šeštadienį bažnyčios šventoriuje degdavo šventa ugnis. Ją į namus parsinešdavo specialiomis prie virvučių pririštomis kempinėmis, sukdami jas virš galvos, kad nešama ugnis neužgestų. Šia ugnimi uždegdavo kadagio spyglius trobos vidui ar visiems sodybos pastatams smilkyti.

Pastatų pasmilkymas švenčių dienomis dar negarantavo patikimos apsaugos nuo žaibo. Dar buvo smilkoma per audras. Pasakojama, jog iki perkūnsargių atsiradimo žmonės paniškai bijojo žaibo ir griaustinio. Ir neatsitiktinai – žaibo iškrovos neretai tapdavo nelaimių priežastimi. Sudegdavo ne tik per gyvenimą užgyventas žmogaus turtas, bet ir kaimynų sodybos. Todėl per audrą ant stalo ir palangių iš kadagio spyglių berdavo kryžiaus ženklą, naudodamiesi kastuvėliu arba žarijų lygintuvu smilkydavo visas trobos patalpas, peržegnodami kiekvieną langą ir kiekvieną trobos kertę. Smilkydavo vienas iš šeimininkų, o kiti šeimos nariai tuo metu suklaupę prie šventų paveikslų kalbėdavo poterius, maldaudami Dievo apsaugos namams ir sau patiems. Apklaustos Purvių I, Beržėnų ir Paeglesių kaimų gyventojos prisiminė, jog jų seneliai smilkydavę trobą ir iš išorės.

Per Jurgines verba buvo smilkomi iš tvarto išgenami gyvuliai. Tam naudojo ne tik kadagio spyglius, bet ir per Žolines šventintas žoles. Smilkydavo tvarte ir lauke prie jo durų. Tvarte tai būdavo daroma dažniausiai tik lietingu oru. Šeimininkas įeidavo su rūkstančiu lygintuvu (jis buvo naudojamas todėl, kad iš jo nekildavo kibirkštys, tai garantavo apsaugą nuo gaisro) į gyvulių gardą, peržegnodavo juos ir gindavo į lauką. Kam to neužtekdavo – smilkydavo dar ir išvartytus į lauką: prie tvarto durų pastatęs lovį su édalu, šeimininkas aprūkydavo édančius gyvulius juos dar ir peržegnodamas. Atlikusias žarijas supildavo į krosnį, nes šventintą daiktą, nors ir sudegusį, išmesti šiaip sau kur nors buvo laikoma šventvagyste.

Kadagio spygliais smilkydavo ir vaikus. Vieni tai darydavo per Verbas, grįžę iš pamaldų, kiti – bet kokią eilinę dieną. Vaikai buvo smilkomi nuo išgaščio, neramaus miego ir šiaip siekiant apsaugoti nuo įvairiausių nelaimių ir ligų. Juos smilkydavo žegnodami ir kalbėdami maldas savais žodžiais, naudodami tą patį kastuvėlį arba lygintuvą. Viena apklaustoji, Rimšių k. gyventoja, atsimena buvusi motinos smilkoma, kai į veidą jai įkando šuo.

Didžioji dalis apklaustųjų teigė,

⁹ Kudirka J. *Vilniaus verbos*, p. 6.

su kotais ar atskirai verbai išdžiūvus. Tačiau, matyt, seniau jie taip pat turėjo apsauginę maginę reikšmę. Senyvo amžiaus Beržėnų k. gyventoja tvirtino, jog raišteliu naudoję gyvuliams gydyti. Jais būdavo aprišama sužeista ar skaudama kūno vieta.

Respondentai tvirtino, jog dirbtinės verbos apylinkėse nebuvo gaminamos. Tačiau pasitaikydavo, kad bažnyčioje kas nors turėdavo neįprastą verbą. Dažniausiai tai būdavo atvykėliai ar dovanotų verbų savininkai. Tačiau įvairių dirbtinių priedų prie kadagio puokštės po Pirmojo pasaulinio karo pasitaikydavo.

Didesnė dalis papročių, susijusių su verbomis, išnyko pokariu, sovietinės okupacijos metais. Tada nustojo gyvuoti ir gyvulių bei namų smilkymo papročiai. Trobas smilkyti per audras nustota pradėjus masiškai diegti žaibolaidžius. Kai kurių papročių išnykimas buvo susijęs su viešuoju žmonių gyvenimu, kurį sovietmečiu kontroliavo valdžia. Ilgiau išliko tos apeigos, kurios atliekamos individualiai. Antai dažnas senesnis žmogus dar ir dabar sugrįžęs iš bažnyčios Verbų sekmadienį verba pasmilko namų vidų. Tačiau tas smilkymas nebe visuotinis, koks buvo prieškario laikais. Vieni tam tikslui įmeta kadagio šakelę tiesiog į krosnį, kiti pasmilko uždėję ją ant kastuvėlyje pasemtų žarijų. Tačiau nebeaprukomas visas namas, pasitenkinama viena jo patalpa. Pora apklaustųjų teigė, jog šventintos verbos kadagį naudoją smilkymui prie karsto per laidotuves. Šis kambario oro gaivinimo būdas žinomas visoje Lietuvoje ir akivaizdžiai liudija, kad dabar religinis paprotys (šventinta verba) yra susipynęs su praktiniais siekiais (negero kvapo naikinimas). Tačiau šiandien verba dažnuose namuose, be šventės atminimo, neretai atlieka tik tam tikrą dekoratyvinę funkciją. Parsineštą šventintą verbą daugelis stato į vazelę, užkelia ant spintos ar kokios lentynos, kiti ją tradiciškai padeda ant krosnies. Pastaruoju atveju galima išvelgti nesąmoningą tradicijos gyvybingumą, nes krosnis išlieka pavojingu objektu, o kaip matėme, apsaugai nuo gaisro verbos naudotos gana plačiai. Dėl tos priežasties kaip šventintą daiktą (nors aktyviai nenaudoja apsauginiais ar kt. tikslais) ne vienas verba laiko iki kitų metų Verbų sekmadienio. Taip pat neretas praėjus šventėms verba sudegina (kaip švęstą daiktą) vos jai sudžiūvus. Dar teko užtikti atvejį, kai Papilės gyventoja vis dar pasmilko pirmą kartą į lauką išgenamą gyvulį.

Verbos šiuo metu prarado daug metų žemdirbių papročiuose vyravusią apsauginę reikšmę, tačiau kaip religinis atributas, t. y. sakramentalija, tęsia ilgalaikę tradiciją.

Pasakojo

1. Eugenija Butrienė, gim. 1928 m. Kožiškės k.
2. Julija Janiškienė, gim. 1911 m. Draginių k., gyv. Papilėje.
3. Ona Katkienė, gim. 1921 m. Purvių I k.
4. Elena Kažukauskienė, gim. 1921 m. Vienrankių k.
5. Valė Krovienė, gim. 1928 m. Užusienių k.
6. Bronė Montvydienė, gim. 1929 m. Paeglesių k., gyv. Papilėje.
7. Stasė Prielgauskienė, gim. 1924 m. Šiliškių k.
8. Bronislava Šiaulienė, gim. 1917 m. Baublių k.
9. Uršulė Šležaitė, gim. 1917 m. Rimšių k.

XX a. pradžios žaidimai Kušleikių kaime

Antanas Gričius*

Kaip pasakoja Klastauskienė (apie 60 metų amžiaus, gyvenanti Papilės valsčiaus Auksučių kaime), XX amžiaus pradžioje Kušleikių kaime buvę daug jaunimo. Jis šventadienių popiečiais arba šiaip ilgais žiemos vakarais rinkdavęsis į vieną vietą laisvalaikiui praleisti. Tam buvę gana daug žaidimų. Būdavo, susieis būrelis jaunimo ir ims *šeškeną meškeną pirkti* ar ką kitą žaisti. Mėgstamiausi būdavę šie žaidimai.

Šeškeną meškeną pirkti. Žaidėjų skaičius ir amžius neribotas, gali žaisti visi pradedant piemeniu ir baigiant žilagalviu seniu. Žaidėjai susėda troboje ant suolo, pasienyje. Vienas iš jų, vadinamas ponu, pasodinamas atskirai nuo kitų kur nors kampe. Dar vienas žaidėjas vaidina pirklių. Jis, eidamas iš eilės prie kiekvieno žaidėjo, klausia: „*Ar neturi šeškenos meškenos parduoti?*“ Užklaustasis tai papeša, tai pastumia arba kaip nors „mandriai“ atsako pirkliui. Šis, ką jam padarė žaidėjas, turi lygiai tą patį padaryti ponui. Pvz., jeigu žaidėjas pasivoliojo pavirtęs ant žemės, tai pirklys turi prieš poną lygiai taip pat padaryti. Taip pirklys eina prie kiekvieno žaidėjo iš eilės ir kokią *šeškeną meškeną* nuperka, tokią tuojau parodo ponui. Išpirkęs iš visų žaidėjų šeškenas, pirklys priėjęs prie pono klausia: „*Nu, kuris bjauriausiai padarė?*“ Ponas atsako, kad tas ir tas. Bjauriausiai padaręs turi užimti pono vietą. Tada žaidimas pradedamas iš naujo.

Nevalniką pirkti. Visi žaidėjai susėda į eilę. Vienas iš jų, vadinamasis *nevalnikas*, atsisėda nuo visų nuošaliai. Dar vienas žaidėjas, vadinamasis *pravadnikas*, galima sakyti, vadovauja visam žaidimui. Jis iš eilės visiems žaidėjams duoda vardus pagal savaitės dienas, t. y. Pirmadienis, Antradienis ir t. t. Žaidimo sąlygos tokios: kai *pravadnikas* žaidėją pašaukia (vardu) prie *nevalniko*, žaidėjas turi paklusti, tačiau prieš darydamas bet kokią judesį turi atsiklausti *pravadniko*: „*Ar valnu taip daryti?*“ Jeigu ką padarys neatsiklausęs, turės duoti fantą.

Pvz., „Trečiadienis prie *nevalniko*“. Pašauktasis Trečiadienis turi prieš atsikeldamas nuo suolo atsiklausti, „*Ar valnu atsikelti?*“ ir taip toliau, kol tik nueina prie *nevalniko*. Paprastai *pravadnikas* liepia *nevalnikui* ką nors bloga padaryti, pvz., už nosies patempti, už plaukų papešti. Prieš tai darydamas bei grįždamas sėsti žaidėjas dėl kiekvieno judesio turi atsiklausti.

Prie *nevalniko* šaukti *pravadnikas* gali kurį tik nori žaidėją, iš eilės nereikia. Paprastai būna šaukiamos merginos: jos dažniausiai apsirinka arba drovisi kur nors *nevalnikui*, daugiausia vyrui, čiuptelėti ir taip daugiausia fantų įduoda. Prisirinkęs daug fantų, *pravadnikas* skelbia jų išpirkimą. Fanto savininkas turi atlikti *pravadniko* nustatytą bausmę. Pvz., tris teisybes ar tris neteisybes iš lauko parnešti, druskos parvežti. Fantų išpirkimas sukeldavęs daug juoko. Kai visi juos išsiperka, žaidimas pradedamas iš naujo.

Šarkelę nešti. Žaidėjų skaičius neribotas. Jie sustoja troboje (viduraslyje) ratu ir atgal nežiūri. Rankas laiko su-

* ŠAM, b. 59, l. 276–283. Rašytas 1941 m. lapkričio 17 d.

sidėję ant nugaros. Vienas žaidėjas eina aplink (rato išorėje) sakdamas: „*Nešu nešu šarkelę, kam teks, tas keps*“ (kartojama du ir daugiau sykių). Ėjėjas turi kietai susisukęs rankšluostį – *šarkelę*, kurį, pasakęs paskutinį kartą „*Kam teks, tas keps*“, įbrunka kuriam nors žaidėjui į ant nugaros sudėtas rankas. Gavęs susuktą rankšluostį žaidėjas turi iš dešinės stovinčiam kaimynui duoti kailin – „*kepti*“. Mušamasis turi iš dešinės apibėgti visą sustojusių žaidėjų ratą (mušėjas vejas ir muša) ir vėl atsistoti į savo vietą. Tas, kuris ėjo nešdamas *šarkelę*, atsistoja į mušėjo vietą, o šis vėl neša *šarkelę* aplinkui. Taip žaidžiama, kol nusibosta.

Kurpis. Žaidėjų skaičius ribotas (priklauso nuo suolo ilgio). Visi žaidėjai, išskyrus vieną, susėda ant suolo greta vienas kito taip, kad neliktų tuščio tarpo. Nebetilpęs žaidėjas eina iš eilės prie kiekvieno sėdinčiojo ir klausia: „*Ar neturi kurpio?*“ Užklaustasis paprastai atsako, jog „*kurpis pabėgęs pas susiedą*“. Priėjęs prie paskutinio žaidėjo, kurpio ieškotojas sušunka: „*Kurpi kurpi kurpi!*“ Tuomet visi žaidėjai turi greitai keltis ir keistis vietomis. Kurpio ieškotojas taip pat puola atsisėsti. Kuris vietomis nespėja pasikeisti, t. y. palieka bestovįs, turi ieškoti kurpio. Taip žaidžiama, kol nusibosta.

Sidabro rublis. Žaidėjų skaičius neribotas. Žaidžiama troboje. Žaidėjai susėda į eilę ant suolo. Vienas iš jų nešioja sidabro rublį – eidamas iš eilės prie kiekvieno žaidėjo sako: „*Še tau sidabro rublį, nesakyk nei ja, nei ne, nei juoda, nei balta*“. Vadinasi, uždraudžiama vartoti šiuos keturis žodžius: *ja, ne, juoda, balta*. Išdalijęs visiems po sidabro rublį, dalytojas eina vėl iš pradžios ir klausinėja: „*Ką pirikai už sidabro rublį?*“ Žaidėjas turi atsakyti, ką pirkęs, tačiau turi nepavartoti uždraustųjų žodžių. Jeigu vieną iš jų pamini, turi duoti fantą. Kad šis būtų išgautas, dažnai ilgai vargstama klausinėjant, kad žaidėjas apsiriktų ir ištartų uždraustąjį žodį, reikia mokėti užduoti klausimus. Kada fantų prisirenka gana daug, skelbiamas jų išpirkimas. Jeigu kuris žaidėjas fanto nenori geruoju duoti, aiškindamasis neturįs ar kaip kitaip, tai iš tokio fantas išgaunamas per jėgą, pvz., iš mergaičių atimama skarelė nuo galvos, pirštinės. Kai visi fantus išsipërka, žaidimas pradedamas iš naujo.

Žiužį mušti. Žaidimas išlikęs iki šių dienų. Talkose, vestuvėse, susiėjimuose dar ir šiandien einama *mušti žiužio*. Žaidėjų skaičius neribotas, daugiausia žaidžia jaunimas ir suaugusieji – vaikai bijo *žiužį mušti*. Žaidžiama šitaip. Vienas žaidėjas atsisėda ant suolo ar lovos (kur daugiau yra vietos) ir laiko ant kelių pasidėjęs pagalvę. Kitas žaidėjas, žiužis, įsikniaubia veidu į pagalvę taip, kad nematytų, kas aplink dedasi, ir atstato savo užpakalį mušti. Visi kiti žaidėjai apstoja žiužį pusračiu ir stebi, kaip vienas iš jų kietai susuktu rankšluosčiu muša žiužį. Mušėjas sukirtęs jam per strėnas staiga rankšluostį paleidžia. Gavęs per strėnas žiužis pašoksta ir turi atspėti, kuris iš žaidėjų jam kirto. Jeigu atspėja, mušėjas turi užimti žiužio vietą, o jeigu neatspėja, tuomet turi vėl gulti žiužio vietoje. Taip turi gulėti, kol atspėja, kuris žaidėjas mušė.

Vaikų auklėjimo papročiai*

Stasys Daunys

Paprastai sodiečių vaikai labai smalsūs. Nėra vietelės sodyboje, kurios jie nebūtų apžiūrėję. Nors vaikams tėvai draudžia kur nors eiti, jie slapčia, kada tėvų namuose nebūna, vis tiek tą vietą aplanko. Būna ir tokių atsitikimų, kad vaikai ima iš pakampių erzinti svetimą raišą, aklą ar šiaip pasiligojusį žmogų. Pasitaiko, kad bežaisdami nuvargina kačiukus, šunį ar kitą gyvulėlį, kuris neturi jėgų mažųjų išmonėms atsispirti. Kad vaikus atpratintų nuo tokių poelgių, tėvai ar šiaip suaugusieji ima jiems pasakoti įvairius atsitikimus, pritaiko vaizdingus posakius, nuo kurių vaikams darosi baugu eiti į draudžiamą vietą ar netinkamai elgtis. Čia pateikiama keliolika tokių pasakymų bei papročių.

1. Kada vaikai ima apgaudinėti šunį – pašaukia rodydami rankoje duoną, o kai šuo atbėga, ją patys suvalgo, sakoma: *„Jei apgaudinėsi (arba turbaivosi) šunį, tai tau apšas šikinė“*.

2. Taip pat negalima tampoiti šuns už uodegos. Jei vaikai tai daro, sakoma: *„Netampyk šunies už uodegos, nes gali akis pri-triesti“*. Arba: *„Šuva gali pratrysti“*.

3. Kad su katinu vaikai nežaistų, sakoma: *„Pateks katino plaukas į pilvą, ir ims pilvas želti“*.

4. *„Negalima, vaikai, valgyti neprinokusių obuolių – ims skauduliai augti“*.

5. Panašiai sakoma, kada vaikai prinokusius obuolius raško: *„Nevalgykit prinokusių obuolių, nes suvalgysit sėklą ir pilve ims dygti medis“*.

6. Kad vaikai neitų prie kūdros, sakoma: *„Neik prie koželkos – koželkoje bubis tupi“*.

7. Kad vakarais patamsiais nevaikščiūtų, o eitų gulti, sakoma: *„Neikite, vaikai, patamsin, nes iš kerčios gali baubas pačiupti“*.

8. Kada atvažiuoja į kaimą žydelis su prekėmis, motina, vaikus varydama kamaron, sako: *„Lįskit kamaron – žydas atvažiuoja su didele barzda vaikus rinkdamas“*. Šie, žinoma, paklausia: *„Kur jis mus dės?“* Motina atsako: *„Ant macelių [velykinių žydų paplotėlių] iškeps“*.

9. Kada vaikai ima „šikinėti“ kieme, asloje ar šiaip ne vietoje, motina bauginama sako: *„Na, bambizai, rasiu kur ant tako šūdelį, uždėsiu šiaudų ir padėsiu, tada kaltajam subinė apšas“*.

10. Kada vaikai užsimano pirmą kartą į miestą nuvažiuoti, motina baugina: *„Kas pirmą kartą nuvažiuoja miestan, tas turi pabučiuoti seną, apsisnargliavusių žydelką“*.

11. Kada vaikai būna ypač smalsūs, mėgsta lipti ir klausytis, ką suaugusieji kalba, motina juos perspėja: *„Daug žinosit, greit pasensit“*.

* Straipsnis pavadinimu „Įvairūs papročiai, nuo kurių priklauso vaikų drausmingumas“ saugomas ŠAM, b. 59, l. 119–122. Rašytas 1943 m.

12. Kada ima gryčioje švilpauti, motina sako: „*Nešvilpkit troboje – velnią prišauksit*“.

13. Kada valgydami arba šiaip sėdėdami supa kojas, motina sako: „*Nelinguokit kojų, nes velnio vaikus užsupsit*“.

14. Kada „sulindę“ į langus žiūri į pravažiuojančiuosius, motina sako: „*Nežiūrėkit lange sulindę – nutvers kas už šnyplės*“.

15. Kad vaikai nelaipiotų vienas kitam per galvas, sako: „*Nežargstykite per galvas, nes peržergtasis nebeauga*“.

Tada vaikai peržergia atgal ir sako: „*Nieko nevodyt [nepakenks]*“.

16. Kada vaikas nosies nenusivalo, sakoma: „*Ubagas išlindo*“; arba: „*Ubagas lazda kaišioj*“.

17. Vaikai mėgsta pasijuokti iš raišo, aklo ar šiaip pasiligojusio žmogaus; kad to nebūtų, motina sako: „*Nesijuokit, nes ir jūs tokie palikti galite, jei juoksitės*“.

18. Kada vaikai, ypač žiemą, sėdi prieš ugnį ir į ją spjau do, motina sako: „*Nespjaudykite į ugnį – po smerčio karštą plyta laižysit*“.

Šis posakis vartojamas ir tarp suaugusiųjų.

19. Kada vaikai valgydami mėto duoną, motina perspėja: „*Nemėtykite duonos – rugiai nederės ir duonelės daugiau nebus*“; arba: „*Dievo dovaną mėtot*“.

Sakoma ir taip: „*Nemėtykite duonos – pasenę ubagais išeisit*“.

20. Kada vaikai apstoja aklą senelį erzinti, motina sako: „*Neerzdinkite, bo nutvers senukas už kaltūnų [plaukų] ir nužnybs nosę*“; arba: „*Kad skremps senukas su lazda!*“

21. Kai vaikai vietoj sviedinio ima kepurę mėtyti, motina sako: „*Nemėtykite kepurės, bo atlėks varna, pagaus ir nuneš savo vaikams į lizdą*“.

22. Kada raško neprinokusius agrastus, sako: „*Neskabykite jaunų agrastų, bo suskis apstos*“.

23. Kada vaikai prašo nupirkti saldainių, tėvai sako: „*Saldainiai nesveik valgyti, bo dantys išbirs*“.

24. Kada vaikas „baltai“ nusiprausia, sakoma: „*Dabar tave varnos pagaus – neik į lauką*“.

25. Kad vaikas skaitydamas nevalgytų, sakoma: „*Negalima skaitant valgyti, nes pometę [atmintį] suvalgysi*“.

26. Kada valgo lovoje atsigulęs, sakoma: „*Gulėdamas valgai, mirdamas apsišiksi*“.

Šis posakis vartojamas ir tarp suaugusiųjų.

27. Kad vaikai nešokinėtų per tvoras, sakoma: „*Nešokinėkite per tvoras – kelnės perplyš*“.

28. Kad nedraskytų paukščių lizdų, nerinktų kiaušinių, ir nekankintų mažyčių paukštelių, sakoma: „*Nemūčykite paukščių vaikų ir nerinkite kiaušinių, nes jūsų vaikai bus invalidai*“.

29. Kad vaikai neliptų į medžius, sakoma: „*Nelipkite į medžius – varnos pakaušį prakirs*“; arba: „*(...) kepurę nutrauks ar akis iškapos*“.

Maistas ir mitybos tradicijos

Lina Kriaučionytė

Maisto gamyba yra viena tų materialinės kultūros sričių, kuri labiausiai susijusi su liaudies buitimi. Daugelis valgių yra panašūs visoje Lietuvoje, tačiau nemaža ir tokių, kurie būdingi vienai ar kitai etnografinėi sričiai. Iš dalies sritinius ypatumus lemia gamtinės sąlygos, tačiau svarbiausia yra liaudies tradicijos. Per ilgus amžius kaimo žmonės kūrė įvairius maisto produktų perdirbimo ir pačių valgių paruošimo būdus, ir ši patirtis buvo perduodama iš kartos į kartą. Įvairiau ir įdomiau valgi gaminti pradėta po Antrojo pasaulinio karo. Vyresnės kartos Papilės apylinkių gyventojai dar išsaugojo kai kuriuos tradicinės mitybos prisiminimus. Straipsnis parašytas pagal 2002 m. vasarą užrašytus senyvo amžiaus Papilės apylinkių gyventojų pasakojimus (jų pavardės surašytos straipsnio gale), kurie plačiausiai apima XX a. 3–4 dešimtmetį ir net Pirmąjį pasaulinį karą. Medžiaga rinkta pagal V. Miliaus sudarytą rankraštinių klausimyną „Valstiečių maistas ir namų apyvokos daiktai“.

Maisto produktai ir jų paruošimas. Svarbiausią vietą valstiečių mityboje užėmė augalinės kilmės produktai. Iš įvairių miltų gaminti patiekalai buvo kasdienės mitybos pagrindas. Daugiausiai reikėjo turėti stambiai maltų ruginių miltų, kurie pirmiausia buvo vartojami duonai kepti ir retesniais atvejais kitiems valgiams gaminti. Iš pikliuotų kviečių miltų kepavo ragaišį, pyragą ir kitus skanėstus, o iš miežių buvo daromos kruopos, malami miltai. Avižinių miltų maistui nedaug buvo vartojama, dažniausiai kisieliui. Paprastai avižas, kaip ir pupas, vikius ir žirnius, vartojo kiaulių pašarui.

Ne kasdien, tačiau dažnai valgė mėsą. Tam tikslui pjaudavo kiaules, avis, veršius, vištas, antis, rečiau žąsis, kalakutus. Svarbiausią vietą mityboje užėmė kiauliena, antroje vietoje aviena ir rečiau veršiena. Kiaules skersdavo žiemą, kad mėsa ne taip greit gestų, paprastai prieš Kalėdas, kai baigiasi pasninkas, be to, jau būna pasibaigusios avienuos ir paukštienos atsargos. Ne kiekvienas valstietis galėjo per metus skersti kelias kiaules, todėl mėsos niekada nebūdavo pertekliaus. Norėdami pagausinti jos atsargas ar pagerinti kokybę, pasitelkdavo magiją. Žmonės, kurie norėjo, kad verdama mėsa išsipūstų ir būtų skalsi, pjaudavo gyvulį tarp delčios ir jauno mėnulio fazių arba per pilnatį. Buvo manoma, jog mėnesio pabaigoje pjauto gyvulio mėsa bus kieta. O jei vasarą pritrūkdavo mėsos, tai pjaudavo delčioje arba esant jaunam mėnuliui, kad mėsa nekirmytų.

Šviežios mėsos valgydavo nedaug, ją ilgesnį laiką išlaikyti galima tik žiemą, pagaliau mėsos turėjo užtekti ilgam. Todėl ją pirmiausia pasūdydavo, o paskui kiaulienos kumpius, lašinius, dešras kabindavo į trobos centre esantį kaminą ir rūkydavo kadagiais, žaliais alksniais, o kai kas dar ir eglišakiais. Kiaulienos taukus su plėve suvyniodavo, kraštus apsiūdavo, pasūdydavo ir parūkydavo. Šį patiekalą, vadinamą *užkulu*, vartodavo sriubai pagardinti arba valgydavo su bulvėmis. Iš likusios mėsos (nuo kauliukų, nugarinės, lašinių) gamindavo dešras. Kai kurie Papilės apylinkės gyventojai sumaldavo plaučius, kepenis, širdį ir sukišę į kiaulės žarnas parūkydavo. Taip pagamintas dešras vadindavo *kepeninėmis*. Šiuose kraštuose visi mėgo kraujinius ir bulvinius vėdarus, iš kiaulių galvos ir kojų mėsos virdavo šaltieną (*košelieną*). Po

Pirmojo pasaulinio karo kartais turėdami šviežios mėsos jau valgydavo kotletus, kukulius (*kleckus*) su malta mėsa, kepėdavo pyragaičius su lašinių įdaru. Tačiau dažniausias valgis būdavo virta mėsa ar lašiniai su raugintais kopūstais.

Antrą vietą po kiaulienos užėmė aviena. Ji buvo sezoninis produktas. Avis pjaudavo rudenį, daugiausia talkoms. Avienos taukai – lajus maistui tinka tik karšti, nes jie labai greit stingsta. Lajų dažniausiai vartojo blynams kepti. Papiliškė J. Joniškienė prisiminė, kad avienos taukus žmonės vadinę *žvaktaukais*, nes iš jų gaminėdavo žvakes (teisingiau – lajines lempeles): į išskobtą buroką įtaisydavo vata apvyniotą pagaliuką ir pripildėdavo avienos lajaus.

Mitybos kokybė priklausė nuo ekonominės šeimos padėties. Maistui labiausiai vertindavo vištų kiaušinius. Tačiau prasčiau gyvenantys valstiečiai kiaušiniene mėgdavosi labai retai, tik tada, kai susirgdavo, ar svečiuose. Kiaušinius dažniausiai parduodavo. Žąsų, kalakutų, ančių kiaušiniai brangesni, jų nevalgydavo ir paprastai palikdavo perėti. Šių paukščių kiaušiniai naudoti ir liaudies veterinarijoje. Kai kurie turtingesni papiliškiai jais girėdavo veršiukus, kad šie geriau augtų.

Didelę reikšmę turėjo pienas ir jo produktai. Pieną laikydavo moliniuose induose ir skardiniuose bidonėliuose (*kanikėse*). Pastaruosius nuleisdavo į šulinį, kad pienas atvėstų ir ne taip greit surūgtų. Grietinėlei nuo saldaus pieno atskirti buvo naudojamos *kanikės* su kraneliu, o nuo rūgštaus pieno grietinėlę nugriebdavo samčiu arba šaukštu. Turtingesnieji turėdavo separatorius. Grietinę kartais veždavo parduoti į turgų arba suvartodavo sviesto gamybai. Iš rūgpienio gamindavo sūrį, kurį paskanindavo kmynais, ir varškę. Ją taip pat valgydavo su virtomis bulvėmis. Žinomas iš latvių perimtas patiekalas *skabaputra*. Tai raugintame piene išvirtos miežinės kruopos. Likusias po sviesto gamybos pasukas suvartodavo patys arba sušerdavo gyvuliams.

Svarbią vietą maisto racione užėmė ir daržovės: bulvės, kopūstai, burokėliai, morkos, agurkai, rečiau ropės. Žirnius ir pupas sėdavo daržuose ir laukuose. Daržoves vienį laikydavo išbetonuotuose ar išmūrytuose *sklepuose*, kiti – iškastose ir uždengtose lentomis ir šiaudais duobėse, kurias vadino *rūsiais*. Tarp daržovių pirmą vietą užėmė kopūstai, burokėliai ir agurkai. Kopūstai vasarą buvo vartojami švieži, o žiemai buvo raugiami. Raugimui susmulkintus kopūstus supildavo į didelį kubilą, iš prieskonių įdėdavo kmynų, spanguolių, kartais rūgščių obuolių. Kopūstų valstiečiai stengdavosi prisiraugti tiek, kad užtektų žiemai ir pavasariui. Raugindavo ir burokėlius. Kad šie geriau rūgtų, kai kas ant kubilo dugno pridėdavo duonos plutų. O kad rauginti agurkai būtų kieti ir tvirti, į kubilą įmesdavo ažuolo lapų.

Valstiečiai maistui vartodavo ir įvairias miško gėrybes: mėlynės, žemuogės, gervuogės, avietės, spanguolės, bruknės. Jas valgė šviežias ir konservuotas. Nepriklausomos Lietuvos metais iš miško ir sodo uogų bei vaisių (braškių, serbentų, agrastų, obuolių, kriaušių) pradėjo virti uogienę su cukrumi. Be cukraus gamino tik obuolių ir bruknių uogienę, kurią laikydavo variniuose puoduose. Spanguolės ir bruknės taip pat ilgai išsilaikydavo natūralios. Jas, kaip ir obuolius bei kriaušes, laikydavo dėžėse ant gyvenamojo namo aukšto.

Uogauti ir grybauti papiliškiai eidavo būreliais (bent pora suaugusiųjų ir ūgtelėjusių vaikų) iš ankstauro ryto. Iš grybų daugiausia rinkdavo rudmėses, raudonviršius, kelmučius, baravykus, voveraites (vietinių vadinamas *gaidkojais*). Grybus porą

kartų nuvirę pasūdydavo ir sudėtus į kubiliukus paslėgdavo žiemai. Kai kuriuos grybus, pvz., baravykus, kelmučius, raudonviršius, džiovindavo.

Papilės apylinkėse, ypač Ventos pakrantėse, būta daug lazdynų. Riešutauti eidavo daugiausia jau paaugę vaikai, pasiėmę kablį šakoms palenkti. Riešutus gliaudydavo šiais būdais: 1) mediniais spaustukais, 2) geležiniais, kalvio nukaltais, spaustuvais, 3) su replėmis, 4) su kūjeliu.

Iš laukinių žolinių augalų maistui buvo vartojamos rūgštyinės, o iš prieskoninių augalų – kmynai, mėtos, apyniai. Neapsieita ir be pirktonių prieskonių – lauro lapų, pipirų. Taip pat pirkdavo druską, cukrų. Neturtingesni valstiečiai dažniau vartodavo sachariną, nes jis buvo pigesnis. Kiti iš cukrinių runkelių gamindavosi sirupą.

Maisto gamybos įrankiai ir įrenginiai. Maistui gaminti naudojo daug ir įvairių rykų bei įrenginių. Svarbiausias įrengimas buvo krosnis su virykle. Kasdienis maistas būdavo gaminamas gyvenamojo namo virtuvėje arba lauko viralinėje. Dažnai gyvenamajame name būdavo kaminas, kuriame rūkydavo mėsą, virdavo valgi, darydavo alų, šutindavo jovalą kiaulėms. Pagrindiniai kamino įrenginiai buvo: 1) skersiniai, skirti mėsai pakabinti, 2) kablys katilui pakabinti. Jei kas neturėdavo kamino, vasarai pasistatydavo iš akmenų lauko krosnelę, vadinamą *pakūrike*.

Duonai kepti buvo naudojami šie rykai: 1) duonkubilis duonai raugti, 2) *kačerga* krosniai kūrenti, 3) *pečšluostė* ir kibiras su vandeniu jai pamirkyti, 4) ližė duonai į krosnį pašauti.

Kruopoms, kanapėms ir sėmenims grūsti naudojo piestas, kurios šiame krašte vadinamos *grūstuvėmis*. Jos buvo medinės, taurės, kurios vidus išskobtas į apačią siaurėjančiai, formos. Šiose grūstuvėse buvo grūdama kirvio kotu. Kitas prietaisas kanapėms arba aguonomis trinti – puodas gruoblėtu vidumi ir iškilium dugnu. Jame buvo trinama sunkiu, ilgakočiu grūstuvu, užpilant truputį šalto virinto vandens. E. Daunienė dar atsimeina tėvėlių namuose rankines gernas. Dvi apvalios akmeninės girnapsės buvo įtaisytos medinėje dėžėje. Prie viršutinės girnapsės buvo pritaisytas lankas su kilpele, į kurią įkišdavo *rakačiola* (stiebą gironoms sukti). Dėžė turėdavo piltuvėlį (*leikutę*), per kurį miltai byrėdavo į kibirą. Juos nuo girnapsių ir dėžės nušluodavo žasies sparnu. Gernos buvo laikomos klojime, klėtyje arba prieangyje. Jomis maldavo ir vyrai, ir moterys, bet dažniau vyrai, nes tai daryti būdavo sunku. Rankinės gernos išnyko, kai po Pirmojo pasaulinio karo išplito malūnai.

Papilės apylinkėse buvo penki vandens malūnai: 1) Papartinės, 2) Rudikių (sudegė per karą), 3) Augustaičių (medinis malūno pastatas sudegė 1931 m., bet buvo greit atstatytas naujas – mūrinis; jame veikė dvejios stambaus malimo gernos, kruopų malimo prietaisas, piklius ir valcai kvietiniams miltams malti), 4) Mikučiausko ir 5) Papilės. Malūnai turėjo pakankamai darbo. Rudenį, kai reikėdavo sumalti daug grūdų, eilėje tekdavo pralaukti 2–3 dienas. Tarpukariu už malimą būdavo atsiskaitoma grūdais.

Namų ūkyje gana svarbiu laikytas rėtis. Jo šonai buvo daromi iš pušies medienos, o dugno tinklelis pinamas iš liepos karnelių. Juo pirmiausia valydavo grūdus, o su tankesnio pynimo rėčiu sijodavo miltus, kmynus, sėmenis, aguonas ir kt. Jis taip pat buvo naudojamas kukuliams (*kleckams*), išvirtiems grybams nukošti, o į rėtį įkloję lininį audeklą nutekindavo ir sūrio, varškės pasukas.

Sūriui slėgti buvo naudojami dviejų formų sūrspaudžiai (*slėgtuvai*): 1) spaustuvai – sudaryti iš dviejų apačioje sukabintų lentelių, kurios viršuje buvo suveržia-

mos mediniu arba geležiniu sraigtu, 2) rėminiai sūrspaudžiai¹ – lentelės įtaisomos į viršuje platėjančius rėmus, o į viršutinėje dalyje esančias išpjovas įdedami du *kyliai*, kurie suspaudžia lenteles. J. Joniškienė papasakojo, kad sūriui džiovinti naudodavo pailgus ir apvalius *kretiliukus*, nupintus iš medžio šakų. Jie turėdavo dangčius ir buvo laikomi saulėje vietoje.

Sviesto gamybai buvo naudojamos dviejų formų sviestmušės: 1) apvalios stačiaus mušimo, 2) sparnuotės ketvirtainės sukamos. Pastarosios sviestmušės – tai gulščios dėžės ar statinaitės, kurių viduje įtaisyti sparneliai, sukami rankena. Pirmosios sviestmušės buvo plačiausiai paplitusios. Dar prisimenama, kad po Pirmojo pasaulinio karo kai kas sviestą sukdamo moliniame puode mediniu šaukštu.

Kasdieniniai valgiai. Pagal tradiciją valgį gamindavo pati šeimininkė nepriklausomai nuo to, ar šeimoje buvo dukterų arba samdytų merginų. Šios tik padėdavo šeimininkei arba pakeisdavo ją ligos atveju. Virėjos amato specialiai niekas nemokė – mergaitės viską dirbo kartu su vyresniaisiais ir išmokdavo savaime. Savarankiškai gaminti maistą dažniausiai pradėdavo tada, kai ištekėdavo arba netekdavo tėvų, susirgus motinai ir pan.

Vienas pagrindinių moters darbų buvo duonos kepimas. Duonai tešlą maišė duonkubilyje. Pirmiausia užplikydavo ruginius miltus. Į tešlą dėdavo druskos, kmy-nų, įmaišydavo raugo (specialiai palikto nuo ankstesnio kepimo tešlos). Tešlą prieš kepant reikėdavo gerai išminkyti. Jaunoms šeimininkėms buvo liepiama minkyti tol, kol ras toje tešloje įmestus du žirnio ar miežio grūdus. Nė viena šeimininkė iškepusi duoną neplaudavo duonkubilio. Taip jame likusios bakterijos skatindavo rūgimą. Užminkytą tešlą palikdavo rūgti vidutiniškai dviems paroms. Išrūgus formuodavo kepalus, pabarstydamos po jais ruginių miltų. Tie, kurie miltų mažiau turėdavo, labiau taupydavo ir po kepalais klodavo kopūsto lapą. Visuomet ant pirmo duonos kepalą išpausdavo kryžių. Be to, kad nesuskiltų, įbrėždavo kepalų šonus, o kad būtų minkštesnė pluta, dar karštus kepalus pašlakstydavo vandeniu. Iškeptą duoną dažniausiai laikydavo tame pačiame duonkubilyje, bet nedėdavo kepalą ant kepalų, o sustatydavo juos stačius. Kiti duoną laikydavo klėtyje ant lentynėlės, spintoje ar skrynioje ir visada uždengdavo lininiu audeklu.

Dažniausiai duona būdavo kepama iš stambiai maltų ruginių miltų. Kai kurios šeimininkės į kasdieninę duoną įmaišydavo kvietinių miltų. Žinojo papiliškiai ir pikliuotos duonos skonį, tačiau ji buvo kepama retai, nebent didžiosioms šventėms. Dar XX a. pradžioje kvietinių miltų kepiniai ant jų stalo retai pasirodydavo. Religinėms ir šeimos šventėms buvo kepamas pyragas iš pikliuotų ar valcuotų miltų, ragaišis su bulvėmis, sekmadieniais – bandelės su agrastų ar lašinių įdaru.

Būdingiausias pusryčių patiekalas visame šiaurės Žemaitijos regione – *košė*². Jas virdavo labai įvairias – bulvines, iš ruginių bei kvietinių miltų, pusmarškones (iš bulvių ir ruginių arba miežinių miltų), taip pat košes iš įvairių kruopų, žirnių. Pagrindinė buvo bulvių košė. Jai pirma būdavo išverdamos bulvės, jos nusunkiamos, sugrūdamos ir sumaišomos su pienu, gauta košė dar pavirinama. Rečiau virdavo košę vien iš tarkuotų bul-

¹ R. Merkienės jie vadinami stačiaisiais slėgtuvais-veržtuvais, dažnesniais šiaurės ir vakarų Lietuvoje, taigi ir mūsų tirtame regione. Žr.: Merkienė R. Gyvulių ūkis XVI–XX a. pirmojoje pusėje, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, 1989, t. 14, p. 116.

² Milius V. Lietuvių valstiečių maistas XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, 1959, t. 2, p. 264.

vių su pienu. Prie košės atskirai dar būdavo gaminamas *mirkalas* – košėlė iš kvietinių miltų, sumaišyta su atskirai paspirtais lašinukais (*kresnomis*). Košės taip pat valgydavo su riebalais, grietine, rūgusiu ar saldžiu pienu.

Blynus kepavo gana retai, nebent sekmadieniais arba kai ateidavo svečių, per mažąsias šventes. Juos kepavo iš tarkuotų bulvių, įmaišydavo miltų, rečiau iš morkų ar žirnių su mielėmis. Blynus valgydavo su uogiene, obuoliene, grietine, koše arba vienus.

Sriubos ir įvairios putros buvo kasdieniai patiekalai. Labiausiai paplitusios – kopūstų, bulvių, runkelių (batvinių), kruopų sriubos. Kopūstų sriubą su mėsa papiliškiai valgydavo ir pusryčiams, bet dažniau pietums. Įdomus jų pietų patiekalas – šutienė (*šutyne*). Tai tirštas bulvių viršelis su užkulu arba mėsa, kuris prabalinamas rūgusiu pienu. Vakarienei valgydavo baltą sriubą, *zacirką* arba putrą (iš keleto saujų ruginių ar miežinių miltų), *grucę* (iš miežinių kruopų), *skabaputrą* (iš rauginto pieno ir miežinių kruopų). Vartodavo ir makaronus, kuriuos pasidarydavo, kai turėdavo krekenų. Kai kurie senoliai mėgo krekenas, keptas su spirgais ar kiaušiniams.

Papilėje, kaip ir visoje Žemaitijoje, buvo vartojama ypatinga sviesto rūšis – *kastinys*. Jis gaminamas tokiu būdu. Į pašildytą puodynę įpilama keletas šaukštų grietinės, įdedamas gabaliukas sviesto ir viskas sukama šaukštu. Kai tik grietinė ima tirštėti, puodukas pašildomas ir sukama toliau, vis užpilant grietinės. Taip pamažu susidaro baltos spalvos masė. Į kastinį dedama druskos, kartais svogūnų, pipirų, paskui šaltoje vietoje jis atšaldomas, kad sukietėtų. Valgomas tą pačią dieną su duona, dar geriau – su bulvėmis. Ilgiau laikyti jis netinka. Kastinys laikomas prastesniu valgiu už sviestą, todėl buvo gaminamas pasninko dienoms.

Būdami individualių ūkių šeimininkai, valstiečiai iki XX a. vidurio dirbo sunkų nemechanizuotą rankų darbą. Todėl pusryčiams jie valgydavo daug (tekavo ne tik sunkiai, bet ir labai ilgai dirbti). Valgydavo košės su pienu arba išsivirdavo kopūstų su mėsa, barščiu, batvinių. Pietauti dažniausiai pareidavo iš laukų namo ir valgydavo tai, kas būdavo likę nuo pusryčių, arba išsivirdavo kitos sriubos ir bulvių su lupenom. Pavakariams užkąsdavo duonos su taukais ar lašiniams. Vakarienei virdavo baltą sriubą, putrą ir gerdavo kavą. Vaikai valgydavo tą patį, ką ir suaugusieji, tik patiems mažiausiesiems virdavo daugiau košių ar pieniškų patiekalų. Tie, kurie išėdavo dirbti į tolimesnius laukus, pasiimdavo duonos, lašinių, svogūnų, agurkų. Tą patį veždavosi važiuodami į malūną malti grūdų, nes žinojo, kad teks ilgai laukti eilės. Važiuodami į atlaidus pasiimdavo pyrago, ragaišio ir ten vaišindavosi su sutiktais bičiuliais, giminėmis, kaimynais. O jei turėdavo toje parapijoje giminių, pietaudavo pas juos.

XX a. pradžios valstiečių mityba labai priklausė nuo sezono. Žiemą paprastai skersdavo kiaules, todėl skerstuvų dienomis ir kurį laiką po to vartodavo daugiau mėsos patiekalų. Pavasarį maisto produktų rūšių sumažėdavo, o naujų dar nebūdavo, kartu pablogėdavo ir pats maitinimasis. Tai pats sunkiausias metų laikas. Jį senieji Papilės gyventojai vadindavo *badu* arba *pupžydžiu* („*pupos žydi – nér ko valgyti*“). Bet ir tada rasdavo kuo nuvyti alkį šalin, pasistiprinti ir įgauti jėgų sunkiausiems vasaros darbams. Šiuo metų laiku jie virdavo rūgštynių sriubą su grietine arba pienu, dilgėlių, balandų salotų ar griežčių lapinius barščius su bulvėmis ir be jų, taip pat kruopų košės. Vasarą daugiau vartodavo pieno gaminių.

Gėrimai ir tabako rūkymas. Iš pateikėjų pasakojimų matyti, kad po Pirmojo pasaulinio karo Papilės apylinkių gyventojai pusryčiams jau gerdavo arbatą. Kartais ji būdavo pirktinė, bet dažniausiai išvirta iš įvairių žolelių: šaltmėčių, aviečių, vyšnių šakelių, čiobrelių, jonažolių, krapų, liepžiedžių ir kitų. Papiliškiai vakare mėgdavę paskanauti kavos. Ją dažniausiai pirkdavo, bet kai kurie patys pasigamindavo. Viena iš populiariausių – kava, gaminama iš cikorijos šaknų. Jas nuvalę ir sudžiovinę, paskrudindavo krosnyje kartu su ažuolo giliukais, miežiais ar kviečiais, kuriuos paskui sumaldavo. Kiti gerdavo tik paskrudintų miežių kavą.

Pavasariį ir vasarą valstiečiai gerdavo beržo, rečiau klevo sulą. Ją vartodavo daugiausia šviežią, o jei kuriais metais geriau bėgdavo, tai paraugindavo. Rauginimui sula buvo supilama į kubiliukus, dėl skonio įdedama juodųjų serbentų šakelių ir ant viršaus užpilama avižų, kurios sudygusios dengdavo gėrimą nuo dulkių, ir sula rūgdavo. Vėsioje patalpoje tokia sula buvo laikoma keletą mėnesių. Jos nešdavosi eidami dirbti į laukus, bet dažnesnis gėrimas šiuo atveju būdavo vanduo, paskanintas duona ir cukrumi.

Bene pagrindinis ir svarbiausias visų švenčių gėrimas buvo alus. Remiantis senaisiais pašnekovais galima išskirti du alaus darymo būdus: su salyklu ir iš cukrinių runkelių. Daug sudėtingesnis salyklinio alaus paruošimas. Kaip salyklinį alų darydavo Užbrasčių kaime, papasakojo Kazimieras Jaučkojis³. Miežius užmerkdamo statinėje ir laikydavo vidutiniškai 2 paras. Tuomet juos paruošdavo daiginimui: tolygiai paskirstydavo maždaug 20 cm storių klėtyje ant grindų ir užklodavo. Po 2–3 dienų pradėję dygti grūdai būdavo atšaldomi vėsioje vietoje ir džiovinami ant pirties dar 2 paras. Išdžiovintus grūdus veždavo į malūną sumalti. Sumaltas salyklas, apipiltas verdančiu vandeniu, dar buvo palaikomas trejetą valandų, paskui ant jo užpildavo dar verdančio vandens ir išmaišydavo mente. Salyklo tirštumas turėdavo būti toks, kad įmerkta mentė stovėtų. Jei geras salyklas, jis turėdavo būti saldus. Vėl porą valandų palaikius, apie pusvalandį pavirinus masė, vadinama *misa*, buvo pilama į kubilą košimui. To kubilio dugne pragrėždavo 4–5 cm skersmens skylę. Į ją įstatydavo kubilio aukščio lazda, vadinamąją *verpstę*, prie kurios pririšdavo šiaudų pėdą taip, kad jis varpomis gultų prie dugno. Dugnas taip pat būdavo nuklojamas alksnio vytelėmis ir ruginiais šiaudais. Po trikoju, ant kurio stovėjo kubilas, padėdavo kibirą, į kurią tekėdavo saldi misa. Pribėgusį pilną kibirą misos supildavo atgal į tą patį kubilą ir vėl varvindavo. Šį veiksmą kartodavo keletą kartų tam, kad misa geriau išsikoštų. Iššutinti apyniai su visa puodyne buvo įstatomi į kubilą, į jį supilama misa, karštas vanduo, ir visa tai paliekama valandai. Tada visas kubilio turinys būdavo perkošiamas ir supilamas į rauginti skirtą kubilą. Misai atvėsus dėdavo mielių. Tuomet buvo sakoma, kad misa gyvena ir kol neišgyvena, tol jos negalima nusunkti. Po 2 parų, jei norėdavo labai stipraus alaus, įpildavo cukraus (į kibirą alaus vieną ar dvi stiklines), tada nusunkdavo ir supildavo į statinaites. Svarbiam reikalui alus turėdavo būti padarytas prieš savaitę ir statinaitė paguldyta taip, kad iki šventės nesijudintų.

Apynių alui augindavosi patys. Pavasariį jiems reikėdavo pastatyti kartis, kad jie augdami apie jas suktųsi. Rudenį spurgus nuskindavo, išdžiovindavo

³ Pagal jo pasakojimą, toks alaus gaminimo būdas artimas ne Žemaitijai, bet šiaurės Lietuvai. Žr.: Milius V. Maistas ir namų apyvokos daiktai, *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius, 1964, p. 401.

ir sudėdavo į popierinį maišelį. Mat, be alaus gamybos, apyniai buvo vartojami nuo viduriavimo ir nervams raminti.

Nesalyklinį alų darydavo iš cukrinių runkelių. Nuplautus ir nuskustus runkelius sutarkuodavo, užpildavo vandeniu ir ilgai virdavo. Kiek pavirinę dėdavo apynių ir toliau virdavo. Išvirtą skystį nusunkdavo, atšaldydavo, įdėdavo mielių ir palikdavo rūgti – *pagyventi*. Keletą parų *pagyvenusį* alų supildavo į medinę statinę ir tuomet jau galėdavo gerti patys ir vaišinti svečius. Tokį alų gamindavo kasdieniam vartojimui, talkoms ir mažesnėms šventėms. Pokyliams ruošdavo alų su salyklu.

Degtinė buvo labai brangi, todėl ją gerdavo tik vestuvių ir kitų didžiųjų švenčių progomis. Jau XX a. pradžioje papiliškiai žinojo naminės degtinės receptų ir gamino vadinamąjį *samagoną*. Jis buvo daromas iš rugių. Sumaltus ruginius miltus kubile užpildavo verdančiu vandeniu. Skysta tešla ataušdama pamažu užsaldavo. Tuomet supildavo mieles ir šiltai raugindavo. Virdavo daržinėje arba veždavosi į mišką, nes „naminukės varymas“ visuomet buvo nelegalus ir už tai buvo baudžiama. Raugą (*brogą*) supildavo į didelį kubilą ir sandariai uždengdavo dangčiu. Buvo kaitinama metalinė statinė, iš kurios verdančio vandens garai metaliniu vamzdiu eidavo į tą statinę, kur būdavo supiltas raugas, ir jį užvirindavo. Per kitą vamzdelį verdančio raugo garai eidavo į šaldytuvą (su šaltu vandeniu), kur jie atšaldavo, ir jau bėgdavo degtinė, kurios stiprumas, sako, būdavęs net iki 90 laipsnių. Ją supildavo į mažesnę indą ir vėl kaitindavo. Tokiu būdu du kartus išgarinta degtinė išbėgdavo gana švari. Tokia buvo labiau vertinama, sakydavo – „du kartus varyta“.

Rūkantys Papilės krašto gyventojai augindavosi tabaką. Nors paprastai darže dirbdavo moterys, tačiau tabako auginimu ir priežiūra užsiimdavo vyrai – moterys prie šio reikalo „nekišdavo nagų“. O kadangi tai reikalavdavo nemaža laiko ir kruopštumo, vyrai prašydavo vaikų pagalbos (nuravėti, išdžiovinti). Tabako lapus džiovindavo pastogėje, sukabintus ant siūlo. Išdžiovintus iškart po duonos kepimo dar paskrudindavo krosnyje. Supjaustytą tabaką jauni vyrai rūkydavo susisukę į tabako lapą ar specialų pirktinį popierių, o senieji papiliškiai traukdavo pypkę. Rūkydami visada dalydavosi su kaimynais. Tikri rūkaliai turėdavo specialius maišelius, į kuriuos susidėdavo tabaką, pypkę, degtukus. Jie buvo daromi iš avino arba jaučio makio ir vadinami *avinmakiu*, *makeliuku*, *tabokmakiu*. Kiti turėdavo medinę arba metalinę dėžutę, kurią vadindavo *tabokine*.

Valgymo režimas. Jis kasdien būdavo vienodas, dėl to galėjo susidaryti stiprūs sąlyginiai mitybos refleksai. Po sunkaus darbo apetitas būdavo geras, valgymo dažnumas pakankamas, tarpai tarp valgymų maždaug vienodi. Pusryčių valgiai – stipriausi, šviežiai pagaminti, skaniausi. Pietums – pašildyti, kartais papildyti šviežiu patiekalu. Vakarienei lengvas valgis – dažniausiai pieniška sriuba. Senųjų papiliškių suteiktą informaciją palyginus su rašiusios mitybos režimo klausimais J. Navickaitės straipsniu, Papilės apylinkes galima priskirti Vakarų Lietuvos šiaurės žemaičių mitybos papročių zonai⁴. Jiems būdingas toks valgymo režimas:

Prieš patekant saulei užkandis – duona ir lašiniai (tik didžiausiamie darbytetyje);

9 val. pusryčiai – košė su taukais ar *mirkalu* ir rūgštus pienas;

⁴ Navickaitė J. Valstiečių darbo diena ir mitybos režimas, *Kraštotyra*, Vilnius, 1966, p. 113.

11 val. priešpiečiai – sklindžiai ar duona su sviestu, sūriu, pienu (tik darbymetyje);

14–15 val. pietūs – rūgšti bulvienė su mėsa ar šutienė su užtrinu, kopūstų, kartais barščių sriuba;

18 val. pavakariai, vadinamoji *padvečiarka*. Ji prasidėdavo gandrums parsukridus ir baigdavosi su jų išlėkimu. Dėl to, kaip prisiminė J. Nocius (Pelkelės k.), žmonės sakydavo: „*Gandras atskrido – šeimnininkė duos pavakarius, gandrai išskrido – pavakarį metė*“, arba: „*Ant šv. Onos padvečiarka ne mados, ant šv. Roko ir su večeria nebėr strioko*“. Pavakariams užkašdavo lašinių su duona;

21–22 val. vakarienė – balinta sriuba (tarkuotų bulvių, kruopų sriuba, *zacirka* arba putra), kava.

Paprastomis dienomis valstiečiai valgydavo toje pačioje patalpoje, kur maistas buvo gaminamas. Šeimos, kurios turėjo samdinių, valgydavo kartu su jais. Kiekvienas tokios šeimos narys turėdavo savo vietą už stalo. Šeimnininkas visada sėdėdavo stalo gale, o kitame gale, prieš jį – piemuo. Visa kita samdyta šeimyna sėdėdavo aplink stalą. Vaikai taip pat dažniausiai sodinti prie stalo, šalia motinos. Nors B. Montvydienė, tarnavusi pas ūkininkus, pasakojo, kad kartais labai didelėse šeimose vaikams valgis būdavo paduodamas kitame kambaryje tiesiog ant žemės padėjus puodą, aplink kurį sutūpę vaikai valgydavo. Taip darydavo todėl, kad sunkiai dirbantiems vyrams valgyti duodavo stipriau, o vaikams užtekdavo košės ar panašaus lengvo maistelio. Šeimnininkė dažniausiai valgydavo tada, kai jau visi būdavo pasistiprinę, nes jai reikėdavo išdalyti porcijas.

Kur valgydavo senieji šeimnininkai, priklausė nuo tarpusavio santykių, susitarimo. Dažniausiai stiprūs senukai valgydavo su visais kartu, o pasiligoję – savo kambaryje. Kiti tėvai duodavo vaikams *išimtis*, t. y. dar prieš perduodami ūkį pas notarą sudarydavo sutartį, kurioje buvo sprendžiami gyvenamųjų patalpų, išlaikymo, maitinimo ir kt. klausimai. Tuomet ir susitardavo, ar jaunieji šeimnininkai valgys kartu, ar maitins senuosius karštu maistu, nupenės paršiuką, išlaikys karvę, vištas, ar atliks kokią kitą paslaugą.

Bene varganiausias buvo samdytų piemenukų gyvenimas. Jis labai daug priklausė nuo šeimnininkės: geresnė pamaitindavo piemenuką dažniau ir sočiau, šykštesnė – atvirkščiai. Anksčiau sakydavo: „*Silkės galva atitenka mergai, vidurys – gaspadoriui, o uodega – piemenukui*“. Ne lengvesnis buvo ir savų piemenukų gyvenimas. Karštomis vasaromis karves piemenys išgindavo labai anksti, nespėję namuose papusryčiauti. Papietaudavo parginę gyvulius namo – apie pietus. Pavakarius jiems nunešdavo samdyta merga arba vaikai. Skerdžiumi būdavo samdomas dar nenusenęs vyras, kuris dažniausiai turėdavo savo šeimą ir valgydavo kartu su ja.

Šventiniai ir paprotiniai valgiai. Senieji Papilės apylinkių gyventojai atmintyje dar turi išlaikę tradicinių įvairių švenčių ir kitų susiejimų valgių receptų. Tik gaila, kad daugelis iš jų beveik nebeprisimena šventinius valgius lydėjusių papročių.

Dar XX a. pradžioje kiekvienas sekmadienis buvo lyg mažytė šventė. Šią dieną šeimnininkė leisdavo šeimai pasirinkti, ko ji labiau nori. Žinoma, tiek sekmadienis, tiek kitų švenčių maisto gausa ir kokybė priklausė nuo materialinių šeimos galimybių. Tačiau sekmadienio puryčiams dažniausiai išvirdavo kukuliu (*kleckų*), iškepėdavo blynų.

Talkas daugiausia kviesdavo, kai kuldavo javus. Tada papjaudavo aviną, iškepėdavo bulvių plokštainį (*kugelį*), pyragą arba ragaišį. Kai kurie papiliškiai talkininkus vaišindavo paukštiena, lašiniais, kukuliais ir alumi. Per pastato statybų pabaigtuves šeimininkas darbininkus vaišindavo alumi ar degtine, o šeimininkė – kumpiu, dešra ar lašiniais ir sūriu.

Religinės šventės buvo atgaiva žmonėms, pavargusiems nuo sunkių vasaros ir rudens darbų, ilgų pasninkų. Per jas galėdavo sočiau ir skaniau pavalgyti, todėl švenčių buvo laukiama, joms ruošiamasi. Per Kūčias stengdavosi turėti ne mažiau kaip 12 patiekalų. Pagrindiniai iš jų buvo kūčiukai (*šližikai*) su aguonų pienu, bulvės, grybai, avižinis arba spanguolinis kisielius, sėmeninė ir kanapinė druska, silkė. Kai kurios šeimininkės gamindavo *cibulninką* – keptą pelenuose silkę, patiekiamą su bulvėmis arba svogūnais. Svarbiausia, kad Kūčių valgiai neturėtų nieko pieniško ir mėsiško. Kai kuriose šeimose po Kūčių staltiese buvo dedama šieno. Po vakarienės visi burdavosi traukdami šiaudą. Jei tai darydavo jauna mergina, tai pagal ištraukto šiaudo ilgį spręsdavo, kokį vyrą gaus – aukštą ar žemą, o jei senesnio amžiaus žmogus – kiek ilgai gyvens. Kalėdų ryte tą šieną sušerdavo gyvuliams. Kalėdoms išsivirdavo mėsos, pasigamindavo šaltienos, kepėdavo bulvių plokštainį (*kugelį*), vėdarų. Dar prieš šventes išsikepėdavo pyragą, sausainių, pyragėlių su uogiene ir aguonom, pasidarydavo alaus ir švėsdavo 2–3 dienas.

Užgavėnės – blynų šventė, tą dieną būdavo kepami vien tik jie: tiek bulviniai, tiek miltiniai. Kiek kartų reikia valgyti per Užgavėnes, šiandien niekas tiksliai neatsimena. Vieni sako, kad 12, kiti – 7, o tretį teigia, kad valgydavę tiek, kiek norėdavę.

Svarbiausiai religinei metų šventei – Velykoms valgi dažniausiai gaminti pradėdavo nuo Didžiojo ketvirtadienio. Velykų rytą grįžę iš bažnyčios, kartu paruošdavo Velykų stalą: vyrai pasirūpindavo alumi, moterys – maistu, o vaikai noriai išdėliodavo lėkštes. Stalą apšlakstę švęstu vandeniu, sėsdavo pietauti. Pagrindinis Velykų valgis būdavo kiaušiniai. Juos dažydavo su svogūnų lukštais, beržinės vantos lapais, ažuolo, alksnio ir juodalksnio žievėmis, burokėliais. D. Vasiliauskienė papasakojo dar vieną įdomų kiaušinių marginimo būdą. Surūdijusius geležis užmerkėdavo likus dviems savaitėms iki dažymo. Pajuodavęs vanduo buvo vadinamas *gelžūne*. Jau išvirtus ir nutaškuotus vašku kiaušinius laikydavo *gelžūneje*, kol šie tapdavo juodi su baltais taškeliais. Kai kas dar nudažytus kiaušinius skutinėdavo adata ar peiliuku. Jonas Nocius, gyvenantis Pelkelės kaime, pasakojo, kad Velykas XX a. pradžioje švėsdavę tris dienas: pirmąją visi ilsėdavęsi namuose, antrąją eidavę į svečius, o trečioji buvo vadinama ledų diena. Šią dieną nebuvo galima dirbti lauko darbų, kad ledai javų neišdaužytų.

Senieji papiliškiai prisimena, kad anksčiau buvo sakoma, jog per Šeštines reikėdavę suvalgyti 6 kukulius, per Sekmines – 7, o per Devintines – 9.

Tačiau toks sotus valgis buvo retas, o nuo persivalgymo saugojo ir maistą taupyti padėjo griežti pasninkai, kurių ištisus metus tekėdavo laikyti kiekvieną trečiadienį ir penktadienį. Kiti pasninkaudavo kas tris mėnesius tris dienas: trečiadienį, penktadienį ir šeštadienį. *Čvertis* – taip buvo vadinamas šis pasninkavimo būdas, reiškiantis metų ketvirtį. Prieš Kalėdas pasninkaujama buvo keturias, o prieš Velykas – septynias savaites kiekvieną dieną. Per tą laiką nebuvo galima valgyti jokių pieniškų ir mėsiskų patiekalų. Pagrindinis pasninkų maistas – silkė, nes ji buvo pigi,

taip pat grybai, sriubos be mėsos, sėmeninė bei kanapinė druska su bulvėmis, kopūstai, duona. Kai kurios šeimininkės gamindavo *cibulninką* ar *raslininką*. Tai labai panašūs patiekalai: *cibulninkas* – pelenuose kepta silkė su svogūnais, o *raslininkas* – tokia pati silkė, tik su bulvėmis.

Vestuvės – linksmiausia viso kaimo šventė. Deja, mažai kas beprisimena tikras kaimiškas vestuves. Jos labai priklausydavo nuo materialinės besituokiančiųjų padėties. Jei jaunųjų sėdėdavo turtinga – paruošdavo visą stalą, jei ne – tik iškepėdavo savo pyragą, pagamindavo įvairių mėsos patiekalų. Bet dažniausiai vestuvės būdavo suneštini pokylis. Svečiai patys atsinešdavo sūrių, sviesto, kumpių, pyragų. Iškepėdavo *zuikių*, ragaišių. Takuose virėdavo plonus pyragaičius – *vaplienius*. Vestuvėms taip pat papjauėdavo paršelių, aviną ar paukščių. Padarydavo daug alaus, atsinešdavo degtinės. Taigi vestuvių stalai būdavo nukrauti įvairiausiais valgiais ir gėrimais.

Keletas apklaustų senolių dar atsimena, kad vestuvių rytą jaunieji turėdavo nusiprausti iš rėčio. Kai kurie vestuvininkai gudraudami rėčio dugną ištrindavę duonos tešla, kad neišbėgtų jauniesiems atneštas vanduo. Tą patį rytą po praustuvių sėdėdavo visus vaišindavusi pyragu ir sūriu.

Vestuvininkai žinodavo įvairių dainų ir šokių, kurių turinys susijęs su maistu. Štai viena dainelė, kurią padainavo D. Vasiliauskienė:

Kas čia yr, kas čia yr,

Kad mums sėdėdavo nėra (taip išvardydavo visus pajaunius, piršlius ir kitus vestuvių veikėjus).

Palūkėkit nors adyną – iškas gaidys iš skiedryno.

Ką iškas, tą sules, nepaliks jums nieko.

Po šios dainos visi paminėtieji sudėdavo ant stalo, ką turėdavo atsivežę: kas butelį, kas pyragą, taip dar labiau jį praturtindami.

Kitai nei vestuvių, laidotuvių vaišės būdavo kur kas kuklesnės. Ištikus netekčiai artimieji papjauėdavo, ką turėdavo – kas kiaulę, kas veršį, aviną ar paukštį. Išvirėdavo katilą mėsos, kopūstų sriubos, bulvių. Taip pat vaišindavo sūriu, sviestu, duona, lašiniai. Giedotojai valgydavo vadinamuosius naktipiečius, nes manyta, kad po „Kalnų“ maistą būtina priimti kaip auką. Palaidojus mirusį artimieji atėjusiuosius velionio pagerbti vaišindavo gedulingais pietumis. Manyta, jog pavalgyti turėdavo visi, kad neišsineštų maldos. Jei turtingesnis žmogus mirėdavo, tai į bažnyčią dar nuveždavo maisto elgetoms (juos šio krašto gyventojai vadindavo *maldininkais*), kad šie pasimelstų už mirusįjį.

XX a. 3–4 dešimtmečiais valstiečių maistas šiek tiek pagerėjo (atsiradus mašinėlėms mėsai malti pradėti kepti kotletai, valstiečių buityje imtos naudoti šakutės). Po Antrojo pasaulinio karo kaimo gyventojai vis daugiau maisto produktų pirkė parduotuvėse (nors sovietmečiu ypač trūko mėsos), pradėta kitaip tvarkyti pieno ūkį – atlikęs po namų ruošos pienas buvo parduodamas perdirbimo įstaigoms. Dar vienas naujai atsiradęs kaimo gyventojų mitybos bruožas – mažesnė priklausomybė nuo sezono. Daug ką lėmė gerokai patobulėję maisto laikymo įrenginiai ir gaminių technologija – naudojimas šaldytuvais, dujinėmis viryklėmis. Sparčiai plintant šioms

ir kitoms techninėms naujovėms ilgainiui kito ir vartojami maisto produktai, jų paruošimo būdai bei įrankiai. Tačiau senųjų papilškių atmintyje dar tebėra išlikę senovinio maisto skonis ir sunkus darbas šiam maistui įgyti. Jie gerai prisimena tuos laikus ir nerimastingai stebi šiuolaikinį jaunimą, kuris, jų manymu, nebežino, ką reiškia sunkiai dirbti, kęsti kasdienį alkį ir džiaugtis kiekviena ilgai laukta švente.

Pasakojo

1. Andrijaitienė Valentina, gim. 1921 m., gyv. Pelkėlės k.
2. Bardauskienė Ona, gim. 1927 m., gyv. Papilėje.
3. Daunienė Elena, gim. 1932 m., gyv. Papilėje.
4. Janulienė Nastia, gim. 1925 m., gyv. Papilėje.
5. Jaučkojis Kazimieras, gim. 1928 m. Užbraščių k., gyv. Pelkėlės k.
6. Joniškienė Julija, gim. 1911 m. Draginių k., gyv. Papilėje.
7. Lideikienė Joana, gim. 1927 m., gyv. Papilėje.
8. Miniauskienė Adolfina, gim. 1910 m., gyv. Papilėje.
9. Minkienė Janina, gim. 1925 m., gyv. Papilėje.
10. Montvydienė Bronė, gim. 1929 m., gyv. Papilėje.
11. Nocius Jonas, gim. 1932 m., gyv. Pelkėlės k.
12. Vasiliauskienė Danutė, gim. 1920 m., gyv. Papilėje.

Liaudies medicinos bruožai

Veronika Gribauskaitė

Gydymas liaudies medicinos priemonėmis sudaro savitą ir įdomią liaudies žinijos dalį, kuri yra vertinga ne tik kaip tradicinės kultūros dalis. Žmonės naminėmis priemonėmis gydėsi nuo amžių. Ne išimtis ir Papilės apylinkių gyventojai. Nors iki XX a. penktojo dešimtmečio pabaigos miestelyje dirbo vienas gydytojas, tačiau aplinkinių kaimų gyventojams jis buvo sunkiai prieinamas, nes gydytojo paslaugos ir vaistai nemažai kainavo. Aišku, susirgę rimta liga (džiova, plaučių uždegimu ir pan.) žmonės kreipdavosi į gydytojus, bet tik po to, kai nebedėdavo naminės priemonės.

Per 2002 m. vasaros etnografinę ekspediciją Papilėje pagal D. Greičiūtės ir J. Šukio sudarytą klausimyną „Liaudies medicina“¹ buvo apklausta 12 žmonių. Respondentų amžius svyravo nuo 60 iki 81 metų. Jų pateikta informacija daugiausia apima laikotarpį iki XX a. vidurio. Kai kurie respondentai pasakojo ir apie iš tėvų išgirstus gydymo būdus bei priemones, todėl jų žinios siekia dar ankstesnius laikus. Be to, iš senų žmonių pasakojimų galima sužinoti, kokie naminiai gydymo būdai išliko sovietmečiu ar net iki mūsų dienų. Straipsnyje taip pat panaudota 1972 m. Papilės S. Daukanto vidurinės mokyklos mokinių surinkta medžiaga. Iš jos galima daryti tam tikras išvadas apie XX a. pirmosios pusės naminis gydymo būdus.

Dažniausiai žinios apie naminis gydymo priemones buvo perduodamos iš kartos į kartą. Vaikai iš mažens matė, kaip gydo mama, senelė, ir taip pamažu patys išmokdavo. Dalis tų gydymo priemonių ir būdų buvo iracionalaus pobūdžio, parenti magine praktika, prietarais, kiti – racionalūs, pagrįsti liaudies išmintimi, vaistinių augalų savybių pažinimu. Tiesa, aptinkama ir gana neapibrėžtų bei abejotinų vaistinių augalų vartojimo atvejų, pvz.,

¹ Greičiūtė D., Šukys J. *Liaudies medicina. Etnografinių klausimų lapas nr. 56*, Vilnius, 1977.

kai teigiama, kad augalas gydas nuo visų ligų. Įvairios vaistažolės ir gydymas jomis nepraradę reikšmės ir mūsų dienomis. Tačiau, kaip pažymi seni žmonės, dabartinis jaunimas nelabai linkęs tas žinias perimti ir saugoti – tikriausiai nebetikis naminių vaistų veiksmingumu.

Surinkta medžiaga rodo, kad nesant pakankamos ir svarbiausia laisvai prieinamos medicininės pagalbos žmonės daug dėmesio skyrė ligų profilaktikai. Pagrindine jos priemone dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą laikyta pirtis. Buvo sakoma, kad „*su vanta išvejamos visos negalios*“. Žmonės ne tik kaitindavosi ir vanodavosi, bet ir grūdindavosi: iš karštos pirties šokdavo į netoli iškastą tvenkinį. Buvo tikima, kad po tokios procedūros „*neprikibs jokia liga*“. Iki šiol daugelis tiki gydymosiomis pirties savybėmis, tačiau veiksmingiausia apsisaugojimo nuo ligų priemone laikomi česnakai. Kalbama, kad šių ligų profilaktikos būdą lietuviai perėmė iš žydų. Geriausiai česnakais gydyti peršalimo ligas.

Tačiau profilaktinės priemonės veiksmingos ribotai. Sunkiai dirbdami ir prastai maitindamiesi žmonės net ir nesulaukę senatvės rimčiau susirgdavo. Jeigu nepadėdavo pirtis bei česnakai, tekdavo kitaip gydytis. Tam tikslui buvo skirtas arsenalas įvairiausių naminių priemonių, iš kurių svarbiausios buvo iš vaistažolių gaunami preparatai: nuovirai, arbatos, antpilai. Šios gydymo priemonės naudojamos visų tautų, todėl ir mūsų protėviai nuo senovės gerai žinojo gydomasias daugelio augalų savybes. Didelė šių žinių dalis jau prarasta, bet ir mūsų laikais retas kuris neturi namuose džiovintų liepžiedžių ar ramunėlių. Papildęs apylinkių kaimuose dar gyva tradicija patiems rinkti ir ruošti vaistažoles. Labai retai jos perkamos vaistinėje, dažniausiai tik nespėjus prisirinkti arba visas sunaudojus.

Dauguma vaistažolių renkamos vasarą, joms žydint, kitos – pavasarį ar rudenį. Vienu žolių skinami žiedai, kitų – lapai, trečių kasamos šaknys. Renkant mažai kreipiamas dėmesys į paros laiką, tik kai kurie apklaustieji nurodo, kad tam geriausiai tinkas vakaras, nes tada augalai sausi. Jie džiovinami pavėsyje, dažniausiai palėpėje, kaip papildomai sako – „ant aukšto“. Jokiu būdu negalima to daryti saulėje, nes tada augalai praranda gydomasias savybes. Išdžiovintos vaistažolės sudedamos į popierinius arba medvilninius maišelius ir laikomos spintelėse. Jos būna tinkamos naudoti metus, o kitais metais stengiamasi sukaupti naujų, šviežiai išdžiovintų žolių atsargų.

Nors vaistinių žolių nomenklatūra ir žinios apie gydomasias jų savybes perduodama iš kartos į kartą, tačiau surinkta medžiaga nerodo didelės jų įvairovės. Matyt, sumažėjus naudojimui dalis šių augalų natūraliai primiršti. Senų žmonių teigimu, šiais laikais gydomasi tais pačiais laukiniais ir naminiais vaistiniais augalais, kaip ir anksčiau. Tik jie dėl suteikiamų skirtingų savybių žmonių gali būti naudojami nevienodai. Surinkta medžiaga rodo, kad Papildęs apylinkėse gydymo tikslams populiariau naudoti šie augalai:

Lauko augalai*: vaistažolės, uogos, medžiai

Čiobreliai – nuo peršalimo, skrandžio veiklos sutrikimų, galvos skausmo, radikulito.

Ramunėlės (*ramulėlės*) – nuo nervų ligų, skrandžio skausmo, akių ir kitų uždegimų.

* Jie paprastai užpilami verdančiu vandeniu, uždengti palaikomi, ir geriama arbata.

Jonazolės – nuo visų ligų ir ypač nuo skrandžio sutrikimų.

Medetkos ir avietės (abiejų lapai) – nuo peršalimo.

Rūtos ir šalavijai – nuo visų ligų.

Gysločiai greitina žaizdų gijimą.

Kraujažolės (*kryvauninkai*) stabdo kraujavimą, o jų ir džiovintų gysločių šaknų arbata gydomas viduriavimas.

Pūkinės mėtos – nuo nemigos, nervų ligų.

Pipirmėtės – nuo širdies, nervų ligų.

Spanguolių kisielius – nuo karščiavimo.

Avietės (uogos ir stiebai) – nuo peršalimo.

Džiovintų žemuogių arbata gydė slogą.

Džiovintos mėlynės valgomos viduriuojant, o šviežios – sergant akių ligomis.

Kaštono žiedais trinama nugara sergant radikulitu.

Liepžiedžiai – nuo peršalimo, slogos, kosulio, bronchito.

Baltų alyvų žiedai – nuo ginekologinių („moterišku“) ligų.

Beržo ir vyšnių šakelių arbata – nuo viduriavimo.

Ažuolo žievės nuoviras – nuo virškinamojo trakto veiklos sutrikimų, ginekologinių ligų.

Putino žievės užpilas naudojamas apsiplovimams sergant ginekologinėmis ligomis.

Topolio arba beržo pumpurų degtinės antpilas – plačiai paplitusi dezinfekcijos priemonė.

Beržo pumpurų arbata – nuo sąnarių skausmų.

Kambariniai augalai*

Gelsvė (*liubystra*) – nuo egzemos.

Alavijas (alijošius) – nuo plaučių ligų.

Karpažolė (*paleistuvė*) – nuo sumušimų, slogos, auglių.

Jeronima – nuo ausų, plaučių uždegimų. Vaistai nuo plaučių uždegimo paruošiami ir vartojami taip: į verdantį pieną įmetama pora jeronimos šakelių, palaukiama, kol ataus, įdedama medaus ir geriama.

Gydymui buvo naudojamos ir augalų sėklos. Iš surinktos medžiagos matyti, kad, be ir šiandien geriamos kmynų arbatos, plačiai vartodavo kanapių sėmenis, iš kurių gamindavo vadinamąjį kanapių pieną. Tai buvo pagrindinis vaistas nuo plaučių uždegimo. Jį paruošdavo labai paprastai: kanapių sėklas sugrūsdavo piestelėje ir užpildavo vandeniu.

1972 m. surinkta mokinių medžiaga rodo, kad dažnai gydymui buvo naudojami svogūnai. Įkandus gyvatei jais trindavo žaizdą. Keptą svogūną dėdavo ant augančių auglių. Į skaudančią ausį lašindavo truputį pakepinto svogūno sulčių. Taip buvo dar gydoma XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, tačiau pokariu svogūnų naudojimas gydymo tikslais jau nebuvo taip paplitęs.

* Jie paprastai užpilami verdančiu vandeniu, uždegti palaikomi, ir geriama arbata.

Be paminėtų augalinės kilmės gydymo priemonių, yra žinomi preparatai, gaunami iš grybų. Daugelis apklaustųjų minėjo, kad gydymui buvo naudojami pirmiausia grybai, augantys ant beržo, ir rečiau musmirės. Iš jų gamino vaistus nuo vėžio. Tačiau jau nedaugelis prisimena, kaip jie buvo paruošiami. Papilės gyventoja Ona Paniuškienė, pagarsėjusi gydymu vaistažolėmis ir kitomis naminėmis priemonėmis, tvirtino, kad vėžiui gydyti tinkas ne bet kokio beržo grybas, o tik to, į kurį buvo trenkęs žaibas (grybas turįs būti minkštas, pajuodavęs). Ruošiant vaistus jį reikia supjaustyti nedideliais kubeliais, užpilti verdančiu vandeniu ir palaikyti 2–3 valandas. Išimtą grybieną (skysčio neišpilti) sumalti mėsmale, gautą košę užpilti šiltu vandeniu ir palikti visai parai. Po to nusunkti ir skystį sumaišyti su nuo grybo plikimo likusiu vandeniu. Skystį reikia laikyti šaltoje vietoje ir gerti prieš kiekvieną valgį po stiklinę. Sakoma, toks vaistas esąs veiksmingas – respondentė juo išgydžiusi vėžį.

Pasak senų žmonių, dar caro laikais gamindami minėtą kanapių pieną vietoj vandens pildavę vaiko šlapimą. Beje, šlapimas gydymui buvo naudojamas visuomet, tik nemaišytas. Jį rekomendavo gerti gryną nuo plaučių uždegimo. Taip pat nusiėginus dėdavo kompresus su šlapimu. Vaiko šlapimas buvo vertinamas kaip šiems tikslams naudingesnis. Įdomu, kad M. Valančius savo raštuose mini Papilėje gyvenusį „beprotį kunigą“, kuris vieną savo parapijietį, sergantį džiova, gydė duodamas išgerti šlapimo. M. Valančius tokį gydymo būdą vertina itin nepalankiai: „*Kas tų vargdienių neapgaudinėja!*“²

Be šlapimo, naudoti žmogaus liaukų gaminami skysčiai. Sergant ausies uždegimu, į ją lašindavo moters pieną. Gana „originaliai“ gydydavo išaugusį ant akies miežį – paprašydavo, kad kas nors į jį spjautų.

Kaime esant prastai bendrajai sanitarijos būklei ir žmonėms nesilaikant būtinų asmeninės higienos reikalavimų, gana dažnai, ypač vaikus, kamavo įvairūs parazitai, tarp kurių vyravo žarnyno kirminai. Ir šiandien gerai prisimenama, kad jiems naikinti buvo naudojamos naminių paukščių plunksnos. Jas degindavo ir duodavo uostyti. 1972 m. užfiksuota, kad, be plunksnų svilėsių kvapo, tam tikslui buvo naudojami ir pelenai, kuriuos reikėdavo suvalgyti. Taip pat praėjusio amžiaus pirmojoje pusėje labai paplitusi gydymo nuo kirminų priemonė buvo žibalas. Jo duodavo išgerti po arbatinį šaukštelį.

Kaip žinoma, gana veiksminga gydymo priemonė yra šildymai. Apie kaitinimąsi pirtyse jau kalbėta. Reikėtų dar paminėti, kad gerai iškaitintoje pirtyje kai kurios Papilės moterys, vadinamos braukytojomis, kitoms masažudavo skaudančius sprandus. Tam reikėjo specialių žinių ir įgūdžių. Panašiai kaip pirtyse buvo galima gydytis ir namuose. Tada į kibirą dėdavo įkaitintą akmenį, užpildavo trupučiu vandens arba alaus ir užsidengę garuose šildydavo skaudančią kūno dalį. Namų sąlygomis gydytasi ir kompresais. Šiam tikslui tiko įvairios šilumą laikiančios medžiagos bei vaistinių augalų sėklos. Kojinę pripildavo karštų pelenų arba pakaitintų kanapių sėklų ir tokį kompresą uždėję ant kaklo gydydavo skaudančią gerklę.

Kaip tam tikros gydymo priemonės buvo žinomi iš gyvulinės kilmės medžiagų gaunami preparatai. Pasak M. Valančiaus, jau anksčiau minėtas kunigas taip gydęs peršalimą: „[...] *suvirino ar-*

² Valančius M. Paaugusių žmonių knygelė, *Raštai*, Vilnius, 1972, t. 1, p. 144.

klių mėšlą, prisunkė dvi butelki ir įsakė gerti. Vyresnėlis gėrė, bet pagalbos nedatyrė³. XX a. pradžioje dažnai gydymui buvo naudojami gyvūnų taukai arba tulžis. Užaugus augliui ant jo dėdavo zuikio taukų. Nudegimus gydydavo barsuko taukais arba kiaulės tulžimi. Tačiau ilgainiui tokie liaudiškos terapijos būdai prarado reikšmę. Mūsų laikais iš gyvulinės kilmės produktų kartais naudojami tik kiaulės lašiniai: truputį parūkyti jie dedami prie žaizdos karščiui ištraukti (jeigu tik žaizda nėra atvira). Visus šiuos būdus dar galima priskirti racionaliajai liaudies medicinai, o gaunami preparatai iš įvairių roplių jau yra iš iracionaliosios medicinos srities. Žemaičiai šiuo požiūriu neišsiskiria iš visos Lietuvos, nes ropliai gydymui naudojami visur, gali skirtis tik vaistų pagaminimo receptai. Surinkta medžiaga rodo, kad šiam tikslui tinkamiausios rupūžės, kiek rečiau gyvatės. Rupūžės (*krupius*) naudojo įvairioms ligoms gydyti. Vaistus iš jų paruošdavo ir vartodavo šitaip*:

Rupūžę pasmeigdavo, išdžiovindavo pavėsyje, užpildavo degtine; šaukštelį užpilo įpildavo į arbatą sergant plaučių uždegimu.

Išdžiovindavo saulėje, nulaužę kojeles užpildavo verdančiu vandeniu; duodavo išgerti nuo gerklės skausmo.

Sugautą rupūžę palaikydavo tris dienas ir užpildavo degtine; toks užpilas buvo skirtas gerklės skausmui malšinti ir anginai gydyti, juo gydytas ir vėžys.

Skaudančioms vietoms tepti buvo naudojamos įpykintos rupūžės išskiriamos gleivės.

Tikėjimas iš roplių gautų preparatų veiksmingumu išliko iki mūsų dienų. Tiesa, sunku pasakyti, kiek žmonių tokiu būdu gydosi, o kiek tik žino apie iš jų gaunamus vaistus. Tačiau ir šiandien sakoma, kad vaistus nuo strumos ir vėžio reikia gaminti taip. Sugautą rupūžę užpilti vandeniu ir laikyti 2–3 valandas. Po to vėl užpilti vandeniu ir laikyti visą naktį. Rytą ją perplauti šaltu vandeniu ir užpilti ne mažiau kaip 50% stiprumo degtine.

Kiek paprasčiau gydymui buvo ruošiamos gyvatės. Jas tiesiog užpildavo degtine. Tokiu užpilu gydė visas ligas, vartojo jį apetitui sužadinti arba trindavo skaudančias vietas.

Plačiai gydymui naudojo bičių gaminamus produktus: medų ir pikį. Medus ne tik puikiai gydo peršalimus, bet apskritai stiprina visą organizmą. O pikis, užpiltas spiritu ar degtine, vertinamas kaip universalus vaistais, gydantis skrandžio opą, naudojamas ruošiant kompresus dėti ant sumuštų kūno vietų ir skaudančių sąnarių.

Iš kitų vabzdžių „gminių“ galima paminėti voratinklius. Juos dėdavo ant žaizdų kraujavimui sustabdyti. Toks gydymo būdas plačiausiai buvo paplitęs prieš Antrąjį pasaulinį karą, tačiau kartais aptinkamas ir XX a. viduryje. Dabartiniai papiliškiai stebisi buvusiu žmonių tamsumu, bet toks gydymas turėjo racionalų pagrindą. Yra nustatyta, kad voratinkliuose, kaip ir pelėsiuose, yra gydomųjų medžiagų.

Nelabai plačiai Papilėje ir jos apylinkėse gydymui naudodavo dėles. Dar

³ *Ten pat*, p. 144.

* Ruošiant vaistus, rupūžė turėdavusi būti pagauta pavasarį, kol gegutė neužkukavo. Dabar į tai nekreipiama dėmesio.

mažiau apklaustųjų girdėjo apie kraujo nuleidimą, tik pavyko sužinoti, kad šią procedūrą atlikdavo su mediciniais švirškštais.

Nepajėgdami užkirsti ligai kelią patikrintomis bei laiko išbandymus atlaikiusiomis racionaliomis liaudies medicinos priemonėmis, žmonės su nesuprantamais reiškiniais kovojo pasitelkdami antgamtingas jėgas. Šiuose gydymo būduose galima užčiuopti gamtos garbinimo liekanų. Pirmiausia tai sietina su tikėjimu ypatingu gydomuoju kai kurių medžių poveikiu. Pavyzdžiui, iki mūsų dienų sakoma, kad kai kurie medžiai (liepa, ąžuolas) turi maginės galios. Apkabinę juos žmonės tikėdavosi pasisemti energijos. Viena moteris (Kožiškių k.) pasakojo vaikystėje eidavusi su seserimi prie ąžuolo, apkabindavusi jį ir sakydavusi: „Ąžuole, ąžuole, įkvėpk man sveikatos ir stiprybės“.

Veikiami krikščionybės sergantieji bei jų artimieji užsakydavo mišias, kelias eidavo aplink bažnyčią, kreipdavosi maldomis į Dievą bei šventuosius. Papiliškiai sveikatos meldavo Jėzaus, Švč. Mergelės Marijos, šv. Juozapo, šv. Antano. Ypač dažnai susirgus kūdikiams darydavo apžadus. Kūdikiui išgijus auکوjo bažnyčiai pinigų, nupirkdavo paveikslą, statydavo kryžius ir koplyčias. Šios tradicijos gyvos iki šiol. Aišku, sovietmečiu visa tai buvo daroma paslapčia.

Prieš Antrąją pasaulinį karą ir pokariu Papilėje ir jos apylinkėse būta garsėjusių gydymu netradicinėmis priemonėmis žmonių. Tai ne vien tik žiniuoniai, užkalbėtojai, bet taip pat mokslo ragavę ir gydymui taikę šiuolaikinius būdus žmonės. Reikėtų paminėti Papilėje gyvenusią Aleksandrą Kulikauskienę. Ji gimė 1887 m. Peterburge, o ištekėjusi persikėlė į Papilę ir čia visą gyvenimą gydė žmones. Aleksandra Peterburge buvo baigusi Kilmingų mergaičių institutą, kur įgijo homeopatijos (gydymas augalais) gydytojos specialybę. Šį gydymo būdą (žmonės vadina *gomopatija*) tik iš dalies galima vadinti liaudies medicina, nes šiandien jis yra pripažintas ir profesionaliosios medicinos. Apie šios moters gydymo veiksmingumą galima spręsti iš to, kad ligonių ji sulaukdavo ne tik iš Papilės, bet ir kitų valsčių. Gal ir padidinti skaičiai, bet teigiama, kad per dieną A. Kulikauskienė priimdavusi po šimtą žmonių ir neimdavusi už tai jokio atlygio. Savo žinias ji stengėsi perduoti dukrai Liudai Jaučkocienei, kuri taip pat visada padėdavo pagalbos prašantiems. Šiandien prisiminimus apie senelę ir motiną saugo Donatas Jaučkojis.

Daugelis mini Papilėje gyvenusią Agotą (kitaip – Agotėlę), bet mažai kas dar prisimena jos pavardę – Budrevičiūtė. Ji taip pat gydė homeopatinėmis priemonėmis, t. y. lašiuokais. Tai darė su viena sąlyga: pradėjus gydytis lašiuokais jokių būdu nesikreipti į gydytojus.

Šalia žmonių, garsėjusių gydymu liaudiškais priemonėmis (juos kartais vadindavo naminių daktariukais), buvo ir ligų užkalbėtojų. Šiame krašte juos vadindavo kaimo burtininkais arba tiesiog burtininkais. Gana įdomus faktas, kad toks „gydytojas“ buvo Papilėje gyvenęs žydas Jafė. Papilės valsčiaus Roplaukių kaime tuo vertėsi Atstopas. Būta jų ir daugiau, tačiau jau niekas nebeatsimena nei tokių žmonių vardų, nei pavardžių. Burtininkai užkalbėdavo rožę (sakoma, kad gana sėkmingai), gyvačių įkandimus. Kartais užkalbant buvo naudojamas mėlynas popierius: lapą uždėdavo ant skaudančios vietos (rožės, gyvatės įkandimo), kažką rašydavo kreida. Niekas nežino, ar savo žinias užkalbėtojai kam nors perdavė. Tikriausiai netekusius „paklausos“ sugebėjimus nusinešė į kapus, kadangi dabar, kaip teigia vietiniai gyventojai, apylinkėse tokių užkalbėtojų jau nebesą. Kita vertus, susiformavus gydymo įstaigų tinklui ir me-

dicinai tapus prieinamai, daugelis žmonių nustojo tikėję užkalbėjimais. Apklaustųjų pasakojimai liudija, kad jau Antrojo pasaulinio karo bei pokario metais nebuvo tikima iracionaliais gydymo būdais, vengta ir prietarų. Gydymas nebuvo siejamas su magija, nebent atokiuose kaimuose tarp senyvo amžiaus žmonių. Sovietmečiu, kaip ir šiais laikais, namuose gydyti tik nesunkūs susirgimai arba naminiai vaistai vartoti kaip pagalbinės priemonės, juos derinant su gydytojo išrašytais vaistais.

Apibendrinus sukauptą medžiagą reikia pasakyti, kad dauguma žmonių žino ar taiko savitus gydymo būdus ir priemones, todėl straipsnyje nesiekėme visapusiškai nušviesti tradicinės liaudies medicinos. Aptarėme tik įdomesnius ir plačiau žinomus (nebūtinai naudotus praktikoje) gydymosi būdus ir vaistus, papildančius tradicinę liaudies kultūrą.

Pasakojo

1. Barvydaitė Marijona, gim. 1929 m. Vegėrių k., Papilės vls.
2. Čiarapienė Bronė, gim. 1921 m. Papilėje.
3. Čiudulienė Eugenija, gim. 1933 m. Papilėje.
4. Jaučokjys Donatas, gim. 1942 m. Papilėje.
5. Kožukauskienė Elena, gim. 1921 m. Vienraškių k., Papilės vls.
6. Maturienė Eugenija, gim. 1928 m. Kóžiškių k., Papilės vls.
7. Nocienė Stasė, gim. 1933 m. Pelkėlės k., Papilės vls.
8. Paniuškienė Ona, gim. 1941 m. Papilėje.
9. Prielgauskienė Stasė, gim. 1924 m. Šiliškių k., Papilės vls.
10. Rovienė Ona, gim. 1929 m. Senojoje Akmėnėje (pasakojo apie Papilę).
11. Steckytė Zofija, gim. 1921 m. Papilėje.
12. Vermauskienė Eugenija, gim. 1931 m. Biliūniškių k., Papilės vls.

Senovės gyvulių ūkis*

Stasys Daunys

Tvartai buvo statomi daugiausia suktinės formos. Po vienu stogu būdavo javinė, pašarinė daržinė ir kiaulių, karvių, arklių bei kitų smulkesnių gyvulių patalpos – *kūtės*. Trobelninko (*grytelninko*) po tuo pačiu stogu būdavo ir gyvenamasis namas. *Laidariai* (taip vadindavo visą suktinės formos trobesį, kuriame būdavo ir *kūtė*) buvo statomi per 30–35 žingsnius nuo gyvenamojo namo. Klojimas buvo statomas toli, per 80–100 m nuo *kūtės*. Visas *laidarių* pastatas būdavo nelabai aukštas; matuojant nuo žemės iš lauko pusės – apie 3 m, iš vidaus – apie 5 m (be mėšlo), nes *kūtvietė* būdavo žemiau negu lauko pusėje. Kai kurių ūkininkų, ypač mažesnių, *kūtės* buvo statomos apie 2,30 m aukščio, kad būtų šiltesnės žiemą (mėšlo mažai prisi-kaupdavo dėl kraiko trūkumo).

Kūtės būdavo medinės. Kad nuo žemės ir mėšlo sijos nepūtų, pamatus pamūrydavo apie 1 m nuo žemės, iš lauko pusės. Langų karvių *kūtėse* nebūdavo; jei ir būdavo, tai labai mažytis, apie 10 × 40 cm. Tokius langelius dėdavo ir arklių *kūtėse*, kuriuos buvo siena atskirtos nuo karvių ar kiaulių *kūtės*. Didesnių langų bijodavo dėti todėl, kad vagys į *kūtę* neįlįstų. Kiaulių *kūtės* kai kur būdavo siena atskirtos nuo kitų *kūčių* arba įrengtos *pagungėje*. Karvių *kūtės* durys darytos tokio pločio, kad būtų galima įvažiuoti – paprastai apie 3 m pločio ir

* ŠAM, b. 59, l. 225–231. Rašytas 1943 m.

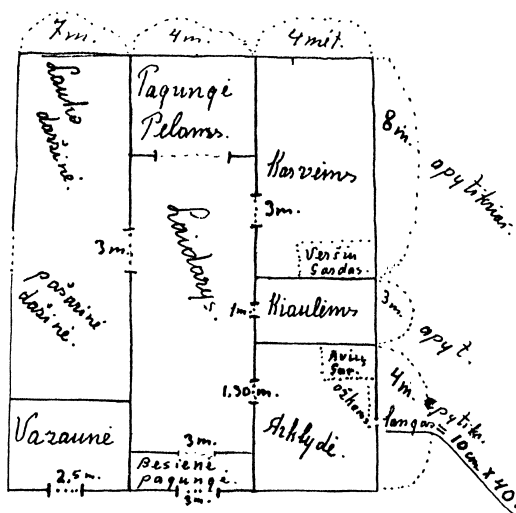
3 m aukščio. Kiaulių kūtės durys būdavo vos 1 m pločio ir 2 m aukščio. Arklių kūtės durys – apie 1,30 m pločio ir 3 m aukščio. Arklių kūtėje dar laikydavo avis ir ožkas, nes daugiau būdavo vietos. Kai kurių ūkių kūtės nebūdavo pertvertos, tada vienoje kūtėje buvo talpinami visi gyvuliai, neatsižvelgiant į jų rūšį.

10 ha ūkyje vidutiniškai laikydavo 2–3 karves. Jeigu ūkis 25–30 ha, tai turėdavo 10–11 galvijų, 2–3 arklius, 4–6 avis ir 2–4 ožkas. Kiaulių 30 ha ūkyje laikydavo apie 10 neišskiriant prieauglių, metinių būdavo 3–4. Melžiamų karvių turėdavo apie 7 – tai žiemmitės,

dveigės ir žinduklės. Visuomet didesnėje bandoje būdavo bu- 30 ha ūkio kūtės ir daržinės planas
lius. Laikant arklius skirtumo nebūdavo, ar tai kumelė ar ne. Veislinės kumelės buvo naudojamos visokiam darbui. Apsikumiavusios jos savaitę ar daugiau būdavo pailsinamos, o vėliau ir vėl paimamos į darbą. Veislei arba taip sau pasilikdavo kumeliukus tokius, kurie atrodydavo riebesni, smagesni ir būdavo geresnės kumelės ar erzilo. Veršelius veislei palikdavo didesnius, riebesnius ir tokius, kurių motina daugiau duodavo pieno. Paršiukai buvo paliekami auginti su ilgesnėmis nosimis, didesnėmis ausimis ir pilnomis slėpsnomis. Pjaudavo daugiausia avių, apie 6–10 kasmet, dar kasmet po keletą prieauglių. Mažesnis ūkininkas paskersdavo gerokai mažiau gyvulių. Kiek rečiau, bet pjaudavo ir veršiukus, dviejų savičių sulaukusius, atsitiktinai – dveigius ar žiemmičius, tokius parduodavo žydams. Paskerstus gyvulius veždavo į turgų (Papilės ar Kuršėnų). Daugiau parduodavo per didžiuosius prekymečius (jomarkus): Šv. Jono, Škaplierinės ir Mykolo (Kuršėnuose). Į turgų ar jomarkus suveždavo įvairius gyvulius: arklius, karves, veršius, avis, ožkas, meitėlius. Už dveigį veršį gaudavo 23–25 rb, o už dviejų savičių – 2–3 rb. Žydai daugiausia grobstydavo paūgėjusius ožkiukus, duodavo net 2 rb.

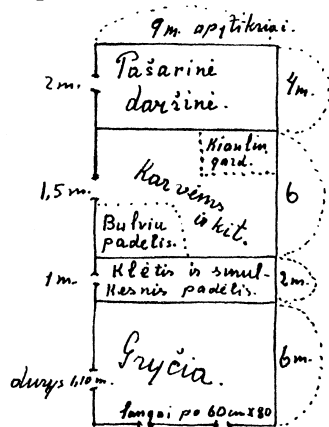
Kada dukrelė ištekėdavo už vyro, pasiturintys tėvai pasogai duodavo 4–5 karves (2–3 melžiamas ir veršelius), 1 arklių, 2 avis ir dovanai keletą ožkiukų.

Kada šeima skirstydavosi iš ūkio, gyvulius pasidalydavo pagal susitarimą (po lygiai ar kuriam daugiau duodavo). Gryčioje turtingesni ūkininkai mažai kada laikydavo kokį nors gyvulį. Kartais, jeigu labai šalta žiema, išsinešdavo avį su ėriukais ir pririšdavo kur prie sienos ar prie lovos kojos. Gryčioje dažniau per žiemą būdavo mažų ožkiukų, be motinų. Išsinešdavo į kūtę, pažindydavo prie ožkos ir vėl atsinešdavo. Kuris daugiau turėdavo ožkų, prinešdavo po 6–10 ožkiukų. Pasitaikydavo, kad 2 ožkos atvesdavo 8 ožkiukus. Kazlauskas iš Kal-

30 ha ūkio kūtės ir daržinės planas

Grytelninko trobesio planas

niškių dvaro (Kuršėnų vls., Šiaulių apskr.) pasakojo, kad jie gyvendami Miestkalnio dvare (Kuršėnų vls., Šiaulių apskr.) laikydavę gryčioje karvę, avi, kiaulę ir vištas:

„Pakeldavom balių, mes ir baliavūdavom – vienam gale grinčios karvė, kiaulė knykia, o antrame mes dainūjame. Kad srutos nesisemtų į klumpes, pamesdavom lentas, ir vaikščiusma“.

Karvėms vardai daugiausia būdavo parenkami pagal plaukų spalvą, ragų dydį bei formą, sudėjimą. Pagal plaukų spalvą: *Žalė, Serbentė* (juodos spalvos), *Brūnė, Margė, Žalmargė, Juodmargė, Juodausė, Akliorė* (apie akis juodais plaukais), *Gegužė* ar *Gegutė* (balta smulkiais juodais taškeliais), *Juodšlaunė, Baltnugarė, Balnė* (balta su juodu lopu ant nugaros). Pagal ragus: *Ilgaragė, Riestragė, Beragė, Škulė* (visai be ragų). Pagal išvaizdą, sudėjimą: *Gražuolė* (užgimė didokas veršiukas, gražus auga), *Išsprogtakė, Išsprogakė, Ilguodegė, Sudžiūvėlė*. Piemenys uždėdavo karvėms vardus ir pagal charakterį: *Pasiutėlė, Bizuolė, Velniaragė, Eikloji, Pliauškinė*.

Arkliams taip pat būdavo parenkami vardai pagal plaukus, ydą ir kitką. Paprastai bernai liesą, netikusią kumelę šaukdavo *Skrublyne, Kriauklyne, Senka*. Kiaules pramindavo taip: *Ėdrioji, Veislinė, Žieminė, Pavasarinė, Nevėkšla, Dalgianosė* ir kitaip.

Pašaukti, šalin nuvaryti ar paraginti kiekvienai gyvulių rūšiai būdavo skiriami specialūs žodeliai. Karvę pašaukdavo sakydami *karvute, karvute*, o šalin pavarydavo – *šiu* arba *šiu ginti* (Gruzdžių vls.), kai kur *tbbu ginti*. Kada melžiama karvė nestovėdavo ramiai, surikdavo *stele*. Veršius pašaukdavo girdyti sakydami *tbbbuka, tbbbbuka* arba *veršiuks, veršiuks* (veršiu šaukdavo ligi dvejų metų). Kada piemuo norėdavo, kad karvės gyliuotų, sakydavo *bizz, bizz* arba *bizalai, bizalai*. Namo gindamas sakydavo *alio, alio* arba *namo, namo*. Ožkas pasišaukdavo *kaza, kaza, ciba, ciba*. Išokusias į sodą, daržą, darželį išvarydavo *škič lauka* arba *kaza lauk, ciba lauk*. Avis pasišaukdavo *buri, buri, buri* arba *avike buriniuke*. Šalin pavarydavo *škinč*. Pabaidyti arba su šunim pasiundyti norėdami sakydavo *avi, avi, ucy avi, ucy avi* arba *kulit, kulit*. Arklius pašaukdavo *koš, koš, koš* arba tiesiog vardais (*Bėri* ir kitais). Pavarydavo *nuo, naa, nu, ép*. Paragindavo „uždėdami“ botagu per nugarą arba vadžiomis sutempdami žąslus. Tie būdai dar ir dabar naudojami.

Su prietarais ir įvairiais burtais labiau buvo susijusios karvės. Jas užburti – nužiūrėti mokėdavo seni latviai ir latvės. Latvės, kurios užkerėdavo karves, nemėgdavo kalbėtis su žmonėmis, vaikščiodavo vienos susiraukusios, rinkdamos visokias žoleles. Šv. Jono naktį, kalbama, visi kerėtojai, burtininkai eidavę į miškus, pievas ir rinkdavę šv. Jono ir kitas „vaistų“ žoleles, vabalėlius. Ant krūtinės turėdavę užsikabinę (daugiausia latvės – bobos) maišelį su pririnktomis žolelėmis. Kai kurios taip nuburdavusios, kad pamelžtas karvių pienas susitraukdavo (sugiždavo, suvarškėdavo). Vieną tokį „tikrą“ atsitikimą, įvykusį prieš 20 metų, papasakojo Lucija Čerapienė (Aukščių k., Papilės vls.):

„Kitą kartą mano vyro (Bernoto Čerapo) tėvas (Stanislovas) nuomojo 100 žemės dešimtinių. Tada ir aš ten papuoliau. Stanislovas Čerapas laikė 20 ar 30 karvių. Jo ganyklos susiėjo su kaimyno Butkalnio žeme (dabar toje vietoje gyvena Puplinskis). Butkalnis buvo senas,

o jo pati dar senesnė, daugiau kaip 100 metų. Vasarą pamelžtas Čerapo karvių pienas ėmė greit rūgti, o vėliau ir visai susitraukdavo, kad ne iš melžtuovės negalėdavo iškošti. Buvo prieita prie to, kad nebeturėjom saldaus pieno nė putrai užsibaltinti, o nežinom, kas čia yr. Kartą užėjo pas Čerapą senis toks, ans ir pasakė, kad reikia surinkti 12 patkavų (pasagų – red. past.), nebepamenu kokių – priešakinių ar užpakalinių, karštai, raudonai, užkaitinti ir visas sumesti į tą pieną, o kas ateis tą dieną prašyti ko, tai nieko neduoti. Taip anie ir padarė. Tuoj ir karvės pasitaisė, ir pienas nebesitraukdavo. Pavakary ateina nuo Raudondvario susikūpinusi ubagė (elgeta – red. past.) ir užėina pas Čerapą. Prašo išmaldos, bet jai čia nieko niekas neduoda. Paskui ana prašo nors vandens atsigauti, ir to neduoda. Ubagė išėjo.

Po kokios dienos išgirdome, kad Butkalnienę kažkas laužo, raito, dusina. Supratome, kad Čerapo karvės buvo jos užkerėtos. Ir ta ubagė buvo Butkalnienė, tik apsirengusi ubagiškai“.

Butkalnienė buvusi latvė ir mokėjusi greit nužiūrėti.

Senos latvės slapta vaikščiodavo po svetimus miškus ir barstydavo vaistus, kurių užėdusios karvės tuoj tapdavo užkrėtos. Buvo galima ir taip užkerėti, kad karvė sunykdavo ar visai nustodavo duoti pieno. Kitą atsitikimą, įvykusį prieš 55 metus Auksučių k. (Papilės vls.), vėl papasakojo L. Čerapienė.

Gyvenęs Auksučių kaime latvis, ir jo žmona mokėjusi gerai nužiūrėti. Jie labai saugodavę, kad į jų mišką neįlįstų svetimas gyvulys. Vieną vasarą, šventadienį, netyčia Čerapo karvė įėjo į to latvio mišką, o tuo tarpu miške pasitaikė būti šeiminkui. Šis karvę parsivedęs ir prisirišęs prie tvarto durų. Kai Čerapas nuėjęs jos parsivesti, latviai nenorėję atiduoti, už tai Čerapas juos apmušęs „Dievo kūno“ lazdele (per Devintines šventinta beržo šaka). Parsivesta į namus karvė ėmusi labai virpėti, prakaituoti ir pieno nebedavusi nė stiklinės. Čerapas pasikláusęs kitos latvės, ką daryti. Ši pasakiusi, kad reikia duoti suvirintos piktvarlės (*krupio*). Kai taip padaręs, karvė tuoj pagerėjusi ir vėl davusi pieno.

Kušleikių kaimo (Papilės vls.) ūkininkai žinodavo ir tokių vaistų, kurių karvėms uždavus pienas pasidarydavo labai riebus, pasak L. Čerapienės, – „sutraukdavo iš kaimynų karvių“. Tie vaistai buvo gaunami iš Žagarės latvių, jie būdavo geltoni ir juodi. Duodavo karvėms su duona ar minkle paprastai per Šv. Joną, Didįjį ketvirtadienį ir pavasarį išgenant, dar per Velykas, Kalėdas, Sekmines. Vaistai buvo vadinami *dreilent*. Ta karvė, iš kurios kuri nors kaimynė nutraukdavo pieną, sunykdavo ir vėliau susigražinti jos pieningumo nebepavykdavo.

Linamynis

Juozas Šiuša

Tradicinės kultūros laikais dėl linų auginimo ir perdirbimo valstiečiai beveik visus metus turėdavo rūpesčių bei darbo. Jų mynimą žemaičiai vadino *lino mūka*.

Kai linai jau būdavo išauginti, nurauti, iškulti, atklojėti ir suvežti į pastogę, likdavo dar kitas svarbus ir sunkus darbas – jų mynimas, pluošto paruošimas. Mindaavo rankiniais mintuvais. Linamyniui reikėdavo kaimynų talkos, nes visi jaujoje išdžiovinti linai turėjo būti išminti per vieną rudens naktį. Todėl ir reikėdavo kviesti atitinkamą būrį mynėjų.

Mynėjai būdavo suskirstomi poromis. Poroje – vyras ir moteris. Vyrai vadinosi *laužėjais*, o moterys – *mynėjomis*, *braukėjomis*. Mintuvui sutvirtinti jaujoje pastatydavo balkelį su dvišakėmis kojomis – ožį. Jo aukštis būdavo 50–60 cm. Mintuvais linų stiebelius laužydavo, o kitoje jų pusėje stovėdavo braukėja.

Vienas iš laisvesnių arba senesnių žmonių glėbiais nešdavo linų stiebelius iš jaujos ir suskirstydavo saujomis. Laužėjas, paėmęs saują, gerokai ją supešiodavo, sulygindavo ir, kaire ranka apėmęs stiebelius prie viršūnių, po pusę saujos pradėdavo mintuvu laužyti. Aplaužęs vieną saujos pusę, laužydavo kitą. Po to apskūdavo saują kitu galu ir vėl darydavo tą patį. Taip dalimis aplaužęs vieną saują, imdavo laužyti ir minti kitą saują.

Laužytojas aplamdytus stiebelius perduodavo savo porininkei, kuri tribriauniais mintuvais baigdavo smulkinti linų šiaudelius, iš jų pluošto pašalindama kiek galint daugiau spalių. Kad kuo daugiau spalių nubirtų nuo pluošto, sauja būdavo papurenama ir padaužoma į mintuvą. Gerai išminkštinta sauja būdavo dedama į tos poros krūvelę. Baigę mynimą, visi mynėjai savo išmintus linus nešdavo į klėtį ir atiduodavo juos šeimininkei. Šeimininkė kartais išmintus linus sverdavo, kad išsiaiškintų, kiek kuri pora išmynė linų.

Kaip į visus žemės ūkio darbus, taip ir į linamynį daugiausia susirinkdavo jaunimas. Visose talkose vyraudavo labai pakili nuotaika. Pertraukų ir užbaigtuvių metu būdavo pokštaujama, dainuojama. Linų mynimas prasidėdavo po vakarienės, apie 19–20 val. Pirmą valandą nakties būdavo pusnaktinė pertrauka. Tuomet šeimininkė į jaują atnešdavo virtų miltinių kukulių (*kleckų*) su spirgu padažu. Atsitikdavo, kad nepratusieji vartoti daug riebalų sugadindavo vidurius ir dėl to daug laiko sugaišdavo belakstydami kur už kampo. Visi mynėjai valgydavo jaujos džiovykloje. Ir dirbant, ir valgant degdavo žibalinis žibintas, vadinamas *liktarna*.

Po užkandos būdavo valanda poilsio. Tada šviesą užgesindavo. Mynėjai ilsėdavosi kas ant šiltos krosnies (*pečiaus*), kas ant suolo, o kas poromis ar po vieną pasieniais. Poilsio metu mažai kas miegodavo, skambėdavo pajuokavimai, šmaikščios replikos. Kol mynėjai ilsėdavosi, šeimininkas pakurdavo džiovyklos krosnį – kad linai įkaistų. Kuo linų šiaudeliai geriau išdžiovinti, tuo lengviau ir geriau juos išminti. Mynimas tęsdavosi iki aušros.

Baigę darbą, mynėjai sueidavo į trobą pusryčių. Kaip ir pusnaktiniam užkandžiui, šeimininkės paruošdavo riebaus valgio – išvirdavo kopūstų ar barščių su kiauliena.

Lietuvoje palei Latviją augindavo didesnius linų plotus. Kad geriau būtų atskirti pluoštą nuo spalių, linų šiaudelius čia mirkydavo tam skirtose *markose*. Jau gerokai prieš Pirmąjį pasaulinį karą atsirado arklinės minamosios. Iš pradžių vadinamosios staklinės, o vėliau – ratinės. Minant tokia mašina, pakakdavo 3–4 žmonių. Kiti tik braukdavo ir iš pluošto visiškai pašalindavo spalius. Kai linus mindavo rankiniais mintuvais, juos išbraukdavo kitu metu. Taip pat saugodavo, kad pluoštas neatidrėktų. 1923 ar 1924 m. iš Švedijos buvo įvežta „Gelsingen“ markės motorinių linamynių. Šiai mašinai linų nereikėjo specialiai džiovinti. Po 1936 m., sudarius sutartį su Sovietų Sąjunga, iš ten buvo įvežta įvairių žemės ūkio mašinų, taip pat ir linamynių. Bet valstiečių ūkiuose nei švediškosios, nei sovietinės mašinos plačiau nebuvo naudojamos, jos nepaplito.

Baudžiatvė laikais ir vėliau linai buvo prievolių ir duoklių objektas. Baudžiatvė panaikinus, linais mokėdavo ir žemės išperkamuosius mokesčius. Suprantama, linai buvo tvirtas pajamų šaltinis. Lietuvos šiaurės vakarų valstiečiai linus ir sėmenis veždavo parduoti į Rygą. Sėmenys ir grūdai buvo matuojami saikais (*mieromis*), pavyzdžiui, sėmenys *bačkomis*, grūdai – *pūrais*. Iš Rygos parsiveždavo druskos, geležies, žibalo ir kitų fabrikinų prekių.

Po Pirmojo pasaulinio karo, kai reikėjo atstatyti karo sugriovimus, pasaulinėje rinkoje buvo nepaprastai didelė visokių žaliavų paklausa – taip pat ir linų pluošto bei sėmenų. Už toną linų pluošto, priklausomai nuo rūšies, mokėdavo iki 700–800 litų.

Keliaujantys kaimo žydėliai*

Stasys Daunys

Straipsnyje aprašomos Auksučių, Kušleikių, Tautgailių, Skōbiškių ir kitų gretimų kaimų apylinkės. Aprašomi 1940 m. išpūdžiai iš Auksučių kaimo. Be to, remiamasi žmonių pasakojimais apie 50 metų senumo įvykius.

Kadangi minėtos apylinkės yra gana toli nuo valsčiaus miestelių, o krautuvių seniau kaime nebuvo, tai ūkininkai labai maloniai sutikdavo atvažiuojantį žydėlį su prekėmis iš Žagārės, Mintaujōs ir kitų miestų.

Stebėtina, kodėl žydėliai iš taip toli atveždavo parduoti savo menkas prekes, dargi su prastais rateliais ir liesu kumeliu. Žinant dalyką, nieko nėra stebėtina: kurgi žydėliai „nesitrunkys“ su prekėmis tokį kelią, kad jie dvigubai, trigubai iš žmonių „nuplėšdavo“**, negu patys už prekes mokėdavo. Nėgana to, dar mainydavo prekes į kitus produktus puikiai „apmaudami“, ir nuvažiuodavo į Mintaują vėl su pilnu vežimu parduodamų produktų.

Keliaujantys žydėliai atrodo labai nuvargę, lipšnūs, žmonėms pataikauja. Rateliai mediniai, seni, nutrankyti, pilni pašaro ir įvairių prekių. Žydėlis niekada neturi patogios sėdynės ratuose išitaisęs, sėdasi, kur tik randa vietos; kai kada dar pasimeta šiaudų maišelį, kad minkščiau būtų sėdėti. Dažniausiai eina žydėliai iš paskos į ratus išsikibę ir vadžias ant ratų pametę. Dėl ko jie eina, nors kartais ve-

* ŠAM, b. 59, l. 189–204. Rašytas 1941 m.

**Apylinkės žmonės mėgsta pabrėžti: apmovė, apšveitė, išlupo, atsidaužė ir pan.

žimas ir ne taip didelis atrodo? Gal dėl to, kad žmonės pamatytų jų sunkią „procią“ ir geriau pirktų bei mainant prekes į sviestą ar sūrį, šiek tiek nusileistų. Kokie žydėlio pakinktai ir kaip arklelis atrodo? Labai blogai; pavalkai – tiesiog skarmalai, kai kurie turi geresnius, bet naujais, „žmoniškais“, nė vieno nematysi važiuojant. Pakinkytas arklys be vežlankio (kumpo, sprausto), „žydiškai“. Pavalkai ilgais viržiais (*pastarangoomis*). Viržiai užnerti už brankto (Mikniūnai, Pāšvitinio vls.). Ienos pririštos prie pavalkų, virvutėmis. Kai kurie uždeda balnelį ant nugaros, kad ienos nesidvalakuotų (nesimaskatuotų), bet dažniausiai žydėliai be jo važiuoja: dar kuinui nugarą gali nu-grandyti ir paskui dėk po apačia maišgalį. Vadžios – kaip paprastos darbinės vadžios.

Arklelis labai sulysęs, pasišiaušęs, galvą nuleidęs, vos, rodos, gyvas. Kada važiuoja žingsniais, vos kruta, bet kai risčia ar šuoliais (*zovada*)* paleidžia – mirk juokais: kius-kius, kius-kius, vis „spiria priekin“, vis bėga, o kaip vietoj, taip vietoj. „*Kaip žydo arklys*“, – kalba žmonės iš pašalių.

Žinoma, ne visų žydu arkliai yra tokie „nukuisė“. Paimk žydu, arklių mainininkų, arklus; neprilyginsi prekybininko arkliui.

Kodėl prekybininkų žydelių arkliai tokie blogi, bando aiškintis kiekvienas ūkininkas. Vieni sako, kad per daug nuvarinėti, nuvarginti, kiti – kad tyčia su tokiais žydai važiuoja, tretai aiškina, kad žydams tokie geresni, nebaugštūs ir t. t. Bet iš tikrųjų kodėl taip yra, žino vieni žydėliai.

Prekybininkai žydėliai važinėja iš vieno kiemo į kitą, siūlydami, piršdami savo prekes, girdami, kad labai geros, nelietuviškos, „*užrubežio*“ pagamintos.

Atvažiuojantį žydelį kiekvienas iš tolo pažindavo iš ratų ir arklio. Kai kurie patvirkę bernai papokštaudami paleisdavo nuo sietų šunis, kad galėtų iš jų puolamo žydelio skaniai pasijuokti.

Su žydeliu mėgdavo kiekvienas papokštauti: žiūrėk, tai merginos vadžias įriša į pavalkus, tai bernai, arklį iškinę, ienas per tvoros statinius (*garadus*) iškišę, vėl pakinko, kiti užkaiščius ištraukia. Būdavo, išėina žydelis iš trobos paprekiavęs ir randa arklį per tvorą perkinkytą arba įsėdęs ir pradėjęs važiuoti negali arklio pasukinėti, be to, dar tekiniai išbėgioja į šalis... Tada šeimyna (bernas, merga, piemuo) pasislėpusi kvatojasi iš žydelio barnių.

Pirmiausia žydelis, įvažiavęs į kiemą, palieka arklį ir eina trobon, botagu nešinas. Įėjęs stovi prie durų. Rankos neduoda nė vienam – mat žydams negalima rankos kitiems žmonėms paduoti. Atsistojęs prie durų prašo tai, ką turi žmonės parduoti, mainyti į muilą, degtukus, šukas, skareles, šalikus, kojines, tabaką, papirosus ir kitas prekes.

Jei turi ką, parduoda, maino, perka. Mergelės bėga tuoj prie ratų žiūrėti gražių skarelių, šilkinųjų kojinių, o žydas iš paskos stebi, ar neištrauks ko. Kada mergelės ima ką nors iš ratų, žydas šaukia: „*Ui, panėla, eš pats!*“ (tuos žodžius žmonės pamėgdžioja). Žydelis įsineša dėželę prekių į trobą ir paskleidžia ant stalo. Visi apspinta stalą ir ima prekes rinktis. Mergelės, žinoma, renkasi skareles, kojines, šukas, šeiminkai – muilą, degtukus, šepetius ir pan., piemuo stveriasi už bandūros, botago, švilpukų.

Kai išsirenka, prasideda derybos. Šeiminkė, žinoma, maino prekes į šerius, plunksnas, vištas ir pan., bernas

* Risčia arklys bėga keldamas kojas kryžiškai, o šuoliais – keldamas kartu abi priekines kojas ir po to kartu užpakalines.

arklių uodegas nupjovęs „atvelka“ ir šaukia, kad jam žydėlis už jas duotų keletą pakelių papirosų, tabako, *parpumu* ir panašių prekių.

O tos mergelės – tai tikros meletos: viena, pasirinkusi gražią skarelę, meilikauja, pabučiuoti žydėlį žada, ligi kelio palydėti „apsiima“; kita į ranką įsikibusi žada vienai nakčiai priimti žydėlį pergulėti (žr. pasakojimus straipsnio gale). Juokais, juokais, žiūrėk, ir prisileidęs žydėlis – už pusę kainos atidavęs.

Paprekiavęs žydas rengiasi važiuoti, ir čia jį apninka nelaimės, nesėkmės: tekinis nusmuko, drangos nusikėlė.

Važiuoja žydėlis toliau, padaręs *gišept* už kelis rublius (vėliau litus). Ir vėl tas pat kartojasi su mergelėmis, piemenimis, bernais ir šeiminkėmis.

Kruomnešiai

Ne visi žydeliai įstengia išigyti ratelius ir kuinelį. Ką daryti? Negi eis žydas pas ūkininką už berną tarnauti. Pasiima maišelį arba įsitaiso kuprinę, nusiperka keletą menkų prekių – degtukų, kortų, papirosų, tabako, rūkomojo popieriaus, pipirų ir kt. – ir drožia per kaimus.

Paprastai tokią žydelio našta vadina *kruomu*, o patį žydėlį – *kruomnešiu*.

Kruomnešys žydėlis taip pat labai prastos išvaizdos: kiaurais bateliais, sulopytomis kelnėmis, nusipiklavęs, apžėlęs, tik akys spindi iš po plaukų.

Kruomnešys žydėlis trobon eina su visu *kruomu*. Jį pasideda sau prie kojų, jei sėdasi – po suolu, ir niekur nuo jo neatsitraukia, kad vaikai *kruomo* „neišnagrinetų“ (jie prie tokio svečio drasūs). Tėvai vaikų, žinoma, per daug žydelio apstoti neleidžia. Būna iš anksto jiems nupasakoję žydo nedorybes: „*Žydas eina vaikus pirkdamas*“, „*Ateis žydas ir išsineš tavo*“. Vaikams baugoka pasidarydavo – ką gali žinoti su tokiu svečiu.

Kruomnešys žydėlis paprastai prekių nemaino į kitus produktus, nes jam nepatogu nešiotis. Tik kur ne kur išsikeičia į muilą, į keletą kiaušinių.

Kruomnešys – irgi maloni pramoga kaimo jaunimui. Kiekvienam smagu jį pakalbinti, paerzinti ar už *kruomo* virvę užmetus timptelėti į šoną. Paprastai žydėlį užkalbina bernai, sakydami: „*Nu, Joške, po kam kruoms, po kam škarmala, marmala*“. Žydas keikiasi, pyksta, o kas jo čia labai bijo, tegul džiaugiasi, kad su akmeniu negauna ir ant jo šunų nuo sietų nepaleidžia. Sako, žydėlis labai pykdavęs, kada jo kuprinę su prekėmis *kruomu* vadindavo. „*Kuulis taigi turi kruomą*“, – spigindavo bernai jam į akis.

Žydeliai amatininkai

Be žydelių prekybininkų (*gišeptininkų*), į kaimus užklysdavo žydeliai amatininkai: siuvėjai (*kriaučiai*), kurpiai ir kitokie. Dažniausiai užeidavo kaliošų lopytojai, nes prie tokių niekniekis, darbo mažiau, geriau gali *pasišmugeliuot* – pasipelnyti. Šitokio amatininko maišelyje visada rasi storų siūlų, ylą, klijų, adatą, gumos bei šikšnos lopų ir pan. Šitoks amatininkas įėjęs tuoj klausia: „*Ar netiuriti ku diut suremuntit. Eš pigė ir gerė sutaisė*“. Už senų kurpių sulopymą žydėlis paima keletą kapeikų (vėliau litais) ir išdūlina toliau (žydelio taisytos korpės ne visada stipriai laikydavo, kartais diena paavėjus lopai atšokdavo).

Kiti amatininkai – staliai, siuvėjai, *rimoriai* (pakinktų siuvėjai) – pas ūkininkus apsigyvendavo ilgesniam laikui, kol užsiimtą darbą nudirbdavo. Visuomet žydėlis

sulygdavo maitintis savo maistu, nes ūkininko gamintas maistas „*triep*“. Kad iš ūkininkų nereikėtų pirktis, maisto pasiimdavo iš namų. Vargas žydui kaime būdavo pas svetimus žmones „*ant savo maisto*“.

Paprastiems meistrams darbo mažai būdavo, nes menkus daiktus patys ūkininkai sugebėdavo pasidirbti.

Trobesių statyti taip pat eidavo žydai, net su savo meistrais. Ir krosnis mūrydavo. Tarp jų pasitaikydavo gerų darbininkų.

Apskritai amatininkai žydėliai kiek daugiau būdavo susigyvenę su kaimu negu prekybininkai.

Puodininkai

Kaimus palankydavo ir žydėliai puodininkai. Jie būdavo panašios išvaizdos kaip važinėjantys kolonijinių prekių pardavinėtojai.

Puodininkų ratai kiek didesni. Jų gardelės daromos aukštesnės ir ilgesnės, kad būtų galima sutalpinti daugiau puodų. Jie ratuose dedami į šiaudus, kad vežami nesusidaužytų. Kad daugiau tilptų, puodai sukišami vienas į kitą ištisomis virtinėmis.

Juos kaimuose žmonės pirkdavo noriai, nes puodai buvo visuomet reikalingi, ypač tiems, kurie turėjo daugiau karvių. Puodų atveždavo įvairių: juodpuodžių, tošimis vyniotų ir kitokių. Atgabendavo ir ašochių, abrinukų, vazonų gėlėms. Puodininkai važiuodavo labai palengva, kad puodai nešokinėtų į viršų ir nesusidaužytų. Buvo sakoma, kad puodininkai jokiū būdu negali gerų arklių ristūnų (*staininių*) laikyti. Pamatę arklių palengva einant, sakydavo: „*Et, tas arklys tik puodams vežioti*“; arba: „*Ką čia nupirkai, puodininko arklių*“.

Būdavo, kad bernai papokštaudavo – puodininkui nematant, apversdavo ratus su visais puodais. Versti taikydavo į karklyną ir vėliau kalbėdavo žmonėms, kad puodininkas su puodais karklyne pasikorė.

Su puodais važiuodavo ne vien žydėliai, juos vežiodavo ir lietuviai, norėdami užsidirbti. Puodus atveždavo iš Kuršėnų, Žagarės miestų puodininkų.

Laimės nešiotojai

Seniau neretas svečias kaime buvo ir laimės nešiotojas. Tai yra žydelis, kuris gražiai suvyniojęs įvairius niekniekius į popierėlius duoda traukti žmonėms – laimę išmėginti. Už vieną laimės išmėginimą (vienas bilietas) reikėjo mokėti po 15–20 kapeikų. Laimėti buvo galima visokių menkniekių: žiedelių, smeigtukų (*spilgučių*), atvirukų, paukščio plunksnelių ir pan.

Laimės nešiotojai dažniausiai kartu nešdavosi „*Šeinio katarinką*“ (rylą) ir jūrų kiaulikę bei papūgą laimei traukti. Būdavo, tie gyvūnai tupi „*Šeinio katarinkos*“ dėžutėje ir laukia, kada jiems pakiš žydelis laimės bilietėlius. Kai juos su dėžute prikiša, papūga ar jūrų kiaulikė paima vieną bilietėlį ir pakelia. Pakeltasis išvyniojamas tam, kuris davė kapeikas. Traukiant laimę visą laiką groja žydelio sukama ryla. Paprastai su tokia „iškilminga“ laimės traukimo kompanija eina trys žydėliai: vienas tvarko bilietus ir pinigus, antras suka rylą, o trečias „*pliekia*“ odinį būgnelį – būgnija. Su ryla eina ir vienas ar du žydėliai, ypač kada po kaimus vaikšto (trys dažniausiai groja miesteliuose ir didesnėse sueigose).

Laimės pardavinėtojai po kaimus vaikščiodavo pėsti. Važiuotiems nepatogu, o antra, kur arklį gaus tokie maži biznieriai.

Kaimuose tos „laimės“ nelabai norėdavo, todėl žydeliams tekdavo po gerą pusvalandį prakalbėti, kol įpiršdavo vieną bilietėlį. Kai kuriame kieme, ypač kur daugiau jaunu, žydelis ir labai pasipelnėdavo – parduodavo po 4–5 bilietus. Ūkininkų manymu, žydeliai laimės nešiotojai buvę ne kas kita, kaip žmonių apgaudinėtojai. Nors apie juos kalbėjo ir kitaip: „*Juk jis nevagia ir per gvoltą nė vienam neprimeta. Tegul manosi kaip gali, kad tik į kamaras nelenda*“.

Mainininkai

Žydai labiausiai mainikauti mėgdavo arkliais. Tiesa, gerų arklių pamainyti neatjodavo – „*vis kokios skūros ir gana*“. „*Nutveria kokią padlą ir atdvalakuoja kaiman iškišti*“, – taip kalbėdavo ūkininkai apie mainininkus.

Žydelis, įjogęs kieman, klausia: „*Ui, gaspiador, ar gerą tiuria kumielą pamainyt?*“ Šeimininkas, žinoma, irgi užsinori apžiūrėti žydo arklį, ypač tada, kai savo arklį nori „iškišti“ (parduoti). Atsako: „*O ką žmogus neprityręs prie mainikavimo gali nusimanyti, reikia bėgti pasikviesti kaimyną – tegu jis apžiūrės, gal ir pamainysim*“. Ir išleikia pas kaimyną.

(Paprastai ūkininkas niekada nieko nenupirkdavo ir neišmainydavo be kaimyno patarimo. Kaime visuomet pasitaikydavo žmogus, kuris nusimanydavo apie mainikavimą, gerai pažindavo arklius.)

Ir „žiūri“ su kaimynu mainus. Žydas kiek galėdamas giria. Galų gale išmaino su sąlyga, kad vienas ar antras turės prie savo arklio pridėti pinigų. Išmainęs vedasi žydą į vidų ir duoda magaryčių – išgerti degtinės (*šnapšės*). Dažnai pasitaiko, kad po mainų ūkininkas lieka be arklio. Tai, žiūrėk, šlubas, tai aklas, tai neėda, viduriai per užpakalį lenda laukan nuo alūno (mat žydai jo sergančiam arkliui užduoda, ir gyvulys gana neblogai atrodo). Po kelių dienų arklys nudvesia ar dėl ligos reikia papjauti.

Padorūs ūkininkai paprastai su mainininkais neužsiima. Bet jei tokių pasitaiko (ypač iš mažžemių), tai kaimynams būna juoko, nes mainai neišeina be apgavysčių.

Seniau mainikavimas buvo plačiau paplitęs negu paskutiniu laiku (prieš pat 1940 metus).

Skudurininkai (škurlininkai)

Vienas mėgstamiausių moterėlių pirklių buvo žydelis skudurininkas. Jis po kaimus važinėdavosi kaip ir kolonijinių prekių pardavėjas. Būdavo, važiuoja iš kiemo į kiemą ir vis klausia: „*Ar neturit senių lupatą* [t. y. skarmalą], *maišgalą pardut?*“ Žinoma, šeimininkė tokios prekės visuomet paieško.

Skudurais mėgdavo paprekiauti mažžemiai, nes jiems pinigėlis meilesnis, t. y. brangesnis, reikalingesnis.

Skudurų žydelis pasverdavo arba šiaip rankomis pakilnojęs nuspręsdavo, kiek svarų gali būti, ir sumokėdavo (paskutiniu laiku, prieš 1940 m., už svarą vilnionių skudurų duodavo 30–40 ct).

Po to skudurus susikišdavo į maišus ir dėdavosi į ratus. Paprastai kelias dienas kaime pasivažinėjusio žydėlio ratai būdavo pilni visokio „šlamšto“ (skudurų).

Skudurininkai žydėliai būdavo apdriškę kaip ir visi keliauninkai žydai, dar net labiau nusipikėję ir pridulkėjusiomis barzdomis. Pasitaikydavo ir turtingų žydų skudurininkų. Žinomas žydas Mendelis buvo amžinas skudurų pirklys, apšepęs, apdulkęs, atrodė, paskutinis vargšas, bet visgi Kuršėnuose turėjo nemažus namus ir smulkaus turto. Be Mendelio, atvažiuodavo ir kitų panašių žydų, kurie skuduraudami turtą susikraudavo.

Paskutiniu laiku skudurais vertėsi ir lietuviai, latviai bei kitų tautybių žmonės, nes buvo didesnė skudurų paklausa.

Skudurininkai taip pat kartu veždavosi prekių – muilo, degtukų, kvėpalų (*parpumu*), smeigtukų (*spilgučių*) ir kitokių, nes jas, išmainydami į skudurus, gaudavo didesnę pelną.

Pirkliai

Nors skudurininkas irgi supirkinėjo skudurus, jo niekas pirkliau nelaikė. Pirkliai būdavo tie, kurie po kaimus važinėdami supirkinėjo karves, avis, ožkas, vištas, vilnas, šerius, plunksnas ir pan. Iš dalies ūkininkai būdavo patenkinti, kad namuose viską galima parduoti. Bet kai kurie namuose pardavę gailėdavosi, nes pasirodydavo, jog daug pigiau žydams atidavę, negu kad mieste galima gauti. Žydai tuo tikslu ir važinėdavo po kaimus, kad ūkininkus „apmautų“ ir uždirbtų. Jie nebijodavo išties valandą pasiderėti (pasilygti) dėl perkamo daikto, kad tik pigiau nupirktų.

Žydai pirkliai važiuodavo kiek geresniais arkliais ir švariau apsirengę negu prekybininkai ir skudurininkai. Jie atvykdavo iš artimesnių miestų – Kuršėnų, Šiaulių, Žagarės.

Apie keliaujančius žydus pasakojama įvairių anekdotų, kuriuose iš jų nepiktai pasijuokiama.

*Pasakojimas apie keliaujantį žydėlį**

Apsinakvojęs žydas pas vieną ūkininką. To ūkininko buvusi graži duktė. Žydas per daug susižiūrėjęs (susizavėjęs) ūkininko dukters grožiu ir neiškentęs nenuėjęs pas ją naktį pagulėti. Mergelė žydą priėmusi į lovą, bet su sąlyga: jei duosiąs jai šilkinę skarelę. Žydas pažadėjęs ir prigulęs. Mergelė atsukusi žydui nugarą ir mieganti. Žydas prašęs, kad į jį atsisuktų. Mergelė sutinkanti, jeigu duosiąs antrą šilkinę skarelę. Žydas atnešęs abi žadėtąsias skareleles, ir mergelė atsisukusi. Žydas panorėjęs mergelę apsikabinti, bet mergelė nesileido. Žydas pažadėjęs duoti vieną, vėliau dvi skareleles. Mergelė, netekusi kantrybės, nutvėrė kočėlą ir „išpliekusi“ žydą ne tik iš savo lovos, bet ir iš namų išvijusi. Mergelėi likusios veltui dvi šilkinės skarelės.

* Pasakojimo Aleksas Daunys, 45 m. amžiaus, gyv. Auksučiu kaime.

Papilės krašto vandens malūnai*

Julius Vainorius

Įvadas

Papilės apylinkės traukia ne tik savo kraštovaizdžiu, žinomomis Europoje geologinėmis jūros periodo atodangomis, garsia praeities istorija, bet ir senaisiais technikos paminklais – vandens malūnais. Ventōs ir Virvūtės upių vandenys nuo seno suko malūnų gernas, malė miltus duonai, karšė, verpė vilnas, gamino elektrą, pjovė lentas ir lenteles. Laikui bėgant, nyko kaimai. Kartu su jais nyko ir vandens malūnai, nebetekę savo reikšmės. Dabar vienu neliko nė pėdsakų, kiti stovi apgriuvę, niekam nereikalingi, tretį restauruojami, prikeliama ir grąžinami naujam gyvenimui. Tačiau pastarųjų paskirtis visai kitokia, pritaikyta šiuolaikiniam žmonių poreikiams – turizmui, poilsiui, verslui.

Visi malūnai turi savo istoriją, išlaikytą juos menančių žmonių atmintyje. Tačiau tų žmonių būrys vis mažėja, o ir patys prisiminimai labai blankūs. Jau sunku atsekti malūnų statymo pradžia, jų savininkus, malūnininkų pavardes, sunku nepasiklysti, išgirdus faktus apie tokius esminius dalykus: kokios buvo gernos, kas jas suko (turbina ar vandens ratas) ir pan. Archyvuose yra išlikę kai kurios malūnų aprašymo schemos, konstrukcijos, išplanavimo brėžiniai, malūnų savininkų susirašinėjimo su įvairiomis institucijomis dokumentai. Tačiau tai yra tik nuotrupos, sunkokai sujungiamos į visumą, o ir susidaręs malūnų gyvavimo vaizdas nėra labai aiškus ir konkretus. Prabėgs dar kelios dešimtys metų, ir jaunoji karta net nežinos, kas tie vandens ar vėjo malūnai, kuo jie buvo reikšmingi mūsų protėvių gyvenime. Malūnininkystės verslas negrižtamai grimzta užmarštin kartu su į kapus išeinančiais žmonėmis, menančiais šį amatą. Griūva niekam nebereikalingų pastatų sienos, o naujieji dabartiniai savininkai savaip ir ne visada protingai pertvarko turimą turtą ir jį panaudoja.

Tyrinėjimų apžvalga

Vandens malūnai Žemaitijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, ištirti gana ribotai. Jie yra sudėtingi techniniai įrenginiai ir nedaug yra specialistų, besidominčių šia veiklos sritimi. Tyrimus sunkina ir tai, kad istorikas, besidomintis šia tema, dar turi įgyti ir techninį išprusimą. Autoriai dažniausiai apsiriboja bendro pobūdžio pastabomis apie malūnus, minėdami pavienius objektus, paviršutiniškai aprašydami malūnų istoriją, techninį sprendimą, vietovės, kur išikūręs malūnas, specifines sąlygas, žmonių, susijusių su malūnais, gyvenimo istorijas ir pan. Nors yra sukaupta šiek tiek aprašomosios medžiagos, malūnų savininkų susirašinėjimo dokumentų, fotografijų, piešinių, brėžinių, vis dėlto nelengva susidaryti vientisą malūnų raidos istorijos vaizdą, suvokti jų geografinio išplitimo ypatumus, malūnų ir malūnininkų likimus.

Išsamiausiai Žemaitijos malūnus aprašė Vacys Milius studijoje „Žemaitijos vandens malūnai“, gausiai iliustruotoje fotografijomis, schemomis, brėžiniais bei piešiniais. Autorius labai detalai nagrinėja Žemaitijos vandens malūnų pavadinimų kilmę, sodybų išplanavimą, malūnų trobesius lygindamas su žemaičių trobų išplanavi-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2003 01 23.

mu¹. Puikiai aprašytas ir iliustruotas užtvankų bei vandens nuleidimo įtaisų įrengimas, apžvelgiama malimo įrengimai, malūno žmonės (malūnininkai, meistrai, darbininkai), malimo eiga, atsiskaitymai už malimą ir kt. Studijoje nepamirštama pagalbiniai malūnų verslai ir liūdnas malūnų likimas. Išsamesnio darbo šia tema Lietuvoje kol kas nėra.

Apibūdinant Žemaitijos vandens malūnų ištirtumą, reikia paminėti ir Adomo Vitkausko straipsnį apie Keimės valsčiaus Dranginės vandens malūną². Autorius paliečia tikrai kai kuriuos klausimus apie šį malūną ir aprašymą iliustruoja keletu nuotraukų. Straipsnyje aprašoma malūnininkų ir ūkininkų bei malūnininkų tarpusavio santykiai, akmeninių girnų darymas, kai kurie malimo papročiai, atsiskaitymo už malimą formos ir kt. (tai nesvetima visai Žemaitijai). Tais duomenimis pasinaudota rašant šį straipsnį.

Apie Dubysos aukštupio vandens malūnus rašė Vaclovas Rimkus³. Straipsnyje pateikiama trumpa istorinės medžiagos apžvalga, įvardijami esami ir išnykę Dubysos aukštupio pakrančių vandens malūnai. Autoriaus tikslas, matyt, buvo paskatinti visuomenę domėtis šiais technikos bei architektūros paminklais ir juos išsaugoti.

Žemaitijos vandens malūnus pamini ir trumpai apibūdina Klemensas Čerbulėnas leidinyje „Lietuvių liaudies architektūra“⁴, taip pat Akmenės kraštotyrininkas Ignas Valantis⁵.

2002 m. Papilės apylinkėse „Vermės“ leidykla surengė kompleksinę kraštotyros ekspediciją, kurioje dalyvavo ir šio straipsnio autorius. Bendraujant su Papilės apylinkių žmonėmis, užrašant jų prisiminimus, surinktas nemažas pluoštas vertingos medžiagos apie šio krašto vandens malūnus. Užfiksuoti daugiau kaip trisdešimties žmonių atsiminimai apie malūnus, malūnininkus, padaryta per dvidešimt išlikusių malūnų fotografijų, kurių dalis yra patalpinta ir šiame straipsnyje. Ypač įdomi ir informatyvi Papilės fotografo J. Sinkevičiaus fotografija, daryta apie 1930 m. (6 pav.; publikuota žurnale „Mokslas ir gyvenimas“ 2002 m. nr. 6). Joje užfiksuotas tuometinis Papilės vandens malūnas. Fotografijoje vaizdas apima ne tik malūno trobesį, bet čia matosi ir buvusi malūno aplinka, kanalas, užtvanka, kiemas.

Rašant straipsnį buvo naudojamos ir archyvine medžiaga, sukaupta per įvairias etnografines ekspedicijas. Lietuvos centriniame valstybės archyve teko išstudijuoti 11 bylų, kuriose sukaupiti dokumentai apie Papilės krašto vandens malūnus. Tai malūnų sodybų išplanavimo schemas, brėžiniai, išilginiai ir skersiniai malūnų pastatų pjūviai, situacijos schemas, susirašinėjimo su įvairiomis valstybinėmis institucijomis dokumentai. Kai kuriais brėžiniais pasinaudota iliustruojant straipsnį. Daugiausia informacijos sukaupta „Klausimų lapuose“, kuriuos pildė pats malūno savininkas juose pateikdamas pagrindinius duomenis apie malūno techninę būklę, įrengimus, darbininkų skaičių ir kt.

Išlikę Papilės apylinkių vandens malūnai yra pažymėti 2002 m. išleistoje Ventos regioninio parko schemoje ir norint nesunku juos aplankyti.

¹ Milius V. Žemaitijos vandens malūnai, Milius V., Morkūnienė J., Šidiškienė I. *Amatas ir kūryba*, Vilnius, 1997, p. 11–106; Milius V. Žemaitijos vandens malūnai ir trobų savitumai bei bendrumai, *Etninė kultūra ir tapatumo išraiška*, Vilnius, 1999, p. 251–259.

² Vitkauskas A. Dranginės vandens malūnas, *Šiaulių „Aušros“ muziejaus arch.*, etnogr. b. 25.

³ Rimkus V. Dubysos aukštupio malūnai, *Kraštotyra*, Vilnius, 1964, p. 145–148; pakartota: Padubysių malūnai, *Leninietis*, Šiauliai, 1971 01 19.

⁴ *Lietuvių liaudies architektūra*, Vilnius, t. 2, p. 73–74, 353–357.

⁵ Valantis I. Prie Ventos pakrančių, *Vienybė*, 2000 12 14.

Malūnai Papilės apylinkėse

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Papilės krašte malūnų buvo gausu. Daugiausia tai buvo vandens malūnai, pastatyti užtvankus Ventos upę. Tiktai Martino Zenkulio malūnas Papilėje, netoli geležinkelio stoties, buvo sukamas žibalo motoru.

Ventos upė Papilės apylinkėse buvo patvenkta bene šešiose vietose. Prie kiekvienos užtvankos stovėjo vandens malūnas. Rudikių kaime (Akmenės rajono pradžioje, važiuojant iš Kuršėnų Papilės link) malė net du vandens malūnai – Papartynės ir Rudikių. Abu jie buvo pastatyti XIX a. kairiajame Ventos upės krante, maždaug 3 km atstumu vienas nuo kito. Rudikių malūnas buvo senesnis ir turėjo kaimo pavadinimą. Aukščiau prieš srovę pastatytas malūnas vietinių gyventojų buvo vadinaamas Papartynės malūnu. Papartynė „vadino šį Ventos slėnį nuo senų laikų, mat čia vėšliai augo ir tebeauga daug paparčių. Be malūno, stovėjo dar penkios sodybos, kurias nušlavė melioracija, nors ten jos tikrai nereikėjo“⁶. Abu malūnai išsiteko tokioje trumpoje upės atkarpoje ir abiem užteko darbo.

Dar 5 km žemiau nuo Rudikių kaimo, visai šalia Papilės, Augustaičių kaime, tebestovi Augustaičių vandens malūnas, malantis dar ir šiandien. Dviaukštis mūrinis malūnas pastatytas dešiniajame Ventos upės krante, jo turbiną suka kanalu atvestas vanduo.

Tarpukariumi Papilės miestelyje buvo du malūnai. Vienas vandens malūnas priklausė Domui Borusui, o nuo 1931 m. Jonui Mikučiauskiui (1 pav.), kitas – Martiniui Zenkuliui (1a pav.). Pastarasis su lentpjūve stovėjo kitoje miestelio pusėje, netoli geležinkelio stoties. Tai buvo žibalo motoru sukamas malūnas, jo darbui vandens nereikėjo.

Dar už kelių kilometrų žemyn Ventos upe, ties Pāšilės kaimu, buvo įrengtas Pāšilės vandens malūnas. Šalia esančios dvaro liekanos byloja, kad kažkada, ko gero, malūnas priklausė dvarui, o jau XX a. pradžioje – Gaselkiams⁷.

Leidžiantis Ventos upe žemyn, ties Žerkščių ir Purvių kaimų riba, kairiajame Ventos upės krante, stovėjo nedidelis Domo Boruso vandens malūnas. Kitoje upės pusėje dabar yra išikūrusi Ventos gyvenvietė, o buvusio malūno vietą žymi tik likę pamatai ir užtvankos akmenys. Žerkščių–Purvių vandens malūnas buvo labiausiai nuo Papilės miestelio nutolęs Papilės valsčiaus malūnas.

Važiuojant nuo Papilės Trýškių link, Šiaudinės dvare, ant Avižlio upelio kranto, buvo pastatytas vandens malūnas, priklausęs dvarininkui Zigmui Beresnevičiui. Nors šiaip malūnas malė dvarui, bet sumaldavo ir kaimynams. Šiaudinės malūno likimas liūdnas. 1917 ar 1918 m. jis sudegė ir nebebuvo atstatytas, o septintajame dešimtmetyje melioracija visiškai išardė pylimą, ištiesino upelio vagą ir malūno neliko nė pėdsakų. Buvusio dvaro vietą žymi tik senas ir apleistas parkas⁸.

Papilės krašto žmonės naudojosi ir tolėliau buvusiais malūnais, pasiekdavo net Viekšnius, kur stovėjo geras ir didelis vandens malūnas. Šiaudiniškiai ir aplinkinių kaimų gyventojai dažniau naudojosi Balsiū, Gudų, Skleipių vandens malūnais, stovėjusiais prie užtvanktos Virvýtės upės⁹.

⁶ Puščius A. Vadinkime tikraisiais vardais, *Vienybė*, Akmenė, 2001 02 06.

⁷ *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 388, ap. 2a, b. 865, p. 12.

⁸ Vlado Vadeikio, gim. 1908 m., gyv. Šiaudinės k., atsiminimai, užrašyti J. Vainoriaus 2002 m.

⁹ Vytauto Vadeikio, gim. 1938 m., gyv. Naujojoje Akmenėje, atsiminimai, užrašyti J. Vainoriaus 2002 m.

Malūnų savininkai ir malūnininkai

1 pav. Prie Papilės malūno. Apie 1932 m. Iš V. Augustinavičiaus albumo

1a pav. Martyno Zenkulio lentpjūvė ir malūnas Latvelių kaime. Apie 1930 m. Iš H. Čerapo albumo

Lietuvoje malūnai pradėjo kurtis prie dvarų ir baudžios laikais priklausė dvarininkams. Panaikinus baudžią malūnai liko dvarų nuosavybe. Dvarininkai samdė malūnininkus, darbininkus, malūnus nuomodavo, o nusigyvenę parduodavo ūkininkams ir praturtėjusiems valstiečiams. Retokai malūnai kaip šeimos verslo šaltinis išbūdavo vienos rankos ilgesnį laiką. Karai, gyvenimo negandos blaškė žmones iš vienos vietos į kitą, keitėsi savininkai, malūnai buvo pertvarkomi, perstatomi, perkami ir vėl parduodami turtingesniems ūkininkams, verslininkams žydams ar iš Amerikos grįžusiems praturtėjusiems tautiečiams.

Tokie reiškiniai neaplenkė ir Papilės krašto. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Papilės vandens malūnas su jame įkurta vilnų karšykla-verpykla priklausė Papilės bendrovei „Verpėja“, kurios vedėju buvo ūkinę veiklą mėgęs kunigas Vincentas Jarulaitis. 1927 m. iš bendrovės malūną kartu su vilnų karšykla-verpykla ir visais pastatais nusipirko Domas Borusas. Naujasis savininkas sugalvojo malūną pertvarkyti: pastatyti trejas girkas, kruopų darymo mašiną (*kruoparnę*), 8,5 kW galimumo elektros generatorių. Tačiau praėjus vos ketveriems metams D. Borusas prie savo malūno žuvo, ir 1931 m. šį pastatą iš varžytinių nusipirko Jonas Mikučiauskis¹⁰.

¹⁰LCVA, f. 388, ap. 2a, b. 182, p. 8.

Malimo verslu užsiiminėjo ne tik vietiniai lietuviai. Augustaičių malūno savininkais ilgą laiką buvo žydai, vertęsi grūdų, sėmenų ir miltų prekyba. Tai buvo Ševelis Vilkas ir Leiba Kušmanas. Vėliau Augustaičių malūnas perėjo į jų įpėdinių rankas¹¹. Pasak Boleslovo Statkaus, gim. Papilėje 1928 m., o dabar gyv. Ventos gyvenvietėje, Augustaičių malūno savininkas Ševelis Vilkas miręs apie 1938 m., malūnas atitekęs jo sūnui, grįžusiam iš mokslų užsienyje. Ponaitis (jį taip vadino vietiniai gyventojai) mokėsis konservatorijoje Italijoje, smuiko klasėje. Malūne jis šeimininkavęs iki Antrojo pasaulinio karo. 1941 m. rudenį ponaitį sušaudė vokiečiai Šiaudinės miške.

„Vilkų giminė priklausė Lietuvos žydų elitui – buvo ganėtinai turtinga ir apsikri, – rašo Antanas Puščius, Lietuvos žemės savininkų sąjungos Akmenės skyriaus pirmininkas. – Augustaičių malūną, tada dar medinį, Ševelis Vilkas apdraudė įvairiose Europos šalyse, vėliau padegė, gavo draudimus ir už tuos pinigus pastatė mūrinį dviaukštį, dar ir šiandien tebestovintį“¹².

Sukūrus kolūkius, Augustaičių malūnas atiteko „Gegužės 1-osios“ kolūkiui, vėliau – Papilės paukštininkystės tarybiniam ūkiui. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę perėjo į Papilės žemės ūkio bendrovės rankas. Paskutiniu metu malūną iš Papilės bendrovės nuomoja jos pirmininkas Algirdas Martyšius.

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Papartynės vandens malūnas (Papartynė – Rudikių kaimo dalis) priklausė Joniškiams. 1934 m. iš Joniškienės Papartynę nusipirko Isaakas Vilkas, berods Augustaičių vandens malūno savininko Šavelio Vilko brolis. Naujasis savininkas malūną suremontavo ir malė iki 1940 metų. 1941 m. Isaaką Vilką kartu su kt. žydais sušaudė vokiečiai Šiaudinės miške. Per karą malūne gyveno labai tvarkingas ir griežtas vokietis. Jis buvo malūno vedėjas, o malūnininku dirbo Kazimieras Batavičius¹³.

Šiurpūs pokario metai neaplenkė Papartynės. Tada malūne gyveno malūnininkai ir svėrėjai. Papartynėje buvo išžudytos dvi malūnininkų šeimos už tai, kad dirbo sovietinei santvarkai¹⁴.

Papartynės malūnas malė iki 1953 metų. Įsigalėjus sovietinei santvarkai, sustiprėjus kolūkiams, jis nebeteko savo reikšmės ir buvo uždarytas. Atkūrus nepriklausomybę, apgriuvęs ir apipuvęs atiteko uždarajai akcinei bendrovei „Rudikių malūnas“ ir pastaruoju metu yra restauruojamas.

Rudikių malūno, buvusio tame pačiame Rudikių kaime, savininkai buvo lietuviai – Elvyra Gudavičienė ir Antanas Opulskis. Iki 1936 m. malūną nuomojo ir jame dirbo malūnininkas Adolfas Valkieris. Jis buvo beraštis, tad visus dokumentus jo įgaliota pasirašydavo žmona I. Valkierienė. 1936 m. malūną nusipirko Silvestras Ankėnas ir Juozas Gaižutis. Jie pertvarkė ir valdė malūną iki pat karo, kada jis buvo sudegintas¹⁵.

Pāšilės vandens malūnas XIX a., matyt, priklausė dvarui, o nuo 1927 m.

¹¹LCVA, f. 388, ap. 1a, b. 1238, p. 10.

¹²Puščius A. Vadinkime tikraisiais vardais, *Vienybė*, 2001 02 06.

¹³Zofijos Batavičiūtės-Jankienės, gim. 1928 m., gyv. Papilėje, atsiminimai, užrašyti J. Vainoriaus 2002 m.

¹⁴Leono Bardausko, gim. 1929 m., gyv. Papilėje, atsiminimai, užrašyti J. Vainoriaus 2002 m.

¹⁵LCVA, f. 388, ap. 2a, b. 2261, p. 26.

jo savininkais buvo Nadežda, Sofija ir Aleksas Gaselkiai. Visus raštus savininkės vardu pasirašydavo Nadežda Gaselkaitė. Tolesnis malūno likimas nėra aiškus.

Žerkščių (dar vadinamas Žerkščių–Purvių) vandens malūnas priklausė vienam savininkui – Domui Borusui, kuris 1927 m., kaip jau buvo minėta, dar nusipirko Papilės malūną su vilnų karšykla-verpykla. Žerkščių malūno likimas neaiškus: iki kada jis malė ir kas su juo nutiko vėliau, duomenų rasti nepavyko. Dabar malūno vietoje išlikusios tik akmenų krūvos ir buvusio kanalo liekanos.

Vienintelis Papilėje žibalo motoru varomas Martino Zenkulio malūnas priklausė žydai verslininkui. Jis stovėjo visai netoli geležinkelio stoties. Savininkas Martinas Zenkulis vertėsi medienos apdirbimu, turėjo garo mašinos (lokomobilio „Ruston“) varomą lentpjūvę, o malūnininkystė, matyt, jam buvo papildomas verslas¹⁶.

Apie malūnų savininkus galime sužinoti iš pasakojimų, įvairių nuosavybės bei susirašinėjimo su įvairiomis institucijomis dokumentų, o malūnų nuomininkai, malėjai, darbininkai retai kur paminimi ar yra visai užmiršti. Juos mena tik žmonių atmintis. Apie meistrus, kurie statė, įrengė malūnus, žinių beveik nėra.

Vienas žinomiausių malūnininkų Papilės krašte buvo Kazimieras Batavičius. Jis ne tik malė (dirbo Papartynės vandens malūne), bet ir remontavo malūnus – užliedavo girkas, darydavo krumpliaračius ir kt. Buvo samdomas padirbėti ir aplinkiniuose malūnuose. „Darbas buvo labai sunkus, nuo tamsos iki tamsos, o uždarbis – 3 litai per dieną. Tėvukas malūnuose dirbo ir po karo, kolūkių laikais, iki pat savo mirties 1960 m.“, – pasakojo K. Batavičiaus duktė Zofija Batavičiūtė-Jankienė.

Kita žinoma pavardė – Valdemaras Grosas. Papilės apylinkėse minimas kaip „visų galų“ meistras, malūnininkas, dirbęs Augustaičių malūne, o vėliau, apie 1950 m., persikėlęs į Balsių malūną, buvusį prie Virvytės upės. V. Grosas tėvas taip pat dirbo malūnuose. Atsikraustę dirbti į Balsių malūną, tėvas ir sūnus Grosai pastatė valcus ir malė, kol malūnas buvo uždarytas – maždaug iki 1970 metų¹⁷.

Malūnų sodybos

Daugumos Papilės krašto malūnų trobesių nebėra išlikusių, tad sunku juos apibūdinti. To meto brėžiniai mažai kuo gali pagelbėti, nes nėra užfiksuota konstrukcinių pastatų sprendimų, panaudotų statybinių medžiagų ir kt. Vis dėlto remdamiesi V. Miliaus studija „Žemaitijos vandens malūnai“ ir turima faktine medžiaga, sukaupta aplankius dar išlikusius Papartynės, Augustaičių, Papilės malūnus, galime gana tiksliai aprašyti tipiškus malūnų trobesius bei malūnininko sodybą.

Malūnų trobesiai išsiskyrė iš kitų pastatų savo dydžiu ir forma. Tradiciškai vandens malūnas būdavo įrengtas viename trobesio gale, o kitame gyveno malūnininko ar nuomininko šeima. Tokį trobesio išplanavimą lėmė ir tai, kad jis stovėdavo atsuktas vienu galu į upę ir tame gale buvo įtaisytos girkos, transmisija ir visa kita įranga, reikalinga malūno darbui. Trobesio išorėje, iš upės atsukto galo pusės, buvo įrengiama vandens ratai ar turbinos malūno girkoms sukti.

Papilės krašto malūnų pamatai sumūryti iš akmenų naudojant kalkių skiedinį. XX a. pradžioje statytuose malūnuose jau naudojamas cemento skiedinys. Taip yra padaryti Augustaičių mūrinio malūno pamatai. Pamatams buvo

¹⁶ LCVA, f. 388, ap. 2a, b. 879, p. 9.

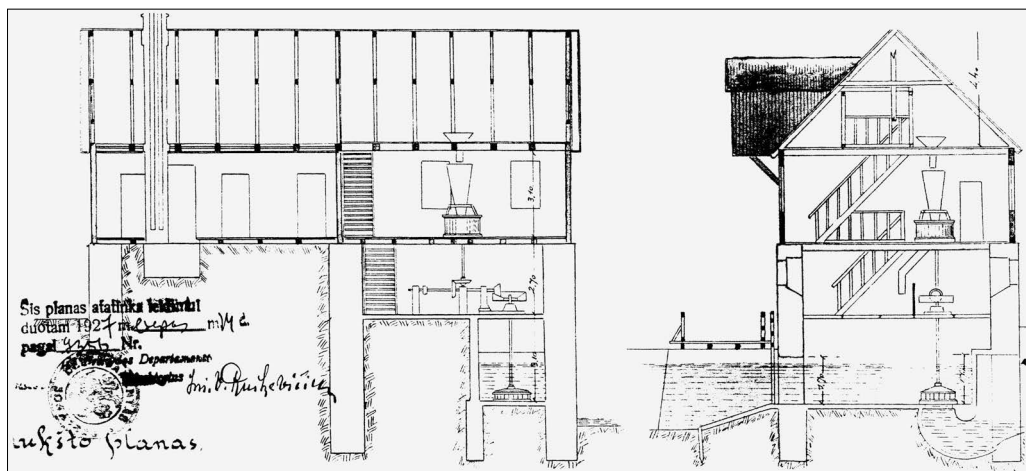
¹⁷ Boleslovo Statkaus, gim. 1928 m., gyv. Ventos miestelyje, atsiminimai, užrašyti J. Vainoriaus 2002 m.

2 pav. Papilės vandens malūno trobesio galas. 2002 m. J. Vainoriaus nuotr.

naudojami paprasti, neapdirbti įvairaus dydžio lauko akmenys. Papilės vandens malūno pamatuose dar yra įmūryta raudonų plytų intarpų, o kampuose įbetonuota stačiakampio gretasienio formos betoninių blokelių (2 pav.). Trobesio galo pamate nuo turbinų ar vandens rato (dar vadinamo *tekiniu*) pusės padarytos angos transmisijai prakišti ir sukimui perduoti į ginas. Siekiant kompensuoti žemės paviršiaus posvirį į upės pusę, pamatas malūno gale padarytas aukštesnis. Domo Boruso Žerkščių vandens malūno malimo galas turėjo aukštus pamatus ir buvo išsikišęs virš vandens. Turbina, transmisija, garnos su visais malimo įrengimais buvo įtaisyti trobesio viduje, po vienu stogu, bet skirtinguose aukštuose. Malūno šiuo metu jau nebėra, todėl sunku nusakyti pamatų konstrukciją. Iš brėžinio matyti, kad malūno trobesys buvo pastatytas ant aukštų pamatų, tikriausiai ant kalstų, sukaltų į upės vagos dugną (3 pav.).

3 pav. Žerkščių–Purvių vandens malūno išilginis ir skersinis pjūviai. Iš LVCA fondų

4 pav. Augustaičių vandens malūnas. 1998 m. J. Danausko nuotr.

Esant aukštesniam pamatui pagirnyje susidaro nemažas pusrūsis, kuris naudojamas malūno transmisijai įrengti. Be to, pusrūsyje į maišus subirdavo sumalti miltai, kuriuos ūkininkai iš ten pasiimdavo – į pusrūšį žemyn vedė laipteliai iš išorės.

Papilės krašto vandens malūnų trobesių sienos sureštos iš stačiakampio profilio raštų, kampuose sujungtų lygiomis sąsparomis. Papilės malūno malimo įrengimų galas padarytas karkasinis ir apkaltas vertikaliomis lentomis. Tarpai tarp lentų uždengti siauromis lentelėmis (2 pav.). Likusi raštinė pastato dalis apkalta horizontaliomis lentelėmis. Papartynės, Rudikių, Žerkščių, Pašilės malūnai taip pat buvo raštiniai ir apkalti horizontaliomis lentelėmis. Trobesių kampai buvo uždengti užkalus po dvi vertikalias lentas iš abiejų kampo pusių per visą pastato sienos aukštį (iki stogo).

Kiek kitoks yra mūrinis Augustaičių malūnas. Tai dviejų aukštų raudonų plytų statinys, puoštas išsikišusių iš mūro sienos plytų eilėmis, stulpeliais. Virš langų ir durų padarytos mažai išlenktos išsikišusių plytų arkos. Tokiu pat būdu puoštos palangės, sienos viršus statinio galuose, išryškinti kampai (4 pav.).

Puošniausias Žemaitijos malūnų elementas buvo durys. Paprastai jos būdavo dvisluoksnės, kiek rečiau įsprūdinės. Buvo vienvėrės ir dvivėrės, ant vertikalių lentų pagrindo užkaltomis horizontaliomis, įstrižomis lentelėmis, arba apkala sudarydavo rombų, eglutės raštus. Apkalos lentelių briaunos dažnai būdavo profiliuojamos¹⁸.

Dvisluoksnės durys su horizontalia išorine apkala dar yra išlikusios Papartynės bei Augustaičių vandens malūnuose. Papilės malūne durys jau įdėtos šiuolaikiškos, nebeatitinkančios senųjų laikų dvasios. Augustaičių malūno durys yra dvivėrės, dažytos ruda spalva, viršus – mažai išlenktos arkos formos.

Malūnų langai būdavo stačiakampio formos, nesiskiriantys nuo tipiškios žemaičių sodybos trobesių langų, suskirstyti į keturias (Papartynės, Papilės malūnai) ar šešias (Augustaičių, Rudikių malūnai) dalis. Išlikusių Augustaičių ir Papilės malūnų langai dažyti balta spalva ir gali būti, kad jie jau pakeisti naujais, nors ir panašiais į buvusius, autentiškus (5 pav.).

¹⁸ Milius V. Žemaitijos vandens malūnai, *Amatas ir kūryba*, Vilnius, 1997, p. 45.

5 pav. Papilės vandens malūno trobesys. 2002 m. J. Vainoriaus nuotr.

6 pav. Papilės vandens malūnas. 1930 m. J. Sinkevičiaus nuotr. Iš A. Meižienės albumo

Papilės apylinkių malūnams būdingi įvairūs priestatai. Papilės vandens malūnas turi prieangį su vienslaičiu stogeliu. Prieangis prie malūno pristatytas vėlesniais laikais, kai malūnas nustojo malti ir pastatas buvo naudojamas kaip gyvenamasis namas, sovietmečiu priglaudęs kelias žmonių šeimas. Prieangis vandens malūnams yra gana retas ir nebūdingas reiškinys.

Papilės krašto malūnams būdinga ir tai, kad vandens ratai ar turbinos paprastai būdavo uždengti vienslaičiais stogeliais arba apkalti lentinėmis būdomis, vienu šonu prisišliejusiomis prie malūno trobesio sienos. Stogeliai buvo nuožulnūs (besileidžiantys į priešingą pusę nuo malūno pastato) ir uždengti tomis pačiomis medžiagomis kaip malūno trobesys (skiedromis, malksnomis). Augustaičių malūno turbinos būda yra mūrinė, stogelis vienslaitis, nuolaidus, uždengtas skarda. Papilės vandens malūno nuo trobesio galo tolimesnis *išplūskas* buvo uždengtas dvišlaičiu stogeliu (6 pav.).

Dauguma Žemaitijos malūnų šalia pagrindinio darbo – miltų malimo užsiėmė dar ir papildomais verslais. Papildomam darbui paprastai buvo įrengtos atskiros patalpos. Papilės apylinkių malūnuose dažniausiai buvo pjaunamos lentelės stogams dengti (Papartynės, Rudikių malūnai), o Papilės malūne veikė vilnų karšykla-verpyk-

7 pav. Papartynės vandens malūno stogas laužtais galais. 2002 m. J. Vainoriaus nuotr.

la, įrengta kitame malūno trobesio gale. Lentpjūvėms buvo pastatyti atskiri pastatai prie malūno įrengimų galo (Papartynės malūnas)¹⁹ arba lentpjūvė buvo įrengta po vienu stogu su malūnu (Rudikių malūnas)²⁰. Šalia Papilės malūno įrengimų galo stovi mūrinis, iš išorės tinkuotas priestatas su nuolaidžiu vienišlaičiu stogeliu, kur tarpukariu buvo įrengtas elektros generatorius ir transformatorius. Anksčiau šis priestatas buvo medinis, karkasinis, apkaltas vertikaliomis lentomis.

Daugumos Žemaitijos vandens malūnų stogai savo išvaizda nesiskyrė nuo gyvenamųjų trobesių stogų, tik buvo didesni. Platesnių malūno stogų gegnės dar buvo paremiamos vertikaliais stulpeliais, kurie buvo sutvirtinami nuožulniomis atramomis²¹. Visi tyrinėti Papilės krašto malūnų stogai – dvišlaičiai, stačiais (Rudikių, Papilės, Žerkščių, Pāšilės malūnai; 5 pav.) arba laužtais (Papartynės ir senasis 1930 m. sudegęs Augustaičių malūnas; 7 pav.) galais, dengti malksnomis (*gontais*). 1932 m. pastačius mūrinį Augustaičių vandens malūną (vietoje sudegusio medinio), stogas buvo uždengtas skarda. Sovietmečiu malūnų stogai buvo perdengti šiferio lakštais (dengti tiesiog ant skiedrų stogo).

Vandens malūnų fasade išsiskiria stogo šlaite įtaisyta būdelė, pro kurią pakeldavo grūdų maišus į malūno palėpę (3 pav.). Būdelė paprastai būdavo karkasinė, iš išorės apkalta vertikaliai, horizontaliai ar įstrižai sudėtomis lentelėmis, su dvišlaičiu stogeliu, kurio išilginė ašis statmena išilginei malūno ašiai. Iš apačios ji uždaroma dvivėrėmis, tik į viršų atsidarančiomis durelėmis. Per jų suvėrimo plyšį buvo nuleidžiamas laisvas grandinės galas maišams su grūdais kelti. Kitas grandinės galas tvirtinamas prie būdelėje įtaisyto horizontalaus keliamojo veleno.

Malūno skliautai paprastai būdavo užkalami lentomis, įdedami dažniausiai du stačiakampiai langai. Apkala buvo vertikali, horizontali, kombinuojama iš vertikalių ir horizontalių lentų ar sudarydavo eglutės raštą (5 pav.). Kartais trobesio skydo vaizdą pagyvindavo lentų galų profiliavimas trikampaiais ar daugiakampiais²².

Papilės krašto malūnų puošyba gana kukli. Apsiribojama eglutės raštu sukaltomis lentomis (Papilės malū-

¹⁹ LCVA, f. 388, ap. 2a, b. 1901, p. 20.

²⁰ LCVA, f. 388, ap. 2a, b. 2261, p. 29.

²¹ Milius V. Žemaitijos vandens malūnai, *Amatas ir kūryba*, Vilnius, 1997, p. 29.

²² *Ten pat*, p. 43.

nas, 5 pav.) arba apkala, kur apatinė skydo dalis užkalta vertikaliomis lentomis, o viršutinė – horizontaliomis (Papartynės malūnas, 10 pav.). Kampų apkalimo lentos paprastos.

Kiti malūnininko sodybos pastatai buvo kuklesni. Sodyboje visada būdavo tvartas, daržinė, rečiau malkinė, pirtis. Augustaičių malūne šalia daržinės buvo pastatyta 14x8 m dydžio pastogė laukiančių eilėje ūkininkų arkliams laikyti. Rudikių malūne šalia tvarto dar stovėjo arklidė. Malūnams paprastai priklausė keletas ar keliolika hektarų žemės. Malūnininkai laikydavo keletą karvių, kiaulių, paukščių, nes nuo malimo visada „nubyrėdavo“ šiek tiek miltų ir buvo galima gerai nupenėti gyvulius ir paukščius²³.

Pagalbiniai pastatai stovėjo ūkiniame kieme už malūno. Čia per pusrūsyje buvusias duris iš malūno išnešdavo ir į vežimą pakraudavo miltų maišus. Patogumo dėlei, kad pavasarį ar rudenį vežimo ratai neklimptų į purvą ir neišdarkytų kiemo, privažiavimas prie malūno būdavo išgrįstas akmenimis²⁴. Tokie akmenimis grįsti kiamai yra išlikę Papilės ir Augustaičių vandens malūnuose.

Pagal tradiciją malūno trobesys buvo dalijamas į dvi dalis: malūno įrengimų galą ir gyvenamąjį galą (*trobą*), kur gyvendavo malūno savininkas arba nuomininkas. Prasigyvenę malūnų savininkai pasistatydavo sau atskirus namus, o malūnus užleisdavo malėjų, darbininkų ar kt. šeimoms. Papilės malūno trobesio gyvenamosios patalpos buvo įrengtos antrajame aukšte, palėpėje, kur buvo ir kontora. Tai buvo tikrai vienas kambarys, o visas pagrindinis aukštas atiduotas verslui. Augustaičių malūno pastatas buvo skirtas tik darbui, savininkai gyveno atskirai.

Vandens malūno trobesio gyvenamajame gale dažniausiai būdavo keturi kambariai. Nors virš gyvenamojo galo galėjo būti įrengta dar pora kambarių samdytiems malūno darbininkams gyventi. Malūnai dažnai turėdavo dar ir šildomą patalpą malimo laukiantiems ūkininkams apsistoti.

Vandens malūnų įrengimas

Papilės kraštą kerta Ventos upė, giliu slėniu įsirežusi į žemės paviršių. Vandens malūnus čia statyti buvo patogiu, patvenktas vanduo neišsiliedavo iš slėnio ir neužpildavo ūkininkų laukų. Šalia užtvankos būdavo prakasamas kanalas, nuvedantis vandenį ant malūno rato ar į turbiną. Užtvankoje buvo įrengiamos sklendės (*spūs-kai, stoikos*) vandens pertekliui nuleisti, o Papilės malūno savininkė bendrovė „Verpėja“, kurios vedėjas buvo kunigas Vincentas Jarulaitis, 1922 m. įsipareigojo be jokio trukdymo ir atlyginimo pro užtvankos vartus praleisti plukdomą miško medžiagą. Plentų ir vandens kelių valdybai rašytame rašte bendrovė „Verpėja“ pažadėjo praplėsti medienos plukdymo vartus iki 3 m²⁵. Kituose šaltiniuose nepavyko aptikti žinių apie užtvankų vartus, pro kuriuos būtų plukdoma mediena.

Papilės krašto vandens malūnų užtvankos buvo statomos iš didelių akmenų, jiems sutvirtinti tarpuose buvo klojama ilgi virbai ar egliašakės, o viršus užpilamas žvyru. Siekiant padidinti užtvankos nelaidumą vandeniui buvo klojama mėšlo, molio ar pilama žemių. Užtvankai sutvirtinti į pylimą dar įklodavo storesnių ilgų rąstų. Kad būtų sumažintas van-

²³Leono Bardausko, gim. 1929 m., gyv. Papilėje, atsiminimai, užrašyti J. Vainoriaus 2002 m.

²⁴Milius V. Žemaitijos vandens malūnai, *Amatas ir kūryba*, Vilnius, 1997, p. 29.

²⁵LCVA, f. 388, ap. 2a, b. 182, p. 12.

dens spaudimas į užtvanką, pylimas į tvenkinio pusę buvo daromas nuožulnesnis. Tokios užtvankos atlaikydavusios net ledonešį²⁶. Nuo XX a. pirmųjų dešimtmečių senų užtvankų remontui ir naujų statybai jau buvo naudojamas betonas ir akmenys.

Potvynių vanduo išplaudavo žvyrą, ledai nuridendavo mažesnius akmenis, apardydavo pylimą, todėl jį reikėdavo nuolat remontuoti. Žvyrą ir akmenis ant užtvankos pildavo žiemą per eketes, o vasarą ant akmenų paklojus lentas, kad būtų patogų vaikščioti. Užtvankas remontuodavo, žvyro bei akmenų atveždavo ūkininkai. Už tai malūnininkas jiems veltui sumaldavo grūdus²⁷.

Papilės vandens malūno užtvanka ne tik sulaikydavo vandenį. Pylimo viršuje buvo įrengtas kelias į malūną, kuriuo galėdavo važiuoti ūkininkai iš kitos Ventos pusės. Virš kanalų užtvankoje buvo įrengti mediniai tiltai²⁸. Į Papartynės malūną ūkininkai patekdavo pervažiavę per pavasario polaidžius nuimamą tiltą, kurio atramos dar ir šiandien yra išlikusios. Taip pat buvo galima važiuoti vasarą per brastą, o žiemą ledu. Rudikių malūno klientai persikeldavo per Ventos upę keltu, kuris kėlė žmones, arklius ir vežimus.

Iš tvenkinio į malūno turbinas ar ant vandens rato vanduo buvo nuvedamas atskiru kanalu. Tų kanalų šonai dažniausiai būdavo išmūrijami stambiais akmenimis, naudojant kalkių skiedinį, o tarpukariu – betoną. Kanalai būdavo perdengiami rąstais, o ant jų skersai dedamos lentos kraštuose padarant atramas. Tokie įrengimai vadinami *išplūskais* (2 pav.). Juose buvo padaryta keletas sklendžių susikaupusiam vandeniui ant rato arba turbinoje nuleisti. Šalia malūno trobesio galo esančiuose *išplūskuose* buvo ir po vieną kitą atsarginę sklendę vandens pertekliui nuleisti.

Per rudens ir pavasario polaidžius tvenkinyje susikaupdavo vandens perteklius. Jį reikėjo greitai nuleisti. Tam būdavo padaryti atsarginiai įrengimai toliau nuo malūno. Aplink Papilės malūną buvo iškastas atskiras kanalas su įrengimais polaidžio vandeniui nuleisti. Kanalo ilgis – apie 100 m.

Prie galinės malūno sienos būdavo pritvirtinamas iš lentų sukaltas lovys, nuvedantis vandenį ant malūno rato. Jis laikėsi ant kalstų. Vanduo ant rato buvo nuleidžiamas per lovio gale įtaisytą sklendę ar dugne užkišamas skyles. Malūnas galėjo turėti vieną, du, rečiau tris vandens ratus. Trečiasis ratas galėjo būti paleidžiamas tik pavasarį ar rudenį, kai būdavo daug vandens. Jį vadino *tvaniniu*. Daugumos Žemaitijos malūnų vandens ratai buvo sukami iš viršaus krentančio vandens²⁹.

Rudikių malūnas iki 1937 m. buvo sukamas dviejų vandens ratų, po 5,5 m skersmens. Kiekvienas ratas suko po vienerias atskiras girkas. 1937 m. Rudikių malūne vietoj vandens ratų įrengtos dvi turbinos, kurios turėjo sukti dvi girkas ir naujai sumontuotą diskinių pjūklą lentelėms pjauti³⁰. Augustaičių malūne jau 1928 m. veikė dvi fabrikinės gamybos 1,25 ir 1,40 m skersmens turbinos³¹. Papilės malūne savadarbė turbina jau veikė 1922 metais. 1927 m. rekonstruodamas nusipirktą malūną Domas Borusas pastatė dar vieną turbiną, pajungė elektros generatorių³². Žerkščių malūne girkas taip pat suko savadarbė 8 arklio

²⁶ Vlado Vateikio, gim. 1908 m., gyv. Šiaudinės k., atsiminimai, užrašyti J. Vainoriaus 2002 m.

²⁷ Milius V. Žemaitijos vandens malūnai, *Amatas ir kūryba*, Vilnius, 1997, p. 47–53.

²⁸ Adolfinos Mikučiauskaitės-Meižienės, gim. 1943 m., gyv. Papilėje, atsiminimai, užrašyti J. Vainoriaus 2002 m.

²⁹ Milius V. Žemaitijos vandens malūnai, *Amatas ir kūryba*, Vilnius, 1997, p. 61.

³⁰ LCVA, f. 388, ap. 2a, b. 2261, p. 29.

³¹ LCVA, f. 388, ap. 1a, b. 1238, p. 20.

³² LCVA, f. 388, ap. 2a, b. 182, p. 11.

8 pav. Papilės vandens malūno turbinos liekanos. 2002 m. J. Vainoriaus nuotr.

jėgų turbina³³. 1927 m. duomenimis, Pašilės malūne buvo dvejios prasto malimo girtos. Vienas jų suko vandens ratas, kitas – turbina³⁴.

Tarpukariu nusidėvėję vandens ratai buvo pradėti keisti savadarbėmis arba fabrikinės gamybos turbinomis. Naujai statomuose malūnuose įrengiamos tik turbinos. Šių lizdai buvo betonuojami. Dabar turbinų liekanų yra tiktai Papilės (8 pav.) ir Papartynės malūnuose. O Augustaičių malūne turbina dar ir šiandien sukasi ir mala.

Vandens malūnuose nuo vandens rato arba turbinos sukimas per transmisiją buvo perduodamas visiems malūno įrenginiams: girtoms, pikliui, kruopų darymo mašinai (*kruoparnei*), elevatoriui, elektros generatoriui ir pan. Malūnų vandens ratas buvo užmaunamas ant horizontalaus volo su galuose įtaisytomis geležinėmis ašimis, padėtomis ant trumpų rąstelių rentinių. Ašių galai sukosi kieto medžio ar akmens lizde. Tarpukariu statant naujus ar remontuojant senus malūnus vietoj rąstelių rentinio buvo pradėtas naudoti betonas su metaliniu lizdu ašiai³⁵. Vienas vandens rato volo galas per malūno galo pamate padarytą skylę eidavo į pagirni, kur ant jo buvo pritvirtinamas vertikalus didelis krumpliaratis, sukantis horizontalų mažesni krumpliaratį, pritvirtintą ant viršutinės girtapūsės verpstės. Malūno vandens ratas suko dvejias girtas, pirminis (uždėtas ant volo) didysis krumpliaratis – didelį horizontalų krumpliaratį, o pastarasis – du mažesnius, pritvirtintus ant girtų verpsčių. Mažesnieji krumpliaratai sukosi daug greičiau už didįjį, gana greitai sukdami girtas³⁶.

Įrengiant malūnuose turbinas, transmisijos gamybai buvo dažniau naudojamas metalas, nors kai kurias detales (pvz., krumpliaratčių krumplius) meistrai darydavo ir iš kieto medžio. Ant turbinos ašies viršutinio galo buvo dedamas horizontalus krumpliaratis, nuo kurio per mažą krumpliaratį ir metalinę ašį sukimas buvo perduodamas į pagirni. Pagirnyje sukimas nuo horizontalios ašies girtų verpstei perduotas stačiu kampu vertikaliai per krumpliaratčių porą. Kiek malūne buvo girtų, tiek buvo tokių krumpliaratčių porų, nes prie vienos horizontalios ašies galėjo prijungti vienerias, dvejias, trejas girtas.

³³LCVA, f. 388, ap. 2a, b. 868, p. 11.

³⁴LCVA, f. 388, ap. 2a, b. 865, p. 13.

³⁵Milius V. Žemaitijos vandens malūnai, *Amatas ir kūryba*, Vilnius, 1997, p. 62.

³⁶Ten pat, p. 61–65.

Dažniausiai turbinos, kaip ir vandens ratai, būdavo malūno trobesio gale iš laukinės pusės. Pasitaikydavo turbinų, įrengtų pagirnyje. Taip turbina buvo įtaisyta Žerkščių vandens malūne, tačiau transmisija įrengta taip pat kaip ir kituose malūnuose – trobesio išorėje (3 pav.).

Pagirnyje ūkininkai atsiimdavo sumaltus miltus. Iš girnų miltai per lentų kanalą (*batą, aulą*) subyrėdavo į maišus. *Bato* gale būdavo pritaisyti specialūs kabliai maišams pakabinti. Kanalas (*batas*) dažniausiai būdavo dvišakis, kad ūkininkų miltai atsiskirtų. Pagirnyje šalia transmisijos stovėdavo piklius. Jei miltai būdavo pikliuojami, atskiru kanalu jie buvo nukreipiami į pikliaus dėžę, iš kur ūkininkai juos susipildavo į maišus. Pikliaus dėžę, transmisijos liekanų dar galima pamatyti Papilės malūne.

Pagrindiniame (girnų) aukšte buvo įtaisoma garnos ir kiti papildomi įrengimai. Ant vandens rato volo ar pagrindinės ašies (turbina sukamuose malūnuose) pagirnyje buvo uždedamas skriemulys, kuris darbine pavara suko tuos mechanizmus. Dažniausiai tai būdavo kruopų darymo mašina (*kruoparnė*), grūdų valymo mašina, elektros generatorius, diskinis pjūklas ir pan. Augustaičių ir Rudikių malūnuose dar buvo įtaisyti elevatoriai grūdams į palėpę kelti. Papilės malūne atskira turbina suko kitame trobesio gale įrengtą vilnų karšyklą-verpyklą.

Antrasis malūno aukštas, dar vadinamas girnų aukštu, buvo pagrindinė malūnininko darbo vieta. Čia buvo įtaisyta garnos, prietaisas joms nukelti (*žirklys*), kai reikėdavo jas iškalti, paaštrinti, girnų suleidimo įrenginys. Galėjo būti pastatyta *kruoparnė* (*grucarnė*) kruopoms gaminti, grūdų valymo mašina, šatras ir visa tai, ko reikėjo miltams malti ir kruopoms gaminti. Augustaičių malūne šalia girnų stovėjo 1927 m. gamybos švediški valcai. Tuo šis malūnas buvo pranašesnis už kitus – valcuoti miltai buvo baltesni.

Garnos – vienas pagrindinių malūno įrengimų. Jas sudaro viršutinė ir apatinė girnapusės (girnų akmenys), įtaisytos viena virš kitos. Iki XIX a. pabaigos garnos būdavo akmeninės, iškaltos iš didelio vientiso akmens. XX a. Žemaitijoje pradėjo plisti lietinės garnos. Nudilusias akmenines garnas priliedavo, o naujas darydavo lietines. Garnas liedavo keliaujantys meistrai, vėliau to amato išmoko ir patys malūnininkai arba malėjai³⁷.

Garnoms paaštrinti buvo naudojami kaimo kalvio nukalti įvairių dydžių plaktukai (*girnakaliai*). Garnoms užlieti meistrai naudojo specialią, surenkamą iš kelių dalių formą ir medžiagas: *kliorą*, magneziją, titnagą. Jų buvo galima nusipirkti didesnių miestelių ir miestų parduotuvėse. Garnos buvo 85–130 cm skersmens su centre prakaltomis 20–30 cm skylėmis: apatinėje girnapusėje – verpstei prakišti, viršutinėje – grūdams subirti. Garnas liejant tokios skylės jau buvo paliekamos liejinyje³⁸.

Ant girnų buvo užmaunamas iš lentelių sudėtas cilindro formos kubilas, su laikantis sumaltus miltus, kurie per *batą* subirdavo į maišus arba į piklių pagirnyje. Viename kubilo šone būdavo padaroma stačiakampė skylė, uždengiama dangteliu; ji vadinta *ausimi*. Pro *ausį* įkišęs ranką malūnininkas galėjo pačiupinėti sumaltus miltus, tikrindamas jų kokybę. Šalia kubilo būdavo įtaisyta užsriegta geležinė ašis su žiedu viršuje, naudojama gir-

³⁷ Milius V. Žemaitijos vandens malūnai, *Amatas ir kūryba*, Vilnius, 1997, p. 65–71.

³⁸ Zofijos Batavičiūtės-Jankienės, gim. 1928 m., gyv. Papilėje, atsiminimai, užrašyti J. Vainoriaus 2002 m.

noms suleisti reguliuojant malamų miltų stambumą. Ašis per skylę grindyse nusi-leisdavo į pagirni ir buvo sujungta su horizontaliu skersiniu, į kuri rėmėsi apatinis verpstės galas. Sukiojant žiedą buvo kilnojama viršutinė girnopusė ir nustatomas tarpelis tarp girnų akmenu, nuo to priklausė malinio smulkumas.

Ant kubo kraštų virš girnų buvo dedamas rėmas (*krėslas*), į kuri įstatoma iš lentų sukalta į apačią siaurėjanti piltuvė (dar vadinama *kaše* arba *apatine kaše*) grūdams į gernas nukreipti. Po piltuve prie rėmo virvėmis pririšamas iš keturių plačių lentų sukaltas į apačią siaurėjantis lopšelis (*kratilas*). Prie *kratilo* vertikaliai pritvirtintas medinis pagalys būdavo įleistas į prapiestę viršutinėje girnopusėje ir girnoms sukantis visą laiką judėjo į šalis, o grūdai pro skylę, padarytą *kratilo* šone, tolygiai byrėdavo į gernas. Buvo galima reguliuoti *kratilo* pasvirimo į šoninės skylės pusę kampą, norint pasiekti optimaliausią malimo režimą (greitį) bei malinio kokybę.

Virš girnų prie lubų kabojo medinis signalinis plaktukas per vidurį prikaltu viena vinimi kotu. Malūnininkas, tampydamas prie plaktuko koto laisvojo galo pririštą virvutę, duodavo signalą, kad *kašėje* vieno ūkininko grūdai baigėsi ir jau reikia pilti savo grūdus kitam laukiančiajam. Kartu pagirnyje atsiimantis miltus ūkininkas žinodavo, kad jo miltai jau išbyrėjo ir vietą prie *bato* reikia užleisti kitam.

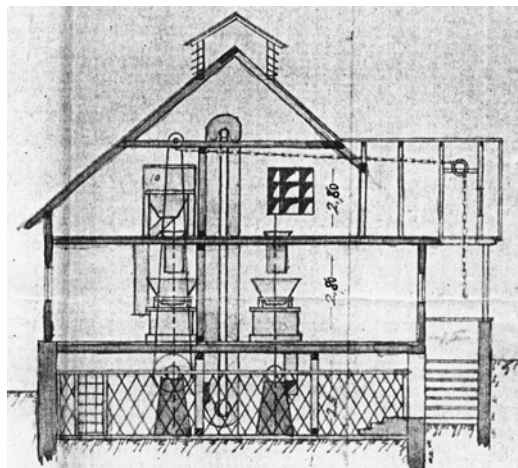
Malūnuose šalia girnų dar būdavo įtaisytas kranas (*žirklys*), kuris nukeldavo viršutinę girnopusę, kai reikėdavo gernas paaštrinti. Šį mechanizmą sudarė vienu galu į grindis, kitu į lubas įremtas vertikalus sukinėjamas stulpas su skersiniu, kurio laisvajame gale buvo įtaisytas užsriegtas geležinių replių kotas. Sukant varžtą su rankenomis, uždėtą ant koto, replės pakeldavo viršutinę girnopusę ir malūnininkas, pasukęs visą mechanizmą, girnopusę padėdavo į laisvą vietą šalia girnų, ją apversdavo ir paaštrindavo. Apatinė girnopusė būdavo paaštrinama jos nenuimant.

Vandens malūnų trečiajame, pastogės, aukšte būdavo įtaisyti į apačią siaurėjantys iš lentų sukalti piltuvai (*kašės*) grūdams pilti. Siaurieji jų galai buvo prakišti pro skylės grindyse ir nukreipdavo viršuje supiltus grūdus į gernas. Tokių piltuvų buvo tiek, kiek malūne buvo girnų.

Svarbiausias malūnų trečiojo aukšto įrenginys buvo keltuvas maišams su grūdais užkelti. Jį sudarė didelis (iki 3 m skersmens) vertikalus karkasinis ratas su kaiščiais šonuose

9 pav. Rudikių vandens malūno skersinis pjūvis. Iš LCVA fondų

(rankomis paimti sukant), uždėtas ant horizontalaus veleno. Vieną horizontalaus veleno galą įtaisydavo į vertikalius spyrius trečiajame aukšte, kitą – stogo šlaite įrengtoje būdelėje. Šios apačioje būdavo įtaisytos dvivėrės durelės, atsidarančios į viršų, ir per jų suvėrimo plyšį nuleistas į apačią laisvasis grandinės galas maišams užkabinti. Kitas grandinės galas buvo tvirtinamas prie horizontalaus veleno, kurį sukant maišai su grūdais būdavo užkeliami į trečiąjį aukštą ir pilami į *kašes* virš girnų. Rudikių malūne maišus su grūdais pa-

keldavo į palėpės aukštą mechanizuotai. Horizontalų veleną, ant kurio vyniojosi grandinė, suko nuo malūno transmisijos atvesta diržinė pavara (9 pav.).

Papilės vandens malūno trečiajame aukšte dar yra išlikusios dėžės (*miegos*), arba aruodai. Jų yra keturi. Į aruodus būdavo pilami grūdai kaip atlygis už sumalimą ir kaip mokestis grūdais valstybinei paruošų kontorai.

Malūnininkai ir klientai

Malūnininkų ir dvarų savininkų santykiai nuo senovės buvo grindžiami nuomos principu. Malūnai buvo dvaro nuosavybė, ir malūnininkai juos nuomodavo mokėdami nuomos mokestį pinigais ir atlikdami prievolę dvarui. Iš dvaro malūno nuomininkas gaudavo žemės aplink malūną, pievą šienautis, malkų, šiaudų kraikui. Pačiam malūnininkui nuo sumalimo dar likdavo 100–200 rb per metus. Būdavo paplitusi nuomonė, kad didžiausią jo pajamų dalį sudarė „slaptosios pajamos“. Tai nuo malimo „nubyrėdave“ miltai. Malūnininkas laikydavo daug gyvulių ir paukščių, kuriuos gerai nupenėjęs parduodavo³⁹. Apie miltų „nubyrėjimą“ žinojo visi klientai, tačiau tai toleravo ir retai pykdavo. Malūnininkai taip pat stengdavosi su savo klientais išlaikyti gerus santykius, nes nuo šių žmonių priklausė malūno pajamos.

Malūnams perėjus į turtingesnių ūkininkų rankas, malūnininkų santykiai su savo klientais mažai pasikeitė. Už malimą buvo atsilyginama pinigais arba grūdais. Buvo išsigalėjęs paprotys malti *bargan* – atsiskaitant vėliau, kai ūkininkai turėdavo pinigų arba kai daugiau primaldavo. Skolą malūnininkas įrašydavo į knygą. Ūkininkai pinigų turėdavo tik rudenį, pardavę derlių. Tada jie ir padengdavo visas skolas. Malūnininkai veltui maldavo ūkininkams, kurie atveždavo žvyro ir akmenų malūno užtvankai remontuoti.

Malūnininkai paprastai daug žemės neturėdavo. Aplink malūną būdavo keletas ar keliolika hektarų, kuriuos apdirbdavo malūnininko šeima, kartais samdydama keletą darbininkų.

Apie malimo kainas nėra tikslių duomenų. Matyt, jos buvo gana aukštos, nes tuo domėjosi ir Papilės valsčiaus taryba, 1920 m. spalio 12 d. svarsčiusi šį klausimą. Yra išlikęs šios tarybos protokolas, kuriame konstatuota:

„Taryba, išklausius pranešimus apie aukštas kainas ant malūnų, paklausius malūnininką Doma Borisevičiaus sulig jo nurodymu, kad galima malti 40 kapeikų pūdą, kruopų ir piklevojimas turi būti imamas proporcingaliai su prastu malimu“⁴⁰.

Kaip prisimena pateikėjai, trečiajame–ketvirtajame dešimtmečiais prastas malimas kainavo nuo 30 iki 50 ct, o pikliavimas – iki 2 Lt už centnerį⁴¹. Papilės malūne malimo kainos buvo vienos iš žemiausių visoje apylinkėje⁴². O šiaip kainos visuose šio krašto malūnuose buvo panašios. Dabar tebemalančiame Augustaičių malūne 1 cnt grūdų sumalimo kaina yra 18 Lt.

Apie malūnų gaunamą pelną galima spręsti iš trečiojo dešimtmečio Pa-

³⁹ Vitkauskas A. Dranginės malūnas, *Gimtasai kraštas*, 1939, nr. 1, p. 452–456.

⁴⁰ LCVA, f. 412, ap. 5, b. 1, p. 25.

⁴¹ Leono Bardausko, gim. 1929 m., gyv. Papilėje, atsiminimai, užrašyti J. Vainoriaus 2002 m.

⁴² Adolfo Mežiūnės (Mikučiauskaitės), gim. 1943 m., gyv. Papilėje, pasakojimas, užrašytas J. Vainoriaus 2002 m.

pilės valsčiaus tarybos posėdžių protokolų, kur nutariama priskirti malūnams taisyti kelius. 1927 m. protokole rašoma:

„Turint omenyje pramonės įstaigų našumą ir pelną sulig ištirtu apyvostoviu, priimta uždėti šias normas:

Papartynės vandens malūnas 25 metrai

Rudikių vandens malūnas 50 metrų

Augustaičių vandens malūnas 50 metrų

Papilės vandens malūnas 150 metrų

Pašilės vandens malūnas 25 metrai

Žerkščių vandens malūnas 50 metrų“⁴³.

Taisyтино kelio atkarpos ilgis priklausė nuo malūno gaunamo pelno; kuo didesnis pelnas, tuo ilgesnė kelio atkarpa buvo priskiriama taisyti.

Ūkininkų santykiai buvo geri ne tik su malūnininkais, bet ir tarpusavio. Eilės malūnuose buvo natūralus ir savaimė suprantamas dalykas, ypač nuėmus derlių. Laukti kartais tekdavo 2–3 paras. Tačiau retai pasitaikydavo kokių nors rimtesnių nesusipratimų ar pykčių. Ūkininkai vieni kitiems padėdavo grūdus pakelti į viršutinį malūno aukštą, juos supilti į *kašes*, pakrauti miltus į vežimą. Laukdami eilėse dažnai pasakodavo įvairiausias istorijas, lošdavo kortomis. Būdavo ir taip, kad kitas net visai prasilošdavo ir grįždavo namo be grūdų ir be miltų⁴⁴.

Pagalbiniai malūnų verslai

Daugumoje Papilės krašto malūnų, kaip ir visoje Lietuvoje, šalia pagrindinio darbo – grūdų malimo buvo užsiimama ir pagalbiniais verslais. Taip malūnininkas užsidirbdavo papildomai, ypač vasarą, kai labai sumažėdavo darbo. Be to, malūnai tarp savęs konkuruodavo ir ne visiems ištisus metus užtekdavo malimo.

Vienas iš pagrindinių šio krašto malūnų pagalbinių verslų buvo medienos apdirbimas – lentelių (*malksnuų*) pjovimas stogams dengti. Malksnas pjovė dauguma malūnų, ir ne tik Papilės krašte, nes tuo laiku ši produkcija buvo labai paklausė. Malksnas pjovė Papartynės ir Rudikių malūnai. Pašilės ir Žerkščių malūnai, turimais duomenimis, pagalbiniais verslais neužsiėmė, nors darbo ir trūkdavo, ypač vasaros mėnesiais. Papilės miestelio ir apylinkių gyventojus pjautine miško medžiaga aprūpindavo didesnės lentpjūvės. Viena iš tokių buvo Martino Zenkulio lentpjūvė, varoma garo katilu. Joje medienos apdirbimas, matyt, buvo pagrindinis verslas, o pagalbinis užsiėmimas – malūnas (1a pav.).

Papilės vandens malūno savininkai šalia grūdų malimo vertėsi vilnų karšimu ir verpimu. Dabar sunku pasakyti, kas davė didesnę pelną – malūnas ar vilnų karšykla-verpykla ir kas buvo pagrindinis verslas, o kas pagalbinis. Papilės malūne dirbo du malūnininkai, o vilnų karšykloje-verpykloje – penki žmonės, rudens ir žiemos sezonui dar buvo samdomi keli darbininkai. Papilės vandens malūne buvo įtaisyta diskinis pjūklas malksnoms pjauti ir elektros generatorius elektrai gaminti. Malūnas tiekėdavo elektros ener-

⁴³LCVA, f. 412, ap. 5, b. 1, p. 26. Išrašas iš Papilės valsčiaus tarybos posėdžio protokolo nr. 11, 1927 m.

⁴⁴Leono Bardausko, gim. 1929 m., gyv. Papilėje, atsiminimai, užrašyti J. Vainoriaus 2002 m.

giją visam Papilės miesteliui nuo 8 iki 24 valandos. Malūne elektros gaminimo ir perdavimo reikalus tvarkė nuolatiniam darbui samdytas elektrikas⁴⁵.

Elektrą gamino ir kiti malūnai, tačiau ją naudojo daugiausia savo patalpoms apšviesti. Papartynės malūne pagamintos elektros nemokamai gaudavo ir kaimynai⁴⁶.

Didžiausio ir moderniausio Papilės krašto tarpukario laikų Augustaičių vandens malūno savininkai žydai vertėsi grūdų, miltų, sėlenų prekyba ir papildomo verslo neplėtojo. Malūnas buvo labai geras, malė balčiausius valcuotus miltus, ir apie jį žinojo visoje plačioje apylinkėje⁴⁷.

Papilės krašto malūnai šiandien

XIX–XX a. Papilės krašte (kaip ir visoje Lietuvoje) statyti malūnai daugiausia buvo mediniai, išskyrus Augustaičių vandens malūną. Šis mūrinis malūnas buvo pastatytas sudegus senajam, mediniam. Laikas negailestingai griauja pastatus. Praėję dešimtmečiai uždėjo savo antspaudą ir ant malūnų. Juos naikino nepalankūs atmosferos reiškiniai, karai, gaisrai, besikeičiančios ūkininkavimo aplinkybės, melioracija. Malūnai nyko ir dėl savo susidėvėjimo, pasenusių mechanizmų, politinių ir ūkinių visos šalies pertvarkymų. Remontuojami, pertvarkomi, atnaujinami malūnai dirbo žmonėms ilgus dešimtmečius, o XX a. penktajame dešimtmetyje iš esmės pasikeitus ūkininkavimo sąlygoms nebeteko savo reikšmės, buvo sugriauti arba patys neprižiūrimi sunyko. Tie, kurie atlaikė dešimtmečių negandas, dar ir šiandien tebestovi primindami savo praeitį. Po Antrojo pasaulinio karo, pasikeitus politinei santvarkai, malūnai buvo nacionalizuoti ir perduoti pram. kombinatams, vėliau – buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatams. Malūnų savininkai buvo tremiami į Sibirą. Malūnai nebebuvo techniškai modernizuojami, remontuojami, o atsiradus kolūkiuose ir tarybinuose ūkiuose elektriniams grūdų smulkintuvams buvo visai užmiršti.

Papilės krašte šiandien dar tebestovi trys vandens malūnai: Papartynės, Augustaičių ir Papilės. Žerkščių, Pašilės ir Rudikių malūnų vietose likę kanalų, užtvankų, pamatų liekanų. Visų išnykusių malūnų likimas skirtingas ir panašus. Žerkščių malūnas buvo apleistas ir sugriautas, kai 1927 m. jo savininkas išgijo didesnę ir geresnę Papilės malūną su vilnų karšykla-verpykla. Pašilės malūno likimas nėra visai aiškus. Žinoma, kad malūnas dar gerokai prieš Antrąjį pasaulinį karą nebemalė. Greičiausiai jis bankrutavo ir buvo sugriautas. Pašilės malūnas malė tik šešis mėnesius per metus, o vasarą stovėjo be darbo⁴⁸.

Kitoks likimas ištiko Rudikių malūną. Jis sudegė Antrojo pasaulinio karo pradžioje.

„O padegė lietuviai, savisaugos dalinių karių, todėl, kad jame grūdus malė rusai, gal ne tiek sau, kiek gyventojams už naminę ar alų. Tai įvyko tada, kai lietuvius pradėjo keisti reguliari vokiečių kariuomenė, o mūsiškiai, matyt, nenorėdami pasirodyti rusų vedžiojami už nosies, jį padegė. Malūnas sudegė, tačiau turbina ir transmisija išliko. Po karo iki 1950 m. Rudikių vyrai pusiau

⁴⁵ Adolfo Mikučiauskaitės-Meižienės, gim. 1943 m., gyv. Papilėje, pasakojimas, užrašytas J. Vainoriaus 2002 m.

⁴⁶ Zofijos Batavičiūtės-Jankienės, gim. 1928 m., gyv. Papilėje, atsiminimai, užrašyti J. Vainoriaus 2002 m.

⁴⁷ Boleslovo Statkaus, gim. 1928 m., gyv. Ventos miestelyje, atsiminimai, užrašyti J. Vainoriaus 2002 m.

⁴⁸ LCVA, f. 338, ap. 2a, b. 865, p. 12.

10 pav. Papartynės vandens malūno atstatymo darbai. 2002 m. J. Vainoriaus nuotr.

slapta pjovė stogams lenteles, ruošė miško medžiagą. Vėliau ledai nepataisomai išardė pylimą, ir tiltas, vedantis į malūną, supuvo. Tik apie 1970 m. viskas buvo supjaustyta – ūkiui reikėjo vykdyti metalo laužo planus. Visas metalas buvo išvežtas Klaipėdon, į „Vtorčermeta“⁴⁹, – rašo Antanas Puščius, Lietuvos žemės savininkų sąjungos Akmenės skyriaus pirmininkas.

Vienintelis tebeveikiantis šio regiono Augustaičių vandens malūnas atlaikė dešimtmečių negandas. Jame išlikę autentiški įrengimai naudojami dar ir šiandien. Malimo nebėra tiek, kad ekonomiškai apsimokėtų dirbti (mažai ūkininkų mala), tačiau Papilės žemės ūkio bendrovei jis reikalingas. Malūnas mala vandeniu, nors yra pastatytas traktoriaus S-100 dyzelinis variklis. Veikia 1927 m. gamybos švediški valcai, dvejų lietinės prasto malimo girmos, kruopų darymo mašina. Dabartinio malūno savininko Algirdo Martyšiaus ateities planai gražūs: malūne įrengti muziejų, plėtoti agroturizmą, šalia malūno įkurdinti žirgyną.

Papilės malūnas dar laukia atstatymo. Į jį nuolat gyventi sugrįžo buvusio savininko Jono Mikučiausko duktė Adolfina Meižienė (Mikučiauskaitė) su šeima. Tvarkomas malūno gyvenamasis galas, kur anksčiau buvo vilnų karšykla-verpykla, – sovietmečiu jis buvo nuniokotas čia gyvenusių pašalinių žmonių. Lėšų trūkumas stabdo darbus, tačiau malonu matyti pastangas atnaujinti Papilei buvusį reikšmingą vandens malūną.

Gana sparčiai atstatomas Papartynės malūnas, tačiau taip pat sparčiai nyksta jo autentiška. Sunku pasakyti, koks bus galutinis rezultatas, bet gelžbetoninis užtvankos pylimas, plytų mūro priestatas, kuriame įrengta elektros generatorius, antžeminės elektros linijos, tikrai nesuteikia šimtamečiui malūnui autentiškumo ir grožio. Galbūt sutvarkyta aplinka, įrengtos poilsio zonos, plėtojamas turizmas bus pritaikyti žmonėms, bet čia jau neberasime technikos bei architektūros paminklo ir žinomos plačioje apylinkėje Papartynės (10 pav.).

⁴⁹Pučius A. Vadinkime tikraisiais vardais, *Vienybė*, Akmenė, 2001, vas. 6.

Papartynės malūną įsigijusios ir atstatinėjančios UAB „Rudikių malūnas“ planuose dar yra Rudikių, Papilės ir Žerkščių malūnų atstatymas⁵⁰. Sunku nesuabejoti tokių darbų prasmingumu. Atstatant tokius kultūros paveldo objektus vien pinigų ir gerų norų neužtenka – dar reikia žinoti, kaip tai daroma. O šiandien tai yra sudėtinga: trūksta ir specialistų, ir lėšų.

Išvados

Papilės krašte XIX a. ir XX a. pirmaisiais dešimtmečiais veikė šeši vandens ir vienas žibalo motoru varomas malūnas. Visi vandens malūnai buvo pastatyti prie Ventos upės, 5–7 km atstumu vienas nuo kito.

Malūnai buvo mediniai, tik 1932 m., sudegus mediniam Augustaičių malūnui, jo vietoje buvo pastatytas tuo metu modernus mūrinis vandens malūnas.

Šiandien yra išlikę tik trys malūnų trobesiai. Augustaičių malūnas tebemala iki šiol.

Malūnų nykimo priežastys: gaisrai, nusidėvėjimas, XX a. penktajame dešimtyje pasikeitusios politinės ir ekonominės sąlygos, melioracija.

Malūnai naudojo lietines ginas, o 1932 m. atstatytame Augustaičių malūne buvo įrengti švediški valcai.

Grūdų maišams pakelti į trečiąją malūno aukštą buvo naudojami keltuvai (vertikalus ratas su horizontaliu volu), sukami rankomis, o Augustaičių ir Rudikių malūnuose buvo įrengti elevatoriai, sukami iš malūno transmisijos. Rudikių malūne maišai buvo pakeliami mechanizuotai.

Papartynės vandens malūnas atstatomas be mokslinio pagrindimo, tyrinėjimų, naudojant šiuolaikiškas medžiagas.

Moteriško grožio idealas ir jo kūrimas*

Asta Venskienė

Vytauto Didžiojo universitetas

Kiekviena etninė grupė turi savitą stereotipinį fizinio grožio suvokimą. Vieni fiziniai bruožai daugumos laikomi patrauklūs, gražūs, o kiti atvirkščiai – atstumiantys, negražūs. Ne visi to paties etnoso nariai atitinka stereotipinius išvaizdos reikalavimus, todėl dažnai stengiasi pakeisti, patobulinti savo išvaizdą ir taip priartėti prie idealo. Moters fizinis grožis, jo kūrimas – Lietuvoje menkai tyrinėta tema. Regioninių tyrimų šia tema nėra.

Mano darbo objektas – moters veido išvaizda, plaukų sutvarkymas bei liaudies kosmetika. Tikslas – nustatyti Papilės valsčiaus gyventojų požiūrį į moters fizinį grožį XX a. pirmojoje pusėje. Uždaviniai: atlikus lauko tyrimus ir apibendrinus jų duomenis išsiaiškinti patrauklius ir nepatrauklius moters veido bruožus; nustatyti, kokiais būdais ir kokiomis priemonėmis buvo stengiamasi pasiekti visuomenėje pageidautiną stereotipinę išvaizdą.

⁵⁰Gajauskas S. Papartynė liks Papartyne, *Vienybė*, Akmenė, 2002, vas. 13.

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2002 10 24.

Medžiaga buvo surinkta 2002 m. liepos 8–17 d. Papilėje vykusių ekspedicijos metu. Informantai buvo klausinėjami pagal iš anksto autorės sudarytas anketas „Veido grožis, higiena ir kosmetika“ ir „Plaukų priežiūra“. Per dešimt dienų apklaustas 31 asmuo. Iš jų 22 gimę ir gyvenę Papilės valsčiuje, kiti 9 – įvairiu laiku atvykę iš kitų Lietuvos vietų (Kelmės, Klaipėdos, Kūpiškio, Pakruojo, Rokiškio, Šiaulių, Telšių rajonų) ir apsigyvenę Papilėje. Darbe bus naudojama tik pirmųjų pateikta informacija. Informantų amžius – nuo 64 iki 94 metų. Apklaustos 26 moterys ir 5 vyrai. Pagal tautinę-religinę sudėtį jie pasiskirstę taip: 2 latviai liuteronai ir 29 lietuviai katalikai.

Papilės valsčiuje užfiksuotas realijas lyginsime su visoje Lietuvoje aptinkamais analogiškais duomenimis.

Ideali moters veido išvaizda. Remiantis lauko tyrimų duomenimis, XX a. pirmojoje pusėje gražia laikyta „balta kaip lelija, kaip piene prausta“ mergina, moteris. Tai reiškia, kad veido oda turi būti balta, net vasarą neįdegusi saulėje. Balta veido oda kaimo žmonėms asocijavosi su lengvesniu, aukštesnių visuomenės sluoksnių gyvenimu. Moterys specialiai veido saulėje nedegino, bet dirbdamos lauko darbus negalėjo neįdegti. Pasak Julijos Rūtos Šiurkienės, „tada dauguma buvo rudais, įdegusiais veidais, tik viena kita skaisti“.

Įdegusi veido oda laikyta kaimiečių, nuolat dirbančių laukuose žmonių skiriamuoju ženklu. Veido oda turėjo būti balta, tačiau neišbalusi. Išbalusi veido oda buvo negraži, manyta, kad toks žmogus ligotas. Gražaus ir sveiko žmogaus oda turėjo būti skaisti, t. y. balta su rausvais, raudonais skruostais. Veido baltumas bei raudonis turėjo būti natūralus, iš savęs.

Informantų manymu, graži buvo lygi, švari, be spuogų, dėmių veido oda. Negražus buvo spuogotas veidas. Merginoms ant veido atsiradusius spuogus kai kurie

siejo su jų organizme susikaupusiu „*blogu krauju*“. Manoma, kad, sulaukus pirmų mėnesinių, kraujas pamažu išsivalo ir spuogai dingsta. Taigi šiuo atveju spuogų išnykimas žymi fizinę merginos brandą.

Dauguma klausiamųjų sakė, kad nei jie, nei jų šeimos nariai spuogų neturėjo ir kaime spuoguotų žmonių buvo mažai. Žinių pateikėjai spuogus linkę laikyti šiuolaikinio gyvenimo būdo pasekme. Manoma, kad jie atsiranda dėl blogo maisto, vitaminų stokos, blogo vandens, chemikalų gausos ir pan. Tai jau naujas, paveiktas žiniasklaidos, vertinimas, žmonių mąstysenoje susiformavęs XX a. antrojoje pusėje.

Negražiu laikytas ir strazdanotas veidas. Daugumos pateikėjų manymu, strazdanos yra paveldimos. Jos atsiranda arba išryškėja pavasarį, vasarą nuo saulės. Papildės valsčiuje, skirtingai nei kitur Lietuvoje, nepaplitęs tikėjimas, kad strazdanos atsiranda, išdraskius kregždės ar kito paukščio lizdą (per ekspediciją nepavyko užfiksuoti nė vieno tokio fakto). Tai rodo labai pasikeitusį, sumodernėjusį kaimo žmonių požiūrį į veido „defektų“ atsiradimo priežastis. Tačiau estetinis skonis išlieka tradicinis.

Spuoguotas, strazdanotas veidas visų laikytas negražiu, o apgamas ant veido kai kam patiko. Buvo gražu mažas apgamėlis ant skruosto ar kitoje vietoje. Turinčios apgamus ryškindavo juos, neturinčios – nusipiešdavo juodu pieštuku. Tiesa, apgamai buvo gražūs tik 3 informantėms iš 22. Jos buvo iš pasiturinčių ūkininkų šeimų, išsilavinusios arba aktyviu gyvenimo būdu išsiskiriančios (dainavo bažnytniame chore, vykdavo su juo į įvairias keliones) merginos. Apgamų moda kaime plito per dvaro, miesto kultūrą, ir pirmosios šią madą perėmė aukštesnio socialinio sluoksnio, daugiau išsilavinusios, nebijančios naujovių merginos. Tuo tarpu dauguma palaikė tradicinį požiūrį. Joms buvo gražiau *švarus* veidas. Ypač negražiais laikyti dideli, plaukuoti apgamai.

Papildės valsčiuje, kaip ir kitur Lietuvoje¹, idealia buvo laikoma skaisti, lygi, be dėmių moters veido oda, o vyrams veido odos spalva bei išvaizda nebuvo tokia svarbi.

Sužinoti nuomonę apie atskirų veido dalių – lūpų, nosies, antakių, kaktos – idealią išvaizdą buvo sudėtingiau. Į klausimus apie veido odos grožį visi atsakinėjo aiškiai, o paklausti apie veido dalių dydį, formą dažnai atsakydavo labai nekonkrečiai, neturėdavo tvirtos nuomonės. Žmonėms lengviau buvo įvardyti nepatrauklius veido bruožus nei nusakyti gražius. Visiems svarbiausia, kad veidas būtų proporcingas, atskiros jo dalys ryškiai neišsiskirtų savo dydžiu ar neįprasta forma. Negražu buvo atvėpusios, per daug storos ar plonos lūpos. Moters nosis buvo graži nedidelė, o ilga, neproporcingai didelė, plačiomis šnervėmis, kumpa nosis laikyta negražia. Nosis su kuprele laikyta žydiška. Gal todėl ši nosies forma nepatiko daugeliui informantų. Teigta, kad vyrams tinka ilgesnė, stambesnė nosis, nei moterims. Greičiausiai šią nuomonę nulėmė stambesnis vyrų veido ir viso kūno sudėjimas.

Negražia laikyta neproporcingai žema arba aukšta kakta. Gražu buvo lenkti neplatus, tačiau ir ne visai ploni antakiai. Jie turėjo būti tamsūs arba juodi. Patraukliai mergina, moteris atrodė su ilgomis riestomis blakstienomis.

Pateikėjų manymu, gražiausia akių spalva buvo ir tebėra mėlyna. Negražiomis laikytos juodos, rudos akys. Tikėtina, kad akių spalvos patrauklumą bei nepatrauklumą nulėmė antropologinės lietuvių savybės. Patys pateikėjai nuolat tvirtino, kad jų gyvenamoje aplinkoje mėlynakių

¹ Venskienė A. Moters grožio suvokimas lietuvių pasaulėautoje, *Lituanistica*, 1999, nr. 2, p. 120–122.

buvo daugiausiai, o žmonių juodomis, rudomis, žaliomis akimis pasitaikydavo retai. Juodakiai, rudakiai kartais buvo išskiriami kaip svetimi, ne lietuvių tautybės. Dažniausiai minėtos akių spalvos priskiriamos žydams, čigonams. Juoda, ruda akių spalvos buvo ne tik negražios, bet ir jas turintys žmonės laikyti blogais, apgavikais, galinčiais nužiuoti. Teigiama, kad jeigu juodakis pasižiūri į kokią nors žmogų, tai šiajam gali nutikti nelaimė. Reikia saugotis žmonių su rudais plaukais ir rudomis akimis, nes gali užburti (*apčéravoti*) (S. Kriauciūnienė, O. Sinkevičienė).

Apibendrinant galima teigti, kad XX a. pirmojoje pusėje Papilės valsčiuje buvo nusistovėjęs tam tikras stereotipinis grožio suvokimas. Gražu buvo standartinė, iš daugumos neišsiskirianti išvaizda. Idealiais lietuviškais veido bruožais laikyta šviesi, be dėmių, skaisti veido oda, mėlynos akys.

Liaudies kosmetika. XX a. pirmojoje pusėje kaimo moterys turėjo ribotas galimybes rūpintis veido grožiu, tačiau negalime sakyti, kad jos visiškai nieko nedarė. Negalėdamos pakeisti įgimtų veido bruožų (nosies formos, akių spalvos ir pan.), moterys įvairiais būdais stengėsi pagražinti savo veido odą. Siekta, kad ji atitiktų tuometinį grožio idealą, t. y. būtų balta, skaisti, be dėmių.

Manyta, kad, prausiant veidą rasa, jis bus gražesnis, neįdegs saulėje. XX a. pirmojoje pusėje Papilės valsčiuje prausimosi rasa paprotys jau buvo beišnyksta. Tik keletas pateikėjų prisiminė, kad senelė, mama ar teta vaikystėje joms liepdavusios praustis rasa. Kad šis veido gražinimo būdas jau buvo nunykęs, patvirtina ir tai, kad besiprausiantieji rasa aplinkiniams atrodė keistai, iš jų juoktasi. Julija Šiurkienė pasakojo, kad kaime buvusi tik viena mergina, kuri taip prausdavosi. Iš tokio jos įpročio visi juokėsi, tačiau pripažino, kad jos veidas buvo gražus, skaistus, neįdegdavo saulėje.

Paprastai veidą prausdavo ryto rasa arba lietaus „rasa“. Ryto rasa būdavusi gausiausia, be to, moterys (ypač samdinės), skubėdamos prie darbų, ne visada suspėdavusios nusiprausti, todėl prausimasis ryto rasa kartais atstodavo prausimąsi vandeniu. Veido gražinimas rasa XX a. pirmojoje pusėje buvo nykstantis reiškinys visoje Lietuvoje². Papilės valsčius šiuo atžvilgiu niekuo neišsiskiria iš kitų Lietuvos vietų.

Kad saulėje neįdegtų veido, merginos, moterys, prieš eidamos dirbti lauko darbų, nusiprausdavo pienu, išrūgomis, obuolių sultimis. Laukuose stengėsi užsitraukti skarelę taip, kad veidas kuo mažiau matytųsi ar ant jo nuo skarelės kristų šešėlis.

Esančius ant veido spuogus mėgino panaikinti tepdamos juos taukais, sviestu, grietine. Naudotos ir augalinės kilmės priemonės. Ant veido dėdavo ramunėlių (*Matricaria recutita* L.) kompresą, prausėsi takažolių (*Polygonum aviculare* L.) nuoviru.

Spuogus trindavo bičių pikio ir naminės degtinės tinktūra. Tepalus, tinktūras moterys pasigamindavo namuose arba išigydavo iš žolininkių, kurios ruošdavo įvairius vaistus, taip pat ir nuo spuogų.

Pavyko užfiksuoti tik vieną apgamų naikinimo būdą. Onos Sinkevičienės teigimu, apgamą galima pašalinti kelis kartus patrynus įkaitintu samčiu. Galima daryti prielaidą, jog žmonės nežinojo apgamų pašalinimo būdų todėl, kad jų nenaikino. Šią prielaidą patvirtina ir daugumos informantų įsitikinimas, jog ap-

² Lekavičiūtė (Venskienė) A. Vanduo ir veido grožis lietuvių buityje ir pasaulėjautoje XIX a. pab. – XX a., *Lituanistica*, 1998, nr. 1, p. 86–100.

gamų negalima naikinti. Manyta, kad nulupant ar kitaip pašalinant apgamą galima pakenkti sveikatai.

Labai nepageidautinomis dėmėmis laikytos strazdanos. Tokį veidą prausdavo (tepdavo) pienu, rūgpieniu, išrūgomis. Taip pat trindavo vandeniu atskiestu actu. Papilės valsčiuje labiausiai paplitusi strazdanų naikinimo priemonė buvo skruzdžių šlapimas. Nosinę ar kitą skudurėlį įmesdavo į skruzdėlyną, palaukdavo, kol skruzdės apšlapins, ir išėmusios trindavo strazdanotas veido vietas. Geriausia taip daryti pavasarį. Matome, kad strazdanoms naikinti buvo naudojama įvairi rūgštis. Ji išbalindavo, nušviesindavo veido odą, kartu ir strazdanas.

Kad veidas nepleiskanotų, nesentų, taip pat nužvarbusį, suskirdusį veidą ir lūpas tepdavo rūgščia ar saldžia grietine, nesūdytu sviestu, taukais ar kitais riebalais. Kartais gamindavo tepaliukus iš sulydytų žąsies taukų ir žolelių. Tokie dar ir maloniai kvėpėjo. Minėtą gražinantį poveikį darė prausimasis išrūgomis. Jomis prausėsi dauguma pateikėjų (kai kurios tai daro iki šiol). Pienu šiame krašte praustasi retai. Dažniausiai veidą tepdavo ar prausdavo vakare arba ryte, prieš išeinant į lauką.

Kaip matome, liaudiškų veido gražinimo priemonių pagrindą sudaro gyvulinės kilmės riebalai ir įvairios rūgštys. Kai kuriuos liaudies kosmetikos produktus, pvz., išrūgas, grietinę, sviestą, galima pavadinti universaliais. Jie buvo naudojami tiek įvairiems grožio trūkumams pašalinti, tiek apskritai veidui gražinti.

Paprasčiausias būdas veidui skaistinti, skruostams rausvinti buvo prausimasis šaltu vandeniu bei veido trynimasis sniegu. Praustasi minkštu atodrėkio arba tik ką pasnigusių švairiu sniegu. Kartais naudotas ištirpinto sniego vanduo. Daugumos pateikėjų teigimu, snigimo laikas buvo nesvarbus. Užfiksuotas tik vienas atvejis, kai kosmetiniais tikslais veidą prausdavo kovo 1 d. iškritusiu sniegu. Prausimasis tam tikrą dieną pasnigtu sniegu yra senas paprotys³. Ilgainiui jis supaprastėjo. Snigimo laiko imta nepaisyti, atsižvelgiama tik į sniego savybes – jis turėjo būti minkštas, purus, švarus.

Dažniausiai kaimo merginų ir moterų vartoti skaistalai buvo raudonas burokėlis. Skruostus trindavo žaliu arba virtu. Taip pat dažnai naudotas raudonas popierius (tos spalvos kavos įpakavimai, trauktas popierius). Jį sudrėkindavo (paspjaudydavo ar kitaip) ir trindavo skruostus. Rečiau veidai raudoninti piešimui skirtu raudonu pieštuku, vyšniomis. Papilės valsčiuje nepavyko užfiksuoti nė vieno atvejo, kad tam būtų naudojamos vaistinės baltašaknės (*Polygonatum odoratum* Mill.) ar kitų augalų šaknys. Tuo tarpu kitur Lietuvoje ši veido skaistinimo priemonė buvo plačiai paplitusi.

Lūpas dažydavo rečiau nei skruostus. Joms raudoninti vartojo tas pačias priemones kaip ir skruostams. Tačiau dauguma pateikėjų tvirtino, kad jaunystėje ir taip buvo skaisčios, gražios ir dažų joms nereikėjo.

Buvo gražu turėti tamsius, juodus antakius, todėl merginos, moterys juos trindavo suodžiais, anglimi, juodos spalvos pieštuku. Kartais antakius pabraukydavo nudegusiu degtuko galu. Norėdamos juos paploninti, paskusdavo skustuvu (*brit-va*) arba išpešiodavo su pincetu.

Papilės valsčiaus merginos, moterys vartojo palyginti nedaug liaudiškų

³ Plačiau žr.: Lekavičiūtė (Venskienė) A. Vanduo ir veido grožis lietuvių buityje ir pasaulėjautoje XIX a. pab. – XX a., *Lituanistica*, 1998, nr. 1, p. 86–100.

dekoratyvių veido gražinimo priemonių. Buvo aukštinamas prigimtinis moters grožis ir dažniausiai smerkiamas bet koks pasidažymas, todėl stengdavosi pasigražinti taip, kad atrodytų natūraliai, nekristų į akis. Vienintelė vieta, kur leista ir net privalėta kosmetiką vartoti, buvo saviveikliniai vaidinimai. Artistus dažniausiai išdažydavo fabrikinės gamybos kosmetika, nugrimuodavo. Anot pateikėjų, tai darydavo todėl, kad žmogus pasikeistų, atrodytų kitaip nei tikrame gyvenime. Dažnai moterims padažytas, nugrimuotas jų veidas patiko, atrodė gražiai, tačiau taip išeiti į gatvę jos nebūtų drįsusios. Šiuo atveju kosmetikos vaidmuo labai sureikšminamas, atrodo, kad kosmetika paverčia moterį kitu asmeniu.

Masinės gamybos kosmetikos vartojimas kaime. Veidui gražinti, strazdanoms naikinti, spuogams, sutrūkusioms lūpoms gydyti, veido odai suminkštinti ir panaudoti fabrikinės gamybos bei vaistininę pagaminti tepaliukai. Gaila, kad žmonės dažniausiai neprisimena, kaip jie vadinti. Žinoma, kad veidui, rankoms tepti pirkdavo vazeliną, glicerino tepalą. Iš Latvijos atsiveždavo juodų kosmetinių pieštukų antakiams padažyti. Turtingesnės merginos, moterys turėjo lūpų dažų. Juos naudodavo taupiai, ryškiai nesidažė. Plačiausiai kaime vartota pirktinė kosmetinė priemonė buvo pudra. Jos turėjo ir pasiturinčios, ir samdinės. Veidą pudruodavo negausiai, stengėsi, kad jis atrodytų natūraliai. Pudra veidą pavykdavo pašviesinti, rausva pudra suteikdavo skaistumo. Požiūris į šią kosmetinę priemonę buvo nevienareikšmis. Vieniems tai buvo gražu, kitiems – ne. Daugumai nepatiko „matomai“ nusipudravusios merginos, moterys. Buvo manančių, kad pudra kenkia, nuo jos veido oda raukšlėjasi.

Pagerinti veido išvaizdą, priartėti prie visuomenėje nusistovėjusio stereotipinės išvaizdos modelio siekta tiek liaudiškomis, tiek fabrikinės gamybos kosmetinėmis priemonėmis. Pastarosios XX a. pirmojoje pusėje dar nebuvo plačiai paplitusios tarp kaimo gyventojų. Tuo metu nebuvo didelio fabrikinės kosmetikos poreikio ir pinigų leisti tokiems pirkiniais atrodė nebūtina, lengvabūdiška.

Ideali ir nepageidautina plaukų išvaizda. Daugumai pateikėjų buvo gražu merginos, moterys su ilgomis kasomis, natūraliai („iš savęs“) garbanotais plaukais. Plaukų spalva graži buvo geltona arba šviesi. Turėjusioji minėtos spalvos ilgas kasas laikyta „tikra lietuvaitė“. Šviesi plaukų spalva atrodė gražiai, jaunino žmogų. Daug rečiau gražiais laikyti tamsūs, juodi ar kaštoniniai moterų plaukai. Vyrams, skirtingai nei moterims, buvo gražu tamsūs, juodi plaukai.

Negražiais abi lytys laikė rusvus (*ryžus*) plaukus. Pateikėjai pažymėjo, kad žmonių tokiais plaukais buvo nedaug. Maža to, kad rusvaplaukiai iš aplinkinių išsiskyrė išvaizda, jiems dar buvo priskiriamos įvairios neigiamos būdo savybės. Toks galėjo būti ir geriausias žmogus, tačiau aplinkiniai vis tiek jį laikydavo apgaviku, piktu, blogu.

Kaip matome, visuomenėje susiformavę išvaizdos stereotipai darė įtaką žmonių gyvenimui, dėl to jiems būdavo lengviau arba sunkiau bendrauti su kitais bendruomenės nariais. Moterys ir ypač merginos siekė turėti gražius plaukus, priartėti ar susitapatinti su kaimo bendruomenėje paplitusiu idealu.

Priemonės ir būdai, kad plaukai būtų gražūs ir sveiki. Norėdamos gražiai atrodyti, merginos, moterys įvairiais būdais garbanodavo plaukus. Papilės valsčiuje dažniausiai tai darydavo su specialiomis žnyplėmis (buvo įvairaus dydžio). Vienu metu su jomis buvo galima suformuoti 1–3 bangas. Įkaitintų žnyplių karštumą tik-

rindavo popieriumi. Jei jis paruduodavo, tai žnyplės per karštos ir plaukų sukti negalima. Bangų skaičius ir vieta priklausė nuo to, kaip moteris sklastė plaukus. Jei sklastymą skyrė šone, tai toje pusėje, kurioje daugiau plaukų, buvo formuojamos 3–4 bangos, o kitoje – viena arba nė vienos. Jeigu sklastymas skiriamas per vidurį arba visai jo nėra – dažniausiai po 3 bangas būdavo abiejuose šonuose. Dažnai tarp bangų įsegdavo sagučių. Neturint žnyplių, kartais plaukai buvo garbanojami įkaitintu virbalu, vinimi.

Vietoj suktukų buvo naudojami popieriaus gniužulėliai, ant kurių užvyniodavo plaukus ir surišdavo siūlu ar skudurėliu. Dažnai popieriaus gniužulėlis būdavo įvyniojamas į medžiagos skiautę ir plaukai sutvirtinami jos galais. Susuktus plaukus paprastai apsirišdavo skarele ir laikydavo per naktį. Mergaitės ir merginos mėgo šlapius plaukus pinti į daug kasyčių. Išleisti išdžiūvę jie būdavo banguoti. Priekyje keletą bangų iš šlapių plaukų suformuodavo spaudydamos rankomis. Paprastai jos laikydavosi, jei plaukai būdavo lankstūs.

Dažniausiai garbanodavo tik išplautus šlapius plaukus. Sausus plaukus prieš sukdamos visada sudrėkindavo vandeniu. Kad plaukai būtų lankstesni, garbanos geriau laikytųsi, kartais juos pašlapindavo alumi arba pasaldintu vandeniu.

Gražu buvo įvairaus dydžio garbanos, tačiau jos turėjo būti gana glotnios. Buvo negražu pasišiaušę, supurę plaukai, atkritusios sruogelės. Tokia šukuosena laikyta netvarkinga. Kad plaukai būtų glotnūs, blizgėtų, juos tepdavo įvairiais riebalais, pvz., sviestu, taukais, lašiniais, aliejumi. Kartais nedidelį gabalėlį sviesto ištirpindavo šiltame vandenyje ir juo perplaudavo plaukus. Minėti produktai turėjo būti nesūdyti. Retai, tačiau naudoti ir fabrikinės gamybos tepalai. Jais patepti plaukai blizgėjo, maloniai kvepėjo, ir geriau laikėsi šukuosena.

Merginos garbanodavo plaukus, gražindavosi dažniausiai prieš šventes ar prieš kokias nors iškilmes. Po kiekvieno plovimo plaukai buvo tepami riebalais. Dėl to (ypač jei sviestu, taukais)

Elena Pikelytė iš Barvydžių k. Tuo metu madinga šukuosena, padaryta kirpykloje. 1937 m.

Pasipuošusios papiliškės. Apie 1933 m. J. Sinkevičiaus nuotr. Iš O. Sinkevičienės albumo

greit atsirasdavo negeras kvapas, susitepdavo skarelė. Garbanojant kartais plaukai būdavo nudeginami, nušiuordavo nuo kaitinimo. Nepaisant šių nepatogumų, merginos, moterys norėjo būti gražios, atitikti kaimo bendruomenėje nusistovėjusius išvaizdos stereotipus.

Stereotipinis lietuviškas įvaizdis – mergina, moteris su ilgomis kasomis. Ilgi plaukai buvo gražu, ir visos pateikėjos norėjusios tokius turėti. Dažniausiai mergaitėms plaukai buvo pradedami auginti nuo gimimo arba pradėjus eiti į mokyklą. Pradinių klasių mokinės jau mokėdavo pačios susipinti kasas.

Pagerinti plaukų kokybę aktyviausiai siekta plaunant galvą. Paprastai ją trinkdavo kiekvieną šeštadienį. Einant į bažnyčią norėjosi tvarkingai, gražiai atrodyti. Galvos plovimo dažnumas priklausė nuo darbų pobūdžio, metų laiko (vasarą bei dirbančios dulkėtus darbus trinkė dažniau), žmogaus amžiaus (dažniau trinkė merginos, jaunos moterys) bei požiūrio į asmens higieną. Kad plaukai gerai išsiplautų, būtų švelnūs, galvai trinkti naudojo minkštą – upės, sniego ir ypač lietaus – vandenį. Plaudavo ūkišku arba tualetiniu muilu, pelenu šarmu; kartais vietoj jų naudojo kiaušinio trynį. Kad plaukai būtų švelnesni, geriau augtų, galvą trinkė išrūgomis. Nuo pleiskanų gelbėjo šlapimas (ypač vaikams). Jis turėjo būti sveiko žmogaus, geriausia vaiko. Perplaudami plaukus, į vandenį įpildavo truputį acto. Nuo to plaukai pasidarydavo švelnesni, blizgėdavo. Dar perplaudavo burokų arba duonos rūgštimi⁴.

Manyta, kad perplauti plaukus burokų ir duonos rūgštimi geriau nei actu. Mat actas sausinąs plaukus, o nuo duonos ir burokų rūgšties jie geriau auga, stiprėja. Tokio pat poveikio tikėtasi ir perplaunant vandeniu, kuriame buvo mar-kintos duonos plutelės.

Tikėdamosi, kad plaukai geriau augs, bus vešlūs, neslinks, merginos, moterys juos perplaudavo įvairiais augalų nuovirais. Dažniausiai Papilės valsčiuje naudoti balinių ajerų (*Acorus calamus L.*) šaknų ir ramunėlių nuovirai. Kiek rečiau – didžiųjų dilgėlių (*Urtica dioica L.*) stiebų ir šaknų, apynių (*Humulus lupulus L.*) spurgų, rūtų (*Ruta graveolens L.*), beržų lapų (*Betula pendula Roth.*), kiečių (*Artemisia vulgaris L.*) šaknų nuovirai. Taip pat plaukų šaknis trindavo svogūnų (*Allium cepa L.*) sultimis.

Plaukų kokybę siekta pagerinti ir juos kerpant. Dauguma pateikėjų teigė, kad, norint turėti ilgus, vešlius plaukus, reikėjo juos kirpti (pakirpti) esant jaunam mėnuliui. Kartais tinkamas kirpimui laikas apibrėžiamas dar tiksliau, nurodant metų laiką ar dieną, pvz., gegužės mėnesį esant jaunam mėnuliui arba trečią jaunaties dieną. Mėnulio pilnatis taip pat buvo palankus metas plaukams kirpti. Tikėta, kad blogai tai daryti delčioje (sengalyje). Anot pateikėjų, tuomet viskas dyla, todėl ir plaukai dils – neaugs, nušiuors, išsišakos jų galai. Labiausiai mėnulio fazių žiūrėjo merginos, moterys, norėjusios turėti ilgas, storas kasas.

Plaukus plovė, kirpo kaimo žmonės ne vien tik laikydamiesi asmens higienos. Taip buvo galima pagerinti plaukų kokybę. Ypač daug dėmesio buvo skiriama plaukų augimui skatinti bei jų vešlumui didinti. Taigi labiausiai norėta

⁴ Burokų rūgštį ruošdavo taip: virtus burokus supjaustydavo, įberdavo druskos ir užpildavo karštu vandeniu; visa tai prislėgdavo akmeniu ir palaikydavo, kol įrūgdavo.

Duonos rūgštį gamindavo kiek skirtingai. Visur pagrindinis elementas buvo duonos raugo (tešlos) gabalėlis. Jį užpildavo karštu arba šaltu vandeniu, palaikydavo 1–3 dienas, kol vanduo pasidarydavo rūgštokas.

turėti ilgą, storą kasą, t. y. atitikti to meto stereotipinio moteriško grožio reikalavimus.

Pateikėjų teigimu, XX a. pirmoje pusėje kaimo žmonės nenaudojo jokių cheminių priemonių plaukų spalvai pakeisti. Nemokėta ir kardinaliai pakeisti plaukų spalvos – iš tamsios į šviesią ir atvirkščiai. Tačiau įvairiais augaliniais nuovirais mokėta suteikti plaukams atspalvį, juos dar labiau pašviesinti ar patamsinti. Dauguma informančių plovė plaukus ramunėlėmis ne tik norėdamos pagerinti jų augimą ar suteikti malonų kvapą, bet ir pašviesinti. Ypač dažnai ramunėlių nuoviru perplaudavo plaukus šviesiaplaukės merginos ir moterys. Nuo to jų plaukai dar labiau pašviesėdavo, pasidarydavo gelsvi. Stipriai ramunėlių nuoviru kartais plaukus šviesindavo ir rusvaplaukės. Spalvą, panašią į medetkų žiedus, plaukams suteikdavo šių augalų žiedų (*Calendula officinalis* L.) nuoviras. Plaukus tamsino alksnių (*Alnus gaertn.*), dilgėlių, ajerų nuovirai. Vienoki ar kitoki atspalvį plaukai įgaudavo per ilgesnį laiką. Tad laipsniškas plaukų spalvos pakeitimas nesukeldavo aplinkinių įtarimo ir apkalbų. Tamsiaplaukės moterys neturėjo vilties pakeisti savo plaukų spalvos, tačiau šviesiaplaukės stengėsi juos dar labiau pašviesinti.

Plaukų sušukavimas. Ilgesni kaip iki pečių plaukai visada turėjo būti supinti į kasas, susmeigti ar kitaip sutvarkyti. Ilgais nesupintais plaukais kartais būdavo mažos mergaitės per religines apeigas: barstydamos gėles, nešdamos rožančių bažnytinėje procesijoje, per Pirmąją komuniją. Mergaitės palaidais plaukais čia greičiausiai simbolizavo angeliukus. Kitais atvejais mergaitės, o juo labiau merginos, moterys nesupintų ilgų plaukų nenešiojo. Tai buvo negražu. Daugumai vyresnio amžiaus pateikėjų ir dabar negražu, kai ilgi plaukai nesupinami. Jų manymu, tokia mergina, moteris yra netvarkinga, tingi susipinti, todėl vaikšto „apsikuldavusi, kaip su arklio karčiais apsileidusi“.

Poilsio, švenčių dienomis, prieš eidamos į bažnyčią, moterys tvarkingai susišukuodavo plaukus, kartais pasidarydavo gražesnę šukuoseną. Dažnai plaukai buvo pinami į vieną arba dvi kasas, kurias sukdamo vainiku arba pusvainikiu (priklausomai nuo kasų ilgio) aplink galvą.

Šukuosenai suformuoti, plaukams sutvirtinti buvo naudojami įvairūs priedai: sagutės, smeigės, šukos, kaspiniai, elipsės forma sulenktas vielos gabalas ir pan. Vielinė elipsė dažniausiai buvo daroma namuose, rečiau perkama. Vielą apvyniodavo me-

Jolanta Bunkauskaitė. Turėjo gražius ilgus plaukus ir sukdamo kasą vainiku aplink galvą. Apie 1939 m. Iš O. Sinkevičienės albumo

Mergaitė su nesupintomis iki galo kasomis. Apie 1935 m. Iš ŠAM fondų

džiaga. Plaukų galai buvo įkišami į vielos vidurį, suspaudžiami ir sukami į viršų arba į apačią iki plaukų šaknų. Susukus vielos galai buvo užlenkiami, kad plaukai neišsileistų. Tokiu būdu plaukus susukdavo į įvairaus pločio ritinį. Merginų ir moterų šukuosenos dažniausiai skirdavosi tuo, kad pirmosios dažniau pagarbanodavo, dailiau susišukuodavo plaukus. Be to, moterys dažniausiai kasas įvairiai susukdavo, susmeigdavo, o merginos jas nešiodavo palaidas. Šventinėmis dienomis, prieš eidamos į mokyklą, mergaitės ir merginos į kasas išpindavo pirktinių kaspinių. Kartais kasų nesupindavo iki galo, plaukų galus sugarbanodavo. Norėdamos vizualiai prailginti kasas, kaspinus supindavo iki galo ir palikdavo kaboti nesurištus.

Kasdienai į kasas pindavo skudurėlius. Jei kasos labai ilgos, tai, kad netrukdytų dirbti, nugaros pusėje užsikišdavo jas už sijono juosmens. Paprastą dieną stengėsi taip susišukuoti plaukus, kad jie netrukdytų dirbti. Dažniausiai kasos buvo įvairiai sunarstomos ir susmeigiamos pakaušyje ar susukamos į kuodą. Kasdienei šukuosenai daug dėmesio neskirdavo, kadangi per skarelę jos nesimatydavo.

Per lauko tyrimus tik viena pateikė sakėsi niekada neauginusi kasų, nes plaukai būvę prasti, neaugę. Tačiau jau XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, europinės mados veikiamos, merginos, moterys pradėjo kirpti kasas ir kirpyklose garbanoti plaukus,

Julija Bunkauskaitė. Dešinėje pusėje suformuotos plaukų bangos sutvirtintos sagutėmis. Kasos supintos iki galo, kaspiniai nesurišti, palikti kaboti priekyje. 1936 m. Iš O. Sinkevičienės albumo

J. Skiriūtė. Apie 1935 m. J. Sinkevičiaus nuotr. Iš O. Sinkevičienės albumo

daryti „pusmetinius sušukavimus“. Pateikėjų teigimu, iki Antrojo pasaulinio karo merginų, moterų su trumpais plaukais buvo nedaug. Kirposi įvairių socialinių sluoksnių merginos ir moterys, tačiau pirmiausiai – valdininkų žmonos ir dukros, ūkininkaitės. Kartais kasos buvo kerpamos norint dėvėti madingus galvos apdangalus. Visuomenėje vyravo nuomonė, kad kasas turinčiosioms tinka ryšėti skarelę, o skrybėlaitė tinka tik prie trumpų plaukų. Viena pateikėja tvirtino, kad plaukus ji nusikirpusi vien todėl, kad labai norėjo dėvėti skrybėlaitę. Mada sekusios kaimo merginos dažnai nusivildavo trumpų plaukų pranašumais ir vėl pradėdavo auginti kasas. Tačiau trumpų plaukų mada suteikė galimybę nusikirpti kasas toms, kurių plaukai buvo prasti, neaugo. Taip pat plaukus kirpo trumpai (žemiau ausų, iki pečių), kai nebuvo sąlygų tinkamai juos sutvarkyti, pvz., per karą užėjus fronto linijai, kai gyventojams teko slėptis miškuose. Trumpų plaukų šukuosena plačiau pradėjo plisti tik po Antrojo pasaulinio karo.

Išvados

1. Nustatant moteriško veido grožį, ne visos jo dalys, bruožai laikyti vienodai reikšmingais. Reikšmingiausiai – plaukai, akys, odos spalva ir lygumas bei visų veido dalių proporcingumas. Papildęs valsčiaus gyventojai išskyrė šiuos pagrindinius gražaus moteriško veido bruožus: geltoni, šviesūs, ilgi plaukai, juodi, tamsūs antakiai, nedidelė nosis, mėlynos akys, balta skaisti oda, rausvi skruostai.

2. Nepatraukliais laikyti žmonės, turėję rusvus (*ryžus*) plaukus, rudas bei juodas akis. Buvo negražu išbalusi, įdegusi, dėmėta veido oda, neproporcingai didelės arba mažos veido dalys.

3. Merginos, moterys stengėsi paslėpti, panaikinti negražius fizinius bruožus. Liaudies kosmetikos pagrindą sudarė gyvulinės kilmės riebalai, įvairios rūgštys bei augalų nuovirai. XX a. pirmojoje pusėje liaudies kosmetiką pamažu keitė pramoninė.

4. XX a. pirmojoje pusėje Papildęs valsčiuje paplitęs stereotipinis moters išvaizdos supratimas būdingas visai Lietuvai.

Informacijos pateikėjai

1. Andrijaitienė Stanislava, gim. 1912 m. Šemetaičių k., gyv. Papilės mstl.
2. Anužienė Zofija, gim. 1924 m. Žilių k., gyv. Papilės mstl.
3. Barvydaitė Marijona, gim. 1929 m. Vegėrių k., gyv. Papilės mstl.
4. Birutienė Liudvina, gim. 1922 m. Žilių k., gyv. Papilės mstl.
5. Bliumas Julius, gim. 1909 m. Barvėdžių k., gyv. Papilės mstl.
6. Burneckienė Olga, gim. 1908 m. Barvėdžių k., gyv. Papilės mstl.
7. Dermontienė Jadžė, gim. 1924 m. Latvėlių k., gyv. Papilės mstl.
8. Grybauskienė Ona, gim. 1923 m. Mickiū k., gyv. Papilės mstl.
9. Gricienė Morta, gim. 1923 m. Šiaudinės k., gyv. Kálniškių k.
10. Katkienė Ona, gim. 1921 m. Purvinių k., gyv. Papilės mstl.
11. Kriaučiūnienė Stanislava, gim. 1916 m., gyv. Šiaudinės k.
12. Kudienė Valė, gim. 1938 m. Jūrgaičiuose II, gyv. Papilės mstl.
13. Milevičienė Eugenija, gim. 1930 m. Jonaičių k., gyv. Papilės mstl.
14. Norvydienė Joana, gim. 1931 m., gyv. Papilės mstl.
15. Prielgauskienė Stasė, gim. 1924 m. Šiliškių k., gyv. Papilės mstl.
16. Sinkevičienė Ona, gim. 1915 m. Senojoje Akmėnėje, gyv. Papilės mstl.
17. Štauskienė Stanislava, gim. 1929 m., gyv. Papilės mstl.
18. Steckytė Zofija, gim. 1921 m., gyv. Papilės mstl.
19. Šiurkienė Julija Rūta, gim. 1923 m. Biliūniškių k., gyv. Papilės mstl.
20. Vaivadienė Ona, gim. 1908 m. Zabikių k., gyv. Papilės mstl.
21. Vasiliauskienė Danutė, gim. 1920 m., gyv. Papilės mstl.
22. Viesulienė Bronė, gim. 1921 m. Draginių k., gyv. Papilės mstl.

XIX a. pabaigos – XXI a. pradžios gyvenimo ciklo papročiai*

Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė

Vytauto Didžiojo universitetas

Straipsnio tikslas – aptarti XIX a. pab. – XX a. Papilės apylinkių gyvenimo ciklo (gimtųjų, krikštynų, vaikų ir jaunimo socializacijos, vestuvių) papročius ir ištirti lokalinį jų savitumą. Darbo uždaviniai: 1) atlikti diachroninę gyvenimo ciklo papročių analizę, 2) atskleisti socializacijos veiksnius šeimos papročiuose, 3) nustatyti vaikų ir jaunimo amžiaus tarpsnius, 4) ištirti moralinių vertybių kaitą šeimos papročiuose, 5) atskleisti lokalinį papročių tapatumą.

Per ekspediciją lauko medžiaga rinkta anketavimo ir interviu metodais. Surinktos medžiagos analizei taikytas istorinis lyginamasis metodas. Šio darbo šaltiniai – lauko tyrimų medžiaga, autorės surinkta 2002 m. liepos mėnesį Papilės apylinkėje, ir Telšių vyskupijos Papilės šv. Juozapo parapijos archyvo medžiaga.

XX a. Papilės apylinkių gyvenimo ciklo papročiai nebuvo tyrinėti. Apie kai kuriuos XIX a. pab. gyvenimo ciklo papročius yra rašę kai kurie autoriai. XIX a. pabaigos Papilės apylinkės piršlybų, mergvakario ir vestuvių papročius 1890 m. savo straipsnyje yra aprašęs A. Dedelevas¹. Jis išskyrė keletą tradicinių žemaičių vestuvių papročių elementų: 1) piršlybas, per kurias jaunoji būsimajam įteikia sutikimo tekėti ženklą – šilkinėje skarelėje susuktą rūtų šakelę; 2) ūkvaizdžius; 3) jaunosios (kitoje pusėje – jaunikio) svečių į vestuves kvietimą, per kurią jaunoji (jaunikis) pakviestųjų svečių buvo apdovanojama; 4) kraičio vežimą; 5) mergvakarį, per kurią jaunikis išsiperka nuotaką iš jos motinos ir draugijų; 6) jaunosios atsisveikinimą su tėvais ir giminaičiais prieš išvykstant į bažnyčią; 7) tėvų sutikimą su duona ir druska jaunosios namuose; 8) vestuvių šventimą ir atsisveikinimo vakarienę jaunosios namuose, per kurią vaišinama kopūstais ar barščiais su mėsa; 9) jaunosios galvos dangos pakeitimą – svočia uždeda čepčių ir užriša skarelę; 10) jaunosios dovanų dalijimą vyro giminei jaunikio namuose; 11) piršlio išvadavimą; 12) svočios ir piršlio palydėjimą jaunųjų į klėtį; 13) pirmoryčių keltuvas, per kurias jaunieji turėjo apdovanoti svotą.

Per ekspediciją buvo užfiksuota tik keletas šių papročių elementų. Pateikėjai jau nebeminėjo mergvakario, jaunosios galvos dangos pakeitimo čepčiumi, kraičio vežimo, atsisveikinimo vakarienės apeigų jaunosios namuose.

Tyrimų rezultatai. Pagal autorės sudarytą tyrimų programą medžiaga rinkta Papilės apylinkėse (Papilės miestelyje, Šiaudinės ir Kairiškių kaimuose). Tyrimui buvo pasirinkta vyresnio amžiaus ir gerai informuotų respondentų (pateikėjų). Apklausta 30 žmonių: 4 iš jų apklausti Šiaudinės, 3 – Kairiškių kaimuose, likusieji 23 – Papilės miestelyje. Iš apklaustųjų – 6 vyrai ir 24 moterys. Vyriausias pateikėjas gimęs 1908 m., jauniausia – 1975. Respondentai pasakojo apie XIX a. pab. – XX a. pr. Papilės

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2003 02 24.

¹ Деделев А. Сватовство, девичник и свадьба у жмудинов Попелянской волости Шавельского уезда, *Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год*, Ковна, 1889, с. 321–325. Šaltinį nurodė ir kopiją pateikė K. Misius. *Vyr. red. pastaba.*

apylinkių (Draginių, Dumbrių, Gumbakių, Kaĩriškių, Krioklių, Paeglesių, Rimšių, Šiaudinės, Zabikių, Žilių kaimų ir Papilės miestelio) papročius*.

Apie XIX a. pab. papročius respondentai pateikė savo tėvų ar senelių prisiminimus, todėl šio laikotarpio informacija labai fragmentiška ir ribota. Per tyrimą geriausiai užfiksuoti XX a. ketvirtojo–penktojo dešimtmečių gyvenimo ciklo papročiai, apie kuriuos pateikėjai pasakojo iš savo jaunystės patirties. Juose dar yra išlikusių tradicinių gimtųjų, krikštynų ir vestuvių papročių elementų. Pokario laikotarpio gyvenimo ciklo papročiuose jau galima išvėgti globalizacijos tendenciją. Pradedama nykti lokaliniai šių papročių savitumai. Panašūs papročiai fiksuojami visoje Lietuvoje. Apie XX a. devintojo dešimtmečio pabaigos – dešimtojo dešimtmečio šeimos papročių ir moralinių jaunimo vertybių transformaciją geriausiai liudija Telšių vyskupijos Papilės šv. Juozapo parapijos bažnyčioje saugomos krikštų, santuokų ir mirčių registravimo knygos – metrikų knygos.

Gimtųjų papročiai

XX a. pirmojoje pusėje Papilės apylinkėje kūdikio gimimui iš anksto ruošėsi abu sutuoktiniai. Pateikėjų teigimu, vaikas turėjo gimti iš meilės, todėl jo pradėjimo metu abu tėvai stengėsi sutarti ir būti blaivūs. Tarpukario Lietuvoje moterys žinojo įvairių racionalių ir iracionalių priemonių, nulemiančių kūdikio lytį, pvz.: „*jei pypkę po pagalve padėsi – gims berniukas*“, „*jei pradėsi kūdikį antrą ar trečią dieną po mėnesinių, – gims mergaitė*“. XIX a. pab. – XX a. pr. žemaičių šeimose būdavo po 12–18 vaikų. Moterys abortų nedarydavo. Kiek jau gimė, tiek augo. XX a. trečiajame–penktajame dešimtmečiais Papilės apylinkių šeimos augindavo po 6–7 vaikus.

Maždaug apie 1930 m. Papilės apylinkės kaimuose pradėta daryti abortus, tačiau dėl menkų medicinos žinių bei higienos reikalavimų daugeliui moterų jie baigdavosi mirtimi. Dumbrių ir Avizlių kaimuose tuo užsiėmė po vieną moterį. Šios kaimų „daktarės“ naudojo įvairias priemones nėštumui nutraukti: duodavo gerti rūtų arbatos ir netgi virbalais pradurdavo gimdą. Požiūris į abortą iki XX a. penktojo dešimtmečio buvo ypač neigiamas ir netoleruojamas tiek bažnyčios institucijos, tiek viešosios kaimo nuomonės. Abortų ypač padaugėjo per Antrąjį pasaulinį karą ir po jo. Sovietmečiu, kai abortai buvo įteisinti ir daromi viešai, viešoji kaimo nuomonė apie juos pasikeitė – tapo daug atlaidesnė.

XIX a. pab. – XX a. vid. apie naujos gyvybės užmezgimą nebuvo kalbama atvirai. „*Ta jau pašalė kojas*“, – sakydavo apie besilaukiančiąją. Moterys iš veido suprasdavo, kad ji jau nebe viena vaikšto. Emilijos Žulienės teigimu, nėščios moters „*veids pasikeit, akeles pasikeit. Veids yr geltons, vyzdžiai toki padidėję. Su mergaitė kad vaikščioj – geltons veids, su berniukās kad vaikščioj – veids ružavs*“ (29, 23).

Kiekvienos šeimos tikslas buvo susilaukti vaikų. Manyta, kad bevaikė šeima – Dievo bausmė. Dažniausiai dėl vaikų nebuvimo kaltino moterį. Sakydavo: „*Boba bergždinė, kaip iš ožkos tekis – nei vilnos, nei peino, nei mėsos*“ (18, 41). Taigi bevaikės moterys turėjo rūpesčių susilaukti palikuonių. Visais atvejais joms talkino liaudies medicina – gėrė kalendros arbatą ar valgydavo kalendrų sėklas.

XIX a. pab. – XX a. pr. kaimuose būdavo moterų, kurios gydydavo ne-

* Pateikėjų sąrašas yra straipsnio pabaigoje. Tekste skliaustuose pateikti skaičiai nurodo pateikėjo pavardės numerį sąrašė.

vaisingumą pirtyse. Stasės Prelgauskienės iš Kairiškių k. teigimu, jos močiutė ten nevaisingas moteris braukydavo. Iškūrentoje pirtyje moterį išprausdavo, išbraukydavo visą kūną nuo kojų pirščiukų (18, 41). Jei nepadėdavo liaudies medicina, moteris meldavosi Marijai, darydavo apžadus (rišdavo prie kryžių kaspinus), aukodavo rožančių prie kryžiaus, vykdavo į šventas vietas: Kairiškių Apžadų ir Meilaičių kapelius, Žemaičių Kalvariją, Šiluvą ar prie Vilniaus Aušros Vartų.

Gimdymas. Prieš gimdymą moteris taip pat meldėsi, darydavo apžadus Papilės bažnyčioje ar važiuodavo į Žemaičių Kalvarijos, Šiluvos, Kretingos atlaidus norėdamos nulemti laimingą gimdymą. Neretai kreipdavosi ir į prie bažnyčios gyvenančias dievobaimingas moteris, kad šios pasimelstų už sėkmingą vaikelio gimimą.

Draudimai besilaukiančiam. XIX a. pab. – XX a. vid. moters elgesys per nėštumą buvo reguliuojamas viešosios kaimo nuomonės ir liaudies tikėjimų bei prietarų, kurių tikslas – išsaugoti būsimojo palikuonio sveikatą. Papilės apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, sutinkami šie draudimai besilaukiančiam. Negalima žiūrėti į gaisrą, į girtuoklį ar neigalų, kad vaikui nepersiduotų; draudžiama rankas kelti į viršų, siūlų ant kaklo užsidėti, kad kūdikiui virkštelė nebūtų aplink kaklą apsisukusi. Nėščiam drausti ir tam tikri darbai – rugių varpas rinkti, vežimus krauti, šakes kilnoti, kad nepersileistų.

Kaimo bendruomenė su besilaukiančiąja elgėsi pagarbiai. Moteris stengdavosi neišleisti nėščiosios iš namų tuščiomis, jai ką nors padovanodavo. Jei būsimoji motina ateidavo pas kurią į namus ko nors pasiskolinti, jai niekada nedrįsdavo atsakyti – kitaip pelės užpulti namus galėjo ir sukapti drabužius. Nėščioji vengdavo eiti iš namų skolintis, kad aplinkiniai nepatektų į nepatogią situaciją.

Kaimo bobutės. Beveik kiekviename Papilės apylinkės kaime iki XX a. penktojo dešimtmečio buvo moterų, kurios eidavo „gaudyti“ vaikų. Paprastai jos buvo neturtingos, vyresnio amžiaus, pačios gimdžiusios ir išauginusios nemažą būrį savo vaikų. Tik tokiomis moterimis žmonės pasitikėjo ir kviesdavo į namus „pečiui sugriuvus“. Šiaudinės kaime bobauti eidavo Saunorienė, kuri pati augino 11 vaikų, Papilėje – Navagreckienė, Kairiškiuose – Sidaravičienė, Gumbėtiškėse – Plonienė, Dumbriuosė – Jucienė, Žiliuosė – Ona Milevičienė (gim. 1895 m.), Krioklių kaime – Marijona Matienė (gim. 1894 m.). Ši „talentą“ dažniausiai paveldėdavo iš savo motinų ir močiučių, t. y. ši tradicijaėjo iš kartos į kartą.

Per gimdymą prie moters pasilikdavo tik pribuvėja (*bobutė*). Kartais galėdavo dalyvauti ir artimiausia gimdyvės giminaitė – motina ar sesuo. Sunkaus gimdymo atveju, kai reikėdavo vyro pagalbos, priėmėja leisdavo likti ir būsimam tėvui.

Pribuvėja kūdikį priimti ruošdavosi iš anksto. Vasarą prisirinkdavo ir prisdžiovindavo žolelių, kurių paskui nešdavosi pas besilaukiančiąją. Prieš gimdymą ir po jo gimdyvę girydavo šuntų arbata, kad nenukraujuotų. Julijos Vitkauskienės teigimu, gimdymui palengvinti „*bobutė darydavo garus su beržo vanta. Apsiaus tų moteriškų skudurais – su dekiu, užpils verdančiu vandeniu – ir garuosi, ir paliksi šlapia kaip iš pirties išėjusi*“ (27, 16–17). Jei po gimdymo prasidėdavo gimdos uždegimas, imdavo smarkiai skaudėti strėnas, gimdyvę girydavo šuntų ir ramunėlių arbata.

Kūdikį pribuvėja priimdavo ant naminių lininių skarų (siaustuvių), nuplaudavo medinėje geldelėje, kurioje buvo maudomi visi tos pačios šeimos vaikai. Gimusių kūdikį peržegnodavo jo paties rankele. Kai pirmą sykį dėdavo į vandenį, taip pat peržegnodavo. Numaudytą kūdikį stipriai suvyniodavo 2 m ilgumo valiniu, kad

būtų stiprus, tiesus, kad „*kojos nebūtų iškumpusios*“ (13, 4). Kitos priėmėjos nemaudydavo vaiko dieną ar net parą, nes manyta, kad tada „bambelė geriau užgyjanti“. Pribuvėjos porą savaitių vaikščiodavo kūdikio pažiūrėti, jį numaudyti, padėti motinai. Už vaiko priėmimą tėvai atsilygindavo grūdais ar kitais maisto produktais.

Kaimo pribuvėjos buvo ne tik geros savo amato žinovės, bet ir puikios psichologės. Joms neretai pasisėkdavo atspėti kūdikio ateitį ar jo likimą. Iš vaiko išvaizdos jos spėsdavo apie būsimą kūdikio profesiją. Pavyzdžiui, jei galvoje įžiūrėdavo kryželį, tai spėdavo, kad jis bus kunigas. Kartais netgi galėdavo pasakyti, kad jos priimta mergaitė „*vyro nematys*“, t. y. liks netekėjusi.

Tėvai vaikams naujo kūdikio pasirodymą aiškino įvairiai. Populiariausi buvo pasakojimai, kad broliuką ar sesutę atnešęs gandras ir įmetęs per kaminą į katilą, arba kad jį radę kopūstuose ar darže. Kai sužinodavo, kad kaimynė netrukus gimdys, vaikams sakydavo: „*Gondras skraido aplink kaimynų sodybą, ar nesusilauks ko*“.

Lankymas. XX a. trečiajame–penktajame dešimtmečiais giminaitės ir draugės eidavo gimdyvės lankyti, atnešdavo dovanų: vaikui – žinduoką (*pupkį*), motinai – skarelę ar karolius. XIX a. pab. – XX a. pr. nešdavo maisto produktų: sūrio, pyrago, pieno, sviesto. Barboros Dapkienės iš Krioklių k. teigimu, „*buvo tradicija, jei vaiką lankai, nors degtukų skrynute turi padovanot, kad vaikas būtų laimingas, bagots; ar nosinėį, ar degtukų – ką bebūt, arba muilo gabaliuką*“ (8, 3).

Artimiausios kaimynės ir draugės ateidavo po kelių dienų ar savaitės pažiūrėti vaiko, tačiau ne visos motinos norėdavo jį rodyti. Ypač XIX a. pab. – XX a. pr. kūdikį saugodavo nuo „blogų akių“ ir svetimiems nerodydavo mėnesį ar net ilgiau. Jei kaime būdavo žmogus su „blogomis akimis“, stengdavosi vaiko jam nerodyti tol, kol nepakrikštytas. Nužiūrėtą vaiką gydydavo liaudies medicinos priemonėmis – smilkdavo šventintais per Verbas kadagiais.

Įvedybos: XIX a. pab. – XX a. penktajame dešimtmetyje Papilės apylinkėse gyvavo moters įvesdinimo į bažnyčią paprotys. Po gimdymo moteris visą mėnesį ar net 5–6 savaites neturėjo teisės eiti į bažnyčią, nes laikyta „nešvaria“. Praėjus mėnesiui, ji eidavo į pirtį nusimaudyti ir tik tada galėjo būti sekmadienį įvesdinta į bažnyčią. Per įvedybas moteris ateidavo prie bažnyčios durų į *bobinčių* (bažnyčios priėmimą) kartais su kūdikiu ant rankų, kur kunigas ją pasitikdavo, paduodavo stulą ir įvesdavo su žvake į bažnyčią. Kunigas vesdavo ją prie altoriaus, pakrapydavo,

Kūdikystės akimirkos.
1935 m.
J. Sinkevičiaus nuotr.
SDM

perskaitydavo laimingai motinystei maldas. Po šių apeigų moteris atlikdavo išpažintį ir priimdavo šv. Komuniją.

Įvesdinimo paprotys Papilės bažnyčioje gyvavo iki XX a. penktojo dešimtmečio vidurio. Buvusio Papilės zakristijono Alekso Žalio teigimu, XX a. šeštajame dešimtmetyje šis paprotys Papilės miestelyje jau buvo išnykęs (28, 31).

Panašaus moters įvesdinimo papročio Papilės apylinkėse būta ir po jungtvių, tik tuomet apeigos vykdavo be žvakės. Įvedybų apeigos panašios visoje Lietuvoje, tad lokaliųjų šio Papilės apylinkės papročio elementų nepastebėta.

Žindymas. XIX a. pab. – XX a. vid. motinos kūdikius žindydavo metus ir ilgiau, nes manyta, kad kuo ilgiau žindysi, tuo vaikas bus stipresnis ir protingesnis. Moterys sakydavo, kad būtinai reikia žindyti devynis mėnesius, nes tiek laiko nėštumas trunka. Žindyvės gerdavo karvės piena, daug skysčių, kad turėtų kuo daugiau pieno kūdikiui. Pateikėjų teigimu, vaikui atjunkyti reikėjo viso mėnesio, kad būtų energingas žmogus. Kaip ir visoje Lietuvoje, atjunkytą kūdikį drausta iš naujo pradėti žindyti, kad nebūtų atžindas.

Krikštytos vykdavo po vieno ar dviejų mėnesių, o kartais ir po metų. Manyta, kad nuo krikšto tėvų elgesio per jas priklausys vaiko ateitis ir likimas. Todėl liaudies tikėjimai ir prietarai apibrėžė kūmų elgesį per krikštynas: reikėjo jiems kultūringai elgtis, sėdėti greta, kad vaiko dantys nebūtų reti, daug negerti, kad vaikas nebūtų girtuoklis.

Kūmai. Papilės apylinkėse kūdikio krikštatėviai buvo vadinami kūminais. Į juos dažniausiai kviesdavo giminaičius, kartais – kaimynus. Tie patys kūminai galėjo būti dviems, trims vaikams. Kaip visoje Lietuvoje, taip ir Papilės apylinkėse, tikėjo, kad krikštavaikis atsigimsta į savo kūminus, todėl į juos rinkdavo rimtus, tvarkingus, ne girtuoklius, pakrikštytus ir priėmusius santuokos sakramentą žmones. Kūminai per krikštynas turėjo ir tam tikrų išipareigojimų. Kūma iškepėdavo pyragą (*parapajų*), kūminas atsinešdavo butelį vyno ar „pusbonkelį degtinės“. Kūmai tekėdavo ir aprenkti vaika, tam iš anksto būdavo paruošusi baltinukų, kepuraičių, vystyklų (skaras). Vėlesnė kūmų pareiga – per vaiko vardines atnešti dovanėlių, per Velykas – apdalyti margučiais. Neturtinųjų tėvų vaikams kūmai padėdavo: šelpėdavo pinigais, nupirkdavo drabužėlių, į mokslus išleisdavo. Mirus tėvams kūmai turėjo pasirūpinti vaiku. Per krikštavaičio vestuves kūminai stengėsi jį gausiai apdovanoti.

Juozo ir Onos Daunių dukters krikštytos. Apie 1924 m. Iš S. Kviecevičienės albumo

Močiutė su anūke.

2000 m.

*Iš S. Kviescevičienės
albumo*

Vaikų ir jaunimo socializacija

XIX a. pab. – XX a. vid. vaikų ir jaunimo socializaciją Papilės apylinkėse lėmė keletas veiksnių – šeima, viešoji kaimo bendruomenės nuomonė ir bendraamžiai.

Vaikų auklėjimas. Iš pat mažens tėvai vaikams skiepijo meilę gamtai, neleido laužyti medžių (gyvuliui tik pašakę buvo galima nuskabyti), skriausti gyvulių, naminių paukščių. Draudė spjauti ar mesti žabą į šulinio vandenį. Nuo pat ankstyvų dienų ugdė vaikų pagarbą vyresniesiems. Mokė su seneliu pasisveikinti „Garbė Jėzui Kristui“, atnešti jam valgyti, padėti.

Motina draudė vaikui imti svetimą daiktą, perspėdavo: „*Jei mane iškveis už tavo vagystę, tai prakirsiu ledą ir sugirdau*“ (18, 44). Tėvas irgi mokė: „*Nedaryk vaikeli to, kas tau nepatink*“. Sibiro tremtį išgyvenusi motina sūnui aiškino: „*Gal tu nebūsi mokytas, gal tu nebūsi turtingas, tik tu būk geras žmogus. Neėsk gyvų žmonių, neskušk, neskriausk*“ (12, 41).

Religinis auklėjimas. XIX a. pab. – XX a. vid. rytą vakarą visa šeima prie lovos kalbėdavo poterius. Jų mokė ir vos pradėjusį kalbėti vaiką (2–4 metukų). Jį neretai gąsdindavo viską matančiu ir girdinčiu ponu Dievu. Prie stalo sėdant valgyti ir pavalgius mokė vaiką persižegnoti (12, 41). Pradėjusį vaikščioti vesdavosi į bažnyčią. Mergaitės per procesiją eidavo žolelių barstyti. Visa tai formavo religines vaiko nuostatas.

Didžiausią įtaką formuojant dvasinį vaiko pasaulį turėjo šeimos pavyzdys ir namų aplinka. Pateikėjos S. Kriaučiūnienės teigimu, jei namuose yra tvarka, tėvai gražiai gyvena, tai ir vaikai pripranta (13, 6). Viešoji kaimo nuomonė taip pat turėdavo įtakos vaiko socializacijai. Juk neretai ir kaimynai pagirdavo vaiką už gerą darbą, pabardavo už blogą.

Vaikų bausmės. Už blogą elgesį tėvai vaikus bausdavo „beržine košele“, klupdavo į kampa. Kai kuriuose namuose prie švento paveikslo būdavo pakabinta rykštė. Bronė Tūzienė apie savo vaikų auklėjimą pasakojo: „*Berniukas vienas žvejot išėjo, mažus vaikus paliko, tai žoyro papyliu, paklupdžiau, plytą liepiu rankoj palaikyt, kad bijotų*“ (23, 34). Kiti tėvai nusikaltusius vaikus bausdavo ne fizinėmis, bet mo-

ralinėmis bausmėmis, pvz., neleisdavo mėnesį čiuožinėti su pačiūžomis. Dar kiti vaikus auklėjo žodžiu.

Vaikų darbai. Kasdieniame gyvenime mergaitės daugiau bendravo su motina, berniukai – su tėvu, todėl jau iš mažens jų darbai skyrėsi. Berniukus tėvas mokė lauko darbų, mergaites motina – namų ruošos. Ketverių penkerių metų vaikai ėjo žasų, kiaulių ganyti, septynerių aštuonerių metų jau karves ganė, mažesnius vaikus prižiūrėjo. Penkerių šešerių metų mergaitei jau leisdavo pašluoti, bulves nuskusti, daržiuoką paravėti. Šešerių septynerių metų mergaitės darbai: rytą atsikėlus lovą pakloti, kambarius iššluoti, paukščius palesinti, katiną su šuniuku pašerti, vasarą – kiemą iššluoti. Berniukų darbai labiau buvo vyriški. Su tėvu kartu lipdavo į vežimą, imdavo į rankas vadžias, tėvo padarytą botagiuką. Tėvas keldavo sūnų prie arklio galvos, aiškino, koks geras gyvulys. Dešimties metų berniukui jau leisdavo malkas pakrauti, keturiolikos metų – su arkliu akėti, žemę dirbti.

Kasdienėje aplinkoje vaikai stebėdavo tėvų elgesį ir kartu su jais dirbdavo. Per darbinį auklėjimą vaikai įgydavo žinių ir įgūdžių, reikalingų tolesniam žmogaus gyvenimui.

Amžiaus tarpsniai. XX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmečiais Papilės apylinkės piemenėmis buvo laikomos paauglės iki 15 metų, pusmėgės – 15–17 metų ir mergos – nuo 18–20 metų. Pateikėjų teigimu, piemuo buvęs iki 10 metų, 15–20 metų – pusbernis, 20–23 metų – bernas.

Tradiciniame kaime pagal amžiaus tarpsnius buvo skirstomi vaikų ir paauglių darbai. Piemenukė tik gyvulius išvarydavo į ganyklą, parvarydavo pietums pokaičio, dar dvi valandas pagulėdavo. Po pietų turėdavo indus suplauti. Plunksnas plėšyti, malkų atnešti taip pat buvo piemenų darbas.

Pusmėgė padėdavo prie gyvulių, eidavo ravėti, lapų kiaulėms parnešti, juos supjaustydavo. Dar reikėjo linus rišti. Šeimininkė duoną mokė kepti, liepdavo minkyti tešlą tol, kol „*pečius bus šlapias*“. Pusmėgės darbas buvo sunkus, o atlyginimas mažas.

Mergomis šeimininkės pasitikėdavo labiau, todėl jos jau vienos duoną keptavo, karves melždavo, kiaules šerdavo ir eidavo prie ūkio darbų – rinkti rugių, kviečių varpų.

Fizinė merginų branda. XIX a. pab. – XX a. pr. Papilės apylinkėse apie mėnesines motinos dukroms neaiškino. Viskas buvo laikoma paslapy, kol dukra susirgdavo. Merginas, kurios ilgai nesusirgdavo mėnesinėmis, motinos girėdavo raudonų bijūnų (*pinavijų*) arbata.

Susirgusias dukras motinos mokė būti atsargias, neprasidėti su bernais, neprisileisti vyrų, kad nesusilauktų vaikų. Taip pat motinos perspėdavo per pirmąsias mėnesines „*neplaut skalbinių dideliu vandeny, kad nebėgtų dideliu vandeniu*“ (7, 38).

Vestuvių papročiai

Sutuoktinio parinkimas. Gyvenimo draugą žemaičiai rinkosi labai atsakingai. Dumbriškaiai sakydavo: „*šeimoj gyvent – tai ne per lauką pereit. Per lauką pereit ir gražus gali būti. Šeimoj gyvent reikia žmogaus, kad būtų protingas*“ (12, 43). Žiūrėjo, kad išrinktasis nebūtų tinginys, girtuoklis, kad būtų kilęs ne iš to paties, bet tolimesnio kaimo. Manyta, kad vesti iš to paties kaimo nėra gerai, nes vaikai bus neprotingi.

XIX a. pab. – XX a. pr. svarbiausias sutuoktinio pasirinkimo kriterijus buvo ekonominis. Matyt, iš šio laikotarpio Papilės apylinkėse išlikęs posakis: „Kad ir kuprota, bet tik bagota“. Neturtingos merginos negalėjo pasirinkti tinkamo sutuoktinio ir tekėjo už bet kokio, kad tik netektų senmergės dalia.

XIX a. pab. – XX a. pr. didžiausią reikšmę partnerio pasirinkimui turėjo tėvai. Paprastai jie ieškojo ne žmogaus, bet pasogos, gero ūkio. Žiūrėdavo, kad būtų iš turtingų, darbščių ūkininkų šeimos. Tėvai važiuodavo į kitą kaimą apsiklausinėti kaimynų apie būsimąjį žentą. Neretai jis tik apsiskelbdavo turtingu, o nuvažiavę nieko nerasdavo – „vien tik ašaras“.

*Papiliškių žaidimai
prie Ventos.*

Apie 1934 m.

*J. Sinkevičiaus nuotr.
SDM*

*Kaimo jaunimo
vakaronė.*

Apie 1934 m.

*J. Sinkevičiaus nuotr.
SDM*

Šiaudinės kaimo
merginos –
Stasė (kairėje)
ir Ieva Gedvilaitės.
1935 m. ŠAM

XX a. penktajame dešimtmetyje šeimas kūrė tiek turciniu pagrindu, tiek iš meilės. Pokariu sutuoktinio pasirinkimo kriterijus pasikeitė – ekonominio kriterijaus vietą užėmė asmeninės simpatijos.

Jaunimas susipažindavo šokiuose, talkose, eidami iš bažnyčios, turguose, per prekymečius (*jomarkuose*). Jei labai patikdavo vienas kitam – trumpiau draugavo, jei mažiau patikdavo – ilgiau (2–3 metus). Trumpiausias draugystės laikas būdavo 3 savaitės, nes bažnyčioje iš eilės tris sekmadienius skelbdavo užsakus. Ilgai draugaujantiuosius seni žmonės perspėdavo: „*Ilgai iešmą bedrožiant šuo kepsnį nuneša*“ (26, 50).

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje merginos neturėjo teisės dalyvauti kito kaimo šokiuose. Nuo XX a. trečiojo–ketvirtojo dešimtmečių jos turėjo daugiau teisių – jau buvo galima eiti ir į gretimo kaimo šokius, tačiau į namus turėdavo grįžti iki saulės laidos. Pateikėjų teigimu, savo kaimo gegužinėse vasarą tėvai leisdavo šokti iki 24 val., žiemą – iki 22–23.

Sutuoktinio pasirinkimui turėjo reikšmės ir amžius. XIX a. pabaigoje–XX a. viduryje merginos tekėjo 20–25 metų, vyrai vesdavo sulaukę 25–30 metų. Iki 25 metų vaikinai dar buvo laikomi santuokai nesubrendusiais. Paprastai vyras už merginą būdavo vyresnis nuo kelerių iki dešimties metų.

Piršlybos. XIX a. pab. – XX a. penktajame dešimtmetyje jaunikis siūsdavo piršlius. Prieš tai būsimieji sutuoktiniai išsiklausinėdavo bendraamžių apie vieno ar kito šeimą. Piršliai važiavo tik pas turtingas ūkininkes. Neturtingos merginos, kurios kraičių neturėjo, jų nesulaukdavo.

Atvažiavę piršliai apie merginos tvarkingumą sprendavo iš jos namų aplinkos. Žilių kaime sakydavo:

„Jei įėjai į kiemą – matai, koks šeimnininkas yr. Jei įėjai į virtuvę – matai, kokia šeimnininkė yr – ar tvarkinga. Jei virtuvėj viskas tvarkoj, tai šeimnininkė tvarkinga. Gali skirti ar tvarkinga mergaitė iš darželio. Seniau gėlių darželiuose rūtas, pinavijas, lelijas, jurginius, roželes augino“ (27, 17–18).

Piršliams sutarus dėl vedybų, jaunosios tėvai ir duktė į vyro ūkį siūsdavo ūkvaizdžius. Neretai piršliai pameluodavo, kad jaunikis turtingas, netgi gyvulius pasiskolindavo, jei norėdavo gauti turtingą žmoną. Per ūkvaizdžius sutardavo dėl pasogos ir gyvenamosios vietos. Susitarę dėl vestuvių, jaunieji paduodavo užsakus. Tris savaites iš eilės kunigas skelbdavo bažnyčioje apie būsimas vestuves, kad išaiškėtų, ar nėra kliūčių santuokai, ar nėra nesantuokinio kūdikio.

Kraitis ir pasoga. XIX a. pab. – XX a. vid. kraičiui merginos prisiausdavo didžiausius ritinius lininių, milinių audeklų, staltiesių, lovatiesių. Kraiūtį krauti padėdavo motina ar artimos giminaitės, paprastai netekėjusios tetos.

Turtingi ūkininkai, kurie turėdavo po 100 ha žemės, dukters pasogai skirdavo keletą arklių, karvių, kiaulių, dar žąsų, avių. Jei buvo neturtingi, tai kokią karvelę, kiaulelę paskirdavo.

Vestuvės. XX a. pirmojoje pusėje per vestuves pakinkydavo du arklius, apvainikuodavo juos darželių gėlėmis, žiemą – drebulėm ir karčius (*stočką*) pridėdavo ir pririšdavo skambalus. Arkliai lėkdavo skambaliuodami ir iš tolo buvo girdėti, kad „vestuvės važiuoja“ (13, 6).

Nepakviestas žmogus negalėjo eiti į vestuves, todėl prieš santuoką į jas kvietė būsimieji sutuoktiniai. Jaunoji eidavo su savo drauge pas savo gimines, o jaunikis – į savo pusę. Tarpukariu Papilės apylinkėse dovanų nenešdavo į vestuves. Pateikėjų teigimu, „*į veseilę svečiai nešdavo maistą: kumpio, pyragą, bulką. Svočia savo pyragą atnešdavo. Piršlys su samčiu „savo kraują“ dalindavo. Nešdavo piršlio iškamšą į darželį pakarti. Reikėjo vyresnei seseriai išsipirkt – duoti saldainių. Vestuvės būdavo ilgos – pusė savaitės. Šeštadienį prasidėdavo, trečiadienį baigdavosi“* (17, 11–12). Pasiturintys ūkininkai vestuves šventė savaitę. „*Turtingų ūkininkų vestuvėse vienam gale šoko, kitam valgė. Prikisdavo šienikus. Suguldavo po 100 žmonių – ir vyrų, ir moterų“* (17, 11–12). Jei vyras eidavo užkuriom, tai vestuvės vykdavo abiejose pusėse, jei mergina išeidavo į vyro pusę, tai vienoje pusėje (27, 13).

Išleistuvės į bažnyčią. XX a. trečiajame–penktajame dešimtmečiais Žilių kaime buvo išlikęs paprotys jauniui jaunąją išsipirkti su daina. Prieš išvykstant į bažnyčią jis prie stalo sėdinčią jaunąją turėjo išsipirkti iš tėvų, išsikelti iš už stalo ir pasiimti (27, 14).

Atsisveikinimas su tėvais. XX a. pirmosios pusės Papilės apylinkių atsisveikinimo su tėvais papročiai beveik niekuo nesiskyrė nuo kitų buvusių kitose Žemaitijos vietovėse. Žilių kaime prieš išvažiuodami į bažnyčią jaunieji atsiklaupdavo ant austo patiesalo (*divono*), tėvai paduodavo pabučiuoti kryželį, juos palaimindavo. Jaunieji atsisveikindami bučiuodavo tėvams į ranką, į veidą.

Panašiai jaunieji atsisveikindavo ir Šiaudinės kaime. S. Kriaučiūnienės teigimu, jaunuosius motina išlydėdama peržegnodavo. Pro duris pirmasis išeidavo piršlys ir išleisdavo jaunuosius pro vartus (13, 6). Dumbriuose tėvai jaunuosius palaimindavo, peržegnodavo ir palinkėdavo laimingo gyvenimo. Šie atsidėkodami už rūpestį gimdytojams bučiuodavo rankas.

Sutikimas po vestuvių. Atvykusius į vyro namus jaunuosius prie durų pasitkdavo tėvai. Kartais vyro motina paprašydavo jaunosios parodyti iš namų atsi-vežtą kryžių (*Dievo mūką*). Jei jaunoji jo neturėdavo, tai buvo prastai (27, 13). Šio papročio tikslas – pasirūpinti marčios religingumu. Minėtas paprotys Papilės apylinkėse dar egzistavo XX a. ketvirtajame–penktajame dešimtmečiais.

Iš bažnyčios sugrižusius jaunuosius tėvai sutikdavo prie apvainikuotų durų. Priimdavo tarpdury su duona, druska ir stikline vandens (kartais – su vynu ar degtine). Šiaudinės kaime užtvėrdavo tvorą paprasta virve. Jei pasiruošdavo iš anksto, tai virvę papuošdavo gėlėmis. Piršlys turėdavo išlaisvinti, išpirkti jaunavedžius degtine ir saldainiais (13, 8).

Tarpukariu Papilės miestelyje jaunesiems sutikti padarydavo vartus – *bromą* su vainikais. Pindavo vainikus iš ažuolo ar klevo lapų. Į vartus įsukdavo elektros lemputes. Prie vartų reikėjo išsipirkti – duoti saldainių, vyno, degtinės, kas turtin gas – konjako (19, 56).

Parvažiavus iš bažnyčios, jaunųjų vieta prie stalo būdavo užsėsta. Ten sėdėdavo netikri jaunieji – persirengėliai. Piršliai turėjo išpirkti iš jų vietą – butelį ar pyrago padėti (12, 43).

Jaunosios dovanos. Paskutinę vestuvių dieną jaunoji dovanodavo vyro giminei dovanas. Dalijo jas pagal amžių. Pradėdavo nuo tėvų, paskui – broliams, seserims, pusbroliams. Tėvui duodavo baltinius, motinai – skarelę, jei turtinga – antklodę. Tolimesniems giminėms dovanodavo rankšluosčius, nosines, kaklaraiščius. Dovanoms numegzdavo raštuotas pirštines, šalikus.

Pirmoryčiai, keltuvės. Keltuvių rytą jaunuosius keldavo muzikantai. Turtingų ūkininkų vestuvėse grodavo su dūdomis. Pateikėjų teigimu, tą rytą jaunieji „*veselninkams*“ dalydavo po gabaliuką sūrio, kurį „*suspausdavo per naktį*“. Jei sūris būdavo minkštas, tai sakydavo, kad „*blogai suspaudė*“. Keltuvių rytą jaunųjų vieta buvo užsėsta, todėl jie turėjo ją išsipirkti.

Metimas „ant žiedo“. Per ekspediciją buvo užfiksuotas skirtingas šio papročio atlikimo laikas. Pastebėti du variantai – grįžus iš bažnyčios ir keltuvių rytą. J. Vitkauskienės teigimu,

„ant žiedo“ meta, kai parvažiuoja iš bažnyčios. Susėda prie stalo ir meta „ant žiedo“ visi, kas sueina į vestuves – pabroliai, giminės, kaimynai. Į lėkštę pinigų „ant žiedo“ deda. Ir dabar taip daro. Įmeti pinigų ir tuoj muzikantas maršą pagrajija“ (27, 13–14).

Anot E. Žulienės, „*keltuvių rytą mesdavo „ant žiedo“ visi svečiai. Keltuvių dovanų daugiausia duodavo pinigais, kai kas atveždavo rankšluostį su šaukštais. Pinigus į lėkštutę dėdavo ant stalo. Buvo dainininkų, kurios apdainuodavo“ (29, 24).*

Svočios pusryčiai. Kitos dienos rytą valgydavo svočios pusryčius – pyragą su razinomis. Vestuvėse svočių galėjo būti net kelios – ir dvi, ir trys. Pateikėjų teigimu,

„į svočias nelabai nor eiti. Reikia daug pinigą turėt. Veina aptaiso stalą, kita – kitą stalą aptaiso, trečia – trečią. Tortų būdavo, iš mėsos – paršiuks iškeptas. Svotas šampanais stalą pridės, bet kainuodavo užtikrinta“ (29, 24).

Papiliškio Juozo Daunio ir Onos Rimutytės iš Būriškių kaimo vestuvės. Pirmoji diena (viršuje), antroji diena (apačioje). Apie 1924 m. Iš S. Kviescevičienės albumo

Šeimyninis gyvenimas

Daugelis moterų teigė, kad vyro charakteris po vestuvių pasikeisdavo labiau į bloga nei į gera.

„Bažnyčioj jis prisiekdavo mylėt iki grabo lentos, o kai reikėdavo mylėti, tai eidavo į kitą pusę. Buvo neištikimybių šeimoj. Kam gali skųstis? Ar Dievui? Niekam nesiskundžiau, niekur nėjau, vaikus auginau – ir vaikai vargo, ir aš“ (19, 57).

XX a. trečiajame–penktajame dešimtmečiais šeimose pasitaikydavo neištikimybės atvejų, bet retokai. Neištikimybė buvo slepiama nuo aplinkinių ir ypač nuo vaikų. Jei vyras buvo neištikimas, tai moteris stengėsi nepriekabiauti, tylėti, kad tik išsaugotų šeimą. Būdavo, kad ūkininkas prie tarnaitės pristodavo ir ji susilaukdavo nuo jo kūdikio, bet žmonos kiek galėjo, tylėjo. Žmonės iš tokių merginų, kurios susilaukdavo nuo ūkininkų nesantuokinių vaikų, pasijuokdavo, per dantį patraukdavo. Niekas jų negyrė, tik smerkdavo.

Kitos moterys nesitaikstydavo su vyro neištikimybe. Šeimoje prasidėdavo bėdos, ir „iš mažo degtuko liepsna išsikūrendavo“ (13, 9).

Skyrybos. XX a. trečiajame–penktajame dešimtmečiais skyrybų Papilės apylinkėje būdavo labai mažai. Visą gyvenimą sutuoktiniai gyveno kartu, nors moteris turėjo girtuoklį, paleistuvį vyrą. Manyta, kad vyras – šeimos galva, todėl privalu jam paklusti, nors nereta žmona nuo jo gaudavo į kailį. Seni žmonės sakydavo: „*Prašyk poną Dievą gero vyro. Jei gausi blogą vyrą, tai gausi į kailį ir gyvensi*“.

Nebuvo medum teptas gyvenimas, tačiau žmonės kentėjo. Ir verkėdavo, ir pykdavosi, ir skųsdavosi tėvams, tačiau gyveno. Tada moterys buvo kantresnės, be to, ir turtais jungė.

„Nei Dumbriškių, nei Jonaičių kaime nebuvo girdėt, kad kaimynai būtų neištikimi. Žmonės buvo su darbu daugiau užsiėmę, o dabar iš dyko buvimo reik kuom užsiimt“ (12, 44).

XIX a. pab. – XX a. trečiajame–penktajame dešimtmečiais skyrybos buvo netoleruojamos viešosios kaimo nuomonės ir bažnyčios. Išsiskirti buvo negarbė ne tik šeimai, bet ir kaimui, kuriame gyveno išsiskyrusieji. Pateikėjų teigimu,

„skirtis negalima – gėda. Man irgi gėda buvo skirtis. Sužinos, kad išsiskyrus, tai baigta. Ir kenti žmogus. Tik miestuose moterys išsiskirdavo, o kaimuose tų skyrybų nebuvo. Rusų laikais prasidėjo skyrybos“ (21, 53).

Skirtis po Antrojo pasaulinio karo pradėta visoje Lietuvoje. Skyrėsi dėl įvairių priežasčių: dėl turto, charakterio, neištikimybės, amžiaus skirtumo. S. Kriaučiūnienės teigimu, „*jei pamato vyras ar moteris kitą, malonesnį, švelnesnį, ir vienas kito nebemyli. Daugiausia skiriasi dėl to, kad meilės nebėra. Jei myli, tai myli iki galo*“ (14, 8).

Sovietmečiu atsirado dar viena skyrybų priežastis – religinių ir moralinių vertybių praradimas, laisvas požiūris į šeimą. Anot respondentų, *„laisvesnis elgesys atitolino žmones nuo bažnyčios ir pasidarė žmonės laisvi. Noriu taip gyvenu, noriu taip gyvenu“* (26, 50–51).

Nors šiuolaikinių žmonių požiūris į skyrybas nebėra toks neigiamas kaip tarpukario Lietuvoje, tačiau daugelis senosios kartos Papilės žmonių dabartines skyrybas vertina neigiamai ir laikosi tradicinio požiūrio į šeimą. *„Dabar išsiskiria, bet bažnyčios santuokos nieks neišskirs. Šliubo jau nebepaims“* (27, 14).

Tarpukariu požiūris į „susimetusias“ šeimas buvo labai neigiamas. Tos poros vadintos „susidrėbėliais, netikėliais“. Tokios šeimos buvo pasmerktos tiek kaimo bendruomenės, tiek bažnyčios. Kunigas net nekalėdodavo pas jas, ir žmonės pirštais rodydavo, jei jos į bažnyčią eidavo (7, 39).

XX a. paskutiniame dešimtmetyje – XXI a. pradžioje jaunas šeimas gyventi be civilinės metrikacijos bei Santuokos sakramento skatino daugybė veiksnių. Vienas iš jų – valstybės politika. Nedarbas, žemas pragyvenimo lygis vertė kaimo jaunimą rinktis gyvenimą „susidėjus“, nes toks gyvenimo būdas nors šiek tiek padidindavo šeimos pajamas. Pateikėjų teigimu,

„dabar jų anūakai gyvena susimete, nes už vaikus susimetusiems moka po 120 Lt, o susimetrikavusiems – tik po 90 Lt. Nemetrikuoti gauna daugiau, todėl gyvena susimete“ (17, 11).

Senatvė. Per ekspediciją daugiausia teko bendrauti su vyresnio amžiaus kaimo moterimis, kurioms teko nelengva našlės dalia. Pateikėjos iš Šiaudinės kaimo teigimu,

„kai miršta vyras, gyvenimas – niūrus. Nebe tas gyvenimas. Ar nu-eitum kur prie kompanijos, ar kitoks suėjimas... Kokis vyras paveizės, tai pekla. Liūdnas gyvenimas. Nebe tas. Esi kaip atstumtas nuo viso svieto. Džiaugsmas – į bažnyčių nueinu, televizorių pažiūriu, kapi-nėse darbuojuos. Vištos yra, triušų, sodnelis, daržas. Dabar gailiuosi, kad nesivedžiau antrąkart. Vaikų nėra, tai vis būtų su kuom pasi-šnekėt. Nenorėjau, kad vaikam būtų patėvis“ (13, 8).

Senatvėje apmąstomi praeities, dabarties ir ateities, ypač susijusios su mirtimi, klausimai, prisimenami praėjusio gyvenimo įvykiai, gvildenama gyvenimo prasmė. Daugelis sutiktų moterų natūraliai prisiderino prie šio amžiaus tarpsnio: susitakė su dabartine padėtimi ir gyveno vidinėje harmonijoje su aplinka ir savimi, išlaikiusios savo jaunystės idealus. Jų negąsdino mirties artumas, jai ruošėsi iš anksto: siuvosi įkapes, kai kurios turėjo net karstą ant aukšto pasiruošusios. Daugelis vyresnio amžiaus moterų pomirtinį gyvenimą taip įsivaizdavo:

„Ant žemės žmogus turi daryt gerus darbus, melstis, užsitarnaut pomirtinį gyvenimą dar žemėje. Jei žemėj darysi blogus darbus, tai eisi į pragarą“ (1, 31).

XX a. devintojo dešimtmečio pabaigos – XXI a. pradžios šeimos papročių ir jaunimo moralinių vertybių transformacija

Iki šiol aptarėme tradicinio Lietuvos kaimo tarpukariu ir pokariu gyvenimo ciklo papročius bei šeimos bruožus. Dabar apžvelgsime šiuolaikinių šeimos papročių bei jaunimo moralinių vertybių transformacijas.

Per ekspediciją buvo peržiūrėtas Papilės šv. Juozapo parapiinės bažnyčios krikštų registravimo knygos nuo 1982 m. iki 2002 07 17 (Nr. 17, 20, 22, 40), santuokų registravimo knygos nuo 1988 m. iki 2002 07 17 (Nr. 25, 38), mirčių registravimo knyga nuo 1996 m. iki 2002 07 17 (Nr. 39). Iš minėtų metrikų knygų išryškėjo XX a. devintojo dešimtmečio – XXI a. pr. demografiniai Papilės apylinkių gyventojų ypatumai.

2002 m. Papilės šv. Juozapo parapijai kartu su Šiaudinės filija priklausė 4 000 žmonių. Peržiūrėjus minėtas paskutinių dešimtmečių krikštų registravimo knygas, nustatytas krikštytų ir nesantuokinių vaikų skaičius (žr. priedą). Iš pateiktos medžiagos matyti, kad daugiausia krikštų per paskutinius du dešimtmečius Papilės parapijoje būta 1987 m. – 140. 1985–1990 m. šis skaičius buvo beveik stabilus ir svyravo tarp 115 ir 140, taigi vidurkį sudarė 126 krikštai. Beveik perpus mažiau krikštų (vidurkis 72) būta 1991–1993 m., o nuo 1994 m. jų pradėjo dar sparčiau mažėti. 1996–2001 m. krikštų sumažėjo daugiau kaip keturis kartus, t. y. vidurkį sudarė 30 krikštų per metus. Nesantuokinių vaikų daugiausia per paskutinius du dešimtmečius užfiksuota 1997 m. (30% visų krikštų). 1998–2000 m. jų skaičius sudarė 27%.

Tyrimo metu iškilo klausimas, kokios priežastys lėmė, kad sovietmečiu prieš pat Atgimimą ir Atgimimo pradžioje užfiksuota daugiausia krikštų. Galėjo lemti keletas veiksnių: 1) Papilės parapijos klebono J. Bučelio teigimu, sovietmečiu daugelis miesto žmonių buvo priversti slėpti savo religinius įsitikinimus ir vaikus krikštyti provincijos (ir Papilės) bažnyčiose, 2) noras išsaugoti savo tautinį ir religinį identitetą okupacinėmis sąlygomis, 3) prasidėjus Atgimimui daugelis žmonių sugrįžo prie krikščioniškų vertybių, pradėjo gausiau lankyti bažnyčias, priimti jos teikiamus sakramentus. Atgimimo pradžioje parapijoje pasitaikydavo atveju, kai keletas vienos šeimos vaikų (netgi 6) buvo krikštijami tuo pačiu metu. Atgimimo bangai atslūgus, krikštų, taip pat ir santuokų, gerokai sumažėjo. Šio reiškinių priežastis – jaunų žmonių migracija į miestą ar į užsienį, kur dauguma likdavo, o likusieji kaime sunkiai prisitaikė prie naujų gyvenimo sąlygų. Pereinamasis laikotarpis pakeitė žmonių gyvenimo būdą, daugelis prarado pagrindinį pragyvenimo šaltinį – nuolatinį darbą. Masinės kultūros antplūdis iš Vakarų pamažu keitė ir jaunų žmonių vertybes. Jaunoji karta lengvai perėmė svetimos kultūros elementus, net nesusimąstydama, kokią lemtingą sumaištį jie gali sukelti².

Maždaug apie 1992–1993 m. ypač populiarius pasidarė jaunimo (gimusių apie 1970 m.) „bandomasis laikotarpis“ prieš vestuves. J. Bučelio teigimu, jis galėdavo trukti iki dešimties metų (5, 18). Daugelis jaunų žmonių gyveno „susidėję“, be Santuokos sakramento ir civilinės metrikacijos. „Susimetusių“ porų gyvenimo būdą Papilės miestelyje taikliai apibūdino F. Adomavičienė:

² Grigas R. *Sociologinė savivoka. Specifika, metodai, lituanizacija*, Vilnius, 2001, p. 161.

„Paskutiniu metu gimusieji 1970 m. turi drauges ir draugus, gyvena po 2–3 metus. Po to palieka draugus. Nepatink ir išein, nepaisydami ar turi aukštą išsilavinimą, ar ne. Pragyvena 5 metus, o vaikų neturi. Saugojasi ir neturi atsakomybės bei pareigos jausmo. Reikės sukurt šeimą, reikės auginti vaikus ir daug ko atsisakyti. Šios dienos jaunimas nenori daug ko atsisakyti. Nori gyventi sau“ (1, 55).

Taigi iš paskutinio dešimtmečio krikštų ir santuokų registracijų knygų sunku nustatyti, kiek Papilės apylinkėje yra santuokinių gyvenimą gyvenančių jaunų porų ir kiek jos turi vaikų. Paprastai laisvą gyvenimo būdą pasirinkusių žmonių vaikai nekrikštijami tol, kol nepriverčia tai padaryti vyresnioji karta – seneliai ar tėvai. Taigi duomenų apie „susimetusių“ žmonių gyvenimą nėra užfiksuota nei Civilinės metrikacijos skyriuje, nei Papilės parapijos metrikų knygose.

Iš Papilės parapijos santuokų registravimo knygų Nr. 25 (1988–1995 m.) ir Nr. 38 (1996–2002 m.) galima nustatyti XX a. devintojo dešimtmečio pab. – XXI a. pr. katalikų santuokų skaičių Papilės apylinkėje. Daugiausia santuokų (51) užfiksuota 1990 m., t. y. Atgimimo pradžioje. 1991–1992 m. jų sumažėjo daugiau nei per pusę, o nuo 1993 m. mažėjo dar sparčiau. 1997–2001 m. vidurkį sudarė 5,8 santuokos per metus.

Iš mirčių registravimo knygos Nr. 39, kurioje užfiksuotas 1996–2002 m. liepos 17 d. laikotarpis, galima nustatyti metinį mirčių skaičių. Papilės parapijoje 1996–2001 m. mirdavo vidutiniškai 49 žmonės per metus. Palyginus su to paties laikotarpio krikštų registravimo knygomis, kur vidutiniškai užfiksuota 30 krikštų per metus, galima pastebėti, kad mirtingumas kasmet didesnis už gimstamumą. Tai liudija gan liūdną Papilės apylinkės gyventojų demografinę situaciją. Tiesa, minėti duomenys negali būti visiškai objektyvūs, nes parapijos krikštų knygose neatsispindi visų apylinkės vaikų gimimų skaičius, nes jose užfiksuoti tik katalikų šeimų vaikų krikštai. Antra, dėl nuolatinės gyventojų migracijos dalis Santuokos ir Krikšto sakramentų suteikiama ne savo (Papilės) parapijos bažnyčioje, bet kitose, ypač didesnių miestų, ir net už Lietuvos ribų. Tarp paskutinio dešimtmečio krikštų registravimo knygų teko rasti keletą krikštų vaikų, gimusių Vakarų Europoje ar kurių vienas iš tėvų yra užsienietis. Taigi dar viena iš mažėjančių santuokų ir krikštų priežasčių gali būti jaunimo emigracija į didžiuosius Lietuvos miestus bei užsienį.

Išvados

Iš pateiktos medžiagos galima daryti išvadą, kad XX a. devintojo dešimtmečio – XXI a. pr. demografiniai pokyčiai (jaunų porų gyvenimas susidėjus, santuokų bei vaikų vengimas, nesantuokinių vaikų skaičiaus didėjimas, jaunimo migracija į miestus bei emigracijos populiarumas, naujai įsitvirtinę ar iš svetimės kultūros perimti gyvensenos bruožai) sąlygojo Lietuvos kaimo etnokultūrinį ir dorovinį nuosmukį.

Pakankamai dramatiškai susiklosčiusi demografinė situacija tiek kaime, tiek mieste yra susipynusi, suaugusi su šalies gyventojų dvasinės, dorovinės kultūros galiomis, dabartiniu jų nuosmukiu, ir kas ypač grėsminga – su to nuosmukio atspindėjimu, įsitvirtinimu didelės dalies jau-

nosios kartos mąstysenoje ir elgsenoje³. ³ Grigas R. *Sociologinė savivoka*, p. 154.

Priedas

Telšių vyskupijos Papilės šv. Juozapo parapijos
bažnyčių krikštų registravimo knygos Nr. 17, 20, 22, 40
(nuo 1982 m. iki 2002 07 17).

- 1982 m. knygoje neužfiksuota krikštų įrašų. 1983 m. krikštų numeracija prasideda nuo 21 numerio.
- 1983 m. buvo 60 krikštų, iš jų – 4 nesantuokiniai vaikai (6,6%).
- 1984 m. – 99 krikštai. Tarp jų nebuvo nesantuokinių vaikų.
- 1985 m. – 125 krikštai, iš jų – 6 nesantuokiniai vaikai (4,8%).
- 1986 m. – 116 krikštų, iš jų – 2 tos pačios šeimos nesantuokiniai vaikai (1,7%).
- 1987 m. – 140 krikštų, iš jų – 4 nesantuokiniai vaikai (2,8%).
- 1988 m. – 115 krikštų, iš jų – 6 nesantuokiniai vaikai (5%).
- 1989 m. – 126 krikštai, iš jų – 1 nesantuokinis vaikas (0,8%). Vienos šeimos iš karto pakrikštyti 6 vaikai, gimę 1978–1983 m.
- 1990 m. – 133 krikštai, iš jų – 1 nesantuokinis vaikas (0,7%).
- 1991 m. – 77 krikštai.
- 1992 m. – 81 krikštas, iš jų – 1 nesantuokinis vaikas.
- 1993 m. – 60 krikštų, iš jų – 6 nesantuokiniai vaikai (10%).
- 1994 m. – 42 krikštai.
- 1995 m. – 54 krikštai, iš jų – 1 nesantuokinis vaikas (1,8%).
- 1996 m. – 50 krikštų, iš jų – 10 nesantuokinių vaikų (20%).
- 1997 m. – 20 krikštų, iš jų – 6 nesantuokiniai vaikai (30%).
- 1998 m. – 41 krikštas, iš jų – 11 nesantuokinių vaikų (27%).
- 1999 m. – 25 krikštai, iš jų – 6 nesantuokiniai vaikai (24%).
- 2000 m. – 22 krikštai, iš jų – 6 nesantuokiniai vaikai (27%).
- 2001 m. – 20 krikštų, iš jų – 3 nesantuokiniai vaikai (15%).
- 2002 m. iki liepos 10 d. – 4 krikštai, iš jų 3 vaikų tėvai turi tik civilinę metrikaciją.

Santuokų registravimo knygos Nr. 25, 38
(nuo 1988 m. iki 2002 07 17).

1988 m. buvo 37 santuokos.	1996 m. – 17 santuokų.
1989 m. – 37 santuokos.	1997 m. – 2 santuokos.
1990 m. – 51 santuoka.	1998 m. – 7 santuokos.
1991 m. – 20 santuokų.	1999 m. – 3 santuokos.
1992 m. – 22 santuokos.	2000 m. – 6 santuokos.
1993 m. – 14 santuokų.	2001 m. – 11 santuokų.
1994 m. – 11 santuokų.	2002 m. – 1 santuoka.
1995 m. – 16 santuokų.	

Mirčių registravimo knyga Nr. 39
(nuo 1996 m. iki 2002 07 17).

1996 m. buvo 56 mirtys.	2000 m. – 45 mirtys.
1997 m. – 51 mirtis.	2001 m. – 37 mirtys.
1998 m. – 58 mirtys.	2002 m. – 30 mirčių.
1999 m. – 47 mirtys.	

Informacijos pateikėjai

1. Adomavičienė Filomena Genovaitė (Sinkevičiūtė), gim. 1946 m. Papilės mstl. Užrašyti pasakojimai saugomi *Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros Etnologijos archyve* (toliau sutrumpintai – *VDU EA*), f. 1, b. 29.
2. Adomavičius Steponas, gim. 1939 m. Telšių r., Kálnėnų k. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
3. Birutienė (Milevičiūtė) Liudvina, gim. 1922 m. Žilių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
4. Bucevičienė (Šiurkutė) Anastazija, gim. 1913 m., Gumbakių k. Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
5. Bučelis Jonas, gim. 1958 m. Švenčionių mstl. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
6. Čaraitė Bronė, gim. 1933 m. Girininkų k., Šilalės vls., Tauragės apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
7. Dainutienė (Markauskaitė) Agota, gim. 1926 m., Kuršėnuose, Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
8. Dapkienė (Mataitė) Barbora, gim. 1916 m. Krioklių k., Papilės vls., Šiaulių apskr.
9. Daugirdas Stanislovas, gim. 1912 m. Šiaudinės k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
10. Gauronskienė (Stelmokaitė), gim. 1937 m. Rimšių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
11. Girdvainienė Neringa, gim. 1975 m. Kužių k., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
12. Jaciunskienė (Nikitaravičiūtė) Marijona, gim. 1925 m. Dumbrių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
13. Kinčinienė (Bernotaitė) Zuzana, gim. 1923 m. Dauginių k., Trýškių vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
14. Kriaučiuėnienė (Gedvilaitė) Stanislava, gim. 1916 m. Šiaudinės k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
15. Liaukšminaitė Stanislava, gim. 1921 m., Jonáičių k., Tirkšlių vls., Mažeikių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
16. Montvydienė (Nemeišaitė) Bronislava, gim. 1929 m. Eglesių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
17. Navardauskienė (Milingaitė) Bronė, gim. 1917 m. Tirkšlių mstl., Mažeikių vls., Mažeikių apskr.
18. Prielgauskienė (Šiurkutė) Stasė, gim. 1924 m. Kaĩriškių k., Trýškių vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
19. Sinkevičienė (Barkauskytė) Ona, gim. 1915 m. Naujõjoje Akmėnėje (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
20. Stauskienė (Vaivadaitė) Stanislava, gim. 1929 m. Papilės mstl., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
21. Stelmokienė (Šležaitė) Uršulė, gim. 1917 m. Rimšių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
22. Tūzas Leonas, gim. 1917 m. Kaĩriškių k., Telšių vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
23. Tūzienė (Melgedaitė) Bronė, gim. 1919 m. Valėnų k., Telšių vls. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
24. Vadeikis Vladas, gim. 1908 m., Meškių k., Trýškių vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
25. Vaivadienė (Daunytė) Ona, gim. 1908 m. Zabikių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
26. Vasiliauskienė (Knašaitė) Danutė, gim. 1920 m., Papilės mstl., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
27. Vítkauskienė (Milenytė) Julija, gim. 1918 m. Žilių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
28. Žalys Aleksas, gim. 1925 m. Šveėtupių k., Kruopių vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
29. Žulienė (Daunytė) Emilija, gim. 1922 m. Draginių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
30. Pateikėja, gyvenanti Šiaudinės kaime (metrikos nepateikė) (*VDU EA*, f. 1, b. 29).

Literatūra

1. *Telšių vyskupijos Papilės parapiinės Šv. Juozapo bažnyčios archyvas* (toliau – PBA), Krikštų registravimo knyga, Nr. 17 (1982–1986).
2. PBA, Krikštų registravimo knyga, Nr. 22 (1986–1988).
3. PBA, Krikštų registravimo knyga, Nr. 20 (1988–1995).
4. PBA, Krikštų registravimo knyga, Nr. 40 (1996–2002).
5. PBA, Santuokų registravimo knyga, Nr. 25 (1988–1995).
6. PBA, Santuokų registravimo knyga, Nr. 38 (1996–2002).
7. PBA, Mirčių registravimo knyga, Nr. 39 (1996–2002).
8. VDU EA, f. 1, b. 29.
9. VDU EA, f. 1, b. 30.
10. Dundulienė P. *Senieji lietuvių šeimos papročiai*, Vilnius, 2002.
11. Grigas R. *Sociologinė savivoka. Specifika, metodai, lituanizacija*, Vilnius, 2001.
12. Paukštytė R. *Gimtuvės ir krikštytos Lietuvos kaimo gyvenime (XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje)*, Vilnius, 1999.
13. Račiūnaitė R. Kai kurie XX a. žemaičių šeimos gyvenimo aspektai, *LKMA XVI suvažiavimo darbai*, Vilnius, 1996, p. 336–341.
14. Račiūnaitė R. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje: gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga – XX a. viduryje)*, Kaunas, 2002.
15. Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius, 1995.
16. Šaknys Ž. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje (XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje)*, Vilnius, 1996.
17. Деделев А. Сватовство, девичник и свадьба у жмудинов Попелянской волости Шавельского уезда, *Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год*, Ковна, 1889, с. 321–325.

Gimtuvės

Daiva Česnauskytė, Laura Venclovaitė

Skiriami trys lietuvių gimtusių papročių laikotarpiai: 1) iki gimdymo, kurį sudaro kūdikio laukimas ir su juo susiję papročiai; 2) gimdymas – kūdikio gimimas ir jo priėmimas; 3) po gimdymo, kai kūdikis pristatomas moterų bendrijai, krikštijamas ir ciklas užbaigiamas socialiniu motinos grįžimu į visuomenę – įvesdinimu į bažnyčią¹. Medžiaga straipsniui šia tema buvo renkama naudojantis R. Paukštytės sudarytais klausimynais „Gimtusių papročiai“² ir „Krikštytos“ (rankraštinis variantas). Pirmąją temą medžiagą rinko ir ją apibendrino D. Česnauskytė, antrąją – L. Venclovaitė. Senyvo amžiaus moterų pasakojimai leidžia aptarti XX a. pirmosios pusės tradicines gimtuves, krikštytas ir jų papročius Papilės apylinkėse.

Motinystei mergina buvo rengiama jau nuo pat kūdikystės. Auklėdavo ją taip, kad būtų gera žmona ir motina. Mergina buvo ruošiamą turėti gausią šeimą, kadangi kaime tokia šeima buvo laikoma įprastine. Moterys susilaukdavo iki dešimties, o kartais ir daugiau vaikų. Neturėti vaikų gyvenantiesiems šeimoje buvo „bėda“. Bevaikė šeima netgi nebuvo laikoma šeima. Iš paaugusių vaikų tikėtasi pagalbos darbuose, vėliau, kad ateityje būtų kam turtą palikti, karšinti senus tėvus ir pagaliau pratęsti giminę. Jeigu šeima nesusilaukdavo palikuonių, tekdavo imti auginti daugiavaikių giminaičių ar pažįstamų vaikus, kurių tėvai nesugebėdavo išmaitinti. Pasitaikydavo ir tokių atvejų, kai bevaikiai imdavo auginti pamestinukus

¹ Paukštytė R. *Gimtuvės ir krikštytos Lietuvos kaimo gyvenime*, Vilnius, 1999, p. 12.

² Paukštytė R. *Gimtusių papročiai. Etnografinių klausimų lapas nr. 125*, Vilnius, 1989.

arba tėvams žuvus priglausdavo globoti našlaičiais likusius savo krikšto vaikus. Kartais mirus vien motinai kūma priglausdavo našlaitį ar našlaičius, kadangi vyrui buvo sunku tvarkytis ūkyje ir dar rūpintis vaikais.

Dėl nevaisingumo niekas ypatingai nebuvo kaltinamas. Nežinojo ir ką kaltinti, gydytojų nebuvo, tačiau paprastai „kaltė“ tekdavo moteriai. Nors pasitaikydavo, kad dėl nevaisingumo įtardavo vyrą. Žinoma atveju, kai moterys jausdavusios vyrą esant nevaisingą ir slapta imdavosi apgavystės. Pasakojama, kad Vienrankių kaime moteris vyrui nežinant „permiegojo“ su savo svainiu ir susilaukė dviejų vaikų.

Merginų rengimo motinystei papročių galime aptikti Kūčių ar Naujųjų metų burtuose. Tačiau vedybinės ateities spėjimas nebuvo plačiai paplitęs. Dažniau apie vedybinę ateitį spėdavo 15–19 metų merginos, bet ir vis dar netekėjusios vyresnės kartais praktikavo tokius žaidimus. Pats geriausias būrimo laikas – Kūčios. Įvairūs vedybinės ateities spėjimai buvo gana plačiai paplitę XX a. pirmojoje pusėje visoje Lietuvoje³, jie atsimenami ir šiandien. Kai kuriuos galima paminėti. Antai populiariausi būrimai buvo vaško liejimas į vandenį, klausymasis, iš kurios pusės šunys loja – iš ten piršliai atvažiuos. Merginos taip pat mėgdavo atsineštą malkų glėbį poromis skaičiuoti, jeigu visos malkos poruojasi – ir pati susiporuos. Dar ant popieriaus lapelių surašydavo vyriškus vardus, eidamos gulti juos pakišdavo po pagalve, o pabudusios iš po pagalvės traukdavo po vieną popierėlį. Tačiau buvo ir retesnių burtų, kuriuos šiandien mena tik nedaugelis moterų. Pridėjus lentelę prie sienos ant jos buvo deginamas popierius ir pagal matomus šešėlius spėjama ateitis. Taip savo ateitį numatydavo Avižlių kaime. Papilės merginos dar mėtė batus. Jeigu bato nosis rodo durų link – ištekės, jeigu kulnas – liks dar netekėjusi. Vandenyje suko ir du angliukus, jeigu jie susieina – ištekės.

Merginos tekėdavo dažniausiai sulaukusios daugiau nei 20 metų. Buvo sakoma, kad mergina turinti tekėti ne jaunesnė kaip 25-ių, vaikas vesti – nuo 30-ies. Seni žmonės patardavo jaunimui išsilakstyti, išsidūkti, atsišokti ir perkopus minėtą amžių kurti šeimą. Toks požiūris išreiškė žmonių siekį, kad santuoka būtų tvirta, kad šeimas kurtų subrendęs, jaučiantis atsakomybę jaunimas, pasirengęs galimiems sunkumams.

Tačiau kaimuose pasitaikydavo, kai pastodavo merginos. Ne visos tokiu atveju ryždavosi gimdyti. Kai kurios norėdamos atsikratyti vaisiaus gėrė rūtų ir „dievo medžio“ arbatas, kaitinosi pirtyje, stengėsi persitempti dirbdamos sunkius darbus. Kitos slapta eidavo ieškoti paslaugų pas moteris, kurios mokėjo nutraukti nėštumą. Tokių moterų buvo viena kita per kelis kaimus. Kartais abortų metu merginos mirdavo. Pasakojama, kad Rimšių kaime mergina, kuriai buvo atliktas abortas, mirė nuo kraujo užkrėtimo. Tokių atsitikimų pasitaikydavo ir daugiau. Vienraškių kaime po aborto mirusios merginos lavonas buvo nuneštas ir paliktas ant šieno *brogės*, kad susirastų artimieji. Bijodamos mirties, kai kurios merginos elgėsi „apdairiau“. Pirmiausia jos pagimdydavo kūdikį ir tik po to juo atsikratydavo. Pasak S. Liuksmi-naitės, kai ji buvo dar visai jauna ir tarnavo pas ūkininkus, ten gyvenusi „senmergė“ jai gyrėsi, kad yra užsmaugusi ką tik gimusius septynis savo vaikus. Tiek tokie įvykiai, tiek moterys, kurios darė abortus ir kurios ieškojo tokių paslaugų, dažniausiai likdavo nežinomi. Paprastai tiek

³ Kudirka J. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*, Vilnius, 1993, p. 123–125.

motina, „atsikračiusi“ vaiko, tiek moteris, kuri sugeba atlikti kriminalinį abortą, buvo niekinamos kaimo žmonių ir bažnyčios. Kunigai tokias moteris pasmerkdamo per pamokslus, o kaimynai ką nors įtardami apkalbėdavo.

Tačiau pasitaikydavo merginų, kurios nutardavo vienos pačios auginti vaikus. Apsispręsti nebuvo lengva. Viena Vienraškių k. mergina norėjo ką tik gimusį kūdikį paskandinti Ventoje. Ji persižegnojo, peržegnojo kūdikį, bet paskandinti neįstengė. Mergina, viena pati auginanti vaiką, buvo vadinama merga su vaiku ir laikoma kvailele, nes dėl tos priežasties neištekėdavo. Kentėjo ir kūdikis, kuris buvo pravar-džiuojamas *benkartu*, pavainikiu ar mergos vaiku. Tokia mergina dažnai išvažiuodavo toliau, į kitą kaimą, tarnauti pas ūkininką ir tik labai retai ištekėdavo. Ją į žmonas galėjo paimti nebent koks našlys, kuriam reikėjo pamotės savo vaikams. Tačiau būdavo ir kitaip. Pasakojama, kad Barvydžių kaime iš toliau atvykę piršliai specialiai ieškojo vienišos motinos senam našliui, kuris neturėjo savo vaikų ir norėjo iš karto gauti žmoną su vaiku. Bet apskritai tokia mergina buvo negerbiama ir netgi atvirai niekinama. Dažnai tokios dukters atsisakydavo tėvai ir išvarydavo iš namų. Dėl ištikusios nelaimės buvo kaltinama tik pati mergina. Sakydavo – nereikėjo prasidėti. Kūdikio tėvas dažnai likdavo nežinomas, todėl jo niekas ir nekaltino.

Nesantuokinį kūdikį, kaip ir santuokinį, krikštijo. Tiek kūdikio, gimusio šeimoje, tiek merginos vaiko krikštynos vyko vienodai. Suprantama, merginos kūdikio krikštynos nebuvo iškilmingos. Be to, nesantuokinis vaikas neturėjo tėvo pavardės. Nesantuokiniais buvo laikomi ir tie, kurie augo juridiskai neregistruotoje šeimoje. Tokios šeimos nariai galėjo lankytis bažnyčioje, eiti išpažinties, tačiau buvo smerkiami aplinkinių, kunigai per pamokslus tokius žmones ragindavo susituokti. Tačiau juridiskai neregistruota šeima dar ir XX a. viduryje kaime buvo gana retas reiškinys.

Ištekėjusios moterys netrukdamo susilaukti vaikų. Besilaukiančiai moteriai buvo įdomu, kokios lyties gims vaikas. Labai norėdavo tai sužinoti ir vyrai, ypač laukiantys pirmagimio, kadangi paprastai pirmo kūdikio tikėjosi berniuko. Reikėjo *gaspadoriaus*, kad būtų padėjėjas prie darbų, kad pavardė neišnyktų, išsilaikytų giminė. Vyrai sakydavo: „*Kuo daugiau berniukų, tuo geriau*“. Jeigu gimdavo pirma duktė, jie buvo nepatenkinti, kaltino moteris, galėjo ir žmonos nemylėti ar net ją palikti. Vienrankių kaime moteris pagimdė dvynukes mergaites, tai buvo pirmieji vaikai šeimoje, todėl vyrai tai sunkiai išgyveno. Kai kurie vyrai buvo nepatenkinti, net jeigu ir po berniuko gimdavo duktė. S. Liuksminaitė motina pasakojo (sužinojusi iš savo motinos), kad kai gimė vyresnis jos brolis, tėvas paėmęs jį ant rankų, o kai gimė ji, tėvas to nepadaręs. Būdavo ir taip, kad vyrai, sužinoję apie dukters gimimą, išeidavo į laukus nusiraminti.

Labiausiai visoje Lietuvoje paplitęs vaiko lyties spėjimas yra pagal nėščiosios išvaizdą. Sakydavo: jeigu veidas skaistus, gražus – gims berniukas, jeigu spuoguotas, taškuotas ar nusėtas strazdanomis – mergaitė. Rečiau atsimenamas spėjimas pagal pilvą: jeigu pilvas aukštai – berniukas, jeigu nusileidęs – mergaitė. Taip pat spėjo ir iš nėštumo būklės. Jeigu nėštumas lengvas, nesmarkiai pykina – pagimdys sūnų, o jeigu atvirkščiai – mergaitę. Šie spėliojimo būdai buvo gana plačiai paplitę visoje Lietuvoje⁴.

Nėščiai moteriai buvo keliami tam tikri reikalavimai. Senų žmonių ir šian-dien gerai prisimenami įvairūs draudi-

⁴ Paukštytė R. Gimtuvės. Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir pa-pročiai*, Vilnius, 1995, p. 406.

mai, kurių anksčiau ji turėjo paisyti. Dar Antrojo pasaulinio karo metais buvo tikima, kad kūdikio išvaizda, polinkiai, gabumai, fizinės ir moralinės savybės priklauso nuo to, kaip būdama nėščia elgiasi motina. Nėščioji negalėjo gerti svaigiųjų gėrimų, negražiai kalbėti, apkalbinėti kitų žmonių, blogai galvoti, pyktis, meluoti, eiti į šokius. Mat, pasak senų žmonių, šokiuose ji galinti vaiką „pamesti“. Šis posakis atspindi tokių požiūrį į ištekėjusią ir besilaukiančią moterį: jai jau neturi rūpėti šokiai, ji privalo galvoti apie šeimyninį gyvenimą, būsimąjį kūdikį. Taip pat nėščioji negalėjo vogti, net iš svetimo lauko varpos nuskinti, obuolio iš svetimo sodo paimti, jeigu šeimninkas pats į rankas nepadavė. Tikėta, kad visos blogybės, padarytos nėščiosios, persiduoda kūdikiui ir jis užaugęs gali būti melagis, girtuoklis ar vagis. Besilaukianti turi būti rimta ir rami.

Pasakojama, kad nepaisančios bendruomenėje priimtų reikalavimų moterys tikrai būdavo likimo baudžiamos. Avizlių kaime nėščioji nuolat barėsi su kaimynais, todėl pagimdė kūdikį su kiškio lūpa. Panašiai nutiko ir kitoms besilaukiančioms, kurios „dyvijos“ iš invalidų. Buvo tikima, kad į juos net žiūrėti negalima. Kartą per Šv. Onos atlaidus nėščioji juokėsi iš invalidės, kurios viena veido pusė buvo labai maža, o kita labai didelė. Atsitiko taip, kad ši moteris pagimdė dukterį su tokiu pat veidu.

Besilaukianti moteris negalėjo iš namų išvaryti prašančio išmaldos elgetos. Visuotinai Lietuvoje iki šiol žinomas tikėjimas, kad jei per gaisrą labai išsigandusi ar nustebusi nėščioji prisilies prie savo veido ar kitos kūno vietos, gali pagimdyti vaiką su raudona dėmele toje vietoje. Šie draudimai buvo ypač svarbūs, kadangi jais tarsi buvo kontroliuojamas kaimo moterų elgesys, primenamos moralės normos, kurių turėjo laikytis motina ir perduoti jas dar negimusiam savo kūdikiui.

Būta ir tokių draudimų, kuriais buvo siekiama apsaugoti motinos ir kūdikio gyvybę. Pirmiausia, kad nepagimdytų prieš laiką, besilaukianti moteris negalėjo sunkiai dirbti, kelti, tempti, lankstyti, rugių rišti, per tvorą kilnoti kiaulės ėdalo. Jai drausdavo lišti per virvę, nes tikėjo, kad vaikas apsisuksias, ar lišti per tvoros apačią, nes užsisuksianti virkštelė apie vaisiaus kaklą. Rūpindamosi sėkmingu nėštumu kai kurios moterys gydėsi racionaliomis priemonėmis ir bijodamos priešlaikinio gimdymo gerdavo kalendrų, medetkų arbatą.

Įvairūs draudimai rodo ypatingą kaimo bendruomenės požiūrį į nėščiąją, tačiau šeimoje jai buvo sunku tikėtis išskirtinumo. Nėščioji, kaip ir visi namiškiai, turėjo laikytis pasninko ir derintis prie šeimynos valgio raciono. Ji tik kartais (jei negalėjo ko nors valgyti, pvz., ją pykino) rinkdavosi maistą. Dažnai norėdavo tokio, kurio tuo metų laiku nebuvo. Kartais užsigeisdavo rūgštimo arba sūrios silkės. Kaip pasakojo O. Rovenė, ji būdama nėščia labai mėgusi valgyti kanapinę druską su neluptomis virtomis bulvėmis. Būdavo, kad dėl mineralinių medžiagų trūkumo tokių moterų elgesys visus stebindavo. Viena nėščioji mėgo valgyti krosnies molį. Nulupinėdavo ir valgydavo, o kai vyras vėl krosnį aplipdydavo, ji ir vėl nuvalgydavo.

Ypatingų higienos reikalavimų nėščiajai taip pat buvo sudėtinga laikytis. Ji, kaip ir kiti kaimo bendruomenės nariai, ėjo kartu maudytis į pirtį, kuri buvo kūrenama kiekvieną šeštadienį, kartais kas antrą. Moterys paprastai maudėsi po vyrų, kai pirtyje likdavo mažiau smalkių. Po pirties persivilkdavo baltinius. Paklodės buvo keičiamos kartą per mėnesį.

Atėjus laikui gimdyti kartais nespėdavo pakviesti pribuvėjos (*bobutės*). Tada kūdikį tekdavo priimti kaimynėms ar net šeimos nariams. Pavyzdžiui, Avižlių kaime viena moteris priėmė sesers vaiką. Berniukas gimė silpnas, pamanė, gal ko nors nepadare ar persistengė, nes kūdikį priimti teko pirmą kartą. Todėl kitą dieną leisgvi vaikėlį nunešė į bažnyčią pakrikštyti, ji buvo už kūmą, zakristijonas – už kūminą. Taip dariusi todėl, kad jautė, jog kūdikis neišgyvens, ir baiminosi, kad sąžinės neslėgtų nekrikšto mirtis. Taip būdavo elgiamasi visuomet, kai gimdavo silpnas kūdikis. Stengtasi jį kuo greičiau, per vieną ar dvi dienas, pakrikštyti. Galėjo tai padaryti ir ta moteris, kuri priėmė. Namuose paprastai būdavo švęsto vandens, tačiau krikštijo tik tuo atveju, kai matydavo, kad naujagimis miršta. Pasitaikydavo ir tokių atvejų, kada stipresnės moterys prieš nėštumo pabaigą išeidavo į laukus dirbti ir ten pagimdžiusios parsinešdavo kūdikį namo.

Vis dėlto dažniausiai moterys gimdė padedamos *bobutės*, kuri buvo savamoksle kaimo akušerė. Kol ji atvykdavo, prie gimdančiosios būdavo kas nors iš namiškių – mama ar kiti šeimos nariai, bet dažniausiai gimdyvė likdavo viena ar su kitais savo vaikais. *Bobučiu*, mokančių priimti kūdikius, nebuvo daug, viena ar kelios per kelis kaimus. Prasidėjus gimdymui ją iškviesdavo vyras. Jeigu gimdyvės kaime tokios moters nebuvo, vyras pasikinkęs arklį važiuodavo į gretimą kaimą jos parsivežti, jeigu neturėjo savo arklio, vežimo, pasiskolindavo iš kaimyno. Moterų teigimu, *bobutė* pas gimdyvę buvo atvežama „kaip karalienė“. Dar iki šių dienų daug moterų, kurių vaikus priėmė tokios pribuvėjos, gerai prisimena jų pavardes. Šiliškių kaime *bobutės* pareigas „ėjo“ Daunienė, Draginių – Dargienė. Gumbakių kaime mokančių priimti naujagimių moterų buvo net keletas. Pavyko gyvą rasti tik pribuvėjos dukrą – Papilėse gyvenančią A. Petraitienę, kurios motina gyveno Barvėdžių kaime. *Bobute* negalėjo būti kiekviena moteris. Ji turėjo būti draši, stiprių rankų, pati gimdžiusi, turinti nujautimą ką daryti. *Bobutės* paprastai buvo geros, švelnios, draugiškos. Visos jos buvo senyvo amžiaus, daugiausia našlės, kurioms toks užsiėmimas buvo papildomas pajamų šaltinis.

Pas gimdančiąją *bobutė* galėjo būti iškviesta bet kuriuo paros metu. Tik atvykusi nusiplaudavo rankas ir apžiūrėdavo, kaip laikosi gimdyvė. Paprastai gimdydavo kambaryje. Jeigu gimdymas sunkus, kaitinosi pirtyje, ir tik moterys, kurios norėjo nuslėpti nėštumą, gimdė klėtyje, tvarte ar kitame ūkiniame pastate. Į kambarį, kol motina gimdė, vaikai nebuvo įleidžiami. Tėvas vasarą juos išvesdavo į laukus, žiemą – pas kaimynus. Tuo tarpu *bobutė* gimdyvę ramindavo. Psichologinis palaikymas buvo ypač svarbu, kadangi pribuvėja nenaudojo jokių gimdymą lengvinančių ar nuskausminančių vaistų. Ji gimdyvei duodavo tik išgerti iš atsineštų mėtų, čiobrelių, rugiagėlių ar medetkų išvirtos arbatos ir laukdavo, kol kūdikis pasirodys. Kai jis gimdavo, žirkėmis nukirpdavo arba peiliu nupjaudavo virkštelę. Žirkles ar peilį dezinfekuodavo pakaitindama arba nuvalydama degtine. Virkštelę perrišdavo lininiu siūlu. Sakoma, kad sudžiūvusios ir nukritusios virkštelės galą motina turinti saugoti ir užaugusiam vaikui atiduoti. Jeigu jis sugebės nuo virkštelės atrišti siūlą – sužinos visas paslaptis ir taps labai laimingas bei talentingas.

Gimusį kūdikį *bobutė* išmaudydavo šiltame vandenyje. Į jį įdėdavo žolelių, kartais druskos. Dėl ko maudė tokiame vandenyje, šiandien nepaženama, nes jau Antrojo pasaulinio karo metais tokia tradicija pradėjo nykti. Šiandien jau sunkiai

atsimenama ir kur vanduo buvo išpilamas, tačiau kur dėjo placenta, dar menama. Ją užkasdavo tokioje vietoje, kur žemė buvo nariama ir apskritai nejudinama: darželyje, kiemo ar ūkinių pastatų pakraštyje. Placenta užkasti *bobutė* pavesdavo kūdikio tėvui. Toks tikėjimas buvo plačiai paplitęs visoje Lietuvoje⁵. B. Bližienė, gyvenusi įvairiose Žemaitijos vietose, pasakojo, kad jos vaikų placentos buvo užkastos net kapinių pakraštyje. Buvo tikima, kad nuo to, kur ir kaip ją padės, priklausys vaiko ateitis. Jeigu placenta užkasta ramioje vietoje, tai ir kūdikio gyvenimas bus ramus.

Kartais po gimdymo motinai ir kūdikiui duodavo išgerti ramunėlių arbatos, kad ištrauktų karštį ir greičiau atsigauntų. Nupraustą naujagimį *bobutė* suvystydavo ir parodydavo tėvui bei vaikams. Šeimyna kūdikį pasveikindavo pabučiuodami. Jeigu šeimoje būdavo vyresnių vaikų, jiems, iš kur atsirado dar vienas broliukas ar sesutė, paaikškindavo *bobutė* arba tėvai. Vaikams buvo sakoma, kad kūdikį atnešė gandra arba *bobutė*. Tačiau kartais paaikškindavo įdomiau. Kai J. Joniškienė buvo maža ir su savo jaunesniu broliuku paklausė, iš kur *bobutė* paėmusi kūdikį, jiems buvo atsakyta, kad ji naujagimį radusi baloje ir su kretilu jį ištraukusi. Tuomet jie, vaikai, norėdami sesutės (ji) ir dar vieno brolio (broliukas), pasidarė kretilą ir ėjo baloje kūdikio gaudyti. Šis įvykis rodo, kad visos suaugusiųjų paslaptys vaikams buvo neprieinamos.

Kartais kūdikiai gimdavo su „marškinėliais“, apgamais ar įvairiais ženklais. Su „marškinėliais“ gimusieji buvo laikomi ypatingais. Sakydavo, kad toks vaikas užaugęs bus labai laimingas ir turtingas, nebus artojas, o kažkas daugiau. Ar kūdikis gimė sveikas, spręsdavo pagal jo elgesį. Jei pavalgęs neverkia ir miega – viskas gerai, jeigu verkia, nevalgo, nemiega – kažkas negerai.

Po gimdymo *bobutė* dar kurį laiką pasilikdavo gimdyvės namuose. Trukmė priklausė nuo motinos ir kūdikio sveikatos. Jeigu viskas klostėsi gerai, *bobutė* sutvarkydavo kūdikį, apvalydavo motiną, pakeisdavo paklodes ir išeidavo. Dar sugrįždavo kitą rytą ar dieną. Kaip laikosi motina su kūdikiu, *bobutė* ateidavo pasižiūrėti ir kitomis dienomis. Jeigu gimdymas buvo sunkus ir motina arba kūdikis silpni, ji pasilikdavo ilgiau. Atsilygindavo pribuvėjai įvairiai: pinigais, maisto produktais, drabužiais, t. y. tuo, ko jai reikėjo arba ką turėjo šeima.

Sovietams okupavus Lietuvą pamažu pereita prie gimdymo ligoninėse. Papilėje pradėjo dirbti akušerė O. Rovienė, tačiau pasakojama, kad vis dar nebuvo atsisakyta papročio gimdyti namuose. Priimti kūdikio akušerė dažniausiai buvo kviečiama tik tada, kai gimdymas būdavo sunkus arba *bobutės* priimtas kūdikis ar motina jausdavosi blogai. Nustojus gimdyti namuose nyko ir paprotys naujagimį vystyti *valiniu*. Dar iki Antrojo pasaulinio karo valinys buvo visuotinai paplitęs ne tik Papilėje, bet ir visoje Lietuvoje⁶. Tai buvo 1,5–2 m ilgio ir 15–20 cm pločio juosta siaurėjančiu galu. Ji buvo dviejų pusių. Viena pusė siuvo iš rožinės, kitą – iš mėlynos spalvos audinio. Mergaitėms vystyti naudojo rožinę, o berniukams – mėlyną pusę. Valiniai galėjo būti papuoštai krašteliais, su tokiais dažniausiai krikštijo vaikus. Valiniu kūdikį vystyti pradėdavo nuo pečių. Gale valinio buvo raištelis, kuriuo baigtą vystyti vaiką surišdavo. Taip vystoma buvo kelis mėnesius. Ilgainiui valiniu imta vystyti laisviau. Ši juosta sudarė dalį kūdikio kraitelio, kurį motina pradėdavo ruošti nėštumo viduryje arba pabaigoje.

⁵ Paukštytė R. Gimtuvės. Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*, p. 428.

⁶ Paukštytė R. Gimtuvės, *ten pat*, p. 426.

Be jos, kraiteliui priklausė marškinėliai, kepurėlės, skarelės, vystyklai, kurie buvo siuvami iš lininių padėvėtų paklodžių ar senų drabužių, kad būtų minkšti. Kraitelį surišdavo į skarelę ir laikydavo spintoje ar tam tikroje dėžutėje.

Suvystytą kūdikį guldydavo į lopšį arba lovytę ir tik kartais šalia motinos, nors tai buvo pavojinga. Pasakojama, kad viena motina grįžusi namo po sunkių darbų lovoje nugulė vaiką. Dažniausiai kūdikius guldė į lopšius. Lopšį pakabindavo už keturių *raikštelių* ant karties palubėje. Jo šonai buvo išpinami iš vytelių arba sukalami iš lentučių, o dugną išpindavo iš *raikštelių*, kad nebūtų taip kieta. Į lopšio dugną įklodavo čiuzinėlių, prikimštą ruginių, kvietinių ar miežinių šiaudų, kartais šieno. Miežiniai šiaudai buvo nubirę, minkštesni, tačiau kai jie ar šienas susigulėdavo, pakeisdavo naujais. Pagalvėles kimšo iš plunksnų ir pūkų. Antklodė buvo vilnonė arba pasiūta iš senos paklodės. Nuousių lopšį vasarą apsiausdavo marlės ar kitokios plonos medžiagos gabalu. Lovytės turėjo rėmus ant kojelių ir buvo kalamos iš lentučių. Jos linguodavo į šonus, nes buvo pastatytos ant išlenktų pavažėlių. Papilės apylinkėse žinotos ir Žemaitijoje aptinkamos lovytės, supamos korpusą judinant į galus⁷.

Motinos kūdikius maitino, kai tik jie norėjo valgyti. XX a. pirmaisiais dešimtmečiais buvo tikima, kad pirmą kartą maitinant reikia duoti dešinę krūtį – tada vaikas bus dešiniarankis. Tačiau jau XX a. viduryje šio prietaro daugelis moterų nesilaikė. Kūdikio maitinimo trukmė priklausė nuo to, kaip ilgai motina turėdavo pieno. Dažniausiai vaikai krūtimi buvo maitinami apie metus, o apsisprendus nujunkyti būdavo parenkamas laikas pagal mėnulį. Tai daryta įvairiai, priklausomai nuo motinos tikslų. Jeigu nujunkysi vaiką per delčią – greičiau pasibaigs likęs motinos pienas, jei per pilnatį – kūdikis bus pilnesnis. Nujunkymui tiko ir jaunas mėnulis – tada baigusi maitinti motina lengviau nuo kūdikio atsiskirs.

Kartais motina neturėjo pieno. Tokiu atveju kūdikis buvo maitinamas virintu karvės pienu, kurį būtinai skiedė vandeniu, kad nebūtų per daug riebus, kad vaikui neskaudėtų skrandžio ir jis nesuviduriuotų. Taip pat virė *kljukus* iš ryžių, manų ar miežinių kruopų. Kruopas išvirdavo vandenyje, sunką pagardindavo pienu. Motinai neturėti pieno reiškė didelį vargą. Prisieidavo keltis ir naktį, kurti ugnį, šildyti pieną, virti košeles. Kūdikui valgi gamino atskirai nuo kitų šeimos narių, tam turėjo nedidelį indelį, kad maistą būtų galima greičiau paruošti.

Atsitikdavo, kad ilgai turinčios pieno motinos maitinimą nutraukdavo ir po kiek laiko vėl leisdavo žįsti. Toks vaikas ir veiksmas buvo vadinami *atžinduliu*. Taip kaitaliojant maitinimą kūdikis atpranta ir vėl pripranta prie motinos pieno, ir kai jis negauna – verkia. *Atžindulys* buvo pavojingas tiek kūdikiui, tiek aplinkiniams. Sakoma, kad taip maitinti kūdikiai turi „blogas“ akis ir gali „nužiūrėti“ žmones ir gyvulius. Verkiančiam vaikui nuraminti buvo daromas žindukas: susmulkinta duona sumaišoma su cukrumi ir surišama į marlės gabaliuką, kartais į duoną įdedama aguonų, kad vaikas greičiau užmigtų ar būtų ramesnis. Tokį žinduką vyresni žmonės gerai atsimenta ir šiandien, tačiau jis XX a. antrojoje pusėje jau retai naudotas. Buvo ir padarytų iš zomšinės pirštinės (nukirpus jos pirštą) žindukų. E. Kožukauskienė iš savo tėvų girdėjusi, kad XIX a. pabaigoje kartais žindukus darė iš nuskusto avies pažasties kailio, kur mažiau plaukų.

⁷ *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius, 1964, p. 455.

Kai gimdyvė sustiprėdavo, jos ir kūdikio atėidavo lankyti giminės ir kaimynės. Lankytojos atnešdavo motinai ir kūdikiui dovanų: drabužėlių, maisto, žaislų – kas ką galėjo.

Motinos sugrįžimą į religinę bendruomenę simbolizavo įvesdinimo į bažnyčią paprotys. Motiną įvesdindavo, kai ji sustiprėdavo, nustodavo kraujuoti ir tapdavo „švari“. Atėjusi į bažnyčią moteris zakristijoje laukdavo kunigo, kuris uždeges žvakę ją nuvesdavo prie altoriaus. Moteris būdavo palaiminama, privalėjo kalbėti maldas. Kartais įvesdinamoji turėjo laikytis už kunigo stulos krašto. Jeigu kūdikis mirdavo, motina taip pat būdavo įvesdinama, tik be žvakės. Įvesdindavo į bažnyčią ir to pageidaujancias vienišas motinas. Dar Antrojo pasaulinio karo metais visa tai masiškai buvo daroma ir Papilės bažnyčioje. Kai kurios motinos čia įvesdintos po kiekvieno vaiko, kitos tik po pirmųjų, kadangi jau XX a. viduryje šis paprotys ėmė nykti. Taip pat nustota tikėti, kad kūdikiui iki metų negalima kirpti plaukų ir nagų. Todėl šiandien moteris jau sunkiai paaiškina šio tikėjimo prasmę. Nors dar atsimenama, kaip reikia apsaugoti kūdikį nuo „nužiūrėjimo“ – pasak P. Petkienės, jam po kaklu reikią parišti raudoną kaspinėli.

Iš surinktos medžiagos matyti, kad dar prieš karą kūdikius stengdavosi kuo greičiau pakrikštyti. Jų mirtingumas buvo didelis, ir todėl baimintasi, kad vaikas nenumirtų be šio sakramento. Mirusius nekrikštytus kūdikius laidojo ne šventintoje kapinių dalyje, o šalia, kartu su pakaruokliais ir bedieviais. Laidodavo be bažnyčios, ir tokių vaikų vėlės klaidžioja po pasaulį nerasdamos sau vietos ir ramybės (Z. Kinčinienė). Paprastai naujagimį krikštydavo iki mėnesio amžiaus. Jei jis gimdavo silpnas, tai pati motina ar pribuvėja užpildavo jam švęsto vandens ant galvos ir peržegnodavo ištardama vardą. Tokios apeigos buvo vadinamos naminiu krikštu ir galiojo iki bažnytinio krikšto arba mirties atveju. Nekrikštytas kūdikis būdavo saugomas nuo piktų jėgų ir ypač nuo „blogos“ akies, o naktimis – nuo mėnulio pilnatis šviesos. „Blogo“ akis vaiką galėjo susargdinti, tada šis blaškydavosi, būdavo neramus. Mėnulio šviesa taip pat kenkė, kadangi jis galėjo naktimis pradėti kliedėti ar paaugęs miegodamas vaikščioti. Kūdikį nuo visokio blogio ir tamsių jėgų saugojo degindami švęstą žvakę arba tiesiog negesindami lempos.

Žinomi ir kitokie vaikų apsaugojimo būdai. Iki krikšto jų nevadindavo būsimu vardu, dažniausiai kreipdavosi taip – mažyli, vaikeli, kūdikėli. Šitaip tėvai elgdavosi bijodami laumių nužiūrėjimo ir pakenkimo vaiko likimui.

Rinkdami kūdikiui vardą didesnės reikšmės jam neteikdavo, pasitenkindavo, kokį pasiūlydavo giminės ar kūmai. Dažnai duodavo „atsineštinį“ vardą, t. y. tokį, koks šventojo vardas buvo įrašytas kalendoriuje vaiko gimimo dieną. Teigiama, kad ir šiandien dar pasitaiko šio papročio atspindžių.

M. Budrienės teigimu, tėvai vengdavę kūdikius krikštyti anksčiau mirusio vaiko vardu, nes tikėjo, kad ir šį ištiksis toks pat likimas. Netgi atsimenamas atvejis, kai vaikas tokiu vardu neišgyveno. Tačiau pasitaikydavo išimčių, ypač kai mirusio vaiko vardas labai patikdavo tėvams. Paprastai stengdavosi vyriausiam vaikui duoti tėvo ar senelio vardą. Vieni tai darė norėdami pratęsti šeimos tradiciją, kiti – tikėdamiesi palikimo ar kitais sumetimais.

Didelė garbė būti kūdikio kūmais. Ir šiandien moteris su pasididžiavimu prisimena, kad esančios daugelio vaikų (kad ir suaugusių) krikšto mamos (Šiliškių k.).

*Kūmai Janina
ir Jonas Sinkevičiai
veža kūdikį
į bažnyčią krikštyti.
J. Sinkevičiaus nuotr.
Apie 1935 m.
Iš J. Sinkevičienės
albumo*

Į kūminus (kūmus) dažniausiai kviesdavo gimines, kaimynus. Kai kas žiūrėdavo į krikšto tėvų moralines savybes, rečiau į turtą. Tačiau žinoma atveju, kai turtingi žmonės patys siūlydavosi būti kūmais, nes tikėjo, kad tai atnešią jiems sėkmę ir garbę. Kita vertus, jei kas atsisakydavo eiti į kūmus, tėvai likdavo nepatenkinti, sakydavo, kad toks žmogus esąs šykštus, netikintis. Pateisindavo tik tada, kai kviesta moteris pasirodydavo esanti jau nėščia, nes tikėjo, kad krikštydama svetimą vaiką ji pakenks savo būsimo kūdikio laimei, likimui. Prisimenamas atvejis, kai besilaukianti moteris buvo kūma ir jos vaikų gyvenimas nenusisėkė (Pākepštenių k.). Žinoma, tikrosios nesėkmių priežastys galėjo būti visai kitos, tačiau žmonės tai siedavo su nusizengimu nusistovėjusiai tradicijai. Vengta eiti krikštyti ne santuokoje gimusio kūdikio, nes būti kūmais mergos vaikui buvo negarbė. Vis dėlto žinoma ir priešingų atveju, kai žmonės net siūlėsi į tokius kūmus, nes tikėjo, jog juos lydėsią sėkmė, laimė, turtas ir ilgas bei gražus gyvenimas (S. Liauksminaitė). Daugiau dėmesio į tai, kurį pirmą gyvenime krikštyti – berniuką ar mergaitę, nekreipė. Tik buvo sakoma, kad merginai geriau krikštyti berniuką, nes taip ji greičiau ištekėsianti (O. Rovienė). Kūma privalėjo pasirūpinti krikšto marškinėliais, vystyklais, atsinešti žvakę, kūmas – turėti pinigų užmokėti už apeigas bažnyčioje. Dažniausiai krikšto marškiniiais tekdavo rūpintis tik gimus pirmagimiui, o visiems kitiems vaikams saugojo pirmagimio marškinėlius. Tikėta, kad su jais pakrikštijus visus šeimoje gimusius vaikus laimė jų neapleisianti. Tačiau vengta skolinti, nebent labai neturtingiems, nes bijota perleisti savo vaikų laimę. Krikšto marškiniai buvo siuvami iš geros kokybės plonos baltos medžiagos. Jais kūdikis nebuvo apvelkamas, tik užklojamas per pačias krikšto apeigas. Ilgus krikšto marškinius perrišdavo kaspinu. Jo spalva priklausė nuo vaiko lyties: mergaitė naudojo rausvą, o berniukui melsvą.

Kūmų skaičius priklausė nuo tėvų turtingumo. Jei krikštytos didelės ir iškilmingos, tai būdavo kviečiama net iki trijų kūmų porų, tačiau įprastinė buvo viena pora. Krikštytos prasidėdavo atvykus kūmams. Svečiai susėdę užkąsdavo, po to

suvystytas kūdikis būdavo peržegnojamas ir vežamas į bažnyčią. Ten važiuodavo kūmai su kūdikiu, tėvai pasilikdavo su kitais svečiais namuose. Už krikštą kunigui atsilygindavo kūmas, bet jei pasitaikydavo neturtingi kūmai, tai pinigų jiems įdėdavo naujagimio tėvai. Tačiau jei visi – ir tėvai, ir kūmai – buvo neturtingi, kunigas net neimdavo atlygio. Parvykusius iš bažnyčios kūmus tėvai pasitikdavo lauke. Prieš įteikdami motinai kūdikį, garsiai, kad girdėtų visi svečiai, kūmai ištardavo: „*Garbė Jėzui Kristui! Išvežėm pagonį, parvežėm krikščionį*“. Po šių žodžių motina paimdavo vaiką ir paguldydavo į lopšį ar lovelę. Tačiau prieš tai kūmams reikėjo iš lopšio išimti lėlę – šią vietą kūdikiui išpirkti saldumynais ar pinigais. Vaiką per krikštynas taip pat galėjo „pavogti“ kaimynai, ir tada tekdavo jį išpirkti. Prieš Antrąjį pasaulinį karą pribuvėja gana retai dalyvaudavo krikštynose, nebent ją pakviesdavo kūdikio tėvas. Tuomet prieš vežant vaiką į bažnyčią *bobutė* jį nuprausdavo, suvystydavo ir peržegnodavo. Kartais net lydėdavo į bažnyčią. Už šias paslaugas jai buvo atsilyginama maistu ar pinigais, priklausomai nuo bobutės poreikių ir materialinių tėvų galimybių.

Krikštynų vaisės buvo kuklios, žmonės pernelyg neišlaidaudavo. Tik turtingieji surengdavo dideles puotas, tačiau tokių būdavo nedaug. Mažiau turtingi gyventojai į krikštynas pasikviesdavo artimesnius gimines ir kaimynus. Vieni svečiai atsinešdavo sūrio, dešros, kiti – pyrago, sviesto, net alaus. Todėl valgiai buvo paprasti, specialių mažai ruošdavo. Tik jau prieš karą buvo žinomas tradicinis krikštynų patiekalas – dešrelės su bulvėmis. Nors vaišių būta kuklių, tačiau daug dainuota ir linksmintasi. Todėl senyvo amžiaus moterys su apmaudu kalba, kad dalyvaudamos vaikaičių ar net provaikaičių krikštynose matančios tik paprastą vaišinimąsi be linksmybių, dainų ir pokštų.

Kūdikiui augant nepastebimai ateidavo laikas, kai jį tekdavo pradėti mokyti vaikščioti. Atsimenama, kad vaikus stovėti ir vaikščioti pratino specialiose kėdėse *stovinyčiose* – su skylė viršuje ir įstatytomis į pagrindą (grindis) kojomis. Kėdės pagrindas buvo reikalingas tam, kad vaikas „nekatotų“ ant aslos ar grindų. *Stovinyčia* atliko dvi funkcijas. Pirmiausia įstatytas į kėdę vaikas pratinosi stovėti. Antra, ši kėdė buvo labai patogi, kai motinai reikėjo netoliese rėvėti ar dirbti kitus darbus. Įstatytą į tokią kėdę vaiką kuriam laikui galėjo palikti vieną namuose. Kada motinai reikėjo eiti prie darbų toli į laukus, vaiką prižiūrėjo močiutė. Turtingesnieji galėjo samdyti auklę. Tačiau dažniausiai maži vaikai buvo paliekami prižiūrėti vyresnei sesutei ar broliukui. Būdavo ir taip, kad kūdikį į laukus nešdavosi, o jeigu turėjo ratukus – vežėsi. Vežimėlių darė taip: ant keturių ratukų viršaus už-

Namų darbo vežimėlis. Apie 1936 m. Iš A. Mežiženės albumo

dėdavo dėžutę, į vidų įklodavo čiūžinėli; kad būtų galima vilkti, prie jo pritaisydavo *raikštelį* arba medinį kotą su kilpele rankai. Kartais nusineštą į laukus kūdikį norėdami apsaugoti nuo saulės ar vėjo paguldydavo guboje. Tada darbui baigiantis galėjo ir pamiršti, kokiame lauko gale jį paliko. Pasakojama, kad taip atsitikę viename kaime stambaus ūkininko šeimoje raunant linus. Vaiką paguldė prie vienos iš gubų, o kai darbas baigėsi, pavargusi motina niekaip negalėjo atsiminti kur – visos gubelės vienodos, o vaikas tyliai miega. Teko ūkininkui kviesti į pagalbą kaimynus, kad padėtų jį surasti.

Kai vaikas paaugdavo, noriai žaisdavo su žaislais. Juos gamino tėvai, o vyresnieji pasidarydavo ir patys. XX a. pradžioje žaislams naudotos įvairios buitinės medžiagos. Berniukams drožė medinius arkliukus, iš alksnio švilpynes, o molinius švilpukus galėjo nupirkti turguje. Mergaitės žaidė su skudurinėmis lėlėmis. Jas siuvo pačios, o nesugebančioms – vyresnė sesuo ar motina. Daugelis moterų iš vaikystės atsimena, kad turguje buvo parduodamos lėlių galvos, prie kurių namuose prisiūdavo iš medžiagos pagamintą kūną. Išradingesni vaikai mokėjo pasidaryti ir kitokių žaislų, prisigalvodavo žaidimų. Pavyzdžiui, A. Petraitienė vaikystėje iš morkų ir burokų pjaustydavo įvairius gyvūnus, taip pat žaidė su saldinių popieriukais, drožė specialius pagaliukus mėtymui. Jeigu metančiojo popieriukas nukrisdavo ant kito vaiko popieriuko, pastarasis atitekdavo pirmajam. Apskritai žaislai ir žaidimai XX a. pirmaisiais dešimtmečiais priklausė tik nuo pačių vaikų ir tėvų išmonės.

Taigi XX a. pirmojoje pusėje tiek vaikui gimstant, tiek jam žengiant pirmuosius žingsnius tėvai galėjo pasikliauti tik savo jėgomis ir išmintimi. Tokia padėtis buvo ve vien Papilės apylinkėse, bet ir visoje Lietuvoje.

Pasakojų

1. Bližienė Bronislava, gim. 1918 m. Júodėnų k., Telšių vls. Pasakojų apie įvairias Žemaitijos vietas.
2. Budrienė Marytė, gim. 1924 m. Pákepštenių k., Kuršėnų vls.
3. Čekanauskienė Stasė, gim. 1917 m. Gumbakių k.
4. Joniškienė Julija, gim. 1911 m. Draginių k.
5. Kožukauskienė Elena, gim. 1921 m. Vienraškių k.
6. Liuksminaitė Stanislava, gim. 1921 m. Jonácių k., Tirkšlių vls. (dab. Mažeikių r.). Nuo septynerių metų lankė Papilės mokyklą, apie 1940 m. atsikėlė gyventi į Papilę.
7. Mažeikienė Ona, gim. 1927 m. Užsienių k.
8. Martišauskienė Kazimiera, gim. 1920 m. Šiliškių k.
9. Norkienė Barbora, gim. 1923 m. Avižlių k.
10. Petkienė Pranciška, gim. 1927 m. Avižlių k.
11. Petraitienė Antanina, gim. 1915 m. Barvėdžių k.
12. Prielgauskienė Stasė, gim. 1924 m. Šiliškių k.
13. Rovenė Ona, gim. 1929 m. Senojoje Akmėnėje.
14. Šiaulienė Bronislava, gim. 1917 m. Papilėje.
15. Šliauterienė Stanislava, gim. 1927 m. Triškių k.
16. Vasiliauskienė Danutė, gim. 1920 m. Papilėje.
17. Vermauskienė Eugenija, gim. 1931 m. Biliūniškių k.

*Simono Daukanto paminklas.
1930 m. Skulpt. Vincas Grybas.
2003 m. Liberto Klimkos nuotr.*

*Papilės šv. Juozapo
bažnyčia ir Simono
Daukanto memorialinis
muziejus*

*Simono Daukanto
memorialinio
muziejaus kampelis*

*2003 m. A. Petrašiūno
nuotraukos*

*Skulptūra Paragiuose,
skirta Lazdynų Pelėdai
atminti. Skulpt.
Paulius Ratkevičius.
2003 m.*

L. Rozgos nuotr.

*Stasio Kinčiaus
koplytstulpis Papilės
bažnyčios šventoriuje.
2002 m.*

A. Juodpusio nuotr.

*Simono Daukanto kėdė,
pasigaminta iš obels
šakų. Iš Šiaulių
„Aušros“ muziejaus
fondų. Saugoma SDM.
2003 m.*

A. Petrašiūno nuotr.

*Šiaudinės
bažnyčios fasadas.
2002 m.
R. Račiūnaitės nuotr.*

*Šiaudinės bažnyčios
fasadas ir šv. Jono
Nepomuko medinė
skulptūra filinginių
durų vimperso skyde.
2002 m.
R. Račiūnaitės nuotr.*

Raudonskardžio gatvė. Papilė

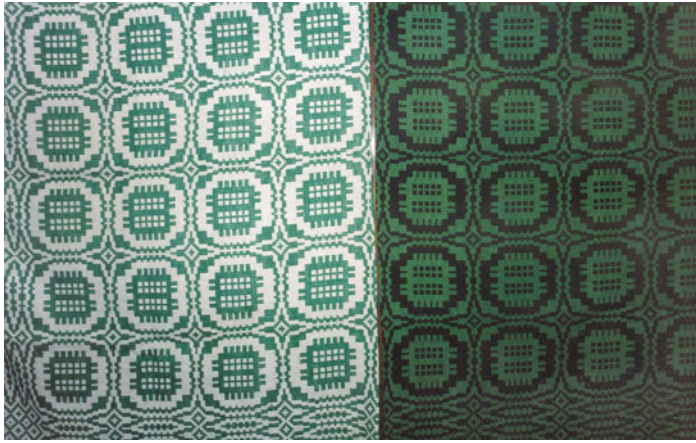
Venta prie Papilės

2006 m. A. Petrašiūno nuotraukos

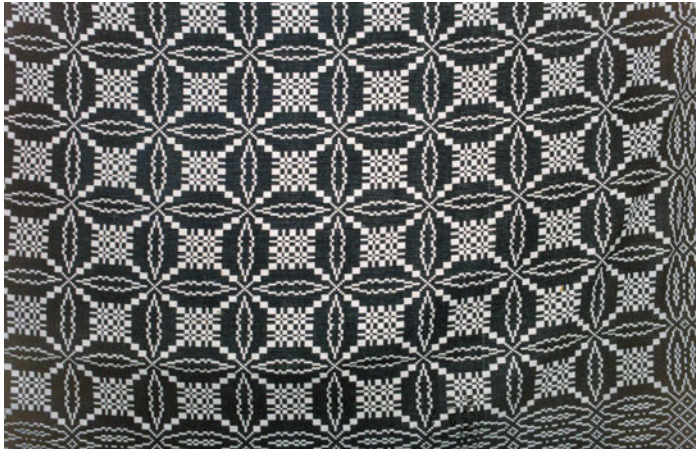

*Tautodailininko Vytauto Valiuko
prieverpstės. 1980–1988 m.
Iš R. Lakačauskienės albumo*

*Tautodailininkės
Marijos Kinčienės
audinių raštai
(kairėje)*

*Tautodailininkės
Marijos Šiurkienės
audiniai (apačioje)*

*2002 m.
A. Juodpusio
nuotraukos*

„Žemaičių bitininkė“.
Kartonas, aliejus.
1989 m. Dail.
Elena Adomaitienė.
Iš E. Adomaitienės
albumo

„Papilės piliakalnis“. Kartonas,
aliejus. Dail. E. Adomaitienė.
2003 m. L. Klimkos nuotr.

„Liepa Papilės parke“. 2002 m.
Dail. Kazys Kęstutis Šiaulytis

„Papilės bažnyčia“

*„Paragių dvarelis – Lazdynų Pelėdos
memorialinis muziejus“*

2002 m. Dail. K. K. Štaulytis

„Gluosniai
prie Ventos Papilėje“

„Ištroinusi Venta
ties Papile“

„Papilės piliakalnis“

2002 m.

Dail. K. K. Šiaulytis

„Saremo malūnai“

„Tiltas“

„Vėjas“

*Dail. Antanas
Jankauskas*

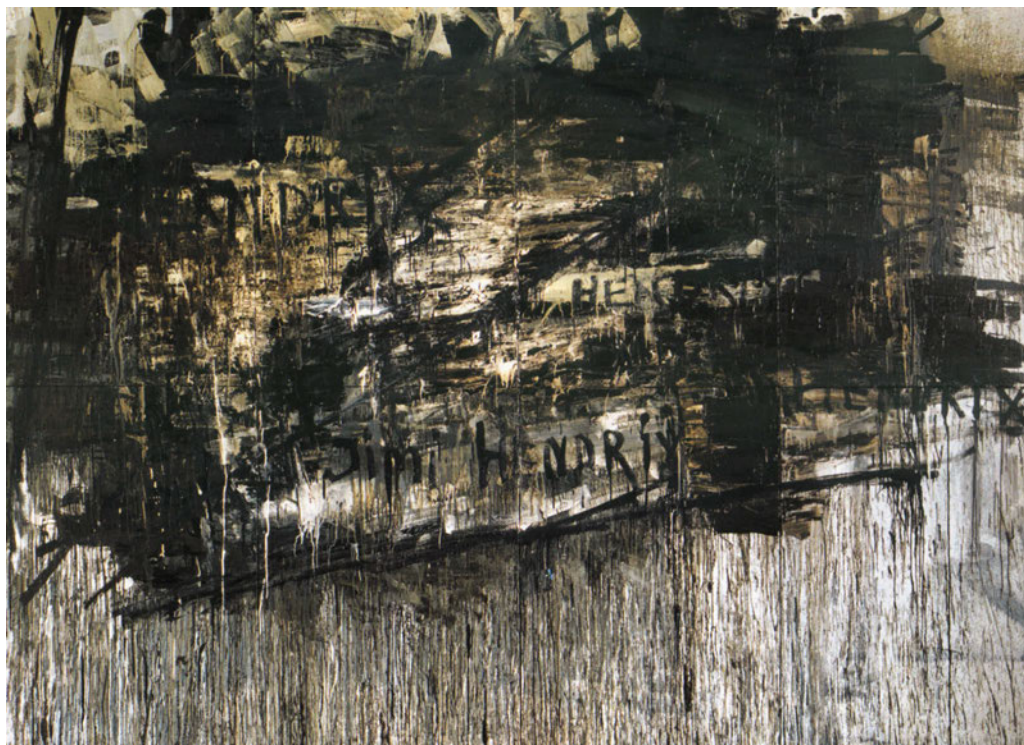

*Papilės piliakalnis. O. Vitkauskytės
knygyno Kaune išleistas atvirukas.
1936 m. Iš A. Jankausko archyvo*

*Penkiolikakamienė liepa Papilės parke.
2006 m. V. Girininkienės nuotr.*

„Railway to heaven“. Dr., al.
(230 × 360). 2003–2004 m.

„Gelžkelis Papilėje-2000“.
Dr., al. (247 × 149). 2000 m.

„Atsargiai eik per bėgius“.
Dr., al. (150 × 130). 2001 m.

Dail. Henrikas Čerapas

Medžio skulptūros
„Šv. Pranciškus
Asyžietis“ ir
„Angelas“.
Skulpt. Pranciškus
Veisas. 2006 m.
V. Girininkienės
nuotraukos

Užgavėnių „žydai“ prie Simono Daukanto
memorialinio muziejaus. Kaukių autorius
P. Veisas. 2004 m. vasario 24 d. SDM

Papilės Simono Daukanto vidurinės mokyklos 46-osios laidos abiturientai prieš Paskutinio skambučio pamoką prie Simono Daukanto memorialinio muziejaus. Tarp jų – muziejaus vadovė Danutė Veisienė (kairėje) ir klasės auklėtoja Elena Benetytė. 1997 m. gegužės 23 d. SDM

XVIII a. pab. akmenimis grįstas takas, vedęs nuo klebonijos prie Ventos. Atkastas 2006 m. Dabar juo galima nusileisti į Lakštingalų slėnį. 2006 m. gegužės 5 d. SDM

Gimė žmogus, gyveno žmogus, mirė žmogus...

Audronė Kiršinaite

Šiuose vienos papiliškės pasakytuose žodžiuose telpa visas žmogaus gyvenimo kelias. Tai tokia tiesų tiesa, kuri nusako neišvengiamumą bei laikinumą ir daugeliui neduoda ramybės: o kas po to? Kas laukia peržengus ribą, iš kur niekas negrįžo? Kaip ruoštis kelionei?

Atramos ir stiprybės ieškota Bažnyčioje ir tikėjime. Senųjų Papilės gyventojų lentynose ir komodose guli kartkartėmis dar paimamos *kantičkos*, maldaknygės: „Aukso altoriai“, „Novenos“, „Apmislijimai“. Jų puslapių baltumas, skaičiuojantis antrą šimtą metų, įgauna ne tik aukso spalvą, bet ir aukso vertę. Ne viena žmonių karta juose ieškojo tiesos, paguodos, nusiramavimo. Daugybė lūpų šnabždėjo:

„Aiškiai yra pasakyta smerčio ištarmė dėl visų žmonių: žmogus esi, numirsi. Kiekvienas nors būtų ponas, nors karalius, vienok turi pasiduoti smerčiui. Kad ateina smertis, nėra tokios galybės, kuri galėtų prieš jį atsispirti, atsispirti prieš ugnį, vandenį, geležį, atsispirti prieš karalių stiprybę, bet prieš smertį nėra jokia stiprybė atsispirti negali“¹.

Pasiruošusius ir nė nesitikėjusius tuojau mirti, pasenusius ir tik kelias dieneles pagyvenusius priglaudė Papilėje taip gražiai pavadintos kapinės: *Pilies, Pašalpos*, o kiek dar palydėta į kaimų kapelius, kaip bažnytinėse knygose rašoma, „*švęstus ir nešvęstus*“. Gyventojai dar ir dabar be ypatingos pagarbos taria: laisvamanių, savižudžių, nekrikštų kapai. Tie kapinių kampeliai jau susijungė su šventintų kapinių plotu, bet netoleranciją kitaip gyvenusiems, savo valia pasirinkusiems mirtį, šeimoms, nepasirūpinusioms vaikų krikštu, dar žymi kapinėse iškasti grioveliai, sudėtos akmenų tvorelės.

Kūdikių mirtingumas buvo didelis, tačiau tik vieną kitą palaidodavo nešventintame kapinių kampe. Žmonės skubėdavo ką tik gimusį silpną kūdikėlį pakrikštyti. Jei matydavo, kad nesusps nuvežti pas kunigą, jį pakrikštydavo „vaikus sugaunanti bobutė“.

XIX a. pabaigoje Papilės parapijoje kasmet buvo palaidojama dvigubai daugiau žmonių² (1 lentelė) negu XX a. viduryje³ (2 lentelė). Aišku, mirusiųjų buvo daugiau, negu įrašyta senosiose metrikų knygose. Jose nepažymėti žydai, evangelikai liuteronai.

Analizuojant katalikų kapinėse palaidotų mirusiųjų mirčių priežastis ir amžių, paaiškėja, kad XIX a. pabaigoje kasmet apie 30% mirusiųjų būdavo kūdikiai iki vienerių metų amžiaus, vaikai nuo 1 iki 5 metų sudarė 20%. Panašus mirtingumas buvo visoje Lietuvoje. Kauno gubernijoje XX a. pradžioje mirusieji iki vienerių metų sudarė 32,5%, nuo 1 iki 5 metų – 15,9%⁴.

¹ Alponso Ligorijuszo S. *Prisigatavojimas ant Smerczės arba apmislijimas apie amžinas teisibes*, Vilnius, 1863, p. 34–35.

² Метрические Погребательные Выписи Вьекшнянского Деканата, 1899 г., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 669, ap. 8, b. 117, l. 125.

³ Telšių vyskupijos Papilės parapijos mirties metrikų knyga 1948–1957, *Papilės bažnyčios archyvas* (toliau – PBA), nr. 4, l. 1–40.

⁴ Смертность, Памятная книжка Ковенской губернии на 1907 г., Ковна, 1906, с. 49.

1 lentelė
Mirusiųjų Papilės parapijoje 1895–1899 metais amžius

Metai	Mirė iš viso	Amžius (metais)											Duomenys iš LVIA
		Iki 1	1–5	6–15	16–25	26–40	41–60	61–70	71–80	81–90	91–100	Daugiau negu 100	
1895	157	46	44	7	5	7	21	11	6	10	-	-	f. 669, ap. 8, b. 95, l. 131–147
1896	132	53	21	5	5	9	14	14	5	6	-	-	l. 669, ap. 8, b. 108, l. 122–137
1897	144	31	30	19	8	10	11	12	13	10	-	-	f. 669, ap. 8, b. 111, l. 142–157
1898	147	34	35	15	5	9	16	17	10	5	-	1	f. 699, ap. 8, b. 114, l. 152–167
1899	132	42	14	5	3	10	16	12	14	13	3	-	f. 669, ap. 8, b. 117, l. 122–141
Per 5 metus	712	206	144	51	26	45	78	66	48	44	3	1	
%		28,9	20,2	7,1	3,6	6,3	10,9	9,2	6,7	6,1	0,4	0,1	

2 lentelė
Mirusiųjų Papilės parapijoje 1895–1899 metais skaičius (per mėnesį)*

Mėnuo	Metai						Iš viso	%
	1895	1896	1897	1898	1899			
Sausis	18	13	18	29	20	98	13,7	
Vasaris	11	14	16	34	17	92	22,9	
Kovas	18	5	10	14	19	66	9,2	
Balandis	11	15	14	4	3	47	6,6	
Gegužė	13	11	8	13	9	54	7,5	
Birželis	19	10	7	7	8	51	7,6	
Liepa	12	21	14	3	15	65	9,1	
Rugpjūtis	16	6	7	3	13	45	6,3	
Rugsėjis	15	5	20	9	9	58	8,1	
Spalis	7	12	-	6	5	30	4,2	
Lapkritis	8	7	20	11	6	52	7,5	
Gruodis	9	13	10	14	8	54	7,5	

Svarbiausios mažų vaikų mirčių priežastys – organizmo neprisitaikymas prie naujų sąlygų, ypač prie maisto, ankstyvi arba sunkūs gimdymai⁵.

1889 m. vidutinis mirusiojo amžius, įskaitant ir kūdikius, buvo 27 metai, be vaikų iki vienerių metų – 34,9⁶. 1890–1900 m. daug vaikų mirė nuo kokliušo, skarlatinos, difterito, bene dažniausia priežastis – silpni gimę. Suaugusiųjų mirčių priežastys labai įvairios: astma, apopleksija, žarnų užsivertimas, plaučių uždegimas, vandenligė, vėžys, skarlatina, senatvė.

Pastaroji tuomet prasidėdavo nuo 58–60 metų. Tiek metų sulaukusiam žmogui niekas nesivargindavo rašyti kitos mirties priežasties. Mirusių kūdikių amžius nurodomas kone dienų tikslumu, pvz., 4 d., 8 d., 3,5 sav.⁷

* 2, 3, 4 lentelės sudarytos remiantis mirties metrikų knygomis, kurios yra saugomos Papilės bažnyčios archyve.

⁵ Tercijonas V. Kūdikių mirtingumas Lietuvoje, *Motina ir vaikas*, 1937, nr. 4, p. 37–39.

⁶ LVIA, f. 699, ap. 8, b. 114, l. 152–167.

⁷ LVIA, f. 669, ap. 8, b. 114, 111, 108.

Ne vieną gyvybę nusinešdavo ir nelaimingi atsitikimai. Kasmet po keletą vaikų mirdavo nuo išgaščio, apsiplikę karštu vandeniu, paskęsdavo ir kitaip. Nereti įrašai apie mirusius dvynius, nuo skarlatinos bei šiltinės išmirusias ištisas šeimas. Apie 1912–1913 m. žmonės pradėjo sirgti raupais: „*Lenkų laikraščiai rašo, kad apie Papilę (Šiaulių p.) pasiplatinę raupai, 7 žmonės mirę. Žmonės čiepija raupus, kaip kas išmano*“⁸.

XIX a. pabaigoje retai kas sulaukdavo šimto metų. XX a. viduryje gerokai sumažėjo kūdikių ir vaikų mirtingumas. Mirę kūdikiai sudarė tik 10%, vaikai nuo 1 iki 5 metų – 6,5% (3 lentelė). Daugiausia mirdavo žiemos mėnesiais (2, 4 lentelės). Didžioji dalis vidutinio amžiaus žmonių buvo mirę nuo džiovos ir kitų plaučių ligų. 1945 m. mirė net 110 metų sulaukusi Viktorija Sakalaitė, 1948 m. – šimtmetis, kaip mirties metrikų knygoje pažymėta, gal 103 metų, Tadas Šliauteris iš Šėmetaičių kaimo⁹.

3 lentelė

Mirusiųjų Papilės parapijoje 1945–1949 metais amžius

Metai	Mirė iš viso	Amžius (metais)										
		Iki 1	1–5	6–15	16–25	26–40	41–60	61–70	71–80	81–90	91–100	Daugiau negu 100
1945	127	8	8	12	10	10	19	15	22	21	1	1
1946	85	12	10	4	3	6	13	14	17	6	-	-
1947	93	7	4	4	5	11	19	21	12	9	1	-
1948	75	11	4	2	3	6	12	12	17	5	2	1
1949	47	5	1	1	3	3	8	10	9	3	3	1
Per 5 metus	427	43	27	23	24	36	71	72	77	44	7	3
%		10,0	6,3	5,3	5,6	8,4	16,6	16,8	18,0	10,3	1,6	0,7

4 lentelė

Mirusiųjų Papilės parapijoje 1945–1949 metais skaičius (per mėnesį)

Mėnuo	Metai						Iš viso	%
	1945	1946	1947	1948	1949			
Sausis	14	9	6	4	8	41	9,6	
Vasaris	9	77	8	7	6	37	8,6	
Kovas	14	9	12	8	4	47	11,0	
Balandis	9	3	3	5	3	23	5,3	
Gegužė	10	8	9	4	4	35	8,1	
Birželis	11	4	14	8	2	39	9,1	
Liepa	17	7	4	4	3	35	8,1	
Rugpjūtis	5	5	11	6	1	28	6,5	
Rugsėjis	9	8	7	7	4	35	8,1	
Spalis	13	12	6	4	5	40	9,3	
Lapkritis	4	9	6	3	2	24	5,6	
Gruodis	12	4	7	15	5	43	10,0	

Paskutiniai karo metai nusinešė daug aukų, o ir pokaris grasino mirtimi. Daugybė žmonių buvo sušaudyti, užmušti granatų, sudraskyti minų arba patys nusižudė. Metrikų knygoje rastas įrašas:

⁸ Raupai, *Lietuvos ūkininkas*, 1913, vas. 7(20), p. 69.

⁹ PAB, nr. 15, l. 40.

„(...) pamišęs iš karo lauko pasikorė iš Biliūniškių k., palaidotas Pilies kapuose su bažnytinėmis apeigomis, apklausus vietos žmones apie jo silpną protą“¹⁰.

Keletą metų iš eilės po auką pasiimdavo dievaitis Perkūnas, savo duoklę pasigvelbdavo vanduo. Kaip daugelis pateikėjų sako, nieko nėra blogiau ir baisiau už netikėtą mirtį. Dar ir dabar tikima daugeliu mirties pranašavimų, perduotų iš senelių ir prosenelių. Vieni susapnavę keistesnę sapną atsikeldavo, pasimelsdavo ir tiek, kiti labai tikėjo sapnų, ypač blogų, išsipildymu. Antai: jei sapnuoji gėles – lauk širdies skausmo, uogas renki – laidotuvės, ašaros (9)*. Bulves sapne matyti – dantis ištraukti, sapnuoti rankos, pirštų skausmą, garsiai skambančią muziką – tai vis mirtis, artimo žmogaus netektis (6). Jei prisisapnuotų mirusysis, reikia stengtis su juo nekalbėti (8), nors kartais užtenka, kad tylomis praeitų pro šalį, žiūrėk, jau ką nors iš giminės ir išsiveda (19).

Mirtį išpranašaudavo ne tik sapnai, ją prišaukdavo gyvuliai ir paukščiai – kaukiantis šuo, į langą barbenantys paukščiai (18). J. Balys savo rinkinyje „Mirtis ir laidotuvės“ išspausdino keletą pastebėjimų iš Papilės krašto:

„Jei pavasarį ledus išnešus ant kranto pasilieka ledų lytys, tai reiškia, kad tais metais mirs labai daug žmonių¹¹; jei žiemą miške jaunų medelių viršūnės labai nulinkusios, mirs daug vaikų“¹².

Spėliojimais galima tikėti, galima ir netikėti, bet kas gimė, tas turėjo ir mirti. Nors Papilės ligoninėje ligoniams buvo skirta 10 vietų¹³, Tryškiuose taip pat darbavosi gydytojas Jankelis Kanas¹⁴, nedaugelis vežė daktarą pas susirgusį žmogų; skubėdavo kunigo. Susirinkę kaimynai ir giminės melsdavosi (18). Mirštančiojo lovą patraukdavo, kad angelai galėtų užėti (13). Vaikai suklaupdavo arčiau lovos, moterėlės skaitydavo maldas, poteriaudavo. Belaukdami kunigo, ligonio kambaryje ant stalelio pastatydavo kryžių, uždegdavo žvakę, padėdavo dubenėlį vandens, lėkštutę su vatos gumulėliais.

Kambaryje su ligoniu likdavo vienas žmogus. Įeinant kunigui susirinkusieji suklaupdavo ir giedodavo „Garbinkim Švenčiausiąjį Sakramentą“. Būdavo, kad parvežus kunigą žmogus pasitaisydavo (18).

Patys žmonės namuose turėdavo „sčestlyvo smerčio vandens“, jei nespėdavo kunigo parvežti, tai ir to užtekdavo (18). Pasak Šiaudinėje gyvenančio Stanislovo Daurgirdo, „ant ligone pakrapij švenstu vandiniu, užpečkį irgi, kad kap numirs namie velnių nebūtų“ (3). O J. Balys savo rinkinyje pateikia tokį nutikimą:

„Barvėdžių k. mirė ūkininkas B. Jį marinti, žinoma, susirinko kaimo moterėlės. Ligoniuui bemsirdinti, štai įbėga į trobą kaimynė G. ir pamačiusi bemsirštantį ima šaukti: „Skubiai uždarykite langus, uždarykite liuktus, nes velniukai įlėks pas ligonį!“ Moterėlės tuojau prišoko ir uždarė juškas, langus ir duris“¹⁵.

¹⁰ Ten pat, l. 18.

* Skaičius skliaustuose nurodo pasakotojo pavardę bendrame sąrašė, pateiktame str. pabaigoje. Vyr. red. pastaba.

¹¹ Balys J. *Mirtis ir laidotuvės*, Silver Spring, Md., 1981, p. 33.

¹² Ten pat, p. 41.

¹³ Lietuvos Medicinos, Veterinarijos ir Farmacijos personalo ir įstaigų sąrašas, Kaunas, 1926, p. 12.

¹⁴ Памятная книжка Ковенской губернии на 1907 год, Ковна, 1906, с. 176.

¹⁵ Balys J. *Mirtis ir laidotuvės*, p. 45.

*Jaunos moters
laidotuvės.
Ant mirusiosios
galvos uždėtas
veliumas. Velionės
artimosios (priekyje)
apsirišusios juodomis
skarelėmis.
Fotografuota prie
Papilės bažnyčios
apie 1933 m. ŠAM*

Matydami, kad ligonis pradeda visai silpti, būtiniausiai uždegdavo *grabnyčią* (20), nes ji apsaugo mirštantį nuo piktų dvasių arba velnių¹⁶.

Artimą Amžinybėn išleisdavo kalbėdami ištisinius poterius, giedodami „Amžiną atilsį“.

Užgriuvus bėdai skubėdavo mirusį pašarvoti. Prausdavo ir rengdavo namiškiai arba senesnė kaimo moteris. Jei prausė svetimas žmogus, tai jam atiduodavo dalį mirusiojo drabužių (18). Vieni prausdavo „nuo dūšios“ – padėdavo prie lovos dubenį ir gerai numazgodavo, o kiti tik šlapiu rankšluosčiu apšluostydavo. Vandens, kuriuo prausė numirėlį, stengdavosi neišpilti ant tako. Išsukuotus plaukus sudegindavo. Jei juos išmestum, reikštų didelę nepagarbą mirusiajam (19). „*Jei numirėlio plaukus paukšteliis įneštų į lizdą, tai tas medis nudžiūtų. Todėl nevalnu plaukų svaidyt*“, – sakė Kiñkių–Mėdvalakių kaime gyvenanti Ona Petrošiūtė.

Rūpestingesnės ir turtingesnės moterys įkapes dažniausiai turėdavo pasiruošusios, jei ne, tuomet laidojo su jau dėvėtais drabužiais arba skubėdavo pas vietinę siuvėją. Stanislovas Daugirdas iš Šiaudinės prisimena: „*Suknį gerą pirkdava, o kas neturėja, tą tas pates drabužes pakasi. Je švarūs, kad i dėvėti, galėja laidot. Je buva visai biednas i neturėja batų, tei kaimyna nupirka a sava atneši, basą jau tik nelaidoja*“ (3). Dažniausiai moteris ir vyrus apaudavo siūtomis šlepetėlėmis, vadinamomis *smerčio batais*.

Pasiūdintas įkapinis kostiumėlis (sijonas, švarkelis, palaidinukė) kartais dar ilgokai užsigulėdavo skrynioje. Mokytoja Julija Nocienė vaizdžiai pasakojo: „*sena panelė per Dievo kūno šventę ir Šv. Velykas eidavo į bažnyčią apsirengusi savo įkapiniu kostiumėliu. Juos reikėjo pravėdinti, kad kandys nesuėstų*“ (10). „*Senas panas rengdava daugiausia šviesiai. Jei ir sena – dėdava veliumą. O seną kavalierių tap parėdydava, kap žmogų (vedusį vyrą)*“ (17), – sakė Karolina Slabienė. Kiti mena, kad senas mergas laidodavę ir tamsiais rūbais, vienplaukes, gal tik rūtų pabarstydavę (10, 18). Mergaitėms, jau priėjusioms prie Pirmosios komunijos, visada dėdavo veliumą, o mažus vaikelius, nesvarbu, berniukas tai ar mergaitė, „*papuošdavo kaip lėles krikšto rūbais*“ (19).

Ištekėjusios moters įkapės būdavusios juodos, rudos arba tamsiai mėlynos spalvos, galvą apgobdavo balta arba

¹⁶Balys J. Tautosaka apie ugnį, *Naujoji viltis*, 1980, nr. 13, p. 95.

balta su juodais, pilkais brūkšneliais skaryte. Jaunas ištekėjęs moteris kartais šarvodavo tamsiais rūbais, bet dažniausiai jos buvo rengiamos vestuvine suknele ir uždedamas veliumas.

Daugelis papiliškių mena, kad moteris laidodavo ir su tautiniais rūbais. Iki Antrojo pasaulinio karo neretai buvo galima pamatyti pašarvotą moterį su tautiniu sijonu ir kostiuminiu švarkeliu. Jaunos moterys, kurios turėjo gražius tautinius rūbus, pageidaudavo, kad su jais būtų ir pašarvotos. Mokytoja Adolfina Balčiūnaitė-Karečkienė, mirusi 1992 m., į Amžinatvę taip pat išėjo papuošta tautiniais rūbais. Jos dukra Laimutė Garalienė pasakojo:

„Mama, jausdama silpnėjančią sveikatą, pati paprašė nupirkti tautinius rūbus. Vietinė siuvėja pasiuvo karūną, mama pasiruošė žiurštą, gintarinius karolius“ (5).

Neįprasta laidoti su papuošalais, bet jei moteris labai mėgdavo nešioti gintarinius karolius, dėdavo juos ne tik ant tautinių rūbų, bet ir ant paprastos įkapinės suknelės (19).

Vyresnės moterys ir dabar turi pasiruošusios įkapinius rūbus. Kai turėsi pasidėjusi, tai ir apvilks tokia suknele, kokios norėjai. Daugeliui „arčiau dūšios“ tamsios spalvos: juoda, alyvinė, mėlyna. Dabar parduodamos spalvingos suknelės tinkančios tik jaunoms. Aštuoniasdešimtmetė Kiñkių–Mėdvalakių kaimo giedotoja Ona Petrošiūtė apie mirtį kalba kaip apie viešnią:

„Įkapių dar neturiu, bet norėčiau ryškiai žalių ir kad skarytę užrištų, o ne kokią ten šaliką. Kokią užriš – tokią, aš jau tada nebepasirinksiu“.

Moterys dar būdamos gyvos nusakydavo, kaip turi būti pašarvotos, palaidotos, koks paminklas turi būti pastatytas, kas ant jo užrašyta. Antai Adolfinos Meižienės mama, 1956 m. palaidojusi žuvusį sūnų Donatą, prašydavo: „*Nepalaidok ant Donele, neužkrauk jam tokia sunkaus varga*“; ir tik tuomet, kai pamatė, koks paminklas pastatytas, kaip viskas atrodo, pasakė: „*Dabar galėsiu ramiai numirti*“ (9).

Mokytoja Adolfina Balčiūnaitė-Karečkienė pablogėjus sveikatai ne tik nusakė, kaip turėtų būti aprengta ir pašarvota, bet ir paprašė, kad ant paminklo būtų iškalti šie žodžiai:

*Čiulbės vyturėlis parskridęs,
Žydės Jiems gėlėlė kukli.
Ilsėkis, Tėveli, ilsėkis, Mamyte,
Gimtajam žemelės glėby (5).*

Buvo stengiamasi išpildyti visus mirštančiojo prašymus. Ką gali žinoti, kas nutiks, jei neįvykdysi, „*kap susitiksi i pasakys, ale gal būt vėla*“ (10). Matyt, abejodami pasakyto žodžio svarumu, prašymus kartais surašydavo testamente. Papilės gyventoja Danutė Vasiliauskienė išsaugojo pirmosios tėvo žmonos Onos Knašienės 1919 m. kovo 16 dieną surašytą testamentą. Jame rašoma:

*Domo Boruso
laidotuvės. 1930 m.
S. Vaitkevičiaus nuotr.
Iš A. Meižienės
albumo*

„Būdama dar visam prote ir supratime, ant nesitikėto mirimo, padirbo tą testamentą [...] Vyras mano Jonas Knašas po mano mirties per dvejus metus kožname mėnesyje turi užpirkti už mano vėlę (dūšią) po vienas šventas mišias ir Ražančių“.

Sakoma, kad prieš mirtį visi lygūs – ir turtingas, ir vargingas, o numiręs – nebe draugas.

Kas turėjo didesnę namelį – šarvojo didesniame kambaryje, o kas skurdžiau gyveno – virtuvėje, kartais kluone ar pirtyje. Tik patys seniausi papiliškiai mena vieną kitą išimtį. Adolfina Meižienė perteikia mamos atsiminimus apie pirmojo jos vyro Domo Boruso netradicines laidotuves 1930 m. Kadangi šis žmogus bažnyčiai nemokamai tiekė elektrą, klebonas leido jį pašarvoti bažnyčioje. Tai buvo neįprastas įvykis, o ir pačios laidotuvės buvusios labai iškilmingos.

Neturtingi žmogeliai skubėdavo užsakyti karstą (neturtingam kaimynai sudėdavo po lentą); kol vietiniai meistrai jį sukaldavo, namuose ruošdavo šarvojimo stalą ar šarvojimo lentą – šarvonę. Uždengdavo ją balta paklode ar lovatiese (*kapa*), vaikams po paklode dar patiesdavo antklodę ar pakišdavo smulkaus šieno. Gražiausiu užvalkalėliu apvilkdavo pagalvėlę ir guldydavo mirusį. Apie rankas apsukdavo rožinį, įdėdavo šventą paveikslėlį, moterims dažniausiai su Marijos, vyrams su Jėzaus atvaizdu. Ypač žiūrėdavo, kad viršuje būtų dešinė ranka. Tai svarbu todėl, kad prisikėlusysis Dievo teismui galėtų persižegnoti: „*Je dešinė bus apačioj, tai negalės jos ištraukt i nepersižegnos*“ (8).

Po šarvone dėdavo indą su šaltu vandeniu, geležį, magnetą (7, 12, 20). Galvos gale pakabindavo Marijos ir Jėzaus širdies paveikslus, tarp jų kryžių; jei neturėdavo pakabinamo, tai galvūgalyje pastatydavo nedidelį kryželį. Visus šarvojimo patalpos langus uždengdavo lovatiesėmis (*kapomis*). Jos buvo austos namuose, įprasto gedulingo spalvų derinio: juoda balta, juoda žalia, rečiau juoda mėlyna (2, 8, 18). Jei vienodų lovatiesių namuose nebuvo, tuomet skolindavosi. Plonesniu audeklu uždengdavo veidrodžius, baldų stiklus. Sustabdydavo laikrodį, jį vėl užsukdavo tik palaidojus arba praėjus metams po mirties (1).

Patalpą puošdavo kambarinėmis gėlėmis (*vazonais*). Dažniausiai jos: fikusai, oleandrai, mirtos, pelargonijos, kinrožės – stovėdavo galvūgalyje. Prie pašarvotojo degindavo 4–6 žvakės, kartais – 8, tai priklausydavo nuo žmonių turtingumo, kaip ir tai, kiek dienų laikydavo pašarvotą žmogų. Jono Balio knygoje apie papročius Papilėje rašoma:

„Budynės trunka 2–3 dienas. Dienomis giedamos įvairios giesmės, o naktį „Kryžiaus keliai“. Svečiai iškilmingai vaišinasi, žinoma, kas kaip gali. Valgyti per dieną duodava du sykiu ar daugiau, o naktimis – prieš „Kryžiaus kelius“ ir po jų; be to, dar duodava valgyti iš ryto ir prieš išvažiuojant su numirėliu“¹⁷.

Mirusiuosius nuo užkrečiamų ligų pašarvotus laikydavo tik vieną naktį, greičiau laidodavo ir neturtingus žmones. Stanislovas Daugirdas prisimena:

„Je išgalėdava, laikydava tris vakarus, o jei neturėja pinigų, palaidodava i ant rytojaus. Kur anų dėsi, je ant svetimos kvateros sėdi i sau ledva užsidirbi, iš ko visus prišersi“ (3).

Šermenis pradėdavo giedodami „Viešpaties Angela“, „Sveika Karaliene“, „Marija Magdalena“, kitas giesmes iš *kantičkų*.

Eidavo į budynes, lankydavo mirusiuosius labai įvairiai. Vienose šeimose vaikai jau nuo pat mažumės, 3–4 metų, kada jau galėdavo atsiminti, buvo vedami į budynes ir laidotuves. Neturtingai gyvenusieji dažniausiai vengdavo eiti į turtingesniųjų šermenis ir paaugusių vaikų ten neleisdavo. Turtingesni, tvarkingesni ūkininkai taip pat rečiau eidavo pas neturtinguosius. Liudvina Marcinkienė paaiškina:

„Kur visai biedni buvo, bijok į trobą atsistoti – utėlės ėjo. Nuėjau į pagrabą. Žinojau, kad negal eit į vidų, tai ant slenksčio atsiklaupiau. Vis tiek utėlė tik dygt į kelį. Negerai ant slenksčio klauptis, bet ar į utėles klaupsies. O kai iš to namo atėjo į uošvienės pagrabą, tai pridėjau valgyt ir pasakiau: „Eik ir melskis namie, bo utėlėm apkrėsi“.

Tik eidamos į artimųjų šermenis moterys rišdavosi juodas skareles. Svetimi rengdavosi nebūtinai tamsiai. Seniau tikėjo, kad jei nueisi pas mirštantį ar jau numirusį žmogų – gausi atlaidus pas Dievą. Dabar jei nueina, tai tik pas draugą ar giminę (6, 15, 17). Įėję jaunuoliai padeda krepšelį, pastovi, pasisveikina su namiškiais. Retai kuris sukalba poterėlius, o ir budėti jau ne visada naktimis bebudi (19).

Seniau žvakės degė ir dieną, ir naktį. Dieną prie mirusiojo susirinkusios moterėlės poteriaudavo, giedodavo. Jei pirmą vakarą susirinkdavo nedaug žmonių, tai niekas ir negiedodavo, bet retai taip būdavo, nes pasitaikydavo koks nors vietinis giedotojas, prie kurio dar vienas kitas prisidėdavo. Antrą vakarą giedodavo visada.

„Pradėdavo vadinamuosius Kalnus giedoti 22–23 val., kol pavalgydavo naktipiečius, tai ir švisti pradėdavo“ (12). Kiekvienas

¹⁷Balys J. *Mirtis ir laidotuvės*, Silver Spring, Md., 1981, p. 66.

didesnis kaimas turėjo savo giedotojus. Kiñkiuose buvo Antanas ir Jonas Jasai, Antanas Marcinkus, Ona Petrošiūtė dar ir dabar eina giedoti ir yra vietinių vadinama *pravadininke*. Papildė dabar yra 10–12 giedotojų. Agota Dainutienė vardijo Eugeniją Kasparavičienę, Eugeniją Virmauskienę, Stasę Žukauskienę, Marytę Lukošienę. Kartais, jei miestelyje miršta du žmonės, giedotojų grupė pasidalija perpus. *Kalnus* pradeda giedoti 22 valandą. Ant stalo giedotojams padedama tik vandens. Valgoma, kaip ir seniau, pagiedojus giesmes. Anksčiau šios vaisės buvo vadinamos *naktipiečiais*. Duodavo virtos mėsos, troškintų kopūstų, bulvių, alaus (18), iškepavo pyragų (20). Ne tik giedantiesiems, bet ir kitiems susirinkusiesiems duodavo sūrio, varškės, kartais net sriubos. Šermenims dažnai darydavo miežinį alų, turtingesnieji pjaudavo gyvulį (8).

Vargingesniuose nameliuose vakarienę duodavo tame pačiame kambaryje, kur pašarvotas mirusysis. Kartais, kol pavalgydavo, šarvonę su numirėliu uždengdavo audeklu, o kartais palikdavo neuždengtą ir niekam tai neatrodė įstabiai. „*Buvo žmogus, gyveno žmogus, mirė žmogus; draugavom, pažinom, kodėl aš negaliu prie jo pavalgyt?*“ – sakė Danutė Vasiliauskienė.

Jei trečią dieną susiruošdavo laidoti, anksti ryte rūpindavosi parvežti karstą ir, kol dar nesusirinkę žmonės, į jį įkelti numirėlį.

Kiekvienas didesnis kaimas turėjo savo dailidę ar šiaip žmogų, mokantį suręsti paskutinį namelį giminaičiui ar kaimynui. Daugelis Papildė prisimena Jaučkojį, Avižliuose – Kazimierą Balkauskį, Zabikuose – Antaną Daunį, Rudikiuose – Dominyką Joniškį, Kaiřiškiuose – Kazimierą Dilbytį, Šiaudinėje – Anužį.

Jei šeima turtingesnė, tai ir karstas gražesnis. Kas išgalėdavo nupirkti dažų, padažydavo juodai, rudai, jei ne – būdavo visai gryno medžio. Labai neturtingam kaimynai surinkdavo po lentą, tuomet apie dažymą nebuvo ko nė galvoti (18). Priklodavo obliuotų skiedrų, jų ir į pagalvėlę prikišdavo, audeklu išklodavo (17).

„Anksčiau būdava graba viršaus vidus pliks, nė dažyts, nė kalts. Tei tam viduj su grabnyčia išrūkydava kryžių. Daba buitinis viskų padara, medžiaga iškal, kų tin rūkysi, viskas gatavs“ (3).

Vaikų ir jaunų žmonių karstai būdavo gražiai apvainikuoti rūtomis, mažų vaikų karstelius puošdavo kambarinėmis mirtomis (19), vyresnių žmonių karstai būdavo be jokių papuošimų.

Atsiveikindami motinėlei ar tėveliui pabučiuodavo į kojas, į ranką, broliui arba vyrui – į veidą (13), kartais pasilikdavo nukirptą artimo žmogaus plaukų pluoštelį (18); nors „*numiris jau nebe draugs, bet kad artims, kur dėsys – reik atsiveikint*“ (3).

Kieme laukdavo vežimas, papuoštas medeliais. Iki 1940 m. vainikų menkai būdavę. Prieš Antrąjį pasaulinį karą tik turtingieji nupirkdavo vainiką stiklinėje dėžėje. Per vasarą juos laikydavo ant kapo, žiemai sunešdavo į kapinių koplyčią. Ateinantiesiems buvo labai gražu pažiūrėti (19). Apie 1935 m. jauniems žmonėms kartais nupindavo ilgus vainikus vežimui papuošti ir širdelės formos vainikus su vaškinėmis gėlėmis.

1946–1947 m. pradėta gaminti popierinius vaškuotus ir skardinius vainikus. Ypač daug gėlių būdavo vaikų ir jaunų žmonių laidotuvėse.

Jei neplanuodavo duoti *žėlaunų pietų*, tuomet valgydavo pusryčius (6), sugiedodavo „Viešpaties Angelą“, „Marija Marija“, „Visų Šventųjų litaniją“, „Dieve Aukščiausias“, kieme prie atidengto karsto nusifotografuodavo ir uždengę įkeldavo į vežimą ar roges, apklotus audeklu. Medelių viršūnėse plevėsuodavo juodos baltais kryželiais arba baltos juodais kryželiais vėliavėlės, atsižvelgiant į mirusiojo amžių. Karsto nešėjai stovėdavo vežime persijuosę namie austais rankšluosčiais (18). Rankšluosčius nešėjams atiduodavo. Jie buvo niekur nenaudojami, saugomi kaip prisiminimas ir ryšys su tuo mirusiu žmogumi (5).

Jei mirusįjį laidodavo Pilies ar Pašalpos kapinėse, vežimų vilkstinė judėdavo bažnyčios link. Prie giedotojų, giedančių „Visų Šventųjų litaniją“, „Amžiną atilsį“, prisidėdavo kiti palydintieji. Miestelio grindiniu vežimai nudardėdavo iki bažnyčios, tuomet karstą iškeldavo, padėdavo ant neštuvų ir, pasitikus su vėliavomis ir žvakidėmis, lydėdavo į bažnyčią. Medeliai ir vainikai dažniausiai likdavo vežimuose, nors nuotraukose jų galima pamatyti ir bažnyčioje šalia karsto.

Po Šv. Mišių procesija pajudėdavo kapinių link. Karstą nešdavo ant neštuvų, uždengtų lovatiese. Jei laidotuvės buvo iškilmingesnės, gedulo vėliavų būdavo ne 2, o 4 arba 6, tuomet 2 arba 4 vėliavas nešdavo šalia karsto kartu su žvakidėmis ir ilgaisiais vainikais.

Kaimo kapeliuose, kur, kaip bažnytinėse knygose rašoma, „*laidojo patys žmonės*“, didelio kryžiaus dažniausiai neturėdavo, tad nešdavo mažą kryželį arba net nupintą iš gėlių. Ona Petrošiūtė, dalyvavusi daugelyje laidotuvių, pasakoja:

„Kinkiške iš ryta, anksčiau, atlikdava Mišias, kartas bagotesni į bažnyčią i nabaštika veždava, bet dažniausia grįžį po Mišių patys palaidodava. Kur tin su arklis nabaštika barškinsi“ (13).

Kartais vyrai nešdavo ant rankų vaikų karstelius, bet įprasta, kad berniuko karstelį neštų mergaitės, o mergaitės – berniukai. Bažnyčioje buvo balti *moreliai* vaiko karstui padėti. Iš Rudikių kaimo kilusi Zofija Jankienė mena, kad broliuko karstelį į Rudikių kapines nešė mergaitės, dvynukų karstelį taip pat nešė mergaitės. Pastarosios laidotuvės buvusios išpūdingos: nesant liepto per upę, dvynių karstelį plukdė iš Krioklių kaimo į Žalpių kapines (6).

Dabar viskas kitaip, kaip senoliai sako, daug patogiau. Muzikantai ir giedotojai atvažiuoja iš Viekšnių, Telšių, Mažeikių, net iš Klaipėdos. Duoda adresus, telefonų numerius – tik užsakyk.

„Pasiskambinsi, susišnekėsi par tilipona – i pribūs. Jaunų neišmokėm gydot, tei jauni į senų pagrabus i nein“ (14), – sako Justinas Plo-nys iš Kařiškių, atvažiuojantis lankyti giminių kapų Šiaudinėje. Kiti pateikėjai atitaria: „*Mirusiam turi būti ramybė ir jokių ten dūdų. Nors ir anksčiau dūduodavo. Muzikantai kaip išvažiuodavy į laidotuves, tai kartais iš vienu į kitas, palaidojus atsitikdavo vestuvės, o bevažiuojant iš vestuvių, žiūrėk, vėl kas numiręs, taip muzikantų ir nebūdavo namie po dvi savaites*“ (16).

*Papiliškio laidotuovės.
Karstas apdėtas
iš ažuolų lapų
nupintais vainikais
ir girlianda.
Susirinkusiųjų
paskutinėje eilėje
stovi muzikantai.
Apie 1940 m. ŠAM*

Dabar nori kuo gražiau palaidoti, dabar visus kaip bajorus laidoja (17). „*Ne tik ant graba užties divoną ir jį užkas, ale dar i duobės kraštus išmuš firankum; kap reik užkast, tei tos firankas tik painiojas*“ (13). Ona Petrošiūtė dar mena laikus, kuomet kapinėse giedodavo gražiąją „Visų Šventųjų litaniją“, „Dievas – paguoda mūsų“. Grįžusieji iš laidotuvių dar ir dabar laikosi senosios tvarkos: tuojau plaunasi rankas, uždega žvakės, sukalba poterius ir gieda giesmes (17), tik dabar dažniausiai giedama iš naujų giesmių knygučių.

J. Balio rinkinyje užfiksuotas toks senųjų papiliškių pasakojimas:

„Pirmasis mirusio paminėjimas ruošiamas 9 dienoms praslinkus nuo mirties ir vadinasi devintinė. Ry tą visi kviestieji svečiai eina bažnyčion mišioms, o vakare renkasi į paminėjimą namuose, kur giedama „Kryžiaus keliai“. Susirinkusieji vaišინasi“¹⁸.

Dabartiniai Papilės gyventojai kalba, kad devintinėms kartais susirinkdavo tik patys artimiausieji, jie nei į kapines, nei į namus neidavo – pasimelsdavo bažnyčioje (13). Kaip bebūtų keista, Papilės krašte devintine vadinamas pirmas paminėjimas, nesvarbu, ar tai būtų po devynių, ar po trisdešimties dienų (2, 8, 13, 19). Devintinė turi būti. Jei jų nepadarei, tai tada *keturnedėlį* (30 d.) vadina devintine. Nei per devintinę, nei per *keturnedėlį* nevaišindavo, nors „*je kas išgal pavaišint, dara balių – tada Kalnus geist*“ (14).

Adolfina Meižienė vaizdžiai pasakoja apie pasirengimą paminėjimui:

„Atsikeliu anksti rytą, nublizginu kapus, pamerkiu gėlelių, ant kapo prieš Mišias uždegu žvakelę. Po Mišių visi susirenka prie kapo, sugieda „Amžiną atilsį“, „Viešpaties Angelą“, „Marija Marija“. Parvažiuoę persižegnoja, pavalgo šaltų patiekalų, tuomet nurenkami indai, uždegamos žvakės, ant stalų padedamos maldaknygės ir pradedama giedoti „Karunka“, po to – „Kalnai“. Po giesmių dar sugiedodavo „Amžiną atilsį“, pakeisdavo staltieses ir toliau vaišindavosi“ (9).

¹⁸Balys J. *Mirtis ir laidotuovės*, Silver Spring, Md., 1981, p. 116.

*Gedulinga eisena
į Pilies kalno kapines.
1956 m.
Iš A. Meižienės
albumo*

*Prabangios laidotuvių.
Apie 1938 m.
B. Barkausko nuotr.
Iš S. Kviescevičienės
albumo*

Dauguma papiliškių sako, kad svarbiausia – *atlikti metinę* (metai nuo mirties dienos). Jei miręs vyras, šeimos tėvas, vis tiek švenčiamos metinės, nesvarbu, kad gedėti galima tik pusę metų. Susirinkusieji dalyvauja Šv. Mišiose, kapinėse sukalba poterius, pasimeldžia, sugieda „Viešpaties Angelą“, „Amžiną atilsį“. Grįžę namo visų pirma pavalgo, po to gieda „Kalnus“ bei giesmes už visus giminės mirusiųosius paminėdami vardus. Po tų giesmių nuimamas gedulas. Tai padaro vyresnis giminės žmogus. Moteriai nurišama gedulinga skarelė ir užrišama balta, vyrui nuardoma juostelė nuo atlapo (19). Seniau gedulą daugelis nešiodavę, 5–6 metų mergaitės ryšėdavusios juodus kaspinus, paaugusioms įtaisydavo tamsesnius rūbus. Mirus jaunam žmogui ryšėjo baltas skareles.

Kapams tvarkyti neskirdavo daug dėmesio, apgerbdavo tik prieš pagrindines šventes. Būdavo ir taip, kad vaikai nežinodavo, kur yra palaidoti jų tėvai:

„Kad augom, tėvas nežinojo, kur parodyti senelių kapą. Suaugom į merges, o nežinom, kur kapai. Tėvas sakė, kad jis pats nežino, kokioj vietoj palaidoti jo tėvai“ (8).

Aplankydamo kapus prieš Velykas, Sekmines, Vėlines. Kapinės kartais buvo ta vieta, kur nežinojai konkrečios palaidojimo vietos, bet žinojai, kad čia yra tavo senelių, prosenelių kelio į Amžinybę pradžia.

Kaimuose tris dienas prieš Šeštines rinkdavosi giedoti „Visų šventųjų litanijos“, „Dievas – mūsų prieglauda“. Šeštinių rytą kas anksčiau pradėdavo giedoti: „Kinkia geist, Zabikia geist. Vyrų daug geiduodava. Jauns, sens – visi“ (13). Vykdavo gegužinės pamaldos, *mojava*.

Pasak Stanislovo Daugirdo, seniau tvarka buvusi kita: „Kepuri turėje ant kapų nusiimt, pypkas nerūkysi, degtienes negersi“ (3).

Senoliai teisūs, dabar pilni kapeliai gyvų ir šilkinų, plastmasinių gėlių. Per Vėlines mirguliuoja įvairiaspalviai žibintai, tuo metu lyg ir sušildantys lapkričio vėsa. Tik žmonės skuba. Retai kam lieka laiko sukalbėti poterėlį, pasimelsti už savo artimuosius, nors ir gerai žinom, kur jie palaidoti. O ką jau bekalbėti apie nepažįstamojo prašymą, iškalta ant paminklo: *CZE ILSAS KUNAS IONA / SZIORKAUS MERI 1910 M. / BIRZELE 4 D. MILAS SKAITI- / TOIAU ESMU PEVNAS KAD / TUIAU SUSEISMA. PRASZOM/SUKALB. VIENA SV. MARIA.*

Tiek nedaug...

Pasakojo

1. Adomavičienė Filomena Genovaitė, 56 m., gyv. Papilėje.
2. Dainutienė Agota, 76 m., gyv. Papilėje.
3. Daugirdas Stanislovas, 90 m., gyv. Šiaudinėje.
4. Daugirdienė Elzbieta, 79 m., gyv. Šiaudinėje.
5. Garalienė Laimutė, 45 m., gyv. Naujūjoje Akmenėje.
6. Jankienė Zofija, 74 m., gyv. Papilėje.
7. Jazbutienė Stanislava, 63 m., gyv. Vilniuje, iki 1955 m. gyvenusi Papilėje.
8. Marcinkienė Liudvina, 87 m., gyv. Kiškių–Mėdvalakių k.
9. Meižienė Adolfina, 59 m., gyv. Papilėje.
10. Nocienė Julija, 78 m., gyv. Papilėje.
11. Norvydienė Joana, 71 m., gyv. Papilėje.
12. Petkienė Pranciška, 75 m., gyv. Papilėje.
13. Petrošiūtė Ona, 79 m., gyv. Kiškių–Mėdvalakių k.
14. Plonienė Janina, 63 m., gyv. Kaiřiškiuose.
15. Plonys Justinas, 71 m., gyv. Kaiřiškiuose.
16. Sinkevičienė Ona, 87 m., gyv. Papilėje.
17. Slabienė Karolina, 78 m., gyv. Ventojė, kilusi iš Avižlių k.
18. Šiaulienė Bronislava, 85 m., gyv. Papilėje*.
19. Vasiliauskiene Danutė, 82 m., gyv. Papilėje.
20. Žalienė Julijona, 79 m., gyv. Kiškių–Mėdvalakių k.

* Pateikėjos pasakojimą pagal A. Kiršinaitės sudarytą anketą „Marinimo ir laidojimo papročiai“ užrašė Genovaitė Putinaitė. Kitų pateikėjų pasakojimus užrašė A. Kiršinaitė. Rankraščiai saugomi pas ją.

Papilės apylinkės kapinės*

Virginija Jurėnienė

Vilniaus universitetas

*Kapeliai, kapeliai gražiai išrėdyti,
Meldeliais, žolynais eilėmis apkašyti,
Kryželiais ir kryžiais it sėte nusėti.*

(Tėvynės sargas, 1900)

Svarbus Papilės praeities pažinimo šaltinis – miestelyje ir jo apylinkėse esančios kapinės. Jų Papilės apylinkė turi 24, veikiančias – 3. Rašytiniai šaltiniai byloja, kad seniausios yra Šiaudinės kapinės, minimos jau 1808 metais¹. Tačiau plačiausiai aprašytos yra Papilės miestelio **Piliakalnio** (rašytiniuose šaltiniuose vadinamos **Pilies**) parapijos **kapinės**, nes čia ilsisi istorikas S. Daukantas. Papilės Piliakalnis stūkso kairiajame Ventės, juosiančios visą miestelį, krante.

Piliakalnyje laidoti pradėta XIX a. 7–8 dešimtmečiais. Tai liudija antkapiniai užrašai. Istorikas S. Daukantas palaidotas 1864 metais. V. Merkys apie jo laidotuves rašė:

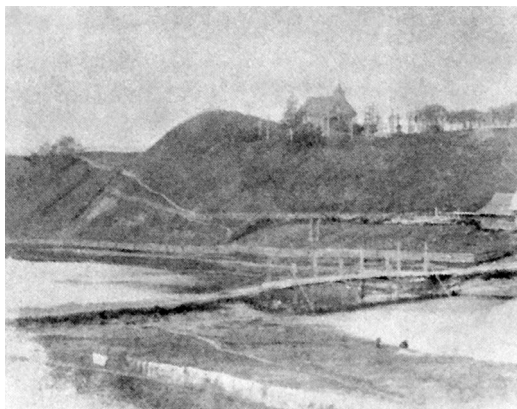
„Laidotuvės įvyko gruodžio 8 d. [...] Eisena traukė iš miestelio prie piliakalnio. Supylė naują kapą. Užritino akmenį su užrašu: „D. D. G. Cze Guli Kunas Symana Daukąta Rasztininka Warga Pieleš Gimuse Metuse 1793 Miruse 1864 M. Sijkie 6 Dienoi“².

Šis antkapinis akmuo šiuo metu yra muziejaus kieme**.

1884 m. S. Daukanto globėjas klebonas Vaišvila, prisiminęs Papilės kalnelį, užsakė naują antkapio plokštę, kuri netrukus atsirado ant žymaus istoriko kapo su užrašu:

„Ateivi! Minėk sau, jog čion palaidotas Simanas Daukantas, pirmas iš tarp mokytų vyrų, rašytojas senovės veikalų Lietuvos, Žemaitijos, kaip ir kitų naudingų knygelių. Jis per savo gyvenimą, it vargo pelė, be paliaubos triusėjo vienutinai žemaitiškai rašyti dėlei naudos vientaučių. Gimė 1793 m. 28 d. spalinio mėn. Mirė 1864 m. 24 d. lapkričio. Ištark: Viešpatie! Duok jam atsilsį amžiną. Palaidojęs ant jo kapo įsteigiau su užrašu užristi tą akmenį. Papilės kleb. Vaišvila“³.

Spaudoje jau 1899 m. apie Pilies kapines buvo rašoma, kad jose esąs bran-

*Pilies kalno kapinės
XIX a. pabaigoje.*

Centre –

*Švč. Dievo Motinos
Škaplierinės koplyčia.*

*Iš XIX a. pab.
spaudos*

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2002 12 10.

¹ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1671 (Telšių vyskupijos kurijos fondas), ap. 4, b. 472, l. 418.

² Merkys V. *Simonas Daukantas*, Vilnius, 1991, p. 186.

** Plačiau apie tai žr. V. Girininkienės str. „Simonas Daukantas ir Papilė“.

³ *Ten pat.*

*Pilies kalno kapinės
2002 metais.
A. Juodpusio nuotr.*

*Simono Daukanto
kapas. 1926 m.
S. Vaitkevičiaus nuotr.
PMM*

gus kiekvienam lietuviui rašytojo S. Daukanto kapas. Ant jo gulinti didelė akmenų plyta su ilgu žemaitišku užrašu⁴. Metų pabaigoje spaudoje pasirodė žinutė, kad kapinės užžėlusios žolėmis ir karklynais⁵. 1924 m. oficioze teigiama, kad S. Daukanto kapas kasmet apaugęs vis didesniais krūmais ir todėl esą sunku jį surasti; jis atrodoš visai apgailėtina, lenta kojomis mindžiojama⁶. 1925 m. į Papilę atvyko knygnešys Antanas Raudonis, kuris S. Daukanto kapą buvo lankęs 1920 metais. Jis kunigui Vincentui Jarulaičiui pareiškė norįs padaryti S. Daukantui naują paminklą⁷. A. Raudonio sumanymui pritarė minėtas kunigas, Šiaulių apskrities valdyba ir vietos savivaldybė. Knygnešys iš akmens nukalė stilizuotą kryžių. Klebono Ignoto Vaišvilos* parūpintos plokštės gale atsirado iš akmens iškalta figūra, panaši į vėtros nulaužtą ažuolo kamieną, su įrašu: „*Simonui Daukantui. Iki visuomenė pastatys paminklą, atitinkamą nuveiktiems*

⁴ Iš Papilės, *Tėvynės sargas*, 1898, nr. 6, p. 46.

⁵ Papiliai, *Ūkininkas*, 1898, nr. 12, p. 189.

⁶ Daukanto kapas, *Lietuva*, 1924, rugpj. 26.

⁷ Laikinas paminklas Daukantui, *Lietuva*, 1925, rugpj. 2.

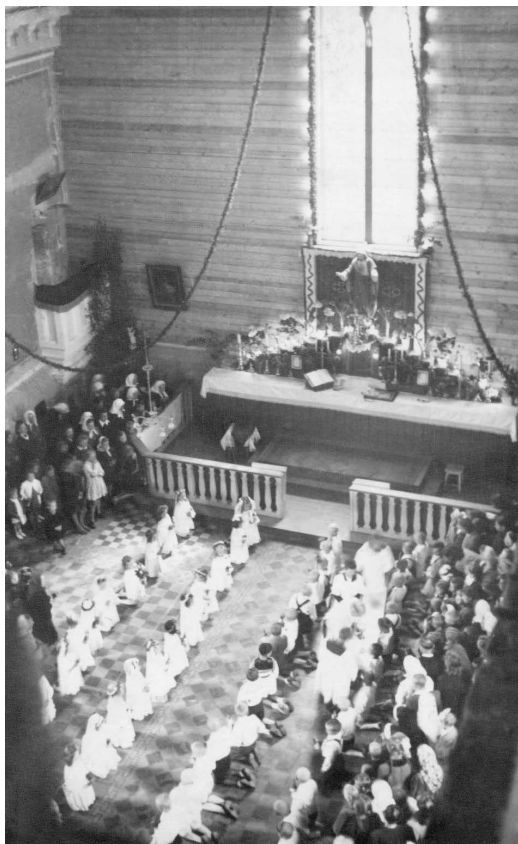
* Plačiau apie I. Vaišvilą žr. V. Merkio str. „Simono Daukanto globėjas kun. Ignotas Vaišvila“.

*Tavimi darbams, Tavo atminčiai skiriu šį savo rankų d[arbo] paminklą. A. Raudonis. 1925 m.*⁸ B. Kviklys nurodo, kad 1926 m. Šiaulių apskrities valdyba kapavietę padengė betonu ir apjuosė stora grandine⁹. Paminklas atidengtas ir pašventintas 1926 m. spalio 31 dieną. Iškilnėse dalyvavo J. Staugaitis, universiteto rektorius prof. M. Biržiška, prof. P. Bučys, dr. J. Yčas.

Sutvarkius S. Daukanto kapą, Papilėje išliepsnojo aistros. 1929 m. prasidėjo „Pilies kapų byla“, kuri truko iki 1930 m. birželio 1 dienos. Parapijos gyventojai piktinosi, kad Pilies kapų piliakalnyje laidojami nekatalikai (evangelikai liuteronai), ir reikalavo, kad kapai būtų pašventinti. Papilės klebonas ne kartą kreipėsi į Telšių vyskupijos kuriją, prašydamas leidimo pašventinti piliakalnį, kad jis taptų neatskiriama Pilies kapų dalimi. Papilės kunigas nurodė, kad šis klausimas Papilės parapijoje esąs opus: leidus nekataliką laidoti piliakalny, bruzda parapijiečiai kaltindami kleboną, o nekatalikai, tokio leidimo negavę, irgi bruzda reikšdami nepasitenkinimą¹⁰.

Kita priežastis, vertusi greičiau spręsti Pilies kapinių klausimą, buvo ant piliakalnio vykstantys iškilmingi renginiai¹¹. 1928 m. gegužės 15 d. ant Pilies piliakalnio 160 šaulių būrys pasodino ažuoliuką, kurį pavadino „Dešimties metų Nepriklausomybės sukaktuvių ažuolu“, o aikštę – „Nepriklausomybės aikštė“¹². Klebonas ir Papilės visuomeninės organizacijos reikalavo leisti pašventinti piliakalnį. Jie 1929 m. balandžio 20 d. Telšių vyskupijos kurijai nusiuntė savo priimtą nutarimą, kuriame buvo prašoma piliakalnį „nusavinti katalikiškiems tikslams“¹³. 1930 m. gegužės 3 d. Telšių vyskupijos kurija raštu nr. 1436 leido prijungti piliakalnį prie Papilės parapijos kapų ir pašventinti¹⁴.

Kaip atrodė Pilies kapinės tarpukariu? Iš Vieکشnių dekanato pranešimo Telšių vyskupijos kurijai žinoma, kad kapinės buvo aptvertos spygliuota viela. Jų būta tvarkingų, gyvuliai nesigainė, nes buvo užrakinami vartai¹⁵. Ka-

*Pilies kalno
Švč. Dievo Motinos
Škaplierinės
kopyčios vidus.
Apie 1946–1950 m.
Iš S. Balčiūno
albumo*

⁸ Merkys V. *Simonas Daukantas*, p. 187.

⁹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Bostonas, t. 4. p. 442.

¹⁰ LVIA, f. 669, ap. 48, b. 274, l. 2.

¹¹ *Ten pat*, l. 4.

¹² *Ten pat*, l. 37.

¹³ *Ten pat*, l. 3.

¹⁴ *Ten pat*, l. 10.

¹⁵ *Ten pat*, l. 19.

pinėse stovėjo Švč. Dievo Motinos Škaplierinės koplyčia, pastatyta klebono Ambrozevičiaus ir parapijiečių lėšomis¹⁶. Pranešime nurodoma, kad koplyčią reikia remontuoti, tačiau joje Šv. Mišias laikyti galima. Jos buvo aukojamos retai, čia tik vykdavo gegužinės pamaldos ir dažniausiai per Vėlines buvo kalbamas Jėzaus Širdies rožančius. Koplyčios dydis – 8 × 8 m¹⁷. Sudegus Papilės bažnyčiai, nuo 1946 m. Šv. Mišios buvo aukojamos koplyčioje. Pastaroji sudegė 1950 metais¹⁸. Šiandien koplyčios vietoje supilti kapai, tačiau ją gerai atsimeina vietos gyventojai.

Piliakalnis jau XX a. 8 dešimtmetyje buvo prilaidotas – kapai nusidriekė toli į pietus, ir žmonės savavaliaudami pradėjo laidoti šiauriniame piliakalnio šlaite¹⁹. Naujosios kapinės riboženkliais pažymėtos 1990 m., tačiau jose laidota nenoriai²⁰. Senąsias ir naujasias kapines skiria kelias į Raudėnus. Naujosios kapinės aptvertos vielų tinklo tvora. Pilies kapinių kaltiniai geležiniai vartai yra restauruoti. Jų varčios iš betono. Vartai dvivėriai, iš geležinių strypų. Vertikalūs strypai turi spiralinius ir S pavidalo ornamentus. Pilies kapinėse auga klevai, ažuolai, liepos, uosiai, beržai. Senosios ir naujosios piliakalnio kapinės tvarkomos, jos turi pagrindinius takus ir takelius, kurie yra prižiūrimi, naujosiose – kai kur užžėlę žole.

Tačiau pagrindinis kapinių elementas yra kapai su paminklais. Seniausias žinomas palaidojimas siekia 1864, o paskutinis – 2002 metus. Pilies kapinėse laidota kojomis į koplyčią ir į bažnyčią, naujosiose kapinėse – kojomis į bažnyčią. Pilies kapinėse yra keletas XIX a. pabaigos – XX a. pradžios kaltinių 91–113 cm aukščio kapų tvorelių. Jos darytos iš dviejų horizontalių kartelių su vertikalių strypų eilėmis. Strypų viršūnės paplatintos ir nusmailintos. Juostų ir strypų susidūrimų vietose matyti spiralės arba S pavidalo ornamentų. XX a. 7 dešimtmetyje jau naudojama suvirinimo technika. Tarp dviejų, o kartais ir trijų rėmų išdėstyti geometriniai motyvai: S, C, /, apskritimai, trikampiai, rombai, kvadratai. Iš augalinių motyvų populiariausi yra tulpė ir lapai. Šios rūšies motyvai gali būti savarankiški arba įkomponuoti į kvadratą, apskritimą. Kartais tarp augalinių motyvų įterpiamas kryželis. Vienoje tvorelėje gali būti keletas skirtingų motyvų. Naujosiose kapinėse yra visai žemų, 20–25 cm aukščio tvorelių. Jų raštai nesiskiria nuo aukštesnių tvorelių. Pilies ir naujosiose kapinėse yra kapų, apjuostų teraco ar šlifuoto akmens apvadais. Naujosiose kapinėse šeimų kapavietės iš kraštų lygios, apipiltos smėliu, o viduryje yra rombo pavidalo rentinėlis iš šlifuoto akmens arba teraco. Abiejose kapinėse yra keletas kapų, kurie apkloti sintetinė žalios spalvos danga. Ant kai kurių galvūgalyje pasodinti du medeliai – tujos arba buksmedžiai. Kapai apsodinti vienos rūšies arba įvairiomis gėlėmis, dažniausiai begonijomis, gvazdikėliais. Pasitaiko ir dirbtinių gėlių.

Pilies kapinėse rasti septyni XIX a. pabaigos lietiniai ketaus kryžiai. Jie yra ažūriniai arba lygūs, įtvirtinti į tašyto akmens pagrindą. Jų kryžmų galai paplatinti, susikirtimo vietoje pritvirtintas Krucifiksas. Kapinės taip pat turi XIX a. pabaigos – XX a. pradžios kaltinių stiebinių ir rėminių kryžių, įtaisytų į betono ar akmens pagrindą. Septynių stiebinių kryžių kryžmų šonuose iškalti spiraliniai ar kampuoti ornamentai, spindulėliai, išeinantys iš kryžmų susikirtimo vietos. Dviejuose rėminiuose kryžiuose įvai-

¹⁶ *Ten pat*, l. 42.

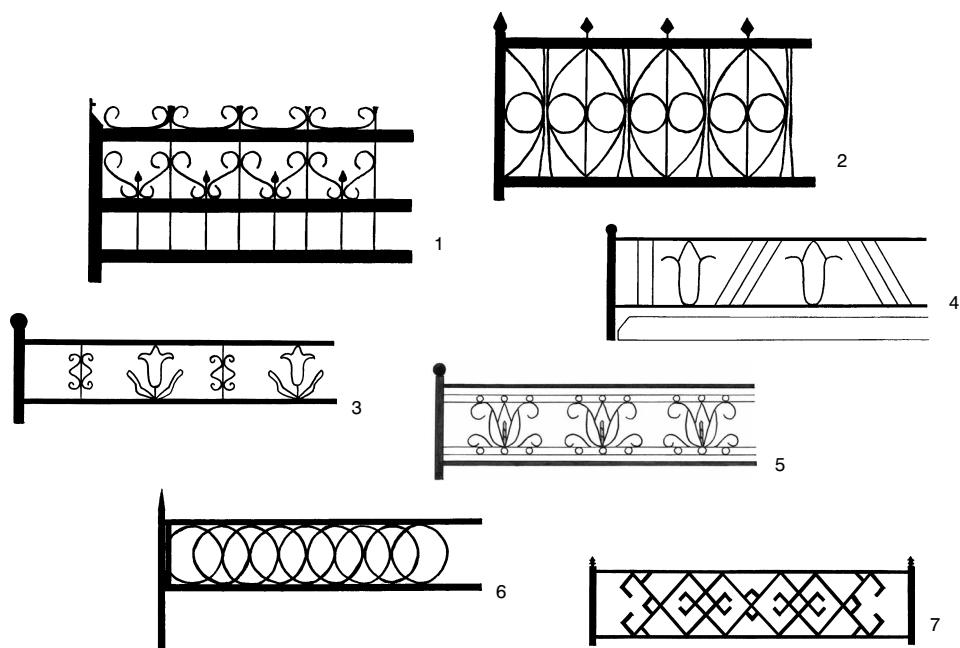
¹⁷ *Ten pat*.

¹⁸ Bučelis J. *Ką aš žinau apie Papilę?*, Papilė, 2002, p. 62 (rankraštis).

¹⁹ Raustis A. Pavojus Papilės piliakalniui, *Vienybė*, 1975, liepos 30.

²⁰ Rozga L. Kapinės piliakalnyje, *Vienybė*, 1990, ko-vo 30.

riai sukomponuoti S, C bei spiralės pavidalo ornamentai. Kaltinių kryžių galai paryškinti platesniais ornamentais: trimis pusapskritimiais, širdimi. Kryžmų susikirtimo vietose pritvirtinti metaliniai krucifiksai. Kapinėse yra ir XX a. pirmosios pusės kaltinių ornamentuotų kryžių. Jie įtaisyti į tašyto akmens pagrindą. XX a. antrosios pusės antkapiniai paminklai yra įvairių formų teraco paminklai, o naujosiose kapinėse vyrauja šlifluoto akmens stelos.

Pilies kapinėse, be S. Daukanto paminklo, išsiskiria Irenai Veisaitei ir tautodailininkui mokytojui Vytautui Valiukui, Baldauskams ir Šilkams pastatyti antkapiniai paminklai. V. Valiukui skirto paminklo autorius – Akmenėje gyvenantis dailininkas ir skulptorius Stanislovas Adomaitis. Jis koplytstulpyje pavaizdavo Rūpintojėlį, dešinėje rankoje laikantį verpštę, kuri simbolizuoja V. Valiuko kūrybą. Koplytstulpis užsi- baigia kaltiniu stilizuotu kryžiumi. Paminklas stovi ant betono pagrindo. Dėmesį patraukia ir ant Jono (1894–1960)

Pilies kalno kapų metalinės tvorelės:

- 1 – Barboros Jasinskaitės (m. 1956) kapo tvorelė (h – 0,45 m);
- 2 – Čekanauskų šeimos ir Vlodo Norkaus kapų tvorelė (h – 0,46 m). Apie 1956 m.;
- 3 – Barboros Augustinienės (m. 1950), Onos Montartienės (m. 1972), Vincento Montarčio (m. 1982), Stanislovos Augustinavičienės (m. 1985) kapų tvorelė (h – 0,22 m);
- 4 – Aldonos Anužienės (m. 1975) kapo tvorelė (h – 0,31 m);
- 5 – Kazimiero Misiulio (m. 1945) ir Onos Misiulienės (m. 1969) kapų tvorelė (h – 0,39 m);
- 6 – Barboros ir Jono Juškų ir jų šeimos kapų tvorelė (h – 0,23 m). XX a. 2-oji pusė;
- 7 – Poeto, kunigo Stasio Budavo tėvo Juozapo (m. 1945), motinos Mortos (m. 1930), sesers Stefanijos (m. 1998) ir kitų giminės narių kapo tvorelė (h – 0,28 m).

Visų kapinių antkapinius kryžius ir tvoreles „Versmės“ ekspedicijos metu 2002 m. liepą piešė dail. Jurgita Jasinskaitė

*Tautodailininko Vytauto Valiuko (m. 1988)
ir jo žmonos Petronėlės (m. 1999)
antkapinis paminklas. XX a. pabaiga.
Skulpt. S. Adomaitis. J. Jasinskaitės nuotr.*

*Vytauto ir Petronėlės Valiukų antkapinio
paminklo kryžius*

bei Marijos (1894–1954) Šilų kapų pastatytas antkapinis paminklas – maždaug 2 m aukščio Rūpintojėlis. Iš medžio išskaptuotas Kristus vaizduojamas viena ranka užsidengęs akį. Virš galvos – paprastas dvišlaitis skardinis stogelis. Akmeninis Rūpintojėlis iškaltas ant Antaninos ir Adomo Baldauskų kapų. Kristus sėdi tarsi susimąstęs, nes viena ranka parėmęs veidą, o kita padėta ant kelių.

Pilies kapinėse prie įėjimo yra išlikęs XIX a. pabaigos didikų mūro mauzoliejus. Priekinėje dalyje yra įrašas: „LUCIJA / Z GODLEWSKICH / STULGINSKA / ur. d. 29 listop. 1852 g. / um. d. 21 kwiet. 1880 g.“ Pasak žmonių, mauzoliejuje buvęs karstas pavogtas.

Iš kapinėse palaidotų asmenų, be S. Daukanto ir V. Valiuko (1910–1988), minėtini: publicistas Povilas Venta (m. 1985), tremtiniai K. ir J. Paunksniai, partizanas Viktoras Pranciškus (1912–1944), 1941 m. birželio 26 d. stalinistų nužudyti šeši Papilės gyventojai, žolininkė Agotėlė (m. 1955, pavardė nežinoma).

XX a. antkapinių paminklų įrašai prasideda A+A. Toliau rašoma vardas, pavardė, gimimo ir mirties metai, nurodomi liūdintieji. Jei būna palaidoti keli šeimos nariai, tai pirma įrašomos pavardės, po to vardai ir gimimo bei mirties metai.

Papildomuose įrašuose minimi mirusieji, jiems linkima:

„Ilsėkis ramybėj, brangus tėveli, / Iš čia jums negrižtamas kelias, / O mums negėstantis skausmas. / Liūdi vaikai / Ir anūkai“; „Jūsų vardai / neišblės iš mūsų / atminties“ (1930); „Brangieji žemelėjų gimtojų, / Ir mes ateisim tuoj šiandien, gal rytoj. / Tėveli, tu mirei pasauliui, / Mūsų širdyse gyvas liksit“ (1955).

Mirusieji kreipiasi į gyvuosius:

„Neverkit, vaikeliai, / kad aš pas jus negri-
šiu. / Jūs pas mane ateisit“ (1955); „Galina-
ga Dievo ranka / paguldė čia mus, / Būkit
pasiruošę / gultis ir jūs“ (1953).

Papilės miestelio pietvakarių pakraštyje yra senosios **Pašalpos kapinės**. Jų pavadinimas kilęs nuo antrojo Papilės piliakalnio, vadinamo Pašalpos kalnu, vardo. XX a. 3–4 dešimtmečių archyvuose dokumentuose jos vadinamos taip pat; nurodoma, kad kapinės aptvertos spygliuota viela, turi užrakinamus vartus, prižiūrimos, čia yra vieta laidoti nekrikštams bei negavusiesiems vietos šventoje (kapinių) žemėje²¹.

Kapinių pietryčių pakraščiu eina kelias, o iš kitų pusių – ribos su kiais. Pietinėje dalyje yra išlikusi sena XIX a. akmeninė tvora, kuri apirusi, neturi stogelio. Buvusių vartų nelikę, nes jie užpilti šiukšlėmis. Nuo buvusių vartų eina pagrindinis takas, dalijantis kapines į dvi dalis. Dabar į kapines takelis veda iš pietryčių dalies. Kapinių ribos apšodintos medžiais: liepomis, vyšniomis, uosiais, klevais, pušimis. Šiaurinėje pusėje medžiai iškirsti, tvoros nelikę nė žymės. Medžiai auga ir kapinių viduje. Pietryčių dalyje, už kapinių tvoros, matyti kapų kauburėlių, tai – nekrikštų kapai. Šiaurės rytinėje kapinių dalyje supilti mažutėliai kauburėliai žymi kūdikių kapus. Kapinės yra neveikiančios, norint laidoti reikia gauti leidimą. Paskutinį kartą laidota 1973, seniausiai – 1891 metais. Kapinėse yra 23 eilės kapų, mirusieji guldyti kojomis į bažnyčią. Pradėta laidoti iš vakarų ir pietvakarių pusės. Takeliai užžėlę žole, ir tai joms suteikia jaukumo. Kapinės tvarkomos. Kapai apšodinti gėlėmis, dažniausia begonijomis, *pinavijomis*, gvazdikėliais. Iš dekoratyvinių medžių kapinėse auga alyvos, tujos, buksmedžiai.

Papilės S. Daukanto vidurinės mokyklos mokytoja Filomena Adomavičienė pasakojo, kad prie pagrindinio tako, kapinių viduryje, stovėjusi dekoratyvi koplytėlė (išlikęs jos 65 × 65 cm dydžio pamatas iš tašytų akmenų). Koplytėlė buvusi sukalta iš lentų, turėjusi varstomus stiklinius langelius, šventųjų statulėlių ir keturšlaitį stogelį. Apie 1967 m. ji buvo nuniokota*.

Kapinėse yra išlikusių XIX a. pa-
baigos medinių, lietinių, kaltinių kryžių.

Jono Šilko (m. 1960)
ir jo žmonos

Marijos (m. 1954)
antkapinis paminklas.

Medis.

Aukštis – apie 2 m.

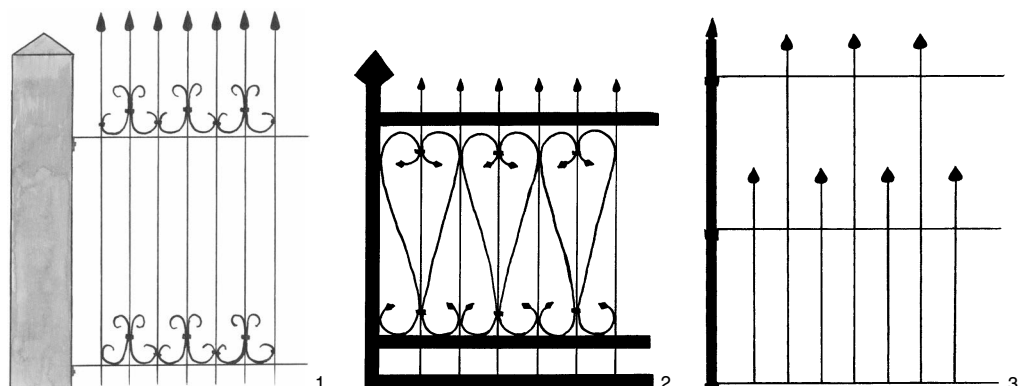
J. Jasinskaitės nuotr.

²¹ LVIA, f. 669, ap. 48, b. 274, l. 19, 25.

* Papasakojo F. Adomavičienė (Sinkevičiūtė), gim. 1946 m. ir gyv. Papilėje. Užrašė V. Jurėnienė 2002 m. „Versmės“ ekspedicijoje.

*Pašalpos kapinių
bendri vaizdi.
Apie 1970 m.
Iš Akmenės rajono
Kultūros skyriaus
fondu*

Jų nesunaikino laikas ir žmonės, nors toks pavojus buvo iškilęs (yra daug nuverstų nuo pamatų kryžių).

Mažai teliko lietinių ketaus kryžių. Jie yra lygūs ar ažūriniai, įtvirtinti į tašyto akmens pagrindą. Mediniai kryžiai yra apie 1 m aukščio. Iš jų kryžmų susikirtimo vietos išeina spinduliai, o pačios kryžmos susietos mediniais lankeliais, kurie susijungdami į visumą sudaro saulę. Tokių kryžių išliko penki. Yra dar kaltinių rėminių kryžių, įtaisytų į tašyto akmens pagrindą. Šio aukštis – 43–57 cm. Kaltinių rėminių kryžių viduje įkomponuota S motyvų. Iš kryžmų susikirtimo vietos išeina spinduliai, C ir S motyvai. XX a. pradžios kaltiniai kryžiai įvairesni. Išlikę ir stiebinių, ir rėminių. Jų kapinėse yra apie 100. Kryžių ornamentika tokia, kaip ir Pilies kapinėse. Pašalpos kapinėse yra daug XX a. 3–5 dešimtmečių betono kryžių; jie turi 72 cm aukščio pagrindą, o patys yra 70 cm aukščio.

XX a. pradžios kapai aptverti kaltinėmis tvorelėmis, kurių aukštis yra apie 1 m. Jos darytos iš dviejų horizontalių kartelių su vertikalių strypų eilėmis. Ornamente vyrauja S pavidalo motyvai.

XX a. 3–5 dešimtmečių tvorelės žemesnės, 36–40 cm aukščio. Tarp rėmų išdėstyti geometriniai ir augaliniai motyvai. Jie komponuojami kaip ir Pilies kapinių tvorelėse.

Šiose kapinėse palaidota žymus tarpukario Lietuvos papiliškis, laikrodininkas Apolinaras Sinkevičius ir Klaišių dvaro architektas A. Norkus, miręs 1913 metais.

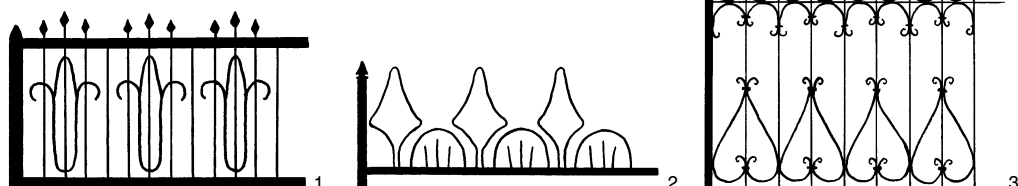
Ant paminklų rašyta įprasta tvarka, kaip ir Pilies kapinėse. Išsiskiria papildomi įrašai: „Praszau sukalbete

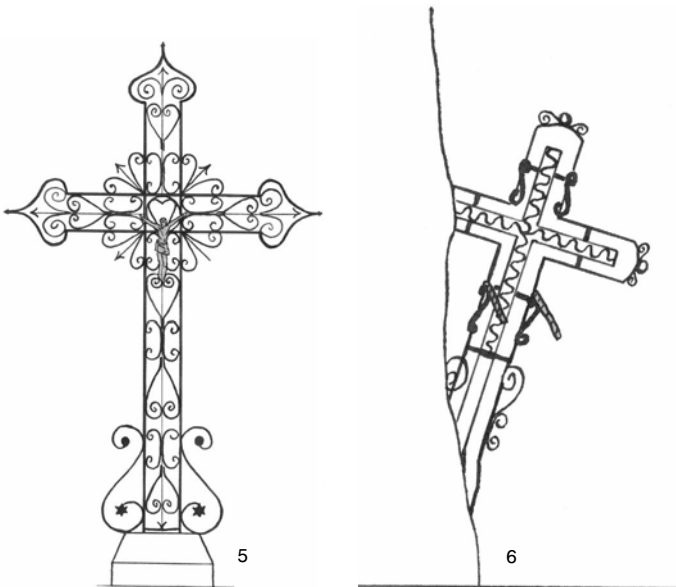
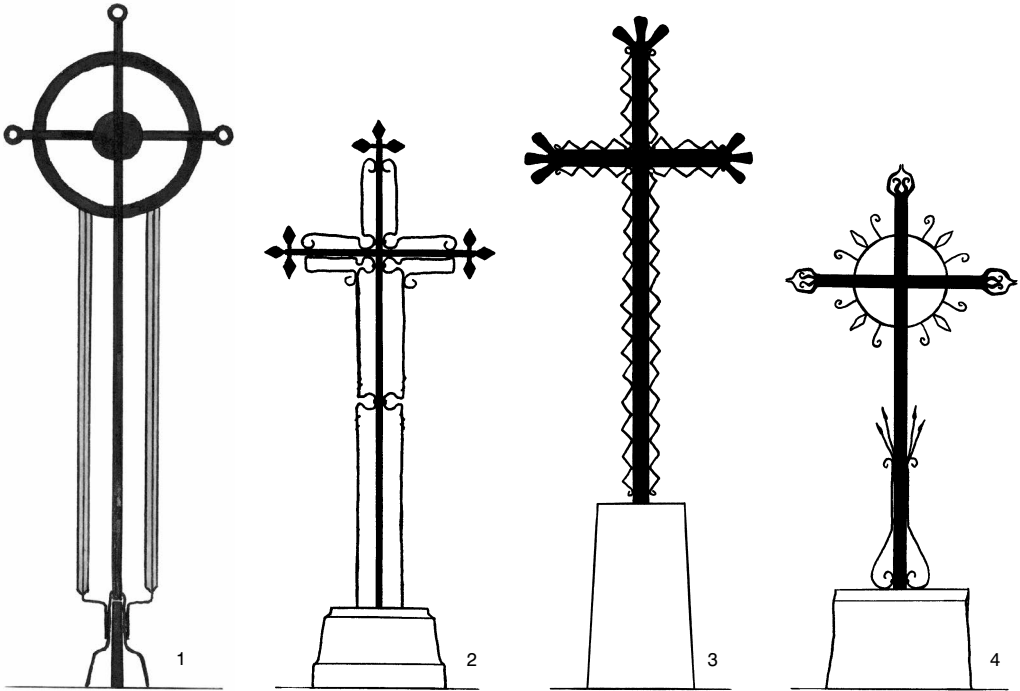
Pašalpos kapinių bevardžių kapų metalinės tvorelės:

- 1) $h - 0,72 \text{ m}$;
- 2) $h - 0,84 \text{ m}$;
- 3) $h - 0,82 \text{ m}$

Pašalpos kapinių kapų metalinės tvorelės:

- 1 – Juozo Znuto (m. 1915) ir jo šeimos narių kapų tvorelė ($h - 0,42 \text{ m}$);
- 2 – Kazimiero Butnoriaus (m. 1929) kapo tvorelė ($h - 0,39 \text{ m}$);
- 3 – Alfonso Mato (m. 1931) kapo tvorelė ($h - 0,62 \text{ m}$)

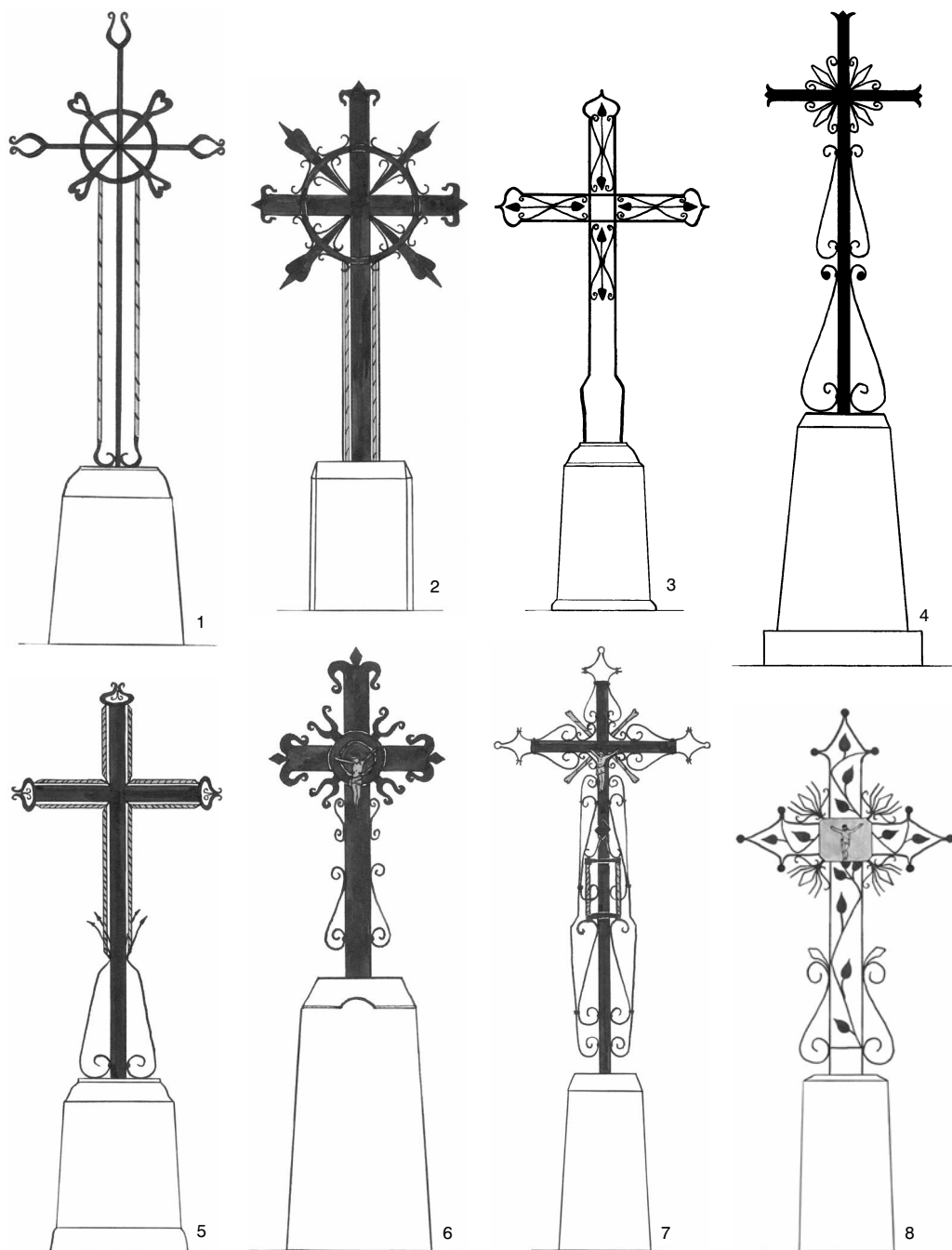

*Pašalpos kapinių
bevardžių kapų
antkapiai:*

- 1) $h - 1,56\text{ m}$
(be postamentų);
- 2) $h - 1,42\text{ m}$;
- 3) $h - 1,38\text{ m}$;
- 4) $h - 1,46\text{ m}$;
- 5) $h - 1,76\text{ m}$;
- 6) $h - 0,79\text{ m}$

amžina atsilsis" (K. Varkalio kapas); „*Prasza prajnanociu mijlinga atduksieima amžina atilsis*" (T. ir B. Szirwinskej kapas, 1903 m.); „*Prasza mielinu atsiduksieima*" (O. Bowejiko kapas, 1895 m.). XX a. 2–5 dešimtmečių įrašai – palinkėjimai, pvz.: „*Ilsekis ramybėje / gyvenimas mus išskyrė / bet amžinybėje vėl suves / fundatorius / V. Jankauskas*" (O. ir A. Jankauskų kapas). Neretai kreipiamasi: „*Brangūs tėveliai / ilsės kol žemelė š-ve / ateisiu pas tave / šiandien gal rytoj*" (E. ir J. Čepulių kapas); „*Dieve priglaudei mumis / priglausk ir mūsų sielas / liūdi giminės*" (O. Gaškauskienės kapas).

Pašalpos kapinių metaliniai antkapiniai kryžiai: 1 – Jono Ruginio kapo antkapis (h – 1,36 m (be postamentų). XIX a. pabaiga; 2 – 1892 m. antkapis (h – 1,45 m); 3 – Antano Tulpino (m. 1899) ir Barboros Arkienės (? , m. 1900) kapų antkapis (h – 1,43 m); 4 – Juozapo ir Petronėlės Norkų (abu mirė 1931) kapų antkapis (h – 1,43 m). Ruzgienės pastatytas 1936 m.; 5 – Martyno Stunkovskio (m. 1905) kapo antkapis (h – 1,38 m); 6 – Juozapo Dymavičiaus (m. 1915) kapo antkapis (h – 0,93 m); 7 – Augustino Norkaus (m. 1913) kapo antkapis (h – 1,56 m); 8 – Jeronimo Akučkos (m. 1899) kapo antkapis (h – 1,57 m)

*Papilės senosios
žydų kapinės.
Apie 1990 m.
Iš Akmenės rajono
Kultūros skyriaus
fondų*

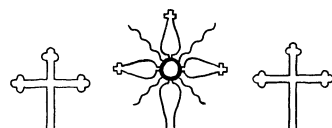
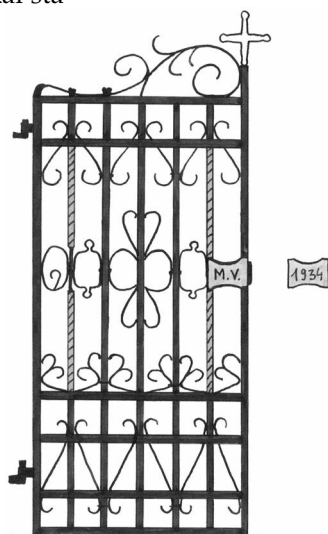
Papilėje, ant dešiniojo Ventos kranto, yra išlikusi rytinė **Žydų kapinių** dalis. Tai yra 1/3 buvusių kapinių. Išlikę keturi antkapiniai paminklai. Kiti buvo sunaikinti sovietmečiu. Pasak Papilės S. Daukanto vidurinės mokyklos mokytojo Stepono Adomavičiaus, antkapiniai paminklai buvo panaudoti užtvankai statyti, o kiti sumalti kelio dangai*.

Kapinės apjuostos gudobelinių tvorele, prižiūrėtos. Jose auga S. Adomavičiaus pasodinti ir puoselėjami įvairių rūšių kaštonai.

KiŃkių kaimo kapinės** yra į pietvakarius nuo KiŃkių gyvenvietės, prie Kruopių–Šėmetaičių vieškelio. Jos, anot rašytinių šaltinių, yra vienos iš seniausių Papilės apylinkėse. 1998 m. joms sukako 150 metų. Tai patvirtina kapų tvoros akmenyje (107 × 82 cm dydžio) iškaltas įrašas, bylojantis apie steigėjo vardą ir įsteigimo metus: *Ro 1848 / PUNDATOR MICHAL MACKIEWISZ / WIES KINKIOW.*

KiŃkių ir aplinkinių kaimų žmonės skubėjo įrengti kapines, nes Lietuvoje 1846, 1848, 1853, 1856 m. siautė choleros epidemija, o 1846 m. – dar ir raupai. Žarėnų–Latvėlių parapijos knygoje nurodoma, kad tose kapinėse 1840 m. birželio 15 d. buvo palaidota Jono Čepulio ir Marijonos Daunytės mėnesio amžiaus dukrelė Marijona, o tų pačių metų liepos mėnesį – Domininko Žalio ir Ievos Valiušytės sūnelis Jonas. Suaugusieji buvo laidojami Žarėnų–Latvėlių kapinėse prie bažnyčios. 1846 m. KiŃkių kapinėse pradėta laidoti ir suaugusius žmones. Tais metais buvo pa-

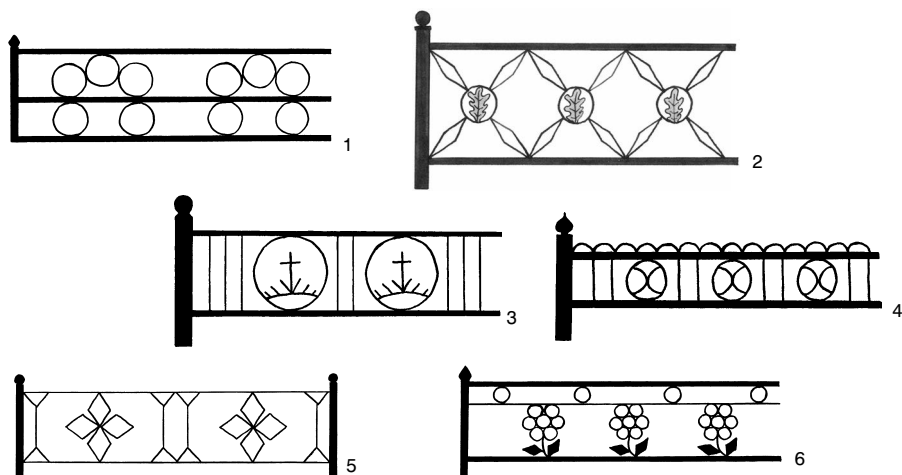
*KiŃkių kaimo kapinių
vartai (h – 1,44 m)
ir vartų kryžiai
(apačioje). 1934 m.*

* S. Adomavičius, gim. 1939 m. Kalnėnų k., Telšių apskr., gyv. Papilėje nuo 1957 metų. Užrašė V. Jurėnienė 2002 m. „Vermės“ ekspedicijoje.

** Plačiau apie KiŃkių kapines žr. I. Valančio str. „KiŃkių kaimo istorijos puslapiai“.

laidota 60 metų Elžbieta Petrošienė, 1847 m. – Antanas Daunys²². Tikėtina, kad tai ir buvo pirmi laidojimai, nes Kruopių ir Papilės parapijų gimimų ir mirčių registracijos knygos, kurios leistų patikslinti laidojimų Kiñkiuose pradžia, per Antrąjį pasaulinį karą dingo.

Kapinės aptvertos akmenine tvora, viršus aplietas cemento skiediniu.

1998 m. kovo mėn. žmonės, kurių artimieji palaidoti Kiñkių kapinėse, per vietos spaudą buvo kviečiami į talką²³. Kiek vėliau Naujosios Akmėnės gyventojas I. Valaitis su žmona, giminaičiais bei bendraminčiais ėmėsi organizuoti tų žmonių susitikimą²⁴. 2000 m. liepos 18 d. per šį susibūrimą prie įėjimo buvo pastatytas kryžius su iškalto įrašu: „AtA / Tiems, kurie guli šiame kalnelyje / Kiñkių kapinės 150 m.“

Kaip pasakojo žmonės, po šio susibūrimo kiekvienais metais, liepos 20 d., jie renkasi į Žarėnų–Latvėlių bažnyčią Šv. Mišioms, paskui lanko artimuosius ir gimines Kiñkių, Zubrių kapinėse. Tai tapo tradicija.

Kryžiaus pamatas yra iš skaldytų akmenų, o centrinėje dalyje įmūryta šlifluoto juodo akmens plokštė su užrašu.

Įėjimas į kapines iš vakarų pusės. Vartai mūriniai, raudonų plytų, arkos tipo, turintys tris bokštelius. Jie užbaigti dvišlaičiu stogeliu ir metaliniais kryželiais. Ypačingai dekoratyvus yra centrinis kaltinis kryželis. Kryžmų susikirtimo vietoje – saulė, o iš jos išeina spinduliai ir kryžiai, kurių galai paplatinti. Vartai dvivėriai, iš geležinių strypų. Vertikalių ir horizontalių strypų sandūrose yra S, kvadrato, rombo pavidalų ornamentų. Vartų spygnos vietoje – metalinė plokštelė su užrašu: „M. V. 1934“. Vartai restauruoti 2000 metais. Išorėje palei tvorą auga medžiai. Klevų, eglių, beržų bei pušų yra ir kapinėse. Rytinėje dalyje žaliuoja tujų eilė. Kapų takeliai apžėlę žole. Kapinės prižiūrimos.

Jose laidojama eilėmis, kojomis į kelio pusę, kur yra vartai. Kapai apso-dinti raudonžiedėmis begonijomis, pakalnutėmis, gvazdikėliais, mirtomis ir

Kiñkių kaimo kapinių bevardžių kapų metalinės tvorelės:

1) $h - 0,42 \text{ m}$;

2) $h - 0,43 \text{ m}$;

3) $h - 0,31 \text{ m}$;

4) $h - 0,18 \text{ m}$;

5) $h - 0,33 \text{ m}$;

6) $h - 0,32 \text{ m}$

²²Valantis I. Kiñkių kapinėms 150 metų, *Vienybė*, 1998, kovo 26.

²³Ten pat.

²⁴Jonikienė A. Atmintis įveikė laiką, *Vienybė*, 2000, liepos 28.

Šiaudinės kapinių
vartai. 2002 m.
J. Jasinskaitės nuotr.

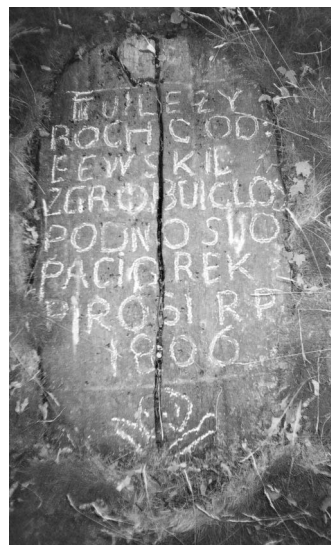
kitomis gėlėmis. Kai kurių kapų galvūgalyje auga tujų ir dekoratyvinių kadagių. Dauguma kapų turi betoninį rentinį. Iš XX a. pirmosios pusės yra išlikę vienas rėminis ir dvylika stiebinių kaltinių kryžių. Jie yra įtaisyti į akmens pagrindą. Kryžiuose vyrauja S motyvas. Medinių kryžių neišlikę, nors Šiaulių „Aušros“ muziejaus Etnografijos skyriuje saugomose trijose kraštotyrininko Pelikso Bugailiškio 1936 m. darytose kapų nuotraukose ir užfiksuota medinių kryžių bei koplytstulpių*.

Šiaudinės kapinės pagal archyvinę medžiagą yra Papilės apylinkėje seniausios. Jas XIX a. pradžioje fundavo Rokas Godlevskis²⁵. Kapinėse ant fundatoriaus kapo yra gulsčia antkapinė plokštė su lenkišku įrašu ir 1806 m. data.

XX a. 4 dešimtmečio pradžioje Telšių vyskupijos kurijos dokumentuose apie Šiaudinės kapines nurodoma, kad jos aptvertos mūro siena, turi vartus, netvarkomos, yra sukrypusių kryžių, nėra koplyčios, tačiau turi vietą laidoti mirusiesiems be krikšto ar negavusiesiems vietos šventoje žemėje²⁶.

Kapinės yra į vakarus nuo Šiaudinės gyvenvietės, prie Papilės–Balsių kelio. Įėjimas iš šiaurės pusės. Senąsias kapines juosia sena, apirusi akmeninė tvora, o naujosios aptvertos vielų tinklo tvora. Ją laiko geležiniai stulpai. Vartai turi dvi raudonų plytų varčias. Šių stogeliai dvišlaičiai, juos užbaigia kryželiai. Dešinės varčios viršuje išpausti pastatymo metai – 1927-ieji. Abiejose varčiose išmūryti kryžiai. Vartai dvivėriai, iš metalinių strypų.

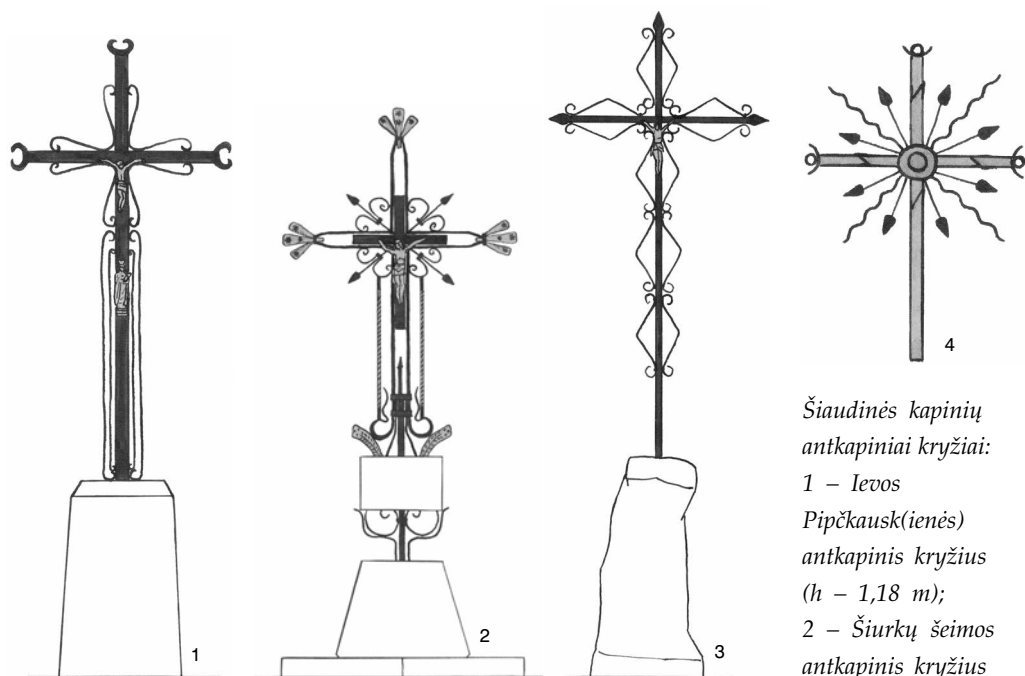
Šiaudinės bažnyčios
ir kapinių
fundatoriaus
Roko Godlevskio kapo
antkapis (1806 m.)
Šiaudinės kapinėse.
2002 m.
J. Jasinskaitės nuotr.

* Plačiau apie tai žr. V. Girininkienės str. „Kraštotyros ekspedicija Papilėje 1936 m.“

²⁵ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 472, l. 418.

²⁶ LVIA, f. 669, ap. 48, b. 274, l. 9.

Šiaudinės kapinių
antkapiniai kryžiai:
1 – Ievos
Pipčausk(ienės)
antkapinis kryžius
(h – 1,18 m);
2 – Šiurkų šeimos
antkapinis kryžius
(h – 1,71 m)
(be postamento);
3 – Antkapinis
kryžius (h – 1,42 m);
4 – Kryžiaus viršūnė

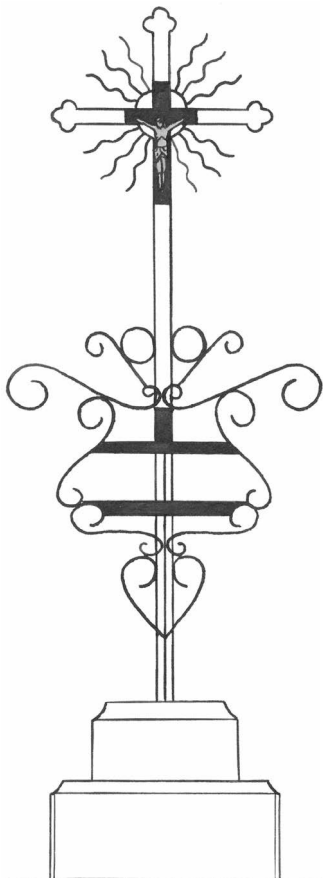
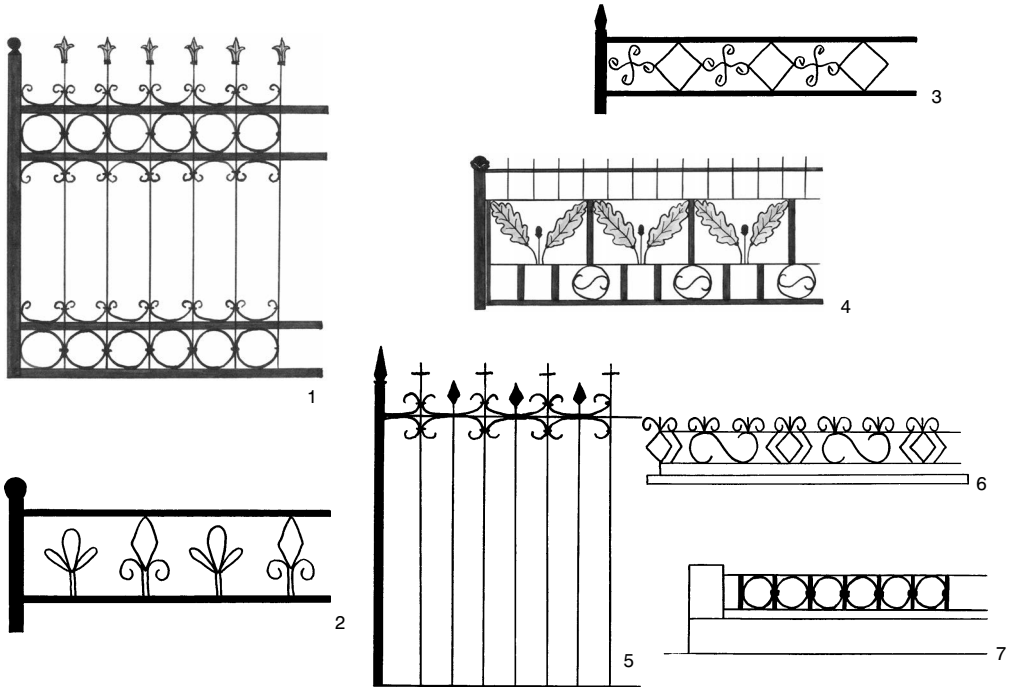
Senąsias ir naująsias kapines skiria beržų eilė ir takas, einantis iš vakarų į rytus. Nuo vartų veda pagrindinis takas. Kapai tvarkomi, tačiau takai ir takeliai apaugę žole. Tai suteikia kapams ramybės ir amžinumo išpūdį.

Kapinėse, ypač senosiose, auga daug medžių: beržų, kle-
vų, ąžuolų, liepa, eglė. Kai kurie kapai apšodinti alyvomis, tujomis, buksmedžiais, kazokiniais kadagiais. Laidojama eilėmis, kojomis į vartus. Senosiose kapinėse yra 13 eilių, naujosiose – 9. Senųjų kapinių rytinėje dalyje matyti akmenų eilės. Pasak K. Slabienės, tai – buvusios medinės koplyčios pamatų akmenys; koplyčia, anot jos mamos pasakojimo, sudegusi per Pirmąjį pasaulinį karą. Ji buvusi medinė, dvišlaitė, skiedriniu stogu*.

Kapai turi betoninį arba teraco rentinį. Dauguma jų aptverti tvorelėmis, kurių aukštis svyruoja nuo 15 cm iki 1 m. Tvorelės yra dviejų tipų. Pirmosios, apie 1 m aukščio, būdingos XIX a. pabaigai – XX a. pradžiai, antrosios, žemos – XX a. ant-
rajai pusei. Antrosiose tarp horizontalių kartelių iš plonesnės geležies išlankstyti ornamentai, jų motyvai – apskritimai (gali būti apskritimas su kryželiu), tulpės žie-
dai, ąžuolo lapai su gilėmis, rombai, S, C. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios kaltinių, aukštesnių kaip 1 m tvorelių strypai įtaisyti tarp dviejų horizontalių juostų, viršūnės nusmailintos ir paplatintos. Jose vyrauja S, ovalo bei spiralės pavidalų motyvai. Kapai apšodinti bijūnais, melsvėmis, begonijomis, rūtomis, žilėmis, petunijomis, sprigėmis.

Išsiskiria antkapinis paminklas – Rūpintojėlis, išskobtas iš apvalaus uosio ka-
mienio. Jo aukštis – apie 2,5 m. Įrašas –
tarsi pergamentas su šiais žodžiais: „Čia
ilsisi / 1947–1958 / Sibiro tremtiniai / LE-
VICKAS LEONAS 1911–1990 / LEVICKIE-

* K. Slabienė (Petrauskaitė), gim. 1926 m., gyv. Ven-
toje. Užrašė V. Jurėnienė 2002 m. „Versmės“ eks-
pedicijoje.

Šiaudinės kapinių metalinės tvorelės:

1 – $h - 0,76$ m;

2 – Beniūšių šeimos antkapinė tvorelė
($h - 0,31$ m);

3 – Vlado Vaitkevičiaus (m. 1984)
kapo tvorelė ($h - 0,22$ m);

4 – Marijonos Labutienės (m. 1924),
Kajetono Labučio (m. 1928) ir kitų
jų šeimos narių kapų antkapinė
tvorelė ($h - 0,57$ m);

5 – Ievos Statkienės (m. 1924),
Juozapo (m. 1918) ir Pranciškaus
(m. 1929) Statkų kapų antkapinė
tvorelė ($h - 0,78$ m);

6 – Kazimiero (m. 1980) ir Elžbietos
(m. 1989) bei Marijonos Vilimienės
(m. 1980) kapų antkapinė tvorelė
($h - 0,17$ m);

7 – Šaukevičių šeimos kapų
antkapinė tvorelė ($h - 0,11$ m).
Apie 1920 m.

Tomo Jokubausko (m. 1985)

kapo antkapinis paminklas

($h - 1,72$ m – be postamento)

NĖ ROZALIJA 1912–2000“. Tai šeimyninio kapo dalis. Ant B. Deniušienės ir P. ir S. Šukių kapo stovi kaltinis rėminis kryžius. Visas kapas apjuostas metaline kaltine tvorele. Prie pagrindinio įėjimo yra du kapai su masyviais paminklais – obeliskais, kaltais iš akmens, su kryžiais viršuje. Tai dvarininkų Jurgminų ir H. bei V. Beresnevičių kapai.

Kapinių antkapinių paminklų įrašai nesiskiria nuo Papilės kapinių įrašų. Tik ant trijų paminklų A+A parašyta pabaigoje, pvz.: „Pranas / ir Elžbieta / Kilpiai 1926 / A+A“. Papildomuose įrašuose prašoma, pvz.: „Palauk, Tėveli mūsų, šaltam / mirties kape, mes gyvenimo / išvarginti ateisim pas tave / Liūdi sūnus su šeima“. Nurodoma, kieno kapas: „Čia ilsisi / kūnai / Juozapo Žalio / +1918 m. / ir jo žmona Topili / +1881 / A+A“. Kreipiamasi į Dievą: „A+A / SPIRAUSKŲ ŠEIMA / AMŽINA ATSILSI DAUK / MIRUSIEMS, VIEŠPATIE; A+A / Duok, Viešpatie, apsigyventi / amžinai tavo dangiškuose namuose / Zabelė Brunislova / mirė 1959 09“.

Papilės apylinkėje yra daug neveikiančių kapinių: Baublių, Balsių, Draginių I ir II kapinės, Gumbakių, Jonaičių, Kálniškių, Kaĩriškių I ir II kapinės, Kāziškės, Krioklių I ir II kapinės, Mažūnaičių, Rudikių, Ūžpelkių, Zabikų, Žerkščių. Dauguma kapinių yra tvarkomos. Tačiau Kálniškių, Kaziškės, Mažūnaičių,

Leono ir Rozalijos Levickų antkapinis paminklas. 2002 m. J. Jasinskaitės nuotr.

Senųjų kapinių varteliai. 2002 m. J. Jasinskaitės nuotr.

Draginių II, Rudikių, Krioklių II, Trikių kapinių vietas žymi tik kryžiai ar vienas kitas išviręs paminklinis kryžius bei tvoros. Kaišiškių kapinių vietoje likusi pakrypusi, aplūžusi koplytėlė.

Zabikų kapines išsaugojo tik patys šio kaimo gyventojai. Sovietmečiu jos jau buvo neveikiančios, čia paskutinį kartą laidota 1953 metais. Iš kaimo gyventojai buvo iškeldinti 8 dešimtmečio pradžioje²⁷. Pasak Onos Petrošiūtės, kapinės išliko tik jos ir Jono Daunio, filosofo, buvusio kariškio, gyvenančio Maskvoje, iniciatyva. Mat sovietmečiu apie 1970 m. S. Daukanto kolūkio susirinkime buvo nutarta Zabikų kapines išardyti. O. Petrošiūtė parašė laiškus visiems žmonėms, kurių artimieji buvo jose palaidoti*.

Filosofas J. Daunys kilęs iš Zabikų k., čia palaidoti jo seneliai ir giminės (kapinių antkapinių paminklų užrašuose dažniausiai pasitaikanti pavardė – Daunys)**. XX a. 7 dešimtmetyje jis jau buvo pulkininkas ir filosofijos daktaras, todėl galėjo padėti kapines išsaugoti²⁸.

Griaunant zabikiškės R. Daunienės sodybą, kieme stovėjęs koplytstulpis Zabikų gyventojų buvo perkeltas į kapines. Tai svarbiausias zabikiškių reliktas. Jis ir šiandien rymodamas kapinėse saugo buvusio Zabikų kaimo godas. Saugo, nes prie jo prasidėdavo vadinamosios Kryžiaus dienos – 3 dienos prieš Šeštines. Kaimo žmonės susirinkdavo į R. Daunienės sodybą ir iš čia giedančiųjų procesija patraukdavo į kapines, kuriose tris dienas buvo meldžiamasi²⁹.

Į Zabikų kapines neveda joks keliukas, aplink jas ir dabar plyti ariama žemė. Kapinės apsodintos alyvomis. Čia taip pat auga beržų, klevų, pušų, šermukšnis, kadagys. Ant kapų yra XX a. pradžios kaltinių stiebinių, vamzdinių ir keletas medinių kryžių.

Nedidelės, jaukios ir prižiūrimos yra **Gumbakių kaimo kapinės**. Per pievą į jas veda kelias. Kapinių tvora akmeninė. Varteliai mediniai, vienvėriai. Prie įėjimo pasodinta alyvų krūmų. Kapinėse auga liepų, pušų, šiaurės vakarų dalyje – ąžuolas, į kurių įkelta jau aplū-

– Daunys)**. XX a. 7 *Metalinė kaltinė tvorelė Zabikų kapinėse.*

XX a. pradžia.

Iš Akmenės rajono Kultūros skyriaus fondų

²⁷ Rozga L. Žvakutės išnykusiems Zabikams, *Vienybė*, 1998, spalio 27.

* Ona Petrošiūtė, gim. 1923 m., gyv. Kiñkiuose. Užrašė V. Jurėnienė 2002 m. „Vermės“ ekspedicijoje.

** Plačiau apie tai žr. J. Daunio str. „Zabikų kaimas“.

²⁸ Zabikų kaimas, *Šiaulių kraštas*, 2000, kovo 8.

²⁹ Rozga L. Žvakutės išnykusiems Zabikams.

žusi koplytėlė. Kapinių viduryje stovi apie 2,5 m aukščio kryžius. Jis papuoštas kiaurapjūviu ornamentu (lankeliais su skylutėmis), su koplytėle kryžmoje. Koplytėlė dengta dvišlaičiu stogu, kurio atbrailos profiliuotos ir išpjautos kiaurapjūviu.

Seniausiai laidota kapinėse 1944, o paskutinį kartą – 2001 metais.

Liūdnei atrodo, nors ir tvarkomos, **Jonaičių kaimo kapinės**. Jos užverstos didžiuliais lauko rieduliais. Senus kapus žymi senos tujos. Apie kapų senumą byloja ir storoki ažuolai. Kapinėse stovi 177 cm aukščio šlifuoto akmens antkapinis paminklas, ant kurio užrašyta: „Pranciškos Daunienės sūnūs Jonas, Benediktas ir mama Agnieška 1990 m.“ Išlikęs ir vienas medinis kryžius.

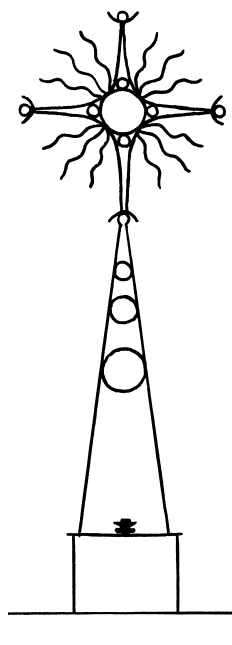
Užpelkių kaimo kapinės glaudžiasi prie Užpelkių miško ir yra į šiaurę nuo to paties pavadinimo gyvenvietės, prie Avižonių–Užpelkių kelio. Kapinės aptvertos akmenine tvora. Vartai dvivėriai, suvirinti iš metalinių vertikalių strypų. Abiejose vartų pusėse yra kryželiai. Vartų varčios betoninės. Prie įėjimo auga senas šermukšnis. Įeinama į kapines iš pietvakarių pusės. Jose auga sena pušis ir klevai, iš dekoratyvinių krūmų – alyvos ir jazminai. Kapinės prižiūrimos. Tvarkomi trys kapai, nors betoninių kryžių išlikę penki. Ant antkapinių paminklų rašoma įprasta tvarka – A+A ir kas palaidotas: „A+A / Čia ilsisi Varnavičių vaikai“. Rastas kreipimasis: „Brangūs vaikai, priglaudė jus šalti / kapai, ne užilgo priglaus ir mus / Liūdi tėvai“.

Ant nedidelės kalvelės su keliomis didelėmis pušimis, ant Ventos kranto, yra **Žerkščių kaimo kapinės**. Tik kalvelė, keturi gelžbetoniniai antkapiniai paminklai ir buvusios koplytėlės liekanos byloja apie šias anksčiau veikusias kapines. Tvarkomas vienas kapas. Kapinių teritorija šienaujama.

Gumbakių kapinių kryžius. 2002 m. J. Jasinskaitės nuotr.

Antkapinis kryžius Gumbakių kapinėse (h – 1,23 m – be postamento)

Apžadų kapeliai

Rita Masiulienė

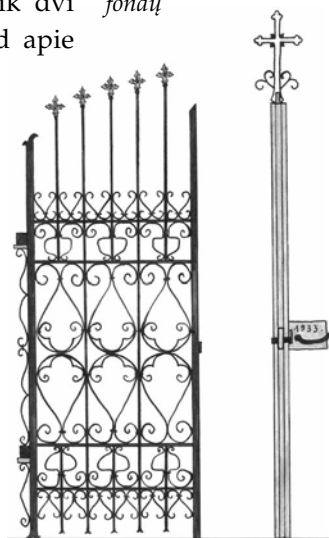
Prabėgusių amžių pėdsakų galima užtikti trijose vietose šalia Kaišiškių: maro kapeliuose (gyvenvietės gale į Trýškių pusę), prie koplytėlės, pastatytos buvusių kapinių vietoje (prie kelio į Viekšnius) ir Apžadų kapeliuose, esančiuose 2,5 km nuo Kaišiškių prie miško keliuko į Ventos pusę. Apžadų kapeliuose nelaidojama.

Apžadų kapelius mokslininkai vadiną Kaišiškių senkapiu. Čia rastas akmens kirvis byloja, kad šiose vietose žmonių gyventa prieš 1,5 tūkstančio metų. Nuo seno šias vietas gaubia ir įvairiausi padavimai. Pasakojama, jog koplytėlės vietoj kadaise buvusi bažnyčia, o aplink – miestas. Esą ir pinigų užkasatų rasta. Žmonės rovę kelmus ir įrankis atsitrenkęs į kažką kietą. Vienas rovējas pakėlęs galvą betraukdamas skrynią, o čia Montvydas – muzikantas – beinaš. Ir kiti kartu dirbę pakėlę galvas. Bet Montvydas pranyko. Ir skrynia pradingusi. Kiek bekasė – nebesurado. Dar kiti pasakoja, kad čia kadaise augo didžiausi pušynai. Žmonės pradėjo kirsti. Kirtę kirtę ir palikę tik dvi aukščiausias pušis. Piemenys po nakties pastebėjo, kad apie jas keliais nušliaužta. Pušis aptvėrė. Po nakties – nušliaužta apie tvorelę. Tada suprato, kad čia – šventa vieta. Pradėjo garbinti, statyti kryžius, medines skulptūreles, vėliau pastatė koplytėlę. Ant vartų esantis įrašas sako, kad tai turėjo būti apie 1815 m. Kitas įrašas sako, kad nauji vartai buvo pastatyti 1932 m.; juos gamino kalvis Krūtiniš iš Ūžventės kaimo, o mūrį Jurevičius. Apie tai byloja vartų apačioje esantis užrašas: „Bromas pastatytas dievobaimingų ir geraširdžių žmonių aukomis bei darbu 1815–1932“.

Tvorelė atnaujinta apie 1954–1955 m. Už suaukotus pinigus Stanislova ir Juozas Prielgauskai per pažįstamus nupirko Ventojė cemento, bet tą vasarą nesurado meistro ar dar kažkas sutrukdė ir cementas paseno. Tada kitais metais už savo pinigus nupirko cemento, pasamdė Alfonsą Vaitkevičių, kuris išliejo cementinius

Apžadų kapeliai tarpukario atviruke. Iš Kaišiškių pagrindinės mokyklos muziejaus fondų

Apžadų kapelių vartų detalės. 2002 m. Piešė J. Jasinskaitė

tvorelės stulpelius. Eigulys Stanislovas Dapšys davė medžio, ir tvorelė buvo atnaujinta.

Sovietų laikais naujus kryžius buvo draudžiama statyti, bet žmonės draudimo nepaisė. Avižlių kaimo gyventojas Jonas Beniušis mena, kad pokaryje padaręs keletą kryžių. Juozas Dapšys 1987 metais pastatydino kryžių. Tais pačiais metais rajono vykdomojo komiteto nurodymu kryžius buvo nugriautas. J. Dapšys dėl to labai sielojosi ir netrukus mirė.

Vytauto Reklaičio ir Sąjūdžio Ventos grupės iniciatyva 1989 m. gegužės 4 d. kryžius buvo atstatytas. Jame įrašyta: „Brolių S. J. Dapšių ir 1941–1950 m. žuvusių šiose apylinkėse atminimui“. Kopyltstulpis kartą po nakties dingo, o po kurio laiko, matyt, atsibudus nenaudėlio sąžinei, vėl naktį buvo atstatytas.

Prieš kelias dešimtis metų bet kada apsilankęs žmogus galėjo paaukoti pinigų. Dar išlikusi įdomios konstrukcijos aukų dėžutė – *karbonka*. Prie pušies pritvirtinta medinė skrynelė geležies aptaisais saugojo didesnes ar mažesnes aukas. Buvo trys užraktai, kurių raktus tu-

*Apžadų kapelių vartai. Apie 1970 m.
Iš Akmenės rajono Kultūros skyriaus fondų*

*Rožinio pamaldos prie kopyltėlės. 1937 m.
spalio 1 d. Iš S. Gedvilaitės albumo*

*Pušyje pritoirtinta
aukų skrynelė (kairėje),
koplytėlė (dešinėje).
2002 m.*

J. Jasinskaitės nuotr.

*Pušis, prie kurios
kamieno pritoirtinta
medinė užrakinama
aukų dėžutė ir
iš medžio išdrožta
koplytėlė. Bendras
vaizdas. 1993 m.*

*J. Kaučiko nuotr.
Iš Akmenės rajono
Kultūros skyriaus
fondų*

*Apžadų kapelių vaizdai. 1993 m. liepos 14 d.
J. Kaučiko nuotr. Iš Akmenės rajono Kultūros
skyriaus fondų*

rėjo šalimais gyvenę ūkininkai: Kostas Šiurkus, Kostas Jauga ir Jonas Stulpėnas. Aukas buvo galima paimti tik visiems trims susirinkus. Pinigai būdavo skiriami remontui, likutis tekdavęs Šiaurinės bažnyčiai, nes ten būdavo laidojami mirę artimieji. Užraktai sugadinti šeštojo dešimtmečio viduryje.

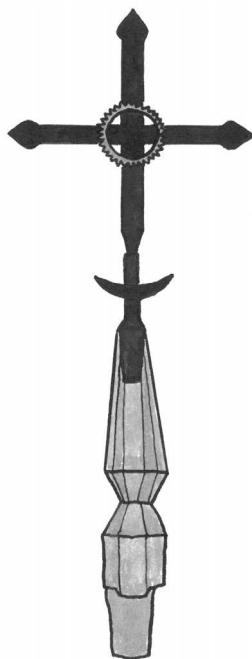
Virš aukų dėžutės (*karbonkos*) būvęs prikaltas medinis kryžius su stogeliu. Žmonės, prašydami Dievo sveikatos, užrišdavo ant jo kaspinus (*štončkas*). Kam ranką, kam galvą skaudėdavo – ten ir rišdavo ženklą. Prieš Šeštines tvarkydami kryžių ir aplinką, nublukusius, suplyšusius kaspinus sudegindavo. O žmonės pamaldūs buvo: kai artėdami prie kapelių pamatydavo pušis, puldavo ant kelių ir taip šliauždami ir meldamiesi prašydavo Dievo malonių...

Apžadų kapeliai atgyja vieną kartą per metus. Nuo seniausių laikų čia švenčiamos Šeštines. Įdomu, kad tradicija buvo išlaikyta ir sovietiniais metais. Nors kunigams drausdavo atvažiuoti, žmonės susirinkę meldavosi. Šeštines švenčiamos ketvirtadienį, todėl ne vienam būdavo sunkumų išeiti iš darbo. Tarybinio ūkio vadovas netgi papeikimus už tokias pravaikštas rašydavo.

Prieš Šeštines, kaip žinome, yra *kryžiaunos* dienos. Tomis dienomis meldavosi ir vidurdienį. Signalą susirinkti duodavo Kostas Jauga, mušdamas specialiai tam pririštą sausą lentą. Visą gegužės mėnesį giedodavo gegužines (*mojavas*).

Ir dabar Šeštinių išvakarėse kopolytėlė puošiama vainikais, gėlėmis. Auksuojamos šv. Mišios. Po to muzika, dainos, šokiai – pirmoji metų gegužinė.

Tarpukario laikais Jaugų kieme švėsdavo (*baliavodavo*) V. Sirutavienė, kiti ponai. Į beržą iškeldavo trispalvę. Atvažiuodavo bufetas. Vaikams didžiausia laimė būdavo nusipirkti ledų – *sakarmarozų*.

Apžadų kapelių kopolytstulpis su Pietos skulptūra. 1993 m.

J. Kaučiko nuotr. Iš Akmenės rajono Kultūros skyriaus fondų

Kryžius, pritvirtintas prie medžio Apžadų kapeliuose. 2002 m. Piešė J. Jasinskaitė

Panašiai Šeštinės vyksta ir dabar. Mišias paprastai laiko Tryškių klebonas, nes kairiškiečiai priklauso Tryškių parapijai. Gieda šios bažnyčios choras. Gegužinei dažniausia groja Naujėsios Akmėnės kultūros rūmų liaudies muzikos kapela, vadovaujama Jono Gintausko, įsijungia Tryškių, Papilės, Kaiřiškių, kartais ir iš toliau atvažiaavę saviveiklininkai. Paskutiniu metu vaišėms išverdama cepelinų (*kleckų*). Viena šeima duoda bulvių, kita mėsos, trečia grietinės, o kelios moterys priverda kelis šimtus cepelinų. Jų užtenka garbingiems svečiams, choristams, muzikantams, dainininkams, visiems, nors kiek prisidėjusiems prie šventės suruošimo.

Tai proga susirinkti tiems, kurie save laiko kairiškiečiais. Seniau tose vietose stovėjo ūkininkų sodybos. Pokario skersvėjai išblaškė žmones: kas įsikūrė dabartinėje Kaiřiškių gyvenvietėje, kas išvyko ir toliau. Tad dabar suvažiuoja senieji su atžalomis iš Ventės, Mažeikių, Telšių, Naujėsios Akmėnės ir iš kitur į savo jaunystės vietas.

Ne vienas tolimesnis svečias stebisi išlaikyta unikalia maldos ir nuoširdaus bendravimo vieta. Prie to daugiausia prisidėjo Kosto ir Barboros Šiurkų, Jaugų, Jono Stulpino, Dapšių, V. Beniušienės, S. Gauronskienės, o ypač Stanislavos ir Juozo Prielgauskų šeimos. (Straipsnelis parengtas daugiausia remiantis Stanislavos Šiurkutės-Prielgauskienės pasakojimu.)

K A L B A

Papilės apylinkių kalba

Juozas Pabrėža

Papilės miestelis ir jo apylinkės pagal kalbą priklauso šiaurės žemaičių (vadinamųjų *dounininkų*) tarmei¹. O šios tarmės pagrindinė skiriamoji ypatybė nuo pietų ir vakarų žemaičių yra dvibalsių *uo, ie* tarimas. Šiaurės žemaičiai tuos dvibalsius verčia bendrinei kalbai nebūdingais garsais, t. y. juos taria kaip *ou, ei*. Aprašomoji Papilės šnekta tą patvirtina, pvz.: *ôuga* „uoga“, *krôupu* „kruopų“, *sêsôu* „sesuo“, *papôule* „papuolė“, *dôus* „duos“, *vëitâ* „vieta“, *pëiva* „pieva“, *mëižu* „miežiu“, *ëiška* „ieško“, *tëik* „tiek“, *vëinôuleka* „vienuolika“, *pëimôu* „piemuo“.

Šiame straipsnyje iš esmės remiamasi tik pačiais seniausiais tarmės atstovais, kuriems 70 ir dar daugiau metų ir kurie palyginti neblogai yra išlaikę tradicinę šiaurės žemaičių tarmę. Mat šiandieninė vidurinėsios ir jaunesnėsios kartos papiliškių kalba yra patyrusi ryškų ir bendrinės kalbos, ir rytinių kaimynų vakarų aukštaičių tarmės poveikį. Visi pateikti pavyzdžiai yra paimti iš rišlių tekstų, kurie į magnetofono juostelę autoriaus buvo įrašyti 1982 m. balandžio mėnesį, taip pat autoriaus ir Šiaulių universiteto studentų lituanistų 2002 m. liepos mėnesį kompleksinės dialektologinės ekspedicijos metu. Papilės apylinkės vietovės, iš kurių užrašyti tarminiai tekstai, yra šios: Barvėdžiai, Čiuiniai, Daubiškiai, Draginiai, Eglesiai, Gumbakiai, Kairiškiai, Kálniškiei, Kiňkiai, Klaišiai, Papilė, Šiaudinė, Ūrbonaičiai, Vegėriai.

Šiaurės žemaičiai, kuriems, kaip jau minėta, priklauso Papilės šnekta, dialektologų skiriami dar į dvi patarmes: kretingiškius (vakarinė dalis apie Darbėnus, Krėtingą, Plūnę, Rietavą, Gárgždus) ir telšiškius (rytinė dalis apie Skuodą, Akmėnę, Mažeikius, Tėlius, Luokę). Skiriamasis abiejų patarmių kriterijus – nevienodas trumpųjų balsių *u, i* tarimas negalūniniuose skiemenyse². Kretingiškiai dėsningai trumpuosius negalūninius balsius *u, i* platina ir verčia *o, e*, pvz.: *lôpô* „lupu“, *lôpi* „lupi“, *rëšô* „rišu“, *rëši* „riši“, *pô.së* „pusė“, *pô.su* „pusių“, *përšlë* „piršliai“, *përšlîu* „piršlių“. Telšiškiai tuos balsius verčia nedėsningai, t. y. trumpuosius *u, i* išlaiko nepakitusius, jeigu jie eina prieš aukštutinio pakilimo balsius (*i, î, u, w, ie, uo*), o visais kitais atvejais trumpieji balsiai *u, i*, kaip ir kretingiškių, yra verčiami *o, e*, pvz.: *lôpô* „lupu“, bet *lûpi* „lupi“, *rëšô*

¹ Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos dialektologija*, Vilnius, 1994, p. 86.

² Girdenis A. Balsių asimiliacijos reiškiniai Tirkšlių tarmėje, *Kalbotyra*, 1962, t. 4, p. 141–150.

„rišu“, bet *riši* „riši“, *põsẽ* „pusẽ“, bet *pũsu* „pusiu“, *pẽřšlẽ* „pirřšliai“, bet *pirřřlũ* „pirřřliũ“. Papilẽs řnekta, esanti pačiuose řiaurẽs žemaičiu rytuose, akivaizdziai patvirtina řiã telřiřkiams būdingã balsiũ asimiliacijã. Štai pluořtelis Papilẽs apylinkẽje užrašytiũ pavyzdziũ, įrodančiu minẽtã fonetiniũ reiřkiniũ: *papẽ.lẽ* „Papilẽ“ – *papĩlĩe* „Papilẽje“, *krẽřsõ* „kriřiu“ – *krĩsi* „kriři“, *řẽřdẽř* „řirdis“ – *ĩ řĩrdĩ* „ĩ řirdĩ“, *nũpẽrks* „nupirks“ – *nũpĩrksi* „nupirksi“, *mẽřřkẽnẽ* „miřkiniai“ – *miřkiĩnu* „miřkiniũ“, *rõgẽ* „rugiai“ – *rũgũs* „rugius“, *žõvẽis* „žuvies“ – *žũvi* „žuvi“, *kõřřõ* „kulsiu“ – *kũlsi* „kulsĩ“.

Ryřki aprãšomosios řnekτος ypatybẽ yra galũniũ redukcija, t. y. garsũ nykimas arba jų kiekybinis ar kokybinis susilpnẽjimas³. Gana dažnai trumpieji balsiai galũnẽse visai išmetami, pvz.: *lãiks* „laikas“, *dvãrs* „dvaras“, *ãukřts* „aukřtas“, *dẽrb* „dirba“, *pasvadẽn* „pasodina“, *řẽr* „řeria“, *mĩl* „myli“, *řĩed* „sedi“. Net priebalsis *j* prieš trumpã galũnẽs balsĩ *a* yra visai nebetariamasis, pvz.: *vĩes* „vẽjas“, *nãus* „naujas“, *daiĩõu* „dai-nuoja“, *pasipãĩĩũu* „pasipainioja“. Dažniausiai vos vos begirdimas ir trumpasis galũnẽs balsis bendratyse, pvz.: *ãust^(e)* „austi“, *vẽrpt^(e)* „verpti“, *ãrt^(e)* „arti“, *řũokt^(e)* „řokti“, *sakĩt^(e)* „sakyti“. Nekirčiuotose galũnẽse yra trumpinami ilgieji balsiai, pvz.: *vũru* „vyrũ“, *ĩ pĩrtĩ* „ĩ pirtĩ“, *bãidẽ* „baide“, *velĩku rĩta* „velykũ rytã“, *vãrga* „vargo“, *nelĩida* „neleido“, *nĩeka* „nieko“, *bũobas* „bobos“. Kartais redukcija yra tokia stipri, jog net ilgasis galũnẽs balsis arba visai nebegirdimas, arba girdimas tik to balsio nežymus atspalvis, pvz.: *užãug* „užaugo“, *pas pũon* „pas ponã“, *vẽĩn^(a) řĩk⁽ⁱ⁾* „viena syki“, *ĩ dãrb^(a)* „ĩ darba“, *mẽrg^(e)* „mergina“, *pẽrkt^(a)* „pirktũ“, *prãĩk^(a)* „pranyko“.

Ilgieji balsiai *o, ẽ* Papilẽs řnektoje, beje, kaip ir visũ kitũ žemaičiu, yra dvibalsinami žodžio kamieno ir kirčiuotoje galũnẽje, pvz.: *řũokis* „řokis“, *kũõju* „koju“, *stũors* „storas“, *nũori* „nori“, *sukapũok* „sukapok“, *mẽřũos* „mẽřos“, *mãžũos* „mažos“, *gĩelĩe* „gẽlẽ“, *bĩeg* „bẽga“, *řĩesk* „sẽsk“, *řĩerãu* „řeriau“, *mũokĩes* „mokesi“. Nekirčiuotoje galũnẽje vietoj *o, ẽ* tariami trumpieji balsiai *a, ẽ*, pvz.: *dãrřa* „daržo“, *atrũoda* „atrodo“, *gẽras mẽrgas* „geros mergos“, *gãudẽ* „gaudẽ“, *dĩedẽ* „dẽdẽ“, *kãrvẽř* „karvẽř“, *řãkẽř* „řakẽř“.

Su dvibalsiais *ai, ei* Papilẽs apylinkẽse elgiamasi gana nevienodai. Dẽsningai tie dvibalsiai yra vienbalsinami ir verčiami ilgaisiais balsiais *a, e* žodžio gale, pvz.: *mẽtã* „metai“, *ãtlaidã* „atleidai“, *bãlsã* „balsai“, *tĩktã* „tiktai“, *kãrtãř* „kartais“, *brũolẽ* „broliai“, *smãrkẽ* „smarkiai“, *rũodẽ* „rodei“, *vãrlẽ* „varlei“. Tačiau žodžio řaknyse, skirtingai negu daugumos řiauriniũ žemaičiu, čia řie dvibalsiai dažniau yra išlaikomi nepakitẽ, pvz.: *vãĩks* „vaikas“, *dãĩktus* „daiktus“, *svẽika* „sveika“, *rẽik* „reikia“, *lẽida* „leido“, *ẽit^(e)* „eiti“. Tik retais atvejais galima išgirsti vienbalsius *a, e* řaknyse, pvz.: *vãkřřũõte* „vaikřřioti“, *vãkũ* „vaikũ“, *nẽrẽk* „nereikia“. Tiesa, vienbalsinimas yra gana reguliarus žodeliuose „*kaip*“, „*taip*“, „*řiaip*“, kurie dažniausiai tariami: *kãp, tãp, řẽp*.

Dvigarsius *am, an, em, en* papiliřkiai, kaip ir dauguma žemaičiu, verčia *õm, õn, ẽm, ẽn*, pvz.: *sõmdẽ* „samdẽ“, *řkõmbĩntẽ* „skambinti“, *õmũřus* „amžius“, *rõnd* „randa“, *õnrã* „antra“, *sprõnda* „spranda“, *tõnkẽ* „tankiai“, *lẽmpã* „lempã“, *řvẽnts* „řventas“, *lẽĩõõvãu* „lengviau“, *nuskẽnda* „nuskendo“.

Vietoj bendrinẽs kalbos nosiniũ balsiũ *q, ẽ* dažnai tariami dvibalsiai *õu, ẽi*, pvz.: *žõusẽř* „žãsis“, *õũžõłř* „ãžuolas“, *kõusnis* „kãsnis“, *řvẽĩřta* „řvẽřtã“, *řkẽĩřt^(e)* „skẽřti“.

Iř visũ priebalsiũ žemaičiai ypač skiriasi afrikatũ *č, dž* vartojimu. Vietoj šiũ garsũ tam tikrose žodžiũ formose

³ Girdenis A., Pabrẽža J. *Žemaičiu rařyba*, Vilnius–Šiauliai, 1998, p. 17.

yra tariami priebalsiai *t, d*. Tačiau ir patys žemaičiai pagal afrikatų tarimą skyla bent į kelis plotus. Papilė priklauso tai nedidelei rytinei žemaičių daliai, kur šiandien dar yra išlaikytas žemaitiškasis afrikatų dėsnis⁴. Pagal šį dėsnį afrikatos nebeišlaikomos prieš senovinį trumpąjį balsį *a*, o prieš kitus užpakalinės eilės balsius jos išlieka, taigi čia tariama: *svètē* „svečiai“, *svetēms* „svečiams“, *jáutē* „jaučiai“, *jáutēms* „jaučiams“, *vòkitē* „vokiečiai“, *vòkitēs* „vokiečiais“, *plàtē* „plačiai“, *žūodē* „žodžiai“, *žūodēms* „žodžiams“, *mèdē* „medžiai“, *mèdēs* „medžiais“, *sàldē* „saldžiai“, bet *svēčę* „svečio“, *svēčū* „svečių“, *jáuču* „jaučių“, *jáučius* „jaučius“, *vòkičū* „vokiečių“, *plàčūs* „placiūs“, *žūodžū* „žodžių“, *žūodžūs* „žodžius“, *mēdžę* „medžio“, *mēdžūs* „medžius“, *sàldžū* „saldžių“.

Pagal kirčiavimą Papilės šnekta priklauso tam plotui, kuriame turimas visuotinis kirčio atitraukimo dėsnis, t. y. kirtis atitraukiamas nuo trumpos ir ilgos tvirtagalės galūnės į bet kokio ilgumo pirmąjį skiemenį, pvz.: *mērgà* „merga“, *vārksti* „vargsti“, *pàti* „pati“, *màžē* „maži“, *kètore* „keturi“, *nègàlō* „negaliu“, *nūsòks* „nusuks“, *àrkliš* „arklys“, *vėlīnū* „velnių“, *lėgū* „ligų“, *òbagās* „ubagais“, *pàšalē* „pašaliai“, *sèptīnū* „septynių“, *màžā* „mažai“, *gērāu* „geriau“. Kirtis atitraukiamas net į proklitikus, kuriais dažniausiai būna prielinksniai. Vadinas, tokiais atvejais prielinksniai tampa savarankiško žodžio dalimi, pvz.: *pò_talkūos* „po talkos“, *sò_lazdūoms* „su lazdomis“, *unt_galvūos* „ant galvos“, *prē_mėškū* „prie miškų“, *iš_paskūos* „iš paskos“. Kirtis atitraukiamas ne tik nuo pirminės, bet ir nuo antrinės galūnės, t. y. nuo galinio kamieno skiemens, pvz.: *pàlēikt* „palieka“, *prādžūo* „pradžioje“, *gērūoms* „geromis“, *klėbūons* „klebonas“, *māžòks* „mažiukas“. Beje, kartais, kai norima kokią žodį išskirti ar pabrėžti, kirtis nuo trumpos ar tvirtagalės galūnės gali būti ir neatitraukiamas⁵, pvz.: *vėsumēt* „visuomet“, *vaikū* „vaikų“, *juokūos* „jokios“, *dabā* „dabar“, *retā* „retai“, *peņingū* „pinigų“, *neužtēnk* „neužtenka“, *praēis* „praeis“.

Dar gyvai senųjų papiliškių vartojama savotiška būtojo dažninio laiko konstrukcija su pagalbiniu veiksmažodžiu „liuobėti“, pvz.: *lōb parašīs* „parašydavo“, *lōb kārves pamēlš* „karves pamelždavo“, *lōb varīs* „varydavo“, *lōbo jōuksòpus* „juokdavausi“, *lōbo sò_vāikēs ēisò rēstēis* „su vaikais eidavau ristas“. Tiesa, net ir tų pačių informantų kalboje šalia minėtų konstrukcijų su pagalbiniu veiksmažodžiu galima išgirsti įprastų bendrinei kalbai būtojo dažninio laiko formų, pvz.: *važòudava* „važiudavo“, *ganī_dava* „ganydavo“, *bildīedava* „bildėdavo“, *daiņòudavūom* „dainuodavome“.

Be abejonės, aprašomojoje šnekte yra daug savitų, sodrių žodžių, ekspresyvių palyginimų, pasakymų. Štai nedidelis pluoštelis tų liudijančių sakinių, užrašytų ekspedicijos metu: *Ta_mō.na būoba ĩr dē.dēlę plepēžę* (= *plepē*). *Ka_dabā nīeka nebatsī.mēņo* – *jau_gālvā ĩr vēsā noklāšosi* (= *nusenusi*). *Mona ę_sūņos, ę_dūktīē – vēsē penīetēnē* (= *tinginiai*), *tīevs tōr vēsūs dārbus dērptę*. *Vuo_karštībē būs – ākis sprūokst iš_kaktūos lāuk*. *Ka_su_māšīna, gālī ę_sò_vēsò kēn'ò važ'òutę* (t. y., *gali atvažiuoti su vaikais ir anūkais*). *Vēins pāts āugāu, kap_paršē.lis ò.baga*. *Žmūionis kāsķāp tōkēi mālonēsņē, mēilingēsņē, sūtāikēsņē bō.ūa, kēts kē.ta gīedējūos, tūoki drūovasti* (= *drovumā*) *turīējē*.

Kaip matyti iš aptartųjų kalbos ypatybių, Papilės šnekta yra tipiška šiaurės žemaičių tarmės atstovė. Tačiau būtina pažymėti, jog tokią tradicinę šiauri-

⁴ Barauskaitė J., Čepaitienė G., Mikulėnienė D., Pabrėža J., Petkevičienė R. *Lietuvių kalba I*, Vilnius, 1995, p. 235.

⁵ Pabrėža J. Kirčio atitraukimo ir sakinio intonacijos ryšys šiaurinėse žemaičių šnektose, *Kalbotyra*, 1984, t. 35(1), p. 61–71.

nių žemaičių tarmę, kokia aprašyta šiame straipsnyje, šiandien bėra išlaikę tik senosios kartos atstovai, kuriems 60, 70 ir dar daugiau metų. Jaunesniųjų kalboje jaučiama gana ryški kaimyninės vakarų aukštaičių tarmės ir apskritai bendrinės kalbos įtaka.

Papilės apylinkių gyvenamųjų vietų vardai*

Marija Razmukaitė

Papilės miestelis buvęs valsčiaus centras, išikūręs Ventos kairiajame krante prie piliakalnio, ant kurio, anot padavimų, stovėjusi pilis, žemaitiškai *pilė*. Tad ir pats miestelio vardas *Papilė* greičiausiai yra priešdėlio *pa-* vedinys iš liet. *pilė*, *pilis*.

Istorikai mano, jog Papilė ir jos apylinkės – labai senos gyvenvietės, jau žinomos nuo kovų su kalavijuočiais laikų. Iš dalies tai patvirtina ir gyvenamųjų vietų vardai, kurių senumą lemia jų kilmė ir daryba bei struktūra: apie 30%, t. y. kone trečdalis šių apylinkių vietų vardų, yra kilę ir sudaryti iš vandenvardžių ir apeliatyvų, t. y. fiziografinių, geobotaninių ir pan. terminų. Kitas sluoksnius vietų vardų – vietovardžiai iš asmenvardžių arba asmenų pavadinimų – daug naujesnis, susiformavęs įvairių žemės reformų laikais, kai gyvenvietės vardą daugiausiai nulemdavo tos ar kitos vietos savininko vardas.

Pradedant Papilės apylinkių gyvenamųjų vietų vardų aptarimą nuo senesnio jų sluoksnio, pagal kilmę galima skirti keturias jų grupes: a) apeliatyviniai (kilę iš bendrinių žodžių); b) vandenvardiniai (kilę iš upėvardžių); c) vietovardiniai (kilę iš kitų gyvenamųjų vietų vardų); d) asmenvardiniai (kilę iš vardų, pavardžių, pravar-džių ir asmenų pavadinimų).

I. **Apeliatyviniai vietų vardai.** Darybos požiūriu Papilės apylinkių gyvenamųjų vietų vardų yra pirminių, daugiskaitinių, arba *pluralia tantum* lyčių, vedinių (priesagų, priešdėlių) ir dūrinių (sudurtinių vardų).

1. **Pirminis:** *Pelkėlė* k.: *pelkėlė* (mžb.), plg. *pėlkė*.

2. **Pluralia tantum lytis:** *Pagojai* k.: *pāgojus*, *pagojė* „vieta prie gojaus“¹; *Ūžpelkiai* k. (dabar Ventos apylinkėje – toliau tekste dab. Vnt): *ūžpelkis* „vieta už pelkės“; *Ūžsieniai* k.: *ūžsienis* „galulaukės rėžis“; *Žerkščiai* k. (dab. Vnt); **žerkštis*², plg. *žerkštynė* „juodoji avietė“.

3. **Vediniai:**

3.1. **Priesagų vediniai:** *-ėnai*. *Bėržėnai* k.: *bėržė* „beržynas“, *beržai*; *-inė*. *Šiaudinė*³ dv., k. (dabar Kašriškių apyl. – toliau tekste dab. Kair): *šiaudai*; *-išskiai*. *Šil-iškiai* k.: *šilas*.

3.2. **Priešdėlių vediniai:** *pa-*. *Pa-pilė* mstl.: *pilė* „pilis“; *Pā-šilė* dv., k. (dab. Vnt): *šilas*; *už-*. *Ūž-brasčiai* k.: *brastà* „negili upės vieta, kur galima perbristi, pervaziuoti“.

* Turimi omenyje ne vien dabartinės Papilės apylinkės, bet ir buvusio Papilės valsčiaus gyvenamųjų vietų vardai, išrinkti iš LKI Vardyno skyriuje saugomų prieškarinio kalbininkų sudarytų sunormintų visos Lietuvos gyvenamųjų vietų vardų bylų.

¹ Bendriniai žodžiai, kurie (ir kurių reikšmių aiškiniškai) skiriasi nuo bendrinės kalbos, teikiami iš akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ tomų (T. 1–20, Vilnius, 1968–2002).

² Su žvaigždute pateikta bendrinio ar tikrinio žodžio lytis yra rekonstruota; ji nėra fiksuota turimuose šaltiniuose.

³ Kita vertus, vietovardis gali būti ir asmenvardinis galūnės vedinys iš pvd. *Šiaudinis* arba tiesiog pirminis iš būdvardžio *šiaudinė*.

II. Iš vandenvardžių kilę vietų vardai. Darybos požiūriu tai *pluralia tantum* formos vietovardžiai ir vediniai.

1. *Pluralia tantum vietovardžiai*: *Avižliai* k. (dab. Vnt): *Avižllys* up. (Papilės apylinkė – toliau tekste Pp); *Eglesiai* dv., k.: *Eglesys* up. (Pp); *Kiņkupiai* k.: *Kiņkupis* up. (Pp); *Kriokliai* k.: *Krioklys* up. (Pp); *Vegėriai*⁴ dv., k.: *Vegerė* up. (Pp); *Vėvedžiai* k. (dab. Vnt): *Vėvedis* up. (Pp).

2. *Vediniai*:

2.1. *Priesagų vediniai*: *-ailės*. *Ag-ailės* k. (dabar Šakynos apyl. – toliau tekste dab. Škn): galbūt **Aga* up., plg. lat. finougr. kilmės *Aga*⁵ up.; *-ėnai*. *Gam-ėnai* k.: *Gamė* up. (Pp); *-iškiai*. *Daub-iškiai* k.: *Daubà* up. (Pp).

2.2. *Priešdėlio pa-* vediniai: *Pa-eglesiai*⁶ dv., k. (dab. Vnt): *Eglesys* up. (Pp); *Pagamė* k.: *Gamė* up. (Pp).

III. Iš kitų gyvenamųjų vietų vardų kilę vietų vardai. Tai priesagų vediniai, dūriniai ir sudėtiniai vietovardžiai.

1. *Vediniai*:

1.1. *Priesagų vediniai*: *-ėlės*. *Veger-ėlės* dv., k.: *Vegėriai* k. (Pp); *-eliai*. *Zubr-ėliai* k.: *Zubriai* k. (Pp).

1.2. *Priešdėlio pa-* vedinys: *Pa-klišiai* k. (dab. Kair): *Kljšiai* k. (dabar Akmėnės apyl.).

2. *Sudurtinis vietovardis, arba dūrinys*: *Pūs-baubliai* k.: *pūsė, pusiáu* „per pus“ ir *Baubliai* k. (Pp).

3. *Sudėtiniai vietovardžiai*. Abu šių vietų vardų dėmenys yra iš kaimų vardų: *Kiņkių Mėdvalakiai* k.: *Kiņkiai* k. (Pp) ir *Mėdvalakiai* k. (Pp); *Jonaičių Mėdvalakiai* k.: *Jonaičiai* k. (Pp) ir *Mėdvalakiai* k. (Pp).

Vienas yra *pirminis* perkeltinis vietovardis – *Bauskà* k. (išn.), plg. lat. *Bauska*⁷ mst.

IV. *Asmenvardiniai vietų vardai*. Tai gausiausia Papilės apylinkių vietų vardų grupė. Darybos aspektu joje vyrauja *pluralia tantum* lytys ir priesagų vediniai.

1. *Pluralia tantum vietovardžiai*: *Augustaičiai* k.: pvd. *Augustaitis*⁸; *Auksučiai* k. (dab. Škn): pvd. *Auksūtis*; *Barvūdžiai* k.: pvd. *Barvūdis*; *Baubliai* k.: pvd. *Baublys*; *Čiuiniai* k.: pvd. **Čiuinys*, plg. *čiuinis* „paršas“; *Dilbūčiai* k. (dab. Kair): avd. **Dilbytis*, plg. pvd. *Dilbītis*; *Draginiai* k.: avd. **Draginis*, plg. pvd. *Drāgas, Dragēlis*; *Dumbriai* k.: pvd. *Duņbris, Dumbrys*; *Dusai* k.: avd. **Dusas*, plg. pvd. *Duseikà, Duseikis*; *Griežiai* k.: pvd. *Griežė*; *Gumbakiai* k.: pvd. *Guņbakis, Gumbakys*; *Jakai* dv. (išn.): pvd. *Jākas*; *Jonaičiai* k.: pvd. *Jonaitis*; *Kalniškiai* dv., k.: pvd. *Kalniškis* (arba *kalniškis* „kalnėnas“), *Kerežiai* k. (dab. Kair): pvd. *Kerėžis, Kerėžius*; *Kiņkiai* k.: avd. **Kiņkis*, plg. pvd. *Kiņka, Klaišiai* k.: pvd. *Klaišys*; *Kubilės* k. (dab. Kuršėnų apyl. – toliau tekste Krš): avd. **Kubilė*, plg. pvd. *Kubilis, Kubilius*; *Kušleikiai* k. (dab. Škn):

avd. **Kušleikis*, plg. pvd. *Kušleikà; Latvėliai* k.: pvd. *Latvėlis; Lėnkai* k. (išn.): pvd. *Lėnkas* (arba etn. *lėnkas*); *Mažūnaičiai* dv., k.: pvd. *Mažūnaitis*; *Meškėnai* dv. (išn.): pvd. *Meškėnas*; *Mickiai* k.: pvd. *Mìckis, Mickys*; *Mielaičiai* vs. (dab. Krš): avd. **Mielaitis*, plg. pvd. *Mielis, Mielys*; *Purviai* k. (dab. Vnt): pvd. *Puŗvis, Purvys*; *Rekčiai* k. (dab.

⁴ Šis vietovardis yra drauge ir galūnės vedinys, nes darybos procese pakitęs jo kamiengalis.

⁵ Žr. Endzelīns J. *Latvijas PSR vietvārdi*, Rīga, 1956, d. 1, p. 5.

⁶ Vietovardis gali būti kilęs ir iš kito kaimo vardo *Eglesiai* (Pp).

⁷ Žr. Dambe V. *Latvijas apdzīvotajai un to iedzīvotāju nosaukumi*, Rīga, 1990, p. 20.

⁸ Pavardės palyginimui teikiamos iš „Lietuvių pavardžių žodyno“ (Vilnius, 1985, d. 1; Vilnius, 1989, d. 2).

Krš): avd. *Rektys, plg. pvd. *Rektinas*, lat. pvd. *Rekte*⁹; *Rimšiai* k.: pvd. *Rimšis*; *Rudikiai* dv., k.: avd. *Rudikis, plg. pvd. *Rudikas*; *Skabeikiai* k.: pvd. *Skabeikis*; *Strazdai* k. (dab. Krš): pvd. *Strazdas*; *Šemetaičiai* k.: avd. *Šemetaitis, plg. pvd. *Šemeta*; *Tautgailiai* k. (dab. Škn): avd. *Tautgailis, plg. pvd. *Taūtoydas* ir pvd. *Gailis*; *Trikšiai* k.: pvd. *Trikšis*, *Trikšys*; *Ūrbonaičiai* k.: pvd. *Ūrbonaitis*; *Vienraňkiai* k. (dab. Vnt): pvd. *Vienraňkis, plg. *vienraňkis* „kas su viena ranka“; *Zabikai* k.: avd. *Zabikas, plg. pvd. *Zabakas*; *Zubriai* k.: pvd. *Zubrŷs*; *Žiliai* k. (dab. Krš): *Žilis*, *Žilŷs*.

2. **Priesagų vediniai: -iškės.** *Armōl-iškės* k. (dab. Kair): pvd. pvd. *Armolas*, *Armolis*; *Biliūn-iškės* k.: pvd. *Biliūnas*; *Būdr-iškės* k. (dab. Kair): pvd. *Budrŷs*; *Būrb-iškės* k.: pvd. *Būrba*; *Būr-iškės* k.: pvd. *Būra*; *Gendvil-iškės* k.: pvd. *Geñdvilas*, *Gendvilis*; *Keŗbed-iškės* k. (dab. Škn.): pvd. *Kerbedŷs*; *Kōŗ-iškės* k.: avd. *Koŗė, *Koŗas, plg. pvd. *Kōŗikas*; *Pūŗ-iškės* k. (išn.): pvd. *Pūŗė*, *Pūŗas*, *Puŗŷs*; *Šiūr-k-iškės* k. (dab. Vnt): pvd. *Šiūrka*, *Šiūrkus*; *Žāl-iškės* *Klaišiū* k. dalis (išn.): pvd. *Žālis*, *Žālys*; **-iškiai.** *Gerŷb-iškiai* k. (dab. Kair): pvd. *Gerŷba*; *Grŷb-iškiai* k.: pvd. *Grŷbas*; *Latvėl-iškiai* k.: pvd. *Latvėlis*; *Šālt-iškiai* dv., vs.: pvd. *Šāltis*, *Šāltŷs*.

3. **Dūriniai (arba sudurtiniai gyvenamųjų vietų vardai).** Jų yra du; antrasis jų sandas yra bendrinis žodis: *Bit-poliai* k.: pvd. *Bitė* ir skol. *polis* (kuris iš gr. *πόλις* „miestas“); *Jōn-laukiai* k.: v. *Jōnas* ir *laukas*.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Papilės apylinkėse, beje, kaip ir visoje Lietuvoje, produktyvūs asmenvardinės kilmės daugiskaitiniai (*pluralia tantum*) gyvenamųjų vietų vardai. Teritoriją reprezentuoja ir upėvardinės kilmės vietų vardai. Dažniausias darybos tipas – *pluralia tantum* formos ir priesagų vediniai.

Papilės ir jos apylinkių pravardžių vartojimo tendencijos

Stasys Tumėnas, Erika Mitkutė

Ilgai lietuvių kalbos pravardės, jų tyrinėjimas buvo savotiška kalbotyros periferija, laikoma nelabai prestižine kalbotyros atšaka. Šią buvusią pamirštą lietuvių antroponimikos dalį „prisiminė“ ir savo darbuose aprašė Ž. Urbanavičiūtė, V. Žičkutė¹, o ypač Alvydas Butkus, 1995 m. net išleidęs monografiją „Lietuvių pravardės“, kurioje ne tik išsamiai ir argumentuotai aprašomos lietuvių pravardės, jų atsiradimo tendencijos, bet ir pateiktas pravardžių žodynas. Į žodyną pateko pravardės iš visų Lietuvos etnografinių vietovių: Dzūkijos, Žemaitijos, Suvalkijos, Aukštaitijos. Visi aukščiau minėti kalbininkai laikosi nuomonės, kad pravardės labiau paplitusios pietiniuose Lietuvos rajonuose (ypač Lazdijų rajone), o mažiau jų šiaurinėje Lietuvoje. Manytume, kad tai sietina su šiaurės lietuvių charakterio būdu – šiaurietis yra ramesnis, mažiau emocijų rodantis žmogus, skalsus žodžiui, mėgstantis pirmiau pagalvoti, o tik paskui pasakyti. Pravardžių kūrimas – „gyvosios kalbos“ dalis, todėl jų nekausto ir nevaržo jokios bendrinės kalbos normos, taisyklės, tačiau praktika rodo, kad kuriant pravardes galioja bendri lietu-

⁹ Žr. *Lauksaimnieku un citu zemes ipašnieku adrese grāmata*, V. Salnais un A. Maldups, Rīga, 1931, p. 462.

¹ Urbanavičiūtė Ž., Žičkutė V. Lietuvių pravardės, *Kalbotyra*, 1974, t. 26(1), p. 55–61.

vių kalbai žodžių darybos principai ir dėsniai. Žmogaus pavardė – žymė visam gyvenimui, pavardė nesikeičia (išskyrus moterų), o pravardės – labai gyvas ir besikeičiantis leksikos klodas, kurį būtina aprašyti ir stebėti jo kitimą. Pravardės nuolat kinta, vienos pradingsta, atsiranda naujos. Tačiau pagrindinis pravardės bruožas tas, kad pravardė yra žmogų individualizuojanti, ją išskirianti iš kitų žymė.

Visoje Lietuvoje akivaizdus dalykas, kad daugiau pravardžių sukuriama ir vartojama kaime. Kaimo žmonės ne tokie uždari kaip miesto gyventojai. Kaime nieko nepaslėpsi – čia esi lyg ant delno prieš kaimyną ir savo charakterio bruožais, ir išskirtinėmis fizinėmis ypatybėmis, socialiniais, ekonominiais nepritekliais ar pritekliais. Kad kaime užfiksuojama daug daugiau pravardžių, lemia dar vienas labai svarbus pravardės bruožas – jos neoficialumas.

Renkant ir aprašant Papilės ir jos apylinkių pravardes, rūpėjo palyginti, ar išlikusi tokia pati atskiriems rajonams būdinga tam tikrų pravardžių vartojimo tendencija, kurią yra pateikęs kalbininkas A. Butkus². Jo paskaičiavimais, Žemaitijoje vyrauja pravardės, nusakančios kilmę, tautybę (40,1%), Aukštaitijoje tokios pravardės sudaro 26,8%, o Dzūkijoje – 21,9%. Dzūkijoje vyraujančios pravardės nusako giminybę (32,5%), o Žemaitijoje jos tesudaro 6,2%.

Tyrimo eiga. Pravardės surinktos 2002 m. liepos mėnesį Papilėje organizuotos kompleksinės ekspedicijos metu. Buvo pasirinktas pats paprasčiausias, bet, mūsų manymu, pats patikimiausias darbo metodas – tiesioginis Papilės ir jos apylinkių gyventojų stebėjimas ir jų tiesioginė apklausa. Ekspedicijos metu buvo pastebėta, kad daugelis žmonių labai nenoriai kalba apie savo kaimo gyventojų, artimiausių kaimynų pravardes. Ypač nekalbūs jie tapdavo, kai rankose pamatydavo diktofoną ar parkerį. Atviriau jie minėjo mirusių žmonių pravardes, o geriausi informantai (deja, deja...) buvo tie, kurie tą dieną buvo ragavę gramą kitą... Kad pravardės yra nuolat kintantis leksikos klodas, liudija ir tyrimo rezultatai – daugelis užfiksuotų pravardžių yra atsiradusios pastarųjų 10–15 metų laikotarpiu.

Demografiniai rodikliai. Iš viso surinkta 240 pravardžių. Nustebino faktas, kad iš jų net 186 buvo skirtos vyrams įvardinti ir tik 54 – moterims. Hipotetiškai spėta, kad vyrų pravardžių bus surinkta daugiau, bet toks didelis kiekio skirtumas tarp vyrų ir moterų pravardžių buvo netikėtas. Matyt, tai sietina su didesniu vyrų socialiniu aktyvumu.

Pravardės turinčių žmonių amžius svyruoja nuo 8 iki 75 metų. Dažniausiai pravardžiuojami 30–50 metų žmonės. Ryški tendencija, kad drąsiau ir atviriau kalbėta apie jau mirusius žmones.

Geografija. Pravardės rinktos iš Papilės miestelio (40 pravardžių) ir jos aplinkinių kaimų: Daubiškių (80), Vegėrių (9), Gumbakių (37), Čiunių (12), Biliūniškių (12), Kaiřiškių (28), Pelkėlės (4), Šiaudinės (10), Eglesių (4), Baublių (4).

Pravardžių grupavimas pagal žmogaus individualiąsias ypatybes. Didžiausią Papilės ekspedicijoje surinktų pravardžių grupę sudaro pravardės, *nusakančios fizinės žmogaus ypatybes* (fiziniai trūkumai, plaukų spalva, kūno forma, ūgis, dantų ypatybės ir pan.): *Ačkārikas* – nešioja akinius, *Gmb*; *Baltapūkis* – labai šviesus besas, *Gmb*, *Čn*; *Banginis* – dėl to, kad storas,

Dbš; *Barzdā* – nuo seno su barzda, *Bln*; *Coliūkė* – labai mažo ūgio, *Dbš*; *Cuk-*

² Butkus A. *Lietuvių pravardės*, Vilnius, 1995, p. 30.

rinukas – labai mažas, panašus į cukraus gabalėlį, Dbš; *Didgaīvis* – žmogus didele galva, Gmb; *Drambljys* – labai stambus, Gmb, Dbš; *Drambliėnė* – taip vadinama *Dramblio* žmona, Gmb; *Gaīndras* – mėgsta vaikščioti raudonom kelnėm, Dbš; *Guziūkas* – ant pakaušio turėjo gumbelį (*guziuką*), Bln; *Kapliadaīntis* – dantys labai panašūs į bebro, Gmb; *Kosmonāutė* – žiemą ir vasarą vaikšto su vatinuku, Krš; *Krjūzius* – labai sudžiūvęs, Dbš; *Kūdlius* – vaikšto nesikirpęs žiemą ir vasarą, Krš; *Kumpinis* – aukštas ir sukumpęs, Egl; *Lapaūsis* – ir pavasarį vaikšto su žiemine kepure, Čn; *Lāpė* – mergina, turėjusi lapinę kepurę, Dbš; *Lolò* – didžiakrūtė moteris („*papinga boba*“), Bln; *Medkirtjys* – aukštas ir sudžiūvęs lyg medis, Čn; *Mižalinis* – šlapindavosi į lovą, Gmb; *Nikulinas* – labai panašus į rusų aktorį J. Nikuliną, Dbš; *Plikis* – nuo seno nuplikęs, Dbš; *Pusantrinis* – storas ir važinėja traktoriumi, Dbš; *Sīlkė* – labai plona, Dbš; *Stirna* – liekna ir aukšto ūgio, Dbš; *Strūtis* – ilgakaklis ir ilgakojis, Dbš; *Stūburas* – aukštas ir labai liesas, Šd; *Šiktabarzdīs* – barzdotas ir didelis tinginys, Blb.

Šio tipo pravardžių gausa Papilės apylinkėse visiškai sutampa su A. Butkaus pastebėjimu, kad pati gausiausia lietuvių pravardžių grupė – pravardės, duotos dėl fizinių ypatybių. Jos sudaro 30,7% visų kalbininko surinktų lietuvių pravardžių.

Antroji pagal gausumą surinktų pravardžių grupė – pravardės, sukurtos *pagal žmogaus darbo pobūdį, pomėgius, užsiėmimą*: *Bānkas* – pardavinėjantis degtinę ir dėl to turintis daug pinigų, Dbš; *Bulkūtė* – labai mėgstanti valgyti daug bandelių, Dbš; *Inžiniėrius* – laikantis save protingu ir taip pats pasivadinęs, Dbš; *Kalviūkas* – dirba kalviu, be to, yra neaukštas, smulkus, Blb; *Kiaulinis* – storas ir dirba veterinaru, Gmb; *Kopūstinis* – pardavinėjantis kopūstus ir daug uždirbantis, Dbš; *Kriaūčius* – dirbantis siuvėju, Pp; *Makakà* – mėgstantis laiptoti virvėmis, Dbš; *Mėistras* – dirbęs anksčiau šaltkalviu, Dbš; *Metalistas* – pardavinėjantis metalą, Pp; *Ponālis* – dirbantis viršininko pavaduotoju, Dbš; *Smaljūzius* – mėgstantis saldumynus, Dbš; *Šėrnas* – dirbantis veterinaru, Dbš; *Šiltnaminis* – šiltnamyje auginantis daržoves ir daug uždirbantis, Dbš; *Šrėiba* – mėgstantis vaikščioti po garažus ir rankioti varžtus, Krš; *Švilpis* – vaikščiodamas mėgsta švilpauti, Bln; *Šviėsintojas* – kertantis („šviesinantis“) mišką, Gmb; *Ūkvedjys* – organizuojantis dažnus išgėrimus, Bln; *Veřslininkė* – auginanti ir pardavinėjanti braškes, Bln.

Trečioji pravardžių grupė – pravardės, *sietinos su pavarde*. Jos atsiradusios dėl garsų sąskambio, trumpinimo, parodijavimo, pamėgdžiojimo, asociacijų, o kartais net sunkiai paaiškinamos; paminėsimė pagrindines: *Baronėnė* – pagal pvd. Baranauskienė, Blb; *Geležinkelis* – pagal pvd. Geležinis, Dbš; *Jeruzėlskis* – labai panašus į lenką Jeruzelskį, Pp; *Kūgeliai* – gyveno du broliai Krugeliai, Gmb; *Kuīpis* – pagal pvd. Klumbys sąskambį, Dbš; *Lāšius* – pagal rusišką pvd. Laškovas, Bln; *Lokjys* – pagal pvd. Meškauskis, Dbš; *Mėdis* – pagal pvd. Beržinis, Egl; *Meškà* – pagal pvd. Meškys, Dbš; *Morkà* – pagal pvd. Morkevičius, Dbš; *Pakāušis* – pagal pvd. Paškauskis, Blb; *Papickis* – parodijuojant pavardę Lavickas, Dbš; *Partjnas* – pagal sąskambį su vardu ir pvd. Martynas Petrauskas, Dbš; *Paršiūkas* – pagal pvd. Pariškis, Dbš; *Strāzdas* – pvd. Strazdauskas sutrumpinimas, Bln; *Zuīkis* – pagal pvd. Zakis, Dbš; *Zarà* – pagal pvd. Zerveckaitė, Dbš; *Žāsinas* – pagal pvd. Žasytis, Dbš.

Daug mažiau surinkta pravardžių, *sietinų su vardu*: *Današkà* – pagal vardą Danutė, Dbš; *Dūona* – sutrumpinimas pagal vardą Donatas, Dbš; *Mataūšas* – pagal vardą Matas, Dbš; *Milijōnas* – pagal vardo garsų sąskambį iš Julijonas, Gmb; *Rozāli-*

ja – pagal vardą Rožė, Dbš; *Rozalinda* – pagal vardą Rožė, Dbš; *Salotà* – asociacijos pagal vardą Salomėja, Dbš; *Spùrga* – pagal garsų sąskambį su Jurga, Dbš; *Vaciūnà* – pagal vardą Vacys, Gmb.

Pravardės, *sietinos su charakterio bruožais*: *Buratìnas* – norintis parodyti, kad daug išmano, smalsus, Dbš; *Kapų gėlė* – bjauri boba, Gmb; *Keistuolis* – vaikšto lyg miegodamas, Dbš; *Kliūnkis* – labai išdykęs paauglys, Dbš; *Kobrà* – įkyri ir priekabi, Dbš; *Krìzė* – bjauri boba, Gmb; *Muilìnis* – mokantis išsisukti iš bet kokios situacijos, Dbš; *Prokuròrė* – linkstanti visiems vadovauti, Krš; *Taksiukas* – nedidelis ir labai greitai vyras, Vgr.

Pravardės, atsiradusios *dėl kalbos niuansų* (tarmės, iš kur žmogus kilęs, plepumo ir pan.): *Dzūkikas* – retkarčiais dzūkuojantis ir kilęs iš Dzūkijos, Dbš; *Kāpsargis* – labai ironiškai apibūdinamas, mėgstantis skleisti gandus, Krš; *Klykìenė* – labai garsiai kalbanti, Gmb; *Lietuvaitė* – nors ir labai sena girtuoklė, bet kalbanti pavyzdinga bendrine kalba, Krš; *Mākalo kōšė* – daug kalbantis žmogelis, Dbš.

Pravardės, paplitusios *dėl asociacijų su kita tautybe*: *Budulėjus* – labai tamsaus, nelietuviško gymio, Dbš; *Kartòškinas* – rusakalbio įvardijimas, Dbš; *Krasìlnikovas* – dėl to, kad jo žmona baltarusė, Dbš; *Markòvkinas* – kadangi rusų tautybės, Dbš; *Ruskìnis* – kadangi nešioja lyg ir rusišką kryžių, Dbš.

Pravardės, atsiradusios *dėl gyvenamosios vietos*. Tokio pobūdžio pravardžių kitose Lietuvos vietose pasitaiko labai daug, o Papilės apylinkėse jų užfiksuota tik kelios: *Galìnis Daunys* – tai tas Daunys, kuris gyvena gale kaimo, Pp; *Kapiniū Daunys* – tai tas Daunys, kuris gyvena prie kapų, Pp; *Kampìnis* – gyvenantis prie kampo, Gmb; *Statkìniai* – tai tie žmonės, kurie persikraustė į Statkaus ūkį, Gmb.

Pravardžių daryba. Papilėje ir jos apylinkėse vyrauja nesudėtingos darybos pravardės. Dažniausiai tai būna pirminės žodžio formos: *Bánkas, Krìzė, Kuñpis, Lokys, Mėdis, Méistras, Meškà, Sìlkė, Zuìkis*.

Išskirtina ir vedinių – išvestinių formų – pravardžių grupė. Dažniausiai tai vediniai su priesagomis, suteikiančiomis ironišką, neigiamą reikšmę, dažnai priesaga padeda tiesiog nusakyti asmens ypatybę. Dažniausiai užfiksuotos priesagos: *-inis, -ienė, -ininkė, -ukas, -ukė, -antė, -uolis, -aitė*: *Bangìnis, Dramblìenė, Kalniukas, Kiaulìnis, Kopūstìnis, Kumpìnis, Keistuolis, Lietuvaitė, Taksiukas* ir kt.

Savotiškai gražūs ir lietuviškai skambantys yra galūnių vediniai: *Kūdlius, Lāšius, Plìkis, Švilpis*.

Išgalvojant pravardes, nėra retas ir sudurtinių žodžių vartojimas. Toks dviejų šaknų pasitelkimas padeda sukcentruoti mintį, norint geriau apibūdinti žmogų: *Baltapūkis, Didgalvois, Geležinkelis, Kapliadañtis, Kāpsargis, Medkirtys, Šiktabařzdis*.

Pasitaiko pravardžių su svetimos (nelietuviškos) kilmės darybos formantais. Logika paprasta – pravardžiuojant nevietinius žmones ir norint juos išskirti iš savų, pasitelkiamas ir nelietuviškas darybos formantas: *Ačkārikas, Banglājus, Budulėjus, Gaspadorius, Jeruzėlskis, Markòvkinas, Kartòškinas, Krasìlnikovas, Montāžnikas, Sniegūročka* ir kt.

Išvados

1. Papilėje ir jos apylinkėse vartojamų pravardžių nėra daug. Tai patvirtina dar S. Daukanto mintį, kad šio krašto žmonės nėra labai kalbūs ir nėra linkę atverti sielą ir burną pirmam pasitaikiusiam žmogui.

2. Pasitvirtino teiginys, kad daugiausia pravardžių yra atsiradusios dėl fizinių žmogaus ypatybių. Tačiau Papilėje ir jos aplinkiniuose kaimuose mažai užfiksuota pravardžių, nusakančių žmogaus kilmę, o A. Butkaus paskaičiavimais, Žemaitijoje tokios pravardės sudaro net 40,1% pravardžių.

3. Papilės ir jos aplinkinių kaimų pravardžių daryba nesiskiria nuo visoje Lietuvoje būdingų pravardžių darybos principų, jokios savos darybos specifikos nepastebėta.

4. Nustebino faktas, kad Papilės apylinkėse daug ir dažnai vartojama pravardžių vyrams įvardinti (77,5%).

5. Rinkti pravardes, žmogų individualizuojančius vardus, būtina, nes daugumos užfiksuotų pravardžių A. Butkaus lietuvių pravardžių žodyne nebuvo rasta. Be to, būtina nuolat prisiminti, kad pravardės yra „gyvasis“ kalbos klodas, nuolat kintantis, atsinaujinantis ir dėl to reikalaujantis jį tyrinėjančių žmonių nuolatinio dėmesio.

Vietovardžių sutrumpinimai

<i>Blb</i> – <i>Baubliai</i>	<i>Krš</i> – <i>Kairiškiei</i>
<i>Bln</i> – <i>Biliūniškės</i>	<i>Plk</i> – <i>Pelkelė</i>
<i>Čn</i> – <i>Čiuiniai</i>	<i>Pp</i> – <i>Papilė</i>
<i>Dbš</i> – <i>Daubiškiai</i>	<i>Šd</i> – <i>Šiaudinė</i>
<i>Egl</i> – <i>Eglesiai</i>	<i>Vgr</i> – <i>Vegeriai</i>
<i>Gmb</i> – <i>Gumbakiai</i>	

Papilės seniūnijos naminių gyvulių vardai

Giedrė Čepaitienė, Andrius Senkus

Gyvus ir negyvus artimiausios aplinkos objektus žmonės nuo seno linkę įvardyti tikriniais vardais, išskiriančiais juos iš kitų tos rūšies objektų. Todėl savo vardus turi upės, ežerai, kalnai, kalvos, slėniai, miškai, pelkės, laukai, gyvenamosios vietos ir t. t. Tikriniai vardai suteikiami ir gyvūnams, ypač naminiams, ne vienerius metus auginamiems valstiečio ūkyje. Daug rečiau vardus turi tie gyvūnai, kurių amžius trumpesnis (pvz., kiaulės ar paukščiai). Jie vardus gauna tik tada, kai išsiskiria kokiomis nors itin ryškiomis išorės ar būdo savybėmis. Naminio gyvulio vardas atskleidžia keletą dalykų. Pirmiausia, jis padeda atskirti vieną gyvulį nuo kitų namuose laikomų gyvulių. Antra, vardas tarsi įjungia jį į mūsų kasdienybę, buitį, todėl laikomas gyvulys tampa svarbus ne tik vardą sugalvojusiam žmogui, bet ir visai šeimai. Ko gero, ne vienas teko girdėti kad ir tokius pasakymus: „*Tavo Žibà ir vėl į mano daržą įsisuko*“, „*Prisirišk savo Rėksą, kad vaikų negąsdintų*“ ir pan. Taigi vardais naminiai gyvuliai lyg įtraukiami net į visą kaimo bendruomenę, kadangi juos paprastai žino ir kaimynai.

2002 m. liepos mėnesį Papilės seniūnijoje vykusios ekspedicijos metu surinkta išties nemažai naminių gyvulių vardų, todėl straipsnyje publikuojami tik patys įdomiausi. Šis tyrimas yra statinis, kadangi bus kalbama tik apie tuo metu Papilės seniūnijoje laikytų gyvulių vardus. Pateikta naminių gyvulių vardų motyvacija daug

kur remiasi šeiminių aiškinimu, kai kas aiškinama pasitelkiant įvairius žodynus. Straipsnyje terminas *papiliškiai* vartojamas visos Papilės seniūnijos gyventojų reikšme. Reikia paminėti, kad naminių gyvulių vardai yra mažai tyrinėti, todėl pagalbinės medžiagos tokiam tyrimui beveik nėra. Šiame darbe dėmesys bus kreipiamas į tai, kokius augintinių vardus dažniausiai pasirenka papiliškiai ir pagal kokias ypatybes tie vardai yra suteikiami. Užrašyti gyvulių vardai yra kiek panašūs į žmonėms suteikiamas pravardes. Juk pravardės, kaip ir gyvuliams vardai, dažniausiai duodamos tuomet, kai įvardijamojo išvaizda ar elgesys mums su kuo nors asocijuojasi: „*Asociacijos esančios prielaida bendriniam žodžiui virsti vardu*“¹.

O kaip parenkamas vardas gyvuliui? Ar pagalvojame, kodėl taip, o ne kitaip pavadiname savo šunį, katę ar karvę? Ar taip norėjome tik atskirti juos nuo kitų augintinių ir kaimynų gyvulių, ar visgi būta kažko kito: poreikio išreikšti save, atskleisti savą požiūrį būtent į šį augintinį. Ekspedicijos metu klausdavome pašnekovų, kodėl jie sugalvojo tokį vardą. Mūsų smalsumas stebino ne tik vaikus, bet ir suaugusiuosius, tačiau tik retas kuris galėdavo plačiau paaiškinti gyvulio vardo parinkimo motyvaciją.

Tikriausiai daugeliui nekyla abejonių, kad patys dažniausi vardų turėtojai yra šunys. Juos, skirtingai nei kitus naminius gyvulius, beveik visus vadiname ir šaukiame parinktu vardu. Juk gana dažnai mums į akį krenta šuns elgesys. Pagal nuolatos pastebimą jo elgesio savybę ir suteikiamas vardas. Lankantis pas papiliškius, pavyko užrašyti keletą tokių vardų. Šuo, kuris viską moka, atneša ir yra labai smalsus, pramintas *Smalsiukù* (Eglesių k.). Kitas pavadintas *Kviksiù*, nes, kaip teigė šeiminkas, labai panašiai loja, kviksi (Kiškių k.); *Sařgis* – labai budrus, sargus šuo (Kaĩriškiai). Išdidus keturkojis turi *Karãliaus* vardą (Papilė). Papilėje išgirdome *Bosù* vadinamą šunį (mat buvo kitų šunų vadas). Tai rodo, kad šuns vardas dažnai parenkamas pagal kokią nors jo būdo ypatybę.

Esti ir tokių vardų, kurie sietini su kailio ypatumais: jo spalva, dėmėmis ir pan. Tai pati gausiausia šunų vardų grupė. Tamsaus kailio kiemsargius papiliškiai mėgsta pavadinti *Juodžiù*, *Sãbalu*, *Rudžiù*, *Rudyte* (Vegėrių k.). Šunys dėl gražaus plauko margumo turi *Tigrio* (Šiaudinė), *Rãbio* (Papilė), *Mařgio* (Kaĩriškiai) vardus. Jeigu keturkojis yra gauruotas, jam pasirenkamas *Mėskio*, *Pũkio* („*pasišiaušęs lyg pũkas*“, Šiaudinė) ar *Pũkos* (Vegėrių k.) vardas. Kai norima akcentuoti dėmėtumą, šuo pavadinamas taip, kad būtų aiški išskirtina vieta: *Nosiũkas* (dėl gražios nosies; Barvỹdžių k.), *Aũsis* (viena ausis balta, kita – dėmėta; Papilė).

Papilės seniūnijoje pastebėjome, jog čia šunims, kaip ir katėms, vardus labai dažnai išrenka vaikai. Jų išrinkti vardai tarsi dvelkia žaismingumu, šiltumu, nes neretai jie turi maŷybinį maloninį atspalvį: *Bimũkas*, *Dikũtis*, *Piksiũkas*, *Gražuoliũkė*. Taip pat maŷieji sugalvojo *Gerdũtės*, *Mũsės*, *Pũpsio*, *Čiòčės* (Papilė) vardus. Beje, kalbant apie vaikus, malonu buvo, kad užkalbinti vaikai dažnai išvardindavo ne tik savo, bet ir kaimynų laikomų naminių gyvulių vardus.

Pastebėta, kad senieji lietuviški šunų vardai dabar nelabai madingi. Bene dažniausiai papiliškiai šunis vadina *Rėksais*, *Džėkiais(-ėmis)*, *Džėriais(-ėmis)*. Šie vardai yra svetimi, skolinti iš kitų kalbų. *Rėksas* populiarus Lenkijoje, o *Džėkio*, *Džėrio* vardai kildintini iš anglų kalbos. Beje, ang-

¹ Butkus A. *Lietuvių pravardės*, Vilnius, 1995, p. 25.

lai paprastai taip įvardija žmogų. Šiuo metu didelės įtakos parenkant naminiam gyvuliui vardą turi įvairiausi per televiziją rodomi serialai, kartais – perskaitytos knygos. Pamėgus kurį nors personažą, neretai jo vardu pavadinamas naminis gyvulys. Štai šuns vardas *Tōbis* atkeliavo iš serialo „Vergė Izaura“ (Kaĩriškiai), *Kìlis* – iš filmo, kurio pavadinimo pateikėjas neprisimena (Šiaudinė), *Plūtas* – iš animacinio filmuko (Papilė). Kartais pasirenkamas ir žmogaus vardas šuneliui kviesti, pvz., *Mèčė* (iš serialo „Mercedes“). Žinome, kokio didelio populiarumo susilaukė vaikų numylėti „Teletabiai“, todėl jų vardus – *Tiñkis Viñkis*, *Dìpsis*, *Lēle*, *Poū* – teko išgirsti ne vieną kartą.

Ekspedicijos metu užrašėme ir tokių šunų vardų, kurių motyvacija yra tikrai labai įdomi. Antai šuo šaukiamas *Rubliū*. Šeimininkas aiškino, jog šuo yra iš Rusijos, o, be to, mažas buvo rubuilis. Taigi pagal panašų žodžių skambesį ir išrinkęs bendrą vardą. Eglesių kaime auginamas šuo *Ladà*. Vardas paaiškintas, kad „*buvo kaimyno sūnaus merginos toks vardas*“. Kitas šuo – *Čiūrka*. Šeimininkas sakė, jog tokį vardą davė todėl, kad ankstesnė šio šuns šeimininkė mėgdavo išgerti. Galbūt šis vardas gali būti sietinas su veiksmazodžio *čiurinti* reikšme „tekėti, šlapintis“², arba pravarde *Čiūrka*, kuri suteikiama siaurų akių asmeniui³. Tuo tarpu rusų kalboje daiktavardžiu *чурка* vadinamas nesąžiningas, kvailas žmogus, o *чурку* vartojamas grubiai atsiliepiant apie Vidurinės Azijos gyventojus⁴.

Taip pat labai įvairus yra ir karvių vardynas. Veikiausiai karvėms vardus, kuriais jos yra šaukiamos, duoda moterys, kadangi jos dažniausiai karves prižiūri ir jas melžia. Tad jų vardai, galima sakyti, atspindi moters charakterio bruožus. Papiliškės karvėms įvardyti dažniausiai pasirenka gėlių ir kitų augalų pavadinimus, menčiau kreipia dėmesį į jų išorės ar būdo ypatybes. Ekspedicijos metu pastebėta, jog karvių vardai neretai atspindi dalį gamtos elementų: jos šaukiamos gėlių, vaismedžių, vaiskrūmių, paukščių vardais ar hidronimų pavadinimais. Didžiausią grupę sudaro gėles žymintys vardai: *Mirta*, *Žibūtė* ar *Žibà*, *Akācija*, *Bijūnė* (Papilė), *Lelijà* (Gumbakių k.). Ypač dažnas karvės vardas *Žibūtė*. Vienaime kaime ir paklausėme gyventojos, kodėl ji savo karvutę vadina *Žibūtė*. Užkalbintoji moteriškė net nustebo: „*O kaip kitaip pavadinsi?*“ Tai leidžia teigti, jog papiliškiai rodo didelį dėmesį šiam augalui. Gėlės vardas yra priimtinas ir mielas raguotajai vadinti. Kartais pasinaudojama panašiu žodžių skambesiu. Štai Eglesių kaime užrašėme karvės vardą *Gvaizdėnė*, kuris, be abejo, gali būti sietinas su gėlės *Gvaizdūnė* pavadinimu⁵. Neliuka nuošaly ir sode auginamų augalų vardai, pvz.: *Grūšà* (Daūbiškių k.), *Serbeñtė* (Gumbakiai), bei medžių pavadinimai – *Eglūtė*, *Liepūtė*. Pavadinamos karvės ir paukščių ar vabzdžių vardais – *Krėgždė*, *Lakštūtė*, *Mùsė*. Išgirdome jas vadinant ir upių ar ežerų vardais: *Luōkė*, *Jūra*, *Rūsnė*, *Dubýsa*, *Veñtė* (pagal upę Venta). Tai hidroniminės kilmės vardai. Prie jų šliejasi ir vandens telkinio ypatybę apibūdinantis vardas *Bangà* (Barvėdžių k.).

Įvairūs ir įdomūs karvių vardai, apibūdinantys jų kailio spalvą. Papilėje išgirdome tikrai labai įdomų pasakymą: „*Margė tai juk nevadinsi...*“, nors karvė buvo marga. Tad ji ir buvo pavadinta ne *Mařgės*, bet *Juodkrañtės* vardu (marga; Papilė). Tamsaus gymio karvė vadinama *Čigonė* (juoda; Šiaudinė). Šviesų kailį turinčias karves Gumbakiuosė pašaukia įvairiai: *Snieguolė*, *Snaigė*, *Gulbė* (nes balta). Išgir-

² *Lietuvių kalbos žodynas*, atsak. red. J. Kruopas, Vilnius, 1969, t. 2, p. 174.

³ Butkus A. *Lietuvių pravardės*, Vilnius, 1995, p. 194.

⁴ Кузнецов С. А. *Большой толковый словарь русского языка*, Санкт-Петербург, 1999, с. 1487.

⁵ Hertlė B. *Sodo gėlės*, Vilnius, 1996, p. 95.

dome *Širmės* („nei juoda, nei pilka“), *Šėmargės* vardus. Dėl išskirtinai blizgančio kailio Kairiškiuose karvė vadinama *Žemčiūgė*. Tačiau esama ir tradicinių karvių vardų. Kadangi Žemaitijoje auginamos daugiausia juodmargės ar juodos karvės, tai jos ir pavadinamos aiškiai šias spalvas nusakančiais vardais – *Juodmargė*, *Margutė*, *Margė*, *Juodukė*, *Juodė*. Rečiau karvės vadinamos *Žalės*, *Rūdės* vardais.

Jeigu karvė yra dėmėta, papiliškiai ją vadina dėmės formą ar vietą nusakančiu žodžiu: *Šniūrė* (balta juosta kuproje; Šiaudinė), *Žvaigždė* (kaktoje žvaigždės formos dėmė), *Dobilė* (dobilą primenanti dėmė yra ant šono), *Juodaūsė* (Papilė), *Žalaūsė* (Gumbakiai). Neretai karvėms vardas renkamas ir pagal kokius nors jos elgesio ar būdo bruožus: *Bučkà* (dažnai šeiminingę laižo, lyg ir bučiuotų), labai stipri – *Kometà* (Kairiškiai). Daubiškių kaime išgirdome *Balsliepsnės* vardą (skardžiai mūkia). Papilės seniūnijoje mėgstama karves pavadinti tokiais vardais, kurie pabrėžia jų eiseną: *Mòdelė* (grakščiai eina), *Ciūkė* (lėtai eina, ciūkina). Gražiai sudėta raguotoji pavadinta *Balerinà* (dailiai nuaugusi). Kartais karvės vardas atspindi jos išigijimo būdą: *Davānė* (dovana; Meškiai). Mėgstanti spardyti karvė pavadinta *Vorė*. Lietuvių kalbos žodynas nurodo, jog žodis *vorė* reiškia lengvus išėiginius ratus, o veiksmazodis *vorėti* vartojamas nusakant didėjantį pilvą, t. y. greit turėsiančios karvės ypatybę⁶. Taigi galima spėti, kad šeiminingė pavadino savo karvutę *Vorės* vardu todėl, kad ji taip dažnai spardosi, lyg kaskart norėtų apsaugoti būsimą veršiuką.

Papilės seniūnijoje katės, skirtingai nei kiti naminiai gyvuliai, vardais beveik nevadinamos. Čia ūkiuose neretai auginama tik po vieną katę, todėl vardo skiriamoji funkcija tampa tarsi nebereikalinga. Katės savo gyvensena yra labiau nepriklausomos, vienišesnės. Juk ne be reikalo sakoma: „*Vaikšto vienas kaip katinas*“. Antra vertus, kačių vardynas tarsi teikia nuorodą į žemaičio būdą. Galima spėti, kad žemaičiui šie naminiai gyvulėliai nėra itin svarbūs. Kates papiliškiai dažniausiai pavadina su kailio savybėmis susijusiais vardais. Tad daug čia yra *Raišnių*, *Juōckiu*. Kai norima ypač pabrėžti plauko spalvą, išrenkamas su asociacijos objektu sietinas vardas. Štai juoda katė Šiaudinėje pavadinta *Māfija*. Galima teigti, kad šeiminingas galbūt kino filmuose yra matęs, jog minėtos grupuotės nariai dažniausiai vilki juodus drabužius, taigi ir tamsaus kailio katę taip įvardijo. Pastebimos sąsajos ir su mitologija. Antai katė dėl juodo plauko vadinama *Kipšiū* (Papilė). Ši asociacija susijusi su velniu, kuris išsivaizduojamas esąs juodas. Jeigu katės kailis yra rudas, dažnai ji taip ir vadinama – *Rūdė*, *Rūdis*, *Ryžikas*. Taip pat dėl plauko spalvos katės yra vadinamos *Pilkėmis*, *Pilkiais*, *Baltėmis*, *Balčiais*. Labai švelnaus kailio katė Ūžpelkiuose pavadinta *Pūkelė*.

Esti ir kitų vartojamų vardų. Neretai į kates kreipiamasi: *Mūrkiu*, *Pjčka*, *Kjčka*, *Kjyska*. Pastarasis vardas gali būti kildinamas iš katės šaukinio „*kis kis*“ ir slaviškosios priesagos *-k-*. Kaip nurodoma rusų kalbos žodyne, žodis *куса* reiškia meilų katės pavadinimą⁷. Ekspedicijos metu užrašėme ir kitų įdomių vardų, kurie rodo visai nebūdingus kaimo bendruomenei atspindžius. Štai Gimbėtiškės kaime išgirdome katiną vardą *Dirėktorius*. Gudrų katiną šeiminingai praminė *Profėsoriumi* (Kairiškiai). Kita katė pavadinta *Anūkė*, nes šeiminingei toks vardas labai patikęs (Balsių k.). Vardas *Purkštukas* (purškia; Gumbakių k.) rodo šio katiną būdą.

Kai norima akcentuoti katiną ar katės grožį, išdidumą, papiliškių mėgs-

⁶ Lietuvių kalbos žodynas, red. V. Vitkauskas, Vilnius, 1999, t. 19, p. 951.

⁷ Кузнецов С. А. Большой толковый словарь русского языка, Санкт-Петербург, 1999, с. 429.

tami *Princo, Princės* vardai. Atrodo, kad pati pagrindinė kačių vardų skirtybė nuo kitų namuose laikomų gyvulių yra ta, kad kates šeimnininkai dažniau nei kitus gyvulius pavadina ir pašaukia žmonių vardais ar pavardėmis, pvz.: *Tānia, Siga* (Papilė), *Kristina* (Kaīriškiai), *Kristutėli* (plg. *Kristijonas*, trumpinys – *Kristis*⁸; Kaīriškiai), *Tuřski* (Kaīriškiai).

Nustebino tai, kad čia valstiečiai savo ūkiuose gana dažnai laiko arklius, todėl jų vardų pavyko užfiksuoti tikrai nemažai. 2001 m. atliekant tokį pat tyrimą zana-vykų krašte, arklių vardų surinkta labai mažai, nes ten jų mažai laikoma. Papiliškiai arklius, kaip ir karves, dažnai vadina paukščių, gėlių, vabzdžių ar kitų gyvūnų pavadinimais. Bene populiariausias vardas – *Sākalas*. Pavadinama ir *Kregždė, Jurginū* (Daūbiškiai), *Žibutė* (Gumbakiai), *Žiogeliū* (Draginiai), *Gaidžiū* (Vegėriai). Nelieta nepastebėtos ir arklio būdo, eisenos, greitumo savybės: *Pūksis* (nuolat prunkščia eidamas), *Klišis* (šlubčioja; Biliūniškės). Ypač greitai arkliai pavadinti *Žaibū* (Kaīriškiai), *Raketà* (Kaīriškiai).

Pastebėta, kad kartais arklys gali būti vadinamas ir žmogaus vardu. Teko išgirsti vardą *Silvija* (Gumbakiai), bet šeimnininkas tokio vardo parinkimą niekaip nemotyvuoja. Įdomus faktas užrašytas Kaīriškiuose. Šeimnininkui labai patikęs vardas *Sigà*, tačiau konkrečiu žmogaus vardu arklio vadinti nenorėjo, todėl sugalvojęs panašiai skambantį žodį *Cigà* ir juo pavadinęs savo kumelę. Pagal artimą žodžių skambesį ir Meškiuose pavadinata kumelė. Šeimnininkas ją pirkto iš čigono, kuris dar į mažą kumelaitę kreipdavosi *Chāra*. Nenorėdami vadinti ankstesniuoju vardu, naujieji kumelės augintojai ėmė ją šaukti *Āra*. Vegeriuose šeimnininkas savo kumeles vadina *Mergičkom*. Galima tik spėti, jog tokie kumelių vardai parinkti dėl jų amžiaus ar greitumo, dailumo.

Papiliškiai neretai vartoja arklio kailio plauko spalvą nusakančius vardus. Eglesių ir Barvėdžių kaimuose išgirdome tokius kailio spalvą žyminčius vardus: *Pūgà* (balta), *Juodukas* (juodas). Dėl gražaus plauko Biliūniškėse arklys pavadintas *Žėrūnū*. Esama ir tradicinių arklio plauko spalvą apibūdinančių vardų: *Kaštānas, Bėrikė, Raudà, Raudėlė*.

Papilės seniūnijoje nustebino tai, jog karvių ir arklių vardai neretai yra augalų ar paukščių pavadinimai, pvz., karvė *Akācija*, arklys – *Sākalas*. Kai įvardijama pagal kailio ypatybes, papiliškiai nesitenkina tradiciniais vardais. Plauko ypatybė kartais perteikiama labai savitai, pvz., katė *Māfija*. Papilės seniūnijoje naminiams gyvuliams jų elgsenos ar charakterio bruožus nusakantys vardai suteikiami rečiau. Išskirtina kačių ir arklių vardų grupė, kuriems mėgstama duoti žmonių vardus, pvz., kumelė *Silvija*. Šunys neretai pavadinami kino filmų herojų vardais. Taigi namuose laikomų gyvulių vardai gana gerai parodo ir papiliškių būdą. Laikomo gyvulio vardas ne tik apibūdina patį vardo turėtoją, bet leidžia geriau pažinti net patį šeimnininką, parodo jo smalsumą, pastabumą, gebėjimą gan tiksliai pabrėžti esmines gyvūno savybes.

⁸ Kuzavinis K., Savukynas B. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, Vilnius, 1994, p. 236.

TAUTOSAKA

Keletas įvadinių pastabų

Povilas Krikščiūnas

Šiame skyriuje skelbiama tautosaka, įvairiu metu užrašyta kaimuose, kurie tarpukario metais priklausė Papilės valsčiui. Peržvelgus didžiųjų Lietuvos folkloro saugyklų turimą medžiagą, paaiškėjo, kad čia buvo apsisutoję ar užsukę bent kelių ekspedicijų dalyviai, būta ne vieno vietinio folkloro entuziasto. Tarpukario metais Lietuvos tautosakos archyvui savo užrašus siuntinėjo Stasys Majauskas, Zosė Lungytė, Kostas Gedutis, Kazys Kazlauskas. Kai kuriuose kaimuose lankėsi žinomas tautosakos rinkėjas Jurgis Dovydaitis, Stasys Daunys ar jo mokiniai. 1955 metais nemažai tautosakos užrašė Lietuvos kalbos ir literatūros instituto folkloristai Kazys Grigas ir Bronius Uginčius. Pagarbos nusipelno ir ne vienam nuo Papilės kilusiam mokiniui vadovavę mokytojai Jonas Kirlys (Žagārės valst. progimnazija) ir Martynas Stonys (Viekšnių valst. progimnazija). Prieš 30 metų dainas užrašinėjo Ventės vid. mokyklos mokiniai, ne taip seniai mokinius ir mokytojus smulkiąją tautosaką rinkti skatino Papilės vid. mokyklos mokytoja Rita Lechauskienė. Tačiau neabejotinai daugiausia dėmesio Papilės apylinkių žmonės susilaukė 1981 m., atvykus Lietuvos muzikos akademijos (tuomet Vilniaus valstybinės konservatorijos) studentų ekspedicijai. Tada buvo užrašyta beveik 700 dainų su melodijomis. Daugumos šių šaltinių tautosaka panaudota ir publikacijose. Tiesa, „Lietuvos valsčių“ serijos knygoje neskelbiamos be melodijų užrašytos dainos. Jų ir kitos nepaskelbtos tautosakos užrašinėtojai bei šaltiniai pristatomi skyriaus paibaigoje spausdinamoje bibliografinėje rodyklėje.

Rinkėjų būta nevienodai išsilavinusių, vadovautasi skirtingomis metodinėmis nuostatomis. Natūralu, kad atrinktą skelbti medžiagą teko redaguoti. Tvarkant dainas, perklausyti visi turėti garso įrašai. Ten, kur tarmė išlaikyta nuosekliau, paliktas autentiškas teksto variantas. Palikti visi pasitaikę nukrypimai nuo tarmės fonetikos bei svyravimai. Dainose jų pasitaiko labai dažnai. Tai visiškai nereiškia, kad dainininkai pamiršę tarmę. Seniai pastebėta, kad dainų tarmės fonetika ne visada paklūsta šnekamosios kalbos dėsniams. Juk ekspedicijose labai dažnai po dainos išgirstame puikiausios tarmiškos šnektos.

Pasitaikė tekstų (ypač dainų), artimų bendrinei kalbai, bet turinčių tik vieną kitą, nors gana nuosekliai išlaikomą tar-

mės požymį. Dažniausiai tai būna dvibalsiai ie ar uo, nepaversti į e ar o, priesaga -elis, -ė, nepaversta į -ėlis, -ė. Deja, tokie tekstai atspindi tik menką tarmės visumos dalį ir savais gali būti pripažinti ne tik Žemaitijoje, bet ir kai kuriose Aukštaitijos vietovėse (pvz., Širvintų r.). Aiškumo dėlei pateikiame nesuredaguotą taip užrašytos dainos posmą:

*Juosiu juosiu į turgelį,
Pirksiu pliena patkavelį,
Kaustysiu žirgelį
Sava judberelį.*

LTR 2938(169).

Tokių tekstų rasta ir garso įrašuose, ir rankraščiuose. Juos apsispręsta skelbti bendrine kalba, pašalinus visas fonetines tarmybes. Šių dainų pavadinimai žymimi žvaigždutėmis (pvz., 1. *Ein brolelis per lankele).

Sakytinės ir smulkiosios tautosakos garso įrašų neturėta nė vieno, tad tarmė redaguota taip pat dvejopai. Bendrine kalba užrašyti tekstai sutvarkyti pagal bendrinės kalbos reikalavimus, tačiau paliekant visas tarnei būdingas sintaksines konstrukcijas ir morfologines formas. Atsitiktinai pasitaikiusių fonetinių tarmybių juose atsisakyta. Pašalinti įvairūs per dažnai kartojami pertarai, aiškūs apsirikimai ir betiksliai pakartojimai. Tokių tekstų pavadinimai taip pat pažymėti žvaigždutėmis. Nežymėti tik tie bendrine kalba teikiami tekstai, kurių redaguoti visiškai nereikėjo.

Esama kūrinių, kuriuose vietos šnektą užrašyta gana tiksliai, bet ne visur nuosekliai išlaikoma. Taip galėjo nutikti ne vien dėl patirties stokos. Visų užrašinėtojų apsieita bendrinės kalbos rašmenimis, o žemaitiškus tekstus taip fiksuoti yra gana keblu. Visuotinai išgalėjusios žemaičių rašybos nesama ir dabar. Natūralu, kad apie norą ar nenorą išlaikyti tarmę bei su tuo susijusias problemas Lietuvių tautosakos archyvui rašė ir patys užrašinėtojai:

„Visa tautosaka užrašyta rašomąja bendrine kalba, bet įdomesnės tarmybės paliktos“¹. „[...] Visus šiuos siunčiamus dalykus užrašiau vietos žmonių tarme, tai yra taip, kaip išgirdavau pasakant“². „Rašiau tarmiškai, taip, kaip pasakojo žmonės. Bet tarmiškai sunku rašyti, nes mūsų abėcėlėje kitiems tarmiškiems garsams nėra atitinkamų raidžių. Rašiau kiek galėdamas teisingiau. [...] Pasakas rašydamas daug vietų neišvengiau tarmiškų pasisakymų. Jas stengiausi kiek galėdamas žodis į žodį užrašyti, kaip pasakotojas pasakojo“³.

Kaip pavyzdį pateikiame neredaguotą trumpą S. Majausko užrašytos sakmės nuotrupą:

Aplink visus šventus par sapną jem ruodyteis nabaštika. Mat praša, kad už anus mels-

¹ Iš M. Stonio tautosakos rinkinio LTR 1946 įžangos.

² Iš S. Majausko laiško, rašyto Lietuvių tautosakos archyvui 1936 m. lapkr. 7 d. Laiškas atskirai neregistruotas, saugomas prie rankraščio LTR 1011.

³ Iš analogiško K. Kazlausko laiško, *Lietuvių tautosakos archyvo gaunamieji raštai*, 1938 m. gruodžio 9 d., nr. 806. Saugoma prie rinkinio LTR 1794.

tous. Va visų šventų vakarą pagrižt iš kapų visi mirusieje. Tik anų negal matyti. Suvein į vidų ir būn iki dvyliktas nakteis. Va kiti, katrei netor pas kų pagrižti, ein į bažnyčį melsteis. Suvein pilna bažnyči.

LTR 987(22).

Tokiuose tekstuose tarmės požymiai palikti, tačiau tik ten, kur jie yra fiksuoti. Vengiant dirbtinio tarminimo nė viename tekste neatstatinėtas ir nesunkiai numanomas tarmės garsynas. Jei keli užrašinėtojai tą patį garsą žymėjo skirtingais rašmenimis, bet nuosekliai, paliekama taip, kaip būta rankraštyje. Vienodinti tik tame pačiame tekste pasitaikę tų pačių formų svyravimai.

Dauguma čia skelbiamų kūrinių – tradiciniai, natūraliai jau senokai nebedainuojami, nebesakojami, nebesakomi. Tačiau pastabos rankraščiuose bei variantų gausa rodo tradiciją buvus gają ir turtingą. Norėjosi ją skaitytojui parodyti ar priminti kuo gyviau – ne straipsnių išvadomis, o pačių vietinių žmonių dainuotais posmais, sektomis pasakomis, tarsi netyčia išsprūdusiais smulkiaisiais kūrinieliais. Jų, ypač žemaitiškų, skelbta nedaug, todėl nevengta įdėti ir vieną kitą to paties tipo variantą.

Įdomus ne tik senosios tradicijos gyvavimas ar nykimas šiuolaikiniame gyvenime. Ryškėjantys jos vietą užimančio modernaus folkloro kontūrai taip pat laukia savo metraštininkų. Akivaizdu, kad plunksnas sudėti anksti ir folkloro entuziastams, ir tyrinėtojams bei leidėjams.

Dainuojamoji Papilės apylinkių tautosaka

*Tekstus parengė Edmunda Janavičienė,
melodijas – Dalia Vaicenavičienė*

© Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas

© Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto

Etnomuzikologijos skyrius

Čia skelbiama tautosaka atrinkta iš Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto Lietuvos tautosakos rankraštyno bei Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus fondų. Keliolika dainų užrašė Šiaulių universiteto Edukologijos fakulteto Muzikos didaktikos katedros dėstytoja Donvina Savickienė ir Šiaulių rajono savivaldybės kultūros centro vyr. folklorininkė Birutė Jarošienė per „Versmės“ leidyklos surengtą kompleksinę ekspediciją. Taip pat pasinaudota Ventės vidurinės mokyklos jaunųjų kraštotyrininkų surinkta medžiaga, saugoma jau minėtam Lietuvos tautosakos rankraštyne.

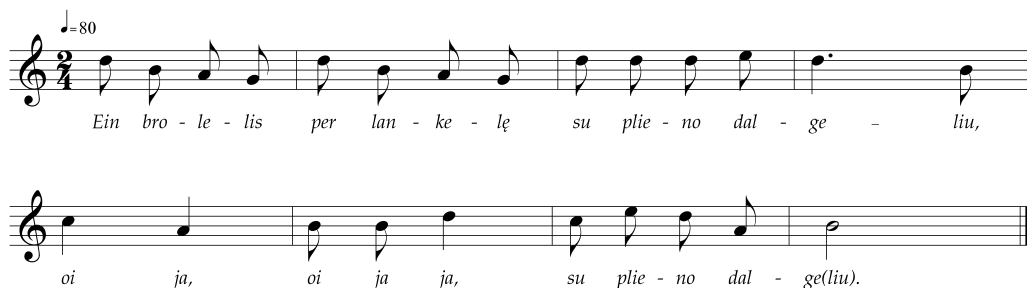
Didesnė dalis čia skelbiamų dainų užrašyta dviejose ekspedicijose: tuometinio Lietuvos kalbos ir literatūros instituto 1955 m. bei Muzikos akademijos studentų folkloristų 1981 metais. Daugiau tais metais užrašytų dainų čia nepublikuojama, tad šių ekspedicijų rengėjai metrikose nebenurodinėjami – juos skaitytojas atsirinks pagal konkrečios dainos užrašymo metus.

Čia skelbiamos tik tos dainos, kurios užrašytos su melodijomis. Jos rikiuojamos Lietuvių liaudies dainų tekstų kataloge nusistovėjusia tvarka. Metrikose nurodoma šio katalogo dainų skyrių pavadinimai (santrumpos, kurios paaiškintos knygos pabaigoje) ir tipo numeris šiame skyriuje. Kai kurie Katalogo skyriai sutvarkyti ne visiškai, tad tipų numeriai gali keistis. Tokiais atvejais rašomas pilnas skyriaus pavadinimas, tipų numerių nebuvo nurodant.

***

1. *Ein brolelis per lankele

♩ = 80

Ein bro - le - lis per lan - ke - le su plie - no dal - ge - liu,

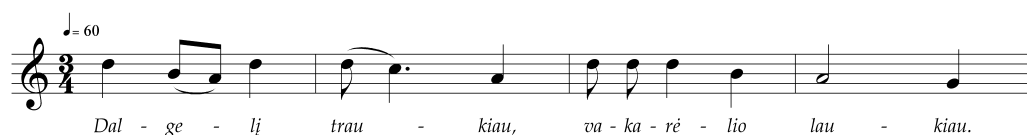
oi ja, oi ja ja, su plie - no dal - ge(liu).

1. <i>Ein brolelis per lankele</i> <i>Su plieno dalgeliu,</i> <i>Oi ja, oi ja ja,</i> <i>Su plieno dalge(liu).</i>	4. <i>Užsikaišęs kepurėlę,</i> <i>Viliosiu mergelę,</i> <i>Oi ja, oi ja ja,</i> <i>Viliosiu merge(ę).</i>
2. <i>Kai nueisiu į lankele,</i> <i>Kirsiu dobilėlį,</i> <i>Oi ja, oi ja ja,</i> <i>Kirsiu dobilė(li).</i>	5. <i>Nepriviksi manęs jaunos</i> <i>Su tuo dobilėliu,</i> <i>Oi ja, oi ja ja,</i> <i>Su tuo dobilė(liu).</i>
3. <i>Kai nukirsiu dobilėlį,</i> <i>Kaišysiu kepurę,</i> <i>Oi ja, oi ja ja,</i> <i>Kaišysiu kepu(rę).</i>	6. <i>Tik priviksi mane jauną</i> <i>Su meiliu žodeliu,</i> <i>Oi ja, oi ja ja,</i> <i>Su meiliu žode(liu).</i>

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
Tekstas LTR 2938(176), melodija LTR 2938(147). D 55.

2. *Dalgelį traukiau

♩ = 60

Dal - ge - lį trau - kiau, va - ka - rė - lio lau - kiau.

Va - lio ma - no dal - ge - lis, va - lio, va - lio, va - lio, va - lio,

va - lio šien - pjovė - lis, va - lio, va - lio, va - lio, va - lio.

1. Dalgelį traukiau,
Vakarėlio laukiau.
Valio mano dalgelis,
Valio, valio, valio,
Valio šienpjovėlis,
Valio, valio, valio.
2. Traukiau dalgelį
Kaip kirminėlį,
Pjoviau žolelę
Į pradalgėlį.
Valio mano dalgelis,
Valio, valio, valio,
Valio šienpjovėlis,
Valio, valio, valio.
3. Dar neprapjoviau
Nė pradalgėlio,
Atneš mergelė
Man pusrytėlį.
Valio mano dalgelis,
Valio, valio, valio,
Valio šienpjovėlis,
Valio, valio, valio.
4. – Sėski, mergele,
Ant pradalgėlio,
Pailsink savo
Kojas, rankeles.
Valio mano dalgelis,
Valio, valio, valio,
Valio šienpjovėlis,
Valio, valio, valio.
5. Duok man, mergele,
Šilkų skarelę,
Aš iššluostysiu
Sau prakaitėlį.
Valio mano dalgelis,
Valio, valio, valio,
Valio šienpjovėlis,
Valio, valio, valio.
6. – Aš tau neduosiu
Šilkų skarelės,
Tu nusišluostyk
Klevo lapeliu.
Valio mano dalgelis,
Valio, valio, valio,
Valio šienpjovėlis,
Valio, valio, valio.

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m. Tekstas
LTR 2938(189), melodija LTR 2938(173). D 146.
Užrašytojų pastaba: „Šienpjovių daina; atrodo, dainininkė ne viską prisimena“.

3. Lyn lyn

Lyn lyn, ber - nai var - les ryn ryn.

Musical score for the song "Kur didesnės - į terbelė, kur mažesnės - į gerklėlė." The score is in G major and 2/4 time. It consists of two staves. The first staff contains the melody with lyrics: "Kur di - des - nės - į ter - be - lė, kur ma - žes - nės - į gerk - le - lė." The second staff contains the accompaniment with lyrics: "Kur di - des - nės - į ter - be - lė, kur ma - žes - nės - į gerk - le - lė." There are three measures in the first staff, each with a circled number (2, 3, 3) above it. The second staff has three measures with circled numbers (1, 2, 3) above them.

1. *Lyn lyn, bernai varles ryn ryn. (2)*

Kur didesnės - į terbelė,

Kur mažesnės - į gerklėlė. (2 × 2)

2. *Anuoj pusiej dvara*

Bernai varles vara,

Anuoj pusiej kompa

Bernai varles tompa,

Anuoj pusiej lelįjuos

Bernai varles dalįjuos. (2 × 2)

Padainavo Ona Pocienė (Rupšytė), 76 m., gyv. Papilėje.

Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas ir J. Šemetaitė 1981 m.

Tekstą iššifravo E. Janavičienė, melodiją - D. Vaicenavičienė

2003 m. KLF 69(13). D 976.

4. *Po motušės vartų

Musical score for the song "Po motušės vartų". The score is in 2/4 time with a tempo marking of ♩=100. It consists of two staves. The first staff contains the melody with lyrics: "Po mo - tu - šės var - tų bal - ti do - bi - lė - liai, Ram - ta dry - lia lia - lia, ram - ta dry - lia lia - lia,". The second staff contains the accompaniment with lyrics: "pa - si - leis - ki, jauns ber - ne - li, sa - vo juod - bė - rė - lį, pa - si - leis - ki, jauns ber - ne - li, sa - vo juod - bė - rė(lį)." There are two first endings and one second ending in the second staff.

1. *Po motušės vartų*

Balti dobilėliai,

Pasileiski, jauns berneli,

Savo juodbėrėlį,

Ramta drylia lialia,

Ramta drylia lialia,

Pasileiski, jauns berneli,

Savo juodbėrė(lį).

2. *Paleidau žirgelį,*

Užmigau miegelio,

Užkukavo gegužėlė

Prie mano šalelės,

Ramta drylia lialia,

Ramta drylia lialia,

Užkukavo gegužėlė

Prie mano šale(lės).

3. Stok ant akmenėlio,
Sėski ant žirgelio,
Josim mudu į ganyklą
Žirgelių ganyti,
Ramta drylia lialia,
Ramta drylia lialia,
Josim mudu į ganyklą
Žirgelių gany(ti).

5. Kirsiu eglėlę,
Kirsiu epušėlę,
Kirsiu savo mergužėlei
Jaunąsias dieneles,
Ramta drylia lialia,
Ramta drylia lialia,
Kirsiu sava mergužėlei
Jaunąsias diene(les).

4. Žirgelius ganysim,
Ugnelę kūrensmā,
Žalių rūtų vainikėlį
Ugny sukūrensim,
Ramta drylia lialia,
Ramta drylia lialia,
Žalių rūtų vainikėlį
Ugny sukūren(sim).

6. Deginsiu eglėlę,
Dėgs ir epušėlę,
Dėgs ir mano mergužėlės
Žaliosios rūtelės,
Ramta drylia lialia,
Ramta drylia lialia,
Dėgs ir mano mergužėlės
Žaliosios rūte(lės).

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
Tekstas LTR 2938(202), melodija LTR 2938(172). D 1216.

5. Žada tievas dukrą leisti

♩ = 120

Ža - da tie - vas duk - rą leis - ti, žad a - lų da - ry - ti.

Iš pus - ant - ra mie - že grū - da še - šes bač - kas by - ra.

1. Žada tievas dukrą leisti,
Žad alų daryti. (2 × 2)
Iš pusantra mieže grūda
Šešes bačkas byra. (2 × 2)

3. – Aš neėsiu į bažnyčią
Be trijų seselių. (2 × 2)
– Cilė, Lizė ir Telmizė –
Tai bus trys seselės. (2 × 2)

2. – Aš nesiesiu į karietą
Be trijų purmuonų¹. (2 × 2)
– Mikas, Plikas ir Šoilpikas –
Tai bus trys purmuonā. (2 × 2)

4. – Aš nesiesiu už stalele
Be trijų patruonų². (2 × 2)
– Rūčkā³, krūčkā⁴, pastarnuokā –
Tai bus trys patruovas. (2 × 2)

¹ Purmonas (furmonas) – vežikas.

² Patrova – valgis, patiekalas.

³ Ručka – rūgštyinė.

⁴ Kručkas – griežtis, sėtinis.

5. – Aš negulsiu į luovelę
 Be trijų žvakelių. (2 × 2)
 – Vėina lajaus, ontra vaška,
 Treče be knatele. (2 × 2)

Padainavo Zofija Daunienė (Žurauskaitė), 83 m., gyv. Papilėje.
 Į mg. juostą įrašė ir iššifravo Donvina Savickienė ir Birutė Jarošienė
 2002 m. „Versmės“ leidyklos kompleksinėje ekspedicijoje.
 LTR 7179(6). V 20.

6. *Josiu josiu į turgelį

♩ 90

Jo - siu jo - siu į tur - ge - lį, pir - siu plie - no pat - ka - vė - lę,
 kaus - ty - siu žir - ge - lį, sa - vo juod - bė - rė - lį, // rė(lį).

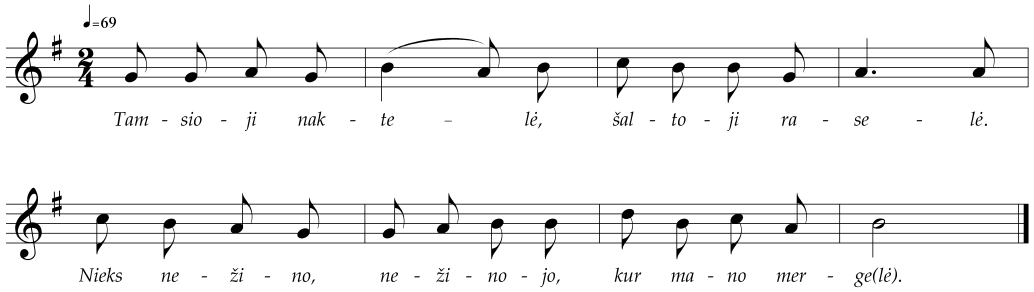
1. Josiu josiu į turgelį, Pirksiu plieno patkavėlę, Kaustysiu žirgelį, Savo juodbėrėlį. (2 × 2)	4. Ir išėjo paniulaitė Iš rūtelių daržiulaičio, Klaus' jauno bernelio, Ko žvinguoj žirgelis: (2 × 2)
2. Pakaustysiu sau žirgelį Šviesia plieno patkavėle, Josiu pas panelę, Baltą lelijėlę. (2 × 2)	5. – Ar žveng' žirgas aviželių, Ar baltųjų dobilėlių, Ar žalio šėkelio ⁵ , Šalto vandenėlio? (2 × 2)
3. Kai nujojau pas panelę, Pas baltąją lelijėlę, Pririšau žirgelį Prie rūtų darželio. (2 × 2)	6. – Nežveng' žirgas aviželių Nė baltųjų dobilėlių, Tik žalio šėkelio, Šalto vandenėlio. (2 × 2)

Padainavo Marė Jesienė, 75 m., gyv. Šliškių k. Tekstą užrašė
 K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m. Tekstas LTR 2938(169),
 melodija LTR 2938(141). V~56–72.

⁵ Šėkas – žalias šienas, žolė pašerti tam sykiui.

7. *Tamsioji naktelė

♩=69

Tam - sio - ji nak - te - lė, šal - to - ji ra - se - lė.

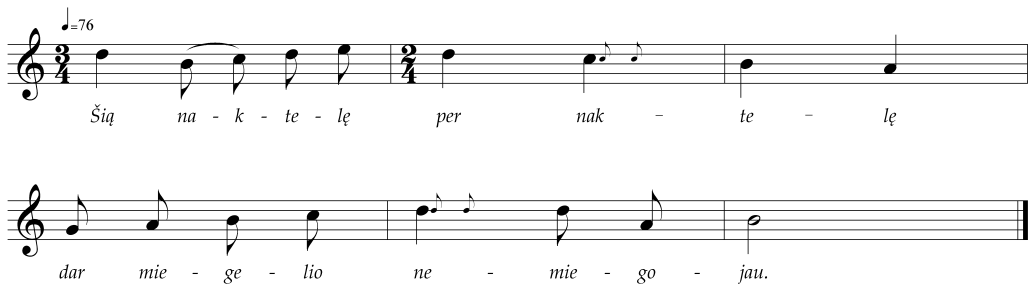
Nieks ne - ži - no, ne - ži - no - jo, kur ma - no mer - ge(lė).

1. Tamsioji naktelė, Šaltoji raselė. Nieks nežino, nežinojo, Kur mano merge(lė).	4. Už stalo sėdėjau, Pro langą žiūrėjau: Sninga, drimba, šarma krinta Ant mano žirge(lio).
2. Kad ir nežinojau, Ale bent nuojau. Kai nuojau pas mergelę, Sėdau nuo žirge(lio).	5. – Oi tėtusi mano, Tėtušėli mano, Kad priemei mane jauną, Priimk ir žirge(lį).
3. Nuo žirgo nusėdau, Ėjau į trobelę. Kai įėjau į trobelę, Sėdau už stale(lio).	6. Duok žirgui avižų, Šalto vandenėlio, O man jaunam bernužėliui Žadėk dukterė(lę). (2 × 2)

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
Tekstas LTR 2938(193), melodija LTR 2938(163). V 111.

8. *Šią naktelę per naktelę

♩=76

Šią na - k - te - lę per nak - te - lę

dar mie - ge - lio ne - mie - go - jau.

1. Šią naktelę per naktelę Dar miegelio nemiegojau.	3. – Oi mergele, oi jaunoji, Ar nejunti, kad aš parjojau?
2. Dar miegelio nemiegojau, Ant žirgelio parymojau.	4. – Juntu juntų, kaip nejuntu, Iš miegelio nepabundu.

5. – *Oi mergele, oi jaunoji,
Kur aš leisiu bėrą žirgelį?*
7. – *Leisk žirgelį į pūdymėlį,
Mesk žiedelį į rūdynėlį.*
6. *Oi mergele, oi jaunoji,
O kur dėsiu auksinį žiedelį?*

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
Tekstas LTR 2938(207), melodija LTR 2938(177). V 120.
Pastaba: „Vestuvinė. Dainuoja vedliai, kai atvyksta pas jaunąją“.

9. *Mano tėvelio

♩=69

Ma - no tė - ve - lio kluo - no ga - le - ly aug ža - lias pu - šy - nė - lis.

1. <i>Mano tėvelio Kluono galely Aug žalias pušynėlis.</i>	6. <i>Juk aš neteksiu Viena mergelė Viso kaimo berneliams.</i>
2. <i>Per tą pušyną Upis tekėjo, Žaliu vynu kvepėjo.</i>	7. <i>Aš tiktai teksiu Vienam berneliui, Vienam tėvo sūneliui.</i>
3. <i>Devinti metai, Ne viena diena, Penki manęs norėjo.</i>	8. <i>Tarki žodelį Mano tėveliams, Mano jaunai seserėlei.</i>
4. <i>Penki norėjo, Mane kalbino, Be kepurių stovėjo.</i>	9. <i>Tėvos skirs dalelę, Sesė rūteles, O brolelis žirgelį.</i>
5. – <i>O jūs berneliai, Jūs nestovėkit, Kepures užsidėkit.</i>	

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
Tekstas LTR 2938(204), melodija LTR 2938(175). V~298.

10. *Atein žiemelė

$\text{♩} = 50$

A - tein žie - me - lė, šalts ru - de - nė - lis,
sto - ro - kis, ber - ne - li, sau gu - lo - vė - lės, // vė - lės.

1. – Atein žiemelė, Šalts rudenėlis, Storokis ⁶ , berneli, Sau gulovėlės. (2 × 2)	5. Ne tiek ten rinko, Kiek graudžiai verkė, Ant juodos žemelės Prikrisdama: (2 × 2)
2. – Neturiu dvaro Nei tėviškėlės, Kur dėsiu parvedęs Jauną mergelę? (2 × 2)	6. – Oi žeme žeme, Juoda žemele, Atėmei tėvelius, Atimk ir mane. (2 × 2)
3. Turiu šimtelį, Pirksiu dvarėlį, Parvesiu mergelę Kaip lelijėlę. (2 × 2)	7. Oi varge varge, Vargeli mano, Kaip man sunku vargti Pas bernužėlį. (2 × 2)
4. Mano parvesta Ir pamylėta, Išėjo į gojų Ulogelių rinkti. (2 × 2)	

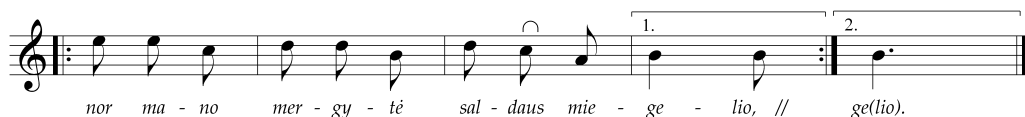
Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
Tekstas LTR 2938(199), melodija LTR 2938(169). V 334.

11. *Oi, čiūčiuo liūliuo

$\text{♩} = 54$

Oi, čiū - čiuo liū - liuo lai - vas ant jū - ry,

⁶ Storotis – rūpintis.

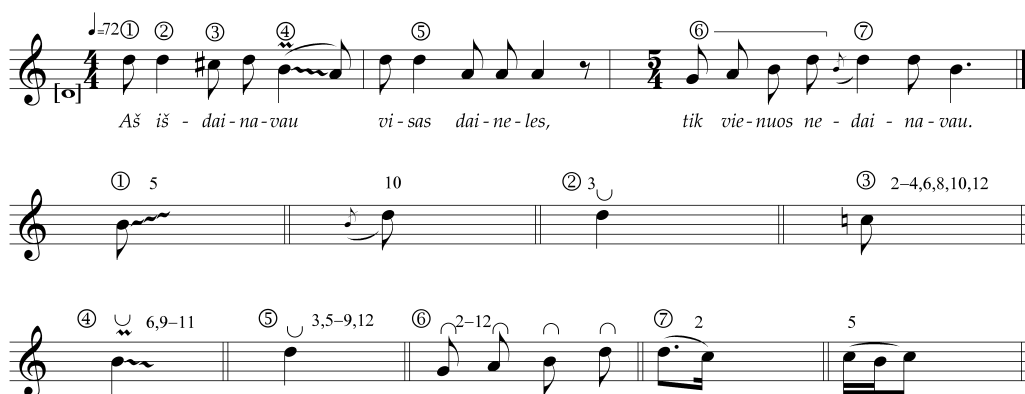

nor ma - no mer - gy - tē sal - daus mie - ge - lio, // ge(lio).

1. Oi, čiūčiuo liūliuo Laivas ant jūru, Nor mano mergytė Saldaus miegelio. (2 × 2)	5. Paliek mergytę Ant rūpestėlių, Geltonus mieželius Ant pradalgėlio. (2 × 2)
2. Ne taip norėjo, Net linkterėjo Kaip žalia rūtelė, Vėjo pučiama. (2 × 2)	6. Parein bernelis Iš svečios šalies, Parneša mergelėi Rožnių ⁷ sėklaičių. (2 × 2)
3. Žalios rūtelės Gelsvai žydėjo, O mano mergytė Skaisčiai raudona. (2 × 2)	7. Parneša rūtų Ir lelijėlių: – Sėk, mano mergyte, Po stiklo langu. (2 × 2)
4. Išjoj bernelis Į svečią šalį, Paliek mergytę Ant rūpestėlių. (2 × 2)	8. Pėtnyčioj sėjau, Subatoj dygo, Nedėlios rytelį Vainiką pyniau. (2 × 2)

Padainavo Bronė Gričiuvienė (Žuneckaitė), 52 m., gyv. Rimšių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
Tekstas LTR 2938(159), melodija LTR 2938(134). V 493.

12. Aš išdainavau visas daineles

Aš iš - dai - na - vau vi - sas dai - ne - les, tik vie - nuos ne - dai - na - vau.

⁷ Rožnas – įvairus.

1. Aš išdainavau Visas daineles, Tik vienuos nedainavau.	7. Eisim, sesutes, Meiruonų pirkti, Į darželį pasieti.
2. Kad aš dainavau, Tuoli skambiejo – Par Barsiukų kaimelį.	8. Taip retai siejuom, Taip tankiai dygo, Taip gražiai išlapavo.
3. Ai, užaug užaug Žal's pušynelis Par Barsiukų laukelį.	9. Vario kuoteliais, Aukso lapeliais, Deimantų pumpureliais.
4. Per tą pušyną Upe tekėjo, Medum, vynu kvepiejo.	10. Iš pakuoteles ¹¹ Kvietkeles skinsiu, Berneliui nusiuntinsiu.
5. Vai, atein atein Trys akruoteliai ⁸ Su brangiais tavuoreliais ⁹ .	11. Nei pati nešiu, Nei kitam duosiu, Per žylatę ¹² siuntinsiu.
6. Nei su rugeliais, Nei su kvieteliais – Su brangiais meiruoneliais ¹⁰ .	12. Iš viršūnelės Vainiką pinsiu, Aš pati nudeviesiu.

Padainavo Ona Pocienė (Rupšytė), 76 m., gyv. Papildėje. Į mg. juosta įrašė R. Sliužinskas ir J. Šemetaitė 1981 m. Tekstą iššifravo E. Janavičienė, melodiją – D. Vaicenavičienė 2003 m. KLF 69(21). V 533.

13. Ont tiltele kai užjuojau

$\downarrow = 72$

[C] Ont til - te - le kai už - juo - jau, su kuo - je - liem su - trep - nuo - jau,
tra dry dra - lia - lia, su kuo - je - liem su - trep - nuo(jau).

⁸ Akruotas (akrūtas) – laivas.

⁹ Tavoras – prekė.

¹⁰ Meiruonas – mairūnas.

¹¹ Pakotė – vieta prie koto.

¹² Žylatė (žylaitė) – zylaitė.

1. Ont tiltele kai užjuojau,
Su kuojeliem sutrepnuojau,
Tra dry dralialia,
Su kuojeliem sutrepnuo(jau).
2. Ar čia tiltas geležinis,
Ar mergelės gaspadinės,
Tra dry dralialia,
Ar mergelės gaspadi(nės)?
3. Gol muočiūtė ont luovelės,
Eisio klaustė muotinelės,
Tra dry dralialia,
Eisio klaustė muotine(lės):
4. – Oi muočiūtė muotinelė,
Ar augini mon dukrele,
Tra dry dralialia,
Ar augini mon dukre(lė)?
5. – Aš augino tau dukrele
Kaip daržely lelijėle,
Tra dry dralialia,
Kaip daržely lelijė(lė).
6. – Oi berneli, ką tu turi,
Kad mona pasuoga žiūri,
Tra dry dralialia,
Kad mona pasuoga žiū(ri)?
7. Tikta turi gryčių šaltą
Ir tuoj gryčiuoj šunį baltą,
Tra dry dralialia,
Ir tuoj gryčiuoj šunį bal(tą).
8. Atsisagstė manteliuką¹³,
Kad matyto dzieguoriuką¹⁴,
Tra dry dralialia,
Kad matyto dzieguoriu(ką).
9. Atsisagstė šalbierkelę¹⁵,
Kad matyto diviskelį¹⁶,
Tra dry dralialia,
Kad matyto diviske(lį).

Padainavo Eugenija Maturienė (Šalavėjūtė), 74 m., gyv. Papilėje.
Užrašė ir iššifavo Donvina Savickienė ir Birutė Jarošienė 2002 m.
„Vermės“ leidyklos kompleksinėje ekspedicijoje. LTR 7179(7).
Lietuvių liaudies dainų tekstų kataloge konkrečiam tipui nepriskirta
vestuvinė sutartuvių daina.

14. *Ir atjoja kvieslys

♩=102

① ————— ② ————— ③ ————— ④ ————— ⑤ ————— ⑥ ————— ⑦ —————

Ir at - jo - ja kvies - lys, po no - sim snarg - lys.

⑧ ————— ⑨ ————— ⑩ ————— ⑪ —————

Kai tas iš - tįs, tai kits iš - lįs.

¹³ Mantelis – skraistė, apsiaučiamas rūbas.

¹⁴ Dziegorius – laikrodys.

¹⁵ Šalbierka – liemenė.

¹⁶ Diviskas – grandinėle kišeniniam laikrodžiui.

1. Ir atjoja kvieslys,
Po nosim snarglys.
Kai tas ištįs,
Tai kits išlįs.

3. O kas mane ves ves,
Visa gera ras ras – (2 × 2)
Dvi kišenes kruopų,
Trečių – baravykų. (2x2)

2. Ir atjoja Ražas,
Kavaliarius gražus –
Vienu dančiu, su paramščiu¹⁷,
Abi kojoms klišos. (2 × 2)

4. Ir atjoja bajoriukas,
Pilkos kelnės ir švarkiukas, (2 × 2)
Čebatėliai du du du,
Be padelių abudu. (2 × 2)

Padainavo Ona Pocienė (Rupšytė), 76 m., gyv. Papilėje.
Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas ir J. Šemetaitė 1981 m.
Tekstą iššifravo E. Janavičienė, melodiją – D. Vaicenavičienė 2003 m.
KLF 68(17). V 654 + V 1067.

15. *Oi, aukšti aukšti

¹⁷ Paramstis – ramstis, atrama.

1. <i>Oi, aukšti aukšti</i> <i>Kalneliai,</i> <i>Oi, ant tų kalnelių –</i> <i>Berželiai.</i>	5. <i>Pririšo žirgą</i> <i>Prie tvoros,</i> <i>Prie lelijėlės</i> <i>Ir rūtos.</i>
2. <i>Beržų šakelės</i> <i>Svyravo,</i> <i>Širma kepurėlė</i> <i>Švytravo.</i>	6. <i>Išlaužė žiogrelius</i> <i>Iš stiebų,</i> <i>Išmynė rūteles</i> <i>Iš šaknų.</i>
3. <i>Oi, atjo atjo</i> <i>Pulkelis,</i> <i>Oi, atjo ir mano</i> <i>Bernelis.</i>	7. <i>Bėgsiu per kiemą</i> <i>Šaukdama,</i> <i>Skųsiuos motinėlei</i> <i>Verkdama.</i>
4. <i>Visas pulkelis</i> <i>Prajojo,</i> <i>Mano bernelis</i> <i>Sustojo.</i>	

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
 Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
 Tekstas LTR 2938(184), melodija LTR 2938(155). V 935.

16. *Labas vakarėlis

La - bas va - ka - rė - lis, jau - no - ji pa - ne - le,
 ar jau at - si - sė - dai už bal - to sta - le(lio)?

1. <i>Labas vakarėlis,</i> <i>Jaunoji panele,</i> <i>Ar jau atsisėdai</i> <i>Už balto stale(lio)?</i>	2. <i>Ar jau atsisėdai</i> <i>Už balto stalelio,</i> <i>Ar jau pasirėmei</i> <i>Ant baltų ranke(lių)?</i>

3. *Žiba žvakeles*
Ant balto stalelio,
Sėdi jauns bernelis
Prie tavo šale(lės).
4. *Sėdi jauns bernelis*
Prie tavo šalėlės,
Švytra vainikėlis
Ant tavo galve(lės).
5. *Labas vakarėlis,*
Jaunoji panele,
Ar jau atsisėdai
Už balto stale(lio)?

Padainavo Ona Pocienė (Rupšytė), 76 m., gyv. Papilėje. Į mg. juosta
 įrašė R. Sliužinskas ir J. Šemetaitė 1981 m. Tekstą iššifravo E. Janavičienė,
 melodiją – D. Vaicenavičienė 2003 m. KLF 68(17). V~1005.

17. *Išsirinkau sau žirgelį

$\text{♩} = 86$

Iš - si - rin - kau sau žir - ge - lį iš vi - so pul - ke - lio,
pa - my - lė - jau mer - gu - žė - lę dvy - li - kos me - te - lių, // 1. te - lių. 2. lių.

1. *Išsirinkau sau žirgelį*
Iš viso pulkelio,
Pamylėjau mergužėlę
Dvylikos metelių. (2 × 2)
2. *Palauk palauk, jauns berneli,*
Dar trejus metelius,
Duok man jaunai paviešėti
Pas senus tėvelius. (2 × 2)
3. *Ir praėjo treji metai,*
Josiu aplankyti,
Ir pradėjo sviets kalbėti –
Rūteliai pavytę. (2 × 2)
4. *Dvi žvakeles sudegino,*
Pakol privadino,
O trečiosios lygiai pusę,
Pakol pasodino. (2 × 2)
5. *Daužkit varpus, muškite būgnus*
Ant laimingo kelio,
Išvažiavo bernužėlis
Į svetimą šalį. (2 × 2)
6. *Užvažiavo – bažnyčėlė*
Mūro mūravota,
Dar ir mano mergužėlė,
Dar nešliūbavota. (2 × 2)
7. *Besėdanti, beklystanti*
Tarp jaunų mergelių,
Bežaliuojas vainikėlis
Ant gelsvų kaselių. (2 × 2)

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k. Tekstą
 užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m. Tekstas LTR 2938(201),
 melodiją LTR 2938(171). Dainos tekstas artimas V 1507, M 845.

18. *Oi, kad aš paaugau

♩=84

Oi, kad aš pa - au - gau pas tė - ve - li sa - vo,
po kie - me - lį vaikš - čio - da - mas tė - ve - liui kal - bė - jau, bėj(au).

1. Oi, kad aš paaugau Pas tėvelį savo, Po kiemelį vaikščiodamas Tėveliui kalbėjau: (2 × 2)	5. – Oi močiute mano, Motinėle mano, Katrą skirsi man skrynelę Mane išleisdama? (2 × 2)
2. – Oi tėtusi mano, Tėtušėli mano, Katrą duosi man žirgelį Mane išleisdamas? (2 × 2)	6. – Oi dukrele mano, Dukružėle mano, Kur didesnė, kur pilnesnė, Ta tavo skrynelė. (2 × 2)
3. – Oi sūneli mano, Sūnelaiti mano, Kurs gražesnis, kurs greitesnis, Tas tavo žirgelis. (2 × 2)	7. Oi, kad aš važiauvau Pro žalią girelę, Ir išgirdau bekukuojant Raibąją gegelę. (2 × 2)
4. Oi, kad aš paaugau Pas savo močiutę, Po darželį vaikščiodama Močiutei kalbėjau: (2 × 2)	8. Nei gegutės balsas, Nei girios paukštelių, Tai yr mano motinėlė, Kur mane augino. (2 × 2)

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
Tekstas LTR 2938(185), melodija LTR 2938(156). V 1652.

19. Devyni metai

♩=69

De - vy - ni me - tai, ne vėi - na dėi - na, kaip dar - žė - ly be - bu(vau).

1. Devyni metai, ne vėina dėina, Kaip daržely bebu(vau).	3. Ant kuožnuos šakuos po geguželį Kas rytelį kuka(vo).
2. Įsišakojo žalios rūtelės Į devynias šake(les).	4. Uo tuol kukavo, kol iškukavo Nuo matušės dukre(lę).

5. Nuo matušėlės, nuo tatušėlės,
Nuo bruolių, sesere(lių).
6. Seniai neapkinti manys, matuši,
Ne marguosius skryne(lis).
7. Oi pasisgesi, sena matuši,
Už pirmuos nedele(liės),
8. Kad reiks sumdyti, kad reiks riedyti
Sumdinykė merge(lė).
9. Sumdinikeli, vandraunikeli¹⁸
Nedirbs ščyrai darbe(lių).
10. Par dėiną audė, mastą¹⁹ išaudė,
Nendrės skėitą²⁰ sulau(žė).
11. Oi, gaišta gaišta, gaišta audėjeli,
Gaišin naujas stak(les).

Padainavo Elzbieta Jankauskienė (Degutaitė), 66 m., gyv. Jonaičių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m. Tekstas
LTR 2938(148), melodija LTR 2938(124). V 1657.

20. *Ačiū tau, motinėle

♩ = 80 ①

- A - čiū tau, mo - ti - nė - le, a - čiū tau, sen - gal - vė - le,

②

kad tu ma - ne pa - au - gi - nai to - kia slau - nia duk - re - le.

① 2-9 ② 2-9

1. – Ačiū tau, motinėle,
Ačiū tau, sengalvėle,
Kad tu mane paauginai
Tokia slaukia dukrele. (2 × 2)
2. Tik ne ačiū motinėlei,
Tik ne ačiū sengalvėlei,
Kad tu mane pažadėjai
Už pijoko bernelio. (2 × 2)
3. Jis pragers namelius
Ir nuo lauko javelius,
Jis pragers mane jauną
Ir nuo rankų žiedelius. (2 × 2)
4. – Oi dukrele jaunoji,
Lelijėle baltoji,
Ar negali atsiskirti
Iš pijoko bernelio? (2 × 2)
5. – Motinėle, negaliu,
Sengalvėle, negaliu,
Jau surištos baltos rankos,
Sumainyti žiedeliai. (2 × 2)

¹⁸ Vandraunikė (vandrauninkė) – keliauninkė.

¹⁹ Mastas – senovinis ilgio vienetas, lygus 0,6669 m.

²⁰ Skietas – audimo staklių prietaisas, į kurį suve-riami metmenys ir kuriuo sumušami ataudai.

6. Kad ant ledo žirnius sės, Su kačiukais įakės, Ot tai tada, motinėle, Aš pas tamstą sugrįšiu. (2 × 2)	8. Kad nuo bičių vilnas kirps, O iš vaško pečių dirbs, Ot tai tada, motinėle, Aš pas tamstą sugrįšiu. (2 × 2)
7. Kad ant stogo linus sės, Šiaudų kūlys pražydės, Ot tai tada, motinėle, Aš pas tamstą sugrįšiu. (2 × 2)	9. Kad iš jūros vanduo džius, O žuvelės gyvos bus, Ot tai tada, motinėle, Aš pas tamstą sugrįšiu. (2 × 2)

Padainavo Elzbieta Jankauskienė (Degutaitė), 66 m., gyv. Jonaičių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m. Tekstas
LTR 2938(140), melodija LTR 2938(116). V 1804.

21. *Motinėle, ašei neatmenu

Mo - ti - nė - le, a - šei ne - at - me - nu,
kaip tu ma - ne var - ge - ly au - gi - nai, // var - ge - ly au - gi(nai).

1. Motinėle, Ašei neatmenu, Kaip tu mane Vargely auginai. (2 × 2)	5. Verk ir manęs Sena motinėlė, Beklodama Svirnely kraitelį. (2 × 2)
2. Per dienele Prie sunkių darbelių, Per naktele Lingavai lingelė. (2 × 2)	6. Verk ir manęs Senas tėtusėlis, Beskirdamas Man didžių dalele. (2 × 2)
3. Tėvai sakė – Paaugs mums dukrelė, Sviets kalbėjo – Bernelių panelė. (2 × 2)	7. Verk ir manęs Jaunesnė seselė, Nupindama Rūtų vainikelį. (2 × 2)
4. Dar nebuvau Dvidešimt metelių, Kai atjojo Jaunasis bernelis. (2 × 2)	8. Verk ir manęs Jaunasis brolelis, Kinkydamas Juodbėrą žirgelį. (2 × 2)

9. *Lyd ir mane*
Sena motinėlė,
Nors netoli –
Iš naujo svirnelio. (2 × 2)

12. *Lyd ir mane*
Jaunasis brolelis,
Nors netoli –
Per lygius laukelius. (2 × 2)

10. *Lyd ir mane*
Senas tėtušėlis,
Nors netoli –
Per lygų kelelį. (2 × 2)

13. *Brolužėlis*
Namo pargrįždamas
Tėvužėliams
Viską apsakysi. (2 × 2)

11. *Lyd ir mane*
Jaunesnė seselė,
Nors netoli –
Pro rūtų darželį. (2 × 2)

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
 Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m. Tekstas
 LTR 2938(183), melodija LTR 2938(1547). Lietuvių liaudies dainų
 tekstų kataloge konkrečiam tipui nepriskirta vestuvinė išvažiavimo
 pas jaunąjį daina.

22. *Oi kleve kleveli

- Oi kle - ve kle - ve - li, ža - lia - sis me - de - li,
 dau - giau neb - ža - liuo - si, kaip ši ru - de - nė - li,
 kaip ši ru - de - nė(li).

1. – Oi kleve kleveli,
 Žalasis medeli,
 Daugiau nebžaliuosi,
 Kaip ši rudenėlį. (2)

3. – O ką tu dirbinsi
 Iš mano šakelių,
 O ką tu dirbinsi
 Ilgo liemenėlio? (2)

2. Aš tave nukirsiu,
 Šakas nugenėsiu
 Ir tavo šakeles
 Į krūvą sudėsiu. (2)

4. – Iš kumpų šakelių
 Lenksiu lingynėlę,
 O iš liemenėlio
 Margąją lovelę. (2)

5. – O ką tu linguosi
Lenktoj lingynėlėj,
O ką tu guldysi
Margojoj lovelėj? (2)

6. – Lenktoj lingynėlėj
Mergaitę linguosiu,
Margojoj lovelėj
Aš patsai atgulsiu. (2)

7. – Neprašau aš tavęs,
Nelinguok tu manęs,
Mane išlingavo
Sena motinė. (2)

8. Mane išlingavo
Sena motinė,
Mane išnešiojo
Vyresnė seselė. (2)

9. Dieną ant rankelių,
Naktį ant keelių.
Ant kelių sodino,
Kaip kvietką purino. (2)

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
Tekstas LTR 2938(175), melodija LTR 2938(146). V 1948.

23. *Išar' daržą apynių

♩ = 100

I - šar' dar - žą a - py - nių, aug a - py - nių ke - ry - nai,

a - py - nė - li ža - lia - sis, pū - ro - nė - li gra - žu - sis.

① 6,8

1. Išar' daržą apynių,
Aug apynių kerynai²¹,
Apynėli žaliasis,
Pūronėli gražusis.

2. Tave tvoroms aptvėrė,
Mane kalboms apkėlė,
Apynėli žaliasis,
Pūronėli gražusis.

3. Tu aukštai vynioji,
Mane toli vilioji,
Apynėli žaliasis,
Pūronėli gražusis.

4. Tave žalią nuskynė,
Mane jauną apvylė,
Apynėli žaliasis,
Pūronėli gražusis.

²¹ Kerynas – vieta, kur daug kerų.

5. Tave katil' virino,
Mane jauną virkdino,
Apynėli žaliasis,
Pūronėli gražusis.
6. Tave pylė į uzboną,
Mane ved į tokį stoną²²,
Apynėli žaliasis,
Pūronėli gražusis.
7. Tu ant stalo geltonas,
Aš už stalo raudona,
Apynėli žaliasis,
Pūronėli gražusis.
8. Tu po baltųjų putelių,
Aš po šilkinių stončekelių²³,
Apynėli žaliasis,
Pūronėli gražusis.
9. Išger' mieles ir karčias,
Išved mane į marčias,
Apynėli žaliasis,
Pūronėli gražusis.
10. Išger bačkas, išskalav,
Mani jauną išvedav²⁴,
Apynėli žaliasis,
Pūronėli gražusis.

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.

Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.

Tekstas LTR 2938(208), melodija LTR 2938(178). V 2106.

Pastaba: „Dainuoja per vestuves, kai sugrįžta po šliūbo ir susėda už stalo“.

24. *Piršly šelmi, tu melagi

♩=96 ①
8vb-1 Pirš - ly šel - mi, tu me - la - gi, tu pa - da - rei vi - są pra - džiū -

②
pir - šai, me - la - vai, ma - ne jau - ną ap - ga - vai.

① 2-4 ② 2-4

1. Piršly šelmi, tu melagi,
Tu padarei visą pradžiū –
Piršai, melavai,
Mane jauną apgavai. (2 × 2)
2. Sakei, trobos ir seklyčios
Maliavotos langenyčios.
Kai aš jauna nueėjau,
Nieko gero neradau. (2 × 2)
3. Radau trobą supuvusią
Ir palanges išgriuvusias,
Virksčiom kimštas langelis,
Ramsčiais remtos durelės. (2 × 2)

²² Stonas – tam tikra turtinė, luominė padėtis.

²³ Stončka (stūčka) – kaspinas.

²⁴ Išvedavo – tikriausiai išvedlavo – išlydėjo jaunąją į jaunojo pusę.

4. *Sakei, kiemai brukavoti*²⁵,
Aukšti mūrai mūravoti.
Kai aš jauna nuėjau,
Nieko gero neradau. (2 × 2)

Padainavo Ona Pocienė (Rupšytė), 76 m., gyv. Papilėje.
 Į mg. juosta įrašė R. Sliužinskas ir A. Jasinevičiūtė 1981 m.
 Tekstą iššifravo E. Janavičienė, melodiją – D. Vaicenavičienė
 2003 m. KLF 68(16). V 2359.

25. Tievalė dvarelis

Tie - ve - lė d - va - re - lis ma - r - gas ma - r - gas,
 pri - jau - gės be - r - žė - lių pi - l - nas pil - nas.

1. <i>Tievalė dvarelis</i> <i>Margas margas,</i> <i>Prijaugės berželių</i> <i>Pilnas pilnas.</i>	5. <i>Išleida dukrelė</i> <i>Tuoli tuoli,</i> <i>Juž jūrių, už marių,</i> <i>Užu vandenių.</i>
2. <i>Vuo kas tus berželius</i> <i>Iškirs iškirs,</i> <i>Vuo kas tas šakelės</i> <i>Išrinks išrinks?</i>	6. <i>Ne pusės metelių</i> <i>Dar neišbuva,</i> <i>Jišgirda –</i> <i>Dukrelė beserganti.</i>
3. <i>Tievalė sūneliai</i> <i>Iškirs iškirs,</i> <i>Mačiutės dukrelės</i> <i>Išrinks išrinks.</i>	7. <i>Jaunasis bruoleli,</i> <i>Balnuok žirgelį,</i> <i>Juok sava seselė</i> <i>Aplankyti.</i>
4. <i>Senuoji mačiutė</i> <i>Dūsau dūsau –</i> <i>Augina dukrelė</i> <i>Ne sau ne sau.</i>	8. <i>Ne pusės kelelia</i> <i>Dar nenujuojuo,</i> <i>Išgirda – bitelė</i> <i>Jatūž atūž.</i>

²⁵ *Brūkavotas – akmenimis grįstas.*

9. *Ne bitė bitelė
Jatūž atūž,
Tik mūsų seselė
Jatlyd atlyd.*

10. *Jaunasis bruoleli,
Grįžk atgaliau,
Paklausi mačiutės,
Kur kavosėt.*

11. *Ar į jaukštus kalnelius
Negriūnančius,
Puo žaliu lėpeliu
Nedžiūnančiu?*

12. *Į jaukštus kalnelius
Negriūnančius,
Puo žaliu lėpeliu
Nedžiūnančiu.*

13. *Aukštiejai kalneliai
Južgrius užgrius,
Tik mūsų seselės
Nebebus nebebus.*

14. *Žaliejai lėpeliai
Nudžius nudžius,
Tik mūsų seselės
Nebebus nebebus.*

Padainavo Liudmila Šiušienė, 83 m., gyv. Purvių II k. I mg. juosta
įrašė B. Adomaitytė ir Z. Gauryliūtė 1973 m. Tekstą iššifravo
R. Bartaševičiūtė 1981 m., melodiją – B. Ambraziejus 1987 m.
LTR 4623(60), LTRF mg. 1555(60). V 2795.

26. *Ženytus bernelis, kad žmonės nepiektų

♩=120

① ————— ② ————— ③ —————

Že - ny - tųs ber - ne - lis, kad žmo - nės ne - peik - tų,

④ ————— ⑤ ————— ⑥

per tris ne - dė - lė - les už - sa - kai iš - ei - tų,

⑦ ————— ⑧

o - lia lia, o - lia lia, o - lia dry - lia lia lia,

⑨ —————

per tris ne - dė - lė - les už - sa - kai iš - ei - tų.

① 2-7 ② 2,3 ③ 2-7 ④ 2,7 4

⑤ 2,7 ⑥ 7 ⑦ 3 ⑧ v 2-7 ⑨ 2

1. *Ženytus bernelis,
Kad žmonės nepeiktų,
Per tris nedėlėles
Užsakai išėitų,
Olia lia, olia lia,
Olia drylia lia lia,
Per tris nedėlėles
Užsakai išėitų.*
2. *Neveski jaunos –
Nebus gaspadinė,
Ana neišmano
Nė apie šeimyną,
Olia lia, olia lia,
Olia drylia lia lia,
Ana neišmano
Nė apie šeimyną.*
3. *Neveski gražios –
Daug troto²⁶ turėsi,
Prie šalies sėdėsi,
Dirbti negalėsi,
Olia lia, olia lia,
Olia drylia lia lia,
Prie šalies sėdėsi,
Dirbti negalėsi.*
4. *Nevesk bagotos –
Jūdu nesutiksit,
Kad atvažiuos svečiai,
Neisit pasitikti,
Olia lia, olia lia,
Olia drylia lia lia,
Kad atvažiuos svečiai,
Neisit pasitikti.*
5. *Neveski senos –
Bus daugel bankietų,
Tuoju po veselės
Bus žėlauni pietūs,
Olia lia, olia lia,
Olia drylia lia lia,
Tuoju po veselės
Bus žėlauni pietūs.*
6. *Parvesk mergelę
Pagal savo stoną,
Kur per visą amžių
Bus gyvent malonu,
Olia lia, olia lia,
Olia drylia lia lia,
Kur per visą amžių
Bus gyvent malonu.*
7. *Aręs rugieną
Sėdau pailsėti,
Parvedžiau negražių –
Negaliu žiūrėti,
Olia lia, olia lia,
Olia drylia lia lia,
Negaliu žiūrėti,
Neturiu kur dėti.*

Padainavo Ona Pocienė (Rupšytė), 76 m., gyv. Papilėje.
Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas ir J. Šemetaitė 1981 m.
Tekstą iššifravo E. Janavičienė, melodiją – D. Vaicenavičienė
2003 m. KLF 69(23). Š 187.

²⁶ *Trotas* – nuostolis.

27. *Oi varge varge

♩=76

Oi var - ge var - ge, var - ge - li ma - no,
 ka - da aš ta - ve jau - na iš - varg-siu? // jau - na iš-var(gsiu)?

1. <i>Oi varge varge, Vargeli mano, Kada aš tave Jauna išvargsiu. (2 × 2)</i>	3. <i>Mano tėvelis Pilies kalnelį, Pilies kalnelį, Naujame grabely. (2 × 2)</i>
2. <i>Tada aš tave Jauna išvargsiu, Kad pas tėvelį Savo nueisiu. (2 × 2)</i>	

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
 Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
 Tekstas LTR 2938(197), melodija LTR 2938(167). Š 577.

28. *Jau aušrelė beauštanti

♩=72

Jau auš - re - lė be - auš - tan - ti ir sau - le - lė
 be - te - kan - ti, man gal - ve - lė be - skaus - tan(ti).

1. <i>Jau aušrelė beauštanti Ir saulelė betekanti, Man galvelė beskaustan(ti).</i>	3. <i>– Kelkis kelkis, dukružėle, Ko nekeli anksti rytą, Ko nekloji kraite(lio)?</i>
2. <i>Vaikštinėjo motinėlė, Vaikštinėjo sengalvėlė, Rūpinosi apie dukre(lę):</i>	4. <i>– Nerūpinkis, motinėle, Nerūpinkis, sengalvėle, Suklots mano kraite(lis).</i>

5. Rūpinosi motinėle, Rūpinosi sengalvėlė: – Kur išleisiu dukre(lą)?	9. Penki mastai baltos drobės, Šėšios lentos – juodas grabas, Tas yr mano kraite(lis).
6. Ar už kaimo kaimužėlio, Ar į dvarą dvaružėlį, Ar į aukštą kalne(lį)?	10. Išaušt pavasario dienos, Išjoj broliai bėrus žirgus, Lanko sesės kape(lį):
7. – Nerūpinkis, motinėle, Nerūpinkis, sengalvėle, Kur išleisi dukre(lą).	11. – Oi sesele sesutėle, Ko nekeli pavasari, Ko nevaikščioji ta(kais)?
8. Ne už kaimo kaimužėlio, Ne į dvarą dvaružėlį, Tik į aukštą kalne(lį).	12. Jau užžėlė tie takeliai, Jau užlinko tie medeliai, Kur pernai vaikščio(jai).

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
Tekstas LTR 2938(173), melodija LTR 2938(144). Š 766.

29. Čiūčia liūlia, aš pats mažas

1. Čiūčia liūlia, aš pats mažas, Visi didi, aš pilvasas. Nieks manės nemyliejė, Kaip kaladė ritinieje. (2 × 2)	2. – Paguldysiu į luovelė Ir paduosiu zabuovelė ²⁷ . (2 × 2) – Aš nenuoru buovyties, Aš tik nuoru ženyties. (2 × 2)

Padainavo Ona Pocienė (Rupšytė), 76 m., gyv. Papilėje.
Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas ir J. Šemetaitė 1981 m.
Tekstą iššifravo E. Janavičienė, melodiją – D. Vaicenavičienė
2003 m. KLF 69(6–7). Vkl 87.

²⁷ Zabova – žaislas.

30. *Ožka riešutuose

$\text{♩} = 84$

1. Ož - ka rie - šu - tuo - se, ož - ka rie - šu - tuo - se.
 Pa - lauk, ož - ka, aš pa - šauk - siu vil - ką,
 aš pa - šauk - siu vil - ką, kad ta - ve pa - pjau - tų.
 Ne - ein vil - kas ož - kos pjaut, ne - ein ož - ka iš rie - šu - tu,
 nė - ra rie - šu - tē - lių, nė - ra rie - šu - tē - lių.

2. Aš pa - šauk - siu šau - lį, kad vil - ką nu - šau - tų.

*
 Nein šau - lys vil - ko šaut, ne - ein vil - kas ož - kos pjaut,
 ne - ein ož - ka iš rie - šu - tu, nė - ra rie - šu - tē - lių,
 nė - ra rie - šu - tē - lių.

Fingerings:
 ① 4   ② 5 3   ③ 3   5
 ④ 3,4   ⑤ 3,5   4

* Kituose posmuose kartojami 5-8 taktai.

1. Ožka riešutuose,
Ožka riešutuose.
Palauk, ožka,
Aš pašauksiu vilką.
Aš pašauksiu vilką,
Kad tave papjautų.
Neein vilkas ožkos pjaut,
Neein ožka iš riešutų,
Nėra riešutėlių,
Nėra riešutėlių.
2. Aš pašauksiu šaulį,
Kad vilką nušautų.
Neein šaulys vilko šaut,
Neein vilkas ožkos pjaut,
Neein ožka iš riešutų,
Nėra riešutėlių,
Nėra riešutėlių.
3. Aš pašauksiu ugnį,
Kad šaulys sudegtų.
Neein ugnis šaulio degt,
Neein šaulys vilko šaut,
Neein vilkas ožkos pjaut,
Neein ožka iš riešutų,
Nėra riešutėlių,
Nėra riešutėlių.
4. Aš pašauksiu vandenį,
Kad ugnį užlietų.
Neein vanduo ugnies liet,
Neein ugnis šaulio degt,
Neein šaulys vilko šaut,
Neein vilkas ožkos pjaut,
Neein ožka iš riešutų,
Nėra riešutėlių,
Nėra riešutėlių.
5. Aš pašauksiu jautį,
Kad vanden' išgertų.
Eina jautis vandens gert,
Eina vanduo ugnies liet,
Eina ugnis šaulio degt,
Eina šaulys vilko šaut,
Eina vilkas ožkos pjaut,
Eina ožka iš riešutų,
Yra riešutėlių,
Yra riešutėlių.

Padainavo Ona Pocienė (Rupšytė), 76 m., gyv. Papilėje. Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas ir J. Šemetaitė 1981 m. Tekstą iššifravo E. Janavičienė, melodiją – D. Vaicenavičienė 2003 m. KLF 69(8). Vk 452.

31. Siuntė matušė

♩=120 ①

Siun - tė ma - tu - ši, siun - tė ma - tu - še - li,

② ③

siun - tė ma - ni ma - tu - še - li jū - ros van - di - nellia).

① 2,3 ② 2|2 ③ 4

1. Siuntė matušė,
Siuntė matušėli,
Siuntė mani matušėli
Jūros vandinė(lia). (2 × 2)
2. Ajau keleliu,
Plačiu vieškeleliu,
Ir pamačiau bernužėlį,
Žirgus begirdan(tį). (2 × 2)
3. – Padiėk viedrelius,
Paguldyk naštelius,
Eikšėn, mano mergužėli,
Mes pasikalbie(sim). (2 × 2)
4. – Neėsiu, bernėli,
Neėsiu, duobėli,
Sakė manėi matušėli
Jau ilgai netrauk(ti). (2 × 2)
5. – Oi tu, mergėli,
Oi tu, lelijėli,
Ar nėmuoki pamėluoti
Senai matušė(lei)? (2 × 2)
6. Atlieki puovas,
Iš pajūria sakals,
Sudrumzdina vandinėli –
Laukiau nusistuo(jint). (2 × 2)
7. AINU keleliu,
Plačiu vieškeleliu,
Jau sutinku matušėlę
Manęs belaukian(t). (2 × 2)
8. – Ai tu dukrėli,
Oi tu dukružėli,
Kur buvai, kur užtrukai,
Kamė vaikštėnie(jai)? (2 × 2)
9. – Atlieki puovas,
Iš pajūria sakals,
Sudrumzdina vandinėli –
Laukiau nusistuo(jint). (2 × 2)
10. – Netiesą kalbi,
Nėvierni žuodėliai,
Tu kalbiejai su bernėliu –
Vainikas pair(į)s. (2 × 2)
11. Penki bruoleliai
Puo penkias rykšteles,
Pamuokinkit seserėli,
Kad daugiau netruk(tų). (2 × 2)

Padainavo Anelė Ablingienė, 75 m., gyv. Purvių II k. Į mg. juosta
įrašė V. Grigienė ir A. Grigė 1973 m. Tekstą iššifravo R. Bartaševičiūtė
1981 m., melodiją – B. Ambraziejus 1987 m. LTR 4623(104),
LTRF mg. 1557(12). M 39.

32. *Vieversėli, mažs paukštėli

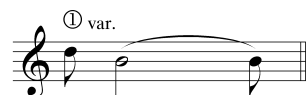
$\text{♩} = 78$

Vie - ver - sė - li,   mažs paukš - te - li,   tu ži - no - jai   tą ži - ne - lę,
ok   lia,   ok   lia   lia,   tu   ži - no - jai   tą   ži - ne(lę).

1. <i>Vieversėli, mažs paukšteli, Tu žinojai tą žinęlę, Ok lia, ok lia lia, Tu žinojai tą žinęlę).</i>	4. <i>Vieversėli, mažs paukšteli, Nunešk meilingą žodelį, Ok lia, ok lia lia, Nunešk meilingą žode(į).</i>
2. <i>Tu žinojai tą žinęlę, Kur aug mano mergučėlė, Ok lia, ok lia lia, Kur aug mano mergučė(lė).</i>	5. <i>Ant šių meilingų plunksnelių, Ant šių ilgųjų sparnelių, Ok lia, ok lia lia, Ant šių ilgųjų sparne(lių).</i>
3. <i>Rygoj tėvas, motinėlė, Prūsų žemėj aug mergelė, Ok lia, ok lia lia, Prūsų žemėj aug merge(lė).</i>	6. <i>Pakol lėkė, kol vasnojo, Pusė marios apsistojo, Ok lia, ok lia lia, Pusė marios apsisto(jo).</i>

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
Tekstas LTR 2938(181), melodija LTR 2938(152). M 183.

33. *Ok, taisiau taisiau

1. <i>Ok, taisiau taisiau, Taisiau laukelį, Laukiau jaunosios mergelės:</i>	5. <i>– Oi, man patiko Tavo laukelis, Tavo rankų darbelis.</i>
2. <i>– Oi, lankyk lankyk, Jauna mergele, Kai sudygs mano kvieteliai.</i>	6. <i>Tiktai netiko, Jaunas berneli, Kad tu kitas mylėjai.</i>
3. <i>Dar nesudygo Mano kvieteliai, Kai atlankė mergelė.</i>	7. <i>– Kad ir mylėjau, Kad ir kalbėjau, Tave širdy turėjau.</i>
4. <i>– Ar tau netiko Mano laukelis, Mano rankų darbelis?</i>	8. <i>Ok, taisiau taisiau Rūtų darželį, Laukiau jauno bernelio:</i>

9. – *Oi, lankyk lankyk,
Jaunas berneli,
Kai sudygs mano rūtėlės.*
10. *Dar nesudygo
Mano rūtėlės,
Kai aplankė bernelis.*
11. – *Oi, kodėl kodėl,
Jaunas berneli,
Taipo greitai atlankei?*
12. *Ar tau netiko
Mano darželis,
Mano rankų darbelis?*
13. – *Man labai tiko
Tavo darželis,
Tavo rankų darbelis.*
14. *Tiktai netiko,
Jauna mergele,
Kad tu kitus mylėjai.*
15. – *Kad ir mylėjau,
Kad ir kalbėjau,
Tave širdy turėjau.*
16. *Žydi, berneli,
Mano širdelė
Kaip darže bijūnėlis.*

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
Tekstas LTR 2938(210), melodija LTR 2938(180). M 495.

34. *Vedu esam du broleliai

Ve - du e - sam du bro - le - liai, a - bu ne - že - no - ti,

ve - du še - riam po žir - ge - lį, a - bu pa - bal - no - tus, // no(tus).

1. *Vedu esam du broleliai,
Abu neženoti,
Vedu šeriam po žirgelį,
Abu pabalnotus. (2 × 2)*
2. *Jokim vedu, du broleliai,
Žirgelių girdyti,
Jokim vedu, dobilėliai,
Žirgelių girdyti. (2 × 2)*
3. *Bejodami ir pamatėm
Vario patkavėlę,
Ir pametė juodbėrėlis
Vario patkavėlę. (2 × 2)*
4. *Jokim vedu, du broleliai,
Patkavos ieškoti,
Jokim vedu, dobilėliai,
Patkavos ieškoti. (2 × 2)*
5. *Bejodami ir pamatėm
Jauną mergužėlę,
Begrėbiančių lankoj šieną,
Baltą lelijėlę. (2 × 2)*
6. – *Padėk Dieve, mergužėle,
Lankoj šieną grėbti,
Ar neradai, mergužėle,
Vario patkavėlės? (2 × 2)*

7. – Nežiūrėjau, broliuželiai,
Kur broliukai jojo,
Nereikėjo man žiūrėti,
Kur žirgeliai bėga. (2 × 2)
8. – Oi mergele lelijėle,
Ko veidas išblyško,
Kodėl tavo veidužėlis
Skaistusis išblyško?
– Nuo vėjelio, nuo saulutės
Veidelis išblyško.
9. – Ak, netiesa, mergužėle,
Nevierna kalbelė –
Kad veidelis po vėjelio
Yra kuo skaistesnis. (2 × 2)
10. – Oi mergele lelijėle,
Ko žieds surūdijo,
Kodėl tavo žiedužėlis
Aukso surūdijo? (2 × 2)
11. – Nuo darbėlių, nuo procelių²⁸,
Nuo grėblio kotelio,
Todėl mano žiedužėlis
Aukso surūdijo. (2 × 2)
12. – Ak, netiesa, mergužėle,
Nevierna kalbelė –
Kad žiedelis nuo grėblio
Yra kuo šviesesnis. (2 × 2)
13. – Oi mergele lelijėle,
Ko vainiks pavyto,
Kodėl tavo vainikėlis
Žaliasis nuvyto? (2 × 2)
14. – Nuo šalnelių, nuo vėjelių,
Nuo šaltų raselių,
Todėl mano vainikėlis
Žaliasis nuvyto. (2 × 2)
15. – Ak, netiesa, mergužėle,
Nevierna kalbelė –
Kad vainikas nuo raselės
Yra kuo žalesnis. (2 × 2)
16. Jomarkėliai²⁹, atpuskėliai³⁰
Tatai tą padarė,
Slipavota³¹ čierkelė,
Saldi arielkėlė. (2 × 2)

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.

Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.

Tekstas LTR 2938(177), melodija LTR 2938(148). M 750.

35. *Vai, noriu, ko noriu

Vai, no - riu, ko no - riu, sal - daus mie - ge - lio no - riu,

ak, ne - tu - riu kur gul - ti nė gal - ve - lės pri - glaus - ti.

* Antrajame posme šis taktas nedainuojamas.

²⁸ Procia – darbas.

²⁹ Jomarkas – atlaidų šventės prekymetis.

³⁰ Atpuskai – atlaidai.

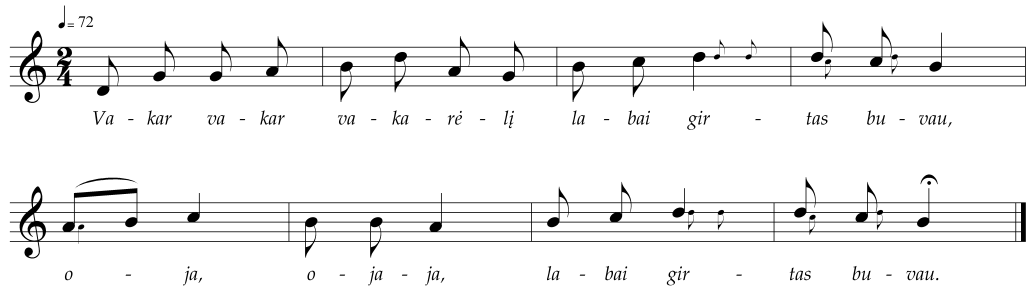
³¹ Slipavota – blizginta.

1. <i>Vai, noriu, ko noriu, Saldaus miegelio noriu, Ak, neturiu kur gulti Nė galvelės priglausti. (2 × 2)</i>	4. <i>Kad aš ėjau keleliu, Šiuo plačiu vieškelėliu, Sutikau paukšteliu, Baltuosius balandėlius. (2 × 2)</i>
2. <i>Bernelis vaikščiodams, Galvelę glaudydams: – Gulk ant mano kelelių, Ant baltųjų rankelių. (2 × 2)</i>	5. <i>– O ko verki, mergele, O ko verki, jaunoji? – Verkiu aukso žiedelio, Rūtelių vainikėlio. (2 × 2)</i>
3. <i>Aš atguliau, užmigau, Atsibundu – nebrandu Ant rankelių žiedelio, Ant galvos vainikėlio. (2 × 2)</i>	6. <i>– Cit, neverki, mergele, Cit, neverki, jaunoji, Aš pats būsiu kvietkeliu, Rūtelių vainikėliu. (2 × 2)</i>

Padainavo Elzbieta Jankauskienė (Degutaitė), 66 m., gyv. Jonaičių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m. Tekstas
LTR 2938(149), melodija LTR 2938(125). M~786–789.

36. *Vakar vakar vakarėlį

$\text{♩} = 72$

Va - kar va - kar va - ka - rė - lį la - bai gir - tas bu - vau,
o - ja, o - ja - ja, la - bai gir - tas bu - vau.

1. <i>Vakar vakar vakarėlį Labai girtas buvau, Oja, ojaja, Labai girtas buvau.</i>	4. <i>– Oi mergele lelijėle, Atsitrauk nuo manęs, Oja, ojaja, Atsitrauk nuo manęs.</i>
2. <i>Atsiguliau į lovele, Labai saldžiai užmigau, Oja, ojaja, Labai saldžiai užmigau.</i>	5. <i>Jeigu stosis kokia bėda, Nesišauk prie manęs, Oja, ojaja, Nesišauk prie manęs.</i>
3. <i>Atsibundu vidur nakties – Gul mergelė prie šalies, Oja, ojaja, Gul mergelė prie šalies.</i>	6. <i>Aš išjosiu į vaiskelį, Nesuginsi manęs, Oja, ojaja, Nesuginsi manęs.</i>

7. *Aš paimsiu šviesią strielbę,
Neprieisi prie manęs,
Oja, oja,
Neprieisi prie manęs.*
8. *Užsidėsiu kiverėlį³² –
Nepažinsi manęs,
Oja, oja,
Nepažinsi manęs.*

Padainavo Elzbieta Jankauskienė (Degutaitė), 66 m., gyv. Jonaičių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m. Tekstas
LTR 2938(191), melodija LTR 2938(161). M 811.

37. *Turiu žirgą gražų

♩=84

Tu - riu žir - gą gra - žų, rei - kia pa - bal - no - ti,
liūs - ta man šir - de - lė, kad rei - kia iš - jo - ti, // jo(ti).

1. *Turiu žirgą gražų,
Reikia pabalnoti,
Liūsta man širdelė,
Kad reikia išjoti. (2 × 2)*
2. *Per girelę jojau,
Girelė žaliavo,
Bėk greičiau, žirgeli,
Mergužėlė miršta. (2 × 2)*
3. *Prijojau prie kiemo –
Kiemas nevalytas,
Žiūriu į darželį –
Gėlės išraškytos. (2 × 2)*
4. *Iėjau į trobą –
Troboj žvakės dega,
O mano mergelė
Ant lentelės guli. (2 × 2)*
5. *Šešios žvakės dega
Prie anos galvelės,
Gul mano mergelė
Baltai aprėdyta. (2 × 2)*
6. *Parpuoliau ant kelių,
Apkabinau grabą:
Tegul žmonės mato,
Kad mylima mano. (2 × 2)*

Padainavo Elzbieta Jankauskienė (Degutaitė), 66 m., gyv. Jonaičių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m. Tekstas
LTR 2938(198), melodija LTR 2938(168). M 1011.

³² *Kiveris* – aukšta senovės karių kepurė.

38. *Ar atmeni tu vakarą ramų

Ar at - me - ni tu va - ka - rą ra - mų,
 kad prie jū - ros sė - dė - jom a - bu?
 Tu nu - sky - nei man bal - tą ra - mu - nę
 ir iš - bū - rei, jog mei - lė ne - žus.
 ① 2,3

1. Ar atmeni tu vakarą ramų, Kad prie jūros sėdėjom abu? Tu nuskynei man baltą ramunę Ir išbūrei, jog meilė nežus.	5. Neviliojo manęs mergužėlės, Neviliojo šilti vakarai, Tik galvoju, kur tu tik, Sigute, Naktimis nemiegojau visai.
2. Kiek laimingai mylėjom viens kitą, Mums pasaulis atrodė žavus. Ar tai vakarą, ar tai iš ryto Mūs gyvenimas buvo jaukus.	6. Netikėtai čia mes susitikom Ant to kranto, kurio taip seniai Tu nuskynei man baltą ramunę, O dabar tu gailiai pravirkai.
3. Ir pamiršai tu mane, brangioji, Neįdomus aš tau palikau. Tu jau kitą mylėti pradėjai, Kits pasaulis atsivėrė tau.	7. Nenusimink tu, miela Sigute, Toks likimas buvo mums išskirtas. Mūsų meilė lyg lauko ramunė Greit pradingo, palaužta audrų.
4. Ir daug metų, jau daugel praėjo, Nuo to laiko, kad aš išvažiavau. Važinėjau po svetį pasaulį Ir matrosu klajūnu tapau.	

Padainavo Valė Narštienė, 74 m., gyv. Purvių II k. Į mg. juostą įrašė
 B. Adomaitytė ir Z. Gauryliūtė 1974 m. Tekstą iššifravo R. Bartaševičiūtė
 1981 m., melodiją – B. Ambraziejus 1987 m. LTR 4623(84),
 LTRF mg. 1556(10). Meilės daina (romansas).

39. Unt žirgelė siedams

① ————— ②
 Unt žir - ge - lė sies - dams, į kil - pe - lė spir - dams: – Ok, su Die - vu,
 su Die - vu, mie - lai muo - ti - ne - lei su Die - vu.
 ① 2-4,6-10 5 ② 2

1. Unt žirgelė siedams, Į kilpelė spirdams: – Ok, su Dievu, su Dievu, Mielai muotininei su Dievu.	6. Unt žirgelė siedams, Į kilpelė spirdams: – Ok, su Dievu, su Dievu, Mielai seserelei su Dievu.
2. Mačiuti eidama, Žodelį tardama: – Oi sūnelati mona, Ant ko tavi pajauginau?	7. Seseli eidama, Rūteli skindama: – Ak, broluželi mona, Atsiųsk monėi bent laiškėlį.
3. – Ne tamstas auginims, Tai Dieva žadiejims, Ok, su Dievu, su Dievu, Miela muotinėli, su Dievu.	8. – Ne tavėi laiškėlė, Ne rūtų šalėlė, Ok, su Dievu, su Dievu, Miela sesereli, su Dievu.
4. Tievalis eidamas, Žodelį tardamas: – Oi sūnelati mona, Kura ³³ seną moni palikai?	9. Bruolelis eidamas, Ein paskou šaukdamas: – Oi broluželi mona, Kodėl moni vieną palikai?
5. Sugrįžke, sūneli, Baltas dobileli, Ok, sugrįžk sugrįžk, sūneli, Sugrįžk, mona jaunas berneli.	10. Palėiktas žirgelis Ir ty mo balnelis. – Ok, palėiktu, palėiktu, Mielas broluželi, palėiktu.

Padainavo Valė Narštienė, 74 m., gyv. Purviū II k. I mg. juosta
įrašė B. Adomaitytė ir Z. Gauryliūtė 1974 m. Tekstą iššifravo
R. Bartaševičiūtė 1981 m., melodiją – B. Ambraziejus 1987 m.
LTR 4623(92), LTRF mg. 556(18). K~40.

³³Kura – kur. Garsas tikriausiai atsirado trūkstant skiemens.

40. *Žaliū žaliuokit

Ža - liū ža - liuo - kit, ža - lios lan - ke - lės,
nēr mū - sų pjo - vė - jė - lio, // jė(lio).

1. Žaliū žaliuokit, Žalios lankelės, Nēr mūsų pjovejėlio. (2)	8. Aš atsibundu Vidur naktelės – Kukuoj trys gegužėlės: (2)
2. Mūsų brolelis Visų mažasis Dragūnėliu ³⁴ pastojo. (2)	9. Viena prie kojų, Antra prie galvos, Trečioji prie šalelės. (2)
3. Ant žirgo sėsdams, Į kilpą spyrė, Balandėlį nušovė. (2)	10. Brolis prie kojų, Sesuo prie galvos, Močiutė prie šalelės. (2)
4. – Oi tu broleli Palaidūnėli, Kam šovei balandėlį? (2)	11. – Oi broli broli, Broleli mano, Kam paliksi turtelį? (2)
5. Ar tau nebuvo Girioj lakūno Arba jūrėj narūno? (2)	12. – Broliui žirgelis, Sesei žiedelis, O motušei turtelis. (2)
6. – Lakūns palėkė, Narūns panėrė, Balandėlis tupėjo. (2)	13. Sesuo žėlavoj Trejus metelius, Brolis tris nedėlėles. (2)
7. Per tiltą jojau, Nuo žirgo puoliau, Smiltynėlėj gulėjau. (2)	14. Vo motušėlė Augintojėlė Visą savo amžėlį. (2)

Padainavo Elzbieta Jankauskienė (Degutaitė), 66 m., gyv. Jonaičių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m. Tekstas
LTR 2938(150), melodija LTR 2938(126). K 319.

³⁴Dragūnas – kavalerijos dalinių karys.

41. *Paaug sūnelis

♩=69

Pa - aug sū - ne - lis kaip gi - rioj uo - se - lis,
 kaip gi - rioj uo - se - lis, lie - pa at - ža - lė(lė).

1. Paaug sūnelis Kaip girioj uoselis, Kaip girioj uoselis, Liepa atžalė(lė).	4. – Žirgą pabalnosiu, Kamanas uždėsiu, Tave, broleli, Į Vilnių lydė(siu).
2. Oi, prašo prašo Brolių į vaikelį, Oi, siūdin siūdin Sesuo mundurė(lį).	5. Jok jok, broleli, Jok, dobilėli, Bene privovysi Vilniaus pulke(lį).
3. O išeis išeis Tėvo sūnaitėlis: – Oi, balnok balnok, Broli, man žirge(lį).	6. – Vyti privovysiu, Ginti priginsiu, Tik Dievas žino, Ar besugrį(šiu).

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
 Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
 Tekstas LTR 2938(192), melodija LTR 2938(162). K 320.

42. *Anksti rytelį

♩=72

Anks - ti ry - te - lį gai - li ra - se - lė,
 o nieks ne - ži - no, a - nei pa - ne - lė.

1. Anksti rytelį Gaili raselė, O nieks nežino, Anei panelė. (2 × 2)	2. Kad panytėlė Mano žinotų, Iš gailestėlio Tuoju raudotų. (2 × 2)

3. Kad mumis varė Į Šiaulių miestą, O mes nežinom, Kur mumis veda. (2 × 2) 4. Liepė parnešti Žalių nendrelių, Liepė sustoti Po du iš šalių. (2 × 2) 5. Kad mumis plakė, Kraujai tekėjo, Po mūsų kojų Žemė drebėjo. (2 × 2)	6. Brendam kraujuose Lig batų aulų, O po purvynus Ligi pažastų. (2 × 2) 7. – Šviesus karaliau, Turi razumą, Kodėl nestoji Į pirmą dūmą³⁵? (2 × 2) 8. – O kam aš stosiu Į pirmą dūmą, Turėdams vaisko³⁶ Didį daugumą? (2 × 2)

Padainavo Elzbieta Jankauskienė (Degutaitė), 66 m., gyv. Jonaičių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
LTR 2938(142), melodija LTR 2938(118). K 450.
Užrašytojų pastaba: „Dainuodavo prieš Pirmąjį pasaulinį karą“.

43. *Ir mes buvom

Ir mes buvom, ir vaikeliai,
ir žemalės kazokėliai,
olia dria, olia dria, o o o oliadria,
o o o o o olia dria.

1. Ir mes buvom, ir vaikeliai,
Ir Žemalės kazokėliai,
Olia dria, olia dria, o o o oliadria,
O o o o o olia dria.

³⁵ Dūma – susirinkimas, pasitarimas.

³⁶ Vaiskas – kariuomenė.

2. Dieną geriam, baliavojam,
Nakčia dvarus rabavojam³⁷,
Olia dria, olia dria, o o o oliadria,
O o o o o o olia dria.
3. Turim didžią kelionėlę,
Lig Žemalės klebonėlio,
Olia dria, olia dria, o o o oliadria,
O o o o o o olia dria.
4. – Sveikas gyvas, klebonėli,
Tu drūktasai poneli,
Olia dria, olia dria, o o o oliadria,
O o o o o o olia dria.
5. Dėki pinigus ant stalo,
Parapijos surinktus,
Olia dria, olia dria, o o o oliadria,
O o o o o o olia dria.
6. Klebons po pakajų³⁸ vaikštinėjo,
Savo rankas laužinėjo,
Olia dria, olia dria, o o o oliadria,
O o o o o o olia dria.
7. Gaspadinė pajutusi
Ir pro langą išsprukusi,
Olia dria, olia dria, o o o oliadria,
O o o o o o olia dria.
8. Sujudino miesčionėlius
Ir artimus sodžionėlius,
Olia dria, olia dria, o o o oliadria,
O o o o o o olia dria.
9. Ima mumis areštuoti,
Ded ant rankų geležinius,
Olia dria, olia dria, o o o oliadria,
O o o o o o olia dria.
10. Ant batelių vaksavotų
Deda pančius vaksavotus,
Olia dria, olia dria, o o o oliadria,
O o o o o o olia dria.
11. Klebons mišias provinėjo³⁹,
Mes kalėjime sėdėjom,
Olia dria, olia dria, o o o oliadria,
O o o o o o olia dria.
12. Mes nieko sau neatbojam,
Dainas linksmas sau dainuojam,
Olia dria, olia dria, o o o oliadria,
O o o o o o olia dria.

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.

Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.

Tekstas LTR 2938(194), melodija LTR 2938(164). Sc 135.

Užrašytojo pastaba: „Apdainuojamas tikras įvykis, kaip plėšikų grupė bandė apiplėšti Žemalės kleboną“.

44. *Atvažiavo meška

$\text{♩} = 106$

At - va - žia - vo meš - ka šū - buo - se, šū - buo - se,
su il - gais kai - li - niais pirš - liuo - se, pirš - liuo - se.

³⁷ Rabavoti – plėšti.

³⁸ Pakajus – kambarys.

³⁹ Provinėti – čia laikyti.

Reiks mums vil - ką ap - že - ny - ti, je - kač - ka, je - kač - ka,
vi - sus sve - čius su - pra - šy - ti, re dry, dra la la.

1. *Atvažiavo meška*
Šūbuose, šūbuose,
Su ilgais kailiniais
Piršliuose, piršliuose.
Reiks mums vilką apženyti,
Jekačka, jekačka,
Visus svečius suprašyti,
Re dry, dra la la.
2. *Lapelė svočia*
Eidama, eidama,
Su uodega takus
Šluodama, šluodama.
O tam zuikiui visos bėdos,
Jekačka, jekačka,
Vežt jaunuosius ir pariedką⁴⁰,
Re dry, dra la la.
5. *Šarkos apynius*
Nešiojo, nešiojo,
Margas genys malkas
Kapojo, kapojo.
Reiks žvirblėlį pavadyti,
Jekačka, jekačka,
Ans mok alų padaryti,
Re dry, dra la la.
Žila meška vilką
Vinčiavoj, vinčiavoj,
Ožka stovėdama
Sau raudoj, sau raudoj.
8. – *Ak, vilke, mane pjausi,*
Jekačka, jekačka,
Mano kailį tu numausi,
Re dry, dra la la.
Mes rytą po mišką
Laigysim, laigysim,
Iš ožkos mėselės
Tiešysmos⁴¹, tiešysmos.
10. *O durnos ožkos nebėra,*
Jekačka, jekačka,
Kur norėjo vyro,
Re dry, dra la la.

Padainavo Marija Limontienė (Znotaitė), 58 m., gyv. Šiliškių k.
Tekstą užrašė K. Grigas, melodiją – B. Uginčius 1955 m.
LTR 2938(187), melodija LTR 2938(158). G 125.

⁴⁰ *Parėdkas* – jaunuosius lydintys pabroliai ir pamergės.

⁴¹ *Tiešytis* – prisisotinti, atsivalgyti.

45. *Štai ir padarė žvirblelis alų

The musical score is written on a single staff in G major (one sharp) and 4/4 time. The tempo is marked as quarter note = 102. The key signature is G major. The score consists of three lines of music. The first line contains the first two measures, with a first ending bracket over the first measure and a second ending bracket over the second measure. The lyrics 'Štai ir pa-da-rė žvirb-le-lis a-lų, dam dam da-li dam, žvirb-le-lis a-lų.' are written below the notes. The second line contains measures 3, 4, 5, and 6. The third line contains measures 7, 8, 9, and 10. Measure numbers 1 through 10 are indicated above the notes. There are two first ending brackets, one at the beginning and one at the end of the piece.

1. Štai ir padarė Žvirblelis alų, Dam dam dali dam, Žvirblelis alų. (2 × 2)	6. Iškando pelėda Pyragui galą, Dam dam dali dam, Pyragui galą. (2 × 2)
2. Štai ir sukvietė Visus paukštelius, Dam dam dali dam, Visus paukštelius. (2 × 2)	7. Išvedė žvirblelis Pelėdą šokti, Dam dam dali dam, Pelėdą šokti. (2 × 2)
3. Tiktai nekvietė Pelėdos vienos, Dam dam dali dam, Pelėdos vienos. (2 × 2)	8. Išdūrė žvirblelis Pelėdai akį, Dam dam dali dam, Pelėdai akį. (2 × 2)
4. Atlėkė pelėda Ir nepakviesta, Dam dam dali dam, Ir nepakviesta. (2 × 2)	9. Numynė žvirblelis Pelėdai koją, Dam dam dali dam, Pelėdai koją. (2 × 2)
5. Atsisėdo pelėda Iš stalo galo, Dam dam dali dam, Iš stalo galo. (2 × 2)	10. Šoko pelėda Akla ir raiša, Dam dam dali dam, Akla ir raiša. (2 × 2)

Padainavo Ona Pocienė (Rupšytė), 76 m., gyv. Papilėje.
Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas ir J. Šemetaitė 1981 m.
Tekstą iššifravo E. Janavičienė, melodiją – D. Vaicenavičienė
2003 m. KLF 69(10). G 139.

46. Oi geneli geneli

♩ = 72

① —————

— Oi ge - ne - li ge - ne - li, kuo ne - ve - di le - vą?

② ————— ③ ————— ④ —————

— Ves - čiau le - vą - i - šuoks i pie - vą,

⑤ ————— ⑥ —————

kas bus man iš juos, kas ją pie - vuoj su - gai - niuos?

① 3 ② 3,4 ③ 3 ④ 2-4

⑤ 3,4 ⑥ 2 3 4

1. — Oi geneli geneli,
Kuo nevedi levą?
— Vesčiau levą —
Išuoks į pievą,
Kas bus man iš juos,
Kas ją pievuoj sugainiuos?

3. — Oi geneli geneli,
Kuo nevedi Barbę?
— Vesčiau Barbuorą —
Neperlip per tviurą,
Kas bus man iš juos,
Kas ją per tviurą kilnuos?

2. — Oi geneli geneli,
Kuo nevedi Uoną?
— Vesčiau Uoną —
Iš giminies puonų,
Kas bus man iš juos,
Kas ją puoniškā guoduos?

4. — Oi geneli geneli,
Kuo nevedi Gendrę?
— Vesčiau Gendrūtą,
Ale labai drūta,
Kas bus man iš juos,
Kas ją drūtą vajavuos?

Padainavo Ona Pocienė (Rupšytė), 76 m., gyv. Papilėje.
Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas ir J. Šemetaitė 1981 m.
Tekstą iššifravo E. Janavičienė, melodiją – D. Vaicenavičienė
2003 m. KLF 69(16). Humoristinė daina.

47. Jadvyga, graži mergelė

♩=100

Jad - vy - ga, gra - ži mer - ge - lė, į - leisk mu - mės į svir - ne - lį,

① at - da - ryk du - re - les, ② mes at - ša - luom kuo - je - les.

① 4,5 ② 5

1. – Jadvyga, graži mergelė,
Ileisk mumės į svirnelį,
Atdaryk dureles,
Mes atšaluom kuojeles. (2 × 2)
2. Svirna durės sugirgždiejė,
Juons su Jurgiu įbildiejė:
– Labs vakars, Jadvyga,
Douk išgert saldaus vyną. (2 × 2)
3. Jurgis Juoną supykina,
Juonas tievą pažadina:
– Kelk kelk, tieveli,
Rasi svirne žentelį. (2 × 2)
4. Tievas greitā atsikieľė,
Už bizūna nusitvoerė,
Biega greitā į svirnā,
Kur guliejė Jadvyga. (2 × 2)
5. Tievas žentą palydiejė
Ir Jadvygā dar pridiejė:
– Še ir tau, Jadvyga,
Laistyt tievele vyną. (2 × 2)

Padainavo Zofija Daunienė (Žurauskaitė), 83 m., gyv. Papilėje. Užrašė ir iššifravo Donvina Savickienė ir Birutė Jarošienė 2002 m. „Vermės“ leidyklos kompleksinėje ekspedicijoje. LTR 7179(5). Humoristinė daina.

48. Diedin raita, diedin raita

♩=102

Die - din rai - ta, die - din rai - ta, te - tu - ti va - žiou - ta,

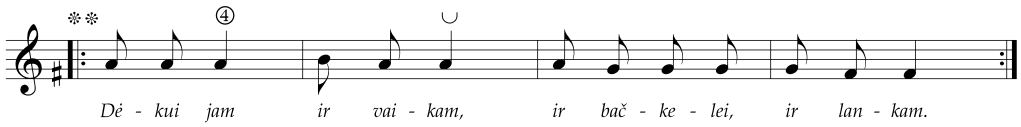
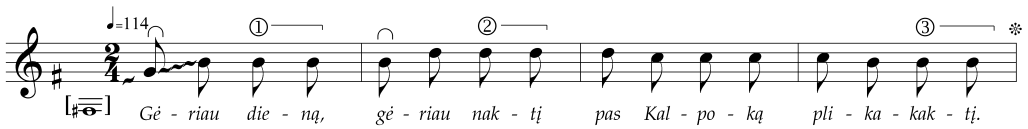
sum - ti ne - šin, va - kus ve - din, su - bin' pe - le - nou - ta.

*Diedin raita, diedin raita,
Tetuti važiouta, (2 × 2)
Sumti nešin, vakus vedin,
Subin' pelenouta. (2 × 2)*

Padainavo Ona Pocienė (Rupšytė), 76 m., gyv. Papilėje.
Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas ir A. Jasinevičiūtė 1981 m.
Tekstą iššifravo E. Janavičienė, melodiją – D. Vaicenavičienė
2003 m. KLF 68(14). Talalinė.

49. *Gėriau dieną, gėriau naktį

* Trečiojo posmo melodija dainuojama iki čia.

** Šis antrojo posmo taktas dainuojamas taip:

1. *Gėriau dieną, gėriau naktį
Pas Kalpoką plikakaktį.
Dėkui jam ir vaikam,
Ir bačkelei, ir lankam. (2 × 2)*
2. *Jei ir ta netiko,
Padainuosim mes kitą.
Yra sviete ir tokių,
Kur nemoka nė jokių.*
3. *Ir duonelę valgo,
Ir pyrago gauna.
Jei kas dainai yr per daug,
Tai iš dainos peškit lauk.*

Padainavo Ona Pocienė (Rupšytė), 76 m., gyv. Papilėje.
Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas ir A. Jasinevičiūtė 1981 m.
Tekstą iššifravo E. Janavičienė, melodiją – D. Vaicenavičienė
2003 m. KLF 68(22a). Talalinė.

50. *Aukšti kalnai, kadagynai

Aukš - ti kal - nai, ka - da - gy - nai, ža - lios lan - kos ir vir - žy - nai,
tam - ta dria, tam - ta dria, tam - ta dry - da dri lia lia.

1. Aukšti kalnai, kadagynai,
Žalios lankos ir viržynai,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.
2. Ten vaikščiojo graži pana,
Graži pana Julijona,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.
3. – Padėk Dieve, Julijona,
Ką čia dirbi, graži pana?
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.
4. – Renku uogas kuo saldesnes,
Laukiu brolio iš vaikelio,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.
5. – Julijona, graži pana,
Nutručyki brolių savo,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.
6. – Mielu protu tą daryčiau,
Kad tą žolę sužinočiau,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.
7. – Kaip nueisi į viekšnyną⁴²,
Rasi žolę kaip lendryną,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.
8. Suvirink į juodą smalą,
Čestavoki⁴³ brolių savo,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.
9. Parein brolis iš vaikelio,
Parneš mažą sveikatėlę,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.
10. Brolis klausia sveikatėlės,
Julė siūlo arbatėlės,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.
11. – Eikš, broleli, į seklyčią,
Ten rasi pilną sklenyčią⁴⁴,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.

⁴² Viekšnynas – vinkšnynas.⁴³ Čestavoti – vaišinti.⁴⁴ Sklenyčia – stiklinė.

12. – *Kas do tokia arbatėlė,
Kad graudina man širdelę?
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.*
13. *Dar nė pusės neišgėrė,
Kaip už stalo užriedėjo,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.*
14. – *Oi Julele seserėle,
Pataisyk baltą lovele,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.*
15. – *Tau nebreikia baltos lovos,
Tau tik reikia rudo grabo,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.*
16. *Neš brolelį per laukelį,
Julė žiūri per langelį,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.*
17. *Nutručiojo brolį savo,
Dabar tapo tikra pana,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.*
18. – *Nutručijai brolį savo,
Nutručysi mane jauną,
Tamta dria, tamta dria,
Tamta dryda dri lia lia.*

Padainavo Anelė Ablingienė, 75 m., gyv. Purvių II k. Į mg. juosta įrašė V. Grigienė ir A. Grigė 1973 m. Tekstą iššifravo R. Bartaševičiūtė 1981 m., melodiją – B. Ambraziejus 1987 m. LTR 4623(95), LTRF mg. 1557(3). Baladė.

Papiliškiai pasakoja

Parengė Dangirutė Giedraitytė

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

*Mano močiutės Julijos Gričiūtės (Mikšienės),
gimusios 1923 m. Dumbrių kaime,
šviesiam atminimui*

Skelbiama medžiaga atrinkta iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fondų. Pasakojamoji tautosaka Papilės apylinkėse rinkta nuo 1910 metų, bet daugiausia užrašyta 1936–1938 m. (tai matyti ir šioje publikacijoje). Atrenkant tekstus žiūrėta jų siužeto nuoseklumo, pirmenybė teikta gyvesnei, sodresnei kalbai papasakotiems kūriniams. Atsisakyta blogai užrašytų, laisvai perpasakotų tekstų.

Publikacijoje palikti užrašytojų ar pateikėjų duoti kūrinių pavadinimai. Jei pavadinimas sugalvotas parengėjos, jis pateikiamas laužtiniuose skliaustuose. Tekstuose jais taip pat pažymėta kupiūruoti fragmentai ir parengėjos pridėti paaiškinimai.

Pasakos sugrupuotos pagal tarptautiniame Antti Aarnės ir Stivo Tompsono pasakų kataloge¹ nustatytą tipų se-

¹ *The Types of Folktale. A Classification and Bibliography*, Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen. Translated and Enlarged by Stith Thompson, Helsinki, 1961, nr. 184. Toliau žymima AT, nurodant konkrečius tipų numerius. Jei kūrinys šiame kataloge neanotuojamas, po santrumpo dedamas brūkšny (AT –).

ką, sakmės – pagal Jono Balio lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogą². Kai nėra šiame kataloge tikslaus kūrinį atitinkančio indekso, nurodomas, parengėjos nuomone, giminingiausio motyvo numeris (pvz., BILPK~3315).

***

1. *[Apie tinginį sūnų ir jo mokytoją burtininką]

Vieną kartą gyveno neturtingas žmogelis, turėjo vieną sūnų, kuris neužsiėmė jokio darbelio. Tėvai duoną uždirbdavo. Kad ir liepdavo sūnui eiti dirbti, bet tas neidavo niekada.

Vieną kartą tėvas vedęs sūnų į mišką. Tėvas rodo medžius, sako: – Iš to geras materijolas³, ir iš to...

Bet sūnus nieko nesako, tik sako „gerai“ ir „gerai“. Tėvas labai supyko, kad sūnus ir miške dalies neapsirenka. Eidami namo, [jie] susitinka nepažįstamą žmogų. [Jis] klausia:

– Kur jūs einat?

Sako:

– Namu. Atvedžiau sūnų į mišką, bet nė vieno medžio neišsirinko, kad būtų kam materijolas. Nebežinau, nė kur jį bedėti.

Žmogus sako:

– Leisk sūnų pas mane.

Beveik praėjo trys mėnesiai. Vieną naktį pabarškina į langą.

Klausia:

– Kas čia?

Sako:

– Jūsų sūnus, įleiskit.

Įleido. Įėjo žmogumi. Tėvas klausia:

– Kaip tu atėjai?

Sūnus sako:

– Balandžiu atlėkiau, jau išmokė balandžiais lakioti. Kai ateisi manęs aplankyti, visus mus paleis balandžiais. Aš krapštinėsiu snapą ant viršaus svirno stogo. Kad klaus, kur tavo sūnus, visur apsižvalgyk ir sakyk: „Tas, kur ant stogo krapštinėjasi“.

Taip ir padarė tėvas nuėjęs. Paleido šimtus balandžių. Vieni burkuoja, kiti liūdi, galvas nuleidę, o jo sūnus ant svirno stogo krapštinėjasi.

Ponas klausia:

– Na, katras tavo sūnus?

Tėvas visur apsižvalgė, sako:

– Turi būti kur ant stogo.

– Gerai atspėjai. Ateik dabar vėl po trijų mėnesių, kitaip bus išmokyti.

Vėl praėjo trys mėnesiai. Vėl vieną naktį pasibarškino sūnus į langą, vėl balandėliu atlėkė. Sako:

– Dabar mus paleis jaučiais. Aš būsiu prie didelio medžio, kasysiuos ir su koja kaps-

² Balys J. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas, *Tautosakos darbai*, Kaunas, 1936, t. 2, p. 3–254. Pakartotinis šio katalogo leidimas: Balys J. *Raštai*, Vilnius, 2002, t. 3, p. 3–223. Toliau žymima BILPK, taip pat nurodant tipų numerius.

³ *Materijolas* – žaliava, medžiaga. Čia – mediena.

tysiu palengvėle žemes. Ir vėl taip pat žvalgykis, tik paskui pasakyk, katras aš esu.

Tėvas nuėjęs. Vėl ponas paleido jaučius iš kūtės. Vieni baubia, kiti stovi tykiai. Ponas klausia:

– Na, tėvai, kuris tavo sūnus?

Tas apsižvalgęs sako:

– Tur būti tas, kur prie medžio kasinėjasi.

– Gerai, – sako, – ateik dar po trijų mėnesių, dar kitaip bus išmokyti.

Baigiasi trys mėnesiai. Vėl sūnus atlėkė balandėliu prie lango.

Sako:

– Dabar mus arkliais paleis. Visi kitką dirbs, o aš pagal tvorą šliaužiosiu.

Nuėjo tėvas. Ponas sako:

– Na, tėvai, paskutinį kartą pasakyk, kuris tavo sūnus.

Tėvas žvalgosi visur: vieni arkliai žvengia, kiti stovi nusiminę, o jo sūnus palei tvorą šliaužioja. Sako:

– Turi būti, kur prie tvoros stovi.

– Gerai, atspėjai, gali vestis namo, o po trijų mėnesių man vėl atiduosi.

Tėvas parsivedė sūnų namo. Sūnus sako:

– Rytoj vesk mane į turgų. Parduok, kuo brangiausiai prašyk už mane – aš pavirsiu į arklį. Tik, – sako, – kamanas nusimauk sau.

Tėvas nuvedė arklį į turgų. Arklys gražiausias, apstojo kupčiai, varžosi, vieni duoda brangiai, kiti dar brangiau. Vieni labai brangiai pasiūlė ir nupirko, tėvas tik kamanas nusimovė. Pareina namo – jau sūnus guli lovoj.

Kitą dieną sūnus guli lovoj. Sako:

– Rytoj vesk mane jaučiu. Tik šniūrą pasiimk, nepalik.

Nuvedė jautį, toks gražus. Apstojo kupčiai, užmokėjo brangiausiai. Pardavė, šniūrą pasiėmė sau. Pareina – sūnus jau lovoj guli.

Trečią kartą sūnus sako:

– Dabar neški mane balandėliu, tik iš sparnelio parduodamas ištrauk vieną plunksnelę.

Tėvas nunešė balandėlį klėtkelėj. Balandis taip gražiai burkuoja, kad būriai apstojo žiūrėti. Vieni duoda brangiai, kiti dar brangiau. Vienas užmoka brangiai ir nuperka, bet taip greitai įleido į savo klėtką, kad tėvas nesusėjęs plunksnelės išpešti. Tie pirkliai taip greitai dingo, kad nė matyti negalėjo, kur jie nuėjo. Tėvas pareina namo – sūnaus nėra. Tėvas labai nuliūdo, verkia, bet užmigo. Tuoju susapnavo, kad už miško yra jo sūnus klėtkoj uždarytas. Tėvas rytą anksti išėjo sūnaus ieškoti. Eina eina, priėjo didelį dvarą. Įleina į vidų, klausia tarnų, ar nenupirko čia ponai balandėlio. Sako:

– Nupirko, bet prie jo niekas tamstos neprileis, nes uždarytos kietai durys.

Tėvas paklausė, kame čia kambariai yra. Tarnai parodė. Tėvas niekieno nesiklausdamas dėjo kryžiaus ženklą ant durų, ir durys pačios

atsidarė. Įeina į vidų, veizi – jo balandėlis vos gyvas klėtkoj. Greitai davė su rožančiu, išmušė stiklą ir išrovė balandėliui plunksnelę. Greitai išbėgo laukan ir bėga namo. Tai sūnus iš paskos arkliu, tėvą užsisodino ant kupros ir parbėg greitai abu. Sako tėvui:

– Kad dar nebūtumei manęs šiandien išvadavęs, būtumei gyvo jau neberadęs.

Nusipirko daug žemės. Sūnus tiek tėvui pinigų suteikė, kad tėvas ant savo žemės pastatė bažnyčią ir parsikvietė vienuolius, o sūnus stojo į vienuolyną ir jame gyveno, ir mirė.

Užrašė Z. Lungytė 1937 m. Papilėje. LTR 1056(9). AT 325.

2. *Talentas ant šiaudų

Vieną kartą gyveno du broliai. Vienas buvo turtingas, antras beturtis, nors abiems buvo vienodai žemės. Nors dirbo sunkiausiai, dar daugiau už brolių, bet nesisekė jam. Vienąkart nuėjo kažin ko pas brolių pasiskolinti, bet brolis nebedavė, sako:

– Aš tau duodu ir duodu, o tau galo niekada nėra.

Parėjo vargšas, verkė verkė ir užmigo beverkdamas. Sapnuoja, kad jo talentas sudžiūvęs, ant šiaudų susirietęs, ir guli, o brolio riebus vaikščioja paskui jį ir jam sekasi. Nubudęs eina ant šiaudų veizėti. Veizi, kad mažas vaikelis sudžiūvęs guli ant šiaudų. Vaikelis, pamatęs, kad ateina jo ponas, pradžiugo. Sako:

– Kam tu mane apleidai?

Vargšas klausia:

– O kas tu toks esi?

Vaikelis sako:

– Ogi tavo talentas. Tu mat dirbi žemę, ne tau skirtą darbą.

Žmogus klausia:

– O kas mano darbas yra?

Vaikas sako:

– Ogi kupčystė. Parduok žemę ir važiuok į miestą kupčiautis. Ir aš sudiktuosiu, ir kartu su tavim vaikščiosiu kaip tavo brolio talentas.

Vargšas tuojau paklausė ir žemę pardavęs išvažiavo į miestą kupčiauti. Taip jam sekėsi gerai, kad po poros metų broliui visas skolas atmokėjo, net visi stebėjosi. Iš vargšo pasidarė turtingiausias žmogus visoje apylinkėje ir visų buvo mylimas.

Užrašė Z. Lungytė 1937 m. Papilėje. LTR 1056(5). AT 735.

3. *Du broliai

Gyveno du broliai. Vienas turtingas, antras beturtis. Turtingasis buvo piktas ir išdidus, nekenė savo beturčio brolio. Vieną kartą įėjo senelis pavargėlis, o neturtingasis tik vos vieną kiaušinį beturėjo ir tą patį laikė Dievui, nes nuėjo ant kapų ir prašė:

– Ateik, Dievuli, pas mane nors tu. Žmonės apleido mane, nors tu neapleisk.

O čia įėjo senas žmogus, nuplyšęs. Reikia atiduoti per pusę kiaušinį. Kad Dievulis ateis, atiduos Dievuliui antrą pusę. Ir atidavė vargšui kiaušinio pusę. Nesulaukdamas vėl eina į kapus pas kryžių prašyti, kad Dievas ateitų. Bet Dievas pasakė:

– Dėkui, aš jau paviešėjau pas tave, eik namo dabar.

Žmogus parėjęs pasakė pačiai, kad čia tai Dievulis buvo, ne pavargėlis. Žmona gailėjosi, kad neatidavė viso kiaušinio, bet išėjo laukan ir nusigando – priemenėję du maišai pinigų: vienas aukso, antras sidabro.

Nueina pas brolių skolinti sieko. Brolis išjuokdamas klausia:

– Ką mieruosi, ar utėles?

Bet brolis atsakė, kad pinigų. Vis vien turtingasis netikėjo. Brolis, išmieravęs pinigų, gražino paskolintą sieką, ir liko jame pasislėpę keli pinigai. Tuomet nustebęs brolis pradėjo klausinėti. [Vargšas] sako:

– Dievulį ant pietų pasivadinau, ir ateidamas atnešė pinigų.

Bet brolis netikėjo. [Su]manė ir jis pasivadinti Dievą pietų. Mislįja: „Jeigu tas ubagas galėjo vadintis, o aš šimtą kartų geriau, nes turiu kuo pavaišinti geriau negu jis“.

Papjovė jautį, prikepė pyragų ir nuėjo į kapus. Prašo:

– Dieve, ateik pietų pas mus.

Balsas atsakė:

– Gerai, ateisiu, lauk.

Žiūri – įeina į kiemą ubagas nuplyšęs. Įėjo į trobą, prašo valgyti, bet piktai atsako gaspadoriai:

– Eik tu čia, bjaurybė, laukan iš kiemo, mes tik Dievui pietus parengėm, o ubagų mes nepriimam niekadoms!

Ir šunimis apsiundė.

Išėjo ubagas vos gyvas ir nuėjo savo keliais. Nebesulaukdami Dievo, eina vėl prašyti:

– Kodėl, Dieve, neateini pietų?

Balsas atsiliepė:

– Buvau, bet šunimis mane apsiunde. Eik, bjaurusis žmogau, namo – aš daugiau pas tave neateisiu, kol tu pas mane neateisi amžinai.

Žmogus atsisuka eiti, veizi, kad jo namai vienoj ugnijau baigia degti. Suprato žmogus, kas tas vargšas buvo, bet jau per vėlai. Dabar pats vargšas liko, ir kiti jį šunimis pjudė iš kiemo, niekas nenorėjo ano įsileisti į kiemą. O vargšas brolis gyveno laimingai ir brolių gerbė, nors jis pirmiau aną ir nervin. [Jis] padėjo broliui vėl prasigyventi, ir brolis suprato, kad ir ubagus reik daugiau mylėti.

Užrašė Z. Lungytė 1937 m. Papilėje. LTR 1056(6). AT 751 A*.

4. [Apie šventą seniuką]

Gyvena tuoks sens seniukas ir bova laba pabažnus, kalbieji ir kalbieji rožončių. Tap vėiną kartą marti anam ir saka:

– Tetušėli, del kuo neini į bažnyčį? Juk gali numėrti, ir bus negera.

– Eik eik, vakati, kad aš bijau sugriešyti, – atsaki seniuks.

Vuo marti vis kaburkštie ir kaburkštie, saka:

– Eik, eik, tetušėli, aš ir kuojelis apausu.

Va tap veiną kartą unsa ir išėji į bažnyčį. Vuo už akių aniems bova upi – reikieji eiti par tėlta. Tap tas seniuks nepasisoka un tėlta, va state par upį, par vėršų vondens, ir išėji sausa.

Va marti veizieji ir mati, kap tetušis išėji par upį. Ana bova dideli dyva, del tuo greita iš paskou tetoši ir ana nubiega į bažnyčį. Nubiega ir atsistuoja netolej tetoši. Kap suskombina soma, konigs išėji unt krapylas. Kap tikta meti kryžiška krapyla, tap seniuks ki ki ir nusijouki. Marti mės-lėj: „Ir kuo unsa joukies?“

Kap paleidi iš bažnyčis, ana pati pirmuoji parbiega numuo ir lauk senioka pareinunt. Veiz: seniuks parein, ir viel ein state par upį. Va jau dabar eidams ir sušlapa kuojis. Kap pareji, marti tujau apstuoja klausinieti.

– Tetušėli, del kuo joukes bažnyčiuo, kas bova?

– Kų tu žina, kad aš joukiaus?

– Nu kap aš nežinously, juk užpakalie tamstas stuoviejau.

– Mata, kap bova. Konigs kap išėji ant krapylas, paskou anuo eji ir didelis jouds vels⁴. Vuo kap tikta meti kryžiška krapyla, vels kad lieki par bažnyčį laukuon, tikta dolkis nudulkieji. Muni pajiemi jouks, ir susijoukiau. Va dabar pareidams jau ir sušlapau kuojis – mat sugriešijau bažnyčiuo joukdamuos.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 987(8). AT 826.

5. [Senelis karalių išgelbėjo]

Gyvena vėins laba žiaurus karalius. Uns išleida įsakymą, kad visus senus žmuonis reik numūčyti. Vuo vėins gaspadorius laba gailiejuos sava tieva ir, kad anun nenumūčytų, padėrba kuknie puo grindų sklepa ir pakavuoja tèn sava seną tievą. Sėnis bova labai gudrus, tad sūnus visumet lįsdava į sklepa pasiklausti anuo patarėmų. Užėji laba bluogi meta. Žmuonis neturieji nieka sieti. Tad sūnus įlinda į sklepa pas tievą ir biedavuoja:

– Bluogi, tieveli, meta užėji. Nebeturu nie aš, nie susieda nieka sieti.

– Eik, vakali, kuo čia biedavuojs. Paimk kūlius šiaudų, sutrink ir siek, – saka tievs.

– Nieka nebus, tieveli, argi iš šiaudų dygs?

– Nu, palauk vakara, kad nieks nematys, aš išėisu ir tau pasiesu.

Vakarą tievs išlėpa iš sklepa, pajiemi kūlį šiaudų, sutryni ir nunešs į lauką jiemi sieti. Tik paveiz į dongų ir sie. Ir viel paveiz, ir viel sie. Anam besiejunt vėiškeliu važiava karalius. Pamatįs sėnį ir atvažiava.

– Kų tu čia sieji? – paklausi karalius.

– Va kų darysi, švėisus karaliau, kad

nier grūdų, reik sieti ir sutrintus šiaudus.

– Nu ar dygs? – nusidyviji karalius.

⁴ Vels – velnias.

- Dygs, dygs, švėisus karaliau, – atsaki sėnis.
- Nu, kad tu tuoks gudrus ėsi, pasakyk, kumet mirsi? – paklausi karalius.
- Aš mėrsu Kūčių vakarą, – atsaki sėnis.
- Vuo kumet aš mėrsu? – viel paklausi karalius.
- Švėisus karaliau, tamsta mėrsi Velykų rytą.
- Karalius persigonda.
- Sakyk, senėli, vuo kų mon reik daryti, kad aš nemėrčiau? – paklausi persigondįs karalius.
- Tamsta, švėisus karaliau, Velykų naktį reik eiti vuogti.
- Karalius padiekavuoja už patarėmą ir nuvažiava pažadiejs atsilygint senėliou, jegu viskų bus atspiejjs.
- Velykų naktį karalius apsiriedi prastas drabužias ir išėji vuogti. Beidams susitėka du vyrus. Vyra ir paklausi:
- Kor tamsta eini?
- Einu tap sau... – atsaki karalius.
- Nu va kor tap sau?
- Einu vuogti, – atsaki karalius.
- Ir mas einam vuogti, tad ekem visi kartu, – pasivadėna karalių vyra.
- Ekem, – atsaki karalius.
- Va kor eisma? – paklausi karalius.
- Nu, musintas pas karalių, juk unsa užvis baguotėsnis yr, – atsaki vyra.
- Ir visi nuveji. Palėpėj aukšta rada piningų maišą. Belipunt į žemį su piningas išgėrda, kad karaliaus valdinia nuor karalių Velykų rytą nutručyti. Saka:
- Kap ateis unt pusryči, įpėlsma į vyną tručų, kap išgers, ir nusi-tručys.
- Nulėpėj į žemį pasidalėji piningus, vuo karaliou palėka su visu maišu. Vagys parejėj numei ir taras:
- Juk negal leisti, kad karalių nutručyti. Reikies rytuo rytą nuveiti pasakyti.
- Velykų rytą tiej du vagys nubiega pas karalių ir pamatė tų patį maišą, kor vakar naktį bova pavuogėj, suprata viską.
- Karalius vagis ir tų senėlj, katras anun išgelbieji nu smerči, apduovanuoja ir daugiau nebeleida senus žmuonis mūčyti. Vuo sava valdiniam lėipi išgerti vyną su tručas.

Papasakojo Ona Kuplastienė, 75 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 850(31). AT 951 B.

6. *Petras ir velnias

Labai seniai gyveno vienas neturtingas žmogelis. Anas turėjo vieną sūnų, vardu Petras. Bet sūnui paaugus tėvas pasimirė, o sūnų žmonės išvarė iš trobelės. Vargšas Petras išėjo duonos ieškoti, kur nors dirbti.

Eina Petras ir susitinka žmogų. [Žmogus] klausia:

– Kur tu eini?

Sako:

– Einu darbo ieškoti.

– O kaip tavo vardas?

Sako:

– Petras.

– Tai, kad Petras, nesamdysiu.

Ir vėl nuėjo. Paėjęs toliau, Petras užbėgo jam už akių, ir vėl žmogus susitikęs klausia.

– Taip pat Petras, – vėl tą patį atsakė.

O tas buvo velnias, ne žmogus. Petras velniuką gerai pažino, todėl norėjo jį apgauti. Ir apgavo. Velnias sako:

– Kad man šiandien Petrai ir Petrai atsitinka, tai ką padarysiu, samdysiu tave. Kiek tu nori sluznos?

Sako Petras:

– Uždarbį per pusę dalytis.

Sutiko. Petras ir pristojė.

– Bet, – sako, – jeigu kas pirmas pasakysim „supykau“, tai tuojau nuskandinsim arba sudeginsim.

– Gerai, – sutiko velnias.

Petras parėjo kartu su velniu į namus ir gyvena. Vieną kartą velnias sako:

– Petrai, mes su pačia važiuosim į veselę, o tu klėties duris saugok, kad vagys turtų nepavogtų.

– Gerai.

Velniai išvažiuavę į veselę. Petras duris klėties išsiėmė, nusinešė į veselę, pasistatė palei pečių ir stovi arti. Velnias, pamatęs, kad Petras prie pečiaus stovi su durimis, nusigandęs pribėgo:

– Petrai, ar tu čia?

Sako:

– Aš.

– O kaip klėtis paliko?

Petras sako:

– Duris atsinešiau šitai.

Velnias greitai namo išbėgo ir nebegavo žmonių griekų surašyti. Parbėgęs į namus veizi, kad klėty visas turtas išvogtas.

Petras klausia:

– Gaspadoriau, ar pyksti?

Velnias sako:

– Ne.

Pagyvenus velniai išvažiuoja į kitą balių. Sako:

– Petrai, apšutink mūsų vaikus, kad balti būtų, apmazgoti.

Petras tai užvirino katilą vandens, sukišo visus vaikus į verdantį vandenį, nušutino, vaikai nebegyvi liko. Parvažiavo, rado velniukus nušutintus ir ant divono⁵ išmėtytus. Velnias nusigandęs sako:

– Petrai, ką tu padarei?

⁵ *Divonas* – patiesalas, kilimas.

Petras sako:

– Juk tu liepei man nušutinti, aš ir nušutinau.

Klausia:

– Ar pyksti?

– Dar, – atsako, – ne.

Bet velnias piktumą vos sulaiko. Velnias mano nusikratyti Petro.

Sako žmonai:

– Eisim į paupę, nusivesim Petrą ir, kai anas užmigs, mes aną ir įstumsim į upę.

Velnias klausia Petro:

– Kaip tu miegi: ar akys užmerktos, ar atvertos?

Petras sako:

– Kada aš miegu, tada akys mano plačios, o kada nemiegu, tik taip pat veizu, tuomet akys užsimerkusios.

Velnias nuėjo su pačia į paupę ir Petrą nusivedė kartu. Petrą paguldė nuo upės, pačią šalia Petro, o pats už pačios atsigulė. Petras užmigo, išmiegojo, atsibunda – kad velniai miega knarkia! Petras paėmė, velnienę paguldė nuo upės, o pats atsigulė į vidurį. Velnias atsibudęs pažiūrėjo, kad knarkia nuo upės. Velnias sako:

– Stumkim į upę.

Petras tuojau pastūmė velnienę į upę. Ta ir nuskendo. Velnias vėl guli. Ir Petras guli. Paskui sako:

– Kelkim, eisim namo.

Petras velnienės švarką numetė į žemę, atsikėlė ir eina. Bet kaip velnias nusigandęs, Petrą pamatęs!

– Petrai, ar tu gyvas?

Sako Petras:

– Gyvas.

– Tai kas nuskendo?

– Ogi tavo žmona.

Jau velnias supykęs:

– Kam tu aną nuskandina?

Petras sako:

– Kad tu liepei.

Velnias sako:

– Dabar tai pykstu.

Tai Petras sako:

– Gerai, kad pyksti.

Tujau pasirito, išpjovė rėžių iš nugaros velniui ir patį velnią nuskandino. O tas velnias buvo paskutinis gyventojas ant žemės.

Petras grįžo į tą gyvenimą, valdė žemę ir buvo turtingas. Gyveno laimingai, tėvų vietoj apsiženijo pačią ir ilgai ilgai gyveno, nes velnių ant žemės nebeliko nuo to laiko, kai nuskandino.

Užrašė Z. Lungytė 1937 m. Papilėje. LTR 1056(9). AT 1000.

7. [Sudaužyta suknia]

Eji mergi ir nešies pėina poudžioką. Eidama ir mėslej: „Aš tų pėiną pardousu, nusipėrksu kiaulį. Mon ta kiauli atves paršiukų, aš tus paršiukus pardousu ir nusipėrksu puikį soknį“. Tikta užklioja kuoji – brinkt ir pavėrta. Sudauži ir poudą, ir pėiną išverti.

Papasakojo Ona Kuplastienė, 75 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 937(2). AT 1430.

8. [Šnėpški, Bezdi ir Degali]

Bova trys sėserys: Šnėpški, Bezdi ir Degali. Susitari vėiną kartą eiti į vakarioką, vuo kad nieks nesužinuotų vardų, susitari niekam nesa-kytėis. Kap tik nuveji, tujau vėins kavalierius išvedi Degalį šuokti. Bešuo-kunt užsidegi Degalis sokni. Tų pamačiusi, Bezdi kad sušoka:

- Dėgi, Degali!
  - Kas tau darba, Bezdi! – atsaki Degali.
  - Šnėpški, ekem numėi!
- Ir išėji numėi, pasisakiusis sava vardus.

Papasakojo Ona Kuplastienė, 75 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 817(22). AT 1461.

9. [Kūčių naktį kalba gyvuliai]

Kūčių naktį vėins gospaduorius nuveji pasiklausyti, kų šnek gyvuolia. Tyloms ijeji į kūtį, pasikavuoji ir klausuos.

– Rytuo vešma nabaštiką, turiesma keliuonį, – prašneka vėins arklys.

– Va kų tap vešma, kas mėrs? – paklausi ontrasis arklys.

– Nu, juk mūsų gospaduorius mėrs, – atsaki pėrmasis arklys.

Gaspaduorius persigonda, parėji numėi, susėrga ir unt rytuo-jaus mėri.

Papasakojo Ona Kuplastienė, 75 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 937(18). BILPK 748.

10. [Velniai – nusikaltę angelai]

Kap jau aniuola jiemi keltėis į puikybj, Dievou nebiatėka. Uns anuos jiemi ir pakuoruoji: išmeti unt žemis. Tris dėinas ir naktis tumet aniuolas snėga. Kap jau nustuoji snėgti, tumet žmuonis jiemi tėj aniuola vesti į piktas pagondas. Ir dabar, jegu nebūtų anų, žmuonis būtų teisingi ir geri.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 937(7). BILPK 3002.

11. [Moteris – iš šuns uodegos]

Dievs, kap jau sutvieri vyrišką, tumet ir saka:

– Juk tau vėinam bus ilgu, reik sutverti ir muotrišką.

Vyrišks nudžioga. Kap užmigta unsa, Dievs ir išiemis anam vėiną šuonkaulį, ir pasidieji unt žemis, likol⁶ užtaisys šuoną. Vuo Dieva bova ruds šuniuks, uns su Dievu bova atejjs kartu. Kap tik pasidieji tų šuonkaulį unt žemis, tas šuniuks capt nutvieri ir jiemi biegti su vienu šuonkauliu. Dievs gintėis. Va ruojus bova aptverts aukšta mūrini tvuora. Kap tik šuniuks pribiega pri tvuoruos, kiūkt ir peršuoka. Dievs nebsuspieji pagruobt anuo, tikta nutvieri už oudeguos. Ir nutrauki oudegą. Tap Dievs ir gava iš oudeguos sutverti muotrišką.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 987(11). BILPK 3030.

12. [Kaip atsirado lytys]

Dievs, kap jau sutvieri muotrišką, lėipi vėinam aniuoliokou parnešti siūlų – da jau kor nekor reikieji apsiūti. Aniuoliuks parneši siūlus, Dievs jiemi siūti. Siova siova ir pritrūka. Daugiau nebnuorieji aniuolioka siųsti, tap ir palėka nesusiojvs pryšaki. Siūlus išplaušava, ir bova gera.

Vuo vyrišką kap sutvieri, aniuoliuks parneši par daug siūlų. Dievs siova siova, kap jau susiova, dar gers galiuks lika. Tap Dievs pajiami, užmezgi mazgą ir palėka.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 987(9, 10). BILPK 3040.

13. [Kodėl kurmis po žeme gyvena]

Kap Dievs sutvieri pasaulį, tumet lėipi visiems paukštemis ir žviersims eiti unt darba: kasti griuovius, taisyti vėiškelius. Vuo kurmis saka:

– Nie aš eisu, nie aš taisysu, padérbs ir be monis.

Dievs už tų užpyka ir pasaki kurmiou:

– Nu tuos adynas daugiau nebevaikščiuosi unt žemis viršaus – tava kels bus puo žemis. Vuo jegu išlįsi, tad parbiegjs par vėiškelį mirsi!

Papasakojo Ona Kuplastienė, 75 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 850(19). BILPK 3098.

14. *Čiaudis

Vieną kartą eina pavargėlis žmogelis ir susitinka kitą. Klausia:

– Kur tu eini?

Sako pavargėlis:

– O kur tamsta?

– Aš einu, – sako, – į veselę, eiki ir tu į

veselę, daugiau gausi.

⁶ *Likol* – lig kol.

Bet žmogelis klausia:

– Ką tamsta veiksi veselėj?

O antrasis atsako:

– Ogi kai nueisiu, užlįsiu už nugaros, kai susės, pradės valgyti, pana sučiaudės tris kartus. Anai niekas neatsakys „ant sveikatos“, ana greitai ir mirs po sučiaudėjimo, o man dūšia anos klius.

Tada suprato žmogelis, kad velnias eina prie dūšios. Nuėjo ir žmogelis į veselę, nematomai užlindo už pečiaus ir laukia, kol pradės jaunoji čiudėti.

Kai tik susėdo už stalo jaunieji ir kiti veselninkai, pradėjo valgyti. Jaunoji tuoj vieną kartą sučiaudėjo. Žmogus atsako:

– Ant sveikatos.

Ir antrą, ir trečią kartą vis atsako „ant sveikatos“. Velnias supyko ant žmogaus, apvertė stalą su valgymais ir pats išdūmė per langą laukan. Veselninkai nusigandę nežino, kas čia yra. Bėga į užpečių žiūrėti, kas ten atsakė. Randa senelį, kuris viską aniems papasakojo, kas čia buvo. Jaunavedžiai pradžiugę nebeleido daugiau vargti žmogeliui. Davė anam, ko tik reikėjo, ir [jis] gyveno pas anuos iki mirties laimingai. O jaunavedžiai džiaugėsi, kad anuos nuo smerčio išgelbėjo.

Užrašė Z. Lungytė 1937 m. Papilėje. LTR 1056(2). BILPK 3282.

15. [Vaiduoklis oželis]

Už Papėlis tuo girelie, kap tik išeinas iš miesteli, didelia baidi⁷. Vėina kartą, unkstėi raruotų⁸ rytą, dvi muotriškas eji į bažnyčj. Einunty anodvėm jau par girelį, jjeimi bliauti mažas vuožiuks. Tap anuos ir mės-lėj, kad kam nuorintas išbiega iš kūtis. Jiemi tą vuožioką gaudyt. Uns biegti į pelkį. Anuos gintėis, ir sugava. Pajiemi nešti – tuoks sunkus kap akmuo. Neši anuos jau, neši, kap jau prineši pri pat girelis krašta, tikta ki ky ki ki ki! Nusijouki ir išsprūda iš ronkų, ir neblėka! Muotriškas tumet suprata, ka jau čia baida. Atlieki į špituolį uždosusi pas davatkelį Barbuora.

Vuo tèn bova nekrikštyta dūši.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k. Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 937(11). BILPK 3300.

16. [Prisišaukė velnius]

Mūsų susieda sūnus vėina vakarą tapat užtroka ilgiau miestėlie, ir kap eji numėi, jau bova 10 adyna¹⁰. Ijeji į tą Žibikų pušyną, tap ir saka:

– Tegu būn čia 100 velnių, aš nebijau. Kų mon padarys?

Kap tikta pasaki, tap sukila didžiausi vietra, ir uns nie jost nejota, kap anų nuneši pri pat anuo namų ir įmeti į suodželką. Vuo anuo bova vondens. Ta jau geruoka sušlapa.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k. Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 937(15). BILPK~3315.

⁷ T. y. vaidendavosi.

⁸ *Rarotos* – ankstyvosios rytinės advento mišios.

¹⁰ *Adyna* – valanda.

17. [Piktųjų dvasių takas]

Tabalų lauks bova piktųjų dvasių taks. Liuob naktį jegu eisi⁹, veiziek, paklysi. Klaidžiوسي ir klaidžiوسي, par tų patį vėitą pareisi šimtas kartų, vistėik neatsišinsi. Išruodys kap didžiausi miška, mūra, numa. Mata, piktuoji dvasi – vels tyčiams liuob vedžiuot, kad kap įgavjįs žmuogų į sava nagus. Kits nebiškintiedams liuob pradieti rokundą su velniu. Va kas nenuories, ta tų klaidindava kelis adynas.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 987(1). BILPK 3420.

18. [Vaidenasi Žibikų pušyne]

Mona bruolis Juzaps bova parvažiavjįs iš kariūmenis (dar pri rosiki), vuo aš ir da vėins mona bruolis bovom nuvažiavėj pasitėkti anuo. Naktį visi važiavom numuo. Va kap tik moms reikieji važiouti par Žibikų pušyną – tami pušyni baisia irgi baidi. Važionam šnekiedami, tikta arkliab stabt unt vėitas ir apsistuoji. Supratom, kad jau čė bluoga. Tap bruolis Juzaps ir saka:

– Aš eisu paveiziet, kas čė yr.

Tikta uns išlipa, nespieji paeiti kelius žingsnius, kap atsirada prieš anų balta stuovyla. Uns surėka, šuoka greita į ratus, sukėrtom arkliams, tiej šuokuos greita, zuovada, ir parliekiem numuo. Negal žinuoti, kas tēn bova. Va tas pušyns kad ūži, kad tratieji.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 937(14). BILPK~3440.

19. [Šaka išgąsdino]

Mona vyrs važiava vėiną naktį į Akmenį. Vuo dar vėiškelis bova laba šlapas. Miški bova unt vėiškeli primesta daug šakų, vuo mona žmuogus važiava smarkia. Kap reik, anam važioujint vėina šaka įsipainiuoji į tekinį ir jiemi soktėis kartu aplinkou, kliūdama par koprą mona žmuogou. Tap uns mėslėji, kad jau anų kas genas ir muš, sukėrta dar smarkiau arkliou. Arklys jiemi biegti zuovada, ir anam grėičiau jiemi douti par koprą. Jiemi šaukti, ka nemoštous, ir apsistuoji. Kap apsistuoji, nustuoji ir anam douti par koprą.

Papasakojo Ona Kuplastienė, 75 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 937(24). BILPK 3446.

20. [Apie aitvarą]

Pas vėiną gaspaduorių bova aitvars. Nu, ta liuob, veiziek, nu ryta ir išlieks. Tik spieji pamatyti, kap švykšt padangi ir nulek. Vakara, jau kap gera sutemst, ir parlek. Tas gaspa-

⁹ Žemaičių šnektose *liuob* (*liub*, *liob*) junginys su bendratimi ar būsimuoju laiku reiškia būtąjį dažninį laiką.

duorius bova del tuo baguots. Tas aitvars žinuoji, kami yr kinuo pininga pakavuoti.

Vuo už tų nešėmą gaspaduorius bova pažadiejs sava dūšį aitvarou. Mat tas aitvars bova vels. Kap jau susérge gaspaduorius, jiemi merdriet, kap mat ir prisistati vels pri galvuos. Tikta subildieji nežmuoniška kažin kas ir iššniuokšti par kaminą kap viesals. Gaspaduorius mèri. Tu met jau suprata, kas čė bova.

Va gaspadėni nežinuoji, unsa slaptu sugyvena su velniu aitvaru.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 987(3). BILPK 3467.

21. [Balčiūno kaukas]

Kalniškių suoduo gyvena Balčiūns. Unsa turieji kauką. Tas anam prinešdava viskuo: ir pėina, ir sūrių, ir svėista, galybiems javų, ir kuo tikta uns nuorieji. Pėina liuob ka jau prigers tas kauks, ta parlieks numuo pas Balčiūną, pavėrs į krupį¹¹ ir išvems vėsa pėiną į poudus. Del tuo Balčiūns ir bova pašluovints sava baguotysti visuo parapijuo.

Tas kauks bova vels. Tad anam Balčiūns bova atidevjs sava dūšį. Kap jau uns mèri, saka, vels su didžiausu tronksmu nubildieji par kamėną.

Papasakojo Ona Kuplastienė, 75 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 937(22). BILPK 3467.

22. [Nereikia mirusiųjų verkti]

Vėiną kartą Visų Švintų vakarą vėina mergeli nuveji pri sava muotinas kapa ir didelia verki. Tap muotina ir atsilėipi:

– Vakali, nebliauk, mon negera gulieti. Ir eik greita iš čia, vuo ne-užilga ims keltėis visi nabaštika, tavi sudraskys.

Mergeli greita iš kapų ir išėji. Spieji tik išėiti, kap jiemi keltėis nabaštika.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 987(23). BILPK~3525.

23. [Paprashė tabokos]

Vėina muotriška numirė vyrs. Tap aplink Visus Švėntus uns ana ir apsisapnava prašydams tabuoka atnešti anam į Visus Švėntus, tų naktį išauštunt. Tap ana nuveji pas klibuoną ir pasipasakuoji. Klibuons devi ana kapą¹² ir lėipi tik neužsisėgti ir įėjus į kapus neuždaryti vartus. Tap ana ir nuveji tų naktį pri vyra kapa. Kap tik ateji,

tujau vyras atsikieli, pajiemi tabuoką ir sako:

– Biek iš čia greita.

¹¹ *Krupis* – rupūžė.

¹² *Kapa* – lovatiesė.

Muotriška jiemi biegti. Ana biegunt ir jiemi keltėis nabaštika. Tik vėrst, tik griūn. Tik kų dar taką palėikt. Kap biega par vartus, ir nutrauki ana kapą.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 987(24). BILPK~3526.

24. [Sielos prašo krikšto]

Jegu krint žvaigždie, ta jau mēršt žmuogus. Vuo kartas naktėms jegu daug matyti krintunčių žvaigždžių, ta tén laksta nekrikštytas dūšis. Tap véina kartą einunt véina muotriška pruo kapus, nusileidi žvaigždie ana puo kuojuoms, ir iš tuos žvaigždies atsirada maža mergelė ir saka:

– Pakrikštyk muni.

– Kad aš namuoku, – saka ta muotriška.

– Nu, ta pasakyk nuvejusi konigou, kad rytuo vakarą uns ateitų čė ir pakrikštytų muni, vuo aš daugiau nebeiškėntu vargti.

Tap pasakiusi, pavėrta viel į žvaigždį ir pakėla. Kėtą vakarą, kap jau muotriška pasaki konigou, uns nuveji į tų vėitą ir pakrikštyji tų dūšį. Daugiau ana tén nesibaidi.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 937(27). BILPK~3557.

25. [Numirėlių mišios]

Aplink Visus Švėntus par sapną jem ruodytėis nabaštika. Mat praša, kad už anus melstous. Va Visų Švėntų vakarą pagrįžt iš kapų visi mirusieje. Tik anų negal matyti. Suvėin į vidų ir būn iki dvylėktas naktėis. Va kiti, katrei netor pas kų pagrįžti, ein į bažnyčį melstėis. Suvein pilna bažnyči.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 987(22). BILPK 3558.

26. *[Pamatė numirėlių mišias]

Kadaise, labai seniai, dar kada buvo Akmenės bažnyčia senoji, buvo Visų Švėntų vakaras. Ėjo keturios merginos iš darbo apie 11 val. naktį. Veizi eidamos, kad bažnyčioj šviesa. Tos pasicekavodamos viena pasilenkė, kita palipo ant kupros ir veizi, kad pilna bažnyčia baltų žmonių, kunigas prie altoriaus ir vargonai groja. Ir viena, ir kita paveizėjo, bet trečia kai palipo pažiūrėti, tai pradėjo bažnyčioj viena kitos klausinėti, kas čia smirda.

Persigandusi nukrito į žemę ir greitai parėjusi namo susirgo ir numirė.

Papasakojo Jonas Lungys, 86 m., gyv. Latvėlių k.
Užrašė Z. Lungytė 1936 m. LTR 935(20). BILPK~3558.

27. *[Baugina per mišias dirbančius]

Šiliškiuose, kaime Papilės valsčiaus, yra prūdas. Žmonės šitokius pasakojimus turėjo.

Sako, vieną kartą ganė piemenė bandą šventadienio nedėlios dieną, ir per pat sumą atbėgo baltas katinas prie piemenės. Ta nusi-gando, pradėjo bėgti. Tas katinas pavirto į kamuolį, pradėjo gintis iš paskos. Bet piemenė buvo dievobaiminga, pradėjo „Aniuolas Dievo ap-reišké“ kalbėti. Kalbėdama nebebėgo, ir kamuolys pavirto į katiną ir akyse išnyko.

Papasakojo E. Balsytė, 80 m., gyv. Rekčių k.
Užrašė Z. Lungytė 1936 m. LTR 935(28). BILPK 3375.

28. *[Dvylika galvų]

Vienas ūkininkas pakasęs pinigų ir užkeikęs. Užkeikęs taip, kad kol kas dvylikos galvų nepadės, tas tų pinigų neišims.

Buvo mandras vaikas. Anas nukirto dvylika gaidžių galvų, padė-jęs ant tų pinigų ir išėmęs lauk.

Užrašė S. Daunys 1943 m. Papilės vls. LTR 2498(8). BILPK 3612.

29. *[Užkeikia pinigų]

Žmogus nunešęs pinigų, pakavojęs į peludę. Paskiau nusivil-kęs kelnes ir tris kartus su subine bast bast bast. Vadinas, tada anuos užkeikė ir nieks anų nebegalėjo išimti.

Vaikis tai matė. Kai tas gaspadorius numirė, vaikas paėmęs, nu-nešęs tą žmogų, nuvilkęs kelnes ir tris kartus grūdęs į tą vietą, kur buvo pinigai užkeikti, ir pinigų išsiėmęs.

Užrašė S. Daunys 1943 m., Papilės vls. LTR 2498(7). BILPK 3620.

30. [Pinigai vaidenasi]

Vėiną vasaras pavakarį nuvėjau į Vėntą plaukytėis. Plaukaus, tik-ta veizu – iš vėina pakarklyni išlinda rauduons šova ir užlėpa unt krašta. Ir atsisieda. Aš greita išlipau, apsiriedžiau ir biegu postekini numėi. Šo-va mon iš paskou. Supratau, kad jau čia pininga baida. Aš dar greičiau jiemiau biegti. Šova vistėik neatsilėik nu monis. Išliekiau į kalną vėinu vieju. Kap atsisukau, šunėis nebibova. Vuo tuo vėituo pininga daug kar-tų baida.

Papasakojo Ona Kuplastienė, 75 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 937(19). BILPK~3642.

31. [Raitelis – vaikštantys pinigai]

Vėinaž žėimuos naktį važiavau iš Sunktiklių. Bova graži žvaigždieta naktis. Tap važiuonu, tikta veizu – pri pat ruogių bejuojous balta apsiriedįs puonatis su gražiu arkliau. Mon jau palėka ir baugu. Nie uns muni kalbin, ir nie aš anų. Tap gerą gabalą juoji unsa su munim. Pri véinuos vobelies ir išnyka. Musint bova pininga – saka, ka tén už Sunktiklių eson pakavuoti.

Unt rytuojaus pasitaiki važiouti į Vėikšnius, tad veizieju – nie piedų, nieka nebova.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 937(17). BILPK~3642.

32. [Kaip gauti paparčio žiedą]

Jegu nuori rasti paparči žėidą, ta švėnta Juona naktį reik nueiti į didelį girį, kor nebūtų girdieti nie šunėis lojėms, nie gaidži gėiduojęms. Pasijimti grabnyčis žvakį ir melstėis. Aplink akis ir už nogaras ūš, bildies, ruodysies visuokis baidyklis, tik nereik atsisokti pasiveiziet, vuo kap mat viskas išnyks. Kap jau pareis vidornaktis, paparči žėids ir nukris unt kėlių. Vuo kas tor paparči žėidą, yr dėdelia gudrus. Žina, kų kiti mėslėj, kų dėrb, kor kų pasided.

Papasakojo Ona Kuplastienė, 75 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 937(23). BILPK 3644.

33. [Kasė pinigus]

Pas Vėikšnius, Vintuos atskardie, bova užkeiktų piningų. Žmuonis liuob matyti, kad graži mergina tén vakščiuodava ir vakščiuodava. Tap vėinaž kartą ir paklausī anuos, kuo ana čė vakščiuo, bet ana neatsaki. Tap jau suprata, kad čia yr užkeikti pininga. Jiemi kasti. Atkasi skrynis kerči, ir užgriova. Viel kasi, ir viel užgriova. Tap ta mergina ir atsilėipi:

– Nevarkit, nieka nebus, tikta švėnta Juona dynuo par somą galiasit išimti.

Tap ir bova. Švėnta Juona dėinaž nuveji kasti ir atkasi. Didžiausi skryni piningų bova pėlna.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 987(14). BILPK 3642.

34. *[Laumės ir kūdikiai]

Kartą gyveno neturtinga moteriškė ir turėjo mažą vaiką. Vasarą, išėjusi grėbti šieno, išsinešė su savimi tą vaiką. Paguldžiusi pakrūmėj ir užmigdžiusi, pati nuėjo prie darbo. Per dieną sunkiai nusidirbusi, vakare eidama namo užmiršo vaiką. Tik naktį atsiminė ir skubiai bėgo parsinešti, bet jau iš tolo išgirdo dainuojant:

– Čiūčia liūlia mažuliuk...

Ir suprato, kad jau laumės. Nusiminė moteriškė – manė, kad vaikas bus jau nebegyvas, laumių nugnaibytas. Bet priėjusi arčiau pamatė, kad laumės, vaiką suvyniojusios į šilkinę skarą ir paguldžiusios į auksinį lopšį, sūpavo ir dainavo. Laumės, pamačiusios moteriškę, liepė pasiimt vaiką ir daugiau jo nebeužmiršt. Vaiką laumės apdovanojo šilkais ir brangiais daiktais.

Kuomet moteriškė parėjo į namus taip apdovanota, pamačiusi tai turtinga ūkininkė klausė, kas ją taip apdovanojo. Moteriškė visa papasakojo. Ūkininkė, manydama, kad ir ją laumės gali taip pat apdovanoti, ankstų rytą išėjo į pievas grėbti šieno, drauge išsinešdama ir vaiką. Grėbė iki vėlaus vakaro ir eidama tyčia paliko vaiką. Naktį nuėjo vaiko parsinešt manydama rasianti jį apdovanotą. Bet jau iš tolo išgirdo laumes dainuojant:

– Gniūšt pūšt tyčia paliktas...

Nuėjusi vaiką rado visai nugnaibytą ir negyvą.

Papasakojo Ona Kuplastienė, 75 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 817(8). BILPK 3691.

35. [Laumės dirba moterų darbus]

Pri mūsų numų bova upėlis. Ta kap aš augau, vasaros vakaras liuob būti girdieti, kap laumės skalbas doubie. Tik girdiesi – tiku taku, tiku taku! Naktį ir nutėls. Tad anuos eidava pajimti žmuonėms, katrėi anas myl, verpti. Anuos verpdava tikta ketvergų¹³ vakaras. Kitas vakaras liuob velieti, skalbtėis, džiovintėis. Tėn vėins susieds anas mylieji, liuob gėrti sakydams, kad anuos yr geras, muok poikia viskų dėrbti. Anuos anam ir suverpdava, ir išskalbdava. Vuo geriau su anoms neprasidieti.

Papasakojo Elžbieta Dainienė, 65 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 987(2). BILPK~3695.

36. *[Justelės audimas]

Papilėje pas Anužį prieš 95 m. Anužienė apsimetė audeklą austi – aštuonianyčius abrūsus ir audė kokias dvi dienas. Vieną rytą ėjo duoti šeimynai pusryčius. Įėjo jauna mergina, įsėdo austi į stakles ir audė porą dienų pas anuos. Bet Anužienė nusigando, kad gali ta audėja išsinešti taji audeklą. Bet kunigas Jonikevičius pamokė Anužienę. Sako:

– Kai ana baigs austi, nuleis paskutinį kartą riestinį (kur apmestas audeklas), tada tu jos gerai įsiklausyk, kaip ana savo vardą minės. Tai tuomet tu aną vardu pašauksi, ana ir išbėgs.

Anužienė taip ir padarė. Kai tik nuleido paskutinį kartą riestinį, ir nebegali toliau bepaleisti. Lakstydamą kartoja žodžius:

– Ai, Justele, sunki buvo tau pradžia, sunki ir pabaiga.

Vis tuos žodžius kartoja, o Anužienė kamaroj klausosi. Išėjo iš kamaros Anužienė, sako:

¹³ *Ketvergas* – ketvirtadienis.

– Justele, aš pati pabaigsiu, kad tu negali, nebaik.

Tada kad bėgs ana, net su langu išėjo – mat per langą bėgo. Ir paliko tas audeklas išaustas gatavai. O kad nebūtų anos pamokęs tas kunigas, tai būtų ta laumė išaudusi ir išsinešusi sau tą audeklą.

Papasakojo Liucija Andrejaitienė, 85 m., gyv. Pelkėlės k.
Užrašė Z. Lungytė. LTR 935(12). BILPK~3695.

37. *[Apie raganas ir milžinus]

Sako, buvę milžinai ir raganos. Aš jų nemačiau, bet kiti kalbėdavo, kad būdavo raganos. Tokios kaip bobos būdavo. Tos raganos karves išmelždavo. Kur jos gyveno, negirdėjau.

Taip pat šnekėdavo, kad milžinai būdavo. Dideli vyrai. Dar prie Papartynės buvo vienas kryželis, pastatytas ant Ventos kranto. Tas kalnelis Milžinkapiu vadinamas.

Užrašė S. Daunys 1943 m. Papilės vls. LTR 2498(6). BILPK~3720.

38. [Prie ugnelės geriau]

Vėina kartą gyvena sens vuokitys. Unsa susėrga ir jėmi mērdieti. Subiega muotriškas anuo marinti. Va unsa bova ne kataliks.

– Žegnuokes, žegnuokes, – saka muotriškas, – būsi dungou, vuo tap jegu nesizėgnuosi, nuvėisi į peklą. Dungou matysi daug visuokių linksmybių.

Vuokitys ir saka:

– Ja, aš jau tų linksmybių esu prisiklausys puo Rygą, puo Nytauji*, gera monėi bus pri šiltuos ugnelis.

Papasakojo Ona Kuplastienė, 75 m., gyv. Bausko k.
Užrašė S. Majauskas 1936 m. LTR 937(29). AT –.

Papilės apylinkės smulkioji tautosaka

Parengė Aelita Kensminienė

© *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*

Didžiausią Papilės apylinkėse užrašytos smulkiosios tautosakos dalį sudaro patarlės ir priežodžiai. Beveik visi jie, kaip ir kita smulkioji tautosaka, saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne. Jau įprasta, kad būtent šie žanrai pateikiami publikacijų pradžioje. Čia pasielgta taip pat. Patarlės ir priežodžiai neatskiriami, nes tokios pozicijos laikosi paremiologai. Jie grupuojami pagal temas ir skirstomi į poskyrius. Prie kiekvieno kūrinio nurodomas jo rankraščio numeris minėtame rankraštyne (LTR). Dažniausiai kuo mažesnis rinkinio numeris, tuo seniau tautosaka

* Turima galvoje Mintauja. *Red. pastaba.*

užrašyta. Taip galima susidaryti apytikslią chronologinę kūrinių kaupimo bei kitimo vaizdą.

Tokių pat principu dėstoma etiketo formulės, jų parodijos, erzinimai ir juokavimai, grasinimai, keikimai, prakeikimai bei garsų pamėgdžiojimai. Išimtis – mįslės ir minklės, pateikiamos pagal jų atsakymus abėcėlės tvarka. Atsakymo žodis, pagal kurį rikiuojama mįslė, išskirtas tamsiu kursyvu.

Visi kūrinių turi vieningą numeraciją, nepriklausančią nuo skyrių ir poskyrių. Publikacijos pabaigoje pagal tą numeraciją prie kiekvieno pateikėjo ir užrašinėtojo nurodomi jo pateikti ar užrašyti kūrinių. Taip bus patogiau skaitytojui, susidomėjusiam konkrečiau teksto metrika.

***

Patarlės ir priežodžiai

Gyvenimo dėsniumai

1. *Nereik piktžolė sėti, pati išdygs. LTR 69(324).
2. Su kuokiu sutapsi, tuoks ir pats tapsi. LTR 69(326).
3. *Kur paukštis lek, ten ir plunksną met. LTR 1011(10).
4. Jeigu padėja, ta ir atrasi. LTR 1011(53).
5. Numų druska nesūri. LTR 1011(82).
6. Bloga nepažėnis, gera nematysi. LTR 1011(112).
7. *Žmogus ein, kur geriau, žuvis plauk, kur giliau. LTR 1011(124).
8. Tap radom, tap paliksma. LTR 1011(221).
9. Toščia bačka tolej skomba. LTR 1011(231).
10. Varna nu mėita, kėta į vėitą. LTR 1011(249).
11. *Pekla kviečiais užsėta. LTR 1202(285).
12. Visi Rym[a]¹ gale kopetuo [*visi reikalai čia pat*]. LTR 1202(654).
13. Kylis kylį varo, o kūlė visus. LTR 1202(731).
14. Ir Amerikoj ne kits Dievas. LTR 1202(833).
15. Begiedis – visad pajiedis. LTR 1202(883).
16. *Žmonės baisėni už žvėris. LTR 1202(1148).
17. Iš akių ir iš pamėitės. LTR 1202(1336).
18. Koks kruoms², toks ir puons. LTR 1202(1377).
19. Tik reik susimošti, o akminių bus. LTR 2229(37).
20. Visi velnia su ragiokas. LTR 2229(42).
21. Kur naginės, ten ir apvarčiai³. LTR 7175(62).
22. Tylesnė kiaulė gilesnė šaknį knisa. LTR 7175(211).
23. Varna varnai akies nekerta. LTR 7175(222).
24. Tam jūroj lydys, kad karosas nesnaustų. LTR 7175(223).
25. Klano vietoj klanas lieka. LTR 7175(230).

Žmogaus gyvenimo vargai, neturtas

26. Iškintieji kap lėna mūką. LTR 850(12).
27. Pėimens vasarą mint snarglias ir brazdinias⁴. LTR 1011(126).

¹ *Rymas* – Roma.

² *Kromas* – parduotuvė; prekė; dėžė su prekėmis, nešiojama kaimo pirklių ant nugaros.

³ *Apvartis* – virvelė ar siauras šikšninis dirželis naginėms raukti; apivaras.

⁴ *Brazdinys* – sultinga plėvelė, skirianti medieną nuo žievės.

28. Piniga – vėja brolis. LTR 1011(133).
 29. Gyven kap lapi po akėčių. LTR 1011(241).
 30. *Gyven, tvoras kūren. LTR 1011(243).
 31. Vėini marškinia ont tvoros, untri ont rūros. LTR 1011(257).
 32. Bagotasis dyvijas, kou biednasis žyvijas. LTR 1011(273).
 33. *Bėdos, kad ne Kalėdos, ateis Kalėdos, bus tos pačios bėdos.
 LTR 1011(283).
 34. Tris dėinelis duj duj, vėsa omžių uj uj. LTR 1141(19/1).
 35. Vargst kap žals nedegons. LTR 1141(19/2).
 36. *Čia jomarkas⁵, čia atpuskai⁶, o tu, ubage, nors perplyšk.
 LTR 1202(536).
 37. Nė numirti laiko nebus. LTR 1202(1347).
 38. *Neturėk nieko, neturėsi nė iškados⁷. LTR 2229(10).

Metų laikai, klimatas, dienos

39. Švints Jons – minks pons. LTR 1011(178).
 40. Vasareli – matošeli, žeimeli – pamoteli. LTR 1011(251).
 41. Lyn kap ont šv. Juon. LTR 1202(685).
 42. Šilimuos kap varm⁸ subinie. LTR 1202(739).
 43. *Ruduo bagotas, bet smūtnas, pavasaris biednas, bet linksmas.
 LTR 1202(792).
 44. *Žiema – motina: aptaiso, aprėdo; vasara – pamotė: nuplėšo,
 nudrasko. LTR 1202(793).
 45. Pavasarį pasiliksi dėina – rudenį būsi pasilėkis nedielj.
 LTR 2229(12).
 46. Sning obaga kuosnes [*sninga dideliais dribsniais*]. LTR 7175(172).

Neįmanomi ir beprasmingi dalykai

47. Su dorniu du trgovs, su plėku niera kuo peštis. LTR 69(297).
 48. Aukščiau bombas neiššoksi. LTR 1011(78).
 49. Dolkė prieš vėją neatpūsi. LTR 1011(97).
 50. Dongos brongos, ne dėl tavis, griešninki. LTR 1011(98).
 51. Vėina blėzdinga⁹ pavasaria nepadarys. LTR 1011(255).
 52. Vėina varna šėkosi nešėkosi. LTR 1011(256).
 53. Iš vėina jaučia du kailiu nenulupsi. LTR 1011(294).
 54. Mainyk su kale žundas, gausi oudega prydu. LTR 1011(309).
 55. Varn[a] tėik prausus, tėik neprausus, vis tėik joud[a]. LTR 1202(816).
 56. Kad dorns dous, ne gudrus neišims. LTR 1202(1290).
 57. Ližuvis – ne minturis¹⁰, kuošis
 nemaišysi. LTR 2229(59).
 58. Sugausi vėją laukuose. LTR 7175(100).
 59. Du pešasi – trečias neljšk.
 LTR 7175(109).
 60. Grašiu gimęs, trigrašiu nebūsi.
 LTR 7175(131).
 61. Šuns balsas į dangų neina.
 LTR 7175(135).

⁵ *Jomarkas* – prekymetis.

⁶ *Atpuskai* – atlaidų šventė (dažnai su prekymečiu).

⁷ *Iškada* – čia nuostolis.

⁸ *Varmas* – uodas; sparva, bimbaldas, gylys.

⁹ *Blezdinga* – kregždė.

¹⁰ *Minturis* – įrankis iš eglaitės kamieno su vienodo aukščio aplinkui išsidėsčiusiomis šakelėmis košei maišyti, bulvėms grūsti ir pan.

62. Saulė pečiaus nešildo. LTR 7175(181).
 63. Ežio pirštu nesubadysi. LTR 7175(204).
 64. *Kiauro maišo nepripilsi. LTR 7175(241).

Išlikimo sąlygos,
 perspėjimai dėl galimų pavojų

65. Žiūrėk volug¹¹ nosis ir taboka. LTR 1011(36).
 66. Apgink, Dievi, moni nu prietelių, o nu neprietelių pats atsėginsu. LTR 1011(63).
 67. *Daug kalbėsi – pliuškis būsi, mažai kalbėsi – durnius būsi. Kaip bėda, taip bėda, verksminga bėda. LTR 1011(87).
 68. Daug žinoti, maž kalbėti. LTR 1011(91).
 69. Dūšias nepažeidis, kūna napažyvisi. LTR 1011(107).
 70. Pripratėms blogiesnis už prigimėmą. LTR 1011(146).
 71. Skėisdams ەر į brėtvą kimbas. LTR 1011(153).
 72. Su daug pasikavok, su maža pasirodyk. LTR 1011(157).
 73. Su vingiu – šindėin, teisia – ryto. LTR 1011(172).
 74. Gėda bėgti, bet sveik. LTR 1011(319).
 75. Nenori eiti ubagais, eina karaliais [*dabartiniai tradiciniai Trys karaliai*]. LTR 1202(499).
 76. Vanduo mėgsta drąsius [*drąsieji vis nuskęsta*]. LTR 1202(515).
 77. *Neatidarei akių – atidaryk kišenę. LTR 1202(641).
 78. Miškas su ausimis, laukas su akimis. LTR 1794(162).
 79. Pavuok: kad pavuogsi – nereiks pirkti, kad nutvers, pakars – nereiks sirgti. LTR 2229(14).
 80. *Nesidžiauk radęs, neverk pametęs [*tai yra pritaikoma, kai ką randa arba pameta*]. LTR 7175(87).
 81. Nespjauk į vandenį – pats išgersi [*nelinkėk kitam blogo, nes ir pačiam gali taip būti*]. LTR 7175(88).
 82. Pasiklausi – nepaklysi. LTR 7175(150).
 83. Geriau šiandien aplinkui, negu ryt tiesiau. LTR 7175(151).
 84. Zovada bėgdamas, kūliais virsi. LTR 7175(182).
 85. Pats garą pyleis, pats ir vanokis. LTR 7175(183).
 86. Akys – marios, gerklė – pekla. LTR 7175(188).
 87. Visi geri, kai miega. LTR 7175(194).
 88. Piktą žodį visi girdi. LTR 7175(199).
 89. Nevalgyk česnako – nesmirdėsi [*tai yra: nedaryk nieko blogo kitam, pats neįkliūsi*]. LTR 7175(201).
 90. Varlė uodegos neturi ir nereikia: bimbilai kanda – į vandenį brenda. LTR 7175(203).
 91. Kur vienybė, ten galybė. LTR 7175(210).
 92. Nebūk per smarkus – akis išdegsi, nebūk per lėtas – dalios neteksi. LTR 7175(221).
 93. Netikėk vilku raišu, kojos nepadaužęs. LTR 7175(237).
 94. Aukštai šoksi – žemai krisi. LTR 7175(242).
 95. Jei įsėdai į mūsų ratus, tai ir važiuok. LTR 7175(247).
 96. Kaip groja, taip reikia šokti. LTR 7175(251).

¹¹ Volug – pagal.

Etiketas, bendravimo normos, bendravimas

97. Liežuvis – ne votags, monis neišplaks. LTR 69(331).
 98. Toks tokį tepažėna ir į balių pavadėna. LTR 1011(9).
 99. Obags obagų palaika. LTR 1011(42).
 100. Ont palinkusia karkla vėsas ožkas lėp. LTR 1011(46).
 101. Kėta liga pirštu maišoma. LTR 1011(83).
 102. Dėl tava maiša ir mon prikaiša. LTR 1011(93).
 103. Sava neprieteliu abi posi aptepk. LTR 1011(149).
 104. Tėik už akių šnekiek, kėik gali į akis šnekieti. LTR 1011(224).
 105. Anų lėga kap mūsų sveikata. LTR 1011(303).
 106. Liežuvis – ne vatags, šuonų nepraplaks. LTR 1202(316).
 107. *Nereikia lig mirties prisiminti keltuvių ryto [*nereikia prisiminti seniau buvusius negerumus*]. LTR 1202(1067).
 108. Prie būrio nepyk. LTR 1202(1248).
 109. Duok, duok riešutų – neis prie kitų. LTR 1202(1353).
 110. Reikia užsilaikyti: pas pečių kap pri stala, pri stala kap bažnyčiuo, bažnyčiuo kap dongou. LTR 2229(20).
 111. Kuoki vėišni, tuoki ir češni¹². LTR 2229(27).
 112. Gali stala sied durnis, gaspadorius ir pėimou. LTR 2229(30).
 113. Ne dėl baimės, bet dėl smarvės reikia nusilenkti [*kai nenori su tuo žmogumi pyktis*]. LTR 7175(4).
 114. Krienus su ropėmis ėsk ir tiesą rėžk. LTR 7175(104).
 115. Pirma išsimaudyk pats, o paskui kitus maudyk. LTR 7175(139).
 116. Jeigu nori įsigyti priešų, sakyk vien tik teisybę. LTR 7175(140).
 117. Žalingiausia gyvatė, kur kanda, o ne šnypščia. LTR 7175(212).
 118. Tas ne paukštis, kuris savo lizdą teršia. LTR 7175(224).
 119. Svetima ranka žarijoms maišyti. LTR 7175(239).
 120. *Netiešykis, kad kaimyno troba dega, ryt gali ir tavo degti. LTR 7175(244).

Pamaldumas, moralės ir saiko svarba

121. *Daug norėsi, maža gausi. LTR 1011(89).
 122. Su Dievu mainęs netrotysi¹³. LTR 1011(158).
 123. Kada poterius kalbam, su puonu Dievu šnekam. LTR 2229(19).
 124. Kits kataliks ir šoniu neverts. LTR 2229(34).
 125. Geriau kiaušinis šiandien negu višta rytoj. LTR 7175(5).
 126. Geriau žvirblis rankoj negu briedis miške. LTR 7175(233).
 127. Geriau maža žuvelė negu didelė rupūžė. LTR 7175(234).

Darbas, aktyvumas ir gerovė, įvairūs darbai

128. Bagočiu ir vels¹⁴ į košį šik. LTR 1011(39).
 129. Ont vėitas bebūdams ir akmou apžel. LTR 1011(47).
 130. Ausk, kol paskutinis siūlėlis pasakys „pažlinkt“! LTR 1011(79).
 131. Darbs darba gen. LTR 1011(86).
 132. Daug medžių, maž kėrtiejų. LTR 1011(88).

¹² Čėšnė (čėsnis) – garbė; vaišės.

¹³ Trotyti – netekti, prarasti.

¹⁴ Vels – velnias.

133. Dėrbk, prociavok, po biškį privagčiok. LTR 1011(96).
 134. Pri dounas viskas gera. LTR 1011(141).
 135. Su mėigu mėigu¹⁵ nepripils. LTR 1011(167).
 136. Šilta apsirėdis po žėimos vartų gal gulieti. LTR 1011(190).
 137. Gyven kap pona Dieva ausie. LTR 1011(242).
 138. Be karvis – posniks¹⁶, be arklia – švėnti. LTR 1011(280).
 139. Kai neturi šunies, siundo su ožka. LTR 1202(426).
 140. Su kou tor, su tou dor. LTR 1202(679).
 141. Skalbiasi kaip laumės. LTR 1202(1058).
 142. *Kai jau gali dailiai sulopyti kelnių šakumą ir nukirpti aviai sprandą, gali ženytiš [nes tai esą sunkiausi darbai]. LTR 1202(1277).
 143. Geriau nepradėti, negu nepabaigti. LTR 7175(79).
 144. Gera audėja ir tvoroje išaudžia. LTR 7175(186).
 145. Džiovink šieną, pakol saulė šviečia. LTR 7175(197).
 146. Pjauk šieną, kol rasa. LTR 7175(205).
 147. Iš miego blynų nekepsi. LTR 7175(227).
 148. Juodos rankos, balta duona. LTR 7175(228).
 149. Kartus darbas, bet jo vaisiai saldūs. LTR 7175(243).

Neteisingas elgesys, nesėkmės

150. Žvėrble da ont stuogo, o jau ons katėl kait. LTR 69(329).
 151. Ėiškuoji kepala, rada papintį. LTR 850(7).
 152. Pouds poudą vainuo, abodu joude. LTR 1011(140).
 153. Budavotis¹⁷ geriau kap provotis¹⁸ – bent skėidras palėikt. LTR 1011(324).
 154. Įsileisk veln į bažnyč, lėp ir ont altoriaus. LTR 1202(20).
 155. Paliko rugienoms grėbstyti [neištėkėjo]. LTR 1202(75).
 156. Paliko senos tupelės (klumpės) vietoje. LTR 1202(187).
 157. Vilkas kosėjo, kosėjo, nespjovė ir nusprogo. LTR 1202(419).
 158. Tinginys trūkį gavo [nes norėjo viską padaryti sykiu, o paskui tinginiauti]. LTR 1202(618).
 159. Šiandiena – ne darbo diena, rytoj – ne šventa [Užrašytojo pastaba: „Sako jaunimas“]. LTR 1202(865).
 160. Bažnyčiuo Pondėiv su klėbes¹⁹ gruobst, o nomėj velne pro pažastis lond. LTR 1202(1264).
 161. *Nuo adatėlės prie kumelėlės. LTR 1202(1270).
 162. Išsidirbo, išsidibavojo²⁰, kad šuo kraujo nelaktų. LTR 1794(167).
 163. Įdouk kiaule ragus, vėsą svieta išbadys [Tai taikoma žmogui, kuris su kitu visai nesiskaito. Panašią reikšmę turi ir toks posakis: „Kokias čia skarbas²¹ parnešei, kad taip greit užsiponiavojai?“ Tai reiškia, kad jis nieko gero neduoda, o prie kitų kabinėjasi.]. LTR 7175(129).

¹⁵ Miega – aruodas, užtvara grūdams, bulvėms ir kt. daržovėms supilti klėtyje arba rūsyje.

¹⁶ Posnikas – pasninkas.

¹⁷ Budavotis – statytis.

¹⁸ Provotis – bylinėtis.

¹⁹ Klėbis – glėbys.

²⁰ Dibavotis – muštis, kankintis; bartis.

²¹ Skarbas – lobis.

Patirtis, protas, kvailumas

164. *Durną ir bažnyčioj muša. LTR 69(291).
 165. *Kiaulių neganęs, vyru nebūsi. LTR 1011(29).
 166. Ož vėiną moštą dešimt nemuštų doud. LTR 1011(52).
 167. Nėra razuma nė už vėina grašj. LTR 1011(55).
 168. Durniu ir šuds už pyragą. LTR 1011(56).
 169. Durna padėjima ir gudrus užkliūn. LTR 1011(81).
 170. Dors²² gimiau, gėrts miriau, niek[a] neišmaniau. LTR 1202(66).
 171. Su pėimen(iu) neprasidiek: ar aprėis, ar aprtrėis. LTR 1202(233).
 172. *Mokykis, kol pasensi, o kai pasensi, ir numirsi durnium.
 LTR 2229(47).
 173. Vienas protas – gerai, du – dar geriau. LTR 7175(105).
 174. Tiek išmanai, kaip kiaulė pipirus. LTR 7175(206).
 175. Veršiu nebliovęs, jaučiu nebaubsi. LTR 7175(208).
 176. Plaktas kailis brangesnis. LTR 7175(215).
 177. Viena kartą nuplikęs, dešimt kartų šaltą pūsi. LTR 7175(220).

Ekonominiai santykiai, nauda, savanaudiškumas

178. Žyčių²³ karalius mirė. LTR 69(322).
 179. Skūpa naudą velnia gauda. LTR 850(1).
 180. Baguotam ir vels į kuošj šik. LTR 850(2).
 181. Kam duosni širdeli, tam plėka subineli. LTR 850(9).
 182. Sava taupa, kėta laupa. LTR 850(15).
 183. Kas kam darba, kėino jautelia, bili mona veršelia. LTR 1011(33).
 184. Obaga terba, konega kišenj negal pripildyti. LTR 1011(40).
 185. Ont mainininka vartų varnas kronk. LTR 1011(45).
 186. Ož pėnigus ir vels kazoką šok. LTR 1011(49).
 187. Del maišelia pati išeja. LTR 1011(92).
 188. Pirksi nepirksi, o lygti valnu. LTR 1011(136).
 189. Sunku nešti, gailu pamesti. LTR 1011(177).
 190. Je ne pinigas, tai sietinias²⁴. LTR 1011(191).
 191. Skūpa naudą vėja gauda. LTR 1011(308).
 192. Lygostas (derasi) kap žyds del škurlių. LTR 1141(19/10).
 193. Lup kap už kvėičius. LTR 1141(19/5).
 194. Išžindo kaip krupis²⁵ karvę. LTR 1202(4).
 195. Brangu kaip vaistinėj. LTR 1202(41).
 196. Nejaugi aš ragus turėsiu, o tu karvę melši [*naudą imsi*]?
 LTR 1202(132).
 197. Žytkai²⁶ kojų neturi [*paskolinti daiktai patys neateina, reikia eiti ieškoti*]. LTR 1202(614).
 198. Brolis ne brolis, iš grušo lauk.
 LTR 1202(1140).
 199. Kur tuos pinigus dės? Juk smerčio pirkti
 nereikės. Smertis ateis ir neperkamas.
 LTR 1794(154).
 200. Ne sieruos grūda nedavi. LTR 2229(21).

²² Dors – dors.

²³ Žyčius – čia paskola.

²⁴ Sėtinys – griežtis.

²⁵ Krupis – rupūžė.

²⁶ Žytkas – skolinimas, paskola, skolintas daiktas.

201. Par vasarą talkom, par žeimą maldom. LTR 2229(54).
 202. Kas daug turi, dar daugiau nori. LTR 7175(195).
 203. Pono gerklė, ubago terba, kunigo kišenė niekada nepripildomi.
 LTR 7175(196).
 204. *Nuogas nuogą plėšia ir abu šaukia: „Marškinių nesudraskyk“.
 LTR 7175(207).

Gyvenimo kokybė, jausmai

205. Vėiną mylėk, o su kita šnekėk. LTR 1011(32).
 206. Ženk žingsnį, kad reita²⁷ plyštų, ryk konsnį, kad krovins lįstų.
 LTR 1011(120).
 207. Pėlvs – ne gromata, neskaitys: kų sujiesi, tų iššiksi. LTR 1011(129).
 208. Širdis – ne akmou, kraus²⁸ – ne ondou. LTR 1011(185).
 209. Skūpa sudėjėma – velnia pragėrėma. LTR 1011(307).
 210. Onars²⁹ pinigą kaštou. LTR 1011(316).
 211. Per gvalta³⁰ bučiuojant dvasia smirdi. LTR 1202(203).
 212. Tamulis tor, Tamulis ger. LTR 1202(729).
 213. *Kiauliena ir aviena vis viena per vieną. LTR 1202(1267).
 214. Ir utis užšalo (*iš baisios baimės*). LTR 1202(1263).
 215. *Vieną dieną košė, kitą dieną kleckai, taip tos dienos ir eina.
 LTR 1202(1303).
 216. *Taip gerai gyvenu, kaip mielėse rūgte rūgstu. LTR 7175(163).
 217. Linksmaš gyvensi – ilgai nepasensi. LTR 7175(180).
 218. Tas myli, kurs tyli. LTR 7175(213).
 219. Meilė ir baimė drauge nevaikšto. LTR 7175(218).

Santuoka, šeima, šeimyna

220. Reik eit už vedančio, o ne už žadančio. LTR 69(320).
 221. Pėktų tėvų blogi vaka. LTR 1011(128).
 222. Jauns vedis, onksti kielis negailiesis. LTR 1011(200).
 223. Tėršta potra šeimynas negainio. LTR 1011(228).
 224. Gaspadėnis smūgis – svėista gniūžis. LTR 1011(239).
 225. Naktį pas panelį, dėiną pas motinelį. LTR 1011(300).
 226. Tėvs mēršt – stoga nuplyšt, motina mēršt – vaika išsklyst.
 LTR 1011(310).
 227. Kai nesiseka, tai ir nesiveda. LTR 1202(83).
 228. Kad tap – ta je, o žanytis – ta ne [*lytiškai pasantykiauti – taip,
 o žanytis – ne*]. LTR 1202(142).
 229. Tas nemes, kits neves, tikrasis nematys. LTR 1202(1268).
 230. Velnio šliūbas tvirtesnis. LTR 1202(1363).
 231. *Vienas pats, kaip bimbaldas [*nevedęs*]. LTR 1202(1380).
 232. Rinkosi rinkosi ir išsirinko veršio uodegą iš viso bliūdo [*kai sūnus
 parveda į namus nepatinkamą marčią*].
 LTR 7175(51).
 233. Vienas vaikas – ne vaikas.
 LTR 7175(107).

²⁷ *Rietas* – šlaunis, kulšis, staibis, koja.

²⁸ *Kraus* – kraujas, *ondou* – vanduo.

²⁹ *Onaras* – perdėtas savigarbos jausmas, išdidumas, puikybės, ambicija.

³⁰ *Gvaltas* – prievarta, priespauda.

Asmens ar tautybės charakterio ypatumai

234. Kas didėsnis, tas liurbėsnis. LTR 1011(15).
235. Pritink pri tunciaus ir pri ražunciaus. LTR 1011(144).
236. Pro špunta³¹ peniets, saulis neregietis. LTR 1011(147).
237. Vėinkėimia šunis pikti, žmonis geri. LTR 1011(258).
238. Išlepęs kaip ubago paršelis. LTR 1202(58).
239. *Barbė tridarbė: mazginys mazgot, ožys rišt, kaminas kišt.
LTR 1202(226).
240. Mondras kap gondras. LTR 1202(228).
241. Kap kortis, tap ir dorns. LTR 1202(264).
242. Išdurnėjo kaip vokietis po pietų. LTR 1202(287).
243. Ar ne tokie ant kryžiaus m... (šlapinasi). LTR 1202(301).
244. Trumpai, vokiškai. LTR 1202(308).
245. Durnas kaip vokietis. LTR 1202(591).
246. Eina kaip žalnierius [sako, pvz., karvei einant žvaliai, galva iškėlus]. LTR 1202(627).
247. Maskuolis – ne gaspaduorius: pajiedis golti ein. LTR 1202(1280).
248. Burna – kaip s... (užpakalis): ką pamislijo, ir pliurpia.
LTR 1202(1298).
249. Kaip vokietis: jei kiaušinio nėra, tuoj vištai galvą į žemę,
ir kiaušinis yra. LTR 1202(1319).
250. Barbė tridarbė: šiko, myžo, skiedras rinko. LTR 1794(156).
251. *Jei gaspadoriumi bus, jis nė šunies kieme neturės –
ir tas išbėgs. LTR 1794(158).
252. *Pati už gyvatę baisesnė. LTR 2229(35).
253. Lėižuvis jo gers yra: šoniu žadiets, ali jam įdiets. LTR 2229(64).
254. Grūdas kap žyds į peklą [žmogus, kuris visur braunasi be eilės].
LTR 7175(15).
255. Ne pirkia žemaičio, o žemaitis pirkios ieško. LTR 7175(64).
256. Patriko kaip vokietis po pietų [kada ką nors dirba labai greitai].
LTR 7175(84).
257. *Pats pėsčias eina, o fanaberija³² ratuose veža. LTR 7175(184).
258. Šuva ir ant Dievo loja. LTR 7175(225).

Žmogaus amžius, lytis

259. Iš pėimens išbėgis, vaikia nedagėnis. LTR 1011(28).
260. Smertis į dontis nevėiz. LTR 1011(155).
261. Su saule neparygvėnsi. LTR 1011(169).
262. Velku metus kap žyds ratus. LTR 1011(253).
263. Su kipšu vienų metų. LTR 1202(298).
264. Jau ieško duobelės įlįsti [sako matydami einant susilenkusį
senelį]. LTR 1202(796).
265. Jei jaunas nelinksmas, senas nepamaldus, tai eik į mišką ir
pasikark [sako vienas Biliūniškių kaimo, Papilės vls., ūkininkas].
LTR 1202(1161).
266. *Mažajam vaikeluiui ragai lig žemės.
LTR 1202(1300).

³¹ Špuntas – volė; statinės skylė, užkemšama vole.

³² Fanaberija – išdidumas, pūtimasis.

267. Moteris – pragaro žąsis. LTR 1202(1357).
 268. Kol žyds nusprogs, tu ir supūsi. LTR 1794(149).
 269. Žali barščia – ne patrova³³, sena merga – ne zabova. LTR 2229(17).
 270. Moteriškė ir kanape paauga, su šunim pasensta. LTR 2938(102a).

Išvaizda, drabužiai

271. Jouda kap peklos kačerga. LTR 850(13).
 272. Dėkui Ponadiėvui, žel barzda kap unt kiaulis nogaras. LTR 1011(18).
 273. Vyrs kap mūrs, kiaušia kap žirnelia. LTR 1011(24).
 274. Apgauravis, kap apžindžia³⁴ negavis. LTR 1011(62).
 275. Dailus kap sietinių maišas. LTR 1011(85).
 276. Su senu drabužiu ilgiau deviesi, kap su nauju. LTR 1011(171).
 277. Jei nešveit zūba, tai šveit rūba. LTR 1011(192).
 278. Iš veida sveista nesusoksi. LTR 1011(219).
 279. Vėinu dončiu su paromčiu³⁵, abėm kojom klėšas. LTR 1011(260).
 280. Drabužį vėina kartą pagousk, o drabužis tavi dėšimt kartų pagous. LTR 1011(315).
 281. Pasirišo šlipsį³⁶, kad kojos nešaltų. LTR 1202(367).
 282. Apkrupęs kaip krupis. LTR 1202(401).
 283. Sukrypęs kaip bajoro kepalušas. LTR 1202(477).
 284. Kelmą aprėdyk, ir tas kitaip atrodys. LTR 1202(523).
 285. Spind kap žirnis vėlk subinie. LTR 1202(548).
 286. Iš pažiūriejim[a] kontėns³⁷ nebūsi. LTR 1202(703).
 287. Raudonas – mažam ir durnam. LTR 1202(1171).
 288. Juodas kaip pūkis³⁸. LTR 1202(1398).
 289. Nuosi kap dalgis. LTR 2229(25).
 290. Nuosi par vėsą borną, kap avėis. LTR 2229(26).
 291. Iš gražoma svėista nesoksi, o gyventi reiks. LTR 2229(48).
 292. Akias kap šakias LTR 2229(51).
 293. Sied kap laumi [sėdi susivėlusi, susirangiusi]. LTR 7175(19).
 294. Puošiasi kaip šuo į bandą [kada žmogus labai puošiasi].
 LTR 7175(92).

Elgesio ar konkrečių realių apibūdinimas

295. Prarėjo kap smaks pakulas. LTR 69(304).
 296. Ko snaudi kap peslys prieš lytų? LTR 69(311).
 297. Ėr laksto kap pasaulio oželis. LTR 69(330).
 298. Ko čia tap įsikiba, kap barsiuks
 į tiešmenį? LTR 1011(3).
 299. Ko tin baldas, kap vels po kaulinyčia³⁹?
 LTR 1011(11).
 300. Dėrbas vis dar, kap šuneis šūda
 neiššėkis. LTR 1011(16).
 301. Pasižiūrėja kap vels į gegužį ir pabėga.
 LTR 1011(34).
 302. Douna kap roumou. LTR 1011(101).

³³ *Patrova* – patiekalas, valgis.

³⁴ *Apžindis* – žindymas.

³⁵ *Paramtis* – paramstis, pasparas, atrama; turėklai.

³⁶ *Šlipsis* – kaklaraištis.

³⁷ *Kantanas* – patenkintas.

³⁸ *Pūkis* – mitinė būtybė, kai kuriais bruožais primenanti aitvarą ir kauką, kartais tapatinama su jais.

³⁹ *Kaulinyčia* – vieta, kur sudėti numirėlių kaulai; prk. labai šalta troba, šaltas kambarys.

303. Šnabžd kap vėžia terbo. LTR 1011(184).
304. Jud kap utis po šaša. LTR 1011(299).
305. Ein kap devyni velnia į pirtį. LTR 1141(19/6).
306. Džiaugias kap paparči žėida radis. LTR 1141(19/14).
307. Viliuo kap vaką su baronka. LTR 1141(19/15).
308. Šuokinie kap par bajuora veselį. LTR 1141(19/16).
309. Ein kap vieji sulaužyts. LTR 1141(19/18).
310. Braška lyg velniui kaulai. LTR 1202(16).
311. Bėld kap gėltėn po kaulinyč. LTR 1202(17).
312. Pakėlė kaip šunį ant girnų. LTR 1202(28).
313. Skrab kap vėlka po kaulinyč. LTR 1202(50).
314. Veiz kap su smetuonas. LTR 1202(243).
315. Klausuos kap kiauli, į ausį mižama. LTR 1202(341).
316. Arkliai kaip smakai. LTR 1202(357).
317. Važiuoja kaip su smakais. LTR 1202(358).
318. Rašo kaip gaidys ant kiemo. LTR 1202(382).
319. Ein kap ežys mėilių parnešt. LTR 1202(984).
320. Apstojo kaip piktasis grašis. LTR 1202(1074).
321. Pot per velėn [*sako mirusiajam*]. LTR 1202(1176).
322. Ir rėjas kap du balti šunis par tuorą. LTR 2229(39).
323. Žiovauk kaip vilkas avietyne [*sakoma, kai žmogus nemandagiai nusižiovauja*]. LTR 7175(37).
324. Viepsa kap su šlapiu maišu gavis [*žiūri nieko nesuprasdamas, nežino, ką daryti*]. LTR 7175(22).
325. Nuvažiavo į pūdymus [*nusišnekėjo, pradėjo pasakoti nesąmones*]. LTR 7175(25).
326. Šnek kap parvažiuots [*kalba nesuprantamus dalykus*]. LTR 7175(26).
327. Minka kap Lauryns muolį [*trypčioja iš susijaudinimo*]. LTR 7175(27).
328. Varvin seilį kap lapi, į sūrį žiūriedama [*žiūri smailiomis*]. LTR 7175(28).
329. Ko sėdi kap ragana ant pelenų maišo [*kada sėdi nesitraukdamas iš vietos*? LTR 7175(43).
330. Žiūri kaip gyvatė į gegužę [*žiūri kaip į nematytą daiktą*]. LTR 7175(44).
331. Ko puldinėji kaip mugulis⁴⁰ [*sakoma apie sutrikusį žmogų*? LTR 7175(56).
332. Bėga kaip akėčias ant šiknos nešdamas. LTR 7175(63).
333. Jemi kap nupovusias nagas [*kai nešant daiktą, jis iškrinta*]. LTR 7175(68).
334. Nu ir pasaki, kap su ratas pavažiava [*kai negerai ir neteisingai pasakė*]. LTR 7175(67).
335. Pašnekieja kap su reitas. LTR 7175(76).
336. Ko eini, kaip kiaušinį ant galvos užsidėjęs [*kada žmogus eina palengva*? LTR 7175(86).

⁴⁰ *Mugulis* – nerimtas žmogus; makalas, mukšis, nenorama; kerėpla, neatsargus, visur užkliūvantis žmogus; žioplys, vėpla.

337. Eina kaip utis (utelė) į Varšuvą [*kada žmogus eina labai palengva*].
LTR 7175(80).
338. Grūdasi kaip velnias į pupas [*kada žmogus labai grūdasi į priekį*].
LTR 7175(93).
339. Išėjo kaip vėžys mielių. LTR 7175(98).
340. Šnekiek kaip karštą bulvę apsižiuojis [*kada kas nors kalba, bet negali suprasti, ką kalba*]. LTR 7175(117).
341. Ieško kaip girtas tvoros [*ieško ir nežino ko*] LTR 7175(121).
342. Ko zyzi kaip varms kumelės uodegoj [*dainuojant vis tą pačią įkyrią melodiją*]? LTR 7175(141).
343. Ko staugi, kaip vilkas avietyne [*verkiant vaikui be priežasties*?]
LTR 7175(142).
344. Stovėk kaip marčia vakarykščia [*nerangiai dirba*]. LTR 7175(177).
345. Lok kaip šuo pasalkunda [*daug kalba*]. LTR 7175(178).
346. Gieda kaip višta prieš galą. LTR 7175(202).

Ironiškas situacijos apibūdinimas

347. *Vienas galas rūksta, o antras dega. LTR 69(301).
348. Kas taboką ousta, velnia rūrą šlousta, o kas pypką rūka,
atmin Dieva mūką. LTR 1011(21).
349. Jis jam šaltu bezd. LTR 1011(23).
350. Douk, Dievi, laužą, o gyvačių – eš naktėis. LTR 1011(99).
351. Sugavau mosį, eškepiau posį. LTR 1011(163).
352. Ir aš į tarpą su savo varpa. LTR 1011(203).
353. Tas dar negėmis, kas muni moš. LTR 1011(222).
354. Vėinu aukščiu, vėinu paukščiu. LTR 1011(259).
355. Vėlką mėnavoja, vilks keliu ain. LTR 1011(262).
356. Įlindo į maišą ir užsirišo. LTR 1202(82).
357. Kirvis latvį pavogė [*latvis kirvį pavogė*]. LTR 1202(498).
358. Geriau žiūrėt į š... [*atliekantį gamtišką reikalą*] negu į skubantį.
LTR 1202(827).
359. Maišas yra, rugiai b yra. LTR 1202(1108).
360. Pašiel be kočiel. LTR 1202(1274).
361. Ar aš – žuvies vaiks? LTR 1202(1335).
362. *Suvyniojo į sterbles ir apkakajo. LTR 1794(155).
363. Iš bada ir ubagį bada. LTR 2229(31).
364. Gaus pamatyti žousiną pruo tuorą myžunt. LTR 2229(36).
365. Pasikuori tarpkuojie. LTR 2229(46).
366. Vėžys ne iš gėdos parausta patekęs į puodą. LTR 7175(132).
367. Pradės šūds šikėją mokyti. LTR 7175(147).
368. Vilna ilgai stovėdama sudaro vilką, o linai – šilką. LTR 7175(179).
369. Aklas aklą ved į peklą. LTR 7175(217).

Asmenys ir vietinės realijos

370. Laksta kap Pėskus jaujį uždegis. LTR 850(4).
371. Dainiou kap Joudėikių dvari. LTR 850(5).
372. *Ko čia žlembi kaip Norvaišo kiaulė? LTR 935(8/1).

373. Pačiuopinėjai ir vėl padėjai – kaip Gelumbauskis beigelj⁴¹.
LTR 935(8/2).
374. *Ir tu užkabinėji žmones, kaip klebono avinas. LTR 935(8/5).
375. Ir ain kap Ramona jautis. LTR 1011(7).
376. Pasklėda kap Jaka bitis po lauką. LTR 1011(12).
377. Sukinėjas kap Gurskis po kiaules. LTR 1011(14).
378. Kas čia toks marm kap Jankelia viduria? LTR 1011(27).
379. Ėšnyka kap Jaka bitis. LTR 1011(212).
380. Sėd kap Papėlčiaus Kotryna išsiplėtus. LTR 1011(293).
381. Ko čia maišas kap Makalia Prani? LTR 1011(297).
382. Ein kap į „Oužulėnis“ karčiamą. LTR 1141(19/17).
383. Čiupinie kap Jakubauskis bėigelj. LTR 1141(19/3).
384. Sukinėjasi kaip Gurskis po kiaules. LTR 1202(76).
385. Ko lakstai kaip Mintauskis su veršiais? LTR 1202(77).
386. Ein susirietęs, kaip Montvyd[a] šou iš veselės. LTR 1202(99).
387. Šnypščia kaip Takišys [*brasta Ventoje*]. LTR 1202(209).
388. Šnypšt kap Brožas. LTR 1202(213).
389. Spavieduo kap Tėškus kalę. LTR 1202(259).
390. Montvyd[a] vesel[ė] [*šiaip juokingas pasakymas*]. LTR 1202(362).
391. Susisukęs kaip Benės blauzda. LTR 1202(483).
392. Prasiluoš kap Zablockis su muilu. LTR 1202(637).
393. Kuo stovi kap Lemeža ožys ant taka [*kada žmogus yra nustebęs ir nežino ką daryti*? LTR 7175(110).
394. Valkiojas kap Jorkaus šou [*sakoma žmogui, kuris kur nors vaikščioja ir ilgai nepareina namo*]. LTR 7175(123).
395. Sėdi kaip Magrietė⁴² [*taikoma tam, kas sėdi ten, kur kitam reikia dirbti arba praeiti*]. LTR 7175(126).

Mįslės

396. Du joudvarnia po žemį lunda (Su žambriu⁴³ *aria*). LTR 2229(79).
397. Atmet vėiną rėitą, atmet untrą rėitą, o į vėdurį kiš gauroutą
(Į ratus kinko *arklį*). LTR 2229(93).
398. Pakieli vėiną kuojį, pakieli untrą kuojį, į tų vėdurį įdieja gyvą
daiktą, pašmiaukšt, papliaukšt par tus plaukus, par tus taukus
(Raitelis užsėdo ir joja *arkliu*). LTR 2229(104).
399. Suolas pavargsta, o sėdėtojas – ne (Raitelis ir *arklys*).
LTR 7175(266).
400. Gyslas tumpos, kodlas kratos, pliks nousgs eiška vėitas, kur įlįsti
(Staklėse *audžia*). LTR 2229(101).
401. Ant mėsos kalno geležimi aria (*Avj* kerpa). LTR 7175(268).
402. Kol jauna buvau – stačia daviaus, kai pasenėjau – pasitursinau
(*Bačka*). LTR 1794(222).
403. Du dor, du mojou (Minko *duona*).
LTR 2229(85).
404. Kami bovis, kami nebovis – capt
už bombas (*Duru* darinėjimas).
LTR 2229(84).

⁴¹ *Beigelis* – riestainis; pavalkų pynė, kamantų pavalkai.

⁴² *Magrietė* – iškreipta Margaritos vardo forma. Žemaitijoje šiuo subendrintu daiktavardžiu vadinama nevalyva apkūni moteris.

⁴³ *Žambris, žambis* – medinis arklas, žagrė.

405. Ažuolas be šakų, dirvonas be takų (Žvakė⁴⁴, *ežeras*).
LTR 7175(271).
406. Prakirsk pikelį⁴⁵ – rasi sidabrą, prakirsk sidabrą – rasi auksą
(*Kiaušinis*). LTR 2229(100).
407. Girkis, girkis, namo pareisi, tai atsigulsi (*Kirvis*). LTR 7175(269).
408. Dieną pilnos, naktį dykos (*Kojinės*). LTR 7175(276).
409. *Lauko gale ugnelė kūrenasi, kas eina, tas pakursto
(Lauko gale yra *kryžius*, kiekvienas eidamas pro jį pakelia
kepurę). LTR 2229(87).
410. Ponas ant ponios šlapioje vietoje (*Laivelis* su irklais vandeny).
LTR 1794(223).
411. Ėlgs, pluons, kad įkrint į žolyną, negal matyt⁴⁶. LTR 2229(78).
412. Be kaulo, be galvos, o viską pasakoja (*Liežuvis*). LTR 7175(277).
413. Tor kuojas – nein, tor plunksnas – nelek, tor šiaudų – nejied,
tor dūšią – ne visada (*Lova*). LTR 2229(81).
414. Oužols tor dvylika šakų, kožnuo šakuo po keturius kinius⁴⁷,
kožnam kinie po septynius kiaušinius (*Metai*, mėnesiai, savaitės
ir dienos). LTR 2229(96).
415. Mergelė gryčioj, kasos ulyčioj (*Morka*). LTR 7175(273).
416. Prašau taveis, lipk unt moneis, paragauk moneis, tik nepagadink
moneis (*Obelis* su obuoliais). LTR 2229(94).
417. Medie gimis, medie augis, į numus parejis motriškas užsėgeidi
(*Ratelis*). LTR 2229(76).
418. Dvi geldelės ir dvi lašinių paltelės (*Riešutas*). LTR 7175(267).
419. Šeši tėvai, penkios dešimtys trys vaikai, ant grandinėlio suvarstyti,
spyna užrakinta (*Rožančius*). LTR 7175(265).
420. Atlėkė paukštis be sparnų, įtopi į medį be šakų, ateja pana be
kuočių, suvalgi paukštį be lūpų (*Saulė* ir sniegas). LTR 2229(75).
421. Miški gėmis, miški augis, parein numuo puo kuočių painiuotis
(Durų *slenkstis*). LTR 2229(103).
422. Žalia višta, mėlyni kiaušiniai (*Slyvos* medis ir vaisiai).
LTR 7175(274).
423. Minsu minsu mįslį: par pilvą gysli, kuočių gali vesele⁴⁸ (*Smuikas*).
LTR 2229(89).
424. Mėški gėmis, mėški augis parein numo svirpliu čypti (*Svirtis*).
LTR 1011(329).
425. Miški gėmis, miški augis, pareja į numus – mėšku sobin ruoda
(*Svirtis*). LTR 2229(97).
426. Graži panelė visą svieta rėkdo
(*Svogūnas*). LTR 1794(225).
427. Trumps drūts vuokietuks puo karklynus
šokinie, kurapakas baida (*Šepetys*).
LTR 2229(77).
428. Žyds su barzda, žyda barzduo rakštis
(1. Daržinėje sukrautas *šienas* ir jame
įsmeigta pešyklė. 2. Vyro lyties
organai). LTR 2229(83).

⁴⁴ Šios mįslės variantuose, užrašytuose kitose vieto-
vėse, vietoj *žvakės* paprastai būna *nendrė*. Čia
greičiausiai pateikėjas susimaišė.

⁴⁵ *Pikas* – smaili viršūnė.

⁴⁶ Atsakymas nepateiktas. Lyginant tekstą su šios
mįslės užrašymais iš kitų vietovių, galima teigti,
jog greičiausiai atsakymas yra *lietus*, nors pavie-
niuose variantuose būna ir *dalgis*.

⁴⁷ *Kinis* – lizdas, gūžta.

⁴⁸ *Veselė* – vestuvės; prk. didelis triukšmas.

429. – Vingurgurkli, kur vingiuoji?
– Tyliek, mauri⁴⁹ praskustuoji (*Upelio* ir pievos pasikalbėjimas).
LTR 2229(92).
430. Visas apžėlęs, vidury skylė (*Vainikas*). LTR 1794(221).
431. Važiuoju ratūs ne ratūs, sugavau paukštį ne paukštį, nopešiau plunksnas ne plunksnas, sujiedžiau miesą ne miesą (Važiuoju *valtyje*, sugaunu žuvį, ją iškepu ir suvalgau). LTR 2229(80).
432. Vėsas apžielis, tik galielis pliks (*Vanta*). LTR 2229(98).
433. Cilingu lingu ant aukšto kalno sidabro galva, kanapių uodega (*Varpas*). LTR 1794(226).
434. Po ledu žirklys (*Vėžys*). LTR 7175(275).

Minklės

435. Kas unt pasaulia yra par vis tumsiesnis? (*Aklasis*) LTR 2229(106).
436. Kas unt vėsa pasaulia yra saldiesnis? (*Miegas*) LTR 2229(90).
437. Kas unt svieta yra par vis smutniesnis? (*Mirtis*) LTR 2229(99).
438. Kas unt svieta yra par vis linksmiesnis? (*Pavasaris*) LTR 2229(108).
439. Kas unt visos pasaulės yra baguotiesnis? (*Ruduos*) LTR 2229(109).
440. Kas unt pasaulia yra par vis šveisiesnis? (*Saulė*) LTR 2229(107).
441. Kas unt pasaulia yra par vis tvirtiesnis? (*Ugnis*) LTR 2229(91).

Etiketo formulių parodijos, erzinimai ir juokavimai

442. Aik pirmiau, o aš aidams slinkstį apšėksu. LTR 1011(57).
443. Apšik kulį – būsi bajors. LTR 1011(64).
444. Aš ne šunėis giminės, nepavydu mergos subinės. LTR 1011(71).
445. Aš tavi myliesu – vilku nešont pakyliesu. LTR 1011(73).
446. Su garadu⁵⁰ plonu – par abodu šonu, su garadu minkštu – par abodu inkstu, su garadu kėitu – par abodu rėitu. LTR 1011(162).
447. Jons – lenkų pons. LTR 1011(195).
448. Jau sauleli ont laidos, vėsas mergas ont traidos. LTR 1011(201).
449. Kur buvai šaltąją žiemą, kad nenušalai? [šaltąją žiemą iššalo visi kvailiai]. LTR 1202(230).
450. Gana, gana, kad tu pana. LTR 1011(237).
451. – Vėsi mondros, kas tas kiaules beganys?
– Aš unt tavėis jodiesu, tu mon kiaules sukiniesi. LTR 1011(267).
452. – Noriu gerti.
– Kur buvai, kad gervės lėkė? LTR 1202(250).
453. Vėdarų kriaučius [*pajuokimas*]. LTR 1202(295).
454. Susitiksim garbarnė⁵¹ ant gembelės⁵². LTR 1202(337).
455. Gaidžio sekretorius. LTR 1202(381).
456. *Še špygą, važiuok į Rygą, nupirk diedukui pyragą ir tabokos.
LTR 1202(471).
457. Baisiai šviesus, turbūt dar nevalgęs [*sako kam užstojus šviesą*].
LTR 1202(563).

⁴⁹ *Maurė* – pilna maurų (plūdenų).

⁵⁰ *Garadas* – tvoros basliukas, mietas, statinis.

⁵¹ *Garbarnė* – kailių ir odų raugykla, dirbtuvė.

⁵² *Gembė* – medinis kablys sienoje.

458. *Ot pasiutę jų liežuviai, tik atsilaikiau viena prieš devynis.
LTR 1202(670).
459. Miesčiuonis – išdyki žmuonis [*sako miesčionys*]. LTR 1202(681).
460. Kol sveiks buvau, suvalgiau septynis kleckus, dabar išvirik šešis,
tik didesnius [*sako žmonai ligonių apsimitęs vyras*].
LTR 1202(683).
461. Ieškok, kol aš tebesu [*sako ieškant kokio nors daikto*].
LTR 1202(794).
462. – Apstok bagotesnį, daugiau gausi [*sako apstotasis*].
– Užteks ir tavęs [*sako apstojusysis pajuokti*]. LTR 1202(1069).
463. – Jonai, Jonai! Kelki kultū!
– Dar tebeįžu⁵³ [*juokiasi valgydami žirnių brandis*⁵⁴].
LTR 1202(1175).
464. Ant Mateuš kepaluš⁵⁵ vels pramuš. LTR 1202(1275).
465. Kaip Tu man, Dieve, taip aš Tau: Tu mane sutvėrei,
aš Tave padirbau (*Kristaus kančią*). LTR 1202(1368).
466. Kaip Tu man Dieve, taip aš Tau: Tu mane sutvėrei,
aš Tave padirbau ir pragėriau. LTR 1202(1370).
467. Mats mato, Mats mato,
Mats šūdą temato. LTR 1794(151).
468. Domininkas – alaus darbininkas,
Kajetonas – veselių patronas. LTR 1794(153).
469. – Mama, ką verdi valgyti?
– Rymo ridiko, pastarnoko bizdiko. LTR 1794(218).
470. Be kirvia monėis nepaimsi. LTR 2229(66).
471. Ko siunti, ar veselį junti? LTR 2229(67),
472. – Gerą rytą.
– Prašom kas rytą. LTR 7175(9).
473. Vakaras labas, tik žmonės nelabi. LTR 7175(10).
474. Saldžių sapnų su karčiais pipirais. LTR 7175(11).
475. – Ačiū už šilimą.
– Pabučiuok savo mylimą. LTR 7175(12).
476. Ko žiūri, kreivasūri [*jei koks žmogus žiūrėdavo įsistebeilijęs į kitą,
šis pasakydavo taip*? LTR 7175(143).
477. Kuci šunį, o ne muni [*kai ką nors reikia atnešti*]. LTR 7175(159).
478. Ne mane mokyk, o šunį šakaliukais persti išmokyk geriau
[*patartas draugas atsako*]. LTR 7175(161).
479. Na, miegrūgti, ar jau išrūgai [*kai atsikelia*? LTR 7175(162).

Grasinimai, keiksmi, prakeiksmi

480. Aš tavi išginsu į pipėrų žemį.
LTR 1011(72).
481. Balamūta⁵⁶ šmots⁵⁷. LTR 1011(276).
482. Kad Tave įdėtų į armotą⁵⁸ ir šautų
į velnių būrį! LTR 1202(396).
483. Tikra snarglių koplyčia. LTR 1202(476).

⁵³ *Suižėti* – sudužti, subyrėti.

⁵⁴ *Brandis* – ankštis.

⁵⁵ *Kepalušas* – skrybėlė.

⁵⁶ *Balamūtas* – išdykėlis, suvedžiotojas, apgavikas.

⁵⁷ *Šmotas* – atskira kokio daikto dalis, gabalas.

⁵⁸ *Armota* – patranka.

484. Šėtone mieliausis. LTR 1202(1057).
 485. Eik prie velnių autų skalbti [sako jaunimas]. LTR 1202(1078).
 486. Vyžena maskolėni! LTR 2229(18).
 487. Tylėk, pliuurza⁵⁹, gausi per murzą⁶⁰ [kada barasi!]. LTR 7175(158).

Garsų pamėgdžiojimai

488. Gaidys gieda: „Tėtė Ryguo!“ LTR 817(23).
 489. O pasilipęs ant tvoros gieda jau šitaip:
 „Ka-ka-ry-kū! Plika mona bomba, neėlgs puona omžius!“
 LTR 817(24).
 490. Blezdinga: „Nu ryta lapyni⁶¹,
 Vakara lapyni,
 Nuors ėr pastyrk!“
 LTR 817(25).
 491. Blezdinga:
 Ta mon dyva, ta mon dyva,
 Kap tuos mergis myž:
 Ne skyelis, ne galeli,
 Ne kuoki nuočyna⁶².
 LTR 817(26).
 492. „Saugok akis, saugok akis“ – sako susitikę šunys.
 LTR 1202(782).

Pasakė

- Anužis Pranas, gyv. Šiaudinės k. – 21, 255, 332.
 Augustinavičienė Bronė, gyv. Dusų k. – 163, 394, 395.
 Bartkienė J., 43 m., gyv. Rudikių k. – 254, 293, 324–328.
 Bučienė Marytė, 60 m., gyv. Papilėje – 113.
 Čepulis Pranas, 57 m., gyv. Gumbakių k. – 24, 25, 64, 93, 94, 118, 119, 147–149, 258.
 Čupkova Olga, 86 m., gyv. Papilėje – 59, 114, 173.
 Dauginienė (Jarušavičiūtė) Ieva, 72 m., gyv. Mickiškės k. – 270.
 Daunienė Ona, 73 m., gyv. Būriškių k. – 82, 83, 367.
 Daunienė Ona, 87 m., gyv. Skabeikių k. – 472–475.
 Gaučienė Ona, 60 m., gyv. Dumbrių k. – 80, 81, 256, 294, 336–338.
 Gričius Domas, gyv. Ūrbonaičių k. – 216, 477–479, 487.
 Ivoškienė Ona, gyv. Papilėje – 58, 339.
 Jankienė Ona, 67 m., gyv. Krioklių k. – 62, 84–89, 144, 145, 202, 203, 217, 257, 346, 399, 401, 405, 407, 408, 412, 415, 418, 419, 422, 434.
 Jasienė Emilija, 53 m., gyv. Papilėje – 342, 343, 476.
 Kanaravičiūtė Enastazija, 76 m., gyv. Papilėje – 60, 61, 115, 116, 366.
 Kulvelis Jonas, 47 m., gyv. Žilių k. – 424.
 Kuplastienė Ona, 75 m., gyv. Bausko k. – 488–491.
 Labanauskas Petras, 52 m., gim. Dauginių k., gyv. Papilėje – 340, 393.
 Labanauskienė Zofija, gyv. Papilėje – 323, 329, 330.
 Lušienė Justina, gyv. Papilėje – 334–335.
 Milevičienė Zuzana, 57 m., gyv. Gumbakių k. – 22, 23, 63, 90–92, 117, 146, 174–177, 204, 218, 219, 369.
 Nenurodyti pateikėjai, gyv. Akmėnės apylinkėse – 34, 35, 192, 193, 305–309, 382, 383.
 Nenurodyti pateikėjai, gyv. Baublių, Krioklių, Pagamės, Šėmetaičių kaimuose – 19, 20, 38, 57, 79, 110–112, 123, 124, 172, 200, 201, 252, 253, 269, 289–292, 322, 363–365, 396–398, 400, 403, 404, 406, 409, 411, 413,

⁵⁹ Pliurza – plepys, tauškalius, niekakalbis.

⁶⁰ Morza, murza – burna, veidas.

⁶¹ Lapienė – lapų sriuba.

⁶² Nočyna – įnagis.

414, 416, 417, 420, 421, 423, 425, 427–429, 431, 432, 435–441, 470, 471, 486.
 Nenurodyti pateikėjai, gyv. Bausko k. – 11–18, 26, 36, 37, 41–44, 55, 56, 75–77, 106–109, 139–142, 151, 154–161, 171, 179–182, 194–198, 211–215, 227–231, 238–249, 263–267, 271, 281–288, 310–321, 356–361, 370, 371, 384–392, 452–466, 482–485, 492.
 Nenurodyti pateikėjai, gyv. Gamėnų, Pagamės, Šėmetaičių kaimuose – 3–10, 27–33, 39, 40, 48–54, 65–74, 98–105, 121, 122, 128–138, 152, 153, 165–169, 183–191, 205–210, 221–226, 234–237, 259–262, 272–280, 298–304, 348–355, 375–381, 442–450, 480, 481.
 Nenurodyti pateikėjai, gyv. Latvėlių k. – 372–374.
 Nenurodyti pateikėjai, gyv. Pagamės ir Šėmetaičių kaimuose – 78, 162, 199, 250, 251, 362, 402, 410, 426, 430, 433, 467–469.
 Nenurodyti pateikėjai, gyv. Papilės vls. – 1, 2, 47, 97, 150, 164, 178, 220, 295, 296, 297, 347.
 Norvydienė Ona, 90 m., gyv. Papilėje – 368.
 Petrikauskienė O., gyv. Skabeikių k. – 323, 331.
 Repšienė Konstancija, gyv. Ūrbonaičių k. – 46, 344, 345.
 Stravinskienė Sofija, 62 m., gyv. Gumbakių k. – 95, 96, 120.
 Šiūšienė Bronė, gyv. Daubiškių k. – 341.
 Šukienė Emilija, gyv. Barvėdžių k. – 143.

Užrašė

Anužis Valentinas 1973 m. – 21, 255, 332.
 Augustinavičius Vladas 1973 m. – 163, 394, 395.
 Bagatina Ala 1973 m. – 59, 114, 173.
 Bartkutė A. 1973 m. – 254, 293, 324–328.
 Beleckytė Irena 1973 m. – 46, 344, 345.
 Čepulytė V. 1973 m. – 22–25, 63, 64, 90–96, 117–120, 146–149, 174–177, 204, 218, 219, 258, 369.
 Daunytė Regina 1973 m. – 82, 83, 367.
 Daunytė Zita 1973 m. – 80, 81, 256, 294, 336–338.
 Gedutis Kostas 1937 m. – 11–18, 36, 37, 41–44, 55, 56, 75–77, 106–109, 140–142, 154–161, 171, 194–198, 211–215, 227–231, 238–249, 263–267, 281–288, 310–321, 356–361, 384–392, 449, 452–466, 482–485, 492.
 Gričiūtė Janina 1973 m. – 216, 477–479, 487.
 Grigas Kazys 1955 m. – 270.
 Jankutė Danutė 1973 m. – 62, 84–89, 144, 145, 202, 203, 217, 257, 346, 399, 401, 405, 407, 408, 412, 415, 418, 419, 422, 434.
 Jaraminaitė Elena 1973 m. – 143.
 Jasaitė Liuda 1973 m. – 342, 343, 476.
 Jasaitė Stefa 1973 m. – 58, 339.
 Kazlauskas Kazys 1936 m. – 3–10, 27–33, 39, 40, 48–54, 65–74, 98–105, 121, 122, 128–138, 152, 153, 165–169, 183–191, 205–210, 221–226, 234–237, 259–262, 272–280, 298–304, 348–355, 375–381, 424, 442–448, 450, 451, 480.
 Kazlauskas Kazys 1938 m. – 78, 162, 199, 250, 251, 268, 362, 402, 410, 426, 430, 433, 467–469.
 Kazlauskas Kazys 1940 m. – 19, 20, 38, 45, 57, 79, 110–112, 123, 124, 172, 200, 201, 252, 253, 269, 289–292, 322, 363–365, 396–398, 400, 403, 404, 406, 409, 411, 413, 415–417, 420–423, 425, 427–429, 431, 432, 435–441, 470, 471, 486.
 Labanauskas Sigitas 1973 m. – 323, 329, 330.
 Labanauskienė Birutė 1973 m. – 340, 393.
 Lingytė Zosė 1936 m. – 372–374.
 Lušytė Vida 1973 m. – 334–335.
 Majauskas Stasys 1936 m. – 26, 151, 179–182, 271, 370, 371.
 Majauskas Stasys 1937 m. – 34, 35, 192, 193, 305–309, 382, 383.
 Malinauskaitė D. 1973 m. – 341.
 Pakalniškis Vladas 1930 m. – 1, 2, 47, 97, 150, 164, 178, 220, 295–297, 347.

Parnaruskaitė Nijolė 1973 m. – 113.
 Petrikauskaitė Z. 1973 m. – 323, 331.
 Putinaitė Genovaitė 1973 m. – 368.
 Štaras Jonas 1973 m. – 60, 61, 115, 116, 366.
 Zerveckaitė Albina 1973 m. – 472–475.

Tautosakos rinkinius sudarė

Kirlys Jonas – LTR 69.
 Lechauskienė Rita – LTR 7175.

Papilės apylinkių tautosakos rankraščių ir garso įrašų bibliografija

Parengė Povilas Krikščiūnas

Bibliografija apima Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno, Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvo ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus turimą medžiagą. Gali būti, kad mums rūpimos medžiagos yra ir kitose įstaigose ar privačiose kolekcijose. Tokia medžiaga menčiau reklamuojama, rečiau skelbiama. Visą ją sulasioti vargu ar įmanoma, tad apsiribota didžiausių Lietuvos folkloro saugyklų fondais.

Anotuojama rankraštiniai šaltiniai ir garso laikmenose fiksuota tautosaka. Po tamsiu šriftu nurodytų šifrų vardijami šaltiniuose esantys tautosakos žanrai ar kitokie aprašai, skliausteliuose nurodant jų eilės numerius. Šie numeriai būsiamiems skaitytojams ypač pravars vartant storus vieno rinkėjo rankraščius arba kolektyvinius darbus (juose labai dažnai būna įvairiausių vietovių tautosakos). Taip pat nurodoma rinkėjai, užrašymo laikas ir gyvenvietės, kuriose tautosaka užfiksuota.

***

Lietuvių mokslo draugijos rinkiniai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne

LMD I 608: 1 anekdotas (9). Užrašė J. Jankevičiūtė 1926 m. Papilėje.

LMD I 779: 3 dainų tekstai (1–3). Užrašė Juozas Kupstys Papilėje.
Metai nenurodyti.

LMD I 1012: 51 dainos tekstas (1–6, 8–52) ir 1 anekdotas (7).
Užrašė K. Barauskas 1910 m. Papilėje.

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas

LTR 69: 6 dainų tekstai (50–53, 70, 71), 1 anekdotas (502),
2 pasakos (501, 503), 51 patarlė ar priežodis (282–332), 17 burtų,
tikėjimų ar orų spėjimų (333–349). Užrašė Vieksniū vid. m-klos
mok. Vladas Pakalniškis 1930 m. Gamėnų, Jūnlaukių ir Purvių
kaimuose. Vadovas mokyt. J. Kirlys.

LTR 230: 22 dainų tekstai (1–22). Užrašė A. Raustis Draginių,
Doveitlaukių, Kiškių, Mėdvalakių kaimuose. Rankraštyje yra pastaba:
„Atrašė mokytojas J. Rimkus iš Šiaulių“.

- LTR 550:** 23 dainų tekstai (73–77, 155–159, 181–189, 381–384). Užrašė J. Gedaminskaitė, J. Gričius ir V. Navickis Papilėje, Avižlių ir Beržėnų kaimuose. Metai nenurodyti.
- LTR 817:** 27 dainų tekstai (1–4, 7, 9–11, 15, 18–21, 29–31, 36–38, 40–430), 3 sakmės (8, 13, 14), 1 anekdotas (22), 5 patarlės (12/1-3), 4 garsų mėgdžiojimai (23–26), 3 papročių aprašai (6, 32, 35), 1 tikėjimas (27), 1 orų spėjimas (28), 2 liaudies medicinos receptai (16, 17). Užrašė Stasys Majauskas 1936 m. Bausko ir Žardėlių kaimuose.
- LTR 850:** 9 dainų tekstai (21–29), 18 žaidimų (36–38, 59–73), 3 pasakos (18, 31, 58), 7 sakmės (19, 30, 32–35, 39), 1 anekdotas (20), 17 patarlių ir priežodžių (1–17), 7 papročių aprašai (40–46), 11 tikėjimų (47–57). Užrašė Stasys Majauskas 1936 m. Bausko kaime.
- LTR 898:** 2 tikėjimai (152, 207). Užrašė Aleksandras Urbonas 1936 m. Papilėje.
- LTR 935:** 4 dainų tekstai (6, 7, 30, 31), 1 pasaka (1), 22 sakmės (9–29, 34), 6 padavimai (2–5, 32, 33), 6 patarlės (8/1-6), 11 burtų ir tikėjimų (35–45). Užrašė Zosė Lungytė 1936 m. Papilės apylinkėse. „Pavasario“ mergaičių sąjungos Papilės kuopos rinkinys.
- LTR 937:** 6 dainų tekstai (3–6, 8, 21), 1 pasaka (9), 17 sakmių (1, 2, 7, 10–12, 14–19, 22–24, 26, 27), 2 pasakojimai (13, 25), 1 anekdotas (29), 1 papročių aprašas (20) ir 10 tikėjimų (28/1-10). Užrašė Stasys Majauskas 1936 m. Bausko kaime.
- LTR 987:** 1 dainos tekstas (21), 4 žaidimai (25–28), 2 pasakos (8, 19), 13 sakmių (1–3, 9–15, 20, 23, 24), 13 pasakojimų (34–46), 2 papročių aprašai (16, 17), 11 tikėjimų (18/1-10, 22) ir 8 liaudies medicinos receptai (4–6, 29–33). Užrašė Stasys Majauskas 1936 m. Bausko kaime.
- LTR 1011:** 2 dainų tekstai (325, 326), 324 patarlės ir priežodžiai (1–324), 8 mįslės (327–334). Užrašė Kazys Kazlauskas 1936 m. Gamėnų, Pagamės, Šėmetaičių, Žilių kaimuose.
- LTR 1012:** 10 dainų tekstų (1–10), 1 pasaka (17), 6 sakmės (11–16). Užrašė Kostas Gedutis 1936 m. Bausko kaime.
- LTR 1056:** 21 pasaka (1–12, 44–49, 52–54), 17 sakmių (13, 14, 18–21, 24–28, 39, 40, 42, 43, 50, 51), 6 pasakojimai (15–17, 22, 23, 41) ir 10 tikėjimų (29–38). Užrašė Zosė Lungytė 1937 m. Latvėlių ir Šiliškių kaimuose.
- LTR 1141:** 4 dainų tekstai (20₁, 20₂, 20₃, 20₄), 13 ratelių ir šokių (26–38), 2 pasakos (25, 42), 1 sakmė (61), 3 pasakojimai (1–3), 15 mįslių (4–18), 30 patarlių ir priežodžių (19/1-25, 39–41, 41a), 1 žegnonės parodija (97), 9 papročių aprašai (20–24, 86, 96, 98, 99), 28 tikėjimai (43–46, 59, 50, 69–85, 87–90, 95), 12 orų spėjimų (47–58), 11 liaudies medicinos žinių ar receptų (62–68, 91–94). Užrašė Stasys Majauskas 1937 m. Bausko kaime.
- LTR 1197:** 6 dainų tekstai (1–3, 5–7), 3 pasakos (15, 19, 32), 4 sakmės (20, 21, 25, 26), 2 padavimai (17, 18), 6 pasakojimai (22, 23, 24, 27, 30, 31), 1 anekdotas (29), 5 liaudies medicinos ir veterinarijos receptai (33–37). Užrašė J. Karčiauskas 1937 m. Jonaičių I kaime. Viekšnių valst. progimnazijos literatūros mėgėjų būrelio rinkinys. Vadovas mokyt. Martynas Stonys.
- LTR 1202:** 3 sakmės (1401–1403) ir 1400 patarlių bei priežodžių (1–1400). Užrašė Kostas Gedutis 1937 m. Bausko kaime.
- LTR 1260:** 104 dainų tekstai (8–17, 33–41, 42–65, 92–95, 97–136, 185–195, 197–202) ir 22 rateliai (66–69, 74–91). Užrašė Rokas Pocius 1937 m. Barvėdžių, Biliūniškių, Būriškių,

Gamėnų, Kálniškių, Kiňkių, Klaišių, Latvėlių, Pagamės, Vienraňkių kaimuose ir Papilėje.

LTR 1268: 1 dainos tekstas (185). Užrašė Povilas Miliušis 1937 m. Dusų kaime.

LTR 1308: 9 dainų tekstai (6, 7, 70–77), 5 sakmės (1–5), 4 tikėjimai (8–11), 58 liaudies medicinos receptai (12–69). Užrašė Zosė Lungytė 1937 m. Papilės valsčiuje.

LTR 1320: 44 dainų tekstai (8–51), 4 anekdotai (1–4), 2 sakmės (5, 7), 1 padavimas (6). Užrašė Stasys Majauskas 1937 m. Bausko, Purvių ir Vienraňkių kaimuose.

LTR 1402: 419 atsakymų į „Ūkiškosios tautosakos rinkimo programos“ klausimus. Kolektyvinis darbas iš Papilės apylinkių kaimų. Papilės JŪR 1937 m. rinkinys. Vad. Šliauteris.

LTR 1432: 18 dainų tekstų (144–153, 316–323). Užrašė Julija Šukytė 1938 m. Bìtpolių, Kiňkupių, Kiňkių, Pùžiškių kaimuose. Žagārės valst. progimnazijos mokinių rinkinys. Vadovas mokyt. J. Kirlys.

LTR 1443: 1 žaidimas (24), 2 pasakos (1, 2), 6 sakmės (3, 4, 9, 15–17), 12 tikėjimų ir burtų (6–8, 10, 12–14, 18, 19, 21–23), 1 orų spėjimas (5), 2 liaudies medicinos receptai (11, 20). Užrašė Zosė Lungytė 1938 m. Latvėlių kaime.

LTR 1444: 31 liaudies medicinos receptas. Užrašė Zosė Lungytė 1938 m. Papilės valsčiuje.

LTR 1517: 19 dainų tekstų (6–24), 2 pasakos (1, 4), 1 greitakalbė, 1 papročių aprašas (3), 1 burtas (2). Užrašė Stasys Majauskas 1938 m. Bausko kaime.

LTR 1622: 20 dainų tekstų (1–20), 3 tikėjimai (28, 29, 31), 2 orų spėjimai (30, 32). Užrašė Kazys Kazlauskas 1938 m. Pùsbaublių kaime. Vieksnių valst. progimnazijos literatūros mėgėjų būrelio rinkinys.

LTR 1794: 141 dainos tekstas (1–8, 12–142, 235, 236), 5 pasakos (227–231), 3 sakmės (232–234), 9 mįslės (9, 10, 220–226), 4 juokavimai (216–219), 18 tikėjimų (169, 170, 173, 177, 178, 180–182, 187–189, 193–198, 208), 6 orų spėjimai (171, 172, 175, 185, 186, 209), 23 liaudies medicinos ar veterinarijos receptai (174, 176, 179, 183, 184, 190–192, 199–207, 210–215). Užrašė Kazys Kazlauskas 1938 m. Pagamės ir Šėmetaičių kaimuose. Pridėta kai kurių pateikėjų trumpos biografijos bei charakteristikos.

LTR 1820: 4 dainų tekstai (11–14), 4 pasakos (3–6), 2 tikėjimai (1, 2), 4 liaudies medicinos ar veterinarijos receptai (7, 8–10). Užrašė Zosė Lungytė 1938 m. Papilėje, Latvėlių ir Šiliškių kaimuose.

LTR 1821: 20 dainų tekstų (2–21, 25, 26), 2 pasakos (1, 24) ir 4 tikėjimai (22, 23, 27, 28). Užrašė Zosė Lungytė 1938 m. Papilėje ir Latvėlių kaime.

LTR 1941: 5 pasakos (1, 2, 7, 8, 10), 5 sakmės (9, 19–22), 4 pasakojimai (18, 23–25), 5 papročių ir darbų aprašai (3–6, 17), 6 tikėjimai (11–16). Užrašė Zosė Lungytė 1939 m. Papilėje, Latvėlių ir Vienraňkių kaimuose.

LTR 1946: 2 sakmės (105, 106) ir 2 mįslės (107, 108). Užrašė Kùpiškio valst. gimnazijos mokytojas M. Stonys 1938 m. Papilėje ir Paklišių kaime.

LTR 1972: 36 dainų tekstai (4–10, 16–43, 48), 3 pasakos (1, 12, 15), 1 sakmė (14), 1 padavimas (13), 1 pasakojimas (2), 2 liaudies medicinos receptai (46, 47). Užrašė Zosė Lungytė 1939 m. Papilėje, Latvėlių ir Skabeikių kaimuose.

LTR 2062: 34 dainų tekstai (66–99). Užrašė Jonas Kelmickas 1939 m. Purvių I kaime.

- LTR 2229:** 9 dainų tekstai (1–9), 4 pasakos (110–113), 64 patarlės ir priežodžiai, 36 mįslės (74–109), 18 tikėjimų (114–131). Užrašė Kazys Kazlauskas 1940 m. Pagamės kaime.
- LTR 2367:** 5 dainų tekstai (29–33). Užrašė Antanas Daunys prieš 1940 m. Papilės valsčiuje. Mažeikių valst. gimnazijos mokinių rinkinys. Vad. nenurodytas.
- LTR 2498:** 46 dainų tekstai (15–42, 45–68, 73–76), 12 sakmių (2, 4–13), 1 pasakojimas (3), 1 juokavimas (14) ir 18 tikėjimų (1/1–18). Užrašė S. Daunys 1943 m. Auksučių, Mickiškės, Užbrascių ir Tautgalių kaimuose.
- LTR 2585:** 5 dainos su melodijomis (5, 16, 17, 20, 21). Užrašė Antanas Skrickis Papilėje. Metai nenurodyti. **LTRF** –.
- LTR 2810:** 2 dainų tekstai (120, 130)¹. Užrašė P. Juodelis Papilėje. Metai nenurodyti. Jurgio Dovydaičio rinkinys, sudarytas iš įvairių rinkėjų užrašų.
- LTR 2924:** 1 pasaka (148). Užrašė I. Buivydaitė 1922 m. Traidžių kaime. Kelmės V. Putvinskio pradžios m-klos mokinių rinkinys (vad. Vincas Staugaitis).
- LTR 2938:** 72 dainos su melodijomis (139–163, 165–211), 2 pasakos (164, 171) ir 1 patarlė (154a). Tekstus užrašė Kazys Grigas, melodijas – Bronius Uginčius 1955 m. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tautosakinėje ekspedicijoje Jonaičių, Rimšių, Šiliškių kaimuose ir Papilėje.
- LTR 2956:** 15 dainų tekstų (1–15). Iš savo atminties užrašė Marija Limantienė 1955 m. Šiliškių kaime.
- LTR 3115:** 16 dainų tekstų (339–354). Užrašė Z. Žilytė apie 1948 m. Papilėje. Pānevėžio mergaičių gimnazijos mokinių rinkinys. Vad. Petras Butėnas.
- LTR 3665:** 1 daina su melodija (1206). Tekstą užrašė M. Vaitulevičiūtė, melodiją – V. Juodpusis 1964 m. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tautosakinėje ekspedicijoje² Papilėje.
- LTR 4623:** 46 dainos su melodijomis (51–71, 82–106). Į mg. juostą įrašė Ventos vid. m-klos mokinės B. Adomaitytė ir Z. Gauryliūtė 1974 m. Purvių II kaime. Tekstus Lietuvių kalbos ir literatūros institute iššifavo R. Bartaševičiūtė 1981 m., melodijas – B. Ambraziejus 1987 m. **LTRF mg. 1555–1557.**
- LTR 5662:** 26 dainų tekstai (1, 2, 17, 18, 31–43, 45, 46, 50–56), 11 sakmių (5–8, 10–13, 15, 19, 20), 5 anekdotai (3, 4, 28, 29, 47), 12 pasakojimų (9, 14, 16, 21–23, 25–27, 30, 48, 49), 1 juokavimas (44) ir 1 tikėjimas (24). Užrašė Šiaulių pedagoginio instituto studentė Z. Stulpinaitė 1978 m. Papilėje ir Pelkėlės kaime.
- LTR 5663:** 346 atminimai (1–346). Surašė Irena Lipskytė 1978 m. Papilės apylinkėse.
- LTR 6563:** 208 antkapių užrašai iš Papilės miestelio kapinių (1–208). Nurašė Papilės S. Daukanto vid. mokyklos 11 kl. mokiniai 1998 m. Vadovė mokyt. Elena Benetytė.
- LTR 7174:** 52 žaidimų ir ratelių aprašai (1–52). Užrašė Papilės S. Daukanto vid. mokyklos mokiniai 1972–1973 metais. Vadovė mokyt. Rita Lechauskienė.
- LTR 7175:** 1 dainos tekstas (14), 270 patarlių ir priežodžių (1–8, 13, 15–60, 62–277), 5 tikėjimai ir burtai (278–281), 5 juokavimai (9–12, 61). Užrašė Papilės S. Daukanto vid. mokyklos mokiniai ir mokytojai 1971–1972 metais. Vadovė mokyt. Rita Lechauskienė.

¹ Neaiškios šių dainų metrikos – padainuota Papilėje Paulinos Prielgauskaitės, tačiau po kitų tekstų nurodoma, kad ji gyvenusi Kelmėje.

² Šioje ekspedicijoje iš Papilėje gimusio ir Kivylių apylinkėje tuomet gyvenusio Antano Karvelio užrašyta 25 pasakos. Jos išmoktos ne tėviškėje, o betarnaujant įvairiose vietovėse, tad į šį sąrašą neįtrauktos.

LTR 7179: 7 dainos su melodijomis³. Užrašė Šiaulių universiteto Edukologijos fakulteto Muzikos didaktikos katedros dėstytoja Donvina Savickienė ir Šiaulių rajono savivaldybės kultūros centro vyr. folklorininkė Birutė Jarošienė 2002 m. „Versmės“ I-klos kompleksinėje ekspedicijoje Papilėje.

LTRF mg. 5169: 2 dainos su melodijomis (127, 128) ir 1 oracija. Įrašė Jurgis Dovydaitis 1987 m. Papilėje. Įrašai nešifruoti.

Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto
Etnomuzikologijos skyriaus tautosakos
rankraštynas ir fonoteka

Visos toliau anotuojamos magnetofono juostos (**KLF 67–87**) įrašytos per 1981 m. Lietuvos muzikos akademijos studentų tautosakinę ekspediciją. Nurodomi tik juostų numeriai, nes įrašai saugomi nešifruoti.

KLF 67: 38 dainos su melodijomis (1–38). Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas ir J. Šemetaitė Papilėje.

KLF 68: 24 dainos su melodijomis (1–24). Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas, J. Šemetaitė ir A. Jasinevičiūtė Papilėje.

KLF 69: 76 dainos su melodijomis (1–76). Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas ir J. Šemetaitė Papilėje ir Barvėdžių kaime.

KLF 70: 14 dainų su melodijomis (1–14). Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas ir J. Šemetaitė Barvėdžių kaime.

KLF 71: 33 dainos su melodijomis (1–33). Į mg. juostą įrašė R. Sliužinskas ir J. Šemetaitė Barvėdžių kaime.

KLF 72: 23 dainos su melodijomis (15–37). Į mg. juostą įrašė A. Bružas ir V. Barkauskas Kálniškių kaime.

KLF 73: 41 daina su melodijomis. Į mg. juostą įrašė A. Bružas ir V. Barkauskas Šiaudinės kaime.

KLF 74: 21 daina su melodijomis. Į mg. juostą įrašė R. Juknevičiūtė ir R. Mielkutė Papilėje.

KLF 75: 19 dainų su melodijomis (1–19). Į mg. juostą įrašė R. Juknevičiūtė ir R. Mielkutė Papilėje.

KLF 76: 34 dainos su melodijomis (1–34). Į mg. juostą įrašė R. Juknevičiūtė ir R. Mielkutė Dumbrių kaime.

KLF 77: 15 dainų su melodijomis (1–15). Į mg. juostą įrašė R. Juknevičiūtė ir R. Mielkutė Dumbrių kaime.

KLF 78: 7 dainos su melodijomis (5, 6, 20–24). Į mg. juostą įrašė V. Drukteinytė ir R. Vigelytė Avižlių k. ir Papilėje.

KLF 79: 43 dainos su melodijomis (1–43). Į mg. juostą įrašė V. Drukteinytė ir R. Vigelytė Kálniškių k. ir Papilėje.

KLF 80: 19 dainų su melodijomis (1–19). Į mg. juostą įrašė I. Pogorelkovaitė ir R. Mikelevičiūtė Avižlių k. ir Papilėje.

KLF 81: 36 dainos su melodijomis (1–36). Į mg. juostą įrašė I. Pogorelkovaitė ir R. Mikelevičiūtė Eglesių k. ir Papilėje.

KLF 82: 32 dainos su melodijomis (1–32). Į mg. juostą įrašė I. Pogorelkovaitė ir R. Mikelevičiūtė Purvių k. ir Papilėje.

KLF 83: 40 dainų su melodijomis (1–40). Į mg. juostą įrašė V. Daniliauskienė ir J. Vaitulionytė Pagamėnų bei Šemetaičių kaimuose ir Papilėje.

KLF 84: 46 dainos su melodijomis (1–46). Į mg. juostą įrašė V. Daniliauskienė ir J. Vaitulionytė Šemetaičių k. ir Papilėje.

³ Rinkinyje yra dar 4 dainos, užrašytos Kairiškių k., ir 4 patarlės iš Daubiškių kaimo. Šie kaimai priklausė Tryškių ir Viekšnių valsčiams.

KLF 85: 43 dainos su melodijomis (1–43). Į mg. juostą įrašė V. Daniliauskienė ir J. Vaitulionytė Klaišių k. ir Papilėje.

KLF 86: 50 dainų su melodijomis (1–50). Į mg. juostą įrašė V. Daniliauskienė ir J. Vaitulionytė Gumbakių, Klaišių k. ir Papilėje.

KLF 87: 39 dainos su melodijomis (1–39). Į mg. juostą įrašė V. Daniliauskienė ir J. Vaitulionytė Gumbakių k. ir Papilėje.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

VUB, f. 81–964: 1 dainos tekstas, 2 pasakojimai, 7 patarlės bei priežodžiai, 24 mįslės, 11 tikėjimų, 22 orų spėjimai, 4 liaudies medicinos ir veterinarijos receptai⁴. Užrašė Barvėdžių aštuonmetės mokyklos mokiniai 1970, 1972–1976 metais. Vadovas nenurodytas. Tautosaka iš mokyklos muziejaus.

---

⁴ Ir puslapiai, ir tekstai rinkinyje numeruoti neiš-
tusiai, todėl nurodomas tik bendras tekstų kiekis.

Lazdynų Pelėda Paragiuose

Leopoldas Rozga

Seno parko apgobta Paragių sodyba, esanti 13 km į vakarus nuo Papilės, brangi ne tik šio krašto gyventojams, bet ir kiekvieno kultūringo lietuviuo sielai. Čia Lazdynų Pelėdos lizdas. Dvi Paragių dvaro savininko Nikodemo Ivanausko dukros – Sofija Pšibiliauskienė ir Marija Lastauskienė – čia ilgai gyveno, čia rašė apsakymus, apysakas ir romanus, tapusius lietuvių literatūros fondo savastimi.

Paragių dvarui ne mažiau kaip 200 metų. XIX a. pradžioje jis priklausė Ksaverui ir Karolinai Ivanauskams. Ksaveras Ivanauskas mirė apie 1846 m., kai sūnui Nikodemui buvo tik metukai. Dvarą prižiūrėjo giminės ir kaimynai, kurie, pasak Sofijos Pšibiliauskienės, „lygu kovarniai maitą, plėšė vogė katras sau, palikdami griuvėsiuose kitąsyk labai turtingą dvarą“¹.

Sofija Pšibiliauskienė savo „Autobiografijoje“ tvirtino, kad jai gimus (1867 m.), tėvas buvo „vos 20-us metus pradėjęs“². Jaunas vedęs „taip pat poniškai augintą“ Karoliną Pietrzkevičiūtę 1867 m. rugsėjo 28 d. susilaukė dukters Sofijos. Nikodemas Ivanauskas 1868 m. išvažiavo į Miuncheną, ten baigė dailės akademiją, neilgai gyveno Varšuvoje ir Krokovoje, paskui apsistojo Šiauliuose, kur 1872 m. birželio 1 d. gimė antroji dukra – Marija. Be jų, šeimoje dar buvo brolis Gustavas. Pasak Sofijos, apie 1877 m. šeima grįžo į Pāragius:

„Buvau jau arti dešimties metų mergaitė, kada sugrižome į tėviškę, į Paragius. Sužavėjo mane sodžius, pavasaris buvo pačiame gražume“³.

Paragiuosė sulaukusi paauglystės, Marija išvyko į Varšuvą, pas motinos seserį Jadvygą Svežavskienę, gavo darbo papuošalų dirbtuvėleje, tik vasarą grįždavo pas tėvus. Sofija brendo Paragiuose, puoselėjo naivias jaunystės svajas. Tėvai dukterų neturėjo iš ko leisti į mokslus, skaitymo bei rašto pramokė pats tėvas, dažniausiai savo dirbtuvėje, prie molberto. Sofija Pšibiliauskienė vėliau apie šį savo mokslą rašys:

„Buvo tai kankynė ir jam, ir mums... Tokie ir rezultatai buvo: visa ko po truputį, gerai nieko neišmokome...“⁴

Nepraktiški ir apie ūkį neišmanantys Ivanauskai dvarą nuomojo. Įvairiu laiku Pāragius nuomojosi Taurazų šeima, žydė su dviem sūnumis – Leibke ir Eigicke, Juodeikis. Nuomininkai gyvendavo atskirame pastate. 1923 m. jau buvo susiformavęs Paragių kaimas, kuriame buvo 5 ūkiai su 41 gyventoju. 1959 m. Paragių kaime buvo 45 gyventojai, 1970 m. bebuvo likę 14 žmonių, vėliau prasidėję dideli melioracijos darbai daugumą sodybų nušlavė, liko tik Lazdynų Pelėdos memorialinį muziejų prižiūrintys žmonės⁵.

Paragių dvaras nepriklausomos Lietuvos valstybės metais turėjo 105,96 ha

¹ Lazdynų Pelėda. *Raštai*, Kaunas, 1921, t. 1, p. 12.

² *Ten pat*, p. 11.

³ *Ten pat*, p. 13.

⁴ *Ten pat*, p. 12.

⁵ Rozga L. Darganų sonetai Paragiams, *Vienybė*, Akmenė, 2001, spal. 16.

žemės, buvo mažesnis už aplinkinius dvarus. Gaižausko ir Reginos Rubeževičienės turimo Jakū dvaro valdos siekė 188,95 ha, Stasio Beresnevičiaus Meškėnų dvaras turėjo 224 ha, Zigmo Beresnevičiaus Šiaudinės dvaras – 151,81 ha⁶. Kadangi žemė buvo nuomojama, paskutinė jo savininkė Marija Lastauskienė, jau garsi lietuvių literatūros klasikė, nebuvo sovietų okupacinės valdžios represuota, o dauguma aplinkinių dvarų savininkų 1941 m. birželio mėnesį buvo ištremti, jų žemė perduota paskubomis įsteigtam Kaifriškių tarybiniam ūkiui. Po Antrojo pasaulinio karo dvarų pastatai buvo nugyventi ir suniokoti arba neprižiūrimi patys sunyko. Visoje apylinkėje tarp Šiaudinės bažnytkaimio ir Virvytės upės liko tik Paragių sodyba.

Sofija Ivanauskaitė Paragiuose gyveno iki 1891 m., kuomet persikėlė į gretimą Meškių–Gadoniškių dvarelį pas vyrą Rapolą Pšibiliauską. Apie nelaimingą santuoką ir jos priežastis atvirai yra papasakojusi pati Sofija:

„Galutiną mišinį padarė mūsų jaunose galvose lektūra; priaugdama varčiau knygas, bet nė vienos rimtos, poezija, romanai – buvo tai visas maistas, kuris daugiau atnešė kenksmo, nekaip naudos, žadindamas fantaziją, vesdamas į nesančias valstybes. (...) Svajojimai be jokio rimto darbo vis labiau šakojosi... Ir aš troškau išpraktikuoti su kuo nors kvailybes, išskaitytas romanuose, o čia tinkamos medžiagos idealui sukurti – nė pamatyti.

Turėjau apie 20 metų, kada susipažinau su mano vyru, kuris iš Rusijos gilumos parvažiavo, savo tėvams išmirus, apimti ūkį ir tėviškėlę kaimynijoje.

Buvo tai žmogus nebejaunas, tik metais už mano tėvą jaunesnis, niekam nežinomas nei iš pomėgių, nei iš opinijos; viena tik visi žinojo: esąs alkoholikas ir mėgstąs „plačiai“ gyventi.

Svajojau apie heroizmo darbus, pasišventimą, aukas, ir šit pasirodė man labai gražus tikslas – tapti nupuolusio nusidėjėlio angelu išganytoju...

Neprisiruošus prie gyvenimo, kvaila kaip avis, ar galėjau aš, kad ir norėdama, kieno nors „angelu“ tapti...“⁷

Jau vestuvių dieną idealų kupiną Sofijos sielą ištiko šokas. Svečiams tebesėdint prie vaišių stalo, įgriuvo vidun kaimietė su trimis mažais vaikais. Jos vyro vaikais... Vos susikūrusi šeima bematant susvetimėjo, nusivylė vienas kitu. Vyras pamatė gavęs ne juodadarbę kaimietę, pats dažnai girtuokliaudavo, dienų dienas negriždavo į namus. Netrukus gimė sūnus Stasiukas ir duktė Emilija, didžiausias motinos džiaugsmas, deja, išgyvenusi tik 16 metų.

Čia padarykime trumpą ekskursą į kaimynystėje, už poros kilometrų, buvusius Meškius–Gadoniškius, kuriuose

Seserys
Sofija Pšibiliauskienė
ir Marija Lastauskienė

⁶ Papilės seniūnijos žemėtvarkos tarnybos duomenys.

⁷ Lazdynų Pelėda. *Raštai*, t. 1, Kaunas, 1921, p. 13.

Sofija Pšibiliauskienę 1896 m. vasarą surado Peterburgo universiteto studentas Povilas Višinskis. Rinkdamas medžiagą savo antropologiniam kursiniam darbui, jis nuo palatvijo traukiniu atvyko į Viešknius, pasisvečiavo Pāviryvytės dvare, aplankė S. Daukanto kapą Papilėje, iš čia atkako į Meškius–Gadoniškius. Dar Šiaulių gimnazijoje iš Vlodo Sirutavičiaus jis buvo girdėjęs apie Ivanauskų šeimą, apie į lietuviybę linkusią ir „rašinėjančią“ Sofiją.

„Prie kryžkelės, kur subėgo Papilės ir Viešknių vieškeliai, stovėjo aptriušęs ir apleistas Meškių–Gadoniškių dvaro rūmas. Tamsavo liepų pavėsis, klombose draikėsi nužydėjusių gėlių stagarai. Tik bjauriai lojo šunys. Pasitiko ne dvaro šeimnininkas, o juodbruvė moteris, gyvenimo gerokai paglostytu veidu, gan nevaizdžiai apsirengusi. (...) Po valandžiukės jiedu jau šnekėjosi“⁸.

Taip aną tolimą susitikimą aprašo literatūros tyrinėtojas, Povilo Višinskio biografas Adolfas Sprindis. Jau tuomet Sofija Povilui Višinskiui prisipažino rašanti, susilaukė jo padaršinimo, ir vėliau bus atkakliai raginama rašyti. Ir jai pačiai rašymas buvo atotrūkis nuo niūrios kasdienybės ir nuošalaus kaimo nykumos. 1898 m. „Ūkininko“ laikraštis atspausdino pirmąją jos apsakymą „Našlaitė“. Povilas Višinskis įdėmiai sekė Sofijos kūrybą. 1899 m. vasarą, su Stase Jakševičiūte važiuodamas į Palangą rengti pirmojo lietuviško spektaklio, jis patraukė pro Meškius–Gadoniškius ir Sirutavičių Kaiřiškius, o grįždami po pasisekusio vaidinimo su Gabriele Petkevičaitė-Bite ir Petru Avižoniu užsuko pas Sofiją pasidalinti džiaugsmu ir planais⁹. P. Višinskiui rūpėjo Sofiją supažindinti su Bite, tačiau jos buvo per daug skirtingos, tad artimiau nesusibičiuliavo. Sofija pasiguodusi svečiams, kad vyras taikosi išvažiuoti į Ameriką. Brolis Gustavas, jaunesnis už seseris, baigęs Šiaulių gimnaziją ir kiek pastudijavęs veterinariją, toliau nebesimokąs. Jis irgi linkstąs prie stiklelio, o Marija vargstanti dėl duonos kąsnio Varšuvoje.

Šis apsilankymas trumpam suteikė Sofijai jėgų, praskaidrino sielą, ji pati rasdavo laiko nuvažiuoti į Šiaulius pas tenykščius inteligentus, o 1901 m. vasarą nuvažiavo ir į susitikimą Pūziniškyje, pas Bitę. Vis dėlto netrukus tapo įvelta į primityvias intrigas, apkelta gandais ir apkalbomis. Nevilties valandą 1902 m. pavasarį Sofija, išgėrusi strichnino, bandė nusižudyti. Išsiskyrė su Rapolu Pšibiliausku ir bandė ramybės ieškoti Vilniuje, tačiau, skurdo vejama, su vaikais vėl turėdavo sugrįžti, dabar jau į Pāragius. Buvęs vyras metė ūkį ir išvažiavo į Ameriką; neilgai trukus ten neblaivus žuvo gamykloje. 1905 m. riaušės Sofija Pšibiliauskienė matė ir gimtosiose apylinkėse, ir Vilniuje. Paragiuosė nakvynę rasdavo kairiškiečio socialdemokrato Vlodo Sirutavičiaus rekomenduoti agitatoriai. Nusivylusi sambrūzdžiu, S. Pšibiliauskienė parašė romaną „Klaida“, sukėlusį didelį kairiųjų pasipiktinimą. Tai buvo antrasis – po V. Pietario „Algimanto“ – romanas lietuvių literatūroje. Impulsyvi ir jautri iš prigimties Sofija buvo įpratusi atvirai ir tiesmukiškai sakyti savo nuomonę. Netrukus nusivylė socialdemokratais, su kuriais buvo artimiau susipažinusi 1905 m. Pasak literatūros kritikės P. Česnulevi-

⁸ Sprindis A. *Povilas Višinskis*, Vilnius, 1978, p. 100–101.

⁹ Avižonis P. Atsiminimai apie P. Višinskį, *Kultūra*, 1931, nr. 3, p. 215.

čiūtės, romanu „Klaida“ Sofijai „pačiai reikėjo daug ką išsiaiškinti, atmesti ar įtvirtinti. „Klaida“ atspindėjo svarbų rašytojos asmeninės patirties ir pilietinio mąstymo brandos etapą, taip pat kelerius metus ją slėgusią sunkią būseną“¹⁰.

Marija tuo metu gyveno Petrograde, gavo darbo Paršukovo papuošalų dirbtuvėje, susipažino ir susituokė su dešimčia metų jaunesniu už save baltarusių kultūros ir visuomenės veikėju Vaclovu Lastausku. Vėliau Lastauskai atvyko į Lietuvą, apsigyveno Vilniuje, tačiau santuoka ilgainiui suiro. Marijos lenkų kalba parašytus apsakymus Sofija laisvai vertė į lietuvių kalbą ir skelbė dabar jau bendru Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu.

Į Žemaitiją artinantis Pirmojo pasaulinio karo bangai, abi seserys vėl sugrižo į Pāragius. Reikėjo slaugyti plaučių tuberkulioze sunkiai susirgusią motiną. Sofijos dukrelė Emilija prieš metus jau buvo mirusi, o sūnus Stasys ūkininkavo tėvo Rapolo Pšibiliausko paliktame dvarelyje. Rašytojų tėvas, Nikodemas Ivanauskas, nors ir senas, dar gaudavo tapybos užsakymų. Dažniausiai kreipdavosi aplinkinių parapijų klebonai. Pasak anūkės S. Matulienės, nutapęs paveikslų ir Viekiškių klebono prašomas. Paveikslus tapydavo didelius, kad pasiektų viršų, pasilypėdavo ant kopėtelių. Vėliau senukas išgudrino tapomą paveikslą apversti žemyn galva; sako, kad pavykdavo ne ką prasčiau.

Anūkė Stasė Matulienė prisiminė:

„Senelis turėjo atskirą pastatą – dirbtuvę. Darbininkai ir kaimynai ją vadindavo „maliarne“. Šį pastatą su namais jungė gana ilgas koridorius-galerija. Jo sienos buvo nukabinėtos paveikslais. Daug paveikslų buvo ir pačioje dirbtuvėje, daugiausia nuogos moterys ir vyrai. Tarp jų senovės graikų ir romėnų dievai: Apolonas, Venera, Erosas, Psichė ir kiti. Nuomininkas Juodeikis labai piktindavosi tokiu „nepadoriu“ vaizdu.

Netoli namų buvo miškas. Pamiškėje stovėjo du palinkę apsamanoję kryžiai. Žmonės kalbėjo, kad ten buvo palaidoti 1863 metų sukilėliai. Kai kasdavo apie tą vietą duobes bulvėms žiemą laikyti, rasdavo žmonių kaulų ir kaukolių. Vieną kaukolę senelis parsinešė namo, pasistatė dirbtuvėje ant palangės. Iš lauko buvo aiškiai matyti. Nuo to laiko moterys bijodavo pro „maliarne“ praeiti, o praeidamos žegnodavosi“¹¹.

Kartais Nikodemas Ivanauskas dar parašydavo kokį apsakymėlį lenkiškiems laikraščiams, tarp jų ir Kaune leistam „Chata rodzinna“, rašydavo laiškus garsioms ir populiarioms lenkų rašytojoms Elizai Ožeškovai ir Marijai Konopnickai. Vasarą paatostogauti iš Lenkijos atvažiuodavo dailininkas Vitoldas Pruškovskis. Abu tapydavo, šnekučiuodavosi. Nikodemas nesiskirdavo su pypke, kuriai Paragiuose patys prisiaugindavo dviejų rūšių tabako. Karo metais, trūkstant cigarečių, suktinę užtraukdavo ir Sofija Pšibiliauskienė.

Paragiuose seserys lyg ir savaime pasiskirstė darbus: Marija prižiūrė-

¹⁰ Česnulevičiūtė P. Klaidų romanai, *Lazdynų Pelėda. Klaida*, Vilnius, 1990, p. 357.

¹¹ Lastauskaitė-Matulienė S. Viskas taip buvo, *Lazdynų Pelėda. Praeities šmėklos*, Vilnius, 1996, p. 373.

jo ir slaugė motiną, Sofija visą šeimą apmegzdavo pirštinėmis ir kojineis, vasarą ravėdavo daržus ir gėlynus. Nutykojusi laisvesnę valandą, darydavo dirbtines gėles, piešdavo karikatūras. Ir, žinoma, rašydavo. Ivanauskų šeima laikė tik vieną karvę, bet okupacinei kaizerinės Vokietijos valdžiai reikėjo duoti pieno. Šiaip visomis kitomis prievolėmis rūpinosi nuomininkai.

Marija buvo vegetarė ir labai gailėdavo gyvulių. Tai žinodami, kaimynai neretai Paragių sodyboje paleisdavo nebereikalingą katina, todėl jų prisiveisė visas būrys. Vokiečių kariškiai kartą atsivežę dvi miške pagautas lapes. Marija slapta jas išleidusi į laisvę ir sukėlusi didelį kariškių pasipiktinimą. Net seną arklį Marija girdydavo iš dubens, nes jis nuo silpnumo jau galvos nebegalėjo pakelti. Norėdama prasiblaškyti, M. Lastauskienė pėsčia nužingsniuodavo tris dešimtis kilometrų pro Papilę, Kinkiūs – į Žarėnus, kur už dvarininko Liutiko buvo ištekėjusi teta, tėvo sesuo Leonora. Pasak dukters, žingsniuojant jai kildavę naujų minčių, susiraizgydavo būsimų apsakymų siužetai, kuriuos belikdavo užrašyti.

Rašytojų motina Karolina mirė 1918 m. Buvo giedami žemaitiški *Kalnai*, giedotojai buvo vaišinami be degtinės, nes Nikodemo Ivanausko dar jaunystėje buvę pasakyta: kol jis gyvas, namuose alkoholio nebūsią. Sofiją ir Mariją prislėgė dar viena netektis: mirė Vieکشniuose gyvenęs brolis Gustavas. Marija Lastauskienė vyresniąją dukterį Oną išleido gyventi į Vilnių, pas tėvą, kuris jau buvo sukūręs kitą šeimą. Į Vilnių nukakdavo ir Sofija. Kartą jiedvi su Onute grįžo į Pāragius pėsčios, pervargusios ir skarmaluotos. Namiškiai manę, kad dvi elgetos velkasi keliu.

Pasak Stasės Matulienės, pas motiną ir jos seserį Sofiją vakarais užsukdavę pasišnekėti kaimynai, dažniausiai mažažemiai valstiečiai, buvusių baudžiauninkų vaikai Venckai, Jonaitis, Barkienė, Sprindys, muzikantas ir medžio drožėjas Leonas Silkinis, aplinkinius dvarelius valdę Skauzgirdai, Rubaževičienė, Januškevičiai, kartais vieninteliu visame valsčiuje automobiliu važinėjantis Kařiškių dvaro savininkas Vladas Sirutavičius.

Sofija Pšibiliauskienė mirė Paragiuose 1926 m. kovo 14 d. Vėl giedoti *Kalnai*, ant kapo Trýškių kapinėse prinešta daug vainikų. Po motinos mirties sūnus Stasys Pšibiliauskas pardavė Meškių–Gadoniškių dva-

Marija Lastauskienė (sėdi, pirmoji iš kairės) Paragiuose. Šalia – tėvas Nikodemas Ivanauskas ir duktė Stasė Juodeikienė su dukra Aldona (ant kelių). 1926 m. vasara. Iš R. Matulio albumo

Dubenėtas akmuo su rašmenimis, nuo 1920 m. buvęs Paragių dvare. Ant jo ir dabar žymios Nikodemo Ivanausko piešimo dažų liekanos. Rimanto Matulio nuosavybė. Iš R. Matulio albumo

Marijos Lastauskienės artimieji.

Sėdi (iš kairės):

*Stasė Matulienė
(duktė),*

*Vidmantas Rudzinskas
(anūkas),*

*Marija Lastauskienė,
Giedrė Rudzinskaitė
(anūkė),*

*Gražina Matulytė
(anūkė),*

*Ona Priss (duktė);
stovi Sergejus Priss
(anūkas),*

*Aldona Rudzinskienė,
Rimantas Matulis
(anūkas).*

Apie 1955 m.

Iš R. Matulio albumo

reli ir išvažiavo laimės ieškoti į Argentina. Gruodžio mėnesį Kaune įvyko karinis perversmas, naujoji valdžia sušaudė keturis žinomiausius komunistus, mirti buvo nuteistas ir kompartijai priklausęs Lastauskų dukters Onos vyras Pijus Glovackas. Uošvė siuntė malonės prašymą prezidentui A. Smetonai, kuris mirties bausmę P. Glovackui pakeitė kalėjimu iki gyvos galvos. Vaclovas Lastauskas, nors ir sukūręs kitą šeimą, kaip baltarusių vyriausybės tremtyje vadovas, asmeniškai kreipėsi į A. Smetoną, kad paleistų iš kalėjimo žentą. Smetona pareiškęs negališ pakeisti teismo nuosprendžio. Protestuodamas Lastauskas išvyko į sovietinę Baltarusiją, gyveno Minske, vėliau, prasidėjus masinėms represijoms, buvo areštuotas ir ištremtas į Saratovą, paskui – į Šiaurę; ten tremtyje išsekęs mirė 1942 m.

Paragių atspindžiai regimi dažname Lazdynų Pelėdos kūrinyje. Šiose apylinkėse matyti 1905 m. maišto vaizdai įamžinti Sofijos Pšibiliauskienės romane „Klaida“. Jau nepagydomai sirgdama džiova, čia ji parašė savo paskutinę apysaką „Ponas Dramblevičius“. Marija Lastauskienė Paragiuose sukūrė Peterburgo prisiminimais ir įspūdžiais pagrįstus romanus „Šviesuliai ir šešėliai“ bei „Šiaurės sostinėje“ (pastarąjį paskelbė jau savo, Lastauskienės, pavarde). Tik 1996 m. išleistas paskutinis Marijos Lastauskienės romanas (irgi parašytas Paragiuose apie 1930 m. tik jau nebe lenkiškai, o lietuviškai) „Praeities šmėklos“. Pati rašytoja yra nurodžiusi šio kūrinio gimimo aplinkybes:

„Mano vargai vis nesibaigė. Tėvas, sulaukęs gilios senatvės, visai igulė. Ilgais vakarais, sėdėdama prie jo lovos, daug kalbėdavau su juo. Jis man daug papasakojo apie mūsų šeimos praeitį, ir, besiklausydama jo pasakojimų, parašiau romaną „Praeities šmėklos“¹².

Tai graudoka, nepasiekiamo idealo ilgesiu ir nusivylimais persunkta šeimos istorija, kurioje, jos dukters Stasės Matulie-

¹²Lazdynų Pelėda. *Raštai*, Vilnius, 1954, t. 1, p. 78–79.

nės teigimu, visi personažai yra tikri, tik kai kurių jų pakeisti vardai ir pavardės. Pasak rašytojos anūko Rimanto Matulio, pagrindinio herojaus Erazmo Janausko paveikslu įamžintas Marijos ir Sofijos tėvas Nikodemus. Be to, romane Paragiai vadinami Pagyžiais, Nikodemo uošvis, 1863 m. sukilėlis Peškevičius pavadintas Prušinsku, o Lazdynų Pelėdos brolis Gustavas – Kaziuku.

Restauruotame Paragių dvare atidaryta pastovi muziejaus ekspozicija. 1989 m. birželio 27 d. Iš Akmenės kultūros skyriaus archyvo

„Jis apsigimęs idealistas, dvasios žmogus, iš Dievo gavęs kūrybos kibirkštį – dailininkas ir poetas, o priverstas būti „žemės kurmiu“. Tragiška gaida skamba žmogaus vienišumas, šeimoje toyras šaltis ir nemeilė, artimiausios giminystės ryšiais susietų žmonių svetimumas, nesugebėjimas vienas kito suprasti, atjausti ir palaikyti. Žmogus pasmerktas būti ne savo vietoje, kęsti nykią kasdienybę, knisti žemę, kai jo siela padebesiais skrajoja. Ir tai truks tol, kol baigsis jam skirtas laikas“¹³.

Šio apibendrinimo autorė S. Papečkienė, kaip ir kiti Lazdynų Pelėdos kūrinių tyrinėtojai, „Praeities šmėklas“ laiko meniškesniu už „Šviesulius ir šešėlius“, bando atsakyti, kodėl abiejų seserų kūryboje taip maža džiaugsmo ir šviesos ir kodėl tiek daug liūdesio, fatalizmo. Pabuvojus ilgiau Paragių sodyboje, kuri dabar irgi tarsi vienatvės simbolis lygių laukų platybėje, tą liūdesio prigimtį imi suvokti širdimi. Sako, Marija Lastauskienė nuo motinos mirties vilkėdavusi tik tamsiais drabužiais. Tėvas Nikodemus Ivanauskas mirė 1931 m. sausio 23 d., sulaukęs 86-rių metų¹⁴, ir į Tryškių kapines buvo palydėtas su tokiomis pat maldomis bei giesmėmis, kaip ir duktė Sofija, žmona bei kiti artimieji.

Marijos Lastauskienės jaunesnioji dukra Stasė ištekėjo už melioracijos inžinieriaus Kazio Matulio ir persikėlė į Kauną, netrukus kartu apsigyveno ir motina. Dar porą vasarų K. Matulis buvo siunčiamas organizuoti upelių sausinimo darbus šiose apylinkėse, tad visi apsigyvendavo Para-

¹³Lazdynų Pelėda. *Praeities šmėklos*, Vilnius, 1996, p. 395.

¹⁴Tryškių bažnyčios mirties aktų įrašų knyga, LVIA, f. 669, ap. 8, b. 216, l. 21.

*Paragių dvaro sodyba.
Jauja (sudegė
2002 07 11).
2000 m. ŠAM*

*Paragių dvaro sodyba.
Klėtis. 2002 m. liepa.
R. Račiūnaitės nuotr.*

*Ekspedicijos dalyvių
(monografijos „Papilė“
autorių) vaikai
Paragių dvaro parke.
Prie šio stalą
primenančio akmens
seserys Sofija ir
Marija Ivanauskaitės
mėgdavusios ilsėtis,
mąstyti.
2002 m. liepa.
R. Račiūnaitės nuotr.*

giuosė. Vėliau sekė komandiruotės į Viekšnius, Kruopiūs, Užventį. Tuomet žmona važiuodavo kartu, o Marija Lastauskienė viena arba su vyresniąja anūke Done grįždavo į Pāragius, čia dalyvaudavo Telšių literatų rengiamuose vakaruose, skaitydavo savo kūrinis. Po Antrojo pasaulinio karo rašytoja gyveno Kaune, ten 1957 m. liepos 19 d. ir mirė. Paragiuose, restauravus gyvenamąjį namą, 1966 m. birželio 18 d. atidarytas Lazdynų Pelėdos memorialinis muziejus, kurio eksponatai primena čia gyvenusių rašytojų kūrybą. Deja, į pastato sienas išimetė grybas, mediena ėmė gesti. Gyvenamasis namas ne kartą remontuotas, rekonstruoti ir svirno, jaujos pastatai, sutvarkytas senasis parkas, kuriame eksponuojamas stalą primenantis akmuo, prie kurio rašytojos neva mėgdavusios ilsėtis, mąstyti. 1989 m. birželio 27 d. rekonstruotame gyvenamajame name atkurta pastovi ekspozicija. Bendra išlikusi Paragių sodybos teritorija dabar užima 3,4 hektaro. Muziejaus ir visos sodybos priežiūra rūpinasi Akmenės rajono savivaldybė.

Deja, 2002 m. liepos 11 d. jauja sudegė. Vis dėlto 2002 m. rugpjūčio 16–17 d. Paragių sodyboje po 12 metų pertraukos surengta Klojimo teatrų krivulė (pirmoji krivulė surengta 1990 m.), kurioje spektaklius pristatė Latvijos, Punsko (Lenkija), Jōniškio ir Akmėnės rajonų mėgėjų teatrai. Renginiu paminėtos Sofijos Pšibiliauskienės 135-osios ir Marijos Lastauskienės 130-osios gimimo metinės. Paragių sodyboje atidengta ir pašventinta tautodailininko Pauliaus Ratkevičiaus išdrožta skulptūra (nuotrauką žr. spalvotose iliustracijose). 2003 m. rugpjūčio 19 d. Klojimo teatro krivulėje 3 spektakliai buvo Žemaitės tekstais. Kairiškių artistai parodė Lazdynų Pelėdos kūrinį inscenizaciją. Artimiausi kaimynai, Dobelės rajono Vitinių bendruomenės teatro entuziastai atvežė smagią N. Muiznienės buitinę komediją „Kiaulė“. Vaidinta svirnelio prieangyje. Klėtelės pakraigėje vyko jau tradicija tampantis poezijos ir muzikos vakaras. Ištikimų žiūrovų nebaidė dargana.

Vladas Sirutavičius ir Kairiškiai

Rita Masiulienė

Nepapasakosi Kairiškių kaimo istorijos nepaminėjęs Vlado Sirutavičiaus vardo. Šis žmogus – vienas iš Lietuvos socialdemokratų partijos kūrėjų, gabus inžinierius, įvairių pramonės ir kultūros objektų statytojas Šiaulių apskrityje, modernaus ūkio savininkas.

Straipsnis parengtas remiantis paties V. Sirutavičiaus parašyta savo biografija, paprašius Bostone leistos „Lietuvių enciklopedijos“ redakcijai. Originalas, matyt, bus likęs redakcijos archyve, o kopija, gauta iš jo anūko Vlado Sirutavičiaus, saugoma Kairiškių pagrindinės mokyklos muziejuje. Suprantama, kad V. Sirutavičius apie save čia pasakoja trečiuoju asmeniu.

Vladas Sirutavičius gimė 1877 m. balandžio 5 d. Kairiškiuose, kurie tuo metu priklausė Trýškių valsčiui, bajoro šeimoje. Vidurinius mokslus baigė Šiaulių gimnazijoje, kurią prieš pat 1863 m. sukilimą baigė ir jo tėvas Julius, o Nepriklausomybės laikotarpiu ir du jo sūnūs – Vytautas ir Jonas. 1896 m. įstojo į Peterburgo universiteto Gamtos fakultetą. Po metų, išlaikęs konkursinius egzaminus, perėjo į Technologijos institutą ir čia 1905 m. įgijo inžinieriaus technologo specialybę.

Praktinė veikla

Dar studentas būdamas dirbo praktikantu stant Vilniaus elektrinę ir elektriku firmoje „Simen Schukert“, kuri tiesė požeminį elektros tinklą Vilniaus mieste. Baigęs institutą, kelis mėnesius dirbo vokiečių firmoje „Gebr. Koerting“ Berlyne, kuri rūpinosi centriniu pastatų šildymu ir ventiliacija. Tai labai praverė vėliau dirbant Vilniuje, nes šios srities specialistų Lietuvoje nebuvo. Kelerius metus Vilniaus techniniame biure projektavo įvairias įmones, vykdė jų statybą, rūpinosi centriniu viešbučiu, teatru ir pramonės įmonių šildymu. Darbai buvo vykdomi Vilniuje, bet daugiausia Baltarusijos miestuose – Minske, Mogiliove, Homelyje, Rogočeve ir kt.

Lietuvos ūkio ir pramonės padėtis buvo apverktina, nes Rusijos valdžia ne tik nesirūpino ūkio plėtra, bet dargi žlugdė ją, laikydama tą kraštą tik placdarmu galimam karui su Vakarais ir kurdama čia karines bazes (Kauno tvirtovė, stambios igulos Vilniuje, Šiauliuose ir kt.). 1910 m. V. Sirutavičius nusprendė atiduoti savo jėgas ir patyrimą pramonei, aktyviai prisidėti steigiant naujas įmones, kurios perdirbtų savo krašto žaliavas. Tais pat metais jis paruošė kartono fabriko Kaīriškiuose projektą (ši įmonė turėjo vartoti vietinę žaliavą – „popiermalkes“ – ir išnaudoti Virvūtės upės vandens jėgą) ir organizavo bendrovę jam statyti. 1911 m. fabrikas pradėjo veikti. 1913 m. inžinierius organizavo ir kitą bendrovę *presšpanui* gaminti, tačiau, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, įpusėjusią statybą teko nutraukti. Didžioji dalis mašinų, nupirktų užsienyje, karo audros buvo sunaikintos. Nepriklausomybės laikais atnaujinti to fabriko statybą nebuvo prasmės, nes jam Lietuvos rinka būtų buvusi per siaura. Tuo tarpu Kaīriškių kartono fabrikas, okupantų gerokai apiplėštas, Nepriklausomybės pradžioje buvo atstatytas ir patobulintas. Siekiant išplėsti kartono gamybą, jis buvo sujungtas su tokiu pat fabriku Kapėnuose. Kartonu buvo aprūpinama visa Lietuva. Didelė dalis jo produkcijos buvo eksportuojama iki 1933 m. Vėliau eksportas turėjo sustoti dėl Skandinavijos kraštuose taikomo dempingo (užsienyje buvo parduodama kainomis, žemesnėmis už savikainą, o išdas primokėdavo eksportininkams). Vidaus paklausa, augant pramonei ir kylant krašto kultūrai, sulig kiekvienais metais smarkiai didėjo.

Antrajame Nepriklausomybės dešimtmetyje V. Sirutavičius parengė projektus statybinėms medžiagoms gaminti (plytoms, izoliacinėms plokštėms, stogų dangai). Organizavo AB „Molis“, kurioje Šiaulių apskr. vadovybė turėjo trečdalį akcijų; pradėjo naujoviškos plytinės statybą. 1937 m. tokia plytinė pradėjo veikti Daugėliuose. Pradinei gamybai buvo numatyta 5 mln. plytų per metus, ateityje gamybą numatyta didinti, nes buvo daug molio ir pigaus kuro iš aplinkinių durpynų. Į plytinę iš Daugėlių stoties buvo atvesta geležinkelio atšaka. 1938 m. Daugėliuose buvo pradėtas statyti fabrikas, turėjęs gaminti eternito plokšteles stogams dengti (pradinė produkcijos apimtis 2 mln. m² plokščių per metus). 1939 m. fabriko pastatai buvo užbaigti ir porą savaičių prieš prasidedant Antrajam pasauliniam karui buvo gautos visos gamybai reikalingos mašinos. Tačiau karas ir okupacijos visą reikalą sužlugdė: hit-

Vladas Sirutavičius – Sankt Peterburgo technologijos instituto studentas. Apie 1900 m. Kairiškių pagrindinės mokyklos muziejus

*Alėja į senąjį dvarą –
Vlado Sirutavičiaus
tėviškę. 1993 m.
J. Kaučiko nuotr.
Iš Šiaulių kultūros
paveldo centro
archyvo*

*Senasis dvaras –
Vlado Sirutavičiaus
gimtinė. 1993 m.
J. Kaučiko nuotr.
Iš Šiaulių kultūros
paveldo centro
archyvo*

*Vlado Sirutavičiaus
dvaras. Apie 1935 m.
Iš V. Sirutavičiaus
albumo*

*Kairiškių dvaro
savininkė
Irena Sirutavičienė
su vaikais Jonu ir
Irena. Apie 1930 m.
Iš V. Sirutavičiaus
albumo*

lerininkai konfiskavo mašinas, kurios dar nebuvo sumontuotos, o „atsisveikindami su Lietuva“ – susprogdino plytinę. Komunistų administracija plytinę atstatė, o pastatus, skirtus eternitui gaminti, panaudojo masinei cementinių čerpių gamybai.

Kartu su bendraminčiais (K. Venclauskiu ir kt.) V. Sirutavičius įkūrė AB „Pastogė“, kuri rūpinosi Šiaulių miesto statybomis. Planavo Šiauliuose pastatyti Kultūros centrą, kur įsikurtų kino ir dramos teatras, viešbutį. Deja, ir šias statybas nutraukė Antrasis pasaulinis karas. Pavyko užbaigti tik kino pastatą, kuriame 1941 m. sausio 1 d. įsikūrė Dramos teatras (tose pačiose patalpose veikiantis ir dabar).

1936 m. Kaĩriškiuose V. Sirutavičius pastatė mūrinę mokyklą. Iki tol mokykla glaudėsi privačiame name.

Be techninės veiklos, V. Sirutavičius užsiėmė ir žemės ūkiu. Iš krūmynų ir nenaudojamos žemės (centrą paveldėjo brolis Juozas), dar supirkęs rusų atvykėlių sklypus, kuriuos šie Stolypino laikais buvo gavę iš buvusio Druckio-Liubeckio dvaro, jis sukūrė didelį ūkį. Daug metų intensyviai dirbdamas, naudodamas mašinas, taikydamas modernų ūkininkavimo būdą, V. Sirutavičius ūkį padarė našų, kuris gamino aukštos kokybės piena, auginio olandų veislės veislinius gyvulius. Darbininkai buvo aprūpinti gerais butais, medicininio aptarnavimu, gavo gerą atlyginimą. Broliui palikęs tėviškės trobesius, V. Sirutavičius sau pasistatė prašmatnius namus.

Visuomeninė veikla

V. Sirutavičius jau nuo pirmųjų studentavimo metų Peterburge išitraukė į tautinį judėjimą – įstojo į nelegalią Lietuvių studentų draugiją, kuri turėjo savitarpio šalpos kasą ir siekė plėsti „lietuviystę“ bei platinti lietuvišką spaudą. Draugija turėjo 32 narius (priklausė įvairių aukštųjų mokyklų studentai), bet jų skaičius kasmet didėjo ir po dešimties metų buvo jau per šimtą. Pajamas sudarė nario mokestis ir pelnas, gautas iš viešųjų vakarų, organizuojamų su menine programa ir šokiais. Vieną kartą buvo suvaidinta komedija „Amerika pirtyje“ (Lietuvoje tokie vaidinimai buvo uždrausti).

*Vlado Sirutavičiaus
dvaro pastatai
prie Virvytės.
Apie 1935 m.
Iš V. Sirutavičiaus
albumo*

1897 m. veiklesni Draugijos nariai, vadovaujami Povilo Višinskio ir V. Sirutavičiaus, sudarė kuopelę, draugų vadintą *Rateliu*, kuri siekė lavintis, rengtis gyventi Lietuvoje, pagal išgales remti tautinį judėjimą ir dalyvauti spaudoje. Kuopelė iš pradžių neturėjo aiškaus ideologinio bei politinio tikslo. Jos narius vienijo meilė savo kraštui ir jaunatviškas pasiryžimas dirbti jo labui – baigus aukštuosius mokslus grįžti Lietuvon, kas anais laikais dėl caro valdžios politikos nelengvai buvo pasiekama (šimtai lietuvių, baigusių aukštuosius mokslus, pasilikdavo Rusijos platybėse). Iš kuopelės steigėjų ir iki 1905 m. buvusių jos narių Lietuvoje apsigyveno: P. Gaidelionis, P. Avižonis, S. Kairys, A. Smetona, V. Sirutavičius, J. Čiurlys, B. Vaičaitis, P. Višinskis, J. Vileišis, A. Bulota, A. Purėnas, V. Biržiška. Į Nepriklausomą Lietuvą grįžo ir kiti lietuvių inteligentai, nes dauguma jų bėgo nuo Rusijoje įsiviešpataujančio bolševizmo.

Kuopelėje iš pradžių buvo penki nariai, nuolat rengę jos posėdžius, kuriuose buvo svarstomos tautinio judėjimo problemos bei politinė Lietuvos ateitis. 1898 m. narių skaičius padidėjo, jau vyravo revoliucinės nuotaikos, augo nepakantumas cariniam režimui ir palankumas socialistinei ideologijai. Po trejų ketverių metų kuopelė virto kuopa; net Antanas Smetona, 1898 m. įstojęs į Peterburgo universitetą, buvo paveiktas tų nuotaikų, bet po poros metų atšalo, laikydamas socialistinę ideologiją Lietuvai netinkama. 1898 m. gegužės mėn. kuopa V. Sirutavičių delegavo į varpininkų suvažiavimą Vilniuje. Antrasis atstovas – varpininkas Povilas Višinskis važiuoti negalėjo, nes tuo metu gydėsi Kryme. Maskvos studentijai atstovavo medikai Alekna ir Brundza.

1898 m. kuopelė šapirografu išleido Petro Avižonio „Lietuvišką gramatikėlę“. Jos rankraštį iš autoriaus buvo gavęs A. Smetona, kuris Peterburge gyveno viename kambaryje su V. Sirutavičium, ir jį multiplikavo šapirografu. Šiandien toks darbas atrodo smulkmena, bet anais laikais tokiems „spaustuvinininkams“ rusų saugumas galėjo gerokai įkirsti kaip už „revoliucinę“ veiklą. „Gramatikėlė“ labai pravertė būsimiesiems rašytojams¹.

¹ „Lietuviška gramatikėlė“ (64 p.) buvo išleista 100 egz. tiražu. P. Avižonis ją parašė F. Kuršaičio gramatikos pagrindu. Kalbininkas Jonas Jablonskis šią „Gramatikėlę“ perdirbo ir išspausdino Tilžėje 1901 m., pavadinęs ją „Lietuviškos kalbos gramatika“. Rašytojams ir skaitytojams vadovėlis. J. Jablonskis P. Avižonio „Gramatikėlės“ lotyniškus terminus pakeitė lietuviškais, pridėjo nekaitomų kalbos dalių skyrių, kai ką praplėtė ir papildė. Šia gramatika J. Jablonskis aukštaičių vakariečių tarmę padėjo literatūrinės kalbos pagrindu. Apie tai: Lietuvos TIR bibliografija, ser. A, t. 2, 1862–1904, kn. 1, Vilnius, 1985, p. 168, 463.

Vlado Sirutavičiaus
dvaro parke.

Iš kairės:

Irena Sirutavičiūtė,

Jonas Sirutavičius,

Vladas ir Irena

Sirutavičiai.

Apie 1935 m.

Iš V. Sirutavičiaus
albumo

V. Sirutavičius buvo aiškiai socialistinių pažiūrų, tad 1898 m. įstojo į Lietuvių socialdemokratų partiją ir aktyviai veikė, S. Kairio žodžiais tariant, „atiduodamas pasirinktajai ideologijai ir darbui visą sielą“. Jis ruošė kuopelėje referatus, rašinėjo straipsnius „Varpui“, „Lietuvos ūkininkui“, vėliau „Darbininkų balsui“, pasirašydamas įvairiais pseudonimais.

„Darbininkų balsą“ vėliau aukštai įvertino Amerikoje leistos „Naujienos“:

„Prieš 60 metų kartu su prof. St. Kairiu Vl. Sirutavičius suredaguavo pirmą „Darbininkų balso“ numerį. Tais spaudos draudimo metais „Darbininkų balsas“ buvo spausdinamas Tilžėje ir slaptai Lietuvoje platinamas.

„Darbininkų balso“ pasirodymas Lietuvos darbo žmonėms buvo reikšmingas įvykis. Jo skiltyse subrendo rašytojas J. Biliūnas, teisininkas Augustinas Janulaitis, Lietuvos nepriklausomybės metais Vytauto D. universitete Lietuvos istorijos teisę dėstęs ir keletą mokslo veikalų autorius, ir kiti žymūs Lietuvos rašytojai.“²

Parengė spaudai revoliucinio turinio brošiūrų („Trumpa prancūzų revoliucija“, „Ar dabar yra baudžiava“, „Kas iš ko gyvena“), kurios buvo išleistos už kuopelės surinktus pinigus. Spausdinimo procedūra vyko taip: rankraščio paketas apdraustu laišku buvo siunčiamas į Tilžę Lapėnui, kuris jį atiduodavo spaustuvei ir taisydavo korektūrą; išlaidoms jam buvo siunčiama 50–60 aukso rublių.

Nuo 1900 m. V. Sirutavičius buvo LSDP centro komiteto narys ir dalyvavo visuose partijos suvažiavimuose bei konferencijose. 1904 m. jo tėviškėje vyko lietuvių socialdemokratų jaunuomenės suvažiavimas, apie kurį plačiau rašo savo atsiminimuose S. Kairys. Jis knygoje „Lie-

² *Naujienos*, 1961, liepos 12.

tuva budo“ pasakoja, kad konferencijos darbe dalyvavo 12 asmenų, buvo skaitomi pranešimai apie jaunimo veiklą Peterbūrge, Maskvoje, Rygoje, Liepėjoje, Mintaujoje, Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Marijampolėje, Veiveriuose, Daugpilyje, Palangoje. Konferencija truko 2 dienas. Jos dalyviams rūpėjo išsiaiškinti, ką socialistinis lietuvių jaunimas, iš dalies jau ištraukęs į LSDP darbą, turi daryti bręstančių įvykių akivaizdoje. Reikėjo išsiaiškinti aktualiausias gyvenamojo laikotarpio problemas, nusistatyti konkrečius uždavinius ir iš jau besiformuojančių Lietuvos visuomenėje politinių partijų pasirinkti sau tinkamiausią. Kuri iš partijų būtų pasirinktina, buvo aišku iš karto. Konferencijos dalyviai jautė didelį priešišumą esamai politinei santvarkai ir labai griežtai atsiribojo tiek nuo klerikalinės srovės, tiek nuo varpininkų demokratų³.

Konferencijos dalyvių vidinis nusiteikimas aiškiai nuskaitytas S. Kairio žodžiais:

„Buvo konferencijos dalyvis ir kartu su kitais gyvenau jaunuoliško pasiryžimo pakiliu ūpu. Jaunimas, kuriame skaičium ir intelekto sveriu dominavo aukštųjų mokyklų studentai, gyvai jautė artėjant svarbius įvykius, buvo pasiryžęs veikliai juose dalyvauti, jei būtų reikalo, ir aukotis“⁴.

V. Sirutavičius, S. Kairys, A. Janulaitis ir buvo tas trejetas, kuris 1899–1905 m. vadovavo Lietuvos socialdemokratų partijai. Tai jie spausdino atsišaukimus, juos slapta platino, ruošė darbininkų demonstracijas bei streikus prieš caro valdžią.

Yra duomenų, kad 1902 m. Kairiškiuose (aišku, V. Sirutavičiaus tėvų dvare) įvyko slaptas Lietuvos socialdemokratų partijos penktasis suvažiavimas. Buvo priimta programa, kurios pirmasis sakiny s skelbė: *„Stengties sutverti nepriklausomą demokratinę respubliką Lietuvai“*. Tai pirmoji politinė partija, kuri iškėlė drąsų politinį reikalavimą – siekti Lietuvos nepriklausomybės.

V. Sirutavičius daug prisidėjo, kad 1905–1907 m. įvykiuose Socialdemokratų partija dalyvautų kaip stipriausia jėga. Jo organizacinė veikla 1902–1905 m. formuojant socialdemokratų judėjimą buvo lemiamą. Apie tai gana vaizdžiai prisimena V. Sirutavičiaus bendražygis Kipras Bielinis⁵:

„Užėjo Kalėdų šventės. Nusibasčiau į Kairiškius. Iš Vilniaus buvo atvykęs švenčių Vladas

Kipras Bielinis (kairėje) ir Vladas Sirutavičius Bostone sutinka Naujuosius metus. 1965 m. Iš V. Sirutavičiaus albumo

³ Kairys S. *Lietuva budo*, Čikaga, 1990, p. 338.

⁴ *Ten pat*, p. 440.

⁵ Bielinis K. 1905 metai, *Kultūra*, 1931, nr. 3.

Sirutavičius. Jo atsivežta buvo kas dieną valdžios konfiskuojamų laikraščių ir žurnalų. Spauda vis dar daug rašė apie ginkluotąjį Maskvos sukilimą, apie barikadų mūšius Priesnės rajone, apie nugalėtojų žiaurumus. Kairiškiuose ir visoje apylinkėje buvo visai ramu. Rodėsi, kad ir baudžiamieji būriai buvo sustoję veikti. Viena švenčių diena ėjo galop, ir palengva temo. Kambariuose buvo visai pilka, mes sėdėjome be žiburio ir laukėme, kada visai užeis naktis, nes nebuvo kas daryti ir kur skubintis.

Į mūsų kambarį staiga įėjo mergaitė ir pranešė poniai Sirutavičienei, kad kieme esąs uredninkas ir norįs ją matyti. Kažkas išėjo su policininku kalbėtis. Staiga grįžusi kambarin ponia Sirutavičienė, bijodama dėl Vlado ir manęs, susijaudinusi balsu patarė mums, kol dalykas išsiaiškina, apleisti namus, nes nežinia, kieno liepiamas esąs atvykęs uredninkas, o gal paskum jį eina baudžiamojo būrio dragūnai. Priešintis šitam patarimui buvo nepatogu, Vladas, nenorėdamas motinai bloga, sutiko išeiti iš namų. Greit apsirėdėme ir iš kitos pusės išėjome iš namų. Nusileidę į Virvytę, patraukėme paupiais į Viešnių vieškelį. Išėję susigriebėme, kad užmiršome ginklus pasiimti, kurie galėjo veltui patekti policijai į nagus.

Nutarėme eiti į Šiaudinę arba į Gerybiškius, iš ten susisiekti su Kairiškiais. Beeidami į Šiaudinės kelią, užgirdome, kad iš Kairiškių išvažiavo porinis vežimas ir pasileido ton pačion pusėn. Mums pasidarė visai neaišku, kas dedasi Kairiškiuose. Apie grįžimą negalėjo būti nė kalbos.

Nuėjome į Gerybiškį pas Gotšalką ir radome čia atvykusį J. Sirutavičių. Pasirodo, tai jo čia važiuota mus perspėti, kad nieko ypatingo nėra. Tačiau, apsvarstę padėtį, visi vienbalsiai nutarėme, jog Tryškių policininkas greičiausiai kažkieno liepiamas buvo atvykęs žvalgybos tikslais, ir todėl reikia apsisaugoti ir nelįsti stačia galva į ginkluoto būrio nagus. Visiems buvo aišku, kad visa vietos administracija Kairiškius laikė revoliucijos lizdu ir kad vėliau ar anksčiau Kairiškius užpuls koks nors Petersas ar kas kitas, todėl reikėjo imtis atitinkamų priemonių“*.

Kad 1905 m. įvykęs Didysis Vilniaus Seimas įgavo politinį pobūdį, nemažas yra ir V. Sirutavičiaus nuopelnas.

Susikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei, V. Sirutavičius ėmėsi organizuoti vietos savivaldybes (Akmenėje, Šiauliuose). Buvo išrinktas į Steigiamąjį seimą (1920 m.), veikė socialdemokratų frakcijoje. Vėliau aktyvią politinę veiklą pakeitė pramonės organizavimu ir jos plėtra.

1944 m. pasitraukęs į Vokietiją, V. Sirutavičius vėl ėmėsi visuomeninės veiklos – organizavo VLIK'ą (Vyriausiąjį Lietuvos išlaisvinimo komitetą), vadovavo pramonės ir amatų sekcijai, ruošė projektus, kaip atgaivinti karo nuniokotą Lietuvos ūkį.

Atvykęs į JAV, nors ir būdamas senyvo amžiaus, įsijungė į Lietuvos darbininkų draugiją, Amerikos lietuvių socialdemokratų sąjungą, Lietuvių inžinierių draugiją.

* Cituojamos ištraukos teksto kalba neredaguota.
Red. pastaba.

Prisiminimai apie V. Sirutavičių

V. Sirutavičius senųjų Kaīriškių žmonių dar prisimenamas. Apie jį kalbama su pagarba, dažniausiai įvardijant „inžinieriumi“, rečiau „ponu“.

Pateikiamas pluoštelis atsiminimų, saugomų Kairiškių pagrindinės mokyklos muziejuje⁶.

Pranas Navickas, gim. 1913 m. Gimbėtiškės kaime.

„Iš pradžių dirbau Kapėnų kartono fabrike. Šį uždarius kaip geras darbininkas buvau pakviestas į Kaīriškių fabriką. Padejavau, kad toli į darbą vaikščioti (kokie 6 km), ir V. Sirutavičius paskolino pinigų dviračiui pirkti. Po naktinės pamainos nuėjau žvejoti. V. Sirutavičius nuvarė ilsėtis, kad paskui pervargusiam darbe nelaimė neatsitiktų.

Suruošė išleistuves į kariuomenę.

Sode buvo iškasta kūdra. Jai išgrįsti reikėjo akmenų, rinkdavo juos iš upės dugno. Dirbantiesiems sūnūs atnešdavo sumuštinių, dar ir stipresnio gėrimo (neskaitant atlyginimo).

V. Sirutavičiui nepatikdavo, kai prisėdę trumpo poilsio darbininkai, pasirodžius šeimininkui, demonstratyviai šokdavo dirbti. Jei ilsisi, matyt, tikrai pavargę.

Vasarą, kai nusekdavo vanduo ir sumažėdavo darbo, fabriko darbininkams pasiūlydavo padirbėti prie šieno. Už dieną – 3 Lt; jei dirbi viršvalandžius, mokėdavo papildomai.

1940 m. vietiniai „veikėjai“ išstūmė V. Sirutavičių iš automobilio į balą. Atėjus vokiečiams atsirado proga atkeršyti. Baltaraiščiai uždarė komjaunuolius jo rūsyje. V. Sirutavičius atėjo ir baltaraiščius išvaikė, sakydamas: „Geriau eikit griovių kasti“.

Leonas Tūzas, gim. 1917 m. Kaīriškiuose.

„Dirbau padieniu darbininku apie aštuonerius metus. Priklausė įvairūs lauko darbai. Už mėšlo vežimą per dieną gaudavau 1 Lt. Mokėjo savaitės gale.

Nuo 1939 m. dirbau fabrike darbininku, brigadininku. Atlyginimas – 115–150 Lt.

Kumečiams reikėjo išdirbti 120 dienų per metus. Galėjo laikyti karvę. Šienų rūpintis nereikėjo – atveždavo. Malkų – irgi. Šeimai skirdavo maždaug 15 a žemės“.

Bronė Tūzienė (Melgedaitė), gim. 1919 m. Kaīriškiuose.

„Džiaugiausi, kad ištekejusi iškart už mėnesio algą – 150 Lt – nusipirkau karvę.

Baltame name gyveno buhalteris Indruška. Į mokslą jį buvo išleidęs pats V. Sirutavičius.

Raudonų plytų name gyveno vairuotojas Šiurkus. Į mokslus jį išleido irgi V. Sirutavičius.

V. Sirutavičius aprūpindavo Kairiškių pradžios mokyklos mokytojus Gruces maistu – pienu, mėsa.

Ponia I. Sirutavičienė pasakojusi, kad buvo ketinama įvesti telefonus į darbininkų butus. V. Sirutavičius nemėgo girtuoklių ir davatkų.

Per Vladislovinės pakoiesdavo nemokamų vaišių. Pobūvis vykdavo daržinėje. Vaisindavo dideliu, į 4 dalis dalijamu pyragu; būdavo mėsos, naminio alaus. Iš Šiaulių pakviestavo 8-ojo pulko karių orkestrą. Sūnus Vytautas organizuodavo futbolo varžybas su Trýškiais, Viešniais. Buvo komandai nupirkta apranga; turėta ir bokso pirštinių.

Jağėla buvo geras darbininkas, pirma ranka. Pavogė du maišus grūdų. V. Sirutavičius išaiškines iškart neišvarė. Tik kai

⁶ Prisiminimus užrašė R. Masiulienė.

naujiems metams samdė darbininkus, Jagėlai pasakė: „Tau pas mane blogai, gali nebedirbti“. Taip ir atleido.

Bronė Tūzienė krovė šieno vežimą. V. Sirutavičius žiūri šalia stovėdamas, o ji taip stengiasi, taip lipdo. Baigus krauti pakvietė: „Ateik, paieškok „žibčiko“ (žiebtuvėlio)“. Kai priėjo arčiau, į ranką įspraudė 5 Lt“.

Ona Kateivienė (Daukšaitė), gim. 1916 m. Kaĩriškiuose, dabar gyvena Trĩškiuose.

„Dar 18-os neturėdama pradėjau dirbti Kaĩriškių dvaro laukuose. Ponas V. Sirutavičius per rugiapjūtę pastebėjo stropią darbininkę ir pakvietė rudenį į fabriką. Ten uždarbis buvo apie 80 Lt.

Kai ištekėjo už Kateivos, jiems davė kambarį raudonų plytų name, kuris tada, 1938 m., dar nebuvo visiškai įrengtas, reikėjo kiek palaukti. Plytos, atrodo, buvo vežamos iš Biržuvėnų. Jos vyras Kateiva kaip ir užaugo fabrike. Mat būdamas mergos vaikas augo pas dėdę Janavičių, kuris buvo „sliersorius“ (šaltkalvis).

Malkos nekainavo, maistą pirkdavo iš Trĩškių žydu. Vaikiai, t. y. nevedę darbininkai, gyveno Erškepėnuose. Tai buvo kaip ir bendrabutis. Paprastai nusprendusiems susituokti darbininkams V. Sirutavičius iškeldavo vestuves. O. Kateivienei dovanojo medžiagos suknelei, Kateivai – kostiumui, keliems po 50 Lt.

Darbininkams buvo tvarkomos darbo knygelės, atskaitydavo mokesčius profsąjungai.

V. Sirutavičius laikė apie 100 karvių, dirbo 7 melžėjos. Trĩškiuose buvo surengtas melžimo konkursas. Kairiškietės melžėjos su uniformomis melžė taisyklingai – tik spenius spaudė, kad tešmuo nejudėtų. Tad laimėjo V. Sirutavičiaus darbininkės.

Per savo vardines pasikviesdavo 8-ojo karių pulko muzikantus iš Šiaulių, vaišindavo salykliniu alumi, pyragu, kepta mėsa. Kartą per tokią šventę Tomkevičius, Kapėnų papermeisteris, pakvietė mane šokti. Tada gražiai atrodžiau: liekna, net „vingierka“ pravardžiuodavo, ilgo „kliošo“ markizeto suknele, kasos ilgos. Pašokdinęs Tomkevičius paskui kvietė kitas ponias, o man liepė šokdinti ponus, kol visus suvedė į poras šokti balionų valso. Už tai iš I. Sirutavičienės dovanų gavau vėduoklę“.

V. Sirutavičius šiandien

Kairiškiuose stengiamasi neužmiršti šio iškilaus žmogaus. Gyvoji sąsaja, siejanti „didelio Lietuvos statytojo“ (taip jį pavadino Amerikoje leistas „Keleivis“) gyvenimą ir veiklą su dabartimi, yra jo vaikaičiai Vladas Sirutavičius, gyvenantis Vilniuje.

Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo sukakties paminėjimo Bostone dalyviai. Iš kairės: Vladas Sirutavičius, Steponas Kairys, J. Sonda. 1959 m. vasario 15 d. Iš V. Sirutavičiaus albumo

Tai inžinieriaus Vlado Sirutavičiaus sūnaus Jono, palaidoto Šiaurinėje kaime, sūnus. O dukra Irena dar gyvena Amerikoje, bendrauja su sūnėnu Vladu, bet tėviškės aplankyti nesiryžta dėl silpnokos sveikatos. Sūnus Vytautas mirė Amerikoje.

Išlikęs senasis dvaras – V. Sirutavičiaus tėviškė. Jo paties pastatyti rūmai po Antrojo pasaulinio karo sudegė. Nuosavybės teisę į žemę, ūkinius pastatus ir vieną gyvenamąjį namą susigražino vaikai Vladas Sirutavičius. Keturi gyvenamieji namai liko valstybei. Vietoj fabriko griuvėsių iškilo hidroelektrinė. Ilgiausia Kairiškių gatvė pavadinta V. Sirutavičiaus vardu.

Jau daugiau kaip 60 metų jaunoji karta žinių semiasi jo statytoje mokykloje.

Kairiškių pagrindinėje mokykloje veikia nedidelė nuolatinė V. Sirutavičiaus ekspozicija, ir mokiniams, ir atvykstantiems svečiams vis primenanti jo nuopelnus Lietuvai.

1997 m. balandžio 5 d., minint V. Sirutavičiaus 120-ąsias gimimo metines, Kairiškių kultūros namuose buvo surengta mokslinė konferencija. Joje dalyvavo Seimo narys, vienas iš Socialdemokratų partijos vadovų Vytenis Andriukaitis, Vilniaus universiteto dėstytojas doc. Dobilas Kirvelis, Kairiškių pagrindinės mokyklos mokytojai, LSDP Akmenės rajono skyrius. Kalbėta apie socialdemokratinio judėjimo ištakas Europoje ir Lietuvoje, V. Sirutavičiaus vaidmenį atgaivinant socialdemokratų partiją XIX–XX amžių sandūroje bei vėlesniame Lietuvos politiniame gyvenime. Gyvai diskutuota, kuo skiriasi socialdemokratai nuo bolševikų, kokios socialdemokratų nuostatos šiandienos gyvenime ir kt.

Mokslinės konferencijos, skirtos Vlado Sirutavičiaus 120-osioms gimimo metinėms paminėti, dalyviai. Iš kairės: Vaclovas Laukys, Dobilas Kirvelis, Danielius Domkus, Albertas Kruminas, Stasys Beržinis, Vaclovas Jonušas, Vladas Sirutavičius (Vlado Sirutavičiaus anūkas), Rita Masiulienė, Stanislovas Masiulis, Vytenis Andriukaitis, Richardas Sudaris. Kairiškiečiai, 1997 m. balandžio 5 d. L. Rozgos nuotr. Iš R. Masiulienės albumo

Kaimo švietėjas naujo gyvenimo apyaušryje Albertas Gedaminas

Stasys Daunys

Albertas Gedaminas (1884–1944) kilęs iš Kušleikių kaimo (dabar Šiaulių r.), Šakynos seniūnijos. Jo tėvas Juozas Gedaminskis XIX a. viduryje buvo paveldėjęs savo tėvo Gedamino-Gedaminskio ūkį su viensėdžio sodyba. Juozas mirė anksti, o jo žmona jos pačios trobos priemenėje buvo nušauta Pirmojo pasaulinio karo metais siautėjusių plėšikų. Albertas prisiminė savo senelį tik iš tėvų pasakojimų. Jis buvo aprašęs savo giminės istoriją, tačiau to rašinio neišliko. Kiek mums žinoma, senelis į šias apylinkes atėjęs iš Gruzdžių (ar Kruopių?) apylinkių. Ligi šiol išlikusioje medžiais apaugusioje sodybvietėje gyvenęs vokiečių Krancas. Šis Rusijos kariuomenės karininkas už nuopelnus buvo gavęs dalį karališkųjų žemių su miškais. Dar gyvas tarp giminės palikuonių pasakojimas, kaip karininkas Krancas čia atjojęs, ant kalniuko prie pušies prisirišęs arklį, apsižvalgęs ir pasakęs, jog nuo šiolei čia būsianti jo sodyba. Tai ir buvo ta vieta, kur vėliau gimė Albertas Gedaminas. Krancas užauginęs gražią dukterį, vienturtę Krancaitę. Prie jos prijunkęs minėtas gruzdietis Gedaminas. Kai dukra panorė už jo ištekėti, pasirodė, kad karininko būta bajoro, todėl Krancaitė galinti tekėti tik už bajoraičio. Išėitis buvo rasta: Gedaminas nusipirkęs bajorystės dokumentus. Bet vėl: bajoras turįs turėti bajorišką pavardę. Taip laisvo ūkininko sūnus Gedaminas tapo bajoru Gedaminskiu.

Ta proga pasakysime, kad jo vaikaiš Albertas tą „bajorišką“ pavardę išlaikė iki Nepriklausomos Lietuvos paskelbimo 1918 m. Ne vienam jis šią pavardės istoriją pats yra pasakojęs, pusiau juokais pridurdamas, kad ir jo kraujyje esąs lašelis vokiško kraujo. Naujaja pavarde jis nesididžiavęs, kaip ir „bajoriška“ kilme. Vargu ar kuris iš Gedaminų (ar Gedaminskių) mokėjo kalbėti vokiškai, bet tas netrukdyt vėliau Albertui pagalvoti apie Kušleikių kaimui grėsusį suvokietinimo (ar surusino) pavojų, iškilusį anais senais laikais.

Bene tuo pačiu metu, kai į Kušleikių miškus atjojo Krancas, už kilometro, Auksučiuosė, įsikūrė, matyt, taip pat carinės Rusijos karininkas Kondratjevas. Pasakojama, kad seniau Auksučių dvaras buvęs apsuptas Naryškino miškais. XX a. dvarą valdė Bieliajevai, Antonijus ir Ivanas, visų vadintas Vaniuška. Šalia dvaro žemių iki pat 1938 m. buvo įsikūrę Kačkovai, iš čia nežinia kur išsikraustę kartu su Bieliajevais. Tad ir be aprusėjusio Kranco buvo kam daryti lietuvių kalbą rusizmais ir propaguoti nuolankumą carui.

Dar šio šimtmečio pirmojoje pusėje Papilės, Kuršėnų ir Gruzdžių miestelių trikampyje buvo sėte nusėta kitataučių dvarų. Raudondvario, Keřbediškių, Ivōškių ir kitus dvarus valdė lenkiškai kalbantys ponai, nors nežinia, ar jie buvo lenkai. To meto senesnėse parapijų kapinėse buvo apstu metalinių ir akmeninių paminklų su slaviskais užrašais.

Kai Albertas gimė, jau buvo praėję apie 18 metų nuo lietuviškos spaudos uždraudimo, lietuviškų mokyklų panaikinimo ir nuo „graždankos“, t. y. lietuviško rašto rusiškomis raidėmis, įvedimo. Iki pat 1905 m. revoliucijos visame krašte vyko pasipriešinimas rusinimui. Jis negalėjo nepadaryti įtakos tėvui Juozui ir jaunuoliui

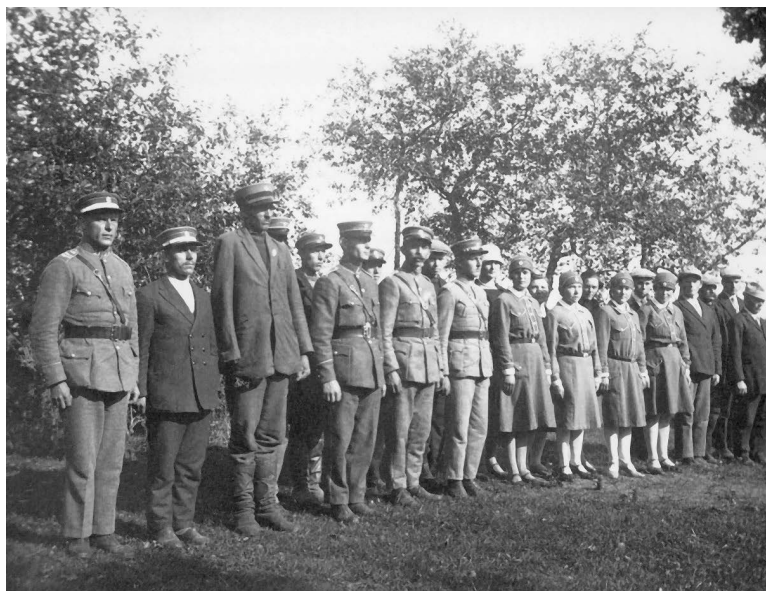
Albertukui. Pakankamas tam pagrindas buvo susidaręs ir Kušleikių bei Auksučių apylinkėse. Privačios Kušleikių kaimo gyventojų Gedaminskio (Albertui visai ne giminės) trobos gale buvo įsteigta rusiška mokykla. Kaip ir visoje Lietuvoje, rusų tautybės mokytojas, atsiųstas iš apskrities, platino rusiškas knygas, trukdė kaime plisti lietuviškai spaudai. Lietuvių tėvų pasipriešinimas rusinimui įgaudavo įvairias formas – jie nepirkdavo rusiškų knygų, boikotudavo „graždanką“, neleisdavo vaikų į rusišką mokyklą. Tokiais sumetimais, aišku, ir Juozas savo sūnaus Alberto neleido į tokią mokyklą.

Bet Albertas neliko be mokslo ir knygų. Jis buvo „linkęs prie rašto“, gana anksti savarankiškai, iš dalies padedamas tėvo, išmoko skaityti ir rašyti. Gedaminų šeimoje nebuvo aklo priešinimosi rusų kalbai: būdamas keturiolikos metų, berniukas jau mokėjo skaityti ir rašyti rusiškai. Priešinimasis buvo tik dėl rusiškų mokyklų antilietuviškos politikos. Jau XIX a. pabaigoje kaime buvo raštingų ir lietuvišką spaudą propaguojančių žmonių. Tokioje terpėje Albertas visam gyvenimui išsiugdė meilę spausdintam žodžiui ir gerai suvokė neraštingumo žalą Lietuvos kaimui. Visa tai suprasdamas, Albertas anksti apsisprendė pašvęsti savo gyvenimą švietėjiškai veiklai. O tam reikėjo pačiam mokytis, lavėti, šviestis. Išlikę kai kurie vėlesni dokumentai ir žmonių pasakojimai stebina kaimiečio (taip Albertas visą gyvenimą mėgo save vadinti) jaunuolio išprusimas ir pilietinio atsakingumo jausmo stiprumas.

Apie 1900-tuosius metus aštuoniolikmetį ištiko nesėkmė: kuliamoji mašina nutraukė jo dešiniąją ranką. Apie metus vaikas vargo, kol pramoko rašyti kairiaja. Galbūt tai dar labiau žadino nė klasės nebaigusio jaunuolio ambiciją ir skatino veiklai. Jis tapo beraščių kaimo žmonių raštininku: rašė jiems prašymus, testamentus, pildė valdiškus dokumentus rusų kalba ir kt. Tuo metu jis ne tik skaitė lietuvių ir rusų kalbomis pasirodančią spaudą, bet plačiai domėjosi ir tarptautiniais įvykiais.

Atgavus lietuvišką spaudą ir pradėjus steigti lietuviškas mokyklas, Auksučių, Kušleikių, Tautgailių ir gretimų kaimų ūkininkai išsirūpino 3 ha žemės Auksučių kaime pradžios mokyklos statybai. Buvo pastatytas medinis mokyklos pastatas, ūkiniai trobesiai. Į naują lietuvišką mokyklą mokytojauti atvyko jaunas mokytojas Jonas Murka. Tai tas pats, kuris vėliau, jau laisvoje Lietuvoje, gyvendamas Šiauliuose, išgarsėjo kaip talentingas pedagogas, daugelio mokyklinių vadovėlių autorius, vienas iš žymiųjų Šiaulių krašto kultūrininkų. Naujasis mokytojas greitai suartėjo su Albertu ir pasikvietė jį pagalbon: pamokyti vaikus rusų kalbos, kuri tada mokykloje buvo privaloma. Alberto paskatintas, mokytojas išitraukė į kultūrinę veiklą. Tada pirmą kartą tame krašte buvo suvaidinta Keturakio „Amerika pirtyje“. Suburti vaidintojus padėjo Gedamino populiarumas ir geras apylinkės jaunimo pažinėjimas. Geri mokytojo ir kaimo švietėjo santykiai pasibaigė susigiminiavimu: mokytojas vedė Alberto seserį, vėliau tapusią taip pat mokytoja.

Pagerėjus švietimo reikalams, neatrodė, kad kultūros ir švietimo darbas plėtosis normaliai. Visoje Auksučių seniūnijoje nebuvo jokio kultūrinio židinio, kur būtų galima susiburti jaunimui, pasidalinti informacija apie Lietuvos politinius įvykius. O pasidalinti tuo metu buvo kuo: 1905 m. revoliucija Rusijoje ir Lietuvoje, lietuviškos spaudos draudimo panaikinimas, Didysis Vilniaus Seimas, politinė situacija Europoje ir kt. Kilo būtinybė kaimo žmones šviesti ne tik kultūriškai, bet ir politiškai. Tuo labiau, kad retai kaimuose pasirodanti spauda buvo sunkiai prieinama.

*Auksučių šauliai
po rikiuotės pamokų.
Trečias iš kairės –
Albertas Gedaminas.
1930 m. spalio 7 d.
Iš S. Daunio albumo*

Vienas iš A. Gedamino darbų buvo 1910 m. pradėtas leisti mėnesinis laikraštėlis „Kaimietis“. Iki šiol šio saviveiklinio leidinėlio žinomas tik vienas egzempliorius, pažymėtas 1918 m. vasario mėn. 25 d. Jis saugomas šio straipsnio autoriaus archyve. Tituliniame puslapyje nurodyta, kad „Kaimietis“ leidžiamas jau devinti metai. Tuo abejoti lyg ir nereikėtų. Pats leidėjas rašo, kad kaimo jaunimo siekimai „*jau seniai yra išreikšti laikraštėliuose – atsakymuose, pasikalbėjimuose, kaip pirma, taip ir šiais metais*“. Taigi leidėjo ir skaitytojų dialogas tęsėsi jau keletą metų. Nurodytas skaičius IX irgi nebuvo tik pėdsakų mėtymas kokiais nors sumetimais. Redaktorius ir laikraščio leidėjas nenurodytas, vadinasi, „Kaimietis“ buvo leidžiamas nelegaliai, nežiūrint, kad po 1905 m. revoliucijos nebereikėjo caro valdžios prašyti leidimo laikraščiui steigti. Tiesa, „Kaimietis“ buvo rašytas ranka, Alberto Gedamino braižu, į mokyklinio sąsiuvinio lapus (20 puslapių). Caro laikais rankraščio nereikėjo registruoti, nes tai nebuvo masinio tiražo leidinys. Jame buvo skelbiami tuometinei valdžiai priešiški straipsneliai, politinės apžvalgos, jaunimo pakurstymai. Dėl to, matyt, leidėjas ir neatsisakė konspiracijos. Nuo kaimo gyventojų bei skaitytojų redakcija nesislėpė: leidinėlyje rašoma, kad laikraščio leidėjo „*antrašas visiems gerai žinomas*“.

Bet grįžtelkim atgal. Pasaulinis karas, prasidėjęs 1914 m. (tada „Kaimietis“ jau ketvirtus metus buvo leidžiamas), kaimuose paliko žymių. Kariuomenių susirėmimų metu sudegė pradžios mokykla, Kušleikių kaimo kalnelyje, šalia kurio dabar yra Vilčiauskų sodybėlė, atsirado rusų kareivių kapinės, kaimus užgriuvo vokiečių okupacija, pakeitusi rusiškąją, kokiam dešimtmečiui užsidarė saviveiklinis teatras. Vokiečiai buvo uždraudę laikyti bet kokį šaunamąjį ginklą. Nežinia, kokiam tikslui Albertas turėjo medžioklinį šautuvą. Kažkas apie tai pranešė valsčiui. Namuose padarius krata, šautuvas buvo rastas. Už tai jo savininkas buvo pasodintas kalėjiman, greičiausiai Papilės miestelyje. Režimas ten nebuvo griežtas, kalinius kai kada sėkmadienį paleisdavo į namus. Kartą Albertas susigundė ir nebegrižo kalėjiman: kas ten tuščiai laiką leis. Klojimo pastogėje, tarp statybai ruošiamų rąstų,

*Auksučių šaulių
būrys metiniame
susirinkime.
Viduryje –
Albertas Gedaminas.
1934 m. sausio 21 d.
Iš S. Daunio albumo*

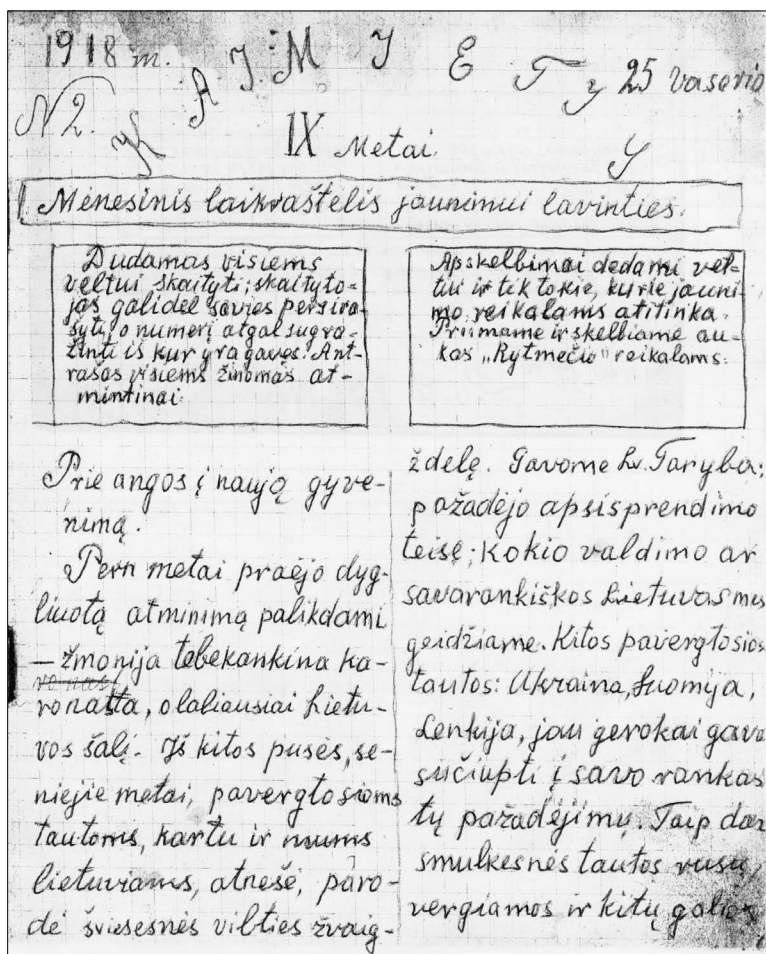
įsitaisė slėptuvę. Kratė, ieškojo kelis kartus, bet Alberto būsto nerado. Tiesa, liūdnoka buvo jaunam, tačiau laikas nėjo veltui: naktimis išlįsdavo padirbėti ūkio darbų, išeidavo pasivaikščioti po Vilčiauskų miškelį, parašydavo kokį apsakymėlį ar sukurdavo eilėraščių.

Apie tai plačiau prisiminiau todėl, kad būtų aiškiau, kodėl redakcijos adresas niekur nežymimas, nors visas kaimas jį žinojo. Karo metais bet kokio ginklo laikymas turėjo politinę reikšmę, baugino okupantus. Aišku, Albertas žinojo, kam šautuvo gali prireikti. Uždaresnis gyvenimas slėptuvėje leido „kaliniui“ susikoncentruoti prie leidybinio darbo ir šioje srityje labiau lavėti.

Išlikusio laikraščelio struktūra rodo, kad Albertas buvo gerai susipažinęs su periodinės spaudos leidyba. „Kaimietyje“ randame politinę apžvalgą „Prie angos į naują gyvenimą“, eilėraščių „Pasigerėjimas“, pasirašytą Bedalio slapyvardžiu, „Politikos trumpą apžvalgą“, taip pat Bedalio, apysakaitę „Sekmadienio išpūdžiai“, kurios autorius nenurodytas. Nekyla abejonių, kad visa tai parašė pats leidėjas ir kad laikraščelis buvo reikalingos informacijos bei naujų idėjų skleidimo priemonė. Tik toks leidinys tada tebuvo galimas toli nuo ano meto miestelių esančiame kaime, kur spauda buvo retas dalykas.

Laikraščelio platinimas visiškai atitiko slaptų lietuviškų knygų platinimo būdą, praktikuotą Lietuvoje spaudos draudimo laikais: išleistas vienu egzemplioriumi laikraščelis duodamas skaityti, leidžiant iš rankų į rankas, arba perskaičius gražinamas iš ko gauta. „Duodamas visiems veltui skaityti; skaitytojas gali dėl savęs persirašyti, o numerį atgal sugrąžinti iš kur gavęs“, – rašoma tituliname puslapyje. Turimas egzempliorius yra susidėvėjęs nuo vartojimo, lapų kampeliai nuo pirštų sutepti, o tai rodo, kad laikraščelis skaitytas daugelio, kad jis žmonių buvo mėgiamas.

Redakcijos skelbiama, kad „Laikraščelis skirtas jaunimui lavinti“. Lavinta ne tik politiškai, bet ir doroviškai, šviesta visapusiškai. Tekstuose aiškiai atsispindi A. Gedamino pasaulėžiūra, politinės ir socialinės jo nuostatos, laisvės Lietuvai troškimas. Skyreliui „Prie angos naujo gyvenimo“ jis kaupė visas jėgas, kad būtų pasiektos

A. Gedamino leisto mėnesinio laikraštėlio „Kaimietis“ titulinis puslapis. 1918 m. vasario 25 d. Iš S. Daunio archyvo

„idealams erdoės platybės“, „kad neliktų vargų visai“, „kad greičiau tą laimę sugriebus“. Šiais žodžiais stengtasi pažadinti jaunimą kovai už „liuositybės spindulį“. Tai nebuvo tušti žodžiai – svarbios ir rimtos mintys pagrįstai ir nuosekliai rutuliojamos per visus puslapius. A. Gedaminas tai įrodė savo darbais.

„Kaimiečio“ leidimas buvo tik vienas iš Alberto to meto švietėjiško darbo barų. Manyta, kad, išeinant į „naują gyvenimą“, labai svarbu jaunimo organizuotumas, susiklausymas, palinkimas visuomeninei veiklai. Tam, atrodo, ir buvo būriamasi į „Rytmečio“ organizaciją, apie kurią užsimenama laikraštelyje. Apie tą organizaciją daugiau žinių neturime. Iš apybraižos „Sekmadienio išpūdžiai“ matome, kad Alberto vaikščiota organizaciniais bei švietėjiškais reikalais iš kaimo į kaimą, iš kiemo į kiemą, nenorint „stuobriui palikti“, t. y. abejingu atbūdančios Lietuvos reikalams. Jo nešiota kaimo žmonėms iš valsčiaus miestelio draugų gauti laikraščiai, žodžiu aiškinta žmonėms politinė padėtis Lietuvoje. Pats 1918 m. reguliariai gaudavo „Lietuvos aidą“, komplektavo jo numerius, duodavo kitiems skaityti. Susitikdavo su Aukuščių, Kušleikių ir kitų kaimų gyventojais, aptardavo politinę situaciją.

Minėtoje apybraižoje, kurią galima laikyti autobiografinė, šiek tiek atsispindi besislapstančio Alberto nuotaikos:

„Jau žymu aušra, bet vargas su taja šeimininke, kad ji pusryčių neparengė į laiką. Pavalgyčiau parėjęs namon, bet vėl negražu išeiti nevalgius; tai būtų įžeidimas šeimininkų. Skusčiau barzdą – muilo nėra; rašyčiau – nėra rašalo, plunksnos, šviesos, o pagaliau ir vietos tarp svetimų žmonių. Paėdė man širdį tas trankymasis po sodas, nuo vieno ūkininko pas kitą. Duok Dieve tam karui greičiau pasibaigti, eisiu į miestelį ir ant vietos apsigyvensiu, būsiu tuokart liuosėsnis, daugiau galėsiu pasiskaityti, parašinėti. Tuokart ir „dieninį“ galėčiau rašyti“.

Taip jis rašė 1918 m. sausio 6 dieną.

Lėktuvų konstruktorius Vaclovas Tomkevičius

Ignas Valantis

Aviatoriaus Vaclovo Tomkevičiaus vardas gimtajame Papilės krašte nedaugeliui žinomas. Tiesa, čia jis neilgai gyveno, savo kūrybinius sumanymus irgi įgyvendino kitur. Kai kam jis, matyt, atrodė kaip keistuolis, švaistęs pinigus neįprastai aistrai – skristi savo paties sukonstruotu ir pasigamintu lėktuvu. Tačiau tai buvo pačių interesų, išsilavinęs ir labai atkaklus žmogus, sugebėjęs siekti užsibrėžto tikslo. Deja, buvęs labai kuklus, net dukrai nedaug apie save papasakojęs.

Vaclovas Tomkevičius gimė 1901 m. vasario 11 d. Šaltiškių dvare, už trejeto kilometrų į rytus nuo Papilės miestelio. Tėvai – Cezaris Tomkevičius ir Vanda Ksaveria Jacinič-Tomkevičienė – turėjo 4 vaikus. Vyriausioji dukra Janina buvo gimusi 1894 m. gegužės 22 d. Be jos ir Vaclovo, buvo dar vienas sūnus Tadeušas ir sesuo Marija. Matyt, nuo mažų dienų Vaclovas buvo tėvo išmokytas griežti smuiku. Vaikystėje gyveno netoli nuo Papilės Mažūnaičių dvarelyje. Jo pusseserė Regina Tomkevičiūtė-Veitienė, gyvenanti Vilniuje, yra pasakojusi: „*Dar gyvendamas Mažūnaičių dvare, salone darė lėktuvo modelį. Buvo pavadinęs „Tomko 1“.* Retkarčiais grieždavo smuiku, sesuo Janina skambindavo fortepijonu“¹. Prasidėjęs Pirmajam pasauliniam karui, šeima pasitraukė į Rusiją. Nebeįmanoma nustatyti, kiek ir kokių mokslų keturiolikmetis vaikas suspėjo baigti, kaip atsidūrė Maskvoje, kokius dokumentus pateikė stodamas į Maskvos politechnikos institutą, kodėl pasirinko popieriaus pramonės inžinieriaus specialybę. Pasak Vaclovo Tomkevičiaus dukters Vandos, jos senelis, Vaclovo Tomkevičiaus tėvas Cezaris, mirė Maskvoje po bolševikinės Spalio revoliucijos bado dienomis (matyt, 1917–1918 m. žiemą). Vaclovo Tomkevičiaus brolis Tadeušas buvo pašauktas į carinės Rusijos kariuomenę, mokėsi karo mokykloje ir tarnybos draugo per neatsargumą buvo nušautas. Motina su trimis vaikais grįžo į 85,9 ha Šaltiškių dvarą, kuris po jos mirties atiteko vyriausiajai dukrai Janinai.

Vaclovas pasipiršo Šiaulių apskrities Kruopių valsčiaus Mažaičių dvaro savininke tapusiai bajoraitei Elenai Vizgirdaitei. Elena neseniai buvo likusi naš-

¹ R. Veitienė, gim. 1910 m. lapkričio 24 d. Papilės vls., Mažūnaičių dvare. Prisiminimus užrašė I. Valantis 2001 m., *I. Valančio archyvas*.

laite. Vos 39 metų sulaukusi, 1919 m. spalio 24 d. Šiaulių ligoninėje mirė motina Jadvyga Gedminaitė-Vizgirdienė. Tėvas, penkiasdešimtmetis Mečislovas Vizgirdas, ištiktas paralyžiaus, mirė 1920 m. gruodžio 14 d.; juodu abu klebonas A. Butkevičius palydėjo į Kruopių kapines². Jaunai merginai valdyti apie 140 ha dvarą buvo sunku, dairėsi praktiško, ūkio darbus išmanančio ir kilmingo jaunuolio. Tačiau likimas lėmė kitaip: išsirinko ne žemės darbų žinovą, o nuoramą svajotoją.

Žarėnų-Latvėlių bažnyčioje 1923 metų spalio 25 d. klebonas Kilčevskis sutuokė Eleną Vizgirdaitę su Vaclovu Tomkevičiumi³. Kraštotyrininkas Leonardas Skėrys 1986 m. yra užrašęs Mažaičių kaimo senbuvų pasakojimus apie tai, jog Vaclovas Tomkevičius užkuriais atvažiavo „senu „Ford“ markės automobiliu, į jį susidėjęs visą turtą: seną ožį, medžioklinį šautuvą ir smuiką“⁴. Ir po vestuvių Vaclovas, matyt, nenustygo vietoje: vakarais virkdydavo smuiką, su kaimynais dalyvaudavo medžioklėse, automobiliu su žmona važiuodavo į svečius. Kaimynai – Dėgulės dvaro savininkas Navlickas, Paliėsių ir Žarėnų dvarus valdę broliai Eugenijus ir Boleslovas Liutikai. Jų mintys ir kalbos sukosi apie ūkį, kasdieninius darbus, grūdų ir gyvulių kainas, o Vaclovui dieną naktį rūpėjo, iš kur prasimanyti pinigų senai svajonei įgyvendinti – lėktuvui pasigaminti. Apie 1928 m. jis išvyko uždarbiuoti į Braziliją, tačiau ten reikėjo juodadarbių, o ne svajotojų. Neturėdamas lėšų, pragyvenimui uždarbiavo grodamas smuiku, galop parašė žmonai, kad atsiųstų pinigų grįžti į Lietuvą. Elena Tomkevičienė, pardavusi 30 ha dvaro žemės Kruopių pradžios mokyklos vedėjui Jonui Ratkui, pinigus išsiuntė.

Grįžęs į Lietuvą, V. Tomkevičius buvo pašauktas atlikti karinę tarnybą. Tarnauti buvo paskirtas į Kauną.

„Čia, 1930 m. baigęs Lietuvos aeroklubo (LAK) aviacijos teorijos kursų, pateko į trečiąją civilinių lakūnų grupę, išmoko skraidyti ir gavo tarptautinį civilinio lakūno pažymėjimą (brevetą), kuris atvėrė kelius į padančių vieškelius“⁵.

A. Žaliukas publikacijoje „Lietuvos aviacija: praeitis, dabartis, perspektyvos“ patikslina ano meto situaciją:

Vaclovo Tomkevičiaus tėvai Cezaris ir Vanda Tomkevičiai. Apie 1910 m.*

* Visos šio straipsnio nuotraukos yra iš I. Valančio albumo.

² Kruopių parapijos mirimo metrikų knyga (1917.X–1940.VIII), *Akmenės rajono civilinės metrikacijos skyrius*.

³ Lietuvos centrinis metrikų archyvas (toliau – LCMA), f. 1, b. 2339, l. 165.

⁴ Jurkštas V. P. Aviakonstruktorius iš Žemaitijos, *Sparnai*, 1989, nr. 2, p. 18.

⁵ *Ten pat.*

Gyvenamasis namas Mažaičių (Šiaulių r.) dvare. 2001 m. liepos 22 d. prie jo buvo atidengta paminklinė lenta V. Tomkevičiui atminti. 2000 m.

„Civilinius lakūnus LAK pradėjo mokyti 1928 m., išsigijus iš karo aviacijos mokomąjį lėktuvą „Albatros B“. Pirmoji grupė mokslą baigė 1930 m.“⁶

Manytina, kad toje grupėje buvo ir V. Tomkevičius.

Tačiau prasimušti į lakūnų gretas anuomet labai brangiai kainavo. O gal V. Tomkevičiui lakūnų kursų bei pažymėjimo ir reikėjo tam, kad galėtų kurti savo skraidymo aparatą ir juo skraidyti? Išvykdamas į Mažaičius jis liko Lietuvos aviaklubo nariu. Iš Kauno grįžo, regis, tais pačiais 1930 m. ir nedelsdamas ėmėsi konstruoti savo lėktuvą. Pagalbos kreipėsi į Aeroklubą. Iš laiško Aeroklubui, atpasakoto to meto spaudoje, matyti V. Tomkevičiaus sumanymo rimtumas ir lėktuvo parametrai:

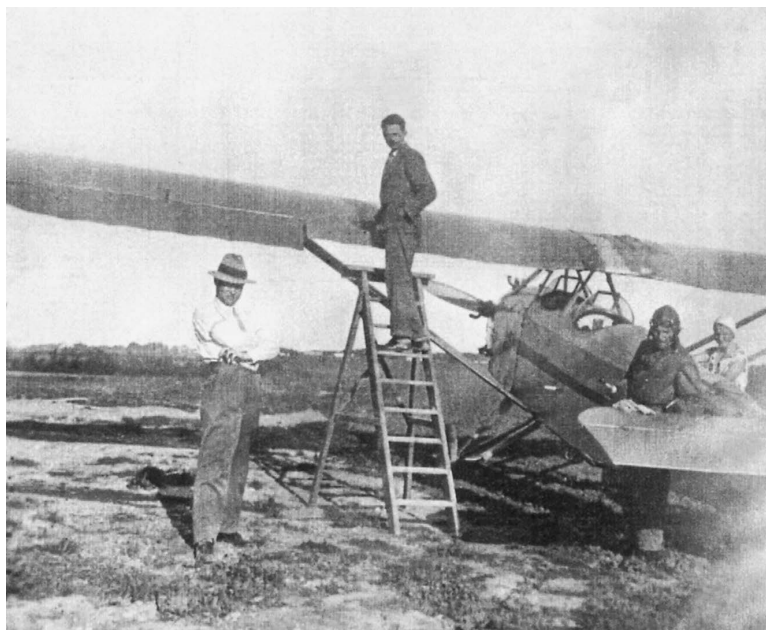
„Lietuvos Aeroklubas gavo iš savo nario p. Vaclovo Tomkevičiaus laišką, kuriame jis prašo padėti jam gauti trūkstamos medžiagos jo konstruoto lėktuvo statybai pabaigti. (...) Naujiena mūsų civilinės aviacijos gyvenime yra šis p. Tomkevičiaus užsimojimas, juo labiau, kad jis yra visai rimtas ir, mūsų aviatorių specialistų nuomone, galįs duoti patenkinamą vaisių. P. Tomkevičius yra sukonstravęs ne kažin kokią fantastišką „kišeninį“ lėktuvą, kaip kai kurie „konstruktoriai“, bet nediduką vienvietį sportinio tipo lėktuvą. Savo konstrukcijos padarą jis pradėjo, berods, statyti pernai. Kai kurias lėktuvo dalis jis pats gaminosi ir gaminasi, o kai kurias – motorą, profelerį – yra išsirašęs iš užsienio. P. Tomkevičius tikisi, kad jam savą lėktuvą pasistatyti kaštuos apie 3 500 litų. Savo lėktuvui jis ketina duoti 14–16 arklio jėgų galingumo motorą. Visas lėktuvas svers 135 kilogramus. Sparnų ilgumas bus 9 m, lėktuvas galės kelti 80 kg“⁷.

Pasak Leonardo Skėrio, artimiausias V. Tomkevičiaus pagalbininkas, ga-

⁶ Žaliukas A. Lietuvos aviacija: praeitis, dabartis, perspektyvos, *Lietuvos mokslas*, Vilnius, 1999, kn. 22, p. 494.

⁷ Į erdves. Ūkininkas baigia statyti savo konstrukcijos lėktuvą, *Lietuvos aviacijos muziejaus fondai*.

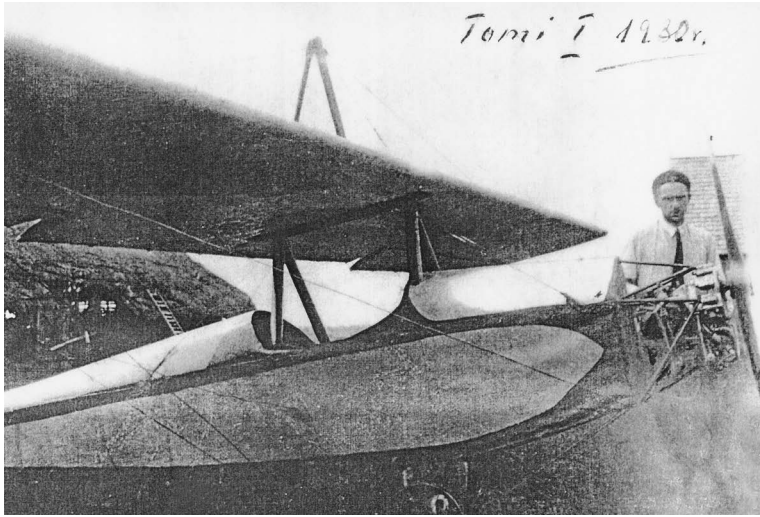
Vaclovas Tomkevičius
(stovi ant kopėčių)
su savo pagalbininkais
Anupru Jasu
ir Pranu Vaitkumi
(dešinėje) prie savo
konstruojamo lėktuvo
„Avionette“
Mažaičiuose. 1930 m.

minant lėktuvą, buvo Stanislovas Augustaitis iš gretimo Kiņkupių kaimo, sumanus medžio darbų meistras. Taip pat minimi Anupras Jasas ir Pranas Vaitkus. Vienas iš jų galėjo būti Mažaičių dvaro kalvis, nes pats lėktuvas buvęs montuojamas netoli kalvės, kurią 1942 ar 1943 m. nugriovė. Kalvė buvusi iš rąstų, šiaudiniu stogu, labai sena. Lėktuvo gamybą dar prisimena Konstantinas Kaveckas, kuris, būdamas 14 metų, tarnavo už piemenį pas Levanauską Prišiškių kaime:

„Tuo metu nežinojau, tik vėliau paaiškėjo, kad ūkininkas Levanauskas pirkto apie 30 ha žemės su kumetynu iš V. Tomkevičiaus. Man teko ganyti 17 karvių, kurios buvo laikomos iš V. Tomkevičiaus nuomojamojoje daržinėje. Už kokių 50 metrų nuo daržinės buvo statomas lėktuvas. Kiekvieną dieną eidamas prie karvių matydavau ponaitį su ponia, vaikščiojančius aplink statomą lėktuvą, kuris žadino mano vaikščišką smalsumą. Ponia buvo žemo ūgio, vieną sykį girdėjau ją klausiant, ar jai bus vietos tame lėktuve. Pagalvojau, kad jai daug vietos nereikės. O lėktuvas, mano akimis, atrodė didelis. Prie jo matydavau dirbantį patį poną, jis turėdavo kažin kokius popierius. Visuomet matydavau ir padėjėją, kurio nepažinau. Sparnai jau buvo padaryti, bet nepritvirtinti. Stebėdavau, kaip buvo bandomas variklis, tačiau jis dažnai užgesdavo. Mačiau lėktuvą ir visai užbaigtą. Kalbėjo, kad bus bandoma skristi iš Žarėnų Liutiko dvaro laukų, nes ten žemė numeliuruota, lygi“⁸.

Nuošaliame kaime konstruojamu lėktuvu domėjosi ano meto spauda. Viename laikraštyje apie 1931 m. birželį pranešama, kad V. Tomkevičiaus lėktuvas

⁸ K. Kavecko, gim. 1917 m. Kuršėnuose, pasakojimas užrašytas 2001 03 19, I. Valančio asm. archyvas.

Vaclovas Tomkevičius
Mažaičiuose prie savo
sukonstruoto lėktuvo.
1930 m. sausis

jau pagamintas. Tai kainavę apie 4 000 Lt. Lėktuvas svėręs 200 kg, sparnai 9 m ilgio, liemuo – 5,5 m, motoras 16–25 arklio jėgų, nuskristi 100 km kainuosią tik 8–9 Lt. Prieš pradedant lėktuvo „Avionette“ nuotraukos pažymima, kad V. Tomkevičius – pirmasis kaimo išradėjas, baigęs Aeroklubo lakūnų kursų⁹.

Lėktuvas buvo bandomas 1931 m. liepos mėnesį. Susirinko aplinkinių dvarų savininkai, valstiečiai, atėjo Žarėnų pradžios mokyklos mokinukai. Galima tikėti V. P. Jurkšto aprašymu, kuris pagrįstas kraštotyrimų surinktais prisiminimais:

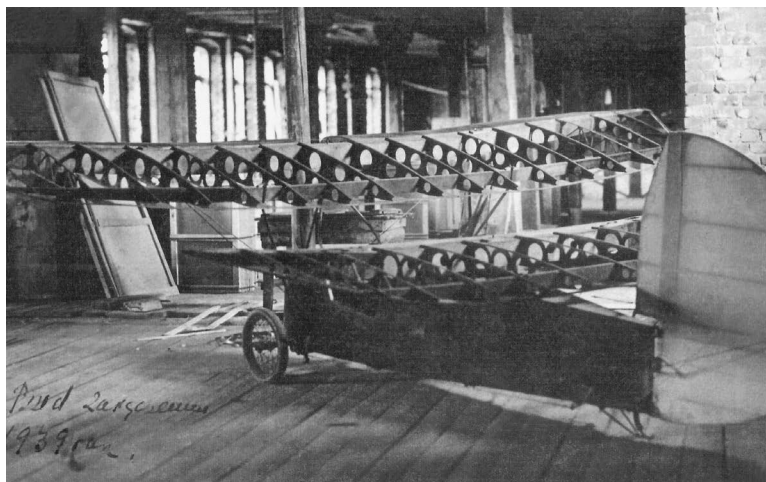
„O lėktuvo propeleris jau sukasi. V. Tomkevičius vis didina apsisukimus, kol lėktuvas pradeda riedėti lygia pieva ir atsiplėšia nuo žemės. Bet čia ir įvyksta visų baisiausia: lėktuvo sparnas kliudo kaštono viršūnę ir krenta žemėn. Sulūžta sparnas, susilanksto metalo konstrukcijos. Pats lakūnas leisgyvis išrėplioja iš faneros ir metalo krūvos. (...) Po šio įvykio lėktuvo griaučiai buvo sukrauti į arkliais kinkytus vežimus ir išvežti į Papilės geležinkelio stotį, pakrauti į vagoną ir išgabenti į Kauną. Pardavė visą likusią žemę, 80 ha, su pastatais Antanui Pociui iš Kruopių valsčiaus Laumėnų kaimo ir išvyko į Kauną, sakydamas: dirbsiu ir skraidysiu“¹⁰.

Kaune lėktuvas „Avionette“ buvęs atkurtas, jį 1933 m. gegužės mėn. bandę profesionalūs lakūnai, konstrukcija buvo tobulinama, tačiau lėktuvėlis nepajėgė pakilti aukščiau kaip 70 m, nes per silpnas buvęs 38 kg svorio keturtaktis oru aušinamas variklis „Blackburn“. Tuomet pats konstruktorius lėktuvą išmontavo, jo detales ir variklį atidavė Aeroklubui.

Kaune Tomkevičiai neįsitvirtino ir apie 1938 m. grįžo į Žemaitiją. Čia V. Tomkevičius įsidarbino pagal profesiją – inžinieriumi Kapėnų popieriaus fabrikėlyje, Viekšnių valsčiuje. Čia vėl turėjo galimybę laisvalaikį skirti lėktuvams konstruoti. Jau pagal prancūzų brėžinius Kapėnuose V. Tomkevičius konstruoja anuomet populiariu sportinį lėktuvėlį „Dangaus blusa“. Lėk-

⁹ Lietuvos aviacijos muziejaus fondai.

¹⁰ Jurkštas V. P., Aviakonstruktorius iš Žemaitijos.

Kapėnų popieriaus fabrike (Mažeikių r.) Vaclovo Tomkevičiaus konstruojamas miniatiūrinis medinės konstrukcijos sportinis lėktuvas „Dangaus blusa“

tuvus buvo montuojamas fabriko antrajame aukšte. Ant nuotraukos paties V. Tomkevičiaus ranka užrašyta data „1939 metai“. Tuo metu lėktuvo korpusas ir sparnai buvo sumontuoti, tačiau, regis, taip ir nepavyko įsigyti variklio, tad naujasis kūrinys liko neišbandytas. Seniausias Kapėnų kaimo gyventojas Juozas Teniukas, jaunystėje darbuavęs ir Kapėnų dvare, ir popieriaus fabrike, 2001 m. prisiminė, kad fabrikui vadovavo „aukštas ponas Tomkevičius“, o Viekšniuose gyvenantis Jonas Ružė man pasakojo, kad lėktuvo korpusas Kapėnuose dar tebebuves apie 1943–1944 m. ir tik vėliau, kraštą okupavus sovietų kariuomenei, buvo sunaikintas ir fabrikas, ir jame stovėjęs nebaigtas lėktuvas.

Lietuvą inkorporavus į SSRS, kai kurie lenkų kilmės arba save lenkais laikę gyventojai emigravo ir išvengė sovietų okupacinės valdžios represijų. Nacionalizavus Šaltiškių dvarą, jo savininkė Janina Tomkevičiūtė-Przeddziecka emigravo į Lenkiją, įsikūrė Slupsko mieste. Į Vilniją, arčiau Lenkijos, patraukė ir Vaclovas Tomkevičius. Pasak dukters Vandos, 1941 m. jis dirbo inžinieriumi Naujosios Vilnios popieriaus fabrike, Kūčkuriškėse. Ten neaiškiais aplinkybėmis žuvo (neva buvo nušauta rusų kariškių) Elena Tomkevičienė, su kuria Vaclovas vaikų neturėjo. Tų pačių 1941 m. rugsėjo 20 d. V. Tomkevičius veda 23 metų Apoloniją Ivanič, su kuria po metų susilaukė dukters Vandos. 1946 m. Tomkevičių šeima emigravo į Lenkiją, apsistojo pas seserį Slupske.

„Gyvenimas jaunystėje nelepino, gyvenome vargingai, tačiau tėvelio pamėgta muzika nedavė mums liūdėti, – prisimena V. Tomkevičiaus duktė Vanda Tomkevičiūtė-Popielska, dabar gyvenanti Prancūzijoje. – Teta Janina mane, dar vaiką, mokė skambinti pianinu, o tėvelis išmokė virkdyti smuiką, su kuriuo nesiskiriu ir šiandien. Šios profesijos mokau Prancūzijos jaunimą, o pati groju styginių instrumentų orkestre pirmuoju smuiku. Tik tėveliui galiu būti už tai dėkinga.“

V. Popielska papasakojo, kad tėvas nuo mažens ją pratino ir prie savo didžiosios aistros – skraidymo, išmokė savarankiškai valdyti sklandytuvą ir net kukurūzniku

vadinamą lėktuvą, padrašino šuoliams su parašiotu¹¹.

V. Tomkevičius stengėsi nebūti našta artimiesiems. 1948 m. jis susirado inžinieriaus darbą Dombrovičių popieriaus fabrike, 1950-aisiais persikėlė į Ščecina, tačiau čia darbo pagal profesiją nerado. 1963 m., pašlijus sveikatai, gavo invalidumo pensiją. Neįveikęs plaučių bei širdies astmos, V. Tomkevičius mirė 1974 m. lapkričio 12 d., palaidotas Slupsko kapinėse – viename kape su seserimi Janina ir jos vyru.

Minint V. Tomkevičiaus gimimo šimtmetį ir aviatoriaus veiklos 70-ąsias metines, 2001 m. liepos 22 d. Mažaičių dvaro sodyboje, prie dar išlikusio gyvenamojo namo, atidengta paminklinė lenta. Ją iš medžio išskaptavo minėtas kraštotyrininkas iš Baužų kaimo Leonardas Skėrys. Lentą pašventino Žarėnų–Latvėlių parapijos klebonas Vytautas Žvirzdinas. Minėjime dalyvavusi V. Tomkevičiaus duktė Vanda Popielska sakė tėvą prisimenanti kaip didelės vidinės kultūros žmogų, iki mirties neišsigydžiusį nuo „padangių ligos“. Jis visados daug skaitydavęs, namų bibliotekoje turėjęs knygų lenkų, lietuvių bei rusų kalbomis, kurias gerai mokėjo, dažnai lankydavęsis Lenkijos miestų aeroklubuose, ieškodavęs į save panašių ir miegai su bendraminčiais bendraudavęs. Labai įdėmiai sekęs pirmąjį žmogaus skrydį į kosmosą ir gyręs rusų kosmonauto J. Gagarino narsumą.

Minėjime buvo surengta nedidelė nuotraukų ir dokumentų parodėlė, Žarėnų–Latvėlių moksleiviai, vadovaujami mokytojos Almos Žilionienės, padeklamavo eilėraščių apie aviaciją. Pirmą kartą tėvo jaunystės žemėje apsilankiusi dukra Vanda ilgai žvelgė į senų liepų alėją, menančią V. Tomkevičiaus žingsnius ir balsą.

Maždaug pusantrų metų sugaišau, narpliodamas Vaclovo Tomkevičiaus gyvenimo istoriją, teko apsilankyti jo gyventose vietose Kapėnuose, Viešniuose, Žarėnuose, ieškoti žmonių, kurie prisimena V. Tomkevičių. Minėjime padėkojau jo dukrai Vandai Popielskai, kad išsaugojo tėvo ir senelių nuotraukas bei suteikė žinių apie neramaus mūsų kraštiečio likimą. Gaila, kad jo gimtinėje, Šaltiškioje, nebeišliko buvusio dvaro pėdsakų.

Apolonija ir Vaclovas Tomkevičiai Naujojoje Vilnioje. 1942 m. gegužė

KVIEČIAME

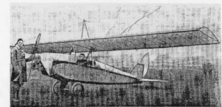
šių metų liepos 22 d. (sekmadienį)
į Mažaičius (Šiaulių raj.)

paminėti lakūno-konstruktoriaus

Vaclovo TOMKEVIČIAUS

**100-ąsias gimimo, 70-ąsias
kūrybinės veiklos**

metines (gimė
Mažūnaičių dvare, Papilės
seniūnijoje, lėktuvų kūrė
Mažaičių dvare).

¹¹Popielska V. 2001 04 29 laiškas I. Valančiui, I. Valančio archyvas.

Kalbininkas, žodynininkas Chackelis Lemchenas*

Izraelis Lempertas

1923 m. išėjusioje knygoje „Žydai Lietuvoje“ profesorius (vėliau – akademikas) Augustinas Janulaitis rašė, kad be Lietuvos žydų istorijos Lietuvos istorija būtų nepilna. „Yra tai, be abejojimo, dalis Lietuvos visuomenės istorijos...“¹ Dabar, kai žydų po Holokausto liko saujelė, sunku įsivaizduoti, kad Lietuvoje gyveno daugiau kaip 150 000 žydų, o prijungus Vilnių ir Vilniaus kraštą, jų susidarė beveik ketvirtis milijono. Tai buvo gausiausia tautinė mažuma. Per 650 gyvenimo Lietuvoje metų žydai įnešė didelį indėlį į krašto valstybingumo raidą, jo modernizavimą, ūkį, kultūrą. Suprantama, ne visą žydų kuriamą kultūrą galima laikyti indėliu į lietuvių kultūrą. Religiniai mąstytojai kūrė žydų, bet ne lietuvių kultūrą. Tačiau tai buvo Lietuvos kultūros dalis. Vilniaus Gaonas Eljahu, gyvenęs XVIII a., vienas didžiausių pasaulio žydų religinių išminčių, garsino Vilnių, Lietuvą visame pasaulyje. Bet buvo (ir dabar esama) žydų, be kurių neįmanoma įsivaizduoti tautinės lietuvių kultūros. Vienas iš jų buvo neseniai miręs žymus lietuvių kalbininkas, žodynininkas Chackelis Lemchenas.

Per beveik 98 gyvenimo metus, – o jis dirbo visą gyvenimą, tik visiškai pasiligojęs paskutiniaisiais gyvenimo metais nebegalėjo dirbti, – jis nuveikė labai daug. Sveikindamas jį 90-mečio proga akademikas Zigmantas Zinkevičius rašė: „... lietuvių kalbininkai didžiai vertina Jūsų indėlį į lituanistiką“². Kitas akademikas, Kazys Ulvydas, rašo apie jo nuostabią veiklą leksikografijos, terminologijos, kalbos normalizacijos ir jos kultūros srityse ir dar priduria, kad jis – puikus vertėjas ir talentingas pedagogas³.

Jo veikla buvo įvairiapusė. Jo darbų bibliografija apima daugiau kaip 200 pavadinimų. Bet svarbiausia jo veikloje buvo žodynai. Būtent šioje srityje pirmiausia atsiskleidė jo kalbininko talentas, puikios žinios, kalbos dvasios suvokimas, nepaprastas mokslininko kruopštumas, didžiulė atsakomybė už kalbos kultūrą. Šias savybes jis išsiugdė dar jaunystėje. 1923 m. įstojęs į Kauno universiteto humanitarinių mokslų fakultetą (Vytauto Didžiojo vardas universitetui buvo suteiktas vėliau, 1930 m.), jis mokėsi pas lituanistikos didžiavyrius J. Jablonskį, K. Būgą, V. Krėvę-Mickevičių. J. Jablonskis, lietuvių bendrinės kalbos tėvas, greit atkreipė dėmesį į gabų ir kruopštų studentą, puikiai atliekantį visas užduotis.

„Kalbotyros skyriaus humanitaras Chackelis Lemchenas, – rašė J. Jablonskis 1924 metais, – yra, kiek turiu pastebėjęs, nepaprastas studentas: nedaug tėra studentų, kurie taip gerai, kaip jis, nusimano apie lietuvių kalbos dalykus“⁴.

Profesorius gėdino kitus studentus, kad nelietuvis taip gerai gali išmokti kalbą, o tokioje didelėje auditorijoje tik keli lietuviai taip moka taisyklingai sudėlioti kirčius (beje, tarp tų kelių studentų buvo vėliau tapę išymiais kalbininkais

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2002 12 24.

¹ Janulaitis A. *Žydai Lietuvoje*, Kaunas, 1923, p. 3.
² *Darbai ir polėkiai*, sud. Rozina J., Pailis P., Vilnius, 1994, p. 16.

³ *Ten pat*, p. 17.

⁴ *Ten pat*, p. 3.

A. Salys ir P. Skardžius). J. Jablonskis pakvietė Ch. Lemcheną jam padėti; Lemchenas iki paskutinių dienų didžiuodamasis pasakojo, kad dirbo sekretoriumi pas didįjį kalbininką.

Pirmasis fundamentalus Ch. Lemcheno rusų–lietuvių kalbų žodynas pasirodė 1949 m. Tokio pobūdžio žodynas tada buvo labai reikalingas, jis turėjo didelę paklausą, tad po kelių metų buvo parengta ir išleista antroji jo laida, pusantrą karto didesnės apimties. Ch. Lemchenas rengė įvairios paskirties, skirtingiems vartotojams taikytus žodynus – mažąjį rusų–lietuvių kalbų žodyną, mokyklinį, stambų. Mokyklinių žodynų išėjo 7 laidos.

„Iš šių žodynų, – rašo žymus lietuvių kalbininkas V. Vitkauskas, – Lietuvos moksleiviai mokėsi ne tik taisyklingos rusų kalbos, bet ir taisyklingai lietuviškai (ypač kirčiuoti)“⁵.

Svarbiausias Ch. Lemcheno darbas žodynų srityje neabejotinai yra keturių tomų rusų–lietuvių kalbų žodynas (1982–1985 m.), kurį rengė keli autoriai, bet didesnę dalį (pirmąjį ir antrąjį tomus bei dalį ketvirtojo) parengė Lemchenas, kuris buvo ir šio didžiulio darbo vadovas. Įžymaus kalbininko A. Sabaliausko teigimu, šis žodynas yra laikytinas vienu svarbiausių lietuvių leksikologijos paminklų. Šio darbo autoriams, tarp jų Ch. Lemchenui, paskirta 1987 m. valstybinė premija.

Ch. Lemcheno parengti darbai yra labai aukštos kalbos kultūros, nepaprastai kruopštūs, kūrybiški. Rengiant žodynus, kartais tekdavo koreguoti leksiką, naujai kurti žodžius. Tai buvo daroma labai profesionaliai. Pavyzdžiui, žodį *болельщик* anksčiau versdavome žodžiu *sirgalius*, kuris kalbininkų požiūriu nėra visai tinkamas. Lemchenas pasiūlė žodį *aistruolis*, ir šis žodis prigijo, jis įtrauktas į akademinį Lietuvių kalbos žodyną.

Visus pokario metus iki pensijos Ch. Lemchenas dirbo leidyklose, redagavo daugiausia mokslo veikalus. Ir šiame bare jo nuopelnai yra neįkainojami. Jis redagavo tarptautinių žodžių žodynus, daugelį terminų žodynų (teisės, geografijos, chemijos ir kt.), o čia juk ypač reikalinga kalbos dvasios žinovo kritinė akis. Gausybė žmonių ateidavo pas jį konsultuotis – ir pradedantys redaktoriai, ir patyrę kalbos žinovai. Gal akivaizdžiausias jo, kaip kalbos redaktoriaus, pripažinimas buvo tai, kad būtent jam buvo patikėta redaguoti akademinę trijų tomų lietuvių kalbos gramatiką. Jis rašė mokslinius straipsnius apie lietuviškų terminų darybą, kas buvo ypač aktualu ruošiant terminų žodynus, nagrinėjo subtiliausius kalbos dalykus (plg. kad ir 1963 m. „Kalbos kultūroje“ išspausdintą straipsnį „Veiksmažodiniai daiktavardžiai su priešaga -(i)acija“)⁶. Greta to jis kėlė ir bendruosius, principinius kalbos klausimus. Mėnėjau, kad kartais jis pasiūlydavo naujadarus, bet darė tai labai santūriai, atsargiai; neatsitiktinai jo pasiūlyti terminai visi prigijo. Kartu jis griežtai pasisakė prieš kai kurių autorių besaikį polinkį atsisakyti išgalėjusių tarptautinių žodžių, pakeisti juos nevykusiais naujadarais. Primindamas trečiojo dešimtmečio kai kurių „entuziastų“ siūlymus žodį *kultūra* keisti žodžiu *įdarbė*, *literatūrą* – *raštuomene*, *direktorių* – *tvarkovu*, jis cituoja J. Jablonskį, kuris 1925 metais rašė:

⁵ *Ten pat*, p. 25.

⁶ *Kalbos kultūra*, Vilnius, 1963, nr. 5, p. 30–37.

„... leiskime jai (kalbai) augti saviškai, savomis tautos taisyklėmis, kište neikiškime į ją be jokio reikalo *visokių naujadarų*...“⁷

Sunku apžvelgti visus jo, kalbininko, veiklos barus. Bet negalima nepaminti dar dviejų dalykų. Prieš karą Ch. Lemchenas daug metų dirbo žydų gimnazijose lietuvių kalbos mokytoju. Jau 1924 m., dar net neįpusėjęs universiteto studijų, jis pradėjo dirbti Ukmergės žydų gimnazijoje. Gimnazijos mokytojui buvo būtinas aukštasis išsilavinimas. Ukmergės minėtai gimnazijai buvo labai reikalingas kvalifikuotas lietuvių kalbos mokytojas, o rasti tokį tais metais buvo nelengva. Tada J. Jablonskis rekomendavo savo studentą, ir Švietimo ministerija paskyrė jį – studentą – mokyti žydų jaunuolius valstybinės kalbos. Ch. Lemchenas tapo puikiu mokytoju. Tiek Ukmergės, tiek Šiaulių, tiek Kauno žydų gimnazijų buvę jo mokiniai ir dabar jį prisimena su didžia pagarba ir meile. Jis labai rimtai žiūrėjęs į šį darbą (beje, viską, ką jis darė, jis darė rimtai, atsakingai). Tai rodo toks faktas. 1928 m. lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų respublikinėje konferencijoje Kaune jis skaitė pranešimą „Kuo skiriasi lietuvių kalbos ir literatūros mokymas nelietuvių mokykloje nuo to paties dalyko mokymo lietuvių mokykloje“. Pranešimo tekstas buvo paskelbtas žurnale „Švietimo darbas“. Manau, kad ir dabar ši problema lieka aktuali, iki galo šis reikalas nėra išspręstas. Neretai lietuvių kalba rusams ar lenkams dėstoma (ir ne tik mokyklose, bet ir įvairiuose suaugusiųjų kursuose) tinkamai (o kartais ir visiškai) neatsižvelgiant į klausytojų gimtosios kalbos dėsnius (kurių lietuvių kalbos dėstytojai neretai ir neišmano) ir dėl to ne visada pasiekiami norimų rezultatų. Ch. Lemcheno pranešimas, manau, buvo pirmas mėginimas šią problemą iškelti, o jo pareikštos mintys ir šiandien reikšmingos.

Nemaži Ch. Lemcheno nuopelnai ir kaip vertėjo. Mokytojaudamas jis stengėsi priartinti žydų jaunimą prie lietuvių literatūros, kultūros; versdamas žydų rašytojų veikalus į lietuvių kalbą, jis siekė supažindinti lietuvių visuomenę su jidiš literatūros klasikais – I. L. Percu, Šolom Aleichemu ir kitais. Ch. Lemchenas buvo vienas iš trijų vertėjų, parengusių 1931 m. išleistą žydų apysakų antologiją lietuvių kalba. Ir vėliau jis vertė, taip pat redagavo kitų vertimus iš jidiš kalbos į lietuvių kalbą. Ch. Lemcheno vertėjo veikla prasidėjo labai savotiškai, įsimintinu epizodu. Kauno universitete trečiojo dešimtmečio pradžioje buvo įsteigta Semitologijos katedra. Vadovauti šiai katedrai buvo pakviestas Nachmanas Šapira, Kauno vyriausiojo rabino sūnus, apsigynęs disertaciją judaikos tema Vienos (Austrija) universitete. Prieš patvirtinant jo kandidatūrą, N. Šapira turėjo pateikti mokslo pranešimą, vad. habilitacinį darbą. Kadangi N. Šapira tada dar nemokėjo lietuvių kalbos, jis savo darbą apie žymų hebrajų rašytoją kaunietį Abraomą Mapu parašė hebrajų kalba (beje, viena Kauno gatvių pavadinta A. Mapu vardu). Straipsnį jis davė išversti ver-

*Chackelis Lemchenas
Kauno žydų
gimnazijos moksleivis.
1921 m.**

* Visos šio straipsnio nuotraukos yra iš Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus fondų.

⁷ *Darbai ir polėkiai*, p. 66.

tėjų biurui. Vertėjas, matyt, silpnai mokėjo lietuvių ar hebrajų kalbą. Darbo recenzentas prof. Mykolas Biržiška labai neigiamai jį įvertino, ypač pažymėdamas, kad tekstas labai painus, vietomis visiškai nesuprantamas. Tada N. Šapira, kažkieno partatas, paprašė Ch. Lemcheną iš naujo išversti pranešimą. Šikart prof. M. Biržiškos recenzija buvo teigiama. Man pavyko archyve aptikti abi recenzijas; Ch. Lemchenas tada dar nebuvo pasakojęs šios istorijos. Aš papasakojau Ch. Lemchenui apie keistą įvykį, kada po triuškinančios recenzijos N. Šapira per labai trumpą laiką sugebėjo taip kardinaliai perdirbti savo pranešimą. Tada Ch. Lemchenas prisiminė tą istoriją. Aš parodžiau jam abi recenzijas, jam buvo labai įdomu, nes iki tol nebuvo jų matęs.

***

Ch. Lemchenas visa savo esybe mylėjo lietuvių kalbą, jis gyveno pasinėres į ją, jos subtilybes. Ne deklaracijomis jis reiškė savo meilę, o veikla, visu gyvenimu. Labai būdingas epizodas, nusakantis jo požiūrį į lietuvių kalbą, nors tai nedera epizodu vadinti, nes tai lėmė visą tolesnį jo gyvenimą. Karo baigtį jis sutiko Dachau koncentracijos stovykloje Vokietijos vakaruose, kur buvo išvežtas iš Kauno geto; išvadavo Dachau amerikiečiai, Ch. Lemchenas turėjo pasirinkimą, jį kalbino vykti į Vakarus, juolab kad giminių Lietuvoje jis nebeturėjo, visi buvo išžudyti hitlerinės okupacijos metais (kad žmona liko gyva, jis tada nežinojo). Ch. Lemchenas santūriai atsakė, kad iš viso, kas jam buvo brangu, liko tik lietuvių kalba, tad kur kitur, jei ne į Lietuvą, jis galiis važiuoti. Pasakyta be patetikos, be pozos, poza jam buvo visiškai svetima, bet tai buvo lemtingas sprendimas.

Būdamas lietuvių kalbininkas, Ch. Lemchenas liko žydu. Ir nė per nago juodymą nenuautėjo. Puoselėdamas lietuvių kalbą, jis mylėjo ir jidiš, žydų kalbą. Kai užkalbindavau jį lietuviškai, jis su būdinga jam atlaidžia šypsenele sakydavo – gal kalbėkime *mame lošn*, t. y. gimtąja, motinos kalba. Žydų Lietuvoje po baisios katastrofos buvo likusi saujelė, visas Ch. Lemcheno darbas buvo susijęs su lietuvių kalba, nuolat bendravo jis su lietuviais, tad, matyt, pasiilgdavo gimtosios kalbos. Daugelis žydų sovietmečiu nutautėjo. Nelengva buvo tada būti žydu; iki Stalino mirties (1953 m.) viešpatavo iš esmės atviras valstybinis antisemitizmas; po 1953 m. žydų atvirai nepersekiojo, nebešaudė (Stalino laikais buvo nužudytas visas žydų kultūros elitas, pradedant didžiuoju aktoriumi ir režisieriumi Saliamonu Michoelsu), bet žydams buvo nelengva įsidarbinti, ypač į prestižiškesnes pareigas, į kai kurias aukštąsias mokyklas neįmanoma buvo įstoti, nebuvo nė vienos žydų mokyklos, hebrajų kalba buvo uždrausta, žydų kultūra engiama, naikinami net jos pėdsakai (antai visos žydiškų pavadinimų Vilniaus gatvės – Žydų, Gaono, Strašūno ir kt. – pervardintos). Nemaža žydų stengėsi nuslėpti savo tautybę, vaikai būdavo užrašomi ne žydais, kad stodami į aukštąją mokyklą jie neturėtų papildomų sunkumų dėl vadinamojo penktojo anketos paragrafo (tautybė). Tais laikais gimė anekdotas: žydas pildo anketą (asmens įskaitos lapą); klausimas – ar tarnavote baltagvardiečių kariuomenėje? – Ne. – Ar priklausėte priešiškomis partijoms? – Ne. – Ar buvote hitlerininkų nelaisvėje? – Ne. – Ar buvote teistas? – Ne. – Tautybė? – Deja, taip.

Taigi Ch. Lemchenui buvo svetima bet kokia mintis slėpti savo tautybę. Esu tikras, jam ir į galvą negalėjo ateiti tokia mintis. Iš jo dvelkė orumas visais atžvilgiais. Ir, manau, net pikčiausi antisemitai niekada neužgauliojo jo dėl tautybės.

Dideli Ch. Lemcheno nuopelnai žydų kultūrai, literatūrai, o ypač – jidiš kalbai. Jau minėjau, kad jis išvertė nemaža žydų rašytojų kūriniių į lietuvių kalbą. Jis redagavo ir kitų autorių vertimus iš jidiš kalbos. 1938 m. jis atliko labai įdomų Pakruojo medinės sinagogos, pastatytos 1801 m., tyrimą, kurio rezultatus paskelbė žurnale „Gimtasias kraštas“⁸. Manau, tai buvo unikalus tokio pobūdžio tyrimas anais laikais. Straipsnyje yra reikšmingų, profesionalių komentarų. Pavyzdžiui, aprašydamas gausią sinagogos tapybą, jis nurodo ant lubų nupieštą leviataną, laikantį savąją uodegą savo žiotyse, ir aiškina, kad, pagal žydų padavimą, leviatanas tokiu pavidalu yra apsupęs pasaulį, ir, jei tik jis išleistų uodegą iš burnos, pasaulis tuoj sugriūtų.

Kai buvo atkurta Lietuvos nepriklausomybė ir prasidėjo tautybių atgimimas, Ch. Lemchenas jau buvo įpusėjęs devintąjį dešimtmetį, bet kiek įmanydamas jis padėjo atsikūrusiai žydų bendruomenei, pirmiausia, žinoma, kalbos dalykuose (leidžiant bendruomenės laikraštį, ruošiant užrašus ant paminklų žydų masinių žudynių vietose ir kt.). Mes jį vadinome žydų kultūros patriarchu.

Didžiausias Ch. Lemcheno indėlis į žydų kultūrą – tai ilgamečiai Lietuvos žydų tarmės ir lietuvių kalbos poveikio jai tyrimai, apibendrinti studijoje „Lietuvių kalbos įtaka Lietuvos žydų tarmei. Lietuviškieji skoliniai“⁹. Kalbininkai rašo, jo ši nedidelė knyga paliko patį ryškiausią pėdsaką ne tik žydų, bet ir lietuvių kalbotyroje; tai nepaprastai kruopščių tyrimų apvainikavimas. Dar prieškario Lietuvoje, kada žydų buvo gausu visuose miesteliuose, jis rinko gyvosios kalbos pavyzdžius ir pats vienas sukaupe tikrą kalbos lobyną. Kalbos pavyzdžių jis rinko daugelyje vietovių, ypač Žemaitijoje, taip pat šnekėdamasis su kolegomis mokytojais, su savo mokiniais, nemaža perliukų išgirdo važinėdamas iš bendrakeleivių... Ketvirtajame dešimtmetyje, apibendrinęs sukauptą medžiagą, jis Vytauto Didžiojo universitete apgynė diplominį darbą. Pokario metais jis toliau sistemino, analizavo surinktus kalbos faktus, studijavo naujas kalbotyros publikacijas ir, įveikęs nemaža sunkumų, 1970 m. paskelbė šį darbą atskiru leidiniu.

Knyga yra lingvistinė, bet jos pradžioje autorius pateikia labai reikšmingų bendrų žinių apie žydus apskritai, apie žydus Lietuvoje, jų istoriją, jidiš kalbą, Lietuvos žydų tarmę, apie kalbų sąveiką. Iš knygos sužinome, kad prieš karą iš 16 milijonų pasaulio žydų 10–12 milijonų kalbėjo jidiš, iš kurių maždaug 3 milijonai – Lietuvos žydų tarme. Ch. Lemchenas nurodo, kad kalbų skolinių tyrimas turi istorinę vertę, leidžia suvokti tautų santykius. Tautos viena iš kitos skolinasi sąvokų, papročių, prietarų ir pan. Ir visa tai atsispindi kalboje. Tad lietuviškų skolinių tyrimas yra didžiai pamokomas ir įdomus, rašo autorius. Svetimus žodžius paprastai skolinasi ne visa tauta, bet tam tikri visuomenės sluoksniai ir verslo grupės, o vėliau tie skoliniai patenka į bendrinę tautos kalbą. Suprantama, kalbami skoliniai pateko į žydų kalbą ne per talmudistus, atitrūkusius nuo gyvenimo, „savo šventąjį mokslą težinančius, plevenančius religijos aukštlybėse“¹⁰. Tie skoliniai atėjo per žmones, aktyviai bendravusius su lietuviais – per pirklius, amatininkus, smuklininkus ar kaimiečius.

Ch. Lemchenas nagrinėja skolinius nepaprastai kruopščiai, sąžiningai, jo analizė, išvados yra visiškai patikimos, kaip ir viskas, ką jis darė. Jokios konjunktūros, siekimo kam nors įtikti ar atvirkš-

⁸ *Ten pat*, p. 101–106.

⁹ Lemchenas Ch. *Lietuvių kalbos įtaka Lietuvos žydų tarmei. Lietuviškieji skoliniai*, Vilnius, 1970, p. 140.

¹⁰ *Ten pat*, p. 17.

čiai, baimės kam nors nepatikti. Jis rėmėsi visa didžiule savo erudicija, kalbų (ne tik lietuvių, jidiš, hebrajų, lenkų, rusų, bet ir kitų) mokėjimu. Bet koks paviršutiniškumas, nepakankamai pagrįstos išvados jam nepriimtinos. Antai jis polemizuoja su prieškarinio autoriumi, jidiš kalbos puoselėtoju, bet nepakankamai kvalifikuotu ir atsakingu kalbininku, linkusiu bet kokią panašumą aiškinti kaip lietuvių kalbos poveikio jidiš kalbai pavyzdį. Sakykim, anas autorius teigė, kad žydiškas prietaras, jog iškrinantį dantį nereikia mesti ant grindų, bet geriau mesti ant krosnies ir pasakyti: „*Pelyte, pelyte! Štai tau kaulinis dantis, duok man geležinį*“, – paskolintas iš lietuvių. Bet ne tik lietuviai turi tokį posakį, teigia Ch. Lemchenas, lygiai tokį pasakymą turi rusai, vokiečiai, ukrainiečiai ir kiti; manoma, kad dantis kažkaip susijęs su pele net Japonijoje, Meksikoje, Naujojoje Zelandijoje. Kiekvienu atveju Lemchenas remiasi kalbų tyrinėtojų publikacijomis, žodynais. Taigi neaišku, iš kur atėjęs šis prietaras, ir šio atvejo negalima laikyti lietuvišku skoliniu. Bet ten, kur Lemchenas išvelgia skolinį, visada tai labai rimtai moksliskai pagrįsta. Ir tie žodžiai, kurie pateikiami leksikinės dalies 72-uose puslapiuose, yra visiškai patikimi, tai skoliniai. Autorius ne tik pateikia skolinių žodynėlį (600 žodžių), jis įvairiapusiškai nagrinėja skolinimosi procesą, analizuoja, kaip lietuvių kalbos žodžiai paverčiami žydų kalbos faktais, kaip jie įauga į svetimą kalbą. Knygoje nagrinėjama skolinių fonetika, morfologinė jų struktūra, skolinių semantika. Štai kai kurių skyrelių pavadinimai: kirčiuotųjų skiemenų balsių atliepimai; nekirčiuotųjų skiemenų balsių atliepimai; dvibalsių atliepimai; konsonantizmas... Semantinėje dalyje pateikiama reikšminė žodžių klasifikacija – žemės ūkis ir namų ruoša, gamta, ne žydų buities sąvokos, pavardės (beje, būta Lietuvoje žydų ir su grynai lietuviškomis pavardėmis, pvz.: Gražutis, Keturakis, Žemaitis ir kt.), pajuokiamoji kalba ir t. t. Suprantu, kad anaip tol neįdomu skaityti tik knygos skyrelių pavadinimus, bet man rūpi parodyti, kokio lygio analizę atliko autorius. Yra knygoje ir žaismingų dalykų. Autorius pasakoja, kad Kuržemės žydai, prisigėrę vokiškos kultūros, į kitus žydus žiūrėjo iš aukšto, pravardžiuodavo juos „*zamer chazer*“ (žemaičių kiaulė). Na, o žemaičių žydai neliko skolingi ir savo oponentus vadino „*Kurlender indikes*“ (Kuržemės kalakutai). Arba toks pašėpiantis žodis *Kulnekaker*, sudarytas pagal lietuvišką *aptriestakulnis*...

1990 m. vienas iškiliausių dabarties jidiš kalbos specialistų profesorius Dovydas Kacas, tuometinis Oksfordo jidiš kalbos ir literatūros programos direktorius, įkalbėjo Chackelį Lemcheną išversti savo knygą į jidiš kalbą, kad ji taptų prieinama mokslininkams ir studentams visame pasaulyje. Su jam būdingu atsakingumu Lemchenas ėmėsi šio darbo, neapsiribodamas tik vertimu: jis gerokai perdirbo savo studiją, papildė ją ir 1992 m. pateikė naują jos variantą jidiš kalba. Tada jam buvo 88 metai. Darbas atspausdintas leidinyje „*Oksforder jidiš*“¹¹.

Šis darbas vertingas ne tik lietuvių ar jidiš kalbų specialistams, bet ir įdomus bet kurios dvikalbystės, kalbų sąveikų tyrinėtojams – pabrėžia žymiausi lietuvių kalbininkai, o leksinė jo dalis – tai tikros kalbos versmės.

***

Ch. Lemchenas intensyviai dirbo iki gilios senatvės. Labai reta tokio darbštumo žmonės. Praeito šimtmečio dešim-

¹¹ *Oxford Yiddish*, III, 1195 (išleista Oksforde).

*Chackelis ir Ela
Lemchenai
su sūnumis Viktoru
(kairėje) ir Azarijumi.
1940 m.*

tojo dešimtmečio vidury kartu su bendraautoriumi Ch. Lemchenas ėmė rengti naują didelį, dviejų tomų rusų–lietuvių kalbų žodyną. Kiekvienas autorius rengė po vieną tomą. Darbui įpusėjus, bendraautoris mirė. Ir Ch. Lemchenas užbaigė visą didžiulį darbą – ne tik savo, bet ir bendraautorius tomą, kurį teko gerokai papildyti, perdirbti, redaguoti. Jam tada buvo devyniasdešimt treji metai.

Toks sunkiai įsivaizduojamas darbingumas buvo ne tik ilgo gyvenimo išugdyta savybė, ne tik sąžiningumo išugdytos prievolės jausmas, ne tik įprotis. Manau, tai buvo Lemcheno laimė, kad jis išsaugojo norą ir sugebėjimą dirbti, nepaisant įvairių sveikatos sutrikimų, taip pat regėjimo problemų – garsiojoje Fiodorovo klinikoje Maskvoje jam buvo persodinta akies rageną. Po operacijos jis negalėjo žiūrėti televizijos, jo namuose ir nebuvo televizoriaus. Virtuvėje stovėjo senas VEF radijas, ir jis kasdien klausydavosi žinių iš Izraelio jidiš kalba. Man regis, tai buvo vienintelis poilsis nuo darbo, kurį jis sau leisdavo; man neteko matyti, kad jis suktų radijo rankenėlę, ieškodamas kitos laidos. Kartoju, darbas jam buvo ne tik įprotis, tai buvo psichologinė užuovėja, kuri gelbėjo jį nuo visų baisybių, kurias jam teko pakelti, naštos. Ir ta prasme išsaugotas darbingumas buvo jo laimė.

Chackelis Lemchenas gimė 1904 m. balandžio 21 d. Papilėje, gausioje žydų šeimoje. Mokytis jis pradėjo tradicinėje žydų religinėje pradžios mokykloje – chedere. Jis mėgdavo pasakoti, jog pirmasis jo mokytojas chedere buvo mano senelis Faivušas Levinsonas, kuris, anot Lemcheno, buvo modernus pedagogas, neapsiribodavęs tik Toros skaitymu, bet pasakodavęs įvairias istorijas, o ypač mėgdavęs vedžioti vaikus į pievas, miškus, pasakojo apie krašto gamtą, augalus. Vėliau, Pirmojo pasaulinio karo metais, kai Kauno gubernijos žydai 1915 m. buvo ištremti, labai sunkiomis sąlygomis Lemchenas Penzoje (Rusija) stengėsi tęsti mokslus, nors po revoliucijos švietimo sistemoje buvo visiškai suirutė. Šeimai grįžus į Lietuvą, jis baigė Kauno žydų gimnaziją ir, kaip minėta, 1923 m. pradėjo lituanistikos studijas Kauno universitete. Nuo 1924 m. pradėjo mokytojauti, dėstė lietuvių kalbą žydų gimnazijose Ukmergėje, Kaunė, Šiauliuosė. Universitetą baigė 1936 m., kadangi dirbo, studijos užsitęsė, kas, beje, tada buvo visai normalu.

1929 m. vedė Elą Volsonytę, buvusią mokytoją. 1931 m. gimė sūnus Viktoras, 1936 – sūnus Azarijus. 1940 m. Noachas Priluckis, išžymus žydų filologas, 1939 m. prasidėjus Antrajam pasauliniam karui pabėgęs iš Varšuvos ir apsigyvenęs Lietuvoje, pakvietė Ch. Lemcheną dėstyti žydų tautos istoriją Žydų kalbos ir literatūros katedroje, kuri buvo įkurta Vilniaus universitete 1940 m. ir kurios vedėju buvo paskirtas N. Priluckis. Humanitarinių mokslų fakulteto taryba vienbalsiai patvirtino Ch. Lemcheną katedros asistentu. Ch. Lemchenas stebėjosi ir didžiavosi, kad taryba vienbalsiai jį patvirtino. Deja, pradėti dirbti katedroje (jis turėjo skaityti kursą nuo 1941 m. rudens semestro) jam neteko – prasidėjo Vokietijos–SSRS karas, Lietuva buvo hitlerininkų okupuota, katedra buvo likviduota, prasidėjo masinės žydų žudynės.

Chackelis Lemchenas

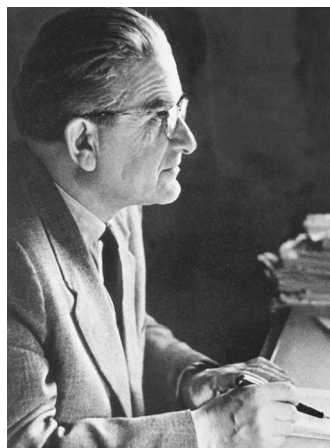
Pačioje okupacijos pradžioje Ch. Lemcheno gyvybei išliko mirtinas pavojus. Pirmomis karo dienomis jį suėmė baltaraištis ir norėjo vestis su savimi; tą dieną vyko baisios žudynės Lietūkio garaže ir veikiausiai jis ten būtų nuvestas. Bet šį kartą Ch. Lemcheną išgelbėjo J. Jablonskis, tiksliau – Jablonskio vardas (Jablonskis jau seniai buvo miręs). Buto, kuriame su šeima gyveno Ch. Lemchenas, savininkas pulkininkas leitenantas Mikolajūnas suriko ant baltaraiščio: kaip tu drįsti liesti geriausią Jablonskio mokinį! Baltaraištis paliko Ch. Lemcheną ramybėje. Tačiau nuo geto niekas išgelbėti negalėjo.

Antrojo pasaulinio karo išvakarėse

1941 m. liepos–rugpjūčio mėn. visi Kauno žydai, tarp jų ir Ch. Lemcheno šeima, buvo suvaryti į getą. 1944 m. kovo 27 d. per vadinamąją vaikų akciją abu Lemcheno vaikučiai – trylikos metų Viktoras ir aštuonerių metų Azarijus – buvo pagauti, išvežti į Osvencimą ir ten nužudyti dujų kameroje. 1944 m. liepos mėn., likvidavus Kauno getą, Lemchenas išvežamas į Dachau koncentracijos stovyklą, o žmona Ela – į Štuthofo koncentracijos stovyklą. 1945 m. gegužės 2 d. Dachau išvaduojamas ir tų pačių metų birželio mėnesį Ch. Lemchenas grįžta į Lietuvą. 1946 m. pavasarį grįžta ir žmona Ela. Žmona mirė 1979 m. lapkričio 14 d. ir nuo tada Lemchenas liko visiškai vienas, tik tolimi giminės buvo užsienyje, bet kontaktai su jais sovietmečiu buvo labai apriboti. Jau atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, iš Australijos atvyko trečios eilės sūnėnas (Ch. Lemcheno sesers anūkas), kino režisierius Rodney Freedman. 1999 m. jis baigė kurti dokumentinį filmą, kurį pavadino „Uncle Chackel“ (Dėdė Chackelis). Filme su didele meile pasakojama apie žydo, pergyvenusio hitlerinės okupacijos siaubą, tragišką likimą.

Lietuvos visuomenė žino Ch. Lemcheno darbus, bet iš esmės nieko nežino apie jo gyvenimą, jo žmogiškąsias savybes. O tai verta, gal net dar didesnės pagarbos ir

nuostabos, negu jo darbai. Tai anaipol neturi būti su-
prasta kaip mėginimas sumenkinti jo darbų reikšmę.
Ch. Lemchenas neįvykdė jokių garsių žygdarbių, gyveno
labai kukliai, bet visas jo gyvenimas buvo žygdarbis. Ne-
didelio ūgio, tikrai ne galiūnas, jis buvo tikras dvasios
milžinas. Sunku išsivaizduoti gyvenimo smūgius, kuriuos
jam teko patirti. Kokias fizines kančias, badą, šaltį teko
pergyventi gete! O pažeminimai, baisaus likimo laukimas
kiekvieną dieną? Bet baisiausia – mylimų vaikučių ne-
tektis. Ir visiškas bejėgiškumas jiems kuo nors padėti. Po
to – atskyrimas nuo žmonos, nežinia iki 1946 metų.
O koncentracijos stovykla, kurioje kasdien žūdavo dau-
gybė žmonių, kur beveik nebuvo šansų išgyventi? O dau-
giau kaip 20 metų visiškos vienatvės po žmonos mirties? Bet

*Chackelis Lemchenas –
„Minties“ leidyklos
redaktorius. 1966 m.
I. Fišerio nuotr.*

Ch. Lemchenas, tas silpnas iš pažiūros žmogus, nepalūžo, jis
pajėgė išlaikyti dvasios stiprybę ir mokslo kūrybos galią. Kiek po
visų patyčių, baisių kančių – tiek fizinių, tiek dvasinių – jo dū-
šioje turėjo susikaupti kartėlio, neapykantos, įtūžio! Bet jis liko
geranoriškas, kupinas tolerancijos žmonėms, pasirengęs kiekvienam patarti, padėti.
Buvo labai rimtas įvykis, kuris kitam tikrai būtų tapęs nelengvu žmogiškumo
išbandymu. KGB suėmė žinomą leidėją Antaną Kniūkštą, kuris hitlerinės okupacijos
metais vadovavo valstybinei leidyklai, ir apkaltino jį bendradarbiavimu su naciais.
Manau, nereikia aiškinti, kas per įstaiga buvo KGB ir kokie buvo jos veiklos metodai.
Ch. Lemchenas, geto kalinys, buvo paskirtas šios leidyklos korektoriumi, ir kurį laiką
kasdien buvo vedžiojamas ten dirbti. Ch. Lemchenas ten ir susipažino su A. Kniūkš-
ta. Žinoma, normaliomis sąlygomis būtų visiškai natūralu liudyti nekalto žmogaus
naudai, bet kai visa tai susiję su KGB ir kada toks rimtas, net bausis kaltinimas,
juolab kad vadovavimas leidyklai hitlerinės okupacijos metais neįsigilinus tikrai gali
būti vertinamas kaip kolaboravimas, tada ne vienas būtų rimtai pagalvojęs, ar verta
kištis į šį reikalą. Ch. Lemchenai minties likti nuošaly nekilo, jis nesvyruodamas
parašė išsamų ginamąjį raštą, įrodinėdamas, kad leidykloje A. Kniūkšta buvo sutel-
kęs antifašistiškai nusiteikusius žmones, kad jis pritarė antihitleriniams leidyklos
darbuotojų pasisakymams, kad jis labai humaniškai elgėsi su geto kaliniais.

*„Esu tvirtai įsitikinęs, kad tas gerasis, kilnūs žmogus nebuvo nei
fašistas, nei fašistų talkininkas“, – rašė Ch. Lemchenas¹².*

Niekada Ch. Lemchenas nesiskundė, kad likimas jį nuskriaudė. Negaliu jo iš-
vaizduoti suirzusio, pikto, pakėlusio balsą. Niekada jis nepasakydavo pikto žodžio apie
kitą, nepašiepdavo, nerodė nepagarbos, nors tarp jo pažįstamų tikrai buvo ir tokių,
kurie nebuvo nusipelnę pagarbos. Bet jeigu aš bandydavau ką nors negera apie tokį
žmogų pasakyti, jis tokiai šnekai nepritardavo; nepeikdavo ir manęs, tik atlaidžiai
nusišypsodavo. Aš ir nebedrįsdavau to-
liau plėtoti tokio pokalbio, o vėliau iš
viso atpratau nuo tokių kalbų. Jis buvo

¹²*Darbai ir polėkiai*, p. 152.

aukščiausios prabos inteligentas; greta jo ir pašnekovai darydavosi kilnesni. Jis tiesiog spinduliuodavo gerumą, žmogiškumą, taurumą, inteligenciją geriausia to žodžio prasme. Rašytojas Grigorijus Kanovičius rašo, kad ligi šiol ryškiai prisimena savo pirmąjį pojūtį, kai susipažino su Ch. Lemchenu: virš jo švietė nimbas, kurį turi šventieji ir kankiniai didžiųjų dailininkų drobėse, „*man Chackelis Lemchenas – šventasis*“¹³.

Ch. Lemchenas nebuvo tikintysis, bet Dievo priesakai jam buvo natūrali elgesio norma. Esu tikras – net ir sunkiausiais, baisiausiais gyvenimo momentais jis nenu-sižengė nė vienam Dievo įsakymui. Jis neturėjo ko atgailauti dėl nuodėmių, jis tikrai jų neturėjo.

Yra tokia žydų legenda, esą pasaulis laikosi ant 36 šventųjų, *lamed vovnikais* vadinamų. Niekas nežino, kas jie tokie, ir patys jie nežino, kas esą. Manau, kad Chackelis Lemchenas tikrai buvo vienas iš jų. Tik abejoju, ar įmanoma rasti dar 35 tokių šventųjų.

Už savo veiklą jis buvo apdovanotas – jam suteiktas nusipelnusio kultūros švietimo darbuotojo garbės vardas, paskirta valstybinė premija, devyniasdešimtmečio proga apdovanotas Gedimino ordinu. Lietuvos žydų bendruomenė išrinko jį bendruomenės garbės nariu. Už šventą gyvenimą, deja, apdovanojimai nėra skiriami.

Tiek darbais, tiek savo gyvenimu Ch. Lemchenas įkūnijo dviejų tautų draugystę; jis įrodė, kad galima mylėti lietuvių kalbą ir būti geru žydu; skirtingos tautybės neturi atitolinti žmonių, trukdyti jų draugystei.

Chackelis Lemchenas mirė 2001 m. lapkričio 11 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus atsiuntė žydų bendruomenei laišką, kuriame pažymėjo didelius velionio nuopelnus lietuvių kalbotyrai ir išreiškė užuojautą visiems, kam brangūs jo darbai ir vardas. Po Ch. Lemcheno mirties liko žodynai, studija apie lietuvių kalbos įtaką jidiš kalbai, apdovanojimai, liko puiki knyga, kurioje surinkti kalbininkų, rašytojų straipsniai apie Ch. Lemcheną, jo publikacijos, darbų bibliografija, jo gyvenimo ir veiklos kronika; knygą sudarė Judita Rozina ir Polina Pailis jo devyniasdešimtmečiui¹⁴. Visi šie paminklai primins visiems išymų kalbininką, nuostabų žmogų. Tiems, kas jį pažinojo, nereikia jokių išorinių ženklų – jo didi asmenybė neišdildoma iš atminties.

Stasius Būdavas

Vytautas Kubilius, *Vida Girininkienė*

Katalikiškos pasaulėžiūros rašytojas, jausmingas pasakotojas, mažo miestelio vaizduotojas nuolat grįždavo savo kūryboje į gimtinės kraštovaizdį – „*Papilės bokštai – kaip du sustingę Dievo pirštai*“, Vieکشنیų pusėn bėgantis geležinkelis – saulėje spindintys „*du ploni geležiniai siūleliai*“, pavasarinis ledonešis Ventoje.

Stasius Būdavas gimė 1908 m. kovo 18 d. (senuoju stiliumi – kovo 5 d.) Papilėje. Tėvai turėjo smulkių prekių parduotuvę. Būdavų šeima gyveno Papilės miestelio Nepriklausomybės gatvėje 30-uju numeriu pažymėtame name, kurio neišliko. Šeimoje augo ketvertas vaikų. Vyriaus-

¹³ *Ten pat*, p. 38.

¹⁴ *Darbai ir polėkiai*, Vilnius, 1994, p. 208.

siasis brolis Albertas ir jauniausioji sesuo Stefanija sukūrė šeimas, o Stasius ir Vincenta pasirinko gyvenimą Dievui. Jis tapo kunigu, sesuo – šv. Kotrynos kongregacijos seserimi vienuole.

Dabar visi jau mirę. Jauniausioji – Stefanija Rakštikienė – mirė 1998 m. balandį. Jos palaikai buvo atvežti balandžio 18 d. iš Raudondvario (Kauno r.), kur ji gyveno, ir palaidoti Papilės piliakalnio kapinėse¹ šalia tėvų, „per taką nuo S. Daukanto amžinojo poilsio vietos“².

S. Būdavas mokėsi anuomet garsioje Šiaulių gimnazijoje, kurioje ir viekšniškių Biržiškų, ir kairiškiečio V. Sirutavičiaus mokyta.

1929 m. baigė Kauno kunigų seminariją, kurioje klausė Maironio paskaitų ir buvo jo pastebėtas kaip gabus literatas. Dvidešimt vienerių metų jaunas kunigas tęsė literatūros ir filosofijos studijas Kauno universitete 1927–1933 m. Nuo 1934 m. vikaravo Jėzuvaičių, Čekiškės, Bąbtų, Deltuvės parapijose.

„Sakė stilingus, visuomet raštu parengtus pamokslus, kurių laiką religinėmis temomis kalbėjo per Kauno radiją, pakviestas būti nuolatinio pamokslininku“³.

Dirbo kapelionu Kauno mokyklose – mokėjo lengvai ir nuoširdžiai bendrauti, mėgo humorą. Buvo labai pareigingas, rūpinosi savo sveikata, tiksliai laikėsi kunigo regulos, bet, pasak B. Brazdžionio, „nepaprastai vertino asmeninę nepriklausomybę“⁴. Kaune, Marvėlėje, „Sakalo“ leidyklos išpirktame sklype, buvo pasistatęs namelius, kad išvengtų gyvenimo klebonijose. Moterystės sakramentu surišdavo literatų šeimas, kaip antai Aldoną ir Bernardą Brazdžionius. Su savo kartos katalikiškų įsitikinimų rašytojais – M. Linkevičiumi, K. Zupka, G. Tulauskaite, K. Grigaityte – važinėdavo į literatūrinius vakarus, vykusius įvairiuose Lietuvos miesteliuose.

„Stasius Būdavas, vienas iš nedaugelio savo kartos rašytojų, galėjo pasidžiaugti užmezgęs glaudų kontaktą su skaitytojais“⁵. „Draugai ir artimieji žinojo S. Būdavą esant žemaitį, o žemaičio charakterio – kas nežino. Lėtas kaip meška. Vėl suteikėme žodį

Stasiaus Būdavo tėvai – Morta ir Juozas Būdavai. Apie 1939 m. Iš S. Rakštikienės albumo

¹ Rozga L. Amžinybėn palydėta S. Būdavo sesuo, *Vienybė*, 1998, bal. 21.

² Rozga L. Likimo vieškeliais Papilėn nesugrįžęs. Keli štrichai kunigo ir rašytojo Stasiaus Būdavo portretui, *Vienybė*, 1993, kovo 20.

³ K. Stasiaus Būdavo raštų palikimas, *Lietuvių dienos*, 1966, nr. 8.

⁴ Brazdžionis B. Dangaus vieškeliais pasukus, *Draugas*, 1966, spalio 8.

⁵ *Ten pat.*

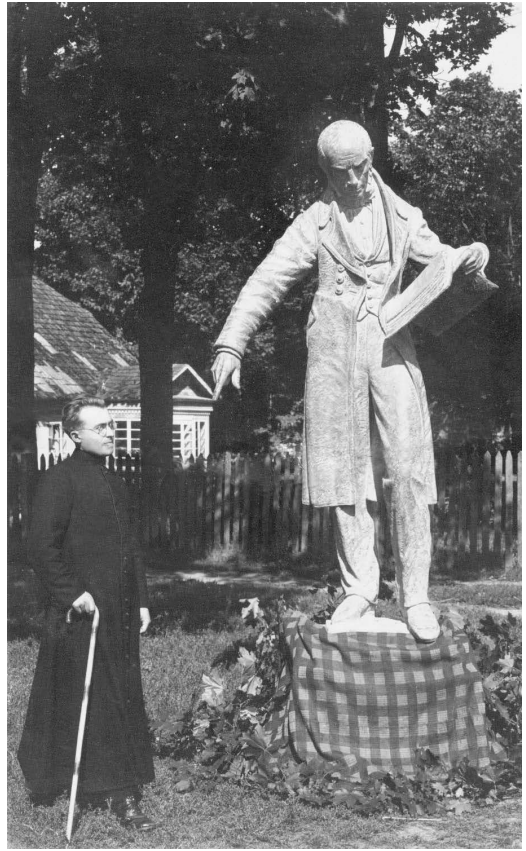
poetui B. Brazdžioniui: „Ne toks buvo žemaitis Stasius Būdavas. Nedidutis, apvalutis, ne tik išvaizda panašus į aukštaitį kan. Tumą, bet ir charakteriu, būdu, kalba ir eiseną, judrumu ir šviesiu žvilgsniu buvo tikra to didžiojo aukštaitčio kopija“⁶.

1944 m. vasarą S. Būdavas nuo artėjančios antrosios sovietų okupacijos pasitraukė į Austriją. Persikėlęs į Vokietiją, 1946–1947 m. Fuldoje ir Würzburgėje leido žurnalą „Pėdsakai“, mokytojavo Wiesbadeno ir Kasselio lietuvių gimnazijose. 1947 m. su negausiu pirmųjų pokario emigrantų būreliu atvyko į JAV. 1948 m. vasario 7 d. Niujorke sušauktame JAV lietuvių rašytojų draugijos suvažiavime buvo išrinktas Draugijos sekretoriumi. Kartu su J. Aisčiu pasirašė kreipimąsi į JAV lietuvių bendruomenę, prašydami parūpinti darbo ir buto garantijų Vokietijoje likusiems lietuvių rašytojams. Buvo paskirtas Putnamo Nekalto prasidėjimo seselių vienuolyno kapelionu. Kunigavo airių parapijose Meine ir Floridoje. Išeivijos lietuvių spaudoje skelbė kelionės apybraižas ir prozines psalmes „Akmenys šaukia“, rašė dienoraštį nuo pat jaunystės dienų. Aprašė susitikimą su E. Hemingway’jumi, paliko anglų kalba pradėtą romaną „Rūkas virš plento“ („The Fog on the Highway“).

Susirgusį kraujo vėžiu kunigą globojo ir šelpė parapijos tikintieji – amerikiečiai. S. Būdavas mirė 1966 m. rugsėjo 9 d. West Palm Beach ligoninėje. Palaidotas Miami Gailestingumo Motinos kapinėse.

Mokydamasis Šiaulių gimnazijoje, S. Būdavas kartu su kitais jaunais literatais ruošė ekstravagantiškus literatūrinius vakarus: eilėraščius parašydavo ant ilgų popieriaus juostų, kurias čia pat sudegindavo žvakių liepsnoje. 1991 m. J. Krivicko išleistoje Šiaulių gimnazijos istorijoje rašoma:

„Stasius Būdavas gimnazijoje garsėjo savotiškomis poemomis, pvz., „Dešimties metrų poema“. Jis savo poemą parašydavo ant popieriaus juostos 10 m ilgio ir 15 cm pločio, ją susukdavo į ritinį. Pradėdavo skaityti nuo galo ir perskaitytą juostos galą išvyniodavo scenoje ant grindų, kol būdavo perskaityti visi 10 metrų. Pats S. Būdavas pasakojęs laiškuose B. Brazdžioniui, kad meilės kančių lieps-

Kun. Stasius Būdavas prie Simono Daukanto skulptūros Papilėje.

1930 m. rugsėjo 19 d. SDM

⁶ Ten pat.

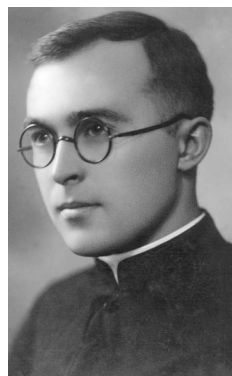

nos būdavo pavaizduojamos posmų sudeginimu ant žvakės liepsnos, o kritimas į bedugnę – užpučiant paskutinę žvakę ir visą klasę (t. y. visą pasaulį) paskandinant tamsoje“⁷.

Buvo susižavėjęs „Keturių vėjų“ kapotų sakinių stilistika. Pirmoji pradedančio poeto publikacija pasirodė laikraštyje „Angelas Sargas“ 1922 m. Išleido skaidraus gamtovaizdžio eilėraščių knygelę „Širdies stygomis virpant“ (1926), kurioje apdainavo Ventos pakrantes ir dieviškojo pasaulio darną („Išeinu aš rytmečiais pasveikint Viekšpatį dangaus“). Paprastą jaukaus apdainavimo stilių pagyvina vienas kitas modernus ekspresyvus vaizdelis. Jo poezija buvo įtraukta į antologijas „Pirmas dešimtmetis“ (1929), „Žemaičiai“ (1938), kolektyvinį jaunųjų poetų rinkinį „Septyni“ (1933). Eilėraščius ir straipsnius skelbė laikraščiuose ir žurnaluose „Rytas“, „Pavasaris“, „Vytis“, „Krivulė“, „Naujoji vaidilutė“. Buvo nuolatinis dienraščio „XX amžius“ recenzentas.

Pagrindine kūrybos sritimi Būdavas pasirinko prozą. Pirmųjų apsakymų knygelėse „Už motinos meilę“ (1928), „Broliuk, nevirkdink seselės“ (1928) ir stambesniame rinkinyje „Širdis ir gėlės“ (1932) vyravo Šiaurės Lietuvos vietovės (Papilė, Liepiniai, Virvyčiai) ir pilkšvas lygumų, skurdžių kaimo grytelių peizažas, kur „*debesys gulėjo nuvirtę skliautų pakraščiuose*“. Apsakymų veikėjai – našlaičiai – piešiami jausmingos užuojautos gaida. Motinos mirtis – tragiškiausia pasakojimo situacija, suvokiama kaip žmogaus lemtis, nepriklausanti nuo socialinių aplinkybių. „*Mylėti gyvenimo paniekintą brolių*“ – moralinis pasaulio suvokimo ir vaizdavimo principas. Autoriaus sentimentai, atvirai reiškiami kūryboje, kaip ir Lazdynų Pelėdos, trukdė tapyti savarankiškus charakterius ir surasti įvairesnių siužetų. Atplėštas nuo aplinkos detalių pasakojimas lengvai nusvirdavo į svajingų tonų pasaką.

Sudėtingesnės pasakojimo struktūros S. Būdavo kūryboje pasirodė romanuose „Mokytojas Banaitis“ (1935), „Loreta“ (1936), „Sala“ (1939). Čia jis ėmėsi individualizuoti personažų dialogus, įjungė dienoraščio ir laiškų fragmentus, plėtojo chronologiškai tekantį ištisinį veiksmą, regzdamas nesudėtingas

Kun. Stasius Būdavas.
Apie 1930 m. SDM

Kun. Stasius Būdavas
su seserimi Vincenta.
1938 m.

Iš S. Rakštikienės
albumo. SDM

⁷ Rozga L. Likimo vieškeliais Papilėn nesugrįžęs. Keli štrichai kunigo ir rašytojo Stasiaus Būdavo portretui, *Vienybė*, 1993, kovo 20.

meilės, klastos, kriminalinių nusikaltimų intrigas. Paprastu ir intymiu tonu, aiškiu ir sklandžiu sakiniu autorius pasakojo apie jaunų idealistų kovą su senosios kartos konservatizmu ir gobšumu („Mokytojas Banaitis“), melancholiškos dvarininkaitės kelia per žemiškos meilės nusivylimus į vienuolyną, kur ji tikėjosi „paskęsti Jo Meilės saldybėje“ („Loreta“). Jaunatviškas reformatorių užsidegimas ir moralinis principingumas supriešinamas su mažo miestelio tarnautojų tuščiavidure buitimi. Kategoriška personažų poliarizacija į aukštai pakylėtus „geriečius“ ir niekšybėmis aptekusius „blogiečius“ (mokyklos vaizduose sutelktos klebonijos ydos) stūmė autorių į melodramišką pasakojimo būdą, prigesinamą viena kita realistine ir komiška scena (zimagorų muštynės; plento darbininkai suvaro policininkus į ledinį vandenį). Sklandžiai pasakojamos idealizuotų personažų jausmingos gyvenimo istorijos buvo mėgiamos skaitytojų („Sakalo“ leidykla jo romanus leido 2 200 egz. tiražu).

„Rašytojo tema turės pasisukti į visuomeninius ir kultūrinius rūpesčius. Uždarasis, egoistinis ar „menas menui“ rašytojo individualizmas turės kurį laiką vegetuoti“⁸, – rašė Būdavas 1941 m. rudenį.

Apsakymų knygoje „Vidurnakčio svečiai“ (1943) vaizdavo pirmosios sovietų okupacijos siaubą – suėmimus, trėmimus, ideologinę prievartą („jie atėmė Dievą“), pagaliau žmonių džiaugsmą, prasidėjus Vokietijos–Sovietų Sąjungos karui („Lietuva bus gyva“). 1944 m. Kauno jaunimo teatre buvo pastatyta jo pjesė „Laukų berniukas“.

Egzode S. Būdavas išleido vaikystės atsiminimais ir gimtojo miestelio reginiais atautą apysaką „Varpai skamba“ (1952), pasak kritiko, „vieną geriausių apysakų jaunimui“. Rašytojo žodis, atsikračius sen-

Kun. Stasius Būdavas (dešinėje) Papilės bažnyčios šventoriuje prie kun. Petro Jurskio kapo. Apie 1935 m. Iš J. Bučelio albumo

⁸ Būdavas S. Rašytojo pareiga, *Į laisvę*, 1941, rugs. 13.

timentalumo, nostalgiskai prikelia mylimo miestelio panoramą, stebimą iš varpinės bokšto, gyvus žmonių dialogus, andainyktės buitės scenas. Našlaitis – guvus vaikas – nesiduoda žeminamas, turi atsparumo ir teisingumo jausmą, gyvastingai trykštančios energijos. Apysakos tęsinyje „Rūsti siena“ (1959) tas pats herojus, ūkininko bernas, tampa knygnešiu ir padega rusų kolonistų pasistatytą cerkvę. Plakatiškai sureikšmintą simboliką išblaškė ramios pasakojimo tėkmės intymumą.

Tautinės savimonės klausimas, itin aktualus egzodo literatūrai, iškilo kronikos tipo romane „Uždraustas stebuklas“ (1954), kuriame aprašytas lietuvių karo pabėgėlių blaškymasis bombarduojamoje Vienoje ir Lenze. Besibagiančio Antrojo pasaulinio karo fone užsimezga vienišo lietuivio ir austrės meilė, kurios tenka išsižadėti pareigos dėlei, „*saugoti tautybę*“. Intelligentas, pabėgęs nuo bolševikų, negali „*savo noru nubyrėti nuo tautos*“.

Jausmingo pasakojimo maniera jau nepajėgė sugestyviai absorbuoti pokario žmonių pakitusių santykių ir amerikietiško gyvenimo realijų. Trivialūs saloniniai dialogai, pamėgti dar pirmuosiuose autoriaus kūrinuose, romane „Europietė“ (1978) užgožia amerikietiško gyvenimo būdo kritiškus vaizdus. Karo pabėgėlė lietuvė, fabriko darbininkė, rašo meilės laiškus kitam lietuviui, įsidarbinusiam fermoje, o tuo pat metu gundo ligotą fabriko savininką („*turėjo gabumų visa tai atlikti*“), susituokia, greitai numarina, paveldi jo turtus, o tada išsikviečia mylimąjį, nes „*reikia vieną kartą pradėti gyventi kaip dera tikriems Dievo vaikams*“. Su tokia prisi-taikymo ir išitvirtinimo taktika S. Būdavas, jau pavargęs idealistas, nebebandė ginčytis.

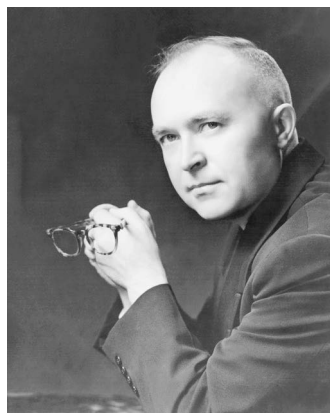
S. Būdavo apsakymų rinkinys „Širdis ir gėlės“ 1934 m. buvo išverstas į lenkų kalbą, o romanas „Uždraustas stebuklas“ 1955 m. išleistas anglų kalba.

S. Būdavo širdis visada buvo Papilėje. Paskutinį kartą ją aplankė 1944 metų vasarą.

„Iš rytų vis artėjo frontas, buvo matyti, kad ruduosius okupantus vėl pakeis raudonieji, o jų požiūrį į bažnyčią ir į dvasininkus lietuviai jau žinojo. Jautė, kad reikės trauktis, palikti tėvynę. Aplankė artimųsius, užkopė į piliakalnį kitapus Ventos, stabtelėjo prie S. Daukanto kapo ir ilgai rymojo prie tėvelių amžinojo poilsio vietos. Taip ir seserims pasakė: „Kur bebūčiau, norėčiau būti palaidotas prie tėvelių Mortos (m. 1928 02 01) ir Juozo (m. 1944 02 19) Būdavų“⁹.

Paskutiniuose laiškuose artimiesiems vėl tarsi rauda prabuvo tėviškės ilgesys ir troškimas būti palaidotam Papilėje. Deja, nei buvo, nei yra kam šį rašytojo troškimą įvykdyti¹⁰.

1998 m. kovo 18 d. Papilės kultūros ir laisvalaikio centre buvo paminėtos Stasiaus Būdavo gimimo 90-osios metinės. Apie S. Būdavo kūrybą kalbėjo bib-

Kun. Stasius Būdavas JAV. Apie 1948 m. Iš S. Rakštikienės albumo. SDM

⁹ Rozga L. Likimo vieškeliais Papilėn nesugrižęs. Keli štrichai kunigo ir rašytojo Stasiaus Būdavo portretui, *Vienybė*, 1993, kovo 20.

¹⁰ *Ten pat.*

liotekininkė N. Gauronskytė, B. Grincevičiūtės muziejaus direktorius, kultūros istorikas ir knygotyrininkas A. Vaičiūnas, Mokslų akademijos bibliotekos direktoriaus pavaduotojas P. Saudargas; apie Papilės istorinę praeitį ir iš čia kilusius žymius meno ir kultūros veikėjus papasakojo žurnalistas L. Rozga. Už pastangas išsaugoti S. Būdavo atminimą padėjo jo sesuo S. Rakštikienė, o jos dukra, rašytojo krikšto duktė Elena, papasakojo apie didelę S. Būdavo meilę artimiesiems, apie šiltus ir nuoširdžius santykius jo giminėje.

Renginyje prisiminta, kad didžiausia rašytojo viltis buvo bent mirus sugrįžti į Papilę, kur, netoli S. Daukanto kapo, ilsisi jo tėveliai. Deja, sovietų okupacinė valdžia uždraudė sugrąžinti į tėvynę net jo palaikus. Ir atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę dar nieko nenuveikta rašytojo valiai įvykdyti, neišleista nė vienos jo knygos. Renginyje išreikšta viltis, kad gimtinė gal nors iki rašytojo 100-ųjų gimimo metinių prisimins ją karštai mylėjusių sūnų¹¹.

Trejetas iš papilėniškių Sakų šeimos

Leopoldas Rozga, Danutė Jadvyga Veisienė

Aleksandras

Papilėniškiai Morta ir Domininkas Sakai patyrė tokių pat vargų, kaip ir daugelis šio krašto gyventojų XX a. pradžioje. Daugiavaikė šeima Pirmojo pasaulinio karo bangų buvo nublokšta į Rusiją, atsidūrusi tolimame Caricyne, vėliau grįžo į nepriklausomybę atkūrusią Lietuvą, augino vaikus, stengėsi juos išugdyti dorais ir sąžiningais žmonėmis, Lietuvos piliečiais. Manome, kad reikia išsamiau papasakoti apie tris Mortos ir Domininko Sakų vaikus, kuriems teko ypač sunkūs išbandymai. Juos iškentę, du broliai ir sesuo įrodė esą tikri savo tėvynės patriotai, verti lietuvių tautos pagarbos ir atminimo.

Aleksandras Sakas 1991 m. pasibeldė į Simono Daukanto muziejaus duris Papilėje, prisistatė esąs papilėniškis iš Klaipėdos, atvežęs muziejui pluoštelį nuotraukų, prisiminimų ir du man iki tol negirdėto laikraštuko „Lietuvos Judas“ numerius, kurių redaktorium ir leidėju sakė pats buvęs.

Tai buvo neramaus būdo, nestokojęs prieštarų ir abejonių žmogus, gimęs 1908 m. gruodžio 21 d. Lúšėje, tačiau nuo mažų dienų augęs Papilėje, visą gyvenimą nepaprastai mylėjęs Lietuvą ir stengęsis jai garbingai tarnauti. Jaunystėje mokėsis kunigų seminarijoje, tačiau pajutęs, kad neturi pašaukimo, pats iš jos pasitraukęs. Hitlerinės okupacijos metais jis gyveno Šiauliuose, buvo regėjęs sovietų okupacijos neteisybes, tačiau neketė ir rudųjų okupantų. Pirmajame laikraštuko „Lietuvos Judas“ numeryje, išleistame 1943 m. rugsėjo 13 d., jis rašė:

„Mūsų tauta gyvena kilnia mintimi – būti laisva bei nepriklausoma. Gi mūsų tautos priešai (anksčiau rusiški bolševikai, dabar vokiečiai) daro visa, kad mes neturėtume laisvės, bet būtume svetimųjų vergai. Ir atsiranda, nors nedaug, iš mūsų tarpo, kurie asmeniniais sumetimais išduoda savo tautos reikalus. Tai yra mūsų tautos judai, jos žudikai, teriotojai...“¹

¹¹Petkus A. Paminėjo kraštiečio sukaktį, *Vienybė*, 1998, kovo 24.

¹Tautos išdavikai, *Lietuvos Judas*, Šiauliai, 1943, rugs. 13. (Kalba netaisyta.)

Vienas iš įkaitų, su B. Sruoga ir kitais nacių areštuotais Lietuvos gyventojais kalėjęs Štuthofio konclageryje, Pilypas Narutis, minėdamas A. Sako mirties metines, atskleidė kai kurias „Lietuvos Judo“ leidimo aplinkybes ir paryškino, kad A. Sakas nebuvo individualus kerštautojas hitleriniams okupantams:

„Kad atkreiptų tautos dėmesį ir gestapo pastangoms pasipriešintų nacių okupaciniame pogrindyje, šalia „Kuntaplio“ pasirodė ir specialus laikraštėlis – „Lietuvos Judas“. Aleksandras Sakas, pogrindžio vadovybei patarus, apsiėmė telkti žinias ir iškelti į viešumą parsidavėlius, talkinčius okupantui“².

Taigi Aleksandras Sakas buvo susijęs su patriotiniu pogrindžiu, medžiaga apie parsidavėlius okupantams buvusi renkama visoje Lietuvoje. Straipsnyje „Lietuviai gestapininkai“ minimi uoliausi hitlerininkų talkininkai ne tik iš Šiaulių, bet ir iš Kauno, Utenos, Vilniaus, įdėtos penkių vokiečių meilužių pavardės. Skaitytojai perspėjami saugotis gestapininkams tarnaujančių tautiečių, pranešama apie neva slaptai leidžiamą laikraštuką „Tautos žodis“, kuris iš tiesų esąs gestapo leidinys lietuviams apgaulinėti. Taip pat nurodomi tikrai patriotiški, teisingi lietuvių laikraščiai: „Lietuva“, „Į laisvę“, „Nepriklausoma Lietuva“, „Laisvės kovotojas“, „Atžalynas“, „Vieninga kova“. Be stambesnių straipsnių, įdėta žinučių iš įvairių Lietuvos vietovių. Pasak leidėjo, pirmasis „Lietuvos Judo“ numeris buvęs surinktas Šiauliuose pas Juozą Vanagą, gyvenusį priešais Šv. Petro ir Povilo bažnyčia.

Matyt, A. Sako kuklus leidinėlis skaudžiai užgavo hitlerinės valdžios savimeilę, nes už jo leidėjo išdavimą buvusi pažadėta 5000 markių premija³.

1944 m. vasario mėnesį Aleksandras Sakas išleido antrąjį ir, regis, paskutinįjį „Lietuvos Judo“ numerį; išdavystės išvengti pavyko. Vis dėlto 1945 m. birželio 9 d. Kaune A. Saką išdavė sovietų saugumui. Prasidėjo kalėjimo, lagerių ir tremties vargai. Tie dešimt metų buvo tikrai sunkų jėgų ir sveikatos išmėginimas; juo sunkesnis, kad nežinojo, net kuo kaltas. Po daugelio metų prisiminimuose mūsų kraštietis atsidus:

„Daug metų prabėgo nuo tų klaikių pergyvenimų. Dažnai apie tai susapnuoju, ir kaip gera, kada pramerkiu akis ir įsitikinu – tai sapnas! Ne aš vienas, o šimtai tūkstančių mano tautiečių išgėrėme karčiųjų taurę, daug mūsų likimo brolių ir sesių liko amžiams gulėti svetimoj, šaltoj žemėj“⁴.

Aleksandras Sakas dirbo 6-ojoje Vorkutos lagerio šachtoje, vėliau buvo ištremtas į Krasnojarsko kraštą. Nuo Svėdasų kilusi A. Sako žmona Elena (Dobregaitė) 1942 m. baigusi medicinos studijas Vytauto Didžiojo universitete dirbo gydytoja Anykščiuose. Norėdama išsirūpinti leidimą atvykti pas vyrą, žmona rašė laišką pačiam Stalinui, primindama, jog hitlerinės okupacijos metais gelbėjusi iš Baltarusijos atitremtus asmenis: sužinojusi, kad juos veš į Vokietiją, „susargdindavusi“ šiltine. A. Sakas atsimeina:

² Narutis P. Tauta skaičiuoja judus, *Draugas*, JAV, 1999, kovo 11.

³ *Ten pat.*

⁴ Sakas A. Tremtis visam gyvenimui, *Vienybė*, 1999, birž. 10.

Aleksandras Sakas
su žmona Elena ir
sūneliu Aleksandru.
Krasnojarsko kraštas,
Kaukazkoje kaimas.
1952 m. SDM

„Iš Maskvos žmona gauna atsakymą, kad viskas „verno“ – teisingai pasielgta. Pasirenka dekabristės kelią – važiuoti su sūnumi, 4 metų amžiaus Aleksiuku, pas mane, į Sibirą. Pastaruoju metu Prienuose dar įsteigė moters ir vaiko konsultacijos punktą, palieka sesutę Marytę, ir sudie, Lietuvoje. Vieną rugsėjo sekmadienį vyriausiasis agronomas įsako mums, keturiems vyrams, važiuoti su arkliais į prielauką vežti bulvių. Pasikinkę po arklį į vežimą važiuojame. Po lietaus kelias sunkus, molėtas. Keliamės į kalniuką. Toliau matome artėjančias dvi moteris su vaikučiais. Prieina prie mūsų, sustoja. Mažasis šaukia „Tėvelis, tėvelis“. Aš savo sūnaus dar nebuvo matęs. Po vestuvių išgyvenome tik keletą savaičių. Apkabinau abu, o širdis, širdis, rodos iššoks... Ir mano draugai apspito jas, rodo, kur eiti, kur rasti mūsų „palocius“, o mes šuoliais į prielauką.

Vakare sužinau žmonos odisėją. Atvykusi į Krasnojarską, apsigyveno lietuvių tremtinių bendrabuty. Darė žygių pas saugumo viršininką. Priejo su prašymu, kad jai leistų gyventi kartu su vyru Minusinsko rajone, kur jai paskirta, kaip gydytojai, dirbti. Sutikimą gavo...“⁵

Grįžęs iš lagerių bei tremties, A. Sakas su jam būdingu humoru rašė:

„Pažymoje nurodyta: areštuotas 1945 m. birželio 20 d., paleistas 1954 m. birželio 30 d. Iš tikrųjų mane areštavo birželio 9 d. Tiek to dėl 11 dienų, bet aš iki šiol nežinau, už ką buvau kankinamas, už ką kalėjau dešimt metų...“⁶

Iš Sibiro Aleksandras Sakas grįžo palaužta sveikata, apsigyveno Klaipėdoje, tačiau nuolat domėjosi Papilė ir jos žmonėmis. Tuomet, užsukęs į muziejų, su dideliu liūdesiu ir meile kalbėjo apie kadaise sovietų areštuotus ir išstremtus papilėniškius, ypač apie tuos, kurie nebegrižo iš speiguotų Sibiro tolių.

⁵ Ten pat, birž. 12.

⁶ Narutis P. Tauta skaičiuoja judus, *Draugas*, JAV, 1999, kovo 11.

Bet matė mūsų kraštiečiai ir jau nepriklausomos Lietuvos valstybės ydų:

„Jei šiandien leisčiau „Lietuvos Judą“, vieno lapelio neužtektų – daug privoiso dvasios ubagų“.

Kol turėjo sveikatos, rūpinosi savo gimtuoju miesteliu. Viename iš savo laiškų jis rašė:

„Be galo pergyvenu dėl upės Ventos ubagystės. Norėčiau žinoti, ar bus kas daroma, ar imsis kas iniciatyvos ją gelbėti nuo tų salų ir salelių, nuo nendrių, nuo žolių ir panašių „silpnybių“. Gal reikėtų rašyti į Vilnių?“⁷

Mirė Aleksandras Sakas Klaipėdoje 1998 m. kovo 16 d., o amžinojo poilsio atgulė Palangos kapinėse.

Vincas

Jauniausias Mortos ir Domininko Sakų sūnus Vincas gimė 1917 m. liepos 17 d. tolimajame Caricyne (dab. Volgogradas). Augo ir brendo Papilėje, matyt, mokėsi P. Šliauterio vadovaujamoje pradžios mokykloje. Turėjo gražų balsą, vakarėliuose dainuodavo duetą su Julija Paunksniene.

Pasak sesers, Vincas 1939 m. rudenį Palangoje susituokęs su Valerija Pundziūte iš Vieکشnių, kuri tuo metu Papilės vaistinėje dirbo praktikante. 1940 m. vasario 16 d. jiems Papilėje gimė dukrelė Audronė, netrukus į pasaulį atėjo ir sūnus Arūnas. Tačiau santarvės šeimoje nebuvo. Lietuvą okupavus fašistinei Vokietijai, Vinco šeima gyveno Vieکشniuose, Valerija Sakienė važinėjo į Kauną ar Vilnių laikyti vaistinininkės egzaminų, o baigusi mokslus, buvo paskirta berods į Nemakščius.

Tuo metu vokiečių okupacinė valdžia Vilniaus krašte labai stokojo lietuvių tarnautojų, tinkamų žmonių ieškojo po visą Lietuvą. Vincas nusprendė važiuoti į Vilniaus kraštą, buvo paskirtas Svėrių apskrities Kamajū miestelio viršaičiu. Pareigingas, stropus ir sąžiningas jaunas viršaitis netruko pelnyti vietinių gyventojų patikėjimą, nes jų neskriaudė, stengėsi sušvelninti okupantų reikalavimus. Bet tuo metu Vilniuje jau aktyviai reikėsi sovietų partizanai. Permesti iš Rusijos, jie visaip kenkė okupantams vokiečiams, tačiau skriaudė ir niekuo dėtus vietos gyventojus. 1943 m. lapkričio 19 d. ginkluotas jų būrys užpuolė Kamajū miesteliuką. Buvo padegti keli namai. Viršaitis kartu su visais miestelio gyventojais puolė gesinti gaisrą. Sesuo M. Paškevičienė yra girdėjusi iš buvusių bendradarbių pasakojimą apie brolio žūtį, kuri panaši į legendą.

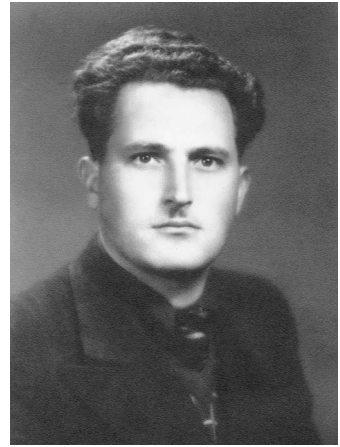
Bėgantį Vinčą užpuolė kulka pakirtusi tarp dviejų namų. Vėjas pūtė kaip tik nuo liepsnojančio pastato į dar ugnies nepaliesto gretimo namo pusę. Tarp namų žuvus Vincui Sakui, ugnis nustojusi plisti, pamaldūs ir nelaimės įbauginanti žmonės tai palaikę stebuklu – kad dar jaunas, 26 metų vyriškis savo krauju sustabdė ugnį ir išgelbėjo žmones bei jų turtą. Kamajū gyventojai viršaitį buvo pasirengę deramai palaidoti.

Tačiau Vinco Sako laukė vaikystės kraštas Papilė ir čia gyvenantys ar-

⁷ Veisienė D. Jis mylėjo Papilę, *Vienybė*, 1998, geg. 7.

timieji. Vyriausiojo brolio Antano žmona, okupacijos metais dirbusi Šiauliuose, geležinkelininkų ambulatorijoje, ir turėjusi įtakingų pažįstamų, pasirūpino Vinco palaikusi iki Šiaulių parvežti valdžios mažiau kontroliuojamu siauruoju geležinkeliu, o iš Šiaulių į Papilę – sunkvežimiu.

Bažnyčioje velionio jau laukė klebonas ir minia kraštiečių. Tuo metu Papilėje mokytojavęs Antanas Mokus bažnyčion atsivedė gausų būrį vaikų. Kapas buvo supiltas netoli karo pradžioje nužudytų papilėniškių amžinojo poilsio vietos. Regis, nespėjo dar jaunas žmogus didelių žygdarbių atlikti, tačiau buvo doras, šviesus ir nesavanaudis, mylėjo žmones ir stengėsi jiems tarnauti. Tai ir įprasmina jo trumpą, bet taurų gyvenimą⁸.

Vincas Sakas. Apie 1942 m.
SDM

Marija

„Gimiau 1928 m. rugsėjo 12 d. Papilėje. Ten baigiau pradžios mokyklą. Gimnazijos mokslus pradėjau Viekšniuose, tęsiau Vilniuje...“ – taip savo netrumpą gyvenimą į kelis sakinius linkusi sutalpinti Aleksandro ir Vinco Sakų sesuo Marija Paškevičienė, gyvenanti Čikagoje ir jau šeštas dešimtmetis širdyje tebesinešiojanti Lietuvą ir jos žavų kampelį – Papilę.

Atidžiau pasekime šios moters gyvenimo kelią, kad suvoktume, iš kur ta ištikimybė tėviškai. Marija teigia, kad jai didžiausios įtakos turėjusi Papilės pradžios mokykloje dirbusi mokytoja Marija Maslauskaitė (Rekašienė). Matyt, ne be mokytojos gerumo ir nuoširdumo susiformavo ir Marijos Sakaitės nuoširdus troškimas dirbti savo tautai, jos darbštumas, atkaklumas, noras dalyvauti švietėjiškame darbe.

Viename iš S. Daukanto muziejui parašytų laišku Marija prisitarė:

„Su pirmąja sovietų okupacija pasibaigė mano nerūpestinga vaikystė. Ne tik pradėjau gimnazijos mokslus Viekšniuose, bet ir supratau, kas yra laisvė ir kas yra okupacija. Jau reikėjo nebepasitikėti net ir artimais draugais ir išmokti laikyti liežuvi už dantų“⁹.

Papilėniškai teko laimėti gimnazijos mokslus, kad ir neilgai, tęsti Vilniuje, gimnazijoje, kuriai vadovavo Vanda Sruogienė (Daugirdaitė). Sakų šeima neplanavo trauktis iš Lietuvos. Tačiau atėjo 1944-ųjų vasara, iš Rytų atidundėjo frontas ir ilgiems dviem mėnesiams įstrigo į rytus nuo Ventos upės. Artėjant frontui, žmonės iš miestų traukėsi į kaimus. Grįžo pas tėvus į Papilę ir Marija, o netrukus visa šeima iš miestelio buvo priversta persikelti į tarp gūdžių miškų pasimetusį Avižlių kaimą. Atsitiko taip, kad vieną 1944-ųjų spalio rytmetį Marija palydėjo seserį su draugu į dešinią Ventos krantą, Akmenės link. Būtent tą rytą prasidėjo staigus raudonarmiečių puolimas. Rusai prasiveržė į kairiąją upės krantą ir grįžti atgal pas savuosius nebebuvo įmanoma.

⁸ Rozga L. Augo Papilėje, žuvo Vilniuje, *Vienybė*, 2000, geg. 25.

⁹ Iš M. Paškevičienės 1998 m. laiško D. J. Veisiejai. SDM

*Marija ir Henrikas
Paškevičiai su
dukromis (iš kairės):
Rūta Valerija,
Asta Viktorija,
Lina Natalija.
Čikaga. 1985 m.
SDM*

Daugybė žmonių nuo Akmenės, Vieksnių traukėsi į šiaurę palei Šiaulių–Liepojos geležinkelį, tikėdamiesi pralaukti kautynių siaubą ir sugrižti. Bet vilčių vis mažėjo. Be lėšų ir vilties Marija Sakaitė atsidadė Liepojoje, čia pateko į laivą, plaukusį į tuometinį Dancigą. Toje pavojingoje kelionėje tarp šimtų pabėgėlių susitiko buvusią gimnazijos Vilniuje direktorę Vandą Sruogienę su dukrele. Nuo tada jų bendravimas nenutrūko iki pat profesorės Sruogienės mirties.

Kartu su kitais pabėgėliais mergina pasiekė garsų savo muziejais Drezeną, tuomet dar nesubombarduotą sąjungininkų aviacijos. Kiek padirbėjusi fabrike, išvažiavo į vokiečių okupuotos Čekijos kaimą pas sesers draugus. Tačiau rusų kariuomenė ir čia artinosi, tad bėgliai patraukė į Vokietijos pietus, tikėdamiesi, kad tas sritis okupuos amerikiečiai ar anglai.

Paskui slinko mėnesiai pabėgėlių stovyklose. Ir tokiomis sąlygomis pradėjo veikti mokyklos, įvairūs kursai, kuriais jaunimas stengėsi pasinaudoti. Marija baigė gimnaziją, mašinraščio kursus anglų kalba (vėliau tai jai pravertė Amerikoje). Į JAV papilėniškė atvyko 1949 m. vasario mėnesį, ir nuo 1951 m. gyvena Čikagoje. Čia susipažino su inžinieriumi elektriku Henriku Paškevičiumi, sukūrė su juo šeimą ir išaugino ir išmokslino tris dukras. Jas leido į šeštadienines tautiečių mokyklas, tad ir dukros gerai moka lietuviškai.

Vyro dėka, kuris dar būdamas Vokietijoje priklausė „Šviesos“ sambūriui, Marija išitraukė į lietuvių švietėjišką veiklą. Kurį laiką ji redagavo šio sambūrio vieną skyrių „Naujienu“ laikraštyje. „Šviesai“ susijungus su studentų draugija „Santara“, abu Paškevičiai daugelį metų buvo anaipatol ne pasyvūs stebėtojai. Nuo 1967 m. Marija padėdavo rengti „Santaros–Šviesos“ suvažiavimus Almos ir Valdo Adamkų sodyboje Tabor Farm. Dirbdama literatūros žurnalo „Metmenys“ administratore, daugelį metų, anot pačios Marijos, maloniai bendradarbiavusi su Vytautu Kavoliu, o dirbdama Mykolo Morkūno spaustuvėje, savo rankomis surinkusi ne vieną V. Sruogienės, P. Čepėno, J. Griniaus ir kitų išeivijos kultūros veikėjų knygą, dalyvavusi ir rengiant vadovėlių skautėms.

Net ir išėjusi į pensiją, Marija Paškevičienė neatitrūko nuo darbo „Metmenyse“, A. Mackaus knygų leidimo fonde (abu su vyru yra jo valdybos nariai), toliau da-

lyvauja rengiant „Santaros–Šviesos“ suvažiavimus, kurie dabar vyksta Pasaulio lietuvių centre, Lemonto miestelyje.

Spaudoje aptikusi žinių, kad Lietuvos bibliotekoms trūksta naujų knygų, o valstybė neišgali jų nupirkti, ponija Marija ėmėsi dar vieno darbo – remti Papilės bibliotekas. Nelengva būtų suskaičiuoti, kiek jau daugiau kaip per dešimtmetį Papilės biblioteka yra sulaukusi įvairių leidinių. Ir ne tik enciklopedijų ir egzodo literatūros. Lankydamasi tėvynėje, Marija Paškevičienė užsakė „Baltų lankų“ ir „Skomanto“ leidyklose jos sąskaita komplektuoti knygų siuntas Papilės miestelio ir mokyklos bibliotekoms.

Ne kartą Marija Paškevičienė yra buvojusi Lietuvoje, džiaugėsi dar 1972 m. susitikusi po tremčių grįžusią savo pirmąją mokytoją A. Rekašienę, o 1998 m. lankėsi ir gimtojoje Papilėje¹⁰.

Labai santūri ir kukli moteris teigia neatlikusi didelių žygdarbių, nesiskundžia likimu, nebent metų tėkmės užnešamais negalavimais. Tačiau dešimtmečiai nuolatinio, atidaus, kruopštaus darbo kultūros, leidybos baruose juk reikalauja ne mažesnio aukojimosi negu vienkartinis žygdarbis. Tačiau Marija linkusi kalbą nukreipti į šoną:

„Kartą svečiai iš Lietuvos paklausė, iš kiek žmonių „Metmenu“ personalas. Regis, nepatikėjo, kad esame tik trys: redaktorius V. Kavolis, techninė redaktorė Halina Vepštienė ir aš“.

Ir gimtosios Papilės knygos mylėtojus, S. Daukanto muziejų Marija remia ne dėl garbės, o iš meilės vaikystės kraštui, kuris ir plačiajame pasaulyje jai buvo ir liko vienintelis.

Antanas Mockus

Valerija Mockienė

Papilėje

Papilė visą gyvenimą buvo Antano Mockaus dėmesio ir rūpesčių akiratyje. Čia prabėgo vaikystė, čia mezgėsi siekiai ir svajonės, pirmos simpatijos, čia pradėta dirbti, iš čia ir pirmas savisaugos šuolis, kai ėmė svilti padai (saugumas sukruoto – aktyvus jo lietuviybės idėjų propagavimas kėlė jiems nerimą).

Nors iš Papilės teko staiga pasitraukti, bet glaudūs ryšiai nenutrūko. Papilės trauka daug kuo paaiškinama: giminystės saitai (visa Mockų šeima liko Papilės krašte), bičiulystė su vienminčiais bendramoksliais ir bendradarbiais, pagarba ir sentimentai Simono Daukanto žemei, pažadinę norą tęsti kultūrinę veiklą, šviesti ir net įvairiopaipagal išgales globoti senąją žemaičių gyvenvietę.

Papilė Antanui – ir pirmasis mokslo židinys. Čia subrendo atkaklus mokslo troškimas; visos kliūtys atrodė įveiktinos: karas, okupacijos (rusų, vokiečių, vėl rusų), lėšų trūkumas, normalaus susisiekinimo nebuvimas (tai arkliais, tai ant traukinio stogo ar vagonų sandūroj, tai pėsčute 8 km iki tėviškės, iš Vieksnių – 30 km).

¹⁰Rozga L. Su Lietuva širdyje, *Vienybė*, 2000, vas. 1.

*Antanas Mockus
savo tėviškėje Krioklių
kaime. Iš kairės:
A. Mockaus pusseserė
Gureckienė, brolienė
Anelė Mockienė,
brolis Juozas Mockus,
Rasma ir Janina
Mockutės. Prie lango –
Dainius Mockus.
1970 m.
V. Mockienės nuotr.*

Aleksandras Rupšys prisimena, kaip aštuoni Krioklių kaimo (Antano gimtinė) vaikai lankė Žilių pradžios mokyklą už Ventos.

*„Buvo laivė, kuria persikeldavom per upę. Kai Ventos pakraščiai užšal-
davo, o vidurys ne, su laive nebegalėdavom persikelti, į mokyklą
nebenueidavom. Kartą tėtūšis apsvirtė, jis gerai mokėjo plaukti, tai
išplaukė į kitą krantą, o mokinukai taip ir likom Žilių pusėj. Laivę
sugavom, bet likom nakvoti Žiliuose pas Kupstienę, kuri visus pa-
valgydino ir priglobė.*

*Kai užpustydavo, Ventos skardis aukštas, tai įkrisdavom į pus-
nis ligi galvos, lįsdavom sniego tuneliais. Apsiaovę buvom naginėm,
nutrūkdavo apvarai, nukrisdavo kuriam naginė, tai ir pareidavo viena
kojine – taip vargom“¹.*

Antano noras mokytis buvęs toks didelis, kad, likęs namie (kai sirgdavo ar dėl kitų priežasčių), naktį, visiems sumigus, prisitraukdavo stalą prie krosnies ir, atrėmęs nugarą, spręsdavo uždavinius. Todėl vis būdavo už kitus toliau pažengęs.

1930 m. Krioklių kaime buvo įsteigta pradžios mokykla, į kurią mokytojauti atvažiavo ką tik Šiaulių seminariją baigęs Felicijonas Prekeris. Šį jauną 22 metų mokytoją Antanas minėjo visą gyvenimą. Straipsnyje „Ir aš turėjau mokytoją“ atskleidžiama graži mokytojo ir dvylikamečio mokinuko draugystė. Mokytojas „*buvo aktyvus jaunimo bičiulis*“, organizavo jaunimui kursus, ragino užrašinėti tėvų dainas, pasakojimus, kartu su mokiniais leisdavo laisvalaikį, sportuodavo, netgi naktį su vaikimukais, pasišviesdami žibintuvėliais, leisdavosi rogėmis nuo stataus Ventos kranto².

Antaną jis išmokė fotografuoti, ryškinti negatyvus ir taip pasitikėjo juo, kad, prireikus ką pargabenti, siųsdavo į Papilės miestelį (8 km).

¹ Mockus A. *Tautosakininkas, pedagogas, kultūros veikėjas*, sud. V. Mockienė, R. Norkevičienė, Vilnius, 1998, p. 17.

² Mockus A. *Ir aš turėjau mokytoją, Tėvynės šviesa*, 1989, lapkr. 10.

„Sakykim, reikia mokytojui paimti iš pašto algą – aš sėdu ant Bėrosios ir joju į Papilę. Mokytojas buvo susitaręs su pašto viršininku, kad alga man būtų išduota“³.

Mokytojas F. Prekeris labai nuoširdžiai tą gabų mokinuką globojo. Papilėje jam pavyko sutarti, kad leistų Antanui, porą mėnesių pasimokiusiam Papilės mokyklos ketvirtajame skyriuje, laikyti baigiamuosius egzaminus (Antanas buvo vienintelis Krioklių mokyklos ketvirtokas ir dėl jo vieno egzaminų komisijos juk nepasikviesi). Mokytojas galvojo ir apie tolimesnę Antano ateitį. Vasarą įtaisė jį mokytis Papilėje pas Šiaulių mokytojų seminarijos mokinį Kostą Kundrotą ir įkalbėjo, kad bandytų laikyti egzaminus į Vieکشnių progimnazijos antrąją klasę. Bet reikėjo gauti tėvų pritarimą. O kaime niekas per daug dėl tų mokslų nekvaršino sau galvos – dirbs žemę kaip visi, ir bus gerai. Juolab kad vaikas buvo sumanus, darbštus, nevengė jokių ūkio darbų. Be to, ūkelis buvo tik 14 ha, o vaikų – penketas, tai iš kur imsi mokslams pinigų.

Visus įtikinęs, jog Antanas būtinai turįs mokytis, mokytojas sėdo ant dviračio ir mynė 30 km į Vieکشnius išsiaiškinti stojimo sąlygų. Jei ne tas „*aktyvus jaunimo bičiulis*“, gal Antanas ir nebūtų išsiveržęs iš tradicinio kaimo žmogaus gyvenimo rato.

Mokytojo įtaigai paklūsęs, Antanas žingsniuodavo kasdien į Papilę (8 km) ir atgal pėsčias. Tas kelias „studentui“ taip prailgdavęs, kad pakeliui ištyrinėdavo visus augalus, garsiai deklamuodavo, dainuodavo, skaičiuodavo. Pasak amžininkų, pasilikti Papilėje nakvoti pas bendramokslis nenorėdavęs.

1935 m. Antanas baigė Vieکشnių progimnaziją, bet ne iš karto važiavo mokytis toliau. Tik 1939 m. įstojo į Šiaulių berniukų gimnaziją, o 1941 m. birželio pabaigoje lankė 3 mėnesių kvalifikacijos kursus mokytojams, norintiems dirbti pradinėse klasėse (beje, tada jis dar neturėjo gimnazijos baigimo atestato). Baigęs gimnaziją, įstojo į Kauno medicinos fakultetą.

Vėl Papilėje

1943 m., uždarius aukštąsias mokyklas, papilėniškiai studentai grįžo į savo tėviškę. Papilėje sklandė mintis, kad reikėtų steigti progimnaziją (pradinė šešių skyrių mokykla jau buvo, o artimiausia progimnazija buvo Vieکشniuosė), ir radosi tėvų, norinčių, kad jų vaikai toliau mokytųsi. Antanas savo straipsnyje „50 metų Papilės progimnazijai“ rašo, kad

„progimnazijai steigti sąlygos nebuvo palankios. Vyko karas. Okupantai vokiečiai švietimo plėtimui Lietuvoje nebuvo palankūs. Tačiau tėvų iniciatyvinė grupė nenuleido rankų, ir esamomis sąlygomis buvo siekiama, kad progimnazija būtų įkurta. <...> Teko registruoti būsimuosius progimnazijos mokinius, nes reikėjo įrodyti, kad norinčių progimnazijoje mokytis tikrai yra pakankamai. Sąrašė tokių atsirado apie 150“⁴.

Progimnazijos įkūrimas buvo reikšmingas įvykis, padaręs didžiulį poveikį to nedidelio miestelio žmonėms. Jau-

³ Ten pat.

⁴ Mockus A. *Tautosakininkas...*, p. 51–52.

nų entuziastų idealistų mokytojų būrys ne tik pagyvino, dvasiškai praturtino Papilės gyvenimą, bet ir vokiečių okupacijos metais ugdė sąmoningą požiūrį į istorinę situaciją. A. Mockus savo laikysena, brandžia moraline bei tautine pozicija veikė ne tik progimnazijos mokinius, bet ir visą Papilės gyvenimą.

Antanas dėstė progimnazijoje lietuvių kalbą ir muziką, kurios buvo mokėsis Šiaulių muzikos mokykloje. Sako, jis buvęs reiklus, bet geras ir supratingas mokytojas. Buvusi A. Mockaus mokinė Lora Jazbutienė (Kondrotaitė) pasakojo, kad jai nesisekdavę rašyti, tad mokytojas su ja dirbęs papildomai. Baigiant progimnaziją, Lorai vis pasitaikydavę ištraukti tą patį bilietą kaip kitai mokinėi (Šurkutei), kuri anksčiau laikydavusi egzaminus kitoje grupėje. Todėl, išmokusi draugės bilietą, manė muzikos egzaminui pasiruošusi labai gerai. Kai per pabaigtuves šokdama su mokytoju A. Mockumi paklaususi, kodėl tegavusi ketvertą – juk viską atsakiusi, mokytojas paaiškines, kad iš tiesų bilietą atsakiusi gerai, bet muzikos, pati žinanti, gerai nemokanti⁵. Šis mokinės papasakotas epizodas atskleidžia rimtą Antano požiūrį į savo dėstomus dalykus.

Nors Antanas nesijautė dar tinkamai pasirengęs darbui mokykloje, bet mokinių širdyse visą pusšimtį metų neišblėšę prisiminimai rodo jį buvus vienu iš tų, kurie moko ne tik dėstomų dalykų, bet ir gyvenimo išminties, todėl ir liko nepamirštas. Ypač tai buvo pabrėžiama minint Papilės progimnazijos 50-metį, kurį pats padėjo organizuoti.

Ir po tiek metų senieji papilėniškiai, kurie drauge su juo mokėsi, o vėliau dirbo, prisimena Antaną kaip gabų, veržlų, labai stropų mokinį, o vėliau – įdomų ir reiklų mokytoją⁶.

Antanas Mockus (sėdi, pirmas iš kairės) – Papilės progimnazijos lietuvių kalbos ir muzikos mokytojas su savo mokiniais (III–IV klasės). 1945 m. Iš V. Mockienės albumo

⁵ *Ten pat*, p. 50.

⁶ *Ten pat*, p. 50.

Loros brolis apibendrindamas sakė:

„Och, buvo žmogus, nė vienos čierkos negėrė, linksmindavosi, šokdavo, dainuodavo, visus išjudindavo“⁷.

Progimnazija savo patalpų neturėjo, todėl I ir II klasės glaudėsi špitolėje, o III – P. Šliauterio namuose, kuriuose 1944 m. ir mokytojai turėjo po kambarį. Valgydavę jie sykiu (Antano kambary); dėl labai mažų mokytojų algų mokinių tėvai pristatydavo produktų ir samdė šeimininkę Sutkienę, kuri tris kartus per dieną virė jiems valgi. Kostas Dragūnas (dėstęs piešimą ir matematiką, be to, gyvenęs gretimame kambaryje ir su Antanu padraugaudavęs; jų ryšiai nenutrūko visą gyvenimą) pasakojo, kad prie bendro stalo sėsdavę septyni vyrai ir jaunamartė Laima Bulotienė. Nors kasdien valgydavę putrą (tik retkarčiais šeimininkė iš burokų išvirėdavusi didžiausio skanėsto – sirupo), bet valgytojų nuotaika būdavusi puiki, o *spiritus moveus* buvęs Antanas. Pasak Laimos Bulotienės, neretai jis ir linksmą anekdotą suskeldavęs.

Antanas su Kostu sėkmingai bendradarbiaudavo:

Antanas „organizuodavo saviveiklos renginius, o Kostas apipavidalindavo – klebonas Pletkus mėgęs tuos jaunus energingus mokytojus ir kalėdojimo laikotarpiu veždavęsis juos furmanka (ratais) į kaimus, kur jie pagiedodavo, padainuodavo, žaisdavo visokius žaidimus“⁸.

A. Mockų daug kas prisimena ir kaip gerą organizatorių. Jam tekdavo viešai miestelyje kalbėti per įvairias šventes. Dienoraštyje dūsauja, kad reikia ruoštis, nepavyks išsisukti, vadinasi, buvo raginamas. Jo kalbos, matyt, darė įspūdį, jei po šitiek metų papildomiškai jas prisimena, netgi įvairių detalių papasakoja, kur ir kada kalbėta. Daugeliui įstrigusi Antano kalba 1945 m. Gegužės pirmosios proga. Ją sakęs iš balkono virš mokyklos durų. Tąkart buvo grįžę 16-osios divizijos kariai, jie ilsėjosi Pelkėlėje (1,5 km nuo Pailės), o ketvirtą valandą žygiavo su ažuolo vainiku į mitingą. Po Antano kalbos visi drauge nuėję ne prie penkiakampėmis žvaigždėmis paženklintų kapų, kur turėjęs vykti mitingas, o prie Simono Daukanto kapo.

Antano kalbos buvo patriotiškos, įtaigios, aktualios. Susirinkdavę nemažai žmonių. Valdžiai, žinoma, tai negalėjo patikti. Užtat ne vienas Pailės progimnazijos mokinys skaudžiai išgyveno, kai jų mokytoją Antaną Mockų per pamoką išsivedė uniformuoti pareigūnai. Julija Šliauterytė prisimena, kad ir vokiečių metais A. Mockus ir K. Dragūnas ne kartą bėgdavę pro duris iš kiemo pusės į Paventį dar nesulaukę skambučio, kad vokiečiai nepagautų ir neišvežtų į darbus. Bet šiuurpiausias prisiminimas jau iš rusų okupacijos laikotarpio, vaizdžiai papasakotas Algimanto Švažo:

„1945 m., tuoj po karo, mokiausi Pailės progimnazijos pirmoje klasėje. Lietuvių kalbą dėstė mokytojas Antanas Mockus. Pavasariop per lietuvių kalbos pamoką įėjo į klasę uniformuotas (pusiau kariškai apsirengęs) žmogus ir kažką pasakė mokytojui, šis atatupstas pasitraukė. Tada kariškis iššovė į viršų ir apsvaigusį mokytoją

⁷ Ten pat, p. 50.

⁸ Ten pat, p. 50.

išvedė iš klasės. Prie durų laukė dar du, kurie nusivedė A. Mockų į štabą netoli stoties. Bėgom iš paskos, reikalaujami paleisti mūsų mokytoją. Mus vaikė, bet mes nepaisėme ir visą dieną budėjome. Kitą dieną vėl susirinkome, vėl šaukėme, kad paleistų mokytoją. Tada išėjo kažkoks žmogus ir liepė visiems eiti į mokyklą – ten viską ir sužinosime. Mums buvo paaiškinta, kad mokytojas A. Mockus mokykloje nedirbs ir Papilėje nebegyvens“⁹.

Nuolatos tykantys pavojai mokinius ir mokytojus suvienydavo. Antanas eidavo į kaimus išpėti tėvų dėl gresiančių areštų. Įdomus Jurgio Griciaus pasakojimas, kaip Antaną išgelbėjo nuo arešto Papilės gyventoja Repšienė. Ji buvo išslapsčiusi dvylika rusų pabėgėlių ir todėl drąsiai atrėmė saugumo kaltinimą dėl Antano kalbos (neva Antanas kurstęs žmones prieš sovietų valdžią) per Vinco Sako (jis buvo nužudytas Vilniaus krašte) laidotuves kapinėse. Mat ji pati buvusi kapinėse ir to negirdėjusi.

Tačiau į saugumą Antaną kvietė dar ne kartą. Kai stribas Leonas Gulbinas atėjo į Kriekliūs išpėti brolio Juozo, kad Antanui reikią skubiai iš Papilės pasitraukti, buvo nuspręsta išvykti į Vilnių.

Vilniuje

1945 m. Antanas Mockus mokėsi Vilniaus universiteto Istorijos–filologijos fakultete lietuvių kalbos ir literatūros ir nuo 1946 m. Konservatorijoje dainavimo. Kadangi reikėjo prisidurti prie stipendijos, dirbo laborantu Jadvygos Čiurlionytės Liaudies muzikos kabinete (dabar Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyrius).

Daina jį lydėjo nuo pat mažens, nes Mockų šeimoje vyrai – tėvas Pranciškus, brolis Juozas ir Antanas – buvo balsingi ir mėgo dainuoti. Jie visoje apylinkėje garsėjo kaip dainininkai, giedoriai (giedodavo kalnus budynėse¹⁰), anot Stanislovo Kinčiaus (Antano pusbrolio), kai visi trys užgiedodavo – net lempa gesdavo.

Įdomus epizodas iš Konservatorijos studijų. Studentų baigiamojo egzamino operoje Eugenijus Oneginas An-

Antanas Mockus (Vilniaus konservatorijos III kurso studentas) – Trike P. Čaikovskio operoje „Eugenijus Oneginas“.
1948 m. balandis.
Iš V. Mockienės albumo

⁹ *Ten pat*, p. 26.

¹⁰ Žemaičių tradicija pagerbiant mirusįjį giedoti naktį.

tanas dainavo Trike ariją „Jūs gėlė, jūs gėlė, jūs gėlė bel Tatišana“ taip įtaigiai, kad jį daugelis ir dabar prisimena. Aktorius Pranas Treinys, matęs daug šios operos pastatymų, tačiau net po 55-erių metų teigia, kad Antano trapi išvaizda ir dainavimo maniera sukūrė neprilygstamą vaidmenį. (Gabumų turėta ir šioje srityje.)

Gal potraukis dainai, domėjimasis tautosaka lėmė ir disertacijos temos pasirinkimą „Bro liai Juškos – lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai“. Mokslinis vadovas – Lietuvos MA tikrasis narys prof. Vincas Mykolaitis.

Tiesa, su Konservatorija teko atsisveikinti – tokia buvo iškelta sąlyga stojant į aspirantūrą. Muzikinis išprusimas praverė ir vėliau, dirbant pedagogikos baruose bei kuruojant muzikinį ugdymą mokyklose.

Būdamas aspirantu (1949–1951), pasiskolinęs dviratį, važinėjo Antano Juškos mintais keliais takeliais Veliuonės, Vilkijės, Alsėdžių ir Pūšaloto apylinkėse. Kuo daugiau atgijo brolių gyvenimo, jų ypatingai darnaus sutarimo renkanti ir skelbianti spaudos draudimo metais lietuvių tautosakos lobius, įkvepiantis pavyzdys, tuo jie A. Mockui darėsi artimesni. Ne kartą jis yra sakęs, kad bro liai Juškos jam esą tokie savi ir brangūs kaip artimiausi giminės. Tad jų veiklos tyrinėjimą tęsė ir apgynęs disertaciją, o Juškų noras ilsėtis gimtojoje žemėje lyg testamentas įpareigojo nenuilstamai belstis į valdžios vyrų duris net 40 metų.

Daug jėgų reikalavo ir unikaliuos dokumentikos rinkimas Rusijos (Leningrado, Kazanės) ir Lietuvos archyvuose.

1951 m. pirmą kartą nuvažiavęs į Kazanę rado brolių Juškų kapą ir susirūpino, kad tvorelė išlaužta, dingęs Antano Juškos paminklas. Ėjo į Totorijos ASSR kultūros ministeriją, aiškinosi, įrodinėjo, kuo svarbus šitas kapas Lietuvai; sutvarkė dokumentus, kad kapas būtų įtrauktas į valstybės saugomų kultūros paminklų sąrašą.

Grįžęs informavo Rašytojų sąjungą ir Kultūros ministeriją. Nuo tada ir prasidėjo kryžiaus keliai – ne taip paprasta buvo įtikinti, kad Juškų žygdarbis negali būti užmirštas, o jie patys verti didžiausios pagarbos ir juos būtina perlaidoti Lietuvoje.

Antrą kartą nuvažiavęs į Kazanę 1967 m. pamatė dar šiurpesnį vaizdą – dabar jau ir Jono Juškos paminklas buvo perkeltas į kitą vietą, o virš Juškų kapo nutiestas į koplyčią asfaltuotas takas¹¹.

Laimei, kapas buvo įtrauktas į valstybės saugomų kultūros paminklų sąrašą, kitaip būtų dingęs ir Jono Juškos paminklas. Antanas, lyg nujausdamas, kaip viskas komplikuosis, buvo tiksliai žingsniais išmatavęs ir užrašų knygutėje pasižymėjęs kapo vietą. (Toji istorinė knygutė saugoma V. Mockienės asm. archyve.) Ji labai pravertė iškasant Juškų palaikus.

Antrojo apsilankymo metu A. Mockus deryboms dėl Juškų palaikų perkėlimo į Lietuvą turėjo Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos raštą, adresuotą Ka-

Antanas Mockus – Vilniaus universiteto aspirantas, brolių Juškų biografijų ir palikimų tyrinėtojas. 1952 m. Iš V. Mockienės albumo

¹¹ Žr. plačiau: Mockus A. Bro liai Juškų sugrįžimas į Lietuvą, *Kultūros barai*, 1994, nr. 11, p. 68–73; Mockus A. *Bro liai Juškos. Lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai*, Vilnius, 2003, p. 246–260; Sniečkus A. Sugrįžimas praeitin. Apie brolių Antano ir Jono Juškų palaikų perlaidojimą, *Veliuona*, Vilnius, 2001, p. 719–728.

zanės miesto vykdomajam komitetui. Tačiau nei Vykdomajame komitete, nei Kultūros ministerijoje jokio pritarimo nepavyko išsiderėti – Juškų palaikai liks Kazanėje. Bėgo metai po metų, A. Mockus vaikščiojo su savo „raštais“ po įvairias valstybines instancijas. 1976 m. spalio 21–22 d. A. Mockus ir Jonas Glemža (Lietuvos kultūros ministerijos tarnautojas, architektas) komandiruojami į Kazanę parvežti žinių apie kapo padėtį ir galimybes Juškų palaikus perkelti į Lietuvą. Paaiškėjo, kad Arsko kapinių dalis, kurioje palaidoti Juškos, beegzistuos ne daugiau kaip 25 metus. Totorijos valdžios vyrai žadėjo pritvirtinti paminklinę lentą prie mokyklos, kurioje dirbo J. Juška. Be to, perlaidojimo klausimu reikėję raštu kreiptis į Totorijos vyriausybę – ne tuo adresu.

Ir vėl vyrai ne ką tepešę grįžta ir įteikia ataskaitą LKP CK. Atsakymas „saliamoniškas“: „Juškų palaikus perlaidoti Kazanėje ir pastatyti paminklą Antanui Juškai“¹². Įvykdyti teks Kultūros ministerijai. Šį kartą delsimas išėjo į naudą.

1990 m. atgavus Nepriklausomybę, pavyko suderinti perlaidojimo klausimus su valstybinėmis įstaigomis, nes iki tol A. Mockus vykdavo į Kazanę kaip privatus asmuo.

Pagaliau 1990 m. lapkričio 3 d. broliai Juškos, garbingai sutikti Vilniaus arkikatedroje ir monsinjoro K. Vasiliausko palaiminti, iškeliavo į amžinojo poilsio vietą Veliuonos bažnyčios šventoriuje. Tačiau liko dar neišspręstų dalykų, kuriuos A. Mockus savanoriškai ėmėsi kuruoti. Reikėjo pagaminti adekvatų Antano Juškos paminklą, dingusį Kazanėje apie 1950 m.

Buvo pasiūlymų Veliuonos vidurinei mokyklai suteikti brolių Juškų vardą. Ir vėl teko rūpintis, ieškoti sprendimo būdų, norint įveikti įvairias kliūtis.

A. Mockaus teigimu, pagaliau (tęsėsi 40 metų) buvo baigta brolių kun. Antano ir filologo Jono Juškų palaikų perkėlimo iš Kazanės į Lietuvą epopėja. Brolių noras, kad jų palaikai ilsėtųsi Lietuvos žemėje, buvo tapusi Antano misija, kurią jis ir sunkiai sirgdamas įvykdė.

Rūpinimasis Juškomis savaip nulėmė Mockaus likimą. Dar disertacijos rašymo metu Antanas parengė spaudai ir išleido Antano Juškos surinktų dainų rinkinį „Lietuviškos dainos“ (1954, trys tomai). Už tokią iniciatyvą, nesuderintą su Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorium akademiku K. Korsaku, pateko nemalonėn. Bet jis ir toliau tęsė pradėtus darbus: rašė disertaciją, kurią apgynė 1956 m., kūrė Tautosakos sektoriaus veiklos pla-

Antanas Mockus
Veliuonos bažnyčios
šventoriuje
prie brolių Antano
ir Jono Juškų kapų.
1993 m. birželio 4 d.
H. Paulausko nuotr.
Iš V. Mockienės
albumo

¹²Mockus A. Brolių Juškų sugrįžimas į Lietuvą, *Kultūros barai*, 1994, nr. 11, p. 70.

nus. Užsimojo sutvarkyti visą tautosakos archyvą, važinėjo į Latviją, Estiją, sėmėsi patirties. Tačiau instituto direktoriui tai atrodė utopija – 300 000 dainų! Kas ir kada tai įvykdys? A. Mockus turėjo aiškia perspektyvą, tik reikėjo pritarimo. Jis inicijavo inteligentų pasitarimą – konferenciją. K. Korsakas pirmininkavo ir tikėjosi, kad pavyks „sutramdyti“ A. Mockų. Tačiau Antanas mokėjo entuziastingai ir įtaigiai išdėstyti savo sumanymų svarbą – niekas nepalaikė direktoriaus būgštavimų.

Trintis didėjo, santykiai komplikavosi. Tautosakos sektorius sisteminio katalogo kartoteką pradėta tvarkyti pagal A. Mockaus sukurtą projektą. Ateityje planuojama pradeda leisti kapitalinį lietuvių liaudies dainų leidinį. A. Mockus tikėjosi, kad mokslo visuomenės pritarimas padės įveikti susidariusią situaciją institute. Mokslų akademijoje, Ministrų Taryboje toliau aiškinasi dėl lėšų, kadru ir kitų reikalų. Atrodo – viskas išsprendžiama. Bet direktorius nesileidžia į kalbas. Tokiam „neklaužadai“ sutramdyti sukviečiami aukštų instancijų atstovai, ir Mockus pašalinamas iš Tautosakos sektoriaus vadovo pareigų.

Tačiau rūpestis broliais Juškomis jį lydėjo iki gyvenimo pabaigos. Į tą orbitą jis įsuko ir kai kuriuos artimus žmones (tarp jų ir žmoną Valeriją).

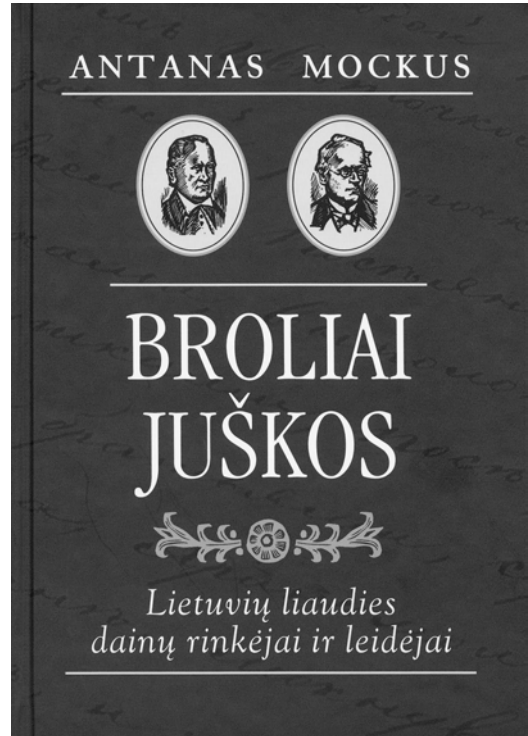
Savo disertacijos A. Mockus dėl galybės darbų, įvairiapusės veiklos, ligų (turėjo 9 operacijas) bei nepalankių situacijų neparengė spaudai ir neišleido. Prof. Stasys Skrodenis 2003 m. ją parengė spaudai, prijungdamas paties A. Mockaus vėliau surinktą medžiagą, ją papildydamas savo pastabomis, pagrįstomis mokslinės folkloristinės literatūros, atsiradusios po disertacijos parašymo, duomenimis.

Prof. Algirdas Sabaliauskas recenzijoje „Brolių Juškų legendos tęsinys“ akcentavo A. Mockaus knygos¹³ aktualumą ir šiandien. Jis įvertino kruopštų ir sąžiningą A. Mockaus darbą.

Jaudina profesoriaus žodžiai:

„Brolių Juškų gyvenimas ir veikla gali būti pavadinta viena iš gražiausių legendų, kurią lietuvių tautai padovanojo liūdna ir labai tragiška jos devynioliktojo amžiaus istorija“¹⁴.

Ir džiugina mintis, kad tos legendos tęsėjas yra Antanas Mockus.

*Antano Mockaus
knygos
(Vilnius, 2003)
viršelis*

¹³Mockus A. *BroLIAI JUŠKOS. Lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai*, Vilnius, 2003.

¹⁴Sabaliauskas A. *Brolių Juškų legendos tęsinys, Gimtasis žodis*, 2003/5, p. 41.

Pedagogikos baruose

1959 m. A. Mockus atėjo dirbti į neseniai susikūrusį (tiksliau – dar besikuriantį) Mokyklų mokslinio tyrimo institutą (vėliau – Pedagogikos mokslinio tyrimo institutą, PMTI) meninio auklėjimo sektoriaus vedėju. Nauja veiklos sritis – naujos informacijos kaupimas, naujos problemos analizuojant mokyklos darbo specifiką, suvokiant meninio ugdymo gaires. Po metų jis skiriamas direktoriaus pavaduotoju mokslo reikalams. Tuo metu Institutui reikėjo iniciatyvaus, kūrybingo, turinčio idėjų, sugebančio išvelgti problemas ir sumaniai organizuoti mokslinę veiklą – tikro mokslinio tiriamojo darbo koordinatoriaus. Direktorė Adelė Darginavičienė nenusivylė kandidatūros pasirinkimu – iš didelio laiko nuotolio prisiminimuose ji apibendrina: „... jo veikla direktoriaus pavaduotojo poste pranoko paprastą pareigų vykdymą“¹⁵.

Pirmasis rūpestis buvo ieškoti gabių darbuotojų, plėsti sektorių darbo apimtį, steigti naujus sektorius. Daugiausia žvalgytasi į patyrusius pedagogus, dirbusius Lietuvos mokyklose, žinomus iš spaudos, konferencijų, seminarų; buvo kviečiami ir iš kitų mokslinių instancijų, jau turintys mokslinės veiklos įgūdžių; globojami ir saugomi institute dirbę žinomi, bet aukštesnėms instancijoms nepriimtini (nuolat išskildavo atleidimo grėsmė) mokslininkai Jonas Laužikas, Meilė Lukšienė ir kt.

A. Mockaus nuovoka, išvalgumas, bendravimo įtaigumas, sugebėjimas pastebėti talentingus žmones ir juos įkalbinti dirbti Institute, kai algos čia buvo labai kuklios (80–110 rb), padėjo suburti nemažą perspektyvių mokslininkų būrį. Tai galima patvirtinti kad ir šiais faktais: 1960 m. iš 25 darbuotojų 3 buvo mokslų kandidatai, 1980 m. iš 71 – 32 mokslų kandidatai ir 2 mokslų daktarai, kiti du, parengę daktaro disertacijas, gynė jas išėję iš Instituto.

Direktoriui Vladui Rajeckui subrandinus idėją, kad Institutas turėtų tapti respublikos pedagoginės minties centru, plačių interesų, didelių užmojų pavaduotojui ji pasirodė įdomi, bet sunkiai realizuojama. Kaip reaguos kitos mokslo įstaigos? Juk institute buvo tik 4 žmonės su mokslo laipsniais. Sutarta negarsinti tos idėjos, o visapusiškai apmąčius diskutuoti. Lietuvai toks centras, kuris vienyty švietimu besirūpinančių darbuotojų jėgas, tirtų moksleivių ugdymo problemas, rengtų mokymui ir ugdymui reikalingą medžiagą (vadovėlius, programas, mokslinius leidinius), iš esmės efektyviai prisidėtų prie mokytojų pedagoginės kvalifikacijos kėlimo, buvo labai reikalingas. Bet tuo metu tai buvo dar tik viliojanti perspektyva.

Vis dėlto toks drąsus užmojis įkvėpė vadovus eiti ta linkme. Dažniau ir drąsiau pradėta analizuoti tos funkcijos būtinybė. A. Mockus, J. Laužikas, L. Jovaiša ir kt. teikė vertingų pasiūlymų. Išplėsta Mokslinė taryba, kviečiant kitų aukštųjų mokyklų dėstytojus, imta koordinuoti respublikos pedagogikos ir psichologijos mokslinio tyrimo darbus, prie Instituto veikė respublikinės tarpžinybinės profesinio mokinių orientavimo tarybos, visų mokomųjų dalykų metodinės komisijos. A. Mockaus iniciatyva buvo suorganizuotas mokslinių korespondentų būrys, iš kurių ne vienas pasirinko mokslininko kelią.

*Antanas Mockus.
Apie 1975 m.
Iš V. Mockienės
albumo*

¹⁵Mockus A. *Tautosakininkas...*, p. 174.

Didėjo Instituto autoritetas. Jis tapo žinomas net kitoms Sovietų Sąjungos respublikoms ir jų pripažįstamas. Kai kurie šitos veiklos dalyviai apsigynė disertacijas.

A. Mockaus kuruojama sritis buvo ir pedagoginiai skaitymai. Gerosios pedagoginės patirties sklaidymas buvo vertingas įvairiais aspektais. Išryškėjo mokytojų praktikų nepasirengimas analizuoti, apibendrinti faktus. Nuolatinė pedagoginių skaitymų analizė mokė mokytojus kritiškiau vertinti savo darbą, pastebėti jo trūkumus, pratino juos daugiau remtis savo patirtimi, skatinant ir pačių vaikų veiklą mokymo ir auklėjimo procese.

Visa plačiašakė PMTI veikla buvo kryptinga ir brandi. Augo pasitikėjimas ir ryžtas drąsiai ginti savo pozicijas. Ilgiausias kelias (net 12 metų), nueitas drauge su direktoriumi Vladu Rajecku, buvo kūrybingas ir produktyvus. Abu vadovai skatino gerą darbo atmosferą, reikliai, dalykiškai ugdydami visapusišką požiūrį į atliekamus tyrimus, mokslo darbuotojų branda buvo pastebima ir vertinama. Kai kurie laimėjimai leidžia daryti išvadas, kad PMTI aktyviai ir solidžiai dalyvavo ir visos tuometinės sovietų valstybės pedagoginiame procese, kartais galėdamas lemti kai kuriuos sprendimus Pabaltijui naudinga linkme.

Kai Latvijos kompartijos pirmasis sekretorius Arvydas Pelše pradėjo mišrių latviškų–rusiškų mokyklų steigimo vaju, Lietuvos mokykloms iškilo rimta grėsmė, nes siūlyta sekti latvių pavyzdžiu. Antanas, suvokęs pavojų, labai susirūpinęs nuskubėjo tartis su Mokyklų valdybos viršininku Vytautu Liutiku, kaip laviruoti tokioje sudėtingoje situacijoje. Išėjus buvo rasta. Vilniaus krašte yra daug mišrių mokyklų: lietuvių–lenkų, lietuvių–rusų, lenkų–rusų, Máišiagalos vidurinė mokykla – lietuvių–lenkų–rusų. Jos natūraliai išaugo tautiniu požiūriu mišriose gyvenvietėse. A. Mockui kilo idėja mišriomis pavadinti ir Mažeikių, Kretingės ir kt. lietuviškas mokyklas, prie kurių veikė po I–IV klasių kompleksą rusakalbiams. Maskvai buvo pranešta, kad Lietuvoje yra pakankamai mišrių mokyklų.

Institutui rūpėjo išsaugoti nacionalinės mokyklos savitumą. PMTI rengė originalias (ne verstines) programas, vadovėlius, metodinę medžiagą. Nepakluso SSRS švietimo ministerijos nurodymui trumpinti bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos mokymo trukmę (vietoj dvylikos metų palikti vienuolika). A. Mockaus vadovaujama mokslininkų grupė argumentuotai įrodė, kad tada nukentėtų mokymo kokybė. Toji pergalė buvo naudinga visoms Pabaltijo respublikų mokykloms.

Tačiau jo aktyvus savarankiškumas kliūdavo partinei vyresnybei ministerijoje. Ministras A. Rimkus laikė jį nepageidaujamu, kuris dezorganizuoja kolektyvą, skleidamas nepriimtinas pažiūras. Dar prisidėjo 1976 m. organizuota Pabaltijo respublikų pedagogų konferencija švietimo, istorijos klausimais. Ministras istorinius tyrinėjimus kategoriškai užprotestavo, direktorius J. Vaitkevičius gavo papeikimą, o A. Mockus netrukus „išleidžiamas“ į pensiją, paliekamas dirbti tik PMTI vyr. mokslo darbuotoju. Tada jis visa savo energija pasinėrė į pradėtas spręsti šeimos pedagogikos problemas.

Pasirinkęs temą „Aštuntoko šeima“, atsakingai dirbo: daug skaitė psichologinės, pedagoginės literatūros, ieškojo motyvų, kodėl taip sunku tokio amžiaus vaiką suprasti ir sugebėti nukreipti jį tinkama ugdymo linkme. Antanui rūpėjo šviesti tėvus, todėl parengė ir mokinių tėvams išsiuntinėjo anketas, kurias apibendrindamas teikė įvairių pasiūlymų. Deja, parašius 108 puslapius mašinėle, kartu su 20 instituto darbuo-

tojų (1991 08 23) buvo atleistas iš darbo. Institutas buvo reorganizuotas į Mokslo švietimo centrą (nors ir šis nepateisino savo egzistavimo). A. Mockus prašė trijų mėnesių darbui baigti, bet direktorius Žibartas Jackūnas nepageidaujamiems išlygų nedarė.

Originali visuotinio pedagoginio švietimo sistema

Ilgus metus gvildendamas ugdymo problemas, A. Mockus orientavosi į šeimą kaip į pagrindinį auklėjimo šaltinį. Lietuvoje iš seno susiklostė tradicija vertinti šeimos lemiamą įtaką žmogui. Mockus brandino mintį, kaip sistemingai tėvus pedagogiškai šviesti. Jono Laužiko rūpesčiu, PMTI 1970 m. ėmė leisti biuletenį tėvams „Šeima“. 1975 m. „Šeima“ įregistruota kaip periodinis mėnesinis žurnalas. A. Mockus ne tik globojo šį leidinį, bet ir aktyviai bendradarbiavo. Tačiau jam vis kirbėjo mintis, kad to nepakanka, kad tėvai negauna *susistemintų žinių apie vaiko fizinį ir psichinį brendimą*. Pasinėręs į tėvų pedagoginio švietimo problemos sprendimą, A. Mockus pasiūlė originalų planą, pats save įvardindamas Don Kichotu:

„... pirmą kartą mūsų šeimos istorijoje 1975 m. („Tiesa“, 03 30) pasiūliau, kad reikia pastoviai leisti tėvams skirtą 4 knygų seriją „Mūsų šeima“, kuri apimtų vaikų ugdymą nuo jų gimimo iki tol, kol jie įsigis vidurinį išsilavinimą¹⁶.

Pradžiai, nors teko įveikti daug kliūčių (derinti leidybos ir platinimo klausimus, gauti pakankamai lėšų), buvo sėkminga. Pirmoji knyga „Jauna šeima. Mažylis“ (25 000 egz., 286 p.) buvo išleista 1987 m. ir dovanojama jaunavedžiams santuokos metu civilinės metrikacijos biuruose (suderinus su Teisingumo ministerija). Tos knygos pakartotinės laidos išėjo 1989 ir 1990 m. (po 35 000 egz. – tiek per metus būdavo santuokų). A. Mockus parengė tos knygos IV pataisytą, papildytą leidimą, bet dėl lėšų stokos įstrigo „Šviesos“ leidykloje.

Kadangi buvo numatyta kasmet parengti ir išleisti keturių knygų seriją, tai paraleliai buvo angažuojami straipsnių autoriai – įvairių sričių specialistai ir kitoms trims knygoms, kurių struktūrą A. Mockus jau buvo numatęs.

Antroji knyga „Mūsų vaikas pradinukas“ leidykloje išgulėjo ketverius metus. Ją buvo numatyta teikti tėvams, atvedusiems vaiką į mokyklą. Bet keičiantis laikams, sunku buvo sulaukti pritarimo ir finansų.

Trečiajai knygai „Mūsiškis jau paauglys“ buvo surinkti autorių straipsniai. Ketvirtoji „Mūsiškis bus abiturientas“ liko planuose.

Toks visuotinio švietimo užmojis reikalavo didelių pastangų ir triūso. Pirmąją knygą rengė 32 autoriai (120 straipsnių, kuriuos sudarytojas skaitė, analizavo, kartais patardamas autoriui kai ką permaštyti ir tobulinti). Septyni straipsniai yra A. Mockaus.

Įžangoje A. Mockus nusakė šeimos vaidmenį taikliai ir poetiškai:

„Mažam – tai saugi tvirtovė, augesniām – bendravimo mokykla, besituokiančiam – sava pilis, o pagyvenusiam – ramus užutėkis“¹⁷.

¹⁶ Raštas Ministrui Pirmininkui p. Adolfui Šleževičiui, Vilnius, 1995 01 19, V. Mockienės asm. archyvas.

¹⁷ Jauna šeima. Mažylis, sud. A. Mockus, Kaunas, 1987, p. 5.

Pasirodžius pirmajai knygai „Jauna šeima. Mažylis“, prof. Juozas Vaitkevičius, Pedagogų draugijos pirmininkas, džiaugėsi tokiu reikalingu sumanymu. Recenzijoje „Sumainė žiedelius, parsinešė knygą“ jis teigia:

„Tai ištisa jaunosios šeimos gyvenimo, vaikų auklėjimo šeimoje enciklopedija, kuri, be abejonės, labai pravers jauniems tėvams, padės stiprinti šeimos narių tarpusavio supratimą ir ryšius“.

Jis stebėjosi, kad A. Mockus, iškėlęs įdomią platinimo idėją, sugebėjo ją realizuoti¹⁸.

A. Mockaus sumanymas, prof. J. Vaitkevičiaus vertinimu, „neturintis pavyzdžio ne tik Lietuvoje, tuometinėje TSRS, bet ir pasaulinėje pedagoginio švietimo praktikoje“¹⁹. Nors šio neeilinio sumanymo A. Mockui nepavyko iki galo realizuoti, bet pačia idėja, anot J. Vaitkevičiaus, ateityje būtų galima pasinaudoti. Aišku, jei ji kam nors rūpės²⁰.

Dainų šventės

Įdomi A. Mockaus įvairiapusės visuomeninės veiklos sritis yra Dainų šventės. Atsitiktinumas lėmė, kad buvo pasirinktas būtent jis. Susirgęs Konservatorijos prorektorius Mikalojus Mongirdas, kuris Meno reikalų valdybos buvo įpareigotas tvarkyti pirmosios pokario Dainų šventės administracinius reikalus, pasiūlė į tas pareigas A. Mockų. Šis neatsisakė. Apmąstęs Dainų švenčių patriotinę idėją, vienijančią visą tautą, ryžosi dirbti. Ir sekėsi neblogai. Jam teko dirbti Dainų šventėse net 30 metų (1950–1980).

Įspūdingi kai kurių bendražygių įvertinimai. Salamonas Sverdiolas (Liaudies kultūros centro direktorius) teigė:

„Deja, dar niekas nesugeba įgyvendinti to, ką jis paliko. Nepaprastas jo organizuotumas“. Toliau apibendrina: „Kaveckas ir Mockus – juodu buvo kaip dvyniai ne vien savo indėliu į šventę, ne vien darbu, bet ir supratimu, kas yra šventė. Kaveckas su visais dirigentais davė dainai sparnus, kad ji plačiau skambėtų, o Antanas – postamentą, pagrindą, kad daina galėtų skambėti“²¹.

1980 m. leidinyje „Dainų šventė“ (Antanas dalyvavo paskutinį kartą) vyriausiasis dirigentas Saulius Sondeckis įrašė: „Mielam Antanui, mūsų šventės generolui“. Vyr. dirigentas Jonas Grubliauskas: „Be Jūsų nebūtų buvę šventės!“²²

Antano požiūriu, muzika visapusiškam asmenybės ugdymui būtina. Būdamas PMTI pavaduotoju, visą 20-metį kuravo muzikinį ugdymą mokyklose. Ne kartą tais klausimais kalbėjo televizijoje, radijuje, rašė spaudoje apie muzikos mokymo esmę, keldamas aktualias to laikotarpio jaunųjų muzikantų rengimo problemas. Straipsnyje „Gerinti muzikos mokytojų parengimą“ („Tarybinis mokytojas“, 1963 05 30), įvertindamas muzikos mokytojų rengimo situaciją Lietuvoje, pasiūlė keltą naujų idėjų:

¹⁸ Vaitkevičius J. *Tiesa*, 1988, bal. 7, nr. 81.

¹⁹ Vaitkevičius J. A. Mockus ir pedagoginis šeimos švietimas, Mockus A. *Tautosakininkas...*, p. 237.

²⁰ Vaitkevičius J. Niekada nesislėpė už kitų nugaros, *Mokslo Lietuva*, 1998, rugs. 10, p. 10.

²¹ Mockus A. *Tautosakininkas...*, p. 274, 271.

²² *Dainų šventė*, sudarė ir parengė V. Karlonas, Vilnius, 1980, p. 77, 82.

„Ar nevertėtų peržiūrėti chorinio dirigavimo parengimo klausimą taip, kad studentai (būsimieji mokytojai – aut. pastaba) daugiau mokytųsi vadovauti vaikų chorui ir galbūt į studijų baigiamąjį koncertą ateitų su savo paties parengtu vaikų choru“.

Iki šiol buvo diriguojama savo studijų draugams. Taip pat siūlė daugiau sieti muzikos raštą su dainavimu. Straipsnyje „Dainuoti privalo visi mokiniai“ („Tarybinis mokytojas“, 1963 11 12) autorius teigia, kad muzikos mokymas per daug „suteorintas“. Mokykloms trūksta muzikos įrašų, instrumentų, tačiau „turima gyoa balsinė medžiaga“ nepakankamai panaudojama. Reiktų įtraukti į dainavimą visus mokinius, tai lavintų „klausą bei balsą“ ir padėtų išvengti nuobodus muzikos teorijos aiškinimo.

Pati situacija suformavo mintį panaudoti metalofonus. A. Mockus entuziastingai ėmėsi šios idėjos realizavimo. Parašė visą seriją straipsnių, aiškindamas:

„Jei geresnio instrumento nėra, reikia naudotis metalofonais“. „Metalofono panaudojimo muzikos mokymo procese pagrindinis tikslas yra sudaryti sąlygas visiems be išimties pradinį klasių mokiniams muzikuoti, visiems mokytojams turėti nors tokį muzikos instrumentą, kuriuo būtų galima namuose išmokyti dainuoti dainas, o klasėje kontroliuoti, ar teisingai intonuojama. Be to, galima organizuoti metalofonininkų orkestrėlius, ansamblius“²³.

Pats A. Mockus, paruošęs tokį orkestrėlį, organizavo televizijoje laidų ciklą ir nuotaikingai mokė pradinukus groti.

Metalofonai respublikoje pradėti naudoti nuo 1965 m., bet nebuvo išleistos metodinės medžiagos. 1970–1971 m. m. apie 80% pradinį klasių mokytojų jau naudojo metalofonus, remdamiesi periodinėje spaudoje skelbiamais metodiniais nurodymais. 1973 m. pasirodė A. Mockaus parengta instrukcija „Metalofonas“ (lietuvių ir rusų k.)²⁴, o 1975 m. ir metodinis leidinys „Metalofonas“ su specialiai paruoštomis pjesėmis bei dainelėmis²⁵.

A. Mockus netgi tobulino metalofoną ir organizavo metalofonų gamybą Kauno „Aido“ gamykloje. Metalofonai buvo labiausiai prieinami instrumentai tuometinėje Lietuvos mokykloje, todėl jais buvo efektyviau sprendžiami įvairūs muzikos mokymo uždaviniai pamokoje ir muzikuojama namuose²⁶.

A. Mockus aktyviai prisidėjo ir prie moksleivių dainų švenčių organizavimo. Būdamas komisijos narys, padėdavo parinkti tinkamą repertuarą, šventės rengimo metodiką. Bendradarbiai stebėdavosi jo entuziazmu ir ištverme (juk tai alinantis darbas šalia tiesioginių pareigų). Anot Almos Gudonytės, A. Mockus įtakingai atsakydavo:

„Jei nerengsim moksleivių dainų ir šokių švenčių – neturėsime dainuojančios Lietuvos“.

Antanas Mockus – tikras žemaitis, įaugęs į Papilės žemę šaknimis ir sie-la, todėl su Žemaitija jo ryšiai nenutrūko

²³Mockus A. Grojimo metalofonu pradmenys, *Tarybinė mokykla*, 1971, nr. 4.

²⁴*Metalofonas. Instrukcija*, parengė A. Mockus (lietuvių ir rusų k.), Vilnius, 1973.

²⁵Mockus A. *Mokyklinis metalofonas*, Kaunas, 1975, p. 55.

²⁶Mockus A. *Metalofonas I–IV klasėse*, *Tarybinė mokykla*, 1971, nr. 5, p. 4.

niekada. Nuo pat jaunystės svajojęs turtinti Lietuvos kultūrą, Papilėje dar progimnazijos laikais paliko dvasingumo žybsnių, kurie kraštiečių pasaulėjautoje dar neišdildyti. Gyvendamas Vilniuje, bendraudamas su daugeliu to meto kultūros darbuotojų, Papilę dažnai paglobodavo, tik ne visada atvirai ir tiesmukiškai. Nesvetimi jam buvo įvairūs su Papile susiję rūpestėliai. Pavyzdžiui, unikali Papilės vaikų darželio istorija. Antanas buvo azarto žmogus: kai jau išjausdavo – nebesustabdysė... Jis užsimojo pastatydinti ne bet kokį, o pagal individualų projektą, moderniškiausią visame rajone darželį, kad ir kiti lygiuotųsi į Papilę. Prasidėjo žygiai dėl projekto (net broliai Nasvyčiai konsultavo), derinimas su vietos valdžia, derybos Vilniuje, derybos dėl finansų su kolūkių pirmininkais ir t. t. Ir vis dėlto, anot Akmenės rajono švietimo skyriaus vedėjo Vaclovo Laukio, ne Naujojoje Akmenėje, rajono centre, o nedidelėje Papilėje toks darželis yra, nes nugalėjo „*Mockaus geranoriškumas, sveikas patriotizmas*“²⁷.

Manychiau, Antanui tinka Evangelijos žodžiai: „*Prašykite ir gausite, ieškokite ir rasite, belskite ir bus atidaryta*“. Ne kartą mačiau neįtikėtinus rezultatus. Tai priregistruoja papilėniškį, kuriam po tremties neleidžiama tėviškėje gyventi, tai padeda stojančiajam į universitetą, kai jau viskas atrodė *post factum*, tai sovietmečiu (apie 1968 m.) įtikina Švietimo ministeriją ir kitas instancijas suteikti (gražinti) Papilės vidurinei mokyklai Simono Daukanto vardą. Net „Ažuoliuko“ idėja padėjo įgyvendinti, kai H. Perelšteinas ir J. Aleksa, niekur nesulaukę pritarimo ir paramos, atklydo pas A. Mockų. Jam pavyko tinkamai juos nukreipti pas ministrą M. Gedvilą ir į Mokytojų namus, kur „Ažuoliukas“ „pritapo“ – brendo ir garsino Lietuvą. A. Mockus padėjo organizuoti net jo koncertinę veiklą Maskvoje. Visko neišvardysi – tokių neafišuočių žygių padaryta daug.

Papilėje buvo džiaugiamasi, kad susiklosčius aplinkybėms (ministerijos atstovui susirgus), garbė atvežti Papilės mokyklai nutartį dėl Simono Daukanto vardo suteikimo teko A. Mockui. Jis visada didžiavosi baigęs Simono Daukanto pradžios mokyklą ir kantriai, atkakliai rūpinosi to vardo gražinimu.

Žinoma, Antanui labiausiai rūpėjo kultūros dalykai. Dėl jų jaudintasi, ieškota sprendimų. Papilėniškių laišakai dažnokai pasiekdavo mūsų namus. Kai gavo laišką rūpestėlį iš mokytojo, medžio drožėjo Vytauto Valiuko, informuojantį, kad suremontuotoje senoje klebonijoje norima steigti ateizmo, o ne Simono Daukanto muziejų, šoko kaip įgeltas. Ėjo, įtikinėjo ir laimėjo – Simono Daukanto muziejus tebėra ir šiandien.

Antanui rūpėjo, kad papilėniškiai siektų mokslo. Jis buvo kviečiamas į mokyklas skaityti paskaitų, į Abiturientų dienas ir visur agituodavo stoti į aukštąsias mokyklas. Akmenės rajonui trūko kvalifikuotų mokytojų ir kitų specialistų. Antanas tikėjosi, kad papilėniškiai nesibaimins baigę mokslus grįžti į gimtąsias vietas. Raginavo absolventus, įkvėpdamas pasitikėjimo: „*Jei bėda, paglobosiu*“. Švietimo skyriaus vedėjas V. Laukys prisimena, kaip Antanas lyg tarp kitko vis pasidomėdavo: „*Gal aš galėčiau kuo nors padėti?*“²⁸

A. Mockus mokėjo padėti, nereikalaudamas sau išskirtinio dėmesio, mokėjo džiaugtis viskuo, kas buvo visiems naudinga. Kai anksčiau atsilikęs Akmenės rajonas buvo paminėtas pirmajame dešimtuکه, anot V. Laukio, „*Antanas, atrodo, džiaugėsi daugiau negu mes, Akmenėje gyvenantys ir dirbantys*“²⁹.

²⁷ Mockus A. *Tautosakininkas...*, p. 54.

²⁸ *Ten pat*, p. 53.

²⁹ *Ten pat*, p. 53.

A. Mockui rūpėjo ugdyti papilėniškių – S. Daukanto sekėjų orumą, versti pasitempti, dvasiškai turtėti ir suvokti, kad jie turi kuo didžiuotis.

Rūpinimasis kultūros dalykais A. Mockui tapo gyvenimo būdu. Tokios Lietuvos reikšmingos asmenybės, kaip S. Daukantas ir broliai Juškos, buvo jo dvasinio pasaulio dalis.

Antano Mockaus pagerbimo šventė Papilėje

Šventė skiriasi nuo kasdienybės. Jai reikia iškilmingumo, rituališkumo, dvasinumo, prasmingumo, dainų, žaismės – visko, kas pakylėja, nuskaidrina dvasią ir susieja žmones.

Tokia šventė įvyko Papilėje 1998 m. rugsėjo 5 d. Ji buvo skirta Antanui Mockui atminti.

Rengdama knygą „Antanas Mockus. Tautosakininkas, pedagogas, kultūros veikėjas“, vaikščiojau po Papilę iš gryčios į gryčią lyg dainų užrašinėtoja ir rinkau po kruopelę prisiminimus apie Antaną iš tų, kurie sakėsi patys neįstengsį parašyti. Eidama Antano pėdomis supratau, kodėl papilėniškiai jam buvo tokie mieli ir artimi. Tada ir kilo mintis tą knygą pristatyti Papilėje. Labai nuoširdžiai šį sumanymą palaikė papilėniškiai, pritarė ir miestelio vadovai. Šventę rengti noriai padėjo tuometinis Akmenės rajono švietimo skyriaus vedėjas Algirdas Monkevičius ir jo žmona, Papilės S. Daukanto vidurinės mokyklos direktorė V. Monkevičienė, Akmenės rajono meras Anicetas Lupeika, Papilės seniūnas Antanas Vaičius ir kiti. Įteikdama iniciatyvinės grupės raštą – kreipimąsi į rajono valdžią – Akmenės rajono merui A. Lupeikai (tai buvo Naujųjų metų išvakarės), nustebau jo operatyvumu. Nors šventinis stalas po dešimties minučių laukė visų bendradarbių, meras išklausė ir pažadėjo rūpintis.

Papilėniškiai šiai šventei – pagerbti žymų savo kraštietį – pasiruošė puikiai.

A. Mockaus gatvės šventinimo ceremonijos dalyviai. Kairėje (su tautiniais rūbais) – Valerija Mockienė. Šalia – A. Mockaus anūkė Augustė Mockutė. Dešinėje, priekyje stovi JAV lietuvių kultūros veikėjas Antanas Mikalajūnas. 1998 m. rugsėjo 5 d. Iš V. Mockienės albumo

Pakilus buvo A. Mockaus gatvės šventinimas. Visi iš bažnyčios, stabtelėję prie S. Daukanto paminklo, su moksleivių pučiamųjų orkestru ilga vora patraukė į paventį. A. Mockaus gatvelė atvedė prie Ventos skardžio – kokia žaluma, platum! O žemai – Venta, bylojanti apie žemaičių patirtas skriaudas ir išbandymus, primenantis dainas, kurios verždavosi iš jaunų idealistų krūtinių.

Jaudinantis per šventinimą buvo monsinjoro K. Vasiliausko palinkėjimas:

„Tegul šviesūs idealai degina mūsų širdis. Tavo idealai bus ir mūsų idealai – mes mylėsime ne tik save, mylėsime Tautą ir kitas dvasines vertybes.

Tegul šitos apylinkės išugdys dar ne vieną Daukantą, ne vieną Mockų“³⁰.

Kultūros namuose buvo pristatyta knyga „Antanas Mockus. Tautosakininkas, pedagogas, kultūros veikėjas“, išklaustytas šventinis koncertas, kuriame pasirodė visi Papilės ansambliai, svečiai iš Vilniaus. Mokykloje laukė vaisės ir nuotaikingas pabendravimas prie stalo. Iš Vilniaus buvo atvažiavęs nemažas būrys kultūros žmonių: kompozitorius Julius Juzeliūnas (artimiausias Antano draugas), archeologas Vytautas Urbanavičius, filologė Regina Norkevičienė (knygos sudarytoja), Donata Linčiuvienė (redaktorė), Laima Skerstonaitė (dailininkė), Henrikas Paulauskas (žurnalistas, filmavęs šventę), Albertas ir Izolda Laurinčiukai (žurnalistas ir rašytojas, muzikė), Antanas Mikalajūnas (iš Amerikos). Suvažiavo visa plati Mockų giminė ir mano artimieji, nemažai papilėniškių.

Prie stalo daugelis šmaikščiai ir nuoširdžiai pasidalijo mintimis. Pavyko net išprovokuoti monsinjorą padeklamuoti mėgstamiausią V. Mačernio eilėraštį „Kariolius“. Monsinjoras, padaręs viską, ko buvo prašomas, paklausė: „Ko dar iš manęs norėsite?“ Begalinė jo ištvermė suglumino – juk buvo rimtas ligonis, į Papilę atvažiavo iš ligoninės.

Antano Mockaus asmenybė – ryški ir įsimintina. Tokią ją padarė ne kalbos apie jį, bet jo pačio atlikti darbai.

Monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas Papilėje šventina A. Mockaus vardu pavadintą gatvę. 1998 m. rugsėjo 5 d. Iš V. Mockienės albumo

³⁰Henriko Paulausko parengtas video įrašas, V. Mockienės asm. archyvas.

Muziejininkas ir poetas Stasys Daunys

Vida Girininkienė

Stasys Daunys gimė 1922 m. spalio 14 d. Auksučių kaime. Tėvai Aleksas ir Stanislava (Mitūzaitė) Dauniai buvo pasiturintys ūkininkai. Stasys mokėsi Kušleikių pradžios mokykloje, keletą metų dirbo tėvų ūkyje, kuri tėvai manė jam palikti. Jų planus sugriovė 1940-ieji metai, kai tėvas pasidarė „buožė“. Tais pačiais metais Stasys pradėjo savarankiškai mokytis, tikėjosi įstoti į Šiaulių vidurinę mokyklą. Nuo 1940 m. aktyviai bendradarbiavo Šiaulių „Aušros“ muziejuje, kuriam tuo metu vadovavo Peliksas Bugailiškis, turėjęs didelės įtakos jaunam bendradarbiui. 1941 m. išlaikęs keturių klasių egzaminus, įstojo į Šiaulių mokytojų seminariją. Vasaromis dalyvavo „Aušros“ muziejaus rengiamose etnografinėse ekspedicijose, į kurias buvo kviečiamas P. Bugailiško. Šiaulių „Aušros“ muziejuje Etnografijos sk. saugomi S. Daunio parengti aprašymai su nuotraukomis (iš viso per 400 mašinosraščio puslapių)¹, kurių dalis spausdinama šios knygos „Etninės kultūros“ skyriuje. Kai kurie tuo metu parašyti S. Daunio straipsniai („Moterų darbai“, „Kaminių įrengimas senovėje“ ir kt.) 1941–1943 m. buvo paskelbti P. Bugailiško redaguojamame leidinyje „Gimtasai kraštas“.

Vokiečiams uždarius mokytojų seminariją, mokiniai buvo perkelti mokytis į Šiaulių suaugusiųjų vakarinę mokyklą. Čia pasireiškė Stasio polinkis į literatūrą. Literatū būrelyje paruošė liaudies dainų temomis inscenizaciją, kuri buvo suvaidinta Šiaulių dramos teatre. Dalyvavo ir mokyklos chore, kuriam vadovavo Julius Juzeliūnas. 1943 m. įsidarbino Šiaulių apygardos Meno ir mokslo centre reikalų vedėju. Centras rengė literatūros ir kultūros almanachą „Varpai“, kuri redagavo rašytojas Kazys Jankauskas. 1943–1944 m. buvo išleisti du „Varpų“ numeriai. Čia dirbdamas Stasys susipažino su Antanu Miškiniu, Pranu Merkeliu, Bernardu Brazdžioniu, Kaziu Bradūnu ir kt. Apie S. Daunį Centro raštinėje (Dvaro gatvėje) būrėsi Šiaulių literatai.

Artėjant frontui prie Šiaulių, Stasys parsivežė Peliksą Bugailiškį su žmona Ona į savo tėviškę Auksučių kaime, kur kartu praleido frontą. Pasitraukus frontui, Stasys sugrįžo į Šiaulius, gyve-

Aleksas ir Stanislava Dauniai su sūnumis Jonu (kairėje) ir Albinu. 1921 m.*

¹ Papilės valsčiaus įvairūs aprašymai, 1939–1944 m., ŠAM, b. 59.

* Visos šiame straipsnyje spausdinamos nuotraukos yra iš Stasio Daunio albumo.

*Tėviškėje.
Kairėje, prie rogių,
stovi Stasys Daunys.
Apie 1940 m.*

no Bugailiškių šeimoje, dirbo „Aušros“ muziejuje Etnografijos skyriaus vedėju. Pradėjęs mobilizacijai į sovietų kariuomenę, Stasys šalutinėms pareigoms įsidarbino Šiaulių rajono laikraščio reporteriu ir buvo broniruotas. Buvusio „Aušros“ muziejaus darbuotojo Juozo Petrulio dėka 1945 m. buvo pakviestas dirbti į Vilnių, į Liaudies švietimo komisariatą Muziejų ir paminklų apsaugos skyriaus inspektoriumi muziejų reikalams. Trūkstant kadru, kurių laiką dirbo ir Aleksandro Puškino memorialinio muziejaus direktoriumi. Deja, dirbti teko neilgai. Dėl susiklosčiusių politinių aplinkybių, tiksliau – gresiant areštui, iš Vilniaus po metų kitų teko grįžti į Šiaulius. Čia kurių laiką niekur nedirbo, vengė viešumos. Vėliau įsidarbino muziejuje restauracijos dirbtuvių vedėju, bet arešto neišvengė. 1949 m. spalį buvo areštuotas ir nuteistas 25-eriems metams už „pasipriešinimą“ sovietams 1941-aisiais metais. Buvo įkalintas Šiaurės Uralo (Kizelo) lageriuose, dirbo miško pramonėje. Po Stalino mirties amnestuotas sugrįžo į Vilnių. Kurį laiką buvo be darbo ir gyveno Juozo Petrulio išlaikomas. Tuo metu Stasys susipažino su Vilniaus pedagoginio instituto studente Joana Paulavičiūte, su kuria netrukus susituokė. Taip pateko į Pānevėžio Žaliōsios gīrios girininko Broniaus Paulavičiaus šeimā. Kurį laiką pagal sutartį su Kultūros ministerija pasportizavo istorijos paminklus Joniškėlio, Ramygalos rajonuose. Vėliau laikinai dirbo Pānevėžio kraštotyros muziejuje. Po kelių savaičių iš mokslo darbuotojo pareigų buvo atleistas, nes Kultūros skyriaus vedėjas būgštavo, kad muziejuje nesusikurtų „banditų lizdas“. Netrukus Kultūros ministerijos Muziejų skyrius pakvietė dirbti Rōkiškio kraštotyros muziejaus direktoriumi. Tai buvo 1957 m. Atsirado galimybė plačiau pasireikšti muziejinkystėje. S. Dauniui vadovaujant, muziejus perėmė dvaro parką, septynis XIX a. dvaro pastatus, rengė ekspoziciją po atviru dangumi. Išsirūpinta dar daugiau žemės, parko pakrastyje pradėtas steigti Liaudies buities skyrius. Į jį buvo atkelti 6 valstiečių trobesiai. Taip 1959 m. buvo įkurtas pirmasis pokario Lietuvoje skanseno tipo muziejus su valstiečių ir dvaro sektoriais. Klasikinio tipo dvaro fligeliai buvo begriūva, tad teko juos kapitališkai remontuoti. Vienas fligelis buvo pritaikytas

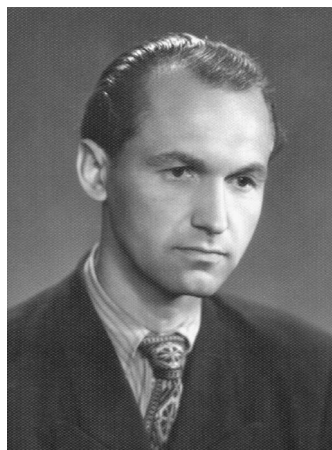
liaudies meistro Liongino Šepkos medžio drožiniams eksponuoti, kitame įruoštos bendros liaudies meno ekspozicijos. Už gerą darbą Kultūros ministerijos buvo ne kartą apdovanotas. Rokiškyje buvo rengiami Lietuvos muziejininkų seminarai, muziejaus salėse įrengtos istorijos, etnografijos, archeologijos ekspozicijos. Deja, 1966 m. S. Daunys buvo atleistas iš darbo kaip „kovojęs prieš Sovietų Sąjungą“. Jo paties pageidavimu buvo perkeltas dirbti į Rūmšiškęse pradedamą kurti Lietuvos liaudies buities muziejų, kur ėjo Buities skyriaus vedėjo pareigas. Čia dirbdamas baigė Vilniaus universitetą, įgijo istoriko specialybę. Buvo muziejaus Mokslinės tarybos narys. Sudarant muziejaus teritorijos išplanavimo ir užstatymo projektą, kartu su V. Stanikūnu, P. Galaune, K. Čerbulėnu ir kt. dalyvavo projektavimo konsultacinės grupės darbe. S. Dauniui dirbant 37 pastatuose buvo įrengtos interjerinės ekspozicijos. Jam buvo pavesta organizuoti miestelio kompleksą ir rinkti eksponatus interjerams. 1977 m. perėjo dirbti į Paminklų konservavimo instituto Kaūno skyrių etnografo bei vyr. architekto pareigoms. Pagal Liaudies buities muziejaus užsakymus padėjo ruošti miestelio generalinį projektą, ieškojo miestelin keltinų pastatų, konsultavo projektuotojus, derino sprendimus.

1982 m. Stasys Daunys išėjo į pensiją.

Būdamas laisvesnis (pensininkas), rinko įvairią etnografinę medžiagą, sudarinėjo kartoteką. Surinko duomenis tema „Pirtis sodyboje, buityje ir papročiuose“, rašė straipsnius paminklo saugos, etnografijos ir muziejininkystės klausimais, kurių paskelbė apie 160. Dalyvavo keliolikoje mokslinių konferencijų, skaitė pranešimus minėtomis temomis. Pranešimai buvo išspausdinti moksliniuose leidiniuose.

Šiuo metu S. Daunys gyvena Rūmšiškęse. Žmona Joana – lituanistė, dirbo mokytoja, Maironio literatūros muziejaus skyriaus vedėja. Periodikoje paskelbė savo eilėraščių, Oskaro Milašiaus eilių vertimų iš prancūzų kalbos, savo straipsnius spausdino Paryžiaus laikraščiuose.

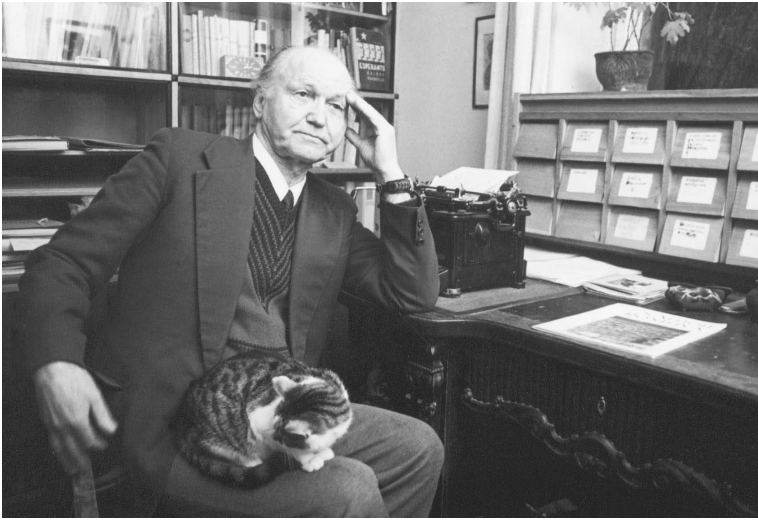
Stasio ir Joanos Daunių šeimoje užaugo Vaidotas (gim. 1958 01 02, Panevėžyje) – poetas, literatūros kritikas, eseistas, kelių žurnalų redaktorius, filosofas. Žuvo eidamas 38-uosius metus Vilniuje per oro balionų šventę: iškrito iš nesėkmingai pasikėlusio baliono kabi-

Rokiškio muziejaus direktorius Stasys Daunys. 1965 m.

Stasys Daunys su žemiečiu literatūrologu Jonu Riškumi (kairėje) mokslinėje konferencijoje, skirtoje Antano Baranausko 150-osioms gimimo metinėms. 1985 m. sausio 10 d. O. Pajėdaitės nuotr.

*Stasys Daunys
savo darbo kambaryje
Rumšiškėse. 1994 m.
A. Žižiūno nuotr.*

nos. Palaidotas Rūmšiškėse. Be tėvo liko sūnus ir keturios mažos dukrelės. S. Daunio dukra Vita gimė 1961 m. Rōkiškyje. Baigė istoriją Vilniaus universitete, dirba etnokultūros mokytoja Kaūno ir Rūmšiškių mokyklose.

Stasys Daunys Genocido tyrimo centro teisinės komisijos pripažintas 1940–1900 m. rezistentu, jam suteiktas kario savanorio statusas.

Iš jaunumės pamėgęs literatūrą, išleido kelias eilėraščių knygas: „Šiaurės lyguma“ (1986), „Po troškimų medžiu“ (1993), „Kur beržai žali“ (1995), „Rugsėjo elegijos“, (1997), „Spingsulė po dvylikos“ (2000), eilėraščių rinktinę „Po šiaurės dangumi“. Yra Rūmšiškių kultūros almanacho „Nedėja“ vyriausiasis redaktorius. Jo poezijai būdinga dvasinių vertybių refleksijos, prasmingesnės būties troškimo motyvai². Parengė spaudai lageryje rašytų eilėraščių knygą.

2003 m. Lietuvos liaudies buities muziejus išleido S. Daunio knygos „Pirtis kaimo kultūroje“ pirmąją dalį „Liaudies papročiai“. Knygoje daug papročių aprašymų pateikta iš jo gimtojo Auksučių kaimo.

Kanados lietuvių mokytoja ir dainininkė Agnė Paškevičienė

Ignas Valantis

Tėvų globojamas paukščio jauniklis greit sustiprėja, o pajutęs sparnų jėgą, palieka gimtąjį lizdą. Kad ir tolimus kraštus jis pasiektų, trokšdamas išgyventi, prigimtis jį vis tiek grąžina ten, kur augo ir miklino sparnus, kur gimtasis lizdas. Neramiame dvidešimtajame amžiuje daugybė žmonių, kaip tie paukščiai skrajūnai, blaškėsi po tolimus ir svetimus kraštus, bet ne kiekvienam buvo lemta savo akimis vėl išvysti gimtinę. Širdyje nešiojėsis jos ilgesį, dažnas tik amžinojo poilsio grįžta į tėvų žemele.

Toks neramus, dramatiškas buvo ir Agnės Stravinskaitės likimas, nuvedęs ją į kitą pasaulio kraštą. Ir gana

² *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius, 2001, p. 110.

Kinkų pradžios mokyklos IV sk. moksleiviai, išlaikę baigiamuosius egzaminus.

Sėdi (iš kairės): Agnė Stravinskaitė, Julija Joniškytė, mokytoja Julija Macevičiūtė, Žiaurytė; stovi (iš kairės): Mykolas Žiaurys, Joana Žalytė, J. Joniškytė, Antanas Šukys. 1935 m.

J. Sinkevičiaus nuotr. SDM

paslaptinas. Kanadoje žinomos pedagogės ir dainininkės biografiją tenka atkurti tik pagal išlikusias nuotraukas bei dokumentus, laikraščių iškarpas.

Agnė Stravinskaitė gimė apie 1923 m. Kiñkių kaime, anuomet žemaitiškai vadintame *soda*. Dar kirviu rėsta trobelė buvo jauki, apaugusi klevais, uosiais ir liepomis. Bet nedidukai kaimo trobos langeliai nepraleido šviesos tiek, kiek troško mergaitės širdis. Vaikystėje ji klausėsi tėvo pasakojimų apie platų ir keistą pasaulį. Mat Agnės tėvas, Kiñkių kaimo valstietis Vincas Stravinskas, 1914 m. buvo pašauktas į Rusijos kariuomenę. Nors pradžios mokyklą lankęs tik porą savaičių, jis buvo šviesus ir teisingas žmogus, todėl didžiai pasipiktinęs, kuomet pramokytiesiems šaudyti naujokams Maskvoje popas liepė bučiuojant kryžių prisiekti, kad nė gyvybės nepagailės už „tėvelį“ carą. Karas Vinco Stravinsko gyvybės nepareikalavo, tačiau jaunuolis pateko į nelaisvę, patyrė daug vargų Serbijoje ir Vokietijoje. Pagaliau sugrįžęs gimtinėn, pasistatė namus, kuriuose mėgdavo svečiuotis Kinkų jaunimas ir senimas. O kaipgi – juk šeimnininkas buvo puikus muzikantas ir smagus žmogus.

Matyt, nemažai tėvo bruožų perėmė ir Agnė. Pirmiausia – norą daug žinoti, kad tomis žiniomis ir kitą galėtų praturtinti. Kinkų pradžios mokykla buvo netoliese, Vlodo Muškausko troboje, sta-

Seserys Stravinskaitės. Iš kairės: Agnė, Julija, Juzefa. 1939 m.

J. Sinkevičiaus nuotr. Iš I. Valančio albumo

Agnė Stravinskaitė (stovi pirmoje eilėje antra iš dešinės), baigusi Viekšnių progimnaziją. 1937 m. J. Kinčino nuotr. Iš I. Valančio albumo

Šiaulių prekybos mokyklos mokytoja Agnė Stravinskaitė (sėdi) su savo auklėtinėmis. 1944 m. pavasaris. Iš I. Valančio albumo

tytoje dar 1864 m. Agnę ir jos bendraamžius čia pasitiko maloni 22 metų mokytoja Julija Macevičiūtė, kuri savo auklėtinę, baigusią 4 skyrius, 1933 m. palydėjo į Viekšnių progimnaziją. Agnė Stravinskaitė progimnaziją baigė 1937 m. Vėliau žinių troškimas ją atvedė į Šiaulių prekybos mokyklą. Nuotraukos, kurioje išiamžinę 35 moksleiviai ir pora mokytojų, kitoje pusėje pieštuku užrašyta fotografavimo data – 1940 metų pavasaris. Kitos nuotraukos antroje pusėje pieštuku užrašyta: „Šiaulių prekybos mokyklos mokinių choras, 1941 metai“. Nuotraukoje net 82 moksleiviai ir 5 mokytojai. Visą gyvenimą Agnė išsaugojusi ir nuotrauką, kurioje išiamžinę 14 šios mokyklos mokytojų. Ant jos pieštuku Agnė Stravinskaitė užrašiusi: „1939/40 m. Šiaulių pr. m-las mokytojai“. Imu dar kitą nuotrauką. Joje 14 mergaičių, kunigas ir 15 jaunuolių, septyniems ant kairės rankovės raiščiai. Ir vėl A. Stravinskaitė savo ranka užrašiusi: „Išleidžiant savo klasės berniukus į Transporto tarnybą. 1942 m.“ Reikėtų manyti, kad tie jaunuoliai į reicho tarnybą buvo paimti jau baigę mokyklą. Ir Agnės brolis Vladas tvirtina, jog sesuo Šiaulių prekybos mokyklą baigusi 1942-aisiais metais. Nors buvo karo metas, mokslo siekė atkakliai, nieko nepaisydama. Archyve, kuri vėliau pati Agnė parsiusdino Šiauliuose gyvenančiam broliui Vladui, yra Prekybos instituto studentės pažymėjimas, išduotas įstojus į institutą, 1942 m. rugsėjo 28 d. Jo galiojimo laikas pratęstas 1943 m. vasario 1 d. Tolesnė data – 1943 m. spalio 15-oji. Yra rektoriaus parašas ir antspaudas bei užrašas, jog galioja kiekvienam semestriui.

Taigi 1943 m. rudenį Agnė Stravinskaitė dar studijavo Šiaulių prekybos institute. Tikriausiai dar studijuodama mokytojavo Šiaulių prekybos mokykloje. Yra išlikusi nuotrauka, ant kurios A. Stravinskaitė užrašė: „Mano klasės auklėtinės 1944 m. pavasarį. Šiaulių prek. m-la“. Nuotraukoje 27 mergaitės, fotografuota dar nenutirpus sniegui, prie mokyklos paradinių durų. Tai paskutinė iš jos archyvo nuotraukų, darytų Lietuvoje.

Iš Rytų vėl artėjant frontui, Agnė Stravinskaitė, kaip ir tūkstančiai jaunų Lietuvos inteligentų, pasitraukė į Vakarus. Dabar nebepaklausi, ar tėvo patarta, ar pirmosios sovietų okupacijos pamokyta priėmė tokį sprendimą. Gal lėmė ir slapta viltis patekti į Ameriką, mat dėdė – tėvo brolis – jau seniai gyveno Čikagoje ir vertėsi advokato praktika.

Šiauliuose gyvenantis Vladas Stravinskas saugo ir brangina sesers archyvą. Ačiū jam, kad leido susipažinti su jame saugomais dokumentais. Iš jų bandau atkurti tolesnį Agnės gyvenimo kelią. Tie dokumentai liudija, kad į Štetino pabėgėlių stovyklą ji atvyko 1944 m. rugpjūčio 14 d. Laikinajame pase, išduotame 1946 m. rugpjūčio 10 d., įklijuota 5 × 7,5 cm dydžio nuotrauka, o ant jos skaičius – 3 276. Antspaudai viršuje kairėje ir apačioje dešinėje. Nėra duomenų, kaip klostėsi Agnės Stravinskaitės gyvenimas Vokietijoje, bet aišku, kad laiko ji tuščiai neleido. Išlikęs 1948 m. birželio 7 d. išduotas pažymėjimas, kad ji – Friburgo konservatorijos studentė, Lietuvių katalikiškosios studentų sąjungos narė.

Tų pačių metų vasarą laivu „Marine Marlin“ ji išplaukė į Ameriką. Ant suvenyrinio atviruko su laivo vaizdu Agnė pieštuku užrašiusi:

„28 birželio 1948 m. sėdom į laivą „Marine Marlin“ ir palikome Europą su ašaromis akyse.

Kas žino, kas laukia mūsų tolimoj, tolimoj šaly. Paskutiniai Europos krantai toli dar tamsiu bruožu šypso... O kad dabar laivas sustotų, pulčiau, šokčiau lauk, taip gaila Europos!

Laive teko sirgti, tada norėjau kad tik greičiau išlipti, praėjus, kada jau turėjome lipti, bijojau pagalvoti. Juk nerūpestingos dienos baigėsi. Čia maistas geras, aptarnavimas, tik bėk laiptais aukštyn žemyn, dainuok.

6 liepos (antradienį) išlipome. Trečiadienio vakare buvome St. Paul, ketvirtadienį koncertą daviau. Antradienį į arba(tinę) ir į darbą“.

Rozemundo
(Monrealyje) lietuviškos
šeštadieninės mokyklos
mokytoja Agnė
Paškevičienė. 1956 m.
Iš I. Valančio albumo

Nepražuvo mergina iš nuošalaus Kiūkių kaimo ir anapus Atlanto. Atsidūrusi Kanadoje, Monrealyje, nuo 1953 metų mokytojavo Rozemundo lietuviškoje šeštadieninėje ir valstybinėse mokyklose. Nuolat jautė savo antrąjį – vokalistės – pašaukimą: nuo 1957 iki 1962 metų mokėsi buvusios Lietuvos valstybinės operos solistės Elzbiotos Kardelienės muzikos studijoje Monrealyje. Baigimo pažymėjime nurodoma, kad

„turi lyriškai koloratūrinį gražų balsą, labai muzikali, pareiginga, darbšti. Turi didelę dainavimo bei muzikos meilę ir mokymosi laiku padarė didelę dainavimo ir fortepijonu skambinimo pažangą“.

Nuo to laiko nė vienas didesnis Monrealio lietuvių renginys ar šventė neapsieidavo be dainininkės iš Kinkių pasirodymo. Laikraštis „Nepriklausoma Lietuva“ pateikė jos repertuarą E. Kardelienės studijos absolventų koncerte. Ją Agnė Paškevičienė pradėjusi D. Rosinio „Ave Maria“. Po pertraukos angliškai dainavo B. Briteną ir vokiškai H. Volfa, o baigė koncertą arija iš D. Rosinio operos „Sevilijos kirpėjas“. 1961 m., rašytojui V. Ramonui įteikiant V. Krėvės premiją, A. Paškevičienė atliko S. Šimkaus „Oi, ko verki, sesele“, A. Račiūno „Lopšinė“ bei V. Kuprevičiaus „Lakštutė“.

Solistė A. Paškevičienė (Posk) dažna viešnia būdavo „Tėvynės žiburių“ spaudos baliuose, o „Aušros Vartų“ parapijos salėje su solistu A. Kebliu dažnai atlikdavo lietuvių kompozitorių dainas, jomis didžiai džiugindama publiką.

Pasibeldus senatvei, mūsų kraštiečių blaiviai ir apdairiai pasirūpino savo paskutine kelione į gimtąjį kraštą, apmokėjo kremavimo bei urnos pervežimo išlaidas. Testamente išsakiusi ir keistoką valią: tegu niekas nežino jos gimimo datos. Tad ir ant kapo Kinkių kapinaitėse, kurios priglaudė Agnės Paškevičienės palaikus, tos datos nėra (straipsnio pradžioje jos gimimo data apskaičiuota apytikriai).

„Nedidelis, tarp gūdžių miškų pasimetęs kaimelis Kinkiai, daugelyje žemėlapių randamas tik kaip dviejų vieškelių sankryža. Bet kaip stipriai reikėjo tą kampelį mylėti, kad daugiau kaip keturias dešimtis metų priešingoje Žemės rutulio pusėje apie jį svajotum ir nenumaldomai trokštum bent po mirties sugrįžti...“ – pastebėjo „Vienybės“ žurnalistas Leopoldas Rozga, pristatydamas mūsų kraštiečių straipsnių serijoje „Vardai iš krašto enciklopedijos“¹.

Monrealio Aušros Vartų parapijos choro koncertas. Viduryje – choro vedėja M. Roch, greta jos – solistai Agnė Paškevičienė ir A. Keblys. 1968 m. lapkričio 9 d. Iš I. Valančio albumo

Gydytojas Kazimieras Narščius

Valerija Mockienė

Grožėdamasi Papilės draustinio Ventos skardžiais, ėmiau gaivinti atminty daugelio papilėniškių, Antano Mockaus ir Kazimiero Narščiaus mokslo draugų, pasakojimus apie jų gražią bičiulystę. Niekas geriau papasakoti nesugebės, pagalvo-
jau, kaip ponija Julija Nocienė (Narvydai-

¹ Rozga L. Likimas lėmė tolimus kelius, *Vienybė*, 2001, spalio 9.

tė) (jie su Kazimieru yra tos pačios Vieکشnių–Mažeikių gimnazijos 1-osios laidos abiturientai), ir išsiruošiau į jos namus, kad grįztume mintimis į mokslo metus Papilėje, Šiauliuosė, Vieکشniuosė.

Kad skaitytojui būtų aiškiau, priminsiu, jog Kazimieras Narščius gimė 1924 m. balandžio 3 d. Papilėje, 1932–1938 m. mokėsi Papilės pradžios mokykloje, 1938–1941 m. – Šiaulių berniukų gimnazijoje. 1941–1944 m. jis gyveno Vieکشniuosė, tęsė mokslus Vieکشnių progimnazijoje, kuri 1944 m. buvo sujungta su Mažeikių gimnazija. 1944 m. Vieکشnių–Mažeikių gimnazijos absolventas baigė mokslus ir išvyko į Vokietiją. Papilė liko K. Narščiaus „Amžinoji žemė“, su ja niekada nenutraukė ryšių. Visa tai liko bičiuliams ir artimiesiems rašytuose laiškuose. Ir iš Šiaulių, ir iš Vieکشnių K. Narščius dažnai atvykdavo į Papilę. Laisvalaikį leisdavo kartu su vaikystės draugais.

P. Julija primena epizodus, kaip papilėniškiai mokinukai, baigę Simono Daukanto 6 skyrių mokyklą (net 15 jų buvę), kasdien automotrisa važinėdavę į Šiaulius; kaip, laukdami 15 val. traukinio Šiauliai–Mažeikiai, po pamokų ateidavę anksčiau ir Šiaulių stoties bufetelyje ruošdavę pamokas. Traukinyje mergaitės megzdavusios, o berniukai šnekučiuodavęsi.

Papilėje jaunimo auklėjimui nemažos įtakos turėjo kunigas Boleslovas Pacevičius, didelės erudicijos, visapusiška asmenybė, kuris auklėjimą suvokė kaip meną. Jis suprato jaunimą, mokėjo jį sudominti, artimai bendrauti, net sportuodavo kartu, mokydamas futbolo, kvadrato taisyklių; kartu dainuodavo, sukūrė jaunimo chorą, kuris giedodavo Papilės bažnyčioje. Jis do-

Spektaklio „Fabijolė“ aktorai. Pirmoje eilėje (iš kairės):

Julija Šivickytė,

Julija Norvydaitė,

Janina Liustikaitė,

Stefa Būdavaitė

(„Fabijolė“),

Regina Mockevičiūtė,

Filomena Zmitaitė;

antroje eilėje (iš kairės):

Jadvyga Vėžauskaitė,

Aldona Šležaitė,

Maziliauskas,

nenustatytas;

trečioje eilėje (iš kairės):

Antanas Jaučkojis,

Gricius,

Kazimieras Narščius,

Antanas Mockus,

nenustatytas,

Pacevičius

(kun. B. Pacevičiaus

brolis). 1931 m.

Iš V. Mockienės

albumo

mėjosi scenos menu ir pastatė nemažai spektaklių Papilėje ir Vieکشniuose. Yra išlikusi 1931 m. nuotrauka, kurioje išsirikiavę „Fabijolės“ aktoriai – mokinukai. Tarp jų yra ir Kazi-mieras, ir Antanas, ir Julija.

Pasirodo, kad kunigą entuziastą buvo sužavėjusi Kardinolo Newmano į prancūzų kalbą išversta viena iš „Pirmųjų krikščionių istorijos“ veikėjų – Fabiola, „*kurios mintys ne vieną jaunuolį paskatintų prie tobulesnio religinio gyvenimo*“¹. Jis šį kūrinėlį pritaikė scenai ir pastatė. Vieکشniuose, tapęs progimnazijos kapelionu, buvo Kazimiero klasės auklėtoju, pastatė K. Binkio „Atžalyną“, A. Baranausko „Anykščių šilelį“ ir kt. „Atžalyną“ kartojo ne kartą, buvo nuvežęs ir į Švenčionėlius (atgavus Vilnių). Dekoracijas piešdavo kartu su auklėtiniu Antanu Laurinaičiu (jis irgi Amerikoje).

1940 m., atėjus rusams, automotrisa nebekursavo, visi išsisklaidė: kas liko mokytis Šiauliuose, kas Mažeikius pasirinko, kas Vieکشnius. Kazimieras, Julija ir kiti mokėsi Vieکشniuose. Savaitgaliais susirinkdavo Papilėje ir visi gimnazistai laisvalaikį leisdavo kartu.

Sekmadieniais po šv. Mišių plaukiodavo laiveliais Venta dainuodami. Gerus balsus turėjo Antanas, Kazimieras, jų daina skambėdavo po plačias apylinkes. Pavakary visi eidavo į gegužines Šliažo lankoj (į dešinę nuo tilto), kur grodavo dūdų orkestras. Dažnai susiburdavo prie malūno. Kazimieras laiške Antanui Mockui (1991 10 07) grįžta į tas jaunystės dienas:

„Kiek prisimenu, mūsų bičiulystė prasidėjo 1940 metais Šiaulių gimnazijoje. Vėliau karo metu dažnai susitikdavome Papilėje ir pasikalbėdavome įvairiomis temomis. Taip pat prisimenu Papilės jaunimo subvėmimus Aliutės [Borusaitės – aut.] gryčioje prie malūno“.

Ponia Julija paaiškino, jog Antanas mokė Borusą Jonuką – malūnininko sūnų, o Elvyra Borusaitė (dukra) buvo Antano simpatija. Tėvai buvo pastatę kieme mažą namelį, kuriame gyveno Elvyra su Jonuku. Jie turėjo patefoną, todėl čia rinkdavosi visi gimnazistai. Elvyra dažnai iškepdavo pyragą, motina įnešdavo obuolių,

„apie jokių gėrimus nebuvo net kalbos, bet buvo labai linksma, šokdavom, dainuodavom, krėsdavom pokštus, žaisdavom įvairius žaidimus: dalydavom žiedą, mušdavom žiužį, o linksmiausi būdavo fantų išpirkimai“².

Kazimieras buvo aktyvus visų susiejimų dalyvis.

Paskui visi būriu lydėdavo vieni kitus iki namų: visų pirma toliausiai Pelkėlėje gyvenanti palikdavo Nocių, Mackevičiūtę – centre, tada paskutiniai atsisveikinimai vykdavo Simono Daukanto gatvėje su padūsavimais prie vartelių. Ak, ta jaunystė, jokios okupacijos, jokie karai negali užgesinti neramos širdies, kai gimsta simpatijos ir pirmosios meilės daigai. Kazimiero neaplenkė šitie išgyvenimai Papilėje... Pats juokaudamas cituoja: „*Kur tas šaltinėlis, kur aš jaunas gėriau...*“³

¹ Plačiau žr. kn. Pacevičius B. *Žingsniai prieš neveltį*, Toronto, 1980.

² Mockus A. *Tautosakininkas, pedagogas, kultūros veikėjas*, Vilnius, 1998, p. 18.

³ K. Narščiaus laiškas A. Mockui, 1991, spalio 7. *V. Mockienės asm. archyvas.*

Su ponija Julija praskleidėme virtinę išpūdžių, lydėjusių papilėniškių jaunystę, pajutome jų bičiulystės prasmę brendimo metais, aptarėme nusistovėjusios kaimo gyvenenos bruožus. O toliau, po ilgos pertraukos ir visų perver-smų pokario metais, kaip klostėsi tų papilėniškių likimai, kada ir kaip vėl buvo atnaujinti emociniai ryšiai su giminėmis, draugais? Ponia Julija tiksliai atsakyti į šiuos klausimus negalėjo.

Paaikėjo, kad toje pačioje Simono Daukanto gatvėje yra dar vienas informacijos šaltinis – ponija Uršulė, išgyvenusi su Kazimiero broliu Jonu Ivoškum (kito tėvo) 40 darnaus sutarimo metų. Bėgau jos ieškoti. Mūsų pirmas susitikimas buvo nuostabiai jaukus. Supratusi, kas mane domina, ji atnešė pluoštą vyro tvarkingai laikytų laiškų (net kiekvieno kampe pažymėta gavimo

data) nuo jo brolio Kazimiero ir paaikino, kad po Jono mirties pagalvojusi, gal sunaikinti tuos laiškus. Ir dar paskleidė galybę nuotraukų iš įvairių pasaulio šalių – mat Kazimieras po ilgų studijų metų (1946–1961 m. su pertraukomis), gyvendamas Amerikoje, per atostogas daug keliaudavo po Europą (Vokietijoje lankė žmonos gimines, Italijoje ilsėdavosi, pasiekdavo ir dar kuria nors tolimesnę šalį).

Kazimieras Narščius – Šiaulių berniukų gimnazijos pirmos klasės moksleivis. 1938 m. J. Sinkevičiaus nuotr.

Pirmasis laiškas, rašytas 1956 06 07, adresuotas Marijai Narštienei senu Papilės adresu – S. Daukanto g. 13. Pasirašo jos brolio našlė Marie Jauga. Prasidėjo susirašinėjimas.

Mudvi su ponija Julija skaitėme pirmuosius laiškus ir negalėjome suprasti, kas rašo. Jie rašyti trečiuoju asmeniu, vis pasakojama apie „mūsų Charlsą“.

Pasirodo, ir brolis Jonas Ivoškus ilgai nesuprato, su kuo jis susirašinėja. Po kelerių metų, pasak ponios Uršulės, jie kreipėsi į papilėniškį Kostą Jauniškį, gyvenantį Amerikoje, prašydami atsiųsti Kazimiero adresą. Kosto ir Nastės Jauniškių laiškas ir išaiškino tą detektyvinę situaciją.

Chicago 1957 03 30

P. Jonai!

Jau senokai gavom iš Jūsų laišką, bet atsakyti vis neprisirengėm. Matai, Kostas viską liepia man rašyti, o pats tai tingi, o „sekretoriui“, kaip nemoka algos, tai ir jis nepaslenka. Na, bet šiandien – rašau.

Buvom tikrai nustebinti Tavo laišku, dar labiau nustebom skaitydami, kad Tu nori Kaziuko adreso. Mums tai jau visai nebeaišku

pasidarė. Juk Tu su juo susirašinėji. Taip pat, kiek mums žinoma, ir siuntinuką ne vieną gavai. Nežiūrint, kur Jis bebūtų, Jis apie Jumis rūpinasi ir atranda kelių Jums parašyti ir sušelpiti. Juk jokios tetos Jūs čia neturite ir jokia nepažįstama teta Jums nesiuntinėtų. Nejaugi nė rašto jo nebepažįsti? Nejaugi Jums būtinais reikia, kad po laišku ar ant siuntinio būtų užrašyta „Kazys Narštys“. Čia gal jau Jūs patys išsiaiškinsit. O gal ir visai nėra reikalo aiškintis. Nes žinai, kas rašo ir iš ko viską gauni. Nežiūrint, kaip jo vardas – Ona ar Jonas, svarbu, kad tas pats asmuo. Tai tiek, ką galiu parašyti. Su juo susitinkam; kai atvažiuoja į Chicagą, tai pas mus visuomet minutėlei užsuka. Labai puikus vyras iš jo pasidarė. Dabar studijuoja mediciną.

Nastė ir Kostas

Kazimieras sugalvojo prisidengti slapyvardžiu „teta Marie ir Charles Jaugai“, kuri jų šeimai turėjo būti suprantama, nes jų mama Narštienė buvusi Jaugaitė, o tetos personažas sugalvotas – tai ji vis porino apie sūnų Charles (Kazimiera). XX a. pabaigoje tarsi spaudos draudimo metais vėl prireikė slapyvardžių. Ar galėjo Kazimieras iš Amerikos atvirai ieškoti savo artimųjų jiems nepakenkdamas? Brolis Bronislovas žuvo Sibire, Jonas iškentėjęs kalėjimus ir lagerius...

Kazimieras ieškojo ir Antano per jo brolių Juozą, bet čia gyvenantys „už geležinės uždangos“ bijojo net savo šešėlio, kaip galėjai atsiliepti į tokias paieškas, nepakenkdamas savo šeimos likimui.

Noriu paties Kazimiero žodžiais atskleisti tolimesnį jo kelią, pasitraukus iš Lietuvos 1944 m. spalio mėnesį.

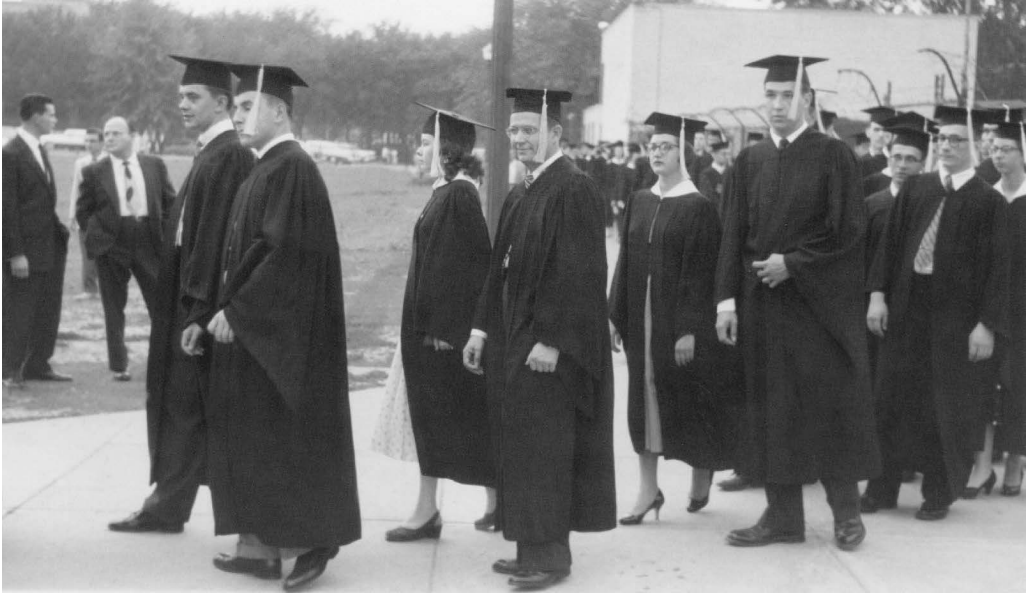
„... už poros dienų jau buvau Vokietijoje ir per Kalėdas 1944 metais išvydau Italiją ir ten sulaukiau karo pabaigos.

1946 metais lietuviai selariečiai su Amerikos lietuvių parama įsteigė lietuvių studentų bendrąbutį Pizoje. Tuo metu buvo apie 30 lietuvių studentų. Su Vieکشنیų gimnazijos atestatu įsirašiau į Medicinos fakultetą. Studijos buvo gana sunkios: kalbos, menko maisto bei slacio problemos (bet buvome laisvi). Bandėme leisti lietuvišką laikraštuką. Mano pasiūlymas buvo pavadinti „Prošvaiste“⁴ (kiek vėliau teko skaityti, kad tokio pavadinimo laikraštis jau buvo ėjęs Lietuvoje prieš karą).

1947 metais bendrąbutis buvo perkeltas į Romą, kur ir toliau tęsėme studijas. 1949 metais Tarptautinė pabėgėlių organizacija, kuri tuo metu jau rėmė mus, ragino pabėgėlius emigruoti. Tų pačių metų lapkričio mėnesį pasiekiau Ameriką, Detroito miestą. Pati pradžia buvo gana sunki, ypatingai anglų kalbos mokėjimas. Į Medicinos fakultetą buvo neįmanoma įstoti, nes jie čia turi „Numerus clausus“.

Iš pradžių teko dirbti automobilių fabrike. Vėliau, susitaupęs truputį pinigų, įstojau į tėvų jėzuitų vedamą universitetą, kur taip pat gavau šokią tokią stipendiją, studijuoti chemiją. Pinigai greit pasibaigė, tai naktimis valiau karčėmą, o dienos metu universitete.

⁴ K. Narščius buvo vienas iš neperiodinio lietuvių studentų laikraščelio „Prošvaiste“ redaktorių.

Vėliau gavau darbą chemijos laboratorijoje. 1957 metais gavau diplomą, bet mano noras vis buvo grįžti į mediciną.

Kreipiausi į Romos universitetą, kad jie priimtų tolimesnėms studijoms. Atsakymas buvo neigiamas. Pagrindas – jau per daug laiko praėjo nuo studijų. Jeigu aš norėčiau pradėti iš naujo, tai viskas gerai. Aš parašiau į keletą Vokietijos universitetų. Pirmas buvo Bonos universitetas (vėliau gavau teigiamus atsakymus iš Heidelbergo bei Tiūbingeno universitetų). Pasirinkau Boną, man pripažino dalį Italijos studijų, gavau diplomą 1961 metais.

Grįžau į Ameriką, Čikagą, kur atlikau 2 metų stažą ligoninėje. Į specialybę nebandžiau jau eiti, nes tais metais jau buvau 39 metų „jaunas“ gydytojas.

Vokietijoje būdamas susipažinau su vokietaite nuo Reino ir 1962 mes susituokėme⁵.

Kazimieras atkakliai ir sunkiai siekė mokslo (studijavo net 3 kalbomis: italų, vokiečių, anglų). Kartą be jokių atostogų ruošėsi egzaminams, kuriems skiriami 5–6 semestrai, o jis norėjęs įveikti per 2 mėnesius, kukliai pasakydamas „reikia manyti, kad pasiseks“⁶. Kazimieras rašė broliui, kad pirmuosius 12 metų neieškojęs namiškių tik todėl, jog bestudijuodamas skolinosi ir reikėjo gražinti skolas. Visi laišakai namiškiams, broliui ir seseriai, dvelkia nuoširdžiu noru palengvinti jų gyvenimą. Siuntinius esą kebloka siųsti – įstaigos, per kurias siunčiama į Sovietų Sąjungą, esančios Anglijoje arba Švedijoje. Geraširdiškai ramina brolių:

Kazimieras Narščius (priekyje centre).

Detroito universitetą baigus. 1957 m. birželio 14 d. Iš K. Narščiaus albumo

Kazimieras Narščius, baigęs medicinos studijas Romos universitete. 1961 m. Iš K. Narščiaus albumo

⁵ Laiškas A. Mockui, 1991, spalio 7. V. Mockienės asm. archyvas.

⁶ Laiškas J. Ivoškui, 1957, rugs. 29. J. Ivoškaus asm. archyvas.

„Dėl atsidėjimo už tuos siuntinius tai nesirūpink. Buvo laikai, kada Tu kitiems padėjai [patį Kazimierą gimnazistą rėmė – aut.], gal dabar padėsi ar padėsi, – tai kur čia galima suskaičiuoti, kas kam daugiau padėjo ar panašiai“⁷.

Brolis siunčia jam lietuviškų knygų, už kurias Kazimieras labai dėkoja, iš jų mokosi dabartinės lietuvių kalbos, bet baiminasi dėl išlaidų, įspėja, kad savęs neskriaustų.

Gyvenimo tėkmė nesulaikoma, ir tas nelemtas išsiskyrimas su artimaisiais nepataisomai skaudus. Gavęs žinią ir pomirtinę mamos nuotrauką, apgailėstauja:

„Dabar jau tikrai įsitikinau, kad daugiau nebesutiksiu jos šiame gyvenime ir nebegalėsiu jai pasakyti to, ką daugelį metų nešiojau savo širdyje. Aš taip norėjau, jog įvyktų mano svajonė, kad kurią dieną galėčiau palengvinti sunkias jos vargo dienas senatvoje, bet nebesuspėjau...“⁸

O iš tikrųjų to dvasinio išsiskyrimo lyg ir nebūta. Nuolatos jo mintys ir ilgesys įveikia tuos tūkstančius kilometrų – sugražina į gimtuosius namus. Tame pačiame laiške išsprūsta:

„Žinau, kad mama, Bronislovas [brolis – aut.] ir Tu dažnai pagalvoję, kad aš pamiršau Jus ir pasikėliau į puikybę, nes per tą visą dvylikos pokario meto laikotarpį Jums neparasiau... Žinok, Jonai, kad aš visuomet Jus mylėjau ir myliu, ir jei neparasiau, tai vien tik dėl to, kad neapsunkinčiau Jūsų gyvenimo savo bėdomis.

Visą laiką troškau ir tam ruošiausi, kad kurią dieną galėčiau nors iš dalies atsidėkoti Jums visiems už jūsų gerą širdį“.

Įdomūs Kazimiero prisiminimai ir apie artimus draugus:

„Apie Tave [A. Mockų – aut.] pagalvoju dažnokai, nes Tu buvai vienas iš tų mano prietelių, kuris man daug padėjo mano formavimosi metais.

Labai įdomus Tavo akademinis kelias. Savo darbu bei ištvėrme Tu daug prisidėjai prie lietuvių kultūros išlaikymo ir tuo pačiu Tu praturtinai ją. <...>

Kazimieras ir Cecilija Narščiai Japonijoje. 1969 m.

Iš K. Narščiaus albumo

⁷ Laiškas J. Ivoškui, 1959, spalio 3, ten pat.

⁸ Laiškas J. Ivoškui, 1959, spalio 3. J. Ivoškaus asm. archyvas.

Tu man buvai visuomet šviesus atminimas. Sąžiningas, tiesus, atviras, sunkiai dirbantis asmuo ir užsispyręs (gerąja prasme). Kažkaip Tu man primeni Simoną Daukantą (aš jo paveikslą turiu ant sienos kabinete)⁹.

Antanas atsakomajame laiške 1992 04 04 rašo:

„Man nepatogu, kad Tu lygini mane su žymiais mūsų tautos žmonėmis. Aš tikrai tokių nuopelnų neturiu. Nerašyk ant voko „Dr.“ Aš tik kandidatas“.

Simono Daukanto poveikis tos kartos žmonėms išpūdingas, teikęs dvasinių jėgų išlikti patriotais. Kazimieras ir už Atlanto nuolat sekė Lietuvos spaudą ir džiaugėsi,

„<...> kad pereinamųjų metų [1987 m. – aut.] spalio 27 dieną Papilėje buvo atidarytas S. Daukanto memorialinis muziejus. Ten pat buvo nuotrauka pirmųjų lankytojų su aktorium L. Noreika priešakyje. Tai labai gražus dalykas...“¹⁰ O kitame laiške mini skaitęs spaudoje, „kad prieš kiek laiko Papilės kolchozo salėje įvyko didelis Simono Daukanto minėjimas. Tarp kalbėtojų buvo ir papilėniškis Antanas Mockus. Jeigu kartais kokia knygelė būtų išleista apie tą minėjimą, tai gal kartais galėtumėte mums pasiųsti“¹¹.

Jonas laiške prisipažįsta, kad jau žilsta, bet Kazimieras ramina vyresnįjį, kad ir jis neatsilieka – „jau paausiai pradeda sidabru blizgėti“¹², o jis dar vis viengungis ir vis dar studentas... Gavęs diplomą (jau antrą) mokosi toliau, Amerikoje laiko papildomus egzaminus, porą metų dirba (stažuojasi) ligoninėse. Dar vienerius metus nori praktikuotis chirurgu, nes ateity planuoja įsikurti nedideliame mieste ir verstis privačia medicinos praktika (pačiam tektų atlikti mažesnes operacijas). Apsigyveno Bethaldo mieste Ilinojaus valstijoje.

1965 05 02 laiške Kazimieras informuoja brolių, kad nuo kovo mėnesio perėmė mirusio gydytojo kliniką. Reikėję daug ką pertvarkyti, išsinuomoti gyvenamąjį namą, pirkti baldus, buitinius reikmenis. Žmona Cecilija dirbanti sekretore, o gailestingąją seserį samdą. Laukiamasis didelis – 20-čiai žmonių. Name trys miegamieji, du vonios kambariai; visus kviečias atvažiuoti – vietos pakaks. Jei negali abu (brolis su žmona), tai bent vienas kuris – visas išlaidas apmokėsias. Visų pasiilgęs, visų lauksias.

„Jonai, jeigu Tu galvoji, kad Tavo amžius bei sveikata leistų tau būti ilgesnėje kelionėje, Tu esi visuomet laukiamas Amerikoje“. Tame pačiame laiške nudžiugina: „Reikia manyti, kad kitais metais Cecilija ir Charles aplankys Jus Lietuvoje“¹³.

⁹ Laiškas A. Mockui, 1991, spalio 7. V. Mockienės asm. archyvas.

¹⁰ Laiškas J. Ivoškui, 1988, sausio 13. J. Ivoškaus asm. archyvas.

¹¹ Laiškas J. Ivoškui, 1984, sausio 24, ten pat.

¹² Laiškas J. Ivoškui, 1962, rugs. 26, ten pat.

¹³ Laiškas J. Ivoškui, 1989, vas. 22, ten pat.

Tačiau į Lietuvą nei tada, nei vėliau neatvyko. 1992 07 15 laiške A. Mockui Kazimieras informuoja:

„<...> mūsų kelionė į Lietuvą yra kuriam laikui atidėta – mano brolis prieš porą savaitių mirė“.

Po poros metų atsirado nauja galimybė aplankyti Lietuvą – Kazimieras sumanė pagerbti klasės draugus Vieکشnių gimnazijos pirmosios laidos baigimo penkiasdešimtmečio proga. Pagrindiniai rengėjai buvo Antanas Mockus ir Julija Nocienė. Juos Kazimieras ir įpareigojo sukviesti klasiokus (apie 15 žmonių) į restoraną Le Meridien Villon¹⁴. A. Mockus viską organizuosiąs, numatysiąs programą, išsiuntinėsiąs kvietimus ir t. t., o išlaidas dengsiąs jis. Klasiokai purkštavo: kam važiuoti į „Villoną“, jeigu Ventos pakrantės nuostabios, o vaišes žemaičiai moka rengti... Bet Kazimieras norėjo elegantiško, išpūdingo, iškilmingo pobūvio, žinojo, kad „Villone“ ir aplinka, ir lygis vakarietiškas – buvo susipažinęs su jo direktoriumi Europoje. Kas be ko, apsilankyti tokia restorane kiekvienam įdomu.

Šį kartą atrodė viskas tikra. Kazimieras buvo nusipirkęs bilietą į lėktuvą. A. Mockus ruošėsi važiuoti į oro uostą pasitikti – atėjo žinia: neatvyksta. Atsiuntė savo ir A. Laurinaičio (klasės draugo) sveikinimo laiškus, ragino visus rinktis „Villone“ ir švęsti jubiliejų. Bet niekas važiuoti į Vilnių nepanoro – iškilmės buvo atšauktos.

Kodėl neatvažiavo ir sužlugdė visų lūkesčius (damos suknius buvo pasisiuvusios), niekas nesuprato, tik spėliojo, gal tas Sedos mūšis dar vis kliudė jaustis saugiam...

Kazimieras sveikinimo lape klasės draugams ir draugėms paaiškino „<...> žmogus planuoja, bet Dievas vairuoja...“¹⁵

Tačiau sentimentai Vieکشnių gimnazijai liko.

„Vieکشnių gimnazijoje praleisti metai buvo patys gražiausi mano gyvenime, mano jaunystėje. Toks buvo puikus visų mokinių bendravimas, draugiškumas ir paprastumas. Didžiausi rūpesčiai buvo, kaip gauti geresnį pažymį, kaip truputį pasižokti gimnazijos šokiuose, įskaitant polką su „ragučiais“, kurių taip puikiai pavesdavo Antanas Laurinaitis. Taip pat malonūs „robaxai“ bei vienas kitas meilės romanas. Man dažnai norisi padainuoti dainelę iš Dolskio plokštelės šlagerio: visur buvau, visur važiavau...“¹⁶, – rašė sveikinime klasės draugams.

*Kazimieras Narščius
Vienoje. 1985 m.
Iš K. Narščiaus
albumo*

¹⁴Privatus restoranas prie greitkelio Vilnius–Ryga, 19 km nuo Vilniaus.

¹⁵Laiškas A. Mockui, 1994, birž. 5. V. Mockienės asm. archyvas.

¹⁶Ten pat.

Nors visiems draugams, giminėms ir pažįstamiems maudė širdį, kad Lietuvoje neteko pabendrauti su taip laukiamu papilėniškiu iš už jūrių marių, tačiau Kazimieras sugeba dalyvauti Papilės gyvenime ir per atstumą. Jis visapusiškai globoja gimtąjį miestelį: ambulatoriją (siunčia vaistus, medicininę aparatūrą), mokyklą, biblioteką (kasmet užsako laikraščius, žurnalus jaunimui ir vaikams, siunčia knygas – parsuntė „Lietuviškos enciklopedijos“ 36 tomus), palaiko nuolatinius ryšius su seniūnija; ir kompiuteris, ir faksas, ir videokamera yra pasiekę Papilę, dar remia pinigais kultūrinius renginius. Dėmesingai sekdamas visa, kas vyksta gimtinėje, yra jos veiklos sukuryje.

Artėjant Papilės jubiliejui užsienio papilėniškiai kiek kas galėjo, skirė pinigų Kazimiero rūpesčiu įsteigtam Papilės seniūnijos rėmimo fondui. Pasak seniūno A. Vaičiaus, tas fondas skatina prisidėti ir mūsų verslininkus.

Skaitant laiškus, sklaidant nuotraukas, klausantis prisiminimų, prieš akis iškyla graži ir turtinga asmenybė, jaudinanti prisirišimu prie gimtųjų vietų, ištikimybe Lietuvoje suvoktoms ir įgytoms vertybėms, išlaikiusi jautrią ir dosnią širdį. Toks savas ir artimas tapo tas žemaitis, įgijęs Amerikos pilietybę, bet širdį taip ir palikęs Papilėje.

Mano gyvenimo kelias

Edvardas Mažeikis

Gimiau 1961 m. lapkričio 18 d. Papilėje. Tėvai – Jonas Mažeikis (1928–1989) ir mama Ona Mažeikienė (Rupšytė) (1927) – tuo metu gyveno Klaišių kaime, todėl gimimo vieta gimimo liudijime įrašyta Klaišiai. Pase gimimo vieta nurodyta Akmėnė, kadangi rašė tik rajono centro pavadinimą. Šeimoje augome du vaikai. Turiu 3,5 metų vyresnę seserį Rimą.

Vėliau su tėvais gyvenau Kálniškių ir Eglesių kaimuose netoli Papilės. Iš Eglesių 1968 m. pradėjau lankyti Papilės S. Daukanto vidurinę mokyklą. Mindavome kartu su sese Rima į mokyklą dviračiais. Tėvams pasistačius namą Papilėje, nuo ketvirtos klasės į mokyklą vaikščioti buvo daug arčiau. Tėvų namelis buvo Kruopių

Pirmasis Kinkių kolūkio kombainas. Prie vairo – Jonas Mažeikis. 1955 m. Iš O. Mažeikienės albumo

gatvėje. Mama ten ir dabar gyvena. Papilės vidurinę mokyklą baigiau 1979 m.

Nuo pirmos klasės svajoju būti lakūnu, bet apie tai niekam neprasitardavau. Pats nusprendžiau pabandyti įstoti į lakūnų mokyklą. Stojau į karo lakūnų, nes šios mokyklos buvo aukštosios, o visos civilinės – tik vidurinės (dabar būtų vadinamos aukštesniosiomis). Pasirinkau Černigovą, nes jis buvo arčiausiai Lietuvos. Išvažiavęs žinojau, kad tai Aukštoji karo aviacijos lakūnų mokykla, kurioje moko skraidyti viršgarsiniais naikintuvais. Manau, kad neapsirikau pasirinkdamas šią mokyklą. Tuo metu ji buvo naujausia lakūnų mokykla Sovietų Sąjungoje, lėktuvai – moderniausi, mokymo bazė – geriausia. Įstojau į ją 1979 m. be didesnių problemų ir 1983 m. baigiau. Gavau lakūno inžinieriaus diplomą, man buvo suteiktas sovietų armijos leitenanto laipsnis. Dirbti pasiuntė į Tolimųjų Rytų karinę apygardą. Nuvykau į apygardos štabą Chabarovske, kur gavau nukreipimą į 22-ąjį naikintuvų pulką, priklausantį Karinėms oro pajėgoms. Pulkas buvo dislokuotas Primorėje, Artiomo mieste, šalia Vladivostoko. Ten buvau paskirtas į lakūno pareigas ir skraidžiau lėktuvu Mig-23. Po metų tapau vyr. lakūnu. 1985 m. suteikė vyr. leitenanto laipsnį. 1986 m. buvau paskirtas grandies vadu. 1987 m. gavau kapitono laipsnį bei pirmos klasės karo lakūno kvalifikaciją. 1989 m. buvau pasiūstas į dviejų mėnesių eskadrilės vadų kursų. 1990 m. mane paskyrė eskadrilės vado pavaduotoju ir suteikė majoro laipsnį. Kai tik atsirado galimybė nutraukti tarnybą sovietų armijoje, iškart ją pasinaudojau ir 1991 m. išėjau į pensiją (būdamas 30 metų!). Į Lietuvą grįžau 1992 m. sausio mėnesį. Parvažiavau savo mašina VAZ-2108 iš Vladivostoko į Lietuvą. Kelionė truko 15 parų ir buvo nuvažiuota 11 300 km. Visą kelią važiavau automobiliu, niekur nesinaudodamas geležinkelio paslaugomis, netgi ten, kur nėra kelių.

Grįžęs į Lietuvą, tuojau pat įsijungiau į Krašto apsaugos sistemą. Kaune buvo kuriamas Lietuvos karo aviacijos tarnybos štabas. Nuo 1992 m. balandžio 1 d. buvau priimtas į Kovinio rengimo

Edvardas Mažeikis su seserimi Rima. 1974 m.

Iš O. Mažeikienės albumo

Edvardas Mažeikis su tėvais Ona ir Jonu Mažeikiais (baigęs Papilės vidurinę mokyklą). 1979 m.

Iš E. Mažeikio albumo

skyriaus viršininko pavaduotojo pareigas. Pradėjau skraidyti lėktuvu An-2 (vadinamoju „kukurūzniku“), paskui skraidžiau sportiniais lėktuvais Jak-52, W-35, Jak-18T, transportiniu L-410, sraigtasparniu Mi-2. Beveik 8 mėnesius buvau eilinis, kol 1992 m. lapkričio 23 d. buvo suteiktas Lietuvos kariuomenės majoro laipsnis. Tuo metu buvau pasiūstas į Kirgiziją vadovauti ten nupirktų reaktyvinių lėktuvų L-39 parskraidinimui į Lietuvą. Parskraidinimas buvo labai komplikotas ir užtruko beveik 4 mėnesius. 1993 m., reorganizavus Aviacijos tarnybą į Karines

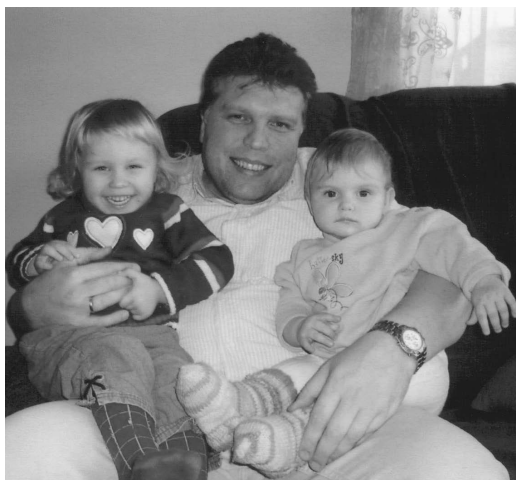
Aukštųjų karininkų laipsnių suteikimo ir apdovanojimo vardiniais ginklais ceremonija Prezidentūroje. Stovi (iš kairės): Ona Mažeikienė (mama), LR Prezidentas Valdas Adamkus, gen. Edvardas Mažeikis, Auksė Mažeikienė (žmona), Rima Krancienė (sesuo), Algimantas Krancas, Lietuvos kariuomenės vadas gen. mjr. Valdas Tutkus. 2004 m. lapkričio 23 d.

Edvardas Mažeikis pasirengęs skrydžiui

Iš O. Mažeikienės albumo

oro pajėgas (KOP), buvau paskirtas Kovinio rengimo skyriaus viršininku ir man buvo suteikta pirmojo rango karo lakūno kvalifikacija. 1994 m. baigiau tarptautinių skrydžių pilotų kursus LAL mokymo centre. Skyriaus viršininko pareigas ėjau iki 1995 m. spalio mėnesio. Tada buvau pasiūstas mokytis į Bundesvero Vadovavimo akademijos Generalinio štabo kursus (Vokietijoje). 1995 m. lapkritį man buvo suteiktas pulkininko leitenanto laipsnis. Akademiją Hamberge baigiau 1997 m. Buvau paskirtas KOP Pirmosios aviacijos bazės vadu. Bazė buvo

dislokuota Zoknių aerodrome Šiauliuose. Būdamas aviacijos bazės vadu, skraidžiau reaktyviniu lėktuvu L-39 „Albatros“. Sovietinės karininko pensijos atsisakiau. 2000-aisiais LR Prezidento dekretu man buvo suteiktas pulkininko laipsnis. Tais pačiais metais gegužės 15 d. buvau paskirtas Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų vadu. Teko vėl persikelti į Kauną. 2002 m. pradžioje buvau 3 mėnesiams išsiūstas į Didžiąją Britaniją, kur Karinėje kalbų mokykloje netoli Londono baigiau anglų kalbos kursus. Karinių oro pajėgų vadu ir Kauno apskrities įgulos viršininku buvau iki 2002 m. birželio 16 d. Nuo tos dienos buvau perkeltas į Mokymo ir doktrinų valdybos rezervą ir išsiūstas mokytis į JAV Nacionalinį gynybos universitetą. Šiame universitete JAV sostinėje Vašingtone studijavau valstybės gynybos organizavimą ir aprūpinimą strateginiu lygmeniu. Studijos tęsėsi vienerius metus, turint galimybę apsiginti nacionalinio saugumo strategijos magistro laipsnį. Tai aukščiausio lygio karinė mokymo įstaiga pasaulyje. Joje studijuoja karininkai, turintys ne žemesnį kaip pulkininko ar brigados generolo laipsnį.

Baigęs šį universitetą 2003 m., buvau vėl paskirtas Karinių oro pajėgų vadu. Nuo 2004 m. rugsėjo mėn. paskirtas Lietuvos Kariniu atstovu prie NATO.

Laisvai kalbu anglų, vokiečių, rusų kalbomis, suprantu ir galiu susikalbėti ukrainietiška, lenkiška, latviška. Šiuo metu mokausi italų kalbos.

Esu apdovanotas Dariaus ir Girėno medaliu už nuopelnus Lietuvos aviacijai, „Plieno Sparnų“ garbės ženklu už skraidymus, Kariuomenės vado lygmens medaliu už nuopelnus vystant Lietuvos krašto apsaugos sistemą, Latvijos KOP garbės ženklu, Švedijos ANSKO medaliu už integruotos civilinės ir karinės oro eismo valdymo sistemos kūrimą, Krašto apsaugos ministerijos NATO atminimo medaliu.

Esu vedęs. Žmona Auksė kilusi iš Šiaulių, bet Papilėje turi nemažai giminaičių. Auginame dvi dukreles: Simona (2002), Justina (2004). Papilėje gyvena mama Ona Mažeikienė. Papilės piliakalnyje yra senelių Kazimiero ir Uršulės Rupščių bei tėvo Jono Mažeikio kapai.

*Tėviškėje su dukromis
Simona ir Justina.*

2005 m.

A. Kranco nuotr.

*Iš O. Mažeikienės
albumo*

Aišku, Ventos regioninio parko steigimo pagrindas buvo gelmių turtai, sensacinga fosilijų, amonitų – suakmenėjusių gyvūnų liekanų – gausa, susiformavusi žemės paviršiuje mezozoinės eros jūros periode prieš 140–160 mln. metų. Apie tai jau rašyta monografijos „Papilė“ I knygoje.

Šitoks žemės gelmių turtas, savime aišku, išskiria Ventos regioninį parką iš kitų Lietuvos 29 regioninių parkų, o Lietuvos ir Europos geologai ar šiaip gamta besidomintieji Papilės miestelio teritoriją dažnai vadina unikaliu paleofaunos kapinynu, muziejumi po atviru dangumi.

Geologas Augustinas Linčius teigia, jog dabartinį Papilės ir jos apylinkių reljefą suformavo pleistocene viešpatavę žemyniniai ledynai, nuo kurių gausiai plūdo tirpsmo vandens ledo išskobtais pažemėjimais. Šiandien šį darbą tęsia vinguriuojantys Ventos intakai: dešinieji – Viekvėdys, Gāmė, Sułdūpis, Eglesys ir kairieji – Krioklys, Zubrys, Plūkė, Gumbakys, Miėkūpis, Peikūpis ir kiti. Dauguma šių upelių vagų, sovietmečiu vykstant laukų nusausinimo vajui, buvo ištiesintos, dirbtinai perreguliuotos.

Kai kur kelis ar keliolika metrų į lygumos plotus iširėžę eroziniai slėniukai su atsišakančiais kitokiais pažemėjimais – virtę griovomis ar raguvomis. Ne viename gilesniame įrėžyje upių krantų, skardžių apatinėse dalyse labai fragmentiškai kyšo jūros ar triaso geologiniais periodais susikaupusių keistaspalvių uolienuų sluoksniai.

Šioje teritorijoje gausu ne tik fosilijų, bet ir kitokių geologinių, geomorfologinių, hidrografinių, botaninių, zoologinių gamtos turtų. Daug šiame krašte yra ir kultūros paveldo.

Visam šiam kompleksui išsaugoti ir Ventos regioniniam parkui administruoti 1997 m. vasario 27 d. buvo įsteigta direkcija, kurios būstinė įsikūrė Vieکشniuose. Pirmuoju parko direktoriumi buvo paskirtas Alvydas Adomaitis, vadovavęs iki 2003 m. pavasario ir dėjęs daug pastangų, kad parko svarbą suprastų miestelio gyventojai, kad būtų išsaugota tai, ką žmogus ir gamta sukūrė per ilgus amžius. Jį pakeitė Pranas Leonaitis (mirė 2005 m.), pradėjęs Jurakalnio tvarkymo darbus ir jų tąsą perdavęs dabartiniam direktoriui, šių eilučių autoriui, Apolinarui Niciui.

Šiuo metu parko direkcijoje dirba 5 darbuotojai: direktorius Apolinaras Nicius, kraštotvarkininkė Aurelija Venkutė, ekologas Artūras Znutas, specialistė informacijai Violeta Dulinskaitė ir nuo direkcijos įsisteigimo finansininke dirbanti Liucė Bučiuvienė.

Visų pastangos nukreiptos į tai, kad ši saugoma teritorija taptų natūralios gamtos laboratorija, gamtos mokykla visuomenei. Šiuo tikslu atliekamas visuomenės

Jurakalnio apžvalgos bokštelis.

2006 m. sausis.

A. Niciaus nuotr.

*Papilės II piliakalnis
(už kelio) žvelgiant
nuo ant Pašalpos
kalno įsikūrusių
kapinaičių. 2005 m.
A. Niciaus nuotr.*

ekologinis švietimas, organizuojamas teritorijų tvarkymas, pritaikant jas lankytojams, rūpinamasi gamtos ir kultūros paveldo objektų išsaugojimu ir tvarkymu, monitoringu, apskaita ir inspekcine veikla.

2004 m. pradėtas ir toliau įgyvendinamas projektas „Jurakalnio istorinis-geologinis-pažintinis takas“. Jis prasideda nuo Šv. Juozapo bažnyčios ir veda prie Simono Daukanto memorialinio muziejaus, paminklo ir kapo ant Papilės I piliakalnio. Takas eina per jauną ažuolyną, pasodintą jubiliejinei šventei – miestelio 750-osioms metinėms. Tiesa, istorikai šia data abejoja, tačiau pasodinti ažuoliukai prigijo ir auga. Toliau, eidami kairiuoju Ventos krantu, pasiekiame Jurakalnį ir ant jo atragio įrengtą apžvalgos bokštelį (regyklą). Kabančiu lieptu perėję į dešiniąjį upės krantą, aplankom Papilės II piliakalnį, senąsias Pašalpos kapines, Papilės atodangą, senąjį malūną, VII–XII a. kapinyną, gamtos paminklą – penkiolikakamienę liepą ir grįžtame į mašinų stovėjimo aikštelę prie S. Daukanto muziejaus. Ateityje planuojama Jurakalnyje įrengti lauko riedulių galeriją. Viso tako ilgis apie 3 km, tačiau jį bus galima nueiti ir dalimis.

2006 m. liepos 1 d. ES lėšomis atstatyta ir pritaikyta visuomenės lankymui Papilės atodanga – gamtos paminklas, esantis dešiniajame Ventos upės krante priešais geležinkelio stotį.

Regioninio parko direkcijos planuose numatyta įrengti pažintinius takus nuo kultūros paveldo objekto – Papartynės malūno upės pakrantėmis žemyn iki Papilės miestelio centro. Kairiajame upės krante bus galima aplankyti gamtos paveldo objektą – Rudikių ažuolą, o dešiniajame – jūros periodo geologinę atodangą Pagamės kaime, Augustaičių malūną, Raudonskardį, Papilės atodangą ir daug kitų gamtos ir kultūros objektų.

Yra parengtas ir autoturizmo maršruto po Ventos regioninį parką techninis projektas, kuriame pažymėti jau minėti pažintiniai objektai Papilėje ir jos apylinkėse.

Dar galutinai neįgyvendinta vizualinė informacinė sistema, kuri būtina ne tik vietos gyventojams, bet ir atvykstantiems į parką svečiams.

Papilės miestelio ir jo apylinkių 686 ha patenka į NATURA 2000 teritoriją. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. balandžio 8 d. nutarimu Nr. 399 Ventos

*Juros periodo
atodanga.
2006 m. liepa.
A. Niciaus nuotr.*

regioninio parko Ventos upės slėnį (apsaugos zonos dalį) paskelbė paukščių apsaugai svarbia teritorija, kurioje turi būti išsaugotos europinės svarbos migruojančių paukščių rūšys – griežlės (*Crex crex*) ir spalvingiausi Lietuvoje vandens paukšteliai – tulžiai (*Alcedo atthis*). Lietuvos Respublikos Aplinkos ministerija 2005 m. birželio 15 d. ministro įsakymu Ventos regioninio parko vandens ūkio zonos dalį, kurioje yra ir Papilės miestelis su apylinkėmis, pateikė Europos Komisijai patvirtinti kaip ypač svarbią visai Europai teritoriją, siekiant išsaugoti žu-

*Ventos upės
slėnio su buvusiu
senoju malūnu.
Vaizdas iš Jurakalnio
apžvalgos bokštelio.
2006 07 01.
A. Niciaus nuotr.*

Takas palei Ventą

Ventos slėnio šlaitas

*2006 m. A. Petrašiūno
nuotraukos*

vis: kirtiklį ir kartuolę bei vandens žinduolį – ūdrą. Šių didelės svarbos visai Europai paukščių, žuvų ir žinduolių išsaugojimu, stebėseną pavesta rūpintis parko direkcijos darbuotojams. Svarbu, kad vietiniai gyventojai, svečiai, verslo žmonės ir žemdirbiai taptų šios svarbios misijos bendraminčiais ir pagalbininkais, sąmoningai siekiančiais išsaugoti ateities kartoms gyvosios gamtos įvairovę.

Ventos regioninio parko darbuotojų svarbiausias noras – pakeisti visuomenės požiūrį į saugomas teritorijas. Saugoma parko teritorija visuomenei turėtų tapti po- reikiu, o visuomenė – parko saugomai teritorijai – būtinybė.

1662 metų Papilės miestelio bei valsčiaus inventorius*

*Tekstą iš senosios lenkų kalbos į lietuvių kalbą išvertė
ir įvadą parašė Rita Regina Trimonienė*

Šiaulių universitetas

2004 m. „Versmės“ leidyklos išleistoje „Papilės“ monografijos pirmojoje dalyje buvo paskelbtas 1637 m. Papilės miestelio ir valsčiaus inventorius senąja lenkų kalba bei jo vertimas į lietuvių kalbą. Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi du 1637¹ ir 1662² metų Papilės valsčiaus inventoriai. Abu inventoriai yra įrišti tarp kitų tuo pačiu metu sudarytų Žemaičių vyskupo stalo valdų aprašų. Tai originalūs, puikiai išsilaikę dokumentai. 1637 ir 1662 m. Papilės inventoriai šiuo metu yra patys ankstyviausi istoriniai šaltiniai, kurie atspindi miestelio ir valsčiaus istoriją. Todėl antroje monografijos dalyje nuspręsta publikuoti ir antrašį – 1662 m. inventorių. Tiesa, šį kartą skelbiamas tik lietuviškas vertimas, be teksto senąja lenkų kalba.

1637 metų inventoriaus sudarymas buvo susijęs su Papilės dvare vykdoma Valakų reforma, kurios metu visos žemės buvo inventorizuotos ir perskirstytos, vyskupo dvaras iškeltas į kitą vietą, nuspręsta miestelyje įkurti mokyklą.

1662 metų inventorius sudarytas po praūžusių kataklizmų. 1654 m. pradėjusi karą prieš Abiejų Tautų Respubliką, Rusija iki 1655 m. užgrobė rytinę LDK dalį. Tuo tarpu Žemaitija tais pačiais metais atsidūrė švedų kariuomenės rankose. Nepaisydami Kėdainių unijos, švedai pradėjo šeimininkauti užimtose teritorijose: pavietuose rinko didžiulius mokesčius, nesiskaitė su vietos bajorija. 1657–1658 m. visą Lietuvą nusiaubė maras. Miestai, miesteliai ir kaimai ištuštėjo, sumenko šalies ūkinis gyvenimas. Karo ir maro epidemijos pasekmės Žemaitijoje – tai nuo trečdalis iki pusės sumažėjęs gyventojų skaičius³. Išlikę gyvi miestelių ir kaimų gyventojai lengvatinėmis sąlygomis (reikėjo mokėti tik činšą) gaudavo įdirbti bešeimininkius žemės plotus. 1662 metų Žemaičių vyskupo valdų inventoriai rodo, kad mokestis už tuščią žemę sudarė 16,5% viso činšo sumos. Valstiečių priimtinė žemė sudarė 60% visos žemės. Įdomu, kad činšo norma Papilėje, kaip ir keliose kitose vyskupo valdose, liko ta pati, kaip ir 1637 m.: 4–6 kapos už valaką dirbamos žemės⁴. Inventoriai rodo, kad išmirusių gyventojų sodybose kūrėsi naujakuriai.

Papilės miestelyje 1637–1662 m. gyventojų skaičius sumažėjo nežymiai, tačiau tai tik atsikėlusiu naujakurių dėka. Iš senųjų gyventojų galima paminėti tik Rimkaičius, Albertaičius (greičiausiai Mataušo Alberto palikuonis), Adomaičius, Jakaitį. Matas Liumpaitis ir Grigalius Liumpa, Kristupas Meižys, Petras Mikutaitis greičiausiai atsikėlė iš aplinkinių kaimų. Tačiau net ir atsikėlus į miestelį naujakuriams, kai kurie sklypai išliko tušti. Miestelyje nebevyko turgų (išskyrus tomis dienomis, kai at-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2005 10 10.

¹ LNMMB RS, f. 93, s.v. 2019, l. 420–466.

² LNMMB RS, f. 93, s.v. 2019, l. 217–247.

³ Błaszczyk G. *Żmudz w XVII i XVIII wieku. Zaludnienie i struktura społeczna*, Poznań, 1985, s. 40; Truska L. Demografiniai ir ekonominiai 1657–1658 bei 1708–1711 m. maro padariniai Žemaičių vyskupo valdose, *MADA, Istorija*, 1983, t. 23, p. 16.

⁴ Truska L. Demografiniai..., p. 17.

veždavo druska), sumažėjo karčemų kiekis: tik 12 sklypų (vietoj 1637 m. 28) mokėjo karčempinigių. Sumenkusį Papilės miestelio ūkinį gyvenimą atspindi ir 1662 m. surinkti mokesčiai, kurie, palyginti su 1637 m., sumažėjo beveik ketvirtadaliu.

Aplinkiniuose kaimuose gyventojų skaičius sumažėjo dar labiau. Ypač ištuštėjo Šilų, Skabeikių, Griežių, Rimšių kaimai. Visgi čiušo 1662 m. surinkta tik ketvirtadaliu mažiau negu 1637 m.

Nors miestelis ir valsčius buvo nukentėję nuo karo bei maro epidemijos, tačiau bažnyčia sugebėjo išlaikyti mokytoją Andrių Petelčį, vadinamą bakalauru.

1662 metų inventoriaus lietuviškas tekstas parengtas laikantis tų pačių taisyklių kaip ir 1637 m. inventoriaus publikacijoje. Nežinomi terminai (pvz., solianka) skaitytojams paaiškinami išnašoje. Kalbą stengtasi šiek tiek priartinti prie dabartinės. Originalo tekste gana taisyklingai užrašyti lietuviški vietovardžiai ir asmenvardžiai. Nežinomas raštininkas sulenkino tik vardus, o pavardės užrašytos palyginti taisyklingai, tik, žinoma, lenkiškomis raidėmis. Todėl šiame tekste sulietuvinamas tik vardas, o pavardė pateikiama tokia, kokia ji yra originale, tik vadovaujantis lietuviška ortografija. Pavyzdžiui, *Jan Permanaitys* – Jonas Permanaitis, *Krzysztofh Sodaitys* – Kristupas Sodaitis.

Originalo tekste buvę skliausteliai palikti, jie žymimi paprastaisiais. Laužtiniai skliausteliai vartojami teksto papildymams įrašyti.

Rankraštyje esančios lentelės sutvarkytos, suvienodintos, kur yra būtina, užrašytos antraštės, išmesti pasikartojantys žodeliai, kartais prirašyti būtinesni nesantys ir kt.

Už šio teksto dalykinį redagavimą ir vertingus patarimus dėkoju kalbininkui Albinui Masaičiui.

Vertimas

/217/ Papilės miestelis

Jonas Permanaitis su Matu Rimkaičiu turi du 40 rykščių¹ sklypus.

Už bažnyčios – 3/4 margo².

Gerždiniuose – 2/3 margo.

Traidžių pusėn – 1 margą.

Prie Pašalpos – 1 margą.

Prie Piliakalnio – 5/6 margo.

Už Ventos – 2 2/3 margo.

Už visa tai moka 1 kapą, 42 grašius ir 4 pinigėlius.

Jeigu darys alų, karčempinigių abu atskirai turės mokėti kaip ir kiti.

Kristupas Meižys turi 1 sklypą.

Sklypas yra 24 rykščių dydžio.

Daržas – 20 rykščių.

Gerždiniuose turi 1/2 margo.

Prie Piliakalnio – 2/3 margo.

Už Ventos – 2 1/2 margo.

¹ *Rykštė, arba kartis* (lenk. *pręt*), LDK išplito nuo XVI a. antrosios pusės, vykdant Valakų reformą. Pagal metrinę sistemą ilgis prilygo 4,87 m, o kaip žemės plotas – 23,742 kv. metrams.

² *Margas* – žemės matas, LDK išplitęs nuo Valakų reformos. Jo dydis buvo 0,71 ha.

Už tą sklypą ir žemę reikėtų mokėti 1 kapą ir 14 grašių, bet kadangi Meižys čia apsigyveno šių metų pavasarį ir visai nesėjo, nuo mokesčio jis atleistas. Petras Mikutaitis ir Strutelis, užsėję visą šį sklypą, ir turintys už Ventos sklypus, privalo sumokėti 24 lietuviškuosius (toliau – liet.) grašius.

Papilės kunigas komendantas užsodino daržą.

/218/ Kazimieras Tomašaitis turi 1 sklypą.

Sklypas yra 22 rykščių dydžio.

Už bažnyčios turi 1 1/2 margo.

Gerždiniuose – 1/3 margo.

Traidžių pusėn – 1 marga.

Prie Piliakalnio – 4 2/3 margo.

Už Ventos – 2 1/2 margo.

Už viską moka 2 kapas ir 8 grašius

Jei pats gamins alų, mokės karčempinigus.

Mykolas Jurgaitis turi 1 sklypą.

Sklypas yra 21 rykštės dydžio.

Už bažnyčios turi 2 1/6 margo.

Gerždiniuose – 2/3 margo.

Traidžių pusėn – 1 1/3 margo.

Už Ventos – 2 2/3 margo.

Jeigu darytų alų, turėtų mokėti 43 grašius, o dabar, be karčempinigių, turi mokėti 1 kapą ir 57 grašius činšo. Tas pats Mykolas Jurgaitis prie Piliakalnio turi kažkokių priedų, už kuriuos mokėjimą iki žemių išmatavimo atidėjau.

Bakeriškių 1 sklypas yra tuščias.

Sklypas yra 20 rykščių.

Už bažnyčios – 3/4 margo.

Gerždiniuose – 2/3 margo.

Traidžių pusėn – 3/4 margo.

Prie Pašalpos – 1 5/6 margo.

/219/ Dvaro valakuose – 1 1/2 margo.

Prie Piliakalnio – 2/3 margo.

Už Ventos – 2 2/3 margo.

Už viską reikėtų mokėti 1 kapą ir 40 grašių, bet tik pusę to tuščio sklypo kunigas rugiais užsėjo, o prie Pašalpos grikliais užsėjo Jurgis Rimkaitis. Jis turi mokėti 10 liet. grašių. Mykolas Jurgaitis užsėjo dvaro valakuose, turi mokėti 24 grašius. Už tas žemes priskaičiuota 34 liet. grašiai.

Matiašas Jokaitis turi 1 sklypą.

Sklypas yra 22 rykščių dydžio.

Daržas yra 5 rykščių dydžio.

Už bažnyčios – 3/4 margo.

Gerždiniuose – 2/3 margo.

Traidžių pusėn – $3/4$ margo.

Prie Pašalpos – 1 margą.

Prie Piliakalnio – 1 margą.

Skeibiuose – $2\ 2/3$ margo.

Už viską reikėtų mokėti 1 kapą ir 30 grašių, bet kadangi sklypą tik ką užsėjo, tai šiais metais turi mokėti 27 liet. grašius.

Nekvežiškių yra 1 tuščias sklypas.

Sklypas yra 16 rykščių dydžio.

Daržas yra 9 rykščių dydžio.

Gerždiniuose – $1/2$ margo.

/220/ Prie Pašalpos – $5/6$ margo.

Prie Piliakalnio – $5/6$ margo.

Traidžių pusėn – 1 margą.

Už viską reikėtų mokėti 52 kapas ir 4 grašius činšo, bet viskas buvo neužsėta, tuščia, išskyrus margą prie Pašalpos, kuri avižomis ir rugiais užsėjo Petras Mikutavičius. Jis turi mokėti 24 liet. grašius.

Matis Liumpaitis turi $1\ 1/2$ sklypo.

Sklypas yra 30 rykščių dydžio.

Daržas yra 10 rykščių dydžio.

Už bažnyčios – $2\ 2/3$ margo.

Gerždiniuose – $1\ 1/2$ margo.

Traidžių pusėn – 1 margą.

Prie Piliakalnio – $2\ 1/6$ margo.

Skeibiuose – $2\ 1/2$ margo.

Karčempinigių – 48 grašius.

Už viską moka 3 kapas, 5 grašius ir 2 pinigėlius.

Kristupas Balsys šiais metais turi 1 laisvą sklypą.

Sklypas yra 20 rykščių dydžio.

Daržas yra 5 rykščių dydžio.

Už bažnyčios – $3/4$ margo.

Gerždiniuose – $2/3$ margo.

Traidžiuose – $1\ 1/6$ margo.

Pašalpoje – 1 margą.

Skeibiuose – $2\ 2/3$ margo.

/221/ Už viską reikėtų mokėti 1 kapą, 26 grašius ir 4 pinigėlius činšo, bet kadangi naujai apsigyveno, tai pono seniūno [Žemaitijos] leidimu atleistas nuo visų prievolių iki 1665 metų. Tačiau ant to jo margo prie Pašalpos bakalauras rugius sėjo. Už tai jis turi mokėti dvidešimt liet. grašių.

Matas Rimkaitis turi 1 sklypą.

Sklypas yra 20 rykščių dydžio.

Daržas yra 9 rykščių dydžio.

Traidžių pusėn – 1 1/9 margo.

Prie Pašalpos – 2 1/3 margo.

Dvaro valakuose – 1 marga.

Už viską reikėtų [mokėti] – 1 kapą ir 30 grašių činšo, bet bakalauras užsėjo tik sklypą bei daržą, todėl turi mokėti pusę kapos. Prie Pašalpos gabalą grikiais ir linais užsėjo Melchioras Rimkaitis. Jis turi mokėti 10 liet. grašių. Reikėtų [mokėti] 40 grašių činšo.

Kazimieras Adamaitis turi 1 priimtinį³ sklypą.

Sklypas yra 20 rykščių dydžio.

Moka 20 grašių.

Jonas Albertaitis turi 1 priimtinį sklypą.

Sklypas yra 22 rykščių dydžio.

Moka 22 grašius.

Petras Mikutaitis turi 1 priimtinį sklypą.

Sklypas yra 18 rykščių dydžio.

Moka 18 grašių.

/222/ Andrius Petelčis – bakalauras.

Sklypas yra 18 rykščių dydžio.

Turi 1 1/2 sklypo.

Už bažnyčios – 5/6 margo.

Gerždiniuose – 1 marga.

Prie Pašalpos – 5/6 margo.

Prie Piliakalnio – 1 marga.

Skeibiuose – 2 1/2 margo.

Už viską, be kitų prievolių, kaip bažnyčios tarnas činšo turi mokėti tik 1 kapą, 54 grašius ir 4 pinigėlius.

Jonas Šlabštikaitis turi 1 laisvą sklypą.

Sklypas yra 28 rykščių.

Už bažnyčios – 2 margus.

Gerždiniuose – 1 1/2 margo.

Traidžiuose – 1 5/6 margo.

Pašalpoje – 1 5/6 margo.

Dvaro lauke – 1 marga.

Skeibiuose – 2 1/2 margo.

Už viską reikėtų mokėti 2 kapas, 23 grašius ir 6 pinigėlius, bet kadangi tik dabar tą naują sklypą ir žemę paėmė bei turi statyti, pono seniūno raštu nuo činšo yra atleistas iki 1663 metų. Tada činšą ir kitas prievolės turės mokėti; tačiau kadangi Gerždiniuose Kazimieras Adamaitis jo margus užsėjo rugiais, jis turi mokėti 24 liet. grašius.

³ Priimtinis sklypas – valstiečiui naujai (dažniausiai laikinai) duota įdirbti žemė.

Kristupas Meižys turi 1 tuščią sklypą.
 Sklypas yra 28 rykščių dydžio.
 Reikėtų [mokėti] 28 grašius činšo, bet pusė to sklypo buvo tuščia, o kitą pusę kunigas komendantas užsėjo.

Marekas Joskis turi 1 sklypą.
 Sklypas yra 17 rykščių dydžio.
 Daržas yra 1 1/2 rykštės dydžio.
 Už bažnyčios – 3/4 margo.
 Gerždiniuose – 2/3 margo.
 Traidžiuose – 1 1/2 margo.
 Prie Piliakalnio – 1 margą.
 Skeibiuose – 2 1/2 margo.
 Karčempinigių turi mokėti 48 grašius.
 Iš viso moka 2 kapas, 8 grašius ir 4 pinigėlius.

Magdalena Jodaitienė turi 1 sklypą.
 Sklypas yra 19 rykščių dydžio.
 Dvaro valakuose turi 1 margą.
 Prie Piliakalnio – 5/6 margo.
 Už viską reikėtų mokėti 1 kapą ir 5 grašius činšo, bet kadangi žemė buvo tuščia, o joje užsodino sklypą, turi mokėti 19 liet. grašių.

Jonas Albertaitis turi 1 sklypą.
 Sklypas yra 26 rykščių dydžio.
 Daržas yra 11 1/2 rykštės dydžio.
 /224/ Už bažnyčios – 3 5/6 margo.
 Gerždiniuose – 1 1/2 margo.
 Traidžiuose – 2 1/3 margo.
 Prie Pašalpos – 1 margą.
 Prie Piliakalnio – 1 1/2 margo.
 Skeibiuose – 2 2/3 margo.
 Dvaro lauke – 1 margą.
 Karčempinigių turi mokėti 1 kapą.
 Už viską moka 4 kapas ir 22 grašius činšo.

Galiniškis (kitas) Jonas Etmontaitis turi 1 1/2 tuščio sklypo.
 Gerždiniuose – 1 margą.
 Pašalpoje – 1 2/3 margo.
 Dvaro valakuose – 1 margą.
 Skeibiuose – 2 1/2 margo.
 Sklypas yra 30 rykščių dydžio.
 Už viską reikėtų mokėti 1 kapą ir 54 grašius činšo, bet šiais metais [žemė] buvo tuščia, išskyrus sklypą, kurį užsėjo bakalauras. Jis turi mokėti 20 liet. grašių.

Tomašas Zaleskis turi 1 tuščią sklypą.

Sklypas yra 20 rykščių dydžio.

Daržas yra 12 rykščių dydžio.

Už bažnyčios – 1 1/4 margo.

Gerždiniuose – 1 marga.

/225/ Traidžiuose – 5/6 margo.

Prie Pašalpos – 1/2 margo.

Dvaro valakuose – 1 marga.

Prie Piliakalnio – 1 1/3 margo.

Skeibiuose – 2 1/2 margo.

Už viską turėtų mokėti 1 kapą ir 58 grašius, bet kadangi žemė buvo tuščia, tik prie Pašalpos užsėjo gabalą vasarojumi ir linais, tai šiais metais Petras Mikutaitis turi mokėti 12 liet. grašių.

Grigalius Liumpa turi 1 sklypą.

Sklypas yra 17 1/2 rykštės dydžio.

Daržas yra 11 rykščių dydžio.

Už bažnyčios – 3/4 margo.

Gerždiniuose – 2/3 margo.

Traidžiuose – 1 marga.

Pašalpoje – 1/2 margo.

Piliakalnyje – 3/4 margo.

Skeibiuose – 2 2/3 margo.

Už viską reikėtų mokėti 1 kapą ir 26 grašius, bet kadangi Skeibiuose ir Piliakalnyje nesėjo, turi mokėti 1 kapą.

Augustinaitienė Lakštikaitienė turi 1/2 sklypo.

Sklypas yra 9 1/2 rykštės dydžio.

Gerždiniuose – 1/3 margo.

Traidžiuose – 1/2 margo.

Pašalpoje – 1/4 margo.

/226/ Piliakalnyje – 1/2 margo.

Skeibiuose – 1 1/4 margo.

Už viską reikėtų mokėti 56 grašius, bet turi mokėti tik 30 liet. grašių už sklypus Traidžiuose ir Pašalpoje, kuriuos užsodino.

Jurgis Jacaitis tik šiais metais priėmė 1/2 sklypo.

Sklypas yra 9 1/2 rykštės dydžio.

Daržas yra 6 rykščių dydžio.

Už bažnyčios – 3/4 margo.

Gerždiniuose – 1/3 margo.

Traidžiuose – 1/2 margo.

Pašalpoje – 1/4 margo.

Dvaro lauke – 1 marga.

Prie Piliakalnio – 1/2 margo.

Skeibiuose – 1 1/4 margo.

Už viską reikėtų mokėti 1 kapą be dviejų grašių, bet kadangi tik kelis gabalus užsėjo, o kiti yra tušti, turi mokėti 30 grašių.

Jurgis Rimkaitis turi 1 sklypą.

Sklypas yra 21 rykštės dydžio.

Daržas yra 9 rykščių dydžio.

Už bažnyčios – 2 1/2 margo.

Gerždiniuose – 1 1/3 margo.

/227/ Dvaro lauke – 1 margą.

Piliakalnyje – 1 margą.

Skeibiuose – 2 1/2 margo.

Karčempinigių turi mokėti 48 grašius. Už viską moka 3 kapas ir 21 grašį.

Petras Mikutaitis turi 1/2 sklypo.

Sklypas yra 9 1/2 rykštės dydžio.

Už bažnyčios – 1 1/2 margo.

Gerždiniuose – 1 1/3 margo.

Traidžiuose – 1 1/9 margo.

Prie Pašalpos – 2 margus.

Piliakalnyje – 5/6 margo.

Karčempinigių turi mokėti 48 grašius.

Tas pats P. Mikutaitis prie Piliakalnio turi nemažai kirtimų, kuriuos kaip priešus sau prisiskyrė. Mokesčiai atidėti iki žemių išmatavimo. O dabar turi mokėti 2 kapas ir 16 grašių bei atskirai už pusę Rimkaičio sklypo, iš kurio perėmė 9 1/2 rykštės, turi mokėti 9 1/2 grašio. Už viską turi mokėti 2 kapas ir 25 1/2 grašių.

Naujokas Tomašas Pažardis turi 1 laisvą sklypą.

Sklypas yra 18 1/2 rykštės dydžio.

Daržas yra 9 rykščių dydžio.

Už bažnyčios – 2 2/3 margo.

Gerždiniuose – 3 margus.

Traidžiuose – 1 margą.

/228/ Pašalpoje – 1 1/2 margo.

Dvaro lauke – 1 1/2 margo.

Piliakalnyje – 3/4 margo.

Skeibiuose – 5 margus.

Karčempinigių moka 48 grašius.

Už viską reikėtų mokėti 3 kapas ir 24 grašius, bet šiais metais naujokas pono seniūno raštu buvo atleistas nuo mokesčio. Tačiau kadangi jo sklype ir darže, taip pat dvaro žemėje Augustinas Januševičius sėjo rugius ir vasaroją, jis turi mokėti 52 liet. grašius.

Kazimieras Adamaitis turi 1 sklypą.

Sklypas yra 21 rykštės dydžio.

Už bažnyčios – 2 1/4 margo.

Gerždiniuose – 1 1/2 margo.

Traidžiuose – 1 marga.

Pašalpoje – 1 marga.

Dvaro lauke – 1 marga.

Piliakalnyje – 5/6 margo.

Karčempinigių moka 48 grašius.

Už viską reikėtų mokėti 2 kapas ir 36 grašius, bet kadangi tik dabar naują marga perėmė už bažnyčios ir tik dabar suarė rugiams sėti, turi mokėti 2 kapas ir 12 grašių.

/229/ Mikalojus Januševičius turi 1 sklypą.

Sklypas yra 21 rykštės dydžio.

Už bažnyčios – 3/4 margo.

Gerždiniuose – 2/3 margo.

Traidžiuose – 1 1/3 margo.

Pašalpoje – 1/2 margo.

Dvaro lauke – 2 1/6 margo.

Skeibiuose – 2 2/3 margo.

Karčempinigių moka 48 grašius.

Už viską moka 2 kapas ir 1 grašį.

Augustinas Januševičius turi 1 sklypą.

Sklypas yra 19 1/2 rykštės dydžio.

Gerždiniuose – 1 1/3 margo.

Pašalpoje – 1 1/3 margo.

Dvaro lauke – 1 marga.

Skeibiuose – 2 2/3 margo.

Reikėtų mokėti 1 kapą, 19 grašių ir 4 pinigėlius, bet kaip padegėlis ir dėl to, kad yra vargeta, mokės tik pusę – 40 liet. grašių.

Naujokas Jurgis Strutis turi 1 laisvą sklypą.

Sklypas yra 19 1/2 rykštės dydžio.

Gerždiniuose – 3/4 margo.

/230/ Traidžiuose – 3/4 margo.

Pašalpoje – 1 2/3 margo.

Dvaro lauke – 1 1/2 margo.

Piliakalnyje – 5/6 margo.

Skeibiuose – 2 1/3 margo.

Karčempinigių moka 48 grašius.

Už viską reikėtų mokėti 2 kapas ir 30 grašių, bet pono seniūno raštu atleistas iki kitų metų, tačiau jo sklype sėjo bakalauras, kuris turi mokėti 19 ir 1/2 liet. grašių.

Martynas Mikutaitis turi 1 priimtinią sklypą.

Sklypas yra 19 1/2 rykštės dydžio.

Už bažnyčios – 2 $1/6$ margo.
 Gerždiniuose – 1 $2/3$ margo.
 Traidžiuose – $3/4$ margo.
 Pašalpoje – $1/3$ margo.
 Dvaro lauke – 1 marga.
 Piliakalnyje – $5/6$ margo.
 Skeibiuose – 2 $1/2$ margo.
 Reikėtų mokėti – 1 kapą, 54 grašius ir 4 pinigėlius, bet trijose vietose (Skeibiuose, Pašalpoje ir Gerždiniuose) nesėjo ir pats kamaroje (įnamiu) kitur gyvena, tad už viską, ką sodino, turi mokėti 50 grašių.

/231/ Steponas Rimkaitis turi 1 sklypą.
 Sklypas yra 18 $1/2$ rykštės dydžio.
 Už bažnyčios – 2 $1/3$ margo.
 Gerždiniuose – $2/3$ margo.
 Traidžiuose – 1 $1/9$ margo.
 Pašalpoje – 1 $1/2$ margo.
 Dvaro lauke – 1 marga.
 Piliakalnyje – $5/6$ margo.
 Skeibiuose – 2 $1/2$ margo.
 Karčempinigių moka 48 grašius.
 Už viską moka 3 kapas ir 1 grašį.

Mikalojus Januševičius turi 1 priimtinį sklypą.
 Sklypas yra 16 rykščių dydžio.
 Pašalpoje – 1 marga.
 Dvaro lauke – 1 marga.
 Skeibiuose – 2 $1/2$ margo.
 Už viską moka 1 kapą, 32 grašius ir 4 pinigėlius.

Kazimieras Tomašaitis turi 1 priimtinį sklypą.
 Sklypas yra 16 rykščių dydžio.
 Moka 16 grašių.

/232/ Visi miestiečiai už ganyklą moka 2 kapas ir 40 grašių.

Už pievos užusienį⁴, vadinamą Eglesiu, prieš tai, kai miestiečiai ir kiti ją šienavo bei naudojo, mokėjo 5 kapas ir 40 grašių, bet kadangi dabar joks miestietis nešienavo, išskyrus vaitą Liumpą ir Samuelį Giedraitį, kurie ir savo pievas tik iš dalies šienavo, todėl abu turi sumokėti po kapą. Priskaičiuota 2 kapos. O jeigu jie arba ir kiti miestiečiai norėtų daugiau šienauti, tuomet, atsižvelgę į tai, kad šis užusienis jau krūmais apaugo, ir nei dabar, nei vėliau nebūtų jokios naudos, leidžiame, jog Liumpa su Giedraičiu, tarp savęs tą užusienį pasidaliję, sumokėtų iš viso tris kapas ir dvylika grašių; atsidalijo visi ir turi mokėti.

⁴ *Užusienis* (lenk. *zaścianek*) – natūraliomis ribomis atskirtas žemės gabalas, likęs kaimo žemę išdalinus valakais.

Augustino Januševičiaus pievos pleištas, arba gabalas, už kurį prieš tai mokėta pusė kapos, dabar yra tuščias.

Stanevičiaus margai dvaro lauke, už kuriuos mokėta 32 grašiai, dabar yra tušti.

Turgaus maito (dabar jokių turgų mieste nebūna, išskyrus tas dienas, kai atveža druską parduoti) turi mokėti dvi kapas.

Iš viso iš Papilės miestelio už visus sklypus ir įvairius margus su viskuo grynų grašių šiais metais priskaičiuota 49 kapos, 43 grašiai ir 8 pinigėliai, tai būtų 124 auksinai, 9 grašiai ir 7 pinigėliai.

/233/ Be to, visi miestiečiai privalo duoti jautį arba vietoj jo dvylika kapų pinigais; prieš tai jie dar duodavo šešių gorčių⁵ statinaitę medaus, bet dabar, kai nuskurdo ir miestelis ištuštėjo, nuo medaus [prievolės] Jo malonybės valia yra laisvi.

/235/ Papilės valsčius Dumbrių kaimas

	Sėdimieji ⁶ valakai	Priimtiniai valakai
Ambraziejus Dumbrys	1/2	
Valentas Šušaitis	1/2	
Matiašas Sjušaitis	1/2	
Kristupas Šukis	1/2	
Laurynas Kusaitis	1/3	
Juozapas Spungaitis, naujokas, apsigyveno šiais metais, įsigijęs 1/6 laisvo [valako]	1/6	
Juozapas Puntus Prekšys	1/4	
Lukas Pašakarnaitis	1/4	

Šiame kaime suskaičiuoti 2 5/6 sėdimųjų valakų, už kuriuos reikia mokėti duoklę. Atskirai laisvas naujoko 1/6 paimtas [valakas]. Ganyklų yra 7 valakai ir 20 margų, už kuriuos visas kaimas bendrai moka penkias kapas.

Iš viso iš šio kaimo priskaičiuota 22 kapos činšo.

Tryškių* kaimas

	Sėdimieji valakai	Priimtiniai valakai
Mykolas Liumpa	1/2	
Juozapas Rykšaitis	1/2	
Kristupas Juknaitis	1/2	
Grigas Matutaitis apsigyveno šiais metais, paėmė tuščią žemę. /236/ Jis, kaip naujokas, šiais metais pono seniūno atleistas nuo visų prievolių iki ateinančių 1663 metų.	1/6	1/6

Šiame kaime suskaičiuoti 1 1/2 sėdimųjų valakų, už kuriuos šiais metais reikia mokėti duoklę. Ganyklų yra 9 valakai ir 10 margų, už kuriuos visas kaimas moka 6 kapas. Tuščio [valako]

⁵ *Gorčius* (lenk. *garniec*) – LDK biralų ir skysčių tūrio saikas, lygus 5,6 l.

⁶ *Sėdimieji valakai* – nuo seno valstiečio dirbamas žemės sklypas.

* Inventoriuje parašyta Tryškiai, turi būti Tryškiai.

yra 1/6, kuriame naujokas gabalais sėjo vasaroją, ir šiais metais turi mokėti pusę kapos činšo.

Iš viso iš šio kaimo činšo priskaičiuota 15 kapų 30 grašių.

Jonaičių kaimas

	Sėdimieji valakai	Priimtiniai valakai
Marekas Koveraitis	1/2	
Matiašas Koveraitis	1/2	
Laurynas Koveraitis	1/3	

Šiame kaime suskaičiuota 1 1/3 sėdimųjų valakų, už kuriuos reikia mokėti duoklę. Tuščių valakų yra 2 2/3. Kai kuriuose tuščiuose patys gyventojai įvairiose vietose truputį javų gabalais sėjo. Juos patikrinę, teisingai tokį činšą ir skyrėme.

Marekas Koveraitis už du tuščius užsėtus daržus turi mokėti tris auksinus, Matas Noralaitis už apleistus sklypus turi mokėti vieną liet. kapą.

/237/ Šiame kaime atskirai yra valakas blogos žemės, už kurį visi moka tris kapas.

Atskirai Leplaičiuose yra užsienis ganyklinio valako, kuriame ir pievas iš dalies šienauja. Tą valaką ankstesniais metais naudojo ponas šlėkta Verbickis ir mokėjo už jį 4 kapas. Kadangi jam sunku [išlaikyti] ir jis norėjo išsikelti, ponas seniūnas šiais metais jam leido nemokėti.

Atskirai Pavyslio užusienyje yra vienas valakas, už kurį, kai jis buvo naudojamas, visi mokėjo vieną auksiną; o dabar jis tuščias.

Iš viso iš šio kaimo priskaičiuota 15 kapų 12 grašių činšo.

Mickių kaimas

	Sėdimieji valakai	Priimtiniai valakai
Adomas Andreikaitis	1/3	1/6
Venclovas Vasilkis užusienyje	1/3	

Priskaičiuota 2/3 sėdimąjo valako, už kurį mokama duoklė, ir 1/6 priimtinių valako, už kurį mokamas činšas.

Du tušti valakai, kuriuose kamininkai įvairiose vietose gabalais užsėjo. Tokį činšą privalo mokėti:

Matijašas Laucys už užsėtą tuščią daržą – pusę talerio, Jurgis Vibernaitis už užsėtą tuščią daržą – vieną auksiną, Adomas Šamotuitis už užsėtus apleistus sklypus – vieną kapą. Visas kaimas bendrai naudoja ganyklų ir pievų du valakus, už kuriuos atskirai turi mokėti dvi kapas.

Venclovas Vasilkis turi keturis margus, už kuriuos moka du auksinus. Andrius Liumpa Grigo Valentinaičio užusienyje turi keturis margus, už kuriuos moka trisdešimt liet. grašių.

Iš viso iš šio kaimo priskaičiuota 9 kapos činšo.

Griežlių kaimas

	Sėdimieji valakai	Priimtiniai valakai
Adomas Čiuteikis	2/3 1/6	
Mykolas Vibernis	1/3	1/6
Grigas Drolia	1/4	
Dovydas Laucius, naujai apsigyvenęs, gavo 1/3 sėdimą valaką, pono seniūno raštu iki 1665 metų atleistas nuo kitų prievolių, bet turi mokėti išdui stacijas ir mokesčius.		
Jurgis Zaisas, naujai apsigyvenęs, gavo 1/6 sėdimą [valaką], už priimtą 1/6 [valaką] tokiu pačiu seniūno leidimu naudojasi iki 1665 metų.	1/6	1/6
Juozapas Jurgaitis, kampininkas.		1/6

Šiame kaime suskaičiuota 1 sėdimą valaką, 1/3 margo ir 1/12 rykštės, už kuriuos šiais metais reikia mokėti duoklę.

Priimtinių už činšo mokesčių yra 1/6, laisvo – 2/3 valako.

Tuščių valakų yra 9 3/4, kuriuose įvairūs [žmonės] įvairiose vietose gabalais užsėjo, todėl nurodytą činšą turi mokėti:

Adomas Čiuteikis už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti du auksinus.

Mykolas Vibernis už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti vieną kapą.

Grigas Drolia už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti pusę talerio.

Kampininkas Abraomas Lakštikaitis už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti pusę auksino.

/239/ Juozapas Jurgaitis už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti pusę talerio. Atskirai jis už šeštadalį priimtinių [valaką] turi mokėti kaip ir kiti aukščiau aprašytieji.

Kampininkas Grigas Valentinaitis už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti vieną auksiną.

Kampininkas Sebastijonas Venckaitis už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti pusę auksino.

Jurgis Zaisas už gabalą linais užsėtos apleistos žemės turi mokėti penkis lenkiškuosius grašius.

Kristupas Šukys iš Dumbrių už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti vieną auksiną.

Ambraziejus Puidukėlis už užsėtą tuščią daržą turi mokėti vieną auksiną.

Juozapas Židys už užsėtą tuščią daržą turi mokėti pusę auksino.

Ponas Stanislovas Chmielevskis, šlėkta, už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti du auksinus.

Adomas Čiuteikis su Lauciumi naudojo ir naudojami Urbonaičių užusieniu, už kurių abu turi mokėti pustrėčios kapos.

Už miško ir ganyklinius valakus, kurių yra 10 valakų ir 20 margų, visas kaimas turi mokėti vieną kapą ir dvidešimt liet. grašių.

Šukių užusienis, už kurių prieš tai mokėta kapa, yra tuščias.

Iš viso iš šio kaimo priskaičiuota 20 kapų činšo.

/240/ Rimšių kaimas

	Sėdimieji valakai	Priimtiniai valakai
Jonas Tylenaitis	1/3	1/6
Andrejienė Rimšaitienė	1/3	1/6
Užkuryš Matiašas Genelevičius	1/3	1/6
Tas pats tuščios [žemės], kurią prieš tai turėjo Chmielevskis, už priimtą šiais metais turi.		1/4
Petras Daukšaitis naujai apsigyveno šiais metais, valdo ketvirtadalį sėdimąjį [valaką], užsėtą rugių neturėjo, tik vasarojaus. Činšo šiais metais, be duoklės ir kitų dvaro prievolių, turi mokėti kapą, o kitais metais turės mokėti činšą ir duoklę.	1/4	

Šiame kaime suskaičiuotas sėdimasis valakas, už kurį reikia mokėti duoklę. Priimtino činšinio valako – 3/4.

Tuščių valakų yra 10, kuriuose įvairiose vietose gabalais sėjo įvairūs [žmonės], todėl žemiau išvardintieji činšą turi mokėti:

Ponia Straupienė, šlėkta, už užsėtus apleistus įvairius sklypus turi mokėti tris kapas.

Stanislovas Ripšys iš Dumbrių už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti du auksinus.

Matiašas Genelevičius už užsėtą apleistą Latviškių sklypą turi mokėti vieną auksiną.

Jurgis Rupšaitis iš Tryškių už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti vieną auksiną.

/241/ Stasiulis Repšaitis iš Tryškių už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti pusę auksino.

Andrejienė Rimšaitienė už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti pusę talerio.

Jonas Tylenaitis už užsėtus apleistus įvairius sklypus turi mokėti tris auksinus.

Iš viso iš šio kaimo priskaičiuota 18 kapų ir 6 liet. grašiai činšo.

Traidžių kaimas

	Sėdimieji valakai	Priimtiniai valakai
Laurynas Pilkutaitis naujai apsigyveno, valdo kaip sėdimąjį 1/4 [valaką], o kaip priimtinį irgi 1/4; kadangi tuščiuose sklypuose naujai statėsi, todėl pono seniūno raštu nuo prievolių atleistas iki 1665 metų.	1/4	1/4

Tuščios geresnės žemės yra 1 1/4 valako, kuris buvo gabalais apsėtas, todėl reikiamą činšą turi mokėti:

Petras Mikutaitis, miestietis, už tuščią užsėtą [sklypą] turi mokėti pusę talerio.

Matas Rimkaitis, miestietis, už tuščią užsėtą [sklypą] turi mokėti du auksinus.

Laurynas Pilkutaitis už gabalą vasarajumi užsėtą apleistą [sklypą] turi mokėti pusę auksino.

/242/ Ivanas Povilaitis už užsėto ketvirtį priimtino valako turi mokėti pus-antros kapos.

Jis kartu su Laurynu Pilkutaičiu naudojosi (šienavo) dviem valakais iš dalies blogos ariamos žemės, už kuriuos pagal seną paprotį turi mokėti vieną kapą.

Jis dėl savo skurdo iš pono seniūno gavo teisę turėti tuščią 1/4 [valako] atskirai. Iš viso iš šio kaimo priskaičiuota 4 kapos ir 6 liet. grašiai činšo.

Latvelių kaimas

	Sėdimieji valakai	Priimtiniai valakai
Juozapas Baubluitis	1/2	
Stanislovas Augustaitis	1/2	

Šiame kaime suskaičiuotas sėdimasis valakas, už kurį reikia mokėti duoklę. Tuščių valakų yra 3, kurių keliuose gabaluose truputį sėjo, todėl nurodytą činšą turi mokėti:

Laurynas Pilkutaitis iš Traidžių už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti vieną kapą.

Andrius Liumpa su Juozapu Baubluičiu už užsėtus apleistus sklypus turi mokėti talerį.

Atskirai yra valakas pievų, kurias šienavo Juozas Baubluitis, todėl jis turi mokėti vieną kapą.

/243/ Be to (be kitų pievų tuščiuose sklypuose), yra dar 2 valakai, už kuriuos turi mokėti.

Prie šio kaimo yra šie užusieniai:

Stanevičių užusienis

Samuelis Giedraitis turi 2/3 valako ir 6 margus. Moka už viską, be duoklės ir kitų dvaro prievolių, 6 kapos gryno činšo.

Baublių užusienis

Ivanas Baubluitis turi 1/3 valako. Be duoklės ir kitų dvaro prievolių, gryno činšo moka keturias kapos.

Gedviliškių užusienis

Andrius Liumpa, vaitas, su Andriumi Vasiliu turi 2 valakus ir 26 margus, už kuriuos, be duoklės ir kitų dvaro prievolių, gryno činšo moka aštuonias kapos.

Iš viso iš šio kaimo ir visų užusienių šiais metais činšo priskaičiuota 27 kapos ir 12 grašių.

Kluikiškių kaimas

	Sėdimieji valakai	Priimtiniai valakai
Grigas Vaitiekaitis, naujokas, sėdimosios turi 1/4 [valako], priimtinės irgi 1/4. Šiais metais laisvas nuo činšo.	1/4	1/4
Šiame kaime yra 1 1/2 tuščio valako, kur ponas Nieviarovskis, šlėkta, užsėjo vieną nedidelę lanką linais ir grikliais, todėl jis turi mokėti vieną auksiną.		

Iš viso iš šio kaimo priskaičiuota 24 liet. grašiai.

Meižių užsienis

Šiame užsienyje yra 4 valakai ir 3 1/2 margo. Visą tą žemę turi Kazimieras Lipnickis su broliu naujoku, sėdimųjų yra 1/2 valako. Likę [valakai] yra priimtiniai. Abiems činšo priskaičiuota pusšėštos kapos, bet naujokas šiais metais nuo pusės činšo ir duoklės atleistas.

Iš viso iš šio užsienio mokėti priskaičiuota 2 kapos ir 45 grašiai, duoklės už 1/4 sėdimajo valako.

Naujokas nuo duoklės už 1/4 valako atleistas.

Skabeikių kaimas

	Sėdimieji valakai	Priimtiniai valakai
Jonas Liumpaitis	1/4	1/4
Grigas Vaitekaitis iš Kluikiškių činšą moka su Jokūbu Gudelaičiu.		1/2
Povilas Bielskis, naujai apsigyvenęs, kaip sėdimąjį gavo 1/6 [valako], todėl kaip naujokas iki 1664 metų nuo prievolių atleistas.		

Šiame kaime suskaičiuota sėdimųjų valakų duoklei 1/4, priimtinių – 3/4 valako, už kurių reikia mokėti činšą. Tuščių yra 9 valakai ir 5/6 margo. Už tuos valakus, kurių gabalai buvo apsėti, nurodytą činšą šiais metais turi mokėti:

Jonas Liumpaitis už užsėtą tuščią [sklypą] turi mokėti pusę talerio.

Povilas Bielskis už užsėtą tuščią [sklypą] turi mokėti du auksinus.

/245/ Jokūbas Gudelaitis už užsėtą gabalą tuščiuose [sklypuose] (kurių 1/6 sėdimajo [valako] praeitais metais priėmė ir rugiams suarė) šiais metais turi mokėti pusę talerio.

Tomašas Pažardis, miestietis, už užsėtus tuščius [sklypus] turi mokėti pusę talerio.

Petras Mikutaitis, miestietis, už linais užsėtą gabalą turi mokėti 10 liet. grašių.

Mykolas Jurgaitis, miestietis, už užsėtus tuščius [sklypus] turi mokėti vieną auksiną.

Už pievos užsienį, kurią Liumpa šienavo, jis turi mokėti tris auksinus.

Atskirai šiame kaime yra 5 valakai labai blogos žemės, kuri yra tuščia.

Iš viso iš šio kaimo činšo priskaičiuota 10 kapų ir 22 liet. grašiai.

Šilausių kaimas

	Sėdimieji valakai	Priimtiniai valakai
Motiejus Šliauteraitis	1/3	
Vaitiekus Riminaitis, naujokas, turi 1/6 sėdimajo [valako], priimtinių irgi 1/6. Pono seniūno kvitu atleistas nuo prievolių iki 1664 metų.		

Šiame kaime duoklei suskaičiuota $1/3$ sėdimajo valako ir $9 \frac{1}{3}$ tuščio valako, bet kur gabalais užsėta, nurodytą činšą turės mokėti:

Ponas Nieviardovskis, šlėkta, kuris penkiuose skirtinguose labai gerai patręstuose tuščiuose, savo valia pasirinktuose, sklypuose /246/ suaręs žemę ir sumaišęs įvairių grūdų, užsėjo daugiau negu valaką, pagal teisybę už tuos visus tuščius [sklypus] turi mokėti šešias kapas.

Motiejus Šliauteraitis už gabalą užsėto tuščio [sklypo] turi mokėti šešiolika liet. grašių.

Vaitiekus Riminaitis už užsėtus tuščius [sklypus] turi mokėti pusę kapos.

Kristupas Urbonaitis už užsėtą daržą tuščiuose [sklypuose] turi mokėti šešiolika liet. grašių.

Iš viso iš šio kaimo priskaičiuota 9 kapos ir 2 liet. grašiai činšo.

Vienrunkių kaimas

	Sėdimieji valakai	Priimtiniai valakai
Venclovas Sodaitis	2/3	
Kristupas Sodaitis	2/3	
Marekas Bernotaitis, naujokas, gavo $1/6$ sėdimajo [valako] ir atleistas nuo prievolių iki 1664 metų.		

Šiame kaime duoklei suskaičiuota $1 \frac{1}{3}$ sėdimajo valako. Tuščių yra $2 \frac{2}{3}$, bet tie, kurie, patys po truputį gabalais užsėjo, turi mokėti nurodytą činšą:

Venclovas Sodaitis už užsėtus tuščius [sklypus] turi mokėti tris auksinus.

Kristupas Sodaitis už užsėtus tuščius [sklypus] turi mokėti du auksinus.

Marekas Bernotaitis už užsėtus tuščius [sklypus] turi mokėti pusę talerio.

Atskirai už užsienio aštuonis margus geros ariamos žemės, kurią turi Kristupas Sodaitis, reikia mokėti dvi kapas.

/247/ Atskirai prie to kaimo yra 14 ganyklinių ir miško valakų, už kuriuos anksčiau, kai kaimas buvo pilnas, mokėjo daugiau, bet dabar Sodaičiai moka tik dvi kapas.

Iš viso iš šio kaimo priskaičiuota 14 kapų ir 36 grašiai činšo.

Pragalvojų kaimas

	Sėdimieji valakai	Priimtiniai valakai
Andrius Labutis	1/4	
Jonas Baltutaitis	1/6	1/6
Tomašas Gendvilaitis	1/6	1/6

Šiame kaime duoklei suskaičiuota $1/2$ ir $1/12$ sėdimajo valako. Priimtinių – $1/3$ valako, už kurį reikia mokėti činšą. Tuščių valakų yra 4 ir $1/12$, už kuriuos, kas po truputį užsėjo, nurodytą činšą turi mokėti:

Tomašas Gendvilaitis už užsėtus tuščius [sklypus] turi mokėti tris auksinus.

Wies Progalwie						
Andrzej labutys	-	-	-	-	-	4
Jan Baltutaitys	-	-	-	-	-	6
Thomasz Ein Smilaitys	-	-	-	-	-	6
Czypni wlecy wsi osiadlecy wotolci $\frac{1}{2}$ do dzialka						
Przye mney nagolij Czypasz $\frac{1}{3}$						
Zastych wlok 4 $\frac{1}{2}$ z Nakonnych co po trosie zaseli mairjota						
ci Czypasz talii						
Thomasz Ein Smilaitys zapis uskli zasewane maplaci						
Zlotych trwij						

1662 metų Papilės miestelio bei valsčiaus inventoriaus faksimilės fragmentas

Jonas Baltutaitis už užsėtus linus tuščiuose [sklypuose] turi mokėti aštuonis liet. grašius.

Iš viso iš šio kaimo čišo priskaičiuota 6 kapos ir 50 grašių.

Sąrašas

Už visus sėdimuosius ir priimtinius valakus, užsienius, užsėtus tuščius sklypus ir įvairiu čišu įvertintus, už 1662 metus Papilės valsčiui čišo priskaičiuota 175 kapos ir 5 grašiai.

Miesteliui priskaičiuota – 224 kapos, 48 grašiai ir 8 pinigėliai.

Iš viso priskaičiuota 562 lenkiškųjų auksinų ir 1 grašis.

Sėdimųjų valakų, už kuriuos mokama duoklė, šiais metais yra 12 1/2; už juos priskaičiuota tokia duoklė:

Už keturis valakus – rugių viena Vilniaus statinė, už 12 1/2 valako – 3 1/8 statinės.

Už keturis valakus – miežių tokia pati statinė, už 12 1/2 valako – 3 1/8.

Už kiekvieną valaką – avižų viena solianka⁷, už 12 1/2 valako – 12 1/2.

Kviečių už kiekvieną valaką – 2 soliankos.

Žasų už valaką po vieną, už 12 1/2 valako – 12 1/2.

Vištų už valaką po dvi, už 12 1/2 valako – 25.

Kiaušinių už valaką – dešimt, už 12 1/2 valako – 2/5 kapos.

Be to, kasmet stacijų⁸ visas valsčius turi duoti: vieną nušertą jautį, vieną nušertą meitėlį, medaus statinaitę, sviesto statinaitę (statinaitė turi būti šešių gorčių), žemaitiškų sūrių kapą; arba už visas tas stacijas turi mokėti keturiasdešimt kapų.

/249/ Už pievas tiek miestelyje, tiek kaimuose, kurios kada nors kaip dykros bus išnuomos ir nušienautos, bus imamas atskiras mokestis.

⁷ Solianka – birių produktų matas, truputį daugiau negu 1/8 statinės.

⁸ Stacija – nakvydinimo ir vaišinimo prievolė arba mokestis natūra vietoj nakvydinimo ir vaišinimo.

Papilės valsčius pirmaisiais vokiečių okupacijos 1941-ųjų metų mėnesiais*

Alfredas Rukšėnas

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

Vokiečių okupacijos (1941–1944 metais) laikotarpis – dramatiškas XX a. Lietuvos istorijos puslapis, iki šiol dažnai prieštaringai vertinamas. Suprantama, sovietmečiu šios temos, kaip ir daugelio kitų, nebuvo galima nei tyrinėti, nei objektyviai vertinti.

Prasidėjus Vokietijos–SSRS karui, lietuvių 1940–1941 m. antisovietinė rezistencija pasiekė kulminaciją – 1941 m. birželio 22–27 dienomis krašte kilo Lietuvių aktyvistų fronto (LAF) organizuotas antisovietinis sukilimas nepriklausomybei atkurti. Šis sukilimas į Lietuvos istoriją įėjo kaip Birželio sukilimas. Jo metu buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė, pradėjo ir sunkiomis vokiečių karinės administracijos (1941 m. birželio pabaiga ir liepa) sąlygomis atsikūrė iki 1940 m. birželio 15 d. buvusi administracinė Lietuvos struktūra (apskričių, valsčių ir miestų savivaldybės, policija).

Nacių okupacinė valdžia nepripažino lietuvių nepriklausomybės siekių, juos slopino, žlugdė. Vokiečių represinės struktūros nuo pirmųjų okupacijos dienų pradėjo persekioti ir naikinti mūsų krašto žydus. Šiam tikslui jie pajungė sukilimo metu ir po jo atsikūrusią lietuvių administraciją, jai pavaldžią pagalbinę policiją, lietuviškas karines-policines formuotes, atskirus asmenis. Okupacijos metu buvo nužudyta maždaug apie 200 000 Lietuvos žydų, sunaikinta beveik visa dar XIV a. mūsų krašte įsikūrusi žydų bendruomenė. Vokiečių okupacijos (1941–1944 m.) laikotarpį, jo įvykius – 1941 m. antisovietinį Birželio sukilimą, lietuvių administracijos atsikūrimą, žydų genocidą – bei kitas to meto realijas išsamiai tyrinėjo istorikai Arūnas Bubnys ir Valentinas Brandišauskas¹. Straipsnių šiomis temomis yra paskelbę bei atskirų leidinių išleidę Lietuvos ir užsienio šalių istorikai: Stasys Buchaveckas, Alfonsas Eidintas, Albinas Gražiūnas, Neringa Latvytė-Gustaitienė, Petras Stankeras, Solomonas Atamukas, Rūta Puišytė, Alfredas Rukšėnas, Kurtas Stangas, Joachimas Tau-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2006 04 03.

¹ Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, Vilnius, 1998; Bubnys A. Mažieji Lietuvos žydų getai ir laikinos izoliavimo stovyklos 1941–1943 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*, Vilnius, 2000, p. 151–180; Bubnys A. Holokaustas Lietuvos provincijoje 1941 m.: žydų žudynės Kauno apskrityje, *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 2002, nr. 2(12), p. 81–103; Bubnys A. Holokaustas Lietuvos provincijoje 1941 m.: žydų žudynės Trakų apskrityje, *Voruta*, 2002, lapkr. 9, nr. 21(519); Bubnys A. Lietuvių saugumo policija ir holokaustas, *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 2003, nr. 1(13), p. 22–40; Bubnys A. Kauno ir Vilniaus getų žydų policija (1941–1944 m.), *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 2005, nr. 1(17),

p. 66–86; Bubnys A. Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas, *Šiaulių getas: kalinių sąrašai 1942*, Vilnius, 2002, p. 42–71; Brandišauskas V. *Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940–06 – 1941–09)*, Vilnius, 1996; Brandišauskas V. Lietuvių ir žydų santykiai 1940–1941 metais, *Darbai ir dienos*, Kaunas, 1996, nr. 2(11); Brandišauskas V. Žydų nuosavybės bei turto konfiskavimas ir naikinimas Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais, *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 2002, nr. 2(12), p. 104–113; Brandišauskas V. Žydų turto likimas Antrojo pasaulinio karo metais, *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 2004, nr. 1(15), p. 86–107; Brandišauskas V. Holokaustas Kėdainių apskrityje, *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 2005, nr. 1(17), p. 87–99.

beris, Christophas Dieckmannas ir kt.^{1a} Taip pat yra publikuota minėto laikotarpio tyrinėjimams vertingų archyvinių dokumentų².

Nors yra pasirodžiusių ir pasirodo vis naujų darbų apie 1941 m. Birželio sukilimą, žydų genocidą Lietuvoje, tačiau iki šiol ne visų mūsų krašto vietovių minėti įvykiai yra ištirti arba šie tyrinėjimai nėra pakankamai išsamūs. Straipsnyje, siekiant bent iš dalies užpildyti minėtą istoriografijos spragą, keliami du tikslai. Pirmasis – atskleisti, kas vyko Šiaulių apskrities Papilės valsčiuje 1941 m. Birželio sukilimo metu ir po jo, kokie buvo Papilės partizanų sukilėlių veiksmai prieš vietos sovietų ir komunistų aktyvą, ar bėgdami iš Lietuvos raudonarmiečiai žudė gyventojus, kaip buvo atkuriamos lietuvių valdžios įstaigos. Siekta atsakyti ir į klausimus, kokios vokiečių kariuomenės pajėgos okupavo Papilės valsčių ir kokioms vokiečių okupacinės ir lietuvių valdžios įstaigoms buvo pavaldūs Papilės lietuvių administracijos pareigūnai. Antrasis tikslas – atskleisti Papilės valsčiaus žydų genocido 1941 m. vasarą ir rudenį eigą, pagrindinius organizatorius ir vykdytojus, kitus su žydų žūtimi susijusius klausimus, remiantis žydų genocido eigos minimu laikotarpiu Lietuvoje ypatumais. Įvykiai Papilės valsčiuje pirmaisiais vokiečių okupacijos mėnesiais mažai tyrinėti. Šiaulių apskrities žydų genocidą, kitus su juo susijusius klausimus yra tyrinėjęs istorikas Arūnas Bubnys. Jis yra trumpai apžvelgęs ir įvykius Papilės valsčiuje 1941 m. vasarą ir rudenį³. Žinių apie Papilės žydų istoriją nuo seniausių laikų iki holokausto, apie Papilės žydų žūtį yra pateikęs Mažeikių muziejaus darbuotojas muziejininkas Algimantas Muturas bei Akmenės rajono „Vienybės“ laikraščio redaktorius žurnalistas Leopoldas Rozga⁴. Vertingas yra sociologės Irenos Šutinienės darbas, skirtas gyventojų kolektyvinės atminties apie iki karo Papilėje gyvenusius žydus bei jų žūtį tyrinėjimams. I. Šutinienė rėmėsi sociologinių tyrimų metodologija⁵. Istorikas V. Brandišauskas parengė 1941 m. Birželio sukilimo tyrinėjimams skirtą dokumentų rinkinį. Čia yra publikuoti Papilės NKVD darbuotojo Vlodo Vėžausko prisiminimai apie sovietų valdžios aktyvistų veiksmus prieš Papilės partizanų sukilėlius, patriotiškai nusiteikusius gyventojus⁶. Straipsniui medžiaga buvo

^{1a} Buchaveckas S. Lygumų ir Stačiūnų valsčiai nacių okupacijos metais, *Lygumai. Stačiūnai*, Vilnius, 2001, p. 254–272; Eidintas A. *Lietuvos žydų žudynių byla*, Vilnius, 2001; Eidintas A. *Žydai, lietuviai ir holokaustas*, Vilnius, 2002; Gražiūnas A. *Lietuva dviejų okupacijų replėse*, Vilnius, 1996; Latvytė-Gustaitienė N. *Holokaustas Trakų apskrityje*, Vilnius, 2003; Latvytė-Gustaitienė N. *Holokaustas Trakų apskrityje, Voruta*, 2003, geg. 8, nr. 9(531); Stankeras P. *Lietuvių policija 1941–1944 metais*, Vilnius, 1998; Atamukas S. *Lietuvos žydų kelias. Nuo XIV amžiaus iki XX amžiaus pabaigos*, Vilnius, 1998; Puišytė R. *Holokaustas provincijoje. Jurbarkas (1941 m. birželis – 1941 m. rugsėjis), Lietuvos archyvai. Ką byloja KGB dokumentai*, Vilnius, 1999, nr. 13, p. 77–85; Puišytė R. *Masinės žudynės Lietuvos provincijoje, Žydų muziejus. Almanachas*, Vilnius, 2001, p. 174–201; Rukšėnas A. *Veliuonos valsčiaus žydų genocidas 1941 m., Veliuona*, Vilnius, 2001, p. 264–270; Rukšėnas A. *Veliuonos žydų žūtis 1941 m., Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų darbai*, Vilnius, 2003, nr. 56, p. 39–47; Stang K. *Kollaboration und Massenmord. Die litauische Hilfspolizei, das Rollkommando Hamann und die Ermordung der litauischen Juden*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 1996; Tauber J. Garsden, 24. Juni 1941, *Annaberger Analen*, 1997, nr. 5, p. 117–134; Dieckmann Chr. *Überlegungen zur deutschen Besatzungsherrschaft in Osteuropa 1941–1944: Das Beispiel Litauen*, *Annaberger Analen*, 1997, nr. 5, p. 27–47.

² *Masinės žudynės Lietuvoje (1941–1944) (dokumentų rinkinys)*, Vilnius, 1965, d. 1, 1973, d. 2; Brandišauskas V. *1941 m. Birželio sukilimas (dokumentų rinkinys)*, Vilnius, 2000.

³ Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 42–71.

⁴ Muturas A., Rozga L. *Žydų likimo vingiais, Papilė*, Vilnius, 2004, d. 1, p. 337–345.

⁵ Šutinienė I. *Žydai ir holokaustas Papilės gyventojų atmintyje, Papilė*, Vilnius, 2004, d. 1, p. 345–361.

⁶ Brandišauskas V. *1941 m. Birželio sukilimas*, p. 314–318.

surinkta Lietuvos ypatingajame (anksčiau – KGB) ir Lietuvos centriniame valstybės archyvuose. Pirmajame archyve saugomos baudžiamosios, operatyvinės paieškos bylos asmenų, kurie 1941 m. vasarą ir rudenį buvo Šiaulių apskrities Papilės valsčiaus administracijos pareigūnai, sukilėliai partizanai, pagalbinės policijos nariai. Dalis šių asmenų, vykdydami nacių okupacinės valdžios nurodymus, prisidėjo prie Papilės valsčiaus žydų persekiojimo ir naikinimo. Vertingos ir kitos archyve saugomos bylos. Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomi nacių okupacijos metu mūsų krašte funkcionavusių įvairių lygių lietuvių administracijos įstaigų dokumentai. Svarbūs temos tyrinėjimui Lietuvos generalinės srities Šiaulių apskrities viršininko įstaigos 1941–1944 m. (f. R-1099), Lietuvos generalinės srities vidaus reikalų valdybos, Šiaulių apskrities valsčių savivaldybių 1941–1944 m. (f. 1624) dokumentai.

Papilė ir 1941 metų Birželio sukilimas

Sovietų Sąjungos kariuomenei 1940 m. birželio 15 d. okupavus Lietuvos teritoriją, mūsų kraštas dar tų pačių metų vasarą buvo inkorporuotas į Sovietų Sąjungos sudėtį. Panaikintos buvusios valdžios įstaigos, įvesta sovietinė administracija, kariuomenė reorganizuota į Raudonosios armijos (RA) 29 Šiaulių teritorinį korpusą (ŠTK). Taip pat vyko kultūrinio, ekonominio ir kitų visuomeninio gyvenimo sričių sovietizacija. Nuo pirmųjų okupacijos dienų prasidėjo mūsų krašto gyventojų persekiojimas, represijos. Danutės Jadvygos Veisienės duomenimis, 1941 m. birželio mėn. į Sibirą iš Papilės valsčiaus buvo ištremti 24 žmonės⁷. Šiaulių apskrities NKVD pareigūnai 1941 m. suėmė Papilės gyventoją Praną Šliauterį. Iki okupacijos jis buvo Tautininkų partijos vietos skyriaus sekretorius, Šiaulių sąjungos vietos organizacijos pirmininkas. Baigęs mokytojų seminariją, dirbo Papilėje mokytoju. P. Šliauteris buvo patriotinių nuostatų žmogus, reiškė nepasitenkinimą sovietais. 1940 m. Papilėje įvykusiame mitinge, skirtame Vasario 16-ajai paminėti, P. Šliauteris kalbėjo, kad reikia Lietuvoje neleisti išsigalėti komunizmui. Jam nerimą kėlė Raudonosios armijos dalinių buvimas Lietuvoje. Buvo nepatenkintas, kad SSRS laimėjo karą prieš Suomiją. Sovietų okupacijos metu reiškė nepasitenkinimą, kad atiminėjama žemė. Deja, jo veikloje būta ir antisemitizmo, jam atrodė, kad Lietuvoje išigali žydai. Jam užkliuvo tai, kad marionetinės liaudies vyriausybės sveikatos apsaugos ministru buvo paskirtas žydas Moisiejus Leonas Koganas⁸. Tada ne tik mūsų krašte, bet ir užsienyje formavosi antisovietinės patriotinės organizacijos, raginusios žmones įvairiomis formomis priešintis komunistiniam režimui. Papilės valsčiuje, daugelyje kitų mūsų krašto vietovių, buvo platinami antisovietinio turinio lapeliai. Šiaulių apskrities NKVD skyriaus tardymo grupės pareigūnai mėgino nustatyti šių lapelių platintojus⁹. Antisovietinių lapelių platinimas Papilėje, P. Šliauterio veikla, įvykiai valsčiuje pirmosiomis karo dienomis leidžia teigti, kad Papilės gyventojai 1940–1941 m., kaip ir daugumas kitų Lietuvos gyventojų, siekė nusikratyti sovietų okupacinio režimo ir atkurti nepriklausomybę, valstybingumą. Lietuvių antisovietinei rezistencijai vadovauti ėmėsi Lietuvos pasiuntinio Berlyne Kazio Škirpos iniciatyva 1940 m. lapkričio 17 d. įkurtas Lietuvių aktyvistų frontas. LAF plėnavo Lietuvos nepriklausomybę atkurti

⁷ Veisienė D. J. Tremties Kalvarijos, *Papilė*, Vilnius, 2004, d. 1, p. 389.

⁸ Prano Šliauterio baudžiamoji byla (toliau – b. b.), *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA), f. K-1, ap. 58, b. P-13545, l. 17, 25, 27, 28, 41.

⁹ *Ten pat*, l. 17–21.

pačioje nacistinės Vokietijos ir SSRS karo pradžioje, kraštui sukilus prieš okupacinį sovietų režimą. Pogrindinių organizacijų nariai, lietuviai patriotai rengėsi šiam sukilimui, kaupė ginklus. Panašu, kad tada rengtasi sukilimui ir Papilėje.

Karo išvakarėse palei sovietų okupuotos Lietuvos sieną su Vokietija buvo dislokuotos Šiaurės armijų grupės karinės pajėgos (vadas generolas feldmaršalas Wilhelmas Ritteris von Leebas). Jas sudarė 18-osios ir 16-osios vokiečių armijos, 4-oji tankų grupė. Pagal 1941 m. sausio 31 d. direktyvą, šios armijų grupės tikslas buvo sunaikinti Pabaltijyje priešo karines pajėgas, užimti prie Baltijos esančius uostus, Leningradą ir Kronštata, ir atimti iš rusų laivyno atramines bazes. 18-ąją armiją (vadas gen. plk. Georgas von Kūchleris) sudarė 26, 1, 38 korpusai, sutelkti Klaipėdos ir Tilžės apylinkėse. Armija turėjo veržtis per Žemaitiją Mintaujōs–Rygōs kryptimi. 16-ąją armiją (vadas gen. feldmaršalas Ernstas Buschas) sudarė 10, 28, 2 korpusai. Ji buvo sutelkta Įsruties apylinkėse ir turėjo pulti Kauno–Daugpilio kryptimi. Šių armijų korpusus sudarė atskiros pėstininkų divizijos. 23 korpusas priklausė Šiaurės armijų grupės rezervui. 4-os tankų grupės, kurią sudarė 41 ir 56 tankų korpusai, vadas buvo gen. plk. Erichas Höppneris. Šiaurės armijų grupę rėmė 1-asis oro pajėgų laivynas, kurį sudarė 1-asis aviacijos korpusas bei junginys „Flieger-führer Ostsee“. Per Lietuvos teritoriją Vilniaus–Minsko kryptimi turėjo veržtis ir Centro armijų grupės (vadas gen. feldmaršalas Fedoras von Bockas) keturi korpusai, ir 3-oji tankų grupė¹⁰. Karo išvakarėse Lietuvos teritorija įėjo į Pabaltijo ypatingosios apygardos (vadas gen. plk. F. Kuznecovas) sudėtį. Lietuvos teritorijoje buvo dislokuota 8-oji (vadas gen. mjr. P. Sobenikovas) ir 11-oji (vadas gen. lt. V. Morozovas) sovietų armijos. Apygardai priklausiusi 27-oji armija buvo dislokuota į vakarus nuo Pskovo. Šių pajėgų tikslas buvo ginti Pabaltijo respublikų sienas nuo Vakarų Prūsijos pusės. 11-ajai armijai buvo pavaldus lietuviškasis RA 29 ŠTK. Šios armijos buvo išsidėsčiusios apygardos pasienio ruože, t. y. ties siena su Vokietija. 11-osios armijos karinės pajėgos buvo dislokuotos rytiniame apygardos pasienio ruože, o 8-osios armijos karinės pajėgos (Papilės valsčius buvo 8-osios armijos dislokacijos zonoje, armijos karinės pajėgos buvo išsidėsčiusios pietų, pietvakarių kryptimi nuo valsčiaus) – vakariniame pasienio ruože. Ties Plūnge, Vařniais, truputį į vakarus nuo Šiaulių ir Kelmės, buvo dislokuotas 8-osios armijos 12 motorizuotasis korpusas (vadas gen. mjr. N. M. Šestopalovas), 9 prieštankinė brigada (vadas plk. N. I. Polianskis). Už 12 motorizuotojo korpuso pietų ir pietvakarių kryptimi buvo dislokuoti 10 (vadas gen. mjr. I. F. Nikolajevas, štabas Varniuose) ir 11 (gen. mjr. M. S. Šumilovas, štabas Skaudvilėje) šaulių korpusai. Pasienyje buvo dislokuoti 105-asis (vadas mjr. Bočiarovas, štabas Kretingoje) ir 106-asis (vadas pplk. L. A. Golovkinas, štabas Tauragėje) pasienio būriai¹¹.

1941 m. birželio 22 d., sekmadienį, 3 val. 30 min. Berlyno laiku, nuskam-

¹⁰ *История второй мировой войны 1939–1945*, Москва, 1975, т. 4, с. 22; Škirpa K. *Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti (dokumentinė apžvalga)*, Vašingtonas, 1973, p. 284; Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, p. 69; *Lietuva 1940–1990: Okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005, p. 161–167; 18. Arme, 16. Arme, <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de>.

¹¹ *История второй мировой войны 1939–1945*, с. 26; *Lietuva 1940–1990: Okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005, p. 161–162; *Hitlerinė okupacija Lietuvoje*, Vilnius, 1961, p. 352–356; Группировка войск армий „Север“, 3-й танковой группы армий „Центр“ и Прибалтийского Особого военного округа к вечеру 21 июня 1941 года, <http://rkka.ru/maps/pribovo.jpg>; Хаеш А. Пять дней до оккупации Жеймялиса: 22–26 июня 1941 года, <http://berkovich-zametki.com/2006/Zametki/Nomer1/Haesh1.htm>.

bėjus sutartam slaptažodžiui „Dortmund“, Vokietijos ginkluotosios pajėgos įsiveržė į Sovietų Sąjungos teritoriją – prasidėjo operacija „Barbarosa“. Iš vakarinės Lietuvos, taip pat ir Papilės valsčiaus, Raudonosios armijos pajėgas išstūmė Šiaurės armijų grupės 18-oji armija, vadovaujama generolo pulkininko Georgo von Kuchlerio. Šios armijos 26 korpusą (vadas artilerijos gen. Albertas Wodrigas) sudarė 291-oji (vadas artilerijos gen. Kurtas Herzogas), 61-oji (vadas pėstininkų gen. Siegfriedas Hänicke), 217-oji (vadas gen. ltn. Richardas Baltzeris) pėstininkų divizijos. Armijos 1 korpusą (vadas pėstininkų gen. Kuno von Bothas) sudarė 11-oji (vadas gen. ltn. Herbertas von Böckmannas), 1-oji (vadas Philippas Kleffelis), 21-oji (vadas Otto Sponheimeris) pėstininkų divizijos. 61-oji divizija turėjo užimti Gargždus, veržtis šiaurės rytų kryptimi link Telšių¹². K. Škirpa yra pateikęs žinių apie 18-osios armijos veiksmus Lietuvos teritorijoje 1941 m. birželio pabaigoje. Birželio 22 d. 291-oji divizija dalyvavo kautynėse ties Krėtinga, 61-oji – užėmė nesunaikintą Gargždų tiltą, 11-oji – Žemaičių Naumiestį. Birželio 23 d. 26 korpuso 291-oji divizija didesnę savo pajėgų dalį pastūmėjo iki Skuodo su išmesta pirmyn paslankia rinktine, kuri vakare jau buvo už 20 km nuo Liepajos. Birželio 24 d. rusai surengė priešpuolius silpnais tankų daliniais, bet abu korpusai buvo atremti ir priversti pasitraukti. Birželio 25 d. priešpiet 26 korpuso priekinės dalys puolė į vakarus prie pat Varnių, o 1 korpuso priekinės dalys pasiekė Kelmę. Popiet 26 korpusas tęsė puolimą į šiaurę nuo Biržulio ežero, siekdamas apsupti priešo jėgas į šiaurę nuo Vaiguvos, o 1 korpusas dešiniuoju sparnu judėjo per Kelmę Radviliškio link, o kairiuoju – Šiaulių kryptimi. 11-oji divizija iš Kałtinenų puolė Užvenčio kryptimi, o 21-oji divizija kėlėsi per Dubysą prie Kražaňtės įtakos. Birželio 26 d., oro pajėgų palaikoma, 18-oji armija atstūmė rusų pajėgas toliau į šiaurės rytus, priešas traukėsi visame armijos sektoriuje. 15 val. 30 min. užėmė Šiaulius. Birželio 27 d. pastebėtas didelių priešų jėgų traukimas Rygės kryptimi. 18-oji armija dešiniuoju sparnu žygiavo Klóvainių link, kairiuoju – Jónišio link, kurį užėmė po avangardinių kautynių. Rusų tankų priešpuolis buvo atmuštas. Birželio 28 d. **naktį pusę pirmos 26 korpuso 61-osios divizijos priekinės dalys jau buvo Papilėje**, o 1 korpuso pirmyn išmesta paslankioji rinktinė apie 15 val. pasiekė Bauskę (Latvijoje). 18-oji armija Lietuvą peržygiavo maždaug per 7 dienas¹³. Algirdas Muturas ir Leopoldas Rozga teigia, kad vokiečiai Papilę pasiekė 1941 m. birželio 27 d.¹⁴ NKVD darbuotojo V. Vėžausko atsiminimų duomenimis, birželio 25 d. Papilėje apsistojo besitraukiantys Raudonosios armijos daliniai, o birželio 26 d. pavakare raudonarmiečiai iš miestelio pradėjo trauktis¹⁵. J. Daunys prisimena, kad jis penktadienį (1941 m. birželio 27 d. buvo penktadienis) apie saulės tekėjimą pro areštinės langą pamatęs pilną kiemą raudonarmiečių ir, apsimetęs vėl negyvu, išgulėjo iki birželio 27 nakties. Saulei patekėjus, Papilėje jau buvo vokiečiai¹⁶. Matas Petrauskas mini, kad jis iš Papilės areštinės išsilaužęs birželio 27 d. rytą¹⁷. Birželio 27 d. besitraukiantieji rau-

¹²Tauber J. *Garsden, 24. Juni 1941*, p. 118; 26; Armekorps, 1 Armekorps, 291. Infanterie-Division, 61. Infanterie-Division, 217. Infanterie-Division, 11. Infanterie-Division, 1. Infanterie-Division, 21. Infanterie-Division, <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de>; Bernhard Fischer-Schweder, http://lexikon.freenet.de/Bernhard_Fisher-Schweder.

¹³Škirpa K. *Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti*, p. 286–290.

¹⁴Muturas A., Rozga L. *Žydu likimo vingiais*, p. 343.

¹⁵Brandišauskas V. *1941 m. Birželio sukilimas*, p. 314.

¹⁶Policijos raportai. 1941 m., *LGGRTC Archyvinio vardino skyrius*, p. 104.

¹⁷*Ten pat*, p. 105.

donarmiečiai Pragalvojų miške ties Barvėdžių kaimo palauke nušovė Praną Irnių, Antaną Morkų, Joną Šlaustą¹⁸. Iš šių duomenų panašu, kad vokiečių 18-osios armijos 26 korpuso 61-osios divizijos kariai Papilėje galėjo pasirodyti 1941 m. birželio 27 d. maždaug po pietų. Šie ir K. Škirpos duomenys leidžia daryti išvadą, kad 61-osios divizijos kariai Papilės miestelį užėmė birželio 27 d. antroje dienos pusėje, o visą valsčiaus teritoriją – birželio 28 d. naktį. Karo veiksmų metu Lietuvoje vokiečių 18-oji armija, anot K. Škirpos, neteko 58 karininkų ir 999 kareivių¹⁹.

Vokietijos ginkluotųjų pajėgų vyriausioji vadovybė 1941 m. birželio 6 d. išleido direktyvą dėl elgesio su sovietų karo belaisviais. Direktyva skelbė, kad bolševizmas yra mirtinas nacionalsocialistinės Vokietijos priešas, todėl Raudonosios armijos karo belaisvių atžvilgiu būtinas didelis santūrumas ir griežtas budrumas. Ypač klastingo elgesio reikia tikėtis iš Azijos kilusių karo belaisvių. Vyriausioji kariuomenės vadovybė reikalavo, kad, esant net mažiausiems pasipriešinimo požymiams, ypač energingai ir ryžtingai būtų veikiama prieš kurstytojus bolševikus. Vadovybė reikalavo, kad būtų pašalintas bet koks – aktyvus ir pasyvus – pasipriešinimas. Ši direktyva nepaisė 1929 m. liepos 27 d. Ženevos konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais²⁰. Panašu, kad šia direktyva turėjo vadovautis ir vokiečių 18-osios armijos 26 korpuso 61-osios divizijos karininkai. Autoriaus žiniomis, gautomis iš Naujėsios Akmėnės gyventojų Povilo Tumavičiaus, dalis netoli Papilės miestelio į Rytus besitraukusių raudonarmiečių norėjo pasiduoti vokiečių kariams, bet vienam iš raudonarmiečių nušovus vokiečių kareivį ar karininką, vokiečiai už tai minėtiems raudonarmiečiams tuojau įvykdė egzekuciją. Archyvinė medžiaga rodo, kad vokiečiai iš Papilės į Augustaičių kaimą atvarė daugiau kaip 100 sovietų karo belaisvių ir Jono Kondroto sodyboje buvo įrengta laikina karo belaisvių stovykla. Stovykloje vokiečiai belaisvius iškratydavo, paimdavo dokumentus, pinigus, kitus vertingus daiktus. Po to jie iš stovyklos paimdavo po 4–5 belaisvius, vedavo juos prie Ventos dešiniojo kranto ir ten prie duobių sušaudydavo. Po egzekucijos Jono Kondroto sodyboje vokiečių kariams buvo surengtos vaišės²¹. Šiose vaišėse dalyvavo ir Algirdas Bučikas, egzekucijos pradžioje motociklu atvažiavęs į Augustaičių kaimą. A. Bučikas vokiečių okupacijos (1941–1944 m.) metu buvo vokiečių karinės kontržvalgybos „Abwehrstelle Ostland“ Šiaulių filialo viršininkas, turėjo kapitono laipsnį²². Vėliau gyventojai sušaudytų belaisvių kūnus iškasė, pergabeno į Girėlės mišką ir čia palaidojo²³. Dokumentų rinkinyje „Masinės žudynės Lietuvoje“ nurodyta, kad 1941 m. birželio pabaigoje ties Šiaulių apskrities Augustaičių kaimu prie Ventos dešiniojo kranto buvo sušaudyti 125 sovietų kariai²⁴. 1951 m. spalio 19 d. ekshumacijos akto duomenimis, nužudyta buvo per 126 sovietinius karius²⁵. Tai, kad Papilės valsčių užėmė generolo Siegfriedo Hänickes vadovaujamos 61-osios pėstininkų divizijos karinės pajėgos, leidžia teigti, kad sovietų karo belaisviams eg-

¹⁸ *Ten pat*, p. 103–104.

¹⁹ Škirpa K. *Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti*, p. 297.

²⁰ Hans Buchheim, Martin Broszkat, Hans-Adolf Jacobsen und Helmut Krausnick. *Anatomie des SS-Staates*, München, 1994, p. 468, 511.

²¹ Onos Puskunigienės b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 26740/3, l. 20, 63, 66, 73, 90–91, 95.

²² *Ten pat*, l. 25, 70, 259; Dokumentai apie asmenis, bendradarbiavusius su vokiečiais okupacijos metais, *LYA*, f. K-1, ap. 47, b. 1268, l. 36.

²³ Onos Puskunigienės b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 26740/3, l. 22, 169.

²⁴ *Masinės žudynės Lietuvoje (1941–1944)*, d. 2, p. 404.

²⁵ Onos Puskunigienės b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 26740/3, l. 230.

zekuciją prie Ventos įvykdė būtent šios divizijos kariai. Panašu, kad tie karo belaisviai buvo 8-osios sovietų armijos kariai.

Vokietijos vermachtui stumiant Raudonosios armijos dalinius į Rytus, Šiaulių apskritis ir Papilės valsčius tapo kariuomenės užnugario sritimi (Rückwärtiges Heeresgebiet). Baltijos šalių karinei administracijai vadovavo kariuomenės užnugario srities vadas generolas Karlas von Rogues'as. Lietuvoje buvo įsteigtos dvi karo lauko komendantūros. Vakarinė Lietuvos dalis buvo pavaldi Šiaurės armijų grupės karo lauko komendantūrai Kaune Nr. 821, kuriai vadovavo gen. mjr. Robertas von Pohlis. Rytinę Lietuvą ir Gudijos apskritis užėmė Centro armijų grupės 403-oji apsaugos divizija, vadovaujama Wolfgango von Dittfurht. Vilniuje buvo įsteigta karo lauko komendantūra Nr. 749 (vėliau ji tapo 814-ąja). Šiauliuose veikė karo lauko komendantūra Nr. 819, jai vadovavo Konowskis. Lietuvą valdė karinė administracija iki vokiečių civilinės administracijos įvedimo, t. y. iki 1941 m. liepos 25 d. Taip pat mūsų krašte veikė vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinių grupių A ir B padaliniai. Operatyvinės grupės A padaliniai okupuotose teritorijose paprastai perimdavo vokiečių saugumo policijos ir SD funkcijas. Pvz., SS štandartenfiurerio Karlo Jägerio vadovaujamas 3/A operatyvinis būrys nuo 1941 m. liepos 2 d. perėmė vokiečių saugumo policijos ir SD funkcijas Lietuvoje. Operatyvinės grupės A štabas liepos 2 d. buvo Šiauliuose, šios grupės 2-ojo operatyvinio būrio padalinys taip pat apsistojo Šiauliuose. Tad šis padalinys Šiauliuose irgi turėjo perimti vokiečių saugumo policijos ir SD funkcijas²⁶.

Prasidėjus operacijai „Barbarosa“, mūsų krašte ir kilo LAF organizuotas 1941 m. Birželio sukilimas nepriklausomybei atkurti. Birželio 23 d. Kaune buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė ir sudarytos Lietuvos laikinosios vyriausybės (LLV) sudėtis. Vyriausybė, vadovaujama Juozo Ambrazevičiaus, nuo pirmųjų egzistavimo dienų ėmėsi valstybės atkūrimo darbo. Vietinės apsaugos štabo viršininkas Albertas Zemribas buvo paskirtas LLV ir vermachto vadovybės ryšio karininku, istorikas Zenonas Ivinskis buvo atsakingas už ryšius su kitomis vokiečių įstaigomis²⁷. Įvairiose Lietuvos vietovėse susiformavo partizanų sukilėlių būriai, kurie pradėjo karinius veiksmus prieš vokiečių kariuomenės į rytus stumiamus raudonarmiečius ir buvusią okupacinę sovietų valdžios ir kompartijos aktyvą. Sukilimas apėmė ir Papilės valsčių. Papilėje funkcionavusios sovietų valdžios pareigūnai, komunistai, komjaunuoliai ir kiti sovietiniai aktyvistai nuo pat pirmųjų karo dienų pajuto daugumos vietos gyventojų priešišumą jiems ir sovietiniam režimui. Prieš vietos patriotus jie ėmėsi konkrečių veiksmų. Papilės NKVD darbuotojas Vladas Vėžauskas savo atsiminimuose mini, kad 1941 m. birželio 22 d., klausydamasis radijo, sužinojo prasidėjus karą²⁸. Tai, kad V. Vėžauskas apie karo pradžią išgirdo būtent šią dieną, patvirtina Genovaitės Žukauskienės darbas, skirtas Papilės valsčiaus technikos tyrinėjimams. Autorė teigia, kad Papilės gyventojai apie prasidėjusį karą sužinojo 1941 m. birželio 22 d., klausydamiesi radijo²⁹. V. Vėžauskas atsiminimuose mini, kad tą bir-

²⁶ Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, p. 71, 77; Stankeras P. *Lietuvių policija 1941–1944 metais*, p. 22–23; *Masinės žudynės Lietuvoje (1941–1944)*, d. 1, p. 331; Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 43, 52.

²⁷ Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, p. 23–47; Brandišauskas V. *Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940–06–1941–09)*, p. 24–70, 72–79; Stankeras P. *Lietuvių policija 1941–1944 metais*, p. 13–27.

²⁸ Brandišauskas V. *1941 m. Birželio sukilimas*, p. 314.

²⁹ Žukauskienė G. *Technika ir jos panaudojimas Papilės krašte XX a. pirmoje pusėje, Papilė, Vilnius, 2004, d. 1, p. 673.*

želio 22 d. išgirdo „fašistinę agitaciją“, raginančią lietuvius naikinti komunistus ir žydus ir nurodančią buvusiems valdininkams užimti senąsias savo vietas įstaigose³⁰. Birželio 22 d. per radiją jis galėjo sužinoti apie karo pradžią, tačiau minėtos agitacijos birželio 22 d. išgirsti negalėjo. Vadinamąją „fašistinę agitaciją“ jis greičiausiai išgirdo tik birželio 23 d. Taip teigti leidžia tai, kad Kauno radiofoną 1941 m. birželio 22 d. užėmė J. Rudoko vadovaujamo partizanų būrio nariai, o radiofonas pradėjo veikti tik birželio 23 d. maždaug 9 val. ryto³¹. Tad ir „fašistinę agitaciją“ V. Vėžauskas galėjo išgirsti tik birželio 23 d. V. Vėžauskas atsiminimuose mini, kad birželio 22 d. nuėjo pas Papilės milicijos vadą Edvardą Vaičiulį. Netrukus jie abu nuvyko į įstaigą, iš kur mėgino pasiskambinti į Šiaulius, bet nesėkmingai. Tada sušaukė visą aktyvą, paskirstė sargybas. Aktyvui priklausė J. Martišauskas, J. Šukys, Žilinskas, Sveškus, S. Končius, M. Valantis, A. Soračinskas, K. Kazlauskas, A. Pinskis, M. Lemežonas, J. Jonušas, J. Balčiūnas, V. Revortas, Žukauskas, V. Vėžauskas, A. Viesulas, J. Viesulas, J. Vėžauskas. Vėliau prie jų prisidėjo Domas Gasinas³². Papilės valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas Domas Gasinas (kiti šaltiniai rodo, kad pirmininko pavardė buvo Žąsinas, Sasinas) birželio 22 d., sekmadienio pavakare, atėjo į Papilės gaisrininkų garažą ir įsakė vairuotojui Vladui Abromavičiui paruošti gaisrinės mašinos ir išvairuoti ją iš garažo be visų gesinimo priemonių ir įrankių. Pirmadienį apie pietus mašina turėjo atvažiuoti prie milicijos būstinės, iš kur D. Gasinas su vietos komunistais ir milicininkais turėjo vykti į akcijas prieš lietuvius patriotus³³.

1941 m. birželio 23 d. Papilės valsčiaus Jonaičių kaimo gyventojų Prano Norkaus namuose įvyko visų partizanų sukilėlių slapta susirinkimas. Buvo nutarta pulti Papilės miliciją ir užimti miestelį. Užėmus miestelį buvo ketinama pradėti karo veiksmus prieš besitraukiančius raudonarmiečius³⁴. Panašu, kad Papilėje besiorganizuojantys partizanai mėgino užimti miestelį pačią pirmąją karo dieną. NKVD darbuotojas V. Vėžauskas atsiminimuose rašo:

„... jau 22 d. vakare mus apšaudė banditai. Atsakėme jiems ugnimi, nors buvom labai silpnai ginkluoti – galėjo mus moterys su šluotom paimti. Turėjome penkis medžioklinius šautuvus ir dar vieną šautuvą – namų darbo. Mes, trys milicininkai, – aš, Vaičiulis ir Budrys, – turėjom po 25 šovinius kiekvienas. Visą naktį tęsėsi susišaudymas. Ryto metą mes paskambinome į Šiaulių apskr. miliciją, iš kur mums pažadėjo atvežti ginklų ir šovinių, bet tos pagalbos taip ir nesulaukėm“³⁵.

Susišaudyta su partizanais ir birželio 23 ir 24 d.:

„23 d. vakare banditai, buvę šauliai, vėl ėmė miestelį apšaudyti. Jų puolimą vėl atlaikėme pasinaudodami turimais (iš buožių atimtais) šratais“. „23 ir 24 d. tas susišaudymas tęsėsi ir pasibaigė laikinai tik 24 d. anksti rytą“³⁶.

³⁰ Brandišauskas V. 1941 m. Birželio sukilimas, p. 314.

³¹ Bubnys A. Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944), p. 34; Brandišauskas V. Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940–06 – 1941–09), p. 24–70, 72–79.

³² Brandišauskas V. 1941 m. Birželio sukilimas, p. 314.

³³ Policijos raportai. 1941 m., p. 102.

³⁴ Juozo Nikitaravičiaus b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 2231/3, l. 20.

³⁵ Brandišauskas V. 1941 m. Birželio sukilimas, p. 314.

³⁶ Ten pat.

Konkrečių žinių, kas iki 24 d. ankstauro ryto puolė Papilė, kas jiems konkrečiai vadovavo, autoriui surasti nepavyko.

Papilės valsčiaus Šiaudinės kaimo gyventojai nuo pirmųjų karo dienų irgi aktyviai reagavo į įvykius Lietuvoje. Kaimo gyventojas Juozas Nikitaravičius, 1941 m. birželio 23 d. per radiją išgirdęs, kad Lietuva greit bus išlaisvinta, kad reikia iškelti lietuviškas vėliavas, pasiėmė Trispalvę ir su kitais nuėjo prie stulpo, buvusio netoli girininko Stankaičio namų. Vėliavą iškėlė šio kaimo gyventojas Antanas Rupšys (gim. 1921). Susirinkę kaimo gyventojai sugiedojo tautos himną³⁷. Birželio 24 d. anksti rytą pasibaigus susišaudymui, NKVD darbuotojas V. Vėžauskas iš sovietinių aktyvistų gavo žinią apie įvykius Šiaudinės kaime. Apie tai jis rašo:

„Tą rytą 8 val. gavau žinią iš aktyvistų, kad mūsų valsčiaus Šiaudinės bažnytkaimy susidarė banda, vadovaujama Šiaudinės girininko (pavardės neprisimenu) ir tarnavusio už berną pas tūlą <...>. Tas girininkas laikė mitingus po fašistine trispalve vėliava, reikšdamas savo kalbose džiaugsmą dėl vokiečių įsiveržimo, esą vokiečiai jiems atneša laisvę“³⁸.

Netrukus sovietų aktyvistai sėdo į autosunkvežimą ir atvažiavo į Šiaudinės kaimą. V. Vėžauskas rašo:

„Ten pilnu tempuėjo demonstracija, kurioje kartu su žiūrovais dalyvavo apie 50 žmonių, o aktyvių banditų buvo apie 15. Mes vykome šešiese. Norėjome privažiuoti nepastebimai, bet banditų žvalgyba pastebėjo mus atvažiuojant. Banda išsislapstė po miškus, o jos vadus – girininką ir Rupšį – sulaukėme ir parvežėme į Papilės arešto namus“³⁹.

Suimto girininko pavardė buvo Stankaitis (gim. 1909), jis buvo Šiaudinės kaimo gyventojas, girininkas. Viena jo suėmimo priežasčių buvusi ta, kad jis nepranešęs apie iškeltą tautinę vėliavą⁴⁰. Norėta areštuoti ir Juozą Nikitaravičių, tačiau jis, Kosto Tautkaus išpėtas, pradėjo slapstytis miške ties Ūžpelkių kaimu⁴¹.

Sugrįžęs iš akcijos Šiaudinėje, Papilės sovietų valdžios aktyvas gavo žinių apie įvykius Kruopiuose. Ten partizanai užėmė milicijos įstaigą, išvaikė milicininkus ir pakorė vieną komjaunuolį. V. Vėžauskas paskambino į Kruopių miliciją. Jam telefonu atsakė, kad čia esanti ne milicija, o policija, ir pareiškė, kad jis kalbasi su policijos viršininku. Netrukus sovietų aktyvistai išvyko į akciją. Apie tai V. Vėžauskas rašo:

„Ir vėl sėdomės į sunkvežimą, šį kartą jau 15 žmonių, ir nuvažiuojom į Kruopiūs. Apsiginklavome medžiokliniais šautuvais. Tačiau trūko šautuvo vienam draugui. Žinajome, kad medžioklinį šautuvą turi girininkas Šukys Kinkių k. Pasukome per tą kaimą. Mudu su drg. Gasinu, palikę mašinoje sė-

³⁷ Juozo Nikitaravičiaus b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 2231/3, l. 11, 13–13 ap; *Policijos raportai. 1941 m.*, p. 103.

³⁸ Brandišauskas V. 1941 m. Birželio sukilimas, p. 314–315.

³⁹ *Ten pat*, p. 314–315.

⁴⁰ *Policijos raportai. 1941 m.*, p. 103–104.

⁴¹ Juozo Nikitaravičiaus b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 2231/3, l. 13.

dėti kitus draugus, nuėjome į Šukio ūkį. Įeinamos durys buvo užkabintos. Apėjome aplinkui ir iš kiemo pusės virtuvėje radome vieną moterį bulvės skutant. Paklausėm ją, kur Šukys. Ji mums nė nekalba. Gasinas pastebėjo, kad kažkas slepiasi už tvarto. Abudu ten nubėgom. Į mus ėmė šaudyti iš brauningo. Atsišaudėm. Tai ir buvo ponas banditas Šukys. Jis leidosi bėgti į lauką, mes paskui jį. Pastebėję šį susidūrimą, pribėgo ir pasilikę mašinoje draugai. Tačiau buvo jau per vėlu. Šukys spėjo sprukti į mišką, kur jo neberadom. Vis dėlto spėjome jį sužeisti. Šukio kaimynas, banditas Marcinkus, nespėjo pabėgti. Jį suėmėm besislepiant sode ir parsigabenom į Papilės areštinę⁴².

Stepas Marcinkus (gim. 1916) buvo Kinkių kaimo gyventojas, gyveno pas motiną, ūkininkaitis⁴³. Sugrižęs iš akcijos Kinkiuosė, Papilės sovietų aktyvas gavo žinių, kad Būriškės kaime Daunys organizuoja partizanų būrį⁴⁴. V. Vėžauskas:

„Mes, trylika žmonių, nuvažiovome į Būriškes. Pasidaliję į dvi grupes, mėginome tą bandą apsupti, bet jie, pasinaudodami Ventos upe, pabėgo. Suėmėme ir pargabėnom į Papilės areštinę tik patį Daunį. Jo sėbrus būtų galėję nušauti bėgančius, bet norėjome paimti gyvus“⁴⁵.

Jonas Daunys buvo 45 m. Būriškės gyventojas, ūkininkas. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo viršaičiu, priklausė Šaulių sąjungai ir tautininkams⁴⁶.

Papilės partizanai sukilėliai ketino išvaduoti sovietų aktyvistų areštuotus lietuvius⁴⁷. Partizanai Stepas Gauronskis (gim. 1909) ir Kazys Narštys (gim. 1914) – abu Avizlių kaimo gyventojai, Pranas Jankūnas (gim. 1910 m. Kėdainių apskr., Pėrnaravos vls., Palonių k.), Jonas Petrauskas (gim. 1899 m. Akmenės vls. Lingiškių dvarelyje), Papilės gyventojas, ir kiti 1941 m. birželio 24 d. puolė Papilę ir norėjo išvaduoti Papilės areštiniėje laikytus lietuvius⁴⁸. B. Burauskaitės duomenimis, šiame puolime dalyvavo ir Jonas Butnorius, Juozas Nikiparavičius (greičiausiai – Juozas Nikitaravičius), Vaitkus⁴⁹. V. Vėžauskas apie šį susirėmimą atsiminimuose rašo:

„Vakare vėl prasidėjo miestelio apšaudymas, kuris truko visą naktį. Mes jau visai pradėjome šovinių stokoti. Naktį atbėgo stovėję sargyboje prie tilto komjaunuolis Žukauskas ir pranešė, kad aštuoni ginkluoti vyrai slepiasi krūmokšniuose prie miestelio, bažnyčios kryptim. Leidomės jų gaudyti. Pasidalijome į dvi grupes. Vienai vadovavo Gasinas, kitai grupei – aš. Mums pasisėkė banditus nugalėti. Mums atiteko laimikis: du kariški šautuvai su penkiolika šovinių, vienas „Walteris“ su 12 šovinių ir vienas „Parabellum“ su 10 šovinių. Keturis banditus užmušėm. Tai buvo kultūrtechnikas Jankūnas, buv. girininkijos raštininkas J. Petrauskas, buv. šaulys Gauronskis ir mažžemio sūnus Narštys, savo

⁴²Brandišauskas V. 1941 m. Birželio sukilimas, p. 315.

⁴³Policijos raportai. 1941 m., p. 103.

⁴⁴Brandišauskas V. 1941 m. Birželio sukilimas, p. 315.

⁴⁵Ten pat.

⁴⁶Policijos raportai. 1941 m., p. 102.

⁴⁷Ten pat.

⁴⁸Ten pat, p. 103.

⁴⁹Burauskaitė B. Raudonasis teroras Papilės valsčiuje, Papilė, Vilnius, 2004, d. 1, p. 398.

laiku mėginęs įlįsti į komjaunimo organizaciją. Keturi banditai pabėgo, vėliau gavom žinią, kad ir juos lengvai buvom sužeidę⁵⁰.

Partizanai Stepas Gauronskis, Kazys Narštys, Pranas Jankūnas, Jonas Petrauskas buvo sušaudyti 1941 m. birželio 25 d. rytą Papilėje, Ventos pakrantėje. Juos sušaudė vietos sovietų aktyvistai. Stepas Gauronskis paliko žmoną ir dvi dukteris, Pranas Jankūnas – žmoną ir dukrą⁵¹.

Panašu, kad ši nesėkmė nesumažino Papilės partizanų sukilėlių noro užimti miestelį ir išlaisvinti belaisvių. Kitas partizanų puolimas galėjo įvykti birželio 25 d., tačiau veikiausiai tam sutrukdė besitraukiančios Raudonosios armijos dalinių pasirodymas Papilės miestelyje. V. Vėžauskas rašo:

„Reikia pažymėti, kad jau pasitraukę iš Papilės sužinojom, kad tuo metu, kai sulaukėme Raudonosios armijos besitraukiančių dalinių, miestelį buvo besupą apie 100 banditų. Prieš tokią jėgą nebūtume galėję atsilaikyti. Jei ne Raudonoji armija, tai banditai būtų užvaldę Papilę tokiu pat būdu, kaip tai atsitiko Kruopiuose, Vieکشniuose, Mažeikiuose ir Akmenėje. Vis dėlto mūsų mažytis būrelis ilgai laikėsi prieš skaitlingus ir pavojingus banditus“⁵².

Papilės sovietų aktyvas birželio 25 d., trečiadienį, surengė dar vieną akciją, bet jos metu aukų nebuvo. Jie išvyko į Jakų dvarą, bet ten nesusėmė nė vieno žmogaus. Pasigrobė tik gerą medžioklinį dvivamzdį šautuvą ir krepšį su pinigais. Grįždami į Papilę, sustojo Šiaudinės kaime, įsilaužė į suimtojo Stankaičio butą ir pagrobė girininkijos pinigus. Sugrįžus į Papilę, pabėgo vairuotojas Abromavičius⁵³.

1941 m. birželio 26 d. Papilės sovietų valdžios aktyvistai kartu su raudonarmiečiais įvykdė egzekuciją – Papilės areštinėje sušaudė Stepą Marcinkų, Stankaitį, Antaną Rupšį. Stankaičio žmona liko našlė⁵⁴. Jonui Dauniui pavyko likti gyvam. Apie šį įvykį jis pateikė tokius faktus. Birželio 26 d. jį su kitais keturiais suimtaisiais nuvedė tardyti į Papilės milicijos būstinę. Tardė raudonarmietis ir valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas Domas Gasinas. Po tardymo vėl nuvedė į areštinę. Tos pačios dienos 16 val. milicininkas Eduardas Vaičiulis atidarė areštinės duris ir pašaukė girininką Stankaitį. Jį išvedė ir areštinės duris uždarė. Vos išvedus Stankaitį, gretimame kambaryje trinktelėjo du šūviai, ir tylą. Netrukus Vaičiulis atidarė areštinės duris ir pašaukė Daunį. Eidamas pro virtuvę, Daunys pamatė ten stovintį raudonarmietį, ginkluotą šautuvu su durtuvu. Lygiai taip pat ginkluotas antrasis raudonarmietis stovėjo už durų kambarėlio, kuriame buvo šaudoma. Daunį iš areštinės lydėjo pistoletu ginkluotas politrukas ir čekistas. Kambarėlyje, kuriame buvo šaudoma, J. Daunys pamatė gulintį negyvą girininką Stankaitį, kambarėlis buvo pilnas parako dūmų. Daunį pastatė šiaurinės pusės kampe ir liepė nususukti. Kai nususuko, šovė iš už nugaros. Kas buvo paskui, J. Daunys neprisimena. Penktadienį, te-

⁵⁰Brandišauskas V. 1941 m. Birželio sukilimas, p. 316.

⁵¹Policijos raportai. 1941 m., p. 103; Brandišauskas V. 1941 m. Birželio sukilimas, p. 315–316.

⁵²Brandišauskas V. 1941 m. Birželio sukilimas, p. 317.

⁵³Policijos raportai. 1941 m., p. 102.

⁵⁴Ten pat, p. 103.

kant saulei, jis atsipeikėjo⁵⁵. Pamatė, kad guli kraujo klane tarp Stankaičio, Rupšio ir Marcinkaus lavonų. Kulka jam buvo pataikiusi į kairiąją skruostą ir išėjusi lauk žemiau dešinės ausies. Jis atsisėdo ir pro langą pamatė kiemą, pilną raudonarmiečių. Tada jis vėl atsigulė lyg būtų negyvas. Prie lango priedavo raudonarmiečiai ir sakydavo, kad tai sušaudyti vokiečių partizanai. Po kiek laiko pradėjo priėti ir vietos gyventojai. Vieni apgailėstaudavo, kiti su pasitenkinimu sakė: „*Jei ne mes juos, tai jie mus būtų iššaudę*“. J. Daunys išgulėjo iki penktadienio, t. y. iki birželio 27 d. nakties. Tą naktį šiaip taip atsikėlė, nuėjo į virtuvę, atsigėrė vandens ir grįžo ton pačion vieton. Saulei patekėjus, jis atsisėdo (stovėti negalėjo) ir šildėsi saulėje. Kai išgirdo kažką kiemu einant, tuoj vėl atsigulė. Žmonės, priėję prie lango, pastebėjo, kad sujudėjo jo ranka. Jie ėmė klausti, ar gyvas, sakė, kad čia savi, ne komunistai ir, jeigu gyvas, tegul atsiliepia. Tačiau Daunys nejudėjo. Tik kai pastebėjo vokiečių karius, pasisakė esąs gyvas. Vokiečių kariai ir gyventojai suteikė pirmąją pagalbą, nugabeno į Papilės savivaldybės sekretoriaus Klimo butą, o iš ten antradienį arkliais išvežė į Mažeikių apskrities ligoninę⁵⁶. Gyvas liko ir Matas Petrauskas, 68 m. Papilės gyventojas. Jo sūnų, Joną Petrauską, nužudė birželio 25 d., o tėvą sūnaus žūties dieną uždarė Papilės areštinėje. Suimant buvo labai stipriai sumuštas ir sukruvintas. Būdamas areštinėje matė, kaip birželio 26 d. 16 val. vedė sušaudyti Stankaitį, Daunį, Marcinkų ir Rupšį. Jį paliko areštinėje, iš kurios išsilaužė 27 d. rytą⁵⁷.

Papilės valsčiaus gyventojai lietuviai buvo žudomi ir kitose vietovėse. Ties Barvėdžių kaimo palauke besitraukiantys raudonarmiečiai 1941 m. birželio 27 d. nužudė Antaną Morkų, 29 m. iš Rūdausių kaimo (Kruopių valsčiaus), Joną Šlaustą (gim. 1914 m.) iš Mergeliūčių kaimo, Kruopių girininkijos raštininką⁵⁸. Praną Irnių (59 m. Užsienių kaimo eigulį), ūkininką, turėjusį 13 ha žemės, birželio 27 d. nušovė Pragalvojų miške, apie pusantro kilometro nuo namų. Liko žmona su šešiais vaikais⁵⁹. Augustinas Šliažas (gim. 1916) buvo Rimšių kaimo gyventojas, ūkininkas. Birželio 26 d. apie 19 val. į jo namus atėjo šeši ginkluoti raudonarmiečiai su civiliu Valančiumi. Jie iš A. Šliažo pareikalavo atiduoti ginklus, atėmė dokumentus ir nusivarė Papilės link. Nusivedę už Ventos, nušovė ir subadė durtuvais. Nužudytajam buvo išmušti keturi dantys, durtuvais buvo subadyta krūtinė ir pilvas, peršautas per ranką, kaklą ir šoną. Po to raudonarmiečiai sugrįžo pas Šliažo tėvus. Iš Šliažo tėvo atėmė pinigus ir su žmona nusivarė jį į Papilę prie pašto įstaigos. Bet čia vienas raudonarmietis liepė juos paleisti⁶⁰.

Vokiečių 18-oji armija Šiaulių miestą užėmė 1941 m. birželio 26 d. Žuvo 4 vokiečių kariai, 11 partizanų sukilėlių, 51 civilis. Karo pradžioje Šiauliuose, kaip ir kituose Lietuvos miestuose bei apskrityse, pradėjo veikti Lietuvos aktyvistų frontas. LAF valdybos nariais Šiauliuose tapo J. Vilutis, A. Raulinaitis, V. Pauža, V. Ivanauskas ir P. Juodis. LAF štabui vadovavo kpt. L. Virbickas. Iš pradžių LAF štabas aktyviai kišosi į pareigūnų skyrimo ir valdymo reikalus. Susikūrus lietuvių administracijai, jo vaidmuo sumažėjo. Šiaulių apygardos komisaro H. Geweckes nurodymu 1941 m. rugsėjo 29 d. LAF organizacijos veikla apygardoje buvo sustabdyta⁶¹. Vienas iš LLV tikslų buvo atkurti

⁵⁵ *Ten pat*, p. 104.

⁵⁶ *Ten pat*, p. 105.

⁵⁷ *Ten pat*.

⁵⁸ *Ten pat*, p. 103–104.

⁵⁹ *Ten pat*, p. 103.

⁶⁰ *Ten pat*, p. 104.

⁶¹ Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 42–43.

iki sovietų okupacijos Lietuvoje funkcionavusią administraciją. Į darbą valdžios įstai-gose LLV kvietė sugrįžti ten iki 1940 m. birželio 15 d. dirbusius asmenis. LLV vidaus reikalų ministru buvo paskirtas plk. Jonas Šlepetyš⁶². LLV 1941 m. birželio 24 d. pri-ėmė nutarimą, kuriuo panaikino LSSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo 1940 m. lapkričio 12 d. įsaką dėl vietinių valstybės valdžios organų sudarymo LSSR apskri-tyse, miestuose, valsčiuose, miesteliuose ir apylinkėse. Buvo atkurtas Vietos savival-dybių įstatymo galiojimas⁶³. Šiaulių apskrityje pradėjo atsikurti iki sovietų okupacijos funkcionavusios lietuvių valdžios įstaigos. Nuo 1941 m. birželio 28 d. pradėjo veikti Šiaulių apskrities viršininko įstaiga ir Šiaulių apskrities valdyba. Apskrities viršinin-ku buvo paskirtas Ignas Urbaitis, jo padėjėju – Petras Kutka. Šias pareigas jie pradėjo eiti nuo liepos 1 d. Sekretoriumi buvo paskirtas Vaitiekus Ancevičius. Į tarnautojų sąrašus jis įrašytas nuo liepos 1 d.⁶⁴ 1941 m. rugpjūčio 5 d. I. Urbaitis nustojo eiti apskrities viršininko pareigas, jas perėmė Jonas Noreika⁶⁵. Pirmuoju Šiaulių burmistru buvo Jonas Noreika, nuo liepos 5 d. (kitais duomenimis – nuo liepos 3 d.) burmistro pareigas pradėjo eiti Petras Linkevičius. Jo pavaduotojais buvo paskirti Vaclovas Gedvila ir Antanas Stankus⁶⁶. Apskrities viršininkas I. Urbaitis, burmistras J. Noreika ir kiti parašė kreipimąsi į vokiečių karinės valdžios atstovus. Jame vokiečių kariuome-nę apibūdino kaip mūsų krašto išlaisvintoją nuo bolševikų jungo. Kreipimesi buvo reiškiamas noras bendradarbiauti su vokiečių karine valdžia ekonominiiais, saugumo ir kitais klausimais⁶⁷. Valsčiuose atsikūrė savivaldybės. Žinių, kaip vyko Papilės vals-čiaus savivaldybės atsikūrimas, yra išlikę mažai. Papilės viršaičiu buvo paskirtas Jonas Joniškis, padėjėju jis neturėjo⁶⁸. Taip pat buvo paskirti seniūnai. Šiaudinės kaimo seniūnu tapo Jonas Monkus, Avižlių seniūnu – Pranas Narčius⁶⁹. Istoriko Ričardo Čepo duomenimis, 1935 m. Papilės vals-čiuje buvo 12 seniūnų⁷⁰. Tikriausiai tiek pat seniūnų buvo ir atsikūrusioje Papilės valsčiaus savivaldybėje. Vadinas, savi-valdybėje galėjo dirbti apie 13 žmonių.

Šiaulių apskrityje atsikūrė ir lie-tuvių policinės struktūros. Prie LLV 1941 m. birželio 24 d. atkurtos Vidaus reikalų ministerijos buvo Saugumo, Poli-cijos, Kalėjimų departamentai. 1941 m. liepos mėn. policijoje jau dirbo apie 7 000 tarnautojų. Valstybės saugumo departa-mentas (VSD) buvo centrinė lietuvių sau-gumo policijos (LSP) įstaiga, jam buvo pavaldi ir kriminalinė policija. VSD iš pradžių vadovavo Vytautas Reivytiš, o departamentą reorganizavus į lietuviš-kąjį saugumo ir kriminalinės policijos skyrių – Stasys Čenkus⁷¹. LSP buvo su-skirstyta į 6 apygardas: Kauno, Vilniaus,

⁶² Lietuvos laikinoji vyriausybė. Posėdžių protokolai, Vil-nius, 2001, p. 6.

⁶³ Stankeras P. *Lietuvių policija 1941–1944 metais*, p. 49; Lietuvos ministerių kabineto 1941 m. bir-želio 24 d. nutarimas, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. R-1099, ap. 1, b. 8, l. 3.

⁶⁴ Šiaulių apskrities viršininko 1941 m. liepos 4 d. įsakymas nr. 1, LCVA, f. R-1099, ap. 1, b. 1, l. 7–8; Šiaulių apskrities viršininko 1941 m. liepos 7 d. įsakymas nr. 2, LCVA, f. R-1099, ap. 1, b. 1, l. 8.

⁶⁵ Šiaulių miesto ir apskrities viršininko 1941 m. rug-pjūčio 5 d. įsakymai nr. 7 ir nr. 8, LCVA, f. R-1099, ap. 1, b. 1, l. 107.

⁶⁶ Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žy-dų likimas*, p. 42–43; Šiaulių m. Burmistras, *Tė-vynė*, nr. 1, 1941 m. liepos 6, l. 1.

⁶⁷ Igno Urbaičio ir Juozo Naujalio b. b., LYA, f. K-1, b. P-20125, l. 21.

⁶⁸ Šiaulių apskrities 1941 m. liepos 16 d. valsčių viršaičių, burmistų ir viršaičių padėjėjų sąrašas, LCVA, f. R-1099, ap. 1, b. 2, l. 56; Vinco Vis-kanto ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 1, l. 15.

⁶⁹ Kazio Balčiūno b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-14882, t. 1, l. 77, 83.

⁷⁰ Čepas R. *Papilės valsčiaus savivaldybė 1918–1940 m., Papilė*, Vilnius, 2004, d. 1, l. 290.

⁷¹ Bubnys A. *Lietuvių saugumo policija ir holokaustas*, p. 24–25; Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lie-tuva (1941–1944)*, p. 88–89.

Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės ir Ukmergės. Apygardos buvo suskirstytos į rajonus. Lietuvių saugumo policijos Šiaulių apygardos viršininku buvo Juozas Pakulis, jo pavaduotoju – Stasys Truika. Šiaulių miestas buvo padalytas į du rajonus, o Šiaulių apygarda – į Tauragės, Joniškio, Telšių, Plūngės, Kretingės ir Mažeikių rajonus⁷². Taigi Papilės valsčius buvo pavaldus lietuvių saugumo policijos Šiaulių apygardos viršininko įstaigai.

Policijos departamento vadovu tapo I. Taunys, vėliau – Vytautas Reivytiš⁷³. Atsikūrusios Šiaulių apskrities policijos vado pareigas nuo 1941 m. liepos 1 d. pradėjo eiti nepriklausomos Lietuvos kariuomenės leitenantas Bronius Paliulionis (gim. 1905). Įstaigos raštvedžio pareigas nuo liepos 1 d. pradėjo eiti Normantas Kajetonas⁷⁴. Papilės policijos nuovados viršininku tapo Liudas Giniotis, vėliau – Vincas Viskantas. Nuo 1941 m. rugpjūčio 1 d. Papilės valsčiaus policijos nuovados viršininko pareigas pradėjo eiti Jonas Monkevičius⁷⁵. Papilės policijos 1941 m. rugpjūčio mėn. algalapio duomenimis, nuovadoje dirbo 13 asmenų. Nuovados viršininkas buvo Jonas Monkevičius, o policininkais – Vytautas Vitkevičius, Bronius Ivoškus, Kostas Panuškis, Leonas Vaivada, Kazys Poškus, Adomas Kontautas, Antanas Jauga, Juozas Mokus, Jonas Butnorius, Jonas Rimkus, Antanas Jokubaitis, Liudas Tijūnėlis. Jonas Monkevičius už 1941 m. rugpjūčio mėn. algos gavo 628 rb 50 kp, o dauguma policininkų gavo tik po 427 rb 45 kp atlyginimo; vienam policininkui buvo sumokėta 416 rb 90 kp, dar vienam – 430 rb 60 kp⁷⁶. Beje, ne visi policijos nuovadoje dirbę asmenys buvo etatiniai policininkai. Antanas Jauga tvirtino, kad jis buvo tik pagalbinės policijos narys, o ne etatinis policininkas⁷⁷. Paprastai valsčių policijos nuovadose dirbdavo maždaug po 5 etatinius policininkus.

Partizanų būriai kūrėsi ir vokiečiams jau okupavus Papilės valsčių. Kai neliko raudonarmiečių ir sovietų administracijos, Papilės komendantu tapo Kazys Šniutė (gim. 1897)⁷⁸. K. Šniutė ir Adomas Petrauskas Papilėje formavo partizanų būrį, kurio štabas buvo įsteigtas mokyklos patalpose. Būrio vadu paskirtas nepriklausomos Lietuvos karininkas Vincas Šilkas (gim. 1917)⁷⁹. Baublių kaime buvo suformuotas apie 10 asmenų partizanų būrys. Būriui vadovavo Povilas Zanderzonas. Ginklų gavo iš Papilės policijos nuovados viršininko⁸⁰. Šiaudinės pienuose 1941 m. birželio 28 d. įvyko gyventojų susirinkimas, kurio metu buvo suformuotas partizanų būrys. Vadu buvo paskirtas Vladas Tučinskas. Ginklais būrį aprūpino Papilės policijos nuovada⁸¹. Šių partizanų būrių tikslas buvo suimti buvusius sovietų aktyvistus, nespėjusius pasitraukti raudonarmiečius, eiti sargybas ir t. t. Jie turėjo vykdyti atsikūrusios Papilės valsčiaus lietuvių ad-

⁷²Bubnys A. *Lietuvių saugumo policija ir holokaustas*, p. 25; Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, p. 88–93.

⁷³*Ten pat*, p. 97.

⁷⁴Šiaulių apskrities viršininko 1941 m. liepos 4 d. įsakymas nr. 1, LCVA, f. R-1099, ap. 1, b. 1, l. 7, 11; Stankeras P. *Lietuvių policija 1941–1944 metais*, p. 249–250.

⁷⁵Vinco Viskanto ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 1, l. 15, 25–27, t. 3, l. 216, t. 5, l. 185–186.

⁷⁶*Ten pat*, t. 5, l. 91–92; Šiaulių apskrities policija. Papilės nuovados tarnautojų algų lapas, LCVA, f. R-719, ap. 1, b. 65, l. 1.

⁷⁷Antano Jaugos ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 2, l. 27, 31.

⁷⁸*Ten pat*, t. 1, l. 15, 25–27, t. 5, l. 127.

⁷⁹*Ten pat*, t. 1, l. 15, t. 2, l. 30, t. 5, l. 184; Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 62–63.

⁸⁰Vinco Viskanto ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 4, l. 12; Povilo Zandersono b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-1554, l. 12, 19–20.

⁸¹Juozo Nikitaravičiaus b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 2231/3, l. 11, 14.

ministracijos pareigūnų nurodymus. Baublių kaimo partizanai vykdė Papilės policijos nuovados viršininko nurodymus⁸². Panašu, kad dalis šiems būriams priklausiusių partizanų sukilimo metu galėjo būti karinių veiksmų prieš Papilės sovietų aktyvą dalyviai. Pvz., Šiaudinės kaime veikusio partizanų būrio narys Juozas Nikitaravičius 1941 m. birželio 23 d. dalyvavo Papilės valsčiaus Jonaičių kaimo gyventojų P. Norkaus namuose vykusiame partizanų slaptame susirinkime, birželio 24 d. su kitais partizanais sukilėliais puolė Papilę⁸³.

Netrukus Papilėje veikę partizanų būriai buvo reorganizuoti į pagalbinę policiją ir tapo pavaldūs Papilės policijos nuovados viršininkui. Šiaulių apskrities viršininkas 1941 m. liepos 13 d. išleido įsakymą, kuriame sakoma, kad saugumui ir rimčiai palaikyti apskrityje vien policijos pajėgų neužtenka. Sėkmingai kovai su banditizmu savanoriškais pagrindais steigama pagalbinė policija, priklausanti Šiaulių apskrities policijos vadui. Jos paskirtis – talkininkauti policijai. Pagalbinei policijai veikimo užduotis duoda ir veiksmams vadovauja policijos nuovados viršininkas. Pagalbinės policijos būriai organizuojami visuose Šiaulių apskrities valsčiuose, būrių vadus skiria Šiaulių apskrities policijos vadas. Pagalbinės policijos būriai valsčiuose organizuojami iš šaulių, partizanų, vietos gyventojų. Pagalbinės policijos vadas vykdo policijos nuovados viršininko įsakymus ir reikalavimus⁸⁴.

Pagal LSSR KGB Tardymo skyriaus tardytojo vyr. ltn. Rimkaus sudarytus sąrašus, tiriant po karo teisto buvusio policijos nuovados viršininko V. Viskanto ir kitų asmenų bylas, vokiečių okupacijos pradžioje Papilės valsčiuje buvo maždaug 85 policininkai ir pagalbinės policijos nariai⁸⁵. Šiuose sąrašuose tardytojas Rimkus nemini 5 asmenų, vokiečių okupacijos laikotarpiu buvusių policininkais, pagalbinės policijos nariais, kurių baudžiamosios bylos tyrimui vykstant buvo sudaryti sąrašai. Būtų galima teigti, kad policininkų ir pagalbinės policijos narių Papilės valsčiuje būta apie 90. Tad valsčiaus savivaldybės, policijos nuovados pareigūnų kartu su pagalbinės policijos nariais galėjo būti apie 100 žmonių.

Sukilimo metu ir po jo Papilėje atsikūrusios lietuvių valdžios įstaigos (savivaldybė, policijos nuovada) buvo pavaldžios Šiaulių apskrities viršininkui, Šiaulių apskrities policijos vadui, lietuvių saugumo policijos Šiaulių apygardos įstaigai. Šios įstaigos savo ruožtu buvo pavaldžios LLV. LLV, Šiaulių apskrities lietuvių valdžios įstaigos nuo 1941 m. birželio pabaigos iki liepos pabaigos buvo pavaldžios vokiečių karinei administracijai. Panašu, kad Šiaulių apskrities ir ją sudarančių valsčių lietuvių administracijos pareigūnai, be pavaldumo LLV, buvo pavaldūs ir Šiauliuose veikusiai karo lauko komendantūrai Nr. 819, kuriai vadovavo Konowskis. Istorikas Arūnas Bubnys pastebi, kad lietuvių saugumo policija buvo pavaldi vokiečių saugumo policijai ir SD⁸⁶. Galima teigti, kad lietuvių saugumo policijos Šiaulių apygardos pareigūnai vokiečių karinės administracijos laikotarpiu buvo pavaldūs 2/A operatyvinio būrio padalinii Šiau-

⁸² *Ten pat*, l. 11ap; Vinco Viskanto ir kt. asmenų bylos, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 1, l. 30, t. 2, l. 15, t. 4, l. 12; Povilo Zandersono b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-1554, l. 12, 19–20, 22.

⁸³ Juozo Nikitaravičiaus b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 2231/3, l. 20; *Policijos raportai. 1941 m.*, p. 102–103; Burauskaitė B. Raudonasis teroras Papilės valsčiuje, *Papilė*, Vilnius, 2004, d. 1, p. 398.

⁸⁴ Šiaulių apskrities viršininko 1941 m. liepos 13 d. įsakymas nr. 3, *LCVA*, f. R-1099, ap. 1, b. 1, l. 33.

⁸⁵ Vinco Viskanto ir kt. asmenų b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 5, l. 177–186.

⁸⁶ Bubnys A. *Lietuvių saugumo policija ir holokaustas*, p. 24.

liuose, kuris čia atliko vokiečių saugumo policijos ir SD funkcijas. Pareigūnai privalėjo vykdyti šios įstaigos nurodymus.

Nacistinės Vokietijos kancleris Adolfas Hitleris 1941 m. liepos 17 d. įsaku paskelbė, kad iš buvusių Lietuvos, Latvijos, Estijos valstybių ir Gudijos žemių yra sudaromas Rytų krašto (Ostlando) reicho komisariatas. Ostlando reicho komisaru paskiriamas SA obergruppenfiureris Heinrichas Lohsė, kuris reicho okupuotų kraštų ministro Alfredo Rosenbergo nurodymu 1941 m. liepos 25 d. perėmė Ostlando valdymą. Lietuvos generalinės srities komisaru tapo Adrianas Theodoras von Rentelnas. Lietuvos generalinė sritis buvo suskirstyta į keturias kaimų – Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio, bei dvi miestų – Vilniaus ir Kauno – apygardas, kurias valdė apygardų komisarai. Šiaulių apygardos komisaru buvo paskirtas Hansas Gewecke⁸⁷. Įvedus civilinį valdymą, vokiečiams LLV tapo nebereikalinga. A. T. von Rentelnas 1941 m. rugpjūčio 5 d. susitiko su LLV nariais ir pareiškė, kad jis perėmė buvusios Lietuvos valstybės civilinę administraciją ir ją, kaip ministrų, darbas yra baigtas. Pranešė, kad yra paskirti patikimieji ir patarėjai – komisariniai generaliniai tarėjai, o Lietuvos valstybės reikalai bus tvarkomi pasibaigus karui⁸⁸. Tai reiškė, kad lietuvių antisovietinė 1940–1941 m. rezistencija baigėsi nesėkme – nepriklausomybė nebuvo atkurta. 1941 m. Birželio sukilimo metu ir po jo, t. y. vokiečių karinės administracijos laikotarpiu (1941 m. birželio pabaiga ir liepa), atsikūrusioms lietuvių valdžios įstaigoms nebuvo lemta tapti nepriklausomos Lietuvos valstybės valdžios įstaigomis. A. T. von Rentelno įstaigai tapo pavaldūs apskričių viršininkai. Generalinis komisaras, atsižvelgdamas į apygardų komisarų ir pirmojo generalinio tarėjo nuomonę, skirdavo arba atšaukdavo iš pareigų apskričių viršininkus⁸⁹.

Įvedus civilinį valdymą, Papilės valsčiaus lietuvių valdžios įstaigos buvo pavaldžios Šiaulių apskrities policijos vadui, Šiaulių apskrities viršininkui, LSP Šiaulių apygardai. Šiaulių apskrities viršininkas buvo pavaldus H. Gewecke, o šis – A. T. von Rentelniui. Be Ostlando reicho komisariato civilinės valdžios įstaigų, veikė aukštesniojo SS ir policijos vado (SS obergruppenfiureris Friedrichas Jeckelnas) institucija. F. Jeckelniui buvo pavaldūs generalinių sričių SS ir policijos vadai. Lietuvos SS ir policijos vadu buvo SS brigadefiureris ir policijos generolas majoras Lucianas Wysockis. Nuo 1941 m. rugsėjo 14 d. visa Lietuvos generalinės srities policija buvo perduota L. Wysockiui. Jis policiją valdė per vokiečių tvarkos (viešosios) policijos vadą Lietuvoje policijos majorą A. Engeli, kuriam pavaldi buvo visa (vokiečių ir lietuvių) Lietuvos generalinės srities uniformuota tvarkos policija. Lietuvių viešąją policiją sudarė: a) miestų nuovadų policija; b) apskričių ir valsčių policijos nuovados; c) savisaugos (pagalbinės policijos) daliniai⁹⁰. L. Wysockis 1941 m. rugsėjo 25 d. išleido potvarkį, kad visa lietuvių policija drausmės, valdymo bei kompleksavimo atžvilgiais, išskyrus ūkio reikalus, yra paimama iš apskričių viršininkų pavaldumo ir pereina SS ir policijos vado žinion⁹¹. Išeitu, kad Papilės valsčiaus policijos nuovada buvo pavaldi Šiaulių apskrities policijos vadui, šis –

⁸⁷ Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, p. 139–141.

⁸⁸ *Ten pat*, p. 56–57, 507–509.

⁸⁹ *Ten pat*, p. 61.

⁹⁰ Stankeras P. *Lietuvių policija 1941–1944 metais*, p. 58; Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, p. 86.

⁹¹ Stankeras P. Aukščiausioji vokiečių SS ir policijos vadovybė Lietuvos generalinėje srityje 1941–1944 m., *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 2001, nr. 2(10), p. 22.

A. Engeliui, o A. Engelis – Lucianui Wysockiui. Ostlando reicho komisariate buvo ir vokiečių saugumo policijos, ir SD institucija su būstine Rygoje, kuriai vadovavo SS brigadefiureris W. Stahleckeris. W. Stahleckeriui buvo pavaldus Lietuvos vokiečių saugumo policijos ir SD vadas SS štandartenfiureris Karlas Jägeris bei SS šturbanfiurerio Rudolfo Batzo vadovaujamas 2/A operatyvinis būrys, kurio vienas padalinys Šiauliuose vykdė vokiečių saugumo policijos ir SD funkcijas. 2/A operatyvinio būrio padalinys iki 1941 m. spalio 2 d. veikė Šiaulių apskrityje, po to apskritis perėjo vokiečių saugumo policijos ir SD 3/A operatyvinio būrio vado K. Jägerio žinion. Panaikinus Lietuvos laikinąją vyriausybę, VSD buvo pavadintas Lietuviškuoju saugumo policijos skyriumi prie vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje. Civilinės administracijos laikotarpiu, kaip ir esant vokiečių karinei administracijai, LSP buvo pavaldi vokiečių saugumo policijai ir SD⁹². Taigi galima teigti, kad LSP Šiaulių apygardos pareigūnai civilinės administracijos laikotarpiu buvo pavaldūs 2/A operatyvinio būrio padaliniui, o nuo spalio 2 d. – 3/A operatyviniam būriui. Pareigūnai privalėjo vykdyti šių vokiečių represinių struktūrų nurodymus.

Papilės žydų genocidas 1941 metų vasarą ir rudenį

Šiaulių mieste 1939 m., anot Leibo Lipšico, gyveno apie 8 000–8 500 žydų⁹³. Šiaulių apskrityje, be Šiaulių miesto, 1923 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, gyveno 8 161 žydas⁹⁴. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Papilėje gyveno gausi žydų bendruomenė. 1897 m. miestelyje buvo 1 877 gyventojai, iš jų 965 žydai. Kiti duomenys teigia, kad žydų būta per 1 000. Papilėje buvo keletas *chederių* (pradinių religijos mokyklų), *ješiva* (aukštesnioji religijos mokykla). Caro valdžia 1915 m. Papilės žydus ištrėmė į Rusijos gilumą. Valdžia baiminosi, kad žydai išduos karines paslaptis ir talkininkaus vokiečiams. Po karo tik maždaug penktadalis žydų sugrįžo į Papilę. 1923 m. Papilės valsčiuje gyveno 257 žydai (116 vyrų ir 141 moteris). Tarpukariu nemažai žydų emigravo į Pietų Afriką, Palestiną. Papilėniškiai žydai vertėsi prekyba ir aptarnavimo verslais, kai kurie eksportavo į Vokietiją medieną ir linus. Čia buvo įsteigtas „Žydų liaudies bankas“, steigėjai buvo 82 žmonės. Miestelyje buvo sinagoga, dvasiniais žydų reikalais rūpinosi rabinai, veikė žydų biblioteka. Papilės žydų bendruomenė išugdė ir žymių žmonių, inteligentų. Garsusis kalbininkas Chackelis Lemchenas (1904–2001 m.) buvo kilęs iš Papilės. Papilės žydai gyveno gan uždara gyvenimą⁹⁵. Panašu, kad prieš vokiečių okupaciją Papilėje gyveno apie 151 žydas. Taip teigti leidžia šie konkretūs faktai. Prasidėjus vokiečių okupacijai, į Šiaudinės ir Kalniškių kaimuose įrengtą žydų getą buvo suvaryta iš viso 150 žydų vyrų, moterų ir vaikų⁹⁶. Algimanto Murturo ir Leopoldo Rozgos duomenimis,

⁹²Stankeras P. *Lietuvių policija 1941–1944 metais*, p. 203; Krausnick H. *Hitlers Einsatzgruppen. Die Truppen des Weltanschauungskrieges 1938–1942*, Frankfurt am Main, 1993, p. 361; Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, p. 71, 77; Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 43, 52; Bubnys A. *Lietuvių saugumo policija ir holokaustas*, p. 24–25.

⁹³Lipšicas L. *Šiaulių getas, 1941 m. liepos 18 – 1944 m. liepos 24, Šiaulių getas: kalinių sąrašai 1942*, Vilnius, 2002, p. 10.

⁹⁴Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 51.

⁹⁵*Ten pat*, p. 62; Muturas A., Rozga L. *Žydų likimo vingiais, Šutinienė I. Žydai ir holokaustas Papilės gyventojų atmintyje, Papilė*, Vilnius, 2004, d. 1, p. 338–342, 347–348.

⁹⁶Kazio Milevičiaus b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 8089/3, l. 16.

miestelio turgavietėje buvo nužudytas rabinas R. Abraham–Hacben Levinas⁹⁷. Tikėtina, kad Papilėje žydų iki holokausto galėjo būti ir daugiau. Dalis žydų, prasidejęs karui, galėjo suspėti pasitraukti į Rytus. Duomenų, patvirtinančių šią prielaidą, straipsnio autoriui surasti nepavyko.

Terminas holokaustas (lot. *holocaustum* – sudeginta auka < gr. *Holos* – visas + *kaustos* – degantis) paprastai suprantamas kaip Trečiojo reicho nacionalsocialistų režimo vykdytas žydų persekiojimas ir naikinimas Vokietijoje ir jos okupuotose valstybėse⁹⁸. Žymus holokausto tyrinėtojas Raulis Hilbergas teigia, kad į žydų persekiojimą ir naikinimą Vokietijoje ir jos okupuotose teritorijose buvo įtrauktos įvairios vokiečių visuomeninio gyvenimo jėgos – valstybės valdymo aparatas, armija, verslo struktūros, partija ir kt. Jis pateikia svarbiausių, naikinimą vykdžiusių vokiškų organizacijų sąrašą, apibūdina jų funkcijas šiame procese. R. Hilbergas akcentuoja, kad šios organizacijos buvo atsakingos už tam tikrą žydų naikinimo proceso lygmenį⁹⁹. Izraelio istorikas Icchakas Aradas, kalbėdamas apie holokausto Sovietų Sąjungoje ypatybes, skiria tris faktorius: vokiškąjį, vietinį ir žydiškąjį. Vokiškasis – tai nacių okupacinės valdžios įstaigos, vykdžiusios žydų genocidą; vietinis – tai vietinių ne žydų tautybės gyventojų santykis su žydų genocidu ir reakcija į jį; žydiškasis – žydai, genocido aukos¹⁰⁰. Lietuvos žydų persekiojimą ir naikinimą organizavusias ir vykdžiusias socialines jėgas galima sąlygiškai suskirstyti į dvi grupes: vokiškas ir lietuviškas. Vokiškos socialinės jėgos buvo šios: 1) vokiečių karinė administracija (1941 m. birželio pabaiga ir liepa); 2) vokiečių civilinis valdymas (nuo 1941 m. liepos pabaigos); 3) vokiečių saugumo policija ir SD. Lietuviškos socialinės jėgos, pavaldžios vokiškosioms, buvo šios: 1) 1941 m. Birželio sukilimo metu ir po jo atsikūrusios įvairių lygių lietuvių valdžios įstaigos; 2) pagalbinė policija, kurios nariais tapo dalis partizanų sukilėlių, buvę nepriklausomos Lietuvos organizacijų nariai, patriotiškai nusiteikę lietuviai, kiti asmenys; 3) lietuviškos karinės-policinės formuotės, atsiradusios iš lietuvių antisovietinės rezistencijos siekių – atkurti kariuomenę, noro turėti ginkluotąsias pajėgas ir Trečiojo reicho vadovybės tikslo užimtose Sovietų Sąjungos teritorijose iš vietos gyventojų formuoti policijos batalionus.

Lietuvos žydų naikinimo vokiečių karinės administracijos (1941 m. birželio pabaiga ir liepa) laikotarpiu ypatumai

Nacstinės Vokietijos kancleris Adolfas Hitleris 1941 m. kovo mėn. susitikime su karinių pajėgų ir partijos vadovybe artėjantį karą su Sovietų Sąjunga apibūdino kaip dviejų priešiškų pasaulėžiūrų susidūrimą. Buvo pasakyta, kad karo metu turės

⁹⁷Muturas A, Rozga L. *Žydų likimo vingiais*, p. 343.

⁹⁸Friedemann Bedürftig. *Lexikon III Reich*, Hamburg, 1994, p. 186; *Enzyklopädie des Holocaust. Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden*, Berlin, 1993, Bd. 1, p. IX; *Brockhaus Enzyklopädie*, Mannheim, 1989, Bd. 10, p. 191; James Taylor and Warren Shaw. *A dictionary of the third Reich*, London, Glasgow, Toronto, Sydney, 1985, p. 167; *Энциклопедия третьего рейха*, Москва,

1996, c. 498; *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2005, t. 7, l. 628.

⁹⁹Hilbergas R. *Nusikaltėliai, aukos, stebėtojai. Žydų tragedija 1933–1945*, Vilnius, 1999, p. 34–40.

¹⁰⁰Ицхак Арад. *Уникальные черты Холокоста на территории СССР, Тень Холокоста. Материалы международного симпозиума „Уроки Холокоста и современная Россия“*, Москва 4–7 Мая 1997 г., Москва, 1998, c. 29.

būti sunaikinta rusų valstybės vadovybė, žydų-bolševikų inteligentija. Šios užduotys esančios tokios sudėtingos, kad jų įvykdymo negalima reikalauti iš kariuomenės. A. Hitleris reikalavo okupuotose teritorijose kuo greičiau įvesti politinį valdymą. Šias ideologinio karo užduotis kariuomenės operacijų srityje turėjo įgyvendinti SS ir saugumo policijos organai¹⁰¹. SS ir policijos vadui Heinrichui Himmleriui buvo pavaldi Vyriausioji reicho saugumo valdyba (*Reichssicherheitshauptamt, RSHA*), įsteigta 1939 m. rugsėjo 27 d. Ji suvienijo valstybinę (vokiečių saugumo policija, gestapas) ir partinę (*Sicherheitsdienst, SD*) saugumo tarnybas. Šiai valdybai vadovavo Reinhardas Heydrichas. Jis oficialiai buvo vadinamas vokiečių saugumo policijos ir SD vadu. Dar 1941 m. kovo mėn. R. Heydrichas valdybos pareigūnus informavo, kad, prasidėjus karui su Sovietų Sąjunga, reikės operatyvių grupių. RSHA I valdybos (personalo valdyba) viršininkui Bruno Streckenbachui buvo pavesta pasirūpinti operatyvinių būrių personalo paskyrimu. Būrių vadai buvo skiriami daugiausia iš RSHA dirbusių asmenų. Operatyvinės grupės buvo formuojamos pasienio policijos mokykloje Pretzsch mieste prie Elbės, policijos mokyklos vadovui Tummleriui pavesti grupių vadų lavinimo reikalai. Buvo suformuotos keturios vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinės grupės – A, B, C, D. Operatyvinė grupė A buvo priskirta Šiaurės armijų grupei, B – Centro armijų grupei, D – Pietų armijų grupei, D – specialiai 11-ajai vokiečių armijai. Operatyvinę grupę A (vadas SS brigadenfiureris Walteris Stahleckeris), kuri turėjo veikti Baltijos šalyse, sudarė 2-asis ir 3-iasis operatyviniai būriai (*Einsatzkommandos*) ir 1a bei 1b ypatingieji būriai (*Sonderkommandos*). Operatyvinės grupės A 3-iojo operatyvinio būrio vadu paskirtas SS štandartenfiureris Karlas Jägeris, 2-ojo operatyvinio būrio vadu tapo SS šturbanfiureris Rudolfas Batzas. Operatyvinė grupė A buvo pati didžiausia, jai priklausė apie 990 asmenų¹⁰². Prieš prasidedant operacijai „Barbarosa“, operatyvinių grupių, būrių vadams buvo duotos užduotys.

Vermachto vyriausiosios vadovybės viršininko Wilhelmo Keitelio 1941 m. kovo 13 d. direktyvų viename punkte buvo teigiama:

„SS reichsfiureris kariuomenės operacijų srityje pasiruošimą politiniam valdymui vykdo pagal iš fiurerio gautas ypatingąsias užduotis, kurios kyla iš dviejų priešingų politinių sistemų kovos, turinčios viską galutinai išspręsti (aus dem endgültig auszuführenden Kampf). Šių užduočių ribose SS reichsfiureris veikia savarankiškai, savo atsakomybe. Beje, tuo vykdomoji valdžia, kuri patikėta vyriausiajam kariuomenės vadui, vado įgaliotoms įstaigoms čia nepaliečiama. SS reichsfiureris rūpinasi, kad jam, vykdamas savo užduotis, nebūtų trukdoma operacijoms. Detales vyriausioji kariuomenės vadovybė ir SS reichsfiureris suderina betarpiškai“¹⁰³.

Kitame direktyvos punkte konstatuojama, kad karinių veiksmų zonavai pakankamai nutolus į okupuojamo krašto gi-

¹⁰¹ Hans Buchheim, Martin Broszta, Hans-Adolf Jacobsen und Helmut Krausnick. *Anatomie des SS-Staates*, p. 451–452; Hilberg R. *Die Vernichtung der europäischen Juden*, Frankfurt am Main, 1990, Bd. 2, p. 296–297.

¹⁰² Wildt M. *Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes*, Hamburg, 2002, p. 547–553; Hilberg R. *Die Vernichtung der europäischen Juden*, Bd. 2, p. 296–301; Krausnick H. *Hitlers Einsatzgruppen. Die Truppe des Weltanschauungskrieges 1938–1942*, p. 360–361; Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944 m.)*, p. 75; *Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD*, [//http://lexikon.freenet.de/Rudolf_Batz](http://de.wikipedia.org/wiki/Hauptseite;Rudolf_Batz).

¹⁰³ Hans Buchheim, Martin Broszta, Hans-Adolf Jacobsen und Helmut Krausnick. *Anatomie des SS-Staates*, p. 478–479.

lumą, turi būti nustatyta jos galinė riba. Už galinės ribos esanti okupuota sritis turi būti dalijama į atskirus vienetus, remiantis tautiniais pagrindais ir pagal jos ribas su Šiaurės, Vidurio ir Centro armijų grupėmis. Šiose srityse politinis valdymas turėjo pereiti reichskomisarams, privalėjusiems vykdyti fiurerio direktyvas¹⁰⁴. Šie punktai ir istoriografinės žinios apie vokiečių okupaciją (1941–1944 m.) Lietuvoje leidžia teigti, kad SS ir policijos vadas Heinrichas Himmleris sąlygas, tinkančias politiniam valdymui įvesti mūsų krašte, turėjo rengti vokiečių karinės administracijos (1941 m. birželio pabaiga ir liepa) laikotarpiu. O mūsų krašto ir kitas vokiečių kariuomenės okupuotas teritorijas, kuriose vėliau buvo įvestas politinis, t. y. civilinis, valdymas, galima vertinti kaip kariuomenės operacijų sritį.

Pagal Vokietijos kariuomenės vyriausiosios vadovybės vado generolo feldmaršalo Waltherio von Brauchitscho 1941 m. balandžio 28 d. įsakymą kariuomenės operacijų sritis buvo suskirstyta į dvi dalis – į armijos užnugario sritį (*das rückwärtige Armeegebiet*) ir į kariuomenės užnugario sritį (*das rückwärtige Heeresgebiet*). Operatyvinių grupių, būrių užduotys šiose srityse buvo nevienodos. Armijos užnugario srityje, prieš prasidedant operacijoms, svarbus buvo nustatytų objektų (*Sicherstellung vor Beginn von Operationen festgelegter Objekte*) (medžiagos, archyvų, antivalstybinių ir reichui priešiškų organizacijų, draugijų, grupių kartotekos ir t. t.) ir ypatingai svarbių atskirų asmenų (vadovaujančių emigrantų, sabotuotųjų, teroristų ir t. t.) išsiaiškinimas; armijos vadas galėjo uždrausti panaudoti operatyvinius būrius tose operacijų srities dalyse, kuriose tai galėtų kelti organizacinius trukdymus. Kariuomenės užnugario srityje svarbus buvo antivalstybinių, reichui priešiškų siekių, jeigu jie nepriskirtini priešiškomis karinėms pajėgoms, ištyrimas ir nuslopinimas bei bendrų pranešimų kariuomenių užnugarių sričių vadams (*der Befehlshaber der rückwärtigen Heeresgebiete*) pateikimas apie politinę padėtį. Bendradarbiavimui su abvero karininkais, abvero organais galiojo kartu su reicho ministerijos abvero skyriumi 1937 m. sausio 1 d. suformuoti „Slaptosios valstybės policijos ir vermachto abvero tarnybų bendradarbiavimo principai“¹⁰⁵. Operatyvinės grupės administraciniu požiūriu buvo pavaldžios karinei vadovybei, o RSHA priklausė jų specialioji kontrolė. Kariuomenė turėjo operatyvines grupes aprūpinti nakvyne, degalais, maisto produktais ir, jeigu reikia, radijo ryšiu. Jos iš vokiečių saugumo policijos ir SD viršininko turėjo gauti specialiąsias direktyvas¹⁰⁶. Taigi H. Himmleris, rengdamas sąlygas, tinkamas politiniam valdymui įvesti, vokiečių karinės administracijos (1941 m. birželio pabaiga ir liepa) laikotarpiu mūsų krašte turėjo naikinti antivalstybinius, reichui priešiškus elementus. Pabaltijo regione šį naikinimą organizuoti ir vykdyti turėjo operatyvinė grupė A, jos operatyviniai ir ypatingieji būriai, pavaldūs RSHA viršininkui R. Heydrichui. R. Heydrichas buvo pavaldus H. Himmleriui.

Prieš karą su Sovietų Sąjunga operatyvinių grupių A, B, C, D, jų operatyvinių ir ypatingųjų būrių vadams buvo duotos užduotys. Viena iš jų – žydų žudymas. 1941 m. birželio 17 d. Berlyne įvyko posėdis, kuriame dalyvavo SS ir policijos vadas Heinrichas Himmleris, RSHA viršininkas Reinhardas Heydrichas, kariuomenės vadovybė, slaptosios tarnybos karininkai. H. Himmleris jame asmeniškai aiškino operatyvinių grupių A, B, C, D

¹⁰⁴ *Ten pat*, p. 479, 610.

¹⁰⁵ *Ten pat*, p. 484.

¹⁰⁶ Hilberg R. *Die Vernichtung der europäischen Juden*, Bd. 2, p. 298.

vadams, ką jie privalės daryti. H. Himmleris, anot RSHA III valdybos viršininko bei operatyvinės grupės D vado Otto Ohlendorfo, paaiškino, kad svarbi vadų užduoties dalis yra žydų vyrų, moterų ir vaikų sunaikinimas. Pasak SS štandartenfiurerio Karlo Jägerio, R. Heydrichas susitikimo Berlyne metu jam ir dar 50 SS vadų pasakė, kad jie karo su Rusija atveju turės šaudyti žydus¹⁰⁷. R. Heydrichas 1941 m. birželio 29 d. telegramoje operatyvinių grupių vadams priminė 1941 m. birželio 17 d. posėdį ir informavo, kad jų tikslas yra skatinti lokalius žydų pogromus. Jie privalėjo neišsiduoti esantys šių pogromų iniciatoriai, rėmėjai¹⁰⁸. R. Heydrichas 1941 m. liepos 2 d. direktyva glaustai informavo aukštesnius SS ir policijos vadus okupuotoje SSRS teritorijoje – Jeckelną, von den Bach-Zelewski, Prützmanną, Korsemanną – apie jo vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinėms grupėms, operatyviniams būriams tiesiogiai duotas (greičiausiai posėdžio Berlyne 1941 m. birželio 17 d. metu) principinius nurodymus. Buvo nurodyta vykdyti egzekucijas šioms asmenims: Kominterno nariams, taip pat visiems profesionaliems komunistiniams veikėjams; aukštesnio ir vidurinio rango, taip pat aktyvesniems žemiausio rango partijos, centro komiteto, sričių ir rajonų komitetų darbuotojams; liaudies komisarams; žydams, kurie priklausė partijai, dirbo valstybės tarnyboje, kitiems radikaliems elementams (diversantams, sabotuotojams, snaperiams, propagandistams, žmogžudžiams, padegėjams ir t. t.)¹⁰⁹. Direktyvoje nurodyta, kad okupuojamose srityse neturi būti daroma kliūčių tiems, kas nori apsivalyti nuo komunistų ir žydų. Priešingai – tai reikia skatinti, bet nepalikti pėdsakų¹¹⁰. Istorikai iki šiol nesutaria, kada buvo duotas įsakymas naikinti visus žydus – ar karo su Sovietų Sąjunga išvakarėse, ar pirmosiomis karo savaitėmis. Štai istorikas Michaelis Wildtas, tyrinėjęs po karo teistų operatyvinių būrių karių parodymus, pastebi, kad įsakymas žudyti visus žydus buvo duotas prieš karą¹¹¹, o istorikas Helmutas Krausnickas, tyrinėjęs tuos pačius parodymus, tvirtina, kad šis įsakymas buvo duotas 1941 m. liepos pabaigoje¹¹².

Prasidėjus operacijai „Barbarosa“, per vakarinę Lietuvos dalį žygiavo Šiaurės armijų grupė. Paskui ją į okupuojamas teritorijas vyko operatyvinė grupė A (vadas SS brigadenfiureris Walteris Stahleckeris), šios grupės padaliniai. W. Stahleckerio 1941 m. birželio 22 d. įsakymai iš Tilžės buvo masinių žydų ir komunistų žudynių pradžia. Iš gestapo narių, SD darbuotojų, Klaipėdos vokiečių policininkų suformuotas Tilžės operatyvinis būrys iki liepos 11 d. įvairiose Lietuvos vietovėse nužudė 1 542 žmones. W. Stahleckeris birželio 25 d. atvyko į Kauną, kur organizavo mieste gyvenusių žydų pogromus. Liepos 2 d. operatyvinės grupės A štabas buvo jau Šiauliuose. Operatyvinės grupės A 3-iasis operatyvinis būrys (vadas SS štandartenfiureris Karlas Jägeris) 1941 m. liepos 2 d. perėmė vokiečių saugumo policijos ir SD funkcijas Lietuvoje. 3/A operatyvinis būrys tapo pagrindinis mūsų krašto žydų nai-

¹⁰⁷ *Ten pat*, p. 303–304; Wildt M. *Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes*, p. 558.

¹⁰⁸ *Ten pat*.

¹⁰⁹ Hans Buchheim, Martin Broszta, Hans-Adolf Jacobsen und Helmut Krausnick. *Anatomie des SS-Staates*, p. 612–613; *Уничтожение евреев СССР в годы немецкой оккупации (1941–1944). Сборник документов и материалов*, Иерусалим, 1991, p. 40.

¹¹⁰ Hans Buchheim, Martin Broszta, Hans-Adolf Jacobsen und Helmut Krausnick. *Anatomie des SS-Staates*, p. 612–613.

¹¹¹ Wildt M. *Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes*, p. 555–556.

¹¹² Krausnick H. *Hitlers Einsatzgruppen. Die Truppen des Weltanschauungskrieges 1938–1942*, p. 138–143.

kinimo organizatorius ir vykdytojas. Šio būrio padaliniai (Teilkommandos) išvyko į Vilnių, Daugpilį, Minską. Vilniaus sritis būrio žinion perėjo rugpjūčio 9 d., o Šiaulių sritis – spalio 2 d.¹¹³ A. Bubnys, tyrinėjęs Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimą, teigia, kad Šiauliuose rezidavo operatyvinės grupės A 2-asis operatyvinis būrys. Vėliau šis būrys buvo reorganizuotas į vokiečių saugumo policijos ir SD Šiaulių skyrių. Žydų žudynėms Šiaulių mieste ir apskrityje (Kursėnuose, Lygumuose, Joniškyje, Radviliškyje) iš pradžių vadovavo 2/A operatyvinio būrio padalinio (Restkommando) vadas SS hauptšarfiureris Werneris Gotschalkas¹¹⁴. Tad galima teigti, kad iki 1941 m. spalio 2 d., kai Šiaulių sritis perėjo 3/A operatyvinio būrio žinion, Šiaulių apskrities ir atskirų jos vietovių, taip pat ir Papilės žydų naikinimą organizavo ir vykdė 2/A operatyvinio būrio padalinio pareigūnai. Istorikas A. Bubnys tvirtina, kad lietuvių saugumo policija buvo pavaldi vokiečių saugumo policijai ir SD¹¹⁵. Šis tvirtinimas leidžia teigti, kad 2/A operatyvinio būrio padalinio pareigūnams iki 1941 m. spalio 2 d. buvo pavaldūs bent jau dalis Šiaulių apygardos lietuvių saugumo policijos pareigūnų. Toks pavaldumas lėmė, kad lietuvių saugumo policija turėjo prisidėti prie H. Himmlerio ir R. Heydricho direktyvų nurodymų operatyvinėms grupėms, operatyviniams būriams įgyvendinimo. Tai savo ruožtu patvirtina operatyvinės grupės A vado SS brigadenfiurerio Walterio Stahleckerio 1941 m. spalio 15 d. ataskaita SS ir policijos vadui Heinrichui Himmleriui. Joje jis mini, kad lietuvių saugumo policija, kriminalinė policija dirba pagal joms 3/A operatyvinio būrio duotus nurodymus ir direktyvas¹¹⁶. Panašu, kad šių nurodymų ir direktyvų turinys turėjo atitikti H. Himmlerio ir R. Heydricho operatyvinių grupių ir būrių vadams duotus nurodymus. Panašu, kad vokiečių karinės administracijos (1941 m. birželio pabaiga ir liepa) laikotarpiu lietuvių saugumo policijos Šiaulių apygardos dalis ir jai pavaldi kriminalinė policija vykdė 2/A operatyvinio būrio padalinio pareigūnų nurodymus, kurie niekuo nesiskyrė nuo 3/A operatyvinio būrio nurodymų.

Lietuvos žydų naikinimas vokiečių karinės administracijos laikotarpiu turėjo savo ypatumų, kuriuos lėmė H. Himmlerio ir R. Heydricho operatyvinių grupių, operatyvinių būrių vadams duoti nurodymai. Istorikas Michaelis Wildtas konstatavo, kad R. Heydricho 1941 m. liepos 2 d. direktyva gana preciziškai apibrėžė priešą, kurį turi naikinti operatyviniai būriai – žydus bolševikus¹¹⁷. Istorikas A. Bubnys tvirtina, kad pirmajame Lietuvos provincijos žydų persekiojimo etape (1941 m. birželio pabaigoje – liepos viduryje) vyravo politiniai persekiojimo motyvai. Žydus dažniausiai suimdavo, įkalindavo ir šaudydavo kaip buvusius komunistus, komjaunuolius, sovietų valdžios pareigūnus, kaip tikrus ar tariamus jos šalininkus. Šiuo laikotarpiu daugiausiai buvo persekiojami žydų vyrai, o moterys ir vaikai rečiau tapdavo aukomis¹¹⁸. Istorikas Helmutas Krausnickas pastebi, kad 1941 m. birželio 22 d. W. Stahleckeris Tilžės saugumo viršininkui H. J. Böhmei įsakė Lietuvoje 25 km ruožu organizuoti žudynes visų žydų, įskaitant moteris ir vaikus,

¹¹³ Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, p. 77, 197–200.

¹¹⁴ Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 43.

¹¹⁵ Bubnys A. *Lietuvių saugumo policija ir holokaustas*, p. 24.

¹¹⁶ *Ten pat*, p. 27.

¹¹⁷ Wildt M. *Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes*, p. 559.

¹¹⁸ *Lietuva 1940–1990: Okupuotos Lietuvos istorija*, p. 210; Bubnys A. *Holokaustas Lietuvos provincijoje 1941 m.: žydų žudynės Kauno apskrityje*, p. 82.

taip pat lietuvių, įtariamų esant komunistais¹¹⁹. Istorikas Christophas Dieckmannas tvirtina, kad per pirmąsias 7 savaites įvairiose Lietuvos vietovėse buvo naikinami žydai vyrai¹²⁰. Straipsnio autorius, remdamasis istorikų tyrinėjimais ir tirta archyvine medžiaga, susidarė tokią nuomonę. 1941 m. birželio pabaigoje ir liepos mėn. buvo naikinami daugiausiai žydai vyrai, o žydžių moterų buvo nužudyta kur kas mažiau. Vieni žydu vyrai buvo aktyvūs sovietinio režimo atstovai, kiti nebuvo. Panašu, kad pastaruosius naciai galėjo vertinti kaip aktyviais veiksmais vokiečių okupaciniam režimui pasipriešinti galėjusį elementą. Šiam laikotarpiui yra būdinga tai, kad žydus – tiek buvusius sovietų aktyvo atstovus, tiek šiam aktyvui nepriklausiusius asmenis – kai kuriose vietovėse naikino kartu su ne žydais (dažniausiai lietuviais) komunistais, komjaunuoliais, sovietų valdžios atstovais. Štai Alytaus apskrities Jiežno policininkai ir pagalbinės policijos nariai 1941 m. liepos pradžioje nusivedė prie Musninkų kaimo ir sušaudė sovietų aktyvistus ir komunistus žydus Abraomą Dragitą, Možę Bloką, Iciką Kušelevičių, Maišickę kartu su lietuviais – Adele Skirnevičiene ir Stasiu Karalevičiumi¹²¹. Panašių pavyzdžių galima būtų pateikti ir daugiau. Tad peršasi tokia iš dalies hipotetinio pobūdžio išvada: H. Himmleris ir R. Heydrichas operatyvinių grupių bei operatyvinių būrių vadams, be daugelio kitų duotų užduočių, tikriausiai įsakė žudyti visus žydus (vyrus, moteris ir vaikus), tačiau pirmiausia orientuojantis į žydu – tiek sovietų aktyvistų, tiek nepartinių, kurie gali trukdyti nacių okupaciniam režimui įsitvirtinti, politiniam valdymui įvesti, naikinimą, nes užduotį – žudyti visus žydus – vargu ar buvo įmanoma įvykdyti, kol neįsitvirtinta okupuotuose kraštuose ir neperimtas užimto krašto valdymas, krašto gyventojų (taip pat ir krašte gyvenusių žydu) kontrolė. Galimas dalykas, jog operatyvinių grupių ir operatyvinių būrių vadai buvo informuoti, kad jiems dėl žydu žudynių ateityje bus duodami atskiri nurodymai. Apibendrinant galima teigti, kad vokiečių karinės administracijos (1941 m. birželio pabaiga ir liepa) laikotarpiu operatyvinių grupių ir operatyvinių būrių vadai, vykdydami H. Himmlerio ir R. Heydricho nurodymus, naikino: 1) žydus, kurie buvo komunistai, sovietų aktyvistai, sovietinio režimo šalininkai; 2) žydus vyrus, nebuvusius sovietų aktyvistais ir komunistais, tačiau galėjusius aktyviais veiksmais pasipriešinti nacių okupaciniam režimui ir jo siekiui išnaikinti žydus; 3) žydes moteris ir vaikus; jie sudaro nedidelę nužudytųjų dalį. Šiuo laikotarpiu su žydais, daugiausiai vyrais, neretai būdavo naikinami ir lietuvių tautybės aktyvūs komunistai ir sovietų valdžios šalininkai. Tai greičiausiai lėmė R. Heydricho jau minėtų operatyvinių būrių vadams nurodymų pobūdis. Žydus prieš žudynes izoliuodavo, taigi kontroliuodavo. Iš izoliacijos vietų žydai buvo vežami į specialiai parengtas vietas, kur jiems įvykdydavo egzekucijas. Šie ypatumai iš dalies buvo būdingi ir 1941 m. liepos mėnesio Papilės valsčiaus žydu genocido eigai: papilėniškiai žydai pirmiausia buvo izoliuoti, po to žydu vyrai buvo nuvežti į Šiaudinės mišką ir ten sušaudyti kartu su lietuvių komunistais, sovietų valdžios aktyvistais.

¹¹⁹ Krausnick H. *Hitlers Einsatzgruppen. Die Truppen des Weltanschauungskrieges 1938–1942*, p. 141.

¹²⁰ Dieckmann Chr. *Überlegungen zur deutschen Besatzungsherrschaft in Osteuropa 1941–1944: Das Beispiel Litauen*, p. 28.

¹²¹ Broniaus Katino b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 45002/3, t. 1, l. 104, 118–119, 148–149, 162, 168, 179–180; Jono Palionio ir kt. asmenų b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 44163/3, l. 198, 238, 255, 256.

Papilės žydų izoliavimas 1941 metų liepos pirmojoje pusėje

Vokietijos nacionalsocialistų partijos 1920 m. vasario 24 d. programa skelbė, kad valstybės piliečiais gali būti tik vokiško kraujo asmenys. Žydai jais negali būti¹²². Šios programinės nuostatos buvo įgyvendintos 1933 m. naciams atėjus į valdžią. Niurnberge nacių susirinkimo 1935 m. rugsėjo 15 d. metu buvo priimti Reicho piliečių ir Vokiečių kraujo ir garbės gynimo įstatymai. Jie skelbė, kad žydai negali būti reicho piliečiai, neturi balsavimo teisės, negali užimti pareigų viešose įstaigose, neturi teisės sudaryti santuokų su piliečiais – vokiečiais ir t. t. Kiek vėliau pasirodė įstatymų papildymai¹²³. Šiais įstatymais Trečiajame reiche žydai buvo izoliuoti į atskirą žmonių grupę, neturinčią pilietinių teisių. Vokietijos kariuomenei 1941 m. birželio pabaigoje okupavus Lietuvą, Niurnbergo rasinių įstatymų nuostatos buvo įgyvendinamos ir mūsų krašto žydų atžvilgiu. Vokiečių okupacinės valdžios antisemitinius nurodymus, įsakymus dėl žydų izoliavimo, jų teisių suvaržymo privalėjo vykdyti ir 1941 m. Birželio sukilimo metu bei po jo atsikūrusios įvairių lygių lietuvių valdžios įstaigų pareigūnai, pagalbinės policijos, lietuvių karinių-policinių formuočių nariai, atskiri asmenys. Prieš žūtį žydus uždarydavo į getus bei laikinąsias izoliavimo stovyklas, būdavo suvaržomos jų visuomeninės teisės. Izoliuoti žydai neretai būdavo naudojami įvairiems darbams. Papilės žydai prieš žūtį irgi buvo izoliuoti.

Šiaulių mieste rezidavo Šiaulių karo lauko komendantūra Nr. 819, 2/A operatyvinio būrio padalinys. Operatyvinės grupės A vadas SS brigadenfiureris Walteris Stahleckeris 1941 m. birželio 25 d. susitikime Kaune su beatsikuriančio Valstybės saugumo departamento pareigūnais kalbėjo, kad lietuviai turi tuojau pat, geriausiai spontaniškai, Kaune, visoje Lietuvoje žydus izoliuoti, išskirti iš lietuvių tarpo¹²⁴. Panašu, kad 2/A operatyvinio būrio padalinio pareigūnai, kaip ir W. Stahleckeris, buvo suinteresuoti, kad Šiaulių apskrities gyventojai lietuviai imtųsi veiksmų prieš žydus, siektų juos izoliuoti. Jiems ši žydų izoliacija buvo būtina, kad galėtų įvykdyti egzekucijas tiems žydams, kuriuos žudyti juos įpareigojo H. Himmlerio ir R. Heydricho nurodymai. Nuo 1941 m. liepos mėn. pradžios imta izoliuoti žydus. Šiam tikslui įgyvendinti buvo įtraukti ir Papilės valsčiaus lietuvių administracijos pareigūnai bei jiems pavaldi pagalbinė policija.

Tai, kad Šiaulių apskrities centrinių ir valsčių valdžios įstaigų (tarp jų ir Papilės) pareigūnai jau 1941 m. liepos mėn. pirmojoje pusėje galėjo būti įtraukti į žydų izoliavimo reikalų tvarkymą, patvirtina 1941 m. liepos mėn. lietuviška spauda, kurią kontroliavo naciai. LAF Šiaulių skyrius 1941 m. liepos mėn. leido laikraštį „Tėvynė“, kuriame buvo nemažai rašoma ir žydų tema; straipsniams būdingas antisemitizmas. Liepos 13 d. numeryje publikuotame straipsnyje „Žydų klausimas turėtų būti išspręstas iš esmės“ (autorius nenurodytas) buvo rašoma:

„Visų žydų problema, atrodo, geriausia būtų spręstina: tegul jie kraustosi iš mūsų krašto, kaip 20–30 tūkstančių lietuvių buvo iškraustyta, kaip turėjo būti iškraustyti pagal rastus dokumentus apie 80% visos mūsų tautos. Kur gabenti – čia nepasakysime, tai

¹²² Hans Buchheim, Martin Broszta, Hans-Adolf Jacobsen und Helmut Krausnick. *Anatomie des SS-Staates*, p. 567.

¹²³ *Ten pat*, p. 579–585.

¹²⁴ Dainauskas J. Kodėl Lietuva dabar kaltinama žydų žudikų reabilitavimu, *Mūsų Vytis*, nr. 4, 1992, p. 25–27.

aukštųjų instancijų reikalas. Jei tuo tarpu nėra kur, tai vietinės administracijos organai, rodos, nepadarytų klaidos, įsteigę specialius lagerius ir apgyvendinę ten savo miestų ir miestelių žydus sąlygose ne blogesnėse, kaip tos, kurias jų tautietis Berija parengė žymiai mūsų inteligentijos daliai ir daugelį į ten jau spėjo nugabenti“¹²⁵.

Ši ištrauka leidžia daryti prielaidą, kad Šiaulių apskrities valsčių lietuvių valdžios įstaigų (taip pat ir Papilės) pareigūnams nurodymai izoliuoti žydus, uždaryti juos į stovyklas-getus, galėjo būti duoti dar 1941 m. liepos mėn. pirmojoje pusėje. Liepos 20 d. „Tėvynės“ numeryje buvo publikuotas straipsnis „Žydų klausimas sprendžiamas planingai ir radikalai“ (autorius nenurodytas), kuriame buvo rašoma:

„Žydams tvarkyti įgaliotinis P. Stankus suteikė redakcijai paaiškinimų Šiauliams opiu žydų klausimu. Į redakcijos, o kartu ir visos Šiaulių lietuviškosios visuomenės, užklausimą, kodėl žydų klausimo sutvarkymas Šiauliuose užsitęsė ilgiau, negu kitose vietose, P. Stankus šitaip pasakė. Žydų klausimas iš tiesų yra pirmaeilės reikšmės, tačiau iki šiol kompetentingieji organai jo tvarkyti nesuskubo, nes buvo užimti organizaciniais reikalais. Antra vertus, darbo negalima buvo imtis apgraibomis, nes, kaip girdėti, kitur dėl skubumo jau yra kilę nesusipratimų. Reikėjo parinkti žydų apgyvendinimo vietą, paruošti perkraustymo planą. Taip ir buvo padaryta“¹²⁶.

P. Stankaus žodžiai, kad žydų klausimo sutvarkymas Šiauliuose užsitęsė ilgiau nei kitose vietose, leidžia daryti prielaidą, kad tos kitos vietovės, kur buvo tvarkomas žydų klausimas, galėjo būti Šiaulių apskrities valsčiai. Tad valsčių valdžios įstaigų (taip pat ir Papilės) pareigūnai dar iki liepos 20 d., t. y. iki laikraščio pasirodymo, galėjo užsiimti žydų izoliavimo reikalų tvarkymu. Žodžiai, kad kitur dėl žydų klausimo yra kilę nesusipratimų, minėtą prielaidą tik patvirtina. Panašu, kad 1941 m. liepos pirmojoje pusėje žydų izoliavimo reikalų tvarkymas apskrityje buvo susijęs su daugybe įvairių organizacinių rūpesčių, sunkumų. Kad paaiškėtų daugelis dalykų, susijusių su žydų izoliavimu Šiaulių apskrities valsčiuose 1941 m. liepos pirmojoje pusėje, reikia platesnių tyrinėjimų.

Pagrindinius Šiaulių apskrities žydų izoliavimo reikalus lietuvių administracijos pareigūnai tvarkė 1941 m. liepos antrojoje pusėje. Panašu, kad tuo metu jau buvo išspręsti įvairūs organizaciniai rūpesčiai. Šiaulių miesto burmistruui susitarus su karo komendantu, 1941 m. liepos 18 d. pasirodė burmistro skelbimas dėl žydų padėties. Dalis Šiaulių miesto žydų turėjo persikelti į mieste įrengtą getą, kiti – į Žagarę. Buvo suvaržytos žydų teisės¹²⁷. Šiaulių apskrities viršininkas Ignas Urbaitis tvirtino, kad 1941 m. liepos mėn. iš vo-
kiečių komendanto Konowskio gavęs užduotį pasirūpinti apskrities valsčiuose gyvenusių žydų perkėlimu į specialiai jiems skirtas vietas. Jis, vykdydamas šį nurodymą, maždaug liepos 20 d. iš-

¹²⁵ Žydų klausimas turėtų būti išspręstas iš esmės, *Tėvynė*, nr. 2, 1941 m. liepos 13, l. 2.

¹²⁶ Žydų klausimas sprendžiamas planingai ir radikalai, *Tėvynė*, nr. 3, 1941 m. liepos 20, l. 1.

¹²⁷ *Šiaulių getas: kalinių sąrašai 1942*, Vilnius, 2002, p. 75.

leidęs įsakymą (Nr. 2 ar 3), apskrities valsčių žydai turėjo persikelti į jiems specialiai skirtas vietas¹²⁸. 1941 m. liepos 23 d. pasirodė Šiaulių apskrities viršininco skelbimas Nr. 6, įsakantis visiems apskrities miestelių žydams nuo liepos 25 d. ant kairiosios krūtinės pusės nešioti Dovydo žvaigždę. Jas žydai turėjo pasigaminti už savo pačių lėšas. Žydams vaikščioti ir rodytis viešose vietose buvo leidžiama nuo 6 iki 20 val. Kitu laiku vaikščioti galima tik turint specialius viršaičio ar burmistro išduotus leidimus. Miesteliuose žydai nuo liepos 25 iki rugpjūčio 15 d. turėjo persikelti gyventi į valsčių viršaičių bei miestų burmistrų nurodytas vietas. Tvarkingą persikėlimą turėjo garantuoti vietos savivaldybė kartu su žydų bendruomenės atstovu, persikėlimą prižiūrint vietos policijos pareigūnams. Vietos savivaldybė, pasitarusi su vietos policijos viršinininku, žydams apgyvendinti turėjo parinkti nuošalesnį miesto kvartalą arba kurią kitą valsčiaus vietovę. Taip pat buvo nurodyta, kaip turi būti tvarkomi žydų turto reikalai. Žydai, nevykdantys šių nurodymų, turėjo būti baudžiami. Už Šiaulių viršininco įsakymo vykdymą buvo atsakingi valsčių viršaičiai, burmistrai ir vietos policija¹²⁹. Papilės valsčiaus viršaitis 1941 m. liepos 26 d. Šiaulių apskrities viršinininkui Ignui Urbaičiui pranešė, kad Papilės miestelio žydai yra išvežti į Šiaudinės ir Kalniškių dvarus¹³⁰. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad viršaitis informavo apskrities viršinininką dar iki 1941 m. liepos 23 d. įvykusį Papilės žydų perkėlimą į getą. Taip teigti leidžia ta aplinkybė, kad Papilės policininkai ir pagalbinės policijos nariai 1941 m. liepos 22 d. Šiaudinės miške šaudė žydų vyrus, paimtus iš Šiaudinės ir Kálniškių kaimuose buvusio žydų geto.

Tai, kad Šiaulių apskrities centrinių ir valsčių lietuvių valdžios įstaigų pareigūnai jau 1941 m. liepos mėnesio pirmojoje pusėje galėjo tvarkyti su žydų izoliavimu susijusius reikalus, kad šiuo laikotarpiu galėjo būti izoliuoti ir Papilės žydai, patvirtina archyvinė medžiaga. Iš archyvinių duomenų matyti, kad Papilės žydai buvo perkelti į getą, įsteigtą Šiaudinės ir Kalniškių kaimuose. Policijos nuovados viršinininkas Vincas Viskantas įsakė policininkams ir pagalbinės policijos nariams (vadovas Vincas Šilkas) suimti visus Papilės valsčiuje gyvenusius žydus. Juos suvarė į žydo Vilko sandėlį (kitais duomenimis – į miestelio *šulę*). Netrukus suimtieji buvo iškratyti, iš jų atimti pinigai, vertingi daiktai. Visa tai buvo perduota policijai. Po to įvyko pasitarimas. Pasitarus buvo paruošta apie 20 vežimų suimtiems žydams išvežti. Netrukus juos išvedė į turgavietę, sodino į vežimus ir vežė į Šiaudinės bažnytkaimį. Dalį varė pėsčius. Policininkai ir pagalbinės policijos nariai ėjo apsupę vežimus, o policijos viršinininkas jojo iš paskos raitas. Šiaudinės kaime žydai buvo perduoti vietinio pagalbinės policijos būrio nariams. Žydus vyrus uždarė Beresnevičiaus dvaro pastatuose, o moteris su vaikais laikė Kalniškių dvaro pastatuose. Šiuose pastatuose įrengto geto komendantu buvo paskirtas Kazys Milevičius, pravardžiuotas Žydų Karaliumi. Žydus saugojo Papilės ir Šiaudinės kaimo pagalbinė policija. Geto gyventojai privalejo dirbti žemės ūkio ir kitus darbus¹³¹.

¹²⁸ Igno Urbaičio, Juozo Naujalo b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-20125, l. 34–35; Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 52.

¹²⁹ *Masinės žudynės Lietuvoje (1941–1944)*, d. 2, p. 225–226; *Šiaulių getas: kalinių sąrašai 1942*, p. 72–80.

¹³⁰ Papilės vls. viršaičio 1941 m. liepos 26 d. raštas Šiaulių apskrities viršinininkui, *LCVA*, f. R-1099, ap. 1, b. 1, l. 49.

¹³¹ Kazio Milevičiaus b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 8089/3, l. 16–18, 32, 45; Vinco Viskanto ir kt. asmenų b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 1, l. 20, 28, 152, 176, t. 2, l. 35, t. 3, l. 149, 256–267, t. 5, l. 127; Jono Boruso b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 2395/3, l. 12; *Šiaulių getas: kalinių sąrašai 1942*, p. 62.

Buvusio policijos pagalbininko Juozo Karklo duomenimis, prieš išvežant žydus, jiems pritvirtino ženklus su numeriais (tikriausiai tai galėjo būti šešiakampės žvaigždės)¹³². Papilės valsčiaus Rimšių kaimo gyventojas Feliksas Urbonas tvirtino, kad žydus išvarė į getą praėjus maždaug dviem savaitėms nuo karo pradžios, maždaug prieš dvi savaites iki sovietų aktyvistų sušaudymo¹³³. Tad galima teigti, kad Papilės žydai į getą buvo suvaryti 1941 m. liepos mėn. pirmojoje pusėje.

Gete uždaryti žydai patyrė pažeminimų. Komendantas K. Milevičius vertė žydes (Gochman ir kt.) plikomis rankomis rinkti mėšlą. Žydes nenorėjo tai daryti, prašė komendantą duoti joms šluotas, bet komendantas šluotų nedavė, o vanojęs jas šautuvo buože tol, kol moterys pradėjusios rinkti mėšlą¹³⁴. K. Milevičius, siekdamas iš žydes Gochman atimti auksinius daiktus, grasino jos vaiką panardinsiantis į kubilą su vandeniu. Norėdama apsaugoti vaiką, Gochman nusiėmė ir atidavė K. Milevičiui ant rankų turėtus auksinius daiktus. Kokie tai buvę daiktai, tiksliai nežinoma. Tai galėjo būti žiedas, laikrodys, apyrankė¹³⁵.

Gete tada galėjo būti 150 žydų (vyrų, moterų ir vaikų). Taip teigti leidžia geto komendanto K. Milevičiaus tvirtinimas, kad policininkams bei pagalbinės policijos nariams jis perdavęs 45 vyrus ir 105 moteris, vaikus¹³⁶. Šis skaičius atrodo patikimas, nes K. Milevičius, kaip komendantas, galėjo tiksliai žinoti, kiek buvo geto gyventojų. 1941 m. rugpjūčio pabaigoje visus šiame gete laikytus žydus išvarė į Žagarės getą. 1941 m. vasara ir ruduo buvo pats intensyviausias Lietuvos žydų naikavimo laikotarpis – iki 1941 m. gruodžio 1 d. buvo nužudyta apie 130 tūkstančių žmonių, t. y. apie tris ketvirtadalius mūsų krašto žydų¹³⁷. Šiuo laikotarpiu neliko ir Papilės žydų, jie iš izoliavimo vietų-getų buvo gabenami į egzekucijos vietas ir šaudomi. A. Muturas ir L. Rozga teigia, kad tuometinės Vokietijos valdžios nurodymai sunaikinti žydus Papilėje buvo uoliai vykdomi¹³⁸, tačiau autoriaus atlikta jam prieinamų archyvinų duomenų analizė rodo, kad pernelyg didelio uolumo ar asmeninės iniciatyvos Papilės valsčiaus administracijos pareigūnai ir pagalbinės policijos nariai, išvežant žydus į getą, nerodė. Jie kur kas uoliau nei žydus persekiojo, t. y. suiminėjo, lietuvius komunistus bei sovietų valdžios aktyvistus.

Papilės komunistų, sovietų valdžios aktyvistų persekiojimas

Operatyvinių grupių, jų padalinių vadų pareiga buvo vykdyti H. Himmlerio ir R. Heydricho nurodymus persekioti tiek žydų, tiek nežydų tautybės komunistus, buvusius sovietų valdžios aktyvistus, galėjusius kelti pavojų politiniam valdymui įvesti. Šiems nurodymams įgyvendinti Lietuvoje 2/A ir 3/A operatyvinių būrių vadai turėjo iš dalies gana palankias sąlygas, nes tiek vokiečiai, tiek valstybingumo atkūrimo siekę lietuviai turėjo bendrą priešą – Sovietų Sąjungą, jos sovietinį ir partinį aktyvą. 1941 m. Birželio sukilimo metu ir po jo Lietuvoje atsikūrusios įvairių lygių lietuvių valdžios įstaigų pareigūnai, sukilėliai

¹³² Vinco Viskanto ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 3, l. 149.

¹³³ *Ten pat*, t. 3, l. 256–267.

¹³⁴ Kazio Milevičiaus b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 8089/3, l. 32.

¹³⁵ *Ten pat*, l. 32, 45.

¹³⁶ *Ten pat*, l. 16.

¹³⁷ Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, p. 204.

¹³⁸ Muturas A., Rozga L. *Žydų likimo vingiais*, p. 343.

partizanai, pagalbinių policija nuo pirmųjų Vokietijos ir SSRS karo dienų pradėjo savo iniciatyva persekioti vietos gyventojus tiek lietuvius, tiek žydus, kurie 1940–1941 m. bendradarbiavo su sovietų okupacine valdžia, priklausė komunistų partijai ir sovietų valdžios aktyvui. Šie asmenys buvo nemėgstami, nes sovietmečiu įvairiais būdais prisidėjo prie okupacinės tvarkos mūsų krašte įtvirtinimo, palaikymo, prie įvairių visuomeninio gyvenimo sričių sovietizavimo, prie gyventojų represijų vykdymo ir t. t. Už tai buvo norima juos nubausti. Atsikūrusios Papilės valsčiaus policijos nuovados pareigūnai, pagalbinių policijos nariai suiminėjo šiuos buvusius okupacinės valdžios aktyvistus. Tai buvo kompartijos nariai, komjaunuoliai, milicininkai, asmenys, dalyvavę žemės dalijimo komisijose. Yra žinių, kad tarp suimtųjų buvo ir žydų. Suimtuosius laikė uždarytus grūdų pirklio Ševelio Vilko sandėlyje. Dalį areštuotųjų iš sandėlio paleido, kitus perkėlė į valsčiaus daboklę. Papilės policijos nuovados pareigūnai suimtuosius sovietų aktyvistus apklausdavo, į apklausas kviesdavo liudininkus, užvesdavo kaltinamiesiems bylas, kurios buvo laikomos policijos viršininko kabinete. Suimtuosius ir liudininkus apklausdavo V. Viskantas, jo pavaduotojas Adomas Petrauskas, komendantas K. Šniutė. Apklauskos protokolus surašydavo A. Petrauskas, policijos sekretorius Jokubaitis. Per tardymą buvo sprendžiama, kuriuos suimtuosius paleisti, o kuriuos patraukti atsakomybėn¹³⁹. A. Murtas ir L. Rozga tvirtina, kad buvo suimta apie 60 sovietų aktyvistų¹⁴⁰, o istorikas A. Bubnys teigia, kad buvo suimta apie 50¹⁴¹. 1941 m. liepos mėn. policijos nuovados viršininko V. Viskanto kabinete vyko posėdis-teismas, kuriame dalyvavo V. Viskanto pavaduotojas Adomas Petrauskas, komendantas K. Šniutė, kunigas Bastakis ir kt. Jame buvo nuspręsta, kuriuos areštantus reikia sušaudyti. V. Viskantas Šiaulių apskrities policijos vadui nusiuntė sovietų aktyvistų bylas patvirtinti¹⁴². Pirmosiomis karo dienomis į Papilę ateidavo pasiduoti ir nelaisvę nespėję pasitraukti raudonarmiečiai. Partizanai, policininkai juos saugodavo, maitindavo. Paskui vokiečiai raudonarmiečius išveždavo į Šiaulius¹⁴³. A. Bubnys tvirtina, kad buvo suimta maždaug apie 100 raudonarmiečių¹⁴⁴. Reikėtų priminti, kad Papilės valsčiaus, kaip ir kitų Lietuvos vietovių valdžios įstaigų, pareigūnai, partizanai, pagalbinių policija pačioje vokiečių okupacijos pradžioje tikėjosi, kad bus atkurta nepriklausoma Lietuvos valstybė. Jie, persekiodami komunistus ir sovietų aktyvistus bei raudonarmiečius, manė suiminėjantys Lietuvos valstybingumo priešininkus, o vokiečiai nė neketino pripažinti Lietuvos nepriklausomybės, lietuvių siekio atkurti valstybę. Šie Papilės ir kitų vietovių lietuvių analogiški veiksmai H. Himmleriui bei 2/A ir 3/A operatyvinių būrių vadams buvo naudingi, rengiant mūsų krašte sąlygas politiniam (civiliniam) valdymui įvesti. Naciai lietuviais pasinaudojo, juos apgavo. Alytaus apskrities Jiezno valsčiaus partizanų sukilėlių Tautos darbo apsaugos būrio ir pagalbinių policijos narys Vincas Česnavičius kalbėjo:

„Tuo metu sukilėliai kalbėjo, jog Lietuva vėl taps <...> nepriklausoma ir už nepriklausomą

¹³⁹ Antano Jaugos ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 1, l. 329–330, t. 2, l. 34–35, t. 4, l. 31; Murtas A., Rozga L. *Žydų likimo vingiais*, p. 343.

¹⁴⁰ *Ten pat.*

¹⁴¹ Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 63.

¹⁴² Vinco Viskanto ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 1, l. 282, 336, 342, t. 2, l. 37.

¹⁴³ *Ten pat*, t. 2, l. 36.

¹⁴⁴ Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 63.

*mybę reikia kovoti. Bet vėliau paaiškėjo, kad mes kovojame ne už Lietuvos reikalus, o tiesiog tarnaujame vokiškų okupantų naudai*¹⁴⁵.

Panašu, kad tai paaiškėjo ir Papilės lietuvių valdžios įstaigų pareigūnams, pagalbinės policijos nariams.

1941 metų liepos 22 dienos egzekucija Šiaudinės miške

1941 m. liepos pirmojoje pusėje Papilės žydai buvo uždaryti gete ir saugomi pagalbinės policijos, t. y. kontroliuojami valsčiaus administracijos pareigūnų. Pareigūnai 1941 m. liepos mėn. posėdžio-teismo metu priėmė sprendimą sušaudyti dalį sovietų aktyvistų. Šios aplinkybės lėmė, kad Šiauliuose rezidavusiam 2/A operatyvinio būrio padaliniiui susidarė tinkamos sąlygos sušaudyti asmenis, kurių egzekucijas įpareigojo vykdyti H. Himmlerio ir R. Heydricho nurodymai. 2/A operatyvinio būrio padalinio pareigūnai tiek žydu, tiek lietuvių egzekucijai įvykdyti panaudojo Papilės valsčiaus policijos nuovados viršininką V. Viskantą, Šiaulių apskrities viešosios policijos vadą B. Paliulionį bei lietuvių saugumo policiją ir jai pavaldžią kriminalinę policiją. Likus kelioms dienoms iki egzekucijos, atvyko B. Paliulionis ir pranešė V. Viskantui, kad reikės suorganizuoti akciją: bus šaudomi žydai vyrai, kurių amžius nuo 18 iki 50 metų. B. Paliulionis pasakė, kad iš Šiaulių atvažiuos vokiečių ir lietuvių, kurie padės atlikti šią akciją¹⁴⁶. 1941 m. liepos 22 d. V. Viskantas gavo iš Šiaulių telefonogramą, kad atvažiuoja vokiečiai ir lietuviai. Telefonogramoje buvo klausiama, ar jau paruoštos duobės. V. Viskantas užsidarė kabinete ir kurį laiką kalbėjo telefonu. Po pokalbio liepė policininkams valytis šautuvus¹⁴⁷.

Po to V. Viskantas su policininkais bei pagalbinės policijos nariais iškart vežimais išvažiavo į getą – Šiaudinės dvarą, kur buvo laikomi žydai. Šiaudinės dvare jau buvo lietuvių kriminalinės policijos darbuotojas Kazys Malinauskas (gim. 1920). Papilės policininkams ir pagalbinės policijos nariams talkino Šiaudinės pagalbinės policijos nariai. Jie prieš egzekuciją į getą parvedė žemės ūkio darbus dirbusius žydus. Geto komendantas K. Milevičius, policininkai, pagalbinės policijos nariai išvesdavo iš dvaro į kiemą žydu vyrus ir rikiuodavo po du į koloną. Visiems buvo įsakyta išsiimti iš kišenių daiktus ir padėti juos ant žemės. V. Viskantas su kitais asmenimis dalį žydu atskyrė, nes tie buvo netinkamo amžiaus, t. y. ne tokio, kurių nurodė Šiaulių apskrities policijos vadas. Juos sugražino prie moterų ir vaikų. Po to pasmerktųjų koloną policininkai ir pagalbinės policijos nariai pradėjo konvojuoti į Šiaudinės mišką¹⁴⁸.

Pamiškėje, ties Prano Gauronskio sodyba, kolona sustojo. Čia V. Viskantas su policininkais ir pagalbinės policijos nariais atrinko apie 15 stipresnių žydu ir juos nuvarė į mišką kasti duobės. Žydai nešėsi kastuvus. Egzekucijos vietoje V. Viskantas susmaigstė kuoliukus, pažymėdamas duobės ribas. Duobę kasė maždaug apie 2 ar 4 valandas. Kai

¹⁴⁵ Broniaus Katino b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45002/3, t. 1, l. 235.

¹⁴⁶ Vinco Viskanto ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 1, l. 341; Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydu likimas*, p. 62.

¹⁴⁷ Vinco Viskanto ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 1, l. 341.

¹⁴⁸ Vinco Viskanto ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 1, l. 20, 30, 280, 336, 341, t. 2, l. 38, t. 3, l. 184; Kazio Milevičiaus b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 8089/3, l. 16.

duobė buvo beveik iškasta, atvyko vokiečių karininkai. Ant karininkų kepurių buvo kaukolės (kaukolės – SS karininkų uniformos detalė). Kiti policininkai ir pagalbinės policijos nariai, kol atrinktieji žydai kasė duobę, buvo P. Gauronskio sodyboje ir saugojo ten uždarytus žydus. Kai kurie iš jų sodybos kieme gėrė degtinę, valgė. P. Gauronskis saugomiems žydams atnešė iš šulinio vandens atsigerti; pasmerktieji gėrė, plovėsi rankas. Iškasus duobes, žydai iš P. Gauronskio sodybos buvo nuvesti į egzekucijos vietą ir susodinti netoli duobės. Duomenys rodo, kad susodintus žydus ir duobę skyrė krūmai.

Šaudymas vyko tokia tvarka. Dalis policininkų ir pagalbinės policijos narių apsupę saugojo egzekucijos vietą ir žydus. Kiti turėjo šaudyti pasmerktuosius. V. Viskantas paskyrė apie 10 policininkų ir pagalbinės policijos narių, kurie turės šaudyti žydus. Egzekucijos vykdytojai sustojo vienoje duobės pusėje, o kitoje jos pusėje, prie krašto, nugaromis į šaudytojus buvo statomi žydai. V. Viskantas su policininkais ir pagalbinės policijos nariais prie duobės krašto atvedavo po 5 žydus. Pirmiausia buvo sušaudyti duobes iškasę žydai, o po jų – iš P. Gauronskio sodybos atvesti žydai. Pasmerktuosius pagal komandą „*Ugnis!*“, kurią pakaitomis duodavo V. Viskantas ir K. Malinauskas, šaudė policininkai ir pagalbinės policijos nariai. Yra duomenų, kad komandą „*Ugnis!*“ duodavo ir vokiečių karininkas Šmitas. Į vieną pasmerktąjį šaudavo du vykdytojai – vienas taikydavo į nugarą, kitas į galvą. V. Viskantas nušaudavo duobėje gulinčius sužeistuosius. Žinių, ar pagalbinės policijos būrio vadas Vincas Šilkas buvo egzekucijos vietoje, nėra¹⁴⁹. 1967 m. gegužės 11–13 d. ekshumuotų lavonų teismo medicininio tyrimo akto Nr. 3 duomenimis, buvo sušaudyta apie 40 žydų vyrų nuo 18 iki 50 metų amžiaus¹⁵⁰. Šiaudinės ir Kalniškių geto komendantas Kazys Milevičius tvirtino, kad jis policininkams, ir pagalbinės policijos nariams tada perdavęs 45 žydų vyrus¹⁵¹. Ši skaičių galima laikyti patikimu, nes K. Milevičius, kaip geto komendantas, galėjo žinoti tikslų geto gyventojų skaičių.

Per šią egzekuciją buvo sušaudyti Natanielius Šeinas, Izaokas Vilkas, Nosenas Vicikas, Leiba Gafanovičius¹⁵². Ekshumuojant buvo rasta įvairių pasmerktiesiems priklausiusių daiktų – I. Joselio pasas, Papilės valsčiaus savivaldybės leidimas Iciksonui išvykti iš Papilės¹⁵³. Tad galimas dalykas, kad tarp nužudytųjų buvo ir I. Joselis, Iciksonas. A. Muturas ir L. Rozga teigia, kad Papilės žydų bendruomenės nariai nepasižymėjo kolaboravimu su sovietų okupantais, nedalyvavo sovietų represinėse struktūrose¹⁵⁴. Straipsnio autorius mėgino nustatyti, ar tarp nužudytųjų žydų buvo asmenų, sovietmečiu priklausiusių Lietuvos komunistų partijai, komjaunimui, lojalių sovietų režimui. Sovietų okupacijos laikotarpiu Papilėje gyveno žydas Saliamonas Davydovičius (gim. 1901), SSRS komunistų (bolševikų) partijos narys¹⁵⁵. Archyvinių žinių, ar jis buvo tarp nužudytųjų, surasti nepavyko. Daugiau žinių apie Papilės žydus, kurie bu-

¹⁴⁹ Povilo Stonkaus ir kt. asmenų b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 1, l. 22–24, 281, 283, 289–290, 335, t. 2, l. 43–46, 99–100, 113, 116, 153–154, t. 3, l. 101–102, 105, 175, 184, 194; Stasio Virkučio ir kitų asmenų b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 31364/3, l. 12, 19.

¹⁵⁰ Ekshumuotų lavonų teismo medicininio tyrimo aktas nr. 3, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 5, l. 13.

¹⁵¹ Kazio Milevičiaus b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 8089/3, l. 16.

¹⁵² Vinco Viskanto ir kt. asmenų b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 1, l. 335, t. 5, l. 42–47.

¹⁵³ *Ten pat*, t. 5, l. 48.

¹⁵⁴ Muturas A., Rozga L. *Žydų likimo vingiais*, p. 343.

¹⁵⁵ Prano Šliauterio b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-13545, l. 24.

vo sovietų aktyvistai ir galėjo būti nužudyti Šiaudinės miške, autoriui surasti nepavyko. A. Muturas ir L. Rozga, cituodami pedagogės Z. Steckytės prisiminimus, teigia, kad miestelio turgavietėje buvo kankinamas ir nužudytas paskutinis Papilės rabinas R. Abraham-Hacben Levinas¹⁵⁶. Archyvinių duomenų apie rabino žūties aplinkybes ir egzekucijos vykdytojus autorius nerado.

Sušaūdžius žydus, vokiečių SS karininkai išvyko. Buvęs pagalbinės policijos narys Juozas Karklas vėliau pasakojo:

„Prieš lietuvių sušaудymą vokiečiai išvažiavo ir lyg tai pasakė, kad lietuviai jiems nenusikalto ir dėl lietuvių sušaudymo jie jokių reikalų neturėjo“¹⁵⁷.

Galimas dalykas, kad vokiečių SS karininkų tokį elgesį galėjo lemti išankstinės konkrečios aplinkybės. Kaip jau buvo minėta, operatyvinių grupių ir operatyvinių būrių pareigūnai turėjo vadovautis RSHA viršininko R. Heydricho nurodymu, kad okupuotose srityse nebūtų daroma kliūčių tiems, kurie nori apsivalyti nuo komunistų ir žydų. Tai turėjo būti skatinama, stengiantis patiems likti užkulisiuose. Panašu, kad SS karininkai jautė vietos gyventojų norą nubausti su sovietų režimu kolaboravusius asmenis ir jiems šiuo atveju buvo gan palanki situacija įvykdyti minėtą nurodymą. V. Viskantas policininkams ir pagalbinės policijos nariams po žydų žudynių liepė nesiskirstyti, nes dar būsianti sovietų aktyvistų egzekucija. Ji įvyko maždaug po dviejų valandų. Sovietų aktyvistus laikė uždarytus areštinėje. Kai kurie iš jų prieš egzekuciją atliko išpažintį. V. Viskanto pavaduotojas Adomas Petrauskas su policininkais ir pagalbinės policijos nariais vedė juos (išvesta apie 14 asmenų) iš areštinės ir rikiavo į koloną. Po to visi buvo susodinti į du vežimus ir vežami į egzekucijos vietą. Policininkai ir pagalbinės policijos nariai (apie 30) ėjo apsupę vežimus. Pervaziavus Ventos upę, dalis konvojuotojų grįžo. Netrukus prie konvojaus prisidėjo Šiaudinės pagalbinės policijos būrio nariai. Atvykus konvojui į egzekucijos vietą, V. Viskantas policininkams ir pagalbinės policijos nariams įsakė apsupti vežimus su sovietų aktyvistais. Pasmerktuosius buvo liepta išlaipinti ir suguldyti ant žemės. Vincas Kaulinis ir Jonas Raubutas išlipę ėmė bėgti. J. Raubutą nušovė, o V. Kauliniui pavyko pabėgti. Kiti atvežtieji buvo suguldyti. Netrukus iš gulinčiųjų egzekucijos vykdytojai atrinko 5 asmenis ir nuvarė sušaudyti. Prie duobės su V. Viskantu susigrūmė Aleksas Navardauskas, netrukus kiti keturi šalia buvę suimtieji pasileido bėgti. Egzekucijos vykdytojams pavyko nušauti tik Kazimierą Viesulą, o Antanui Šeškauskui, Algirdui Sabaliauskui, Antanui Narsčiui pavyko pabėgti. Bėgantį A. Šeškauską sužeidė į kairiąją koją, o A. Sabaliauską į dešiniąją koją. Po to V. Viskantas įsakė suimtujų prie duobės nebevesti, o šaudyti gulinčius. Apie 20–30 policininkų ir pagalbinės policijos narių, saugojusių suguldytuosius, tuojau juos ėmė šaudyti. Šaudė ir V. Viskantas. Po egzekucijos policininkai grįžo į Papilę, kur valgykloje ir buvo pavaišinti vakariene, degtine. Kitą dieną duobkasiai užkasė sušaudytųjų palaikus¹⁵⁸.

Ekshumotų lavonų teismo medicininio tyrimo akto Nr. 3 ir kitais duo-

¹⁵⁶ Muturas A., Rozga L. *Žydų likimo vingiais*, p. 343.

¹⁵⁷ Vinco Viskanto ir kt. asmenų b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 3, l. 152.

¹⁵⁸ *Ten pat*, t. 1, l. 11–13, 40, 45, 281–282, 290, 342, t. 2, l. 92, 103 ap., t. 3, p. 1–3, 31, 105.

menimis, tada buvo sušaudyti šie lietuviai: Vladas Budrys, Jono (gim. 1905), sovietmečiu buvęs Papilės milicininkus, Aleksas Nevardauskas, Kazimiero (gim. 1900), buvęs Papilės draudimo agentas; Juozas Jocas, Prano (gim. 1876), Kerbediškių kaimo naujakuris; Jonas Raubutas, Jono (gim. 1914), buvęs Šiaudinės kaimo pirminės komjaunimo organizacijos sekretorius; Kazimieras Viesulas, Adomo (gim. 1921), komjaunuolis; Juozas Bagavičius, Juozo (gim. 1923), komjaunuolis; Juozas Joniškis, Antano (gim. 1886), buvęs Kinkių kaimo apylinkės pirmininkas; Jurgis Lipskis, Jono (gim. 1921), buvęs Baulių kaimo pirminės komjaunimo organizacijos sekretorius; Jonas Kurganovas, Kerbediškių kaimo naujakuris¹⁵⁹. Ekshumuotų lavonų teismo medicininio tyrimo akto Nr. 3 ir dokumentų rinkinio „Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944 m.“ duomenimis, Šiaudinės miške prie Dilbyčių kaimo apie 8 km į pietvakarius nuo Papilės 1941 m. liepos 22 d. buvo sušaudyti 55 žmonės¹⁶⁰. Žydų buvo sušaudyta 45 asmenys ir 9 lietuviai – sovietų aktyvistai. Vadinas, iš viso 54 žmonės. Neaišku, kas buvo dar vienas nužudytasis, nes buvo sušaudyti 55 asmenys. A. Muturas ir L. Rozga teigia, kad dalį sovietų aktyvistų išvežė į Kursėnus ir sušaudė Bubiuosė¹⁶¹. Straipsnio autoriui konkrečių duomenų, patvirtinančių šį teiginį, surasti nepavyko.

Pavojus grėsi ir kitur gyvenantiems papilėniškiams žydams. Žymus kalbininkas papilėniškis Chackelis Lemchenas su žmona ir vaikais karo pradžioje gyveno Kaune. Šeimnininko, pas kurį Ch. Lemchenas nuomojo butą, išradingumas ir drąsa du kartus jam išgelbėjo gyvybę. Pirmą kartą Lemcheną išgelbėjo tai, kad atėjusiems jį suimti partizanams šeimnininkas liepė šio žmogaus neliesti, nes jis – Jono Jablonskio mokinys. Tai partizanams padarė didelį išpūdį ir jie Lemcheną paliko ramybėje. 1941 m. birželio 27 d. pas Ch. Lemcheną vėl atėjo partizanai. Šį kartą šeimnininkas parodė partizanams lapelį, kurį birželio 23 d. buvo pasirašęs vienas iš sukilimo vadų. Šeimnininkas, pasinaudodamas šiuo lapeliu (lapelio tekstas nebuvo susijęs su Ch. Lemcheno neliečiamybe) sugebėjo partizanus įtikinti, kad jie turi palikti Ch. Lemcheną ramybėje. Kiek vėliau Ch. Lemchenas ir jo šeima buvo uždaryti Kauno gete¹⁶². Koks galėjo būti mokslininko likimas, jeigu jo nebūtų užsistojęs šeimnininkas? Jau 1941 m. birželio 25 d. į Kauną atvyko operatyvinės grupės A vadas SS brigadenfiureris Walteris Stahleckeris su priešakiniais vermachto daliniais¹⁶³. W. Stahleckeris ėmėsi vykdyti RSHA viršininko R. Heydricho nurodymą – organizuoti žydų pogromus, sudarant regimybę, jog tai vietos gyventojų darbas. W. Stahleckeris su jį lydėjusiu iš Kybartų kilusiu Richardu Šveiceriu Kaune susitiko su beatsikuriančio Valsybės saugumo departamento pareigūnais. Jis pareigūnams aiškino, kad lietuviai turi įsijungti į žydų problemos išsprendimą. Lietuviai, anot W. Stahleckerio, turi tuojau pat, geriausia spontaniškai, visus žydus Kaune, taip pat ir visoje Lietuvoje izoliuoti, išskirti iš lietuvių tarpo. Pasibaigus susitikimui ir W. Stahleckeriui išeinant, jį lydėjęs R. Šveiceris pirštų spragtelėjimu į galvą davė suprasti, kaip turėtų būti sprendžiama žydų problema¹⁶⁴. Netrukus po to Kaune prasidėjo žydų pogromai, vienas iš jų – žudynės 1941 m. birželio 27 d. „Lietūki“ garaže. Čia buvo

¹⁵⁹ *Ten pat*, t. 3, l. 96, t. 5, l. 13, 37–38.

¹⁶⁰ *Masinės žudynės Lietuvoje (1941–1944)*, d. 2, p. 404; Ekshumuotų lavonų teismo medicininio tyrimo aktas nr. 3, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 5, l. 13, 22.

¹⁶¹ Muturas A., Rozga L. *Žydų likimo vingiais*, p. 343.

¹⁶² Puišytė R. *Dėdė Chackelis*, Vilnius, 2004, p. 34.

¹⁶³ Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, p. 71, 77.

¹⁶⁴ Dainauskas J. *Kodėl Lietuva dabar kaltinama žydų žudikų reabilitavimu*, p. 25–27.

labai žiauriai nužudyta kelios dešimtys žydų. Tarp nužudytųjų buvo žinomo politologo, teisininko Aleksandro Štromo tėvas¹⁶⁵. Yra išlikę B. Apyrubio 1941 m. birželio 27 d. parodymai Kauno saugumo policijos viršininkui apie J. Štromą. Po tais parodymais parašas su nurodymu J. Štromą „laikyti po sargyba“. Parašas iškaitomas, panašu, kad jis saugumo darbuotojo Antano Liepos¹⁶⁶. Tokia situacija Kaune 1941 m. birželio pabaigoje leidžia teigti, kad suėmimo atveju Ch. Lemcheną galėjo ištikti J. Štromo likimas. LLV, 1941 m. birželio 30 d. išklausiusi Kauno miesto ir apskrities komendanto J. Bobelio pranešimą dėl žydų koncentracijos stovyklos įsteigimo, nutarė žydų koncentracijos stovyklos steigimui pritarti. Stovyklos steigimu rūpintis buvo pavesta Komunalinio ūkio viceministrui Vladui Švipai, palaikant ryšius su komendantu plk. J. Bobeliu¹⁶⁷. Koncentracijos stovykla buvo įsteigta Kauno VII forte¹⁶⁸. 3/A operatyvinis būrys 1941 m. liepos pradžioje Kauno VII forte suorganizavo žydų žudynes. 1941 m. liepos 4, 6 ir 9 dienomis čia buvo sušaudyti 3 001 žydas: 2 951 vyras ir 50 moterų. Egzekuciją pasmerktiesiems įvykdė Tautinio darbo apsaugos bataliono (vadas plk. Andrius Butkūnas) 1 kuopos (vadas kpt. Bronius Kirkilas) ir 3 kuopos (vadas lt. Juozas Barzda) kariai¹⁶⁹. Panašu, kad suėmimo atveju Ch. Lemcheną galėjo ištikti ir Kauno VII forte nužudytųjų likimas.

Lietuvos žydų naikinimo vokiečių civilinės administracijos laikotarpiu (1941 m. rugpjūtis–lapkritis) ypatumai

Vokiečiams įvedus Lietuvoje civilinį valdymą, tuojau pasikeitė ir operatyvinės grupės A 2-ojo ir 3-ojo operatyvinių būrių Lietuvoje organizuoto ir vykdyto žydų naikinimo pobūdis. Iš 2/A operatyvinio būrio padalinio Šiaulių sritį nuo 1941 m. spalio 2 d. perėmė 3/A operatyvinis būrio padalinys. Panašu, kad civilinio valdymo įvedimas Lietuvoje naciams reišė ir visišką mūsų krašto gyventojų, taip pat ir žydų tautybės asmenų kontrolės į savo rankas perėmimą. Nacistinės Vokietijos reichsmaršalas Geringas 1941 m. liepos 31 d. įsakė RSHA viršininkui R. Heydrichui atlikti organizacinį, techninį ir materialinį pasirengimą dėl visuotinio žydų, kurie yra vokiečių įtakos sferoje, klausimo sprendimo¹⁷⁰. Istorikas H. Krausnickas, remdamasis po karo teistų operatyvinių būrių vadų parodymų analize, daro išvadą, kad įsakymas naikinti visus žydus buvo duotas 1941 m. liepos pabaigoje¹⁷¹. Istorikas M. Wildtas tvirtina, kad po karo teistas operatyvinės grupės C (vadas Tomas Ra-schas) 5-ojo operatyvinio būrio vadas Schulcas (priešingai nei kiti teisti operatyvinių būrių vadai) tvirtino, kad fiurerio įsakymą – žudyti visus žydus – gavęs per T. Raschą 1941 m. rugpjūčio mėn.¹⁷²

¹⁶⁵ Eidintas A. *Lietuvos žydų žudynių byla*, Vilnius, 2001, p. 102–103; *Lietuva 1940–1990: Okupuotos Lietuvos istorija*, p. 203; Ginaitė-Rubinsonienė S. *Atminimo knyga*, Vilnius, 1999, p. 51.

¹⁶⁶ B. Apyrubio 1941 06 27 d. parodymai Kauno Saugumo policijos viršininkui apie „Paramos“ valdybos pirmininką J. Štromą, LCVA, f. R-972, ap. 1, b. 126, l. 1–3.

¹⁶⁷ *Lietuvos Laikinoji Vyriausybė. Posėdžių protokolai*, p. 20.

¹⁶⁸ Knezys S. Kauno karo komendantūros Tautinio darbo batalionas 1941 m., *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 2000, nr. 1(7), p. 123.

¹⁶⁹ Jono Plungės b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47745/3, t. 2, l. 17, 27, 42–50, t. 3, l. 137–138; Prano Matiuko ir kitų asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, t. 1, l. 14, 205–213, t. 2, l. 284–288; *Masinės žudynės Lietuvoje (1941–1944)*, d. 1, p. 131.

¹⁷⁰ *Уничтожение евреев СССР в годы немецкой оккупации (1941–1944)*, p. 45.

¹⁷¹ Krausnick H. *Hitlers Einsatzgruppen. Die Truppen des Weltanschauungskrieges 1938–1942*, p. 141–143.

¹⁷² Wildt M. *Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes*, p. 555–556.

Galimas dalykas, kad įsakymas – žudyti visus žydus – buvo duotas dar prieš karą, o pakartotinai – įvedus civilinį valdymą, kai susiklostė palankios sąlygos sunaikinti visus žydus. Vokiečių istorikas Chr. Dieckmanas pastebi, kad nuo 1941 m. rugpjūčio prasidėjo nauja žydų naikinimo fazė. Nuo tada Lietuvos provincijose pradėta naikinti visus žydus – vyrus, moteris ir vaikus¹⁷³. Istorikas A. Bubnys tvirtina, kad 1941 m. liepos pabaiga – lapkričio mėnuo buvo rasinio genocido laikotarpis. Tuo metu žydai buvo persekiojami ne dėl politinių priežasčių, bet dėl to, kad jie žydai. Šiuo laikotarpiu buvo išžudyti beveik visi Lietuvos provincijos žydai¹⁷⁴. Šiuos istorikų teiginius patvirtina archyviniai dokumentai. Civilinio valdymo laikotarpiu (1941 m. rugpjūtis ir lapkritis) žydai buvo izoliuojami, koncentruojami getuose, laikinose izoliavimo stovyklose. Juos neretai perkeldavo iš vieno geto ar stovyklos į kitą. Paskui sušaudydavo. Panašiai vyko ir Papilės valsčiaus žydų genocidas 1941 m. rugpjūtį–spalį. Iš Šiaudinės ir Kalniškių geto žydų moteris ir vaikus perkėlė į Žagarės getą. Po to jiems Naryškino parke buvo įvykdyta egzekucija.

1941 metų rugpjūtis ir spalio mėnesio pradžia

Ostlando reicho komisaras Heinrichas Lohse 1941 m. rugpjūčio 13 d. paskelbė laikinąsias direktyvas dėl elgesio su Ostlando komisariato teritorijoje gyvenusiais žydais. Jose H. Lohse mini, kad galutinis žydų klausimo sprendimas Ostlando reicho komisariate bus vykdomas pagal nurodymus, duotus Kaune 1941 m. liepos 27 d. Kadangi saugumo policija jau dirba pagal šiuos nurodymus, šios laikinosios direktyvos jos neliečia. Pagal šias direktyvas generaliniai komisarai, apygardų komisarai visur ir visais atvejais, kai tolimesnės priemonės dėl galutinio žydų klausimo sprendimo yra neįmanomos, turėjo imtis tam tikrų minimalių priemonių¹⁷⁵. Šios direktyvos apibrėžė, koks asmuo turi būti laikomas žydu. Generaliniai komisarai turėjo pasirūpinti, kad žydai būtų suregistruoti, nešiotų skiriamuosius ženklus – geltonas šešiakampes žvaigždes. Komisarams nurodyta, kas žydams draudžiama. Buvo išvardytos teisės, kuriomis žydams uždrausta naudotis viešajame gyvenime. Žydų turtas turi būti konfiskuotas, registruojamas, priverstinai atimamas. Žydai turėjo atiduoti pinigų, valiutą, vertybinius popierius, įvairias vertybes (monetas, auksą, sidabrą, juvelyrinius dirbinius, brangakmenius)¹⁷⁶. Direktyvose nurodyta, kad

„kaimiškos vietovės būtų išvalytos nuo žydų. Žydai turi būti sukongcentruoti miestuose arba didžiųjų miestų rajonuose, tarp kurių gyventojų ir anksčiau buvo daug žydų. Juose turi būti sukurti getai, žydams turėjo būti uždrausta palikti getą“¹⁷⁷.

Šias H. Lohses direktyvas turėjo vykdyti Šiaulių apygardos komisaras Hansas Gewecke, kuris tas direktyvas įgyvendino per jam pavaldžias lietuvių valdžios įstaigas.

Šiaulių miesto ir apskrities viršininkas Jonas Noreika 1941 m. rugpjūčio

¹⁷³ Dieckmann Chr. *Überlegungen zur deutschen Besatzungsherrschaft in Osteuropa 1941–1944: Das Beispiel Litauen*, p. 29.

¹⁷⁴ *Lietuva 1940–1990: Okupuotos Lietuvos istorija*, p. 210; Bubnys A. *Holokaustas Lietuvos provincijoje 1941 m.: žydų žudynės Kauno apskrityje*, p. 82.

¹⁷⁵ *Уничтожение евреев СССР в годы немецкой оккупации (1941–1944)*, p. 46.

¹⁷⁶ *Ten pat*, p. 47–48.

¹⁷⁷ *Ten pat*.

22 d. visiems apskrities valsčių viršaičiams ir antraeilių miestų burmistrams paskelbė Šiaulių apygardos komisaro Hanso Geweckes įsakymą, nurodantį, kad visi apskrities žydai ir pusžydžiai turi būti iškelti iš apskrities valsčių ir miestelių ir apgyvendinti viename rajone. Visą žydų turtą savivaldybės turėjo surašyti ir saugoti. Visų valsčių, antraeilių miestų ir miestelių žydai nuo rugpjūčio 25 iki 29 d. turi būti perkelti į Žagarės miestą ir ten apgyvendinti atskirame rajone. Geto rajoną turėjo aptverti iki rugpjūčio 30 d., tuo rūpinosi Žagarės miesto savivaldybė. Žydai kiekvieną dieną iš geto turėjo būti vedami darbams, po darbo – atgal į getą¹⁷⁸. Žagarėje žydų getas buvo įsteigtas dar 1941 m. liepos pabaigoje. Žagarės miesto burmistras S. Rakštys 1941 m. liepos 25 d. išleido žydams skirtą įsakymą, draudžiantį iš Žagarės pabėgusiems žydams sugrižti į namus. Namų savininkai ir valdytojai grasinti bausmėmis, jeigu leis apsigyventi į Žagarę sugrižusiems žydams. Visi Žagarės žydai buvo įpareigoti nuo 1941 m. liepos 26 d. ant kairiosios krūtinės pusės nešioti geltonos spalvos Dovydo žvaigždę. Žydams buvo uždrausta vaikščioti gatvėmis ir rodytis viešose vietose nuo 6 iki 20 val., išskyrus turinčiuosius specialius leidimus. Visi Žagarės žydai buvo įpareigoti savo lėšomis nuo 1941 m. liepos 26 iki rugpjūčio 2 d. persikelti į specialiai parinktą miesto rajoną (getą). Žydams uždrausta naudotis ne žydų samdomuoju darbu, be to, leista pirktis turgavietėje reikalingas prekes tik po 12 valandos. Liepos pabaigoje vyko Žagarės žydų surašymas. Po to prasidėjo žydų perkėlimas į getą. Getui buvo parinkti keli kvartalai šalia turgavietės (Daukanto, Vilniaus, Malūno, Pakalnio ir Gedimino gatvės). Ne žydų tautybės gyventojus iš geto teritorijos perkėlė į kitus kvartalus. Į getą suvarė ir aplinkinių kaimų žydus¹⁷⁹.

Po J. Noreikos 1941 m. rugpjūčio 22 d. įsakymo pasirodymo į Šiaudinės kaimą atvyko Papilės policijos nuovados viršininkas Jonas Monkevičius su policininkais ir pagalbinės policijos nariais. Čia jų jau laukė Šiaudinės kaimo pagalbinės policijos nariai. Visiems buvo paaiškinta, kad reikės konvojuoti žydus į Žagarę. Iš gyventojų paėmė 20–25 vežimus žydams pervežti. Vežimais ir vežikais tikriausiai pasirūpino Papilės valsčiaus seniūnai. Policininkai nuėjo į getą ir pradėjo iš ten vesti prie vežimų žydes moteris ir vaikus. Į vežimą sodino po 5–8 žmones, kartu ten atsisėdavo ir po vieną policininką ar pagalbinės policijos narį. Taip žydus pradėjo vežti į Žagarę. Vežė apie pusantros paros. Žagarėje žydes moteris ir vaikus perdavė policijai ir uždarė sinagogoje. Papilės policininkai ir pagalbinė policija tą pačią dieną išvyko atgal¹⁸⁰. Šiaudinės pagalbinės policijos narys Stasys Šilinskas tvirtino, kad už žydų konvojavimą jis gavo 30 litų atlyginimą¹⁸¹. Panašu, kad atlyginimą galėjo gauti ir kiti konvojuotojai. Juozo Miniausko duomenimis, į Žagarę buvo išvežta apie 100 žydų – moterų ir vaikų¹⁸². Geto komendanto K. Milevičiaus duomenimis, žydų moterų ir vaikų į Žagarę buvo išvežta 105 asmenys¹⁸³. Į Žagarės getą buvo perkelti ir Šiaulių, Jonišio, Kursėnų, Žeimelio ir kt. vietovių

¹⁷⁸ Šiaulių miesto ir apskrities viršininko 1941 09 22 raštas visiems Šiaulių apskrities valsčių viršaičiams ir antraeilių miestų burmistrams, LCVA, f. R-1099, ap. 1, b. 1, l. 156; Bubnys A. *Mažieji Lietuvos žydų getai ir laikinos izoliavimo stovyklos 1941–1943 metais*, p. 160.

¹⁷⁹ *Ten pat*, p. 159–160; Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 68.

¹⁸⁰ Stasio Šilinsko ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 43642/3, l. 14, 21, 26–27, 63; Vinco Viskanto ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 1, l. 35.

¹⁸¹ Stasio Šilinsko ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 43642/3, l. 14.

¹⁸² *Ten pat*, l. 26.

¹⁸³ Kazio Miliusko b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 8089/3, l. 16.

žydai. Žagarės miesto burmistro duomenimis, 1941 m. rugpjūčio 25 d. geto plotas buvo 12 135 m² ir jame gyveno 715 žydų. Iki 1941 m. rugpjūčio 29 d. į Žagarę buvo atkelti 949 žydai iš kitų Šiaulių apskrities vietovių. 1941 m. rugsėjo 20 d. Žagarėje gyveno 5 566 žmonės: 2 402 žydai ir 3 164 ne žydų tautybės. Kiekvienas ne žydų tautybės šeimos narys per savaitę gaudavo 250 gramų sviesto, o žydai – po 100 gramų¹⁸⁴.

Netrukus Žagarės, Papilės, Šiaulių, Joniškio, Kuršėnų, Žeimelio ir kitų Šiaulių apskrities vietovių žydams buvo įvykdyta egzekucija. Paskutinėmis 1941 m. rugsėjo dienomis policija suvarė gyventojus lietuvius į Žagarės miesto parką (buvusį grafo Naryškino parką) ir liepė jiems iškasti „L“ formos griovį (120 m ilgio, 2–3 m pločio ir 2 m gylio). 1941 m. spalio 2 d. rytą Žagarės geto žydus sukvietė ir turgaus aikštę. Žagarės komendantas Mantoifelis vokiškai kreipėsi į susirinkusią minią. Jis kalbėjo, jog žydai būsią vežami į darbus. Žydus surikiavo į kelias kolonas (atskirai vyrus, moteris ir vaikus bei senius). Po to, vokiečiui sušvilpus, aikštę ėmė supti Žagarės ir iš kitur atvykę policininkai, pagalbinės policijos nariai. Kilo panika. Kai kurie žydai bandė iš aikštės pabėgti. Policininkai ir pagalbinės policijos nariai ėmė žydus šaudyti ir mušti. Aikštėje liko gulėti keliasdešimt nušautų ir sužeistų žydų. Likusiuosius suguldė ant grindinio. Į netrukus atvažiavusius sunkvežimius žydai jėga buvo sudodinti ir išvežti į sušaudymo vietą – Naryškino dvaro parką¹⁸⁵. Iš vežamų sušaudyti žydų buvo atimti pinigai, papuošalai, kiti vertingi daiktai. Prie griovio atvežtus žydus išrengdavo iki apatinių, po to suguldydavo griovyje ir sušaudydavo. Egzekuciją vykdė iš Šiaulių atvykusio savisaugos dalinio (vadovavo ltn. Romualdas Kalakša) kareiviai, Linkuvos pagalbinės policijos būrio nariai. Žagarės pagalbinės policijos nariai saugojo geto teritoriją ir lydėjo pasmerktuosius į žudynių vietą. Žudynes prižiūrėjo ir patys jose dalyvavo keli vokiečiai esesininkai. Šaudė iki pat vėlaus vakaro. Vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje SS štandartenfiurerio K. Jägerio raporte buvo pažymėta, kad 1941 m. spalio 2 d. Žagarėje buvo sušaudyta 2 236 žydai (633 vyrai, 1 107 moterys ir 496 vaikai). Prieš šaudymą kilusių neramumų metu (turgaus aikštėje) esą buvo nušauta 150 žydų, sužeisti 7 juos saugoję lietuvių pagalbinės policijos nariai. 1944 m. sovietų Ypatingoji komisija, ištyrusi masinę kapavietę, surado 2 402 žmonių lavonus (530 vyrų, 1 223 moterų, 625 vaikų ir 24 žindomų kūdikių). Kitą dieną po masinių žudynių į parką vėl atvežė sugaudytus žydus ir juos sušaudė tame pačiame griovyje. Sušaudytų žydų vertingus daiktus vokiečiai išvežė į Šiaulius.

Taip buvo likviduotas Žagarės getas¹⁸⁶. Po 1941 m. spalio 2 d. žudynių Žagarėje Papilės valsčiaus žydų bendruomenė nustojo egzistavusi.

Žydų turtas

Vokiečių okupacinė valdžia, organizuodama ir vykdydama mūsų krašto žydų persekiojimą ir naikinimą, rūpinosi ir likusiu žydų turtu. Vokiečių karinės, vėliau civilinės administracijos nurodymus dėl žydų turto privalėjo vykdyti ir 1941 m. Birželio sukilimo metu ir po jo atsikūrusių lietuvių valdžios įstaigų pareigūnai. Šiuos nurodymus vykdė ir

¹⁸⁴ Bubnys A. *Mažieji Lietuvos žydų getai ir laikinos izoliavimo stovyklos 1941–1943 metais*, p. 160; Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 68.

¹⁸⁵ Bubnys A. *Mažieji Lietuvos žydų getai ir laikinos izoliavimo stovyklos 1941–1943 metais*, p. 160; Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 69.

¹⁸⁶ Bubnys A. *Mažieji Lietuvos žydų getai ir laikinos izoliavimo stovyklos 1941–1943 metais*, p. 161–162; Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 69–70; *Masinės žudynės Lietuvoje (1941–1944)*, d. 1, p. 135.

Papilės valsčiaus lietuvių valdžios įstaigų pareigūnai. Duomenų apie Papilės žydų turtą išlikę labai nedaug. Perkėlus Papilės valsčiaus žydus į Šiaudinės ir Kalniškių dvaruose įrengtą getą, buvo sprendžiamas ir žydų turto klausimas. Papilės viršaitis 1941 m. liepos 26 d. Šiaulių apskrities viršininkui Ignui Urbaičiui pranešė:

„Papilės miestelio žydai yra išvežti į šio valsčiaus Šiaudinės ir Kalniškių dvarus. Jų stambesnis turtas, nuovados viršininko parėdymu, suvežtas ir patalpintas šulėje, gi pinigai ir šiaip brangenybės laikomos pas nuovados viršininką. Nuo šulės ir nuo žydų buvusiujų butų raktai atiduoti aktyvistų štabui. Prašome nurodymų, kaip valsčiaus savivaldybė turi pasielgti su likusiais jų daržais ir bendrai su jų turto likvidavimu“¹⁸⁷.

Šiaulių apskrities viršininkas Jonas Noreika 1941 m. rugpjūčio 6 d. rašte valsčių viršaičiams ir antraeilių miestų burmistrams nurodė, kad komunistinių veikėjų ir žydų kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą savo žinion turi perimti vietos savivaldybės. Savivaldybės buvo įpareigtos be globos paliktą turtą saugoti, jį surašyti ir įvertinti. Kilnojamojo ir nekilnojamojo turto sąrašai turėjo būti sudaromi trimis atskirais egzemplioriais – du siunčiami apskrities viršininkui, trečias paliekamas savivaldybėje. Kilnojamąjį turtą, kuris per ilgesnį laiką galėjo sunykti ar sumenkėti, leista likviduoti vietose, parduodant iš varžytinių. Varžytines organizuoti buvo pavesta valsčių viršaičiams ir miestų burmistrams. Per varžytines gautos pajamos turėjo būti laikomos savivaldybių kasose iki atskiro nurodymo¹⁸⁸. Į Šiaulių apygardos komisaro įstaigą 1941 m. rugsėjo 4 d. buvo sukviesti apskričių viršininkai ir policijos vadai. Pasitarimo metu daug dėmesio buvo skirta žydams. Buvo nurodyta, kad visas žydų turtas yra konfiskuojamas ir tvarkomas pagal apygardos komisaro nuostatus. Apskrities viršininkai yra atsakingi, kad visas žydų kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas būtų suregistruotas. Žydai nuo šios dienos nebeturi teisės tvarkyti savo turto. Jeigu būtų pastebėti žydai, norintys kam nors perleisti savo turtą, jie turi būti suimti ir perduoti vokiečių policijai¹⁸⁹. Kaip minėtus potvarkius, nurodymus įgyvendino ir Papilės lietuvių administracijos pareigūnai, duomenų labai mažai. Jie rodo, kad, išvežus žydus į getą, jų namai buvo atiduoti miestelio įstaigoms ir gyventojams. Žydų turtas suvežtas į žydų sinagogą ir po to išparduotas¹⁹⁰. Apskrities viršininkas Jonas Noreika 1941 m. spalio 9 d. raštu kreipėsi į Papilės valsčiaus viršaitį, kad pradžios mokyklos mokytojai Gužauskaitei, bolševikų nukankinto politkalinio šeimos narei, būtų neatlyginamai iš žydų turto duota baldų ir rūbų¹⁹¹. Šiaulių apskrities valdyba 1941 m. lapkričio 5 d. raštu valsčių viršaičiams ir miestų burmistrams perdavė apygardos komisaro įsakymą. Viršaičiai ir burmistrai privalėjo pinigus, gautus už parduotą žydų turtą, įmokėti į ypatingąjį apygardos komisaro „I“ sąskaitą reicho kredito kasoje Šiauliuose.

¹⁸⁷ Papilės vls. viršaičio 1941 m. liepos 26 d. raštas Šiaulių apskrities viršininkui, LCVA, f. R-1099, ap. 1, b. 1, l. 49.

¹⁸⁸ Bubnys A. *Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas*, p. 52–53.

¹⁸⁹ *Ten pat.*

¹⁹⁰ Antano Jaugos ir kt. asmenų b. b., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47542/3, t. 2, l. 35.

¹⁹¹ Šiaulių apskrities viršininko Jono Noreikos 1941 m. spalio 9 d. raštas Papilės vls. viršaičiui, LCVA, f. R-1099, ap. 1, b. 2, l. 434.

Už šio įsakymo įvykdymą viršaičiai ir burmistrai turėjo atsiskaityti valdybai¹⁹². Autoriaus nuomone, pinigus už parduotą žydų turtą turėjo įmokėti į kasą ir Papilės valsčiaus viršaitis. Žinių apie tai autoriui surasti nepavyko.

Žydų gelbėtojai

Vokiečių okupacijos laikotarpiu (1941–1944 m.) vykdytos žydų genocido politikos atžvilgiu lietuvius galima sąlygiškai suskirstyti į tris grupes: vykdytojus, stebėtojus, gelbėtojus. Vykdytojai buvo įvairių lygių lietuvių valdžios įstaigų pareigūnai, pagalbinės policijos nariai, karinių-policinių formuotųjų nariai. Stebėtojai buvo mūsų krašto gyventojai, žydų genocido liudininkai, tačiau niekuo nepagelbėję pasmerktiesiems. Gelbėtojai buvo asmenys, kurie gelbėjo mirčiai pasmerktus žydus. Į šias tris grupes galima suskirstyti ir Papilės valsčiaus gyventojus. Vilniaus Gaono žydų muziejaus sudarytoje pavardžių rodyklėje minimas 161 Šiaulių apskrityje gyvenęs asmuo, prisidėjęs prie žydų gelbėjimo¹⁹³. Tarp jų asmenų, kurie buvo Papilės valsčiaus gyventojai, nėra. Yra žinomas tik šis atvejis, susijęs su Papile ir žydų gelbėjimu. Vokiečių okupacijos pradžioje pas Šiaulių apskr. Tryškių valsčiuje Mickiškės kaime gyvenusią Jadvygą Tijūnėlytę jos pažįstami atvežė maždaug 17–18 m. žydaitę Iną Zivaitę. Kad išslapstyti merginą, J. Tijūnėlytė su ja išvyko gyventi į Papilės valsčiaus Kalniškių kaimą. J. Tijūnėlytė visiems sakė, kad I. Zivaitė yra jos sesuo. J. Tijūnėlytės brolis Liudas Tijūnelis tuo metu dirbo Papilės policijos nuovadoje. Jis liepė seseriai slapstyti žydaitę taip, kad jos niekas nematytų. Kalniškėčiai iš I. Zivaitės akcento suprato, kad ji žydaitė. Apie tai sužinojo Papilės policijos nuovados viršininkas Jonas Monkevičius ir nusiuntė pagalbinės policijos narį Antaną Jaugą jos suimti. A. Jauga žydaitę suėmė ir nuvarė į Papilės daboklę. Vėliau šią merginą, vykdydamas policijos nuovados viršininko nurodymą, A. Jauga išvežė į Kuršėnus ir ten perdavė policijai¹⁹⁴. Žinių apie tolesnį žydaitės likimą Kuršėnuose autoriui surasti nepavyko. Greičiausiai I. Zivaitė ten buvo sušaudyta.

Išvados

Šiaulių apskrities Papilės valsčiaus 1941 m. vasaros ir rudens įvykiams būdinga tai, kad jie atspindi pirmųjų vokiečių okupacijos (1941–1944 m.) mėnesių realijas Lietuvoje. Prasidėjus Vokietijos ir SSRS karui, Lietuvoje kilo LAF organizuotas 1941 m. antisovietinis Birželio sukilimas nepriklausomybei atkurti. Kaune birželio 23 d. buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė ir Lietuvos laikinoji vyriausybė (LLV), kuri sukilimo metu pradėjo ir nepalankiomis vokiečių karinės administracijos (1941 m. birželio pabaiga ir liepa) laikotarpio sąlygomis tęsė valstybės atkūrimo darbą. Sukilimo metu įvairiose mūsų krašto vietovėse susiformavę partizanų sukilėlių būriai pradėjo karinius veiksmus prieš besitraukiančius raudonarmiečius ir okupacinės sovietų valdžios aktyvistus. Papilėje partizanai sukilėliai taip pat pradėjo karinius veiksmus prieš vietos komunistus ir sovietų valdžios aktyvistus, turėdami tikslą užimti miestelį ir po to kautis su besitraukiančiais raudonarmiečiais. Šio tikslo – užimti

¹⁹² *Masinės žudynės Lietuvoje (1941–1944)*, d. 2, p. 227.

¹⁹³ *Žydų gelbėjimas Lietuvoje II Pasaulinio karo metais 1941–1944 m. (pavardžių rodyklė)*, Vilnius, 2001, p. 7–178.

¹⁹⁴ Antano Jaugos ir kt. asmenų b. b., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 7542/3, t. 2, l. 100, 112–113, t. 4, l. 90–91.

miestelį – partizanams realizuoti nepavyko. Žinių apie Papilės sukilėlių partizanų dalyvavimą kariniuose veiksmuose prieš raudonarmiečius nėra išlikę.

Šiaurės armijų grupės 18-osios armijos 26 korpuso 61-osios pėstininkų divizijos (vadas pėstininkų gen. Siegfriedas Hänicke) kariai 1941 m. birželio 27 d. užėmė Papilę, o birželio 28 d. naktį pradėjo kontroliuoti visą Papilės valsčiaus teritoriją. Tada LLV vykdytas valstybės atkūrimo darbas prasidėjo ir Papilėje. Vienas iš LLV tikslų buvo lietuviškų valdžios įstaigų, funkcionavusių mūsų krašte iki sovietų okupacijos, atkūrimas. Papilėje buvo atkurta vietos savivaldybė (valsčiaus viršaičiu tapo Jonas Joniškis), paskirti seniūnai. Atkurta viešosios policijos nuovada, kuriai iš pradžių vadovavo Liudas Giniotis, po jo – Vincas Viskantas, o nuo 1941 m. rugpjūčio 1 d. – Jonas Monkevičius. Papilės komendantas buvo Kazys Šniutė. Papilės policijos nuovada buvo pavaldi vietos pagalbinė policija. Savivaldybės darbuotojų, policininkų ir pagalbinės policijos narių buvo apie 100 žmonių. Papilės valsčiaus lietuvių valdžios įstaigos buvo pavaldžios Šiaulių apskrities viršininkui, Šiaulių apskrities policijos vadui, lietuvių saugumo policijos Šiaulių apygardos įstaigai. Iki 1941 m. rugpjūčio 5 d. šios įstaigos buvo pavaldžios veikusiai LLV. Papilės valsčiaus, kitos Šiaulių apskrities lietuvių valdžios įstaigos 1941 m. birželio pab. ir liepą taip pat buvo pavaldžios Šiauliuose veikusiai karo lauko komendantūrai Nr. 819 (vadovavo Konowskis), 2/A operatyvinio būrio padaliniui Šiauliuose, kuris vykdė vokiečių saugumo policijos ir SD funkcijas. Įvedus civilinį valdymą, buvo paleista LLV ir žlugo lietuvių 1940–1941 m. antisovietinės rezistencijos siekis atkurti nepriklausomybę, valstybingumą. Šiaulių apskrities viršininkas, Papilės valsčiaus savivaldybės viršaitis tapo pavaldūs Šiaulių apygardos komisaro H. Geweckes, Lietuvos generalinio komisaro A. T. von Rentelno vadovaujamos įstaigoms. Šiaulių apskrities policijos vadas, Papilės valsčiaus policijos nuovada tapo pavaldžios SS ir policijos vadui Lietuvoje Lucianui Wysockiui per vokiečių tvarkos (viešosios) policijos vadą Lietuvoje policijos majorą A. Engelį. Taip pat išliko Papilės valsčiaus lietuvių administracijos pavaldumas lietuvių saugumo policijos Šiaulių apygardos įstaigai, 2/A operatyvinio būrio padaliniui Šiauliuose. Nuo spalio 2 d. Šiaulių apskritį savo žinion perėmė 3/A operatyvinis būrys (vadas SS štandartenfiureris Karlas Jägeris).

Nacių okupacinės valdžios įstaigos, operatyvinės grupės A (vadas SS brigadenfiureris Walteris Stahleckeris) 2-asis ir 3-iasis operatyviniai būriai organizavo bei vykdė mūsų krašto žydų persekiojimą ir naikinimą. Šiaulių apskrities, taip pat ir Papilės valsčiaus žydų žudynes iki spalio 2 d. organizavo ir vykdė operatyvinės grupės A 2-ojo operatyvinio būrio (vadas SS šturbanfiureris Rudolfas Batzas) padalinio pareigūnai. Nuo spalio 2 d. žudynes Šiaulių apskrityje organizavo ir vykdė 3/A operatyvinis būrys. Šiam tikslui įgyvendinti nacių okupacinės valdžios įstaigos įtraukė 1941 m. Birželio sukilimo metu ir po jo atsikūrusios lietuvių valdžios įstaigų pareigūnus, pagalbinę policiją, lietuvių karinių-policinių formuočių narius. Šios mūsų krašto lietuviškos visuomeninio gyvenimo jėgos privalėjo vykdyti nacių antisemitinius nurodymus, potvarkius. Šiems nurodymams, potvarkiams vykdyti buvo pajungti ir Papilės valsčiaus įstaigų pareigūnai. 1941 m. vasara ir ruduo buvo pats intensyviausias Lietuvos žydų naikinimo laikotarpis – iki 1941 m. gruodžio 1 d. buvo nužudyta apie 130 tūkst. žmonių, t. y. apie tris ketvirtadalius mūsų krašto žydų. Šiuo laikotarpiu neliko ir Papilės valsčiaus žydų bendruomenės.

Žydų genocidas vokiečių karinės administracijos (1941 m. birželio pabaiga ir liepa) ir civilinės administracijos (nuo 1941 m. liepos pabaigos) laikotarpiais turėjo savų ypatumų. SS ir policijos vado H. Himmlerio, kurio vienas tikslų vokiečių karinės administracijos laikotarpiu Lietuvoje buvo parengti sąlygas politiniam, t. y. civiliniam, valdymui įvesti, RSHA viršininko R. Heydricho prieš pat karą operatyvinių grupių, operatyvinių ir ypatingųjų būrių vadams duoti nurodymai, įsakymai lėmė, kad vokiečių karinės administracijos (1941 m. birželio pabaiga ir liepa) laikotarpiu mūsų krašte buvo naikinami tiek sovietų aktyvistais buvę, tiek ir jais nebuvę žydai vyrai, kurie, galimas dalykas, ateityje galėjo aktyviais veiksmais pasipriešinti nacių okupaciniam režimui. Žydų moterų ir vaikų tada nužudyta buvo gerokai mažiau nei vyrų. Šiuo laikotarpiu žydai neretai būdavo žudomi kartu su lietuviais, buvusiais, komunistais, sovietų valdžios aktyvistais. Prieš žudynes žydus izoliuodavo. Šie ypatumai iš dalies buvo būdingi ir Papilės valsčiaus žydų naikinimui 1941 m. liepą. Prieš žudynes visi Papilės žydai (vyrai, moterys ir vaikai) buvo izoliuoti – 1941 m. liepos pirmojoje pusėje išvežti į getą, kuris buvo įsteigtas Šiaudinės ir Kalniškių kaimuose. Iš viso gete buvo uždaryta apie 150 žmonių. Papilės policininkai ir pagalbinės policijos nariai, vadovaujami nuovados viršininko V. Viskanto, vokiečių SS karininkų, lietuvių kriminalinės policijos darbuotojo K. Malinausko 1941 m. liepos 22 d. Šiaudinės miške sušaudė 45 iš geto paimtus žydus vyrus. Tarp jų galėjo būti ir SSRS komunistų partijos (bolševikų) narys Saliamonas Davydovičius. Po žydų egzekucijos tą pačią dieną buvo sušaudyti 9 lietuviai, pirmosios sovietų okupacijos laikotarpiu buvę kompartijos ir sovietų valdžios aktyvistai. Keturiems lietuviams pavyko pabėgti.

Įvedus civilinį valdymą, netrukus operatyvinėms grupėms, operatyviniams ir ypatingiesiems būriams buvo duotas nurodymas naikinti visus žydus. Lietuvos provincijoje gyvenę žydai buvo koncentruojami getuose, laikinose izoliavimo stovyklose. Po to būdavo vykdomos jų egzekucijos. Taip buvo naikinami ir Papilės valsčiaus žydai 1941 m. rugpjūčio–spalio mėnesiais. Šiaulių apskrities viršininkas J. Noreika, vykdydamas Šiaulių apygardos komisaro H. Geweckes nurodymą, įsakė apskrities valsčių viršaičiams, antraeilių miestų burmistrams organizuoti žydų perkėlimą į Žagarę, t. y. į ten buvusį getą. Šį nurodymą vykdė ir Papilės lietuvių valdžios įstaigų pareigūnai. Netrukus Papilės policininkai ir pagalbinės policijos nariai, vadovaujami policijos nuovados viršininko J. Monkevičiaus, atvyko į Šiaudinės ir Kalniškių getą ir iš ten paėmė žydes moteris ir vaikus, kuriuos susodino į specialiai paruoštus vežimus ir išvežė į Žagarę. Čia juos (iš viso 105 asmenis) perdavė policijai ir uždarė sinagogoje. Žagarės geto žydus (taip pat jame laikyti Papilės žydai) 1941 m. spalio 2 d. Naryškino parke sušaudė Šiaulių savisaugos dalinio (vadovavo lt. Romualdas Kalakša) ir Linkuvos pagalbinės policijos būrio nariai. Per egzekuciją nužudyti 2 236 žydai (633 vyrai, 1 107 moterys ir 496 vaikai).

Naciai, organizuodami ir vykdydami mūsų krašto žydų persekiojimą ir naikinimą, taip pat rūpinosi ir likusiu sušaudytų žydų turtu. Vokiečių karinės, vėliau civilinės administracijos nurodymus dėl žydų turto privalėjo vykdyti ir lietuvių valdžios įstaigų pareigūnai. Tad vykdė juos ir Papilės valsčiaus lietuvių administracijos pareigūnai. Papilėje žydų turtas buvo suvežtas į *šulę* ir netrukus išparduotas varžytynėse. Žydų namai atiduoti miestelio įstaigoms ir gyventojams. Šiaulių apskrities

valdyba 1941 m. lapkričio 5 d. raštu valsčių viršaičiams ir miestų burmistrams perdavė Šiaulių apygardos komisaro H. Geweckes įsakymą, kuriame buvo nurodyta, kad viršaičiai ir burmistrai privalo pinigais, gautais už parduotą žydų turtą įmokėti į ypatingą apygardos komisaro „I“ sąskaitą reicho kredito kasoje Šiauliuose. Dėl šio įsakymo įvykdymo viršaičiai ir burmistrai turėjo atsiskaityti valdybai. Taip, matyt, pasielgė ir Papilės valsčiaus viršaitis – įmokėjo gautus pinigus į nurodytą sąskaitą. Šiaulių apskrityje vokiečių okupacijos laikotarpiu buvo maždaug 161 asmuo, prisidėjęs prie žydų gelbėjimo. Vienas žydų gelbėjimo atvejais žinomas ir Papilės valsčiuje. Tryškių valsčiaus Mickiškės kaimo gyventoja Jadvyga Tijūnėlytė, apsigyvenusi Kalniškių kaime (Papilės vls.) slapstė maždaug 17–18 m. žydaitę Iną Zivaitę. Išsislapsyti I. Zivaitėi nepavyko, ją suėmė Papilės nuovados pareigūnai ir išvežė į Kuršėnus, kur ji greičiausiai buvo sušaudyta.

Dar vienas kovų metraščio lapas

Leopoldas Rozga

Kuo tolyn niūrūs pokario laikai, tuo mažiau juos prisimenančiųjų. Su kiekvienu paliekančiuoju šį pasaulį išeina ir niekam nepapasakoti tų įvykių liudijimai.

Vis mažiau kas prisimena ir tą saulėtą 1954 m. birželio antrosios rytą, kai visai netoli Papilės miestelio, Rimšių kaime, vėl kaleno automatai, liepsnojo pastatai. Tą dieną žuvo, matyt, vienas paskutiniųjų Papilės krašto partizanų Juozapas Daknavičius.

Ginkluota kova prieš sovietų valdžią jau buvo numalšinta, dauguma rezistencijos kovotojų sunaikinti, nuteisti ir ilgiems metams išvežti į lagerius, kai kurie, nebematydami tolesnio priešinimosi prasmės, legalizavosi, pakeitė gyvenamąsias vietas. Mūsų krašte bene ilgiausiai saugumo spąstų išvengė iš Rūdausių kaimo kilęs Steponas Erstikis, kuris paskutinį kartą pastebėtas 1958 m. Toli mesnis jo likimas nežinomas.

Nedaug žinoma ir apie Juozapą Daknavičių. Jis buvo gimęs 1919 m. Papilės valsčiaus Grýbiškių kaime. Dėdė, tėvo brolis, sako, buvęs žinomas Mažeikiuose gydytojas. Juozapo tėvas mirė hitlerinės okupacijos metais, brolis gyveno tuometinio Kuršėnų valsčiaus Ragānių kaime, jo šeima 1951 m. rugsėjo 20 d. išstremta į Irkutsko srities Taišeto rajoną kartu su motina.

Juozapas irgi gyvenęs tuometinio Kuršėnų valsčiaus Tulkiñčių kaime. Su pirmąja žmona Agne turėjo dukrą, o žmonai anksti mirus, vedė antrą kartą ir susilaukė sūnaus. Kas paskatino Juozapą išeiti į ginkluotų kovotojų būrius, dabar jau niekas nepasakys. Greičiausiai nenoras tarnauti sovietų kariuomenėje, į kurią buvo šaukiami okupuotos Lietuvos jaunuoliai. 1948 m. balandžio mėnesį jis pasitraukė į mišką, netrukus buvo

*Juozapas Daknavičius
su pirmąja žmona
Agne. Iš „Vienybės“
laikraščio archyvo*

suintas, tačiau po keleto dienų iš Kuršėnų daboklės jam pasisėkė pabėgti. Jaunuolis tapo Žemaičių apygardos „Ventos“ partizanų būrio kovotoju Kovu. Tuo metu rytinėje Žemaitijoje veikusiam „Ventos“ partizanų būriui vadovavo Pranas Vitkauskas-Granitas. „Ventos“ būrys bendravo ir, matyt, koordinavo veiksmus su Prisikėlimo apygardos „Vinkšnos“ būrio kovotojais, vadovaujamais Antano Jokubausko-Anciaus. Tikėtina, kad būta glaudžių kontaktų ir su Kruopių bei Žagārės apylinkėse veikusiais partizanais, nes ištikimais bendražygiais Juozapas Daknavičius laikė Steponą Erstikį-Patašoną bei Kazį Vaišnora-Pocių, kurie daugiau laikėsi Prisikėlimo apygardos kontroliuojamoje teritorijoje. Tikėtina, kad ilgainiui, sustiprėjus persekiojimams, partizanai intensyviau kaitaliojo dislokavimosi vietas. Partizano J. Daknavičiaus nuostatas neabejotinai nulėmė ir nuoskauda, nes 1941 m. birželį Rainiuosė buvo žiauriai nukankintas jo pusbrolis.

Kraštotyriminkai neturi išsamesnių žinių, kur ir kokiose operacijose dalyvavo J. Daknavičius, tik archyvų dokumentai liudija, kad jis tikrai buvo rezistencijos kovų dalyvis, kad žuvo tą 1954 m. birželio rytą Rimšių kaime ir kad po mirties jam suteiktas kario savanorio statusas.

Aplinkinių ūkių gyventojai jautė, kad Rimšių kaime, „amerikono“ Repšio sodyboje, kažkas slepiasi. Kažkas matęs nevietinę vyriško stoto moterį, kažkas pastebėjęs čia užsukančius nematytus vyrus. Sodybos šeimininkas Antanas Repšys buvo senas, apie 70 metų žmogus. Jaunystėje emigravęs į Ameriką, ten palikęs šeimą ir grįžęs į Lietuvą, čia vedęs gal trisdešimčia metų už save jaunesnę merginą, tarnavusią jo paties ūkyje. Jie turėję jau paūgėjusią dukrą Bronę, kuri kartu su motina dirbo tuomet Papilės apylinkių kaimuose įkurto „Pažangos“ kolūkio fermose. Senasis A. Repšys dar tarnavęs sargu Dabiškių kaime veikusioje Mašinų ir traktorių stotyje.

Anot tuos įvykius dar pamenančių senolių, Antanina Repšienė ir globojusi keletą paskutinių Papilės krašto partizanų. Vienas iš jų vadinęsis Vargonininku nuo Kruopių, mano pašnekovų spėliojimu, tikriausiai buvęs tas pats Steponas Erstikis, daugiau žinomas kaip Patašonas. Kas buvo trečias iš tų vyrų, jie nežino.

Tą rytą Antanina Repšienė išėjusi į turgų nešina keliais lašinių bryzais. Ten jai kaimynai ir pašnibždėjo matę, kaip jų sodybos link nuvažiavusios dvi mašinos kareivių. Spėjama, kad apie besislapstančius nepažįstamus žmones kariškiams Kuršėnuose pranešęs brigadininkas, atėjęs raginti į darbą, ar kažkoks partinis aktyvistas. Tik sunku dabar suvokti, kodėl ta karinė operacija buvo taip lėtai plėtojama, kodėl į ją nebuvo išleista stribų? Gal ilgai stebėta, ar nėra didesnių pajėgų? A. Repšienė dar spėjusi pareiti namo, paduoti partizanui drabužius, o pati, apsilaisčiusi kojas žibalu, pabėgusi. Šunys jos pėdsakus pametė, ir niekas daugiau moteriškės neregėjo.

Pasakojimai apie tolimesnius įvykius skiriasi. Vieni teigia, kad sodyboje kartu buvę ir atsišaudę dar du partizanai, kurie suspėję per rugių lauką pabėgti. Pasak kitų, du vyrai jau rytą išėję ir sodyboje likęs vienas J. Daknavičius. Vis dėlto susišaudymo būta smarkaus, buvę sužeistų ir žuvusių kariškių. Partizanas J. Daknavičius, matyt, žuvo vietoje, nes žinių apie jo gydymą bei tardymus nėra.

Tai tiek nuotrupų likę po 52 metų. Nepavyko aptikti žinių apie kovinius J. Daknavičiaus nuopelnus, apie kelius, atvedusius į Repšių sodybą šalia Papilės miestelio.

Niekas šiandien nebeapasakys, ko tas žmogus dar tikėjosi, kasdien žaisdamas su likimu ir mirtimi. Tiesą sakant, ir gyventojai nenoriai prisimena anuos nutolusius įvykius, prašo neminėti jų vardų. Tačiau žinoti reikia. Galima pritarti ar nepritarti tuometinių rezistentų pasirinktiems kovos būdams, tačiau žinoti ir atminti juos – reikia. Net būtina, nenorint, kad okupantai vėl mus tryptų.

Kautynės Rimšių kaime: byloja dokumentai

Andrius Tumavičius

Kautynėms, įvykusioms 1954 m. birželio 2 d. Rimšių kaime, čekistai skyrė daug dėmesio. Išliko operatyvinė tų laikų medžiaga, liudininkų ir dalyvių parodymai bei kagėbistų raportai. Šie dokumentai atskleidžia daugybę kautynių Repšių sodyboje detalių, bet juos reikia vertinti labai kritiškai, nes čia gausu netikslumų, prieštaravimų, pagyrų, įvykių, papasakotų taip, „kaip reikia“. Kaip ten bebūtų, tačiau archyvinė medžiaga, saugoma Lietuvos ypatingojo archyvo fonduose, leidžia atskleisti ir papildyti mažai žinomas vieno paskutiniųjų Papilės krašto partizanų žūties aplinkybes.

Šio straipsnio tikslas ne nagrinėti ar aiškinti partizanų ir čekistų kovų ypatumus, ne siekis atskleisti kagėbistų žiaurumą ar išaukštinti partizanų drąsą, o noras, naudojantis dokumentais, papasakoti apie tragišką to meto Lietuvos gyvenimo epizodą. Pagrindiniai šio pasakojimo herojai yra Papilės krašto partizanas Juozapas Daknavičius-Kovas, s. Zigmanto (gim. 1919), kuriam kario savanorio statusas buvo suteiktas 1999 02 10, Rimšių kaimo gyventojas Antanas Repšys, Prano (gim. 1889), jo žmona Antanina bei jų sūnus Juozas (gim. 1941; antrojo Repšių sūnaus vardo nustatyti nepavyko), Papilės apylinkių gyventojai, tomis lemtingomis dienomis buvę Repšių namuose, Akmenės rajono kagėbistai, milicininkai, Akmenės ir Kuršėnų sribai, SSRS MVD vidaus apsaugos kariuomenės kariai ir paslaptینگasis Papilės milicijos įgaliotinis „patikimas asmuo K. A.“ Visiems jiems likimas lėmė atlikti vienokį ar kitokį vaidmenį šioje dramoje. Visi jie gyveno sudėtingu ir žiauriu laikmečiu.

Kadangi šį įvykį perpasakojame jo dalyvių ir liudininkų žodžiais, užrašytais čekistų, todėl naudojame jų leksiką, kurioje partizanai vadinami *banditais*, sribai – *liaudies gynėjais* ir t. t. Suprantama, kad ir užrašyta buvo taip, kaip buvo reikalinga čekistams.

Paskutinės partizano Juozo dienos

Repšių sūnaus Juozo Repšio pasakojimas apie partizanų apsilankymą jų namuose tardymo protokole užrašytas taip:

„[...] iš banditų, kurie lankėsi mūsų namuose, pažįstu 3: vienas kitą jie vadino Juozu, jis taip pat Marcijonas [taip dokumente], Kibikiautiniu [taip dokumente] ir Pišeliu [taip dokumente]. Ar tai vardai, ar pavardės, ar pravardės – nežinau. [...] pirmas banditas Juozas – aukštesnis nei vidutinio ūgio, stambus, brunetas, 35 m., svėrė 120 kg.,

ginkluotas rusišku kulkosvaidžiu, veidas apvalus. Pišelis – vidutinio ūgio, stambus, šatenas, jo nosis nedidelė plati, veidas apvalus, dešinės rankos plaštaka po sužeidimo neveiksminga, 30 m., svėrė 80 kg. Kibikiautinis – žemesnis nei vidutinio ūgio, 25 m., liesas, žilas, veidas pailgas, svėrė 60 kg., ginkluotas SVT [samazariadnaja vintovka Tokareva]. [...] Su banditais reikalų turėjo motina. Su tėvu banditai elgėsi grubiai, buvo atvejų, kai banditas Juozas mušdavo tėvą¹.

Pasak J. Repšio, A. Repšienė su partizanais santykius užmezgė taip:

„[...] 1953 m. lapkričio ar gruodžio mėnesį į mūsų namų duris pasibeldė. Tėvui paklausus „kas ten“ – atsakė, kad atidarytų duris. Į namus įėjo banditas, kaip vėliau sužinojau, vardu Juozas. Buvo apsvilkęs tarybinės armijos kario uniformą ir ginkluotas kulkosvaidžiu. Pasiteiravo, ar kaimė nėra kareivių ir sribų. Po to kreipėsi į motiną, kad apnakvindintų. [...] Kitą dieną banditas pas mus buvo iki vakaro. Antrą kartą jis atėjo 1954 04 25 naktį. [...] Rytą tėvas grįžo iš darbo, banditas jau buvo atsikėlęs ir ėmė barti tėvą, už ką, nežinau, nes buvau kitame kambaryje. Kai įėjau į kambarį, kur buvo banditas, ir pamačiau, kad jis muša tėvą. Po to davė man 40 rub., kad nueičiau į Papilę ir parneščiau litrą degtinės. Kai parnešiau, Juozas liepė tėvui sėsti už stalo ir visiems kartu gerti. Mano tėvas serga, todėl degtinės negeria. [...] Išgėręs litrą, Juozas atsigulė. Sužemus jis išėjo link Jonaičių k. [...] Juozas su motina kalbėdavosi apie buitinius dalykus, išgėręs sakė, kad greitai bus JAV ir SSRS karas, valdžia pasikeis. Išgėręs dainuodavo antisovietines dainas. Trečią kartą Juozas atėjo 1954 05 30 naktį. Atėjo 3 banditai: Juozas, Pišelis, Kibikiautinis. Prašė atidaryti klėtį, kuriame turime dideles svarstykles, nes norėjo pasisverti. [...] visi iš eilės svėrėsi. Aš ten buvau, todėl jų svorį jau nurodžiau. Po pusvalandžio visi išėjo link Papilės. Visi trys pas mus grįžo 1954 06 01 apie 3 val. nakties. Motina davė jiems lašinių ir duonos. Kibikiautinis ir Pišelis barė Juozą. Vienas iš jų pasakė: „Kam tau reikėjo šauti į tą merginą?“, o tas atsakė: „O kodėl ji nužudė mano draugą?“ O Pišelis atsakė: „Todėl, kad ji buvo komunistė, o mes visų komunistų negalėsime išmušti.“ Pavalgę visi išėjo, o 1954 06 01 rytą apie 5 val. Juozas grįžo. Pakėlė motinos lovoje miegojusį Joną Norkų, vadinamą „Jasiumi“. [...] Norkus pas mus atėjo 1954 05 31 vakare, buvo girtas. Atėjo pasakyti, kad motina pasiimtų grūdus, kurie jai priklauso už žiemą. Todėl, kad buvo labai girtas, namo nėjo, o atsigulė į motinos lovą ir miegojo, kol atėjo Juozas. Prikėlęs jį, banditas pakvietė gerti naminės, kurią pats atsinešė. Begeriant grįžo tėvas. [...] Rodydamas pistoletą, Juozas jam pasakė: „Šiąnakt, vieną ... [taip dokumente] nudėjau, ir jei liežuviu malsi, tai

¹ Juozo Repšio, s. Antano (gim. 1941) 1954–06–05 tardymo protokolas, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 3, b. 801, l. 297–301, 303. (Straipsnyje cituojamų dokumentų ištraukų poredaguota tik skyryba. Kalbos red. pastaba.)

gausi 9 gramus iš nagano“. Po to jis man davė 17 rub., kad nuvažiuočiau į Papilę alaus. Nuvažiavau Norkaus dviračiu ir parvežiau 7 butelius alaus. Alų gėrė: Norkus, banditas, motina ir tėvas. Išgėrė banditas ir Norkus nuėjo gulti į vieną lovą. Banditas turėjo kulkosvaidį. [...] 1954 06 01 po pietų atėjo brigadininkas Stasys Račkauskas, motina davė 17 rub. ir nusiuntė į Papilę alaus. Nuvažiavau ir parvežiau 7 butelius alaus. Gėrė: Juozas, motina, brigadininkas Račkauskas. Po to Juozas vėl atsigulė į lovą pas Norkų, o brigadininkas išvažiavo. Apie 21 val. 1954 06 01 ieškoti Norkaus atvažiavo kolūkio pirmininkas Drazdauskas. [...] Kai tik pirmininkas pradėjo barti Norkų, kad šis nedirba, o geria, motina davė man 17 rub. ir pasiuntė į Papilę alaus. Norkus davė 20 rub. ir paprašė nupirkti puslitrį degtinės. [...] Gėrė: Juozas, motina, Norkus, Drazdauskas. Po to pirmi-ninkas išvažiavo, o po 10 min. išvažiavo ir Norkus. [...] banditas prisisiuvo sągą prie milinės, atsisveikino ir išėjo, pasakęs, kad daugiau čia negrįš [...]“².

Sodybos šeimininko A. Repšio pasakojimas tardytojų užrašytas taip:

„[...] jokių ryšių su banditais nepalaikau, tačiau mano namuose ne kartą lankėsi ginkluotas banditas, vardu Juozas. Artimus santykius su juo palaikė mano žmona Antanina Šaulaitė-Repšienė (gim. 1912) ir Jonas Norkus, Juozo iš Dumbrių k. Kas juos siejo su banditu Juozu – negaliu pasakyti. Banditas dažnai mano namuose su mano žmona ir Norkumi gerdavo alkoholinius gėrimus. Norkus banditui buvo labai malonus ir mandagus, vadino jį „Juozeliu“. Pirmą kartą banditą savo namuose sutikau 1953 m. gruodžio pabaigoje. Grįžęs iš darbo, namuose pamačiau nepažįstamą žmogų. Žmona pasakė, kad tai jos „švo-geris“ iš Klykolių k. Pasisveikinus jis prisistatė Konovalovo pavarde, vardu – Juozas. Ant lovos pamačiau rankinį kulkosvaidį, o ant stalo puslitrį degtinės. [...] Kitą rytą, grįžęs iš darbo, Juozo neberadau. Pasakiau žmonai: „tai ne „švo-geris“, o banditas“. [...] 1954 m. gegužę Juozas vėl pasirodė ir sumušė mane už tai, kad draudžiu žmonai su juo susidėti, vadinu jį banditu. [...] po to jį sutikau 1954 06 01 rytą. Jis pasakė: „Jei praneši į KGB, bus kaip vienai merginai, kuri Veroedžių k. kirviu užmušė miškinį, paėmiau iš jos pistoletą“ ir parodė jį man. Kambaryje jau sėdėjo Norkus. [...] Tą pačią dieną atėjo „Gegužės pirmosios“ kolūkio brigadininkas Račkauskas, kuris išėjo po valandos. [...] 1954 06 02 rytą grįžus namo, Juozo ir Norkaus jau nebebuvo. Po kelių valandų ūkį apsupo. Ėjau uždaryti daržinės durų ir pamačiau banditą Juozą, ar jis buvo vienas ar ne – nežinau“³.

Tuometinio „Gegužės pirmosios“ kolūkio pirmininko Vaclovo Drazdausko pasakojimas protokole užrašytas taip:

² Ten pat, l. 298–301, 303.

³ Antano Repšio, s. Prano (gim. 1889) 1954 06 03 tardymo protokolas, ten pat, l. 255–258.

„[...] paskutinį kartą Repšio namuose buvau 1954 06 01, nes ieškojau sandėlininko Jono Norkaus, kuris iš darbo išėjo 1954 05 31, o 1954 06 01 į darbą neatėjo. Apie tai, kad Norkus ten, man pasakė Dumbrių k. gyventojas Leonas Činčiuk [taip dokumente]. [...] Norkus pas Repšį gėrė alkoholinius gėrimus. Gėrė Repšys, Norkus, Repšienė ir dar vienas nepažįstamas pilietis. [...] Pas Repšį buvau apie 21 val. [...] Norkus parodė į nepažįstamąjį ir pasakė: „tai senas mano draugas, milicininkas iš Šiaulių“, o Repšienė pridūrė: „ir mūsų švo-geris“. Jog tai būta bandito, sužinojau tik operacijos metu“⁴.

„Gegužės pirmosios“ kolūkio brigadininko Stanislovo Račkausko, gyventojas iš Griežių kaimo, apklausos protokole parašyta:

„Antanina Repšienė dirba mano brigadoje. Pas ją užeinu dažnai. Užeinu kolūkio reikalais. [...] 1954 05 31 pas Repšį nebuvo, buvau 1954 06 02 [taip dokumente] apie 12 val. norėjau sužinoti, kodėl Repšienės nebuvo darbe 01 ir 02 dienomis. [...] Repšienės namuose buvo: Repšys, Repšienė, Jonas Norkus ir nepažįstamasis. Visi jie sėdėjo prie stalo ir gėrė spiritinius gėrimus ir valdišką alų. [...] šiek tiek išgėriau ir išėjau į laukus, visi kiti liko. [...] Repšienė sakė, kad nepažįstamasis yra sesers vyras ir dirba MVD organuose, išgeriant sakydavusi: „į sveikatą istriboke“ [...]“⁵.

„Gegužės pirmosios“ kolūkio sandėlininko Jono Norkaus, gyvenusio Dumbrių kaime, tardymo protokole aiškinimas užrašytas taip:

„[...] apie A. Repšienės santykius su ginkluotos gaujos nariais aš nieko nežinau, tačiau žinau tokį faktą: 1954 06 01 antradienį apie 9 val. ryte dviračiu važiuoju pro Repšių namą į sandėlį Nr. 10. Repšienė stovėjo kieme ir pasikvietė mane užėiti išgerti naminės, paaiškino, kad pas ją atvažiuo giminaitis, sesers vyras, dirbantis saugume, Šiauliuose. Name buvo A. Repšys, A. Repšienė ir nepažįstamas vyras, apsiivilkęs slepiamosios spalvos palaidine ir kelnėmis bei apsiavęs auliniiais batais. Pasisveikinau ir sėdau prie stalo. [...] Vėliau pas traktorininką, kuris Repšių kieme tvarkė traktorių, atėjo kolūkio brigadininkas Stasys Račkauskas, kurį Repšienė pasikvietė ir jis ėmė su mumis gerti. Maždaug po valandos jis išėjo, greitai išėjo ir Repšys. Po kurio laiko atėjo kolūkio pirmininkas Drazdauskas, kuris ieškojo manęs. Repšienė ir jį pakvietė gerti naminę. Maždaug po pusvalandžio jis išėjo. Po to, apie 11 val. vakare, sėdau ant dviračio. [...] Kai 1954 06 02 Repšienės namuose buvo nušautas banditas, tai aš manau, jog tai yra vadinamasis „švo-geris“ ir „Juozas“ su kuriuo gėriau“⁶.

⁴ Vaclovo Drazdausko, s. Antano (gim. 1905) 1954 06 03 tardymo protokolas, *ten pat*, l. 251–253.

⁵ Stanislovo Račkausko, s. Juozo (gim. 1923) 1954 06 04 tardymo protokolas, *ten pat*, l. 291–293.

⁶ Jono Norkaus, s. Juozo (gim. 1921) 1954 06 04 tardymo protokolas, *ten pat*, l. 288–290.

Tomis dienomis Repšių sodyboje Papilės mašinų ir traktorių stoties (toliau – MTS) darbininkai tvarkė sugedusį traktorių. Jie taip pat pastebėjo nepažįstamą žmogų. Traktorininkas Vladas Klemanskas, gyvenęs Papilės MTS bendrabutyje, teigė, kad

„[...] remontuodamas traktorių Repšių kieme 1954–05–31 pamačiau iš namo išeinantį nepažįstamą pilietį, kurį kieme supykino, po to jis grįžo į namą. Kartu su juo į kiemą buvo išėjęs ir „Gegužės pirmosios“ kolūkio sandėlininkas Jonas Norkus. [...] Atėjęs į Repšių kiemą 1954 06 01 apie 12 val. mačiau, kaip Repšienė nepažįstamą pilietį, kurį mačiau gegužės 31 d., nuvedė į daržinę. [...] apie 19 val. nepažįstamasis išėjo iš daržinės ir priėjęs pasakė: „Kam remontuoji šią griuveną (chlam), jį reikia sudeginti, ir nėra ko dėl jo kankintis“. Po to man davė cigaretę ir nuėjo į namą. Kartu su manimi buvo ir mano padėjėjas Antanas Kovėra [...]“⁷.

A. Kovėra KGB tardytojams pakartojė V. Klemansko pasakojimą, tik papildė jį tokia detale:

„[...] Repšio sūnaus Jono, [turėtų būti Juozo] pasiteiravau apie nepažįstamąjį. Jis pasakė, kad tai mamos svainis, gyvenantis Tryškiuose, bet pavardės nenurodė [...]“⁸.

Karinė čekistų operacija

Karinės čekistų operacijos pradžia nuodugnai aprašyta Akmenės Papilės apylinkės milicijos įgaliotinio j. lt. Abromavičiaus 1954 m. birželio 3 d. raporte Akmenės rajono milicijos viršininkui lt. Baleišiui, kuriame rašoma:

„1954 m. birželio 02 d. 11 val. ryto su žmona ėjome į turgų. Sutikau patikimą asmenį K. A. Jis mane pasivadino į šalį ir pasakė: „Prašei smulkiau sužinoti apie banditus, tai dabar yra“. Grįžome į mano butą, darbo kambaryje patikimasis pasakė, kad dabar banditai yra pas pilietę Antaniną Repšienę, Vinco, gyv. Rimšių k., kur eidamas ar važiuodamas per kiemą savo akimis matė aukštą vyrą, apsisivilkusį žalsvu munduru, ir vienas kitam pasakė „labas“, banditas įėjęs kambarin, o patikimasis nuėjo savo keliu. Taip pat pasakė, kad 1954 m. birželio 01 d. pas Repšienę gėrė „Gegužės pirmosios“ kolūkio pirmininkas V. Drazdauskas ir sandėlininkas, kurio pavardę pamiršęs. Kiek iš viso banditų buvo, aiškiai nustatyti negalėjo. [...] Taip pat patikimas asmuo pasakė, kad banditai gali būti ir pas [pavardė neįskaitoma], kurio vardo nežino, bet gyvena greta Repšienės. [...] Ėmiau daryti brėžinį, paskambinau į Akmenę milicijos viršininkui, bet neatsakius, skambinau į komitetą Miškiniui, kur vėl neatsakė. Tada paskambinau į milicijos bendrą skyrių, kur pareikalavau ne mažiau 20 žmo-

⁷ Vlado Klemansko, s. Antano (gim. 1928) 1954 06 03 tardymo protokolas, *ten pat*, l. 279, 280.

⁸ Antano Kovėros (gim. 1935) 1954 06 03 tardymo protokolas, *ten pat*, l. 269, 270.

nių, skambutį priėmė Dovydovas. Paskambino viršininkas Balaišis, pakartojau tą patį, nes banditų vienas arba trys. Kai atvyko milicininkai, pagal planą paaiškinau padėtį [...]”⁹.

Tuometinio Akmenės rajono KGB vyresniojo operatyvinio įgaliotinio vyr. lt. Piotro Sergejevičiaus Ogij (gim. 1924) raporte rašoma:

„1954 m. birželio 02 d. kpt. Safonovas pranešė, kad skambino apylinkės įgaliotinis j. lt. Abromavičius ir prašė skubiai atvažiuoti, nes turi svarbų reikalą. Supratau, kad jis žino, kur yra banditai. Aš kartu su Akmenės r. milicijos skyriaus viršininku lt. Baleišiu sudarėme operatyvinę grupę iš liaudies gynėjų ir milicininkų (16 žmonių). Atvykę į Papilę iš Abromavičiaus sužinojome, kad jis iš patikėtinio gavęs duomenų apie vietą, kurioje yra gaujos nariai, jie slėpėsi Repšio ir jo kaimyno sodybose Rimšių k. Kartu su Baleišiu suformavome 4 operatyvines grupes ir išėjome į nurodyto kaimo rajoną, blokažime Repšio ir jo kaimyno sodybas. [...] Pamačiau, kad Repšio kieme stovi moteris su vaiku. Pakvietus ir įsikalbėjus paaiškėjo, kad tai Repšienė Antanina, Repšio žmona. Ji pasakė, kad namie, išskyrus traktorių remontuojantį traktorininką, nieko nėra. Repšienės sūnus pakvietė traktorininką, kuris pasakė, kad Repšio namuose antrą parą geria nepažįstamas vyras, stambaus sudėjimo, apsivilkęs RA kario uniformą. [...] Repšienė patvirtino, kad ūkyje nieko nėra ir pridūrė, kad 1954 06 02 03 val. ryte pas ją atėjo 3 banditai, paėmė lašinius, sumušė ją ir išėjo. Tada jai buvo pasiūlyta eiti į namą ir atlikti kratą. Kaiėjome prie namo, iš kviečių lauko (15 m. nuo namo) išsoko banditas ir 2 kartus šovė iš pistoleto į autoinspektorių Šeputį ir pasislėpė iš molio plūktoje daržinėje, iš kurios toliau šaudė iš pistoleto. Po to paėmiau rankinį kulkosvaidį ir apšaudžiau daržinę. Tuo pat metu iš darbo grįžo ūkio šeimininkas Antanas Repšys, kuris buvo 2 kartus siųstas į daržinę pas banditą, siūlė pasiduoti, bet tas atsakė ir šaudė toliau. [...] Po to nutarėme iškviesti MVD vidaus apsaugos kariuomenę. Kariai atvyko 18 val. ir iš karto atitvėrė ūkį, o šturmo grupė apšaudė daržinę. [...] Banditas elgėsi įžūliai: dainavo lietuviškas dainas ir be paliovos šaudė. [...] Kariai naudojo rankines granatas, bet žalos daržinei nepadarė. Kautynių metu, apie 21 val. daržinė užsidegė, dėl vėjo, pūtusio link namo, užsidegė ir tas. Po to, kai daržinė ir namas sudegė, prie daržinės gulėjo sudegusio bandito kūnas [...]”¹⁰.

SSRS MVD vidaus apsaugos kariuomenės 42 atskirojo motorizuotų šaulių diviziono vado pavaduotojo mjr. Pelevino 1954 06 05 raporte diviziono vadui plk. Kniazkovui nurodoma:

⁹ Akmenės r. VRM milicijos Papilės apylinkės įgaliotinio j. lt. Abromavičiaus 1954 06 03 raportas Akmenės r. VRM milicijos viršininkui lt. Baleišiui, *ten pat*, l. 245, 245 a. p.

¹⁰ Akmenės r. KGB sk. vyr. oper. įgaliotinio vyr. lt. (parašas neįskaitomas) 1954 06 03 raportas, Akmenės r. KGB sk. įgaliotiniui vyr. lt. Miškiniui, *ten pat*, l. 229–231.

„KGB įgaliotinis Šiaulių rajonui 1954 06 02 16 val. 20 min. pranešė, jog Papilės apylinkėse liaudies gynėjų apsuptame vienkiemyje vyks ta kautynės ir jie reikalauja pagalbos. 16 val. 50 min. su 50 žmonių grupe išvykau į ginkluoto susidūrimo vietą. Atvykus į vietą 18 val. iš karto blokavome vienkiemį. [...] liaudies gynėjai pasakė, kad vienkiemyje yra 3 banditai, iš 10 karių sudariau šturmo grupę, kuri, gavusi užduotį, ėmėsi veiksmų. [...] 21 val. leidus LSSR KGB pirmininkui plk. Liaudžiui, dalyvavusiam operacijoje [prisudstvuješęgo prietom], daržinė buvo padegta [...], banditas nušautas. [...] užsidedė namas, o po to – svirnas. Gaisrui gesinti, buvo paskirta grupė karių, tačiau pastatuose sproginėjo šaudmenys, o liepsna plito greitai, todėl greitai užgesinti gaisro buvo neįmanoma. Gaisrininkai iš Kuršėnų ir Mažeikių neatvyko, išskyrus kolūkio gaisrininkų savanorių brigadą, kuri atvyko po 3 val. Užgesinus gaisrą ir apieškojus gaisravietę, rasta: rankinis kulkosvaidis, naganas, durtuvas, buržuazinių laikų milinė, pramoniniai daiktai, kuriuos prisiplėšė banditai. [...] Nužudytasis atpažintas. Tai Pranas Degutis „Nojus“. [...] Šeimininkas ir jo sūnus (10 metų) teigė, kad 1954 06 02 naktį į jų namus atėjo 3 banditai, auštant visi išėjo link miško. Kaip banditas atsirado namuose jie nežinojo“¹¹.

Šturmo grupės vado lt. Cicorino raporte rašoma:

„[...] Šturmo grupė užėmė medinę daržinę. Banditas šaudė, dainavo ir šaukė: „Na ruski, Ivane, ateik“. Kiek jų buvo, tiksliai negaliu pasakyti, sprendžiant iš duslių balsų, manau, kad banditas buvo ne vienas. [...] 21 val. atsiuntė radistą, mjr. Pelevinas įsakė veikti sparčiau [...], paaiškinau padėtį ir nurodžiau, kad nieko negalima padaryti. Man įsakė padegti tvartą [taip dokumente], perdavė raketinį pistoletą ir šviečiamųjų raketų. Raketos taip pat atšokdavo nuo sienų ir sudegdavo toli nuo tikslo. [...] Atvyko pplk. Vakulovas, jis patvirtino sprendimą padegti daržinę ir įsakė atnešti butelių su benzinu. Bet ir tie sudegdavo greta daržinės. Tuo metu man pavyko išauti raketą pro daržinės duris, bet salvė ją užgesino, antra taip pat buvo užgesinta. [...] Įsakiau tęsti šaudymą į duris ir šoviau dar vieną raketą į šieno krūvą, buvusią netoli durų prie sienos. Daržinė degė. Keturpėsčias iš jos išbėgęs banditas buvo nušautas. [...] Gaisras persimėtė į kitus pastatus. [...] pplk. Vakulovas, mjr. Šaitochinas, mjr. Pelevinas įsakė gesinti. Aš skyriau karių, tačiau jie buvo apšaudyti nuo namo stogo. Prisiminėm, kad milicininkai sakė, jog dar iki mums atvykstant į namą įbėgo banditas, kur ir slėpėsi. Kai namas įsiliepsnojo, milicininkai norėjo išnešti bandito lavoną, bet iš lango pasigirdo serija šūvių. [...] kai griuvo namo stogas, j. ser. Kopyliovas pranešė, kad girdėjo ilgą klyksmą [...]“¹².

¹¹ SSRS MVD vidaus apsaugos kariuomenės 42 atski-rojo motorizuotų šaulių diviziono vado pavaduo-tojo mjr. Pelevino 1954 06 05 raportas divizio-no vadui plk. Kniazkovui, *ten pat*, l. 228.

¹² Karinio dalinio 3181 grupės vado lt. Cicorino 1954 06 03 raportas, *ten pat*, l. 235, 236.

Vyr. autoinspektoriaus Šepučio raporte rašoma:

„[...] būdamas pasaloje, susidūriau su banditu, kuris su pistoletu rankoje šliaužė nuo namo, pamatęs mane, pradėjo šaudyti, aš ėmiau šaudyti iš automato [...]“¹³.

Akmenės stribų būrio vado Michailo Konstantinovičiaus Vydakovo (gim. 1924) raporte teigiama, kad jis ir dar 5 stribai buvo LSSR KGB Akmenės rajono oper. įgaliotinio vyr. lt. P. Ogij vadovaujamoje grupėje, veikusioje vakarinėje sodybos pusėje. M. Vydakovas rašo:

„[...] iš kambario išėjo šeimininkė su vaiku ir nuėjo link daržinės. Po 5 min. iš kambario išėjo aukštas vyras, apsivilkęs kareiviškomis kelnėmis ir raudonais marškinėliais, be kepurės, su dideliu juodų plaukų kuodu, rankoje turėjo kibirą ir greitai nubėgo link daržinės. [...] Kai Repšienė išėjo iš daržinės, vyr. lt. Ogij ją pasikvietė, aš tik pamačiau, kaip iš daržinės iššoko vyras, vilkintis raudonais marškinėliais ir pistoletu rankoje, ir greitai nubėgo į pietų pusę, bet, pastebėjęs inspektorių Šepučį ėmė šaudyti, pastarasis atsakė ugnimi [...]“¹⁴.

Juozo Repšio aiškinimas KGB tardytojų užrašytas taip:

„[...] Rytą 9 val. [1954 06 02] išėjau į mokyklą. Grįžau 1954 06 02 apie 14 val. Namas buvo atitvertas liaudies gynėjų ir milicininkų. Kai priėjau, mane sulaukė, po to praleido. Kai ėjau į namą, mačiau Juozą, stovintį priešais esančios molinės daržinės duryse, paklausė, kur einu. [...] kieme pradėjo šaudyti. Aš ir brolis greitai išbėgome ant kelio, kur liaudies gynėjai mus nusiuntė į gretimą namą. Mačiau, kaip šaudė stribai ir banditas. 18 val. kareiviai apsupo namą ir pradėjo šaudyti į daržinę. Užsidedė daržinė, o nuo žiezirbų namas. Kitą dieną atėjau į kiemą ir prie daržinės pamačiau apdegusį bandito kūną. [...] tuo metu, kai grįžau iš mokyklos, motina buvo kieme ir dirbo ūkio darbus“¹⁵.

Visą karinę čekistų operaciją, įvykdytą 1954 m. birželio 2 d. Rimšių kaime, apibendrina tą dieną parašytas aktas. Jame nurodoma:

„1954 06 02 apie 12 val. įgaliotinis Abromavičius pranešė, jog Repšio ūkyje Rimšių k. yra banditų. Realizuojant gautus duomenis iš milicininkų ir liaudies gynėjų buvo sudaryta operatyvinė grupė, vadovaujama KGB įgaliotinio Akmenės rajonui vyr. lt. Miškinio. [...] 12 val. 50 min. grupė atvyko į vietą ir turimomis jėgomis blokavo Repšio sodybą. [...] A. Repšienė sakė, kad sodyboje yra tik traktorių taisantis traktori-

¹³ Vyr. autoinspektoriaus Šepučio 1954 06 05 raportas Akmenės r. milicijos skyriaus viršininkui lt. Balaišiui, *ten pat*, l. 232.

¹⁴ Liaudies gynėjų būrių vado Vydakovo 1954 06 03 raportas LSSR KGB įgaliotiniui Akmenės rajonui vyr. lt. Miškiniiui, *ten pat*, l. 241.

¹⁵ Juozo Repšio, s. Antano (gim. 1941) 1954 06 05 tardymo protokolas, *ten pat*, l. 303, 304.

ninkas. [...] Buvo pakviestas traktorininkas Stanislovas Račkauskas, Juozo [turėtų būti – V. Klemanskas], kuris pasakė, kad ūkyje jau paraž geria nepažįstamasis. [...] Eidamas per javų lauką 50 m nuo namo pietų pusėje autoinspektorius Šeputis pastebėjo nepažįstamą vyrą, kuris 2–3 kartus iš pistoleto šovė į Šeputį ir pasislėpė iš molio plūktoje daržinėje (už 35 m. nuo Repšio namo). [...] Iš 4 žmonių buvo sudaryta šturmo grupė, kuri, artėjant prie daržinės, buvo stipriai apšaudyta iš kulkosvaidžio. Vietovė buvo atvira, todėl nutarta ją blokuoti ir laukti Vidaus apsaugos kariuomenės bei gretimų rajonų liaudies gynėjų pastiprinimo. [...] 17 val. 30 min. atvyko 15 Kuršėnų r. liaudies gynėjų. [...] kariai atvažiavo 18 val. Šturmo grupė priėjo prie daržinės (30 m. nuo iš molio krėstos daržinės) ir ėmė šaudyti iš kulkosvaidžių ir automatų, mėtyti rankines granatas. Tačiau daržinė [kurioje slėpėsi partizanas] buvo molinė, sienų storis apie 80 cm., todėl banditas buvo saugus ir iš kulkosvaidžio šaudė pro 3 daržinės langelius. Kautynės truko iki 21 val. [...] todėl, kad temo ir banditas, naudodamasis tamsa, galėjo pabėgti bei siekiant išvengti nuostolių, nutarta daržinę padegti, kas ir buvo padaryta. [...] Iš degančios daržinės išbėgo banditas, jo rūbai degė, šūviai jį sužeidė į petį ir koją, nukrito 5 m. nuo daržinės ir sudegė. [...] Kūnas apdegęs, veido bruožai neaiškūs. [...] Sudegusioje daržinėje rasta: rankinis kulkosvaidis ir du diskai, nagano sistemos pistoletas Nr. 68265, taip pat rasta buržuazinės Lietuvos kario milinė, kitų drabužių ir medžiagos, paslėptų po mėšlu. [...]“¹⁶.

Kūno atpažinimas

Teismo medicinos lavono apžiūrėjimo ir skrodimo akte nurodoma, kad Akmenės rajono Rimšių kaimo A. Repšio daržinėje Kuršėnų tarprajoninio teismo medicinos ekspertas gyd. Apolinaras Bagdonas 1954 m. birželio 3 d. 14 val. apžiūrėjo neatpažintą kūną, nes turėjo nustatyti mirties priežastį ir ar nėra senų lūžių kairėje rankoje. Apžiūrėjęs jis konstatavo:

„[...] lavonas apie 182 cm ūgio [...] plaukai nudegę. Likusių vietoje vietoje galvos plaukų spalva atrodo šateninė. [...] skrandyje jaučiamas alkoholio kvapas [...], atpreparavus kairės rankos minkštuosius audinius, ilgųjų kaulų lūžių nerasta. [...] Išvada: nežinomo lavono mirties priežastis ištiko dėl traumatinio šoko ir veikiant aukštai temperatūrai. Prieš mirtį vartojęs alkoholinių gėrimų. Senų sužalojimų, odos randų negalima buvo konstatuoti dėl odos apdegimo. Kairės rankos ilgųjų kaulų senų lūžių žymių nerasta. Nežinomas lavonas apie 28–38 metų amžiaus, tą rodo: proto dantų buvimas, kaukolės siūlių pradėjimas kaulėti, išorinė išvaizda“¹⁷.

¹⁶ Karinės čekistų operacijos, vykdytos 1954 06 02 Akmenės r. Rimšių k., aktas, *ten pat*, l. 222–224.

¹⁷ Teismo medicinos ir lavono apžiūrėjimo ir skrodimo aktas, *ten pat*, l. 248, 249.

Kūną, gulintį Akmenės KGB būstinės daržinėje, atpažino Liudas Grybauskas, s. Prano (gim. 1921) ir teigė:

„[...] atpažįstu Praną Degutį, buvusį Papilės vargonininką“¹⁸. Lavoną jis atpažino pagal tokius požymius: „[...] aukštas, stambus, iš galvos, o būtent – dantų, todėl, kad visi jie buvo normalūs, o vieno viršutiniame žandikaulyje nebuvo, tai aš mačiau ir žinau, matydavau, kai jis juokdavosi“¹⁹. Kūną atpažino ir Pranas Grybauskas, s. Prano (gim. 1919), teigdamas, kad atpažino „[...] Degutį, gaujos nari nuo 1948 m.“²⁰, „[...] iš sudėjimo, iš nosies, kurioje aiškiai buvo matytis skylutės, iš veido, kuris viršuje platesnis, o apačioje siauresnis, iš nedidelio smakro, kas realiai sutampa su man pateiktu kūnu“²¹.

Akmenės rajono KGB įgaliotinis vyr. ltn. Miškinis, remdamasis tyrimo medžiaga, 1954 m. birželio 11 d. spec. pranešime LSSR KGB sekretoriui plk. Kazimierui Liaudžiui (gim. 1901) nurodė, kad

„[...] 1954 06 02 nužudyto bandito lavonas atpažintas. Tai – Pranas Degutis, Jono (gim. 1922) Girninkų k. Šilalės r., gaujoje nuo 1948 m.“²²

Šiame spec. pranešime, nurodant įvykius nuo 1954 m. birželio 1 d., remiamasi P. Repšio sūnaus parodymais, tik vietoj „bandito Juozo“, jau aiškiai nurodoma, kad tai būta P. Degučio. Be to, pranešime nurodoma, kad būtent nužudytasis P. Degutis nušovė M. Grybauskaitę. Šiuo atveju čekistai rėmėsi tuo, jog sudegusioje daržinėje rastas naganas Nr. 68256, kuris buvo išduotas M. Grybauskaitei²³. Be to, pranešime teigiama, kad „[...] A. Repšienė per karinę-čekistinę operaciją pabėgo, jos buvimo vieta nežinoma“²⁴.

Tačiau 1954 m. liepos pabaigoje išaiškėjo, kad Repšių sodyboje žuvo ne tas „banditas“. Akmenės rajono KGB įgaliotinis vyr. ltn. Miškinis 1954 m. liepos 29 d. specialiame pranešime LSSR KGB pirmininkui plk. Liaudžiui nurodė, jog, gavus operatyvinę informaciją, 1954 07 26 naktį buvo blokuota Jonaičių kaimo gyventojų Krievicko sodyba, kurioje buvo švenčiamas Onos Krivickaitės gimtadienis, nes čekistų informatoriai teigė, kad šioje šventėje apsilankys ir partizanų. Per operaciją 4 val. 30 min. bandydamas bėgti buvo nušautas partizanas, kurio lavonas nuvežtas į Akmenės KGB būstinės daržinę²⁵. Per kūno atpažinimo procedūrą buvo nustatyta, kad tai Pranas Degutis-Nojus.

Šios operacijos metu buvo sulai-kyti: Stasys Krivickas, Ona Krivickaitė, Morta Kiudulienė, Jonas Povilaitis, Rimkaitė ir kt. Visi jie dalyvavo S. Krivicko namuose vykusioje šventėje. O. Krivickaitė apklausos metu nurodė, kad pa-žįstanti partizaną Augustą Bučą, kuris nuo 1947 m. slapstėsi Kiudulienės namuose, bunkeryje po krosnimi, ir Dak-

¹⁸ 1954 06 03 kūno atpažinimo aktas, *ten pat*, l. 266.

¹⁹ *Ten pat*, l. 267.

²⁰ 1954 06 04 kūno atpažinimo aktas, *ten pat*, l. 283.

²¹ *Ten pat*, l. 284.

²² KGB įgaliotinio Akmenės rajonui vyr. ltn. Miškinio 1954 06 11 spec. pranešimas LSSR KGB sekretoriui plk. Liaudžiui, *ten pat*, l. 322.

²³ *Ten pat*.

²⁴ *Ten pat*.

²⁵ KGB įgaliotinio Akmenės rajonui vyr. ltn. Miškinio 1954 07 28 specialus pranešimas LSSR KGB pirmininkui plk. Liaudžiui, *ten pat*, l. 331.

navičių-Dakonį, kuris 1954 m. birželio 2 d. buvo nušautas Rimšių kaime, Repšių ūkyje. Apie tai, kad Daknavičius žuvo, jai asmeniškai pasakojęs partizanas P. Degutis. O. Krivickaitė taip pat papasakojo, kad iš P. Degučio girdėjusi, jog jis ir Daknavičius-Dakonis nuo 1954 m. pavasario iki birželio mėn. slapstėsi pas A. Repšienę²⁶. Remdamiesi šia informacija, Akmenės čekistai „ištaisė klaidą“ – einančio Akmenės rajono KGB įgaliotinio pareigas kpt. Safonovo rašte vadovybei sakoma:

„Taip pat pranešame, kad 1954 06 02, kaip šiuo metu nustatėme, A. Repšio ūkyje Rimšių k. Akmenės r. likviduotas nacionalistų gaujos narys Juozas Daknevičius, o ne Pranas Degutis, kaip jums anksčiau buvo pranešta“²⁷.

Taigi Rimšių kaime žuvo ne tas partizanas, kurio kūną „sėkmingai“ atpažino liudininkai. Šiuo atveju aiškiai matomos čekistų darbo tendencijos. Operatyvinėse suvestinėse ir ataskaitose P. Degučio pavardė minima dažnai. Tai reiškia, jog Akmenės rajono kagėbistai seniai medžiojo šį kovotoją, ir, susiklosčius palankioms aplinkybėms, suskubo informuoti vadovybę apie sėkmingą jo sunaikinimą. Kas galėtų paneigti, kad čekistai „nepadėjo“ žmonėms, kurie atpažino Repšių sodyboje nukauto partizano kūną?

Karinė čekistų operacija, vykusi Repšių sodyboje, buvo minima ir čekistų partiniuose susirinkimuose. Pavyzdžiui, viename iš partinių susirinkimų protokolų nurodoma, kad

„1954 06 02 nužudėme banditą Daknį, kuris įvykdė teroristinį aktą prieš Grybauskaitę, o šių metų liepos 25 d. nužudėme banditą Degutį“²⁸.

Ši operacija, kaip viena sėkmingiausių kagėbistų veiklos pavyzdžių, 1954 m. spalio 10 d. ataskaitiniame pranešime minima ir Vasilijaus Safonovo, Akmenės rajono KGB pirminės partinės organizacijos sekretoriaus:

„[...] per ataskaitinį laikotarpį mūsų partinė organizacija pasiekė teigiamų rezultatų „gamybiniame darbe“ [v proizvodstvennoj rabote], būtent: 1954 m. birželio ir liepos mėnesiais likvidavom du ginkluotos nacionalistų gaujos narius, o taip pat vykdėme ir kitas priemones, siekiant likviduoti du paskutinius mūsų rajono banditus“²⁹.

Apibendrinimas

Apibendrinant galima pasakyti, kad 1954 m. birželio 2 d. Rimšių kaime su čekistais kovėsi ir žuvo vienas paskutinių Papilės apylinkių partizanų J. Daknavičius. Tiksliai pasakyti, kas išdavė partizaną, beveik neįmanoma, nes labai

²⁶Ten pat, l. 333.

²⁷Akmenės r. KGB įgaliotinio pareigas einančio kpt. Safonovo 1954 07 31 raštas LSSR KGB 4 valdybos 2 skyriaus viršininkui kpt. Martusevičiui, ten pat, l. 324.

²⁸KGB įgaliotinio Akmenės r. prie LSSR Ministrų Tarybos aparato pirminės partinės organizacijos bendrojo susirinkimo 1954 08 06 protokolas, ten pat, f. 2193, ap. 1, b. 3, l. 16.

²⁹KGB Akmenės r. pirminės partinės organizacijos sekretoriaus Vasilijaus Safonovo 1954 10 10 ataskaitinis pranešimas, ten pat, l. 36.

daug žmonių tomis dienomis Repšių sodyboje matė kariškai apsirengusį nepažįstamąjį. Be to, jis ir pats nesivadovavo jokiais konspiracijos taisyklėmis. Tad dėsninga, kad informacija apie Rimšių kaime esančius „banditus“ veikiai pasiekė sovietų saugumiečius. Išlikusi archyvinė medžiaga rodo, kad Repšių sodyboje būta aršių kautyinių – 81 čekistas kovėsi prieš vieną partizaną. Taigi šios operacijos pabaiga taip pat dėsninga – partizanas buvo nukautas, sudegė ūkis, lūžo likimai...

Saugumo daboklėje*

Zigmantas Kupstys

Spaudai parengė Leopoldas Rozga

Trumpai pasitarę, nusprendėme keliauti į Papilę registruotis. Miškais patraukėme iki vietos, nuo kurios būtų arčiausiai iki miestelio. Pakeliui nedideliame skruzdėlyne paslėpėme visą karinę amuniciją. Nusprendėme toliau eiti po vieną ir vienas kito „nepažinti“. Turėtą maistą pasidalijome ir susikišome į kišenes. Palaukėje gerai apsidairėme. Netoliese buvo pora vienkiemių, žmonės ramiai darbavosi – kas laukuose, kas apie namus. Atsisveikinome ir, palinkėję vienas kitam sėkmės, po vieną patraukėme tiesiai per laukus.

Aš išėjau pirmas. Paėjęs puskilometrį atsigrėžiau ir pamačiau iš miško išeinantį Kazimierą Tupiką, o dar vėliau ir Ipolitą Kelpšą. Pasiokiau vieškelį ir juo patraukiau į miestelį, iki kurio buvo apie keturis kilometrus. Aplinkui ramu, žmonės ramiai sau dirba ir į mane nekrepia jokio dėmesio. Eidamas susidariau planą, kaip elgsiuosi, ką kalbėsiu Papilės saugume. Savo tariamo slapstymosi nuo kariuomenės vieta pasirinkau Kiškių kaimą. Kinkių kaimas didelis ir buvo netoli Spaigių, aš jį gerai žinojau**.

Kinkių kaime buvo keletas Daunių. Aš ir nutariau pasinaudoti šia pavarde. Nors mano pavardė Kupstys, kodėl negaliu būti Daunio augintinis, kaip kad Spaigiuose esu Tamašausko augintinis? Suprantama, saugume gali pasitaikyti darbuotojas iš Kinkių, tuomet mano registracija pasibaigtų nesėkmingai. Bet kelio atgal jau neliko, esu priverstas rizikuoti. Saugumiečiai rusai Kinkių gyventojų tiksliai juk nežino, mano melas turėtų būti priimtas kaip tiesa.

Taip mintyse besikalbėdamas su būsimaisiais tardytojais, pasiekiau Papilės miestelį ir, pasikláusęs gyventojų, suradau saugumo būstinę. Neilgai trukus atėjo ir Kazimieras su Ipolitu. Buvo apie dešimtą valandą. Budėtojas mums nurodė palaukti lauke. Po kelių minučių išėjo kareivis ir pasikvietė mus su savimi. Jo ginklo nepastebėjome, tad eidami didelės baimės nejautėme. Kareivis mus nusivedė į netoli buvusią geležinkelio stotį ir liepė iškrauti joje stovėjusį vagoną (krovinio nebeprisimenu). Iškrovę grįžome į būstinę. Kareivis mūsų nelaukė, iš to susidarėme įspūdį, kad mūsų nesaugo.

Praėjo pusvalandis, ir pirmuoju į kabinetą pašaukė Kazimierą Tupiką. Pašaukė ne pavarde, nes mūsų pavardžių

* Tekstas spausdinamas iš mašinosraščio „Keliai ir klystkeliai“. Prisiminimai, apmąstymai, apybraižos, laiškai, Samara, 2000, t. 1–2. Iš L. Rozgos asmeninio archyvo.

** Kinkių kaimas yra rytinėje Papilės seniūnijos dalyje. Išsamiau apie jį pasakojama I. Valančio str.

jie dar nebuvo paklausę, tiesiog parodė pirštu. Nors buvome susitarę, kad vaizduosime vienas kito nepažistantys, iškraudami vagoną turėjome galimybę niekam neįtariant šnekučiuotis. Kazimieras iš kabineto išėjo gana greit, tuojau po jo pašaukė Ipolitą. Kazimieras pasakė, kad registravimasis jam nepavykęs. Jis pasisakęs, kad esąs iš Kruopių valsčiaus, saugumiečiai jį ir pasiuntę registruotis į Kruopius. Netrukus išėjo Ipolitas, jis man nepasakė nė žodžio. Aš labiausiai bijojau, kad papilėniškiai nesusiskambintų su Kruopių milicija, nes tuomet ir man būtų galas.

Mane pakvietęs kareivis atidarė vieno kabineto duris ir iš paskos vėl uždarė. Kabinete buvo tik vienas stalas, prie kurio stovėjo kėdė, prie sienos medinė spinta, matyt, su dokumentais. Kambario kampe stovėjo dar ir metalinė spinta, prie sienos, netoli durų, buvo taburetė. Už stalo sėdėjo saugumietis, kaip prisimenu, kapitonas. Tai buvo nedidelio ūgio, kresnas vyrukas. Jis pasiūlė sėstis ant kėdės prie stalo ir pasiteiravo, koku reikalu aš atėjęs. Mane nustebino tai, kad jis kalbėjo lietuviškai ir be jokio akcento. Atsakiau:

– *Slapsčiausi nuo ėmimo į kariuomenę, bet dabar atėjau registruotis.*

– *Kodėl sumanėte registruotis?* – gana ramiai ir mandagiai pasidomėjo kapitonas. Aš atsakiau:

– *Slapstantis buvo laiko apsigalvoti. Supratau pasielgęs neteisingsai, ir dabar, draugui Stalinui paskelbus amnestiją, noriu savo klaidą bent dalinai atitaisyti.*

– *Labai ilgai galvojote,* – su ironija tarstelėjo kapitonas. – *Fašistus mes patys nugalėjome, reikėjo ateiti tuomet, kai mums buvo reikalingi žmonės.*

– *Žinoma, reikėjo ateiti anksčiau,* – atsakiau aš, – *bet jeigu būčiau atėjęs, kol nebuvo amnestijos, už nepaklusnumą jūs būtumėt mane pasiuntę ne į karinį komisariatą, o į kalėjimą.*

– *Iš kur jums žinoti, kur jus būtume pasiuntę?*

– *Žinoti tai aš nežinau, bet manau, kad nėjimas tarnauti į kariuomenę yra nusikaltimas, už kurį griežtai, ypač karo metu, baudžiama. Be to, ir įvairiausios propagandos vokiečių okupacijos metais prisiklausiau, tad baimės buvo per akis. Dabar supratau, kad buvau neteisisus.*

– *Na, gerai, kol kas trumpai papasakokit apie save: pavardė, vardas, tėvo vardas, kada ir kur gimęs, kur gyvenate, kur slapstėtės, kokį turite ginklą ir kodėl jo neatnešėte, kokių turite ryšių su banditais ir ką apie juos žinote.*

Pokalbio pradžia man suteikė drąsos ir pasitikėjimo, kad registracija gali pavykti. Ėmiau sekti savo legendą, kuri, išskyrus mano slapstymąsi nuo kariuomenės, buvo panaši į tiesą.

Pasakiau savo biografinius duomenis. Pasakojau, kad per vokiečių okupaciją gyvenau ir dirbau prie statybų Šiauliuose. Išvijus vokiečius, sugrižau pas dėdę į Kiškių kaimą, kuriame užaugau ir gyvenau iki karo. Kai paskelbė mobilizaciją, pa-

sislėpiau daržinėje po šiaudais, kur ir lindėjau iki šios dienos. Pasakiau, kad ginklo neturiu, vadinasi, nėra ko atnešti. Banditų irgi niekada nemačiau.

– Jūs sakote, kad slapstėtės Kinkių kaime, – išklausęs mane tarė saugumietis. – Nepatikėsiu, kad tiek ilgai gyvendamas kaime, kur pilna banditų, jų nematėte ir neturėjote su jais jokių ryšių. (...)

– Tikėkite, tokiomis sąlygomis nesunku išprotėti, – tęsiau savo legendą. – Teisingai sakote, iš slėptuvės aš kartais išlįsdavau į daržinę, o kartais per landą šuniui išropodavau ir į lauką. Aišku, tai darydavau labai retai, ir nieko ypatingo nepavyko pamatyti. Pasitaikydavo kartais išgirsti šunų lojimą, kartais net šūvius arba išgirsti lyg žmones einant. Bet sužinoti, kas jie – kaimo gyventojai, banditai ar valdžios pareigūnai – negalėjau, nes pats labai saugojausi, kad manęs kas nepamatytų. Dėdė pasakodavo, kad kaime apsilanko miškinį, bet kad apsilankytų mūsų namuose, jis niekada nesakė. Aš irgi nieko nepastebėjau. O dienos metu iš slėptuvės ne išlįsdavau.

Negalėjau kapitonui atkakliai tvirtinti, kad per visą slapstymosi laiką nieko nemačiau ir negirdėjau, tai būtų visai nebepanašu į tiesą.

Kapitonas akivaizdžiai pagyvėjo, atsistojo ir, išėjęs iš užstalės, sustojo prie kabančio ant sienos žemėlapio. Parodė man Kiñkių kaimą, Klaišių ir Šveñtupių miškus, Degulių dvarą ir paprašė parodyti, iš kur banditai ateidavo ir kur nueidavo. Jam atsakiau, kad nė karto nemačiau ir negalėjau matyti, iš kur jie ateidavo ir kur nueidavo. Aš juk nežinojau, kas tai per žmonės, nes savo akimis jų neregėjau, tik girdėdavau neaiškius garsus.

Toks mūsų pokalbis truko daugiau kaip valandą. Tie patys klausimai ir tie patys atsakymai. Pagaliau kapitonui žaidimas pabodo – palikęs žemėlapi, jis vėl atsisėdo už stalo ir man liepė sėstis. Pasiėmė popieriaus lapą ir vėl pradėjo klausti visus klausimus iš naujo. Pirmiausia pasiteiravo, ar nereikės vertėjo, nes protokolą jis rašysiąs rusų kalba. Atsakiau, kad nereikia, nes juo visiškai pasitikiu. Jis perskaitė rusiškai ir išvertė, kad už melagingus parodymus duos man tiek ir tiek metų kalėjimo, po to davė pasirašyti. Toliau klausimais ir atsakymais saugumietis užrašė visą mūsų tos dienos pokalbį. Baigęs protokolą, davė pasirašyti kiekviename protokolo puslapyje ir pabaigoje. Po to liepė išeiti į priėngį ir palaukti.

Išėjęs atsisėdau ant viršutinės laiptelių pakopos. Jaučiausi pavargęs ir fiziškai, ir dvasiškai, be to, ir negalavimas dar nebuvo visai praėjęs. Praėjo kokios penkiolika ar dvidešimt minučių. Kapitonas irgi išėjo į priėngį. Aš pradėjau stotis, bet jis staiga riktelėjo rusiškai: „*Podoždi!*“ (Palauk).

– Pasakyk, niekše, kur tavo kulkosvaidis? – Jo veidas buvo perkreiptas pykčio.

Aš ramiai atsakiau:

– *Neturiu ir neturėjau jokio kulkosvaidžio.*

– *Meluoji, kalės vaike! – švokštė saugumietis. – Tau nuo kulkosvaidžio nešiojimo pečiai nuzulinti ir švarkas kulku išdraskytas.*

Nesupratau, ar jis rimtai mane įtaria, ar tik pakeitė tardymo taktiką. Vienaip ar kitaip, suvokiau, kad prasidėjo lemiamas mudviejų dvikovos epizodas. Jeigu išlaikysiu – gerai, jeigu ne – sudie, gyvenimėli... Mane ramino tai, kad klausdamas saugumietis nepataikė. Kulkosvaidžio aš niekada nenešiojau, o mano švarkas buvo ne kulku išvarpytas, o tiesiog apdegintas berūkant ir apsvilintas laužo ugnies. Kapitonui ir paaiškinau, kad švarką apdeginau berūkydamas daržinėje, o nusizulino jis belandžiojant po slėptuvę. Sunkiau būtų buvę paaiškinti, jei būtų paklauses, kodėl, eidamas registruotis, nepersirengiau geresniais drabužiais.

Kapitonas man vėl liepė eiti į kabinetą. Dabar mane pasodino ant taburetės prie durų. Prieš mane sėdėjo visai kitas žmogus. Klausimus jis rėkte išrėkdavo rusiškai, tik po to pakartodavo lietuviškai. Tada aš beveik nemokėjau rusiškai, nors keiksmožodžių, tikriau sakant, jų pirmuosius aukštus, buvau išmokęs dar Nepriklausomybės laikais. Keiksmoždžiais dabar saugumietis, anot lietuviško posakio, svaidėsi kaip šiaučius, ir aš susigaudžiau be vertėjo. Taip „matais“ jis mane vanojo apie porą valandų. Protokolo nerašė. Atsakinėjau ramiai ir šaltakraujiškai, visą laiką kartodamas tą pačią legendą. Dabar, išėjęs visus tardymų universitetus, suprantu, kad anas tardytojas buvo tikras nemokša.

Pagaliau kapitonas pašaukė kareivį, liepė mane iškratyti ir nuvesti į kamerą. Iš manęs atėmė diržą ir nuvedė į kamerą, kuri buvo kažin kokio pastato ant Ventos kranto rūsyje. Kamera nelabai erdvi, bet ir nemaža, tik gerokai perpildyta. Daugiausia mačiau jaunimo ir valstiečių. Susiradęs prie sienos vietele, atsisėdau ant žemės. Kameroje nebuvo nei gultų, nei lovų, kiekvienas miegojo ten, kur stovėjo. Maisto likučių, kuriuos atsinešiau iš miško, neatėmė, dabar su malonumu juos suvalgiau. Jaučiausi sotus, tik norėjau gerti. Kameroje vandens nebuvo, aišku, kad bergždžias darbas jo reikalauti. Nusprendžiau pakentėti.

Jau buvo vakaras, palubėje virš durų degė lemputė. Šviesos užteko apsidairyti, kas per žmonės kameroje. Čia buvo keli kareiviai, matyt, patekę už plėšikavimą ar chuliganizmą, nors juos turėtų savo daboklėje laikyti karinis dalinys. Gerai apsidairęs išvydau pažįstamą vaikiną. Tai buvo partizanas iš mūsų, Tyrelio, rinktinės kito būrio. Kaip vėliau sužinojau, jis mane pažino jau įeinantį į kamerą. Dabar buvome netoli vienas kito. Mudu susižvalgėme, jis nežymiai papurtė galvą. Tai reiškė: mudu nepažįstami. Kitaip ir būti negalėjo šioje situacijoje.

Man pasidarė neramu, nes nežinojau, už ką jis čia pateko ir kuo mudviejų pažintis gali pasibaigti. Išsiaiškinti jokios galimybės. Kamera pilnutėlė, nepasikalbėsi niekam negirdint ir nesukeliant įtarimo.

Kaimynas iš kairės, apie trisdešimt penkerių metų valstietis, ėmė klausinėti, už ką mane čia įkišo. Nors kalinio patirties dar neturėjau, tačiau iš kitų buvau girdėjęs, kad į kameras pasiunčiami specialūs šnipeliai, kurie viską perduoda tardytojams. Tad nusprendžiau su visais būti pakankamai atviras – atsakinėti į klausimus taip, kaip atsakinėjau tardytojui. Atsakinėjau valstiečiui garsiai, kad išgirstų ir mano pažįstamas partizanas. Suprantama, kalbėjau kiekvieną sakinį gerai apgal-

vodamas ir neminėdamas jokių pavardžių nei vietovių. Kad kaimynas toliau manęs nebekamuotų klausimais, netrukus apsimėčiau snaudžias.

Kamera pamažu ėmė rimti, pokalbiai darėsi tylesni ir retesni. Kai kurie net užknarkė. Užsimerkęs ėmiau maštyti apie savo reikalus. Nežinau kodėl, bet jaučiausi ramus.

Pagaliau išgirdau, kad mano pažįstamas partizanas savo kaimynui ėmė pasakoti apie save. Supratau, kad jis kameroje antra ar trečia para. Mano pažįstamas pokalbį pakreipė taip, kad ir aš sužinočiau, kaip jis čionai pateko. Pagal jo pasakojimą, vaikas slapstėsis krūmuose iškastame bunkeryje, netoli namų. Parėjęs namo pavalgyti. Vakarieniaujant užgriuvę saugumiečiai jį, kaip mobilizacijos amžiaus jaunuolį, areštavę. Vaikas pasisakė savo pavardę ir kaimo pavadinimą. Aš prisiminiau, kad jo pavardė buvo kitokia ir buvo jis iš Gruzdžių valsčiaus. Iš pasakojimo supratau, kad jis irgi bando prisiregistruoti Papilėje.

Besiklausant mano pažįstamo partizano pasakojimo ir bemažant apie situaciją, į kurią patekau, mane iš tiesų pradėjo imti miegas. Užsnūdau. Pažadino atidaromų kameros durų trenksmas. Atmerkęs akis pamačiau, kaip du kareiviai, stipriai keikdamiesi, pro duris įstūmė dar riebiau besikeikiantį žaliuoką – tikrą milžiną. Tai buvo jaunas stipruolis, girtas girtutėlis ir tik vargais negalais besilaikantis ant kojų. Durims užsitrenkus, jis pasiuntė dar keletą stiprių keiksmų bei grasinimų sargybinių adresu. Kiek apsiraminęs ir apsidairęs kameroje, grubiu kaimo žargonu jis ėmė su mumis sveikintis. Nors triukšmas išbudino visą kamerą, niekas į jį dėmesio nekreipė ir į jo pasveikinimus deramai neatsakė, išskyrus vieną kalinį, kuris sumurmėjo:

– *Vėl velnias tave čia atnešė.*

– *Mane nešioja ne tik velniai, bet ir angelai,* – atsikirto

naujokas.

Nors naujasis vyriškis ir labai bjauriai keikėsi, bet atrodė, kad jis visai ramus žmogus, tik iš girtumo vos ant kojų laikėsi. Kiek palingavęs vietoje, jis pamažu ėmė irtis mano pusėn ir, išispraudęs tarp manęs ir dešiniojo mano kaimyno, sukniubo ant grindų. Pasidarė labai ankšta gulėti, nes svečias užėmė vietos už du. Tačiau reikėjo tenkintis, juk kamera – ne kurortas, o galynėtis su tokiu milžinu bergždžios pastangos. Man pasirodė, kad vos įstumtas į kamerą, jis specialiai ieškojo manęs. Nors, kita vertus, jis lygiai taip pat galėjo pasukti ir prie kitos sienos. Nutariau būti atsargus. Mano įtarimai dar padidėjo, kai naujasis kaimynas ėmė akivaizdžiai blaivēti. Tiesa, prieš išblaivēdamas jis gailiai apsiverkė.

Jaučiausi nejaukiai, atsikelti ir pereiti į kitą vietą nebuvo kaip. Gerokai paverkęs, naujokas ėmė kalbinti mano buvusį kaimyną iš dešinės: ėmė skųstis, kad milicija neduodanti gyventi. Ir šiandien su draugais po darbo pradėjo gerti, o milicija kaip čia buvus. Kitus išvaikė, o jį įgrūdo į šaltąją.

Kaimynas į kalbas nesileido, tad naujokas atsigrėžė į mane ir ėmė man sekti tas pačias istorijas. Aš pasistengiau būti „sukalbamesnis“ ir patariau jam milicijos klausyti, o ne kariauti su ja, nes su valdžia karo vis tiek nelaimėsi. Jis su manimi nesutiko ir pradėjo aiškinti, kaip susidorosias su milicija. Aš neprieštaravau ir palinkėjau jam sėkmės. Galop išaiškinęs, kokiais būdais jis suves sąskaitas su milicija, stipruolis paklausė manęs:

- O tu kurių velnių čia sėdi?
- Pasodino, tai ir sėdžiu, – atsakiau.
- Irgi kaip reikiant pasigėrei?
- Nebent vandens.

Taip persimetinėjome replikomis, kol pagaliau turėjau jam papasakoti, kodėl čia sėdžiu. Suprantama, papasakojau lygiai taip pat, kaip kad aiškinau tardytojui. Pasakojau tyčia prislopintu balsu, kad kiti areštuotieji mano pasakojimo negirdėtų. Baiminausi, kad, paminėjęs Kiñkių kaimą, gali atsirasti nereikalingų pažįstamų. Mano laimei, naujokas nesiteiravo nei mano pavardės, nei iš kur aš. Tai irgi man pasirodė keistoka. Juk susipažįstant paprastai klausiama pašnekovo, kas jis ir iš kur.

Su vaidinau labai apsidžiaugusi, kad mudu susipažinome. Pasisakiau savo vardą ir pavardę, sužinojau ir jo vardą. Šave jis pavadino Benediktu iš Papilės miestelio. Man tai buvo paranku, tačiau jis galėjo ir meluoti. Saugumiečiai galėjo pasiūsti ir kokį Kinkių kaimo gyventoją. O gal jis ir nebuvo joks šnipelis. Jo klausimai ir patarimai buvo labai paprasti ir atrodė nuoširdūs. Kai pasakiau, jog saugumietis reikalauja papasakoti apie banditus, apie kuriuos nieko nežinau, jis man patarė:

– Na, ir ko bijai? Ar negali jiems pripūsti arabų? Imk ir paaiškink, iš kur jie ateina, kur nueina, kaip apsiginklavę. Kuo daugiau fantazijos, tuo geriau.

Atsakiau, kad „organams“ meluoti negalima, nes už tai pasirašiau, ir jeigu mane pagaus meluojant, gali apskritai iš čia nebeišleisti. Jis, žinoma, iš mano samprotavimų tik pasijuokė ir gana greitai pradėjo snausti. Man šis pokalbis irgi sumažino nervų įtampą, aš taip pat ėmiau snūduriuoti. Juk pastaruoju metu nė vienos nakties žmoniškai nebuvau miegojęs.

Vėl pažadino beldimas į duris. Pasirodė, kad beldžia Benediktas. Kada ir kaip jis pabudo, nepajutau, neturėjau supratimo, kiek laiko. Pagaliau prižiūrėtojas atidarė duris. Benediktas gana taikiai ėmė aiškinti, kad jau esąs išsipagiriojęs ir jam laikas eiti į darbą. Nors ir labai nuostabu buvo, prižiūrėtojas jį išleido ir vėl užrakino duris. Apsidairęs pamačiau Benedikto vietoje begulintį mano pažįstamą partizaną. Jis man pašnibždėjo:

– Matyt, nuėjo papasakoti, ką jam kalbėjai. Kai mane čia ikišo, jį irgi girtą įmetė. Ir prie manęs jis taip pat lindo. Ta pati vaidyba.

– Kiek dabar gali būti laiko? – pasiteiravau.

– Antra ar trečia valanda. Saugumiečiams pats darbymetis.

– O tu jau seniai čia? Ir kaip patekai?

– Mane paėmė Dauginčiuose, pas mano tolimą giminaitį. Laimė, kad spėjau į pakrosnį pakišti šautuvą bei granatas ir kad nedarė kratos. Aš jiems paaiškinau, kad tai mano dėdė, o aš pas jį atvykau į svečius. Kad neturėjau dokumentų, jie mane ir išsivedė. Kaip ir tu, aiškinau jiems, kad einu į Gruzdžius registruotis ir pakeliui aplankiau dėdę. Tikiuosi kaip nors išsisukti. Jeigu mane pasiūs į Gruzdžius, tikiuosi sugrįžti į būrį. Čia sėdžiu jau trečia para. O tu ar seniai iš būrio?

Trumpai jam nupasakojau savo odisėją ir paprašiau: jeigu ką iš mūsų būrio sutiktų, tegu papasakoja apie mane ir nuramina, kad aš nieko neišduosiu. Po to pasakiau: jeigu man pavyks prisiregistruoti, tada susitiksiu savo būrio vadovybę ir nutarsime, ką man daryti toliau.

Kameroje beveik visi miegojo, kai kas net knarkė, kažkas per sapną dūsavo. Ir čia kiekvienas gyveno savo bėdomis bei rūpesčiais. Pagaliau ir mudu užmigome.

Trečią, paskutinį, kartą pabudau jau žadinamas prižiūrėtojo balso. Jis įsakė visiems keltis ir, kurie nori, po du eiti į tualetą. Be abejo, norėjo visi. Kaip nenorėsi po tvankaus kameros oro pakvėpuoti lauke. Ta tualetu procedūra truko ilgai, areštuotųjų daug, o vedė tik po du. Du kaliniai ir du šautuvais ginkluoti sargybiniai.

Tualetas buvo ant paties Ventos skardžio. Jeigu apačioje nėra sargybos, galėtum bandyti pabėgti. Tačiau tai būtų labai rizikingas žingsnis: reiktų perplaukti upę ir, šlapiais rūbais išlipus į kitą krantą, bėgti kokius keturis kilometrus iki miško. Taip rizikuoti gali tik mirtininkas.

Baigus vesti į tualetą, į kamerą atnešė porą kibirų drumzlinu vandens, vadinamo kava, ir po mažutę riekelę duonos. Indų nedavė jokių. Kibirus pastatė prie durų. Ten stovėjo penki metaliniai puodukai ir du prižiūrėtojai.

Areštuotasis priešdavo, pasiimdavo puodelį „kavos“ ir riekelę duonos, čia pat pavalgėdavo ir vėl ropšdavosi į savo kampaną. Puodukų niekas neplovė, eilės taip pat niekas nekontroliavo. Neužteko duonos – lauk kitų pusryčių. Ko stebėtis, juk čia buvo net ne kalėjimas, o paprasta miestelio daboklė.

Kol atlikome rytinį tualetą ir pavalgėme „pusryčius“, atėjo kokia dešimta valanda. Daboklės įnamiai užsiiminėjo kas kuo: kas šnekučiavosi, kas snūduriavo, kas ir visai nieko neveikė – sėdėjo prigludęs prie savo sienos ir mąstė.

Netrukus mane pašaukė, bet jau ne saugumietis, o stribas nuvedė į saugumo būstinę. Kabinete sėdėjo tas pats vakarykštis kapitonas. Mudviejų žaidimas prasidėjo iš naujo. Tie patys klausimai, tie patys atsakymai. Kapitonas ir šiandien pakankamai smagiai keikėsi, nerodydamas jokio mandagumo, tačiau jo balse nebuvo ir jokio pykčio. Ir apie mano nosį kumščiais nemostikavo. Taip „nuoširdžiai ir taikingai“ šnekučiavomės gerą valandą. Pagaliau saugumiečiui šis žaidimas, matyt, įgriso, jis nusispjovė ir nepiktai pasakė:

– ... s taboju, eik ir atnešk iš vykdomojo komiteto pažymą apie savo gyvenamąją vietą.

Valio! Aš laimėjau!..

Dabar tik reikia laimingai pasiekti Papilės valsčiaus vykdomąjį komitetą. Tuo metu valsčiaus vykdomojo komiteto sekretoriumi dirbo Šliauteris iš Semėniškių kaimo. Jo šeima draugavo su mano tėvais, ir aš tikėjau, kad sekretorius man padės. Blogiausiu atveju – bent neišduos, ir aš galėsiu nekliudomas pasišalinti į mišką.

Pakilau eiti. Kapitonas atidavė mano diržą, tad supratau, kad esu paleidžiamas. Pažymą Šliauteris man išdavė be jokių kalbų ir pamokslų. Tą pažymą, kad tikrai gyvenu Kiñkių kaime, atnešiau ir atidaviau savo „draugui“ kapitonui. Kapitonas išrašė pažymą apie mano registraciją. Tą pažymą turėjau pristatyti Šiaulių apskrities kariniam komisariatui.

Saugumietis vėl tapo mandagus, perėjo į kreipinį „jūs“, įduodamas man pažymą, palinkėjo sėkmės ir našaus darbo „*didžiosios tėvynės*“ gerovei. Atsisveikinome, suprantama, be rankos paspaudimo. Patraukiau į namus, iki kurių buvo penkiolika kilometrų.

Buvo graži, saulėta, bet neperkaršta 1945-ųjų metų vasaros diena. Žingsniavau vieškeliu nieko nebijodamas. Krūtinėje jaučiau didžiulį palengvėjimą. Tos didžiulės įtampos, kurią anuomet man teko pergyventi, po 55-erių metų nebesugebu deramai perteikti. Viskas, kas buvo sunku ir pavojinga, tuomet atrodė likę praeityje. Aš kol kas gyvas ir laisvas. Sakoma, kad tikrą pavojaus mastą žmogus suvokia tik tam pavojui praėjus. Taip buvo ir man. Tik dabar realiai suvokiu, kas būtų atsitikę, jeigu slapstydamasis būčiau gyvas patekęs į saugumo rankas arba jeigu būčiau susikirtęs registruodamasis.

Jaučiau didelį palengvėjimą, tačiau tikro pasitenkinimo ir džiaugsmo širdyje nebuvo. Širdies gilumoje jaučiausi nusikaltęs prieš būrio draugus. Bandžiau pats prieš save teisintis: taip, būryje buvo priimtas nutarimas nesiregistruoti, kad išvengtume išdavysčių. Tačiau aš neatskleidžiau nei būrio narių, nei jų veiklos. Vadinasi, išdavystės nepadariau. Kai grįšiu, pasistengsiu susitikti su savo draugais ir pasielgsiu taip, kaip jie nutars.

Kaip atsakyti į klausimą, ar teisingai pasielgiau prisiregistruodamas? Dabar, po 55 metų, atsakymas aiškus: teisingai. Bereikalingos aukos nei Lietuvai, nei sapipriešinimo kovai naudos nedavė. Bet anuomet mąstėme kitaip, nes tikėjome greitai Lietuvos išsilaisvinimu. Vadinasi, kiekvieno kovotojo pasitraukimas iš kovos lauko reišė ir draugų, ir savo idėjų išdavystę.

Namus pasiekiau jau pavakare, be nuotykių.

Dusų kaimas

Steponas Balčiūnas

Akmėnės rajono Dusų kaimas yra Papilės seniūnijoje, maždaug 3 km į šiaurę nuo Papilės miestelio. Dusų kaimo ir apylinkių teritorija yra žemumoje su truputį banguotu paviršiumi.

Kaimo žemių šiaurinė dalis ribojasi su viename slėnių esančiu Vėrvedžio upeliu. Jis teka pieva tarp nedidelių aukštumėlių. Apylinkių teritorijos paviršius padengtas juodžemio sluoksniu, o po juo yra vandeniui nelaidus molis. Vanduo renkasi į slėniuose esančius upelius. Vėrvedžio upelis vasarą išdžiūsta, o rudenį ir pavasarį sudaro šlapias, pelkėtas pievas. Už upelio į šiaurę yra Mažūnaičių kaimo laukmė ir Vėrvedžių kaimo pievos, bebaigiančios apaugti mišku. Į pietus nuo šio upelio žemės paviršius truputį aukštėja. Tai jau Dusų kaimo laukai. Ši kalvelė šiaurės–pietų kryptimi yra apie 1 km pločio. Pietinis pakraštys vėl žemėja ir pereina į slėnį, kuriuo teka Ėglesio upelis. Tai vandeningesnis, vasarą neišdžiūstantis upeliukas. Apie 1931–1932 m. žemės sausintojai (*zimagorai*) kastuvais iškasė kanalą, ištiesino vagą. Buvusios drėgnos, užliejamos pievos virto dirbamu lauku. Į pietus nuo šio upelio vėl yra apie 1,5 km pločio kalvelė, o už jos naujas slėnis, kuriuo teka Suldupio upelis. Dabar

jis virto melioracijos grioviu. Šios kalvelės centrinė dalis priklauso Dusų kaimui, rytinė – Kožiškių, o vakarinė – Skabeikių kaimui.

Kaimo pavadinimo kilmė nėra žinoma. Vienas pasakojimas bando aiškinti pavadinimo kilmę. Aiškinimas daugiau panašus į išmonę nei tikrovę. Sakoma, kad kažkada į tuščią lauką atvyko ir apsigyveno dvi šeimos. Jų vyrai buvę su ūsais. Gretimo kaimo gyventojai mėgo juos pašiepti, nevadino jų vardais, o sakydavo, kad atvyko „du ūsai“. Štai ir visas aiškinimas (du + ūsai = duūsai = dusai). Vietinės tarnės žmonės su daugiskaitiniais daiktavardžiais nevartoja dauginių skaitvardžių, todėl ir nesako „dveji ūsai“.

Istorinių kaimo praeities tyrinėjimų beveik nėra. Ilgą laiką kaimo įkūrimo data buvo laikomi 1253 m. Pasiremta kitais reikalais rašytu vokišku dokumentu, kuriame paminėtas panašus žodis. Pasirodo, vertimas buvo netikslus.

Istorikas Povilas Spurgevičius straipsnyje „Papilė XVII–XIX amžiuje“ (žr. „Papilė“ I, Vilnius, 2004, p. 249) nurodo, kad 1770 m. naujai išmatuotos Papilės dvaro žemės ir nustatytas *činšas* (piniginė duoklė). Čia pirmą kartą paminėtas Dusų užribis (du dūmai mokėjo 9 timpas činšo). Iš to seka, kad Dusų kaimas prasidėjo nuo 2 sodybų. Juk tai rašytinis kaimo vardo paminėjimas dokumente. Istorikas netiesiogiai paremia pasakojimą apie du ūsus. Vėliau dvaras buvo padalytas į du palivarkus. Dusų kaimas atiteko Vienrankių (Vinokuro) palivarkui.

Kaimas plėtėsi į šiaurę nuo Eglesio upelio. XVIII a. iki pat upelio šiaurinio kranto tęsėsi kelių kilometrų ilgio Jonlaukių miškas. Dusiškiai po truputį kirto mišką ir plėtė dirbamus laukus tarp Eglesio ir Vervedžio upelių. Dalį žemių pagal Vervedį paliko bendroms ganykloms.

XX a. pradžioje Dusai buvo nedidelis, nelabai taisyklingas gatvinis kaimas. Pagrindinė gatvė buvo trumpa. Ją sudarė kelias iš Papilės į Mažūnaičių kaimą. Šiauriniame gatvės gale statmenai ėjo gyvulių varymo į ganyklą kelias. Gal dėl to, kad gatvė buvo trumpa, trys kiemai išsikūrė pagal upelį toliau nuo gatvės.

1922 m. Nepriklausomos Lietuvos žemės reforma Dusuose truputį vėlavo, bet kaimą išardė. Senosiose vietose liko tik tos trys sodybos, kurios buvo toliau nuo gatvės. Joms žemė atiteko prie namų. Tai Domininko Vaišnoro, Stasio Stravinsko ir Onos Stravinskienės sodybos. Keturios sodybos persikėlė per Eglesio upelį į pietų pusę. Dvi iš jų buvo stambesnės: A. Augustinas turėjo 24 ha ūkį, o Batavičius 15 ha. Du mažazemiai valdė nedidelius žemės plotelius – I. Šukys turėjo 1,25 ha, o Štamaris 0,80 ha žemės daržams. Bendras žemės plotas buvo apie 41 ha. Juk tai tie du valakai, kuriuose savo sodybas buvo įkūrę „du ūsai“.

Devynios sodybos išsikūrė žemėse į šiaurę nuo upelio. Daugeliui jų teko pusė sklypo seniau dirbamos žemės ir pusė sklypo buvusių ganyklų. Iki 1940 m. žmonės suspėjo įsitvirtinti ir pradėjo prasigyventi. Tačiau karas, kolektyvizacija ir melioracija stipriai sukrėtė kaimą. Kaimas pradėjo silpti ir nykti. Didžiausias smūgis buvo ūkių kolektyvizacija. 1949 m. Dusų kaimo ir nedidelio gretimo Eglesių kaimo žmonės buvo suvaryti į kolūkį, kurį vadino „Didvyriu“. Bet gyvenime jokio didvyriškumo nebuvo. Žmonės visai nuskurdo. Patiems išvykti trukdė įvairūs suvaržymai, tačiau vaikus stengėsi įdarbinti kitur.

Tarpukario nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metu kaime keturios šeimos turėjo Vaišnorų pavardes. Kad atskirtų, žmonės jiems sugalvojo pravardes: Jonas

Vaišnoras-Galinis, Jonas Vaišnoras-Vidurinis, Vaišnoras-Drūktasis ir Vaišnoras-Domininkas. Stravinskių pavardes turėjo du kiemai. Buvo dar Augustinas ir Augustinavičius, Batavičius, Jankauskas, Štamaris, Šukys, Brūklis, Jakutienė, Liaudanskis, Viesulas, Balčiūnas. Buvo ir Jasas, bet vėliau išvyko.

Aleksandras Augustinas buvo turtingiausias kaimo ūkininkas. Jis valdė 24 ha žemės. Žemė buvo ant kalvelės, derlingiausioje kaimo zonoje, tačiau turtingumu nesipuikavo ir niekuo neišsiskyrė iš kitų. Pats dirbo laukuose, statėsi sodybą, apranga buvo panaši į visų. Išsiskyrė tik tuo, kad buvo įdomesnė ir platesnių horizontų asmenybė. Jis domėjosi daug kuo, tačiau labiausiai mėgo techniką. Ūkininkas turėjo daugiau nei kiti pirktinių žemės ūkio padargų, mėgo juos perdirbinėti, tobulinti. Domėjosi ir technine kūryba. 1936 m. netoli ūkio, dvarininko Bučeko dobilienoje, vyko Papilės valsčiaus aviacijos šventė. Aleksandras labai susidomėjo lėktuvais, rado nemažai literatūros ir pradėjo pats gaminti lėktuvą. Bet lėktuvo gaminti nebaigė, į orą nė karto nepakilo. 1938 m. A. Augustinas nusipirko „Philips“ radijo aparatą. Pirko didesnę už kitus. Baterijoms krauti įsirengė elektrinę vėjo jėgainę. Srovės užteko ir namui apšviesti. Sumanė radiofikuoti ir kaimynų sodybas. Susitarė su keliais kaimynais, tarp jų ir mano tėvu. Prisikirto storesnių karčių, įkasė jas į žemę, ant jų pakabino neizoliuotą vielą. Tokia elektros perdavimo linija sujungė 5 kiemus. Kiekvienas tų kiemų šeimininkas nusipirko ausines. Taip pradėjo veikti radijo taškai. Radijo laidos buvo girdimos gerai, tik mikrofonu naudotis nelabai pavykdavo. Bet kaimo naujienas vis vien sugebėdavo perduoti. Aleksandras buvo pradėjęs statydintis naują gyvenamąjį namą. Statė ilgai, norėjo padaryti geresnį, bet kaip ir lėktuvo – nebaigė: prasidėjo karas, po karo sovietų valdžia ir kolektyvizacija, namą nugriovė ir pervežė į Papilę. Augustinas paliko ir ūkį, į kolūkį neįstojo. Pradėjo dirbti Papilės MTS mechaniku. Likvidavus MTS, dirbo tarybinio ūkio mechaniku iki mirties. Kūryba nebesidomėjo.

Šeimoje Aleksandras Augustinas išaugino du sūnus ir dvi dukras. Visi neblogai gyvena, turi išsilavinimą. Jauniausia duktė Minda bando ragauti ir mokslininkės duonos – parašė ir apgynė disertaciją mokslų kandidato laipsniui gauti.

Jono Vaišnoro sodyba buvo kaimo gatvės gale, todėl ir pravarde turėjo Galinis. Atsitiktinai ar ne, bet ir vienkiemiu sklypas atiteko kitame kaimo gale, prie Skabeikių miško. Jaunystėje Jonas buvo tarnavęs carinėje kariuomenėje, todėl mėgo pasakoti įvairius atsitikimus. Prisimenu jo posakį, kuriame vietoj žodžio „šautuvas“ vartojo „kiaura geležis“. Savotiškų pasakymų vartojo jis ir daugiau, norėdamas palaikyti klausytojų dėmesį. Šiaip ūkininkas niekuo neišsiskirdavo, nebent tuo, kad stengdavosi pirmasis pradėti sėją ar rugius kirsti.

Užaugino J. Vaišnoras tris sūnus ir tris dukras. Sūnų amžius buvo toks, kad tuojau po karo visiems trims reikėjo eiti tarnauti į sovietų armiją. Jie nusprendė neiti. Tokio pat amžiaus buvo ir vienos dukters vyras (t. y. žentas). Visi keturi nusprendė slapstytis miške. Miške jie bendravo su partizanais, eidavo į žygius, bet dažnai lankydavo tėvus. Kitaip tariant, priklausė rezerviniam būriui. Tai pradėjo kelti įtarimų valdžiai. Nenorėdami kenkti tėvams, po amnestijos visi legalizavosi ir pradėjo ieškoti darbo. Jonas įsidarbino paprastu darbininku miško sandėlyje, Leonas Papilės MTS ir tapo mašinisto padėjėju. Jis aptarnaudavo kilnojamą javų kulią ir jos lokomobilį (garo katilą). Žmonės jį vadino *mašineriumi*. Jis ir pats mėgo šį darbą ir juo

Jono ir Zosės Vaišnorų (priekyje) šeima. Stovi (iš kairės): dukros Zosė, Monika, Elena, viduryje – sūnus Jonas. 1936 m. Iš S. Balčiūno albumo

Partizanai (iš kairės): Stasys Vaišnoras, Pranas Velička, Antanas Matulis, Leonas Jakutis, Leonas Vaišnoras, Antanas Zerveckis. 1945 m. Iš S. Balčiūno albumo

didžiavosi. Brolis Stasys netrukus vedė ūkininko iš Barvydžių kaimo Pikelio dukrą Marytę. Jauna šeima persikėlė gyventi į Kuršėnus.

Šiuo metu visų seserų ir dviejų brolių nebėra. Stasys praėjusiais metais iškilmingai atšventė 80-ties metų jubiliejų. Jo du sūnūs neblogi verslininkai. Duktė muzikė, baigė Vilniaus konservatoriją, dabar vadovauja Ventos muzikos mokyklai.

Jonas Vaišnoras-Vidurinis turėjo 10 ha žemės. Jau prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą pasistatė naują gyvenamąjį namą. Pats Vaišnoras ir žmona buvo ramūs, nuosaikūs, švelnaus būdo, darbštūs. Šeimoje augo 6 vaikai. Visi jie lankė Papilės valsčiaus dviklasę mokyklą. Du broliai ir sesuo išvyko ieškoti uždarbio į JAV. Namuose likęs brolis Vincas dalyvavo visuomeniniame gyvenime, buvo išrinktas į Papilės valsčiaus tarybą, priėjautė liaudininkų partijai. Seserys Agnė

ir Elzbieta gyveno pas tėvus. Po kelerių metų Vincas ir Agnė sukūrė šeimas ir išsikėlė gyventi prie Kuršėnų. Namuose likusi Elzė po kiek laiko ištekėjo už Domininko Balčiūno, kilusio iš Dumbrių kaimo ūkininkų. Prieš tai Domininkas buvo tarnavęs savanoriu besikuriančioje Lietuvos kariuomenėje, dalyvavo kovose su lenkais ties Giedraičiais. Kariuomenėje jis išmoko skaityti ir rašyti, bet buvo grubokas, sunkiai suprato kitų jausmus. Tai buvo mano tėvai. Po žemės reformos persikėlus į viensėdiją teko naujai kurti sodybą. Į naują vietą perkėlė gyvenamąjį namą, pastatė naują tvartą, daržinę. Žemės sklypą sudarė 6 ha dirbamos žemės ir 6 ha krūmų prižėlusį ganyklą. Tėvas per keletą metų iškirto krūmus, suarė ganyklą, ir visas sklypas virto dirbama žeme. 1940 m. tėvai nusipirko dviratį ir radijo aparatą. Tuo metu tai buvo prestižo prekės. Atrodė, kad pradeda prasigyventi. Prasidėjo karas ir okupacijos. Viltys ėmė žlugti. Šeimoje augome septyni vaikai. Pajamos mažėjo. Suvarius į kolūki, sunkumai dar padidėjo. Tėvas kurį laiką dirbo brigadininku, vėliau keletą metų šėrė arklius. Uždarbis buvo menkas. Tėvas nebeištvėrė. Su bendro likimo kaimynais pradėjo dažnai išgėrinėti. Vėliau susirgo užkrečiamąja liga ir, būdamas 61-nerių metų, mirė. Mama išgyveno daug sunkių valandų, bet ištvėrė. Mirė turėdama 84-verius metus. Šiuo metu gyvi esame penki vaikai: Aniceta, Stasė, Danutė, Jonas ir Steponas. Visi pensininkai, turi po 65–74 metus. Nebėra Alfonso ir Zitos.

Domininko Vaišnoro sodyba buvo netoli Eglesio upelio. Namai stovėjo toliau nuo gatvės, todėl reformos metu nebuvo perkelti. Jo ir Petronelės sodybos buvo gyvi senosios pobaudžiavinio kaimo architektūros pavyzdžiai. Čia gyveno ramūs, taikūs

Broliai Jonas, Leonas ir Stasys Vaišnorai. Apie 1954 m. Iš S. Balčiūno albumo

žmonės. Šeima užaugino sūnų Kazį. Tai buvo judrus, išvaizdus jaunuolis. 1942–1943 m. dalyvavo Papolės visuomeninių organizacijų darbe. Antrajam pasauliniam karui pasibaigus, Kaziui atėjo šaukimas į sovietų armiją. Ten tarnauti jis nenorėjo ir nėjo. Be to, bijojo, kad nebūtų apkaltintas padėjęs vokiečiams, todėl išėjo į mišką partizanauti. Susitikęs su partizanais, stengėsi laikytis toliau nuo namų, kad nepakenktų tėvams. Gyvendamas miške, dalyvavo įvairiuose partizanų operacijose, turėjo Prutenio ir Pociaus slapyvardžius. 1952–1953 m. žiemą sumažėjo partizanų aktyvumas. Vyrai žiemojo bunkeryje netoli Žagārės. Turėjo daug laisvo laiko. Kovotojai bandė prisiminti ir aprašinėti buvusius žygius. Kazys pasivadino rašytoju Jagminu ir dalyvavo leidžiant partizanų laikraštį „Partizanų šūviams aidinti“. Žuvo Kazys Vaišnoras 1953 m. kovo 24 d. Žagarės rajono Domeikių kaime. Tėvai buvo vyresnio amžiaus ir mirė Kaziui partizanaujant. Namai liko tušti, kuri laiką ten gyveno svetimi žmonės, o vėliau juos kolūkis nugriovė.

Visą laiką Dusų kaimas buvo nedidelis, gyventojų buvo nedaug. Žinoma, kad 1903 m. gyveno 67 žmonės, 1923 m. buvo 12 kiemų ir gyveno 78 žmonės, o 1940 m. – 16 kiemų ir 123 žmonės. Gyventojai savo kasdiniame gyvenime laikėsi bendrų gyvenimo normų bei tradicijų. Originalių savo tradicijų nesukūrė. Iš tradicinių papročių ryškiau išsiskirdavo vardo dienų šventimas ir dalyvavimas atlaiduose bažnyčioje. Vardinės buvo švenčiamos vasarą, populiariesni buvo keturi vardai. Petrų buvo nedaug. Kiek ryškesnė asmenybė buvo Petronėlė Stravinskaitė. Tai buvo nebejauna netekėjusi mergina. Ji pati sakėsi susižadėjusi su Jėzumi Kristumi ir didesnei Dievo garbei pasirinko celibatą (žmonės ją paprastai vadino „davatka“). Vaisių ji nerengdavo. Vardo dieną sveikintojų uždavinys buvo prikalti lapų vainiką ant namo durų taip, kad nepajustų šeimininkė. Toks vainiko kalimo būdas buvo praktikuojamas ir kitų vardo dienų proga. Labiausiai paplitusi šventė buvo Jonų vardo dienos minėjimas. Vardo dienos sveikinimai buvo trijų būdų. Pirmasis – minėtu būdu vainiko prikaltas prie namo durų. Antrasis – draugų ir kaimynų, dažniausiai popiete, atėjimas sveikinti į namus, atsinešant dovanų: vyrams viršutinius baltinius, o moterims skareles. Šeimininkas juos pakviesdavo į kambarį ir vaišindavo alumi. Vaisės užtrukdavo apie pusvalandį, ir svečiai išeidavo. Trečiasis būdas – balių ruošimas. Tuomet svečiai būdavo kviečiami iš anksto. Jie atvykdavo po pietų, apie 14–15 val. Vaisės užtrukdavo tik iki pavakarių, nes buvo nerašytas įprotis – svečiai turi išeiti iki nusileidžiant saulei. Panašiai švęsavo Onos ir Domininko vardines.

Iš atlaidų šventimo ryškesni buvo du epizodai. Škaplierinės atlaidai vykdavo kitoje parapijoje, Akmėnėje. Dusiškiai paprastai ten važiuodavo arkliais ir daugelis į vežimą įsidėdavo naminio alaus statinaitę – juk vasara, puikus oras, atvažiuos giminių. Įdomesni buvo momentai išėjus iš bažnyčios. Jaunimas vaikščiodavo gatve, ieškodami pažįstamų, domėjosi naujienomis. Beveik privalomas paprotys buvo nusipirkti dvi stiklines vyšnių, suvyniotų į popierius. Vaikščiodami gatve jas valgydavo ir kauliukus spjaudydavo į smėlį. Taip pabrėždavo save. Suaugę žmonės rinkdavosi prie vežimų ar ant žolynėlio medžio pavėsyje. Prie alaus nusipirkdavo „piemenuką“ (t. y. 250 g talpos degtinės buteliuką). Jo užtekdavo dviem vyrams. Būryje aptardavo naujienas. Po poros valandų miestelis jau būdavo tuščias, atlaidai baigėsi.

Kiek kitaip atlaidai vykdavo rugsėjo pradžioje Papolėje. Tai būdavo Švč. Mergelės Marijos gimimo dienos atlaidai (rugsėjo 8 d.). Čia sava parapija, beveik visi

*Vincas Augustinavičius
su Prane Stupuraite
savo gimtajame kaime.
Apie 1933 m.
Iš V. Augustinavičiaus
albumo*

žmonės pažįstami. Bet orai vėsūs. Po pamaldų žmonės rinkdavosi pažįstamų miestelio gyventojų kiemuose ar net kambariuose. Pilna būdavo ir *traktieriuje*. Jaunimas rinkdavosi gatvėje prie pašto. Susibūriavimai užtrukdavo neilgai, juk vėsu. Svarbiausia buvo sužinoti, kur vakare rinktis į šokius. Visuomeninių organizuotų renginių tada pasitaikydavo labai retai.

Iš Dusų kaimo yra kilęs Vincas Augustinavičius – žymus Australijos lietuvių veikėjas, žurnalistas. V. Augustinavičiaus tėvai turėjo 24 hektarus žemės. Ši žemė išmokė jį nuo mažens visų ūkio darbų: ir pjauti, ir sėti, ir mišką kirsti, ir arti, ir akėti. Baigęs Papilės pradinę mokyklą, mokėsi progimnazijoje, vėliau savarankiškai. 1944 m. pasitraukęs į Vakarus, kelis metus pagyvenęs Vokietijoje, 1949 m. atvyko į Australiją. Ten teko padirbėti darbininku stiklo fabrike ir uosto dirbtuvėse. Pravertė kantrybė, nuo vaikystės išugdytas darbštumas, nes Australijai tuo metu reikėjo darbininkų, o ne intelektualų. Vėliau aktyviai dalyvavo lietuvių kultūrinėje veikloje, redagavo savaitraštį „Mūsų pastogė“. 47 metus (iki 1996 m.) pragyveno Australijoje, šventai tikėdamas, jog grįš į Lietuvą. Grįžęs ne viskuo buvo patenkintas, tautiečių skurdas stebino ir žeidė.

„Atvažiavus iš Vakarų pasaulio, gelia širdį, žiūrint į vargingą tautiečio šeimą, kurioje abu tėvai ir du vaikai, iki atlyginimo likus dar pusei mėnesio, teturi 16 litų! Tai Lietuvos tragedija“, – vėliau sakys V. Augustinavičius¹.

Dabar V. Augustinavičius gyvena Vilniaus senamiestyje, kiek pajėgia dirba, domisi kultūra. (Apie jį plačiau žr. šios knygos str. „Biografijų sąvadas“, p. 670–671.)

Šiuo metu kaime liko dvi sodybos. Jankauskų sodyba išliko nedaug pasikeitusi. Joje gyvena Bronė Jankauskaitė. Jono Vaišnor-Galinio sodybą dar prieš melioraciją nupirko iš kitur atsikėlęs Antanas Zelepūga. Jis sodybą gerokai pertvarkė ir joje iki šiol gyvena. Nedirbami laukai dirvonuoja, apžėlė krūmais. Ariama tik viename pakraštyje. Dabartinis žemės gražinimas kaimo neprikėlė.

¹ *Bičiulystė*, 1997 m. bal. 17–23 d., nr. 16(328).

Auksučiai

Stasys Daunys

Spaudai parengė Vida Girininkienė

Kiek iki šiol žinoma, Auksučių kaimas yra išsikūręs Auksučių dvaro žemėse. Iš pradžių šis dvaras priklausė Naryškinui, o nuo kada aš jau atsimenu – Povilui Bieliajevui. To dvaro sodyba, kaip manoma, buvo ten, kur dabar yra Auksučių dvaras, vėliau nupirkta Jurgio Ambraškos. Be dvaro, Auksučių kaime yra buvęs ir palivarkas. Kurioje vietoje jis buvo, patvirtinančių duomenų neturiu. Tačiau manau, kad tai gali būti sodyba, kurią auksutiškiai iki ketvirtojo XX amžiaus dešimtmečio vadino Šliūpiške. Būtent ta, kurią vėliau nupirko Juozas Bitkevičius. Toji sodyba yra pietiniame Auksučių kaimo gale. Čia pastatai yra buvę mediniai,

ir, kiek pamenu, jau buvo seni, palivarkinė sodyba sunykusi. Iš to būtų galima spręsti, jog palivarkas nebuvo stambus ekonominis vienetas. Turiu duomenų, kad šiauriniame–rytiniame Auksučių kaimo gale ir kitų gretimų kaimų dalyje yra buvę Naryškino dvaro miškai. Mano senelis Stanislovas Mitūzas ir jo sesuo su vyru Rapolu Čerapu nupirko kelmynes, kurios buvo išpardavinėjamos kertant čia buvusius Naryškino dvaro miškus. Mano senelio žemė buvo visai netoli Auksučių dvaro. Tai rodytų, jog tie miškai ir tos kelmynės, kurias nupirko senelis, priklausė būtent Auksučių dvarui.

Dirbamos žemės prie dvaro centro negalėjo būti daug, aplink buvo miškai. Ji buvo toliau, pietiniame kaimo gale, todėl ten ir buvo įsteigtas palivarkas. Bet ir pietiniame Auksučių kaimo gale, kaip ir vidury, yra buvę miškai. Šiuos samprota-

Senieji Auksučių kaimo gyventojai Čerapo sodyboje.

Pirmoje eilėje sėdi (iš kairės): Čerapienė, neatpažinta,

Stanislovas Mitūzas, Agnieška Racevičienė;

antroje eilėje stovi (iš kairės):

Ona Mitūzaitė, kaimo siuvėjas Juozas Elinskis, neatpažinta,

Pranas Mitūzas, Janis Ozolas.

1930 m. Iš S. Daunio albumo

*Prie Rapolo Čerapo
sodybos kaštono stovi
Liucija Čerapienė.
1936 m. kovo 7 d.
Stepono Čerapo nuotr.
Iš S. Daunio albumo*

vimus patvirtina ir latvių atsiradimas šiame krašte. Kai kurie gretimi kaimai, pavyzdžiui, Agailės, Skōbiškės, Kušleikiai, buvo, kaip sakoma, belatviai, ten latvių beveik nebuvo. Visi latvių kiemai, kurių nemaža spietėsi Auksučių kaimo žemėse arba vakariau, gretimų kaimų pakraščiuose, sudaro tarytum latvių apgyventą uždara teritoriją. Kaip pasakoja žmonės, latviai čia atsikėlę iš pakuršės ar iš kuršių žemių tuo metu, kai buvo pardavinėjami Naryškino miškai bei Naryškino žemės pietiniame kaimo gale ir pakraščiuose. Tai paaiškina latvių atsiradimą šiame krašte ir patvirtina nuomonę, kad Auksučiai yra buvę tik gana didelis dvaras su mažai išvystyta žemdirbyste, tačiau turėjęs daug miškų. Nepriklausomos Lietuvos metais tie miškai buvo valdiški. Galimas dalykas, kad tai buvo vadinamieji karališkieji miškai, kurie ir liko neišnaikinti.

Ekonomika

Tautgailių kaimas taip pat neturi senos gyvenvietės. Gali būti, kad šis kaimas taip pat išsikūręs ant Naryškino žemės.

Kur kas senesnė vietovė yra Kušleikiai, prisišlieję prie pietinio Auksučių kaimo galo. Čia latvių nebuvo. Buvo berods trys stambūs ūkiai, kurių sodybos, išsikūrusios prie kelio šalia viena kitos, sudarė grupinę kaimo gyvenvietę. Tai jau kitos kilmės, kitos istorijos kaimas.

Kalbant apie dvaro ekonomiką, reikia pasakyti, kad tai nebūta stipraus dvaro. Auksučių žemės buvo labai pelkėtos. Net iki 1940 metų dvarui priklausiusioje žemėje buvo didelė pelkė, kuri ne tik buvo nedirbama, bet ir ganykloms mažai tiko. Pietiniame kaimo gale buvo Ančo sodyba. Šis latvis turėjo 30 ha žemės, tačiau dirbamos – labai nedaug. Jo ir sodyba buvo nedidelė. Beveik du trečdalius žemės užėmė pelkės ir miškas. Pelkių būta ir šiauriniame kaimo gale. Mano senelio žemėje ligi pat 1940 metų buvo ne tik šlapià, bet ir vandeninga pelkė. Tiesa, ji buvo nedidelė, nes XX a. pradžioje, o gal ir XIX a. pabaigoje, jai nusausti buvo iškastas didelis griovys, nueinantis per Povilo Ozolo žemes į pietvakarius. Šalia Pelciaus

*Agronomo Mykolo
Kelpšo sodyba
Kušleikių kaime.
2006 m. rugpjūtis.
V. Girininkienės nuotr.*

muzikanto miškelio mano senelio žemėje taip pat buvo pelkė, kurioje, atsimenu, augdavo tiktai ropės, o pavasarį užtvindavo vandeniū. Kiek galima spręsti, dvare laukininkystė buvo menka, o ligi šiol išlikę mūro tvartai liudija, jog ten klestėjo gyvulininkystė. Esant aplink pelkių ir miškų, buvo, matyt, nemažai pievų. Visa tai sudarė palankias sąlygas gyvulininkystei. Pagrindinis dvaro kapitalas XIX a. ir bus buvę miškai. Tai galėjo būti vienas silpniausiųjų Naryškino dvarų, išikūrusių miškuose, tarp pelkių.

Be Bieliajevo, kuris šeimininkavo beveik iki 1935 m. (kol nupirko Jurgis Ambraška), Auksučiuosė buvo Kačkovų sodyba. Kačkovai neturėjo daug žemės, jie ją taip pat bus pirkę iš dvaro, kaip ir visi Auksučių kaimo gyventojai.

Jau minėjau, kad į rytus nuo mano tėviškės, t. y. Tautgailių kaime, latvių nebuvo. Tuo tarpu į vakarus, pradedant Karolio Ozolo sodyba, latvių vienkiemių buvo. Netgi visai netoli Keřbediškių kaimo buvusio stambaus ūkio, prisiglaudusio prie Kerbediškių dvaro, buvo Veidmanių, Klėgerių ir kitų latvių sodybėlės. Atrodo, kad tuo pačiu laiku žemės buvo pardavinėjamos ir šiame ruože. Sprendžiant pagal latvių sodybas, Naryškino miškai turėjo ribotis su Keřbediškių dvaro žemėmis. Keřbediškės tada priklausė nebe rusų, o lenkų tautybės savininkams. Šis dvaras buvo kur kas stipresnis už Auksučių dvarą, daug didesnė sodyba ir daugiau išlaikė žemių iki pat 1940 m.

Visame šiame krašte praeityje buvo daugybė dvarų. Be minėtų Auksučių ir Keřbediškių dvarų, kiek toliau į šiaurę buvo Raudondvaris. Tai stambus dvaras, turėjęs mūro rūmus ir kai kuriuos kitus mūrinius pastatus. Už šio dvaro buvo Liutiko, kitaip – Žarėnų–Latvėlių dvaras, kurio žemėse buvo išikūres Žarėnų bažnytkaimis su parapine bažnyčia. Tai rodo, kad šiame ruože buvo daug dvarų žemių. Kiek kitokia padėtis buvo į rytus nuo Auksučių kaimo. Už Skōbiškių miško buvo Mažeikių kaimas, už poros trejeto kilometrų – Šiupėlių bažnytkaimis. Praeityje Mažeikių kaimas turėjo priklausyti kažkokiam dvarui, bet ne Naryškino. Šis dvaras turėjo būti netoli Šiupėlių ar net Gruzdžių. Pačiame Šiupėlių bažnytkaimyje dvaro

*Ūkio darbai tėviškėje
Aukščiuo kaime.
Apie 1938 m.
Iš S. Daunio albumo*

centro nebuvo, bent jokių pėdsakų, kiek atsimenu, nebuvo išlikę.

Dvarų išdėstymas nulėmė dar XIX a. susiformavusį kelių tinklą. Auksučių dvarą kelias jungė su Keřbediškių dvaru, o iš čia vingiavo link Papilės. Nuo Auksučių dvaro kelias ėjo link Raudondvario, o nuo čia – link Žarėnų dvaro ir baņnytkaimio. Neņinia, ar buvo kelias iš Auksučių Šiupųlių link per Skobiškių mišką ir Mažeikių kaimą. Galima tik prielaida, kad toks kelias turėjo būti, nes už Šiupųlių buvo Gruzdžių miestelis, su kuriuo Auksučių dvaras ryšius turėjo palaikyti. Reikia neužmiršti, kad Auksučių kaimas buvo Papilės, Kuršėnų ir Gruzdžių miestelių sudaryto trikampio centre. Iki kiekvieno šių miestelių nuo Auksučių buvo maždaug 15–16 kilometrų ir su kiekvienu iš jų tikriausiai buvo susisiekimas senoviniiais keliais. Ir kiek aš pamenu, auksutiškiai su šiais miesteliais palaikydavo ne tik prekybinius ryšius, bet važiudavo į juos ir per atlaidus. Prisimenu, važiudavom į atlaidus Papilėn, Kuršėnuosna arba į Gruzdžius, kur vykdavo garsūs Šv. Roko atlaidai. Taigi, be savo parapijos, t. y. Žarėnų, religinio pobūdžio ryšiai buvo palaikomi ir su gretimų miestelių baņnyčiomis. Tad reikėtų manyti, kad buvęs Auksučių dvaras iki XIX a. pabaigos taip pat palaikė prekybinius ryšius su šiais miesteliais. Juk tokiems Auksučių dvaro savininkams kaip Naryškinui ar Bieliajevui mažai rūpėjo Žarėnų parapija.

Keliai

Dvaro centras nors ir buvo Auksučių kaimo gale, tačiau jis visą laiką buvo savotišku viso kaimo centru (gal tik išskyrus pačią pietinę kaimo dalį). Kad dvaras nuo seno atliko centrinės sodybos vaidmenį, rodo ir susiformavęs kelių tinklas. Trys pagrindinės šakos kaip tik ėjo trijų valsčių centrų link – Gruzdžių (į rytus), Kuršėnų (į pietus) ir Papilės (į vakarus). Šis kelių tinklas, matyt, bus susidaręs dar XIX a. pabaigoje. Kažkokie keliai yra buvę ir anksčiau, bet nežinia, kada jie susidarę ir kada įsikūręs Auksučių dvaras. Todėl mums žinomas tas kelių tinklas, kurį mes aptinkame XX amžiuje. Keliai dažniausiai buvo susidarę natūraliai, vingiuoti, aplenkiantys sodybų ribas, kai kur perkirsdami valstiečio žemę. Kuršėnų bei Kušleikių link kaimo kelias ėjo kalvota vieta, per vadinamąjį Smūdžio kalnelį, iš kurio buvo kasamas žvyras keliams taisyti. Kaip šie keliai buvo taisomi iki 1936 m., žinių nėra. Jie nebuvo vadinami vieškeliais, o tiesiog keliais. Nebuvo reguliariai taisomi, nes vietomis buvo išmauroti, duobėti ir sunkiai išvažiuojami. Bet, matyt, kažkokia tų kelių priežiūra yra

Kaimo elgeta.

1934 m.

Iš S. Daunio albumo

buvusi, nes vietomis buvo iškasti pakelių grioviai. O kur jau buvo griovys, ten ir kelias buvo taisytas ar specialiai tiestas. Šiaip daugiausia keliai buvo be griovių. Tik ties pačia dvaro sodyba (link Gruzdžių) yra buvę grioviai iš abiejų kelio pusių.

Pagrindiniais keliais, kuriuos minėjau, susirūpinta tik apie 1936 m. Tada seniūnijos bei valsčiaus iniciatyva ir seniūnijos gyventojams pritariant buvo šaukiami valstiečių pasitarimai kelių taisymo klausimu. Prisimenu vieną susirinkimą, kuris vyko mano tėvo namuose. Susirinko šiaurinio kaimo galo apie 10 kaimynų, kurie sprendė, kaip sutvarkyti kelių tinklą šiauriniame kaimo gale, aplink dvarą ir aplink artimesnes valstiečių sodybas. Pasitarimas buvo triukšmingas, kilo daug ginčų, nesutarimų, nes tiesiant naujus kelius ar rekonstruojant senuosius reikėjo juos tiesinti, o tai padaryti nebuvo galima, nekirtus per kurio nors ūkininko žemę. Buvo ieškoma išesities, kaip mažiau keliams atiduoti geros dirbamos žemės, kaip nutiesti kelius, kad nereikėtų važiuoti per dvarą. Kitaip sakant, kaip padaryti, kad kelių mazgas būtų ne dvaras, o kur nors šalia. Minėtų trijų kelių susikirtimas, ta didžioji kryžkelė buvo numatyta prie dvaro šiaurės vakarų ribos ties latvio Pelciaus sodyba. Teko nutiesti naują keliuką dvaro ir Pelciaus žemių riba link Gruzdžių.

Po ilgų derybų buvo susitarta ir dėl kelių taisymo. Matyt, buvo ir kažkokia valsčiaus instrukcija, nes seniūnas, kuriuo tada buvo latvis Bralis, buvo suinteresuotas išdalinti kelių taisymą kiekvienam ūkininkui pagal ūkio dydį ir pagal tai, kiek kelias prieina prie to ūkininko žemės. Taip visi išsidalinę jau nuo 1936 m. ėmė kelią prižiūrėti reguliariai. Nuo tada mes išgirdome žodį *vieškelis*. Per mūsų kaimą nutiesė, teisingiau sakant, pradėjo tiesti gerai suplanuotą vieškelių tinklą. Bet tie planai nebuvo įgyvendinti. Vieni valstiečiai, kuriems reikėjo mažiau darbo, greitai ir gerai tvarkė kelius. Ir mano tėvas iškasė griovius, kasmet veždavo žvyro net po keletą vežimų ir pažerdavo ant kelio. Per pelkę, kur buvo naujai tiesiamas kelias, viską padaryti reikėjo, atrodo, dvarui. Iškasė griovius, privežė žvyro, pataisė, ir per pelkę vieškelis buvo visai neblogas. O Kuršėnų link kelio reikalai beveik nepajudėjo. Nuo naujosios sankryžos kelio tiesti beveik ir nepradėjo. Tik vienas ūkininkas, latvis Ulpis, matyt, iš principo sukasė naują kelią per Adomaičio (vėliau Zaličio) žemės kampą ir paliko netaisytą ir nežvyruotą. Visi tada suprato, kad čia yra kaimynų nesutarimo reikalas. Tarp valstiečių kilo kivirčų, nes ne visi laikėsi bendro susitarimo, ne visi viską gerai suprato. Gerai sutvarkytų vieškelių iki pat Kušleikių ir per Kušleikius Kuršėnų link taip ir nebuvo, nors šiaip čia keliukai buvo sausi, ėjo aukštomis vietomis.

Be šitų trijų pagrindinių kelių nuo dvaro, dar ėjo kelias Gėnžgirės kaimo link. Tai buvo paprastas kaimo keliukas, mažai taisytas, bet ir mažai važiuojamas. Juo važiuodavo vienas ūkininkas Vilbasas, gyvenęs už dvaro ribų, ir dar valstiečiai, kurie iš Aukšučių nuo dvaro važiuodavo į Gėnžgirės kaimą. Kitas toks pat kaimo keliukas per dvaro laukus ėjo lygiagrečiai su Kuršėnų keliu. Jis ėjo beveik išilgai kaimo, jungdamas vieną kaimo galą su kitu galu. Taip nuo sodybos prie sodybos ėjo paprastas kaimo kelias; vieškelis ten nebuvo planuotas. Vietomis kelias dirvonuotas, vietomis akmenimis pataisytas, vietomis žabų priklotas. Toks buvo papildomas pagrindinių kelių tinklas.

Nuo visų paminėtų kelių buvo išvedžioti kiekvieno valstiečio individualūs keliukai. Mano tėvo Alekso Daunio keliukas į sodybą ėjo nuo į Papilę vedančio

*Kelias į Alekso
Daunio sodybą.
Apie 1965 m.
S. Daunio nuotr.*

*Alekso Daunio
sodybos didysis
kiemas. Apie 1938 m.
Iš S. Daunio albumo*

*Tik medžiai tebeošia
Stasio Daunio
tėviškėje Auksučiuose.
2006 m. rugpjūtis.
V. Girininkienės nuotr.*

vieškelio posūkio. Tas keliukas ėjo zigzagais, kol pasiekė sodybą. Taip buvo daroma nenorint įstrižai perkirsti laukų, nes, įstrižai perkirtus lauką, susidaro smailių kampų sklypas, kurį sunku išdirbti. Tokie buvo ir kitų valstiečių keliukai: labai paprasti, dirvonuoti, niekad nežvyruojami. Juos nusitiesdavo patys valstiečiai.

Mūsų kaimo keliai tiltų neturėjo, nes nebuvo upių. Tik valstiečių keliukai turėdavo tiltelius. Turėjom ir mes savo tiltelį. Mano tėviškės kelio pietinės dalies aukštumos vanduo sutekėdavo į keliuko griovį ir iš griovio nutekėdavo pakalnėn šiaurės link. Iš pradžių buvo medinis tiltas: padėti keli rąstai, o ant jų užkloti plonesni rąsteliai, pritvirtinti trimis kartimis. Apie 1934 m. vietoj jo buvo padarytas akmeninis tiltas. Netoli jo buvo pasodintas gluosnis. Tiltas buvo savotiškas mūsų žemės akcentas, kurį dar labiau sustiprino gluosnis. Kiekvienas individualus keliukas turėjo arba savo vardą, arba kokią nors ženklą. Visi kaimo žmonės gerai žinojo jų pavadinimus: Vilbaso kelias, Petraičių kelias, kelias į Genžgirią, Ozolo kelias ir t. t.

Kaimo kelių trišakė sistema, kaip minėta, neišsiplėtojo, bet ir neprarasta nė vieno senojo kelio. Rekonstruoti šie keliai išliko. Tik pokario metais, nacionalizavus žemę ir atsiradus kolūkinei tvarkai, kelių taisymas sutriko. Kolūkis kelių netaisydavo ir taip neprižiūrėdavo, kaip anksčiau individualūs ūkiai. Juk anksčiau, kur atsirasdavo gilesnė duobė, tuojau atveždavo kokią vežimą žvyro ir ją užlygindavo. Be to, anksčiau važinėdavo arkliais, ir gerai prižiūrimas keliukas buvo lygus, nevėžetas, nepramuštas, kaip sako. Pokariu šiais keliais pradėjo važinėti sunkvežimiai, o kelių žvyro danga buvo nestora, todėl pavasarį ir rudenį mašinos išvažinėdavo gilius provėžas ir išmušdavo duobes. Tokių kelių, kokie buvo anksčiau, ir šiandien nėra.

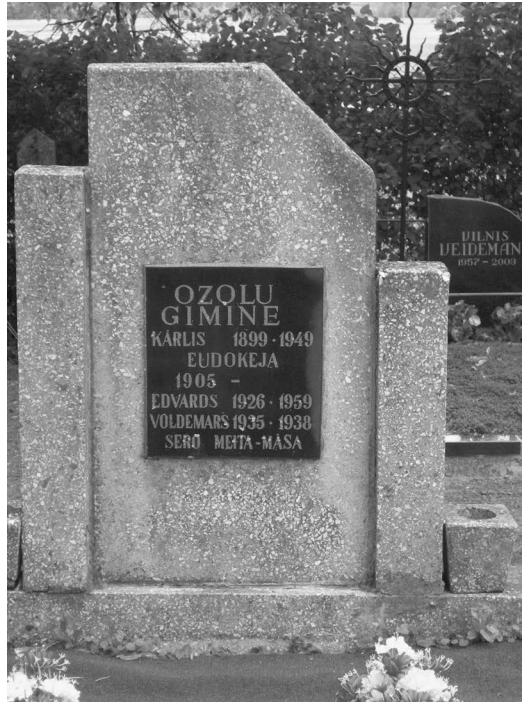
Keliai keleliai yra įaugę į žmonių sąmonę, jie atsispindi dainose ir sakmėse. Keleliais vyksta į vakarėlius, keliais išvažiuota į sutuoktuves, keliais važiuota į bažnyčią. Tais keliukais išvažiuota ir amžinojo poilsio. Išlydint iš namų velionių, iškilmingiau jis buvo palydimas iki vieškelio. Važiuojant vestuvėms, taip pat palydos buvo iškilmingesnės per „savo lauką“. Grįžtančius sutikdavo ant ūkininko kelio ties vieškeliu. Ant ūkininkų keliukų ir vieškelio kryžkelės dažnai būdavo jaunimo susitikimo vietos, pasimatymai. Netgi ir kultūrinis gyvenimas taip pat buvo suvokiamas pagal kelių tinklą: vienas kelias vesdavo į gegužines, kitas – į latvių kapines, trečias – į mokyklą, ketvirtas – į žvyrduobes.

Latviai Auksučiuose

Latvių bendruomenė buvo gana solidari. Stengėsi palaikyti savo tautinę kultūrą ir papročius, vengė mišrių su lietuviais šeimų, turėjo savo kai kurias kultūrinės organizacijas. Stambiausi latvių ūkiai buvo Tautgailių kaime už Auksučių šiaurinės kaimo ribos ir gretimų kaimų vakariniuose pakraščiuose. Žinomiausios buvo trys Ozolų sodybos. Bene viena stipriausių Ozolų sodybų buvo vadinama Legaudėmis. Pagal latvių sodybų pavadinimų tradiciją, kiemai vadinami gyventojų pavarde. Galima manyti, kad kažkada Karolio Ozolo žemės priklausė kažkokiam Legaudžiui (Legaudis). Čia žemės buvo pirkę trys broliai: Karolis, Paulis ir dar vienas, kurio vardo neprisimenu. Visų jų ūkiai susisiekė ir jų žemės sudarė tarytum vieną masvą. Šalia jų buvo prisišlijęs Ulpio ūkis, Pelciaus muzikanto 10 ha ūkelis. Jau

Auksučių kaime greta glaudėsi Zenio Adomaičio, vadinamo Smūdžiumi (to ūkelio įkūrėjas buvo Antanas Smūdžis), kito Adomaičio, Mucinieko sodybos. Pietinėje Auksučių kaimo dalyje aptinkame Kirpio, Ančo sodybas. Ančo sodyba buvo visai netoli Šliūpiškės, be rods ribojosi su Šliūpų pirкта žeme. Įdomu tai, kad Auksučių kaime nebuvo nei gatvės nei grupinės senos gyvenvietės, nei labai senų viensėdžių. Visos sodybos atsiradusios XIX a. pabaigoje. Tikriausiai tada, kai buvo parceliuojamas dvaras, kai buvo pardavinėjamos miškų kelmynės. Tada ir mano senelis pirko savo ūkį, kūrė savo sodybą. Iš lietuvių, gyvenusių kaimyniniuose kaimuose bei miesteliuose, norinčių tada pirkti iš dvaro žemės, matyt, nedaug tebuvo, todėl latviai čia ir kūrėsi.

Į religines šventes Auksučiuose latvių privažiudavo iš toliau su arkliais, vėliau su dviračiais, atėdavo pėsčių. Jie apsištodavo pas Gulbinienę. Jos namelis su ūkiniu pastatėliu stovėjo prie kapinių kelelio, čia pat raudonavo vyšnynas. Paprastai tos šventės vykdavo tada, kai vyšnios būdavo prinokusios. Vieni jas pirkdavo, kiti nesiklausę skindavo. Visi labai gerai žinojo Gulbinienę, jos vyšnyną ir Latvių kapines, kurių prižiūrėtoja ji buvo.

Ozolu giminės kapavietė Latvių kapinėse Auksučiuose. 2006 m. rugpjūtis. V. Girininkienės nuotr.

Latvių kapinaitės Auksučių kaime. 2006 m. rugpjūtis. V. Girininkienės nuotr.

*Auksučių kaimo
jaunųjų ūkininkų
būrelio nariai
Alberto Gedamino
namuose Kušleikių
kaime. Apie 1939 m.
Antras iš dešinės –
Stasys Daunys.
Iš S. Daunio albumo*

Iki 1940 m. veikė latvių komitetas, kurio žinioje buvo ir kapinės. Jeigu reikėdavo kasti duobę ar laidoti, tai turėjo būti suderinta su komitetu. Jo nariais buvo Ulpis, Karolis Ozolas ir kt. latviai, daugiausia iš turtingųjų. Jų globojamos kapinės buvo gražios, turėjo savas tradicijas.

Kristupas Vanagas

Vanagų sodyba buvo už trijų kilometrų nuo mano tėviškės, prie Agailių miško, šalia Arūnų sodybos. Kristupas Vanagų šeimoje buvo berods vyriausias. Su juo kartu mokėmės pradžios mokykloje, bene viename skyriuje. Vėliau, kai jau suaugome į vyrus, mūsų draugystė tęsėsi, dažnai susitikdavome tai šiaip, tai šokiuose. Kristupas turėjo seserį ir brolių Arnoldą. Vanagaitė buvo graži mergina, tačiau jos likimas buvo nepavydėtinas: jauna susirgo ausų liga ir visiškai apkurto. Tad su motina liko prie ūkio dirbuotis. Jauniausias Arnoldas baigęs pradžios mokyklą taip pat triūsė tėvų ūkyje. Vyriausiam Kristupui ligi 1940 m. irgi teko ūkininkauti.

1941 m. aš savarankiškai pasiruošiau egzaminams į Šiaulių mokytojų seminarijos pirmąjį kursą. Nežinia kieno paveiktas, Kristupas taip pat ruošėsi privačiai. 1941–1942 m. abu atsidūrėme minėtoje seminarijoje, net viename kurse. Uždarius Mokytojų seminariją, mokiniai buvo perkelti į Vakarinę suaugusiųjų gimnaziją. Ten patekome ir mudu. Buvome abu vienoje klasėje, bebaigią vidurinę mokyklą. Abu aktyviai dalyvavome mokyklos literatų būrelio veikloje, nors Kristupas, tiesa, nerašė. Jis buvo labai draugiškas, mokėjo su visais bendrauti. Ne kartą Šiauliuose ėjome į moksleivių vakarėlius, vaidinome mano paruoštoje liaudies dainų inscenizacijoje „Sąbatos vakarėlis“. Kristupas iš Šiaulių dažnai važiuodavo į savo gimtąjį kaimą pas tėvus lašinėlių atsivežti.

Užėjo karas. Aš išvažiavau. Grįžo sovietų valdžia. 1945 m. gyvenau Vilniuje, paskui Šiauliuose. Sirgau, iš dalies slapsčiausi gyvendamas Pelikso Bugailiškio namuose. Kartą atvažiavo pas mane brolis Albinas su žmona Janina. Valgėme pusryčius, ir Janina man pasakė, jog mirė Vanago Kristupas. Susirgusio plaučių uždegimu niekas į Papilę nenuvežė (tada prisišaukti greitąją pagalbą nebuvo lengva), tad, ligai užsitęsęs, Kristupas artėjo prie mirties. Nujausdamas gyvenimo pabaigą, jis kalbėjęs

apie savo šermenis, prašęs tėvų pranešti man apie artėjančią mirtį, nes mes „*buve geri draugai*“. Tėvai, vykdydami sūnaus valią, atėjo į Auksučius pas mano tėvus ir pranešė. Kristupui buvo paaiškinta, kad Stasio Auksučiuose nėra, gyvena Vilniuje.

Prie mūsų stalo Bugailiškių virtuvėje stėjo tylą, mano skruostais nuriedėjo ašaros...

Ne kartą gyvenime Kristupą prisimindavau. Koks buvo Vanagų šeimos likimas, nežinau. Atrodo, kad buvo ištremti į Sibirą, nes turėjo nemažą ūkį ir, be to, gyveno prie miško. Girdėjau, kad jauniausias sūnus Arnoldas mokėsi Kuršėnų vidurinėje mokykloje. Kristupą vis prisimindavau kaip draugą, turėjusį įtakos ir mano asmeniniam gyvenimui. Nors latviukas, bet tarp lietuvių jaunimo jis buvo savas. Kartą aš, mano brolis Albinas ir Kristupas ėjome iš Latvių kapinaičių, esančių Auksučiuose, sustojome ant kryžkelės ties mano tėvo žemės keliuku, kažką kalbėjome, ir aš pasakiau keletą latviškų žodžių. Kristupas nuraudo, lyg supratęs, kad aš tuo noriu jį išskirti, pabrėžti jo tautybę. Man tada pasidarė labai nesmagu.

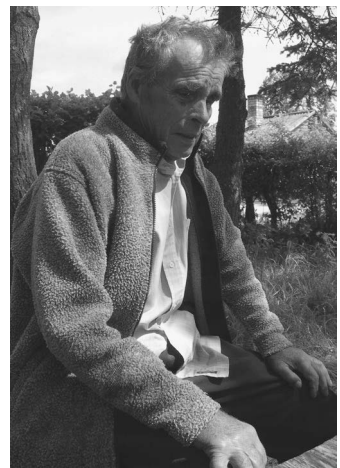
Vėliau atvažiavęs į tėviškę ne kartą užeidavau į kapinaites, lankiau jo kapelį. Jis atokiau nuo vartų, kairės pusės pakrašty, ties kapų viduriu. Ant kapelio cementinis antkapis, kuriame užrašyta pavardė. Cementas apsamanojęs, jokio kryžiaus ar kitokio paminklo nėra. Kapelis neprižiūrimas, tai rodo, kad Kristupo artimųjų arti nebėra.

1992 m. pavasarį būdamas savajame krašte susitikau jaunystės dienų draugą Vytautą Gedaminą, priminiau jam neprižiūrimą Kristupo kapelį. Ta pačia proga užsiminiau, kad reikėtų išsiaiškinti pedagogo ir vadovėlių autoriaus Jurgio Ambraškos žuvimo vietą, t. y. nustatyti, po kuriuo Pelcių žemės ažuolu jis nušautas; kad vertėtų kaip nors šią vietą pažymėti. Taip pat kalbėjau, kad reikia išsaugoti Kušleikiuose esančius Alberto Gedamino* sodybos medžius kaip atminimą, kad toje vietoje gyveno veiklus Auksučių ir Kušleikių šaulių būrio va-

Stasys Daunys (kairėje) su Kristupu Vanaugu. 1942 m. Iš S. Daunio albumo

Alberto Gedamino sūnėnas Vytautas Gedaminas savo sodyboje Kušleikių kaime. 2006 m. rugpjūtis. V. Girininkienė nuotr.

* Apie Albertą Gedaminą žr. sk. „Ižymūs žmonės“. *Vyr. red. pastaba.*

das (buvęs ir Papilės vls. viršaičiu, Auksučių seniūnu), kad čia burdavosi jaunieji ūkininkai, šaulių organizacijos nariai, vyko intensyvus kultūrinis gyvenimas. Tad gal net vertėtų pastatyti paminklą. Prisiminiau ir Dariaus bei Girėno kalnelį Kušleikiuose, prie pat Vilčiauskų sodybos. Pageidavau, kad Auksučių latviai, o gal ir ne tik latviai, susiburtų ir patvarėtų Latvių kapelius. Tiesa, iš dalies kapinaitės prižiūrimos (ten yra ir tvora), bet Kristupo kapelis apleistas. Vytautas su tuo sutiko ir pajuto lyg pareigą pasirūpinti, kad mūsų abiejų jaunystės draugo kapas būtų sutvarkytas.

Dabar, vartydamas savo nuotraukų rinkinėlį, pasižiūriu, kur stovime mudu su Kristupu, ir užverčiu albumėlį skaudančia širdimi. Tebūnie Ramybė jam.

Zenio Adomaičio sodyba

Sodybos savininkas Zenis Adomaitis trečiajame–ketvirtajame dešimtmečiais buvo vadinamas Smūdziu. Jo žemė ribojosi su kito Adomaičio sodyba. Jie abu buvo latviai ir giminaičiai (broliai ar pusbroliai). Zenis buvo vedęs Smūdzytę ir paveldėjęs žemę. Ūkelis buvo nedidelis, maždaug 7 ha. Sodyba, kiek prisimenu, nebuvo sena, ūkiniai pastatai statyti XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, nors pagal žmonių liudijimus, ši sodyba buvusi įkurta XIX a. paskutiniais dešimtmečiais. To ūkelio įkūrėjas buvęs Antanas Smūdzis, tad vietiniai gyventojai tą sodybą ir vadino Smūdžiške. Per A. Smūdzio žemę iš šiaurės į pietus driekėsi siauras ir gana aukštokas kalnagūbris, kurį vadindavo Smūdzio kalnu. Gal ir teisingai, nes A. Smūdzis įsikasė į jį ir jame įsirengė gyvenamąjį būstą – pusžeminę. Kadangi kalnagūbriu ėjo kelias, tai ši sodyba buvo visiems gerai žinoma, ypač garsi buvo jos troba, kuri tarsi paskatino aprašyti (1941 m. liepos 9 d.) visą sodybėlę, nors ji nėra tradicinė ar būdinga Auksučių kaimui.

1941 m. sodybą sudarė 3 pastatai: gyvenamasis namas-pusžeminė su tvartu (*kūte*) kitame statinio gale, nedidelė klėtelė ir pirtis. Dar stovėjusi daržinė, bet gerokai prieš aprašant sodybą kilusi didelė audra ją sugriovė. Kiek žinau, ji buvo nedidelė, su durimis iš šono, žabais pintomis sienomis. Sodyboje vos keli ūgtelėję medžiai, tad ji atrodė plikoka. Sodybos planas pailgas, nutišęs nuo kalnagūbrio į rytus. Netoli gyvenamojo namo kampo stovi klėtis, tarp tų dviejų statinių – šulinys su mediniu rentiniu, o įpiečiau klėties, kiek atokiau, – nedidelė pirtelė. Už šulinio šiaurinėj pusėj užsodintas jaunas sodelis.

A. Smūdzis iš pradžių kalnagūbrio papėdėje buvo pasistatęs nedidelį pastatėlį, vienos patalpos, su durimis į kalnagūbrio pusę. Tai buvo pirmoji trobelė. Ji statyta iš senų rąstelių, gana nedailiai, su šiaudiniu stačiaskliaučiu stogu. Vėliau A. Smūdzis prie pastatėlio pristatė antrą galą – žeminę, viduryje palikdamas siaurą priemenėlę. Persikėlęs į vadinamąją trobą-pusžeminę, buvusioje trobelėje įrengė tvartą. Taip atsirado troba ir tvartas po vienu stogu.

Troba-žeminė kvadratinio plano (4 × 4 m), 3 m aukščio. Grindys plūkto molio. Pamatų, įleistų į žemę, nematyti, antžeminė jų dalis iš akmenų, šiek tiek apdrėbtų molio. Trys sienos plūkto molio, labai nedailaus darbo, aprūkusios, ir nežinia, ar kada buvo dažytos kalkėmis. Jų storis apie 30 cm. Ketvirtoji sienelė, skirianti trobą nuo priesienio, rąstinė, dalis pinta karklais ir aptinkuota molio. Rąsteliai ploni, apvalūs. Maždaug ties tos sienelės viduriu, tarp viršutinio ir apatinio karkaso rąstų, įstatytos durų staktos: paploninti staktų galai įleisti į apatiniame rąste padarytas

skyles. Durų skydas varstosi ant medinių vyrių-bėgūnų. Viršutinė bėgūno virpsto dalis įtvirtinta į prie sienojaus prikaltą lenktą obels šaką. Apačia pastatyta ant medinio rąstelio su skylė, teisingiau – duobute. Kad iš tos duobutės virpstas neiššoktų, jis aplenkta karkline vytele, kurios galai prikalti prie sienos.

Langai buvo du: vienas gale, kitas šiauriniame šone, šalia durų. Šis kažkodėl vėliau buvo užkaltas ir iš lauko pusės apipiltas žemėmis. Matyt, jis buvo žemiau žemės paviršiaus. Galinis langas 60 cm aukščio, 40 cm pločio. Rėmai keturstikliai. Langas įrengtas žemiau kalvos atšlaitės, todėl iš lauko pusės žemės nuožulniai atkastos. Lyjant vanduo teka į lango pusę. Žiemą kaimo vaikai juokaudami užritindavo langą didelėmis sniego gniūžtėmis. Lango dėžė sukalta iš nedažytų 2 cm storio lentų, be jokios apdailos, tik aptašytų.

Trobos viduje kairėje pusėje nedailiai nudrėbta duonkepio tipo krosnis (*pečius*), prie jos – viryklė. Čia pat pasienyje pastatyta nedidelė lova. Šalia jos, palangėje, stovi stalas, o kitame kampe – audimo staklės, kurių niekada neišardydavo. Po staklėmis 2 m² duobė bulvėms supilti žiemą.

Lubos skaldytų ir neskaldytų rąstelių. Ant rąstelių klota samanų, užpilta spalijų ir dar sluoksneliu žemių. Ant trobos aukšto laikoma mėsa, kumpiai ir lašinių paltys, sukabinti po gegnėmis ir grebėtais. Pasisekė ant aukšto rasti specialią kabyklą mėsai. Tai iš eglės šakos padarytas medžiukas su dviem kobiniukais-šakelėmis. Ant kito šakos galo užnerta virvė mėsai pririšti. Du minėti kobiniukai šakelėje reikalingi tam, kad būtų galima mėsą pakabinti pagal reikalą tai aukščiau, tai žemiau. Be to, ant trobos laikoma daug įvairių buitinių reikmenų, reikalingų ir jau, atrodo, seniai nebereikalingų. Ant lubų gerai matyti krosnies dūmtakio įrengimas: vertikaloji dalis išvesta tik pro lubas, o ant lubų pamūrytas gulsčias dūmtraukis, kaime vadinamas *kiaule*. Pro stogą kaminas neišvestas, dūmai sklisdavo po visą pastogę ir pro palėpes bei priemenę išeidavo lauk.

Nuo kelio pusės trobos skliautai užkalti dviem lentų eilėmis, o skliautas nuo priemenės pusės – stačiomis kartelėmis, kurios dar buvo išpintos šakomis.

Tvartas, kur anksčiau buvo gyvenama, yra nedidelis rąstų rentinys. Trys jo sienos dar išlikusios, o ketvirtoji, iš rytų pusės, išgriauta. Šio buvusio atskiro pastatėlio ilgis mažesnis už naujo pastato plotį. Rengiant trobą-pusžeminę, pastatytos naujos buvusio statinio sienos. Jos karkasinės: į keturis kampinius šulus suleisti gulsti sienojėliai. Prie šulų prikalta po dvi lygiagrečias karteles. Aplink buvusį pastatėlį galima apeiti. Durys dvejios: iš pastato galo ir iš priemenės.

Žiemą, kai imdavo spausti šaltis, galinės durys būdavo užmetamos gyvulių mėšlu. Durys į priemenėlę buvo įrengtos kaip anksčiau aprašytos žeminės durys. Žiemą jos būdavo apkalamos avikailiais ar kuo kitu, kad nesusaltų gyvuliai. Aprašymo metu priemenės durų jau nebebuvo, žiemą aną uždengdavo antklode, kad nepripustytų. Kad seniau durys buvusios, rodo dar išlikusi viena stakta. Tvartelio lubos padarytos iš kartelių ir apipiltos spaliais.

Aprašytas trobesys, kaip jau minėta, nereprezentuoja šio krašto statinių. Tačiau jis, kaip ir bendras sodybos aprašymas, atspindi neturtingo valstiečio, gal kiek su savotišku charakteriu, buitį. Aptikta senų trobesių detalių, kokių tyrimų metu Aukščiuose daugiau niekur nesimatė. Trobos-žeminės įrengimo technika atspindi žeminių statymo tradiciją.

Klėtelė už 15 m nuo trobos į rytus. Ji statyta XX a. pradžioje. A. Smūdzis buvo pasistatęs sandėlį (*vazaunę*) įvairiems padargams susidėti, tačiau Z. Adomaitis perdirbo jį į klėtį. Sienos iš rąstų, naudota eglų, alksnių, beržų mediena. Sienų kertės suleistos į karpus (*rentes*). Rentinio dydis – 4 × 3,5 m. Seniau buvęs vienas 13–20 cm dydžio langelis, bet vėliau užkaltas. Durys vakarinėje sienoje 1,5 m aukščio, 0,8 m pločio. Grindų nėra, asla plūkto molio. Skersinės perdangos sijos keturios, apvalios. Lubos lentinės. Septynios gegnių poros. Pagegnys įrengtas ant maždaug 30 cm ilgio skersinių sijų konsolių. Pagegniniai suleisti į karpus, padarytus konsolėse, po to išgręžta ir perkalta mediniais kuoleliais. Paskui gegnės pritvirtintos kaip paprastai: apatiniuose jų galuose užkirsta ir nuožulniai nutašyta. Po to gegnė dėta ant pagegniuko ir prikalta medine vinimi. Prie gegnių prikalta po 11 grebėstų kiekviename stogo šlaite. Jie egliniai ir alksniniai. Apatiniai grebėstai padėti ant į gegnę įkaltų kuoliukų, o kiti priraišioti vielomis; tai turbūt Z. Adomaičio darbas, nes esamas stogas dengtas daug vėliau, negu statyta klėtelė.

Prie vakarinio klėtelės šono įrengta, kaip čionykščiai sako, *padangė* (pastogė): pratęstos klėtelės viršutinės sijos (konsolės) ir paremtos stulpeliais. Ant šių dėta pagegninė. *Padangės* stogas vienslaidis. Čia laikomos transporto, žemdirbystės ir kt. priemonės.

Į pietus nuo klėties, už 20 m, stovi pirtis. Sienos statytos ant vienos eilės akmenų, padėtų ant žemės. Pagrindinės patalpos sienos suręstos iš eglinių ir drebulinių rąstelių. Kertės suleistos į karpus su konsolėmis. Sienojai netašyti. Lubos lentinės, vienos lentų eilės. Keturios skersinės sijos. Kiekviename stogo šlaite po 10 eglinių ir alksninių grebėstų. Stogas buvęs šiaudinis, dabar aptrėšęs, asla plūkto molio. Krosnis sukrauta iš akmenų, pakura truputį įleista į žemę. Prie sienos buvę pritaisyti plautai, per 1 m nuo žemės. Tyrimo metu jų jau neberasta. Šoninėje sienoje vienas langelis, išpjautas tarp sienojų, 10 cm aukščio, 25 cm pločio. Periantis angelė užkemšama skudurais. Durys 1,2 m aukščio, 0,9 m pločio. Vyriai geležiniai.

Pirties priepirtis karkasinėmis sienomis. Karkasas užtaisytas gulsčiais rąsteliais. Iš lauko uždromų durų nėra. Pastatėlis statytas XX a. pirmaisiais dešimtmečiais.

Istoriniai paminklai

Į rytus nuo Auksučių kaimo yra didelis Skōbiškių miškas. Atrodo, kad kažkada jis priklausė karališkiesiems miškams. To miško vidury buvo keliolikos ar kelių dešimčių metrų ilgio ir apie 15 metrų pločio elipsės formos kalnelis, kurį žmonės vadindavo Ožnugariu. Nuo pat vaikystės prisimenu, kad jį minėdavo mano mama ir kitos moterys. Rudenį, kai prasidėdavo uogų rinkimas, jos viena kitai patardavo eiti uogauti prie Ožnugario. Ten esą daugiausia auga bruknienojų, ten daugiausia mėlynių galima prisirinkti. Kodėl šis kalnelis vadinamas Ožnugariu, sunku pasakyti. Gal tai senovės alkviētė, kur buvo aukojamas ožys, o gal taip jį pavadino dėl to, kad pats kalnelis labai panašus į ožio nugarą. Tai išskirtinė miško vieta, nes visas miškas auga pelkėtoji lygumoj, o čia, pelkių vidury – tas Ožnugaris. Pagal mano atliktus salų bei pelkių tyrinėjimus, tokios alkos buvimas pelkėtos vietos vidury visiškai galimas. Reikėtų tik tą kalnelį truputį pakasinėti, nes jo ten tikrai nuo seniausių laikų niekas nėra palietęs, niekas jo nearė. Gali būti išlikęs kad ir nestoras, bet reikšmingas kultūrinis sluoksnelis.

*Auksučių pieninė.
Apie 1936 m.
Iš S. Daunio albumo*

*Buvusios Auksučių
pieninės pastatas.
2006 m. rugpjūtis.
V. Girininkienės nuotr.*

Auksučių–Šakynos kelias eina per buvusio Auksučių dvaro sodybą. Pavažiavus nuo dvaro gal 20 metrų, yra kryžkelė. Prie jos auga liepa. Dabar ten, kitoje kelio pusėje, pastatytas didelis akmuo. Nuo liepos į vakarus eina keliukas Papilės link. Šis keliukas nutiestas ketvirtajame dešimtmetyje buvusios Pelcių ir dvaro žemių riba. Už kelių šimtų metrų dar ir dabar tebeesantis kelias sukasi dešinėn ir eina link buvusios pieninės, o tiesiai einantis keliukas (nesukastas, paprastas, išvažinėtas) veda pro Pelciaus sodybą link Povilo Ozolo sodybos. Dabar Pelciaus sodybos nebėra. Čia gyveno latvė Pelcienė, turėjo dvi dukteris – Cylę ir Miną ir du sūnus. Cylė paėmė žentą, o Mina Pelciūtė ištekėjo ir pasiėmė dalį Pelcių žemės šalia Povilo Ozolo žemės. Ją 1945 m. nušovė prie sodyboje augusio ažuolo. Dabar sodybos nebėra, o ažuolas liko. Po tuo ažuolu 1945 m. spalio 26 d. buvo nušautas ir Jurgis Ambraška: pedagogas, kelių vadovėlių ir lietuvių kalbos gramatikos autorius. Tai tas pats Jurgis Ambraška, kuris ketvirtajame dešimtmetyje buvo pirkęs

Auksučių dvarą. Kadangi Jurgis Ambraška nusipelnęs kultūros, švietimo bei pedagogikos darbuotojas, geriausiai jį galėtų priminti ir pagerbti šiuo metu ten dar tebežaliuojantis ažuolas. Po tuo ažuolu, mano nuomone, būtų galima pastatyti akmenį Jurgio Ambraškos žuvinimo vietai pažymėti.

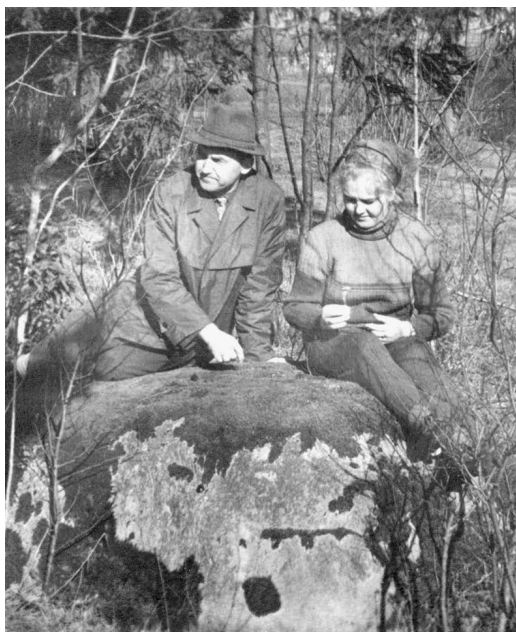
Kažkada esu kalbėjęs, kad Stanislovo Mitūzo (nuo 1936 m. Alekso Daunio) miškelyje, prie buvusio Lieknelio, griovio gale yra didelis plokščias akmuo. Šiuo metu jis, kaip ir visas buvęs Lieknelis, apaugęs medžiais. Ganydami bandą, mudu su broliu Albinu ant to akmens žaisdavom, sėdėdavom. Tai buvo pats didžiausias mūsų žemėje akmuo. Senelis vis minėdavo, kad nuo seno pasakojama, jog po tuo akmeniu degdavę pinigai. Jau vien ta legenda rodytų, kad akmuo turi mitologinę, jeigu ne istorinę, vertę ir turėtų būti saugomas įstatymo. Yra išlikusi 1956 m. nuotrauka, kurioje aš ir mano dukterėčia Genutė esame prie to akmens. Prie jo 1944 m., kai ėjo frontas, dažnai lankydavosi Peliksas Bugailiškis, tuo metu su žmona gyvenęs mano tėviškėje Auksučiuose. Ant jo sėdėdavo, ilsėdavosi. Kai aš jam pasakiau, kad yra sena legenda, jog čia degdavę pinigai, jis tuo akmeniu ypač susidomėjo ir prašė, kad kaip nors jį išsaugotume. Tad tą akmenį sieju ir su P. Bugailiškio biografija.

XIX a. pabaigoje Auksučiuose, šiauriniame kaimo gale, buvo įkurta pradžios mokykla. 1909–1915 m. joje mokytojavo būsimasis vadovėlių autorius Jonas Murka (1889–1945), baigęs Panevėžio mokytojų seminariją. Medinė mokykla Pirmojo pasaulinio karo metu sudegė, tad patalpas jai nuomojo iš ūkininkų. Po 1945 m. mokykla buvo uždaryta.

Dariaus ir Girėno kalnelis

Kita istorinė vieta yra Kušleikių kaime. Tai – Dariaus ir Girėno kalnelis. Jis yra prie pat Auksučių ir Kušleikių kaimų ribos, prie privataus miškelio, šalia kurio stovėjo Roko Vilčiausko sodyba. Kalnelis labai panašus į Ožnugarį, tik pietinis jo galas susilygina su laukais. Kai praėjusio šimtmečio trečiojo dešimtmečio pabaigoje ir ketvirtojo pradžioje lankiau mokyklą, tai ant to kalnelio dar stovėjo du ar trys aukšti mediniai kryžiai. Tai rodė, kad čia buvusi sena kapavietė. O išilgai kalnelio keliomis eilėmis rikiavosi kapų kauburėliai – apleisti, apdirvonėję, neprižiūrimi. Žmonės žinojo, jog tai esą Pirmojo pasaulinio karo kareivių kapai.

Tose vietose vyko žiaurus durtuvų mūšis: žuvo apie 40 vokiečių ir per 90 rusų karių, tarp jų ir vienas aukšto rango karininkas. Visi jie buvo suguldyti tame pačiame kalnelyje, po kelis vienoje duobėje. Mirusius buvusius priešus skyrė tik siauras takelis.

Stasys Daunys su broliu Albino dukterimi Genute ant didžiojo akmens. 1956 m.

Iš S. Daunio albumo

1933 metų rudenį, po lakūnų Dariaus ir Girėno žūties susibūrę Kušleikių, Auksučių, Pakštelių, Ėgeliškių kaimų šauliai, vadovaujami 48 šaulių būrio vado Liudo Griciaus (rašytojo Augustino Griciaus brolio), nusprendė kapinaites apšodinti pušaitėmis, o ant kalnelio pasodinti 2 ažuoliukus. Jiems talkino Albertas Gedaminas ir Feliksas Mitūzas¹. Šventė įvyko spalio 8 dieną.

Moterys šaulės atsinešė baltą siuvinėtą vėliavą. Grojo styginis orkestras,

Šaulių saliuotas ažuoliukų sodinimo šventėje Kušleikių kaime (prie Roko Vilčiausko sodybos). Groja Auksučių kaimo styginių instrumentų orkestras. 1933 m. spalio 8 d.

Iš L. Skėrio albumo

Dariui ir Girėnui atminti skirtų ažuoliukų sodinimas. 1933 m. spalio 8 d. ŠAM

¹ Dariui ir Girėnui paminklą statyti žadėjo... *Laiškas*, 1993 07 17.

Dariaus ir Girėno kalnelis 1933 metų rudenį buvo apsodintas pušaitėmis. Iš L. Skėrio albumo

Šioje vietoje ant Dariaus ir Girėno kalnelio turėjo būti pastatytas Felikso Mitūzo suprojektuotas paminklas. 2006 m. rugpjūtis. V. Girininkienės nuotr.

Paminklo Dariaus ir Girėno skrydžiui atminti maketas, sukurtas Kušleikių ūkininko Felikso Mitūzo. L. Skėriaus nuosavybė. 2006 m. rugpjūtis. V. Girininkienės nuotr.

Dariaus ir Girėno kalnelis Kušleikių kaime. 2006 m. rugpjūtis. V. Girininkienės nuotr.

Buvęs Roko Vilčiausko gyvenamasis namas Kušleikių kaime. Jame tarpukaryje kelerius metus buvo ir Kušleikių pradžios mokykla. 2006 m. rugpjūtis. V. Girininkienės nuotr.

Buvusi Roko Vilčiausko sodybos pirtis. Statyta po 1930 m. 1984 m. vasara. Vaidoto Daunio nuotr. Iš S. Daunio albumo

išsirikiavę šauliai saljutavo. Ažuolus pasodino abipus tako: po vieną vokiečių ir rusų kapavietėse. Vėliau buvo pasodinti gėlių darželiai: vienas priešais ažuolus, o kitas, Gedimino stulpų pavidalo, – kalnelio šlaite². Tuo metu šis kalnelis buvo pavadintas Dariaus ir Girėno vardu. Kiek vėliau jo papėdė buvo apšodinta spygliuočiais medžiais.

Gėlyną prižiūrėjo šaulės Vilija ir Kristina Petraitytės, Joana Mitūzaitė, Jadzė Griciūtė. Tuomet ir kilo mintis čia, ant kalnelio, pastatyti paminklą legendinių lakūnų skrydžiui atminti. Feliksas Mitūzas iš Kušleikių kaimo sukūrė gipsinį paminklo maketą. Savo forma jis priminė paminklą, pastatytą Sukilėlių kalnelyje Šiauliuose. Jam pastatyti būtų reikėję apie 3 tūkst. litų. Paminklas turėjo būti pastatytas 1943 metais. Karas sutrukdė šį projektą įgyvendinti, o pokario metais – sovietų valdžia.

Kalnelis nebuvo įtrauktas į saugomų objektų sąrašą. Vietos inteligentija Sajūdžio metais kėlė šį klausimą. Aštuonmetės mokyklos mokytojai su mokiniais kalnelį sutvarkė ir žmonėms priminė, kad jis vadinamas Dariaus ir Girėno vardu. Tuo viskas ir baigėsi.

Iš dviejų liko vienas ažuolas. Liko kalnelio aikštelės ribas žymėjusios pušys. Tebestovi buvęs Vilčiauskų namas, kuriame, beje, kurį laiką buvo Kušleikių kaimo pradžios mokykla. Ir pirtis. Tebėra ir paminklo gipsinis maketas, saugomas kraštotyrininko Leonardo Skėrio, gyvenančio Baužų kaime (netoli Žarėnų), namuose.

Senojo Elinskio sodybėlėje

Antanas Elinskis turėjo dvi dukteris ir du sūnus – Vladą ir Juozą. Ketvirtajame dešimtmetyje, kai sūnūs ūgtelėjo, eidavo į šokius ir talkas, dirbo žemę, mokėsi amato, tėvą Antaną kaimynai pradėjo vadinti senuoju Elinskiu. Tada jis dar nebuvo toks senas, bet savo šeimoje seniausias, tad reikėjo jį kaip nors išskirti iš kitų bendrapavardžių. Negi kasdieninėje kalboje ir vadinsi jį Antanu, nepaminėjęs pavardės, arba imsi ir vadinsi vardu ir pavarde? Mūsuose buvo priimta sakyti „*mažoji Vaitkyčia*“, „*giesmininkė Magdelė*“, „*mažasis Petraičiukas*“ ir pan. Taigi buvo ir senasis Elinskis. Ir visi gerai tai suprato. Kartais jis mėgdavo pasirodyti senesnis, negu iš tikrųjų buvo. Gal iš dalies ir jo būdas, nekreipimas dėmesio į savo išvaizdą, tankiai sužėlę ūsai jį iš pažiūros sendino.

Ateidavo senasis Elinskis pas kaimyną Aleksą, kaip paprastai jį vadindavo, prie alaus. O Daunys mėgdavo jo pasidaryti, mėgdavo ir su kaimynais prie ašočio pasėdėti. Tai, būdavo, dažniausiai sekmadieniais, o kartais ir šiokios dienos popietę, kai darbai nelipo ant sprando. Žiemą ir vasarą Elinskis ateidavo apsirengęs vienodai: neilgais baltais, bet gerokai apnešiotais kailinukais. Ir nenusivilkdavo jų prie stalo: susitraukia, būdavo, į juos, kad tik ūsai besimato, ir vieši: geria alų su putele iki pavakarių. Mėgo sakyti „*ja ja*“, toks buvo jo įprotis: „*Ja ja, brali, tu šiomet ir prišienausi tokiais orais*“. Kai kurie kaimynai jį tiesiog ir vadindavo, žinoma, šmaikščiai, „*braliu Elinskiu*“.

Ko tik neaptardavo vyrai, susėdę aplink stalą, kokių tik išmonių nebūdavo. Prisimenu, susiginčijo, ar senasis Elinskis išgers stiklinę alaus su tarakonu. „*Ja ja, brali, te kas čia yr*“, – ir išgėrė ligi dugno. Mano tėvas kartą nepatikėjo ir prisikišęs pasklaidė senojo Elinskio ūsus: bene bus perkošęs alų per juos ir vargšą tarakoną ūsuose paslėpęs. Bet nerado, tikrai išgėrė.

² Morkūnienė V. Kušleikių ažuolas primena Atlanto nugalėtojus, *Šiaulių kraštas*, 2004 lapkr. 6.

*Trys kaimynai
(iš kairės):
Pranas Čerapas,
Antanas Elinskis
ir Aleksas Daunys
per Kalėdas. 1937 m.
Iš S. Daunio albumo*

Kai vyrai užtraukdavo dainą, senasis Elinskis gražiu bosu pritardavo. Vesti dainų jis nebuvo mėgėjas, nedaug jų ir temokėjo. Tačiau viena daina buvo tikrai jo. Visi sakydavo: „Užtraukim Elinskio dainą“. Ir visi žinodavo, kuri tai daina. O ta daina tapo Elinskio daina vien dėl to, kad ji buvo vienintelė, kurią gerokai pasivaišinęs pas kaimynali, užvesdavo. Ir gan aukštu tonu, ir gan gražiai. Nei iš šio, nei iš to tik sukrenkš Elinskis, pasiraivys kailiniuose ir užtrauks:

*Namo, brolaičiai, uliauninkėliai,
Namo darbelio dirbt.*

*Čia juoda duona ir tos neduoda –
Skauda mano širdelė.*

*Ilgiau pabūsim, labiau sudžiūsim,
Kaip lendrelė svyruo.*

*Svyruo lendrelė ant ežerėlio,
Ant čysto vandenėlio.*

*Namo, brolaičiai, uliauninkėliai,
Namo darbelio dirbt.*

Ką šis dainavimas reiškė, žinojom visi, dideli ir maži: Elinskis pašoks nuo stalo ir, nieko daugiau nepasakęs, dideliais žingsniais išeis pro duris. Paskui pamatysi, kad per lauką baltais kailinukais *bralaitis* jau kiūtina namo. Nieks jo nenorėdavo po tos dainos užlaikyti, niekas ir negalėjo, nes tai buvo žodis, ištartas daina. Ir tą žodį visada tesėdavo. Be reikalo tos savo dainos nedainuodavo.

Nepasakysi, kad senojo Elinskio būta apsuokraus prekybininko. Ir vis dėlto apie dešimt metų, gal nuo 1930-ųjų, sėkmingai, kaip sako, „*laikė krautuvikę*“. Vienas ketvirtadalis jo namelio buvo ne visai įrengtas, tačiau buvo lubos ir grindys. Tai šioje

*Auksučiu kaimo
styginių instrumentų
orkestras. Iš kairės:
Stasys Daunys,
Alfredas Adomaitis,
neatpažintas,
Vladas Elinskis (stovi).
Už jų su violončele
stovi vadovas
Vytautas Vilčiauskas.
Apie 1939 m.
Iš S. Daunio albumo*

patalpėlėje ir išsikūrė su savo prekėmis. Prie vienos sienos padarė lentynas smulkioms prekėms sudėti, o prie kitų prikrovė dėžių, kubilėlių su silkėmis ir kitomis gėrybėmis. Tiesa, tų gėrybių ne kažki kiek būdavo, tačiau būtiniausias atveždavo. Prekes gaudavo iš Kuršėnų žydelių, matyt, pigiau, o čia parduodamas šiek tiek užsidirbdavo. Beveik kas savaitę ar dvi, pasikinkęs savo bėrį į ratus, krautuvininkas važiuodavo prekių parvežti. Kai kada žmonės, ypač moterys, iš anksto jo paprašydavo to ir to parvežti.

Su ta savo *krautuvike* Elinskis išgarsėjo plačioje apylinkėje. Nuo Auksučiu artimiausia parduotuvė buvo už septynių kilometrų, Žarėnuose–Latvėliuose, tolimesnės už 15–16 km – Kuršėnuose ir Papilėje. Tad kokių 3–4 km spinduliu bent kelių kaimų gyventojai ateidavo apsipirkti pas senąjį Elinskį. Šiokiomis dienomis prekyba vykdavo silpnai, nes žmonės buvo prie darbų. Užsukdavo tik pravažiuojantis ar kuris iš būtino reikalo kokios prekės nusipirkti. Užtat šeštadieniais ir sekmadieniais Elinskių kieme būdavo sujudimas. Krautuvėlėje visada rasdavai vieną kitą pirkėją, o senasis Elinskis arba jo kuris nors sūnus tik spėdavo suktis už prekystalio: tai muilo, tai žibalo, tai silkių ar dar ko nors. Prekių į popierių nevyniodavo, tik silkes. Bet ir šių eidamas pirkti žmogus atsinešdavo savo popieriaus, indą ar dar ką nors.

Šis kiemas per kelerius metus tapo ne tik prekybos, bet ir tam tikru kultūros centru. Ypač sekmadieniais po pietų, žiūrėk, ir beužsuka tai vienas, tai kitas pėsčias, po 1930 metų – su dviračiu, o vėliau – ir su nedideliais motocikliukais. Ne pirkti, o šiaip sau, bene sutiks draugų, pažįstamų. Besisukinėdami, žiūrėk, bus jau ką nors nupirkę, tad kiemo savininko toks susibūrimas neerzino. Net vaikų bent keletas lasktydavo po kiemą, keldami triukšmą. Jaunimas dažniausiai susėsdavo kieme ant suoliuko, arba, staidydami po kiemą, šposindavo, tardavosi, kur reiks pavakariais pašokti, kur nueiti. Jaunimą pritraukdavo ir patys Elinskiukai. Nedažnai, tačiau kartais kieme sueidavo kaimo muzikantai, kurių vienas buvo ir Elinskių Juozas. Mokydavosi groti, repetuodavo, kelis kartus buvo surengę ir nedidelį vakarėlį. Žiemos metu muzikantai repetuodavo kambaryje, nors dažniau rinkdavosi Kušleikių kaiman pas „kapelmeisterį“ Vytautą Vilčiauską.

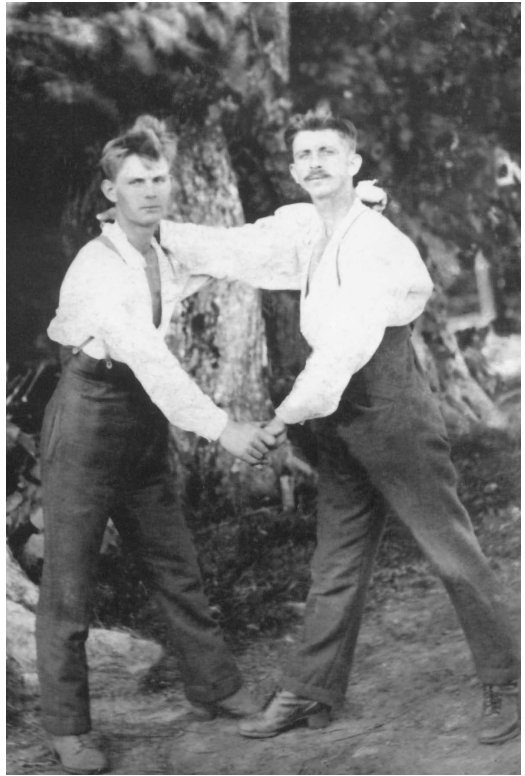

Kiek prisimenu, 1929–1940 metais didžiausią triukšmą Elinskių trobelėje kėlė kortų mėgėjai. Nepamenu, kuriais metais rinktis pakortuoti buvo mada. Iš Elinskio vyrų beveik niekas nebuvo patyręs kortuotojas, bet išitraukdavo ir Juozas su Vladu. Mano tėvas, broliai Bronius ir Zenonas Beneliai iš Tautgailių buvo azartiški lošėjai. Lošdavo „Vežimą“, „Šešiasdešimt šešis“, „Tūkstantį“ ir dar kai ką. Kai nelošdavo rimtų žaidimų, žaisdavo ir „Kiaulę“ bei „Ubagą“. „Vežimą“, „Tūkstantį“ žaisdavo iš pinigų: juos sudėdavo ant stalo po lygiai, o pasiimdavo tas, kuris išlošdavo. Daugiausia užsienio, rykavimų, ginčų, net barnių sukeldavo „Iečko“, arba „Akis“, t. y. lošimas iš pinigų. Lošdavo, prasišūsię nepatenkinti išbėgdavo namo, o išlošusieji smagūs staipydavosi, žiūrėdavo, ką čia nusipirkus: gal alaus, gal buteliuką degtinės. Kartais su buteliuku „kultūra“ pasibaigdavo vidurnakty ar paryčiais. Krautuvininkas tuomet ir pats išgerdavo, bet svarbiausia, gerokai parduodavo degtinės ir papirosų. Bet nepasakyčiau, kad čia buvo girtuoklių lizdas, tai per daug nekrito į akis, ir žmonoms netekdavo eiti ieškoti vyrų pas Elinski. Jeigu užtrukdavo, tai, matyt, į kortas įsileido – baigs ir pareis.

Krautuvėlę Elinskis laikė ne šiaip sau: reikėjo pinigų. Kiek jam šis verslas apsimokėjo, nežinau, tačiau prie ūkio pajamų prisidurdavo. Žemės turėjo nedaug, 10 ha, ir tą pačią ne visą dirbdavo, nes pietiniame gale buvo durpynėlis su nususiu miškeliu, kur tik vasaromis ganydavo karves. Sklypas buvo siauras, mat seniau buvo 20 ha žemės, tik vėliau ji buvo padalinta į du ūkelius. Taip ir gyveno du savininkai – Elinskis ir Tiknius. Tiknius pasimirė anksti. Jis buvo vedęs Elinskio seserį. Likę jo sūnūs Aleksas ir Pranas tą dešimt ha vėliau dar pasidalino pusiau.

Kada įsikūrė čia Elinskiai ir Tikniai, gerai nežinoma. Greičiausiai prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Naujoji Elinskio troba buvo statyta jau po 1918 m. Tai buvo naujoviško (kompaktiško) plano pastatas, dvišlaičiu stogu ir su keturiom patalpom. Šone buvo lentomis apkaltas prieangis, iš kurio patekdavai į didžiąją, pagrindinę patalpą. Kairėje – krautuvė, iš kurios durys tiesiai į virtuvę. Nei troboj, nei virtuvėj grindų nebuvo. Jas įdėjo tik kamarėlėje, kai čia ėmė gyventi sūnus.

Kiek senesnė buvo vadinama Elinskio trobikė, stovėjusi kiemo pietinėje pusėje, galu į minėtą trobą. Taip taip pat nebuvo tradicinio tipo statinys. Statė ją po Pirmojo pasaulinio karo, kai sudegė buvusioji troba. Tai buvo kvadratinio plano rentinys, kurio trečdalį sudarė rąstine siena atitverta patalpa – podėlis visokiems

Broliai šauliai Bronius (kairėje) ir Zenonas Beneliai iš Tautgailių. Apie 1932 m. Iš L. Skėrio albumo

reikmenims sudėti. Įėjus į pagrindinę trobikės patalpą, dešinėje stovėjo dūminė duonkepė krosnis su pakura prie durų. Buvo du nedideli langeliai, patalpos be grindų. Kiek pamenu, toje trobikėje šeima gyveno po karo laikinai, kol apie 1923–1924 m. pasistatė jau minėtą naujo tipo gyvenamąjį namą. Tuomet senoji trobikė buvo paversta kamara, kurioje laikė grūdus, šakniavaisius ir kita.

Lygiagrečiai su trobika šalia kelio stovėjo ilgas pastatas, kuriame buvo tvartas ir pašarinė daržinė. Tvirtas buvo arčiau naujosios trobos. Javus rudenį kraudavo į kauges lauke, o tik iškultus šiaudus sukraudavo tai ant tvarto, tai pašarinėj daržinėj, net vadinamą tarpą prikimšdavo šiaudų. Ruginius, t. y. kraikui skirtus, dažniausiai palikdavo šalti lauke priešais daržinės duris. Šis statinys buvo su dvišlaičiu stogu, tvartelis iš rąstų, o daržinėlė su karkasinėm sienom. Viena siena buvo išpinta žabais. Tai būdingas šio krašto nedidelio ūkelio ūkinis pastatas. Labai gražiai pajvairindavo sodybą gale tvarto buvęs apynojus ir prie jo, kiemo pusėje, šulinio svirtis – dvišakas stiebas su svarstomąja kartimi. Iki 1936 m. sodybėlė buvo be medžių, tik vėliau nuo šiaurės ir vakarų pusės Elinskiukai ją apsodino eglėmis, o daržą – vaiskrūmiais ir vaismedžiais. Medžiai greitai suaugo ir pakeitė visos sodybėlės vaizdą. Iš sodybos į ganyklą vedė siauras, kartimis aptvertas takas. Šalia jo, 50 metrų nuo sodybos, buvo nedidelė pirtelė, statyta iš sienojėlių, šiaudiniu stogu, su priepirčiu. Už pirtelės – nedidelė kūdrelė...

Jaunimo pasilinksminimai

Mėgstamiausi buvo vakarėliai. Jie vykdavo šeštadieniais ar sekmadieniais, pavakariais, kurio nors ūkininko (su kuriuo vakarėlio rengėjai susitardavo) didesnėje seklyčioje. Žiemomis seklyčių krosnis kai kada pakūrendavo. Nuolatos pas tą patį ūkininką vakarėlių nerengdavo: vieną kartą pas vieną, kitą – pas kitą; tai Auksučiuose, tai Kušleikiuose. Kušleikių jaunimas vakarėlius dažniausiai rengdavo pas Roką Vilčiauską ar Albertą Gedaminą, Auksučių – pas Juozą Valiušį, Petrą Ančą. Tokių vakarėlių yra buvę ir mano tėviškėje Auksučiuose – dvigalėje žemaitiškoje troboje su seklyčia.

Vasaromis vakarėlius dažniausiai rengdavo erdvesniuose kiemuose, tarp klėties ir gyvenamojo namo. Kiemas turėjo būti lygus, su žolynėliu. Būdavo viešų vakarų su skelbimais, su bilietais ir be jų. Žiemomis į vakarėlius rinkdavosi jau sutemus, o vasaromis – dar saulei aukštakai esant. Ir išsiskirstydavo apie vienuoliką, beveik niekada tos linksmybės neužsitęsdavo iki vidurnakčio.

Grodavo Kušleikių kaimo vaikinai Vytautas ir Justinas Vilčiauskai. Pritardavo ir Auksučių vyrai: mano brolis Albinas Daunys, Juozas Elinskis ir kiti. Dažniausiai grodavo trise: smuikininkas, gitaristas, būgnininkas. Kartais susirinkdavo ir daugiau nesamdomų muzikantų. Kai kada kuris nors pereinavo „su lėkšte per šokėjus“, sumesdavo kas kiek gali. Dažnai ūkininkai, kurių sodybose jaunimas vakarodavo, padarydavo alaus.

Kluonuose rengdavo didesnius vakarėlius. Mano tėviškės klojime kluonas buvo plūktas moliu, gana erdvus. Jo pasieniais buvo sukalti kuolai, ant kurių padėdavo lentas atsisėsti. Klojimo sienas ir duris papuošdavo berželiais. Lempą apšviesti parišdavo ant ištemptos virvės. Į tokius vakarėlius pardavinėdavo bilietus, kuriuos pasidarydavo patys: su atitinkamais parašais ir ženklais.

*Auksučių šaulių
būrio valdyba.
Iš kairės: Garbės
šaulys Albertas
Gedaminas,
Joana Mitūzaitė,
sekretorius
Benelevičius,
iždininkas Juozas
Butkus. 1930 m.
spalio 7 d. ŠAM*

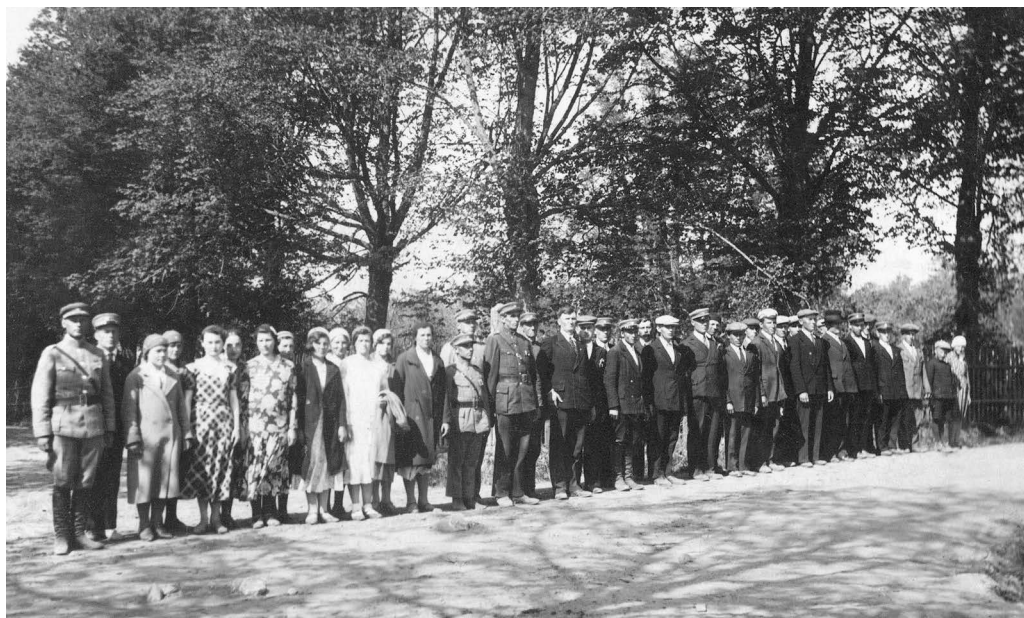
Kita pasilinksminimų rūšis buvo gegužinės. Jas rengdavo tik vasarą gražiuose miškeliuose, patogiose privažiuoti vietose. Mitūzų miške ant kalvelės buvo specialiai įrengta graži aikštė. Jos pakraščiais ant kuolų buvo sudėtos lentos atsistėti. Į aikštę vedė pamiškėje padarytas kelelis, o į pačią aikštę patekdavai pro iš beržų padarytus „vartus“. Mitūzų miškelyje gegužines dažniausiai organizuodavo šauliai, nes iš keturių brolių Mitūzų trys buvo šios organizacijos nariai. Šaulių gegužinės buvo su bilietais. Dažniausiai grodavo pasamdytas styginis orkestras. Muzikantams atskiros pakylės nebuvo, jie susėdavo vienoje vietoje ant suolo.

Į gegužines jaunimo susirinkdavo daug daugiau negu į vakarėlius. Ateidavo ir iš tolimesnių kaimų: Ivoškių, Strazdų, Kubilių, Tautgailių. Būdavo ir pagyvenusių: pasėdėti, pažiūrėti, jaunystę prisiminti. Mitūzų gegužinėse rengdavo loterijas, pvz., platindavo bilietus laikrodžiui išlošti. Tai buvo pelninga, nes laikrodis nebūdavo vertas tiek, kiek už jį surinkdavo.

Auksučių kaime nuolatinės gegužinių vietos nebuvo. Pastoviai gegužinės vykdavo Legaudžių vienkiemyje, pas Karolį Ozolą. Ūkio šeimininkas beržynėlyje iškirto aikštelę, padarė suolus, įrengė pakylą muzikantams. Ta pakyla buvo pritaikyta dūdų orkestrui. Grodavo latvių bendruomenės dūdoriai. Tai buvo latvių pasididžiavimas, nes jie tą „ragų muziką“ labai brangino. Į Ozolo gegužines sueidavo labai daug jaunimo. Už įėjimą reikėjo mokėti.

Ozolo, arba latvių, gegužinėse dūdų orkestras pradėdavo groti apie šeštą valandą po pietų. Į beržo viršūnę įkelta trispalvė vėliava buvo kvietimas ateiti. Bet to nereikėdavo: dūdų garsai, pasklidę po visus aplinkinius kaimus, abejingų nepalikdavo. Man vaikystėje teko ganyti bandą, ir kai užgrodavo dūdų orkestras, net ašara nukrisdavo. Prašydavau mamos, kad tą dieną leistų baigti ganiavą anksčiau, nes norėdavau nubėgti į gegužinę, kurioje, beje, vaikų netrūkdavo. Mes nešokdavom: padūkdavom, palakstydavom, nes tai buvo šventė visiems.

Mitūzų miškelis buvo toliau nuo sodybos, o Ozolo – prie pat. Todėl visada, kiek žinau, tą dieną, kai vykdavo gegužinės, Ozolo namuose būdavo alaus. Jis buvo dviejų rūšių – vaisėms ir pardavimui. Artimesnius kaimynus, pažįstamus šeiminin-

kai, išvedę į trobą, pavaišindavo. Gegužinės dalyviai alų pirkdavo ąsočiais. Girtų pasitaikydavo, bet aikštelėje jie nešlitiniuodavo. Loterijų Ozolo gegužinėse nerengdavo.

Trečia pasilinksminimų rūšis – kaimo „teatrai“. Juos organizuodavo šauliai arba jaunųjų ūkininkų ratelis. Tuo užsiimdavo Albertas Gedaminas, nes jis buvo ir šaulių būrio vadas, ir jaunųjų ūkininkų ratelio pirmininkas. Albertas paskirstydavo vaidmenis, vadovaudavo repeticijoms, o per vaidinimus sufleruodavo, palindęs po scenos grindimis. Tie „teatrai“ vykdavo ne taip dažnai – vieną ar du kartus per metus. Kartais po vaidinimų būdavo šokiai. Paprastai vaidinimams įrengdavo sceną, iš vienos spalvos paklodžių padarydavo uždangą, ant sukaltų kuolų padėdavo lentas suolams. Šokiams grodavo styginis

Auksučių ir Kušleikių kaimo šauliai.

Apie 1935 m.

Iš L. Skerio albumo

Auksučių vaidintojų trupė Alekso Mitūzo sodyboje po spektaklio „Genovaitė“.
Centre – pagrindinio vaidmens atlikėja Barbora Gedaminskaitė.
 1932 m. gegužės 26 d.
 ŠAM

orkestras, 5–6 muzikantai. „Teatrai“ dažnai vykdavo Kušleikiuose, Alekso Mitūzo daržinėje. Ten panašiai, kaip jau buvo aprašyta, įrengdavo sceną, padarydavo suolus. Auksučių kaime yra buvęs teatras pas ūkininką Juozą Valiušį. Jam pasistačius naują trobą, vienas jos galas kurį laiką buvo neįrengtas, ir jis puikiai tiko „teatrui“. Šiame „teatre“ buvo suvaidintas spektaklis „Melchioras Putelė“, kuriame pagrindinį vaidmenį teko atlikti man.

Latviai spektaklių neruošė ir vaidinimuose mažai dalyvavo.

Kaip sakyta, „teatrai“ buvo „už bilietus“, muzikantai samdomi. Už patalpas ūkininkai nuomos dažniausiai neimdavo, bet, rengiant „teatrus“, visada būdavo nemažai išlaidų – drabužiams, grimui, tai dar kam nors.

Į šokius susirinkęs jaunimas laiką leido kultūringai. Ir pašokdavo, ir ratelį pažaisdavo. Šokiai buvo paprasti – polka, valsas, suktinis. Prieš 1940 metus pradėta šokti anglų valsą. Šokdavo ir tango. Girtų neateidavo. Jei vienas kitas pasirodydavo, tai daugumos būdavo išjuokiamas, ignoruojamas, o kartais ir išprašomas iš gegužinės. Muštynių taip pat nebūdavo. Nesigirdėdavo ir keiksmažodžių, rékavimų, be-reikalingo triukšmo. Kai kada merginos per šokius atsisėdusios ant suolų padainuodavo, o vyrai už gegužinės vartų sustoję į ratą užtraukdavo dainą.

Auksučių kaimas buvo ilgas, bet pasilinksminimai buvo bendri. Pietiniame kaimo gale gyveno latviai Ančai. Jie turėjo sūnų Arnoldą ir dukterį Elvyrą, kurie surengdavo ir vakarėlių. Į juos ateidavo ir iš Auksučių, ir iš Kušleikių kaimų. Dažnai būdavo sunku išskirti, ką kuris kaimas organizavo. Bendras kultūros centras buvo Kušleikiuose, Alberto Gedamino sodyboje.

Alberto Gedamino brolio duktė Laima dar prisimena spektaklius, kurie buvo parodyti žiūrovams. Čia juos ir išvardysiu:

1. 1932 m. buvo pastatyta „Genovaitė“. Pagrindinį vaidmenį atliko Barbora Gedaminskaitė, vaidino A. Gedamino sūnus Kęstutis, Zenonas Benelis. Vaidintas net 2 kartus – A. Gedamino ir A. Mitūzo daržinėse. Po vaidinimo artistai nusifotografavo.

*Gedaminskų
(vėliau – Gedaminių)
ir Vilčiauskų šeimų
kapavietės senosiose
Žarėnų kapinėse*

*Alberto Gedamino
kapas šeimos
kapavietėje naujosiose
Žarėnų kapinėse*

*2006 m. rugpjūtis.
V. Girininkienės
nuotraukos*

2. „Dėdė su skambaliukais“. Režisavo mokytojas Tadas Vilckikas. Vaidino Feliksas Mitūzas, Juozas Valiušis, Janis Ozolas, Elena Kelpšaitė, Bronė Mitūzaitė, Petkauskis. Po spektaklio grupė nusifotografavo.

3. „Melchioras Putelė“. Režisierius A. Gedaminas. Pagrindinių vaidmenį atliko šio straipsnio autorius. Vakaras su vaidinimu ir šokiais įvyko Juozo Valiušio naujojoje troboje.

4. „Tadas Blinda“. Pastatytas po 1930 m. Režisavo A. Gedaminas. Premjera įvyko A. Gedamino sodyboje.

5. „Vytautas Didysis“. Režisavo A. Gedaminas. Vytauto vaidmenį atliko Liudas Gričius. Premjera įvyko A. Gedamino sodybos klajime. Vaidinta ir Papilėje, ir Šiupyliuose.

6. „Signalas“. Premjera įvyko 1943 m. Vaidino Zigfrida Ozolaitė, Aldona Ambraškaitė, Vytautas Gedaminas, Vytautas Vilčiauskas, Kęstutis Gedaminas. Vaidinta ir Papilėje.

7. „Amerika pirtyje“. Režisavo Auksučių mokyklos mokytojas Jonas Murka.

8. „Vargo mokykla“. Režisavo, manoma, T. Vilkickas.

9. „Diplomuotas gimnazistas“. Spektaklis rengtas apie 1939 m., bet nebaigtas ir neparodytas žiūrovams. Vaidino Laima Gedaminskaitė.

10. „Mūsų pavasaris“. Vaidino Juozas Elnickis.

11. „Vytautas kalėjime“. Statytas dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Režisavo A. Gedaminas. Tai buvo pirmas jo režisuotas vaidinimas.

12. „Dėdė iš Amerikos“. Statytas 2 kartus. Tikriausiai režisavo Jonas Murka.

13. „Trys mylimos“.

14. „Vabalas ant pono sprando“. Vaidintas Auksučių mokyklos klaseje. Vaidino Bronė Mitūzaitė ir kiti.

15. „Šiauliškė meilė“. Vaidintas A. Mitūzo daržinėje.

16. „Vergijos griuvėsiuose“. Vaidintas Mitūzų troboje, Vasario 16-osios proga.

Vakarėlių, gegužinių, vaidinimų su šokiais karo metais sumažėjo, o pokaryje iš viso neliko. Jaunimas buvo išblaškytas: kas žuvo, kas išėjo į miškus, kas išvažiavo. Prasidėjo mūsų kaimo kultūros nykimas, „sodybų tuštėjimo metas“. Ir dvasinio taip pat.

Kryžius Stanislovo Šliūpo žūties vietoje. 1986 m. S. Daunio nuotr.

Auksučių Šliūpiškė

Maždaug 1930–1940 m. laikotarpiu mano mama Stanislava Daunienė minėdavo Šliūpiškę, esančią Auksučių kaimo kitame gale. Kaimas buvo siauras, tačiau jo žemės nusitęsė ilga juosta. Mitūzų bei Daunių sodybos buvo šiauriniame gale, o Šliūpiškė – kitame, pietiniame. Aš tada buvau dar paauglys ir mažai domėjaisi, ką tai reiškia. Ligi šiolei nė į galvą neatėjo mintis, kad Šliūpiške buvo vadinamas Šliūpų ūkis (ar dvarelis). Tik kai išgirdau, jog garsiojo aušrininko dr. Jono Šliūpo sūnus Vytautas, atvykęs iš Amerikos, važiavo į Auksučius ieškoti savo tėvo pėdsakų, tada ir aš suklusau, nes pastaruoju laiku vis daugiau ėmiau domėtis savo gimtuoju kaimu, jo istorija bei išmybėmis. Prisiminiau, kad mamytė minėdavo Šliūpiškę, ir ėmiau visur teirautis, ar tikrai ten gyventa Šliūpų.

Buvau nuvykęs į Šiaulius pas savo vyriausią brolių Joną Mitūzą. Paklausiau apie Šliūpiškę. Jis man papasa-

kojo, jog pietiniame kaimo gale, už Petro Ančo ir Sukio sodybų, buvęs Šliūpo dvarelis. Pastatai buvę mediniai, augę nemažai medžių. Jis pats yra vaikščiojęs po tas apylinkes ir matęs miško pakraštyje stovintį kryžių. Tas kryžius buvo pastatytas toje vietoje, kur 1911 m. kovo 12 d. kaimynas brakonierius Kazlauskas nušovė dr. Jono Šliūpo vyresnįjį brolių Stanislovą Šliūpą. Jo biografiją, remdamasis archyvų dokumentais, nustatė miškininkas Vladas Kavaliauskas. S. Šliūpas buvo gimęs 1859 m. Rakandžių k. Sankt Peterburge baigęs teisės mokslus, grįžo tėviškėn ūkininkauti. Auksučiuose nusipirko daugiau kaip 100 ha ūkį ir čia persikėlė gyventi. Ūkininkavo pažangiu būdu: sausino žemes, rinko akmenis ir jais grindė kelius, trėšė dirvas organinėmis ir mineralinėmis trąšomis, įvedė sėjomainą. Išliko akmenimis grįsto 700 metrų ilgio kelio atkarpa, vadinama Šliūpkeliu. Brakonierių Kazlauską S. Šliūpas buvo padavęs į teismą, kuris turėjo kovo 12 d. vykti Papilėje. Į jį važiuosį S. Šliūpą Kazlauskas nušovė ir po to pabėgo į Ameriką.

Po S. Šliūpo mirties ūkį paveldėjo jo broliai Jonas ir Rokas, kurie patys žemės nedirbo, o tik ją nuomojo kitiems. 1939 m. ūkis buvo parduotas Juozui Bitkevičiui, kuris už jį sumokėjo tik pusę sumos. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, JAV gyvenantis dr. Jono Šliūpo sūnus Vytautas Šliūpas, V. Kavaliauskui padedant, atgavo dalį tėvo žemės, likusią nusipirko iš Jono Bitkevičiaus – iš viso 157 ha plotą, kuriame 57 ha ir 29 arus užima miškai³. Steigiant šį ūkį, aktyviai dalyvavo Kuršėnų kaimiškosios seniūnijos seniūnas dr. Edvardas Gedvilas.

Šiame ūkyje V. Šliūpas privačių rėmėjų lėšomis nutarė steigti žemės ūkio ir miško tvarkymo centrą. Tuo tikslu JAV buvo įsteigtas fondas „Auksučiai Foundation“, kurio pirmininku išrinktas V. Šliūpas. Fondo nariais sutiko būti Alma Adamkienė, prof. Algirdas Avižienis, Kalifornijos universitete profesoriavęs Nobelio premijos laureatas Česlovas Milošas⁴.

1999 m. liepos 16 d. Auksučiuose buvo Žemės ūkio parodomąjo ir miškų ekologinio tvarkymo mokomojo centro „Auksučiai“ įkurtuvės. Jų metu Teksaso universiteto Kalifornijoje prof. Gary Hartman kalbėjo:

„Mano akimis žiūrint, šis Auksučių ūkis ir mokslo ekologinis centras simbolizuoja visas idėjas, kurioms Jonas Šliūpas paaukojo savo jėgas ir gyvenimą: jis ragino siekti mokslo, kelti žmoguje kilnumą, kurti stiprią ir nepriklausomą Lietuvą ir ugdyti bendravimą tarp Lietuvos ir Amerikos. Aš žinau, kad jis didžiutąsi savo sūnumi Vytautu, kuris toliau tęsia jo svajones“.

Švelniam lietučiui krapijant, į Centro pastatus buvo įmūryti pirmieji akmenys. Juos idėjo Vytautas Šliūpas, po to architektė Rasa Budrytė ir visi kiti ten dalyvavusieji.

Pagrindinė ūkio kryptis – lauko kultūros: rapsai, įvairios daržovės. Pradėtos tirti įvairios mėlynių rūšys, išplėstas bandomasis šparagų auginimas ir pradėta jų rinkos plėtra. Į ūkį buvo nužvyruotas kelias, atsodinta keletas tūkstančių miško sodinukų. Iš Rakandžių kaimo (buvęs Gruzdžių valsčius) perkeltas kopyltstulpis su įrašu, jog Rakandžiuose 1861 m. kovo 7 d. gimė aušrininkas Jonas Šliūpas.

³ Arnūžas V. Auksučiuose – amerikietiškas ūkis, *Valstiečių laikraštis*, 1999, birž. 22.

⁴ Naujokaitis A. JAV rėmėjų lėšomis – parodomasis ūkis Auksučiuose, *Draugas*, 1999, rugpj. 13.

Akmenį į būsimą Auksučių ūkio centro pastatą deda Stasys Daunys. Kairėje stovi ūkio savininkas Vytautas Šliūpas. 1999 m. liepos 16 d. Iš S. Daunio albumo

Jono Šliūpo gimimo vietą žymintis koplytstulpis su įrašu: „Rakandžių kaime 1861 m. gimė kultūros veikėjas Jonas Šliūpas“. Dabar perkeltas į Auksučius. 2006 m. rugpjūtis. V. Girininkienės nuotr.

Atminimo akmuo prie įvažiavimo į Auksučių Jurgio Gudaičio ūkio centrą. 2006 m. rugpjūtis. V. Girininkienės nuotr.

*Ūkininkas, buvęs
Kuršėnų kaimiškosios
seniūnijos seniūnas
Edvardas Gedvilas
visada palaikė
Vytauto Šliūpo idėjas*

*Naujieji Auksučių
Jurgio Gudaičio
ūkio centro pastatai*

*2006 m. rugpjūtis.
V. Girininkienės
nuotraukos*

Tėvui, Jonui Šliūpai atminti skirtą projektą įgyvendinti padeda Kalifornijos universiteto specialistai savanoriai⁵.

2005 m. rugsėjį čikagietė filantropė Gražina Liautaud padovanojo Auksučių ūkiui namą. Centras buvo pavadintas jos tėvo miškininko Jurgio Gudaičio vardu. 2006 m. liepos 16 d. šis pastatas atidarytas naudojimui. Jame numatyta vietos ūkininkams organizuoti įvairius renginius, sudaryti sąlygas eksperimentams. Vytautas Šliūpas tikisi, kad J. Gudaičio centras taps žemės ūkio ir miškininkystės mokslininkų bei Šiaulių universiteto Botanikos sodo lauko laboratorija⁶.

⁵ Stonkienė S. Auksučių ūkyje vainikuotas naujas pastatas, *Šiaulių kraštas*, 2005 rugs. 29.

⁶ Brikas A. Auksučių žemės ūkio ir miškų centre – įkurtuvės, *Šiaulių kraštas*, 2006 liep. 17.

Agailių koplytėlė ir kapinės

Vida Girininkienė

Agailių miškas yra buvusio Papilės valsčiaus pietrytinėje dalyje. Netoli, pačiame valsčiaus pakraštyje, už kokių 5–6 km – Tautgailiai, Auksučiai, Kušleikiai. Tos vietos kadaise buvo labai tankiai apgyvendintos, tarpukaryje čia virė intensyvus kultūrinis gyvenimas. Buvusių sodybų liekanos, žmonių pasakojimai prikelia šias vietas, dabar nykias, mažai apgyvendintas, iš užmaršties.

Pasak Auksučių kaimo istorijos tyrinėtojo Stasio Daunio, tiek Auksučiuose, tiek kituose aplinkiniuose kaimuose buvo mažai kryžių. Negyveno šiose vietose ir dievdirbis. S. Daunys mini akmeninį kryžių buvusioje Rapolo Čerapo (vėliau Prano Čerapo) sodyboje. Dėl to kryžiaus šios sodybos medžiai ir sodas sovietiniais metais, vykdant melioracijos darbus, nebuvo iškirsti net ir nugriovus pastatus. Ant kryžiaus pjedestalo buvęs iškaltas įrašas „AA Rapol Čarop“. Šis kryžius yra ir dabar prie vos matomo įvažiavimo į buvusią sodybą. S. Daunys dar mini medinį 4 m aukščio kryžių, stovėjusį prie kelio į Baltveigių kaimą (prie Latvių kapelių), kuris žymėjęs kažkokio Repšo žūties vietą.

Galima būtų manyti, jog šiame krašte pakelėse statyti kryžių nebuvo būtinybės, nes netoliese, jau minėtame Agailių miške, nuo seno buvo kapinaitės ir koplytėlė.

Šias kapinaites žmonės vadina skirtingais vardais: tie, kurie keliauja nuo Papilės per Mielaičių kaimelį – Mielaičių kapinaitėmis, kas nuo Kušleikių per Agailių kaimą – Agailių, o kas nuo Žarėnų pusės per Kerbediškių kaimą – Kerbediškių kapinaitėmis. Kadangi ši vietovė yra Agailių miške (priklauso Kuršėnų miško urėdijai), koplyčia ir prie jos esanti teritorija dabar vadinama Agailių vardu. Taip tos kapinaitės įvardytos ir 1994 m. Mokslo ir enciklopedijų leidyklos išleistame informaciniame leidinyje „Nukentėję paminklai“ (p. 160).

Plačiau Agailių koplyčios ir kapinaičių istorija nėra tirta. Kalbant apie ją, naudojamosi B. Kviklio „Mūsų Lietuvoje“ paskelbtais duomenimis. Pasak jo, čia, tarp didelių girių, seniau buvęs dvaras. Agailių miško tankumyne prie vienos apleistos trobelės buvusios kapinaitės, kuriose būta senų medinių kryžių ir koplytelių, prikimštų šventųjų statulėlių. Statulėlės buvusios apkabinėtos karoliais, kaspinais, apkrautos maldininkų dovanomis, „nes nemaža žmonių tikėdavo, kad šios kapinaitės turi stebuklingos galios ir gydą įvairias ligas“¹.

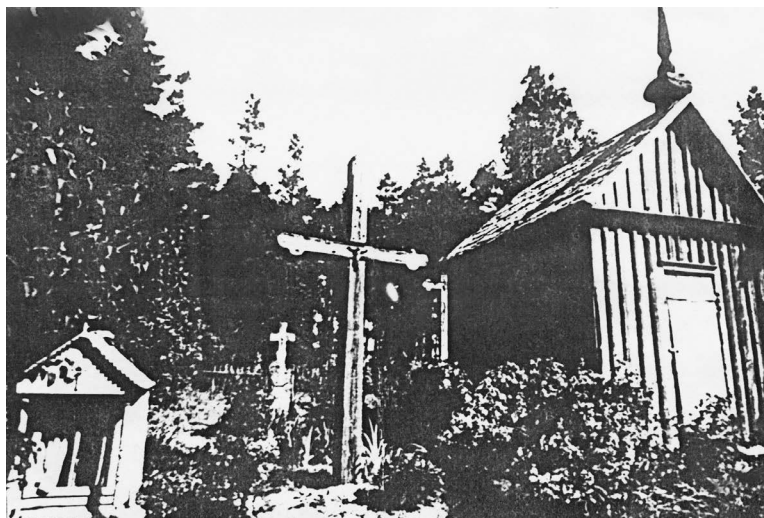
Ypač daug žmonių susirinkdavo per Šeštines. Jie meldavosi eidami aplink šulinėlį, kurio vanduo nuo seno buvo laikomas stebuklingu, turinčiu gydamosios galios. Šulinėlis „tapęs žinomas po to, kai kartą girioje paklydęs aklas senelis atsigėręs šio vandens, juo nusiprausęs ir praregėjęs“². Nuo tada ir pradėję čia plūsti žmonės.

Būta ir daugiau pasakojimų apie šventų kapinaičių galią. Pasak kitų pasakojimų, pirmoji medinė koplyčia Agailių miško gilumoje buvo pastatyta dar baudžiaivos metais. Čia laidoję Klaišių dvare buvusios vyno ir alaus daryklos baudžiauninkus, o 1863 metais prie Biliūniškių dvaro žuvusius sukilėlius³.

¹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 3, p. 46 (antras fotografinis leidimas).

² *Ten pat.*

³ Staponkus A. Koplyčia Agailių miško glūdomoje: legendos, istorija, dabartis, *Šiaulių kraštas*, 1998, birž. 11, p. 12.

*Agailių kapinaitės
ir koplytėlės
iki XX a. pr.
Iš L. Skerio albumo*

Tačiau Biliūniškių ir Agailės kaimus skiria nemažas kelio galas – apie 10–12 km. Vargu, ar kas galėjo ryžtis prie Biliūniškių palivarko 1863 m. balandžio mėnesio pabaigoje žuvusius sukilėlius⁴ vežti taip toli laidoti. Tikėtina, jog nuošaliose Agailių kapinaitėse galėjo laidoti netoliese žuvusius sukilėlius, o neramiais pokario metais – ir partizanus⁵. Tai patvirtintų „Aušros“ muziejuje saugomos nuotraukos, įamžinusios Prisikėlimo ir Žemaičių apygardų partizanus, 1950 m. nusifotografavusius prie Agailių koplyčios.

1917 m. pirmoji Agailių medinė koplyčia sudegė. Pasak Žarėnų kraštotyrininko Leonardo Skeriaus, jai sudegus, apie 1938–1939 metus Agailių, Tautgailių, Baublių, Kušleikių kaimų naujakuriai nutarę pastatyti naują koplyčią. Darbams vadovavę Tautgailių ir aplinkinių kaimų įgaliotiniai G. Bikelis, J. Kelpšas, J. Stupuras ir kiti. 1939 m. jie surinko pinigų, už kuriuos nupirko statybinių medžiagų. Tais pačiais 1939 m. broliai Klemensas, Stasys, Kazys Karpinskai iš Tautgailių kaimo pastatė koplytelę, kurioje tilpo apie 100 žmonių⁶.

Ši koplyčia nerakinama išstovėjo iki 1974 metų. Tuo metu šalia jos buvusiose kapinaitėse jau nebelaidojo, tačiau apie kapinaičių stebuklingą galią plačiai sklido gandas. Kaip padėkos ženklas už įvairius pagijimus buvo statomi kryžiai.

1974 m. sudegus stogui, 1975 m. liepą–rugpjūtį ji buvo remontuojama. Pasak vietinių gyventojų, būtent tada apie ją buvo pranešta Šiaulių KGB. 1975 m. rugsėjo 9 d. prisistatė darbininkai ir milicija. Koplyčia buvo buldozeriu nugriauta, didesni kryžiai išvežti, o mažesni išversti ir užkasti vietoje. Koplyčios vietoje buvo padarytas tvenkinys.

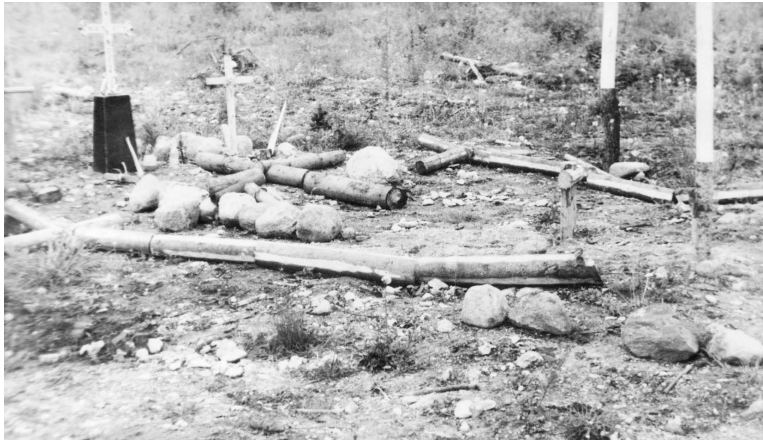
Tai buvo didelis smūgis tikintiesiems ir visiems aplinkiniams gyventojams. L. Skerio asmeniniame archyve yra saugomas 1976 m. liepos 1 d. Kuršėnų gyventojų (pavardė yra žinoma) pranešimas (nenurodant adresą), kurį čia pateikiame ištiesai (kalba netaisyta):

„1972 metais balandžio mėn. buvau nuvykęs pasimelsti prie laikomos stebuklingos Die-

⁴ Maksimaitienė O. *Lietuvių sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius, 1969, p. 113.

⁵ Skėrys L. *Koplyčia Agailių miško glūdumoje: legendos, istorija, dabartis*, 2005 (Asociacijos „Žarėnų kaimo bendruomenė“ išleistas lankstinukas).

⁶ *Ten pat.*

Buvusios koplytėlės vietoje vėl statomi kryžiai. Apie 1980 m. Iš L. Skėrio albumo

vo Motinos Agailių miške, Kušleikių eiguvoje. Sužinojau iš kitų žmonių, kad čia kai kas išprašo pagijimo malonių ir šiaip kitų malonių, reikalingų sielos išganymui. Man jau apie 20 metų kaip buvo egzema galvoje ir ant nugaros. Buvau daug kartų bandęs gydyti vaistais ir mostelėmis įvairiomis, bet veltui. O čia kai atvykau, sukalbėjau keletą rožančių ir nusiploviau su ten esamo šaltinėlio vandeniu galvą ir nugarą. Pradžioje nejaučiau jokie (simptomo – V. G.), bet einant ant autobuso važiuoti namo pajutau, kad jau sveikas. Ir jau dabar kelinti metai, kaip nebėra žaizdų nugaroje, nei galvoje.

Labai gaila, kad kažkokie barbarai atvažiavo su traktoriumi, iškasė duobę, į kurią sulaužę suvertė koplytėlę ir aplink ją buvusių 40 kryžių kaip padėkos votų. O stebuklingą Dievo Motinos paveikslą ir kitus smutkelius užpylė žibalu ir sudegino. Stebuklingą šaltinėlių su žeme sulygino. Bet tikinčiųjų visuomenė, kurių Lietuvoje yra apie 80% ir toliau čia meldžiasi, stato kryžius ir išprašo sielai ir kūnui malonių“.

Pasak kitų liudytojų, kryžiai, bažnytelės paveiksai, Švč. Mergelės Marijos skulptūra buvo nuvežti link Trýškių ir suversti į vandens pilnus pakelės griovius, iš kurių jų sveikesnes dalis, tarpe jų ir Švč. Mergelės Marijos skulptūros viršutinę dalį, žmonės išgraibstė ir „apgyvendino“ pas kuršėniškę Mariją Pikeliene, pas kurią vietiniai žmonės rinkdavosi per gegužines pamaldas⁷. Buvo sugalvota kapinių vietoje kasti žvyrą ir versti ant tiesiamų kelių. Bet pajudinus Kryžių kalną, pabiro kaulai. „Ir darbininkai sustreikavo: darykit ką norit, o protėvių kaulais kelių negrįsim“.⁸

Iki 1984 m. tų kryžių buvo pristatyta daug: birželio 22 dienos naktį sovietų valdžios pareigūnai juos nupjovė ir išvežė. Nuo tada didelių kryžių nebestatė, tik mažus.

1990 m. prasidėjo naujos koplyčios statyba. Kuršėnų urėdija privežė žemių, sutvarkė aplinką. Naujosios koplyčios projektą parengė Šiaulių rajono landšafto architektė Rasa Budrytė. Koplyčios atstatymo darbų iniciatorius kuršėniškis Kazimieras Kukanauza subūrė 4 žmonių grupę, kurie, neišvykdami iš vietos,

⁷ Petrošiūtė N. Bažnyčia girios glūdumoj, *Vals-tiečių laikraštis*, 1999, spalio 26, nr. 8.

⁸ *Ten pat.*

Agailių koplytėlė. 2006 m. rugpjūčio 24 d. V. Girininkienės nuotr.

Agailių koplytėlės vidus. 2006 m. V. Girininkienės nuotr.

Stogastulpis – Kuršėnų miškininkų auka ir atgaila su išskabtuotu įrašu: „Jūsų ramybės mes neapgynėme. Miškininkai. 1990 06 14“.
 2006 m. V. Girininkienės nuotr.

Kryžių kalnelis prie Agailių koplytėlės

*Įrašas ant kryžiaus:
„Ačiū Tau, Gerasis
Dieve, kad leidai
sugrizti į Tėvynę“.*

*2006 m. rugpjūčio
24 d.*

*V. Girininkienės
nuotraukos*

nakvodami palapinėse, per mėnesį sumūrijo sienas. Statyba rūpinosi Žarėnų parapijos klebonas Albertas Pakamanis bei parapijos komiteto pirmininkas Bronius Pakalniškis. Apdailos ir vitražo darbus atliko kuršėniškis Stasys Žironas⁹.

Naujoji koplyčia yra platesnė ir ilgesnė už senąją. Priešais ją pastatytas stogastulpis, aikštelės pakraščiais pasodinta medelių (geltonlapio, paprastojo pūslenio, raudonlapio raugerškio), kurių lapų spalvos iš tolo simbolizuoja mūsų vėliavos spalvas. Laukymėje įrengta medinė pakyla chorui, muzikantams ir šokėjams. Remiantis gyventojų pasakojimais, pažymėta dviejų parapijos kunigų, rėmusių

⁹ Staponkus A. Koplyčia Agailių...

1863 metų sukilimą, nužudymo vieta. Pagal seną tradiciją kiekvienais metais per Šeštines vyksta iškilmingos pamaldos. Į pamaldas žmonės suvažiuoja ir Padėkos dieną. Kaip ir seniau, koplyčia prižiūrima Kursėnų urėdijos miškininkų, yra nerakinama. Miško aikštelėje miškininkai eglutėmis išsodino Gedimino stulpus.

Kalvelėje už koplyčios vėl statomi kryžiai ir kryželiai. L. Skėrio iniciatyva pastatytas didelis kryžius už Lietuvos Nepriklausomybę. Vėliau sunykę mediniai kryželiai nunešami į koplytėlės viršų ir ten sudedami.

Lankytojai registruojasi knygoje, kurioje taip pat įrašo savo padėkas ar prašymus. Nuo 2001 iki 2005 m. lapkričio 20 d. koplyčioje apsilankė 838 lankytojai ne tik iš aplinkinių vietovių, bet ir iš Kanados, Olandijos, Anglijos, JAV. Jų skaičius gali būti didesnis, nes ne visi užsirašo. Be padėkų už išgijimus, sveikatą, prašymų išlaikyti egzaminus ir kt., yra ir politinių lozungų, pvz., „Dieve saugok mūsų Seimą, suteik stiprybės ir sveikatos, laimės, meilės. Globok ir mylėk Seimą“, „Švenčiausioji Marija, apšvies Lietuvos žmonių protus gėriui ir teisingumui, dorai. Ačiū už gražintą Lietuvą! Marija, neapleisk mūsų vaikų ir anūkų“. Yra ir konkretesnių: „Švč. Mergele Marija! Meldžiu Tave, kad lietuviai išrinktų prezidentu Valdą Adamkų...“¹⁰

Agailių kryžių kalnelis primena garsųjį Kryžių kalną (šalia Šiaulių). Tik kiek mažesnis. Visą kompleksą, įskaitant ir žmonių lankomumą, galėtume įforminti kaip kultą. Remiantis A. Motuzo tyrimais¹¹, galima konstatuoti, kad Agailiams būdingi tie patys kaip ir Kryžių kalno kulto tapatumai:

1. Geografinė padėtis. Kryžių kalne – kalnas, upelis, o Agailiuose – kalvelė, šaltinėlis su padarytu šulinėliu, miškas.
2. Kulto ištakos. Abiem atvejais – kapinės.
3. Apeigos. Kaip ir Kryžių kalno kulte – švenčių šventimas, kryžių nešimas ir statymas,ėjimas keliais, giedojimas, prausimasis vandeniui ir kt.

Kaip ir Kryžių kalno kultas, Agailių kryžių kalnelio garbinimas, „būdamas krikščioniškas buvo ir yra kovų už religinę laisvę simbolis“¹². Taip pat ir už politinę laisvę!

Žemiečiai kraštotyrininkai Ignas Valantis ir Leonardas Skėrys prie koplytėlės. 2006 m. rugpjūčio 24 d. V. Girininkienės nuotr.

¹⁰Šio poskyrio medžiaga yra paimta iš 2004 m. Leonardo ir Stepono Skėrių parengto aplanko „Koplyčia Agailių miško glūdumoje: legendos, istorija, dabartis“.

¹¹Motuzas A. Kryžių kalno kultas Lietuvoje ir Lenkijoje: tapatumai ir savitumai, *Tarptautinės mokslinės konferencijos „Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija“ tezės*, Klaipėda, 2006, p. 136–137.

¹²Ten pat, p. 137.

Jaunystė Šiaurės Lietuvos kaime*

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas

Nagrinėjant tradicinę valstiečių kultūrą, nesunku pastebėti, kad papročiams išlikti didelės reikšmės turi gyvenvietės tipas. XX a. pabaigos ir XXI a. pradžios papročių tyrinėtojai, užfiksuodami seniausių gyventojų atsiminimus, daugiausiai tegali sužinoti apie jau į vienkiemius išskirstyto kaimo kultūrą ir papročius. Šio straipsnio autoriui, 1990 m. atliekant tyrimus Žemaitijoje, dar atsirado viena iš nedaugelio galimybių aprašyti šio regiono gatviniame kaime gyvavusių jaunimo papročius. Apie juos papasakojo 1900 m. Bijūnų kaime gimusi ir Draginių kaime (Papilės vls.) augusi Julija Bušauskienė. Šis kaimas į vienkiemius pradėtas skirstyti apie 1922 m., todėl autorius galėjo užrašyti atsiminimų apie dar į vienkiemius neišskirstyto kaimo jaunimo papročius¹. Pateikėja yra mokiusis Šiaulių progimnazijoje, todėl puikiai suprato tokių atsiminimų svarbą ir geranoriškai kelias valandas pasakojo². Lyginamuoju metodu atlikta šio kaimo papročių analizė leido užsibrėžti tikslą – atskleisti Šiaurės Žemaitijos etnografinio regiono kaimo jaunimo papročių savitumus. Tikslas įgyvendinamas, vykdant šiuos uždavinius: 1) susisteminti lauko tyrimų medžiagą, 2) palyginti ją su kitų Žemaitijos vietovių padėtį nusakančiais archyviniais ir publikuotais aprašais. Tyrimą kiek sunkina laikotarpis. Pateikėjos paauglystė ir jaunystė praėjo Pirmojo pasaulinio karo ir pokario metais, kai jaunimo bendruomeninis gyvenimas buvo kiek apmiręs.

Jaunimo amžiaus kontūrai

Tradicinėje visuomenėje amžius pagal metus ir socialinę padėtį skirstytas į dvi dalis – vaiko ir suaugusiojo. Suaugusiaisiais tapdavo po vestuvių. Ikivedybinis amžius skirstytas į kelis etapus: maži vaikai, pradėję ganyti gyvulius – *piemenys, piemenės*; baigę ganiavą paaugliai – *pusvaikiai, pusmergės*; gebantys dirbti visus suaugusio žmogaus darbus jaunuoliai – *vaikiai, mergės*. Kitiems bendraamžiams sukūrus šeimas, merginas maždaug nuo 25, o vaikus nuo 27 metų jau vadino *senmergėmis* ir *senvaikiais*. Tiek suaugusi, tiek jauna visų pajuokiamą buvo netekėjusi mergina, susilaukusi vaiko – „*merga su vāku*“.

Jaunystė visur Žemaitijoje XX a. pradžioje prasidėdavo be jokio to fakto pažymėjimo kokiomis nors apeigomis³. Sutvirtinimo sakramentą teikė (*dirmavojo*) paprastai 12–13 metų vaikui, kitur dar anksčiau, bet suaugusiu dar nelaiškė. *Pilna mergaitė* jau turėjo mokėti kepti duoną. Pateikėja tai darė nuo 17 metų. 17–18 metų merginai patikėdavo ir audimą, vaikinai maždaug nuo septyniolikos dirbdavo visus suaugusiojo darbus. Tokio amžiaus sulaukusius jau va-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2005 09 11.

¹ Apklausa atlikta pagal Lietuvos istorijos instituto etnografinių klausimų lapus Nr. 124 „Jaunimo tarpusavio bendravimo papročiai“ (Vilnius, 1989, p. 8) ir Nr. 137 „Jaunimo brandos apeigos ir išėjimo iš jaunimo bendrijos papročiai“ (Vilnius, 1990, p. 5).

² Surinkta medžiaga saugoma Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyne (b. 1379, l. 35–40).

³ Plg.: Šaknys Ž. B. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 1996.

*Poilsio akimirka
Šležų ūkyje. Sėdi
(iš kairės): Stasys,
Valerija, Aldona
Šležai. Prie arklio
stovi (kairėje)
Klemas Šležas.
Apie 1943 m.
Iš V. Pöllupii
(Šležaitės) albumo*

dindavo jaunimu. Keisdavosi ir vardas – pusvaikį vadino *Stasiuku*, vaikį – *Stasiu*, o vedusį – *Stanislovu*. Tačiau vedybiniam gyvenimui ruošdavosi nuo mažų dienų. Motina ruošdavo dukrai kraitį nuo pat vaikystės. Mažos mergaitės jau pradėdavo puošti gėlių vainikėliais, tačiau eidamos į šokius turėjo ryšėti skarelę, kitaip vadino *botagėliu*.

Gana paprasti buvo ir išėjimo iš jaunimo papročiai. Su laikinai iš kaimo išvykstančiais jaunuoliais (mokyti ar tarnauti) atsiveikindavo sekmadienį, surengdami išleistuves (šokius), su išeinančiu į kariuomenę jaunimas paprasčiausiai atsiveikindavo, atsibučiuodavo. Panašiai atsiveikindavo ir su jaunąja, išvažiuojant jai į vyro pusę, tačiau šia proga išlydinčiuosius dar pavaišindavo alumi. Su mirusiaisiais nevedusiais (netekėjusiomis) atsiveikindavo kaip ir su suaugusiaisiais – karstą ir jį vežantį vežimą apipindavo vainiku.

Jaunimo pasilinksminimai

Jaunimo gyvenimas tekėjo besikaitaliojančiu darbo ir laisvalaikio ritmu.

Pagrindinis laisvalaikio pasilinksminimas – *nibrė* – buvo rengiamas šventinėmis dienomis, paprastais šeštadieniais, rečiau sekmadieniais. Šį pasilinksminimą rengė visus metus, išskyrus adventą ir gavėnią. Jaunimas pašokti susiburdavė ir per *patalkius*. Po mėšlavežio, linarovio, kūlimo, linamynio kartais galėdavo ateiti pašokti ar net pasivaišinti ir nedirbusieji talkoje. Tačiau ne visi, daugiausiai giminaičiai ir artimiausi kaimynai⁴. Pasilinksmininti paprastą dieną galėdavo ir vestuvėse. Jos prasidėdavo antradienį, mergvakaris – pirmadienį, tačiau susiburdavė tik kviesiti vestuvinininkai⁵. Gera proga pasilinksmininti buvo ir atlaidai, po kurių šokius jaunimas darydavo savo kaimuose.

Nibrę rengdavo troboje (gerajame gale), vasarą ir kieme, tačiau jau po Pirmojo pasaulinio karo bet kokie pasilinks-

⁴ Linarovio patalkių vakarėlis kitur Šiaurės Žemaitijoje nefiksuotas: Šaknys Ž. B. Jaunimo vakarėliai, *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2001, p. 96, 23 žem.

⁵ Kai kuriose kaimyninėse vietovėse į vestuvių išvakarės ateidavo ir nekviestų: Šaknys Ž. B. Vakarų ir Pietvakarių Lietuvos kaimo jaunimo bendravimo papročių savitumai (XX a. I pusė), *Vakarų Baltai. Etnogenezė ir etninė istorija*, Vilnius, 1997, p. 342-2 pav.

minimai lauke pradėti vadinti *gegužinėmis*. Jas pradėjo rengti ir paupy, ant kalnelio, daržinėj. Paprastai pasirinkdavo medžiais apaugusią aikštelę, padarydavo suolus. Nors pasilinksminimą rengdavo neorganizuotas kaimo jaunimas, bet pasidarydavo bilietus ir surinkdavo pinigų muzikantams. Šį pasilinksminimą rengdavo 2–3 kartus per metus.

Į nibrę pradėdavo eiti 17 metų merginos ir 18–20 metų vaikinai. Pažiūrėti galėjo eiti ir jaunesni, maždaug 12 metų vaikai. Pasižiūrėti, kaip šoka jų vaikai, ateidavo ir suaugusieji. Mergaitės, kaip ir vaikinai, galėdavo eiti ir į gretimų kaimų šokius. Eidavo atskirais būriais. Šokiuose merginos ir vaikinai sėdėdavo atskirai, tačiau jei mergaitė turėjo vaikina – galėjo ir kartu. Tada ją kviečiantis šokti vaikinai turėjo atsiklausti ir jos draugo. Šokiuose pasitaikydavo girtų, tačiau atsinešti butelį į vidų buvo nepadaru. Priešingai negu vienkiemiuose, čia nekildavo muštynių. Merginos dėl jokių priežasčių nedrįsdavo atsisakyti kviečiamos šokti, nes kitą kartą tas vaikinai su ja ir „pažinties neturės“. Turtinio skirtumo tarp jaunimo nebuvo. Kartais nibres rengdavo ir keliose kaimo vietose – skirtinguose galuose. Ypač buvo gerbiami muzikantai.

Metų ratas

Per adventą ir gavėnią nešokdavo. Adventas – vakaronių metas. Šiame kaime užrašytas vienas iš nedaugelio tarpukario žemaičių *vakaronių*⁶. Į jas sueidavo kelios (apie 5) kaimynės – merginos, jaunos moterys – su verpimo rateliais. Ateidavo ir vaikinų. Verpdami, vydami virves, pasišnekėdami, įvykius pasipasakodami, pagiedodami kaimynai praleisdavo niūrius žiemos vakarus. Mėgdavo žaisti ir žaidimus. Juk tik išpirkdamas fantą vaikinai ir mergina viešai tegalėjo pasibučiuoti. Nibrių po vakaronių nedarė. Išskirsčius kaimą į vienkiemius, vakaronės nunyko.

Merginos ypač laukdavo paskutinės advento dienos – Kūčių. Šią dieną vedybinę ateitį spėdavo burdamos su žvakėmis, mesdamos batą, skaičiuodamos malkas (jei smailusis galas atsisuks į duris ar paims porinį malkų skaičių – kitais metais ištekės). Tradiciškai linksmindavosi tik antrąją Kalėdų dieną. Tačiau vaišių nerengė ir nibrė mažai skyrėsi nuo kitų, paprastų, nebent tuo, kad buvo labiau laukiama – po beveik mėnesio trukusio advento. Tarpusvenčiu kasdien pasilinksminimų nerengė, tik per Naujuosius metus, tačiau kaip nors ypatingai nešventė – pasilinksmindavo iki vidurnakčio ar pirmos valandos nakties, ir tiek. Per Tris karalius pramogą sudarydavo persirengėliai karaliai. Tai buvo įvairaus amžiaus žmonės. Ant durų staktos užrašė tris kryželius, gaudavo atlygį pinigais. Daug didesnė būdavo Užgavėnių persirengėlių procesija. Eidavo *žydėliai*, *čigonai*, *davatkos*. Atėję sakydavo ketureilį:

*Mes žydėliai iš Leckavos,
Norim blynų ir kakavos,
Jeigu blynai nemaišyti,
Pinigėliais atskaityti.*

Ir tikrai blynų neprisikepė ūkininkai turėdavo duoti pinigų. Vakare persirengėliai suvirsdavo į nibrę, kuri iš ki-

⁶ Žr. Šaknys Ž. Jaunimo neintensyvaus darbo savitumai Lietuvoje (XIX a. pabaiga – XX a. pirmoji pusė), *Lituanistica*, 2002, nr. 1, p. 46.

tų skyrėsi tik šokėjų gausa. Tačiau ir šia proga pasilinksminime nesivaišino⁷. Matyt, kaip ir kitur, Papilės apylinkių jaunimas pavalgydavo prieš pat vidurnaktį sugrįžęs namo⁸.

Po niūrios gavėnios vakarėlių rengė ir per Velykas. Jį, kaip ir per Kalėdas bei Sekmines, rengė tik antrąją šventės dieną. Draudimas rengti pasilinksminimus pirmąją Sekminių dieną šiuo laikotarpiu Lietuvoje jau buvo retas⁹.

Birželio mėnesį prasidėdavo maldynių sezonas, nes vanduo tada jau būdavo pašventintas. Maudėsi atskirai – vaikinai turėjo savo vietą, merginos savo. Jaunimas sueidavo ir po gegužinių pamaldų – *mojavų*. Jas rengdavo gėlėmis išpuoštoje troboje, prie Švč. Marijos paveikslo, tačiau, kaip ir daug kur Žemaitijoje, jaunimas po jų nesilinksmino net šeštadieniais (nors kai kur gretimose vietovėse tokie pasilinksminimai buvo rengti)¹⁰. Joninių, nors šiame regione ši šventė buvo daug kur paplitusi, Draginių kaime jaunimas nešventė¹¹. Taip pat nesilinksmino ir per Šeštines, Devintines. Intensyvus žemės ūkis ribojė pasilinksminimams skirtą laiką.

Vasarą ir rudenio p vaikinai jodavo naktigonės. Susieidavo apie 15, kurdavo ugnį, pasakodavo įvairiausių nutikimus, padavimus.

Iš darbo papročių pateikėja dar išskyrė rugiapjūtę, kai visi talkininkai pindavo vainiką ir nešdavo ant lėkštelės šeimininkui. Už tai gaudavo vaišių. Talkų, ypač kūlės sezonu įprastus jaunimo pasilinksminimus pakeisdavo patalkių vakarėliai. Pasak XIX a. pabaigos Papilės papročius aprašiusio J. Balio, anksčiau tai buvo jaunimo šventė:

„Patys gaspadoriai tų švenčių (baigus kūlę) nešvėsdavo, tik jų sūnūs, vadinami pasėlininkai, keldavo didžiulius balius ir švėsdavo šventes. Kiekvieno ūkininko suaugę sūnūs turėjo atskirai pasisėję sau javų po vieną pūrą, o kitas laikydavosi net žąsų. Tokie sūnūs buvo vadinami pasėlininkais.

*Pavasaris prie Ventos.
Apie 1943 m.*

*Iš V. Pöllupii
(Šležaitės) albumo*

⁷ Panašius duomenis pateikia ir Papilės bei Akmenės apylinkių papročius aprašęs J. Balys: „*Apėję visą kaimą, žydai eina į vakarėlių, kuris yra pas kurį nors kaimo gyventoją. Ten nuėję šėlsta: žydai veda šokti savo žydes ir kitus vakarėlio dalyvius. Išvedę šokti ne žydą (persirengėlių – Ž. Š.), nutepa suodžiais rankas ir veidą, kurių turi prisipylę pilną pirštine ar kojine. Taip dūksta iki pat vakarėlio uždarymo*“ (Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės*, Vilnius, 1993, p. 83).

⁸ Plg. Balys J. *Ten pat*, p. 86–87.

⁹ Kita vertus, gretimose vietovėse daug kur per Sekmines pasilinksminimų nerengdavo iš viso: Šaknys Ž. B. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje*, p. 70.

¹⁰ Šaknys Ž. B. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje*, p. 63–13 žemėlapis.

¹¹ *Ten pat*, p. 78–79, 8–19 žemėlapiai.

*Į tas šventes pasikviesdavo moteris-gaspadines, kurios ateidamos atsinešdavo iškeptų žąsų, sūrių, sviesto, o pasėlininkai pasidarydavo salyklinio alaus. Paviešėję pas vieną pasėlininką, eidavo pas kitą ir t. t.*¹²

Tačiau XX a. pradžios šis paprotys jau nepasiekė.

Visą metų ciklą žymėjo atlaidai bei vardadieniai. Vardo dienų jaunimas ypatingai nešventė, tačiau apipindavo varduvininkui kėdę, duris „žalumu“ papuošdavo, varduvininką pakilnodavo; jei „kaltininkas“ būdavo iš turtingesnės šeimos, sveikintojus jis pavaišindavo. Tačiau, pateikėjos teigimu, „*geras berniukas dovanojo [mergaitei] ir be progos – karolius, skarelę*“.

Išvados

Atlikę jaunimo gyvenimo papročių analizę, galime sakyti, kad gatvinio kaimo ir vienkiamų jaunimo papročiai Šiaurės Žemaitijoje skiriasi mažiau negu kituose Lietuvos regionuose. Intensyvus žemės ūkis, modernios kultūros migracija iš Latvijos, Šiaurės Lietuvoje redukavo kalendorinių švenčių trukmę ir jaunimo bendravimo intensyvumą, tačiau kompaktiškas kaimo planas lėmė, kad jame dar ir XX a. pradžioje buvo rengiami jaunimo sambūriai per verpimo vakarones ar naktigones. Tos tradicijos jau buvo išnykusios į vienkiamius išskirstytuose kaimuose. Intensyvus Žemaitijos kaimų skirstymas į vienkiamius turėjo nemažos reikšmės tradicinės, iš kartos kartai žodžiu perduodamos kultūros nykimui ir kartu modernizacijos atėjimui.

Metrikų knygos, saugomos Papilės parapijos Šv. Juozapo bažnyčioje

Audronė Kiršinaitė

Didžioji dalis metrikų knygų, surašytų Papilės parapijos Šv. Juozapo bažnyčioje ir turinčių be galo vertingą informaciją, saugomos archyvuose. Lietuvos valstybės istorijos archyvo saugyklose guli daugybė tomų, kuriuose yra informacijos apie parapijoje sutuoktus, pakrikštytus, palaidotus asmenis. Šią informaciją galima rasti nuo 1865 m. (nėra tik 1867 m. mirties fakto įregistravimo knygu)¹.

Papilės parapijos bažnyčios archyve pačios seniausios metrikų knygos – Šiaurinės parapijos 1916–1919 m. krikšto knygos ir 1921–1926 m. jungtinių knygų. Visos kitos knygos – 1944 m. ir vėlesnių metų. Dėl netinkamo saugojimo jos gerokai apgadintos, nepilnos, daugelis jų užpildytos atmetinai, kartais tik pažymint vien vardą ar tik pavardę. Rašyta ant bet kokių lapų, net ant kalendoriaus lapelių.

Papilėje pradėjus tarnauti klebonui Jonui Bučeliui, archyvinės knygos buvo sutvarkytos, sunumeruotos, paruoštos saugoti. Ant jų yra užrašyti pavadinimai, nurodyti žemiau pateiktoje lentelėje.

¹²Balys J. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai*, Silver Spring, 1986, p. 200.

¹Телшевская р-к духовная консистория. Векшнянский деканат, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 669, ap. 8.

Papilės parapijos Šv. Juozapo bažnyčios choristės. Pirmoje eilėje sėdi choro vadovas vargonininkas Kreičmeris. Antroje eilėje pirma iš dešinės (su knyga) Valerija Šležaitė. Apie 1937 m. Iš V. Pöllupüü (Šležaitės) albumo

Telšių vyskupijos Papilės parapijos krikšto įregistravimo knygos, saugomos Papilės bažnyčioje

Eil. Nr.	Knygos pavadinimas ir numeris	Metai	Įrašų skaičius	Pastabos
1.	Telšių vyskupijos Papilės parapijos krikštų knyga. 1944–1948 m. Nr. 24	1944	11	<i>Segtuvas. Rašyta pieštuku ir rašalu ant protokolų blankų ir paprasto popieriaus</i>
		1945	108	
		1946	79	
		1947	116	
		1948	41	
2.	Telšių vyskupijos Papilės parapijos krikštų knyga. 1948–1953 m. Nr. 7	1948	109	<i>Balandžio mėn. perkelta į specialią knygą. Speciali knyga. Rašyta rašalu.</i>
		1949	107	
		1950	113	
		1951	131	
3.	Telšių vyskupijos Papilės parapijos krikštų knyga. 1952–1959 m. Nr. 13	1952	109	<i>Speciali knyga. Suplyšusi.</i>
		1953	105	
		1954	100	
		1955	126	
		1956	96	
		1957	145	
		1958	128	
		1959	34	

(tęsinys)

Eil. Nr.	Knygos pavadinimas ir numeris	Metai	Įrašų skaičius	Pastabos
4.	Telšių vyskupijos Papilės parapijos krikštų knyga. 1959–1963 m. Nr. 6	1959	65	<i>Kanceliarinė knyga.</i>
		1960	119	įdėti neįrišti lapai.
		1961	110	
		1962	67	
		1963	60	
5.	Papilės parapijos krikštų knyga. 1964–1972 m. [1973 m.]	1964	59	<i>Kanceliarinė knyga</i>
		1965	45	
		1966	51	
		1967	29	
		1968	46	
		1969	43	
		1970	28	
		1971	30	
		1972	45	
		1973	1	
6.	Papilės parapijos krikštų knyga. 1976–1983 m. Nr. 16	1976	65	<i>Kanceliarinė knyga</i>
		1977	46	
		1978	76	
		1979	62	
		1980	78	
		1981	12	Nepilni įrašai
		1982	12	
		1983	19	Iki liepos 23 d.
7.	Papilės parapijos krikšto knyga. 1982–1986 m. Nr. 17			<i>Kanceliarinė knyga</i>
		1983	39	Nuo rugpjūčio 26 d.
		1984	99	
		1985	125	
		1986	105	
8.	Papilės parapijos krikšto knyga. 1986–1988 m. Nr. 22	1986	11	<i>Kanceliarinė knyga</i>
		1987	136	Nuo rugpjūčio 4 d.
		1988	81	
9.	Papilės parapijos krikšto knyga. 1988–1995 m. Nr. 20			Iki gruodžio 10 d.
		1988	34	<i>Kanceliarinė knyga</i>
		1989	126	
		1990	133	
		1991	76	
		1992	81	Neįrišti lapai
		1993	62	“
		1994	46	“
		1995	34	
10.	Papilės parapijos krikšto knyga. 1996 m.	1996	50	<i>Speciali knyga</i>
		1997	50	
		1998	41	
		1999	25	
		2000	22	
		2001	18	

Telšių vyskupijos Papilės parapijos santuokos įregistravimo knygos, saugomos Papilės bažnyčioje

Eil. Nr.	Knygos pavadinimas ir numeris	Metai	Įrašų skaičius	Pastabos
1.	Telšių vyskupijos Papilės parapijos jaunavedžių knyga. 1948–1954 m. Nr. 5	1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954	43 43 38 37 34 46 13	<i>Speciali knyga</i> Pradėta nuo 19 įrašo balandžio 25 d.
2.	Papilės parapijos jungtvių knyga. 1954–1956 m. Nr. 23	1954 1955 1956	31 31 27	Iki kovo 4 d. <i>Kanceliarinė knyga</i> Nuo gegužės 23 d.
3.	Papilės parapijos jungtvių knyga. 1956–1969 m. Nr. 10	1956 1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969	19 39 48 41 34 37 27 12 9 12 10 8 15 11	Iki birželio 3 d. <i>Kanceliarinė knyga</i> Nuo birželio 23 d. Neįrįšti lapai “ “ “ “ “ “ “ Iki liepos 26 d. <i>Kanceliarinė knyga</i>
4.	Papilės parapijos jungtvių knyga. 1976–1985 m. Nr. 14	1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985	19 19 23 13 17 17 24 22 38 14	Ne visi įrašai pilni Įklijuoti lapeliai Ne visi įrašai pilni Įklijuoti lapeliai Iki gegužės 1 d. <i>Bloknotas</i>
5.	Papilės parapijos jungtvių knyga. 1985–1988 m. Nr. 18	1985 1986 1987 1988	33 57 48 6	Iki vasario 27 d. <i>Bloknotas</i>
6.	Papilės parapijos jungtvių knyga. 1988–1995 m. Nr. 25	1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995	36 36 51 21 20 14 12 16	Nuo kovo 24 d. Įrašai nepilni, dažniausiai nurodoma tik jaunavedžių pavardės ir vardai “ “ “

(tęsinys)

Eil. Nr.	Knygos pavadinimas ir numeris	Metai	Įrašų skaičius	Pastabos
7.	Papilės parapijos jungtųjų knyga. 1996 m.			<i>Speciali knyga</i>
		1996	50	
		1997	50	
		1998	41	
		1999	25	
		2000	22	
		2001	18	

Telšių vyskupijos Papilės parapijos mirties fakto įregistravimo knygos, saugomos Papilės bažnyčioje

Eil. Nr.	Knygos pavadinimas ir numeris	Metai	Įrašų skaičius	Pastabos
1.	Telšių vyskupijos Papilės parapijos mirusiųjų knyga. 1944–1948 m. Nr. 15			<i>Kasos knyga</i>
		1944	52	Lapai suplyšę, palaidi, rašyta pieštuku
		1945	120	Rašyta pieštuku
		1946	85	Rašyta pieštuku, rašalu ant kanceliarinės knygos lapų
		1947	92	
		1948	20	Iki balandžio 4 d.
2.	Telšių vyskupijos Papilės parapijos mirusiųjų knyga. 1948–1957 m. Nr. 4			<i>Speciali knyga</i>
		1948	76	Iki balandžio 14 d.
		1949	48	
		1950	53	
		1951	47	
		1952	64	
		1953	53	
		1954	39	
		1955	54	
		1956	45	
		1957	33	
3.	Papilės parapijos mirusiųjų knyga. 1958–1968 m. Nr. 10			<i>Kanceliarinė knyga</i>
		1958	49	
		1959	49	
		1960	54	
		1961	48	
		1962	47	
		1963	27	
		1964	27	
		1965	29	
		1966	29	
		1967	28	
		1968	30	Iki lapkričio 20 d. Lapai išplyšę, palaidi
4.	Papilės parapijos mirusiųjų knyga. 1970–1975 m. Nr. 19			<i>Suplyšusi, neįrišta</i>
		1970	42	
		1971	39	
		1972	43	
		1973	38	
		1974	30	
		1975	21	
5.	Papilės parapijos laidotuvių knyga. 1976–1980 m. Nr. 8			<i>Kasos knyga</i>

(tęsinys)

Eil. Nr.	Knygos pavadinimas ir numeris	Metai	Įrašų skaičius	Pastabos
		1976	60	
		1977	52	Ne visi įrašai
		1978	46	
		1979	58	
		1980	63	
6.	Papilės parapijos laidotuvių knyga. 1981–1986 m. Nr. 12			<i>Kanceliarinė knyga</i>
		1981	55	Įrašuose nenurodyta data ir kiti duomenys
		1982	58	
		1983	58	
		1984	88	
		1985	84	
		1986	30	Iki liepos 21 d. Rašyta ir ant knygos viršelių <i>Kasos knyga</i>
7.	Papilės parapijos laidotuvių knyga. 1986–1995 m. Nr. 21			
		1986	22	Nuo rugpjūčio 26 d. Įrašuose nenurodyta data ir kiti duomenys
		1987	68	
		1988	31	
		1989	52	
		1990	47	
		1991	6	
		1992	30	
		1993	26	
		1994	35	
8.	Papilės parapijos laidotuvių knyga. 1986 m. – (Ir Šiaudinės parapijos)			<i>Speciali knyga</i>
		1996	56	
		1997	50	
		1998	58	
		1999	47	
		2000	45	
		2001	37	

Šiaudinės parapijos metrikų knygos

Eil. Nr.	Knygos pavadinimas ir numeris	Metai	Įrašų skaičius	Pastabos
1.	Šiaudinės parapijos krikštų knyga. 1916–1919 m. Nr. 1			<i>Speciali knyga vokiečių k.</i>
		1916	8	Tik spalio mėn.
		1917	34	
		1918	41	
		1919	22	Iki spalio mėn. <i>Palaidi lapai</i>
2.	Šiaudinės parapijos krikštas. 1943 m. Nr. 3			
		1943	20	Iki gegužės 13 d. <i>Speciali knyga</i>
3.	Šiaudinės parapijos jungtvių knyga. 1921–1926 m. Nr. 4			
		1921	2	
		1922	4	
		1923	4	
		1924	2	
		1925	1	
		1926	1	

(tęsinys)

Eil. Nr.	Knygos pavadinimas ir numeris	Metai	Įrašų skaičius	Pastabos
4.	Senosios Šiaudinės parapijos jungtųjų knyga. 1944–1959 m. Nr. 12	1944		<i>Segtuvas. Palaidi lapai</i>
		1956		Palaidi lapai su duomenimis apie norinčius susituokti
		1957	8	Sąsiuvinis
		1958	1	“
5.	Šiaudinės parapijos jungtųjų dokumentai 1959–1960 m.			<i>Palaidi lapai</i>
6.	Šiaudinės parapijos krikštų ir jungtųjų knyga. 1976–1988 m. Nr. 2			<i>Kanceliarinė knyga</i>
		1976	3	
		1977	1	
		1978	2	
		1979	1	
		1981	2	
		1982	1	
		1983	2	
		1984	4	
		1985	3	
		1986	2	
		1989	1	
7.	Šiaudinės parapijos mirusiųjų knyga. 1943 m.			<i>Palaidi lapai</i>
		1943	23	Iki birželio 22 d.
8.	Šiaudinės parapijos laidotuvių knyga. 1976–1988 m. Nr. 3			<i>Kanceliarinė knyga</i>
		1976	13	
		1977	15	
		1978	11	
		1979	14	
		1980	19	
		1981	11	
		1982	17	
		1983	13	
		1984	19	
		1985	8	
		1986	10	
		1987	9	
		1988	9	

1 lentelė

Papilės parapijos mirusiųjų 1895–1899 m. amžius

Metai	Mirė iš viso	Amžius (metais)											Duomenys iš LVIA
		iki 1	1–5	6–15	16–25	26–40	41–60	61–70	71–80	81–90	91–100	Daugiau negu 100	
1895	157	46	44	7	5	7	21	11	6	10	-	-	f. 669, ap. 8, b. 95, l. 131–147
1896	132	53	21	5	5	9	14	14	5	6	-	-	l. 669, ap. 8, b. 108, l. 122–137

(tęsinys)

Metai	Mirė iš viso	Amžius (metais)											Duomenys iš LVIA
		Iki 1	1-5	6-15	16-25	26-40	41-60	61-70	71-80	81-90	91-100	Daugiau negu 100	
1897	144	31	30	19	8	10	11	12	13	10	-	-	f. 669, ap. 8, b. 111, l. 142-157
1898	147	34	35	15	5	9	16	17	10	5	-	1	f. 699, ap. 8, b. 114, l. 152-167
1899	132	42	14	5	3	10	16	12	14	13	3	-	f. 669, ap. 8, b. 117, l. 122-141
Per 5 metus	712	206	144	51	26	45	78	66	48	44	3	1	
%		28,9	20,2	7,1	3,6	6,3	10,9	9,2	6,7	6,1	0,4	0,1	

2 lentelė

Papilės parapijos mirusiųjų 1895-1899 m. skaičius mėnesiais*

Mėnuo	Metai							Iš viso	%
	1895	1896	1897	1898	1899				
Sausis	18	13	18	29	20	98	13,7		
Vasaris	11	14	16	34	17	92	22,9		
Kovas	18	5	10	14	19	66	9,2		
Balandis	11	15	14	4	3	47	6,6		
Gegužė	13	11	8	13	9	54	7,5		
Birželis	19	10	7	7	8	51	7,6		
Liepa	12	21	14	3	15	65	9,1		
Rugpjūtis	16	6	7	3	13	45	6,3		
Rugsėjis	15	5	20	9	9	58	8,1		
Spalis	7	12	-	6	5	30	4,2		
Lapkritis	8	7	20	11	6	52	7,5		
Gruodis	9	13	10	14	8	54	7,5		

3 lentelė

Papilės parapijos mirusiųjų 1945-1949 m. amžius*

Metai	Mirė iš viso	Amžius (metais)										
		Iki 1	1-5	6-15	16-25	26-40	41-60	61-70	71-80	81-90	91-100	Daugiau negu 100
1945	127	8	8	12	10	10	19	15	22	21	1	1
1946	85	12	10	4	3	6	13	14	17	6	-	-
1947	93	7	4	4	5	11	19	21	12	9	1	-
1948	75	11	4	2	3	6	12	12	17	5	2	1
1949	47	5	1	1	3	3	8	10	9	3	3	1
	427	43	27	23	24	36	71	72	77	44	7	3
		10,0	6,3	5,3	5,6	8,4	16,6	16,8	18,0	10,3	1,6	0,7

* Duomenys paimti iš PBA saugomų dokumentų.

4 lentelė

Papilės parapijos mirusiųjų 1945–1949 m. skaičius mėnesiais

Mėnuo	Metai						
	1945	1946	1947	1948	1949	Iš viso	%
Sausis	14	9	6	4	8	41	9,6
Vasaris	9	77	8	7	6	37	8,6
Kovas	14	9	12	8	4	47	11,0
Balandis	9	3	3	5	3	23	5,3
Gegužė	10	8	9	4	4	35	8,1
Birželis	11	4	14	8	2	39	9,1
Liepa	17	7	4	4	3	35	8,1
Rugpjūtis	5	5	11	6	1	28	6,5
Rugsėjis	9	8	7	7	4	35	8,1
Spalis	13	12	6	4	5	40	9,3
Lapkritis	4	9	6	3	2	24	5,6
Gruodis	12	4	7	15	5	43	10,0

Mano vaikystės žemė ir mokykla

Atsiminimai

Antanas Raustys

Spaudai parengė Leopoldas Rozga

Antanas Raustys (1906 12 09 Užsienių k., Papilės vls.), ekonomistas, pedagogas. 1926 m. baigė Šiaulių gimnaziją, 1934 m. – studijas Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Teisų ir ekonomikos skyriuje. Dirbo Marijampolės, Kauno mokesčių inspekcijose, sovietų okupacinės valdžios atleistas, hitlerinės okupacijos metais vėl dirbo mokesčių inspekcijoje. Vengdamas persekiojimų, 1944 m. gruodį pasitraukė į Mažeikius, įsidarbino rajkoopsajungoje ir Mažeikių darbo jaunimo vidurinėje mokykloje. Ištremtų giminių šešėlis ir čia persekiojo. Atleistas Mažeikiuose, įsidarbino mokytoju Sedos vidurinėje mokykloje, buvo paskirtas tenykštės darbo jaunimo mokyklos direktoriumi. Vėliau dirbo Jonavos rajone, Kauno 13-osios vidurinės mokyklos mokymo dalies vedėju gamybiniam mokymui, iš čia 1960 m. išėjo į pensiją. Publikuojamus atsiminimus 1998 m. pateikė Akmenės rajono „Vienybės“ laikraščio redakcijai.

Antano Rausčio atsiminimai

Gimiau 1906 m. gruodžio 9 d. Papilės valsčiaus Užsienių kaime. Tiesą sakant, gimimo liudijime šio kaimo pavadinimas įrašytas per klaidą. Tėvų ūkis priklausė gretimam Draginių kaimui. Mano tėvai buvo ūkininkai, turėjo 21 ha žemės, tačiau dirbamos buvo tik 15 hektarų. Tėvukas mirė 1946 m., o 1949 m. vasarą mano 69 metų amžiaus motinėle ir du brolius (vienas jų buvo prieškarinės Lietuvos atsargos leitenantas) išvežė į Sibirą. Sugrįžti leido 1954 m. gruodžio pabaigoje, tačiau žemės ir kito turto negrąžino. Sugrįžę mano artimieji apsigyveno Telšiuosė.

Aš 1913 ir 1914 m. pavasarį mokiausi Papilės rusiškoje pradžios mokykloje. Lietuviškai tik kunigas dėstė tikybos pamokas. Prasidėjus karui ir vokiečiams oku-

pavus Lietuvą, Papilėje buvo įsteigta lietuviška pradžios mokykla, joje mokytojavo Pranas Šliauteris. Šioje mokykloje mokiausi dar vienerius metus.

1918 m. Šiauliuose, Vilniaus gatvėje, buvo atkurta gimnazija. Per vasarą pasimokęs, tą pat metų rudenį išlaikiau egzaminus ir įstojau į pirmąją gimnazijos klasę, o 1926 m. gimnaziją baigiau.

Tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų Papilė buvo gana judrus miestelis. Jame buvo „Atžalos“ kooperatyvas, prekiaavęs ne tik maisto produktais, bet ir ūkinėmis prekėmis – žibalu, trašomis, geležimi ir jos gaminiiais. 1937 m. kooperatyvas perėmė „Lietūkio“ įrengtus urmo sandėlius prie geležinkelio stoties. Juose buvo laikomos sėklos, trašos, linai, grūdai ir kitos prekės. Urmo sandėliai aptarnavo ne tik Papilės, bet ir palatvijo valsčius. Taip pat buvo malūnas ir elektros jėgainė. Malūno savininkė buvo B. Daujotienė, iš jos vėliau malūną įsigijo Amerikos lietuvis Jonas Mikučiauskas, sunkiai dirbęs anglių kasyklose. Tai buvo labai aukštas ir stambus žemaitis. 1940 m. rusai jį išvežė į Kareliją kanalo kasti. Ten žmogus ir mirė, palikdamas našlaitę dukrą. Malūną varė Ventos vanduo. Vasarą, nušlūgus vandeniui, būdavo užkuriamas lokomotyvas. Malūne buvo milo vėlykla, vilnų karšykla, audinių dažymo ir vilnų verpimo mašinos. Malūnas ir kiti jo įrengimai darbo nestokojo, nes aptarnavo ne tik miestelį, bet ir plačias jo apylinkes. Okupacijų metais malūno įranga buvo išgrobstyta, po karo dar veikė malūnas, tiekęs ir elektrą. Buvo ir garinė pieninė, įsikūrusi Vieškinių link vedančios gatvės dešinėje pusėje (rusų laikais toje vietoje buvo mokykla). Tarpukario metais pieninė buvo labai gerai įrengta. Antrojo pasaulinio karo metais ji sudegė. Be paminėtų įmonių, Papilėje tuo laiku dar buvo senelių prieglauda,

Lentpjūvė Kazimiero ir Antaninos Šležų sodyboje Papilėje (prie Ventos). 1938 m. Iš V. Pöllupii (Šležaitės) albumo

smulkaus kredito bankelis, žydų liaudies bankelis, pradžios mokykla, vidaus ligų gydytojas, akušerė (caro laikais miestelis gydytojo neturėjo, žmones gydė viešniškis, profesorių Biržiškų tėvas, Antanas Biržiška), dantų gydytojas, valstybinė biblioteka, vaistinė, paštas, girininkija, policijos nuovada, savanorių ugniagesių komanda, odų apdirbimo įmonėlė, katalikų bažnyčia, kelios privačios parduotuvės, restoranas-aludė, žydų maldos namai ir dar gal kai kas.

Antrojo pasaulinio karo metais beveik viskas buvo sunaikinta.

Prisimenu netoli stoties buvusį didelį mūrinį pastatą, žmonių vadintą *magazinu*, į kurį dar caro laikais ūkininkai turėdavo supilti tam tikrą kiekį javų. Ištikus nederliui arba pritrūkus sėklos, *magazinas* skolindavo, o rudenį reikėdavo paimtą kiekį gražinti. 1918 m. Lietuvos kariuomenė į tą *magaziną* buvo sukrovusi patrankų sviedinius. Kartą mūsų kareiviukams ten juos bekilnojančiam, vienas nukrito, sprogo, o nuo jo ėmė sproginėti kiti, taip visą *magaziną*, tiksliau, sandėlį ir išnešė į padanges. Labai žiauriai žuvo keli kareiviai.

Neramu Papilėje buvo 1905 m. Buvo pasakojama, kad miestelio ir aplinkinių kaimų gyventojai nušalinę rusų okupacinę valdžią, o viršaičiu išrinkę netolimo Žilių kaimo ūkininką Montvilą. Baudžiamasis rusų kariuomenės būrys jį areštavo ir išvežė į Jonišio kalėjimą. Žmogų paleido tik klebonui P. Jurskiui tarpininkaujant. Pasižymėjo ir Draginių kaimo ūkininkas Stulpinas, kuris neva sunaikinęs degtinės parduotuvę, vadintą monopolium. Niekas jo neįskundė, tad laimingai išsisuko. Tai buvęs labai kultūringas ir apsišvietęs ūkininkas, turėjęs ir S. Daukanto „Lietuvos istoriją“, ir M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystė“ bei kitų knygų. Jis turėjęs labai senas kankles, kuriomis ir sūnų buvo išmokęs gražiai skambinti. Tačiau gaisras sunaikinęs ir sodybą, ir kankles.

Dar rusų carų valdymo metais už bažnyčios, Viešnių link, susirinkdavom pas bobutę būrys vaikų mokyti poterių ir katekizmo. Vieną gražią vasaros dieną mums taip bepoteriaujant, staiga pasirodė žandaras su ilgu kardu ir mus išvaikė. Netrukus, slampinėdami po miestelį, išvydome mūsų bobutę, žandarų vedamą. Eidama ji kruтино lūpas, matyt, meldėsi. Vėliau ją paleido, bet mes pas ją rinktis jau nebegalėjome.

Pirmojo pasaulinio karo metais bažnyčios rytinis šonas buvo apgriautas, bet parapijos gyventojai skylę greitai užtaisė. Virš didžiųjų bažnyčios durų sienoje ilgai laikėsi įstrigęs plonas patrankos sviedinys. Vėliau nežinia kas jį ištraukė.

Vieną 1915 m. vasaros dieną buvau miestelyje ir pastebėjau, kad prie bažnyčios durų stovi du vokiečiai ir žiūri aukštyn. Netrukus pasigirdo žvangtelėjimas. Tai iš bokšto nukrito didelis varpas, pusė jo įsmego į žemę. Vokiečiai rinko metalą šoviniams. Jau Nepriklausomybės metais iš Amerikos grįžęs vienas kraštietis nupirko bažnyčiai kitą varpą.

Antrojo pasaulinio karo metais buvo nugriauti abu bažnyčios bokštai. Prieš karą piliakalnyje, kapinėse, buvo dar gerai išsilaikiusi koplyčia, kurioje kartais laikydavo pamaldas. Vėliau ji sudegė, spėjama, kad buvo tyčia padegta.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą kultūrinis gyvenimas Papilėje buvo ypač gyvas. 1907 m. čia įvyko pirmasis lietuviškas vaidinimas; papilėniškiai kartu su Šiaudinės inteligentais suvaidino „Valsčiaus sūdą“ ir „Jaunimėlių“. Kitą kartą buvo vaidinamas Vaižganto „Nepadėjus nér ko rasti“. Šiame spektaklyje vaidino ir būsimasis dvasininkas bei politikas M. Krupavičius.

Papilė yra patogioje vietoje, čia susikerta keletas reikšmingų kelių, tad ir Pirmojo, ir Antrojo pasaulinių karų metu čia vyko aršios rusų ir vokiečių kautynės. Ypač skaudūs Antrojo pasaulinio karo pėdsakai. Dar pirmosios sovietų okupacijos metu į Vokietiją iš Papilės repatriavo 10 šeimų, karo pradžioje buvo nužudyti 7 vyrai. Biliūniškių kaimo seniūną, mano pusbrolių V. Poškų, nušovė einantį į Papilę. Žmonės kalbėjo, kad ir žudikas žinomas.

Jau sakiau, kad pirmieji mano žingsniai į mokslą buvo dar rusiškoje mokykloje. Vienoje Papilės gatvėje, nuo bažnyčios Viekšnių link, dešinėje pusėje stovėjo medžias apaugęs didelis medinis mokyklos pastatas. 1913 m. amžinąjį atilsį tėvukas atvedė mane į šią mokyklą, kurioje mokytoju buvo rusas – aukštas, stambus, didele barzda vyras. Tėvukas rusiškai nemokėjo, bet mokytojas suprato: jei atvedė vaiką, vadinasi, mokytis. Pasodino mane į pirmąjį suolą. Mokinių daug, klasė erdvi ir šviesi, tik visos pamokos rusiškai. Per pamokas net tarp savęs lietuviškai kalbėtis griežtai draudė. Kartą atsigrįžęs paklausiau draugą kažko lietuviškai – „atsakė“ mano ausys. Tik per tikybos pamokas pats klebonas šnekėdavo ir mūsų klausinėdavo lietuviškai.

Baigiantis 1914 metų vasarai, kilo karas. Iš Papilės išbėgo visi rusai, nutrūko ir mūsų mokslai. Galop mokykla sudegė.

Tais liūdnamis metais vieną vasaros dieną tolokai nuo namų ganiau bandą. Netikėtai vidury dienos ėmė temti, paukšteliai sunerimę pradėjo čirškėti, karvės – blaškytis ir baupti. Netrukus beveik visiškai sutemo. Nežinodamas to gamtos reiškinių priežasties, labai išsigandau. Bet netrukus vėl pasirodė šviesus saulės kraštelis, palengva vėl viskas nušvito, nusiramino galvijai ir paukščiai. Žmonės kalbėjo, kad tasai saulės užtemimas išpranašavo pasaulinį karą.

Atėjo 1915 metai. Papilėje, kaip ir visoje Lietuvoje, įsitvirtino vokiečių valdžia. Valsčiaus valdžia, apskrities įgaliotinis ir žandaras apsigyveno kunigo altaristo namuose, Kruopių gatvėje, prie pat geležinkelio pervažos. Čia rinkdavosi seniūnai išklaudyti per vertėją duodamų įsakymų. Valsčiaus pastatas centrinėje gatvėje, netoli dabartinės mokyklos ir toliau nuo gatvės, buvo vieno aukšto, medinis, ilgas, tad jame sutilpo ir valsčiaus valdyba, sekretoriaus butas, mokykla ir mokytojo butas. Atvestas į šį pastatą, patekau jau į grynai lietuvišką mokyklą, į jauno, berods devyniolikmečio, mokytojo Prano Šliauterio globą. Tai buvo aukštokas ir dailus vyras. Pamokos vyko gražiai, lietuviškai, bet būdavo viena vokiečių pamoka. Tai pamokai turėjome specialią knygą „Meine Fiebel“ (Mano elementorius). Rašėme gotiškėmis raidėmis; lotyniškėmis rašyti pradėjome tik man jau mokantis Šiaulių gimnazijoje.

Vieną pavasario dieną į klasę įėjo vokiečiai ir mūsų mokytoją išsivedė laukan. Po valandėlės mokytojas grįžo ir tarė: „*Vaikai, vokiečiai per Ventą pastatė naują tiltą ir liepė mums ateiti į jo atidarymą*“. Nutraukę pamokas, visi nuėjome. Ten jau stovėjo būrys žmonių. Mums sustojus, prie mokytojo priėjo vokiečiai ir kažką jam pasakė. Mokytojas persakė: „*Šitas kariškis tuojau kalbės, po jo kalbos, man davus ženklą, turime tris kartus susukti „Ura!*“ Taip sutartinai ir padarėme. Abiejose tilto pusėse, ties viduriu, ant aukštai iškeltų lentų prikaldė medinius skritulius su užrašais, kad tai esąs Prano Juozapo tiltas. Užrašai buvo tol, kol išsikraustė vokiečiai.

Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, dar kurį laiką mokėmės valsčiaus namuose. Valstybei sustiprėjus, mokytojo pastangomis buvo pastatyta šešių kompleksų mokykla, kurios vedėju toliau dirbo Pranas Šliauteris. Jis buvo ne tik geras mo-

kytojas, bet ir aktyvus visuomenės veikėjas, padėjo suorganizuoti „Atžalos“ kooperatyvą, buvo jo pirmininku, suorganizavo šaulių būrį ir taip pat jam vadovavo. Regis, jis rūpinosi ir sporto reikalais. Miestelyje buvo labai stipri futbolo komanda, ne kartą esu matęs mokytoją P. Šliauterį važiuojantį sunkvežimiu su sportininkais.

Po Papilės vidurinės mokyklos 50-mečio iškilmių gavau laikraštį su jų aprašymu. Buvo paminėtas ir mokytojas P. Šliauteris. 1940 m. jį suėmė prieš rugsėjo 8-ąją, kuri buvo švenčiama kaip lietuvių tautos šventė – Vytauto Didžiojo karūnavimo diena. Mokytojas buvo išvežtas į Kauno IX fortą. Papilės mokytojai man rašė, kad Alfonsas Vingras nuvykęs į Kauną ir gavęs leidimą pasimatyti su P. Šliauteriu. Mokytojas tuomet jam įdavęs parvežti žmonai laikrodį bei vestuvinį žiedą ir paprašęs pasakyti, kad augintų ir rūpintųsi vaikais, o jis savo likimo nežinąs. Iš bolševikinės tremties – iš Archangelsko srities lagerių – mokytojas nebegrižo.

Kilniausio poelgio nominantai (2004–2005 metais)

Antanas Vaičius

Kandidatą 2004 m. kilniausio poelgio nominacijai Papilės seniūnijos rėmimo fondo valdybai pasiūlė Kálniškių kaimo bendruomenė, nusprendusi, kad aktyvi bendruomenės narė Regina Jutkienė nusipelnė būti nominuota už širdies šilumą, nuoširdumą, atjautą ir paramą artimųjų neturinčiam arba jų užmirštam žmogui. Regina Jutkienė – paprasta kaimo moteris, turinti nepaprastai gerą širdį.

R. Jutkienės senelių ir tėvų namai – Kalniškių kaime. Čia ji gimė, užaugo, lankė pradinę mokyklą. Vidurinę mokyklą baigė Ventojė. Savo darbinę veiklą pradėjo Kalniškių kultūros namuose. Ištekėjusi persikėlė gyventi į Veňtą, dirbo Ventos stambinių medžiagų kombinate.

Senelių ir tėvo ligos Reginal su šeima sugražino į tėviškę. Reikėjo padėti mamai slaugyti ligos prispaustus artimuosius, talkinti ūkio darbuose. Čia užaugo vaikai – dukra ir sūnus, kuriais moteris didžiuojasi. Regina daugelį metų prižiūri Papilės žemės ūkio bendrovės arklius, namuose laiko gyvulių, augina daržus, slaugo ligotą mamą. Bet, žinoma, ne už tai Reginal yra dėkinga kaimo bendruomenė. Visą gerumą ir laiką, kuris lieka nuo artimųjų priežiūros ir savų darbų, o kartais ir juos palikusi, Regina dalija vienišiams kaimo žmonėms ir bendruomeninei veiklai. Regina nesupranta, kaip gali būti koks atlygis ar įvertinimas už tai, kad slaugai kaimynus, atneši jiems maisto, vaistų, iškviesti gydytoją ar pas jį nuveži, nugabeni pataisyti kokį buitines rakandą. Tai taip paprasta, kasdieniška, žmogiška, kad kitaip ir būti negali. Juk namuose yra mašina, kurią pati ir vairuoti moka. Nuo jaunystės ji pripratusi prie senų žmonių, moka su jais bendrauti ir jais pasirūpinti. O ir kaimo senoliai, bėdai ištikus, nedvejoja, ką šauktis pagalbon. Regina padeda kaimynui ir šventę suorganizuoti, ir mirusįjį Anapilin palydėti. Savo poelgių Regina jokiais nuopelnais nelaiko ir visai atsisakinėja nuo bendruomenės, jos manymu, per didelio pripažinimo.

Regina aktyvi kaimo bendruomenės valdybos narė. Jai svarbūs visi kaimo reikalai. Valdyba dėliaugiasi tvarkinga Kalniškių gyvenvieta, rūpinasi, kad kaimo žmo-

nės turėtų patrauklią vietą poilsiui prie Ventos upės, organizuoja įvairias šventes kaimo žmonėms.

Savo likimu, kuris, anot jos, ne visada priklauso nuo paties žmogaus, Regina Jutkienė laiko tokį gyvenimą, kokį gyvena: tarp gimtojo kaimo žmonių. Jai taip lengviau, nes tai niekada jai nebuvo našta.

Janina Strigūnienė – Papilės seniūnijos pagyvenusių žmonių klubo „Atgaiva“ pirmininkė – tapo 2005 m. kilniausio poelgio nominante. Jai ši pripažinimą suteikti pasiūlė klubo nariai, kuriems Janina vadovauja trečius metus (perėmusi šį darbą iš klubo steigėjos Danutės Veisiejės).

Antraisiais namais Janinai Strigūnienei yra tapęs kambarelis Papilės kultūros ir laisvalaikio centre, kur renkasi klubo nariai. Čia jie kartą per savaitę susirenka pabendrauti, pasiguosti, pasidalyti savo džiaugsmiais ir vargais. Čia gimsta visi klubo veiklos planai, sumanymai, čia nutariama, kur išvykti, su kuo susitikti, kaip atšvęsti kokią šventę, čia sužinoma apie klubo narius užklupusius nelaimės. Janina rūpinasi, kad garbaus amžiaus klubo nariai nesijaustų vieniši. Klubas yra subūręs folkloro ir moterų ansamblius, kurie koncertuoja ne tik seniūnijos gyventojams, bet nuvyksta ir pas bendraminčius į kaimyninius rajonus. Pakeliauja ir po Lietuvą, yra aplankę nemažai ir gan tolimų vietų. Su ašaromis senoliai prisimena klubo surengiamas gimtadienių šventes. Kai kurie iš jų visą gyvenimą nebuvo taip pagerbti. Įsimintinas jų renginys „Prisiminkime jaunystę“, kuris vyksta tradiciškai per Žolinę. Nėra ir negali būti didesnio džiaugsmo ir palaimos, kai jauti, kad nesi pamirštas.

Janina puikiai tvarko klubo veiklą, nes visą gyvenimą dirbo su žmonėmis. Klubo aktyvas pasiskirstęs konkrečiais darbais – vieni atsakingi už finansus, kiti rūpinasi socialiniais reikalais, dar kiti rašo klubo metraščių.

Daug dar idėjų turi Janina, siekdama praskaidrinti žmogaus gyvenimą, belaukiant saulėlydžio. Klubas dalyvauja įvairiuose projektuose ir kartais gauna lėšų. Dažnai klubą paremia ir Janinos sūnus verslininkas Rimvydas Strigūnas, kuriam už paramą fondui kilniausio poelgio nominacija suteikta 2000 metais.

Janina džiaugiasi, galėdama būti žmonių būryje ir dirbti visų labui, nes tada nelieka laiko jokių ligų prasimanyti, baimintis dėl vienišos senatvės.

*Regina Jutkienė.
2004 m.*

L. Rozgos nuotr.

*Janina Strigūnienė.
2005 m.*

L. Rozgos nuotr.

Simonas Daukantas – lietuvių tautinio ir dorovinio identiteto puoselėtojas*

Jonas Balčius

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Kiekviena tauta pasaulio istorijoje pasireiškia ir išlieka tiek, kiek ji yra davusi jo kultūrai ir pažangai. Savo ruožtu – kiekviena tos ar kitos tautos istorinė asmenybė visada reiškia lygiai tiek, kiek ji atsimenama nuolatinėje tautos dabartyje, t. y. „čia“ ir „dabar“, nes, išskyrus šį amžinąjį „dabar“, žmonija nieko niekada daugiau ir nėra turėjusi – tik praeitį ir ateitį, t. y. tik nuolat josios atmintyje besikeičiančius vaizdinius, įsitikinimus, nuomones ir įvykius, kuriuos visada – ir neišvengiamai – nešiojasi savo kultūrinėje atmintyje, žengdama į tą nuolat tampantį „šiandien“ rytojų.

Simonas Daukantas – ir kaip istorikas, ir kaip teisininkas, ir kaip literatas – visa tai labai gerai suprato. Galbūt kaip tik todėl jis pėsčias iš savo varganos sodybos iškeliavo į Vilnių, į kažkada buvusios didžios valstybės didžią istorinę sostinę „pasisemti mokslų“ – pagilinti, nušvitrinti savo tautinę savimonę, pasidaryti ne tik žemaičiu, bet ir lietuviu – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinės atminties sergėtoju.

Taip šis kuklaus žemaičio iš Papilės istorinis kultūrinis žygdarbis mums atrodo šiandien. Kitaip visa tai atrodė S. Daukanto laikais, epochoje, kai buvusi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės titulinė tauta ne tik josios politinių pavergėjų, bet ir šios kažkada nepaprastai galingos valstybės mokslo vyrų, intelektualų, poetų jau buvo laikoma mirčiai pasirususia, mirties patale gulinčia tauta, kuri, anot A. Mickevičiaus, turinti atgimti poezijoje, kadangi jai lemta pasitraukti iš realaus gyvenimo...

Žemaitiškai atkakli, valstietiška S. Daukanto prigimtis su tokia garsaus XIX a. lenkų poeto ištara dėl lietuvių tautos niekaip negalėjo sutikti. Optimistiškų vilčių, žinoma, buvo nedaug, bet vis dėlto vertėjo pabandyti...

Ir S. Daukantas pabandė. Suprantama, tada jis dar negalėjo žinoti (ir nežinojo), kad jo gyvenamojo meto lietuviai ir žemaičiai jau nebebuvo ta laisvę mylinti tauta, kokia ji buvo iki Krėvos unijos 1385 m. (Jogailos su Jadvyga vedybų), ir netgi tokia, kokia ji buvo iki 1795 m. – trečiojo Žečpospolitos padalijimo, nors jau tada vadinamoji Žečpospolita – politinių, moralinių ir luominių prieštaravimų draskoma „bajorų respublika“ – Rusijos imperijai pasidavė be mūšio, be mažiausio pasipriešinimo. Vėliau ši praktika lietuvių buvo pakartota 1940 m. Šiandien tikriausiai niekam nekyla abejonių, jog analogiškas scenarijus, susiklosčius panašioms aplinkybėms, gali pasikartoti ir dar kartą, kadangi vargu ar valstybė, turinti 12 tūkstančių kareivių (iš jų – 7 tūkstančiai karininkų), gali būti laikoma bent kiek rimtesne karine jėga.

Tai reiškia, jog jau S. Daukanto laikais lenkų vykdyta lietuvių politinio, dorovinio, kultūrinio, religinio ir etninio žeminimo politika, trukusi keletą šimtmečių, o vėliau – ir negailestinga Rusijos imperijos okupacija, grindžiama brutaliausia lietuvių nutautinimo strategija ir taktika, jau buvo įpusėjęs savo juodą *vergo* ugdymo darbą etninėje dorovinėje lietuvių savimonėje. Tiesa, šiam procesui vi-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2006 09 27.

siškai užbaigti ateityje dar trūko XX a. lietuvių tautos patirtų baisumų – dviejų pačių žiauriausių karų bei okupacijų!

Taip lietuviai, tragiškosios savo istorijos spaudžiami, tapo „laisvės svajotojų tauta“, kuri šią savo laisvę ir politinę nepriklausomybę ištengia mylėti jau tikrai kaip viziją, kaip galimybę, o jai tapus istorine ir socialine realybe – kaip *naštą*, kuria kuo skubiausiai siekiama nusikratyti. Visa tai tapo ypač akivaizdu, kai Lietuva 1990 m. dar kartą atgavo savo politinę nepriklausomybę ir kai iš karto prasidėjo didysis „sodybų tuštėjimo metas“ – tautos išsivaikščiojimas po svetimus kraštus. Suprantama, amoralus, korumpuotas vadinamasis krašto politinis elitas per pastaruosius 15 nepriklausomybės metų padarė tai, ko nesugebėjo pasiekti nė vienas iš karų, okupacijų, epidemijų ar genocidų. Juk šiandien Lietuvoje vienam gimusiajam tenka tikrai ne mažiau kaip 4–5 mirusieji; o kur dar dešimtys tūkstančių alkoholikų ir narkomanų, 450–500 tūkstančių emigravusiųjų, 600 tūkstančių pensininkų! Sujunkime visa tai ir turėsime labai konkrečią Lietuvos ateities panoramą. Pastarąją mintį anoniminių sociologinių apklausų metu pabrėžia ir Lietuvos moksleiviai bei studentai, akcentuodami, jog jie, matydami visą šį „cirka“ – politinės ir administracinės krašto biurokratijos siautėjimą, amoralumą ir nebaudžiamumą – tiesiog negali patikėti, kad kada nors bus kitaip, t. y. kad jie dar pamatys pasikeitimus į gera. Jie nenusiteikę ir nenori viso šio „politinio cirko“ stebėjimui aukoti savo gyvenimą, todėl yra pasirengę emigruoti.

Visa tai rodo, kad moralinis krašto politinio elito sugedimas jau yra pasiekęs tokį mastą, jog iš Lietuvos bėgama taip, kaip bėgama iš epidemijos apimtos teritorijos.

Šių faktų akivaizdoje dorovinis S. Daukanto žygdarbis iš tikrųjų atrodo gana utopiškas; toks jis iš tikrųjų ir yra – kaip ir visa jo rašytoji Lietuvos istorija. Pagrindinė, dar iš antikos laikų paveldėta sentencija, teigianti, jog „*historiam nescire hoc est semper puerum esse*“, S. Daukanto Lietuvos istorijos veikaluose performuluota taip: tauta, nežinanti savo istorijos, pasmerkta išnykti. Kaip tik dėl to titaniškos S. Daukanto pastangos gražinti jai istorinę atmintį ir turėtų būti vertinamos pirmiausia kaip dorovinės. Šia prasme didysis mūsų tautos istorikas laikytinas ne vien tik tautos istorijos, bet ir jos dorovės mokytoju – dorovinio lietuvių identiteto kūrėju bei puoselėtoju.

Kas sudaro lietuvių tautinio ir dorovinio identiteto pamatą? Atsakymas į šį klausimą būtų toks: meilė gamtai, laisvei ir tėvynei. Tai, anot S. Daukanto, sudaro ir lietuvių dvasinio, dorovinio ir tautinio pasaulio pamatinių vertybių didžiąją triadą. Pamatinių dėl to, jog būtent šios trys, kiekvienam iš mūsų būtinos dvasinio, dorovinio tobulėjimo realijos – gamta, tėvynė ir laisvė – kaip tik ir sudaro, lemia bei formuoja tai, ką šiame straipsnyje jau esame įvardiję kaip tautinį ir dorovinį lietuvių charakterį, identitetą. Be gamtos nėra žemės, vadinasi, nėra ir tos aplinkos, kuri nuo pat pirmųjų gyvenimo akimirų formuoja visą tolimesnį dvasinį bei dorovinį tautos stuburą – santykius su aplinka, su savo artimu, ūkinį bei emocinį diapazoną ir t. t.

S. Daukantas *lietuviškąją* gamtinę aplinką suvokė ir traktavo kaip esminę lietuvių tautinio bei dorovinio charakterio ypatybę, sąlygojančią jo būdo kietumą, tvirtumą, nepalenkiamumą, pirmapradei gamtai ir senovės lietuviui būdingą ir būtiną laisvės bei nepriklausomybės pojūčio, reikalingumą. Tai ypač matyti iš jo veikale „Būdas lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ pateikiamo pirmaprados lietuviškos girios aprašymo:

„Kas aprašys kalnėnų ir žemaičių senovės girias, – pradeda S. Daukantas, – kokias anie, atsidanginę į tą kraštą, rado, kurios be jokių tarpkrūmių vienu lieknu it jūra niūksojo; nesgi šios dienos ir pievų vietoje angis girios trakšojo, o tarp jų jau versmėtos kirbos burgėjo, jau ežerai tyvuliavo. Neišžengiami pušynai, egllynai, ažuolynai nuo amžių amžiais suaugę niūksojo ir visi viena giria buvo, upėmis tiktai ir upeliais išvagota, nes ir tos pačios upės ir upeliai perkaršusiais medžiais užvirtę, kuriuos pavasario ar rudens tvanai tevokė, o jei kurių tenai smarkūs srautai nestengė pakušinti, tie, mirkdami vandeny, į plieną pavirtę, jau apdumiami smiltimis, jau nudumiami nuo amžių amžių žlugsojo it akmenys, kurių žilą karšatį dar apyniai, alksnių ir karklų šakose vydamiesi, pavandeniais išsisvarstę, savo spurganotais vainikais klėstė; visas kraštas viena giria niūksojo, į kurios tankmę ne vien gyvis, bet ir žmogus negalėjo įlįsti“¹.

Simono Daukanto memorialinio muziejaus kiemelis – jauki ir dvasinga vieta susikaupti, klausytis muzikos ir poezijos. Lakštingalų slėnio prie Ventos atidarymo šventė. 2006 m. gegužės 19 d. A. Janavičiaus nuotr.

Akivaizdu, jog gyvenimas tokiose giriose ir tarpgiriuose lėmė ir sąlygojo ypatingą lietuvių, žemaičių ir aukštaičių charakterį, ūkinės veiklos pobūdį ir turinį. Dėl tos pačios priežasties amžinųjų mūsų priešų – kryžiuočių, kalavijuočių, gudų, rusų, lenkų ir totorių – pastangos pavergti šio krašto gyventojus buvusios pasmerkotos žlugti. Šia prasme gamtos didybė – jos savaimingumas, atšiaurumas, neprieinamumas – S. Daukanto pasakojime įgauna filosofinių-etinių ir estetinių implikacijų pobūdį bei prasmę. Kaip mirtis gyvybę, taip nelaisvė ir vergovė sunaikinanti pačią laisvės dvasią, o žmogų, ją praradusį, paverčianti apgailėtinu vergu, baudžiauninku, darbinu gyvuliu. Taip lietuviams,

¹ Daukantas S. *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1955, p. 423.

anot S. Daukanto, ir atsitikę, bet ne dėl jų būdo netvarumo, o dėl juos valdžiu-sių kunigaikščių ir didikų savanaudiškumo, iškreipto valdžios, garbės ir didystės supratimo...

S. Daukantas, kaip mokslininkas istorikas, švietėjas ir savo krašto patriotas, supranta, jog amžinai pasilikti šioje pirmapradžių girių apsuptyje bei prieglaudoje Lietuva kaip valstybė ir lietuviai kaip tauta negalėjo. Tai rodo ir tas faktas, jog būtent kitos tautos čia taip pat danginasi, tikėdamos atrasti savo tolimesniai augimui, didėjimui ir stiprėjimui reikalingų žemės plotų bei naudmenų. Senovės lietuvių gyvenime ši žmogaus ir gamtos simbiozė pasireiškusi ne tik abipuse nauda, bet ir santarve.

„Regėdami senieji tokią naudą iš tų girių, didžiai jas gerbė ir augino, žalius medžius laikė, o pasausės tiktai namų medžiagai ir padarynei kirto, o sankirtomis ir sausšakėmis namuose šildės, ir taip, juo naudingesnis medis žmogaus gyvenimui buvo, juo didžiau jį saugojo, nes ne vien tūlus medžius, bet ir cielas girias taupė, už šventas turėjo, iš kurių be žinios girių kunigo niekas ne vien žalio išlaužti negalėjo, negut, galą daromas, kaip šventoj vietoj globos sau veizėjo. Ažuolus ir ažuolynus pervis didžiai gerbė, kurių malka pagal jų nuomonę reikėjo šventą ugnį tuo įtimpos ant dievo garbės kūrinti iki pabangos šio pasaulio, todėl ažuolus kirsti, kaip šventus medžius, patys kunigai šventais kirviais tegalėjo“².

Simono Daukanto 213-osioms gimimo metinėms ir jo memorialinio muziejaus 20-mečiui skirto renginio dalyviai prie S. Daukanto kapo. 2006 m. spalio 28 d. V. Girininkienės nuotr.

Prievartinis Lietuvos apkrikštijimas, lygiai kaip ir su tuo susijusi kasdienio gyvenimo praktika, tapusi būtinai privaloma filosofine pasaulėžiūrine dimensija – krikščioniškąja gamtos ir Dievo samprata, ilgainiui keitė ir lietuvių „būdą“, sekuliarizuodama, nudievindama gamtą, kultūrą, papročius, t. y. transformuodama ją iš *sacrum* į *profanum*.

Suprasdamas ir tai, jog be gamtos sekuliarizacijos, kurią ideologiškai ir pasaulėžiūriškai galėjo įtvirtinti tiktai krikščionybė, S. Daukantas „Darbų“ pratarmėje pagrįstai primena ir tas skriaudas, kurias Lietuvai ir lietuviams ji yra padarusi.

„Ne vienas skaitytojas, – konstatuoja autorius – skaitydamas mano raštus rūgso, jog aš anuose lietuvius ir žemaičius daugioj vietoj giriu, o darbus ir kares krikščionių peikiu, kaip neteisingai daromus. Bet jeigu rymonys ir graikai, noris pagonys, taip šiandien yra

² Ten pat, p. 428.

garbinami nuo visų krikščionių už savo dorybę ir kantrybę, dėl ko gi žemaitis ar lietuvė negali būti giriamas, jei kantriai gynė savo namus ir liuosybę nuo neprietelių, mylėjo dorybę, o nepakentė nedorybės. Aš tam nekaltas, jei krikščionys tų amžių buvo užmiršę tą prisakymą viešpaties išganytojo: „Mylėk savo artimą kaip pats save“³.

S. Daukantas puikiai supranta, kad tauta be valstybės – tauta be ateities. Tačiau sąlygų Lietuvos valstybingumui atgauti, ypač po 1863 m. sukilimo, nebuvo jokių. Negana to, posukiliminiu laikotarpiu caro administracija Lietuvoje griebėsi dar ir visų įmanomų kultūrinių represijų: lietuvių kultūros persekiojimas ir naikinimas savo apogėjų pasiekė caro administracijai uždarius Vilniaus universitetą ir uždraudus lotyniškoms raidėms lietuvišką spaudą. Bet visa tai įvyko pačioje S. Daukanto gyvenimo pabaigoje. Tačiau tarsi nujausdamas visa tai, kas dar tik turėjo atsitikti, istorikas jau nuo pat pirmųjų savo publikacijų nesiliauja šlovinės, populiarinės tuos laikus, kai Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo savo galios viršūnėje. Šia Lietuvos valstybės ir valstybingumo idealizacija S. Daukantas norėjo ir siekė tik vieno: *doroviškai* ir *politiškai* priešpriešinti laisvą lietuvių tautą ir valstybę nykiai jos dabarčiai caro imperijoje. Netekusi savojo valstybingumo, tauta neišvengiamai pradeda degraduoti ne tik politinio, bet ir dorovinio, kultūrinio, religinio savitumo, savaimingumo prasme. Ir S. Daukantas puikiai tai suvokia. Pratęsiant šią mintį, galima drąsiai sakyti, jog ir šiuolaikinis mūsų – 1990–2006 m. – nedorovingumas, geležiniu žiedu juosiantis politinį, ekonominį, socialinį ir dvasinį formaliai nepriklausomos Lietuvos Respublikos gyvenimą, didele dalimi taip pat yra iš ten – iš 1940–1990 m. S. Daukantui Lietuvos politinė ir socialinė nepriklausomybė taip pat yra labai glaudžiai susijusi su tautos dorove: nedora tauta, jo nuomone, negalinti nei tapti, nei būti laisva ir nepriklausoma.

B. Genzelis pagrįstai atkreipia dėmesį į tai, jog pats šis tautos ir valstybės šlovinimo principas yra atėjęs iš romantinės istoriografijos, ypač iš grožinės literatūros, o S. Daukantas tuo tik pasinaudojo. Šia prasme tautos praeities, jos valstybingumo idealizacija nereiškia nieko kita, tik tautos laisvės ir nepriklausomybės ilgesį, kuris, savo ruožtu, gali būti visiškai pateisinamas net ir profesionalaus istoriko, koks buvo S. Daukantas, kūryboje, *nes tai yra laisvo ir nepriklausomo nacijos būtiškumo poetizacija*.

Reikšminga, jog šiuo bene giliausiu savo įsitikinimu, kad tautos dorovė ir nepriklausomybė yra kuo glaudžiausiai susijusios, S. Daukantas nebuvo vienišas. Jo pažiūroms pritarė, jas populiarino ir rėmė kitas įžymus to meto žemaitis – vyskupas Motiejus Valančius. Tiesa, M. Valančius, kaip vyskupas, aukštas Bažnyčios hierarchas, buvo įsitikinęs, jog kiekviena valdžia nuo Dievo, tačiau dėl dorovės, o ypač dėl moralės, Žemaičių vyskupas buvo nepalenkiamas ir jokių nuolaidų nedarė.

S. Daukanto dorovinis rigorizmas reiškėsi kiek kitaip: istorikas buvo įsitikinęs, jog tautos laisvei ir nepriklausomybei yra būtinas jos tautinio dorovinio identiteto išsaugojimas ir puoselėjimas, kurio turinį būtų galima nusakyti taip: gimtoji kalba, apšvieta, dorovė, ekonominė ir socialinė krašto pažanga. Visa tai buvo reikalingi, kuriuos įgyvendinti praktikoje

³ Daukantas S. *Raštai*, Vilnius, 1976, t. 1, p. 39.

anaip tol nebuvo lengva. Tai reiškė, jog tiek caro patvaldystė, tiek imperinė biurokratinė valdininkija, tiek pati baudžiaminė santvarka buvo visiška šių, S. Daukanto puoselėjamų, idealų priešingybė. Visa tai įveikti, žinoma, buvo ne istoriko

jėgoms, tačiau jis vis dėlto tikėjo, jog Lietuvos kultūrintojo, dorintojo, švietėjo darbas nėra visiškai beprasmis. Šios S. Daukanto pastangos ir vėl sutapo su vyskupo M. Valančiaus pažiūromis: šviečiamoji veikla jiems abiemis tapo gyvenimo tikslu.

S. Daukantas buvo susipažinęs ir su švietėjo J. J. Rousseau pažiūromis, kurios jam nebuvo svetimos. Tai reiškė, kad jis, kaip ir minėtasis prancūzų filosofas, visuomenės veikėjas, buvo kritiškai nusistatęs feodalinės luominės santvarkos atžvilgiu. Tačiau tuo jo pažiūrų panašumas su J. J. Rousseau pažiūromis ir baigėsi, kadangi, priešingai negu J. J. Rousseau, S. Daukantas nebuvo taip kategoriškai nusistatęs nei prieš kultūrą, nei prieš mokslą ar meną. Priešingai – tai buvo bene vieninteliai jo taip svajotos kultūringos, laisvos ir nepriklausomos Lietuvos ateities garantai. S. Daukantas puikiai suprato, jog valstybingumas – tai ypatinga tautos politinės organizacijos forma, aprėpianti ne vien tik valdžią, jos buvimą, bet ir kultūrą – kalbą, mokslą, meną, krašto ekonomiką ir t. t. Šia prasme labai tikslus yra V. Merkio pateiktas S. Daukanto kūrybos įvertinimas, esą

„Jo „Istorija žemaitiška“, nagrinėjant politinę Lietuvos praeitį tik iki Liublino unijos, savo apimtimi lietuvių istoriografijoje yra nepralenkta iki šiol“. O S. Daukanto „Būdas“ „<...> taip pat buvo pirmoji lietuvių kultūros istorija“⁴.

Daukanto ažuoliuką Papilės vardiniame ažuolyne sodina kultūros istorikai doc. Vacys Bagdonavičius (kairėje) ir doc. Jonas Balčius. Stovi:

Vida Girininkienė, Danutė Veisienė ir Anicetas Lupeika. 2006 m. spalio 28 d. L. Rozgos nuotr.

⁴ Merkys V. *Simonas Daukantas* (antras papildytas leidimas), Vilnius, 1991, p. 110.

Gyvendamas juodžiausiais Lietuvai carinės reakcijos ir priespaudos metais, S. Daukantas, be abejo, negalėjo nežinoti, jog valstybę galima sunaikinti tiesiog svetimai kariuomenei užgrobus svetimą kraštą, kaip kad Lietuvai ir atsitiko po 1795 m., tačiau jis taip pat negalėjo nežinoti, kad, norint sunaikinti tautą, josios valstybingumo sunaikinimo anaipol dar neužtenka: tautos sunaikinimui dar esąs reikalingas ir josios dorovinio identiteto sunaikinimas. Tai reiškia, jog pavergtąją tautą okupavusios tautos valdžios politika visada yra nukreipta į sunaikinimą to, kas sudaro josios savaimingumo branduolį – kalbą, raštą, religiją, dorovę, papročius, žodžiu, į visa tai, kas sudaro tos tautos kultūrą, josios išskirtinumą, orumą, savigarbą ir t. t.

Tai suvokdamas, S. Daukantas visuose savo kūriniuose, o ypač čia jau paminėtame „Būde“, išskirtinį dėmesį ir kreipia į lietuvių (žemaičių) kalbą, siekdamas parodyti josios nepaprastą skambumą, žodingumą, semantinį turtingumą ir t. t. Tuo jis pasireiškia jau ne vien tik kaip istorikas, bet ir kaip kultūrologas, etnologas. Aukštindamas tokias senovės lietuvių, kalnėnų (aukštaičių) ir žemaičių būdo savybes kaip darbštumas, būdo tvirtumas, atkaklumas, patriotiškumas, tėvynės ir laisvės meilė, istorikas tarsi tuo parodo, kad visa tai buvo svarbu ne tiktai istorinėje krašto praeityje, bet svarbu ir dabar.

„Darbuose, – pabrėžia S. Daukantas, – visi buvo veiklūs ir skudrūs, vyriškieji ir motriškosios; pirmieji lietos ir ūkės reikalais rūpinos, o motriškosios su namų darbais ryžos. Kad vyriškieji vieni dieną naktį medėj dūzgė, jaukurus, rąstus, ar ronus kirsdami, kiti medžiojo žvėris, meškas, briedžius, lūšis, taurus, ir kitas smulkmes, jau brūkliais mušdami, jau sąpslais gaudydami, kiti ežeruose, ir upėse takišius dėjo, venterius spendė ar tinklais žvejojo, kiti ant galo neprietelių karėjų graudino ar lietos žygius ir keliones tolimes tolimesnes prekiodami atlikdavo, o večieji bočiai, namie paslikę, apie namus krapštinėjo ir bitėmis rūpinos“⁵.

Analogiški, anot S. Daukanto, buvę ir moteriški darbai. Juos įvardindamas ir smulkiai aprašinėdamas autorius ne tik pademonstruoja puikų patriarchalinio žemaičių kaimo buities žinojimą, bet ir nepaprastą gimtosios kalbos mokėjimą, josios žodingumą ir t. t. Nesvetimas jam buvo ir baudžiavinio patriarchalinio Lietuvos kaimo socialinės sanklodos išmanymas, žmonių charakterių, interesų, papročių, vertybinių orientacijų pažinimas. Visa tai šiandien – neįkainojamos vertės gilios mūsų krašto istorinės socialinės praeities vaizdas bei liudijimas, toli pranokstantis sausą faktologiją, kuria šiandien neretas „mokslininkas“ taip linkęs naudotis.

Žinoma, S. Daukanto argumentai, esą pati gimtoji žemaičių ir aukštaičių kalba žodžių bei posakių gausa tarsi pati savaime liudijanti apie jo aprašomų ūkio bei namų ruošos darbų gausumą, įvairovę, sunkumą, sudėtingumą, o kartu – ir senųjų žemaičių bei aukštaičių nepaprastą darbštumą, verti rimtos kritikos: kalba nėra tiesioginė žmogaus egzistencijos, jo ūkinės, socialinės, karinės, dorovinės, intelektualinės bei visokios kitokios veiklos liudininkė.

Ja ji ir negali būti. Pakanka, pavyzdžiui, prisiminti, kad ir įvairiausias stebukli-

⁵ Daukantas S. *Raštai*, t. 1, p. 453–454.

nes pasakas, mitus, padavimus, religijas ir t. t. Visa tai, be abejo, išreiškiamą ir įprasminamą kalbą, tačiau labai jau problemiška būtų teigti, jog tai, kas tose pasakose, padavimuose, legendose ar mitologiniuose pasakojimuose teigiama, iš tikrųjų kažkada egzistavo ar egzistuoja. Lygiai taip pat šie žodžiai, kuriais S. Daukantas įvardija ir įprasmina senųjų lietuvių ir žemaičių gyvenimo būdą bei jų darbų įvairovę, jokių būdu neišreiškia ir neatspindi jų dorovinio charakterio, pavyzdžiui, darbštumo, dorumo, karingumo ir t. t. Priešingu atveju etnologija būtų galima pakeisti istoriją, tačiau taip nėra ir, matyt, iš principo negali būti. Būna, pavyzdžiui, tik prisiminti, jog anksčiau už S. Daukantą Mažojoje Lietuvoje gyvenęs K. Donelaitis lietuvininkus būrus – tiek vyrus, tiek ir moteris – nuolat peikia už tą patį, už ką S. Daukantas giria – darbštumo, tvarkingumo, taupumo stoką, pavyzdžiu nurodydamas ne juos, lietuvininkus, o kolonistus vokiečius.

Nepaisant minėtų trūkumų ir netikslumų, S. Daukanto pasirinktas metodas istoriosofiškai, o ne sausai istoriškai traktuoti ir vertinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės praeitį, senųjų lietuvių, aukštaičių ir žemaičių papročius, gyvenimo būdą, vertybines orientacijas ir t. t., buvo bene vienintelis tuo metu įmanomas ir galintis sukelti didelį lietuvių tautos susidomėjimą. Grynajam mokslininkui – dėl to nekyla nė mažiausių abejonių – XIX a. Lietuva dar nebuvo pribrendusi. Trūko ne tik aukštųjų mokslus baigusiųjų – juos buvo galima suskaičiuoti ant rankų pirštų, bet dar labiau trūko lietuvių kalbą mokančiųjų ar mokytis norinčiųjų, nes, kaip žinote, nepaisant didingos lietuvių tautos bei josios bajorijos valstybingumo istorijos, lietuvių kalba, deja, taip niekada ir nebuvo tapusi nei šios valstybės raštu, nei lietuvių visuomenės kalba. Šia prasme S. Daukanto istoriosofiniai raštai neabejotinai prisidėjo ne tik prie tautinio pasididžiavimo savo tauta, jos istorija, kultūra, t. y. prie tautinio identiteto ugdymo, bet ir prie lietuvių kalbos (žemaičių tarpe) visuomenėje, ypač valstietijoje, įtvirtinimo, jos pavertimo spausdinto lietuviško žodžio kalba. Akivaizdu, jog be S. Daukanto istoriosofinių ir istoriografinių veikalų sunku būtų išivaizduoti net ir tokius mūsų šviesuolius, kaip J. Basanavičius, V. Kudirka, P. Vileišis, J. Mačiulis-Maironis ir t. t. Dėl šių bei dėl daugelio kitų, čia nepaminėtų, priešasčių S. Daukantas lietuvių istorinėje savimonėje, kultūrinėje atmintyje turėtų išlikti taip pat ilgai, kaip ir pati lietuvių tauta.

Pabaigai norėtu tik priminti, jog, esant dabartinei demografiniai bei emigracinei situacijai, lietuvių tauta, kaip ir lietuvių kalba, turėtų visiškai išnykti ne vėliau kaip po 220–240 metų. Vadinasi, lygiai tiek pat metų ir S. Daukantą dar turėsime laimės laikyti vienu iš žymiausių mūsų tautos istorinės praeities šviesuolių, jos tautinio, istorinio ir dorovinio sąmoningumo žadintojų bei puoselėtojų.

Paragių dvaro savininkas dailininkas Nikodemas Erazmas Ivanauskas*

Vaida Ščiqlienė

Vilniaus dailės akademija

Šis straipsnis skatina dar sykį atsigręžti į praeitį ir prisiminti XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės Lietuvos profesionalų meną, supažindina su mažai žinomu dailininku dvarininku iš Paragių Nikodemu Erazmu Ivanausku. Kitų to laikotarpio dailininkų veikla ir kūryba yra susilaukusi net gana išsamių tyrinėjimų, todėl daugiau ar mažiau visiems pažįstama. Kur kas mažiau domėtasi provincijoje savo dvaruose gyvenusiais dailininkais. Tad šio straipsnio vienas iš tikslų ir yra pristatyti provincijos dailininką dvarininką N. E. Ivanauską, paanalizuoti jo kūrybinį palikimą, atkreipiant dėmesį, kad šio menininko kūryba nebuvo tik provincialaus pobūdžio reiškinys, nevertas įtraukti jį į Lietuvos meno istoriją ir platesnį to meto kultūros kontekstą; kitas tikslas susijęs su dvaro statuso kaita XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmojoje pusėje, nulemtas visuomenės demokratėjimo tendencijų, todėl nemažai dėmesio skiriama dvarininko gyvenimo, veiklos, estetinių idealų, išsilavinimo, tapatybės (lenkas ar lietuvis), pilietybės (Lenkijos ar Lietuvos) požūrio į socialinius reiškinius klausimams.

Rašant tekstą, laikytasi tokios sandaros: 1) giminės istorija, 2) gyvenimo kelias, 3) kūrybos tyrinėjimai, 4) muziejuose saugomų darbų katalogas, 5) kūrybos apžvalga, 6) dvaro ansamblis, 7) dvaro likimas po nacionalizacijos, 8) dabartinė būklė.

Lietuvos kultūros ir dailės istorijai mažai žinomo bajorų kilmės menininko Nikodemo Erazmo Ivanausko iš Paragių dvaro genealogijos, gyvenimo, veiklos, kūrybos tyrinėjimas buvo ypač sudėtingas. Jo kūrybinis palikimas įvairialypis: jis tapė, kopijavo paveikslus, kūrė skulptūras, rašė apsakymus, eilėraščius. Tačiau nepalankiai susiklosčiusios Lietuvos kultūros ir dailės istorijos aplinkybės jo kūrybą paliko užmarštyje. Tiesa, N. Ivanausko biografija trumpai apžvelgta lietuviškose enciklopedijose¹, bet Lietuvos menotyros leidiniuose, net tritomėje lietuvių dailės istorijoje² jis niekur neminimas. Kiek plačiau menininko asmenybė, o tiksliau tariant, kai kurie jos aspektai – studijų laikotarpis, dalyvavimas parodose – apžvelgta lenkų literatūroje³. Tačiau ir čia šie labai svarbūs faktai vis dėlto yra fragmentiški.

Siekiant surinkti ir susisteminti su N. Ivanausku susijusią medžiagą ir bent

Autoportretas.

Drobė, aliejus,

65,5 × 54,5. KČDM

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2005 12 01.

¹ *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1986, t. 2, p. 497; *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1956, t. 9, p. 191.

² *XX a. lietuvių dailės istorija*, t. 1–3, Vilnius, 1982, t. 1, 1983, t. 2, 1990, t. 3.

³ *Stępień H., Liczbińska M., Artyści polscy w śródowisku monachijskim w latach 1828–1914*, Warszawa, 1994; *Słownik artystów polskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1979, t. 3.

iš dalies atkurti istorinę tikrovę, remtasi medžiaga, rinkta Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje, Žemaičių „Alkos“ muziejuje, Kultūros paveldo centro Paveldosaugos archyve, Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne. Taip pat naudotasi Rimanto Matulio⁴ asmeniniu archyvu. Dvarų archyvų likučiai, korespondencija, amžininkų ir dukterų atsiminimai leižia atkurti Paragių dvaro istoriją, Nikodemo Ivanausko gyvenimo kelią, jo pažiūras ir nuostatas. Tačiau jokie šaltiniai neatstotų tos atmosferos, tų dvasinio gyvenimo momentų, įvairių niuansų, puoselėtų vilčių, svajonių, kurios paprastai kartu su žmogum nukeliauja į amžinybę, jei ne Lazdynų Pelėdos (Marijos Lastauskienės) literatūrinis palikimas. Juo taip pat naudotasi darbe, nes šis asmuo čia žinomas ir kaip literatūros personažas. N. Ivanausko darbų ieškota Šiaulių „Aušros“, Žemaičių „Alkos“, Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės, Lazdynų Pelėdos memorialiniame (Paragiuose) muziejuose, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje.

Tyrinėjimų problematika. Paragių dvaras (Akmenės r.), kurio savininkas buvo N. Ivanauskas, Lietuvos kultūros istorijoje jau kuris laikas žinomas. Mat 1966 m. jame buvo įsteigtas Lazdynų Pelėdos muziejus, kuriame iki šiol veikia rašytojų seserų Sofijos ir Marijos Ivanauskaičių memorialinė ekspozicija. Įvairiuose šaltiniuose, lietuvių literatūrai skirtuose tyrinėjimuose N. E. Ivanauskas minimas kaip rašytojų tėvas. Sovietmečiu viešpatavusi sociologizavimo tendencija labai padėjo Ivanauskų giminės ir dvaro istorijai išlikti, nes rašytojos buvo vertinamos kaip kritinio realizmo atstovės, kritikavusios „buržuazijos moralines ydas“, „antihumaniškus dvarininkų santykius su valstiečiais“⁵, buvo leidžiami jų kūriniai, archyvuose kaupiami dokumentai, laiškai, rengiamos mokslinės ekspedicijos, užrašomi amžininkų atsiminimai. Šiuolaikiniai literatūros tyrinėtojai (Viktorija Daujotytė, Solveiga Daugirdaitė⁶ ir kt.) į seserų Ivanauskaičių kūrybą žvelgia giliau ir atskleidžia naujų jų kūrybos prasmų. Ir apie N. E. Ivanauską pasirodė daugiau medžiagos, tačiau ji išblaškyta bibliotekų, archyvų, muziejų fonduose, įvairiuose rinkiniuose ir nesusisteminta. Joje išryškėja nemažai faktografinių neatitikimų, net klaidingų kūrinių autorystės nustatymo atvejų.

1954–1955 m. leidžiant Lazdynų Pelėdos „Raštų“ septintomį, meniškai brandus romanas „Praeities šmėklos“ į rinkinį nebuvo įtrauktas, nes neatitiko sovietmečio ideologijos stereotipų. Šis romanas buvo išleistas tik 1996 m. Daugiausia dėmesio jame skiriama Erazmu Janausku pavadintam seserų tėvui N. E. Ivanauskui. Pati M. Lastauskienė savo autobiografijoje prisimena:

„Tėvas, sulaukęs gilios senatvės, visai įgulė. Ilgais vakarais, sėdėdama prie jo lovos, daug kalbėdavau su juo. Jis man daug pasakojimų, parašiau romaną „Praeities šmėklos“⁷.

Taigi šis romanas neabejotinas šaltinis geriau pažinti N. Ivanauską, todėl jį ir laikysiu literatūriniu šaltiniu.

N. Ivanausko gimimo ir mirties data įvairiuose šaltiniuose pateikiama skir-

⁴ Rimantas Matulis yra Stanislavos Juodeikienės-Matulienės, Marijos Lastauskienės-Lazdynų Pelėdos dukters, sūnus. Taigi N. Ivanauskas yra R. Matulio prosenelis.

⁵ Tarybų Lietuvos enciklopedija, t. 2, p. 497.

⁶ Daujotytė V., *Parašyta moterų*, Vilnius, 2001; Daugirdaitė S., *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius, 2000.

⁷ Lazdynų Pelėda, *Raštai*, Vilnius, 1954, t. 1, p. 53.

tinga, o patikimesnių dokumentų (pvz., gimimo metrikų) kol kas neaptikta. Lazdynų Pelėdos muziejaus Paragiuosė ekspozicijos genealoginėje lentelėje nurodoma, kad jis gimė 1843 m. ir mirė 1931 m. sausio 23 d. Paragiuose⁸. Osvaldas Daugelis „Tarybų Lietuvos enciklopedijoje“ rašo, kad dailininkas tapytojas, literatas gimė apie 1840 m., o mirė 1932 m. vasario mėnesį⁹. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraštyne, Marijonos Čilvinaitės fonde, pateikiama kitokia data: „mirė 1932 m., turėdamas 92 ar 93 metus“¹⁰. Lenkiškoje literatūroje nurodoma, kad N. E. Ivanauskas gimė apie 1840 m., o mirė 1930 m.¹¹ Lazdynų Pelėdos raštuose N. E. Ivanausko duktė Marija Lastauskienė autobiografijoje rašo, kad tėvas mirė 1932 m.¹², o Marijos duktė Stasė Lastauskaitė-Matulienė atsiminimuose mini, kad senelis mirė 93 metų¹³. Taigi, jeigu šie faktai būtų teisingi, tai N. E. Ivanauskas gimė 1839 m., o mirė 1932 m. Tačiau neseniai aptiktame nekrologe, išspausdintame 1931 m. ir pavadintame „Mirė rašytojų Lazdynų Pelėdų tėvelis – Nikodemus Ivanauskis“, skelbiama: „... mirė 1931 sausio 23 d., turėdamas 87 metus...“¹⁴ Tada išeitų, kad N. E. Ivanauskas gimė 1844 m., o mirė 1931 m. Kadangi visos minimos datos yra skirtingos, todėl tikrosios, be abejo, bus nustatytos tik

Duktės Sofijos
portretas. NMB

šaltiniai vienodai nurodo tik tą faktą, kad N. E. Ivanauskas gimė Paragiuose, o palaidotas senosiose Tryškių kapinėse, greta tėvo Ksavero ir žmonos Karolinos.

Giminės istorija. Ivanauskų protėviai į Lietuvą iš Baltarusijos atsikėlė apie XVII a., nes 1684 m. Žemaičių žemės teismo raštuose minimas Jonas Ivanauskas iš Meškių dvaro¹⁵. Nikodemo tėvas Ksaveras buvo paveldėjęs iš tėvo Meškių ir Paragių dvarus. 1837–1839 m. jis buvo policijos darbuotojas ypatingiems pavedimams. Yra išlikęs ir laiškas – prašymas Vilniaus gubernatoriui suteikti Ksaverui gubernijos sekretoriaus laipsnį. Buvo bajorvedys. Mirė neiškiomis aplinkybėmis 1850 m.¹⁶ Tiek rasta informacijos apie jo tėvą. Apie motiną Juzefą Ivanauskienę duomenų kol kas neaptikta.

Dailininko gyvenimo kelias. Nikodemus buvo lavinamas namuose, vėliau įstojo į gimnaziją, kurią baigė su pagyrimu. Jau besimokant išryškėjo jo neeiliniai gabumai piešti, dailininko talentas. Tačiau kaip Paragių dvaro paveldėtojas pirmiausiai jis jautė pareigą tvarkyti ūkio reikalus. Dalyvavo 1863 m. sukilime, kurį numalšinus stengdamasis išvengti baudmės, giminaičių remiamas, apie 1864–1865 m. išvyko į Peterburgą. Dvejus metus studijavo Peterburgo dailės akademijoje. Šis laikotarpis N. Iva-

⁸ Lazdynų Pelėdos memorialinio muziejaus ekspozicija Paragiuose. Genealoginis medis.

⁹ O. Daugelio parašyta Nikodemo Ivanausko biografija, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 2, p. 84.

¹⁰ Marijonos Čilvinaitės fondas, MMB, RS f. 64-37, p. 12.

¹¹ Stępień H., Liczbińska M., *Artyści polscy w śródowisku monachijskim w latach 1828–1914*, Warszawa, 1994, p. 279.

¹² Lazdynų Pelėda, *Raštai*, t. 1, p. 53.

¹³ Lastauskaitė-Matulienė S. Viskas taip buvo. Atsiminimai; Lazdynų Pelėda (*Marija Lastauskienė*). *Praeities šmėklos*, Vilnius, 1996, p. 369 (toliau – *Praeities šmėklos*).

¹⁴ Mirė rašytojų Lazdynų Pelėdų tėvelis – Nikodemus Ivanauskis, *Šaltinis*, 1931, nr. 7, p. 92.

¹⁵ Paragių dvaras. Ivanauskų genealoginis medis, sudarė Rimantas Matulis. *R. Matulio asmeninis archyvas*.

¹⁶ *Ten pat*.

nausko biografijoje žinomas labai miglotai. Galima tik spėlioti, kokie pedagogai formavo jo meninę pasaulėjautą. To meto imatrikuliacinių knygų aptikti nepavyko, o Peterburgo dailės akademiją baigusiujų sąrašuose jo nėra¹⁷, nes per dvejus metus mokslų baigti negalėjo. Grįžęs į Pārāgius, N. Ivanauskas vedė dvarininkaitę Karoliną Pečkevičiūtę¹⁸. Po metų, 1867 m. rugsėjo 28 d., gimė pirmoji duktė Sofija (būsimoji rašytoja Lazdynų Pelėda). 1868 m. išnuomojo Paragių dvarą ir su šeima, t. y. su žmona ir mažąja Sofija, išvyko į Miuncheną ir ten studijavo Karališkojoje dailės akademijoje (Königliche Akademie der Bildenden Künste in München) Antikinės klasės studijoje. Artimai bendravo su žinomu lenkų tapytoju Vitoldu Pruškovskiu (Witold Pruszkowski). Marija Lastauskienė-Lazdynų Pelėda 1954 m. rašytoje autobiografijoje apie tą laikotarpį rašo:

„Apie tėvų gyvenimą Miunchene žinau iš jų pačių prisiminimų. Jau-tėsi beveik laimingi. Lėšų kasdieniams reikalams niekada netrūko: nuoma buvo atsiunčiama reguliariai ratomis, o dar abu tėvai galėjo užsidirbti. Motina labai gražiai siuvinėjo, siūdavo ant baltinių raidės, megzdavo visokius tinklelius, tad ir gaudavo labai gerai apmokamo darbo iš didelės krautuvės. Ji tokį darbą ir mėgo. Tėvas, nors ir studijavo, rasdavo laiko retušuoti fotografijas, o tas darbas taip pat buvo gerai apmokamas. Buvo nutarta ilgiau pagyventi Miunchene ir, baigus akademiją, ką nors sukurti parodai“¹⁹.

Deja, po trejų laimingo gyvenimo metų Miunchene dėl iškilusių ūkio nesklandumų ir iškeltos dvaro žemių bylos turėjo grįžti į Pārāgius. Taigi studijų Karališkojoje dailės akademijoje N. Ivanauskas nebaigė. Paragiuosė, kaip rašo M. Lastauskienė,

„laukė jo (turima galvoje N. E. Ivanausko – V. Š.) netikėtumai. Gyvenamasis namas reikalavo didelio remonto. Lentelės ant stogo suskilusios ir susiraičiusios, įmirkusios sienos vietomis susimėčiusios, plyšėtos. Namas neseniai buvo perstatytas iš seno didelio apdegusio rūmo. Nauji neišsistovėję rąstai netiko prie senųjų, kurie drėgmėje greičiau trūnijo. Reikėjo namą pasverti, stogą dengti. Langai, durys, grindys – viskas buvo netvarkoje ir taip pasilikti nebegalėjo [...]“²⁰.

Negana to, iškirstas buvo ir dvaro valdose buvęs miškas. Taigi Ivanauskų šeima apsigyveno Šiauliuose, kol dvaras buvo remontuojamas. Pinigų nuolat stigdavo, tai matyti ir iš dukterų prisiminimų:

„Bylos reikalais dėl žemės teko daug važinėti, tartis su advokatais. Visur reikėjo pinigų, ir skolos vis augo. Po dviejų mėnesių byla buvo galutinai pralaimėta. Net ir dokumentai neatsirado [...]“²¹.

¹⁷ Списокъ русскихъ художниковъ къ юбилейному справочнику императорской академии художествъ. 1764–1914, Составилъ С. Н. Кондаковъ, Москва, 1915. Vilniaus dailės akademijos Retų spaudinių skyrius.

¹⁸ Bajoras Mauricas Pečkevičius (Karolinos tėvas) už dalyvavimą 1863 m. sukilime buvo ištremtas į Sibirą, o dvaras su visu turtu konfiskuotas.

¹⁹ Lazdynų Pelėda, *Raštai*, t. 1, p. 58.

²⁰ *Ten pat*, p. 59.

²¹ *Ten pat*, p. 60.

Šiauliuose 1872 m. birželio 1 d. gimė antroji duktė Marija, o po ketverių metų – sūnus Gustavas. Apie N. Ivanausko gyvenimą Šiauliuose daugiausiai galima sužinoti iš M. Lastauskienės prisiminimų:

„Grįžęs į Šiaulius, tėvas rado keletą laiškų iš tos apylinkės kunigų, kurie siūlė darbo. Visur reikėjo šventųjų paveikslų, stacijų, tai vėl atnaujinti altorius ir daryti visokius ornamentus. Tėvas būtų daug užsidirbęs, jeigu būtų mokėjęs derėtis. Jis nemokėjo branginti savo darbo, o dar, susidūręs su tautiniu klebonu, dirbdavo už labai mažą atlyginimą. Atskaičius dažus, drobę ir rėmus, už kuriuos dailidės lupdavo nesigailėdami, gryno pelno mažai likdavo. Tėvas dabar dirbo be poilsio. Jo veidas išblyško, akys įdubo [...] Tėvas dirbo be atvangos [...]. Taip bedirbdamas, tėvas nusikamavo moraliai ir fiziškai. Jo talentas prislėgtas užgeso [...]”²².

Paragių alėja. NMB

Išties N. Ivanauskas didžiausiąją laiko dalį Šiauliuose skyrė įvairiems „amatams“, nes reikėjo ne tik išlaikyti vis gausėjančią šeimą, bet ir skirti nemažus resursus dvaro remonto darbams. Lenkų tyrinėtojai iš šio laikotarpio pateikia ir kitų faktų, kurių nėra jokiuose lietuviškuose šaltiniuose. Štai 1873 m. N. Ivanauskas Peterburgo dailės akademijoje eksponavo 1872 m. aliejumi nutapytą paveikslą „Komplikuotas klausimas“, o 1875 m. sukurtus darbus „Sugrįžimas“ ir „Tarp undinių“ 1876 m. lenkų dailininkų draugijos „Sztuka“ surengtose parodose Varšuvoje²³. Visi šie faktai nors ir fragmentiški, tačiau labai svarbūs, nes papildo turimas žinias. Vadinas, tik grįžęs iš Miuncheno, dailininkas siekė įvairiapusisškai realizuoti savo profesiją, dalyvaudamas parodose ir pristatydamas savo kūrybą kitose šalyse, t. y. Rusijoje, Lenkijoje. Kitas klausimas – ar tai pavyko. Mat butis, nesibaigiantis paveikslų kopijavimas, reikalaujantis daugiau amato negu kūrybos, slopino ir vargino dailininką, kartais jis jautėsi „tik amatininkas“, nors gerai žinojo, „kad galėjo būti kitaip“²⁴.

Apie 1881–1882 m. Ivanauskai nuolat gyventi persikėlė į tėviškę, retsykiais išvykdami į Varšuvą, Krokuvą. XX a. pirmajame dešimtmetyje N. E. Ivanauskas aktyviai dalyvavo Lenkijos meniniame gyvenime – 1904 m. Varšuvoje jis eksponavo aliejumi tapytus paveikslus „Moteris“, „Vakaro skaitymai“, „Painaus reikalo atomazga“, „Tarp undinių“, „Fragmentas“²⁵. Nikodemas tapė, kūrė skulptūras, rašė eilėraščius. Tiesa, stokodamas pinigų, vėl ėmėsi religinio turinio paveikslų kopijavimo apylinkės bažnyčiose. Matyt, Lenkijoje susipažino ir vėliau susirašinėjo su rašytojomis Eliza Ožeškiene (Eliza Orzeszkowa) ir Marija Konopnicka (Maria Konopnicka). Tikrai žinoma, kad su pastarąja pirmą kartą susitiko 1887 m. Varšuvoje, vėliau iki 1889 m. susirašinėjo²⁶. Nepakanka duomenų, kokiomis aplinkybėmis, tačiau aišku, jog 1905 m. buvo renkamas į Dūmą. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomas jo pasakytos

²² *Ten pat*, p. 60–62.

²³ *Słownik artystów polskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1979, t. 3, p. 148.

²⁴ *Lazdynų Pelėda, Raštai*, t. 1, p. 62.

²⁵ *Słownik artystów polskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1979, t. 3, p. 148.

²⁶ *Ten pat*.

kalbos rankraštis²⁷. Korespondavo N. Ivanauskas ir su iškiliomis Lietuvos asmenybėmis – Liudu Gira²⁸, Juozu Tumu-Vaižgantu²⁹. Vasaromis Paragiuose kartais apsilankydavo senas Miuncheno laikų draugas lenkų menininkas V. Pruškovskis, kuris nutapė Karolinos ir anglimi nupiešė Nikodemo Erazmo portretus³⁰.

Po žmonos mirties (1918 m.) N. Ivanauskas gyveno su dukromis, užsisklendęs savo dvare. Tokius trumpus duomenis apie menininką pateikia įvairūs šaltiniai.

Paragių dvaras. Reikėtų aptarti ir Paragių dvaro materialinę padėtį. Jaunystėje šeima mažai gyveno Paragiuose, dvarą nuomodavo. Nenuostabu, kad svetimieji ji nugyveno. Apie 1881–1882 m. Ivanauskai atvyko į Paragius pastoviai gyventi. Devynerius metus truko, anot M. Lastauskienės, „*legendarinis*“³¹ remontas, nes nuolat trūkdavo lėšų. Marija, prisimindama pirmąjį įpūdį, kurį paliko dvaro rūmai, atsikėlus čia gyventi iš Šiaulių, rašo:

„Privažiauvus prie namo, aš buvau sužavėta: didelė stiklinė veranda su balkonu, blizgantis barjeras, o viršuje, salkoje, spalvoti langai [...]“.

Tačiau tai buvo tik išorinis reginys. Toliau ji tęsia:

„Namas iš pažiūros buvo gražus, bet turėjo daug didelių trūkumų. Remontas darytas be priežiūros, labai paviršutiniškai, visur pūtė vėjas, krosnys nešildė“³².

Dvaro gyvenamasis namas buvo statytas XVIII a.³³, po remonto nudažytas, įstiklinta veranda; išaugo ir naujas statinys – dailininko dirbtuvė³⁴, vietinių žmonių vadinta *maliarne*. M. Lastauskienė ją taip prisimena:

„Tik dirbtuvė padarė labai nejaukų įspūdį; tai buvo didelė salė, panašesnė į daržinę negu į kambarį, sienos iš blogai tašytų rąstų, tarp sienoju plyšiuose vietomis kyšojo sąmanos, asla negrįsta, suplukta žemė su akmenėliais. Prie lango stovėjo staliugos, sukaltos iš neobliuotų lentų, pasieny rašomasis stalas, apdraskytas, kaladėmis paremtas; krūva popierių, plaktukas, vinyas, keletas apdaužytų indų, staliukas su dažais, ant suoliuko indai su teptukais. Visas papuošimas, tai prie sienos prikalti akademijos laikų piešiniai. Tėvas nebemokėjo sau ko nors reikalauti, vien tik palankių darbo sąlygų“³⁵.

Paragiai buvo nemažas provincijos dvaras, valdė daug žemės – per 300 ha³⁶, tačiau ūkio darbai N. Ivanausko nežavėjo, galbūt todėl ir nesisekė. Dalį žemės nuomodavo, dalis – dirvonuodavo. Amžininkai pabrėžia dailininko ne-

²⁷ Lazdynų Pelėdos fondas, NMB, RS, f. 18-60/61, 1905, p. 7–9.

²⁸ Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi keli jo laišakai, rašyti L. Girai. Liudo Giros fondas, NMB, f. 7, LG-267, p. 1–10.

²⁹ Vilniaus universito bibliotekoje yra N. E. Ivanausko laiškas, rašytas J. Tumui-Vaižgantui. VUB, f. E81.

³⁰ Marijonos Čilvinaitės fondas, NMB, RS, f. 64–37, 1957, p. 15.

³¹ Kazlauskas A. Buvusio Paragių dvaro istorija, Vilnius, 1972, VAA, f. 5, ap. 1, b. 253, p. 2.

³² Lazdynų Pelėda. *Raštai*, t. 1, p. 66.

³³ http://www.muziejai.lt/Akmene/Paragiu_muz.htm

³⁴ Kazlauskas A. Buvusio Paragių dvaro istorija, VAA, f. 5, ap. 1, b. 253, p. 3.

³⁵ Lazdynų Pelėda. *Raštai*, t. 1, p. 66.

³⁶ Kazlauskas A. Buvusio Paragių dvaro istorija, VAA, f. 5, ap. 1, b. 253.

mokėjimą ūkininkauti³⁷. Tačiau minėtame Lazdynų Pelėdos autobiografiniame romane „Praeities šmėklos“ atsiveria daug sudėtingesni motyvai nei nemokėjimas:

„Vieną pavasarį Erazmas (t. y. Nikodemus – V. Š.), išėjęs pasi-vaikščioti, iš tolo pamatė žaliuojančius kaimynų laukus. Suprato truputį pasivėlinęs su sėja.

– Rytoj nuo pat ryto sėsime, – nusprendė.

Naktį nulijo, ir diena buvo ūkanota, vis dėlto šeimnininkas liepė sėti. Du bernai bėrė grūdus į šlapią, sukritusią, žolėmis apaugusią žemę. Gaila jiems buvo tos Dievo dovanos [...]. Jie buvo samdiniai, niekas jų neklusė, tad ir sėjo nepaisydami, kad nebus galima apakėti [...]. Sulaukus rudens, laukai atrodė labai liūdnei. Erazmas buvo susinervinęs, nepatenkintas. Jam įgriso šeimnininkauti“³⁸.

Apsigyvenęs Paragiuose, Nikodemus susirūpino dvaro parku. Apsodino želdiniais, vaismedžiais. Tačiau medžiai augo ne eilėmis, kaip kitur, o vainikais. Atrodė, kad taip pasiekiamas didesnis estetiškas efektas³⁹. Buvo numatyta aplink dvarą kasti kanalą (ir dabar yra išlikusios to kanalo kasimo žymės) su sala, apsodinta gėlėmis, su tilteliais, kad su valtele, tarytum Venecijoje, galima būtų plaukioti⁴⁰. Deja, ši utopinė idėja liko tik svajonėse, nes realybė buvo kitokia. Pažvelkime, kaip Lazdynų Pelėda šį tikrą faktą pateikia menine kalba:

„Kad taip čia padarius salą, – pagalvojo.

Ilgai stovėjo susimąstęs. Buvo įsitikinęs, kad vaizdas labai sušvelnėtų, jeigu aplink medžiais apaugusią aikštelę būtų iškastas kanalas ir sujungtas su kūdra. Toliau kanalas turėjo nusitęsti aplink visą sodą. Džiaugdamasis savo sumanymu, ėjo pasitarti su Karolina. Jaunai moteriai projektas labai patiko. Erazmas tuojau Karolinos kambarį ėmė piešti planą, ir abu džiaugėsi kalbėdami, kaip nusipirks laivelį ir gražiais vasaros vakarais plauks aplink salą, paskiau ilgu kanalu iki sodo vartų.

– Žinoma, bus ir tiltas, – aiškino jaunas šeimnininkas. – Už sodo užsodinsim parką su ilgomis alėjomis, – tęsė savo svajones. – Ten bus altanos, gėlynai. O žinai ką? Iš tų nereikalingų žemių supilsiu kalną. [...] Iš ryto Erazmas, anksti rytą atsikėlęs, ėjo prie kūdros su kastuvu ir kirviu, grioviakasiu vedinas. [...] Darbininkas, pagaliau supratęs, kad bus kasamas milžiniškas griovys, nustebeš žiūrėjo į poną. [...] Erazmas dažnai ateidavo pažiūrėti. Matė, kad darbininkai dirba netingėdami, ir labai nusiminė. Vakaro sulaukus, buvo iškasta, palyginti su visu planu, tik maža duobutė. [...] Naujai nutiestas kelias pasidarė baisus, atsivėrė duobės, šaltiniai, tokie gilūs, kad nebuvo

³⁷ Atsiminimai apie Sofiją Pšibiliauskienę ir Nikodemą Ivanauską. Pasakoja Stanislovas Silkinis. Užrašė A. Ramonas 1973 10 4. ŽAM, Mokslo archyvas, p. 11.

³⁸ Praeities šmėklos, p. 369.

³⁹ Kazlauskas A. Buvusio Paragių dvaro istorija, ten pat, p. 4.

⁴⁰ Pasakojo istorikas Povilas Šverėbas (jam pasakojęs senelis). Vilniaus dailės akademijos rektoriaus prof. dr. A. Butrimo organizuota ekspedicija Žemaitijoje 2002 07 02–10, V. Ščiglienės asmeninis archyvas.

galima pravažiuoti. [...] Kūdra patvino nė iki pusės neiškasta, o kanalas dar visai nebuvo pradėtas. Tik svajonėse buvo galima tokiu būdu puošti dvarą“⁴¹.

Atsiveria visai kitoks N. Ivanausko gyvenimo kontekstas. Romantikas, idealistas, jautri meniška siela, realaus gyvenimo priversta rūpintis materialiais dalykais, kurie jo prigimčiai svetimi. Bandytas susitaikyti su priimtomis, šimtmečiais nusistovėjusiomis normomis, kaip turi elgtis ir tvarkytis turto ir herbo paveldėtojas, ir kartu nepajėgumas paneigti kūrybos instinktų. Tai ne tokia reta XIX a. antrosios – XX a. pirmosios pusės situacija, kai, demokratėjant visuomenei, palaiapsniui keičiantis socialinio elito – bajorijos statusui, išsilavinę, profesijas įgiję menininkai, neįstengdami pasipriešinti gyvenimo rutinai, stereotipiškai grįždavo valdyti paveldėtų turtų, užsisklėsdavo negyventuose provincijos dvaruose ir tik savo svajonėse bandydavo juos atgaivinti. XX a. pirmosios pusės dvarų nuosmukį spartino ir kiti veiksniai: Pirmasis pasaulinis karas, mokesčiai, rinkliavos, žemės reforma ir kt. Marija J. Tumui-Vaižgantui rašė:

„Karas sugriovė mūsų ūkį visai, nes gyvenimas prie pat vieškelio, taigi visokių geradėjų, galų gale būrys dezertyrų ... beveik neišpiovė mūsų. Iš 7 arklių neliko nei vieno, iš 15 karvių beliko 3, javus, bulves, atėmė visai, tik liko poros purų avižų ir tuo reikėjo maitintis, o pavasariui atėjus, apie sėjimą nėr ko ir svajoti“⁴².

Koks gi buvo menininkas, Paragių dvaro savininkas N. Ivanauskas, vietinėje aplinkoje? Išdidumas, išskirtinumas, valdingumas, prabangumas – tai sąvokos, kurios dažniausiai kyla mūsų sąmonėje, kai kalbame apie dvarininko įvaizdį. Tačiau dailininką dvarininką N. Ivanauską amžininkai dažniausiai apibūdindavo kaip keistą, išradingą, gerą, jautrų žmogų. Savitumas, keistumas liudijo menininko išskirtinumą, tačiau jis ypač pastebimas provincijos aplinkoje. Štai Stanislovas Silkinis prisimena:

„Ivanauską gerai atsimenu. Visą laiką ką nors tapydavo. Kai senatvėje pradėjo drebėti rankos, tai pasidarė prie molberto toki laikytuvą, ant kurio pasidėdavo ranką ir taip tapydavo [...]. Ivanauskas turėjo didelę, kokio metro ilgumo pypkę. Kai užeidavo lyti, tai jis sėdėdavo ir rūkydavo“⁴³.

Dailininko dirbtuvėje ant palangės stovėjo aiškiai matoma kaukolė. Kaimo moterys bijodavo praeiti pro *maliarnę*, o praeidamos žegnodavosi⁴⁴. Į akis aplinkiniams krisdavo ir tai, kad, jų žodžiais tariant, „Ivanauskas labai mėgo daryti nuogų moterų skulptūras iš medžio“⁴⁵, o nuomininkas Juodeikis atvirai piktai

⁴¹ *Praeities šmėklos*, p. 329–331.

⁴² Lazdynų Pelėda. *Raštai*, Vilnius, 1955, t. 7, p. 488.

⁴³ Atsiminimai apie Sofiją Pšibiliauskiene ir Nikodemą Ivanauską. Pasakoja Stanislovas Silkinis. Užrašė A. Ramonas 1973 10 4. *ŽAM*, Mokslo archyvas, p. 10–11.

⁴⁴ *Praeities šmėklos*, p. 373.

⁴⁵ Atsiminimai apie Sofiją Pšibiliauskiene ir Nikodemą Ivanauską. Pasakoja Stanislovas Silkinis. Užrašė A. Ramonas 1973 10 4. *ŽAM*, Mokslo archyvas, p. 12.

nosi „nepadoriu“ vaizdu dirbtuvėje. Mat ten buvo daug nuogų moterų ir vyrų paveikslų. Tarp jų senovės graikų ir romėnų dievai: Apolonas, Venera, Erosas, Psyché ir kiti⁴⁶.

Su samdytais darbininkais santykiai buvo draugiški. Už darbą kartais atsiskaidavo knygomis, retsykais Nikodemo paveikslais⁴⁷.

Aplinkiniams neįprasta atrodė ir tai, kad menininkas, vykdant jo paskutinę valią, buvo palaidotas pabrėžtinai kukliai, nedažytame karste. Jis sakydavęs:

*„Man nereikia jokių triūbų. Jeigu aš norėčiau, tai pats galėjau išsi-
paušti, išsidažyti, auksu papuošti sau karstą. Bet man to nereikia“⁴⁸.*

Kalbant apie N. Ivanausko asmenį, nereikėtų aplenksti lietuviškumo idėjų ir tautinio bajorijos susipratimo aspektų. Paragių dvarininkas nebuvo politiškai labai aktyvus ar entuziastingas, tačiau turėjo tvirtą nuomonę lietuviybės ir kintančios socialinės struktūros klausimais. Amžininkai prisimena:

*„Jis buvęs pažangių pažiūrų. Nerasdavęs bendros kalbos su turtin-
gaisiais kaimynais. Pas jį atėidavęs dvarininkas Skausgirdas. Jis gai-
lėdavęsis, kad panaikino baudžiavą, ir sakydavęs, kad baudžiava dar
sugrįšianti. Tuomet Ivanauskas jam atsakydavęs, kad tai esanti ne-
įgyvendinama svajonė, baudžiava niekada negrįšianti, juk taip kan-
kinti žmones esą nežmoniška. Skausgirdas pašokdavęs nuo stalo, net
arbatos nebaigęs gerti, lazda sukdamas, nužingsniuodavo namo“⁴⁹.*

Kasdieniniame gyvenime Ivanauskai bendravo lenkiškai, tačiau neignoravo ir lietuvių kalbos, ypač Nikodemas. Šiauliuose mažoji Sofija turėjo guvernantę, kuri išmokė ją lietuvių kalbos. Karolina tam priešinosi, tačiau Nikodemas ir su Sofija, ir su jos mokytoja kalbėdavęs lietuviškai⁵⁰, o su Karolina – lenkiškai.

1905 m. N. Ivanauskas buvo siunčiamas į Rusijos dūmą kaip lietuviškai kalbantis atstovas⁵¹. Save laikė sulenkėjusiu lietuviu. Dar būdamas labai jaunas, N. Ivanauskas, kaip jau minėta, dalyvavo 1863 m. sukilime. Tačiau jo apsisprendimą pasipriešinti režimui inspiravo ne idėjos, o veikiau išsižiebusi meilė savo būsimajai žmonai Karolinai. Mat jos šeima, bajorai Pečkauskai, buvo itin aktyvūs sukilimo dalyviai. Tėvas buvo vienas iš sukilimo komiteto vadų, po sukilimo numalšinimo ištremtas, broliai žuvo. Romane „Praeities šmėklos“ atsiskleidžia Nikodemo vidinė kova, požiūris, jausmai, agresijos, beprasmybės pojūtis. Jis eina į sukilimą nenoromis, nujausdamas žiaurias bausmes, dvarų nusiaubimą. Tačiau nesugeba pasipriešinti normoms, pagaliau jausmams⁵².

Kalbant apie N. Ivanauską, reikėtų aptarti dar vieną aspektą – šeimos sampratą. Jausmų sfera subtili, intymi sritis ir tikriausiai negalėtume šiandien to ana-

⁴⁶ Praeities šmėklos, p. 373.

⁴⁷ Atsiminimai apie Sofiją Pšibiliauskiene ir Nikodemą Ivanauską. Pasakoja Stanislovas Silkinis. Užrašė A. Ramonas 1973 10 04. ŽAM, Mokslo archyvas, p. 10.

⁴⁸ Prisiminimai apie rašytoją Lazdynų Pelėdą. Medžiagą surinko ir užrašė Kairiškių mokyklos kraštotyrininkai. ŽAM, Mokslo archyvas, p. 21.

⁴⁹ Prisiminimai apie rašytoją Lazdynų Pelėdą. Medžiagą surinko ir užrašė Kairiškių mokyklos kraštotyrininkai. ŽAM, Mokslo archyvas, p. 18.

⁵⁰ Marijonos Čilvinaitės fondas, MMB, RS, f. 64-37, p. 14.

⁵¹ Liudo Giros rankraščių fondas, MMB, RS, f. 7, LG-267, p. 7–8.

⁵² Praeities šmėklos, p. 280–293.

lizuoti, jeigu ne Lazdynų Pelėdos literatūrinis palikimas. Jis suteikia kitoki kontekstą ir šešioms išlikusiems rašytojos E. Ožeškienės laiškam N. E. Ivanauskui.

Marija Lastauskienė aprašo, kaip, laukdama kūdikio, šeima tradiciškai tikisi sulaukti įpėdinio, pavardės ir dvaro paveldėtojo, o gimsta antra dukra. *„Tai nebuvo laukiamas sūnus – gimė mergaitė“*⁵³. Su dukromis Nikodemus buvo labai artimas, priešingai nei su žmona. Marija Lastauskienė prisimena ir atvirai pasakoja apie motiną:

*„Visa pasikeitė: anksčiau ji buvo jam idealas, o dabar matė jos silpną sielą, ligotą kūną, gailėjosi jos, nors aiškiai jau suprato, kad nebėra mylimas. Tiesa, ji nemelavo, paklausta tylėjo. Sunku jam buvo suprasti jausmus moters, auklėtos perdėtame kuklume. Ji nemokėjo galvoti, visada turėdama rankose rankdarbi, skaičiuodama akutes ir stulpelius“*⁵⁴.

Taigi Karolinos asmenyje matome XIX a. moterų „be biografijos“ likimą. Tuo tarpu Nikodemo svajas užgožia pilka kasdienybė ir jis bando susitaikyti su gyvenimo tikrove. Taip pamažu žlunga siekimai, viltys, gilėja atotrūkis tarp svajonių ir realybės. Vis dėlto jo gyvenimo turinį sudaro išsilavinimas, talentas, kūrybingumas ir aukšta krikščioniška moralė. Tai liudija ir tolimesni faktai.

Su Eliza Ožeškiene N. Ivanauskas buvo ne kartą susitikęs Varšuvoje. Išlikę laišakai, jos rašyti 1886–1889 m. lenkų kalba iš Gardino į Paragius. Jie atskeidžia dviejų menininkų literatūrai interesų spektrą: jie kalbasi apie kūrybines sėkmes ir išgyvenimus, aptaria savo herojus, jų likimų vingius. Kartu Elizos lūpomis prasiveržia ilgesio gaidos, juose yra fragmentų, leidžiančių kalbėti apie jausmų sferą. 1886 m. balandžio 18 d. laiške ji rašo:

*„Su ilgesiu prisimenu tas geras valandas [...] Tos akimirkos Varšuvoje šviesia gija nusidriekia per mano pilką gyvenimo sruogą. Man ten buvo šilčiau negu čia [...]“*⁵⁵.

Po metų, t. y. 1887 m. balandžio 2 d., Eliza atveria savo jausmus:

*„[...] jeigu mes arčiau susipažintume, mes atrastume daugiau tokių bendrų pusių savyje. Man tai – neišmatuojamai brangu, nes savo užkampyje gyvenu labai vieniša ir, tiesą sakant, norėčiau pasakyti ... bet nenoriu [...]. Niekas pasaulyje mano sielos, nei mano gyvenimo įtrūkimų iki gilumos nepažįsta“*⁵⁶.

Panašu, kad N. Ivanauskas Elizai rašydavo išskirtinai apie kūrybą. 1888 11 02 laiške ji pratrūksta:

*„Kodėl Tamsta man nieko ir nieko niekuomet nerašai apie save? Prašau bent keletą žodžių, visai asmeniškų, nes kitaip ir aš savo asmenybę iš mūsų korespondencijos išbrauksiu ir Tamstai rašysiu apie persus ir medų [...]“*⁵⁷.

⁵³ Praeities šmėklos, p. 354.

⁵⁴ Lazdynų Pelėda, Raštai, t. 1, p. 53–79.

⁵⁵ LN MMB, LP, f. 18–57, 58, 1886 04 18, p. 2.

⁵⁶ LN MMB, LP, f. 18–57, 58, 1887 04 02, p. 5.

⁵⁷ LN MMB, LP, f. 18–57, 58, 1888 11 02, p. 9.

Nėra išlikusių N. Ivanausko laiškų, rašytų E. Ožeškienei, tačiau galima spėti, jog platoniškos meilės būta ir iš jo pusės. N. Ivanauskas yra sukūręs eilėraštį Elizai „Panemunės žvaigždei“, jo darbo kambaryje, kaip prisimena Ona Lastauskaitė–Glovackienė, kabėjo anglimi paties nupieštas E. Ožeškienės portretas⁵⁸.

Norėtusi pacituoti vieną Marijos Lastauskienės laiško, rašyto Aleksandrai Kon-taitei-Beresnevičienei, vietą, kur apgailestaujama:

„Dabar tik žiūrėdama į praeitį matau savo klaidą, kad nemokėjau kovoti ir pasidaviau gyvenimo srovei. Kaip tas laivas be vairo. Taip ir mano tėvas prieš mirtį dažnai būdavo susimąstęs ir net ašaras matydavau jo akyse, o paklaustas sakydavo, kad tik dabar aiškiai suprato savo klaidas“⁵⁹.

Tiek ši citata, tiek N. E. Ivanausko pateikta gyvenimo analizė kalba apie žmogaus, menininko vidinę kovą tarp svajonių ir realybės.

Paragių dvaras po 1940 metų

1940 m. Paragių dvaras buvo nacionalizuotas. Aktas, remiantis Kultūros reikalų departamento įgaliojimu, pasirašytas dailininko Stasio Vaitkaus ir skulptoriaus Petro Aleksandravičiaus, byloja, kad Paragių dvare iš Ivanausko Nikodemo paimta Kultūros muziejaus apsaugon toks meno turtas (1940 08 19):

1. Ivanauskas ? Moters portretas. Drb., al., 47 × 59,5.
2. Witold Pruškowski. Moters portretas. 1871. Drb., al., 36 × 41,5.
3. Witold Pruškowski. Vyro portretas. 1870. Popierius, anglis. 58 × 74.
4. Ikona. Medžio lentoje su metalo apdangalu. 28 × 33. Be rėmų⁶⁰.

Sovietmečiu Paragiai priklausė Trýškių kolūkiui, dvaro gyvenamajame name gyveno trys šeimos. Pastatas nugyventas ir negrižtamai pakeitė savo išorę. 1946 m. Rimtas Kalpokas nutapė sunykusį jo vaizdą. 1966 m. namas restauruotas, tačiau nesilaikyta autentiškumo: dingo būdingos langinės, namas išdažytas iš lauko, išnyko senovinis dvaro „aromatas“⁶¹. 1966 m. dvare įrengtas memorialinis muziejus. Jo plotas – 94,8 m⁶². Čia veikia gana kukli rašytojų memorialinė ekspozicija. Lankytojai gali susipažinti su fragmentiškai pateikiamais rašytojų buities daiktais, dokumentais, nuotraukomis.

Sovietmečiu iškirsta senų medžių alėja, vedusi link Paragių dvaro ir čia dar buvusi 1946 m., nes Juozas Rimantas tais metais surengtoje mokslinėje ekspedicijoje ją nufotografavo⁶³. Iki šiol likusi klėtis šalia dvaro gyvenamojo namo. Yra dalis sodo, tiesa, sunykusio. Jame stovi išraiškingas, asimetriškos formos akmuo, matyt, tas pats, ant kurio N. E. Ivanauskas piešdavo, tapydavo, jį prisimena apylinkės žmonės⁶⁴. Liko ir nebaigto kasti kanalo žymių. 2002 m. liepos mėn. vy-

⁵⁸ Kazlauskas A. Buvusio Paragių dvaro istorija, *ten pat*, p. 4.

⁵⁹ LN MMB, RS, f. 64-37, p. 2.

⁶⁰ Dvarų ir bažnyčių turto 1940–1941 metų sąrašai, KTCA, f. 17, ap. 2, b. 23, p. 190.

⁶¹ Kazlauskas A. Buvusio Paragių dvaro istorija, *ten pat*, p. 8–9.

⁶² http://www.muziejai.lt/Akmene/Paragių_muz.htm

⁶³ http://www.muziejai.lt/Akmene/Paragių_muz.htm

⁶⁴ Prisiminimai apie rašytoją Lazdynų Pelėdą. Medžiagą surinko ir užrašė Kairiškių mokyklos kraštotyrininkai. ŽAM, Mokslo archyvas, p. 18.

kusios ekspedicijos metu⁶⁵ sodyboje dar buvo likęs vienas senųjų dvaro šeiminių ūkinis pastatas, kuris, deja, tą patį mėnesį sudegė.

Kūrybos tyrinėjimai, jų būklė. Dailininko N. Ivanausko kūrybinis palikimas Lietuvos kultūros ir dailės istorijai mažai žinomas. Dabartiniu metu menininko darbai saugomi įvairiuose Lietuvos muziejuose – Šiaulių „Aušros“, Žemaičių „Alkos“ Telšiuose, Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune, Lazdynų Pelėdos memorialiniame muziejuje Paragiuose. Jo darbų būta ir Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje.

Menininko kūrinių yra ir Lietuvos bažnyčiose. Šaltiniai byloja, kad religinio turinio darbų nutapęs ir nukopijavęs jis buvo labai daug. Duktė M. Lastauskienė, prisimindama gyvenimą Šiauliuose, rašo:

„Tėvas dirbo be atvangos. [...] Viena drobė džiūdavo, kita vėl buvo tepama, tai vėl stovėjo krūva atvežtų paveikslų, visai išblukusių, kuriuos reikėjo atnaujinti [...]“⁶⁶.

Kaip jau rašyta anksčiau, atvykęs į Paragius, jis „neilgai džiaugėsi savarankiška kūryba, pinigų vėl trūko, ir jis vėl ėmėsi bažnytinių kopijų“⁶⁷. Galima būtų daryti išvadą, kad jų yra išties daug, tačiau dabar tai labai sudėtinga nustatyti. Tikrai žinoma, kad Šiaulių bažnyčia N. Ivanauskas nutapė „Kristus alyvų darželyje“ pagal P. Delarošą (P. Delaroche) bei Žemaičių seniūno fundatoriaus J. Valavičiaus herbą ir aliejumi religinio turinio paveikslą. Jau senatvėje jis kūrė Kryžiaus kelio stotis Viekšnių bažnyčiai⁶⁸. Pats dailininkas šių paveikslų tapybą, jų atnaujinimą, kaip aiškėja, laikė daugiau amato, o ne kūrybos reikalaujančiu darbu. Šie paveiksai neanalizuojami šiame straipsnyje, be to, šiame darbe nesiiimta jų surinkti, susisteminti; nežinoma, kiek jų, kokie ir kur dabar yra. Tai būtų platesnių tyrinėjimų objektas.

Kūriniai Lietuvos muziejuose. Visi šaltiniai liudija, kad visą savo dėmesį, mintis, energiją N. Ivanauskas buvo sukoncentravęs į kūrybą. Grįžęs iš Miuncheno ir su šeima apsigyvenęs Šiauliuose, visus devynerius metus tapė ir kūryba jam buvo pragyvenimo šaltinis. Amžininkai prisimena:

„Grįžęs į Šiaulius rado darbo užsakymų: šventų paveikslų, stacijų, atnaujinti altorių ir kitų ornamentų. Nebrangindamas savo darbo daug dirbo [...]“⁶⁹.

Paragių dvare aplinkiniai jį prisimena taip pat nuolat tapantį, drožinėjantį skulptūras:

„Ivanauskas tapydavo maliavonėje (dirbtuvėje – V. Š.)“; „Ivanauskas tada jau buvo senas, su žila barzdele, vaikščiojo lazda pasiremdamas ir vis tapydavo“; „Ivanauskas buvęs jau senas, bet dar piešdavęs [...]. Taip pat Ivanauskas drožinėdavęs iš medžio“⁷⁰.

⁶⁵ Vilniaus dailės akademijos rektoriaus prof. dr. A. Butrimo organizuota ekspedicija Žemaitijoje 2002 07 02–10. V. Ščiiglienės asmeninis archyvas.

⁶⁶ Lazdynų Pelėda. *Raštai*, t. 1, p. 61.

⁶⁷ *Ten pat*, p. 66.

⁶⁸ Atsiminimai apie Lazdynų Pelėdas. Pasakoja Juzė Bučienė. Užrašė A. Ramonas 1973 10 04. ŽAM, Mokslo archyvas, p. 14.

⁶⁹ Marijonos Čilvinaitės fondas, MMB, RS, f. 64-37, p. 13.

⁷⁰ Prisiminimai apie rašytoją Lazdynų Pelėdą. Medžiagą surinko ir užrašė Kairiškių mokyklos kraštotyrininkai. ŽAM, Mokslo archyvas, p. 17–23.

Deja, išlikusių kūrinių nėra tiek daug. Mėginant surasti įvairiuose muziejuose dabartiniu metu saugomus kūrinius, teko narplioti kone detektyvines istorijas. Galima daryti prielaidą, kad dėl kai kurių jų autentiškumo reikėtų abejoti. Štai ką pavyko aptikti:

Katalogas

Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugomi 3 kūriniai⁷¹:

1. Autoportretas. Drb., al., 65,5 × 54,5. MT-499. Nesignuotas.
2. Eglė žalčių karalienė. Drb., al., 91,5 × 71. MT-500. Nesignuotas.
3. Karolina Pečkauskaitė-Ivanauskienė. Drb., al., 59 × 46,5. MT-2322. Nesignuotas.

Žemaičių „Alkos“ muziejuje Telšiuose – 6⁷²:

4. Nikodemus Ivanauskas. Grupinė kompozicija. Drb., al., 56 × 43. ŽAM GEK 18247, D-847 (scena iš vienuolių gyvenimo, greičiausiai pranciškonų – V. Š.). Nesignuotas.

5. Nikodemus Ivanauskas. Žanrinė scena. Drb., al., 56,5 × 42,5. ŽAM GEK 18248, D-846 (scena iš vienuolių, greičiausiai pranciškonų gyvenimo, tęsinys pirmojo darbo, turiniu jie susiję – V. Š.). Nesignuotas.

6. Nikodemus Ivanauskas. Tarnaitės Basios portretas. Drb., al., 53,5 × 64,5. ŽAM, D-1434. Signuotas apatiniame dešiniajame kampe: „N. E. I.“

7. Nikodemus Ivanauskas. Moters portretas. Drb., al., 45 × 41. ŽAM, D-1437. Nesignuotas.

8. Nikodemus Ivanauskas. Marcelinos Skauzgirdienės portretas. 1929. Drb., al., 37,5 × 29,5. ŽAM GEK 2467, D-354. Signuotas apatiniame dešiniajame kampe: „N. E. I. 1929“.

9. Nikodemus Ivanauskas. Kaimynės portretas. Drb., al. ŽAM GEK 18250. Nesignuotas.

Lazdynų Pelėdos memorialiniame muziejuje Paragiuose pavyko surasti vieną žinomą skulptūrą⁷³:

10. Vyro galva. Medis. Inv. Nr. 3. (tai greičiausiai Kristaus atvaizdas – V. Š.), ir – dviejų, kaip nurodoma muziejaus dokumentuose, Stanislovo Adomaičio iš Akmenės nutapytų N. Ivanausko tapybos darbų kopijos. Tai Marijos Lastauskienės portretas. Drb., al. Įrašas *Monachium* 1871. Inv. Nr. 1, antrasis – Sofijos Pšibiliauskienės portretas. Drb., al. Nr. 2⁷⁴.

Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkiniuose saugoma N. Ivanausko darbų kolekcija verčia koreguoti Lazdynų Pelėdos memorialinio muziejaus Paragiuose dviejų minėtų kopijų kataloginius duomenis.

⁷¹Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Tapybos skyrius.

⁷²Žemaičių „Alkos“ muziejus, Dailės skyrius.

⁷³Lazdynų Pelėdos memorialinis muziejus Paragiuose.

⁷⁴Ten pat.

Šiaulių „Aušros“ muziejuje saugomas N. Ivanausko kolegos, draugo, žinomo lenkų tapytojo V. Pruškovskio drobėje aliejumi tapytas Karolinos Ivanauskienės portretas, sukurtas 1871 m. Miunchene⁷⁵. Akivaizdu, kad Paragių Lazdynų Pelėdos memoria-
liniame muziejuje esantis darbas, pavadintas Marijos Lastauskienės portretu, yra klaidingas. Tai ne N. Ivanausko, o V. Pruškovskio kūrinio „Karolinos Ivanauskienės portretas“ kopija, nutapyta S. Adomaičio.

Neteisingi yra ir Paragių muziejuje pažymėto inv. Nr. 2. paveikslo duomenys. Tai ne Sofijos Pšibiliauskienės portretas, o Onos Lastauskaitės-Glovackajos Priss portretas. Tiesa, šį portretą nutapė N. Ivanauskas ir originalas saugomas ŠAM (ŠAM, DT-2798). Paveikslą muziejus 1966 m. pirko iš pačios Onos Lastauskaitės-Glovackajos Priss⁷⁶. Taigi Paragiuose saugoma S. Adomaičio nutapyta N. Ivanausko kūrinio „Onos Lastauskaitės-Glovackajos Priss portretas“ kopija.

Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkiniuose saugomi 9 dailininko darbai:

11. Vitkevičienės portretas. Drb., al., 68 × 52. ŠAM DT-2797. Nesignuotas. (Karolinos sesuo – V. Š.)

12. Onos Lastauskaitės-Glovackajos Priss portretas. Drb., al., 53 × 39. ŠAM DT-2797. Nesignuotas. (Dailininko anūkė – V. Š.)

13. Ksvero Ivanausko portretas. Pop., oledrukas, 58 × 47. ŠAM DT-2799. Nesignuotas. (Dailininko tėvas – V. Š.)

14. Paragių veranda mėnesienoje. Kartonas, al., 30 × 23. ŠAM DT-2802. Nesignuotas.

15. Autoportretas. Drb., al., 50 × 35. ŠAM DT-2797. Nesignuotas.

16. Karolina Ivanauskienė su seserimi Vitkevičiene. Drb., al., 76 × 93,5. ŠAM DT-2808. Nesignuotas.

17. Marcelinos Skauzgirdienės portretas. Drb., al., 49,5 × 39,5. ŠAM DT-2809. Nesignuotas. (Dailininko kaimynė Paragiuose, dvarininkė – V. Š.)

18. Sviežovskienės portretas. Drb., al., 39,8 × 29,5. ŠAM DT-2810. Nesignuotas.

19. Lazdynų Pelėdos-Sofijos Pšibiliauskienės portretas. 1921. Medis, al., 63,5 × 28. ŠAM DT-2805. Signuotas viršutinėje paveikslo dalyje, centre užrašas: „Lazdynų Pelėda“, apatiniame dešiniajame kampe: „N. E. I. 1921“.

Dėl pastarojo portreto autentiškumo ir ypač dėl autorystės kyla nemažai dvejonių. Paveiksle pavaizduota moteris tautiniais drabužiais, pasipuošusi gintariniais karoliais, rankoje – gėlės. Koloritas šviesus. Kūrinys dešiniajame kampe signuotas: „N. E. I. 1921“. Darbo tikrumu verčia abejoti tokie prieštaravimai. Pirma, nesunku pastebėti, kad kūrinio koloritas, potėpis, kompozicija visai nebūdinga N. E. Ivanausko kūrybai. Antra, nė viename darbe nėra lietuviško užrašo, kas vaizduojama, o čia paveikslo viršuje parašyta „Lazdynų Pelėda“. Aptariamajame kūrinyje nurodomi metai – 1921. Sofija mirė 59 metų amžiaus, 1921 m. jai buvo 54 metai, o atvaizdas daug jaunesnės moters. Beje, so-

⁷⁵ Šiaulių „Aušros“ muziejus, Dailės skyrius, ŠAM, DT-2806.

⁷⁶ ŠAM DT inventorinė knyga. Ekspozito gavimo dokumentas.

Karolina Pečkauskaitė-Ivanauskienė. Drobė, aliejus, 59 × 46,5. KČDM

Karolina Ivanauskienė. NMB

vietmečiu mūsų sąmonėje yra išlikęs rašytojos Sofijos Pšibiliauskienės-Lazdynų Pelėdos atvaizdas būtent tautiniais drabužiais. ŠAM inventorinėse knygose nurodoma, kad eksponatas gautas iš dailininko N. Ivanausko 1929 06 13. Tačiau kiti darbai yra pirkti, daugiausiai iš O. Lastauskaitės-Glovackajos Priss, M. Skauzgirdienės, S. Lastauskaitės-Matulienės. Taigi hipotetiškai galima teigti, kad šis darbas ne N. Ivanausko. Tiesa, yra žinoma, kad menininkas išties tapė moters tautiniu kostiumu, tiksliau tariant, buvusios vaikų auklės Šiauliuose, portretą. Apie tai byloja šie M. Lastauskienės prisiminimai:

„Vieną gražią pavasario dieną Antosė, šeimininkės leidžiama, rengėsi į gegužinę. Prieš išeidama, įėjo į kambarį pasipuošusi tautiškais rūbais. Ji nebuvo graži, tik skaisti, sveika, pilna gyvybės ir linksnumo. Tėvas pradžiugo.

– Kaip tau tinka tie rūbai! – tarė, vis žiūrėdamas į merginą. – Aš būtinai nupiešiu tavo portretą.

Antosė juokėsi patenkinta, o motina net supyko [...].

Tėvas nieko neatsakė, išėjo į dirbtuvę, švilpaudamas kažkokią ariją. Gėstančio talento kibirkštėlė sušvito, jis panorėjo piešti iš natūros.

Buvo daug nemalonumų, net su motina teko susipykti. Tėvas šį kartą nugalėjo visas kliūtis ir tapė tą portretą, kai tik atspėdavo laiko, o motina vis surasdavo darbo savo tarnaitėi, kad sutrukdytų. Vis dėlto portretas buvo baigtas ir ilgai kabėjo mūsų bute, net į Paragius buvo parvežtas. Jau mums suaugus, tėvas tą portretą kažkam pardavė už niekus“⁷⁷.

Šiauliuose Ivanauskai gyveno apie 1871–1882 m., vadinasi, šis paveikslas buvo tapytas XIX a. aštuntajame–devintajame dešimtmetyje, Šiaulių „Aušros“ muziejuje saugomas paveikslas signuotas 1921 m. data. Galima daryti išvadą, kad kalbama dar apie vieną dabar jau nežinomą paveikslą.

Taigi dabartiniu metu Lietuvos muziejuose – Nacionaliniame M. K. Čiur-

⁷⁷Lazdynų Pelėda. *Raštai*, t. 1, p. 63.

lionio, Žemaičių „Alkos“ Telšiuose, Šiaulių „Aušros“, Lazdynų Pelėdos memorialiniame Paragiuose – saugoma devyniolika N. E. Ivanausko darbų (jeigu skaičiuosime, kad anksčiau aptartasis darbas yra Nikodemo). Tačiau šaltiniai byloja jų buvus daug daugiau. Dalies jų buvimo vieta šiandien nežinoma.

Menininko darbų būta ir Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Išliko nuotraukos, o paveikslai paslaptinai dingę. Rankraštyne saugoma 1946 m. Juozo Rimanto atliktos ekspedicijos medžiaga ir albumas su fotografijomis⁷⁸. Jame nurodoma, kad dvare rasti dokumentai, korespondencija ir kūriniai buvo tais pačiais metais atvežti į biblioteką, Meno kūrinių fondą. Jų bibliotekoje dabartiniu metu nepavyko surasti.

Zenono Ivinskio fonde yra N. E. Ivanausko „Vergės pardavimas“ (1910 m.) pagal Žiro (Girkau) kopijos nuotrauką⁷⁹. Amžininkai prisimena, kad paveikslas kabėjo dvaro salone⁸⁰. Dabartinė jo buvimo vieta nežinoma.

Nacionalinės bibliotekos Lazdynų Pelėdos fonde saugoma, deja, tik dailininko sukurto dukters Sofijos portreto nuotrauka. 1962 m. tvarkytoje byloje nurodoma:

„Lazdynų Pelėdos fondas. Foto. N. Ivanauskas. Dukters Sofijos portretas – aliejiniiais dažais drobėje. Originalas – [...] Meno kūrinių fonde [...]“⁸¹.

Šis darbas buvo tapytas Miunchene. Dabar jo buvimo vieta nežinoma.

Lenkų tyrinėtojai mini kitus N. Ivanausko darbus, su kuriais jis reprezentavo savo kūrybą Rusijoje ir Lenkijoje vykusiose parodose. Tai 1872 m. aliejumi nutapyta paveikslą „Komplikuotas klausimas“, eksponuotą 1873 m. Peterburgo dailės akademijoje; 1871–1873 ir 1876 m. lenkų dailininkų draugijos „Sztuka“ surengtose parodose Varšuvoje eksponuotus – „Sugrižimas“, „Tarp undinių“ (abu 1875 m.); 1904 m. Varšuvoje rodytus paveikslus – „Moteris“, „Vakaro skaitymai“, „Painaus reikalo atomazga“, „Tarp undinių“, „Fragmentas“⁸². Nepavyko nustatyti, kur dabartiniu metu yra minėtieji darbai, galbūt Lenkijos muziejuose ar privačiose kolekcijose.

Tiek pavyko aptikti N. Ivanausko kūrinių, minimų šaltiniuose bei žinomų iš išlikusių fotografijų arba tik pavadinimų. Jie, matyt, buvo vieni vertingiausių, nes pats autorius juos eksponavo kūrybinei biografijai reikšmingose parodose.

Kūrybos apžvalga. Lietuvos muziejuose išsaugotas dailininko kūrybinis palikimas nėra gausus, be to, reikia pripažinti, nelygiavertis meniniu požiūriu, nes balansuoja tarp profesionalumo ir primityvumo. Kaip jo gyvenime buvo pakilimų ir nuosmukių, taip ir kūryboje jaučiama tokia tendencija.

Nėra visiškai aišku, ar N. Ivanauskas tapė kitokio žanro kūrinių, o išlikę darbai yra figūrinių kompozicijų, portretų ir buitinio žanro. Dailininkui rūpėjo ir idėjinis paveikslų turinys, tai galima numanyti iš paveikslų pavadinimų, pavyzdžiui, „Painaus reikalo atomazga“, „Komplikuotas klausimas“. Galimas dalykas, kad būtent šios meno kūrinių rū-

⁷⁸ Juozas Rimantas. Mokslinės ekspedicijos Žemaitės biografiniams duomenims tirti albumas, *MMB, RS*, f. 47-113.

⁷⁹ Z. Ivinskio fondas, *MMB, RS*, Ikonografija, 1940, f. 29-1742.

⁸⁰ Pasakojo Petronėlė Masaitienė, užrašė A. Ramonas 1973 m. *ŽAM*, Mokslo archyvas, p. 15.

⁸¹ *MMB, RS*, LP, f. 18-41.

⁸² *Słownik artystów polskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1979, t. 3, p. 148.

šys labiausiai domino menininką. Juolab kad XIX a. pabaigoje Peterburgo ir Miuncheno meninėje aplinkoje minėti žanrai buvo plačiai paplitę.

Išlikusį menininko kūrybinį palikimą sudaro daugiausiai aliejumi drobėje, rečiau ant kartono, medžio tapyta daugiasluoksnė tapyba. Žvelgiant į paveikslus, akivaizdu, kad technologijai jis skyrė didelį dėmesį, ypač akivaizdžiai tai liudija paveikslas „Karolina Ivanauskienė su seserimi Vitkevičiene“. Darbas nėra baigtas, ir jame ryškūs tapymo proceso momentai. Paveikslas palapsniui dengiamas plonais aliejaus sluoksniais. Lesiruojama lakais, tai sustiprina ar prislopina norimas detales. Taip tapyti ir kiti darbai, o rezultatas – vientisas darnus koloritas, pvz., „Grupinė kompozicija“, „Žanrinė scena“ (katalogo Nr. 4–5).

Sudėtingas N. Ivanausko kūrinių chronologijos klausimas, darbai nėra da-
tuoti, išskyrus vieną (katalogo Nr. 19), tačiau abejotina ir šio kūrinio autorystė. Todėl galima teigti, kad nė vieno žinomo darbo sukūrimo data nežinoma. Belpieka daryti hipotetiškas prielaidas. „Karolinos Pečkauskaitės-Ivanauskienės portretą“ (katalogo Nr. 3) galima priskirti ankstyvajam laikotarpiui (studijų arba poststudijiniu). Visų pirma, to meto menininkai neabejotinai sekė natūra, ypač kurdami portretus. Žvelgiant į Karolinos atvaizdą, akivaizdu, kad tai jaunos moters portretas. Antra, paveiksle juntama V. Pruškovskio įtaka, kurią N. Ivanauskas patyrė studijuodamas, pvz., V. Pruškovskio „Autoportretas“⁸³ ir Nikodemo tapytas žmonos atvaizdas turi daug bendrumų: komponavimo principai, rūbų detalių modeliuotė, portretuojamųjų žvilgsniai.

Autorius sukūrė du autoportretus. Vieną jų savo gyvenimo saulėlydyje (katalogo Nr. 15), galima manyti, kad apie XX a. antrąjį–trečiąjį dešimtmetį. Kitame autoportrete į mus žvelgia vidutiniškai 40 metų vyriškis, taigi sukurtas apie XIX a. devintąjį dešimtmetį. Sunku nuspėti, kada sukurti darbai „Žanrinė scena“, „Grupinė kompozicija“, „Eglė žalčių karalienė“ (katalogo Nr. 5, 6, 2). Tačiau galima manyti, kad kiti paveiksliukai tapyti Lietuvoje, veikiausiai gyvenant Paragiuose, nes žinomi ir patys portretuojamieji. Tai dailininką supė žmonės: artimieji, pažįstami, kaimynai.

Peterburgo, vėliau Miuncheno meninis klimatas, aplinka ne tik paliko neišdildomą pėdsaką N. Ivanausko gyvenime, kūryboje, bet ir suformavo jį kaip menininką. Deja, turimi duomenys labai šykštūs. Nepavyko nustatyti, kokie dėstytojai jam dėstė specialybės dalykus, kokie autoritetai formavo jo meninį mąstymą, kokie buvo jo, kaip dailininko, orientyrai, pažiūros, su kuo jis bendravo. Peterburge dailininkas mokėsi dvejus metus, tiek pat Miunchene. Apie studijas Peterburgo dailės akademijoje nežinoma nieko. Tiesa, XIX a. septintajame dešimtmetyje šioje mokslo įstaigoje neabejotinai vyravo oficialaus akademizmo tendencijos. Kiek daugiau pavyko aptikti žinių apie Miuncheno laikotarpį. Karališkosios dailės akademijos imatrikuliacinės knygos sąrašuose figūruoja ir N. E. Ivanauskas, kuris įstojo į šios institucijos Antikinės klasės studiją 1869 m. gegužės 4 d.⁸⁴ Kaip tik tuo metu Akademijoje vyravusią dailininkams įgirusią akademizmo dvasią pamažu keitė realizmo tendencijos, plintančios tarp menininkų po I tarptautinės parodos ir prancūzų realistų debiuto Miunchene. Išpopuliarėjo buitinis žanras, peizažas, portretas, autoriai linko į kasdienio gyvenimo temas bei motyvus. Apžvelgti

⁸³ Stępień H., Liczbińska M., *Artyści polscy w środowisku monachijskim w latach 1828–1914*, Warszawa, 1994, il. 24.

⁸⁴ *Ten pat*, p. 42.

N. Ivanausko kūrybą, o ypač Miuncheno laikotarpį, sudėtinga ne tik dėl šaltinių stokos, bet nėra aišku, kiek ir kokie darbai tuo metu buvo sukurti. Portreto žanras išlikusioje menininko kūryboje vyravo. Tikrai žinoma, kad dukters Sofijos portretas, tapytas aliejumi drobėje, sukurtas būtent Miunchene. Šiandien jį galima pažinti tik iš išlikusios nuotraukos⁸⁵. Nepaisant to, reiktų pripažinti, kad tai vienas gražiausių N. Ivanausko sukurtų portretų. Mergaitė pavaizduota iš priekio, iki krūtinės, susimąščiusi ir droviai nuleidusi akis. Dailininkas neišskiria aplinkos ir visą dėmesį sukonzentruoja ties dukters veidelio studija. Portrete pavyksta pasiekti didelio apibendrinimo, minties koncentracijos, netgi savotiško nuoširdumo. Autorius atskleidžia jaudinantį mergaitės drovumą, kuklumą. Tėvas rūpestingai įamžino dukters švelnumą, žavesį, parodė charakterį. Kitas, greičiausiai tapytas Miunchene, yra žmonos Karolinos Pečkauskaitės-Ivanauskienės portretas. Ji pavaizduota trijų ketvirčių rakursu pasisukusi, iki krūtinės. Paveikslas nutapytas tamsiame fone, susitelkiama ties figūros studija: jaunos moters veido išraiška, vešliais palaidais plaukais, drabužių modeliavimu. Didelis dėmesys skiriamas šviesokaitos metodui, kuri dailininkas taiko portrete. Šiaulių „Aušros“ muziejuje yra V. Pruškovskio drobėje aliejumi tapytas Karolinos Ivanauskienės portretas, sukurtas 1871 m. Miunchene⁸⁶. Galimas dalykas, kad abu portretai tapyti panašiu laiku, todėl įdomu būtų juos palyginti. Matome tą pačią jauną moterį, dėvinčią tą pačią baltą palaidinę, plaukus, kaklą pasipuošusią tais pačiais aksesuarais. Tačiau paveikslu motyvas jau visai kitas. Tai reprezentacinio pobūdžio portretas – kiek idealizuotas, į akis krinta ori veido išraiška bei laikysena, tvarkinga puošni šukuosena. Žvelgdami į jį, galime nusakyti portretuojamosios socialinę padėtį. Tuo tarpu N. Ivanausko nutapytame Karolinos atvaizde šių požymių visai nėra. Tai intymaus portreto tipas.

Reikėtų išskirti du dailininko tapytus autoportretus. Vienas jų sukurtas sulaukus brandos (katalogo Nr. 1), kitas – jau senatvėje (katalogo Nr. 15). Reikia pasakyti, kad šiuo žanru itin domėjosi romantizmo, realizmo tapytojai. Jis buvo labai paplitęs Miuncheno meninėje aplinkoje, kone visi Karališkosios akademijos auklėtiniai yra tapę autoportretus, pvz., A. Gierymskis (Aleksander Gierymski), V. Kosakas (Wojciech Kossak), T. Ajdukievičius (Tadeusz Ajdukiewicz), A. Bilinska (Anna Bilińska), A. Piotrovskis (Antoni Piotrowski) ir kt. Ši tendencija susijusi su išaugusia dailininko reikšme visuomenėje. Žvelgdami į Nikodemo atvaizdą, mes nematome jokių nuorodų į dailininko užsiėmimą, tačiau noras išryškinti savo padėtį juntamas. Pavaizduoda nežymiai trijų ketvirčių rakursu pasisukusi figūra iki juosmens. Autorius vilki tamsų švarką, galvą dengia skrybėlė, iš barzda apaugusios burnos kyšo rūkstanti pypkė. Dėmesys sutelkiamas ties stiprios šviesos apšviesta veido studija. Skvarbiame jo žvilgsnyje nėra nė trupučio tuštybės. Tai ryžtingo, giliai susimąšusio, išdidaus žmogaus atvaizdas. Kitoki regime N. Ivanausko atvaizdą daug vėliau tapytame autoportrete. Palinkusioje jo figūroje juntama metų našta, kurią rodo ir visiškai pražilusios barzda. Tačiau nuleistame žvilgsnyje menininkui pavyko perteikti ypatingai gilų susikaupimą. Tai gerai kompoziciškai apgalvotas paveikslas, kartu įdomios ir priemonės, kurioomis jis tai išgauna. Pirmiausia pats motyvas: dailininkas vaizduoja save visiškai sutemus arba naktį, todėl nėra aišku, kojieje aplinkoje vyksta veiksmas, matome

⁸⁵ MMB, RS. LP, f. 18-41.

⁸⁶ Šiaulių „Aušros“ muziejus, Dailės skyrius, ŠAM, DT-2806.

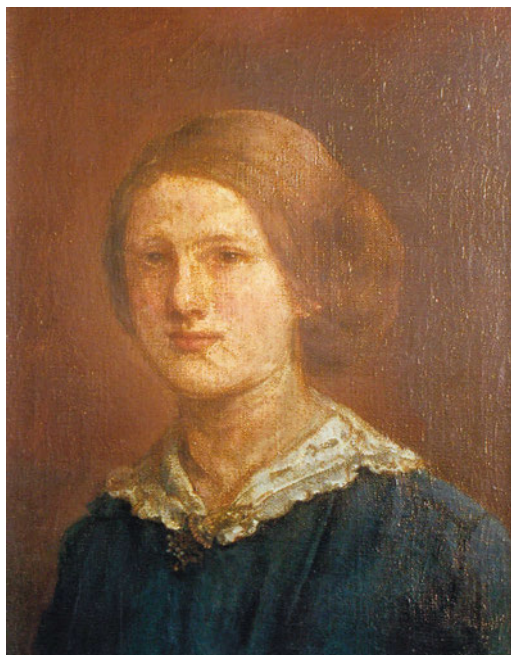

„Paragių veranda mėnesienoje“.

Kartonas, aliejus, 30 × 23 cm.

ŠAM

„Onos Lastauskaitės-
Glovackajos
Priss portretas“.
Drobė, aliejus,
53 × 39 cm.
ŠAM

„Marcelinos
Skausgirdienės
portretas“.
Drobė, aliejus,
37,5 × 29,5 cm.
ŽAM

*„Marcelinos
Skausgirdienės
portretas“.
Drobė, aliejus,
49,5 × 39,5 cm.
ŠAM*

*„Vaitkevičienės
portretas“.
Drobė, aliejus,
68 × 52 cm.
ŠAM*

*Grupinė kompozicija. Drobė, aliejus,
56 × 43 cm. (Vaizduojamas vienuolių,
tikriausiai pranciškonų, gyvenimas.)
ŽAM*

„Lazdynų Pelėdos-
Sofijos Pšibiliauskienės
portretas“. 1921 m.
Medis, aliejus,
63,5 × 28 cm.
ŠAM

*Žanrinė scena. Drobė, aliejus,
56,5 × 42,5 cm. (Vaizduojamas vienuolių,
tikriausiai pranciškonų, gyvenimas.)*

ŽAM

„Sviežovskienės
portretas“.

Drobė, aliejus,
39,8 × 29,5 cm.
ŠAM

„Moters portretas“.

Drobė, aliejus,
45 × 41 cm. ŽAM

*„Kristaus atvaizdas“. Medis.
Lazdynų Pelėdos memorialinis
muziejus Paragiuose*

tik architektūros detales – arkos kontūrus ir paties autoriaus figūrą, kurią apšviečia Nikodemo prisidiegama pypkė. Visas dėmesys labai stipriu šviesos efektu sukonzentruotas veide. Sustiprintą šviesokaitos metodą menininkas naudojo ir kūrybos pradžioje (pvz., „Žmonos portretas“), tačiau šiame autoportrete menininkui pavyksta apibendrinti savo kūrybinius ieškojimus visiškai natūraliai, išvengiant dirbtinumo ir išgaunant puikų psychologizuotą charakterį.

Be minėtųjų, N. Ivanauskas sukūrė ir savo giminaičių, pažįstamų portretų. Jie daugiau reprezentacinio pobūdžio, vyrauja noras perteikti fizionominį panašumą. Daugiausiai tai iš priekio iki krūtinės arba iki juosmens pavaizduoti moterų atvaizdai tamsiuose fonuose. Reikia pripažinti, kad dailininkui pavyksta darniai įkomponuoti atvaizdus, išlaikyti proporcijas, tačiau ne visada gerai pavyksta modeliuoti tūrį, perteikti apimtis. Šiuose portretuose į akį krinta tas pats nesėkmingas bandymas modeliuoti apatinę žandikaulio dalį tarpusavio ryšiu su kaklo sritimi. Tapydamas vietinės dvarininkės kaimynės Marcelinos Skauzgirdienės portretą (katalogo Nr. 17), autorius įkomponuoja jos atvaizdą ne į tamsų kūrinio pagrindą kaip paprastai, o į žydrą debesuoto dangaus foną. Sunku nuspėti, ar tai paties dailininko apsisprendimas, ar portretuojamosios pageidavimas, tačiau paveikslas įgauna ne tik naivaus sentimentalumo, bet ir primityvumo. Taigi meninis portretų lygis akivaizdžiai netolygus. Tiesa, reikėtų paminėti dar vieną menininko sukurtą realistinį ir gyvenimo proza dvelkiantį paveikslą „Tarnaitės Basios portretą“ (katalogo Nr. 6). Motyvas paprastas ir kasdieniškas: vaizduojama į pagalvę pasirėmusi, galbūt pailsėti prisėdusi moteris. Dėmesys telkiamas ties jos veidu, rankomis. Prasti drabužiai, sveiku kaimietišku raudonių degantys skruostai, sugrūbusios rankos, į tolį nukreiptas susimąstęs žvilgsnis atspindi moters valstietišką kilmę, socialinę padėtį. Tačiau tai menininkui visai nesvarbu, priešingai, jis žavisi jos nuoširdumu, paprastumu. Tai puikus buitinio žanro pavyzdys.

Figūrinių kompozicijų sričiai reikia priskirti tris žinomus savo turiniu ir išraiška labai nelygiaverčius N. E. Ivanausko darbus – „Eglė žalčių karalienė“ (katalogo Nr. 2), „Grupinė kompozicija“, „Žanrinė scena“ (katalogo Nr. 4–5). Žvelgiant į pastaruosius du kūrinius, akivaizdu, kad jie susiję. Tai dviejų dalių ciklas. Vaizduojamas tas pats motyvas: dvi scenos iš vienuolių pranciškonų gyvenimo. Paveikslų siužetas – tragikomiškas. Viename jų pakinkytas asilas į kalną mėgina užvežti gausiai prikrautą vežimą. Kitame pavaizduotos neįmanomo krūvio rezultatas: nuriedėjęs vežimas ir išbyrėję daiktai, maistas. Bet kokios šių darbų interpretacijos reikalauja tikslaus žinojimo. Deja, nepavyko aptikti, kokia jų kilmė. Galbūt tai galėjo būti netgi kopijos, o gal užsakymas. Čia galima tik spėlioti. Tačiau menininkas puikiai sukomponavo šias sudėtingas daugiafigūres kompozicijas. Jam pavyko pasiekti peizažo išmanymo, erdvės išpūdžio antrajame plane, šviesa ir judesiu perteikti emocijas; užfiksuoti skirtingus tipažus. Visai kitoks paveikslas, pavadintas „Eglė žalčių karalienė“. Iš pirmo žvilgsnio galima net suabejoti, ar tai to paties autoriaus braižas. Dailininkui nebūdingas šviesus koloritas, neįtikinamos, sustingusios veidų išraiškos bei naivus, sentimentalus paveikslo motyvas. Tiek plastiškai, tiek emociškai kūrinys neišstobulintas, tad dar kartą leidžia pajusti ir kalbėti apie menininko kūrybos netolygumą, pakilimus ir nuosmukius, profesionalumą ir primityvumą.

Žinoma, kad N. Ivanauskas kūrė ir skulptūras⁸⁷, o lenkų literatūroje jis apibūdinamas kaip „tapytojas, drožėjas amatininkas“⁸⁸. Tačiau dėl nedėkingai susiklosčiusių aplinkybių žinoma tik viena labai fragmentiška medinė skulptūra, saugoma muziejuje Paragiuose⁸⁹. Tai puikiai pasisekusi Kristaus galvos studija, išsiskirianti išraiškingu siluetu. Menininkas jautriai modeliuoja skulptūros paviršių, perteikdamas Kristaus kančios, skausmo išraišką. Deja, vieno kūrinio per maža, kad galima būtų apibūdinti ir apžvelgti jo skulptūrinį palikimą.

Bandymas apžvelgti N. Ivanausko kūrybą nėra išsamus, vietomis nutrūkstantis, nes pavyko surasti tik dalį jo kūrybinio palikimo, dabar saugomo Lietuvos muziejuose. Šaltiniuose minima kur kas daugiau kūrinių, kurie yra išsibarstę privačiose kolekcijose ar kitų šalių muziejuose ir galėtų būti tolimesnių tyrimų objektas. Tačiau surinkti ir kataloge bei iliustracijose darbe pateikti ir apžvelgti dailininko darbai yra pirmasis bandymas pristatyti menininką. Tyrinėjant N. Ivanausko kūrybinį palikimą, keliamas profesionalumo ir primityvumo klausimas, inspiruotas juntamų meninio lygio netolygumų: vieni jų žavi meistryste, kiti kelia abejonių. Nepaisant to, akivaizdu, kad menininko kūryba nebuvo vien provincialaus pobūdžio reiškinys, vertas įtraukti į platesnį XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Lietuvos kultūros ir dailės kontekstą. Jis buvo profesionalus menininkas, įgijęs išsimokslinimą; įtaką jam padarė Peterburgo ir Miuncheno dailės akademijos. Kūrybos pobūdis sietinas su realizmo tendencijomis dailėje bei neoromantikų pasaulėjauta.

N. Ivanausko asmenyje atsiskleidžia, kaip XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje luominė priklausomybė ilgainiui įgavo naują kokybę, grindžiamą inteligencijos, išsimokslinimo, talento argumentais. Tačiau nors visuomenės demokratėjimas keitė įprastą gyvenimą ir pažiūras, tačiau vyraujantys stereotipai, šimtmečiais susiklostę normų reglamentai kito labai lėtai. Jis siekė išsaugoti ir išlaikyti iš tėvų paveldėtą dvarą ir tai lėmė tam tikrą uždaramą dėl tuomet sustabarėjusios provincijos aplinkos. Šio menininko dvarininko gyvenime matomas istorinės tikrovės ir iliuzijų dvilypumas, arba tiksliau – idealizmo ir realios tikrovės susidūrimas.

Algimantas Švažas: gyvenimo ir kūrybos fragmentai

Danutė Mukienė

Gyvenimas (Tarp Vilniaus ir Pauosupės)

1996 m. „Žemaičių žemės“ žurnalo redakciją iš Palangos perkėlus į Vilnių, lauką naujo derliaus sėjai (žurnalo plėtrai) suradome itin palankų. Pirmiausia – tai Vilniuje gyvenanti gausi žemaičių bendruomenė. Tais metais gyvas dar buvo žemaičių poezijos patriarchas, žemaičių prozos ir poezijos anto-

⁸⁷ Atsiminimai apie Sofiją Pšibiliauskiene ir Nikodemą Ivanauską. Pasakoja Stanislovas Silkinis, užrašė A. Ramonas 1973 10 04. ŽAM, Mokslo archyvas, p. 11.

⁸⁸ Stępień H., Liczbińska M., *Artyści polscy w środowisku monachijskim w latach 1828–1914*, Warszawa, 1994, p. 279.

⁸⁹ Lazdynų Pelėdos memorialinis muziejus Paragiuose. Vyro galva. Inv. Nr. 3.

logijos „Žemaičiai“ (Kaunas, 1938) sudarytojas Stasys Anglickis (1905–1999), tėvišku rūpesčiu redakciją nuo pirmos dienos apgaubė Lietuvos nacionalinės premijos laureatas dailininkas Vytautas Valius (1930–2004), etnologas Vaclovas Milius (1926–2005) ir, žinoma, žemaičių žemaitis dailininkas Algimantas Švažas (1932–2003) bei kiti jo kolegos. Kiekvieną kartą, Algimantui užsukus į redakciją ar susitikus jį gatvėje, kad ir kiek besisukdavai žemaičių kultūros reikaluose, būdavai priverstas save kaip žemaitį dar labiau „patempti“.

A. Švažas Pauosupėje. 1998 m. Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotr. Iš G. Švažienės albumo

Rengdamasi žurnale skaitytojams papasakoti apie jo kūrybą, buvau pakviesta atvykti į svečius. Algimantas su žmona Gražina Vilniuje gyveno Karoliniškių mikrorajone. Butas gana erdvus, ir visur, kur tik įmanoma ką pakabinti, – paveikslai. Nuo jų ir prasidėjo rimtesnė pažintis – ne tik su Algimantu, bet ir su visa jo kartos dailininkų plejada, Švažų draugais, bičiuliais, bendraminčiais. Kiekvienas kūrinys, jo kelionė į Švažų namus – ilga ir įdomi istorija. Turėk tik kantrybės klausytis! Kai Algimantas matydavo ir jausdavo, kad jo pašnekovas – žemaitis, su juo *ruodą vesdavo* (kalbėdavo) tik žemaitiškai. Ir pradėdavo ją jis kaip tikras žemaitis. Pirmą tavę nuo galvos iki kojų nužvelgs, lyg iš šono tavęs pasiklausys, pagal visus savo žemaitiškus parametrus įvertins ir tik tada, jei tu būsi jam priimtinas, jei tavim ir tavo tikrumu patikės, pradės su tavim šneką. Na, o jei ne, jei suabejos tavim, galėjo ir nė žodžio neištarti, apsisukti ir nueiti, netgi dar blogiau...

Taigi šnekėjomis žemaitiškai, žemaitiškai apie jį ir rašėm.

Vieną 2002 m. dieną Algimantas, užsukęs į redakciją, paprašė kompiuteriu surinkti keletą eilučių iš žurnale žemaitiškai paskelbto mano straipsnio apie jį¹, šiek tiek papildyti tekstą ir atspausdinti ant popieriaus. Kai visa tai buvo padaryta, pasiėmė lapą ir išėjo, paaiškinęs, kad parodys vėliau, kam to reikėjo.

Ir štai po kelių savaitių atsineša savo paties rankomis padarytą, gražiai įrištą knygą „ALKA. Mintys ir deivės. Nujos eros pradžia, senosios pabaiga“. Paastrašėje nurodyta, kad tai Algimanto Švažo graviūros ir tekstai eilėmis. Knygos sukūrimo vieta – Lietuva–Žemaitija.

Atvertusi pirmuosius šios knygos lapus, pamačiau ir tą prieš keletą savaitių surinktą tekstą.

„Dailininks Švažos Algimants gėmė 1933 metu rogsiejė 14 dėina Papėlie (Akmenės rajuons). Grafiks. 1966 m. bėngė Lietuvos dailės instituta. Paruoduos dalīvaun nu 1963 metu. Mėšrė tekniko kor estampus, ekslibrisus, iliustroun kningas. Iš dailininka kūrėniū daugiausė išsiskėr ciklā „Žemaitėjė“, „Medėnė stebuklā“, 50-ėis lakštu ciklā „Lietuva“ ėr „Senuoliū guodas“, 20-ėis lakštu ciklos „Dei-

¹ Mukienė D. Altuorios gīvenėmou, žemė, Žemaitėjė, Žemaičių žemė, 2001, nr. 32, p. 20–22.

viu sotartėnė“. Īr sokūrės vaizdus menėnems filmams „Akmou ont akmėns“, „Smuoks ėr Mažilis“. Prisėdiejė koront filma „Skrėdis par Atlanta“. Apipavėdalėna kelės respublikėnės dainū šventės ėr nemažā lietuviu koncertu ožsienie. Anuo darbū jau ĩr Parĩžiaus Sorbuonuo, Stokolma universitetė, ivairiūs Lėnkėjės, Ćekėjės, JAV, Lietuvoos ėr keliū kėtū šaliū muziejūs, galerėjuos, tėp pat ė Žemaitėjuo.

Švažos Algimants – tretiuosės Pasaulė žemaitiu dailės paruo-
duos laurets.

Paskotėnio laiko kor cikla „Karaliau Mindaugou“ ėr išjosėms draugams. Naujausius darbus planoun paruođitė 70-metiou skėrtuo paruođuo.

Gĩven Vilniou ėr Pauosopie (Varienas rajouns)².

Na, o jei jau pats dailininkas *pradietė ruođą* apie save norėjo žemaitiškai, tebus jo valia – žemaitiškai bent jau kurį laiką tą pasakojimą ir tęskime.

Jaunistie Švaža Algimanta Lietuvuo žmonės žėnuojė kāp vĩkusi šuokieji – 1952–1959 metās ons šuoka valstībėnemė dainū ė šuokiu ansamblie „Lietuva“. Bet laiks eit, vėsa gĩvenėma nešuoksi, rėk pruofesėjės kuokiuos nors ėšmuoktė. Algimanta traukė dailė. 1960 metās ons istuoojė studėjoutė grafika i Lietuvoos valstybini dailės instituta (dabar – Vilniaus dailės akademėjė). 1966 m. studėjės bėngė. Kap ons pats liuob sakītė, dėdliausis torts, gauts par tus muoksla metus, bova patė pažintės so diestĩtuojės, bėndrakursės, kūrĩbas pruocesa sopratėms, sogebiejėms vertintė sava ėr kėtū kūrĩba.

1965 metās A. Švažos pradiejė sava darbus ekspuonoutė paruođuos, katruos bova rėngamas Lietuvuo ėr ožsienie. 1965–1976 metās dėrba „Literatūras ėr mena“ redakcėjuo dailininko, nu 1975 m. – Vilniaus Mena darbuotuoju rūmu Dailės skĩriaus vediejo, kor aple 18 metu organizava Lietuvoos dailininku kūrĩbas paruođas ėr kėtus kultūrėnius renginius (ėš vėsa ĉe A. Švažos ĩr sorėngės aple 300 lietoviu ėr ožsienė šaliū dailininku kūrĩbas paruođū).

1970 m. Algimants bova prijimts i Lietuvoos dailininku sājunga, kor ons daug metu aktivė dalĩvava Grafikas sekcėjės veikluo.

Sava patėis darbū paruođū A. Švažos par gĩvenėma sorėngė dvėdešimt septĩnės. Ons ĩr iliustravės dvėdešim poezijos ėr pruozos kningu, kap dailininks dėrba koront septĩnis Lietuvoos kina studėjės sukortus filmus.

Iš pėrma žvilgsnė A. Švaža kūrĩba atruoda šėik tėik grubuoka, kap ka ė pats dailininks liuob atruodītė. Bet, ka kėik ėlgiau so anou liuobi pabėndrautė, pasėrokoutė, pasėgilintė i anuo kūrĩba, je bovā ė ne žemaitis, liuobi suprastė, ka pagrĩndū pagrĩnds tėik tūs grafikas darbūs, tėik ėr patemė dailininka gĩvenėmė ĩr ne kas nuors kėts, vuo anuo žemaitiška pasauliejauta, žemaitėšks paprastoms, tėisoms, žemaitiška gĩvenėma filuosuofėjė. Tuokem sava kūrĩbas apėbūdėnėmou pritarė ėr pats Algimants.

A. Švažos karto so Liutko Vėktuoro, Daugintio Rimanto, Stasiulevičio Aluozo, Olbuto Albino somėslėjė sorėngtė ėr

² Algimantas Švažas. *ALKA. Mintys ir deivės. Naujos eros pradžia, senosios pabaiga, rankraštis, Lietuva–Žemaitija*, 2002.

Viešės I, Viešės II, Viešės III, sukurtos pagal S. Daukanto veikalą „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“. Viešėje I yra užrašas „Skiriu savo gimtinei, S. Daukanto muziejui Papilėje“. Mišri technika. 1992 m. Dail. A. Švažas. 2006 m. A. Petrašiūno nuotraukos. SDM

suorganizavo pērmoujē Pasaulē žemaitiu dailēs paruoda, daug prisēdiejē organizoujint ontroujē, vuo tretioujie bova pripažints laureato.

A. Švaža kūrēnē – išmintēis pēlns ēr sava prisēmēnēmās i šimtmetius nueinous apsamanuojēs galings žemaitiu oužouls. Atruoda, ka vēsks, kas vīka tuo žmuogaus gīvenēmē, atējē iš patiuos žemēs, anuo šaltēniu. Vēskou tou palaikē anuo artēmē ēr mīlēmē žmuonēs, tuokēi pat žemaitē kap ēr ons. Žmuona Degutītē Gražina – garsi Lietovuo keramikē, tēp pat žemaitē³. Žmuonēs, so katrās Algimants liuob bēndrautē, tonkē ēr viel liuob būtē žemaitē.

A. Švaža nomūs, ka dar Algimants bova gīvs, kor tik pasēsokā, viel jautē, ka aplinka, tuo nomū aura kor žemaitē.

Tēp jau sosēkluostē gīvenēms, ka dar jaunē būdamē, ēiškuodamē vēitas, kor galletom ēštrūktē vasaruoms iš Vilniaus, atsēdīetē kūrībā, Gražina ēr Algimants Švažā sau vēita atsērada Dzūkējēs mēškūs. Tarp tū iš pērma žvilgsnē muonuotuonēškā vēinuodu dzūkēšku pušīnu, natuolēj Marcinkuoniū, pri Ūlas opēs īr Pauosopē suoda, katruo pamatīsi kelēs suodības ēr poeta Matotē Anzelma pastatīta mēška nomīeli (bitiū avēli), katramē dabar jau veik moziejielis. Kāp tik tuo suoduo priš daugiau nego 20 metu ēr pradiejē kortēis dailininku Švažu šeimīna. Pradiuo če Gražina so Algimanto par metus liuob tik mienesi kēta praleistē, vuo ka Algimanta nikuoks valdēšks darbs jau nabvaržē, sānariū skausmā ēr vēsuokēs kētuokēs biedas prispaudē, iš če jau retā kumet ons ēr beliub ēšvažioutē. Aple 2002-ūsīus metus tūo pagal dzūkēškas tradicējēs atstatītuo suodībuo Algimants atēdarē nedēdēlē sava kūrības galerējē. Bova če kūrēniū ēr iš „Senuoliū guodu“, ēr iš „Lietovuos“ cikla“, ēr iš paskutiniūju dailininka kūrības metu. Vēīnuo iš garbingiausiu vēītu – A. Švaža „Žalgērē mūšis“, grafikas kūrēnē, skērtē Gediminou; valstībēs, anuos garbies rēkalā, simbuolē Algimantou vēsumt bova svarbiausē ēr pērmuo vēītu.

Nieka tuo galerējuo nebova ēšdailinta, ēščackinta. Vēskas, kap ēr ta mūsa kuožna dēina minuoma žemē, če bova paprasta. Net ēr atsēlēipēmu kninga iš tēkrū tēkriusē medē bova padarīta – sopjaustē Algimants noabliouta lēnta, ēšgrēižē skīlēs, parvierē anas šniūro, padiejē parkeri ēr... Je apsēlonkēs če toriejē kou pasakītē, pajiemē plunksna i ronka ē rašē. Tuo anuo suodībuo bova ēr daugiau kuo, kas papēldē Algimanta ēr Gražinas kūrība, sodarē galēmībē geriau pajostē tēik onkstiau, tēik ēr paskotēnēs metās sukortus anū darbus.

Tuo suodībuo kuožna če atklīdosē aki liuob patrauktē slienīs, katramē Algimants bova irēngēs žemaitēška altuorio, mini baublioku moziejo. Ont žema, platē medēnē stala vasaruoms liuob vērtē nemaža skrozdielīna gīvenēms... Je liuobi būtē kontoros, kēimē galiejē pamatītē ēr dailininka eilieraštiūs apdainiouta mīlēma žalti, katros če bova kap ē kuoks šeimuos narīs. Če pat ēr pelīnā auga. Vuo rūgštīniu, rūgštīniu! Liuob nu pat vasaras pradiuos anas Algimants pjautē ē pjautē, vuo iveiktē nikāp nagaliejē. Paskotēnēs metās, pats jau nebgaliedams so dalgio švaistītēis, liuob ēr i suodība atvažiavusiu draugū paprašītē padietē nu anū kēik apsēginti. Ēr vis tēik – nu pat pušīnu ligi pat Ūlas – vēīnē rūgštīnīnā. Vuo vasaras pradiuo vēsor aplinkou tamē Pauosopie sokēlst grībā. Kartās tik iš kēima išēiti ēr jau gali pjautēnuos anuos pjautē.

Suodībuo vēsa laika liuob būtē daug kvietku. Gielīnūs nu pat onkstīva

³ Ramonaitē D. Vilniaus žemaičių dailininkų vasaros Dzūkijoje, ir... Gražinos virtuvės paslaptys, *Žemaičių žemė*, 2003, nr. 3, p. 30–31.

pavasari židiejė kuožnuo tradicėnie žemaitiu suodību sotinkamas kvietkas. Tarp anū tā vēnuo tā kėtuo vēituo galiejė pamatītė ər gražė sodieliuotus akmėnelius. Daugiausė tarp anū bova tėtnaga. Švažā anou bova pradiejė rinktė prieš kelis metus ər ligo kuokė lėgo sosėrga – sostuotė nabgaliejė. Bet vēskam, kas tor vertė ər ır tėkra, tēp pat ər tėtnagou, tuo suodībuo liuob atsėrastė vēitas ər vēskas čė atruodė tēp, ligo nu omžiu būtom bovė padieta.

Gīvenamuojie truobuo sėinas poušė žemaitėškė dėvuonā, kampė stuo viejė tradicėškā pakluota medėnė luova. Unt sėinas, patiuo garbingiausie vēituo – viel savuotėšks žemaitėšks altuorios: čė pateis Algimanta ronkuoms bova sokabinta, gražė sokompuonouta vēskas, kas bova brongiausė anuo prigimtė, žemaitėškam sopratėmou. Čė galiejė pamatītė ər žemaitiu herba, ər Pasaulė žemaitiu dailininku kūrības paruodū plakatus, kvėitėmus i tas paruodas, puortėgrapėjės, katruos iomžintė žemaitė dailininkā. Bova čė ər žemaitėšku leidėniū, iš Žemaitėjės parsėvežtū sovenīru. Tas altuorios bova sosėpormavės natūralė, par kelis metus. Nieka čė nebova padarīta pripoulamā, dėrbtėnā, nieks tau tuo prikėšamā ər neboka. Je iduomavās tās rėkalās, dailėninks tau ər daugiau kou aple kuožna daiktieli galiejė papasakuotė. Vuo je jau Algimants liuob pradietė grimztė i prisimėnėmus, anėms neluob būtė pabaiguos.

Paskotėnės sava gīvenėma metās bova ons ožsėdegės vēskou tou joudo ont balto sorašitė. Ǝr rašė. Vėina dėina atėjės i „Žemaitiu žemės“ redakcėjė pasėkuolėjė, ka jau 17 sāsioveniu būs prirašės. Ne vēinamė ės anū – eilės, žemaitėškė tekstā. Tuokiū tekstu rasi ər anuo estampu ciklūs, daugiausė „Užgavienies“.

Tēp ər gīvena tas jaunistie platė garsiejės žemaitis šuokies, paskiau drosos, originalos ər talėntings grafiks, vīkės paruodū organizatuorios Dzūkėjės mėškūs. Daug kas anuo suodība čė Žemaitėjės atstuovībė Dzūkėjuo vadėna. Nasėmuistė, ka tēp anou liuob pavadintė, ər pats Algimants.

Tuo Dainavuos žemie ons ne vēins tuoks bova. Sava kūrėnės platė Lietovuo pagarsiejusi iš Kretinguos rajuona kėlusi garsė dzūku kraštuotīrininka Džervaus Petra pati žemaitiu poetė ər pruozi-ninkė Džervienė Teklė Puniuo, pri Margėrė kalna, šaknis ır ileidusi. Tuoks tuoki sorond. Atrada i Algimanta suodība kielī ər Džervā. Sosėtėka, pri Algimanta irėngta žemaitėška altuoriaus sosieda, žemaitėška daina ožtraukė ər lėka vēsam omžiuo draugās, sosėtėkė jauties tēp, ligo bruolis seseri būtom pu elga laika pamatė. Tuokiū, žemaitėška pasauliejauta, žemaitėško bėndromo sojungtū bėndraomžiu menininku Lietovuo tās metās dar bova nemažā. Tas pats Algimants,

„Oi neverk,
motušėle“ I. Mišri
technika. 1989 m.
Dail. A. Švažas.
2006 m.
A. Petrašiūno nuotr.

i kuoki Žemaitėjės miestali a dėdliēsni miesta mintim beliūob noklīstė, vėina pu kėta liūob mėnavuotė anam brongius sava kraujė bruolius. Novažiou i Nida, kap brongiausi sviēti čē anou prijims dailininks ėr kraštuotīrininks Juonošos Eduards. Liūob pasoktė Algimants i Klaipiedas rajuona, sosėtėks tautuodailininka Majūra Vītauta, ėr viel ligo bruolis bruoli apkabins. Novažious anėi i Palonga, pas garsiouji medė druožiejī Žulko Alberta, viel kalbuoms gala nebūs...

2003 m. Algimanta sveikėnuom so anuo septīnesdėšimtmetio. Tou pruogo 2003 m., par Užgavienės, Vilniou, Lietuvuos naciūonalėnemė moziejou, katram Algimants ėr perdavės sauguotė dėdelė dali sava kūrėniū, buvo surengta retrospektyvinė A. Švažā kūrības darbū paruoda (veikė 2003 m. kuova 4–19 dėinuoms. Jubiliejaus progo kelės nedėdėlės sava kūrības paruodelės ons bova sorėngės ėr Dzūkėjuo, kor ons paskotėnės sava gīvenėma metās jau bova prijemams kap žemaitiu kultūras ambasaduorios.

Švažū suodība Pauosopie bova ont patėis Ūlas kronta. Ta vėita čē ėpatinga. Vėsor aplinkou pušinā, vuo čē aug šimtametė oužoulā. Tėp ėr kėrb mintės, ka čē žėluo senuovie galiejė būtė švėntikla. Gal būtė, ka diel tuo ėr Algimants čē natūralė tus žemaitiu altuorius ėr aukorus padarė, ėr ne kor nuors kėtor, vuo pri pat šimtametė oužoula, katrou priš daug daug metu miegėna iveiktė žaibs. Kėrta skaudė, lig pat oužoula šaknū, bet istėngė tik vėina medė posė omžems nomarintė; ontruoji kap žaliava, tėp ėr tebžaliou. Bet laiks eit, vėskas keitas, perkūnā čē kuožnās metās baisiausė daužuos, tad Algimants paskotėnės sava gīvenėma metās prišnekėta Gražina ėr netuolėi tuo oužoula anodo karto padėigė kelis jaunus oužoulelius. Prigėjė anėi, i vėršo pradiejė stėibtėis ė, Algimantou šiou pasauli padėkos, ligo parjiemė anuo gīvībė, sogebiejėma džiaugtėis tuos žemės rītmetės ėr saulielidės. Aug, lapuo oužoulelė, kuožnās metās vės tvėriau i tou žemė sava šaknimis kabėnas. Gīvenėms nasostuo vėituo...

Švažos Algimants mērė 2003 m. rogsiejė 27 d., eidams 71-ūsius sava gīvenėma metus. Palaiduots 2003 m. rogsiejė 30 d. Antakalnė kapėnies, ont Menininku kalnelė, kor priš kelis metus omžėnam puoėlsiou jau bova atgolės žemaitis poets Anglickis Stasīs, kor 2004 m. bova atvežtė ėr dailininka Valiaus Vītauta palaikā.

Čē, tuo vėituo, žemaitiška ruoda galietomem kāp ė pabėngtė. A. Švažos tėp pat, ka liūob būtė rėkals, muokiejė ėr bėndrėnė lietuviu kalbo pašnekiotė. Tad leiskem dabā aple anou ėr anuo kūrības tīrinietuojems vėsėms lietovems soprontamo kalbo pašnekietė.

Kūryba: bendražygių, menotyrininkų mintys ir Algimanto eilėraščiai

A. Pocius yra rašęs:

„A. Švažas – darbštus ir produktyvus dailininkas, nuolatinis dailės parodų dalyvis. (...) Gimęs ir praleidęs vaikystę vaizdingoje papročių turtingoje Žemaitijoje, A. Švažas atsinešė neblėstančią meilę savo kraštui, jo žmonėms, tautosakai ir liaudies menui. Ši gyvybingoji versmė maitina visą jo kūrybą, suteikdama jai atitinkamą formą ir turinį.“

Algimantas Švažas Valerijos ir Rimanto Dichavičių nuotraukose*

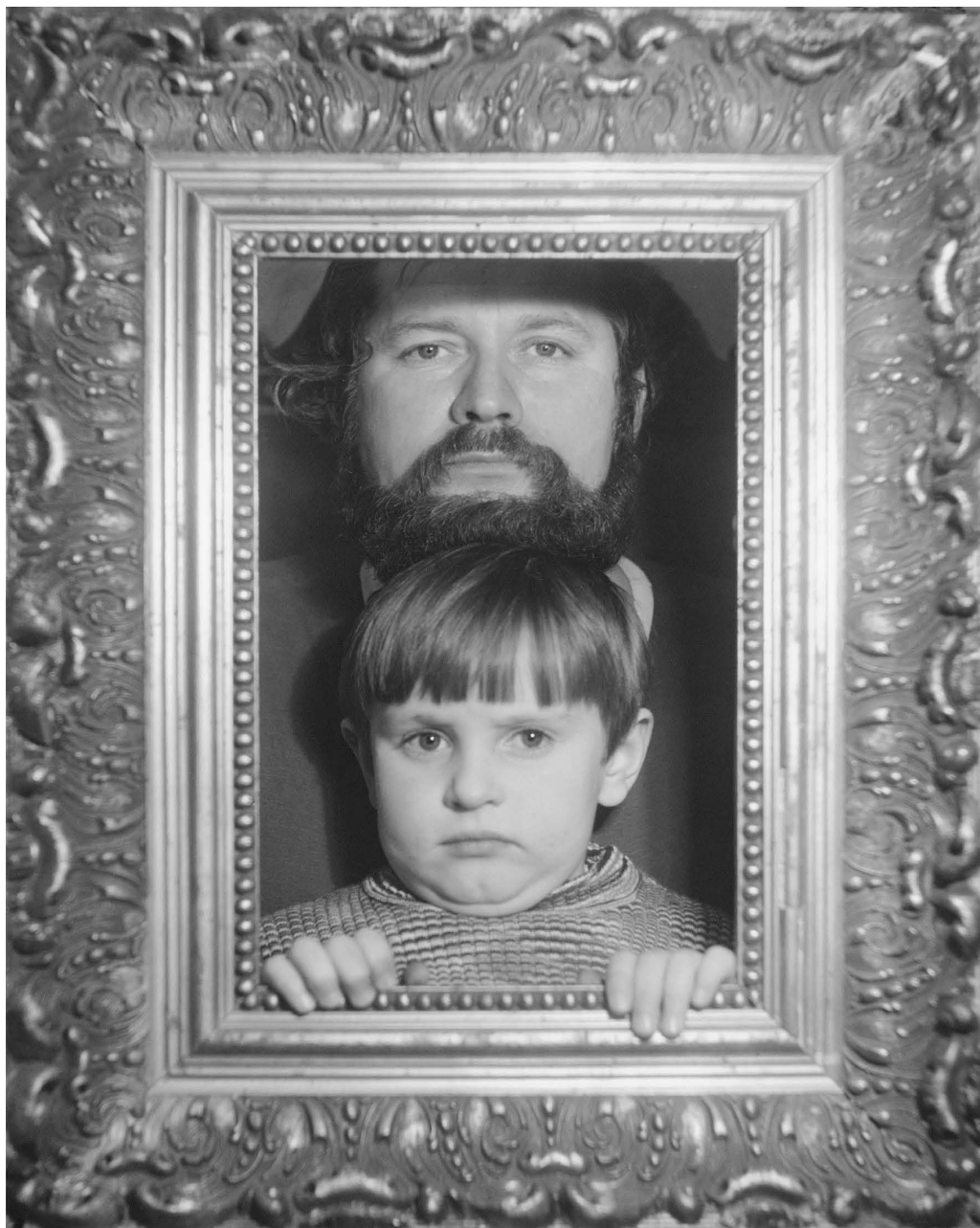

*Algimantas Švažas
Meno darbuotojų
rūmuose. 1981 m.*

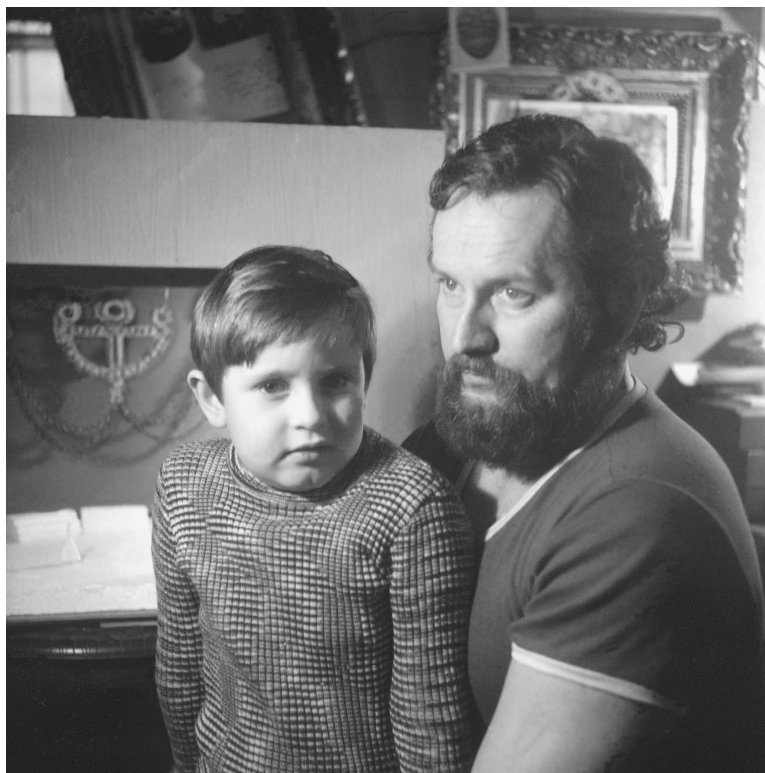

*Gražina Švažienė
(A. Švažo žmona)
vyro dirbtuvėje.
1981 m.*

* Šios nuotraukos, gautos iš Rimanto Dichavičiaus, Algimanto Švažo bendramokslis ir draugo, yra dovana knygos „Papilė“ skaitytojams. Daugelis jų spaudoje skelbiamos pirmą kartą.

*Algimantas Švažas
su sūnumi Matu.
1972 m.*

*Su sūnumi Matu.
1972 m.*

Su žmona Gražina. 1983 m.

*Algimantas
ir Gražina Švažai
su vaikais Matu
ir Kristijonu.
1976 m.*

Algimantas Švažas. 1981 m.

*Gražina Švaženė vyro
dirbtuvėje Pilies gatvėje.
1979 m.*

*Dainininkas Antanas Šabaniauskas
Algimanto Švažo dirbtuvėje. 1983 m.*

*Algimantas Švažas skaito savo eiles.
1983 m.*

*Algimanto Švažo dirbtuvė.
1978 m.*

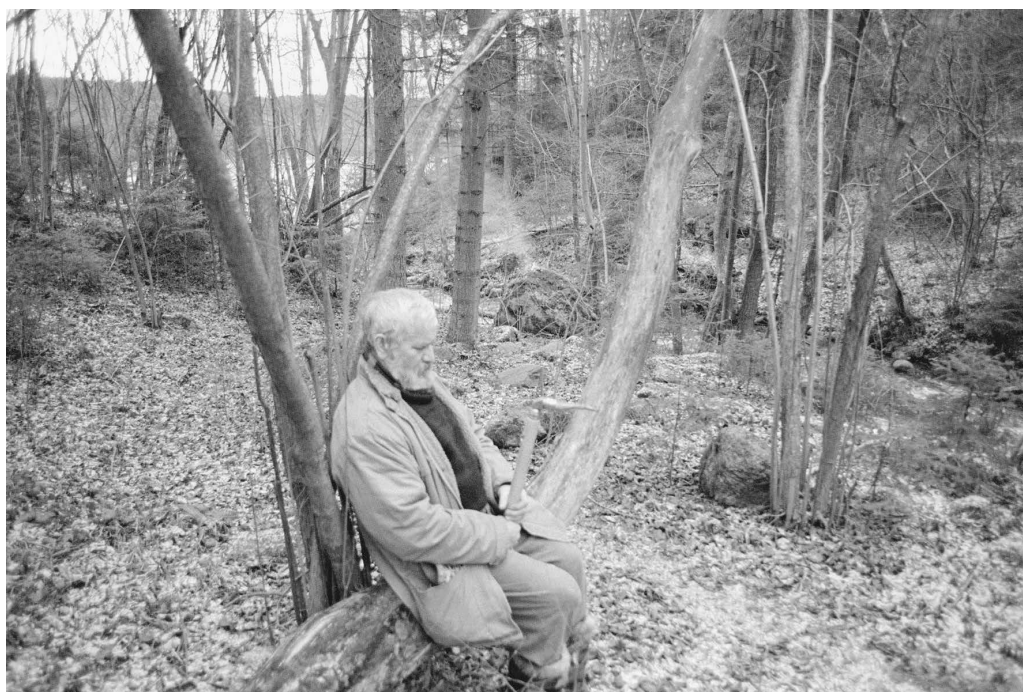
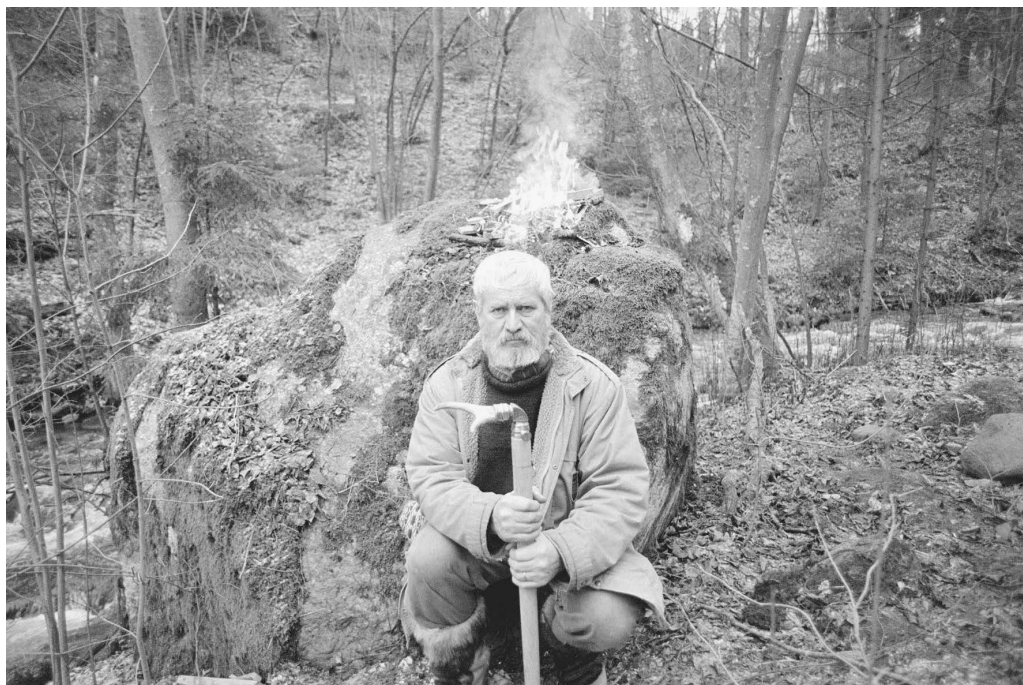
*Algimantas Švažas.
1984 m.*

*Algimantas Švažas su tapytoju
Aloyzu Stasiulevičiumi dirbtuvėje
Bernardinų skersgatvyje. 1998 m.*

A. Švažas. 1998 m.

*Algimantas Švažas reabilitacinėje
sanatorijoje „Aušveita“. 1993 m.*

Dirbtuvēje. 1979 m.

*Su dailininku ir fotografu
Rimantu Dichavičiumi.
1998 m.*

Savo dirbtuvėje. 1978 m.

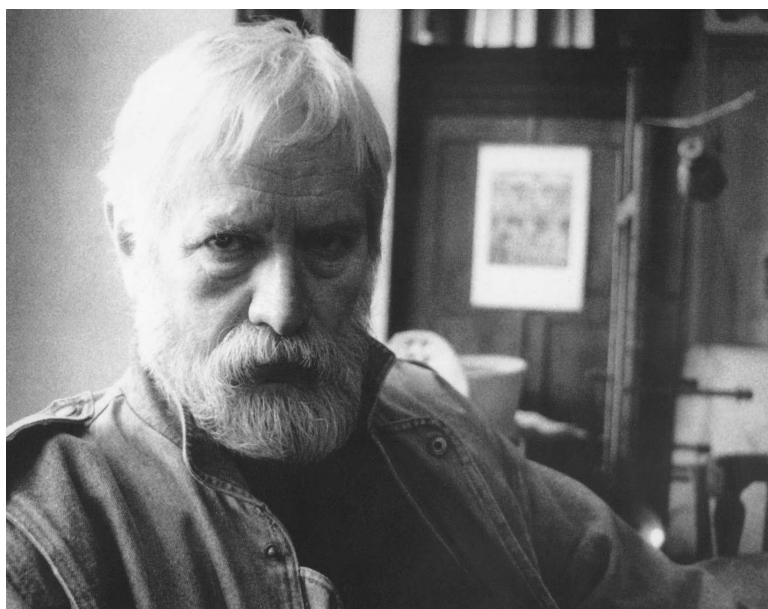

A. Švažo dirbtuvės kampilis – Žemaitijoje surinktos Užgavėnių kaukės ir įvairių asmenų jam dovanoti suvenyrai. 1989 m.

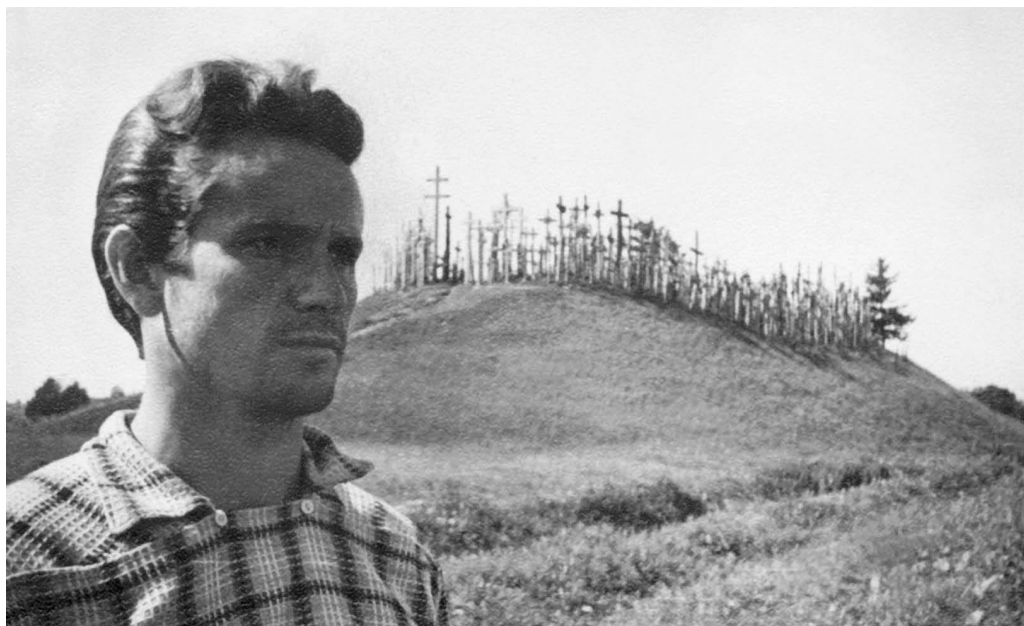
Algimanto Švažo darbų paroda Vilniaus parodų rūmuose. 1983 m.

*Algimantas Švažas.
1998 m.*

Ir dailininkas, ir skulptorius...

*Algimantas Švažas
prie Kryžių kalno
(Jurgaičių k.,
Šiaulių r.). 1958 m.*

*„Medeina“.
Iš ciklo „Deivių
sutartinė“. Mišri
technika. 1993 m.
Dail. A. Švažas*

*Iš G. Švažienės
albumo*

Pirmas A. Švažo darbų įspūdis – sporadiška meninė saviraiška. Tačiau, atidžiau įsižiūrėjus, supranti, kad po paviršiaus sluoksniu glūdi apgalvotas ir pagrįstas meninės idėjos bei vaizdo planas. Aiškios kompozicijos pagrindan padėti netikėti masių ir siluetaų sugretinimai bei priešpastatymai. Išraiškos dėlei jie minkštinami, kiek formuojamos proporcijos.

A. Švažo estampų meninė įtaiga nebus pakankama, jeigu į juos žiūrėsime skyrium vienas nuo kito. Paprastai jie jungiami į vientisus kelių ar keliolikos estampų ciklus, kur vieni darbai pratęsia, papildoma kitus ir atskleidžia bendrą sumanymo idėją⁴.

Savaitraštyje „Septynios meno dienos“ 2003 m. spalio 3 d. buvo rašoma:

„A. Švažas kūrė estampus, ekslibrisus, iliustravo knygas. Jo kūrybos pradžia prasmingai sutapo su septintajame XX a. dešimtmetyje lietuvių grafikoje atsiradusiu liaudies meno poveikiu. Meilė savam kraštui, jo žmogui, liaudies kūrybai visą gyvenimą buvo pagrindinė dailininko kūrybos tema ir įkvėpimo šaltinis“.

Įsimintini ankstyvieji estampai „Tadas Blinda“, medžio raižinių ciklas pagal K. Borutos knygą „Mediniai stebuklai“. Didelis, monumentalios stilstikos, mišria technika atliktas raižinių ciklas „Lietuva“ (1968), kurį sudaro keturios dalys – „Vilnius“, „Dzūkija“, „Aukštaitija“, „Žemaitija“, „Pamariai“, paženklintas A. Švažo kūrybos brandos ženklai. Vėliau dailininkas Lietuvos istorijos temą tęsė kituose estampuose – trilogijoje „Mindaugas“, „Katedra“, „Mažvydas“ (1974), „Piliakalnio sakmė“, „Žalgiris“ (1975), pusės šimto lakštų ciklas „Senolių godos“ (1983). Ypatingą poveikį A. Švažo kūrybai darė M. Gimbutienės darbai, atskleidžiantys pagoniškąją baltų mitologiją. A. Švažo kūriniai persmelkti panteistinės pasaulėjautos. Pastaruosius keliolika metų dailininkas vis labiau gilinosi į šią tematiką, kūrė lietuvių dievų ir deivių panteoną („Deivių sutartinė“, 1993). Jo kūrybos motyvai – tai senosios lietuvių kultūros ženklai, archeologiniai radiniai, gintaro amuletai, madonos ir pan.⁵

2005 m. lapkričio 4 d. Žemaičių dailės muziejuje (Plūngė) buvo atidaryta Algimanto Švažo ir Gražinos Degutytės-Švažienės kūrybos darbų paroda. Tai pirmoji paroda, kurioje jau po A. Švažo mirties vėl iš esmės grįžta prie jo kūrybos peržiūros ir įvertinimo. Pristatydama visuomenei šią parodą, Aldona Dapkutė rašė:

„Galingai Žemaičių dailės muziejuje suskamba dailininko Algimanto Švažo grafikos lakštai. Iš kur ta jėga? Kas matė dailininką, bendravo, niekada neužmirš su niekuo nesupainiojamos imponantiškos išvaizdos, žemaitiško charakterio spalvingumo. Jis spinduliavo vidine laisve, kuri vedė per gyvenimą, kuri sovietmečiu suteikė drąsos rengti valdžios netoleruojamų kolegų modernių darbų parodas anuometiniuose Menininkų rūmuose

⁴ A. Pocius teksto, išspausdinto A. Švažo parodos, 1983 m. surengtos Vilniaus Rotušėje, kataloge, fragmentas.

⁵ „In memoriam. Algimantas Švažas (1933 09 14 – 2003 09 26)“ (Lietuvos dailininkų sąjungos parengtas tekstas), *Septynios meno dienos*, 2003 m. spalio 3 d.

Vilniuje; ji (ir meilė Žemaitijai) igalino pačioje Lietuvos atgimimo pradžioje intis iniciatyvos organizuoti Pasaulio žemaičių parodas Plungėje; jos nenuspėjami postūmių vedamas ėjo kūrybos keliu iš Papilės, kur gimė ir mokėsi, į Vilnių. Čia atvykusiam didžiulį išpūdį padarė senoji architektūra, menanti gyvą LDK laikų kultūrą, čia buvo „Lietuvos“ ansamblio šokėju, čia ėgijo dailininko specialybę ir čia sutiko savo būsimąją žmoną Gražiną. Vilniuje susitiko ir su profesore Marija Gimbutiene, kurios dėmesys bei ypatingas susidomėjimas jo kūryba paskatino su dideliu užmoju intis ciklo „Deivių sutartinė“ problematikos. A. Švažo darbų reprodukcijų rasime ir M. Gimbutienės knygoje „Senoji Europa“. Vilniuje žemaitiškas gaivalas suaugo su visos Lietuvos kultūros šaknimis“⁶.

Plėtodama A. Švažo kūrybos apžvalgą, A. Dapkutė ten pat nurodo:

„A. Švažas mintį plėtoja ciklais, ta pati tema rutuliojama kelis ar net keliolika metų. Iš esmės menininkas turėjo vieną temą, atspindinčią, kas jam brangiausia. Tai Lietuva, jos praeitis, etnokultūra, mitologija, archeologijos radiniai. Visa tai susipina į vientisą meninį pasaulėvaizdį – monumentalų, vyriškai rūstų, paslaptینگais ženklais ornamentuotą, drąsiom linijom konstruojamą.

Savy talpino tą pirmąpradę vitališką energiją ir meilę žemei, kurios dalimi jautėsi esąs. Tai energijai įkūnyti tik atitinkamą formą reikėjo atrasti. Meninė kalba mažai kito, nebuvo staigių posūkių ar pokyčių. Atrado savo temą ir save į ją sudėjo.

Ciklas „Lietuva“ gimsta iš kelionių po Lietuvą. Iš peizažo, tautodailės elementų, iš etnografinių detalių ir su visu tuo suaugusia žmogaus figūra pinamas metaforiškas atskirų regionų vaizdinys, tampantis galingu himnu Lietuvai. Dailininkas atsirenka būdingus elementus, fragmentus, simbolius, ženklus ir kuria daugiaplanį pasaulį, unikalų, dvelkiantį senove. Nieko nėra iš aktualaus gyvenimo, visa iš praeities (o gal dainų ir pasakų), kuri lyg audinį suaudžia į didingą reginį. Praeitis išskyla ne kaip prisiminimas, ne kaip atkartojimas, o kaip gyva esatis, nes ją kuria (ne atkuria) dailininko mintis, kylanti iš versmės, gyvos dailininko viduje. Ne sugalvota, o išjausta, sielos paženklinta. Ir Žalgirio mūšis, ir Žemaičių Užgavėnės, ir „Mitologinio ciklo“ būtybės – atgyja, tampa dabar išgyvenamu

„Palangos Juzė. Žemaitija“. Iš ciklo „Lietuva“. Mišri technika. 1968 m. Dail. A. Švažas. SDM

⁶ Dapkutė A. Algimanto Švažo ir Gražinos Švažienės kūrybos darbų paroda, (http://mpkelias.mch.mii.lt/ZDM/Svazu_paroda.htm).

reginiu. Praeitis, kurioje ieškome ir randame Atmintį apie save, autentišką gyvenimą teikiančią išmintį, įprasmintą kultūros savastį. Praeitis, kuri lėmė tai, kas ir kokie esame dabar; kuri dabar gyva mumyse, kuri šiandien daro mus unikaliais pasaulio kultūrų kaleidoskope. Išskyla archetipiniai dalykai iš baltų archaikos gelmių. Tai, dėl ko mes turime išlikti.

Kūrinių stilistika, jų grafinės kalbos impulsyvumas, staigūs linijų šuoliai liudija, kad vaizdinio turinį nulemia ne vien tematika ar konkrečios žinios apie istorinę asmenybę, kraštą, įvykį ar deivės prasmę. Tam tikri simboliai yra atpažįstami iš tautodailės raštų ir formų (senovinę simboliką padės atpažinti ir įminti M. Gimbutienės knyga „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene“, Vilnius, „Mintis“, 1994). Bet daug kas, gal, kilo intuityviai iš asmeninės vaizduotės, iš bendro vidinio archaikos pajutimo. Todėl net nebūtina viską tiksliai iššifruoti – mus veikia spinduliuojanti iš kūrinių visumos pirmapradė, mišlinga meninė jėga – tarsi slaptazodis, padedantis suvokti esmę. Įtaigą A. Švažo kūriniuose lemia gyvybę teikiantis kūrybinis dinamizmas.

Dailininkas dirbo savo atrasta mišria grafikos technika, kuri leido jam improvizuoti linija, štrichu, apibendrinti ir kartu pabrėžti atskiras detales. Ypač veikia dideli formatai, galingas rankos mostas lapo erdvėje. Aiškūs siluetai kupini visokių ženklų, gausybė ornamentikos – daug persipynimų vientisos formos viduje; daugybę mažesnių formų dailininkas perkerta ir suvienija drąsia energinga, netikėtai atsirandančia ir vėl nutrūkstančia linija... Viduje juda, o visuma išlieka statiška – kokia įtampa, kokia formos gyvastis! Ši galybė, ypač ypatinga paskutiniajame A. Švažo cikle, kuriame vaizduojamos baltų deivės. Su nuostaba atrandame nenusakomą pasaulio paslaptį, kurią žmogus nuo pat savo sąmonės prabudimo įvardina mitologiniais vardais, deivėmis ar kitais pavidalais pateikia. Sudėtingas dailininko tveriamas pasaulis baltame lapo fone gyvena transformacijos, tapsmo būsenoje. Todėl nieišskokime iliustracijų; čia yra tai, vardan ko žmogus apskritai pradėjo kurti meną – vedamas nenugalimo troškimo išsaugoti gyvenimą, siekti pilnatvės ir dvasios šviesos, suvokti ir įkūnyti esmines amžinąsias gyvenimo tiesas. Galima perfrazuoti, kad A. Švažo kūryba kaip deivė Medeina – visokios gyvasties globėja, kaip Žemė-Didžioji motina, kuri priima savin pirmapradę sėklą, ją augina ir brandina, kol prinoksta žemės dovana – vaisius, kuris sotina ir stiprybės suteikia... (...)“⁷.

Užgavėnių kaukė.
Medžio raižinys.
1968 m.
Dail. A. Švažas.

⁷ Ten pat.

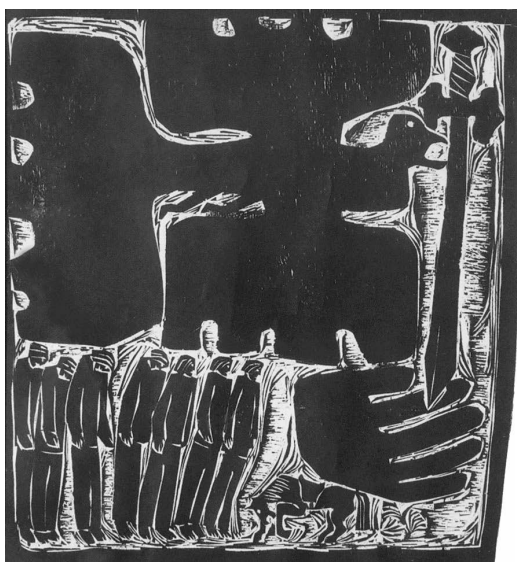
Susitikimas su archeologe profesore Marija Gimbutiene. 1993 m. Zacharijaus Putilovo nuotr. Iš G. Švažienės albumo

Paskutiniaisiais A. Švažo gyvenimo metais, pasirodžius keliems leidiniams, kurie buvo iliustruoti A. Švažo sukurtomis deivėmis, dailininkas dažniausiai jais būdavo nepatenkintas, vieną leidyklą net norėjęs paduoti į teismą, nes leidėjai be jo sutikimo kelis kartus sumažinę sukurtų iliustracijų dydį, dėl ko knygoje grafikos kūriniai praradę daug informacijos.

M. Gimbutienė norėjo, kad jos knyga būtų iliustruota A. Švažo kūriniais. Tai matyti ir iš jos 1984 m. balandžio 12 d. rašyto laiško dailininkui:

„Sveikinu su pavasariu, Velykomis. Labai džiaugiaus gavus „Grafiką“ ir, dar daugiau, kad gal teks čia susitikti. Norėčiau kada nors atspausdinti lietuvių (ar baltų) mitologiją su jūsų darbais. Iš širdies – viso geriausio – Marija Gimbutienė“⁸.

Paskutiniaisiais gyvenimo metais Algimantas mintimis apie tą deivių pasaulį lyg ir gyveno. Paskutinis jo darbas – publikacijos pradžioje minėta rankraštinė knyga „Alka. Mintys ir deivės“ – taip pat buvo iliustruota jo grafikos darbais, kuriuose deivių (Žemės – Didžiosios Motinos, Perkūno, Laimos, Medeinės ir kt.) atvaizdai tokie, kokius savo vaizduotėje ir ant popieriaus lakštų buvo sukūręs Algimantas. Prie kiekvieno grafikos darbelio – Algimanto komentaras. Štai keli:

„Gegulė“. Iš ciklo „Lietuva“. Mišri technika. 1968 m. Dail. A. Švažas. SDM

⁸ A. Švažo asmeninis archyvas (laiškai).

„ŽEMĖ – DIDŽIOJI MOTINA. Tai gėrio ir santarvės pradžia – teisingumo deivė. Ji priima savin pirmą pradę sėklą, ją augina ir brandina, kol prinoksta žemės dovana – vaisius, kuris sotina ir stiprybės suteikia žmonijai, o nedorėlius ir nusikaltėlius sunaikina ir praryja.

PERKŪNAS. Visų deivių ir dievaičių dievas, gyvenantis virš mūsų ir visur. Tai stichijos valdovas, įsispraudęs tarp ažuolinių pliauskų ir skleidžiantis jėgos ir stiprybės energiją. Jis apsisupęs žalčio skraiste valdo visatą ir žmonių buvimą.

LAIMA. Moters stuomuo su trijų merginų galvomis. Ši deivė, tūnanti gegutės pavidalu, iškukuoja žmonių gyvasties likusių metų skaičių ir linki laimę-nelaimę. Tai saulės skritulys, besisukantis virš mūsų, nurodantis mus lydinčių metų kaitą. Tai šventas žaltys savo gyvybingumu teikia mums sveikatą ir stiprybę“.

Minėtoje rankraštinėje knygoje yra iliustracijų, skirtų ir dailininko gerbiams meno, mokslo veikėjams – Marijai Gimbutienei, Elenai Gaputytei, Antanui Mončiui, Algirdui Greimui, Viktorui Petravičiui, Liudui Truikiui.

A. Švažas deivėmis buvo išpuošęs ir savo sodybą Paosupėje. Kurdamas jas, panaudodavo ne tik sumaniai parinktą medį, linų pluoštą, audinių gabalėlius, bet ir įvairius jau atlikusius buities rakandus, metalo lauže rastus varžtelius, vieles, spyruokles, butelių kamštukus ir kt. Algimantas sugebėdavo visa tai taip sukompnuoti, kad iki to laiko buvę nebylūs ir nieko verti daiktai įgaudavo paslaptingos deivės formą ir... lyg tai dvasią. Algimantas mėgdavo tas savo sodybos vietas, kuriose tos deivės buvo eksponuojamos. Kartais vakare užkurs sodyboje įrengtą aukurą, nueis į galeriją, užsidegs ant stalo, palangių sudėtas žvakutes ir ilgai ilgai žiūrės į žvaigždėtą vasaros dangų. O didžiausia palaima jam būdavo tada, kai kartu su juo toje galerijoje įsikurdavo balsingi svečiai, ką jau bekalbėti, jei tai būdavo žemaičiai, ir dar savo dūšia tokie. Algimantas turėjo gerą balsą ir klausą, mokėjo daug tradicinių liaudies dainų. Mėgo jas pats dainuoti, mėgo jų ir klausytis.

Didžiąją „Alkos“ knygos dalį sudaro 2000–2002 m. rašyti A. Švažo eilėraščiai. Esu girdėjusi, kaip juos skaitė pats autorius. Susikaupęs, išraiškingai, atsakingai. Rengiant keletą jų spaudai, teko dėti kablelių, brūkšnelių, nes, to nepadarius, kartais visai neaiški mintis. Gal kada nors vėliau kas nors kitas, rengdamas tuos eilėraščius spaudai, tuos skyrybos ženklus sudės ir kitaip, ar visai jų nedės, tačiau šį kartą, tebus taip, kaip mums atrodo. Nors nežinia, kaip tokių eilėraščių „suramstymą“ vertintų pats Algimantas...

Taigi keletas eilėraščių iš A. Švažo knygos (rankraščio) „Alka. Mintys ir deivės“.

Dar ji neužtekėjo,

Nykiai tamsu.

Žaltys giedot pradėjo –

Keistai aš jį girdžiu...

Tai Alkos globėjas,
 Galingas ir didžiulis,
 Augina sūnų išperėjęs,
 Didžiuojas juo apsiblausęs mėnulis.

Anksyvryčio karžygys,
 Žemaitis užkietėjęs –
 Jis mano bendražygis,
 Sieloj ir baltajam lakšte,
 Žemės lemtyje atžymėjęs.

Ne sapnas tai –
 Girdėjau ryto vėsujom,
 Aušrinės šviečiant atšvaitams.
 Jo pėdsakus regėjau sustingusioj rasoj;
 Stebuklas įvyko
 2002 06 11 02 val. naktį.

2002 06 11

„Mes – niekas.
 Laikas – niekas.
 Viskas virsta nieku;
 Tik bičiuliai – viskas (...)“

2000 08 15

Sukūrėnkit, sukūrėnkit
 Su Žolinių puokšte,
 Kad po to būtų kojom
 Šilčiau, kad bičiuliams
 Būtų jaučiau.
 Tik Gabija padės
 Išlikti amžinai,
 Tik jos Agnis
 Nuneš į šiaurės vakarus,
 Kur mano Venta
 Nuo amžių šventa,
 Kame mano genties vieta.
 Paberkit lyg sėklas
 Lankoje, kur basas
 Po rasą laksčiau
 Ir žemaitiškus posmus,
 Senolių dainuotus
 Linksmi dainavau.

2000 08 15

Nakties skliautas
 Pilnas mirksėjimo.
 Lyg sėjėjas iš saujos
 Beria grūdą pilnas tikėjimo. –

Dygs želmenys nauji,
 Lyg rauda kartosis kaskart
 Kvepės duonelė gardi –
 Iš pasiutimo galėtum pasikart.

Kybotum lyg rudenio lapas,
 Išdžiūvęs senam ažuole,
 Nieks nebeatsakys tau labas,
 Nes svajotum sutrūnijusiam karste.

Liktų brydė ryto rasoje
 Ir pėdsakai pernykščiai sniege,
 Liktų skurdus palikimas
 Ir spaudai išblėsusiam
 Popieriaus lakšte.

Vos regimas – lyg ženklas vandens,
 Neišskaitomas, nematomas.
 Ir ištuštėjo sula medinio dubens,
 Nes baigėsi manasis maratonas.

2000 04 02

Rūke paskendus Alka,
 Pro girių saulė plieskia
 Iš nakties sustingus ranka,
 O klumpės jau trypia dzūkišką piestą.

Iš lėto rangos
 Lyg žaibas žaltys.
 Sutviska lyg jūroje bangos;
 Tikiuosi mane pamatys.

Tai mano totemas,
 Senolių globotas nuo seno.
 Prieš mane išdygo numas,
 Pilnas graviūrų ant sienų.

Atšliaužia žaltys,
 Tas mano palaima.
 Gal žalioji giria nuovys;
 Čia amžiais tūnos mano laimė.

O pildosi svajos
 Ir realiai bujoja
 Kai nebegelia kojos
 O širdis lėtai, bet atjoja.

2000 03 06

Savo eilėraščiuose Algimantas yra išsitaręs, kad jam nepatinka gyventi Vilniuje, kad jis ten dūsta: „Aš čia, / kur privalau būti / Keturios gulbės / Pasitiko mane / tai stebuklas / Būties / Kokia man / Patioka / Po sušikto / Vilniaus bezdalo“. Duso jis Vilniuje nuo biurokratizmo, formalumų, perdėto oficialumo, mandagumo, žmonių suktumo, kaukėtų veidų, kurių kasdien dešimtis galėjai sutikti ministerijų ir departamentų koridoriuose bei kabinetuose. Tam jis priešpastatydavo save, savo elgesį. Jei Algimantas ateidavo į kokios nors parodos atidarymą, visada galėjai žinoti, kad jis pačiu oficialiausiu metu gali išsitraukti iš kišenės švilpi, paprašyti žodžio, ir... susikaustymo, formalumo – kaip nebūta. Gal ir ne visada pataikydavo, bet visada išlikdavo savimi. Tie, kas jį pažinojo, tuo nesistebėjo. Jis buvo tikras dailininkų bohemos atstovas.

Vertino Algimantas kitų dėmesį ir nebijodavo tai parodyti. Knygos „Alka. Mintys ir deivės“ rankraščio pirmuosiuose puslapiuose – jo gerbiamų žmonių, valstybėje žinomų žmonių laiškų fragmentai, sveikinimų, palinkėjimų nuorašai. Yra čia ir du Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus 1984 m. A. Švažui atsiųsti atvirukai su užrašais:

„Chicago, 1984.XII.31 d.

Mielas p. Švažai ir Ponia,

Randu giliai prasminga užbaigti 1984-sius su geriausiais linkėjimais ir bent mintimis sutikti naujuosius metus kartu su Jumis Tėvynėje!

Linkiu, kad 1985-ji būtų apstūs kūrybinio polėkio ir pilni visokeriopų gėrybių.

Alma ir Valdas“.

„Chicago, 1984.IV.12 d.

Gerb. p. Algi,

Su dideliu malonumu prisimenu tas kelias valandas, praleistas Vilniuje. Aišku neišdilo nei įspūdžiai matytos Jūsų darbų parodos. Ištvėrmės ir toliau kūrybiniame darbe.

Ta pačia proga geriausi linkėjimai švenčių proga!

Jūsų Valdas“.

Yra toje knygoje ir po keletą eilučių, kurias A. Švažui yra parašę buvęs Lietuvos Prezidentas, Vyriausybės vadovas Algirdas Brazauskas, Paryžiuje daugelį metų kūręs iškilus žemaitis skulptorius Antanas Mončys, su kuriuo Algimantas buvo pažįstamas, Elena Gaputytė, dailininkui buvusių brangių žmonių laiškų.

Tos knygos A. Švažas nespėjo išleisti. Jis tik padarė kelis jos egzempliorius, gražiai apipavidalino ir perdavė toms įstaigoms, kurioms, kaip manė autorius, šis jo darbas gali būti reikalingas. Viena iš tų knygų paliko ir „Žemaičių žemės“ redakcijai. Neteko girdėti, kad kas nors tiek šį rankraštinių leidinių, tiek kitus paskutiniųjų metų jo rašto darbus (tuos 17, o gal net daugiau sąsiuvinių) būtų ėmęsis tyrinėti. Beje, tai nebūtų lengva ir daryti, nes Algimantas, nebūdamas formalas, rašė taip pat neformaliai, daug ką žemaitiškai, taip, kaip girdėjo ir jautė.

Tikėkime, kad visa tai anksčiau ar vėliau taps prieinama visuomenei. Tuo rūpinasi ir jo žmona Gražina, kuri brangina ir puoselėja Algimanto kūrybą, gerbia jo atminimą.

Paulius Lai Vėjus Normantas

Mano gyvenimas – viena ilga kelionė

Jonas Nekrašius

Kas vakarą ant Kailašo

Švento žilo kalno kepurės

Nutūpusi žvaigždė man rodė

Ilgą kelią atgal į vaikystę.

P. Normantas

Paulius Normantas daugiau kaip prieš 30 metų pasirinko keliautojo ir tyrinėtojo gyvenimą. Aplankė daugiau kaip 70 valstybių ir tautų, pasaulį ir save atrado Himalajuose, Tibete, Nepale. Jis save vadina taikos kareiviu, dabar – Lai Vėju. Normantas jau daugiau kaip penkiolika metų pats vienas keliauja po Birma, Butaną, Indiją, Kambodžą, Laosą, Nepalą, Mustangą, Sikimą, Tailandą, Tibetą, Vietnamą ir kitas Rytų šalis. Jis fotografuoja tibetiečius, išnykstančias Sibiro, Himalajų, finougrų tautes, žmones, jų buitį, kultūros ir istorijos paminklus, šventyklas, vienuolynus, apeigas ir šventes. Pagrindinė jo fotografijų tema – budizmas.

P. Normantas yra Vengrijos fotomenininkų sąjungos, Vengrijos dailės fondo, Lietuvos ir Tarptautinės žurnalistų sąjungos narys.

Kelionė, prasidėjusi Žemaitijoje

„Žmogus yra keleivis, o gyvenimas – kelionė“. Ši lotyniška sentencija keliautojui ir fotografui Normantui yra esminė gyvenimo tiesa. Jis sako: „Mano gyvenimas – viena ilga kelionė. Kaip visų. Tik truputį kitokia. Priartėjęs prie prieigų, sužinojau, jog mano kelionė – gyvenimas tęsis 86 metus“. Kelionėje ištirpsta laikas, ir žmogus bent trumpą tarpsnį gyvena gamtos ritmu. Pasak lietuvių poeto Marcelijaus Martinaičio, žmogus, kas jis bebūtų, kur bekeliautų ir kur begyventų, daugiau nei 30 mylių nuo savo gimtosios vietos nenutolsta. Tai pasakytina ir apie Normantą, nors jis nuo Lietuvos, nuo savo gimtosios Žemaitijos jau seniai nutolęs tūkstančius kilometrų.

P. Normantas gimė 1948 m. birželio 8 d. Kálniškių kaime, kaip mama pasakoja, po vidurnakčio, griaudžiant perkūnijai ir labai smarkiai žaibuojant. Vaikui išria-

ko Pauliaus vardą. Gal šio vardo parinkimas vėliau lėmė ir jo pašaukimą – kaip ir šv. Paulius jis tapo keliautoju, piligrimu. O vaikystė jo prabėgo prie Ventės, prie Papilės piliakalnio. Bėgiota tais takeliais ir keliais, kuriuos kadaise mynė Simonas Daukantas. Pats Normantas ir dabar, jau tapęs pasaulio piliečiu, visados pabrėžia, kad kur bebūtų, visados jaučias nuolatinį stiprų ryšį su gimtosiomis vietomis. Kiekvieną kartą, vykdamas iš Šiaulių link Papilės, patiria visiškai kitą lietuvišką energetiką, išskirtinį Žemaitijos, kaip savito etnokultūrinio krašto, agregoro veikimą.

„Jaučiu, kad Lietuva ir Žemaitija yra ne tas pat. Kai pasuku nuo Šiaulių link Kuršėnų, prasideda nuostabūs dalykai...“ – tvirtina Paulius.

Čia jį gaivinančiai veikia gimtinės laukas, arba, kitaip sakant, žemaitiškasis agregoras, kuris yra visiškai kitoks negu aukštaičių, dzūkų ir visos Lietuvos.

„Kelionėje namus aš pasiimu su savim, – sako P. Normantas. – Lietuvą, kaip energetinį simbolį, man visuomet kuprinėj atstoja ir teikia stiprią energetinę pagalbą mūsų Trispalvė.“

Ir dar:

„Per baisiausias, fiziškai pavojingiausias gyvenimo akimirkas Himalajuose, Kambodžoje, Vietname ar Indijoje, kai kildavo pavojus gyvybei, mano akyse iškildavo ir energetiškai padėdavo Papilės bažnyčios kuorai. Dabar jau abu tie bažnyčios bokštai atstatyti, ten esu krikštytas, dirnavotas. Tėvai buvo mokytojai, todėl patylom tai padarė senelė Stanislava...“

Iki 1952 m. tėvai gyveno Kalniškiuose, mokytojavo Urbonaičių (netoli Kalniškių) pradinėje mokykloje. Tėvas Valerijus Normantas buvo tos mokyklos vedėjas, mama – mokytoja. Prasidėjus trėmimams, tėvai, bėgdami nuo sovietų persekiojimo, apsigyveno Bivainių kaime prie Jōniškio, kuriame gimė Pauliaus brolis Gintaras. Šešerių metų (1954) Paulius pradėjo lankyti Ivoškių septynmetę mokyklą, kurioje baigė keturias klases. Mama Bronė Normantienė (1923–1994) – pradinių klasių mokytoja, tėvas Valerijus Normantas (1923–1961) dėstė lietuvių kalbą. Tėvo mėgstamiausia dai-

Paulius Normantas tėviškėje, Kalniškių kaime. 1952 m. Iš P. Normanto albumo

na buvo „Yra šalis, kur upės teka...“ Per visą stalinizmo laikotarpį tėvai maždaug kas 2–3 metai keisdavo gyvenamąją vietą, nes kitaip sovietai būtų juos ištrėmę. Taip ir išliko Lietuvoje. Nuo 1959 m. gyveno Viekšnių miestelyje, kur gavo butą profesorių Biržiškų name. Nuo 1959 iki 1965 m. Paulius mokėsi Viekšnių vidurinėje mokykloje.

1961 m. birželio 6 d., prieš pat Pauliaus gimtadienį, nuskendo tėvas. Tėvui tuomet buvo tik 37-eri metai. Per mokslo metų uždarymą Viekšniuose išėjo su 5-ta klase prie Ventos ir nebegrižo. Upė pasiglemžė mokytojo gyvybę.

Tai buvo baisiausias vaikystės akimirkos, kai, būdamas trylikos metų, per savo gimtadienį nuo Viekšnių iki Papišės ėjo paskui tėvo karštą. Anksti patirta tėvo netektis jį labai stipriai paveikė. Tik vėliau kelionės į Tolimuosius Rytus, mokslas, darbas padėjo nepalūžti, nepaskęsti asmeninėse ir okupuoto krašto bėdose, nevirsti verkšlenančiu pesimistu. Žuvus tėvui, kelias vasaras dirbo durpyne po dvi pamainas – norėjo išbandyti savo jėgas, tapti savarankišku, užsigrūdinti gyvenimo negandoms.

Visa P. Normanto giminė – tėvai, seneliai, proseneliai – palaidoti Papišės kapinaitėse, piliakalnyje, kur ilsisi amžinybėje ir tautos šviesuolis Simonas Daukantas. Viename savo eilėraštyje apie tai P. Normantas rašė:

*„Aš esu savo sūnaus mokinyš ir tėvas
senas senas sulinkęs Daukantas
stovi apsuptas mano tėvo
senelių žemaičių
byrančių ažuolinių grabo lentų
Papišės piliakalnyje
jos tarytum Simono raštų varguoliams
išgeltusių lapų aidas
margoje naktų marškoje
skamba mano sūnaus lūpomis
Baltijos jūra mano likusiems broliams
atnešė šaltą ir šlapią vasarą
ir samanų barzdos pailgėjo eglė kamienuose
tik bažnyčių varpinės niekaip negali išnykti
rūkų neišmatuojamuose drabužiuose
tik vakaro Varpas skelbia pasauliui apie mus.*

Paulius Normantas (1)

P. Normanto seneliai iš motinos pusės – Stasė Šukienė (1901–1977) ir Pranas Šukys (1893–1974) – palaidoti Papišės kapinėse. Čia palaidota ir Pauliaus prosenelė Elzbieta Dainienė (1867 05 12 – 1967 04 22), kurios senelis buvęs prancūzas, Napoleono armijos karys, likęs Žemaitijoje. Iš čia, sako, ir Normantų pavardė kilusi.

„Senelis Pranas Šukys (1893–1974) per savo gyvenimą daug keliauvo, – pasakojo Paulius apie genetines savo klajonių ištakas. – Jis gyveno ir Amerikoje, ir Turkijoje, ir Rusijoje. Jis buvo labai stiprus žmogus, panešdavęs net dvidešimtį pūdų. Buvo visų amatų meistras“.

P. Normantas visada su nostalgija prisimena Viekšnius. Į juos atsikėlė su tėvais ir broliu Gintaru iš Joniškio rajono 1959 m. ir apsigyveno profesorių Biržiškų namuose. Tie namai buvo prie pat bažnyčios. Juos tuomet supo nuostabus sodas su egzotiškais rytietiškais augalais. Buvo gražūs kalinėto metalo vartai, kiemo gilumoje stovėjo suręsta senovinė lietuviška pirtis. Čia pat, už kelių metrų šalia bažnyčios nuo namo, stovėjo Vytauto Didžiojo paminklas – vienas didžiausių paminklų, išlikusių Lietuvoje iš tarpukario laikų. Prie šio paminklo aikštelėje jis žaisdavo su draugais, svajodavo apie tolimus kraštus ir keliones į juos. Labai jauki čia buvo visa aplinka – ir rytietiškasis Biržiškų sodas, ir raminantis Ventos srovenimas, ir didelis Vytauto paminklas, Viekšnių bažnytelė.

Jausdamas Biržiškų paliktos dvasios alsavimą, retkarčiais slapta užsukdamas į bažnytelę, skaitydamas nuotykių ir kelionių knygas, P. Normantas tikriausiai jau vaikystėje patyrė nematomus spindulius, nušvietusius jam kelią į tolimą Rytų pasaulį. Ši aplinka ir energija teigiamai paveikė jauną jautrų žmogų. Juk Rytuose visos šventyklos pastatytos labai stipriame energetiniame lauke, kur žmogus lyg „išvalomas“ ir norom nenorom „prijungiamas“ prie tos energijos.

Visa tai iš mažens skaidrino ir formavo jauno P. Normanto dvasią ir pasaulėžiūrą.

Vaikystėje labai daug skaitė, domėjosi Rytai. Buvo gausi tėvo biblioteka. Skaitydavo japonų, kinų autorių knygas. Šis domėjimasis Rytai ilgainiui stiprėjo.

1965 m. P. Normantas baigė Viekšnių vidurinę mokyklą, kurią yra baigę ir skulptorius B. Pundzius, ir režisierius J. Miltinis, ir jau vėliau – rašytojas J. Erlickas. Po to keletą metų mokėsi Kauno politechnikos instituto Mechanikos fakultete. 1971 m., būdamas trečiame kurse, perėjo į Vilniaus universitetą studijuoti Prekybos ekonomiką. 1974 m. baigęs universitetą, buvo paskirtas dirbti į Kėdainius. Vėliau išvyko į Abchaziją. Prasidėjo jo kelionės po tuometinę Sovietų Sąjungą.

Kelionės tikrovėje ir laike

„Kelias... Tai ne vien kilometrai, bagažas, išskirtinės sąlygos, transportas, dokumentai ir pan. Nors fiksuoju visus savo kelio vingius ir atkarpas, man svarbiausia ne tai, kiek ir kur kada buvau, – rašė P. Normantas. – Svarbiausia – suvokti ir priimti tą kelionės, atsitiktinumų ir planų bei pašaukimų seką, galima būtų sakyti – gyvenimo dovanas, ką teko ar dar teks išgyventi, kuo pasinaudoti“.

Būdamas Viekšniuose Paulius Normantas visada aplanko mokytojus Ablingius. 2001 m. rugpjūčio 7 d. J. Nekrašiaus nuotr.

P. Normantas į pirmąją didelę kelionę išvyko 1975 m. rudenį, o į Lietuvą grįžo 1980 m. Pradėjo nuo Abchazijos, o baigė Kurilų salomis. Nuo to laiko amžinai kelyje, visuose namuose – tik pakeleivis. Pradžioje dirbo įvairius darbus – žvejo, kroviko, inžinieriaus, medžio drožėjo. O grįžęs tapo fotografu. Apsigyveno Nidoje, išmoko fotografuoti, surengė parodą, po metų tapo Fotomenininkų sąjungos nariu. Po to prasidėjo kelionės į Rytus – į Himalajus, Nepalą, Tibetą, Indiją.

P. Normantas pasakoja, kad daug metų dirbo su finougrų tautomis, išleido du fotoalbumus. Tačiau kai 1989 m. pirmą kartą atsidūrė Tibete, perėjo prie budistinės tematikos, kuri jam, atrodo, bus aktuali iki gyvenimo pabaigos. 1991 m. spalio mėn. viename iš savo kelionės dienoraščių P. Normantas rašė:

„Vyniojasi ilgas, sunkus siūlų kamuolėlis po kojomis, kaip būna pasakose, bet dar ne tam, kad rodytų kelią į namus. Mano kelias tęsiasi jau 43 metus, o čia, Himalajuose, tik prasideda (dienoraštis rodo 76-tą kelio dieną, jau trečias mėnuo Indijoje).

Kaip šiandien prisimenu, į Hunzų kaimelį Baltistane atsikapsčiau rugpjūčio gale, po beveik paros „poilsio“ autobuse, nes kelias 4 vietose buvo užverstas akmenų lavinomis, lietūs padaro savo darbą kalnuose. Pirmą naktį tamsus viešbučio kambarėlis nušvito. Kas gali pasakyti, kiek laiko tai truko? Balsų lyg ir negirdėjau, bet pirmiausia pasirodė jauki šviesa, o po to, labai greitai mane prižadino kažkoks tylus, geras trenksmas. Purviname, jau labai švelniai tariant Karimabado viešbutėlyje, kur šiukšlės verčiamos prie pat durų, ant sienos. Bet ne viešbučio servisas buvo svarbiausia.

Gal šitaip įtraukiama į Himalajų gyventojų tarpą amžiams? Tada belieka dėkoti tai rugpjūčio mėnesio nakčiai ir tam, kas atsitiko man Baltistane“ (2).

Normantas ir Rytai – neatsiejami. Jau daugiau kaip penkiolika metų tęsiasi P. Normanto kelionė į Rytus. Rytai jam – ne vien stebuklinga gamta ar magiškos traukos šventyklos.

„Rytai man – amžinas pažinimo medis ar šaltinis, iš kurio vis norisi gerti. Kad galėčiau semti, turiu daug duoti“ (3).

Rytai, Tibetas P. Normantą vilioja seniai.

„Lietuviai visuomet jautė Rytų trauką – prisiminkime Vydūną, Krėvę, Antaną Pošką“, – sako P. Normantas. – Aš nežinau, kodėl lietuviai jaučia simpatiją Rytams. Kai išeisiu į pensiją, norėčiau gyventi Nepale, Himalajuose. Ir kad daugiau žmonių galėtų atvykti į svečius. Rytai mane traukia savo šventyklomis, vienuolynais, dvasiniu svarumu, ramybe.“

Per tą laikotarpį P. Normantas surengė 11 ekspedicijų į Tibetą, Nepalą, Indiją, Birmą, Butano karalystę, Kambodžą, Laosą, Pakistaną, Šri Lanką, Indoneziją, Tailan-

da, Vietnamą, apėlė visas finougrų tautes. Rytų tautų kultūros, tolimų kraštų gamta, žmonės tapo jo įkvėpimo šaltiniu ir dvasinės savasties dalimi.

Dabar save P. Normantas vadina Lai Vėju – Laisvu Vėju, taikos kareiviu. Jis prisipažįsta, kad kai pirmą kartą 1989 m. atsidūrė Tibete, perėjo prie budistinės tematikos, kuri jam bus aktuali iki gyvenimo pabaigos. Ypač P. Normantui visam gyvenimui paliko neišdildomą įspūdį susitikimai su XIV Dalai Lama. Pirmasis susitikimas su XIV Dalai Lama įvyko Dharamsaloje 1991 m., praėjus keletui mėnesių po šio dvasininko vizito į Lietuvą.

„Jeigu taip galima pasakyti, tai aš žmogiškesnio žmogaus nesu matęs. Kai susitikom, jis mane apkabino ir tas 20 minučių, kurios buvo man skirtos, taip ir nepaleido. Nuo tos energijos aš dar keletą savaičių jaučiausi apsvaigęs“.

1989 m. Pabėrėje P. Normantas susipažino su tėvu Stanislovu. Nuo to laiko, kai tik būdavo Lietuvoje, beveik kasmet apsilankydavo pas tėvą Stanislovą. Čia kelias dienas paviešėjęs, pasišnekučiavęs su tėvu Stanislovu, atgaudavo kelionėse prarastas jėgas, įgydavo dvasinės tvirtybės. Tėvo Stanislovo maldos jam buvo labai veiksmingos, nes jas išgirsta aukštybėse.

„Tėvo Stanislovo dovanota maldaknygė – mano kelionių draugė, – pasakoja Paulius. – „Su ja niekada nesiskiriu. Tai mano ryšys su Lietuva, su katalikybe. 1989 m. birželį Pietų Kinijoje ji man gyvybę išgelbėjo. Neturėjau pinigų, blogai mokėjau anglų kalbą, sirgau, buvau kinų valdžios suimtas, apkaltintas, kad neva pažeidžiau valstybinę sieną. Maniau, kad nebegrįšiu į Lietuvą. Išsiėmiau maldaknygę ir be kunigo atlikau viso gyvenimo išpažintį. Angelas Sargas pradėjo manimi pasitikėti. Padėjo ir mano globėjas Šventasis Paulius. Mano reikalai pasitaisė. Išlikau gyvas“.

Šiai maldaknygei paskirta ir viena iš P. Normanto haiku: *„Tėvo Stanislovo padovanota / Sena maldaknygė su Kryžium / Apšvietė mano pasaulį“.*

P. Normantas laikosi vienos nuostatos – būdamas prislėgtos nuotaikos ar vykdamas į tolimas keliones, Vilniuje visada stengiasi į stotį eiti pro Aušros vartus. Jis įsitikinęs, kad tai vienintelė šventykla, per kurią kaip per stupą pereini kiaurai, kas budizmo šalyse – įprasta tradicija. Šitaip apsivalomas savasis astralas. Priėjęs prie Aušros vartų, Paulius persižegnoja ir taip atsigauja, energetiškai pašvarėja.

„Mano kelionių geografinės ribos kryptingai plėtėsi Rytų link. O atspirties taškas, pradžia buvo čia, Lietuvoje. Dar sovietiniais laikais, prisimenu, visas savo keliones pradėdavau ir užbaigdavau ties... Aušros vartais, – pasakoja P. Normantas. – Eidavau į stotį pro juos, grįždavau taip pat. Tada dar nebuvo tikrų religinių pajautimų, savo veiksmų vertinimo tikėjimo, palaiminimo šviesoje, bet kažkaip intuityviai man taip reikėjo daryti. Taip ir darydavau. Aušros vartai –

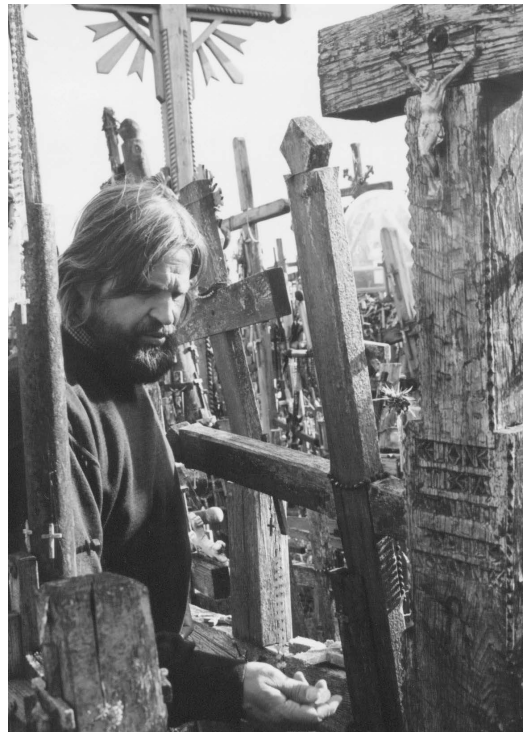
*Pauliaus Normanto
sūnus Mátė Pranas
Kryžių kalne.
1983 m.
P. Normanto nuotr.*

ypatinga vieta. Savotiškas įkvėpimo, apsisvalymo stulpas tarp dangaus ir žemės. Man jie primena rytiečių vadinamąją stupą – vietą, kurioje sluoksniuojasi 4 eteriai, tai lyg antena su Dievu, su kosmosu. Apkritai Lietuvoje yra nemažai tokių šventų, išskirtinių vietų“ (4).

Ypatingą poveikį Normantas visada patiria ir Kryžių kalne. Padirbėjęs Lietuvoje fotografu trejus metus, 1983 m. persikėlė į Vengriją, tačiau, grįžęs į Lietuvą vasaromis, iki 1988 m. ėmė fotografuoti Kryžių kalną. Dar sovietmečiu jis keletą metų fotografavo šioje šventoje vietoje ir pajuto šio kalno galią.

„Vieną sunkią 1989 metų kelionės po Tibetą akimirką pasižadėjau Kryžių kalne pastatyti kryžių“, – pasakojo P. Normantas. – „Šiai kelionei atminti 1991 metais pastaciau ažuolinį kryžių, ant kurio užrašyta: „Dievas yra vienas“. Ir galiu pasakyti, kad jeigu nebūčiau padaręs Kryžių kalno fotografijų ciklo, nebūčiau taip pamatęs, taip nufotografavęs ir Tibeto“.

P. Normanto 1984–1988 m. fotografuotame fotografijų cikle „Kryžių kalnas“ atskleistas Šventkalnio dramatismas ir šventumas. Šiame cikle pastebimas rytietiškas žvilgsnis į vakarietiškus tikėjimo ženklus, bylojantis, kad Kryžių kalnas priklauso visiems:

*Paulius Normantas
Kryžių kalne.
2000 m. liepos 22 d.
J. Nekrašiaus nuotr.*

„... nuvykę už Šiaulių į Kryžių kalną, štai ką pamatysite. Ateina čion žmonės su labai dideliais kryžiais širdyse ir ant pečių išsakyti savo skausmo, savo sielvarto. Iš tolimiausių kampelių ateina. Kokia nuostabi šventovė tas mūsų Šiaulių Kryžių kalnas! Sakoma, kad pasaulyje vienintelė tokia vieta ir yra, kur mūsų tautiečiai turi kur savo skausmą palikti“ (5).

P. Normantas yra Vengrijos ir Lietuvos pilietis. Lietuvoje pastoviai negyvena nuo 1983 m. Į Lietuvą atvažiuoja kartkartėmis, sugrįžęs iš kelionių ir ekspedicijų. Nors Lietuvoje nesijaučia svečias, čia atvykęs glaudžiasi pas draugus. Jo namai – dviejų kambarių butas – yra Vengrijoje, Nyiregyhazos mieste. Išsiskyręs su žmona vengre, gyvena ten vienas. Ten gyvena jo sūnus Pranas Máté ir dukra Andrea. Žiemą fotografas važiuoja dirbti į Rytus, čia praleidžia didesnę metų dalį.

P. Normanto gyvenimo būdas – nuolatinis išvykimas ir sugrįžimas. Tai nėra paprastas išvykimas, kada norima vis naujų išpūdžių, nuotykių, reginių. Jo išvykimas yra kartu ir sugrįžimas į gimtąją Žemaitiją. Jo kelionių pėdsakai – ne tik fotografijos, bet ir santykiai su žmonėmis, realios ir įsivaizduojamos istorijos, paliktos žmonių atmintyje. Šie pėdsakai padeda suvokti ir mūsų lietuvių kultūros ženklus, siejančius su kitomis tautomis ir kartu prabylančius apie unikalų mūsų sąlygomis dvasinį patyrimą. Tai puikiai liudija ir jo fotografijos – šių kelionių ir dvasinių ieškojimų „šviesraščiai“.

„Kelionė, – sako jis, – tai pergalė prieš neviltį, nusivylimą ir mirtį“.

Laisvai kalbantis penkiomis kalbomis, P. Normantas kelionėse išmoksta bent po pusšimtį regiono, kuriame dirba, kalbos žodžių. Jis vertina ir gestų, mimikos, simbolių kalbą, kurios pradmenis įsisavina stebėdamas vietinius gyventojus. Su savimi jis turi amuletų, kurie jį saugo, padeda jam kelionėje.

Paklaustas, ar jis keliauja vienas, Normantas atsako, kad niekada nekeliauja vienas. Visuomet keliauja su Dievu. Angelas sargas labai dažnai sergi jį nuo nelaimių – įsitikinęs keliautojas, jau daugiau kaip trisdešimt metų keliaujantis po atokiausius pasaulio kampelius.

Kelias į fotografiją

Fotoaparata Paulius Normantas paėmė į rankas 1979 m. Rimtai fotografija susidomėjo 1980 m. Nidoje. Paskatintas Vitalijaus Butyrino, 1981 m. surengė pirmąją parodą. Nuo tada į praslenkantį laiką ir žmones žvelgia pro kameros objektyvą. Dėmesį visuomet skiria turiniui, bet be plastinės kalbos visai neišivaizduoja fotografijos.

P. Normanto kaip fotografo praktikoje yra buvę ir sunkiai paaiškinamų, mistinių dalykų. Bene pirmą kartą su paslaptingu reiškiniu jis susidūrė Lietuvoje. Viešėdamas pas tėvą Stanislovą Paberžėje, bažnyčioje bandė nufotografuoti seną Nukryžiuotąjį (*smutkelį*).

„Tėvas Stanislovas nebuvo prieš, tiesa, nelabai aš to ir klausiau, – pasakojo Paulius, – tačiau smutkelio nufotografuoti nepavyko – sustojo kamera. Gera kamera, „Minolta“, sustojo ir nedarbo. Išėjus iš bažnyčios į lauką, jinai vėl pradėjo dirbti. Vėl sugrįžtu, fotografuoju“

kokių dviejų šimtų metų senumo smutkelį – fotoaparatas vėl nedirba. Niekaip negaliu paaaiškinti, kas atsitiko. Taip yra buvę ir Tibete pirmaisiais mano kelionių metais. Ten, žinoma, visai kita aplinka, kalnų poveikis. Sakysim, fantastiška diena, jauti, kad turi gerai sektis. Išfotografuoji kokias 6–7 juostas, esu patenkintas, laimingas, baigęs fotografuoti skubu į viešbutuką. Ir staiga iš kalnų pasipila jakų banda, vaizdas nepakartojamas, kažkoks stebuklas. Bet esi padėkojęs Budai už pagalbą, nes tą reikia daryti. Ir nors po to bandai fotografuoti, bet fotoaparatas neveikia. Ir nieko negali padaryti. Vaizdas nepasiduoda, ir viskas. Bet kitą dieną fotokamera kaip niekur nieko vėl veikia.“

Viename interviu kalbėdamas apie fotografiją, Paulius pasakė:

„Dar apie Žemaitiją turiu du ciklus (Mažeikiai, Šiauliai, miesteliai, šventės okupacijos metais). Po 1989 m., kai pirmą kartą nuėjau į Tibetą, Lietuvoje esu padaręs tik tris fotojuosteles. Išskirtinis atvejis, kai 1991 m. į Lietuvą atvyko mano ir visos Lietuvos geras draugas XIV Dalai Lama. Tai 108 kadrai Vilniuje apie Jo Šventenybę Tibeto karalių. Po to į Lietuvą atvykstu ne fotografuoti, nors to ir labai norėčiau. Beje, lietuviškąjį archyvą pradėjau nuo aktų. Tada buvau įkvėptas Vitalijaus Butyrino darbų. Aktų negatyvų nesudeginau, bet jų niekada neįdėsiu į jokią rinktinę ar monografiją, nors nelankiau blogu dalyku, kai menininkai fotografuoja ar piešia aktus. Dar turiu pluoštą Neringos kopų fotografijų, kurių nelankiau pačiomis blogiausiomis tarp mūsų garsiųjų „kopininkų“ darbų“.

Paulius viename iš savo lietuviškos fotografijos albumų užsimena apie rytiškius dvasios motyvus savo kūryboje:

„Kartais atrodo, kad gimiau ne Žemaitijoje, o Japonijoje, ir šios šventųjų statulėlės, stovinčios bažnyčios šventoriuje netoli Papilės, kasdien vaidina kabukio teatre. Ypač rudenį, kai mintys brandžios ir sunkios, o Žemaitijos dangus taip arti. Tai tarsi nusileidimas nuo kalnų į žemumas, sugrįžimas į Žemaitiją, mintyse galvojant apie Rytus“ (6).

P. Normanto fotolakštai, susieti su Lietuva, perteikia fotografo savitą požiūrį, kurį papildo jo mintys, asociacijos, prisipažinimai. Pasak Panevėžio fotografo Sauliaus Saladūno, „į Lietuvą Paulius jau žiūri Rytų akimis, fragmentiškai, įjungdamas gimtinę į didįjį mažų tautų lemties ciklą“. Tai pasakytina ir apie jo fotografijų ciklą „Žemaičių laidotuvės“.

Žemaitiją Paulius idealizuoja, jam ji – šventumu dvelkiantis kraštas. Čia kažkaip keistai senovinis pagoniškas tikėjimas susipynęs su krikščionyste. Žemaičiai mažai kalba apie tikėjimą, jie tiesiog tiki.

P. Normantui 1984–1988 m. fotografijų serija „Žemaičių laidotuvės“ pati brangiausia. Šiame cikle jo apylinkių žmonės, jų šimtamečių papročių atspindžiai, Že-

maitijos vaizdai, žmonių kapai ir gyvųjų kraštiečių veidai, gyvųjų ir mirusiųjų pasaulis, kuriame šalia kapinių žaliuoja bulvių laukai. Tai tarsi amžinos gyvybės sąsąuka.

Paulius keliaudamas labai pasiilgsta gimtųjų vietų ir kalbos. Labiausiai kelionėse jam trūksta Žemaitijos, jo stiprybė slypi protėvių žemėje. Tai ypač atsiskleidžia ir P. Normanto po nuotraukomis, darytomis tėviškėje, esančiais poetiškais, labai jautriais ir atvirais užrašais:

„Moteris be galo ilgai stovėjo prie artimųjų kapų Viešnių kapinėse. Fotografavau taip, kad jos nesutrikdyčiau“; „Tą pavasarį žmogus baltai dažė tvorelę Papilės kapinėse. Nesusipažinau su juo: kažkaip įtariai mane nužvelgė“; „Žvarbią žiemos popietę žemaičiai lydėjo mirusįjį į Papilės kapines. Buvau atėjęs aplankyti tėvo, senelių, prosenelių ir Simono Daukanto“. Ir dar: „Ant Papilės piliakalnio, kur guli mirę žemaičiai, prieš vestuves susitikinėdavo mano mama Bronė ir tėvas Valerijus. Neseniai buvo pasibaigęs Antrasis pasaulinis karas“ (7).

Didelės dvasinės egzistencinės įtampos perteikti ir kiti šio fotografijos ciklo žemaitiškų nuotraukų komentarai:

„Negalėjau palydėti senelių iš motinos pusės, nes buvau tolimoj ir ilgoj kelionėj. Šis paminklas pastatytas Viešniuose kitiems žemaičiams“.

*Paulius Normantas
prie Simono Daukanto
paminklo Papilėje*

*Paulius Normantas
prie Simono Daukanto
kapo Papilės
piliakalnyje, netoli
senelių ir tėvų kapų*

*2001 m. rugpjūčio
7 d. J. Nekrašiaus
nuotraukos*

O štai kapinėse giedančių penkių vyrų nuotrauka, po kuria yra toks užrašas:

„Viekšnių miestelio kapinėse, laidojant mirusįjį giedojo vyrai. Ką tik su sūnumi Pranuku buvau grįžęs iš antrosios tėvynės – Vengrijos“.

Šie vyrai gieda Žemaitijoje paplitusius „kalnus“ ir jie perteikia tarp kryžių susibūrusių žemaičių nepalaužiamą „kalnietišką“ dvasią. Gyvenimą mačiusios moters veidas palydimas tokiais žodžiais:

„Mano draugė, Papilės kapinių sargė, buvo nuvykusi pas seserį į Braziliją. Sovietmečiu viena leidosi į tolimą kelionę per Afriką. Jau mirusi“ (8).

Viename interviu Paulius prisipažįsta, kad jis niekur nepabėga nuo savo gimtųjų vietų.

„Aš visą laiką čia, – sako jis. – Kai man gresia žūtis kalnuose ar džunglėse, prieš akis tuoj iškyla Papilės bažnyčios bokštai. Tas religinys suteikia jėgų išlikti ir grįžti namo“.

P. Normantas yra pareiškęs valią, kad jo kaulai būtų palaidoti Papilės kapinėse šalia S. Daukanto, senelių, tėvo ir motinos. *„Nenoriu būti išbarstytas. Kad ir urnoje, bet grįšiu pas savus“.*

Širdimi ir mintimis išgyventa kūryba

P. Normanto darbai yra tarsi trijų lygiaverčių jo aistrų – pomėgio keliauti, fotografuoti ir ištikimybės Rytų filosofijai – rezultatas. Tai konceptualus menas, kuriame racionalus prasmės siekimas derinamas su formos eksperimentu. Tai fotografiniai liudijimai dabarties ir ateinančioms kartoms.

P. Normantas keliauja į tolimus Azijos kraštus, stengdamasis objektyve užfiksuoti palikimą tų nedidelių „marginalinių“ tautų ar etninių grupių, kurioms itin aktualu išsaugoti tautinį ir kultūrinį tapatumą ar paprasčiausiai išlikti. Jį domina tų tautų kultūros formų ir simbolių universalumas, jų žmogiškas turinys. Suvokdamas, kaip sparčiai ir neišvengiamai pasaulyje vyksta permainos, P. Normantas pasiryžo įamžinti tai, kas negrižtamai praeina. Jo fotolakštuose sukaupta gausybė informacijos apie tautas ir kultūras, kurioms lemta išnykti, susilieti su „civilizacija“. Fotografas sielvartauja, kad šis procesas neišvengiamas, ir skuba užfiksuoti tai, kas dar įmanoma. Kiekvienas P. Normanto fotomeno kūrinių ciklas vertas ištiso pasakojimo.

„Geriausi Normanto fotografijų ciklai tarsi išplėšia iš istorinės būties esmingiausius istorinio Tibeto, Nepalo, Kašmyro, Kampučijos tautų, Igarkos krašto, encų, nganasanų, nencų, ugrų-finų ir daugelio kitų etninių grupių gyvenimo fragmentus. Į šias fotoepopėjas reikia žvelgti ne tik kaip į vientisą pasaulio regėjimo koncepciją susietus ir fotojuostoje įamžintus kelionių, asmeninės patirties įspūdžius, bet ir kaip

į didžiai vertingus unikalių tautų kultūros istorijos, antropologijos, etnografijos fotomeno istorijos dokumentus, – pastebi profesorius, habilituotas daktaras Antanas Andrijauskas. – Normanto jau du dešimtmečius „rašomame“ daugelio egzotiškų Rytų tautų ir etninių grupių fotometraštėje daug istorijai svarbių faktų, detalių, spalvingų personažų, vaizdų, nykstančių kultūrų pėdsakų, kuriuos labai svarbu šiandien priminti pasauliui. Tik kol kas jo metraštinės fotoepopėjos reikšmė dar menkai suvokiama“ (9).

Taip P. Normanto fotomeninę kūrybą vertina profesorius Antanas Andrijauskas.

P. Normanto nuotraukos yra gyvenimo būdo ir dvasios kelio išraiška. Jose „kito“ pasaulio laikas, erdvė ir ženklai, žmonių tipai. Jo fotografuotų įvairiausių tautų ir tautelių žmonių portretuose išsijautusi dvasia. Jis fotografuoja, fiksuoja ne kūnus, o tai, kas juose paslėpta, bet niekada neišnyks (10).

Savo fotografijose P. Normantas siekia suderinti du dalykus – meniškumą ir dokumentiškumą, etnografiškumą. Tai sąžininga fotografija. Jis atrenka vaizdus apdairiai ir taupiai, jo įvaizdžiai kupini prasmės ir realybės. Jį domina vidinis žmogaus pasaulis, jo mintys. Jis ragina žiūrėti ir analizuoti, o ne svajoti. Jo fotografija keliasluoksni, fiksuojanti individualų autentiškumą, pagrįsta šviesos ir šešėlių kompozicija. Joje laiko ir būties atspindys, žmogaus ir gyvenimo ženklai, kultūrų ir tautų raida. Dažniausia fotografijų tema – budizmas. P. Normanto dažnai klausia, kodėl jį traukia budizmas. Jis pats nėra budistas – sakosi esąs katalikas, mylintis viso pasaulio tikinčiuosius. Fotomenininkui įamžinti Budos išpažinėjus yra jo pašaukimas, savotiška duoklė. Viename iš savo haiku jis rašo:

*„Viename gyvenime aš buvau žvejys,
Kuris karštoje dykumoje gaudė
Geltonus pavargusius budistinius dievus“.*

Pats Paulius žada ir toliau keliauti ir fotografuoti budizmo pasekėjus, šventyklas, vienuolynus, šios kultūros simbolius ir ženklus.

P. Normanto fotografija paprastai nespalsvota, be jokių techninių įmantrybių, gryna, netuščiažodžiaujanti detalėmis, vaizdais. Jis siekia išsaugoti pusiausvyrą tarp nespalsvotos ir spalvotos fotografijos. Įvaldęs jis ir spalvą, bet tokios jo fotografijos spalvingumu nerėžia akies.

P. Normantas save laiko keliaujančiu fotografu. Fotografijos technika nelabai domina. Jam rūpi, kad būtų susimąstyta apie žmogaus gyvenimą, jo likimą. Nenori pakliūti technologijų įtakon, siekia būti švariu instrumentu Dievo rankose. Jo, kaip fotografo, žvilgsnis visų pirma krypta į vaikų akis, nes jose mato daug Dievo įtakos, energijos. Pasak P. Normanto, dirba, jausdamas Budos ranką virš savo galvos. Fiksuoja vienuolynus ir jų ritualus, paprastų žmonių gyvenimą, jų skausmus, vargus ir nesėkmes. Domina ir gamta, peizažai, kraštovaizdis, architektūra, buitines detalės.

P. Normantas fotografuoja nykstančių tautelių žmones, tragiškas naikinamų civilizacijų agonijas, tuos, kuriems nebėra vietos šiame brutaliame ir žiauriame pasaulyje. Jis savo subtiliais rytietiškų fotoepopėjų ciklais tarsi sugražina prarasto rojus

pasaulį, kuriame žmogus sugyvena su gamta, išmokęs prisitaikyti prie jos stichijų. P. Normanto fotografijose svarbiausia ne visuomet maloni gyvenimo proza, dramatiškos kolizijos, sudėtingos gyvenimo ir išlikimo apraiškos. Žmonės fotografijose pažymėti vidiniu turiniu, lemties ženklų. Jo nuotraukose žmonės nesidrovėdami, be baimės pozuoja saulės ir vėjų nugairintais veidais. Fotografas pritraukia juos taip arti, kad jie būtų akis į akį su žiūrovu. Jie apgaubti dvasinės auros ir rimties nuotaika. Jų gyvenimas teka laiko visete, begaliniame ir didingame fone.

Paulius pasakoja, kad jis gerbia tą šalį, kurią fotografuoja. Ateina ir stengiasi suprasti jos kultūrą per kuo trumpesnę laiką, siekia užfiksuoti ir atnešti ją į tas tautas, kur rengia parodas, kur gyvena.

Žvelgiant į P. Normanto nuotraukas, į akis pirmiausia krinta ryški harmonija, vaizdo aiškumas, netgi materialumas – atrodo, gali prieiti ir visa paliesti. Svarbiausia jam yra parodyti žmogaus vidų. Jis yra ne tik fotografas, bet ir žmonių tipų antropologas. Fotografuodamas jis neeksperimentuoja, jo tikslas – nufotografuoti žmogaus kasdienį veidą, parodyti jo kilmę, išgyvenimus, išryškinti jo egzistencijos vingius. Jis labiau linkęs analizuoti, o ne užjausti. P. Normantas objektyvą pirmiausia nukreipia į paprastus žmones, gyvenančius savoje aplinkoje. Su meile ir nuoširdžiu dėmesiu jis žvelgia į išnykusių ainių kultūros reliktus, nykstančių encų, nganasanų, nencų, sparčiai prarandančių tautinių tapatumą ir kalbą ugrų-finų tautų pasaulį, stebi Tibeto tradicinių kultūros formų irimą. P. Normanto fotografijų misija – padėti išsilaisvinti ir tiems, kurie kenčia Himalajų papėdėse, ir tiems, kurie pavargo nuo Vakarų civilizacijos. Geriausiose jo nuotraukų cikluose jautriai perteikiama nykstančių tautų tragedija, kenčiančių žmonių skausmas, viltis, meditacijų ir dvasinio nušvitimo akimirkos. Menininkas savo kūriniams verčia susimąstyti, kokia aktuali šią dieną, kultūrų niveliacijos ir standartizacijos laikais, mažųjų tautų išlikimo, išgyvenimo, jų kultūros lobyno išsaugojimo problema. Ji primena, kad civilizacijos tėkmėje mažosioms tautoms gresia išnykimas, joms neretai palikta teisė tik išdidžiai numirti. Tai neįkainojama Normanto fotografijų vertė, lobis etnografams, antropologams.

Subtiliai menininkas perteikia ir gamtos grožį. Gamta jo cikluose iškyta kaip natūrali, žmogų priglaudžianti ir jo dvasiai artima stichija. Žmogus čia nuolatos jaučia gamtos stichijų alsavimą, kuri atpažįstame P. Normanto portretuojamų žmonių vėjo nugairintuose veiduose, šventyklose, daiktuose.

P. Normanto fotolakštuose pirmiausia kalba pojūčiai, architektūros detalės, drabužių klostės, žmonių figūros, veidai. Fotografas dėmesį sutelkia ne į egzotiškas etnografines detales, o į iškalbingus, rimties kupinus žmonių veidus, bylojančius apie mums nežinomus likimus. Jis ieško ne egzotiško ir dažnai paviršutiniško mūsų kultūros ir fotografijų herojų gyvenimo skirtumo, bet panašumų, moka kitaip pažvelgti į įvairių tautelių kultūrą.

P. Normantas, prieš daugelį metų pasirinkęs keliautojo gyvenimą, pažinęs daugelį pasaulio šalių, pasaulį ir save atrado Tibete, Himalajuose. Iš čia – išmintis, iš čia – Kosmoso ir Visatos energija, iš čia – paprasta ir nuostabi tiesa, kad pasaulis yra vienas, ir jis gali ir turi rūpėti taip pat, kaip ir gimtasis kaimas, savi namai, savas gyvenimas. Ši tiesa sklinda į žiūrovą iš fotografijų ir iš jų autoriaus užrašytų ir žodžiu išsakytų minčių.

Vietnamietis. 2002 m.
P. Normanto nuotr.

„Keliaudamas po Rytus, Tibetą, Nepalą, P. Normantas subrandino ir savąjį Himalajų fotografų kodeksą:

Dirbk ir stenkis gyventi tik Himalajuose.

Nefotografuok Himalajuose to, ką gali rasti kituose kraštuose.

Mylėk Himalajų kalnus, nors jų vaikai į tave kasdien mestų akmenis (toks tavo ir jų likimas).

Fotografuok pirmiausia žmones, ypač mažąsias Himalajų tautėles, nes greit ten jų neberasime.

Gerbk visas religijas, kiek išgalėdamas paremk jas.

Būk švarus instrumentas Dievo rankose.

Keliauk ir dirbk Himalajuose tik vienas.

Stenkis užbaigti pradėtą darbą, kad nereikėtų grįžti į tą pačią vietą.

Skleisk tiesą apie Himalajus ir juose gyvenančias tautas.

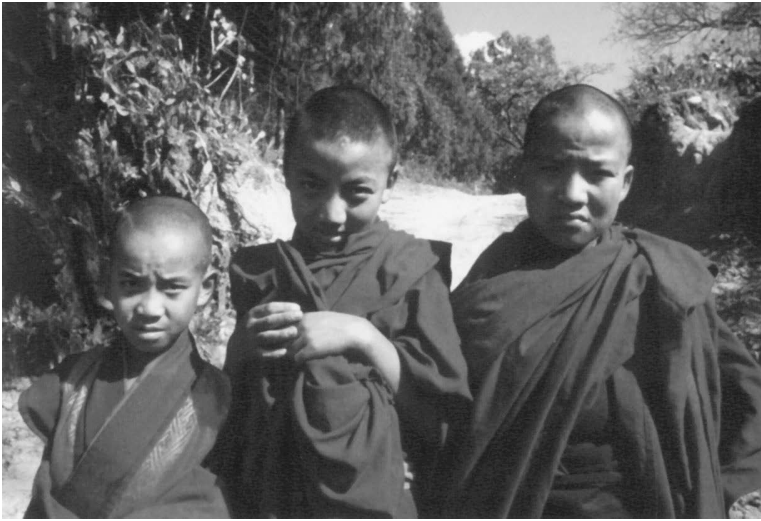
Himalajai pasaulyje yra vieni, Amžini ir Begaliniai“.

Iš kn. „Budos vaikai“ (Vilnius, 1999).

P. Normanto kūryba išsiskiria dvasiniu tikslingumu. Tai puikiai liudija ir jo fotografijos – šių kelionių ir dvasinių ieškojimų „šviesraščiai“. Laiko ir atstumo neįveiktas menininkas fotografuoja Tibetą ir Himalajus, negailėstingai atmesdamas išorinį estetiškumą ir gilinasi į objektų esmę kaip foną, neretai pasirinkdamas etnografiškumą ir istorizmą, savitai perteikdamas Rytų kultūrą ir religiją, taip pat Tibeto papročius ir istoriją.

P. Normantas savo kelionių fotografijose siekia sintetinti meno, antropologijos, etnografijos, istorijos, Rytų filosofijos ir religijų elementus. Jos pulsuoja tolerancija ir meile viskam, kam gresia išnykimo ir niveliacijos pavojus.

P. Normanto kūrybai būdinga fotografijų ir tekstų darna. Toks būdas pasirinktas ir kaip savęs išraiškos, ir kalbėjimo su kitais žmonėmis galimybė. Ypatingą autentiškumą Himalajų ir tibetietiškiems Rytų ciklams suteikia fotolakštus papildančios sod-

Butano karalystė.

2001 m.

P. Normanto nuotr.

rios mintys, eilės, filosofiniai samprotavimai, užfiksuoti akimirkos išpūdžiai, nuotraukų pavadinimai: *„Mano gyvenimas – viena ilga kelionė. / Kaip visų. Tik truputį kitokia.“ / „Kelionė – tai pergalė prieš gyvenimą“.* *„Himalajuose atstumai matuojami valandomis“.* *„Himalajų perėjose, turėdamas laiko, stebiu sustojusią tylą“.* *„Buda, man labai gaila palikti Tavo vaikus tibetiečius“.* *„Dažnai dirbame ne mes, o mūsų pavargusios mintys“.* *„Dirbant Azijoje, dažnai sunku pasakyti, kuris pasaulis yra tikras“ /*

Fotografo parašai po nuotraukomis dažnai lakoniški, bet išsamūs. Neretai tai trumpos miniatiūros, eilėraščiai: *„Kazkas sugavo debesį / Kazkas, tai – Dao / Vieną sykį – aš“.* *„Plonas geltonas bambuko lapas, / Nukritęs šalia balto ledyno, – / Tai mano gyvenimo vidurdienis“.*

P. Normantas kelionėse rašo ir haiku – pagal senoviškas japonų poezijos taisykles kuriamus trieilius iš septyniolikos skiemenų. Apie šį eiliavimo būdą P. Normantas viename interviu yra prisipažinęs, kad šią rašymo techniką pasisavino iš japonų meistrų. Haiku parašė gana daug. Tai žodžiais išsakytas sąlytis su esama ir galima tikrove.

Pauliaus kūryba pulsuoja Rytais. Jis praplečia ir pagilina mūsų domėjimąsi Rytų kultūromis. 1990 m. Vengrijoje anglų kalba buvo išleista pirmoji fotografo knyga *„Išdžiūstantys šaltiniai“* (*„Vanishing Sources“*), išsamiai vaizduojanti įvairių finougurų tautų gyvenimą (12). 1994 m. Suomijoje anglų kalba išėjo antrasis P. Normanto fotografijų albumas *„Nenugalėti Amdo tibetiečiai“* (*„The invincible Amdo Tibetans“*), kuriam pratarinę parašė pats Tibeto dvasinis vadovas XIV Dalai Lama (13). 1999 m. „Vagos“ leidykla išleido pirmąją P. Normanto knygą lietuvių kalba *„Budos vaikai“*; ji – apie keturias Himalajų tautas ir tautes (14). 2001 m. Vengrijoje išleista knyga *„Korosi Csoma Sandoro tikroju ir sapnų keliu“* (15). 2002 m. R. Paknio leidykla Vilniuje išleido fotografijų albumą *„Neringos kopos. Žemaičių laidotuvės. Kryžių kalnas. Orvidų sodyba“*. Šiuo savo albumu P. Normantas grįžo į savo kūrybos pradžią, į 1984 m., nes darbai daryti maždaug nuo 1984 iki 1988 m. jam artimose gimtinės vietose Lietuvoje (16). 2004 m. Vengrijos leidykla Pytheas and St. Paulius išleido jo knygą *„Karai ir taika“* (*„Wars and peace“*) (17). Neseniai P. Normantas Lai Vėjus išleido fotografijų, haiku ir eilių knygą, kurią pavadino *„Baltas“* (11). Tai

labai simboliškas ir su jo šaknimis susijęs knygos pavadinimas.

Viename savo interviu Paulius yra pasakęs, kad pajutęs, jog

„mano gyvenimas ar tiksliau, mano misija baigta, kaip senas baltas skubėsiu grįžti prie Papilės piliakalnio, kur palaidoti mano proseneliai, seneliai ir tėvai“.

Paulius Normantas galvoja Vilniuje įkurti Rytų Azijos sakralinio meno muziejų. Jame jau sukaupti iš kelionių parsivežti maždaug 3 000 eksponatų. Tai Budos skulptūrėlės, tibetietiškos tankos (religiniai paveikslėliai), mandalos, vėžliukų-dragonų kolekcija, Tailando ir Kambodžos amuletų rinkinys, knygos, žemėlapiai, šventieji raštai.

P. Normanto gyvenimą lydi kelionė.

„Kiekviena kelionė – tai pergalė prieš gyvenimą. Aš ne turistas ir ne sportininkas. Aš kasinėju fotoobjektyvu mažųjų tautelių gyvenimą. Kartais iš po ledynų, kartais iš po debesų. Net ir iš po žemių...“ Jis nebeįsivaizduoja savęs be Rytų, Tibeto, Himalajų, nes jo namai – visas pasaulis, Žemė. *„Gimiau Žemaitijoje, gyvenu Himalajuose. Namai man yra visur, kur galiu iškelti Trispalvę, kur galiu neteršti Lietuvos vardo... mano namai visuomet yra su manimi. Esu taikos kareivis. Ir dar žmogus. Svarbiausia – dar daug suspėti“* (18).

Visada kelyje...

2003 m.

J. Nekrašius nuotr.

Toks jis yra iš tikrųjų – Žemaitis tarp Vakarų ir Rytų.

Trumpa Pauliaus Normanto kūrybinė biografija

Ekspedicijos: 1989, 1994 – Tibetas; 1990 – Kazachstanas; 1992 – Rusija; 1991, 1993 – Pakistanas; 1991, 1992, 1993, 1994, 1999, 2004 – Indija; 1994, 1997, 1998, 1999, 2004 – Nepalas; 1997, 1999 – Mustango karalystė (Nepalas); 1989, 1993, 1994 – Kinija; 1997, 1998, 2005 – Tailandas; 1997, 2001, 2002 – Kambodža; 2000 – Birma (Mianmaro sąjunga); 2001, 2003 – Butano karalystė; 2002 – Vietnamas; 2003 – Laosas; 2004, 2005 – Indonezija; 2005, 2006 – Šri Lanka.

Personalinės parodos: Michailovgradas, Bulgarija, 1984; Viena, Austrija, 1984; Geteborgas, Švedija, 1990; Delis, Indija, 1993; Paryžius, Prancūzija, 1994; Helsinkis, Suomija, 1986, 1991, 1993, 1994, 1997; Vilnius, 1991, 1992, 1993, 1995, 1996, 1997, 1998, 2001, 2002, 2004, 2005;

Traigli, Airija 1997; Venecija, Italija; P. Normanto galerija „Himalajai“, Nida 2001; Katmandu, Nepalas 2000, 2001, 2003; Pnompenis, Kambodža 2002; Bangkokas, Tailandas, Nac. galerija 2006.

Apdovanojimai: 1992 – „Pro Cultura Hungarica“ medalis, Vengrija; 1997 – Rudolfo Balogho premija, Vengrija; 1999 Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino V laipsnio ordinas, Lietuva; 2004 – Vengrijos kūrėjų sąjungos Grand Prix; 2006 – Vengrijos Respublikos Riterio Kryžius, Vengrijos fotografijos Grand Prix.

Fotografijos kolekcijose: Lietuvos fotomenininkų sąjunga, Vilnius; Lietuvos dailės muziejus, Vilnius; Vengrų fotografijos muziejus, Kečkemetas, Vengrija; Suomų tautos muziejus, Helsinkis, Suomija; Etnografijos muziejus, Budapeštas, Vengrija; Kambodžos karaliaus Naradomo Sianuko privati kolekcija, Pnompenis.

Leidiniai: *Vanishing Sources*, Budapeštas, Vengrija, 1990; *The Invincible Amdo Tibetians*, Helsinkis, Suomija, 1994; *Budos vaikai: tibetiečiai, ladakiečiai-zanskariečiai, mustangiečiai, dolpiečiai*, Vilnius, 1999; *Korosi Csoma Sandor valosagos es alombeli utjan* (Sandoro Korosi Csomos tikruoju ir sapnų keliu), Budapeštas, 2001; *Neringos kopos. Žemaičių laidotuvės. Kryžių kalnas. Orvidų sodyba*, Vilnius, 2002; *Karai ir taika*, Budapeštas, 2004; *Baltas*, Vilnius, 2005; *14 sesių*, Budapeštas, 2006.

Bibliografija: UNESCO *Courrier* (1994); *Valokuva* (Helsinkis, 1996, 1998); *Lietuvos fotografija: vakar ir šiandien* (Vilnius, 1999, 2000, 2002, 2003, 2004); *Lietuvos fotografija iki XXI a.* (Vilnius, 2002); *Fotmuveszet* (Budapeštas, 1993, 2002, 2004), *National Geographic* (2004).

Literatūra

1. Normantas P. Pasikalbėjimas su nuolatos keliaujančiu budistiniu varnu, *Nemunas*, Kaunas, 1998, nr. 6, p. 56–59.
2. Normantas P. Himalajai prasideda Žemaitijoje, *Šiaurės Atėnai*, 1991, lapkr. 29, p. 3.
3. Morkūnaitė R. Rytų perlus Paulius Normantas dovana Lietuvai, *Respublika*, 2005, liepos 2, p. 29.
4. Normantas P. Apie Dievą, Žmogų ir Kelią, *Šeima ir pasaulis*, 2002, rugpj.–rugs., p. 22.
5. Normantas P. *Neringos kopos. Žemaičių laidotuvės. Kryžių kalnas. Orvidų sodyba*, Vilnius, 2002, p. 49.
6. Normantas P. *Ten pat*, p. 38.
7. Normantas P. *Ten pat*, p. 40, 43, 25, 37.
8. Normantas P. *Ten pat*, p. 33, 29, 34.
9. Andrijauskas A. Pauliaus Normanto pamatytas Rytų pasaulis, *Literatūra ir menas*, 1999, bal. 3, p. 3.
10. Andrijauskas A. *Ten pat*, p. 3.
11. Normantas P. *Baltas*, Vilnius, 2005.
12. Normantas P. *Vanishing Sources* (Išdžiūstantys šaltiniai), Budapeštas, 1990.
13. Normantas P. *The Invincible Amdo Tibetians* (Nenugalėtieji Amdo tibetiečiai), Helsinkis, 1994.
14. Normantas P. *Budos vaikai: tibetiečiai, ladakiečiai-zanskariečiai, mustangiečiai, dolpiečiai*, Vilnius, 1999.
15. Normantas P. *Korosi Csoma Sandor valosagos es alombeli utjan* (Sandoro Korosi Csomos tikruoju ir sapnų keliu), Budapeštas, 2001.
16. Normantas P. *Neringos kopos. Žemaičių laidotuvės. Kryžių kalnas. Orvidų sodyba*, Vilnius, 2002.
17. Normantas P. *Wars and peace* (Karai ir taika), Budapeštas, 2004.
18. Jazukevičiūtė D. Gyvenimas – viena ilga kelionė, *Veidas*, 2001, liepos 12, p. 36.

Biografijų sąvadas

Parengė Vida Girininkienė, Leopoldas Rozga

Į šį sąvadą stengtasi įtraukti kultūros ir mokslo srityse dirbusių ar dirbančių žmonių biografijas. Šie žmonės garsino ir garsins Papilę nepriklausomai nuo to, kokias pareigas jie vienu ar kitu metu ėjo. Džiaugiamės, kad kai kurių asmenų biografijas pavyko parengti išsamiau, tarsi atskirais straipsneliais. Kitų žmonių biografijos, kurioms duomenys rinkti iš įvairių informacinių leidinių ir atskirų knygų, dar tebelaukia didesnio papilėniškių bei viso Akmenės krašto kraštotyrininkų dėmesio, gal ir atskiros knygos, skirtos jų darbams pagarsinti ir įamžinti. Kai kurie iš čia paminėtų asmenų jau yra nutraukę ryšius su savo gimtine, todėl ši knyga yra puiki proga prisiminti savo šaknis.

Gimę Papilės krašte

ADOMAITIENĖ Elena (1930 01 06 Vėrvedžių k.), tapytoja. Nuo 1949 gyvena Akmėnėje. Sulaukusi 52 metų, pradėjo tapyti, dabar žinoma Lietuvoje tapytoja primityvistė, dalyvauja tautodailės parodose. 2006 vasarį Vilniuje apdovanota geriausio metų liaudies meistro diplomu už 2005 metų tapybos darbus. Plačiau žr. R. Lakačauskienės, V. Girininkienės, P. Veiso str. „Papilės krašto liaudies menininkai“ (Papilė I, p. 754–757).

AUGUSTINAVIČIUS Vincas (1920 06 20 Dusū k.), žurnalistas, aktyvus Australijos lietuvių bendruomenės narys, sekretorius (1983–1984), lietuvių savaitraščio „Mūsų pastogė“ redaktorius (1986–1991). Augo ūkininkų Anastazijos (Mataitės) ir Juozo Augustinavičių šeimoje. 1928–1931 lankė Papilės prad. m-klą, 1933–1935 progimn. 1937–1942 05 15 dirbo darbininku, sąskaitininku Papilės ž. ū. kooperatyve „Atžala“. 1939 09 22 išstojo į Lietuvos šaulių s-gą; priklausė VII rikiuotės 21-ajam (Papilės) būriui. Nuo 1942 05 21 dirbo Papilės geležinkelio stoties budėtoju. Dirbdamas savarankiškai per „Kalbeneum“ (susirašinėjant) pasirengė ir išlaikė progimnazijos V–VII klasių baigimo egzaminus. 1944 07 27 pasitraukė į Vakarus ir per Tilžę, Karaliaučių ir kt. vietoves pateko į pabėgėlių stovyklą Frankfurte (Vokietijoje). Dirbo geležinkelyje. Gyvendamas Vokietijoje (iki 1949), aktyviai dalyvavo Ravensburgo (perkeltųjų asmenų stovyklos) Lietuvių dramos studijos ratelio veikloje (trupės veikloje dalyvavo ir B. Brazdžionis, S. Santvaras). Artinantis rusų kariuomenei, 1949 05 31 laivu „Skaugum“ iš Vokietijos atvyko į Australiją. Melbourne nuo 08 03 dirbo stiklo fabrike – darbininku, vertėju, vėliau įsidarbino uosto dirbtuvėse. Dalyvavo lietuvių sporto klubo „Kovas“ veikloje (1961, 1966–1968 buvo šio klubo pirmininkas). 1960 Sidnėjaus lietuvių apylinkės valdybos pirmininkas, 1983–1984 Australijos lietuvių bendruomenės sekretorius, 1986–1991 Australijos lietuvių savaitraščio „Mūsų pastogė“ redaktorius. Tris kartus buvo išrinktas į Pasaulio lietuvių bendruomenės seimą. 1996 07 07 grįžo gyventi į Lietuvą. Yra Lietuvių grįžimo į Tėvynę informa-

Vincas Augustinavičius

cijos centro koordinacinės komisijos narys. Papilės kapinėse (piliakalnyje) palaidoti V. Augustinavičiaus tėvai ir brolis Jonas (1915–1993). Kartu su V. Augustinavičium iš Lietuvos 1944 į Vakarų pasitraukęs brolis Jonas vėliau gyveno Čikagoje, aktyviai dalyvavo lietuvių organizacijų veikloje: priklausė Lietuvių šaulių sąjungai, Lietuvių numizmatikų draugijai ir kt. Mirė Čikagoje. Vykdamas Jono Augustinavičiaus asmeninę valią, jo palaikai vasario 15 d. palaidoti Papilės kalnelyje.

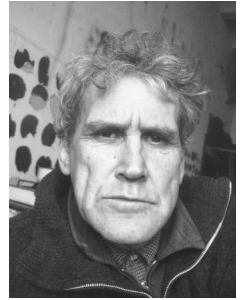
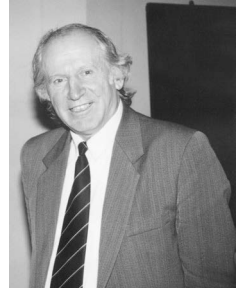
BALDAUSKAS Juozapas (1932 06 27 Žilijų k.), žurnalistas. Mokėsi Papilės, Kuršėnų vid. m-klose, 1965 baigė žurnalistikos studijas Vilniaus u-te. Vaikystę praleido Papilėje; nuo 1950 – Pākumulšių (Kuršėnų r.) bibliotekos vedėjas, nuo 1956 – Kuršėnų r., nuo 1962 – Plungės r. laikraščių redaktorius, nuo 1975 – žrn. „Mokslas ir gyvenimas“ vyr. redaktorius. Lietuvos žurnalistų s-gos narys, buvo jos v-bos narys, mokslo populiarinimo sekcijos pirmininkas. 1982 suteiktas Lietuvos nusipelnusio žurnalisto vardas. Paskelbė mokslo Lietuvos ir pasaulio istorijos populiarinimo bei moksl. straipsnių, kelionių reportažų.

BORUSAS Stanislovas (1936 05 12 Ūrbonaičių k. – 1995 05 12 Kaune), miškininkas, pedagogas. Baigė Papilės vid. m-klą, 1960 – Lietuvos žemės ūkio akademiją, kurioje ir liko dirbti. Nuo 1968 – gamtos m. dr., nuo 1972 – doc., 1990–1995 Botanikos katedros vadovas. Leidinio „Augalų fiziologijos laboratoriniai darbai“ (1974, 1982) ir vadovėlių „Augalų fiziologija“ (1974), „Augalų fiziologijos ir mikrobiologijos pagrindai“ (1992) bendraautoris.

BŪDAVAS Stasius (1908 03 18 Papilėje – 1966 09 09 North Palm Beach, JAV; palaidotas Miami Gailestingumo Motinos kapinėse), kunigas, prozininkas, poetas. 1944 pasitraukė iš Lietuvos, gyveno Austrijoje, Vokietijoje, nuo 1947 m. – JAV. Parašė eilėraščių, apysakų, pjesių, romanų, kurie buvo lengvo stiliaus, emociingi, populiarūs. Pageidavo, kad jį palaidotų Papilės piliakalnio kapinėse, šalia tėvų Mortos ir Juozo Būdavų bei kitų artimųjų, tačiau šis jo pageidavimas nėra įvykdytas. Lietuvos skaitytojui S. Būdavo kūryba nėra žinoma: nei sovietmečiu, nei Lietuvai atgavus nepriklausomybę S. Būdavo kūrinių neišleista. Plačiau žr. V. Kubiliaus, V. Girininkienės str. „Stasius Būdavas“ (Papilė II, p. 391–397).

ČERAPAS Henrikas (1952 01 13 Papilėje), dailininkas tapytojas. Po tėvo Alfonso Čerapo suėmimo 1955 augo pas senelę Mariją Zenkulienę Papilėje. 1959 pradėjo lankyti Papilės vid. m-klą, vėliau mokslus tęsė Vieksniū ir Merkinės internatuose. 1974–1978 mokėsi S. Žuko taikomosios dailės technikume Kaune, 1980–1987 studijavo tapybą Vilniaus dailės i-te. Nuo 1987 gyvena Vilniuje. Nuo 1995 dėsto tapybą Vilniaus dailės akademijoje.

Tapytojas neoekspresionistas. Kūrybos motyvai – dažniausiai Papilės peizažo elementai: dirvonai, geležinkelis ir kt. Mėgsta didelį

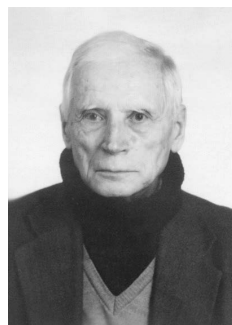
*Juozapas Baldauskas
Henrikas Čerapas*

formatą, tapo sodriomis „juodžemio“ spalvomis. Apsilanko Papilėje pasisemti gyvybiškai būtinos kūrybinės energijos bei aplankyti Piliakalnio kapinėse tėvo ir kitų artimųjų kapų.

ČIUPKOVAS Vitalijus (1917 Daubiškių k. – 1967), literatas, muzikantas. Mokėsi Papilės prad. m-kloje. 1977 Kaune išleistas jo kūrybos pomirtinis eilėraščių rinkinys „Ventos pakrantėj gimę posmai“.

DAMONSKAS ADOLFAS (1968 11 18 Vienrankių k.), džiudo imtynininkas, sporto meistras. 1975–1981 mokėsi Kairiškių pagr. m-kloje, intensyviai sportavo. Mokytojo S. Masiulio paskatintas, 1981–1987 mokėsi Panevėžio sporto m-klos internato džiudo imtynių skyriuje. 1987–1988 tarnavo sovietinėje armijoje Kaune. Nuo 1989 su šeima gyvena ir ūkininkauja Šiaudinės k. Sportiniai pasiekimai: Lietuvos jaunių džiudo imtynių čempionas (1985), Lietuvos jaunimo pirmenybių prizininkas (1986), TSRS sporto meistras (1988 06 30).

DAUNYS Jonas (1925 12 02 Zabikų k.), pulkininkas (1975), filosofijos dr., doc. (1970). 1938 baigė keturis skyrius Draginių, o 1940 – šešis skyrius Papilės pradž. m-kloje. 1940–1941 mokėsi Viekšnių progimn. ir Šiaulių gimn. 1941 su tėvais emigravęs į Rytus, mokėsi Parfenjevo (Rusijos Jaroslavlio srityje) vid. m-kloje ir nuo 1943 Kazachstano Alma Atos technikume. Iš čia 1943 03 mobilizuotas į sovietinę kariuomenę, joje be pertraukos ištarnavo iki 1980 – nuo eilinio iki pulkininko: Maskvos karinėje apygardoje (Gorkio ir Ivanovo srityse), Baltijos šalyse (Kurše ir Lietuvoje), 16-ojoje lietuviškojoje divizijoje. Tarnaudamas kariuomenėje, baigė Podolsko pėstininkų karo m-klą (1945), Vilniaus suaugusiųjų gimn. (1947), Vilniaus u-to Teisės f-to neakivaizdinį sk. (1954). 1967 Maskvoje įstojo į Karo politinės akademijos filosofijos katedros adjunktūrą, 1970 apgynė disertaciją tema „Visuomeninė psichologija ir karas (metodologinės problemos)“ ir čia dirbo Filosofijos katedros dėstytoju. 1970–1998 gyveno Maskvoje. 1972–1980 Maskvos finansinio i-to Karinio finansų-ekonomikos fak. dėst., doc. (nuo 1975). 1980–1984 dirbo vyr. moksl. bendradarbiu Karų istorijos i-te, 1984–1989 – Visuomeninių ir politinių mokslų katedros docentas, SSSR aviacijos pramonės ministerijos Kadru kvalifikacijos kėlimo i-to dėstytojas. Domisi Lietuvos istorija, kaupia archyvinę li-tuanistinę medžiagą Maskvos archyvuose. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio laikais įsijungė į lietuvių kultūrinę ir visuomeninę veiklą Maskvoje ir Lietuvoje. Pakviestas į pirmąjį *Lietuvių kultūros kongresą* Vilniuje (1990), skaitė pranešimą apie kultūrą ir civilizaciją politikoje. Savo str. skelbė „Literatūroje ir mene“ (1987), „Merkio krašte“ (1992), „Žemaičių saulutėje“ (2000), „Respublikoje“ (2001), „Lietuvos aide“ (2002), „Pasaulio lietuvyje“ (2003) ir kt. Maskvoje buvo vienas iš organizatorių kuriant Maskvos lietuvių kultūros ir „Židinio“ bendruomenes, dalyvavo Lietuvių mokyklos (Maskvoje) tarybos darbe. Redaguoja ir leidžia Maskvos bei Rusijos lietuviams skirtą iliustruotą leidinį „Infor-

Vitalijus Čiupkovas
Adolfas Damonskas
Jonas Daunys

macinį židinėlių“. 1997 Maskvoje Kęstučio Zabičio slapyvardžiu žurnalas „Moscovia“ išleido jo atsiminimų knygą „Svetimoj šalelėj“. Aktyviai dalyvauja Lietuvos visuomeniniame gyvenime. Maskvoje turi turtingą biblioteką bei žemėlapių kolekciją.

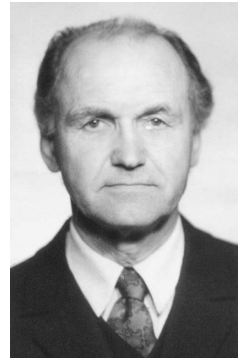
J. Daunys gimė kaime, kurio nebėra. Melioracijai nušlavus pasukines sodybas, ne kartą ir Zabikų kaimo kapinaites buvo užsimota sulyginti su žeme. Tik didelių pastangų dėka, aktyviai įsikišus ir J. Dauniui, jas pavyko išgelbėti. Šioje knygoje spausdinamas J. Daunio straipsnis apie Zabikų kaimą (Papilė I, p. 868–878) bei jo išsaugoti ir spaudai parengti tėvo Antano Daunio (1899–1970) vaikystės ir jaunystės atsiminimai (Papilė II, p. 25–66).

DAUNYS Stasys (1922 10 14 Auksučių k.), muziejininkas, etnografas, poetas. Nuo 1977 gyvena Rumšiškėse. Tyrė gyvenamųjų namų interjerus, pirtis, liaudies dailės paminklus ir kt. Išleido 6 poezijos knygas. Monografijoje „Papilė“ (abiejose dalyse) skelbiami S. Daunio straipsniai apie Auksučius ir aplinkinius kaimus, Albertą Gedaminą ir kt. šviesuolius. Plačiau apie S. Daunį žr. V. Girininkienės str. „Muziejininkas ir poetas Stasys Daunys“ (Papilė II, p. 420–423).

GAŠKIENĖ Monika (1939 04 19 Dumbrių k.), agronomė ekonomistė, socialinių mokslų dr. (1970). 1957 baigė Papilės vid. m-klą, 1962 – LŽŪA. Dirbti pradėjo Žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo i-te mokslo darbuotoja. Nuo 1981 Vaisių ir daržovių ūkio ministerijos Darbo mokslinio organizavimo ir gamybos valdymo centro direktorė, nuo 1986 – Agropromoninio komplekso valdymo m-klos Ekonomikos katedros vedėja, nuo 1990 – Ekonomikos ministerijos Žemės ūkio sk. viršininkė, nuo 1993 – Konkurencijos ir vartotojų teisių gynimo tarnybos sk. viršininkė, vyr. specialistė. Yra paskelbusi mokslo straipsnių, parengusi atskirų leidinių.

GEDAMINAS Albertas (iki 1919 07 15 Gedaminskis; 1884 01 24 Kušleikių k. [dab. Šiaulių r. Šakynos sen.] – 1944 11 01 ten pat; palaidotas Žarėnų senosiose kapinėse), valstybės ir visuomenės veikėjas, kultūros darbuotojas. Papilės valsčiaus tarybos narys, 1918–1920 ir 1924–1928 – viršaitis. 1919 gruodį Papilė užplūdus bermontininkams, subūrė šaulius, organizavo savigyną, kas padėjo 1920 01 17 bermontininkus iš Papilės išvaryti ir surengti savivaldybės rinkimus. Nuo 1928 – Auksučių seniūnas. Buvo šaulys, garbės šaulys, aktyvus mėgėjiško teatro propaguotojas. 1910–1918 leido mėnesinį ranka rašytą laikraštėlį „Kaimietis“, bendradarbiavo „Lietuvos ūkininke“ ir kt. spaudoje pasirašinėdamas dažniausiai „Varguolio“ slapyvardžiu. Turėjo sūnų Kęstutį, kuris 1945 žuvo mūšyje Skobiškių miške. Plačiau žr. S. Daunio str. „Kaimo švietėjas naujo gyvenimo apyaušryje Albertas Gedaminas“ (Papilė II, p. 370–375).

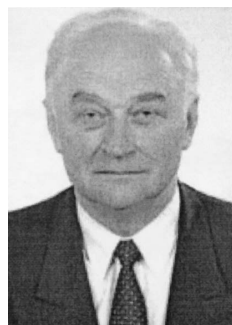
Inf.: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1556, l. 24–25.

*Stasys Daunys
Albertas Gedaminas*

GREIČIŪNAS Valentinas (1939 02 12 Biliūniškių k.), inžinierius statybininkas, Seimo narys 2000–2004. Nuo 1945 gyveno Klaipėdoje, 1946–1957 mokėsi ir sidabro medaliu baigė Klaipėdos 1-ąją vid. m-klą (dabar Vytauto Didžiojo gimn.). 1955–1957 ir 1962–1965 žaidė Lietuvos moksleivių ir vyrų krepšinio rinktinėse. 1958 jam suteiktas krepšinio sporto meistro vardas. 1965 baigė Kauno politechnikos i-to Klaipėdos f-tą. 1960–1967 Klaipėdos statybos tresto darbuotojas, Klaipėdos mėsos kombinato statybos direktorius, vyriausiasis inžinierius; 1967–1989 – Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas, pirmasis pavaduotojas; 1989–1990 – LKP Klaipėdos miesto komiteto pirmasis sekretorius, 1990–1992 – Klaipėdos miesto savivaldybės vicemeras. 1992–1999 Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcijos direktorius, o iki 2000 balandžio – direktoriaus pavaduotojas Šventosios uostui. Šiuo metu dirba Lietuvos jūrų krovos kompanijų asociacijos vykdančiuoju direktoriumi – viceprezidentu. Devynerius metus vadovavo Lietuvos krepšinio federacijai. Domisi teatru, medžiokle, sportu. Yra Klaipėdos „Rotary“ klubo prezidentas. 1998 apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordinu. 1981 jam suteiktas Lietuvos nusipelnusio inžinieriaus vardas. Nuo 1990 nepriklauso jokiai partijai. Vedęs. Žmona – vaikų lopšelio-darželio vedėja, duktė Jolanta (gim. 1963) – dizainerė, sūnus Žilvinas (gim. 1969) – gydytojas. Papilės piliakalnio kapinėse yra jo tėvo kapas.

Valentinas Greičiūnas

GRICIUS Jonas (1884 08 16 Rimšių k. – 1963 11 12 Kaune), Lietuvos kariuomenės karininkas, pulkininkas leitenantas, kovų už Nepriklausomybę dalyvis. Liepojoje 1907 baigė gimnaziją, 1913 – Peterburgo u-to Fizikos ir matematikos f-tą. Tais pačiais metais mobilizuotas į Rusijos armiją. 1915 baigė Irkutsko karo m-lą, paskirtas į 14 Sibiro atsargos pulką jaun. karininku, nuo 1915 gruodžio – operacijų adjutantas Kaukazo 4-ajame šaulių pulke, dalyvavo kautynėse su kaiserinės Vokietijos kariuomene, frontuose 2 kartus sužeistas, pelnė keletą ordinų, 1917 suteiktas štabo kapitono laipsnis. Grįžęs į Lietuvą, gyveno tėviškėje, dalyvavo steigiant Papilės valsčiaus savivaldos organus; 1919 04 27 mobilizuotas į kuriamą Lietuvos kariuomenę: adjutantas Atskirajame batalione, po 4 mėn. perkeltas į 3 pėstininkų pulką, dar po 3 mėn. paskirtas bataliono vadu, gavo majoro karinį laipsnį. Dalyvavo kautynėse su bolševikinės Rusijos ir Lenkijos kariuomenėmis. Pelnęs karinės vadovybės pasitikėjimą, 1920 05 21 paskiriamas pulko vado padėjėju, o po 2 mėn. – pulko vadu. 1921 05 29 paskirtas III pėstininkų divizijos štabo viršininku, po trijų mėnesių – kariuomenės generalinio štabo viršininko pavaduotoju, o 1922 10 25 – laikinuoju Generalinio štabo viršininku. 1923 05 18 suteiktas pulkininko leitenanto karinis laipsnis. Vadovaudamas Generaliniam štabui, dalyvavo rengiant Klaipėdos sukilimą ir už tai apdovanotas Klaipėdos išvadavimo sidabro medaliu. Nuo 1925 05 07 – III karo apygardos viršininkas, 1926 08 31 – Vyriausiojo kariuomenės štabo valdybos vir-

šininkas. Po 1926 gruodžio perversmo laikinai perkeltas ypatingųjų reikalų karininku prie krašto apsaugos ministro, po poros savaitių paties prašymu išleistas į atsargą. Tarnavo Kauno banke, nuo 1928 Šakių banko darbuotojas, valdytojas. Nuo 1937 dirbo Kaune: Lietuvos banko vyr. kasininko pavaduotojas, vyr. kasininkas, nuo 1953 – butų valdybos sąskaitininkas. Nuo 1956 pensijoje. Apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 laipsnio (1920) ir II rūšies Vyties kryžiaus 1-ojo laipsnio (1926) ordinais, Olandijos „Oranje Nasau“ 3 laipsnio ordinu su kardais (1926).

Antanas Jankauskas

IVANAUSKAS Nikodemus (apie 1845 Paragiuosė – 1931 01 23 ten pat; palaidotas Trýškiuose), Paragių dvaro savininkas, dailininkas, literatas. Rašytojų Sofijos Pšibiliauskienės ir Marijos Lastauskienės (rašiusių slp. Lazdynų Pelėda) tėvas. Nutapė kūrinių pagal aplinkinių papapijų klebonų ir kt. asmenų užsakymus. Paragiuosė atskirame pastate buvo įsirengęs savo dirbtuvę, kurioje buvo daug paveikslų. Parašė kūrinių lenkiškiems laikraščiams. Dalis kūrybinio palikimo saugoma Žemaičių „Alkos“ ir Šiaulių „Aušros“ muziejuose. Šiaudinės bažnyčioje yra jo nutapytas Didžiojo altoriaus paveikslas. Plačiau žr. L. Rozgos str. „Lazdynų Pelėda Paragiuose“ (Papilė II, p. 351–359) ir V. Ščiglienės publikaciją „Paragių dvaro savininkas dailininkas Nikodemus Erazmas Ivanauskas“ (Papilė III, p. 595–622).

JAGĖLA Juozas (1895 06 11 Gumbakių k.), mėgėjų teatro režisierius ir vaidintojas. 1915 baigė Vieksnių prad. m-klą, nuo 1917 dirbo geležinkelininku. 1921 išitraukė į mėgėjų teatro sąjungą, režisavo spektaklius ir pats juose vaidino; 1923–1925 tobulinosi „Vilkolakio“ studijoje. Nuo 1929 dirbo Pagėgiuose, o juos okupavus vokiečiams, buvo perkeltas į Taūragę. 1944 pasitraukė į Vakarus; nuo 1949 gyveno Toronte (Kanada).

JANKAUSKAS Antanas (1947 03 25 Pelkėlės k.), inžinierius energetikas, tapytojas, filatelistas. A. Jankausko tapyboje vyrauja Lietuvos gamtovaizdžių, įvairių Lietuvos sodybų, Kauno bei Vilniaus senamiesčių motyvai. Tapo aliejumi ant drobės, rečiau – ant kartono. 1984 surengė 2 personalines parodas – Šiaulių „Aušros“ muziejuje ir Kauno „Saulutės“ galerijoje. Dalyvavo respublikinėse tautodailininkų parodose. A. Jankausko darbų turi Šiaulių „Aušros“ muziejus, Vokietijos ir JAV kolekcininkai. A. Jankauskas nuo seno domisi pašto ženklais. Sudarė ir 2002 išleido „Specializuotą Lietuvos pašto ženklų katalogą 1990–2001“, kuris tarptautinėje filatelijos parodoje Kipre 2002 m. apdovanotas sidabro medaliu. 1992 Kaune įkūrė filatelistų klubą „Lituanica“. Redaguoja klubo leidžiamą biuletinį „Phillit“ (lietuvių–anglų kalbomis), kuris 2004 pasaulinėje filatelijos parodoje Valensijoje (Ispanija) buvo apdovanotas pasidabruotu medaliu. Pagal dailininko projektus yra išleisti 3 Lietuvos pašto ženklai, 5 specialūs antspaudai. Sukūrė per 200 pašto vokų, iš kurių keletą išleido Lietuvos paštas. Tarp iš-

leistųjų yra S. Daukanto 200-osioms gimimo metinėms skirtas vokas bei antspaudas (1993).

Antanas Jankauskas kilęs iš muzikantų šeimos. Smuiku ir kitais instrumentais grojo jo tėvas Antanas Jankauskas, akordeonu – teta Zofija Juozapaitienė. A. Jankauskui muzikos pradmenis davė Papilės mokytojas Adomas Rovas, išmokęs groti skudučiais, mandolina, klarnetu ir akordeonu. Grojo klarnetu Papilės mokyklos pučiamųjų orkestre. Studijuodamas Kaune, grojo tenorine birbyne „Nemuno“ ansamblyje, vėliau – „Griežlės“ kaimo kapeloje. A. Jankausko dėdė Stasys Jankauskas – buvęs ilgametis „Lietuvos“ ansamblio akordeonininkas, dėdė Kazimieras – vargonininkas. Bene garsiausias giminėje buvo Juozas Jankauskas, gimęs 1900 Pelkėlės k., kalvis, savamokslis muzikantas. XX a. viduryje visame Akmenės rajone ir plačiau garsėjo jo sukurtas unikalūs muzikinis instrumentas – „kombainas“, kurį sudarė būgnas, tristygė basedla, dvi mandolinos. Ne vienose vestuvėse, krikštynose ar kaimo šventėse skambėjo šiuo instrumentu atliekamos polkos ir valsai. J. Jankauskas mirė 1956, palaidotas, kaip ir kiti A. Jankausko giminės, Papilės piliakalnyje, šeimyniniame kape (netoli S. Daukanto kapo).

Apie A. Jankauską dar žr. R. Lakačauskienės, V. Girininkienės, P. Veiso str. „Papilės krašto liaudies menininkai“ (Papilė I, p. 751–754).

JANUŠAUSKAS Juozapas (1895 09 16 Papilėje – 1988 12 19 Floridoje), lakūnas. Už Atlanto pasivadino Joseph R. James. Tėvai prieš Pirmąjį pasaulinį karą emigravo į JAV. Likęs Rygoje, baigė gimnaziją ir išvyko į Čikagą, kur apsigyveno tėvai. Pirmojo pasaulinio karo metais buvo paimtas į JAV kariuomenę, tarnavo vienoje iš Amerikos karinių bazių Prancūzijoje, gavo seržanto laipsnį. JAV karinėje bazėje Teksase 1923 išmoko skraidyti ir įsidarbino pašto aviacijoje. Ilinojaus valstijoje įsteigė privatų aerodromą, kurį laiką skraidė. 1929 tarnavo kompanijoje „Pan American“, skraidinusioje keleivius po JAV vidurio valstijas. Nuo 1932 Čikagoje skraidino keleivius kompanijos „Century“ trimotoriais oro laivais. Po S. Dariaus ir S. Girėno žūties (1933) manė pakartoti ir sėkmingai užbaigti jų žygdarbį. Iš Kalifornijos jis pats parskraidino Lockheed firmos lėktuviuką, jį pavadino „Lituanica II“ ir rengėsi skrydžiui. Kilus nesutarimams su skrydį rėmusia Amerikos lietuvių transatlantinio skridimo sąjunga, nuo šio sumanymo atsisakė – jo pradėtą darbą tęsė F. Vaitkus. Vėliau tarnavo civilinio oro susisiekimo kompanijoje „North American“, dirbo navigacijos pagal žvaigždes instruktoriumi Karibų jūros baseiną aptarnaujančiose kompanijose. Nuo 1945 – firmos „John Deere“ vyriausiasis pilotas. Išėjęs į pensiją, gyveno Floridoje pas vienintelį sūnų Robertą, kuris pasirinko tėvo profesiją – dirba erdvėlaivių variklių tarnybos vyr. inžinieriumi. J. Janušausko pavardė iki šiol minima JAV pirmųjų aviatorių klubo „0 x 5 club of America“ narių sąrašuose.

Lit.: E. Jasiūnas. Lietuvių aviacinė veikla išėivijoje, *Plieno sparnai*, 1993, Nr. 4, p. 5–6.

Papilėniškiai Apolinaro Juodpusio nuotraukose

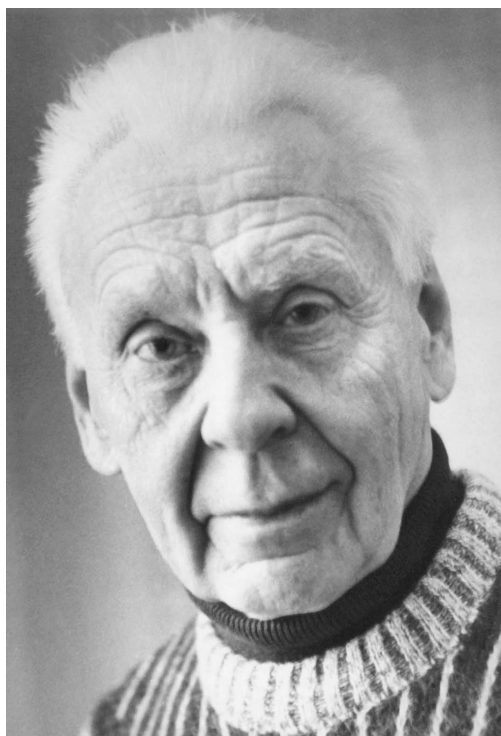
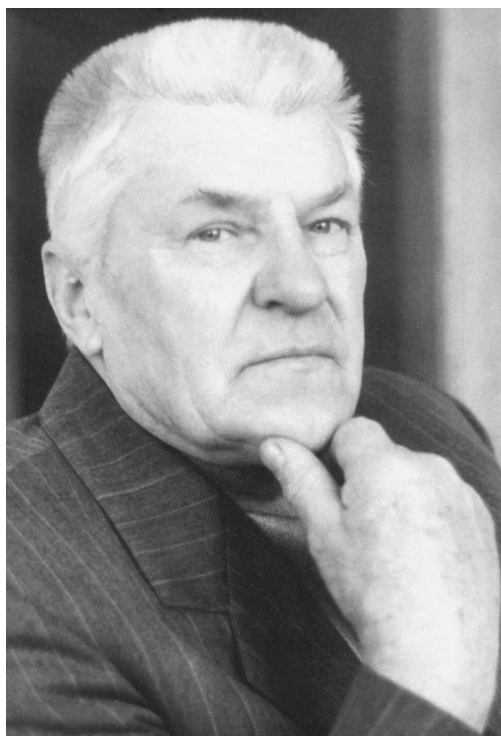
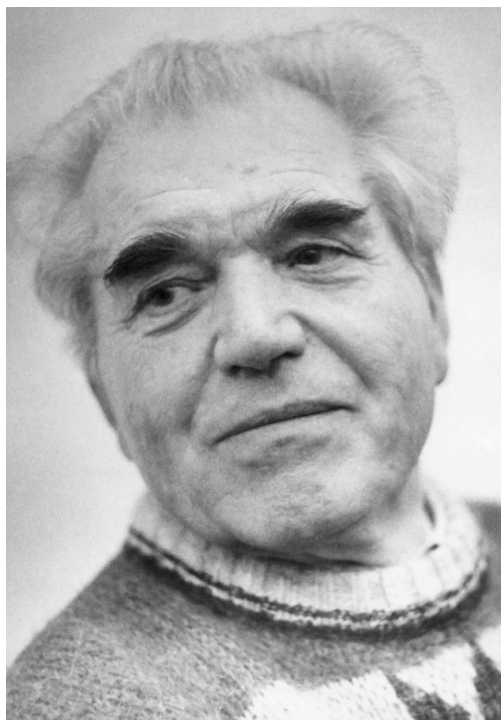
Apolinaras Juodpulis

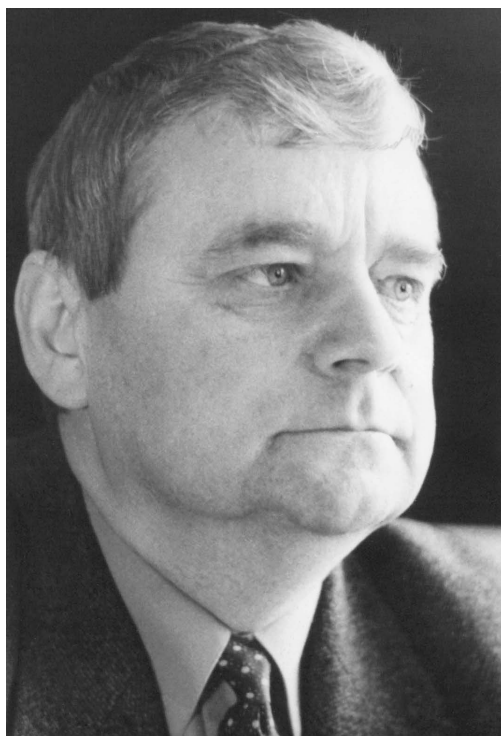
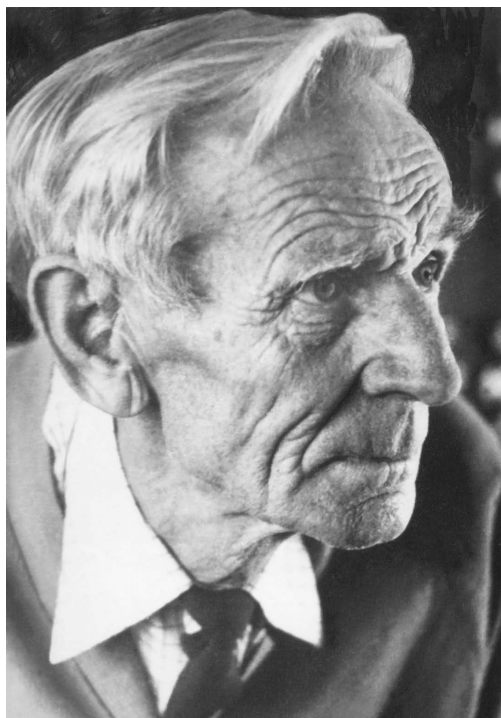
*Danutė ir Pranciškus Veisai.
2005 m.*

Elena Adomaitienė. 1999 m.

*Genovaitė Putinaitė, Ignas Valantis,
Vytautas Lapėnas, Kazimieras
Algimantas Milevičius. 2005 m.*

*Vytautas Valiukas (1985 m.), Irena
Katkienė (2005 m.), Antanas Vaičius
(2005 m.), Edvardas Mažeikis (1994 m.)*

KATKUS Alfonsas (1952 09 25 Papilėje), inžinierius chemikas, gamtos mokslų dr. (1987). 1970 baigė Papilės S. Daukanto vid. m-klą, 1975 – VU Chemijos f-tą. Nuo 1975 Vilniaus chemijos ir cheminės technologijos i-to inžinierius, mokslo darbuotojas, nuo 1996 – VGTU vyresn. mokslo darbuotojas, nuo 1987 – gamtos m. daktaras. Mokslinių publikacijų ir atradimų bendraautoris.

Sigita Lukienė

KUPSTYS Zigmantas (slp. Žirgelis; 1924 05 16 Pelkelės k. – 2002 03 10 Samaroje, Rusija), ginkluoto rezistencinio pasipriešinimo sovietinei okupacijai dalyvis, politinis kalinys, literatas. Augo Spaigių k., Kruopių vls. 1939 baigė Kruopių pradinę šešių klasių m-klą. Nuo 1941 mokėsi Plinkšių ž. ū. m-kloje, nuo 1942 – Gruzdžių ž. ū. m-kloje, kurią 1943 baigė ir dirbo Kruopių vls. savivaldybėje raštininku. 1944 rudenį įstojo į ginkluotą rezistencinio pasipriešinimo kovotojų būrį, veikusių Pagėrių, Rūdausių, Švenčupių, Spaigių ir kt. apylinkėse. 1945 legalizavosi, nuslėpdamas dalyvavimą ginkluoto pasipriešinimo sąjūdyje, gyveno Šiauliuose, dirbo statybinių medžiagų ir kuro kontoroje, prekybos bazėje. Atsisakęs bendradarbiauti su saugumu, 1949 suimtas, kalintas Intoje (Komija), paleistas iš tremties 1956, nuolat gyventi į Lietuvą negrįžo, tačiau gyvenimo pabaigoje joje dažnai buvudavo. Jo eilėraščių paskelbta antologijose „Benamiai“ (1989) ir „Tremtinio Lietuva“ (1990), „Vienybės“ laikraštyje. 1999 išleido poezijos rinkinį „Keliai keleliai“, paliko prisiminimų apie įvykius Akmenės krašte ir tremtį. Prisiminimų fragmentų skelbta „Vienybės“ laikraštyje ir Akmenės krašto politinių kalinių ir tremtinių prisiminimų rinkinyje „Žvarbieji vidurnakčiai“ (2005). Jo atsiminimų skelbiama ir šioje monografijoje (Papilė III, p. 517–524).

LAPIENIENĖ (Kiminaitė) Danutė Emilija (1928 02 20 Papilėje), inžinierė technologė, gamtos mokslų (chemija) daktarė, doc. 1946 Šiauliuose baigė vid. m-klą, 1951 – Kauno politechnikos i-to Cheminės technologijos f-tą. Dirbo Šiaulių konditerijos fabriko „Rūta“ laboratorijoje, vėliau – įmonės vyr. inžiniere, Kauno politechnikos i-to Šiaulių vakarinio f-to dėstytoja, doc. (1978). Tyrinėjo medžiagų tirpumą, paskelbė mokslinių straipsnių.

LEMCHENAS Chackelis (1904 04 21 Papilėje – 2001 11 11 Vilniuje; palaidotas Vilniaus žydų kapinėse), lietuvių kalbos mokytojas žydų gimnazijose, lietuvių kalbininkas, rusų-lietuvių kalbų žodynų autorius, žydų kultūros ir literatūros (ypač jidiš kalba) puoselėtojas, žydų rašytojų kūrinių vertėjas į lietuvių kalbą. Plačiau apie jį žr. I. Lemperto str. „Kalbininkas, žodynininkas Chackelis Lemchenas“ (Papilė II, p. 382–391).

LUKIENĖ Sigitą (1944 04 18 Krioklių k.), mokytoja metodininkė, kraštotyrininkė, tautodailininkė. Mokėsi Krioklių pradinėje, Žilių septynmetėje m-klose, 1961 baigė Kursėnų vid. m-klą, 1969 – lietuvių

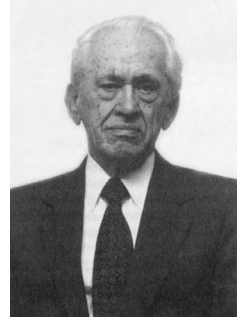
kalbos ir literatūros studijas Vilniaus u-te. Nuo 1961 – Šiaulių r. Pamockės prad., Kelmės r. Vidsodžio, Šiaulių r. Drąsūčių aštuonmečių m-klų mokytoja, nuo 1974 – Kuršėnų 3-iosios vid. m-klos užklausinio darbo organizatorė, nuo 1982 – Kuršėnų mst. vykdomojo k-to pirmininko, nuo 1990 – Kuršėnų mero pavaduotoja, nuo 1995 – Kuršėnų mst. vid. m-klos mokytoja, kraštotyros darbo organizatorė, nuo 1989 – Lietuvos kraštotyros d-jos Šiaulių r. skyriaus pirmininkė. Kraštotyros d-jos Garbės narė (1995), Kuršėnų miesto Garbės pilietė (2005). Parengė per 50 kraštotyros darbų, tarp jų – buv. Krioklių prad. m-klos ir Krioklių kaimo, savo šeimos, Kuršėnų miesto istorijas. Nuo 1979 rinko kalendorius, asmeninės kolekcijos pagrindu 1996 Kuršėnuose įsteigė kalendorių muziejų, kuriame sukaupe per 3 000 įvairių kalendorių. Nuo 1990 kasmet rengia Lietuviško kalendoriaus šventes, kuriose geriausio kalendoriaus sudarytojui įteikiama respublikinė Lauryno Ivinskio premija. Nuo 1995 yra Lietuvos tautodailininkų sąjungos narė, parodose eksponuoja piešinius, mezzginius, suvenyrus iš šiaudų.

Inf.: *Krašto tyrėjai: darbai ir tradicijos* (žinynas apie kraštotyrintikus, tyrinėjusius Šiaulių rajoną), Klaipėda, 2006, p. 41–42.

MACIŪNAS Algirdas Kazimieras (1913 01 10 Papilėje), gydytojas chirurgas. 1930 baigė Linkuvės gimn., vėliau mediciną studijavo VDU, kurį baigė 1936. 1937–1940 dirbo šio universiteto Chirurgijos katedroje, 1942–1944 buvo šios katedros vedėjas. 1944 vasarą pasitraukė į Vokietiją, 1945–1949 buvo Augsburguro u-to Chirurgijos katedros vedėjas. 1949 persikėlė į JAV, gyveno Čikagoje, po 1951 vertėsi privačia praktika. Bendradarbiavo „Medicinoje“, rašė įvairiais gydymo klausimais.

Lit.: *JAV lietuviai. Biografijų žinynas*, Vilnius, 1998, t. 1, p. 603.

MACIŪNAS Vincas (1909 07 18 Papilėje – 2003 07 20 Filadelfijoje, JAV), literatūros istorikas. 1932 baigė lietuvių literatūros studijas VDU Humanitarinių mokslų f-te, po dvejus metus studijavo Bonos ir Miuncheno u-tuose. Nuo 1935 – VDU Humanitarinių mokslų f-to vyr. asistentas, nuo 1939 – filologijos mokslų dr., nuo 1940 – VU Humanitarinių mokslų f-to vyr. dėstytojas, nuo 1941 – docentas, f-to prodekanas, nuo 1942 – ir VU bibliotekos direktorius. 1944 pasitraukė į Vakarus, dėstė lietuvių literatūrą Pabaltijo u-te Vokietijoje, 1948–1949 – šio u-to Filologijos f-to dekanas. Nuo 1949 gyveno JAV, dirbo Pensilvanijos u-to bibliotekoje, kaupė lituanistikos fondą, 1962–1972 – Lituanistikos i-to pirmininkas, nuo 1978 pensijoje. Surado D. Poškos poemos „Mužikas žemaičių ir Lietuvos“ originalą, 1937–1940 su M. Biržiška redagavo „Mūsų senovė“, 1940–1941 – „Lietuviškosios enciklopedijos“ redakcijos narys, nuo 1952 buvo JAV leistos „Lietuvių enciklopedijos“ bendradarbis, jos XV tomo apie Lietuvą redaktorius. Aktyviai dalyvavo JAV Lietuvių bendrijos veikloje, 1955–1957 buvo jos t-bos narys, 1969–1972 – jos kultūros t-bos narys. Buvo artimas M. Biržiškos bendradarbis, glaudžiai bendravo su V. Krėve, tyrinėjo jo kū-

Vincas Maciūnas

rybą, suredagavo jo 6 tomų „Raštus“. Išsamų V. Krėvės laiškų rinkinį 1996 padovanojo VU bibliotekai. Paskelbė tyrinėjimų apie K. Donelaitį, D. Pošką, S. Stanevičių, M. Valančių ir kitus lietuvių rašytojus. 1977 apdovanotas Lituanistikos i-to premija, 1999 – Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino IV laipsnio ordinu.

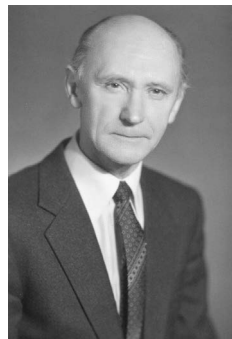
Inf.: *JAV lietuviai. Biografijų žinynas*, Vilnius, 1998, t. 1, p. 603–604; *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius, 2002, p. 301–302.

MAŽEIKIS Edvardas (1961 11 18 Papilėje), karo lakūnas, brigados generolas (2004), Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų vadas (2000–2003, su pertrauka). Nuo 2004 rugsėjo Lietuvos karinis atstovas prie NATO ir Europos Sąjungos. Plačiau žr. E. Mažeikio str. „Mano gyvenimo kelias“ (Papilė II, p. 437–439).

MICKEVIČIŪTĖ (Balkevičienė) Aleksandra, daraktarė Šiaudinėje, 1905–1907 mėgėjų teatro aktorė, atsiminimų autorė (Papilė II, p. 75–82).

MOCKUS Antanas (1918 09 07 Krioklių k. – 1995 02 21 Vilniuje; palaidotas Saltōniškių kapinėse), tautosakininkas, pedagogas, humanitarinių m. dr. (1956). Tyrinėjo Juškų literatūrinį palikimą, paskelbė straipsnių, parengė spaudai A. Juškos „Lietuviškas dainas“ (t. 3, Vilnius, 1954). 40 metų rūpinosi brolių Antano ir Jono Juškų palaikų perkėlimu iš Kazanės į Lietuvą. Prisdėjo, kad Veliuonos vidurinei mokyklai 1992 būtų suteiktas Antano ir Jono Juškų vardas. Žmonos Valerijos ir kitų pastangomis išleista atsiminimų knyga „Antanas Mockus. Tautosakininkas, pedagogas, kultūros veikėjas“ (Vilnius, 1998), 2003 – pagrindinis jo veikalas „Broliai Juškos. Lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai“ (parengė prof. S. Skrodenis). Buvo vienas iš tų, kurie ėmėsi iniciatyvos, kad Papilės vidurinei mokyklai 1968 10 25 būtų suteiktas Simono Daukanto vardas. Plačiau apie tai žr. B. Janavičienės, R. Žąsytienės str. „Papilės Simono Daukanto vidurinė mokykla 1945–2003 metais“ (Papilė I, p. 596–597). 1998 rugs. 5 į mokyklą vedanti gatvė buvo pavadinta A. Mockaus vardu. Plačiau apie A. Mockų žr. V. Mockienės str. „Antanas Mockus“ (Papilė II, p. 403–419).

MONTVYDAS Antanas (1886 07 21 Papilės vls. – 1966 09 28 Čikagoje, JAV), gydytojas, rašytojas, kultūros ir visuomenės veikėjas. Mokėsi Liepojoje ir Peterburge, bendradarbiavo laikraščiuose „Vilniaus žinios“, „Lietuvių laikraštis“, „Žarija“, už caro režimą kritikuojančių straipsnių buvo suimtas. Paleistas už užstatą, 1908 išvyko į JAV. Ten redagavo laikraščius „Keleivis“, „Pirmyn“, „Laisvė“, „Pažanga“. 1917 baigė Čikagos Lojolos u-tą. Versdamasis privačia gydytojo praktika, aktyviai dalyvavo lietuvių bendruomenių, lietuvių medikų draugijose. Įsteigė Lietuvių susivienijimo Amerikoje draugijos Čikagos kuopą, kuriai pats ir vadovavo, buvo Čikagos lietuvių draugijos pirmininkas; 1957–1967 – pirmasis Amerikos lietuvių gydytojų sąjungos pirmininkas. Parašė komediją „Bomba“ (1908), išleido knygas „Beždžionių prezidentas“,

*Edvardas Mažeikis
Antanas Mockus*

„Mūsų padėjimas“, „Paparčio žiedas“ (visas 1909), „Per skylę“ (1912), savo straipsnius spausdino periodikoje.

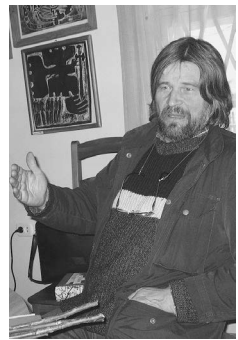
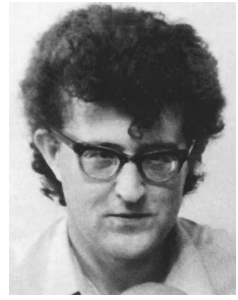
MUTURAS Algimantas (1943 03 09 Papilėje), kultūros vadybininkas, muziejininkas. 1951–1962 mokėsi Papilės vid. m-kloje, vėliau studijavo Vilniaus konservatorijoje (baigė 1985). 1966–1971 buvo Telšių kultūros namų direktorius, 1971–1979 Akmenės r. kultūros sk. vedėjas, 1979–1983 – Mažeikių r. kultūros sk. vedėjas, 1983–1994 – Mažeikių elektrotechnikos gamyklos kultūros klubo vedėjas. Nuo 1994 – Mažeikių muziejaus muziejininkas. Išleido kn.: „Žydų pėdsakai Mažeikių žemėje“ (2005), „Apie ką kalba cerkvės varpai“ (2006), „Geriau tegul gegutė užkukuoja“ (2006). Tiria rezistencinį pasipriešinimą ir kt.

NARŠČIUS Kazimieras (1924 04 03 Papilėje), gydytojas, lietuvių visuomenės veikėjas JAV ir Lietuvoje. 1944 pasitraukė į Vokietiją, nuo 1947 gyveno Italijoje, nuo 1949 (su pertrauka) – JAV. Finansiškai remia Papilės biblioteką, mokyklą, ambulatoriją. 1998 jo iniciatyva įsteigtas Papilės seniūnijos rėmimo fondas, kurio lėšomis vykdomi švietėjiški projektai, kaubtos lėšos ir monografijos „Papilė“ leidybai. 1999 Papilės seniūnijos rėmimo fondo išrinktas Kilniausio poelgio nominantu. 1996 – LR apdovanotas Šaulių ženklo ordinu, 1999 – Savanorio kūrėjo medaliu; 2000 jam suteiktas kario savanorio vardas. Plačiau apie jį žr. V. Moclienės str. „Gydytojas Kazimieras Narščius“ (Papilė II, p. 428–437).

NICIUS Apolinaras (1953 04 30 Kaïriškių k.), pedagogas. 1971 baigė Kaïriškių vid. m-klą, 1980 – Vilniaus pedagoginį i-tą. Nuo 1973 mokytojavo Ventos vid. m-kloje, nuo 1983 dirbo Akmenės statybinių medžiagų kombinato profsajungos k-to pirmininku. Nuo 1986 – Ventos vid. m-klos direktorius, nuo 1997 – Ventos seniūnas, nuo 1999 – Lietuvos liberalų s-gos Akmenės rajono skyriaus pirmininkas; kelis kartus buvo išrinktas rajono tarybos nariu. Nuo 2003 Akmenės r. vicemeras, nuo 2004 Ventos regioninio parko direktorius.

NORMANTAS Paulius (1948 06 08 Kálniškiuose), fotografas, poetas, orientalistas, keliautojas. Nuo 1980 Lietuvos fotomenininkų sąjungos, Vengrijos fotomenininkų s-gos, Lietuvos žurnalistų s-gos, Tarp-tautinės žurnalistų s-gos, Vengrijos kūrėjų asociacijos narys. Plačiau apie jį žr. J. Nekrašiaus str. „Paulius Lai Vėjus Normantas“ (Mano gyvenimas – viena ilga kelionė) (Papilė III, p. 653–669).

PAŠKEVIČIENĖ (Stravinskaitė) Agnė (apie 1923 Kiñkiuose – 1999 Monrealyje; urna su pelenais, vykdant A. Paškevičienės valią, atvežta į Lietuvą ir palaidota gimtųjų Kiñkių kapinaitėse), Rozemundo (Monrealyje) lietuviškos šeštadieninės mokyklos mokytoja, Monrealio (Kanada) lietuvių renginių bei švenčių dainininkė. Dainavo klasikinius kūrinius, lietuvių kompozitorių (S. Šimkaus, A. Račiūno, V. Kuprevičiaus ir kt.) sukurtas dainas. Plačiau apie A. Paškevičienę

*Algimantas Muturas
Kazimieras Narščius
Paulius Normantas*

žr. I. Valančio str. „Kanados lietuvių mokytoja ir dainininkė Agnė Paškevičienė“ (Papilė II, p. 423–428).

PASKEVIČIENĖ (Sakaitė) Marija (1928 09 12 Papilėje), JAV lietuvių visuomenės veikėja, Papilės bibliotekos ir Simono Daukanto memorialinio muziejaus rėmėja. JAV gyvena nuo 1949 (nuo 1951 – Čikagoje). Viena iš „Santaros–Šviesos“ draugijos suvažiavimų organizatorė. Plačiau apie ją žr. L. Rozgos, D. J. Veisienės str. „Trejetas iš papilėniškių Sakų šeimos“ (Papilė II, p. 397–403).

*Valerija Pöllupüü
(Šležaitė)*

PIKTURNA Aleksas (1950 04 24 Prišiškių k.), matematikas, vadybininkas. Baigė Kiškių prad. m-klą, Žarėnų–Latvėlių (Šiaulių r.) aštuonmetę, 1968 – Šiaulių 2-ąją vid. m-klą, 1973 – studijas Vilniaus u-to Matematikos f-te ir liko jame dirbti asistentu. Šiame f-te baigė aspirantūrą. Nuo 1980 keturis metus dirbo ir VU rektorius J. Kubiliaus padėjėju. Nuo 1989 Vilniaus u-to personalo direktorius, nuo 1997 – administracijos reikalų prorektorius. 2003 apgynė gamtos mokslų (matematika) daktaro disertaciją „Universiteto finansų paskirstymo modeliavimas“.

PŪLLUPŪŪ Valerija (Šležaitė, 1928 09 06 Rimšių k.), dainininkė, muzikos mokytoja, Estijos lietuvių bendruomenės valdybos narė. Augo ūkininkų Antaninos (Skertonaitės) ir Kazimiero Šležų šeimoje, prie Ventos upės. Jų ūkio pievoje (priešais piliakalnį) vykdavo Papilės jaunimo (šaulių ir kt. organizacijų) šventės, vakaronės. Visi septyni Šležų vaikai (Valerija buvo jauniausia) buvo kūrybingi: Stasys drožinėjo, Augustas grojo tūba ir t. t. V. Šležaitė mokėsi Papilės prad. m-kloje, Vieksnių progimn., Mažeikių gimn. 1945 baigusi Šiaulių mergaičių gimnaziją, įstojo į Klaipėdos aukštesniąją muzikos m-klą, 1948 studijas tęsė Vilniaus aukštesniojoje muzikos m-kloje (vėliau – konservatorijoje). Dainavo Klaipėdos muzikinio teatro chore. Nuo 1948 dainavo chore, atliko solo partijas Valstybinėje konservatorijoje. 1948 susipažino su Estijos akademinio vyrų choro solistu ir dainininku Valteriu Pöllupüü, ištekojo ir nuo 1950 gyvena Taline. Dainavo Talino operos ir baleto teatro chore, Muzikos akademijos mišriame chore, dėstė muziką pradinėse klasėse. Nuo 1983 Estijos lietuvių bendruomenės valdybos išdininkė, Talino šv. Petro ir Povilo katedros koordinatorė-sekretorė. Už aktyvią veiklą Estijos lietuvių katalikų bendruomenėje apdovanota popiežiaus Pauliaus II bronzos medaliu. Su vyru Valteriu užaugino dukterį Saimą ir sūnų Raimondą (abu filologai). Dažnai lankosi Papilėje, kur (piliakalnyje) yra tėvų ir giminių kapai, domisi Lietuvos, o ypač Papilės gyvenimu, kartu su Kanadoje gyvenančia seserimi Aldona finansiškai parėmė monografijos „Papilė“ leidybą.

PŠIBILIAUSKIENĖ (Ivanauskaitė) Sofija (slp. Lazdynų Pelėda; 1867 09 28 Paragiuose – 1926 03 14 ten pat; palaidota Trýškiuose), prozininkė, lietuvių literatūros klasikė. Paragiuose gyveno 1877–1891

ir nuo 1914 (su pertraukomis). Povilo Višinskio ir Kaĩriškių dvaro savininko Vlado Sirutavičiaus paskatinta, nuo 1898 bendradarbiavo „Ūkininke“, „Varpe“, „Darbininkų balse“, „Vienybėje lietuvininkų“. 1898–1908 Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu išspausdinti kūriniai beveik visi parašyti Sofijos. Nuo 1908 Sofija Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu skelbė ir sesers Marijos Lastauskienės lenkiškai parašytus kūrinius, kuriuos ji pati laisvai išversdavo į lietuvių k. ir perdirbdavo. Parašė pirmąjį lietuvišką romaną dabarties tema „Klaida“ (1909), kuriame atsispindi Paragių apylinkėse matyti 1905 m. anticarinio bruzdėjimo vaizdai, girdėti pasakojimai. Sirgdama džiova, Paragiuose parašė savo paskutinę apysaką „Ponas Dramblevičius“. Plačiau žr. L. Rozgos str. „Lazdynų Pelėda Paragiuose“ (Papilė II, p. 351–359).

RAČKAUSKAS-Vairas Karolis (1882 11 16 Šiaudinėje – 1970 04 03 Kaune), literatas, kultūros veikėjas, vertėjas. Mokėsi Šiaulių ir Tartu g-jose, Kauno kunigų seminarijoje, tačiau išventinimo nepriėmė. Nuo 1905 dirbo „Lietuvių laikraščio“, leisto Petrograde, redakcijoje. 1907 išvyko į JAV, ten veikė socialistinės pakraipos organizacijose, reikiėsi spaudoje. Nuo 1923 – Lietuvos diplomatas Londone, nuo 1929 – Lietuvos konsulas Keiptaune (Pietų Afrikos Sąjunga, dabar – PAR). 1933 grĩžęs į Lietuvą, Kaune dirbo žurnalistu, vertėju. 1940 paskirtas Respublikinės bibliotekos Kaune direktoriaus pavaduotoju, 1949–1969 – P. Cvirkos memorialinio muziejaus direktorius. Išleido poezijos ir prozos knygu, parengė albumus apie P. Cvirką ir S. Nėrĩ, išvertė M. Gorkio, T. Dreizerio, Voltero ir kitų rašytojų kūrinių. 1957 išleista jo kūrinių „Rinktinė“.

RAČKAUSKAS Merkelis (1885 01 18 Šiaudinėje – 1968 01 07 Kaune), filologas, pedagogas. Peterburge studijavo teisę, 1910 Odesos u-te baigė klasikinės filologijos studijas. Mokytojavo pietų Ukrainoje, 1923 – mokytojas Panevėžyje, 1923–1927 Mažeikių gimn. direktorius, Kauno u-to lotynų kalbos dėstytojas. Nuo 1927 – Švietimo ministerijos mokslų inspektorius ir VDU docentas, nuo 1940 – mokytojas Kauno mokyklose. 1944–1949 Kauno, 1949–1967 Vilniaus universitetų profesorius. Vertė iš graikų ir lotynų kalbų, parengė vadovėlių vidurinėms ir aukštosioms mokykloms, parašė apsakymų, kuriuos pasirašinėjo slapyvardžiu. Paskelbė straipsnių iš antikinės literatūros.

RADECKIENĖ (Valotkevičiūtė) Bronislova (1926 01 20 Šėmetaičių k. – 2003 10 02 Kuršėnuose), liaudies keramikė. 1939 baigė Kuršėnų pradžios m-klą. Su vyru Broniumi ir sūnumi Vaclovu pradėjo keramikų dinastiją, žiedė ir namų apyvokos daiktus, ir dekoratyvines vazas. 1962–1975 Vilniaus dailininkų mėgėjų sekcijos narė, 1964–1981 Kauno „Dailės“ kombinato liaudies meistrė. Nuo 1967 Lietuvos tautodailininkų sąjungos narė, keramikos gaminius eksponavusi 42 parodose. 1987 su vyru įsteigė šeimos keramikos muziejų.

RUTENBERGAS Giršas (1901 Papilėje – po 1941 Dachau koncentracijos lageryje, Vokietija), teisės daktaras, spaudos darbuotojas. Petrograde mokėsi gimnazijoje, Vokietijos ir Šveicarijos universitetuose studijavo politiką ir teisę. Gyvendamas Rusijoje, pradėjo bendradarbiauti lietuvių socialdemokratų spaudoje, nuo 1920 gyveno Kaune, jo rašinius spausdino „Echo“, „Lietuva“, „Lietuvos žinios“, „Lietuvos aidas“ ir kiti laikraščiai. Nuo 1935 dirbo žurnalo „Karys“ redakcijos užsienio politikos skyriaus vedėju, buvo Lietuvos žurnalistų sąjungos juriskonsultas. 1922 Kaune išleido atsiminimus apie S. Daukantą Papilėje „Simanas Daukantas lietuvių atgimimo pranašas“ (su prof. Mykolo Biržiškos prakalba).

Edmundas Sakalauskas

RUZGYS Pranciškus Antanas (1936 11 06 Papilėje – 2002 07 20 Kaune), radiotechnikos inžinierius. 1959 baigė Kauno politechnikos institutą ir pradėjo dirbti Kauno radijo g-kloje. Nuo 1960 – Specialaus konstravimo biuro prie Radijo g-klos laboratorijos viršininkas, nuo 1965 – vyr. inžinierius, dalyvavo konstravimo biurą reorganizuojant į „Bangos“ įmonės Televizijos priemonių mokslinio tyrimo i-tą, jo vyr. inžinieriumi dirbo iki 1992. Nuo 1994 aktyvus Lietuvos kabelinės televizijos asociacijos steigėjas, nuo 2001 – Lietuvos telekomunikacijų operatorių asociacijos direktorius. Vienas iš lietuviškų magnetolų ir populiarių televizorių „Šilelis“ kūrėjų.

SAKALAUSKAS Edmundas (1969 09 20 Klaišių k.), teisininkas. 1987 baigė Papilės S. Daukanto vid. m-lą. 1987–1989 tarnavo sovietinėje armijoje Komijos AR. 1990–1993 studijavo ir baigė Lietuvos policijos akademiją, 1993–1995 Mykolo Romerio u-te apgynė teisės magistro laipsnį. Teisės, teisės saugos bei vadybos temomis stažavosi užsienyje (Vengrijoje, Lenkijoje, Šveicarijoje, Prancūzijoje, Graikijoje). Nuo 1993 dirbo Migracijos departamente prie VRM, Lietuvos teisės akademijoje, LR vidaus reikalų viceministru (1998–1999), Teisės institute prie Teisingumo ministerijos. Nuo 2002 m. M. Romerio u-to studijų centro direktorius, nuo 2006 Karjeros centro direktorius. Yra Nacionalinės HURIST žmogaus teisių stebėsenos darbo grupės narys (nuo 1999), Lietuvos teisininkų draugijos tarybos bei valdybos narys (nuo 1996), Vyriausiosios rinkimų komisijos narys (nuo 2004), Moksleivių parlamento narys (nuo 2006). Moksl. darbo tema „Administraciniai gebėjimai“. Dažnai lankosi Papilėje, kur gyvena tėvai Danutė ir Vytautas Sakalauskai, Piliakalnio kapinėse palaidoti seneliai.

SAPRAGONAS Jonas (1942 08 19 Papilėje), inžinierius technologas, pedagogas. 1959 baigė Rietavo (Plungės r.) vid. m-klą, 1964 – studijas Kauno politechnikos i-te, 1970 – šio i-to aspirantūrą. 1964–1967 ir nuo 1971 – Kauno politechnikos i-to asistentas, nuo 1971 – vyr. dėstytojas, nuo 1975 – docentas, nuo 1995 – Kauno technologijos u-to Mechanikos f-to Transporto inžinerijos katedros profesorius ir vedėjas; Lietuvos mokslų akademijos narys ekspertas. Parengė 7 metodines mokymo priemones, paskelbė per 100 mokslinių publikacijų.

SINKEVIČIUS Apolinaras (1935 06 14 Papilėje – 1999 06 27 Vilniuje), žurnalistas, pedagogas. 1953 baigė Papilės vid. m-lą, 1958 – Šiaulių pedagoginį i-tą, išgydamas lietuvių kalbos ir literatūros mokytojo specialybę. 1970–1975 – laikr. „Moscow News“ ir „Tiesa“ korespondentas prie JTO Niujorke, nuo 1977 – Lietuvos radijo užsieniui vyr. redaktorius, nuo 1979 – Eltos direktoriaus pavaduotojas, 1982–1990 – Lietuvos valstybinio radijo ir televizijos k-to pirmininko pavaduotojas. Nuo 1963 Lietuvos radijo politinis apžvalgininkas, nuo 1982 dėstė Vilniaus u-to žurnalistikos specialybės studentams. Išleido kn. „Šiauliai“ (1961, su kt. autoriais), „Amerikietiškas kūrybos“ (1979), parašė scenarijų TV dok. filmams.

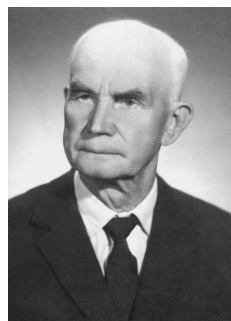

Apolinaras Sinkevičius

SINKEVIČIUS Jonas (1907 01 01 Šiauliuose – 1987 10 18 Kuršėnuose; palaidotas Kuršėnų kapinėse), garsiausias ir talentingiausias Papilės fotografas 1929–1943 metais. Papilėje gyveno nuo 1914. Apie 1929 iš S. Vaitkevičiaus nusipirko modernią fotoateljė ir pradėjo fotografuoti. Greitai amatas virto kūryba, užfiksavusia ne tik konkrečius žmones bei įvykius, bet ir bendrą Papilės kultūrinį gyvenimą. Jo fotografijose atsispindi laikas, diktavęs savo vertybes, madas, estetiškes normas, palikęs mums mažo miestelio išdidžių žmonių veidus. Tai Simono Daukanto miestelio žmonės, ir jie tuo didžiavosi. 1946 išsikėlė į Kuršėnus, ten išgarsėjo kaip laikrodininkas. Kuršėnuose nebefotografavo. Monografijoje „Papilė“ (abiejose dalyse) paskelbta per 200 Jono Sinkevičiaus nuotraukų. Plačiau apie jį: V. Girininkienės str. „Sinkevičių šeima iš Papilės“, *Mokslas ir gyvenimas*, 2002, nr. 6, p. 20–21) ir „Fotografas Jonas Sinkevičius“ (Papilė I, p. 703–725).

SIRUTAVIČIUS Vladas (1877 04 05 Kaĩriškiuose – 1967 07 12 Bostone), inžinierius technologas, pramonininkas, Lietuvos socialdemokratų partijos veikėjas. Gyvendamas ir mokydamasis Peterburge, nuo 1896 aktyviai dalyvavo nelegalioje lietuvių studentų draugijos veikloje. 1898 įstojo į LSDP, nuo 1900 – jos Centro komiteto narys. Manoma, jog 1902 m. Kaĩriškiuose (jo tėvų dvare) vyko LSDP penktasis suvažiavimas. 1904 m. jo tėviškėje vyko lietuvių socialdemokratų jaunuomenės suvažiavimas, kuriame dalyvavo 12 asmenų. Kairiškiuose 1911 pastatė kartono fabriką, kuriame dirbo aplinkiniai gyventojai. 1936 jo pastangomis (gal ir lėšomis) buvo pastatyta mūrinė mokykla. Kartu su šiauliečiu K. Venclauskiu ir kt. įkūrė AB „Pastogė“, turėjusią tikslą Šiauliuose pastatyti ir įrengti Kultūros centrą. Statybas nutraukė Antrasis pasaulinis karas. Pastatytame kino teatro pastate 1941 01 01 įsikūrė Šiaulių dramos teatras, veikiantis iki šiol. Nuo 1944 gyveno Vokietijoje, JAV. Apie V. Sirutavičių dar žr. L. Rozgos str. „Kairiškių pramonės likimas“ (Papilė I, p. 322–325), G. Žukauskienės str. „Technika ir jos panaudojimas Papilės krašte XX a. pirmojoje pusėje“ (Papilė I, p. 681–683), R. Masiulienės str. „Vladas Sirutavičius ir Kairiškiiai“ (Papilė II, p. 359–369).

STULPINAS Tomas (1934 01 02 Papilėje – 2006 07 07 Šiauliuose), pedagogas, ugdymo proceso tyrinėtojas. 1951 baigė Šiaulių mokytojų seminariją, 1962 – Šiaulių pedagoginį i-tą, 1971 – aspirantūrą Pedagogikos m-lų akademijos Bendrosios pedagogikos mokslinio tyrimo institute. Nuo 1951 – Šiaudinės septynmetės m-klos mokytojas, nuo 1954 „Žinijos“ d-jos Šiaulių mst. ats. sekretorius, nuo 1962 – Šiaulių pedagoginio i-to dėstytojas, dekanas, docentas (1974), katedros vedėjas, studijų prorektorius. 1989–2001 – Šiaulių u-to Pedagogikos katedros prof. Knygų „Ugdymo tikslai“ (1993), „Ugdymo principai“ (1993), „Ugdymo metodikos bruožai“ (1995), „Ugdymo perspektyvos: idealai, tikslai, uždaviniai“ (2005) autorius.

Juozas Šiuša

STULPINAS Vincas (1888 12 12 Pagamės k. – 1961 01 12 Čikagoje, JAV), išeivijos lietuvių visuomenės veikėjas. Baigė Papilės prad. m-klą. 1907 išvyko į JAV, Čikagoje baigė vid. m-klą, studijavo sociologiją ir prekybą. 1922 baigė De Paul u-tą. 1918 savanoriu tarnavo JAV kariuomenėje. 1921–1922 organizavo išeivijos lietuvių paskolų rinkimo Lietuvai akciją, 1922 surengė vieną pirmųjų ekskursijų į Lietuvą, užmezgė ryšius su Lietuvos prekybos struktūromis, Čikagoje įsteigė Lietuvos prekybos bendrovės skyrių lietuviškų prekių importui į JAV propaguoti. Bendradarbiavo išeivijos spaudoje, kolekcionavo periodiką.

ŠALAVĖJUS Stanislovas Jonas (1935 01 03 Būdriškių k.), fizikas, fizinių m. habil. dr. 1959 baigė Šiaulių pedagoginį i-tą ir liko jame dirbti dėstytoju. Nuo 1961 – Šiaulių 7-osios vid. m-klos direktorius, nuo 1967 – Branduolinės fizikos ir radioaktyviųjų izotopų taikymo skyriaus prie Lietuvos MA vyr. inžinierius, nuo 1974 – Fizikos ir matematikos i-to seisminės stoties vadovas, nuo 1980 – šio i-to Debesų fizikos sektoriaus vadovas, nuo 1979 ir Vilniaus pedagoginio u-to dėstytojas, Technikos disciplinų k-dros profesorius. Yra paskelbęs per 150 mokslinių straipsnių apie atmosferos apšalymą nuo radioaktyviųjų medžiagų.

ŠIUŠA Juozas (1891 03 19 Vienraškių k. – 1972 11 24 Dotnuvoje), ūkininkas, savivaldybių veikėjas, kooperacijos propaguotojas, visuomenininkas. Nuo 1901, būdamas 10-ties metų, pradėjo lankyti Papilės prad. m-klą. Nuo 1904 gyveno Latvelių k. 1912–1918 tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1918 lapkritį su žmona Agnieška (Šliauteryte) grįžo į Latvelius ir pradėjo ūkininkauti išsigytame 60 ha žemės plote. Aktyviai išitraukė į kooperatyvų steigimą: buvo vienas iš Papilės vartotojų kooperatyvo „Papilės artojų draugija“ steigėjų (1907), jos valdybos narys (1909), pirmininkas (1910). 1919 su kt. įsteigė vartotojų bendrovę „Atžala“, parašė jos įstatus, buvo pirmasis pardavėjas ir iki 1940 pirmininkas. 1920 Papilės valsčiaus viršaitis, 1925–1927 – valsčiaus tarybos pirmininkas. Prieš pat 1914 su kt. suorganizavo Papilės pieno perdirbimo bendrovę, smulkaus kredito bendrovę (Bankelį), kuriai iki 1940 vadovavo. 1922–1929 dirbo Šiaulių apskr. valdybos tarybos

pirmininku (prisidėjo prie antkapinio paminklo S. Daukantui pastaty-
mo), buvo „Pieno centro“ valdybos, „Lietūkio“ valdybos tarybos, Že-
mės ūkio rūmų, Cukrinių runkelių augintojų d-jos narys, vienas s-gos
„Gamintojas“ steigėjų ir jos valdybos narys, „Lino“ s-gos tarybos na-
rys, Ekonominių studijų d-jos narys. 1938 dalyvavo Rygoje vykusia-
me Pabaltijo kooperacijos kongrese. Priklausė Valstiečių liaudininkų
sajungai. Net senatvėje, gyvendamas Dotnuvoje pas dukterį Ireną,
buvo renkamas Dotnuvos prekybos vartotojų kooperatyvo revizijos
komisijos nariu, kuri laiką buvo net jos pirmininku. Šioje knygoje
(Papilė II, p. 86–92) yra skelbiami L. Rozgos parengti J. Šiušos prisi-
minimai, o skyriuje „Etninė kultūra“ – jo straipsnis apie linaminį (ten
pat, p. 127–128). Duomenis biografijai pateikė J. Šiušos duktė Irena
Vaznonienė (apie ją žr. „Biografijų sąvade“); apie J. Šiušos veiklą vals-
čiaus savivaldybėje žr. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1556, l. 2.

ŠLIAUTERIS Pranas (1897 10 29 Papilėje – 1942 04 06 kalėjime
Komijoje), mokytojas. Buvo baigęs 4 miesto mokyklos klases ir
mokytojų kursus Marijampolėje. 1915 10 29 – 1918 02 16 Papilės
prad. m-klos mokytojas, prad. m-klos Nr. 1 vedėjas, vėliau, ją sujun-
gus su mokykla Nr. 2, Papilės pradžios mokyklos vedėjas (iki 1940).
Vienas iš Nepriklausomos Lietuvos valdžios kūrėjų Papilės valsčiuje.
1918–1919 Papilės savivaldybės valdybos narys. 1920 Lenkijai užpuo-
lus Lietuvą, išrinktas Papilės gynybos komiteto pirmininku telkti ko-
vai valsčiaus šaulius. Rinkimų į Lietuvos Seimą metu dalyvavo rinki-
minėse kampanijose. Šaulių sąjungos narys, 1937–1940 šaulių būrio
vadas, Tautininkų sąjungos Papilės sk. sekretorius. Siekė ir pasiekė,
kad valsčiuje būtų įvestas privalomas mokymas, Papilėje įsteigta pro-
gimnazija. Apdovanotas Nepriklausomybės medaliu (1928), Vytauto
Didžiojo medaliu. 1940 08 14–15 dalyvavo Lietuvos mokytojų suva-
žiavime Kaune. Areštuotas 1940 09 08. Kalintas Šiaulių sunkiųjų dar-
bų kalėjime. Už „*antisovietinę agitaciją*“ nuteistas 8 metams kalėjimo ir
išvežtas į Komijos lagerius; ten ir mirė. 1989 reabilituotas. 1989 10 05
Papilės S. Daukanto vid. m-kloje atidengta P. Šliauterio memorialinė
lenta. Žr. R. Čepo str. „Pranas Šliauteris“ (Papilė I, p. 581–590) ir R. Če-
po str. „Papilės valsčiaus mokyklos 1918–1945 metais“ (ten pat,
p. 564–574).

ŠLIAŽAS Juozas (1925 06 13 Rimšių k.), inžinierius, sporto pe-
dagogas, technikos m. habil. dr. Mokėsi Papilėje, Vilniaus aukštesnio-
joje technikos mokykloje. 1951 baigė Kauno politechnikos i-tą. Buvo
Petrašiūnų elektrinės Kaune inžinierius, cecho viršininkas, nuo 1964 –
Kauno dirbtinio pluošto g-klos vyr. inžinieriaus pavaduotojas, nuo
1980 – KKI dėstytojas, Lengvosios atletikos katedros vedėjas, nuo 1986 –
profesorius, technikos mokslų habilituotas daktaras. Lengvosios atle-
tikos treneris, išugdęs per 10 talentingų ir garsių lengvaatlečių, dau-
giausia – sportinio ėjimo meistrų. 1967–1970 – Lietuvos lengvosios
atletikos federacijos pirmininkas, 1982 jam suteiktas nusipelnusio tre-

nerio vardas. Vadovėlio „Lengvoji atletika“ (1987) vienas iš sudarytojų ir autorių, 4 technikos išradimų autorius. Už acetatinių ir triacetatinių siūlų gamybos technologijos patobulinimus su grupe bendradarbių 1979 gavo Lietuvos valstybinę premiją.

ŠVAŽAS Algimantas (1933 09 14 Papilėje – 2003 09 27 Vilniuje; palaidotas Antakalnio kapinėse), dailininkas grafikas. Mokėsi Papilės progimnazijoje, Vilniaus 2-oje berniukų gimnazijoje, 1952–1959 šoko valstybiniame akademiniam dainų ir šokių ansamblyje „Lietuva“. 1966 baigė grafikos studijas Vilniaus dailės institute. Nuo 1965 dalyvavo parodose. Nuo 1970 Lietuvos dailininkų s-gos narys. Surengė 25 personalines grafikos parodas, dalyvavo daugelyje parodų Lietuvoje ir už jos ribų. Dirbo „Literatūros ir meno“ savaitraštyje, 18 metų vadovavo Menininkų rūmų dailės skyriui, talkino Lietuvos kino studijai kurti meninius filmus, parengė scenografijų kino filmui „Akmuo ant akmens“ (filmuotas ir Dabikinės dvare), iliustravo poezijos ir prozos knygų. S. Daukanto kūrinių motyvais sukūrė iliustracijų ciklą „Viešės“ (dalis jų eksponuojama S. Daukanto memorialiniame muziejuje). Vyraujanti kūrybos sritis – estampas. Sukūrė grafikos ciklus „Mediniai stebuklai“ (1966), „Dzūkų dainos apie Vilnių“ (1967), „Lietuva“ (1968), „Žemaičių Užgavėnės“ (1968), „Senelių godos“ (1982), „Deivių sutartinė“ (1993) ir kt. A. Švažo darbų pagrindinė tema – baltų mitologija, Lietuvos istorija ir etnografija. Aktyviai dalyvavo Papilės kultūriniame gyvenime: prisidėjo rengiant pirmąją S. Daukanto memorialinio muziejaus ekspoziciją, dalyvaudavo papilėniškių susibūrimuose ir šventėse. Plačiau žr. D. Mukienės str. „Algimantas Švažas: gyvenimo ir kūrybos fragmentai“ (Papilė III, p. 622–653).

TOMKEVIČIUS Vaclovas (1901 02 11 Šaltiškių dvare – 1974 11 12 Ščecine, Lenkija; palaidotas Slupsko kapinėse), lakūnas, lėktuvų konstruktorius. Savo žmonos Elenos Vazgirdaitės dvare Mažaičiuose (Šiaulių r.) 1931 pradėjo statyti lėktuvą „Avionette“. Jis buvo išbandytas 1931 liepą, tačiau, vos pakilęs skrydžiui į Kauną, kliudė kaštono viršūnė ir nukritęs sudužo. Kaune „Avionette“ buvo sutaisyta, iš naujo sumontuota ir 1933 m. gegužę išbandyta. 1939 pagal prancūzų standartinį projektą Kapėnuose (Viekšnių vls.) pradėjo statyti miniatiūrinį medinės konstrukcijos sportinį lėktuvą „Dangaus blusa“. Jis buvo beveik užbaigtas, tačiau nebuvo galutinai sumontuotas (be variklio) bei išbandytas. Plačiau apie V. Tomkevičių žr. I. Valančio str. „Lėktuvų konstruktorius Vaclovas Tomkevičius“ (Papilė II, p. 375–381).

TUPIKAS Pranciškus (1929 01 02 Papilėje), pedagogas, politikas. 1949 baigė Viekšnių gimnaziją, 1954 – KKI. Nuo 1950 – mokytojas, vėliau – direktorius Naujojoje Akmėnėje, nuo 1964 – Akmenės r. švietimo sk. vedėjas, nuo 1968 – Vilniaus sporto m-klos direktorius, Vilniaus m. Spalio r. švietimo sk. vedėjas, vid. m-klos direktorius. Nuo

1990 – LR Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo narys, Kovo 11-osios akto signataras, 1992–1996 – LR Seimo narys. Nutraukęs politinę veiklą, nuo 1996 rudens gyvena Vašingtone. Duktė Daiva Dapšienė nuo 2005 yra Lietuvos kultūros atašė Briuselyje.

UKSIENĖ (Katkutė) Virginija (1959 06 09 Papilėje), inžinierė chemikė, gamtos m. (chemija) daktarė. 1976 baigė Papilės S. Daukanto vid. m-klą, 1982 – Vilniaus u-to Chemijos f-tą. Dirbo inžiniere „Ventos“ i-te. Nuo 1987 – moksl. darbuotoja. Tyrinėja elektrochemijos procesus.

VALANTIS Ignas (1933 07 16 Kiškupių k.), kraštotyrininkas, bibliofilas. 1947 baigė Kiškų prad. m-klą, iki 1951 lankė Papilės vid. m-klą, po to dirbo „Tarybinės vagos“ kolūkyje ir Latvijoje. 1960 išgijo profesionalaus vairuotojo kvalifikaciją, dirbo Naujosios Akmenės autotransporto kontoroje vairuotoju, nuo 1968 – Akmenės cemento gamyklos mechaniniame ceche frezuotoju, nuo 1977 – frezuotoju Klaišpėdoje, Vakarų laivų remonto įmonėje. Nuo 1995 gyvena Naujojoje Akmenėje. Šiuo metu pensininkas. Susirašinėja su įvairių valstybių žmonėmis, renka senus ir retus spaudinius. Grįžęs į Naująją Akmenę, atsidėjo kraštotyrai, suorganizavo Kiškų ir Šventupių kaimų, Kruopių laisvamanių kapinaičių sutvarkymo darbus, rengia Kinkų bei Šventupių kaimų gyventojų sueigas. Parašė Kinkų kaimo, mokyklos, kapinių ir kitų objektų, Klaišių dvaro istorines apybraižas, surinko medžiagą apie aviatorius ir kartu su kraštotyrininku Leonardu Skėriu surengė V. Tomkevičiaus 100-ųjų gimimo metinių minėjimą. Nuolatinis gimtojo krašto istoriją ir kultūrą gvildenančių publikacijų „Vienybės“ laikraštyje autorius. Yra Akmenės kraštotyros klubo narys, Lietuvos garbės kraštotyrininkas (2005).

VALANTIS Liudvikas (1950 09 15 Kiškupių k.), lakūnas, sklandytojas, sporto meistras (1977). Mokėsi Žarėnų–Latvėlių aštuonmetėje ir Naujosios Akmenės vakarinėje vidurinėje mokyklose, dirbo tekintuju, frezuotoju gamybiniame susivienijime „Akmenės cementas“. Nuo 1967 sklandytojas Akmenės aviaciniame technikos sporto klube, išgijo lakūno kvalifikaciją, nuo 1975 buvo lakūnas buksyruotojas. 1977 įvykdė sklandymo sporto meistro normatyvą. 1993 10 13 suteikta piloto mėgėjo licencija. 1995 apdovanotas auksiniu tarptautinio sklandymo ženklu.

VANAGAS Vytautas (1950 01 01 Žardėlių k.), tapytojas, grafikas, skulptorius. 1968 baigė Naujosios Akmenės vakarinę vid. m-klą, 1979 – Vilniaus dailės i-tą. Sukūrė meno kūrinių visuomeninės paskirties pastatų interjerams, dalyvauja parodose, surengė personalinių kūrybos parodų. Jo darbų turi išsigiję Vilniaus, Klaipėdos muziejai.

VAZNONIENĖ (Šiušaitė) Irena (1919 03 11 Latvėlių k.), agronomė selekcininkė, biomedicininė mokslų daktarė (1958). 1929 baigė

*Liudvikas Valantis
Irena Vaznonienė
(Šiušaitė)*

Papilės prad. m-klą. Vėliau mokėsi Šiaulių mergaičių gimnazijoje, Lietuvos žemės ūkio akademijoje. Nuo 1946 Dotnuvoje veikusios Selekcijos stoties vyr. mokslinė darbuotoja-selekcininkė, vėliau – vyr. mokslinė bendradarbė. 1956–1958 Savitiškio bandymo stoties (Panevėžio r.) vyr. moksl. bendradarbė. Nuo 1959 dirbo Žemdirbystės i-te Selekcijos ir sėklininkystės skyriuje vyr. mokslinė bendradarbė, skyriaus vedėja, nuo 1970 – Bulvių, linų ir ankštinių javų sektoriaus vedėja. 1980–1984 dirbo Lauko kultūrų selekcijos skyriuje. Yra 12 bulvių, žirnių ir pupelių veislių bendraautorė. Iš jų bulvių veislė „Vilija“, ją rajonavus 1959, išsilaikė 43 metus – iki 2003. Už šią veislę Lietuvos žemdirbystės i-tas Erfurte (Vokietija) parodoje laimėjo sidabro medalį. 1969 suteiktas nusipelnusios agronomės garbės vardas, 1979 paskirta pirmoji prof. D. Rudzinsko premija.

Algimantas Vingras

VENSKUS Rimantas (1945 05 20 Biliūniškių k.), inžinierius ekonomistas. Baigė Papilės vid. m-klą, 1969 – Kauno politechnikos i-tą. Dirbo Inžinerinės ekonomikos fakultete asistentu, vyr. dėstytoju. Nuo 1977 – socialinių mokslų daktaras, nuo 1981 – docentas. Buvo Mašinų gamybos katedros vedėjas, fakulteto prodekanas. Parašė per 40 mokslo straipsnių, yra vadovėlio „Pramonės įmonių ekonomika“ bendraautoris.

VENTA Povilas (tikr. pavardė Stulpinas; 1910 01 25 Papilėje – 1985 10 06 Niujorke, urna su palaikais 1986 05 17 perlaidota Papilės piliakalnio kapinėse), kairiųjų pažiūrų JAV lietuvių visuomenės veikėjas, žurnalistas. Augo Papilės darbininko šeimoje. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir jo metu tėvai su 7 vaikais gyveno Jekaterinoslave (Rusija), į Papilę grįžo tik 1920. Nuo 16 metų dirbo kroviku Klaipėdos uoste, ten persiėmė marksizmo idėjomis. Nuo 1934 dalyvavo Lietuvos raudonosios pagalbos struktūrų veikloje, 1936 buvo išrinktas Klaipėdos seimelio atstovu. 1937–1939 dalyvavo Ispanijos pilietiniame kare (J. Dombrovskio brigados Adomo Mickevičiaus batalione), buvo sužeistas. 1939 pavasarį kartu su kt. pabėgėliais internuotas Prancūzijoje. Bordo uoste išsirūpinęs netikrus dokumentus (Ventos pavarde), 1940 emigravo į JAV. Dirbo valytoju, raidžių rinkėju „Laisvės“ bendrovėje, dalyvavo Amerikos kariuomenės koviniuose veiksmuose prieš japonus Indokinijoje. Grįžęs dirbo Niujorke leidžiamo kairiųjų pažiūrų lietuvių laikraštyje „Laisvė“. Nuo 1960 buvo renkamas „Laisvės“ bendrovės direktorių tarybos pirmininku. Palaikė ryšius su sovietų valdžios pareigūnais ir kultūros veikėjais, 1960–1977 4 kartus lankėsi Lietuvoje. 1979 išleido prisiminimų kn. „Diena ilgesnė už naktį“.

VINGRAS Algimantas (1941 03 05 Papilėje), gydytojas pediatras, medicinos m. daktaras (1975). 1947–1950 mokėsi Papilės prad. m-kloje. Nuo 1951 sausio gyveno ir mokėsi Panevėžyje. 1958 baigė Panevėžio 2-ąją vid. m-klą. 1958–1964 studijavo KMI. Pagal paskyrimą dirbo pediatru Alytaus centrinėje ligoninėje. Tarnavo sovietų armijoje. 1965 02 – 1971 07 Pakruojo r. centrinės ligoninės terapeutas ir rajono pediatras,

1971 08 – 1990 09 VU Medicinos fakulteto Vaikų ligų katedros asistentas, doc. (1978), nuo 1990 – vaikų ligų bendrosios praktikos gydytojas. Vienas ar su bendraautoriais paskelbė apie 200 moksl. straipsnių, metodinių rekomendacijų, mokymo priemonių studentams ir gydytojams. Vienas ir su bendraautoriais parašė per 10 knygų, skirtų šeimai, motinai ir vaikui: „Sergančio vaiko slauga namuose“, „Jūsų kūdikis“, „Pirmieji gyvenimo metai“, „Vaiko maitinimas“ (kartu su A. Vingriene), „Jauniems tėvams“, „Šeimos daktaras“ ir kt. Medicini-
nėje periodikoje paskelbė populiarių straipsnių. Su žmona Aldona (gydytoja stomatologe) išaugino sūnų Liną ir dukrą Jolantą (vaikų gydytoja gastroenterologė).

Kipras Bielinis

Gyvenę arba gyvenantys Papilės krašte

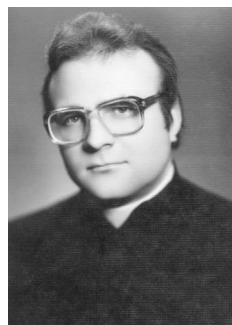
AMBRAŠKA Jurgis (1906 09 19 Kūjėnuose, Kėdainių r. – 1945 10 26 Auksučiuosė), pedagogas, kalbininkas, vadovėlių autorius. 1927 baigė Kėdainių mokytojų seminariją, 1931 – VDU. Aktyvus pedagogų draugijų narys, Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos dalyvis. Apie 1935 iš Bieliajevo nusipirko Auksučių dvarą, kuriame kūrėsi gyventi. 1940 Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, paskirtas Kaino apskr. švietimo sk. vedėju. 1945 10 26 neaiškiomis aplinkybėmis buvo nušautas prie Pelcių ažuolo Auksučių kaime. Apie tai plačiau žr. S. Daunio str. „Auksučiai“ (Papilė II, p. 531–562). 1934 išleido pradžiamokslį kitataučiams „Mano knygelės: elementorius“ (su J. Lazausku). 1936–1938 sudarė vadovėlių pradžios mokyklų I–VI skyriams „Aušrelė“ (su S. Zobarsku, P. Šimkūnu, V. Ruzgu). Su J. Žiugžda 1937 išleido „Lietuvių kalbos gramatiką“ (d. 1), o 1940 „Trumpą lietuvių kalbos gramatiką“ (d. 2). 1946 buvo išleista J. Ambraškos parengta „Lietuvių kalbos gramatika“ I–II pradžios mokyklos klasėms. 1939–1941 redagavo Lietuvos mokytojų profesinės s-gos žurnalą „Mokykla ir gyvenimas“.

Inf.: „Lietuvių kalbos enciklopedija“, Vilnius, 1999, p. 25; A. Liekis, *Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimas*, Vilnius, 2004, d. 1, p. 230.

BALTUTIS Liudas (1897 Stagminių k., Telšių r. – 1954 09 20 Kiseliovske, Kemerovo sr., Rusija), mokytojas, muzikantas, kapelų vadovas. Mokėsi slaptoje lietuviškoje m-kloje, Viekšnių ir Papilės prad. m-klose, mokėjo groti įvairiais muzikos instrumentais. Dirbo Viekšnių bažnyčios vargonininku, Kepalių (Jōniškio r.) vaikų prieglaudos vedėju, mokytojavo. 1941 06 14 su šeima sovietų ištremtas į Sibirą, 1947 pabėgo į Lietuvą, suimtas ir vėl ištremtas. Tremties vietose būrė lietuviškas kapelas, palaikė tautiečių dvasios stiprybę. Palaikai 1989 perkelti į Kūrtuvėnų (Šiaulių r.) kapines.

BIELINIS Kipras (1883 09 26 Puřviškių k., Bıržų r. – 1965 12 07 Niujorke, JAV), visuomenės ir Lietuvos socialdemokratų veikėjas. Mokėsi Mintaujōs ir Rygōs gimnazijose, aktyviai veikė LSDP. 1905–1906 surengė per 30 mitingų ir susirinkimų įvairiose Lietuvos vietose, taip

pat ir Papilėje, Tryškiuose. 1907 Rygojė suimtas. 5 metus kalėjo Irkutsko gubernijoje. Pabėgęs iš tremties, 1918 grįžo į Lietuvą, kuri laiką gyveno Papilėje, dirbo kooperatyve. Steigiamojo, I, II ir III Seimų narys. Dirbo Mažeikių ir Šiaulių savivaldybėse, įv. bendrovėse. 1944 pasitraukė į Vakarus, veikė VLIK-o delegacijoje Berlyne. 1945–1949 – Tautos fondo valdytojas. Nuo 1949 gyveno JAV, veikė lietuvių politinėse ir LSDP organizacijose. Parašė prisiminimų. Palaikiai 1996 perlaidoti Lietuvoje, Kaune.

Jonas Bučelis

BRAZDŽIUS Povilas (1877 11 20 Vabalninkė, Biržų r. – 1979 05 29 Akmėnėje), tarpukario Lietuvos savivaldybių darbuotojas. Mokėsi Vabalniūko pradžios m-kloje ir Mintaujės gimnazijoje. 1895–1905 tarnavo Iždo rūmuose Rygojė, 1905–1914 dirbo Vabalniūko vls. sekretoriumi. 1917 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Į Lietuvą grįžo 1919, buvo Pānevėžio, Tauragės, Kretingės, Mažeikių apskričių viršininkas, 1932–1940 – Suvālkų–Lazdijų apskrities viršininkas, 1936–1940 – Seimo narys. Turėjo namus Papilėje ir lentpjūvę Baublių kaime. Nuo 1940 slapstėsi ir išvengė sovietų valdžios represijų. Nuo 1958 gyveno pas brolių Akmėnėje. Buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordinais ir medaliais.

BUČELIS Jonas (1958 Švenčionysė), poetas, muzikantas, kunigas, Papilės šv. Juozapo bažnyčios (taip pat ir jos filijos Šiaudinėje) klebonas 1996–2004 metais. 1980–1985 mokėsi Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje. 1985 04 14 išventintas į kunigus. Kunigavo Telšiuosė, Mažeikiuose, Klaipėdoje, nuo 1996 06 24 – Papilėje. Surinko į vieną vietą privačių asmenų saugotą Šiaudinės bažnyčios archyvą (inventorius, vizitacijų aktus, buhalterinės apskaitos knygas ir kt.) ir jį sutvarkė. Remdamasis Papilės ir Šiaudinės bažnyčios archyvais, parašė išsamų straipsnį apie Šiaudinės bažnyčią (Papilė I, p. 510–523). Gavo, parengė ir paskelbė Papilės klebono Antano Šveistrio laiškus (Papilė I, p. 503–510). Panaudojęs skelbtus kun. B. Pacevičiaus ir kt. atsiminimus bei savo sukauptą medžiagą, parengė leidinį „Ką aš žinau apie Papilę“. Buvo Papilės šv. Aloyzo ateitininkų kuopos dvasios vadas. (Apie tai žr. G. Pundziuvienės str. „Papilės šv. Aloyzo ateitininkų kuopa“, Papilė I, p. 943–949.) Rašo tekstus dainoms, kuria muziką, groja gitara. Su Papilės ateitininkais ne kartą koncertavo Papilėje ir kt., džiugindamas klausytojus profesionaliu atlikimu ir dvasingais dainų tekstais.

BUTKUS Juozapas (1903 10 01 Vėlāičių k., Akmėnės r. – 1985 03 29 Papilėje), kunigas. Mokėsi Žagārės gimnazijoje, baigė Kauno kunigų seminariją. Nuo 1929 vikaras, kapelionas, klebonas Kaštenoje, Palangojė, Skuodė ir kitose Žemaitijos parapijose. 1949 sovietų okupacinės valdžios ištremtas, 1956 paleistas iš tremties, buvo altaristas Kuršėnuose ir 27 metus – Papilėje. Sukūrė bažnytinių giesmių pagal B. Brazdžionio, V. Mykolaičio-Putino, V. Stonio ir kitų lietuvių poetų tekstus.

DAUKANTAS Simonas (1793 10 28 Kalviuose – 1864 12 06 Papilėje), istorikas, folkloristas, vertėjas. Pirmojo istorijos veikalo lietuvių kalba „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ (1822) autorius. Parašė ir išleido pirmąją lietuvių kultūros istoriją „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ (1845). Papilėje, kun. Ignoto Vaišvilos statytame name (dabar Simono Daukanto memorialinis muziejus) gyveno nuo 1861 m. spalio 24 d. Monografijoje „Papilė“ Simonui Daukantui skirti 9 straipsniai: 8 pirmojoje knygos dalyje (p. 961–1033) ir vienas antrojoje (Papilė II, p. 587–594). Pirmą kartą skaitytojui pateikiamas išsamus Vytauto Merkio tyrimas apie S. Daukanto globėją kun. Ignotą Vaišvilą, Vinco Ruzo straipsniai apie Simono Daukanto atminimo įamžinimą piniguose, ženkleiuose, medaliuose ir kt. Antrojoje knygos dalyje Jonas Balčius nagrinėja S. Daukanto dorovės sampratą. Abiejose monografijos dalyse yra daug duomenų apie S. Daukanto reikšmę lietuvių istorijai, literatūrai, kultūrai, jo atminimo įamžinimo tradicijas Papilėje.

GEDVILAS Leonas (1930 02 18 Mažeikiuose – 1983 08 25 Vilniuje), pedagogas. 1949 baigė Mažeikių gimnaziją, 1954 – VPI (lituanistika). 1954–1962 – Papilės vid. m-klos direktoriaus pavaduotojas. Nuo 1962 – Pedagogikos mokslinio tyrimo i-to vyresn. mokslo darbuotojas, pedagogikos mokslų kandidatas. Išleido kn. „Daiktavardis“ (1969), su kt. parengė lietuvių kalbos vadovėlį V klasei (1972) ir kt. leidinių bei mokymo priemonių.

GLEMŽAITĖ Mikalina (1891 09 02 Kūpiškyje – 1985 03 28 Vilniuje), pedagogė, etnografė. Kaune baigė „Saulės“ gimnaziją, Petrograde išlaikė mokytojų kvalifikacinius egzaminus. 1909–1911 mokytojų Papilėje, dalyvavo slaptoje Mokytojų sąjungos veikloje, už tai buvo perkelta į Pānevėžio apskritį. Tarpukariu mokytojų, dėstė Lietuvos žemės ūkio akademijoje. 1941 sovietų okupacinės valdžios ištremta į Sibirą. Grįžusi 1949–1958 dirbo Istorijos ir etnografijos muziejaus fondų vedėja. Rinko ir tyrinėjo įvairių Lietuvos regionų audinius, aprangą, rengė tautodailės albumus. Palaikė ryšius su Papilės mokytojais, susirašinėjo. Šioje knygoje skelbiami mokytojos G. Putinaitės parengti M. Glemžaitės atsiminimai apie Papilę (Papilė II, p. 82–86).

*Simonas Daukantas
Mikalina Glemžaitė
Juozas Kašys*

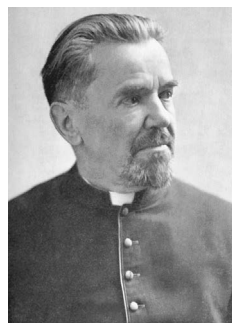
KAŠYS Juozas (1930 10 14 Pakalniškių k., Šilalės r.), pedagogas, socialinių m. (edukologija) daktaras (1966). 1949 baigė Klaipėdos gimnaziją, 1957 neakivaizdines studijas VPI, 1966 aspirantūrą Maskvoje. Nuo 1953 dirbo mokytoju Veliuonės (Jurbarko r.) vid. m-kloje, nuo 1959 – Papilės vid. m-klos direktorius. 1966–1996 – Šiaulių ped. i-to pedagogikos ir psichologijos dėstytojas, docentas. Išleido knygas „Pavydas ir pavyduliavimas“, „Baimė“, „Simonas Daukantas – tautinio atgimimo pranašas“. Dokumentinių bei mokomųjų filmų „Simonas Daukantas“, „Vydūnas“ scenarijų autorius ir režisierius. Paskelbė apie 100 darbų pedagogikos, psichologijos, sociologijos, politikos klausimais.

KRUPAVIČIUS Mykolas (1885 10 01 Balbiėriškyje, Priėnų r. – 1970 12 04 Čikagoje, JAV; buvo palaidotas Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse), kunigas, lietuvių visuomenės ir politikos veikėjas. 1905 baigė Veiverių mokytojų seminariją, 1913 – Seinų kunigų seminariją, 1917 – Peterburgo dvasinę akademiją. 1907–1908 – Papilės prad. m-klos mokytojas. Daugiametis Lietuvos krikščionių demokratų partijos pirmininkas, 1920–1927 – Seimo narys, 1923–1926 – žemės ūkio ministras, vienas iš žemės reformos rengėjų ir įgyvendintojų. 1942 internuotas Vokietijoje, 1944–1955 – Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirmininkas. Nuo 1957 gyveno JAV. Paliko atsiminimų, kuriuose aprašomi ir Papilėje praleisti metai (Krupavičius M., *Prisiminimai*, Čikaga, 1972). 2006 rugsėjo 23 d. M. Krupavičiaus palaikai iš Čikagos pervežti į Lietuvą ir iškilmingai palaidoti Kaune, Kristaus Prisikėlimo bažnyčios šventoriuje.

Lit.: Maldeikis P., *Mykolas Krupavičius*, Čikaga, 1975 ir kt.

LAKAČAUSKIENĖ (Valiukaitė) Rūta (1943 05 27 Eržvilke, Jurbarko r.), biologė, gamtos m. daktarė (1975). Augo mokytojų Petronėlės ir Vytauto Valiukų šeimoje. 1949–1952 mokėsi Šiaulėnų (Radviliškio r.), 1952–1953 Bubių (Šiaulių r.) prad. m-klose. 1953 rugpjūtį tėvai persikėlė gyventi į Papilę, mokytojavo. 1953–1960 mokėsi Papilės vid. m-kloje, 1961–1966 studijavo biologiją Vilniaus u-to Gamtos mokslų f-te. Baigusi dirbo stažuotoja tyrinėtoja. Tyrė pelėsinius grybus Universiteto Augalų fiziologijos ir mikrobiologijos katedroje. 1970–1973 studijavo aspirantūroje Mikroorganizmų biochemijos ir fiziologijos i-te Maskvoje. Baigusi aspirantūrą, dirbo Sąjunginiame taikomosios enzimologijos mokslinio tyrimo i-te (nuo 1995 Biotechnologijos i-tas) Molekulinės biologijos fermentų skyriuje Fermentų biosintezės laboratorijoje. 1994–2000 dirbo mokslo darbuotoja Botanikos i-te. Tyrė nukleino rūgščių apykaitos fermentus, atliko Drūkšių ežero ekotoksikologinius tyrimus, paskelbė per 30 moksl. straipsnių. Dažnai lankosi Papilėje, kur (piliakalnyje) yra tėvo, tautodailininko Vytauto Valiuko, ir mamos kapai. Aktyviai dalyvavo rengiant monografiją „Papilė“, rinko medžiagą apie tautodailininkus.

LAPĖNAS Vytautas (1934 01 01 Kilūčių k., Biržų r.), žemės ūkio gamybos organizatorius. 1957 baigė Biržų vid. m-klą, 1959 – Šilutės ž. ū. m-klą. Nuo 1959 Plūngės r. Kantaūčių tarybinio ūkio skyriaus valdytojas. 1962 baigė vienmetę vadovaujančių kadru mokyklą prie Lietuvos žemdirbystės i-to. Nuo 1962 iki 1999 – Papilės paukštinkystės tarybinio ūkio (nuo 1992 – Papilės ž. ū. bendrovės) direktorius. 1977 suteiktas Lietuvos nusipelnusio žemės ūkio darbuotojo, 1983 – Lietuvos gamtos apsaugos draugijos žymūno vardas. Apdovanotas Liaudies ūkio pasiekimų parodos (Maskvoje) bronzos ir sidabro medaliais. Jo vadovaujamas ūkis 3 kartus pripažintas aukštos žemdirbystės kultūros ūkiu, pasiekė aukštų ekonominių ir produktyvumo rodiklių. Išsaugojo Papilės žemės ūkio bendrovę nuo neapgalvotų reformų ir sunaikinimo.

*Mykolas Krupavičius
Rūta Lakačauskienė
(Valiukaitė)*

LASTAUSKIENĖ (Ivanauskaitė) Marija (slp. Lazdynų Pelėda; 1872 06 01 Šiauliuose – 1957 07 19 Kaune), prozininkė, lietuvių literatūros klasikė, paskutinė Paragių dvaro savininkė. Paragiuose gyveno nuo 1877 m. iki paauglystės ir nuo 1914 iki 1938 (su pertraukomis). 1908–1914 gyveno Vilniuje, nuo 1938 Kaune. Rašė lenkiškai apsakymus ir apsakas, kuriuos jos sesuo Sofija Pšibiliauskienė vertė į lietuvių k. ir skelbė Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu. Mirus seseriai (1926), pradėjo rašyti lietuviškai ir spausdinti Lastauskienės pavarde. Paragiuose sukūrė Peterburgo prisiminimais pagrįstus romanus „Šviesuliai ir šešėliai“ ir „Šiaurės sostinėje“ (pastarąjį paskelbė jau savo, Lastauskienės, pavarde). Apie 1930 Paragiuose lietuviškai parašė romaną „Praeitės šmėklos“ (išleistas 1996), kuriame, jos dukters Stasės Matulienės teigimu, visi personažai yra tikri, tik pakeistomis pavardėmis. Plačiau žr. L. Rozgos str. „Lazdynų Pelėda Paragiuose“ (Papilė II, p. 351–359).

Janina Leonavičienė
(Paplauskaitė)

LEONAVIČIENĖ (Paplauskaitė) Janina (1955 12 02 Telšių r. Pāviryvytės k.), sklandytuvų konstruktorė, sklandymo sporto meistrė (1981). Nuo 1959 gyveno Kaūriškiuose. 1962–1973 mokėsi Kaūriškių vid. m-kloje, 1975–1980 – Kauno politechnikos i-to Mechanikos f-te. 1973 treniravosi Akmėnės aviacijos sporto klube, nuo 1974 – Kauno aviacijos sporto klube. Dirbo sklandytuvų „Nida“ ir „Lietuva“ konstruktore (iki 1990). Nuo 1996 – Anglijos–Lietuvos bendrosios įmonės darbų kokybės inspektorė. Šiuo metu dirba inžiniere UAB „Cosmica“. Skraidė nuo 1973. 1980, 1981, 1985, 1988 – Lietuvos sklandymo absoliuti čempionė. 1981 pagerino 7 Lietuvos rekordus (6 nepagerinti iki šiol). 1983 Sovietų Sąjungos spartakiados čempionė (atstovavo Lietuvos komandai). 1989 laimėjo bronzos medalį tarptautinėse varžybose „Baltijos taurė“ (atstovavo Vakarų Vokietijos komandai), 1990 – sidabro medalį Pasaulio lietuvių IV žaidynėse Pociūnuose (Prienu r.). Iškovojė 7 Sovietų Sąjungos čempionatų medalius (4 aukso, 2 sidabro, 1 bronzos). Sportinę karjerą baigė 1993. Dar apie ją žr. R. Čepo, R. Mašulienės str. „Kairiškių mokykla“ (Papilė I, p. 634–635).

LESAUSKIS Juozapas (1861 01 07 Kvėdarnos sen., Šilalės r.), kunigas. Studijavo Romoje, teologijos daktaras. Vikaras ir klebonas įvairiose Žemaitijos parapijose, apie 1919 kunigavo Papilėje. Vėliau dėstė Telšių kunigų seminarijoje, darbavosi vyskupijos kurijoje. Teologinių kn. „Kristaus baūnyčia“, „Mišių auka“ ir kt. autorius.

LIUSTIKAITĖ-Saurazas Janina (1924 08 09 Trýškiuose), dainininkė. Vėliau gyveno Papilėje, mokėsi prad. m-kloje, Viekšnių progimn., Šiauliuose. 1944 pasitraukė į Vakarus, studijavo Mūnsterio (Vokietija) u-to konservatorijoje, dainavo šio miesto teatre. Nuo 1947 gyveno Anglijoje, staūavosi Romoje, vėliau apsigyveno Floridoje (JAV). Dainavo Vokietijoje, Italijoje, Kanadoje ir kt. šalyse. 1958 debiutavo su Čikagos lietuvių vyrų chorū, atliko Margaritos vaidmenį Š. Gūno operoje

„Faustas“. 1968 su Romos simfoniniu orkestru įrašė savo plokštelę, kurioje skamba ir 5 lietuvių liaudies dainos.

Lit.: D. Mukienė, Ryški žvaigždė nuo Ventos, *Vienybė*, 1995 04 26.

MACIŪNAS Juozas (1874 10 29 Svėdasų vls. – 1946 07 22 Linkuvojė, Pakruojo r.), gydytojas, brolių Vinco ir Algirdo Maciūnų tėvas. Baigė Palangos progimnaziją ir Mintaujės (dab. Jelgavos) gimnaziją, Maskvos u-tą (mediciną). Baigęs studijas, dirbo Semipalatinsko apylinkėse. Į Lietuvą grįžo 1905. Gydytojavo Jurbarkė, apie 1909–1913 – Papilėje, vėliau – Rozalime. Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo carinės Rusijos kariuomenėje. Po karo gyveno Vilniuje, buvo Lietuvių mokslo draugijos narys. 1930–1938 – Sveikatos apsaugos departamento direktorius. Yra išvertęs medicinos vadovėlių, parašęs str. teorinės ir praktinės medicinos klausimais.

MARTYŠIUS Algirdas (1956 03 26 Irkutsko sr., Rusijoje), agronomas. 1974 baigė Papilės S. Daukanto vid. m-klą, 1979 studijas LŽŪA. Nuo 1979 – Papilės paukštininkystės tarybinio ūkio augalų apsaugos agronomas, vyr. agronomas, nuo 1992 Papilės žemės ūkio įmonės, nuo 1993 Papilės žemės ūkio b-vės vyr. agronomas, nuo 1999 jos direktorius. 2000–2002 Valstiečių partijos Akmenės r. skyriaus pirmininkas, Akmenės r. tarybos ir valdybos narys. Tęsia aukštos žemdirbystės kultūros ir aplinkos bei sodybų puošimo tradicijas, remia seniūnijos kultūrinius renginius.

MONKEVIČIUS Algirdas (1956 03 29 Rietavė), matematikas ir fizikas, pedagogas, socialinių mokslų daktaras (1991), politikas. 1963–1974 mokėsi Rietavo vid. m-kloje. 1974–1979 studijavo ŠPI. 1979–1991 mokytojavo Akmenės r. vid. mokyklose, dirbo Akmenės r. švietimo sk., studijavo Maskvos visuomenės mokslų akademijos Socialinių tyrimų centro aspirantūroje. 1991–1997 Papilės S. Daukanto vid. m-klos direktorius, 1998–2000 – ŠU Socialinių mokslų f-to prodekanas, Vadybos katedros vedėjas, Socialinių mokslų f-to dekanas. Nuo 2000 LR Seimo narys, 2000–2004 – švietimo ir mokslo ministras. Nuo 2000 – Naujosios sąjungos (socialliberalų) narys. Dirbdamas Papilėje, kūrė modernią šiuolaikinę kompiuterizuotą mokyklą, puoselėjo daukantiškas tautinio tapatumo tradicijas.

MURKA Jonas (1889 10 21 Juodžiūnų k., Kūpiškio r. – 1945 11 13 Šiauliuose; palaidotas Kaune), pedagogas, vadovėlių pradinėms mokykloms autorius, fotografas, visuomenės švietėjas. 1909 baigė Pānevėžio mokytojų seminariją, kurioje patyrė didelę kalbininko J. Jablonskio įtaką ir užsikrėtė troškimu šviesti visuomenę. Nuo 1909 dirbo mokytoju Auksučių kaime (Papilės vls.) įsteigtoje prad. mokykloje, organizavo naujo mokyklos pastato statybą, suaugusiųjų raštingumo kursus, sutelkė aplinkinių kaimų jaunimą aktyviai kultūrinei veiklai. Jo įtakoje Auksučių, Kušleikių ir kituose aplinkiniuose kaimuose pra-

*Algirdas Martyšius
Algirdas Monkevičius
Jonas Murka*

dėti organizuoti lietuviški vakarai. Aktyviai reikėsi viso Papilės valsčiaus jaunimo kultūriniame gyvenime, buvo Papilės ir Kušleikių jaunimo kuopelių vadovybės narys. Pirmojo pasaulinio karo metais pasitraukęs į Rusiją mokytojavo, rengė vadovėlius lietuviškomis m-klooms. 1918 grįžo į Lietuvą, 1918–1921 dėstė lietuvių k. ir kitas disciplinas Šiaulių gimnazijoje, 1921–1922 Dotnuvos žemės ūkio m-kloje, 1922–1923 Šiaulių mokytojų seminarijoje, 1926–1927 Šiaulių suaugusiųjų gimnazijoje. Išleido lietuvių kalbos pradžiamokslį „Vaikų darbymečiui“ (1916; išėjo net 37 laidos), „Lietuvių kalbos vadovėlių“ (1917), „Diktantus pradžios mokyklai“ (1925), pradžiamokslį „Naujas darbas“ (1934). Iš viso parengė 19 knygų, kurių išėjo 58 laidos. Bendradarbiavo „Švietimo darbe“, „Tautos mokykloje“, „Vaire“ ir kt. 1997 išleistas jo straipsnių rinkinys „Mokytojas Jonas Murka“ (sudarė L. Jovaiša).

Lit.: Z. Dromantienė, *Šiaulių mokytojų seminarija 1919–1957*, Šiauliai, 1997; A. Liekis, *Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimas*, Vilnius, 2004, p. 189.

PLETKUS Juozapas (1895 05 22 Gujėnų k., Griñkiškio vls. – 1975 09 29 Telšiuosė), kunigas, Telšių vyskupas. Kunigu išventintas 1921. 1940–1946 buvo Papilės klebonas, vėliau kunigavo Gargžduosė, Leckavoje. Nuo 1966 06 17 Telšių vyskupijos ir Klaipėdos prelatūros valdytojas, nuo 1967 – vyskupijos apaštališkasis administratorius, 1968 02 25 konsekruotas vyskupu.

PROKOPČIUKAS Borisas (1919 01 08 Engelse, Saratovo sr., Rusija – 1995 08 28 Kaune), inžinierius mechanikas, ekonomistas, socialinių mokslų daktaras (1970). 1919 su tėvais grįžo į Lietuvą, gyveno Papilėje, mokėsi Papilės prad. m-kloje, 1952 baigė Kauno politechnikos institutą, nuo 1954 jame dėstė. 1973–1983 Mašinų gamybos ekonomikos k-dros vedėjas, nuo 1976 – docentas; kartu 1957–1959 buvo turbinų gamyklos „Pergalė“ direktorius. 1959 – Pramoninės statybos projektavimo instituto direktorius; 1970 apgynė ekonomikos mokslų kandidato (po 1993 – socialinių mokslų daktaro) disertaciją.

PUPALEIGIS Stanislovas (1888 Žaslių par., Kaišiadorių r. – 1967 01 16 Papilėje), kunigas, pedagogas. 1910 baigė Peterburgo kunigų seminariją. Pirmojo pasaulinio karo metais gyveno Tomske, bendravo su K. Būga. Grįžęs į Lietuvą, studijavo Aukštuosiuose kursuose lituanistiką; Aukštādvario, Kretingės pranciškonų gimnazijų direktorius. 1945 pagal sovietų okupacinės valdžios sufabrikuotą bylą nuteistas, kalėjo Abezio lageryje. Mokėjo anglų, prancūzų, rusų, lenkų, latvių kalbas. Grįžęs iš lagerių, buvo altarista Papilėje.

PUTINAITĖ Genovaitė (1924 01 06 Radviliškyje), istorikė, mokytoja, kraštotyrininkė. Įgijusi vidurinį išsilavinimą, nuo 1944 m. spalio mokytojavo Griñkiškio prad. m-kloje. 1945 įstojo į VDU, nuo 1947 buvo perkelta į VU, kurį baigė 1950 įgydama istorikės specialybę.

Nuo 1950 istorijos mokytoja Papilės vid. m-kloje, nuo 1977 vyresnioji mokytoja. Nuo 1991 pensininkė. Mokytojaudama aktyviai dirbo Lietuvos paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijoje, buvo apdovanota jos garbės raštu. Padedant O. Vištakiui ir kitiems kolegoms, G. Putinaitė Papilės vidurinėje mokykloje įsteigė turtingą kraštotyros muziejų, kuris iki šiol žavi profesionaliai sutvarkytais bei aprašytais eksponatais. Plačiau žr. B. Janavičienės, R. Žąsytienės str. „Papilės Simono Daukanto vidurinė mokykla 1945–2003 metais“ (Papilė I, p. 598 ir kt.).

Adomas Rovas

RAMONAS Stasys (1904 12 28 Papiškių k., Veliuonės vls. – 1997 04 24 Kaune; palaidotas Jonūčių kapinėse), pienininkas, publicistas. Mokėsi savarankiškai, gimnazijos baigimo egzaminus išlaikė eksternu. 1922 priimtas į grafo Burbos dvare veikusią Belvederio aukštesniąją žemės ūkio m-klą, kurią baigęs 1926 vadovavo Papilės (Akmėnės r.) pieninei. Klaipėdoje organizuotoje ž. ū. parodoje Papilės pieninės produkcija buvo apdovanota sidabro medaliu (1926). Gyvendamas Papilėje, vaidino liaudies teatro spektakliuose. Lietuvos pienininkų ir kontrolasistentų d-jos vicepirmininkas. 1929 rudenį įsteigė žurnalą „Pieno ir gyvulių ūkis“ (pirmasis numeris išėjo 1930), kuriam parašė 115 straipsnių. Nuo 1930 „Pienocentro“ atstovas Klaipėdos akcinėje bendrovėje „Lietuvos eksportas“, nuo 1932 Ukmergės apskr. gamybos priežiūros instruktorius Kėdainių, Kaišiadorių, Alytaus, Ariogalos rajonų pieninėse, o nuo 1937 – Kauno „Pienocentro“ vyriausiasis instruktorius. 1937 vasarą dalyvavo IV pasauliniame pienininkystės kongrese Berlyne, padėjo ten surengtoje parodoje įrengti Lietuvos stendą su Lietuvos žemėlapyje pažymėtais pieninių tinklais ir pateiktais pieno gaminių pavyzdžiais. 1945–1991 dirbo Kauno „Gijos“ fabriko planavimo sk. vadovu. Išleido atsiminimus „Vieno žmogaus gyvenimo istorija“ (1991), kuriuose vaizdžiai pasakoja apie žmones ir įvykius savo gimtajame krašte ir gyventose vietose (Papilėje ir kt.).

ROVAS Adomas (1924 12 24 Mergelūičių k., Akmėnės r. – 1993 10 08 Papilėje; palaidotas Papilės piliakalnio kapinėse), muzikos mokytojas, chorų ir orkestrų vadovas. 1932–1938 mokėsi Kruopių prad. m-kloje, 1939–1943 – Žagārės progimnazijoje, 1940–1947 – Šiaulių mokytojų seminarijoje. 1953–1957 mokėsi Šiaulių muzikos m-kloje, įgijo choro artisto ir solisto kvalifikaciją. 1947–1950 dirbo Akmėnės progimnazijoje, parengė moksleivių mišrų chorą respublikinei šventei. Akmėnėje suorganizavo mišrų chorą. 1950–1951 – Akmėnės r. švietimo sk. vedėjas. 1951–1987 dirbo Papilės S. Daukanto vid. m-kloje, gyveno Papilėje. Mokykloje suorganizavo mišrų chorą, pučiamųjų instrumentų orkestrėlį. Suorganizavo Papilės miestelio moterų, o vėliau ir mišrų chorą. Vadovavo Akmėnės statybinių medžiagų kombinato mišriam chorui. 1960 Papilės mstl. mišrus choras respublikinėje kaimo chorų apžiūroje užėmė II vietą. Suorganizavo Papilės mstl. suaugusiųjų pučiamųjų instrumentų orkestrą, vadovavo Kaišiškių tarybinio ūkio dūdų orkestrui. 1987–1993 (su pertraukomis) vadovavo Papilės

kultūros namams. Iki pat mirties dalyvavo visuose Papilės mstl. bei Akmenės r. kultūriniuose renginiuose, kur tik buvo reikalingas jo sugebėjimas ir balsas. Dainavo Akmenės r. mokytojų chore, respublikiniame mokytoju chore. Akmenės dainininkų pastatytoje operoje „Birutė“ dainavo pagrindinę tenoro partiją. Ne kartą stovėjo ant dirigento pakyls rajono renginiuose, su meno saviveiklos kolektyvais dalyvavo respublikinėse dainų šventėse. Buvo labai mėgiamas žmonių, komunikabilus.

SAKAS Aleksandras (1908 12 25 Lūšės k., Mažeikių r. – 1998 03 16 Palangojė), kultūros ir visuomenės veikėjas. Mokėsi Papilės prad. m-kloje, vėliau gyveno Šiauliuosė, nacių okupacijos metais čia leido antifasistinių laikraštėlių „Lietuvos Judas“. Po Antrojo pasaulinio karo sovietų okupacinės valdžios nuteistas, kalėjo Vorkutos lageriuose, buvo ištremtas į Krasnojarsko kraštą. S. Daukanto memorialiniam muziejui paliko prisiminimų. Plačiau žr. L. Rozgos, D. J. Veisienės str. „Trejetas iš papilėniškių Sakų šeimos“ (Papilė II, p. 397–403).

SAKAS Vincas (1917 07 17 Caricyne, dabar Volgogradas, Rusija – 1943 11 19 Kamajuosė), valstybės tarnautojas. Gyveno Papilėje. 1942 paskirtas Kamajū miestelio viršaičiu, žuvo sovietų partizanams užpuolus ir padegus miestelį. Plačiau žr. L. Rozgos, D. J. Veisienės str. „Trejetas iš papilėniškių Sakų šeimos“ (Papilė II, p. 397–403).

STRAVINSKAITĖ Jadvyga (1928 05 05 Kruglavės k., Šiaulių r. – 2006 08 21 Baublių k., Kretingos r.; palaidota Kinkių kapinėse tėvų kape), tapytoja mėgėja. Augo Kinkių k., mokėsi Kinkių ir Masių (Šiaulių r.) pradinėse m-klose. 1952 dirbdama baigė vidurinės mokyklos kursą, 1964 – neakivaizdžiai finansų ir kredito technikumą. Nuo 1950 pradėjo dirbti Žarėnų–Latvėlių pašte. Vėliau dirbo Kruopių, Kāpčiamiesčio (Lazdijų r.), Vieksnių (dabar Mažeikių r.), Vilniaus miesto paštuose. 1979–1985 Klaipėdos rajono ryšių skyriaus viršininko pavaduotoja. Nuo 1997 gyveno Baublių k. (Kretingos r.).

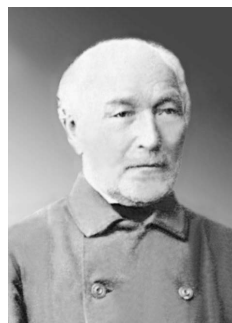
Nuo vaikystės jautė potraukį dailei, tačiau nesiryžo jai paskirti gyvenimą, piešdavo ir tapydavo tik laisvalaikio valandomis. Porą metų neakivaizdžiai mokėsi Leningrado meno akademijoje, tačiau studijų nebaigė. Daug ko išmoko bendraudama su profesionaliais tapytojais Vilniuje. Tapė intensyviai, yra dalyvavusi parodose Vilniuje, surengusi personalinę parodą Kretingojė. Jos tapyboje dominuoja peizažai, buitinės scenos. „*Teptuką turi vedžioti širdis, pieši ir tapai – ką ji diktuoja, kokį pasaulį matai, nes objektyvios tikrovės nepaliesi*“, – yra sakiusi dailininkė mėgėja. Deja, daugelis jos paveikslų ir piešinių išsibarstė po žmones autorei dar gyvai esant.

ŠALAVĖJUS Jonas (1956 09 16 Krivliako k., Krasnojarsko kr., Jarcevo r., tremtinių Stanislavo ir Elenos Šalavėjų šeimoje), inžinierius elektrotechnikas. 1958 šeima grįžo iš tremties į Lietuvą ir apsigyveno

Jonas Šalavėjus

S. Šalavėjaus tėvo Antano Šalavėjaus sodyboje Papilėje, kur buvo išlikę tik ūkiniai pastatai. S. Šalavėjus dirbo miškų ūkyje, vėliau – stovybose, o E. Šalavėjenė – miškų ūkyje, vėliau – kolūkyje. Nuo 1964 lankė Papilės vid. m-klą, kurioje baigė aštuonias klases. Papilėje žaidė futbolą, su Papilės slidinėtojų komanda tapo rajono, Telšių zonos pirmenybių nugalėtoju. 1972 įstojo į Panevėžio sporto mokyklą-internatą; pasirinko futbolą. Su Akmėnės „Cementininko“ futbolo komanda dalyvavo Lietuvos pirmenybėse. 1975 baigęs mokyklą, išvyko studijuoti į Maskvos elektrotechnikos ryšių i-tą, kurią baigė 1980, igydamas ryšių įmonių mašinų ir įrengimų inžinieriaus elektromechaniko specialybę. 1980 pradėjo dirbti inžinieriumi Vilniaus centriniame skirstymo pašte. 1980 09 25 – 1991 09 dirbo Ryšių ministerijos Pašto valdyboje, vėliau – Pašto departamente vyresniuoju, vyriausiuoju inžinieriumi. 1991 09 03 paskirtas Vilniaus centrinio pašto technikos direktoriumi, 1992 06 18 – direktoriumi. Nuo 1994 09 30 – Valstybinės įmonės „Lietuvos paštas“ generalinis direktorius. Jo vadovaujama įmonė yra „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų rėmėja. Dažnai lankosi Papilėje, kur palaidoti (Piliakalnio kapinėse) jo tėvai, seneliai ir kiti giminės.

Ignotas Vaišvila

VAIČIUS Antanas (1955 07 25 Akmėnės II k., Akmenės r.), ekonomistas. 1973 baigė Akmenės vid. m-klą, 1982 – Lietuvos žemės ūkio akademiją. Nuo 1977 Agluonų tarybinio ūkio brigadininkas, skyriaus valdytojas, Jučių kolūkio agronomas, nuo 1981 – Papilės paukštinkystės ūkio profsąjungos k-to pirmininkas, nuo 1990 – Papilės apylinkės viršaitis, nuo 1995 – seniūnas. 1990–1995 – Akmenės rajono tarybos narys. Aktyviai remia ir pats organizuoja Papilės seniūnijoje kultūrinius renginius. Yra monografijos „Papilė“ rengimo iniciatorius, Akmenės r. švietimo tarybos narys, Papilės seniūnijos rėmimo fondo administratorius.

VAIŠVILA Ignotas (gyvenimo datos yra iškaltos antkapiniame paminkle: 1811 07 30 – 1894 02 08 Ūbiškėje; palaidotas Ūbiškės kapinėse), kunigas. 1847–1866 (su pertrauka) Papilės parapiinės bažnyčios administratorius. Nuo 1861 10 14 prie bažnyčios pasistatydintame name (nuo 1986 čia Simono Daukanto memorialinis muziejus) globojo Simoną Daukantą, rūpinosi jo laidotuvėmis. I. Vaišvilos rūpesčiu ant S. Daukanto kapo padėtas akmeninis paminklėlis (dabar jis yra Simono Daukanto memorialinio muziejaus kiemelyje), o po dviejų dešimtmečių jo vietoje padėta akmens plokštė su epigrafu, kuri yra išlikusi iki šiol. 1866–1885 Joniškio ir Naujosios Žagarės altarista. Nuo 1885 Lučkės parapijos Ūbiškės (Telšių r.) filialistas. Plačiau apie jį žr. V. Merkio str. „Simono Daukanto globėjas kun. Ignotas Vaišvila“ (Papilė I, p. 961–974).

VEISIENĖ Danutė Jadvyga (Stripinytė; 1934 12 26 Stripinių k., (dab. Ylakai, Skuodo r.), lietuvių k. ir literatūros mokytoja, kraštotyrininkė, muziejinininkė. Ylakuosė baigė prad. m-klą, progimnaziją, 1954 – vid. m-klą. 1954–1956 Klaipėdos mokytojų i-te studijavo liet. k.

ir literatūrą. Baigusi i-tą, mokytojavo Aleksándrijos (Skuodo r.) septynmetėje, Šačių aštuonmetėje m-klose. Ištekėjusi už P. Veiso (tautodailininko), 1963 vasarą atvažiavo gyventi į Papilę. Mokytojavo Papilės vidurinėje ir suaugusiųjų vakarinėje mokyklose. Žinias tobulino VPI. Dirbdama mokykloje, vadovavo raiškiojo skaitymo, literatūrų būreliams, vadovavo šokių rateliams. Lietuvių k. ir literatūrą dėstė iki 1993 09 (su pertrauka). Nuo 1987 iki 1994 visuomeniniais pagrindais dirbo Simono Daukanto memorialiniame muziejuje: vedė temines ekskursijas apie S. Daukantą, S. Būdavą ir kitus žymiuosius žemaičius, vadovavo išvykoms po Papilę ir jos apylinkes. Nuo 1994 02 01 S. Daukanto memorialinio muziejaus etatinė darbuotoja, vadovė. Muziejuje kaupia eksponatus, ekspoziciją papildo nuotraukomis ir dokumentais, organizuoja susitikimus, ekskursijas po Žemaitiją ir kt. Lietuvos vietas, literatūros pamokas ir kt. Tradicija (nuo 1987) tapo abiturientų pasutinė pamoka šiame muziejuje. Muziejų įsivaizduoja ne kaip eksponatų sandėlį, o kaip centrą, pasak S. Daukanto – svetlyčią, kurioje burtųsi žmonės kultūringam poilsiui ir bendravimui. Yra S. Daukanto bibliofilų klubo Plungėje garbės narė. Lietuvos kraštotyros draugijos XI suvažiavime (2005) jai suteiktas Garbės kraštotyryninkės vardas. Aktyviai prisidėjo rengiant monografiją „Papilė“. Skaitytojus džiugina jos straipsniai rajono spaudoje, o šioje monografijoje – išsamios studijos apie tremtį, Atgimimą, kultūrinį gyvenimą. Jos darbe (rengiant Užgavėnių vaikštynes, įvairias šventes ir kt.) noriai talkina vyras Pranciškus Veisas, žinomas Šiaulių apskr. tautodailininkas, vienas žymiausių Užgavėnių kaukių drožėjas Žemaitijoje. Apie D. J. Veisienę dar žr. V. Girininkienės str. „Simonas Daukantas ir Papilė“ (Papilė I, p. 1015–1033).

VILUTYTĖ Nijolė (1947 05 20 Pādubysio k., Rozalimo vls.), tapytoja, monumentalių kūrinių autorė. Nuo 1954 mokėsi Papilės vid. m-kloje, 1957–1960 – Akmenės vid. m-loje. 1966 baigė M. K. Čiurlionio menų m-klos Dailės skyrių, 1972 – Vilniaus dailės i-to Monumentaliosios dailės f-tą. Parodose dalyvauja nuo 1973. Lietuvos dailininkų s-gos narė. Sukūrė freskų, pano, vitražų ir kitokių kūrinių visuomeninės paskirties ir kulto pastatams, tarp jų Lietuvos nuolatinėje atstovybėje Maskvoje, Marijampolės šv. Mykolo Arkangelo, Elektrėnų Marijos Kankinių Karalienės bažnyčiose ir kitur. Lietuvos Vyriausybės meno premijos laureatė (1999). Sudarė kn. „Kryžiaus kelias“, skirtą Krikščionybės 2000 m. jubiliejui.

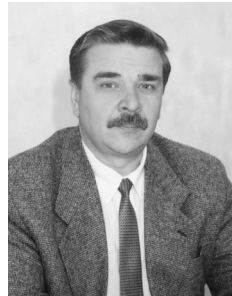
ŽYGELIS Balys (1886 12 22 Libertāvos k., Molėtų r. – 1972 07 26 Kaune), mokytojas, spaudos darbuotojas. Iki Pirmojo pasaulinio karo yra mokytojavęs Papilės valsčiuje. 1914 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, 1919 – Jonišio progimnazijos direktorius, 1921–1933 – Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos pirmininkas, nuo 1926 – „Spaudos fondo“ direktorius, vienas iš „Lietuviškosios enciklopedijos“ leidėjų. 1941–1943 sovietų valdžios kalintas Sverdlovska lageriuose, 1944–1962 dirbo Kauno įstaigose.

ŽUKAS Anupras (1911 02 18 Pāvirciuvės k., Jōniškio r. – 1988 01 04 Kaune), kunigas. Išventintas 1938, kunigavo įvairiose parapijose. 1946–1949 Papilės klebonas, rūpinosi bažnyčios atstatymu. 1949 suimtas, iki 1956 kalintas. Iš lagerių grįžo į Papilę, iš čia po metų iškeltas pastoraciniam darbui į kitas parapijas.

Papilės kilniausio poelgio nominantai ir Papilės tautodailininkai

NOMINANTAI: Marija Repšytė (1998), Kazimieras Narščius (1999), Rimvydas Strigūnas (2000), Bronislava Čaraitė (2001), Valdemaras Klovas (2002), Aldona Šivickienė (2003), Regina Jutkienė (2004), Janina Strigūnienė (2005). Plačiau apie juos žr. A. Vaičiaus str. „Kilniausio poelgio nominantai“ (Papilė I, p. 471–475; Papilė III, p. 585–586).

TAUTODAILININKAI (medžio drožėjai, keramikai, audėjos, šiaudelių pynėjos, karpinių karpytojos, keramikai puodžiai, vytelių pynėjai): Vytautas Valiukas, Pranciškus Veisas, Jonas Skudžinskas, Steponas Adomavičius, Stasys Kinčius, Adolfas Sereika, Herbertas Liachauskas, Kazimieras Algimantas Milevičius, Marija Budrienė, Irena Daniauskaitė, Marija Šiurkienė, Marija Šiurkutė, Adolfina Jacienė, Marijana Šiaulienė, Filomena Genovaitė Adomavičienė, Albina Kinčienė, Bronius Radeckas, Bronislava Radeckienė, Aleksandras Stankus, Janina Stančienė. Plačiau apie juos žr. R. Lakačauskienės, V. Girininkienės, P. Veiso str. „Papilės krašto liaudies menininkai“ (Papilė I, p. 725–750).

*Rimvydas Strigūnas
Valdemaras Klovas*

Summaries of papers approved by the Lietuvos Valsčiai monograph series Commission on Scientific Works (in English)

Water mills in Papilė region

Julius Vainorius

Šiauliai University

In 19th c. and first decades of the 20th c. there were six water mills in Papilė region, and one mill was driven by fuel oil motor. All these gristmills were built on the Venta River, at every 5–7 km. They were wooden, and only in 1932, when the Augustaičiai mill burnt down, a new modern stone mill was built in its place.

The gristmills used cemented millstones, but the new Augustaičiai mill already had Swedish mill rolls. To transport the grain sacks to the third floor of the mills, special lifts (a vertical wheel with a horizontal shaft) rotated by hand were used, while the mills of Augustaičiai and Rudikiai had elevators driven by the transmission.

Only three mill buildings survived by now. Augustaičiai mill is still operating. There were many reasons of their decline: fires, wear, political and economic changes in 1940s, as well as land draining measures.

Šiauliai University, Vilniaus St. 88, LT-76285, Šiauliai, Lithuania

The ideal of female beauty and its creation

Asta Venskienė

Vytautas Magnus University

To determine beauty of female face, not all its parts and features were considered important. Hair, eyes, colour and smoothness of skin and proportionality of face parts are the most important. People in Papilė region distinguished the following lineaments of feminine face: tow-coloured long hair, dark eyebrows, small nose, blue eyes, white fresh skin and pink cheeks.

Unattractive were those who were red-haired and had brown and black eyes. Pale spotted face skin, disproportional large or small parts of face were thought to be ugly.

Girls and women tried to hide their unattractive lineaments. The folk cosmetics were based on animal fats, but the folk cosmetics were replaced by the industrial ones in the first half of the 20th c.

A stereotype attitude towards the feminine look common in Papilė region was typical of all Lithuania.

Donelaičio St. 52, LT-44244, Kaunas, a.venskiene@hmf.vdu.lt

Life cycle traditions at the turn of the 21st c.

Rasa Račiūnaitė-Paužolienė

Vytautas Magnus University

Alteration in demographic processes (young pairs living together unmarried, ignoring marriage and children, increase in number of irregular children, migration of young people to the cities, popularity of emigration, new features of lifestyle caught on from new culture) determined the ethno-cultural and ethical decline in Lithuania's country areas.

Rather dramatic demographic situation, both in the country, and the cities, shows the intertwining of spiritual and ethical power of culture with the decline, especially with the reflection of this decline and its fixation in the mindset and behaviour of some representatives of the young generation.

Vytautas Magnus University, Kaunas Humanitarian Faculty,
Ethnology and Folkloristic Dept., K. Donelaičio St. 55-205,
LT-44245, Kaunas, tel. +370 37 438551, +370 656 37065,
r.raciunaite@hmf.vdu.lt

The Papilė country-side district cemetery

Virginija Jurėnienė

Vilnius University

The cemetery of Papilė country-side district is a part of the culture of the end of the 19th c. It is like a book of reference of our history.

The oldest cemetery is the one of Šiaudinė that dates back to the beginning of the 19th c. The cemeteries of Pilies and Pašalpa are in the town of Papilė.

Distinguished men of culture and country history are buried in the cemetery. They are historian Simonas Daukantas, folk artist V. Valiulis and many fighters for Independence of Lithuania.

Significant tomb monuments (sculptures, crosses decorated with ornaments) and monuments of small architecture can be found there. In order to get acquainted with the evolution of our language one can find very interesting memorial text in the Žemaičiai dialect on the gravestone crosses.

At present inhabitants of Šiaudinė, Papilė, Pilies and Kinkiai are still being buried in this cemetery. Therefore, the cemetery is carefully looked after.

Vilnius University, Kaunas Humanitarian Faculty, Muitinės St. 8,
LT-44280, Kaunas, tel. +370 37 241096

Linguist and glossarist Chackelis Lemchenas

Izraelis Lempertas

Both by his works and his life Chackelis Lemchenas embodied friendship of two nations. He proved that one can love Lithuanian language and be a good Jew, and that the belonging to different nationalities should not separate people or be a barrier for their friendship.

After Lemchenas died on November 11, 2001, Lithuanian President Valdas Adamkus sent a letter to Jewish community to mark significant contribution of this Jew to Lithuanian linguistics and expressed his sympathy to all who appreciate his works and his name. After the death of Lemchenas, his dictionaries and a study about influence of Lithuanian language on Yiddish remain living, the awards given him and an excellent book compiled by Judita Rozina and Polina Pailis on the occasion of his 90th birthday with collected articles by linguists and writers about Lemchenas, as well as his own papers, make a monument to this prominent linguist and wonderful man. Those who were familiar with him do not need any external signs, since his sublime personality is ineffaceable.

Kalvarijų St. 178-52, LT-08204, Vilnius, tel. +370 5 2771745

The 1662 Inventory of Papilė Town and Valsčius

Rita Regina Trimonienė

Šiauliai University

In 2004 the Versmė Publishers issued *the Papilė* monograph (Part I) with *The 1637 Inventory of Papilė Town and Valsčius* in olden Polish and Lithuanian translation attached. There are two Papilė Valsčius inventories (the years of 1637 and 1662) stored in the Manuscript Dept of M. Mažvydas National Library of Lithuania. Both they were bound at the same time as the inventories of Žemaičiai Bishop's possessions. Now they are considered to be the earliest historical sources reflecting the history of the township and the areas surrounding it.

The inventories of possessions make an important part of written material culture heritage presenting information about the daily lifestyle of people in a certain time period. Translated into Lithuanian and presented with explanations, the inventory of a township, a manor or a district becomes available for a wider circle of readers, not only to a small group of researchers.

The 1662 inventory was compiled after two major cataclysms: occupation by Swedes and the 1657–1658 plague. It shows that in 1637–1662 the Papilė township population decreased just slightly, however, due to new settlers. The town had not hosted markets (except for the days when salt had been brought), and inns reduced in number. The economic decline of Papilė township and area is seen in taxes collected in 1662, which reduced nearly by a quarter if compared to those in 1637.

Although the township and the area suffered losses due to war and plague, the church managed to keep teacher Andrius Petelčis, who was called the Bachelor.

The Lithuanian version of the 1662 inventory has been compiled basing on the rules applied to the publication of written sources.

Šiauliai University, Vilnius St. 88, LT-76285, Šiauliai, Lithuania,
office tel. +370 41 595784, mob. tel. +370 616 99448

Papilė Valsčius in the early months of German occupation in 1941

Alfredas Rukšėnas

Lithuanian Population Genocide and Resistance Investigation Centre

Based on historiography and archive data, two issues are discussed in the paper: (a) Papilė during the June Rebellion, and (b) Genocide of Papilė Jews in summer and autumn of 1941. Till now the studies of these events in Papilė Valsčius (Šiauliai County) by historians were rather fragmental. Now carrying on investigations on the Papilė Rebellion events, the battle actions of local partisans against the Soviet activists have been revealed and data about the persons killed by Red Army soldiers and Papilė Soviet activists, as well as their killing circumstances have been presented. Moreover, it is shown which Lithuanian government institutions were restored in Papilė at the start of the war, as well as the subordination of these institutions to higher Lithuanian powers and German occupational administration revealed. The studies on Genocide of Papilė Jews were based on peculiarities of that period in Lithuania. Two stages of the Genocide are distinguished. During the period of German military administration (end of June and July, 1941), at the command of Nazi authorities on July 22, the Papilė policemen and parapolice members in Šiaudinė forest shot down about 45 Jewish men, which before execution were held in Šiaudinė and Kalniškės manors, where the Jewish ghetto was established in early July. On the same day, nine Lithuanians, former Soviet activists, were also executed. During the period of the German civic administration (by end-July), the Jews (women, men, children) from Papilė ghetto were moved to Žagarė ghetto. Then, on October 2, 1941 they were shot down in Žagarė Naryškinas Park together with Jews from other Šiauliai County areas. This was the day when the existence of Papilė Jewish community stopped.

Mob. Tel. +370 670 06534

Young people in the northern villages of Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lithuanian History Institute

The analysis of the way of the Papilė young people showed that in North Žemaitija the traditions in street village or farmstead life differed less than in other Lithuania's areas. Intense agriculture and migration of modern culture from Latvia reduced the length of calendar festivals and intensity of association among young people. The compact plan of a village caused, however, that at the start of the 20th c. spinning get-togethers or turning out for night pasturing of horses was common for young people. Such traditions had no longer existed in the farmsteads. The intense process of transformation of villages into farmsteads in Žemaitija influenced significantly the disappearance of traditional culture that used to be verbally passed from generation to generation and paved the way for modernisation to come.

Lithuanian History Institute Ethnology Dept, Kražių St. 5,
LT-01108, Vilnius, tel. +370 5 2629410

Simonas Daukantas as fosterer of the Lithuanian national and ethical identity

Jonas Balčius

Institute of Culture, Philosophy and Arts

The subject of the article is the historiosophic works by the prominent Lithuanian historian, cultural and social figure Simonas Daukantas (1793–1864).

The transformation of Lithuanian ethnos into the national state was hindered by numerous unfavourable historical circumstances, one of them being the political, administrative and cultural affiliation of Lithuania to Poland, which started forming as early as the 1385. Another one was the occupation by the Tsarist Russia, taking place after the third division of the Lithuanian and Polish state in 1795.

Simonas Daukantas aimed at restoring the Lithuanian national historical self-consciousness, at reestablishing pride in the state history of the Grand Duchy of Lithuania. Therefore Daukantas especially praised in his works the qualities that he considered to make fundament for the historical ethnic survival, i.e. courage, morals, diligence, love of freedom, etc. Such attempts, illustrated with concrete examples from Daukantas's works, are presented in this article and regarded as fostering of the Lithuanian national and ethical identity.

Institute of Culture, Philosophy and Arts, Saltoniškių St. 58,
LT-08105, Vilnius, office tel. +370 5 2755912,
mob. tel. +370 603 31309

About Paragaii manor landowner and painter Nikodemus Erazmas Ivanauskas

Vaida Ščiqlienė

Vilnius Art Academy

The paper deals with the life and creative heritage of Paragaii landowner Nikodemus Erazmas Ivanauskas, who was also a professional painter little known in the Lithuanian history. The activities and creation of other painters of that period were covered by many investigations; hence, they were more or less familiar. While those painters who lived in their manors in the province received significantly less attention.

Ivanauskas formed himself as an artist under the influence of the art academies of St. Petersburg and Munich. The character of the painter's creation should be linked with the Realism tendencies in painting and emotional attitude of neo-romanticists towards the world. During his early creative stage Ivanauskas constantly took part in the cultural and exhibition activities both in Russia and Poland. Since the 1880s he painted and copied pictures of religious content for Žemaitija (Samogitian) churches. He led a rather secluded way of life in the manor of Paragaii, accumulating all his energy for creation. His art heritage enriches the ranks and art context of Lithuanian painters at the end of the 19th c. and the first half of the 20th c.

The personality of Ivanauskas reflects how, in a time, the belonging to an upper social class endues it with a new quality based upon the arguments of cultural level, education and talent at the turn of the 20th c. Although the society growing more democratic was changing the accustomed way of life and views, the dominating stereotypes and standards formed during centuries were changing very slowly. He strove to preserve and keep the manor inherited from his parents, but this caused his certain seclusion because of the then stiff province environment at the turn of the 20th c. The life of this artist and landowner allows feeling some duality between historical reality and illusions or, more exactly, the collision between idealism and reality.

Office tel. +370 5 2105462, mob. tel. +370 673 45218

Straipsnių autoriai

Balčius Jonas – doc. dr., kultūros istorikas.

Balčiūnas Steponas – mokytojas, kraštotyrininkas.

Čepaitienė Giedrė – prof. habil. dr., kalbininkė.

Česnauskytė Daiva – istorikė.

Dichavičienė Valerija – fotomenininkė.

Dichavičius Rimantas – fotomenininkas, dailininkas.

Daunys Antanas – Zabikų kaimo ūkininkas, atsiminimų (1968) autorius.

Daunys Jonas – dr., filosofas, kraštotyrininkas, savo gimtojo Zabikų k. tyrinėtojas.

Daunys Stasys – istorikas, etnografas, poetas, savo gimtųjų vietų (Aukšučių ir aplinkinių kaimų) tyrinėtojas.

Giedraitytė Dangirutė – tautosakininkė.

Girininkienė Vida – istorikė, šios knygos vyr. redaktorė ir sudarytoja.

Glemžaitė Mikalina – pedagogė, etnografė, atsiminimų (1966) autorė.

Gricius Antanas – kraštotyrininkas, muziejininkas, Aukšučių ir kitų aplinkinių kaimų tyrinėtojas.

Gribauskaitė Veronika – etnologė.

Janavičienė Edmunda – tautosakininkė.

Juodpusis Apolinaras – žurnalistas, fotomenininkas.

Jurėnienė Virginija – doc. dr., etnologė.

Kensminienė Aelita – tautosakininkė.

Kiršinaite Audronė – bibliotekininkė, istorikė, kraštotyrininkė.

Kriaučionytė Lina – istorikė.

Krikščiūnas Povilas – tautosakininkas, šios knygos sk. „Tautosaka“ sudarytojas ir redaktorius.

Kubilius Vytautas – prof., habil. dr., literatūrologas.

Kupstys Zigmantas – ginkluoto pasipriešinimo kovų dalyvis, poetas, atsiminimų autorius.

Lemperas Izraelis – istorikas.

Mačiekus Venantas – doc., kraštotyrininkas, papročių teisės tyrinėtojas.

Masiulienė Rita – mokytoja lituanistė, kraštotyrininkė.

*Straipsnių autoriai
ir knygos rengėjai:*

*Papilės bažnyčios
šventoriuje. Iš kairės:
menotyrininkas Povilas
Spurgevičius, kalbininkas
Stasys Tumėnas,
kun. Jonas Bučelis,
kalbininkas Juozas
Pabrėža. 2003 07 18*

*Prie Simono Daukanto
kapo. Iš kairės:
muziejininkė Danutė
Veisienė, dailininkė
Jurgita Jasinskaitė,
seniūnas Antanas
Vaičius, maketuotoja
Violeta Barkauskaitė,
sudarytojas Leopoldas
Rozga, maketuotoja
Sigrida Šimkūnienė,
leidyklos vadovas
Petras Jonušas,
vyr. redaktorė
Vida Girininkienė,
kraštotyriminkas
Ignas Valantis*

*Algirdo Martišiaus
sodyboje. Iš kairės:
geologas Julius
Vainorius, istorikai
Genovaitė Žukauskienė,
Jonas Sireika, Rita
Regina Trimonienė,
Vida Girininkienė,
švietimo ir mokslo
ministras Algirdas
Monkevičius, Seimo
narys Valentinas
Greičiūnas*

2004 09 11

Paulius Normantas (dešinėje) Simono Daukanto memorialiniame muziejuje po susitikimo su papilėniškiais. Iš kairės: seniūnas Antanas Vaičius, seniūno pavaduotoja Birutė Ungeitienė, istorikė Vida Girininkienė. 2005 m.

„Vermės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas monografiją „Papilė“ įteikia mokytojai Zofijai Steckytei. 2004 09 11

Pasitarimas Simono Daukanto memorialinio muziejaus svetlyčioje. Iš kairės: vyr. redaktorė Vida Girininkienė, muziejaus vadovė Danutė Veisienė, mokyklos direktorės pavaduotoja Olga Dauškienė, seniūnas Antanas Vaičius, „Vienybės“ laikr. redaktorius Leopoldas Rozga, Papilės kultūros ir laisvalaikio centro direktorė Virginija Kupstienė, Akmenės r. kultūros sk. vyr. specialistas Antanas Gabalis. 2006 10 28

A. Janavičiaus nuotraukos

- Mažeikis Edvardas** – brigados generolas, karo lakūnas.
- Mickevičiūtė (Balkevičienė) Aleksandra** – daraktorė, mėgėjų teatro aktorė, atsiminimų (1935–1936) autorė.
- Mitkutė Erika** – filologė.
- Mockienė Valerija** – mokytoja lituanistė, visuomenininkė.
- Mukienė Danutė** – žurnalistė, kultūros istorikė.
- Nekrašius Jonas** – teisininkas, kultūrologas.
- Nicius Apolinaras** – geografas, Ventos regioninio parko direktorius.
- Pabrėža Juozas** – doc. dr., kalbininkas, šios knygos sk. „Kalba“ sudarytojas ir redaktorius.
- Puidokas Tomas** – istorikas.
- Putinaitė Genovaitė** – Papilės mokytoja, kraštotyrininkė.
- Račiūnaitė-Paužuolienė Rasa** – dr., etnologė.
- Raustys Antanas** – mokytojas, prisiminimų autorius.
- Razmukaitė Marija** – dr., kalbininkė.
- Rozga Leopoldas** – žurnalistas, kraštotyrininkas, vienas iš šios knygos sudarytojų.
- Rukšėnas Alfredas** – istorikas.
- Senkus Andrius** – kalbininkas.
- Šaknys Žilvytis** – dr., etnologas.
- Ščiglienė Vaida** – dr., menotyrininkė.
- Šiuša Juozas** – savivaldybių veikėjas, ūkininkas, visuomenininkas, prisiminimų autorius.
- Tumavičius Andrius** – istorikas.
- Tumėnas Stasys** – doc. dr., kalbininkas.
- Trimonienė Rita Regina** – doc. dr., istorikė.
- Vaicenavičienė Dalia** – etnomuzikologė.
- Vaičius Antanas** – ekonomistas, Papilės seniūnas, šios knygos leidimo iniciatorius.
- Vainorius Julius** – etnografas, geologas.
- Valantis Ignas** – kraštotyrininkas.
- Venclovaitė Laura** – istorikė.
- Venskienė Asta** – doc. dr., etnologė.

Santrumpos ir sutrumpinimai

- AB – akcinė bendrovė
 AKS – Akmenės kultūros skyrius
 ALF – Atviros Lietuvos fondas
 AT/AS – Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas
 ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje (knyga)
 CK – centro komitetas
 D – darbo daina (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 DŽDT – Darbo žmonių deputatų taryba
 G – daina apie gamtą (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 IIES – Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas (darbai)
 JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos
 JŪR – Jaunųjų ūkininkų ratelis
 K – karinė istorinė daina (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 KAA – Kauno apskrities archyvas
 KČDM – Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejus
 KGB – SSRS valstybės saugumo komitetas (Комитет государственной безопасности)
 KF – Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus fonoteka
 KKI – Kauno kūno kultūros institutas
 KI – kalendorinių apeigų daina (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 KMA – Kauno medicinos akademija
 KMI – Kauno medicinos institutas
 KMU – Kauno medicinos universitetas
 KPCA – Kultūros paveldo centro archyvas
 KPI – Kauno politechnikos institutas
 KTR – Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus rankraštynas
 KTU – Kauno technologijos universitetas
 LAA – Lietuvos archeologijos atlasas
 LAF – Lietuvos aktyvistų frontas
 LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
 LDI – Lietuvos dailės institutas
 LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
 Ldk – Lietuvos didysis kunigaikštis
 LDA – Lietuvos dailės akademija
 LDM – Lietuvos dailės muziejus
 LDP – Lietuvos demokratų partija
 LE – Lietuvių Enciklopedija
 LGGRTC – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras
 LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas
 LIIR – Lietuvos istorijos instituto rankraštynas
 LIŠ – Lietuvos istorijos šaltiniai (knyga)
 LKA – Laisvės kovų archyvas; Lietuvių kalbos atlasas
 LKDP – Lietuvos krikščionių demokratų partija
 LKKA – Lietuvos kūno kultūros akademija
 LKMA – Lietuvių katalikų mokslo akademija
 LKPMCA – Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro archyvas
 LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas
 LLA – Lietuvos laisvės armija
 LLD – Lietuvių liaudies dainynas (Vilnius, 1980–2000, t. 1–15)
 LLDK – Lietuvos liaudies dainų katalogas
 LLKS – Lietuvos laisvės kovos sąjūdis
 LM – Lietuvos Metrika
 LMD – Lietuvių mokslo draugijos rinkiniai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne
 LMA – Lietuvos muzikos akademija
 LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
 LPS – Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis
 LSDP – Lietuvos socialdemokratų partija
 LSSR – Lietuvos Sovietų Socialistinė Respublika

LTR – Lietuvių tautosakos rankraštynas
 LTRF – Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka
 LTRV – Lietuvių tautosakos rankraštyno videoteka
 LVIA – Lietuvių valstybės istorijos archyvas
 LVOA – Lietuvos valstybės organizacijų archyvas (dabar – Lietuvos
 ypatingasis archyvas (LYA), LKP dokumentų poskyris)
 M – meilės daina (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 MA – Mokslų akademija
 MAB – Lietuvos mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius
 MADA – Lietuvos mokslų akademijos darbai, serija A
 MGB – SSRS valstybės saugumo ministerija (Министерство государственной
 безопасности)
 MTI – mokslinio tyrimo institutas
 MVD – SSRS vidaus reikalų ministerija (Министерство внутренних дел)
 NMB – Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius
 NKVD – SSRS Vidaus reikalų liaudies komisariatas (народный комиссариат
 внутренних дел)
 PMM – Papilės mokyklos muziejus
 SDM – Šimono Daukanto memorialinis muziejus
 ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus
 TLE – Tarybų Lietuvos enciklopedija
 TS(LK) – Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai)
 UAB – Uždaroji akcinė bendrovė
 V – vestuvinė daina (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 VAK – Valstybės archeologijos komisija
 VDA – Vilniaus dailės akademija
 VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus
 VGTU – Vilniaus Gedimino technikos universitetas
 VISI – Vilniaus inžinerinis statybos institutas
 Vk – vaikų dainos (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 VLE – Visuotinė lietuvių enciklopedija
 VLIK – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas
 VPI – Vilniaus pedagoginis institutas
 VPU – Vilniaus pedagoginis universitetas
 VR – vietinė rinktinė
 VU – Vilniaus universitetas
 VUB – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
 VVS – Vilniui vaduoti sąjunga
 ŽAM – Žemaičių „Alkos“ muziejus
 ŽŪB – Žemės ūkio bendrovė

a – aras
 aukšt. – aukštuma; aukštaičių
 a. – amžius, aikštė
 akad. – akademija
 al. – alėja
 ap. – apyrašas, apr. – aprašas
 apyl. – apylinkė
 apskr. – apskritis
 asist. – asistentas
 aut. – autorius
 b. – byla
 bal. – balandžio (mėnuo)
 bendr. – bendradarbis
 b-ka – biblioteka
 birž. – birželio (mėnuo)
 brėž. – brėžinys
 brus. – baltarusių (kalba)
 buv. – buvęs
 b-vė – bendrovė
 b. ž. – bendrinis žodis
 bžn. – bažnyčios, bažnytinis

bžnk. – bažnytkaimis
 cnt – centneris
 d. – diena
 dab. – dabartinis
 dail. – dailininkas
 dbr. – duburyš
 dėst. – dėstytojas
 dienr. – dienraštis
 d-ja – draugija
 dr. – daktaras
 drp. – durpynas
 dš. – dešinysis (intakas)
 dv. – dvaras
 egz. – egzempliorius
 eil. – eilėraštis; eilutė
 eil. nr. – eilės numeris
 etn. sr. – etninė sritis
 ež. – ežeras
 f. – fondas
 fak., f-tas – fakultetas
 filol. – filologas, filologijos

- filos. – filosofas, filosofijos
 g – gramas
 g. – gatvė; giminė (gram.)
 geg. – gegužės (mėnuo)
 gim. – gimęs
 gyv. – gyvenantis; gyvenvietė
 gimn., g-ja – gimnazija
 glž. st. – geležinkelio stotis
 ha – hektaras
 habil. dr. – habilituotas daktaras
 hibrid. – hibridas
 ide. – indoeuropiečių
 il. – įlanka
 iliustr. – iliustruotas
 inst., i-tas – institutas
 int. – intakas
 inž. – inžinierius, inžinerinis
 išsp. – išspausdinta
 įv. – įvadinis; įvairūs
 išn. – išnykęs
 įž. str. – įžanginis straipsnis
 j. – jūra
 k. – kaimas; kalba; kursas
 k. a. – kaipantai
 kan. – kanaaninkas
 kand. – kandidatas
 kg – kilogramas
 kil. – kilęs, -usi
 kl. – klasė
 kln. – kalnas
 klv. – kalva
 km – kilometras
 kn. – knyga
 kol. – kolūkis
 kp – kapeika
 kp. – kapinės
 kr. – kraštas
 k-tas – komitetas
 kun. – kunigas
 l. – lapas (popieriaus); laipsnis
 l, L – litras
 laikr. – laikraštis
 lapkr. – lapkričio (mėnuo)
 leid. – leidinys, leidimas, leidėjas
 lent. – lentelė
 liet. – lietuvių, lietuviškai
 lit. – literatūra
 l-kla – leidykla
 Lt – litas
 ltn. – leitenantas
 m – metras
 m. – metai; miręs; mokslų (prie mokslo laipsnio);
 moteriškoji giminė (gram.)
 mg – magnetofono juosta
 m-ja – ministerija
 m-kla – mokykla
 mm – milimetras
 mjr. – majoras
 mln. – milijonas
 m. m. – mokslo metai
 mok. – mokinyš
 mokyt. – mokytojas
 moksl. – mokslinis, -ė, mokslo
 mst. – miestas
 mst. d. – miesto dalis
 mstl. – miestelis
 mšk. – miškas
 mškl. – miškelis
 n. – naujasis
 n. d. – nėra duomenų
 Nr., nr. – numeris
 nuotr. – nuotrauka
 nusip. – nusipelnęs
 org. – organizacija, organizacinis
 orig. – originalas, originalus
 p. – puslapis; pietūs (pasaulio šalis); ponas,
 ponija, panelė
 pab. – pabaiga
 pagr. – pagrindinis
 pan. – panašiai
 par. – parapija
 pav. – paveikslas (ilustracija); pavietas
 pavad. – pavaduotojas
 ped. – pedagoginis, pedagogas
 pieš. – piešinys
 pil. – pilietis
 piliav. – piliavietė
 pirm. – pirmininkas
 pkp. – pilkapytnas
 plg. – palygink
 plk. – pulkininkas; pelkė
 plkl. – piliakalnis
 plv. – palivarkas
 po Kr. – po Kristaus
 pplk. – papulkininkis
 ppr. – paprastai
 pr. – pradžia; prospektas; prieš; prūsų
 prad. – pradinis, pradžios
 prel. – prelatas
 po Kr. – po Kristaus
 pr. m. e. – prieš mūsų erą
 prvd. – pravardė
 prof. – profesorius; profesinis
 progimn. – progimnazija
 pv. – pieva
 pvz. – pavyzdžiui
 pvd. – pavardė
 r. – rajonas
 rb – rublis
 red. – redakcija, redakcinis, redaktorius
 reprod. – reprodukcija
 rezist. – rezistentas, rezistencinis
 rež. – režisierius
 rink. – rinkinys
 rugpj. – rugpjūčio (mėnuo)
 rugs. – rugsėjo (mėnuo)
 rus. – rusų, rusiškai
 s, sek. – sekundė
 s. – sūnus; sala
 sav. – savaitė
 savaitr. – savaitraštis
 sen. – seniūnas; seniūnija; senasis, senovinis
 sen. sl. – senoji slavų kalba
 s-ga – sąjunga
 sl. – slavų
 soc. – socialinis; socialistinis
 sov. – sovietų, sovietinis
 sp. – spauda; spaustuė

splv. – spalvotas, -a

sr. – sritis

str. – straipsnis

š. – šiaurė (pasaulio šalis); šalis

š. m. – šių metų

šnek. – šnekamosios (kalbos)

šv. – šventas

Švč. – Švenčiausiasis, -ioji

t – tona

t. – tomas

teol. – teologijos

t. y. – tai yra

t. p. – taip pat; ten pat

tts. – tautosaka

tūkst. – tūkstantis

tv. – tvėnkinytis

up. – upė

upl. – upelis

u-tas – universitetas

v. – vardas; vyriškoji giminė (gram.); vakarai
(pasaulio šalis)

vad. – vadovas; vadinamasis

vait. – vaitystė

val. – valanda

vas. – vasario (mėnuo)

v-ba – valdyba

vyr. – vyriausias, vyriausiasis

vyresn. – vyresnysis

vls. – valsčius

vnk. – vienkiemis

vns. – viensėdis

vnt. – vienetas, vienetų

vtv. – vietovardis

žr. – žiūrėk

žurn. – žurnalas, žurnalistas

ž. ū. – žemės ūkis

Monografijos „Papilė“ II dalies rėmėjai

Eil. Nr.	Rėmėjas	Adresas	Suma
1.	LR Vyriausybė (iš valstybės rezervo lėšų)	Vilnius	20 000 Lt
2.	UAB „Magnolija“ (direktorius Jonas Dubickas)	Vilnius	10 000 Lt
3.	Petras Jonušas	Vilnius	10 000 Lt
4.	LR kultūros ir sporto rėmimo fondas	Vilnius	8 000 Lt
5.	LR kultūros ministerija	Vilnius	5 000 Lt
6.	LR žemės ūkio ministerija	Vilnius	5 000 Lt
7.	Akmenės rajono savivaldybė	Naujoji Akmenė	5 000 Lt
8.	Bendradarbiaujančių Nyderlandų fondų Centrinei ir Rytų Europai patarėjų taryba Lietuvoje	Kaunas	869 EUR (3 000 Lt)
9.	AB „Lietuvos paštas“ (gen. direktorius Jonas Šalavėjus)	Vilnius	2 700 Lt
10.	Kazys Narščius	JAV	1 000 USD (2 670 Lt)
11.	Šiaulių apskrities viršininko administracija	Šiauliai	2 000 Lt
12.	AB „Kalcitas“ (valdybos pirmininkas Vincas Montvila)	Naujoji Akmenė	1 000 Lt
13.	Aldona Rutkauskas (Šležaitė)	JAV	535 Lt
14.	Bronė ir Oskaras Kremeris	JAV	200 USD (534 Lt)
15.	Svajūno Dapšio įmonė	Kairiškiai	500 Lt
16.	Ventos regioninio parko direkcija	Vieکشniai (Mažeikių r.)	500 Lt
17.	Valentinas Greičiūnas	Klaipėda	400 Lt
18.	Antanas Vaičius	Daubiškių k.	400 Lt
19.	Valerija Pöllupüü (Šležaitė)	Estija	382 Lt
20.	Papilės seniūnijos pagyvenusių žmonių klubas „Atgaiva“	Papilė	200 Lt
21.	Stasė Čekanauskienė	Papilė	200 Lt
22.	Dovilė ir Kazys Joniškiai	Papilė	200 Lt
23.	Ona Maroniakienė	Domeikava (Kauno r.)	200 Lt
24.	Aleksandras Sakas	Vilnius	200 Lt
25.	Audronė ir Arūnas Žiupsniai	Rokiškis	200 Lt
26.	Ona ir Martynas Žiupsniai	Papilė	200 Lt
27.	Eugenija Meškienė	Naujoji Akmenė	100 Lt
28.	Papilės seniūnijos neįgalųjų klubas „Parama“	Papilė	100 Lt
29.	Rūta ir Kęstutis Beržiniai	Papilė	100 Lt
30.	Stasė Beržinienė	Papilė	100 Lt
31.	Klemas Inta	Naujoji Akmenė	100 Lt
32.	Birutė Ungeitienė	Papilė	100 Lt
33.	Jolanta Irnienė	Papilė	60 Lt
34.	Birutė Daunienė	Papilė	50 Lt
35.	Aldona Mockevičienė	Papilė	50 Lt
36.	Vanda Balkevičienė	Papilė	20 Lt
37.	Ona Miniušienė	Papilė	20 Lt
38.	Lineta Puščiuvienė	Daubiškių k.	20 Lt
39.	Lidija Skirmantienė	Daubiškių k.	20 Lt
Iš viso:			79 861 Lt

Padėka Papilės krašto žmonėms ir „Versmės“ leidyklos kolektyvui

Antanas Vaičius

Artėjant Papilės jubiliejui, kilo mintis sutelkti papilėniškių pastangas išleisti knygą apie Papilę. Dėkingas, kad mano sumanymui pritarė klebonas Jonas Bučelis, mokytojos Elena Benelytė, Olga Daukšienė, Bronislava Janavičienė, Regina Žąsytienė, S. Daukanto muziejaus vadovė Danutė Jadvyga Veisienė. Tai buvo pirmieji žmonės, su kuriais tarėmės dėl knygos išleidimo, jos turinio ir apimties. Pasiskirstę temomis supratome, kad trūksta rašymo bei leidybos patirties.

Teko ieškoti redaktoriaus. Pagalbos paprašiau mūsų Seimo nario švietimo ir mokslo ministro Algirdo Monkevičiaus. Jis rekomendavo Šiaulių universiteto prorektorius Juozą Pabrėžą. Doc. J. Pabrėža suvedė mus su doc. Stasiu Tumėnu. Galiausiai 2001 m. vasarą kartu su Šiaulių universiteto doc. Rita Trimoniene ir archeologe Birute Salatkiene Papilės S. Daukanto muziejuje aptarėme preliminarų temų planą ir pasirašėme knygos „Papilė“ rengimo sutartį. Knygos apimtis numatyta apie 300 puslapių.

Knygos rengimo aptarimuose dalyvavo ir Akmenės rajono „Vienybės“ laikraščio redaktorius Leopoldas Rozga, kuris vėliau suvedė mus su naujaakmeniete, dabartine „Versmės“ leidyklos redaktore istorike Vida Girininkiene. Ji pasiūlė pasinaudoti „Versmės“, leidyklos, išleidusios keliolikos valsčių monografijas, paslaugomis.

2001 m. pabaigoje su verslininku Rimvydu Strigūnu nuvykome į Vilniuje esančią „Versmės“ leidyklą susitikti su jos vadovu Petru Jonušu dėl knygos leidybos. Sutarėme vykdyti bendrą monografijos „Papilė“ išleidimo projektą. Pirmiausia mums reikėjo surinkti 45 000 litų.

Grįžęs pradėjau ieškoti paramos. Teko aplankyti daugelį verslininkų, buvusių papilėniškių. Džiaugiuosi, kad man daugelis pritarė. Ypač padaršino telefono pokalbis su JAV gyvenančiu kraštiečiu p. Kaziu Narščiumi.

Būdamas ne tik Papilės seniūnu, bet ir Akmenės rajono Papilės seniūnijos rėmimo fondo administratoriumi, fondo vardu 2001 m. lapkričio mėnesį pasirašiau leidybos sutartį su „Versmės“ leidykla dėl didelės apimties (800–1 000 p.) knygos parengimo ir išleidimo 2003 m. liepos 1 d. Į knygos autorių kolektyvą įtraukėme ir Šiaulių universiteto darbuotojus, dirbusius pagal anksčiau pasirašytą sutartį su Šiaulių universitetu.

Laukė didžiulis darbas. Svarbu buvo ne tik surinkti sutartyje numatytą pinigų sumą. Norėjosi, kad kuo daugiau bendruomenės narių prisidėtų prie knygos leidybos: pateiktų medžiagos, nuotraukų, kitos informacijos, reikalingos knygos autoriams, o turintys galimybes – paremtų finansiškai. Daugiau kaip 1 000 seniūnijoje gyvenančių šeimų apie tai parašiau laiškus. Juos adresatams išnešiojo moksleiviai. Netrukus sulaukėme nuotraukų, pasakojimų, dokumentų ir kt. Nemažai gyventojų parėmė finansiškai.

Didelį papilėniškių pagyvėjimą ir pritarimą knygos rašymui jautėme 2002 m. vasarą, kai vyko ekspedicija, kuriai vadovavo vyr. redaktorė Vida Girininkienė. Po mūsų apylinkes pasklido didelis būrys mokslininkų ir studentų rinkti knygai medžiagos, tiesiogiai pakalbėti su vietos gyventojais, ypač vyresniosios kartos žmonėmis.

Didelio susidomėjimo sulaukė ir 2003 m. rugsėjo mėn. vykusią mokslinę konferenciją „Papilės praeitis ir dabartis“, skirta 750 metų Papilės jubiliejui. Konferencijoje pranešimus skaitė akademikas prof. A. Gaigalas, ŠU doc. R. Trimoniene, archeologė B. Salatkiene, Vilniaus pedagoginio universiteto doc. A. Ragauskas, „Versmės“ leidyklos vadovas P. Jonušas, mūsų knygos vyr. redaktorė Vida Girininkienė, redaktorius L. Rozga. Beveik visi mokslininkai pabrėžė esant šviesią ir gaivią Papilės aurą, kuri šildė tremtinių bei išeivių sielas ir neleido pamiršti šio krašto. Susikaupus aukotos Telšių vyskupo Jono Borutos šv. mišios už Papilę ir papilėniškius. Šventinę nuotaiką tądien suteikė kraštiečio, buvusio oro pajėgų vado Edvardo Mažeikio atsivežtas dūdų orkestras, Klaipėdos ansamblio „Ventus Maris“ atliekami senosios muzikos kūriniai ir aktorės Virginijos Kochanskytės skaitomos ištraukos iš S. Daukanto raštų, laiškų, bei žemaičių autorių poezijos posmai. Didelį išpūdį paliko ansamblio „Lietuva“ bei grupės „Mango“ koncertai. Apgailestavome, kad dar neturėjome „Papilės“ knygos.

Įsimintini Papilės istorijoje bus ir 2004 m. rugsėjo 11–12 d., kai per didžiuosius Papilės parapijos Švč. Mergelės Marijos atlaidus papilėniškiams buvo pristatyta monografijos „Papilė“ pirmoji dalis. Knygos pristatyme kalbėjo leidyklos vadovas P. Jonušas, vyriausia redaktorė V. Girininkienė, redaktoriai L. Rozga, R. Trimonienė, Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotoja G. Žukauskienė, Šiaulių universiteto lektorė, archeologė B. Salatkienė, Vilniaus pedagoginio universiteto mokslininkas P. Spurgevičius, Seimo narys švietimo ir mokslo ministras A. Monkevičius, rajono meras A. Lupeika.

Pakilią nuotaiką dovanojo J. Gintausko dūdų orkestras, Papilės kultūros ir laisvalaikio centre vykusius pašnekesius papildė Naujosios Akmenės muzikos mokyklos smuikininkai, vadovaujami D. Vanagienės, Papilės vokalinis ansamblis „Tilia“ su S. Daukanto vidurinės mokyklos ansambliu (vadovės D. Savickienė ir L. Jaroševienė), saksofonistas P. Vyšniauskas ir etnografinių dainų atlikėja Veronika Povilionienė. Vakare linksmo grupė „Golwaks“ iš Mažeikių.

Medžiaga, kurios buvo surinkta labai daug, deja, į vieną knygą netilpo. Teko galvoti apie antrosios dalies išleidimą.

2005 m. pabaigoje su „Versmės“ leidykla pasirašėme sutartį dėl monografijos „Papilė“ II išleidimo 2006 m. Derybose dėl sutarties pasirašymo su „Versmės“ leidyklos vadovu Petru Jonušu dalyvavo ir mūsų fondo rėmėjas Voldemaras Klovas. Seniūnijos rėmimo fondui pagal sutartį II dalies išleidimui reikėjo surinkti 56 000 litų. Be abejonės, tai stambus ir brangus projektas, tačiau daug darbo įdėta renkant ir kaupiant unikalią, anksčiau niekur neskelbtą medžiagą, rašant straipsnius, telkiant mokslo žmones, sudarytojus, redaktorių, korektorių, kalbininkus ir kitus darbuotojus, prisidėjusius prie šios knygos išleidimo, todėl trauktis nebuvo kur.

Džiaugiuos, kad iki sutarties termino – 2006 m. liepos 1 d. – mums pavyko atsiskaityti su „Versmės“ leidykla. Vykdam šį Lietuvos tūkstantmečio projektą, pinigų aukojo per 80 rėmėjų. Didieji knygos rėmėjai: AB „Pieno žvaigždės“ filialas Mažeikių pieninė (vadovas V. Klovas), AB „Kalcitas“ (V. Montvila), R. Strigūno įmonė „Dasma ir partneriai“, Kazys Narščius (JAV), Anastasija Sema (JAV), Papilės žemės ūkio bendrovė (A. Martyšius), UAB „Jurpa“ (J. Giedrinė), Jonas Gričius, Eugėja Meškienė, Rolandas Dargis, Bronė ir Oskaras Kremeris (JAV), S. Dapšio įmonė ir daugelis kt. įstaigų bei pavienių žmonių. Nuoširdus ačiū visiems, kurie pritarė mūsų iniciatyvai išleisti knygą ir jos idėją parėmė bent keletu litų.

Dėkoju visuomeninei fondo finansininkei Jolantai Irnienei, seniūno padėjėjai Birutei Ungeitienei, Papilės kultūros ir laisvalaikio centro direktorei Virginijai Kupstienei, padėjusioms gauti finansavimą ruošiant projektus.

Nuoširdus ačiū „Vermės“ leidyklos vadovui Petrui Jonušui, vyr. redaktorei Vidai Girininkienei, redaktoriams doc. Ritai Trimonienei, „Vienybės“ redaktoriui Leopoldui Rozgai, knygos straipsnių autoriams, visiems žmonėms, prisidėjusiems įamžinant Papilės krašto istoriją ir kultūrą.

Apie visų gerumą, prasmingą ir neįkainojamą darbą ateities kartoms primins gražiai sužaliavęs, Jūsų rankomis 2003 m. balandžio 12 d. netoli senųjų kapinių pradėtas sodinti vardinis ažuolynas.

Asmenvardžių rodyklė

A

Ablingiai 656
 Ablingienė Anelė 291, 309
 Abromavičius Vladas 471, 474, 510, 511, 513
 Adamkienė Alma 402, 560
 Adamkus Valdas 391, 402, 439, 652
 Adomaičiai 446
 Adomaitienė Elena 670
 Adomaitis 536
 Adomaitis Alfredas 552
 Adomaitis Alvydas 442
 Adomaitis Kazimieras 450, 453
 Adomaitis Stanislovas 226, 227, 607, 608
 Adomaitis Zenis (Smūdžis) 539, 542, 544
 Adomaitytė B. 285, 297, 298, 348
 Adomavičienė Filomena Genovaitė (Sinkvičiūtė) 178, 181, 221, 228, 704
 Adomavičius Steponas 23, 181, 233, 704
 Aistis J. 393
 Ajdukiewiczus T. (Ajdukiewicz Tadeusz) 612
 Akučka Jeronimas 232
 Alekna 363
 Aleksa J. 417
 Albertaičiai 446
 Albertaitis Jonas 450, 451
 Albertas Mataušas 446
 Aleksandravičius Petras 605
 Alinskis Juozas 531
 Ambraška Jurgis 531, 533, 541, 545, 546, 693
 Ambraškaitė Aldona 559
 Ambrazevičius Juozas 470
 Ambraziejus B. 285, 291, 297, 298, 309, 348
 Ambrozevičius 225
 Ancevičius Vaitiekus 476
 Ančai 557
 Ančas 532, 539
 Ančaitė Elvyra 557
 Ančas Arnoldas 540, 557
 Ančas Petras 554, 560
 Andreikaitis Adomas 457
 Andrejaitienė Liucija 327
 Andrejienė Rimšaitienė 459
 Andrijaitienė Stanislava 163
 Andrijaitienė Valentina 117
 Andrijauskas Antanas 664, 669
 Andriukaitis Vytenis 369
 Anglickis Stasys 623
 Ankėnas Silvestras 138
 Anužienė Aldona 226
 Anužienė Zofija 163
 Anužis 217
 Anužis Pranas 343
 Anužis Valentinas 344
 Apyrubis B. 496
 Araškevičiūtė Vera 85
 Arkienė Barbora 232
 Arleckienė 54
 Arleckis Antanas 46
 Arūnai (sodybos Auksučių kaime savininkai) 540
 Aružas V. 560
 Atamukas Solomonas 464, 465

Augustaitis Stanislovas 378, 460
 Augustinaitė Minda 526
 Augustinaitienė Lakštikaitienė 452
 Augustinas Aleksandras 525, 526
 Augustinavičienė Anastazija (Mataitė) 670
 Augustinavičienė Bronė 343
 Augustinavičienė Stanislava 226
 Augustinavičius 526
 Augustinavičius Jonas 671
 Augustinavičius Juozas 670
 Augustinavičius Vincas 530, 670, 671, 530
 Augustinavičius Vladas 344
 Augustinienė Barbora 226
 Avižienis Algirdas 560
 Avižonis Petras 353, 363
 Azbutienė (Kondrotaitė) Lora 406

B

Bagatina Ala 344
 Bagavičius Bach-Zalewskis 484
 Bagavičius Juozas 495
 Bagdonas Apolinaras 514
 Bagdonavičius Vacys 590
 Balaišis 513
 Balčiūnaitė (Karečkienė) Adolfina 214
 Balčiūnaitė Aniceta 528
 Balčiūnaitė Danutė 528
 Balčiūnaitė Stasė 528
 Balčiūnaitė Zita 528
 Balčiūnas 526
 Balčiūnas Alfonsas 528
 Balčiūnas Domininkas 528
 Balčiūnas J. 471
 Balčiūnas Jonas 528
 Balčiūnas Kazys 476
 Balčiūnas Steponas 524, 527, 528, 711
 Balčius Jonas 587, 695, 709
 Baldauskai 226
 Baldauskas Adomas 227
 Baldauskas Juozapas 671
 Baldauskienė Antanina 217
 Baleišis 510, 511
 Balys Jonas 99, 100, 212, 213, 216, 219, 310
 Balkauskis Kazimieras 217
 Balkevičienė (Mickevičiūtė)
 Aleksandra 75-77, 80, 82, 711
 Balkevičienė Vanda 76, 80, 82, 719
 Balkevičius Julijonas 76, 77
 Balsys Kristupas 449
 Baltutaitis Jonas 462, 463
 Baltutis Liudas 693
 Baltzeris Richardas 468
 Baradinskienė Jūratė 24
 Baranauskas Antanas 422, 430
 Baranauskienė 254
 Barauskaitė J. 249
 Barauskas K. 345
 Bardauskas Leonas 138, 144, 149, 150
 Bardauskienė Ona 117
 Barkauskaitė Violeta 4, 712
 Barkauskas V. 349
 Barkienė 355
 Bartaševičiūtė R. 285, 291, 297, 298, 309, 348
 Bartkienė J. 343
 Bartkutė A. 344

Barvydaitė Marijona 123, 163
 Balys J. 572, 573
 Barzda Juozas 496
 Basanavičius Jonas 594
 Bastakis 491
 Batavičius 525, 526
 Batzas Rudolfas 480, 482
 Batavičius Kazimieras 138, 139
 Batavičiūtė (Jankienė) Zofija 138, 139, 147, 151
 Baublūtis Ivanas 460
 Baublūtis Juozapas 460
 Beleckytė Irena 344
 Benelevičius 555
 Benelis Bronius 553
 Benelis Zenonas 553, 557
 Benetytė Elena 348, 720
 Beniuševičiūtė Michalina 88
 Beniušienė V. 246
 Beniušis Jonas 242
 Beresnevičiai H. ir V. 238
 Beresnevičius Stasys 352
 Beresnevičius Zigmas 136, 352
 Bernotaitis Marekas 462
 Bernotienė 33
 Beržiniai Rūta ir Kęstutis 719
 Beržinienė Stasė 719
 Beržinis 254
 Beržinis Klemensas 32, 49
 Beržinis Stasys 369
 Bieleckienė (Borusaitė) Emilija 98
 Bieliajevai 370
 Bieliajevas Povilas 531, 533, 535
 Bielinis Kipras 365, 693
 Bielskis Povilas 461
 Bikelis G. 564
 Bilinska A. (Bilińska Anna) 612
 Binkis K. 430
 Birutienė (Milevičiūtė) Liudvina 163, 181
 Biržiška Antanas 583
 Biržiška Mykolas 224, 681, 686
 Biržiška V. 363, 385
 Bitkevičius Jonas 560
 Bitkevičius Juozas 531, 560
 Bytautas Jonas 667
 Blagodariovai 90
 Błaszczak G. 446
 Bliumas Julius 163
 Bližienė B. 187, 192
 Blokas Mozė 486
 Bobelis J. 496
 Bočiarovas 467
 Böchmei H. J. 484, 485
 Bockas von Fedoras 467
 Böckmann von Herbut 468
 Boliene (Kaveckaitė) Aleksandra 98
 Borisevičius Domas 149
 Bortkevičius 92
 Borusaitė Elvyra 430
 Borusas Domas 136, 137, 139, 140, 145, 215
 Borusas Jonas 489
 Borusas Jonukas 430
 Borusas Stanislovas 671
 Boruta K. 645
 Bothas von Kuno 468
 Bradūnas Kazys 420
 Bralis 536
 Brandišauskas Valentinas 464, 465, 468, 470-474
 Brauchitschas von Walteris 483
 Brazauskas Algirdas 652

Brazdžioniai Aldona ir Bernardas 392
 Brazdžionis Bernardas 392, 393, 420, 670, 694
 Brazdžiūs Povilas 694
 Brikas A. 562
 Britenas B. 427
 Broszat Martin 469, 482, 484, 487
 Brundza 363
 Bružas A. 349
 Brūklis 526
 Bubnys Arūnas 464, 465, 467, 470, 471, 475–480, 482, 485, 489–492, 495, 497–500
 Bucevičienė (Šiurkutė) Anastazija 181
 Bucevičius Antanas 88
 Buchaveckas Stasys 464, 465
 Buchheim Hans 469, 482, 484, 487
 Bučas Augustas 515
 Bučekas 38, 526
 Bučelis Jonas 23, 178, 181, 225, 395, 573, 694, 721, 720
 Bučienė Juzė 606
 Bučienė Marytė 343
 Bučikas Algirdas 469
 Bučiuvienė Liucė 442
 Bučys P. 224
 Būdavaitė Stefa 429
 Būdavas 88
 Būdavas Juozas 392, 671
 Budavas Stasius 226, 391–397, 671, 703
 Budinaitė (Beržinienė) Viktorija 42
 Budinaitė Ona 32
 Budinas Izidorius 32
 Budinas Steponas 45
 Budrevičiūtė Agota 122
 Budrienė Marija 704
 Budrienė Marytė 189, 192
 Budrys 471
 Budrys Vladas 495
 Budrytė Rasa 560, 565
 Būga K. 382, 699
 Bugailiškis Peliksas 235, 420, 540, 546
 Buivyditė I. 348
 Bulota A. 363
 Bulota Jonas 51
 Bulotienė Laima 407
 Bunkauskaitė Julija 162
 Burauskaitė B. 473, 478
 Burba 26, 38
 Burkevičius 76
 Burneckienė Olga 163
 Buschas Ernastas 467
 Bušauskienė Julija 569
 Butėnas Petras 348
 Butyrinas Vitalijus 660, 661
 Butkalnienė 126
 Butkalnis 125
 Butkevičius A. 376
 Butkus Alvydas 252–254, 256–258
 Butkus Juozapas 694
 Butkus Juozas 555
 Butkūnas Andrius 496
 Butnorius Jonas 473, 477
 Butnorius Kazimieras 230
 Butnorius Pranas 59
 Butrienė Eugenija 102
 Butrimas A. 601, 606

C

Cemonolas Hukana 85
 Chmielevskis Stanislovas 458, 459
 Cicorinas 512
 Cvirka P. 685

Č

Čaikovskis P. 408
 Čaraitė Bronė 181
 Čaraitė Bronislava 704
 Čekanauskienė Stasė 192, 719
 Čenkus Stasys 476
 Čepaitienė Giedrė 249, 256, 711
 Čepas Ričardas 476, 689, 697
 Čepėnas P. 402
 Čepuliai E. ir J. 231
 Čepulis 34
 Čepulis Jonas 233
 Čepulis Juozas 54
 Čepulis Pranas 343
 Čepulytė V. 344
 Čerapai 73
 Čerapas 126
 Čerapas Alfonsas 671
 Čerapas Bernotas 125
 Čerapas Henrikas 671
 Čerapas Pranas 551, 563
 Čerapas Rapolas 66, 68, 72, 531, 532, 563
 Čerapas Stanislovas 125
 Čerapas Steponas 532
 Čerapienė 66
 Čerapienė L. 126
 Čerapienė Liucija 532
 Čerbulėnas Klemensas 135
 Česnauskytė Daiva 182, 711
 Černiauskas Algimantas 623
 Černiauskas Mindaugas 623
 Česnavičius Vincas 491
 Česnulevičiūtė P. 353, 354
 Čiarapienė Bronė 123
 Čilvinaitė Marijona 597, 600, 603, 606
 Činčiuk Leonas 509
 Čiudulienė Eugenija 123
 Čiupkovas Vitalijus 672
 Čiurlionis M. K. 596, 606
 Čiurlys J. 363
 Čiuteikis Adomas 458
 Čižas F. 76
 Čupkova Olga 343

D

Dainauskas J. 487, 495
 Dainienė Elžbieta 314, 318–323, 325, 326, 655
 Dainutienė (Markauskaitė) Agota 181, 217, 221
 Daknavičienė Agnė 504, 528
 Daknavičius Juozapas (Juozas) 504–506, 516
 Dalai Lama 661
 Dambe V. 251
 Danauskas J. 141
 Daniauskaitė Irena 704
 Daniliauskienė V. 349, 350
 Dapkevičius 64, 65
 Dapkienė (Mataitė) Barbora 167, 181
 Dapkutė Aldona 645, 646
 Dapšiai 242, 246
 Dapšienė Daiva 691
 Dapšys Juozas 242
 Dapšys Stanislovas 242
 Dapšys Svajūnas 719, 721
 Dargienė 186
 Dargis Rolandas 721
 Darius S. 676
 Daugelis Osvaldas 597
 Dauginienė (Jarušavičiūtė) Ieva 343
 Daugintis Rimantas 624
 Daugirdaitė Solveiga 596
 Daugirdas Stanislovas 98, 181, 212, 213, 216, 221
 Daugirdienė Elzbieta 221
 Daujotienė B. 582
 Daujotytė Viktorija 596
 Daukantas Simonas 82, 83, 117, 222, 224, 227, 239, 255, 348, 392, 401, 403, 407, 417–419, 430, 435, 437, 443, 446, 583, 587, 589–594, 625, 654, 655, 662, 663, 686, 689, 690, 695, 702, 703, 712, 713, 721
 Daukšaitis Petras 459
 Daukšienė Olga 713, 720
 Dauniai 517, 559
 Daunienė 186
 Daunienė Birutė 719
 Daunienė (Galinė) 60, 63, 65
 Daunienė Janina 540
 Daunienė Stanislava 559
 Daunienė Elena 109, 117
 Daunienė Elzbieta 27
 Daunienė Joana 422
 Daunienė Ona 168, 343
 Daunienė R. 239
 Daunienė (Žurauskaitė) Zofija 268, 306
 Daunienė Zoja 672
 Daunys 36, 66, 255
 Daunys (Galinis) 30, 31, 40, 57
 Daunys (Galinis) Domininkas 54
 Daunys (Galinis) Juozas 41
 Daunys (Greitjurgis) 50
 Daunys Albinas 72, 540, 554
 Daunys Aleksas 68, 69, 70, 133, 420, 536, 537, 546, 550, 551
 Daunys Antanas 23, 25–27, 29, 45, 49, 64, 65, 88, 89, 217, 234, 348, 673, 711
 Daunys Domininkas 30, 33, 34, 53
 Daunys Jonas 25, 27, 44, 239, 672, 673, 711
 Daunys Jonas (viršaitis) 468, 474, 475, 537, 540, 541, 545, 546, 549, 551, 552, 559, 561, 563, 673, 693
 Daunys Juozapas 28, 32, 64
 Daunys Juozas 27, 30, 52, 60, 168, 175
 Daunys Kazimieras 29, 31
 Daunys Pranas 29
 Daunys Pranciškus 26, 29, 39, 45, 53, 60
 Daunys Stanislovas 30
 Daunys Stasys 66, 67, 105, 123, 128, 261, 370, 324, 327, 372–374, 420–423, 531–535, 563, 711
 Daunys Vaidotas 549
 Daunys Vincentas 32, 59
 Daunytė 30, 49
 Daunytė Marijona 233
 Daunytė Regina 344
 Daunytė Stasė 27
 Daunytė Zita 344

- Davydovičius Saliamonas 493, 503
 Dedelevas A. 164
 Degutis-Nojus Pranas 512, 515, 516
 Delarošas P. 606
 Dembskis 48
 Deniušienė B. 238
 Dermontienė Jadžė 163
 Dichavičienė Valerija 24, 629, 711
 Dichavičius Rimantas 24, 623, 629, 640, 641, 711
 Dieckmann Chr. 465, 486, 497
 Didžiulis (kunigas) 81
 Dilbysis Kazimieras 217
 Dimavičius 49
 Dymavičius Juozapas 232
 Ditfuhr von Wolfgang 470
 Dombrovskis J. 692
 Domkus Danielius 369
 Donelaitis K. 594, 682
 Dovydaitis Jurgis 261, 348, 349
 Dragūtas Abraomas 486
 Dragūnas Kostas 407
 Drap Jan 63
 Drazdauskas Vaclovas 508, 509, 510
 Drolia Grigas 458
 Dromantienė Z. 699
 Drukteinytė V. 349
 Dulinskaitė Violeta 442
 Dumbrys Ambrazejus 456
 Dundulienė P. 99, 182
 Džervienė Teklė 627
 Džervus Petras 627
 Džervienė Teklė 627
- E**
- Eidintas Alfonsas 464, 465, 496
 Elijahu (Vilniaus Gaonas) 382, 385
 Elinskis 550, 551, 553, 554
 Elinskis Antanas 550, 551
 Elinskis Juozas 550, 552–554, 559
 Elinskis Vladas 72, 550, 552, 553
 Endzelins J. 251
 Engelis A. 479, 480, 502
 Erlickas Juozas 656
 Erstikis-Patašonas Steponas 505
 Etmontaitis Jonas 451
- F**
- Fischer-Schweder Bernhard 468
 Fišeris I. 390
 Freedman Rodney 389
- G**
- Gabalis 80
 Gabalis Antanas 713
 Gafanovičius Leiba 493
 Gagarinas J. 381
 Gaidelionis P. 363
 Gaigalas Algirdas 4, 720
 Gaižauskas 352
 Gaižutis Juozas 138
 Gajauskas S. 153
 Gaputyte Elena 649, 652
 Garalienė Laimutė 214, 221
 Gaselkaitė Nadežda 139
 Gaselkis Aleksas 139
 Gasinas Domas 471–474
 Gaškauskienė O. 231
 Gaškienė Monika 673
 Gaučienė Ona 343
 Gauryliūtė Z. 285, 297, 298, 348
- Gauronskienė (Stelmokaitė) 181
 Gauronskienė S. 246
 Gauronskis Pranas 492, 493
 Gauronskis Stepas 473, 474
 Gauronskytė N. 397
 Gedaminas (Gedaminskas) Albertas 49, 88, 89, 92, 370–374, 540, 547, 554–559, 673
 Gedaminas Kęstutis 557, 559
 Gedaminas Vytautas 24, 541, 559
 Gedaminskai 558
 Gedaminskaitė Barbora 557
 Gedaminskaitė J. 346
 Gedaminskaitė Laima 559
 Gedaminskis 32
 Gedaminskis Juozas 370
 Gedminaitė (Vizgirdienė) Jadvyga 376
 Gedutis Kostas 261, 344, 346
 Gedvila Vaclovas 476
 Gedvilaitė Ieva 172
 Gedvilaitė S. 242
 Gedvilas Edvardas 24, 560, 562
 Gedvilas Leonas 695
 Gedvilas M. 417
 Gelezijus I 98
 Genelevičius Matiašas 459
 Gendvilaitis Tomašas 462
 Genzelis B. 591
 Geringas 496
 Geweck Hansas 475, 479, 497, 498, 502–504
 Giedraitis Samuelis 455, 460
 Giedraitytė Dangirutė 309, 711
 Giedrinė 721
 Gierymskis A. (Gierymski Aleksander) 612
 Gimbutienė Marija 645–649
 Ginaitė-Rubinsonienė S. 496
 Giniotis Liudas 477, 502
 Gintauskas Jonas 246
 Gira Liudas 600, 603
 Girdenis A. 247, 248
 Girdvainienė Neringa 181
 Gintauskas J. 721
 Girėnas S. 676
 Girininkienė Vida 4, 23, 24, 75, 222, 235, 391, 420, 531, 533, 537, 539, 541, 545, 548, 549, 558, 561–563, 566–590, 592, 670–673, 676, 687, 703, 704, 711–713, 720–722
 Glemža Jonas 410
 Glemžaitė Mikalina 82, 83, 85, 86, 89, 295, 711
 Glovackas Pijus 356
 Gochman 490
 Godlevskis Rokas 235
 Godliauskas 26
 Golovkinas L. A. 467
 Gorkis M. 685
 Gotšalkas Verneris 366, 485
 Gražiūnas Albinas 464, 465
 Gražutis 387
 Greičiūnaitė Jolanta 674
 Greičiūnas Valentinas 674, 712, 719
 Greičiūnas Žilvinas 674
 Greičiūtė D. 117
 Greimas Algirdas 649
 Gribauskaitė Veronika 117, 711
 Gricaitė Marytė 49
 Gricaitė Ona 49
 Gricienė 48, 49
- Gricienė Morta 163
 Gricius 49, 76, 81, 429
 Gricius Antanas 103, 711
 Gricius Augustas 49
 Gricius Augustinas 547
 Gricius Domas 343
 Gricius J. 346
 Gricius Jonas 78, 88, 674, 721
 Gricius Juozas 48–51, 88, 89, 98
 Gricius Jurgis 408
 Gricius Liudas 547, 559
 Gricius Vincas 48
 Griciūtė Jadžė 550
 Griciūtė Janina 344
 Griciūtė (Mikšienė) Julija 309
 Griciuvienė (Žuneckaitė) Bronė 272
 Grigaitytė K. 392
 Grigas A. 291, 309
 Grigas Kazys 261, 264–272, 276–283, 287, 288, 292–296, 299–303, 344, 348
 Grigas R. 178, 179, 182
 Grigienė V. 291, 309
 Grincevičiūtė B. 397
 Grinius J. 402
 Grybauskienė Ona 163
 Grybauskaitė 516
 Grybauskaitė M. 515
 Grybauskas Liudas 515
 Grybauskas Pranas 515
 Grosas Valdemaras 139
 Grubliauskas Jonas 415
 Gudaitis Jurgis 561, 562
 Gudelaitis Jokūbas 461
 Gudauskas 35–37, 47, 51
 Gudauskas Petras 88, 90, 91
 Gudavičienė Elvyra 138
 Gudonytė Alma 416
 Gulbinas Leonas 408
 Gulbinienė 539
 Gunas Š. 697
 Gureckienė 404
 Gužauskaitė 500
- H**
- Hänicke Siegfriedas 468, 469, 502
 Hartman Gary 560
 Heydrichas Reinhardas 482–487, 490, 492, 494–496, 503
 Herzogas Kurtas 468
 Hemingvėjus E. 393
 Hertlė B. 258
 Hibneris 60, 62, 63
 Hilbergas Raulis 481–483
 Himmleris Heinrichas 483–487, 490–492, 503
 Hitleris Adolfas 479, 481, 482
 Höppneris Erichas 467
- I, Y**
- Icchakas Aradas 481
 Ickisonas 493
 Yčas J. 224
 Inta Klemas 719
 Irmis Pranas 469, 475
 Irienė Jolanta 719, 721
 Ivanauskai 355
 Ivanauskai Ksaveras ir Karolina 351
 Ivanauskaitė Marija 358
 Ivanauskaitė Sofija 352, 596
 Ivanauskas Gustavas 353, 355

- Ivanauskas Jonas 597
 Ivanauskas Ksaveras 608, 351
 Ivanauskas Nikodemus (Erazmas) 24, 351, 354, 355, 357, 596–600, 602–609, 610–612, 621, 622, 675
 Ivanauskas V. 475
 Ivanauskienė Juzefa 597
 Ivanič Apolonija 380
 Ivinskis Zenonas 470, 610
 Ivoškienė Ona 343
 Ivoškus Bronius 477
 Ivoškus Jonas 431, 433–435
- J**
- Jablonskis Jonas 363, 382–384, 389, 698
 Jacaitis Jurgis 452
 Jacienė Adolfiną 704
 Jacobsen Hans-Adolf 469, 482, 484, 487
 Jaciunskienė (Nikitaravičiūtė) Marijona 181
 Jafė 122
 Jägeris Karlas 480, 484
 Jagėla Juozas 675
 Jagminas Augustas 98
 Jakaitis 446
 Jakubčionis Algirdas 4
 Jakutiėnė 526
 Jakutis Leonas 527
 Jakavičius 51
 Jakševičiūtė Stasė 353
 James Joseph R. 676
 Janavičienė Edmunda 263, 266, 273, 275, 277, 284, 286, 288, 290, 304, 305, 307, 711
 Janavičienė B. 700, 720
 Janavičius A. 589, 667, 712, 713
 Janiškienė Julija 102
 Jankauskai O. ir A. 231
 Jankauskas Antanas 675, 676
 Jankauskas Juozas 676
 Jankauskas Kazys 420
 Jankauskas Stasys 676
 Jankauskienė (Degutaitė) Elzbieta 279, 280, 295, 296, 299, 301
 Jankevičiūtė J. 345
 Jankienė Ona 343
 Jankienė Zofija 221
 Jankūnas Pranas 473, 474
 Jankutė Danutė 344
 Janulaitis A. 365, 382
 Janulienė Nastia 117
 Janušauskas Juozapas 676
 Januševičius Augustinas 453, 454, 456
 Januševičius Mikalojus 454, 455
 Januškevičiai 355
 Jaraminaitė Elena 344
 Jaroševienė L. 721
 Jarošienė Birutė 263, 268, 274, 306, 349
 Jarulaitis Vincentas 137, 144, 223
 Jasaitė Liuda 344
 Jasaitė Stefa 344
 Jasas 64, 65, 526
 Jasas Antanas 217
 Jasas Anupras 378
 Jasas Jonas 217
 Jasas Juozas 66
 Jasas Pranas 31
 Jasas Pranciškus 51
 Jasienė Emilija 343
- Jasinevičiūtė A. 284, 307, 349
 Jasinskaitė Jurgita 226–228, 235, 238, 240, 241, 245, 712
 Jasinskaitė S. 243
 Jasiūnas E. 676
 Jaučkojis Antanas 429
 Jaučkojis Donatas 122, 123
 Jaučkojis Jonas 66
 Jaučkojis Kazimieras 112, 117
 Jauga Antanas 477, 491, 500, 501
 Jauga Kostas 245
 Jauga Marie 431
 Jaugai 246
 Jaugaitė 432
 Jauniškiai Kostas ir Nastė 431
 Jauniškis Kostas 431
 Jautakytė 76, 81
 Jazbutienė Stanislava 221
 Jazdauskas 82
 Jazukevičiūtė D. 669
 Jeckelnas Friedrichas 479, 484
 Jeraminienė U. 324
 Jesienė Marė 268
 Jocas Juozas 495
 Jodaitienė Magdalena 451
 Jogeris K. 499
 Jokaitis Matiašas 448
 Jokubaitis 491
 Jokubaitis Antanas 477
 Jokubauskaitė Petronėlė 64
 Jokubauskas-Ancius Antanas 505
 Jokubauskas Tomas 237
 Jonaitis 355
 Joniškaiai Dovilė ir Kazys 719
 Jonikienė A. 234
 Joniškienė J. 108, 110, 187
 Joniškienė Julija 117, 192
 Joniškis Dominykas 217
 Joniškis Jonas 476
 Joniškis Juozas 495
 Joniškytė Julija 424
 Jonušas Eduardas 628
 Jonušas J. 471
 Jonušas Petras 4, 24, 712, 713, 720–722
 Jonušas Vaclovas 369
 Joselis I. 493
 Joskis Marekas 451
 Jovaiša L. 412
 Jucienė 166
 Judžentis Artūras 4
 Juknaitis Kristupas 456
 Juknevičiūtė R. 349
 Juodeikienė Stasė 355
 Juodeikienė-Matulienė Stanislava 596
 Juodeikis 351, 602
 Juodelis P. 348
 Juodis P. 475
 Juodpusis Apolinaras 24, 223, 711
 Juodpusis V. 348
 Juozapaitienė Zofija 676
 Jurėnienė Virginija 222, 228, 233, 236, 239, 706, 711, 712
 Jurgaitis Juozapas 458
 Jurgaitis Mykolas 448, 461
 Jurgutis Stasys 98
 Jurkštas V. P. 376, 379
 Jurkūnas Jonas 76
 Jurskis Petras 37–39, 51
 Juška Antanas 409, 410, 682
 Juška Jonas 682
 Juškienė Barbora 226
 Juškus Jonas 226
- Jutkienė Regina 585, 586, 704
 Juzeliūnas Julius 419, 420
- K**
- Kacas Dovydas 387
 Kačkovai 370, 533
 Kairys Steponas 363–365, 368
 Kalakša Romualdas 499, 503
 Kalmanas 90
 Kalnius P. 182, 184, 187
 Kalpokas Rimtas 605
 Kanaravičiūtė Enastazija 343
 Kanas Jankelis 212
 Kanovičius Grigorijus 391
 Karalevičius Stasys 486
 Karčiauskas J. 346
 Kardelienė Elzbieta 427
 Karklas Juozas 490, 494
 Karlonas V. 415
 Karpinskas Kazys 564
 Karpinskas Klemensas 564
 Karpinskas Stasys 564
 Karvelis Antanas 348
 Kasparavičienė Eugenija 217
 Kašėtienė Rasa 4
 Kašys Juozas 695
 Katevienė (Daukšaitė) Ona 368
 Katinas Bronius 486, 492
 Katkienė Ona 102, 163
 Katkus Alfonsas 680
 Kaučikas J. 244, 245, 361
 Kaulinis Vincas 494
 Kavaliauskas Vladas 560
 Kavaliauskienė Lidija 745, 747
 Kaveckas Konstantinas 378
 Kavolis Vytautas 402, 403
 Kazlauskas 560
 Kazlauskas A. 600, 601, 605
 Kazlauskas K. 471
 Kazlauskas Kazys 261, 262, 344, 346–348
 Keblys A. 428
 Keitelis Wilhelmus 482
 Kelmickas Jonas 347
 Kelpša Ipolitas 517
 Kelpša Mykolas 533
 Kelpšaitė Elena 558
 Kelpšas J. 564
 Kelpšas Steponas 49
 Kensminienė Aelita 327, 711
 Keturakis 387
 Kibikiautinis 506, 507
 Kilčevskis 376
 Kinčienė Albina 704
 Kinčinas J. 425
 Kinčinienė (Bernotaitė) Zuzana 181, 189
 Kinčius Stasys 704
 Kirkilas Bronius 496
 Kirlys Jonas 261, 345, 347
 Kirpis 539
 Kiršinaitė Audronė 209, 221, 573, 711
 Kirvelis Dobilas 369
 Kiudulienė Morta 515
 Klatauskas Jonas 49
 Kleffelis Philippas 468
 Klėgeriai 533
 Klemanskas Vladas 510, 514
 Klības Martynas 76
 Klimavičius Feliksas 49
 Klovas Valdemaras 704, 721
 Klumbys 254

- Knabikas Aloyzas Pranas 4
 Knašas Jonas 88, 215
 Knašienė Ona 214
 Knezys S. 496
 Kniūkšta A. 390
 Kochanskytė Virginija 721
 Koganas Moisiejus Leonas 466
 Končius S. 471
 Kondratjevas 370
 Kondrotas Jonas 469
 Konopnicka Marija 354, 599
 Konowski 470, 488
 Kontautaitė-Beresnevičienė
 Aleksandra 605
 Kontautas Adomas 477
 Kopelis 44
 Kopyliovas 512
 Korsakas K. 410, 411
 Korsemannas 484
 Kosakas (Kossak Wojcich) V. 612
 Kavaliauskienė Lidija
 Koveraitis Laurynas 457
 Koveraitis Marekas 457
 Koveraitis Matiašas 457
 Kovėra Antanas 510
 Kovėra Kazimieras 29, 31, 32, 40,
 41, 47, 55, 58, 63, 64, 65
 Kožukauskienė Elena 102, 123, 188,
 192
 Krancaitė 370
 Krancas 370
 Krancas Algimantas 439, 440
 Krancienė Rima 439
 Krausnick (Krausnickas) Helmutas
 469, 480, 482, 484–487, 496
 Kreičmeris 574
 Kremeris Bronė ir Oskaras 719, 721
 Krėvė-Mickevičius V. 382, 657, 681,
 682
 Kriaucionytė Lina 107, 711
 Kriauciūnienė (Gedvilaitė) Stanislava
 98, 163, 181
 Kriauciūnienė S. 156, 173, 176
 Kriškčiūnas Povilas 4, 23, 261, 345,
 711
 Krivickaitė Ona 515, 516
 Krivickas J. 393
 Krivickas Stasys 515
 Krovienė Valė 102
 Krugeliai 254
 Kruminas Albertas 369
 Kruopas J. 258
 Krupavičius Mykolas 89, 583, 696
 Kubilius J. 684
 Kubilius Vytautas 4, 391, 671, 711
 Kūchleris von Georgas 467, 468
 Kudienė Valė 163
 Kudirka J. 98, 99, 101, 183
 Kudirka Vincas 90, 594
 Kukanauza Kazimieras 565
 Kulikauskienė Aleksandra 122
 Kulvelis 50, 51
 Kulvelis Domininkas 54
 Kulvelis Jonas 343
 Kulveliukas Antanas 57
 Kundrotas Kostas 405
 Kuodienė 59
 Kuplastienė Ona 315, 318, 319,
 321, 322, 324–327, 343
 Kuprevičius V. 683
 Kupstienė 404
 Kupstienė Virginija 713, 722
 Kupstys Juozas 345
 Kupstys Zigmantas 517, 680, 711
 Kurganovas Jonas 495
 Kurmanskis 26, 38
 Kurmis 31
 Kurmis Matas 53
 Kuropatkinas 87
 Kuršaitis F. 363
 Kušmanas Leiba 138
 Kuzavinis K. 260
 Kuznecovas F. 467
 Kuznecovas S. A. 258, 259
 Kviešcevičienė S. 168, 169, 175, 220
 Kusaitis Laurynas 456
 Kušelevičius Ićikas 486
 Kutka Petras 476
- L**
 Labanauskaitė 36
 Labanauskas Petras 343
 Labanauskas Sigitas 344
 Labanauskienė Birutė 344
 Labanauskienė Zofija 343
 Labutienė Marijona 237
 Labutis Andrius 462
 Labutis Kajetonas 237
 Lačas 80
 Ladyga Alvydas 4
 Lakačauskienė (Valiukaitė) Rūta 24,
 670, 676, 696, 704
 Lakštikaitis Abraomas 458
 Lapėnas 364
 Lapėnas Vytautas 696
 Lapienienė (Kiminaitė) Danutė
 Emilija 680
 Lastauskaitė-Glovackaja
 (Glovackienė) Priss Ona 605, 608,
 609
 Lastauskaitė (Matulienė) Stasė 354,
 597, 609
 Lastauskai 354
 Lastauskas Vaclovas 354, 356
 Lastauskienė (Ivanauskaitė) Marija
 351, 352, 355–357, 359, 596–600,
 604–609, 675, 685, 697
 Laškovas 254
 Latvytė-Gustaitienė Neringa 464,
 465
 Laucius Dovydas 458
 Laucys Matijašas 457
 Laukys Vaclovas 369, 417
 Laurinaitis Antanas 430, 436
 Laurinčiukai Albertas ir Izolda 419
 Lazauskas J. 693
 Laužikas Jonas 412, 414
 Lavickas 254
 Lazdynų Pelėda 351, 352, 354, 356,
 359, 394, 596–609, 675
 Lechauskienė Rita 261, 345, 348
 Leebas von Ritteris 467
 Legaudis 538
 Leibšicas Leibas 481
 Lemchenas Chackelis 43, 382–387,
 389–391, 480, 495, 496, 670
 Lemežonas M. 471
 Lempertas Izraelis 382, 707, 711
 Leonaitis Pranas 442
 Leonavičienė (Paplauškaitė) Janina
 697
 Lesauskis Juozapas 697
 Levanauskas 378
 Levickas Leonas 238
 Levickienė Rozalija 238
 Levinas R. Abraham-Hachen 481, 494
 Levinsonas Faivušas 388
 Liachauskas Herbertas 704
 Liaudanskis 526
 Liaudis Kazimieras 515
 Liauksminaitė Stanislova 181, 190
 Liautaud Gražina 562
 Liczbińska M. 595, 597, 611, 622
 Lideikienė Joana 117
 Liepa Antanas 496, 693
 Ligorijuszas Alponas S. 209
 Lileika 81
 Lileikaitė 78
 Lileikos 38
 Limantienė Marija 348
 Limontienė (Znotaitė) Marija 264–
 268, 269–271, 276–278, 281–283,
 287, 288, 292–294, 300, 302, 303
 Linčius Augustinas 442
 Linčiuvienė Donata 419
 Lingytė Zosė 344
 Linkevičius M. 392
 Linkevičius Petras 476
 Lipnickis Kazimieras 461
 Lipskis Jurgis 495
 Lipskytė Irena 348
 Lipšicas L. 480
 Lisauskas (kunigas) 51
 Liumpa Andrius 457, 460, 461
 Liumpa Grigalius 446, 452
 Liumpa Mykolas 456
 Liumpa Vaitas 455
 Liumpaitis Jonas 461
 Liumpaitis Matas 446, 449
 Liuksminaitė Stanislava 183, 184,
 192
 Liustikaitė (Siaurazas) Janina 429
 Liutikai Eugenijus ir Boleslovas 376
 Liutikas Vytautas 413
 Liutkus Viktoras 624
 Lohse Heinrichas 479, 497
 Lukienė Sigita 680
 Lukošienė Marytė 217
 Lukšienė Meilė 412
 Lungytė Zosė 261, 312, 313, 317,
 320, 324, 327, 346, 347
 Lupeika Anicetas 418, 721
 Lušienė Justina 343
 Lušytė Vida 344
- M**
 Macevičiūtė Julija 424, 426
 Mackevičiūtė 430
 Maciūnas Algirdas 681
 Maciūnas Juozas 91
 Maciūnas Vincas 681, 698
 Mackus A. 402
 Mačernis V. 419
 Mačiekus Venantas 93, 711
 Mačiulis-Maironis 392, 594
 Maišickė 486
 Majauskas S. 261, 262, 314, 315,
 318–327, 344, 346, 347
 Majoras Vytautas 628
 Maknys V. 76
 Maksimaitienė O. 564
 Maldups A. 252
 Malinauskaitė D. 344
 Malinauskas Kazys 492, 493, 503
 Malskaitė 28, 33
 Mantoifelis 499
 Mapu A. 384
 Marcijonas Juozas 506
 Marcinkienė 33, 54

- Marcinkienė Liudvika 216, 221
 Marcinkus 33, 473, 474
 Marcinkus Antanas 217
 Marcinkus Stepas 473, 474
 Marcinkus Vincentas 49, 53, 54
 Mardosa Jonas 23
 Maroniakienė Ona 719
 Markevičius 64
 Martinaitis Marcelijus 653
 Martišauskas J. 471
 Martišauskienė Kazimiera 192
 Martyšius Algirdas 138, 152, 698, 712, 721
 Martusevičius 516
 Masaitienė Petronėlė 610
 Masaitis Albinas 4, 24, 447
 Masiulienė Rita 23, 241, 359, 367, 369, 687, 697, 711
 Masiulis Stanislovas 369
 Maslauskaitė (Rekašienė) Marija 401
 Mataitė Barbora (Barbė) 43, 50
 Matas 79, 80
 Matas Alfonsas 230
 Matas Antanas 46, 47
 Matas Jonas 51, 52, 91
 Matas Juozas 53, 54
 Matas Kazimieras 54
 Matas Mykolas 54
 Matas Stanislovas 51, 52, 60
 Matas Stasys (Stasius) 52, 53, 61
 Matienė Marijona 166
 Matiukas Pranas 496
 Matulienė Stasė 354–356, 697
 Matulis Antanas 527
 Matulis Kazys 357
 Matulis Rimantas 355–357, 596, 597
 Matulytė Gražina 356
 Matutaitis Grigas 456
 Matutis Anzelmas 626
 Maziliauskas 429
 Mažeikaitė Justina 440
 Mažeikaitė Simona 440
 Mažeikiai Ona ir Jonas 438
 Mažeikienė Auksė 439
 Mažeikienė (Rupšytė) Ona 192, 437–440
 Mažeikis Edvardas 437–439, 682, 714, 721
 Mažeikis Jonas 437, 439
 Meizienė (Mikučiauskaitė) Adolfina 142, 145, 149, 151, 152, 191, 214, 215, 219–221
 Meizys Kristupas 446–448, 451
 Mendelis 133
 Merkelis Pranas 420
 Merkienė Irena Regina 4, 98, 110
 Merkys V. 222–224, 592, 695, 702
 Meškauskas 81
 Meškienė Eugenija 719, 721
 Meškys 254
 Michoelsas Saliomonas 385
 Mickevičius A. 587
 Mickevičius Pranas 77
 Mielkutė R. 349
 Mikalajūnas Antanas 418, 419
 Mikalauskas 66
 Mikelevičiūtė R. 349
 Mikučiauskas Jonas 136, 137, 152, 582
 Mikulėnienė D. 249
 Mikutaitis Martynas 454
 Mikutaitis Petras 446, 448, 450, 452, 453, 461
 Mikutavičius Petras 449
 Milašius Oskaras 422
 Milevičienė Eugenija 163
 Milevičienė Ona 166
 Milevičienė Zuzana 343
 Milevičius K. 490, 492, 493, 498
 Milevičius Kazimieras Algimantas 704
 Milevičius Kazys 480, 489, 490, 492, 493
 Miliauskas Kazys 498
 Miliūnas 82
 Milius Vacys 4, 23, 107, 110, 112, 134, 135, 139, 141, 143–147, 623
 Miliušis Povilas 347
 Milošas Česlovas 560
 Miltiniai 77
 Miltinis J. 656
 Miniauskas Juozas 498
 Miniauskienė Adolfina 117
 Miniušienė Ona 719
 Minkienė Janina 117
 Misiulienė Ona 226
 Misiulis Kazimieras 226
 Misius K. 164
 Miškinis 510, 513, 515
 Miškinis Antanas 420
 Mitkutė Erika 252, 714
 Mitūzai 559
 Mitūzaitė Bronė 558, 559
 Mitūzaitė Joana 550, 555
 Mitūzaitė Ona 531
 Mitūzas Aleksas 557, 559
 Mitūzas Feliksas 547, 548, 550, 558
 Mitūzas Jonas 559
 Mitūzas Pranas 531
 Mitūzas Stanislovas 66, 68–70, 72, 73, 531, 546
 Mykolaitis-Putinas V. 694
 Mykolaitis Vincas 409
 Mockevičienė Aldona 719
 Mockevičiūtė Regina 429
 Mockienė Anelė 404
 Mockienė Valerija 24, 403, 404, 406, 409, 412, 418, 419, 428–430, 433, 435, 436, 682, 683, 714
 Mockus Antanas 401, 403–419, 428–430, 434, 435, 682
 Mockus Dainius 404
 Mockus Juozas 404, 477
 Mockus Stasys 88, 89
 Mockutė Augustė 418
 Mockutė Janina 404
 Mockutė Rasma 404
 Mončys Antanas 652
 Mongirdas Mikalojus 415
 Monkevičienė V. 418
 Monkevičius Algirdas 418, 698, 712, 720, 721
 Monkevičius Jonas 477, 498, 501, 502
 Monkus Jonas 476
 Montartienė Ona 226
 Montartis Vincentas 226
 Montis Antanas 649
 Montvila V. 721
 Montvilas 583
 Montvydas Antanas 682
 Montvydienė (Nemeišaitė) Bronislava 181
 Montvydienė Bronė 102, 114, 117
 Morkevičius 254
 Morkūnaitė R. 669
 Morkūnienė J. 135
 Morkūnienė V. 550
 Morkūnas Mykolas 402
 Morkus Antanas 469, 475
 Morozovas V. 467
 Motuzas A. 568
 Muciniekas 539
 Muiznienė N. 359
 Mukienė Danutė 24, 622, 623, 690, 698, 714
 Murka Jonas 89, 371, 546, 559, 698
 Muškauskas Vladas 424
 Muturas Algimantas 465, 468, 480, 481, 490–495
 Muturienė (Šalavėjūtė) Eugenija 274
 Muturienė Eugenija 123
- ## N
- Narčius Pranas 476
 Narščiai Kazimieras ir Cecilija 434
 Narščius Antanas 494
 Narščius Kazimieras (Kazys) 4, 428–431, 433, 436, 683, 704, 719, 720, 721
 Narštienė Marija 431, 432
 Narštienė Valė 297, 298
 Narštys Kazys 473, 474
 Naryškinas 531–533, 535
 Narutis Pilypas 398, 399
 Naujalis Juozas 90, 476, 489
 Naujokaitis A. 560
 Navagreckienė 166
 Navardauskas Aleksas 494
 Navardauskienė (Milingaitė) Bronė 181
 Navickaitė J. 113
 Navickas Pranas 367
 Navickis V. 346
 Nekrašius Jonas 653, 656, 659, 662, 668, 683, 714
 Nevardauskas Aleksas 495
 Nėris S. 685
 Nicius Apolinaras 441, 442, 444, 683, 714
 Nieviardovskis 462
 Nikiparavičius 77
 Nikitaravičius Juozas 471, 472, 477, 478
 Nikituravičius Kazys 88
 Nikolajevas I. P. 467
 Nikulinas J. 254
 Nocienė Julija 213, 221, 436
 Nocienė Stasė 123
 Nocius 430
 Nocius Jonas 114, 117
 Noralaitis Matas 457
 Noreika Jonas 476, 497, 500, 503
 Norkevičienė Regina 404, 419
 Norkienė Barbora 192
 Norkienė Petronėlė 232
 Norkus 508, 509
 Norkus Augustinas 230, 232
 Norkus Jonas 508, 509
 Norkus Juozapas 232
 Norkus Pranas 471, 478
 Normantaitė Andrea 660
 Normantas Gintaras 654
 Normantas Kajetonas 477
 Normantas Paulius (Lai Vėjus) 24, 653, 655–669, 683, 713
 Normantas Pranas Máté 660
 Normantas Valerijus 654

- Normantiė Bronė 654
 Norkus Vladas 226
 Norušas Jonas 32
 Norušienė Barbė 32
 Norvydaitė Julija 429
 Norvydienė Joana 163, 221
 Norvydienė Ona 344
 Notelis 42, 47
- O**
 Ogij Piotras 511, 513
 Ohlendorfas Ottas 484
 Olbutas Albinas 624
 Opulskis Antanas 138
 Ožėskienė (Ožėškova) Eliza 354, 599, 604, 605
 Ozolai 538, 556
 Ozolaitė Zigrīda 559
 Ozolas Aleksas 73
 Ozolas Janis 531, 558
 Ozolas Karolis 73, 533, 538, 540, 555
 Ozolas Paulis 538
 Ozolas Povilas 532, 545
- P**
 Pabrėža Juozas 4, 23, 247–249, 712, 714, 720
 Pacevičius B. 429, 430
 Pailis P. 382
 Pajėdaitė O. 422
 Pakalniškis Bronius 567, 694
 Pakalniškis Vladas 345
 Pakamanis Albertas 567
 Paknis R. 667
 Pakulis Juozas 477
 Palčiauskai 89
 Palionis Jonas 486
 Paliulionis Bronius 477, 492
 Paniuškienė Ona 123
 Panuškis Kostas 477
 Papečkienė S. 357
 Pariškis 254
 Parnarauskaitė Nijolė 345
 Pašakarnis 82
 Pašakarnaitis Lukas 456
 Paškauskis 254
 Paškevičiai Marija ir Henrikas 402
 Paškevičienė (Stravinskaitė) Agnė 423, 427, 428, 683, 684
 Paškevičienė (Sakaitė) Marija 401–403, 684
 Paškevičius Henrikas 402
 Paukštytė R. 182, 184, 187
 Paulauskas Henrikas 410, 419
 Paulavičius Bronius 421
 Paunksniai K. ir J. 227
 Paunksnienė Julija 400
 Pauža V. 475
 Pažardis Tomašas 453, 461
 Pečkauskai 603
 Pečkauskaitė-Ivanauskienė Karolina 607–609
 Pečkevičius Mauricas 598
 Pečkevičiūtė Karolina 598
 Pelciai 541, 545
 Pelcienė 545
 Pelcius 532, 539
 Pelcytė Cylė 545
 Pelcytė Mīna 545
 Pelevinas 512
 Pelsė Arvydas 413
- Perecu I. L. 384
 Perelšteinas H. 417
 Permanaitis Jonas 447
 Peškevičius 357
 Petelčis Andrius 447, 450
 Petersas 366
 Petkauskis 558
 Petkevičaitė-Bitė Gabrielė 76, 353
 Petkienė Pranciška 189, 192, 221
 Petkus 49
 Petkus A. 397
 Petkus Vincas 49
 Petraitienė Antanina 186, 192
 Petraitis 79, 81
 Petraitytė Kristina 550
 Petraitytė Vilija 550
 Petrašiūnas Aloyzas 625, 627, 646, 647
 Petrauskas Adomas 477, 491, 494
 Petrauskas Jonas 473–475
 Petrauskas M. 90
 Petrauskas Martynas 254
 Petrauskas Matas 468, 475
 Petravičius (kunigas) 51
 Petravičius Viktoras 649
 Petrikauskaitė Z. 345
 Petrikauskienė O. 344
 Petrošienė Elžbieta 234
 Petrošiūtė N. 565
 Petrošiūtė Ona 213, 214, 217–219, 221, 239
 Petrulis Juozas 421
 Pietaris V. 353
 Pilelienė Marija 565
 Pikelytė Elena 159
 Pikturna Aleksas 684
 Pilkutaitis Laurynas 459, 460
 Pilsuskienė Ona 88
 Pinski A. 471
 Piotrovskis A. (Piotrowski Antoni) 612
 Pišelis 506, 507
 Plekavičius 66
 Plekavičius Feliksas 49
 Pletkus Juozapas 699
 Plonienė 166
 Plonienė Janina 221
 Plonys Justinas 221
 Plungė Jonas 496
 Pochrovskaja L. V. 100
 Pocienė (Rupsytė) Ona 266, 273, 275, 277, 284, 286, 288, 290, 304, 305, 307
 Pocius 529
 Pocius A. 628
 Pocius L. 645
 Pocius Rokas 346
 Pogorelkovaitė I. 349
 Pohlis von Robertas 470
 Pokrovskis 81
 Polianskis N. I. 467
 Pöllupüü (Šležaitė) Valerija 24, 684, 570, 572, 574, 582, 684, 719
 Popielska Vanda 380, 381
 Poreckis 80
 Poška Antanas 657
 Poška D. 682
 Poškus Kazys 477
 Poškus V. 584
 Povilaitis Ivanas 460
 Povilaitis Jonas 515
 Povilionienė Veronika 721
 Pranauskaitė 31
- Pranauskas Aleksandras 65
 Preikša K. 86
 Prekeris Felicijonas 404, 405
 Prelgauskas Juozas 241, 246
 Prelgauskienė (Šiurkutė) Stasė 98, 102, 103, 163, 181, 192, 241, 246
 Prielgauskaitė Paulina 348
 Prielgauskis Juozas 98
 Priluckis Noachas 389
 Priss Sergejus 356
 Prokopčiukas Borisas 699
 Pruškovskis Vitoldas 354, 598, 600, 605, 608, 611, 612
 Pruškovskis Vitoldas Prutenis 529
 Prützmannas 484
 Pšibiliauskas Rapolas 352–354
 Pšibiliauskas Stasys 355
 Pšibiliauskienė (Ivanauskaitė) Sofija 351, 353–356, 601–603, 607–609, 622, 675, 684, 697
 Puidokas Tomas 98, 714
 Puišytė Rūta 464, 465, 495
 Pukevičius 81
 Pukevičius K. 76
 Pundzevičius-Petliukas P. 76
 Pundzius B. 656
 Pundziuvienė G. 694
 Pundziūtė Valerija 400
 Puntus Prekšys Juozapas 456
 Pupaleigis Stanislovas 699
 Pūplinskis 125
 Purėnas A. 363
 Puskunigienė Ona 469
 Puščius Antanas 136, 138, 152
 Puščiuvienė Lineta 719
 Puškinas Aleksandras 421
 Putinaitė Genovaitė 82, 221, 345, 695, 699, 700, 714
 Putvinskis V. 348
 Puzinaitė Anastazija 72
 Puzinas 26
- R**
 Rabinovičius 88
 Racevičienė Agnieška 531
 Račiūnaitė-Paužuolienė Rasa 164, 182, 358, 706, 714
 Račiūnas A. 427, 683
 Račkauskas Karolis-Vairas 685
 Račkauskas Merkelis 76, 685
 Račkauskas Stasys (Stanislovas) 508, 509
 Radeckas Bronius 704
 Radeckienė (Valotkevičiūtė) Bronislova 685, 704
 Rajeckas Vladas 412, 413
 Ragauskas Aivas 721
 Rakštikiėnė Stefanija 392, 394, 396, 397
 Rakšty S. 498
 Ramonaitė D. 626
 Ramonas A. 601–603, 606, 610, 622
 Ramonas Stasys 700
 Ramonis V. 427
 Raschas Tomas 496
 Ratkevičius Paulius 359
 Ratkus Jonas 376
 Raubutas Jonas 494, 495
 Raudonis Antanas 223, 224
 Raulinaitis A. 475
 Raustienė 29
 Raustys Antanas 225, 345, 581, 714
 Razmukaitė Marija 250, 714

- Razutis Pranas 37, 56, 88, 90, 91
 Reivyti 76
 Reivyti Vytautas 476, 477
 Rentelnas von Adrianas Teodoras 479, 502
 Rekašienė A. 403
 Reklaitis Vytautas 242
 Repšaitis Stasiulis 459
 Repšienė 408, 509, 510
 Repšienė Antanina 505–509, 511, 513, 515, 516
 Repšienė Konstancija 344
 Repšys 509, 563
 Repšys Antanas 505, 506, 508, 509, 511, 514, 516
 Repšys Juozas 506, 507, 513
 Repšys P. 515
 Repšytė Marija 704
 Revortas V. 471
 Rimantas Juozas 605, 610
 Riminaitis Vaitiekus 461, 462
 Rimkaičiai 446
 Rimkaitė 515
 Rimkaitis Jurgis 448, 453
 Rimkaitis Matas 447, 449, 459
 Rimkaitis Melchioras 450
 Rimkaitis Steponas 455
 Rimkus A. 413
 Rimkus J. 346
 Rimkus Jonas 477, 478
 Rimkus Vaclovas 135
 Rimutyte Ona 175
 Ripšys Stanislovas 459
 Rykšaitis Juozapas 456
 Rogues von Karlas 470
 Roch M. 428
 Rosenbergas Alfredas 479
 Rousseau J. J. 592
 Rosinis D. 427
 Rovas Adomas 676, 700
 Roviene Ona 123, 185, 187, 190, 192
 Rozga Leopoldas 4, 24, 86, 225, 239, 351, 369, 392, 394, 396, 397, 401, 403, 428, 465, 468, 480, 481, 490, 491, 493–495, 517, 581, 586, 670, 675, 684, 685, 687, 689, 697, 701, 712, 714, 720–722
 Rozina J. 382
 Roždestvenskis 87
 Rudokas J. 471
 Rubeževičienė Regina 352, 355
 Rudzinskaitė Giedrė 356
 Rudzinskas D. 692
 Rudzinskas Vidmantas 356
 Rudzinskienė Aldona 356
 Ruginis Jonas 232
 Rukšenas Alfredas 24, 464, 465, 708, 714
 Rupeika M. 76
 Rupšiai Kazimieras ir Uršulė 439
 Rupšaitis Jurgis 459
 Rupšys Aleksandras 404
 Rupšys Antanas 28, 30, 40, 55, 56, 472, 474, 475
 Rupšys Domininkas 64
 Rupšys Kazys 27, 36, 56, 57
 Rupšys Stanislovas 54–56
 Rupšys Vincentas 28, 29, 32, 42
 Rupšytė (Butkienė) Uršulė 56
 Rupšytė (Skirienė) Nastė 30, 53–55
 Rutenbergas Giršas 686
 Rutkauskas (Šležaitė) Aldona 719
- Ruzas Vincas 693, 695
 Ruzgienė 232
 Ruzgys Pranciškus Antanas 686
 Ružė Jonas 380
- S
- Sabalaiuskas Algirdas 383, 411, 494
 Safonovas 516
 Sakai Morta ir Domininkas 397, 400
 Sakalaitė Viktorija 211
 Sakalaukas Edmundas 24, 686
 Sakalaukas Vytautas 686
 Sakalauskiene Danutė 686
 Sakas Aleksandras 397–401, 701, 719
 Sakas Vincas 400, 401, 408, 701
 Sakienė Elena 399
 Sakienė V. 400
 Saladūnas Saulius 661
 Salatkiene Birutė 714, 720, 721
 Salys A. 383
 Santvaras S. 670
 Sapragonas Jonas 686
 Sasinas 471
 Saudargas P. 397
 Saunorienė 166
 Savickas 89
 Savickienė Donvina 263, 268, 274, 306, 349, 721
 Savukynas B. 260
 Schulcas 496
 Sema Anastasija 721
 Sereika Adolfas 704
 Senkus Andrius 256, 714
 Shaw Warren 481
 Sidaravičienė 166
 Silkinis Leonas 355
 Silkinis Stanislovas 601–603, 622
 Sinkevičienė (Barkauskytė) Ona 156, 159, 161–163, 181, 221
 Sinkevičienė Janina 190
 Sinkevičius Apolinaras 230, 687
 Sinkevičius Jonas 4, 135, 142, 154, 159, 162, 167, 171, 190, 424, 431, 687
 Sireika Jonas 712
 Sirutavičienė Irena 362, 367
 Sirutavičius Jonas 364
 Sirutavičius Vladas 87, 353, 355–369, 392, 685, 687
 Sirutavičiūtė Irena 364
 Sirutavienė V. 245
 Siušaitis Matiašas 456
 Skabeikiene 80
 Skardžius P. 383
 Skauzgardai 355
 Skauzgardienė Marcelina 607–609, 621
 Skerstonaitė Laima 419
 Skertonaitė Antanina 684
 Sketeris 91
 Skėrys Leonardas 24, 377, 381, 547, 548, 550, 553, 556, 564, 565, 568, 691
 Skėrys Steponas 568
 Skiotys Aleksas 83
 Skirius Juozas 30, 53–56
 Skiriūtė J. 162
 Skirmantienė Lidija 719
 Skirmevičienė Adelė 486
 Skrickis Antanas 348
- Skrodenis Stasys 4, 411
 Skudžinskas Jonas 704
 Slabienė Karolina 213, 221, 236
 Slančiauskas M. 51
 Slanskis 38
 Sliužinskas R. 266, 273, 275, 277, 284, 286, 288, 290, 304, 305, 307, 349
 Smetona Antanas 356, 363
 Smūdzis Antanas 539, 542, 544
 Smūdytė 542
 Snapštis 79
 Sobenikovas P. 467
 Sodaitis Kristupas 447, 462
 Sodaitis Venclovas 462
 Sonda J. 368
 Sondeckis Saulius 415
 Soračinskas A. 471
 Spirius 41, 63
 Sponheimeris Otto 468
 Sprindis Adolfas 353, 355
 Spungaitis Juozapas 456
 Spurgevičius Povilas 525, 712, 721
 Sruga B. 398
 Sruogienė (Daugirdaitė) Vanda 401, 402
 Stahleckeris Walteris 480, 482, 484, 485, 487, 495
 Stanevičius 456, 460
 Stanevičius S. 682
 Stangas Kurtas 464, 465
 Stankaitis 472, 474, 475
 Stankeras P. 464, 465, 470, 476, 477, 479, 480
 Stankienė Janina 704
 Stankus Aleksandras 704
 Stankus Antanas 476
 Stankus P. 488
 Staponkus A. 563, 567
 Stasiulevičius Aloyzas 624
 Statkienė Ieva 237
 Statkus 31, 255
 Statkus Boleslovas 138, 139, 151
 Staugaitis J. 224
 Stasiulevičius Aloyzas 637
 Staugaitis Vincas 348
 Stauskienė (Vaivadaitė) Stanislava 163, 181
 Steckytė Zofija 123, 163, 494
 Stelmokienė (Šležaitė) Uršulė 102, 181
 Stepien H. 595, 597, 611, 622
 Stepuitaitis 62
 Stonys Martynas 261, 262, 346, 347
 Stonkienė S. 562
 Stonys V. 694
 Stonkus Povilas 493
 Straupienė 459
 Strašiūnas 385
 Stravinskai 526
 Stravinskaitė Jadvyga 701
 Stravinskaitė Julija 424
 Stravinskaitė Juzefa 424
 Stravinskaitė Petronelė 529
 Stravinskas Stasys 525
 Stravinskas Vincas 424
 Stravinskas Vladas 426
 Stravinskienė Ona 525
 Stravinskienė Sofija 344
 Strazdauskas 254
 Streckenbach Bruno 482
 Streleckis Ignas 54
 Strigūnas Rimvydas 704, 720, 721

Strigūnienė Janina 586, 704
 Strutelis 448
 Strutis Jurgis 454
 Stulginskis 88
 Stulpinaitė 41, 66
 Stulpinaitė Z. 348
 Stulpinas 41, 66, 583
 Stulpinas Jonas 245, 246
 Stulpinas Tomas 688
 Stulpinas Vincas 688
 Stulpinas Vincentas 30
 Stunkovskis Martynas 232
 Stupuraitė Pranė 530
 Stupuras 42, 45
 Stupuras J. 564
 Stupurienė 59
 Sudaris Richardas 369
 Sverdiolas Salamonas 415
 Sveškus 471
 Sviežovskienė Jadvyga 351, 608

Š

Šabaniauskas Antanas 634
 Šaitochinas 512
 Šaknys Ž. B. 182, 569–572, 709, 714
 Šalavėjienė Elena 701, 702
 Šalavėjus Antanas 702
 Šalavėjus Jonas 701, 702
 Šalavėjus Stanislovas 701, 702
 Šalavėjus Stanislovas Jonas 688
 Šamotuitis Adomas 457
 Šapira Nachmanas 384, 385
 Šaustas Jonas 469
 Ščiglienė Vaida 24, 595, 601, 606, 675, 710, 714
 Šeinas Natanielius 493
 Šemeta 53
 Šemetaitė J. 266, 273, 275, 277, 286, 288, 290, 304, 305, 349
 Šepka Lioginas 422
 Šeputis 511, 513, 514
 Šerkšnys 54
 Šernas 48
 Šeškauskas Antanas 494
 Šestopalovas N. M. 467
 Šiaulienė Bronislava 102, 192, 221
 Šiaulienė Marijana 704
 Šičkaitė (Žygeliene) Stasė 85, 89
 Šidiškienė I. 135
 Šilinskas Stasys 498
 Šilkai 226
 Šilkas Jonas 228
 Šilkas Vincas 477, 489
 Šimkus S. 90, 427, 683
 Šimkūnas P. 693
 Šimkūnienė Sigrīda 712
 Širvinskai T. ir B. 231
 Širvinskaitė Ona 49
 Širvinskas Juozas 49
 Širvinskas Pranas 88
 Širvinskis Kazys 89
 Širvinskis Pranas 89
 Šiurkienė Barbora 246
 Šiurkienė Julija Rūta 154, 163
 Šiurkienė Marija 704
 Šiurkus 53
 Šiurkus Kostas 245, 246
 Šiurkutė Marija 704
 Šiuša 52
 Šiuša Jonas 87
 Šiuša Juozas 86, 88, 127, 688, 689, 714
 Šiuša Kazimieras 86

Šiuša Stanislovas 88
 Šiuša Stasys 89
 Šiušienė (Statkutė) Morta 86
 Šiušienė Bronė 344
 Šiušienė Liudmila 285
 Šivickienė Aldona 704
 Šivickytė Julija 429
 Škirpa Kazys 466, 468, 469
 Šlabštikaitis Jonas 450
 Šlapelis J. 90
 Šlaustas Jonas 475
 Šlepetyš Jonas 476
 Šležai Valerija ir Aldona 570
 Šležaitė Aldona 429
 Šležaitė V. 684
 Šležas Augustas 684
 Šležas Julius 89
 Šležas Kazimieras 582, 684
 Šležas Klemas 570
 Šležas Stasys 570, 684
 Šležienė Antanina 582
 Šleževičius Adolfas 414
 Šliauteraitis Motiejus 461, 462
 Šliauterienė Stanislava 192
 Šliauteris 347, 525
 Šliauteris Juozas 88, 89, 92
 Šliauteris Pranas 400, 407, 466, 493, 582, 584, 585, 689
 Šliauteris Tadas 211
 Šliauterytė Agnė 89, 688
 Šliauterytė Barbė 89
 Šliauterytė Ona 89
 Šliažas Augustinas 475
 Šliažas Juozas 689
 Šliūpai 539, 559
 Šliūpas Jonas 559, 560, 562
 Šliūpas Rokas 560
 Šliūpas Stanislovas 559, 560
 Šliūpas Vytautas 559–562
 Šniūtė Kazys 477, 491, 502
 Šukiai P. ir S. 238
 Šukienė Emilija 344
 Šukienė Stasė 655
 Šukys 472, 473, 526, 560
 Šukys Antanas 424
 Šukys Kristupas 456, 458
 Šukys I. 525
 Šukys J. 117, 471
 Šukys Pranas 655
 Šukytė Julija 347
 Šumilovas M. S. 467
 Šušaitis Valentas 456
 Šutinienė Irena 465
 Štaras Jonas 345
 Štromas Aleksandras 496
 Štromas J. 496
 Švažas Algimantas 24, 407, 622–628, 630, 632–635, 637, 645–649, 652, 653, 690
 Švažas Kristijonas 632
 Švažas Matas 630–632
 Švažienė (Degutytė) Gražina 24, 626, 629, 631–646
 Šveiceris R. 495
 Šveistrys Antanas 594
 Šverebas Povilas 601
 Švīpa Vladas 496

T

Taylor James 481
 Tamašauskas 517
 Tareškevičius 87
 Tauberis Joachimas 464, 465, 468

Taunys I. 477
 Tautkus Kostas 472
 Teniukas Juozas 380
 Tercijonas V. 210
 Tījūnėlis Liudas 477, 501
 Tījūnėlytė Jadvyga 501, 504
 Tiknius Aleksas 553
 Tiknius Pranas 553
 Tyla Antanas 4
 Tylenaitis Jonas 459
 Tolstojus Levas 91
 Tomašaitis Kazimieras 448, 455
 Tomkevičiai Apolonija ir Vaclovas 369
 Tomkevičienė Elena 380
 Tomkevičienė Vanda 375, 376
 Tomkevičius Cezaris 375
 Tomkevičius Vaclovas 375–381, 690
 Tomkevičiūtė (Popielska) Vanda 380
 Tomkevičiūtė (Przedzicka) Janina 380
 Tompsonas Stivas 309
 Treinys Pranas 409
 Trimonienė Rita Regina 4, 24, 446, 707, 712, 714, 720–722
 Truika Stasys 477
 Truikis Liudas 649
 Truska L. 446
 Tučinskas Vladas 477
 Tulauskaitė G. 392
 Tulpinis Antanas 232
 Tumavičius Andrius 24, 506, 714
 Tumavičius Povilas 469
 Tumėnas Stasys 252, 712, 714, 720
 Tupikas Kazimieras 517, 518
 Tupikas Pranciškus 690
 Tutkus Valdas 439
 Tūzas Leonas 181, 367
 Tūzienė (Melgedaitė) Bronė 169, 181, 367, 368

U

Uginčius B. 264, 265, 267–272, 276–283, 287, 288, 292–296, 299–303
 Uginčius Bronius 261, 348
 Uksienė (Katkutė) Virgīnija 691
 Ulpis 536, 540
 Ulvydas Kazys 382
 Ungeitienė Birutė 713, 719
 Urbaitis Ignas 476, 488, 489
 Urbanavičius Vytautas 419
 Urbanavičiūtė Ž. 252
 Urbonai 65
 Urbonaitis Kristupas 462
 Urbonas Aleksandras 346
 Urbonas Feliksas 490
 Urbanavičius 79, 80
 Užaitė Morta 89
 Užaitė Nastė 89

V

Vadeikis Vladas 136, 181
 Vaicenavičienė Dalia 23, 263, 266, 273, 275, 277, 284, 286, 288, 290, 304, 305, 307, 714
 Vaičaitis B. 363
 Vaičiulis 471, 474
 Vaičiulis Edvardas 471, 474
 Vaičius Antanas 23, 418, 437, 585, 702, 704, 712, 714, 719
 Vaičiūnas A. 397
 Vaičius 76, 80, 90

- Vaičkus A. 76, 81
 Vaičkus Juozas 76, 81
 Vainorius Julius 134, 136, 138–140, 142–147, 149–152, 705, 712, 714
 Vaišnorai 525
 Vaišnorai Jonas ir Zosė 527
 Vaišnorai Domininkas ir Petronėlė 528
 Vaišnoraitė Agnė 528
 Vaišnoraitė Elena 527
 Vaišnoraitė Elžbieta 528
 Vaišnoraitė Monika 527
 Vaišnoraitė Zosė 527
 Vaišnoras Domininkas 525–528
 Vaišnoras-Galinis Jonas 526, 530
 Vaišnoras Kazys 529
 Vaišnoras Leonas 526, 527
 Vaišnoras Stasys 527, 528
 Vaišnoras Vincas 528
 Vaišnoras-Drūktasis 526
 Vaišnoras-Vidurinis Jonas 526–528
 Vaišnoras-Pocius Kazys 505
 Vaišnoriėnė (Pikelytė) Marytė 528
 Vaišvila Ignotas 222, 223, 695, 702
 Vaitkevičius 81, 90, 687
 Vaitkevičius Alfonsas 241
 Vaitkevičius Juozas 415
 Vaitkevičius S. 215, 223
 Vaitkevičius Vladas 237
 Vaitkus F. 676
 Vaitkus Pranas 378
 Vaitkus Stasys 605
 Vaitulevičiūtė M. 348
 Vaitulionytė J. 349, 350
 Vaivada Leonas 477
 Vaivadienė (Daunytė) Ona 163, 181
 Vaižgantas 583, 600, 602
 Vakulovas 512
 Valančius M. 120, 583, 591, 592, 682
 Valantis Ignas 23, 24, 135, 233, 234, 375, 376, 378, 381, 423–428, 517, 684, 691, 712, 714
 Valantis Liudvikas 691
 Valantis M. 471
 Valavičius J. 606
 Valentinaitis Grigas 457, 458
 Valiukas Vytautas 226, 227, 417, 696, 704
 Valiukienė Petronėlė 227, 696
 Valius Vytautas 623, 628
 Valiušis Juozas 554, 557, 558
 Valiušytė Ieva 233
 Valkierienė I. 138
 Valkieris Adolfas 138
 Vanagaitė 540
 Vanagas Albinas 541
 Vanagas Arnoldas 541
 Vanagas Kristupas 540–542
 Vanagas Stasys 541
 Vanagas Vytautas 691
 Vanagienė D. 721
 Varašilka Vincentas 68
 Varkalis K. 231
 Vasiliauskas Kazimieras 419
 Vasiliauskienė (Knašaitė) Danutė 115–117, 163, 181, 192, 214, 217, 221
 Vasilis Andrius 460
 Vasilkis Venclovas 457
 Vateikis Vladas 145
 Vazgirdaitė Elena 690
 Vaznionienė (Šiušaitė) Irena 689, 691
 Veidmaniai 533
 Veisaitė Irena 226
 Veisienė (Stripinytė) Danutė Jadvyga 24, 397, 400, 401, 466, 528, 586, 667, 684, 701, 703, 712, 713, 720
 Velička Pranas 527
 Veitienė R. 375
 Venckai 355
 Venckaitis Sebastijonas 458
 Venckutė Aurelija 442
 Venclauskas K. 687
 Venclauskis K. 362
 Venclovaitė Laura 182, 714
 Venskienė (Lekavičiūtė) Asta 153, 155–157, 705, 714
 Venskus Rimantas 692
 Venta Povilas 227, 692
 Vepštienė Halina 403
 Verbickis 457
 Vermauskienė Eugenija 123, 192
 Vėsulai 89
 Vėžauskaitė Jadvyga 429
 Vėžauskas J. 471
 Vėžauskas Vladas 465, 468, 470–474
 Vibernaitis Jurgis 457
 Vibernis Mykolas 458
 Vicikas Nosenas 493
 Vyčiniėnė Daiva 4
 Vydakovas Michailas 513
 Vydūnas 48, 657
 Vienažindis 90
 Viešulas 526
 Viešulas A. 471
 Viešulas J. 471
 Viešulas Kazimieras 494, 495
 Viešulienė Bronė 163
 Vigelytė R. 349
 Vilbasas 536
 Vilčiauskai 372, 373, 542, 558
 Vilčiauskas Justinas 554
 Vilčiauskas Rokas 546, 547, 549, 554
 Vilčiauskas Vytautas 552, 554, 559
 Vileišis J. 363
 Vileišis P. 594
 Vilimas Kazimieras 237
 Vilimienė Elžbieta 237
 Vilimienė Marijona 237
 Vilkas 489
 Vilkas Isaakas 138, 493
 Vilkas Ševelis 138, 491
 Vilkickas Tadas 558, 559
 Vilutis J. 475
 Vilutytė Nijolė 703
 Vingras Alfonsas 585
 Vingras Algimantas 692
 Vingrienė A. 693
 Virbickas L. 475
 Virkutis Stasys 493
 Virmauskienė Eugenija 217
 Viskantas Vincas 476–478, 489–494, 498, 502, 503
 Višinskis Povilas 353, 363, 685
 Vyšniauskaitė A. 182, 184, 187
 Vyšniauskas P. 721
 Vištakis O. 700
 Vytautas 542
 Vitkauskas 29, 31, 35
 Vitkauskas Adomas 135, 149
 Vitkauskas-Granitas Pranas 505
 Vitkauskas V. 259, 383
 Vitkauskienė 29, 34, 35, 37, 38, 51
 Vitkauskienė (Milenytė) Julija 174, 181
 Vitkevičienė 608
 Vitkevičius Vytautas 477
 Vizgirdaitė Elena 376
 Vizgirdas 79, 80
 Vizgirdas Mečislovas 376
 Vizgirdas Petras 87, 89
 Volfas H. 427
 Volteras 685
 Volsonytė Ela 389
- ## W
- Wildtas Michaelis 482, 484, 485, 496
 Wysockis Lucianas 479, 480, 502
 Wodrigas Albertas 468
- ## Z
- Zabiela Gintautas 4
 Zaisas Jurgis 458
 Zaleskis Tomašas 452
 Zalitis 536
 Zandersonas Povilas 477, 478
 Zdanavičius 41
 Zelepūga Antanas 530
 Zemribas Albertas 470
 Zenkulienė Marija 671
 Zenkulis Martinas 136, 139, 150
 Zerveckaitė 254
 Zerveckaitė Albina 345
 Zerveckis Antanas 527
 Zerveckis V. 42, 60
 Zinkevičius Zigmantas 247, 382
 Zivaitė Ina 501, 504
 Zmitaitė Filomena 429
 Znutas Artūras 442
 Znutas Juozas 230
 Zupka K. 392
- ## Ž
- Žalaitė 29
 Žalienė Julijona 221
 Žaliukas A. 376, 377
 Žalys 28
 Žalys Aleksas 168, 181
 Žalys Antanas 90
 Žalys Domininkas 233
 Žalys Juozapas 238
 Žašinas 471
 Žašytienė Regina 682, 700, 720
 Žemaitė J. 76
 Žemaitis 387
 Žiaurys Mykolas 424
 Žiaurytė 424
 Žickutė V. 252
 Židys Juozapas 458
 Žygelis Balys 89, 703
 Žilinskas 471
 Žilytė Z. 348
 Žilionienė Alma 381
 Žalytė Joana 424
 Žiugžda J. 693
 Žiupsniai Audronė ir Arūnas 719
 Žiupsniai Ona ir Martynas 719
 Žiziūnas A. 67, 423
 Žukauskienė Genovaitė 712, 721
 Žukas Anupras 704
 Žukas S. 671
 Žukauskas 34, 471
 Žukauskienė Genovaitė 470, 687
 Žukauskienė Stasė 217
 Žukauskis Jonis 45
 Žulienė (Daunytė) Emilija 165, 174, 181
 Žulko Albertas 628
 Žvirzdinas Vytautas 381

Vietovardžių rodyklė

(I–III d.)

A

Abąskas (Rusija), r. I 393
 Abėzės lāgeris (Komija) I 381; III 699
 Abchāzija (Gruzija), autonominė respublika III 656, 657
 Ačinskas (Rusija), r. I 384, 816
 Agailės, k. I 661; vnk. 297; III k. 532, 564
 Agalių kapinaitės III 653, 564
 Agalių kopyltėlė III 566, 567
 Agalių krūžių kalnėlis III 568
 Agalių miškas I 365, 814, 869; III 563, 565
 Agluonaī, k. III 702
 Airija, vlst. III 669
 Akmenā, up. I 179
 Akmėnė, mst. I 35, 36, 62, 188, 223, 235, 236, 238, 251, 255, 256, 265, 329, 344, 350, 362, 368, 374, 383, 385, 386, 388, 422, 428, 429, 435, 449, 454, 460, 462, 467, 487, 538, 664, 693, 700, 701, 703, 705, 726, 728, 735, 754, 795, 845, 861, 866, 955, 958; r. 38, 51, 109, 113, 170, 171, 458, 460, 462, 463, 467, 469, 473, 475, 482, 484, 544, 694, 695, 729, 730, 732, 745, 749, 826, 844, 847, 848, 850, 866, 873, 917, 918, 923, 925–929, 931, 935, 938, 939, 942, 943, 948, 953, 955–958, 1026, 1030; vls. 279, 289, 290, 329, 363, 804; apskr. 268, 270, 279, 280; sen. 256; II, III mst. 33, 34, 39, 51, 57, 60, 61, 79, 135, 136, 138, 152, 153, 226, 247, 351, 357, 366, 401, 402, 437, 474, 513, 515, 529, 581, 670, 680, 683, 694, 697, 700; r. 136, 229, 239, 242–245, 359, 369, 376, 417, 418, 465, 506, 510, 511, 513–516, 524, 676, 683, 690, 694, 698, 700–702; vls. 26, 473; apyl. 343, 510, 572
 Akmėnės giriā I 224
 Akmenynė, k. I 767, II 65
 Akūtė (Ekėčiai), istor. sr. I 178
 Alāndų sālos I 66, 89, 90
 Aleksandrijā (Skuodo r.), k. III 703
 Ālenšteinas, istor. gyv. I 184
 Alma Atā (Kazachija), mst. III 672
 Ālkiškiai, k. I 428–431, 435, 440, 694
 Ālpės, kln. I 48, 947
 Ālsėdžiai, mstl. I 178, 490, 502, 962; II apyl. 409
 Altājaus krāstas (Rusija) I 373, 375, 378, 389, 390
 Alytūs, mst. I 192; III mst. 692; apskr. 486, 491; r. 700
 Alzamājus (Rusija), r. I 376, 386
 Alžyras, vlst. I 749
 Āmelinga, istor. sr. I 179
 Amėrika, pas. d. (čia vartojama JAV valstybės prasme) I 360, 651, 660, 727, 897; II, III 29–31, 34, 45–49, 52, 53, 66, 78, 80, 89, 90, 137, 353, 366, 369, 419, 426, 431–433, 435, 505, 559, 560, 583, 655

Āndulių kapinynas (Klaipėdos r.) I 158
 Angarlāgas (Rusija, Irkutsko sr.), konc. stovyklų grupė I 373, 385
 Ānglija, vlst. (neofic.) I 32, 47, 322, 324, 340, 674, 687, 978; II, III 48, 49, 433, 568, 697
 Anykščiai, mst. I 62, 946, 960
 Antākainio kāpinaitės III 628, 690
 Anzina, istor. sr. I 179
 Apuolė, buv. istor. gyv., k. I 178, 982
 Āpušė, istor. sr. I 179
 Archāngelskas (Rusija), mst., sr. I 367, 375, 376, 378, 386–388, 391; III 585
 Argentina, vlst. I 800
 Ariōgala, mst. I 186, 489, 499; III r. 700
 Armōliškės, k. I 283, 290, 366, 777, 888; vnk. 297
 Alantā, mstl. I 316
 Aūcė (Latvija), mstl. I 361, 955
 Āugsburgas (Vokietija), mst. III 681
 Augustāičiai, k. I 32, 59, 293, 297, 367, 536, 543, 650, 662, 699, 805, 892; II, III k. 61, 109, 136–147, 149–153, 443, 469
 Augustāvas, mst. II 56
 Aukšučiai, k. I 274, 281, 283, 285, 286, 291, 297, 661, 895, 896, 901; sen. 288, 290; II, III k. 66, 68, 71–74, 89, 90, 103, 125, 126, 128, 133, 348, 370–372, 374, 420, 531–547, 552–563, 673, 693, 698
 Aukštādvaris (Trakų r.), mstl. III 699
 Aukštaitija, etn. sr. I 262; II 252, 262
 Aukštākalnis, vnk. I 297
 Āukštākalnis, k. I 325
 Aūškalnis (dabar Klaišiai), k. I 390
 Austrālija, pas. d., vlst. I 727; II, III 389, 668, 671
 Āustrija, vlst. I 677; II 53, 54, 56, 384, 393
 Avižliai, k. I 124, 190, 258, 270, 281, 282, 365–367, 396, 398, 516, 517, 522, 541, 542, 652, 688, 695, 737, 758, 774, 777, 783, 926; apyl. 365, 366; sen. 288, 290; II, III k. 136, 165, 183, 185, 186, 192, 217, 221, 242, 251, 346, 349, 401, 473, 476
 Avižlīs, upl. I 38, 344, 510, 514, 785
 Avižlių miškas I 38, 110, 113, 115, 116, 121

B

Babrūngas, k. I 179
 Bajerbūrgo pils I 183
 Bajōriškiai, k. I 272, 688
 Balachtā (Rusija, Krasnojarsko kr.), r. I 366, 369, 370, 372, 380
 Balbiėriškis (Prienų r.), mstl. III 696
 Balsiai, k. I 101, 109, 323, 537, 538, 541; dv. 886; II k. 136, 259
 Balsiū kapinynas I 535, 537; II 238
 Baltarūsija, vlst. I 316, 325, 329, 331, 682, 794; II 91, 356, 360
 Bāltija, Bāltijos jūra I 35, 37, 42, 54, 55, 57, 61, 89, 90, 361; III 482
 Bāltijos ūostas III 467
 Baltimōrė (JAV), mst. I 994
 Baltistānas (Indija, Himalajai), r. III 657
 Bardžiai, k. I 27
 Baŕkiškės, k. 844
 Barnaūlas (Rusija, Altajaus kr.), mst. I 374
 Barsiūkai, k. I 878
 Barsiūkų kālnas I 865
 Barsukynė, k. I 694
 Barvūdžiai, k. I 283, 332, 363, 368, 399, 412, 423, 463, 541, 650, 651, 652, 659, 671, 681, 688, 693, 813, 865, 866, 873, 878, 879, 881, 884, 922, 924, 959; apyl. 285, 297, 458, 459; sen. 288, 290; gyv. 885; II, III k. 26, 40, 98, 159, 163, 184, 186, 192, 247, 251, 257, 258, 260, 344, 346, 349, 350, 469, 475, 528
 Baubliai, k. I 109, 281, 297, 303, 368, 535, 541, 681, 688, 699, 817, 828, 830, 837, 844–849, 959; apyl. 303; II, III k. 57, 99, 102, 238, 251, 253, 256, 343, 477, 478, 495, 564, 694, 701
 Bāuskas (Purviai, Dābikinė), k. I 297, 688, 893; II 315, 318–327, 343, 344, 346, 347
 Baūskė (Latvija), mst. II, III 314, 468
 Baužiai, k. I 797, 800, 814, 834, 839, 870; II, III 381, 550
 Bebirvai, k. I 732
 Belgija, vlst. I 748
 Belomorkanālo lāgeris (Karelija) I 381, 387
 Berčūnāi, k. I 946
 Beriōzovka (Rusija, Krasnojarsko kr.), k. I 381, 383
 Berlāgas (Rusija, Magadano sr.), konc. stovyklų grupė, I 368, 378, 383, 385, 386
 Berlīnas (Vokietija), mst. 1008, 1010, 1012, 1021; II, III mst. 360, 465, 466, 481, 484, 694, 700
 Bėmas (Šveicarija), mst. III 465
 Belvėderis (Jurbarko r.), dv. III 700
 Bėržėnai, k. I 368, 650, 681, 688, 818, 826, 865, 866, 871, 872, 878; vnk. 297; II k. 34, 45, 48–50, 60, 89, 99–102, 250, 346
 Bėržoras (Plungės r.), k. I 960
 Bėržynės miškas I 869
 Betūgala, mstl. I 186
 Bijūnai, k. III 569
 Bikavėnai, k. I 157
 Biliūniškės, k. I 270, 271, 281, 282, 283, 285, 290–292, 294, 297, 299, 303, 305, 320, 368, 392, 393, 412, 423, 463, 532, 538, 542, 651–653, 671, 673, 675, 688, 698, 707, 742, 745, 749, 854, 861, 862, 893, 895, 922, 925; apyl. 303, 458, 459; sen. 288, 290; plv. 258, 261, 850, 886; II, III k. 89, 90, 123, 163, 192, 256, 260, 564, 674, 692; plv. 654
 Biliūniškių miškas I 260, 886
 Birma (Mianmāras), vlst. III 653, 657, 668

Biržai, mst. I 185, 262, 289; apyl. 163; r. 474; II, III r. 83, 693, 694, 696
 Biržinėnai, dv. I 491
 Biržulis, ež. III 468
 Biržuvėnai, k. I 177, 187, 323; II 368
 Bitpoliai, k. I 297, 369, 832, 844, 871, 872, 880; II 57, 352, 348
 Bivainiai (Joniškio r.), mst. III 654
 Blāklaukiai (Blāklaukė), k. I 297, 865, 872; II 35, 36, 58
 Bochānas (Rusija, Irkutsko sr.), r. I 368, 369, 380, 382
 Bodāibas (Rusija, Irkutsko sr.), r. I 370, 374, 380, 393
 Bōgotolas (Rusija, Krasnojarsko kr.), r. I 373, 386, 387
 Bolšāja Mūrta (Rusija, Krasnojarsko kr.), r. I 390
 Bolšoj Uljūsus (Rusija, Krasnojarsko kr.), r. 366, 367, 371, 373, 374, 381, 383, 384, 387, 388; gyv. 816
 Bona (Vokietija), mst. II 433
 Bōstonas (JAV), mst. I 325, 920; II 359
 Bōtnijos įlanka I 84, 89
 Bronišiškių palivārkas I 809, 813
 Bubiai, k. I 344; III 495, 696
 Būčgirė, mš. I 537
 Budapēstas (Vengrija), mst. III 660, 669
 Būdrīškės, k. I 281, 285; dv. 297; III k. 688
 Bulgarija, vlst. III 668
 Būrbīškės, k. I 54, 55, 56, 58, 60, 61, 369; dv. 258, 270, 297, 960; II k. 42
 Būrbīškiai, k. I 418; II 346
 Būriškės, k. I 127, 170, 171, 276, 283, 285, 286, 297, 298, 317, 537, 538, 667; dv. 888; II, III k. 31, 343, 473
 Būriškių kapinynas I 535, 537
 Butānas, vlst. III 653, 657, 668

C

Carīcynas (Volgogrādas, Rusija), mst. II, III 400, 701
 Cēklis, istor. sr. I 175–182, 190
 Cēlmė, istor. sr. I 179
 Centrīnė Bāltija, j. I 29, 87
 Chabārovskas (Rusija), mst. II 438
 Chersōnas, mst. I 1016

Č

Čėkija, k. II 402
 Čėkija, vlst. I 183, 184; III vlst. 624
 Čėliābinskas (Rusija), mst., sr., I 374, 381
 Černigovas (Ukraina), mst. II 438
 Čīkagā (JAV), mst. I 796, 1017; II, III 365, 401, 402, 426, 433, 652, 671, 676, 681–684, 688, 696, 697
 Čeremchovas (Rusija), mst., r. I 384
 Čiūiniai, k. I 281, 297, 412, 423, 424, 541, 668, 673, 690, 695; II 247, 253, 256

D

Dābikinė, up. I 51, 430, 845; II, III dv. 61–65, 690
 Dachāu konclāgeris I 339; II, III 389, 686
 Dainavā, istor. sr. I 54
 Dāmis, istor. gyv. I 179
 Daņgė [Dānė], up. I 179
 Dānija, vlst. I 432
 Dapšiai, k. I 172
 Darbėnai, k. II 247
 Dāriaus ir Girėno kalnėlis III 542, 546, 548, 549
 Daubāriai, k. I 172
 Daūbiškiai, k. I 128, 325, 326, 327, 328, 331–333, 335–337, 369, 390, 391, 412, 423, 451, 454, 464, 475–478, 482, 483, 486–488, 538, 670, 674, 693, 694, 919, 924, 926, 959; II, III 247, 253, 256, 258–260, 344, 349, 505, 672
 Daubōs šaltinis I 240
 Daugiņčiai, k. I 541; III 522
 Dauginiai, k. I 694; II 181, 343
 Daūgpilis (Latvija), mst. II, III 365, 485
 Dauguvā, up. I 131, 162, 246
 Deguliai (Utenos r.), k. I 825; dv. 888; II, III k. 56; dv. 376, 529
 Dėlis (Indija), mst. III 668
 Derkiņčiai, k. I 730
 Detrōitas (JAV), mst. II 432
 Deveitlaukis, k. I 872, 878; II 35, 43, 46, 50–54, 58, 59, 61, 346
 Didėjeji Dirvėnai, k. I 177
 Dievėniškės, mst. I 352
 Dilbėčiai, k. I 297, 317, 325, 344, 345, 370, 516, 535, 538; II, III 251, 495
 Dilbėčių miškas I 344
 Dirvėnai, k. I 185, 187, 188
 Dirvōnėnai, dv. 491
 Diržiai, k. I 155
 Dnepropetrōvskas, mst. I 329
 Dōbelupis, up. I 793
 Dōrpatas (Tārtu), mst. I 896; II 75, 80
 Dotnuvā, mst. I 488; III 688, 689, 692, 699
 Domeikiai (Žagarės r.), k. III 529
 Draginiai, k. I 258, 270, 290–292, 297, 364, 370, 393, 396, 423, 535, 541, 695, 818, 825, 827, 846, 847, 865, 868, 871; dv. 262; apyl. 846; sen. 288, 290; II, III k. 30, 34, 35, 43, 54, 57–60, 102, 117, 135, 163, 165, 181, 186, 192, 238, 239, 246, 247, 251, 260, 346, 569, 572, 581, 583, 672
 Drāsučiai (Šiaulių r.), k. III 681
 Drėzdenas (Vokietija), mst. II 402
 Drūskininkai, mst. I 960
 Drūksiai, ež. III 696
 Dubrōvkos lāgeris I 384, 378
 Dubrovļāgas (Mordovija), konc. stovyklų grupė I 368, 370, 373, 374, 378, 381, 382, 385, 386
 Dubýsa, up. II, III 135, 468
 Dubýsos pilsis I 185
 Dumbriai, k. I 189, 239, 240, 242, 246, 249, 250, 253, 281, 289, 297, 371, 394, 395, 396, 412, 423, 478, 521, 758, 774, 777, 859, 875, 924;

II, III 59, 165, 173, 181, 251, 309, 343, 349, 456, 458, 459, 508, 509, 528, 673
 Duobelė (Latvija), mst. I 184
 Duobelės pilsis I 183
 Duobėnai, istor. sr. I 179
 Dupulčiai, k. I 178
 Dusaĩ, k. I 128, 130, 131, 177, 178, 180, 181, 249, 250, 253, 281, 285, 297, 363, 653, 659, 669, 671, 675, 688, 694, 695; II, III 251, 343, 347, 524, 525, 529, 530, 670
 Dūseikiai, k. I 176, 181; dv. 177
 Dusų ūžribis I 249
 Dūvzarė, istor. sr. I 175–180, 190
 Dūzonė, istor. sr. I 176–178, 180, 181
 Dvāriškiai, k. I 516, 517
 Džiūginėnai, k. I 178;
 Džiūginėnų piliakalnis I 178, 180
 Džūkijā, etn. sr. I 54; II, III 252, 253, 626–628

E

Eglesiai, k. I 46, 53, 62, 188, 290, 332, 371, 423, 441, 451, 463, 475, 483, 541, 543, 650, 741, 835, 849, 878, 922, 924, 925, 929, 931; dv. 104, 270, 297, 536, 543, 667, 812, 888; plv. 258; II k. 56, 98, 181, 247, 253, 256–258, 260, 349, 437; dv. 26, 28, 251
 Eglesių pārkas I 104, 105
 Eglesys, up. I 541; II 442, 524, 525, 528
 Egėliškės (Šiaulių r.), k. III 547
 Eikasvė, istor. sr. I 178
 Eļbė, up. III 482
 Elektrėnai, mst. III 703
 Endriėjāvas, mst. I 952
 Eņgelsas (Saratovo sr., Rusija), mst. III 699
 Eņgurė (Latvija), mst. I 447
 Ērfurtas (Vokietija), mst. III 692
 Ērživilkas (Jurbarko r.), mst. III 696
 Ēštija, vlst. I 29, 61, 152, 175, 178, 328, 840, 896; II, III 411, 479
 Europā, pas. d. I 40, 89, 91, 123, 183, 324, 333; III 442

F

Filadėlfija (JAV), mst. III 681
 Fenokāndija, geogr. sr. I 57, 85, 87, 89–91
 Fėrma, k. I 297, 325, 326, 328–336, 372
 Flōrida (JAV), valstija I 919; II, III 393, 676, 697
 Frankfurt am Main (Vokietija), mst. III 670
 Frānkfurtas (Vokietija), mst. III 670

G

Gačina (Rusija), mst. I 391
 Gadōniškiai, k. I 894
 Gadūnāvas, mstl., vls. I 742
 Galindėnai, istor. sr. I 179
 Gāmė (Šventosios dš.), upl. III 442
 Gamėnai, k. I 297, 423, 424, 650, 688, 694, 772, 797; II 52, 344, 346, 347

- Gandingà, k. I 177, 178
 Gandiņgos kálnas (Gandiņgos piliakálnis) I 960
 Gardaĩ, istor. sr. I 178
 Gardinas, mst. I 186, 256
 Gargždaĩ, mstl. I 178, 486, 957, 960; II, III 247, 468, 699
 Gasčiũnai, mstl. I 271, 400
 Gaugariaĩ, k. I 893
 Gegrėnai, k. I 178
 Gembũtė, k. I 336
 Gendviliškė, k. I 249, 250, 253, 285, 297, 372, 484, 880; II 49
 Gėnzgirė, k. III 536, 538
 Gerdžiaĩ (Šakiũ r.), k. III 453, 454, 455
 Gerkiškiũ miškas I 869
 Gervėciai, mstl. I 458
 Gerýbiškiai, dv. I 258, 270, 297, 518, 888; II 366
 Gerždiniaĩ, sen. k. III 447–452, 455
 Gėteborgas (Svedija), mst. III 668
 Gesalai, istor. gyv. I 179
 Giedraiciai (Molėtũ r.), mstl. III 528
 Gimbėtiškė, k. II 93, 94, 259, 367
 Gimbėtiškiũ miškas I 541
 Ginkũnai, k. I 939
 Gintališkė, k. I 158
 Gintališkė kapinynas I 160
 Girininkai, k. II, III 181, 515
 Girėlė, mš. I 538; III 469
 Girkaņciũ miškas I 869
 Giruliaĩ, Klaipėdos mst. d. I 511
 Giržališkiai, plv. I 826
 Gyvoliaĩ, k. I 693
 Gėmelis (Baltarusija), mst. I 880; II 360
 Gėri (Gruzija), mst. I 860
 Gėrkio kalėjimas I 377
 Gorlėgas (Rusija), konc. stovyklũ grupė I 385
 Gėtlandas, s. I 94
 Graikija, vlst. I 727; III 686
 Griežė, k. I 179
 Griežės pilis I 182
 Griežiaĩ, k. I 128–130, 239, 240–242, 247, 249, 250, 253, 288, 297, 372, 412, 421, 423, 478, 924, 959; II, III 31, 42, 251, 447, 458, 509
 Grigiškė, Vilniaus mst. d. I 798
 Grýbiškiai, k. III 504
 Griņkiškis (Radviliškio r.), mstl. III 699
 Grũstė, k. I 178
 Gruzdziaĩ, mstl. I 754, 834; vls. 289, 363, 774; k. 809, 835; II, III mstl. 39, 71, 370, 522, 533, 535, 536, 680; vls. 125, 370, 521, 562
 Grũzija, vlst. I 860; II 82
 Grýbiškiai, dv. I 297
 Griežiaĩ, k. I 189
 Gudaĩ, k. I 323; II 136
 Gũdija (ofic. Baltarusija), vlst. III 479; apskr. 470
 Gujėnai (Radviliškio r.), k. III 699
 Gumbakiai, k. I 282, 283, 285, 290, 291, 297, 372, 392, 412, 423–425, 463, 476, 478, 483, 487, 533, 538, 542, 650, 653, 681, 693, 695, 731, 737, 768, 855, 898, 919, 925, 926, 959; sen. 288, 290; II, III k. 165, 181, 186, 192, 247, 251, 253, 256, 258–260, 343, 344, 350, 675
 Gumbakiũ kapinaitė I 731; II 238–240
 Gumbakýs, upl. III 442
 H
 Hámburgas (Vokietija), mst. II, III 439, 481
 Hėlsinkis (Suomija), mst. II, III 309, 668, 669
 Himalajai, kn., geogr. sr. III 653, 654, 657, 665, 666, 668, 669
 Hũnzai (Indija, Himalajai), k. III 657
 I
 Igárka (Rusija), mst., I 371
 Ignalina, mstl. I 946
 Ilinojus (JAV), valstija III 676
 Ilguvà, k. I 1009, 1010
 Ilžė, k. (lat. Ilze) I 179
 Imbarė, k. I 178
 Iņpiltis, istor. sr. I 179
 Įndija, vlst. III 653, 657, 668
 Įndijos vandenynas I 162
 Indokinija, pss., geogr. sr. III 692
 Indonėzija, vlst. III 657, 668
 Įnta (Komija), mst., I 367, 381, 388; III 680
 Intlėgas, konc. stovyklũ grupė I 380, 381
 Irkũtskas (Rusija), mst., sr. I 367–372, 374–377, 379–382, 384–389, 392, 396, 749, 816; III 504, 698
 Islándija, vlst. I 727
 Ispánija, vlst. III 675
 Itália, vlst. I 497, 502, 674, 1013; III 669, 683, 697
 Ivėškiai, dv. II 370; III k. 555
 Izraėlis, vlst. II, III 388, 481
 J
 Jagrinlėgas, konc. stovyklũ grupė I 386, 387
 Jakštáiciai, k. I 163
 Jakštáiciũ–Meškiũ kapinynas I 160, 162
 Jakaĩ, k. I 694; dv. 297, 512, 516, 517, 650, 888, 890; II dv. 251, 252
 Japonija, vlst. II 387
 Jaroslávlis (Rusija), mst. III 672
 Jauneikiũ kapinynas I 157, 170
 JAV, vlst. I 264, 472, 487, 488, 517, 674, 694, 698, 754, 898, 919, 921, 945, 947, 973, 988, 994; II, III 76, 87–89, 91, 366, 393, 399, 402, 439, 507, 560, 568, 624, 671, 675, 676, 681–688, 692–697
 Jazdaiciũ kapinynas I 158
 Jełgava (Latvija), mst. I 503
 Jekaterinoslávus (Rusija), mst. III 692
 Jenisejskas (Rusija), r. I 371
 Jiėznas, mst. III 486; vls. 491
 Jonáiciai, k. I 189, 224, 238, 249, 250, 253, 290, 297, 326, 335, 372, 390, 412, 535, 538, 694, 758, 799, 891; II, III 163, 181, 192, 238, 240, 251, 279, 280, 295, 296, 299, 301, 346, 348, 457, 478
 Jonáiciũ miškas I 113, 115–117, 339, 795
 Joniškėlis, mstl. II 421
 Jėniškis, mst. I 331, 333, 664, 880, 957, 960, 969, 970; r. 156, 157, 870; vls. 271, 406; apyl. 893; II, III mst. 39, 61, 359, 468, 485, 498, 583, 654, 703; apskr. 499; r. 477, 499, 656, 693
 Jėnlaukiai, k. I 249, 250, 253, 297, 373, 669; II 257, 346
 Jonúciũ kápinė (Kauno r.) III 700
 Jučiaĩ, k. III 702
 Jugoslávija, vlst. I 727
 Juodėnai, k. II 192
 Juodkrantė, Neringos mst. d. I 952
 Juodóji jũra I 42
 Juodšiliai, k. I 733
 Juodupė, mstl. I 397
 Juodziũnai (Kupiškio r.), k. III 698
 Jũrakalnio griovà I 29, 38, 41, 44, 45
 Jũrakálnis, kn. III 442
 Jũrbarkas, mst. I 732, 1009, 1010, 1014, 1021; r. 732; II, III mst. 56, 57, 465, 698; r. 695, 696
 Jurdáiciũ miškas I 869
 Jũrmala, mst. I 726, 737, 748, 750
 Jũra, up. I 177
 K
 Kairėneliai, k. I 128
 Kaĩriškiai, k. I 264, 321–324, 451, 454, 458–460, 462, 463, 468, 482, 483, 487, 516, 533, 535, 541–543, 649, 650, 659, 681, 682, 694, 695, 741, 787, 894, 923, 940–942, 959; apyl. 522, 922; gyv. 109, 922; dv. 107, 108, 321, 533, 536, 543, 650, 661, 662, 664, 888; II, III k. 94, 95, 98, 164–166, 181, 217, 221, 241, 246, 247, 253, 256–260, 349, 352, 353, 359, 360, 362, 683, 685, 697, 700; dv. 355, 362
 Kaĩriškiũ I kapinynas II 166, 238
 Kaĩriškiũ II kapinynas I 535, 542; II 238
 Kaĩriškiũ párkas I 107
 Kaišiadorýs, mstl. I 312; III r. 700
 Kalifėrnija (JAV), valstija III 560, 676
 Kálniškiei, k. I 959
 Kalnažemė, istor. gyv. I 179
 Kálnėliũ kapinynas I 145, 158
 Kálnėnai, k. I 742, 969, 970; dv. 969; II k. 181, 233
 Kálniešiai II (Latvija), k. I 157
 Kálniškiei, k. I 297, 303, 344, 423, 478, 487, 511, 542, 543, 890; dv. 283, 297, 511, 512, 517, 535, 536, 541, 543, 661, 695, 777, 786, 886, 888, 924, 926, 931, 965; II, III k. 238, 247, 347, 349, 437, 480, 489, 497, 501, 503, 504, 585, 653, 654, 683; dv. 38, 124, 251, 489, 500
 Kalótė, k. I 179
 Kalťinėnai, mstl. I 186, 489, 499; vls. 186; III mstl. 468
 Kalvarija, mstl. I 734
 Kalviaĩ (Akmenės r.), k. III 695
 Kamajai (Rokiškio r.), mstl. II, III 400, 701
 Kamãnos, plk. I 62, 96, 97
 Kamãnũ rezervãtas I 960
 Kambodžà, vlst. III 653, 654, 657, 663, 668, 669
 Kampãna (Italija), prov. I 502

- Kamyšlāgas, konc. stovyklų grupė I 370, 377, 381
- Kanadà, vlst. I 277, 486, 651, 674, 727, 857; II, III 424, 427, 568, 675, 683, 697
- Kanteikiai, k. I 363
- Kapėnai, k. I 323; II, III 360, 367, 379, 380, 381, 690; dv. 380
- Kāpčiamiestis (Lazdijų r.), mstl. III 701
- Karagānda (Kazachija), mst., sr. I 368, 379, 381, 385
- Karaliūčius, mst. I 29, 30, 48; sr. 106; III mst. 670
- Karāliai, k. I 872; II 31, 54
- Karālmīškis, mš. I 809–811, 813
- Karēlija (RF respublika) I 87, 90; III 582
- Karibai, j. III 676
- Kargopolāgas (Archangelsko sr.), konc. stovyklų grupė I 388
- Kaīriškiai, dv. I 890
- Karlāgas (Karagandos r.), konc. stovyklų grupė I 383
- Kārpėnai, k. I 51, 52, 428, 438, 442
- Kāršuva, istor. sr. I 177
- Kařta, mstl. I 178; III 694
- Kašūčiu kapinynas I 158
- Kašmýras, geogr. sr. III 663
- Katmandū (Nepalas), mst. III 669
- Kaukaī, k. I 178
- Kaūnas, mst. I 32, 48, 127, 159, 170, 176, 256, 264, 323, 324, 326, 328, 330, 332, 333, 336, 338, 371, 373–375, 377, 383, 384, 388, 391, 392, 408, 409, 487, 495, 504, 506, 507, 514, 657, 659, 669, 673, 675–677, 725, 730, 735, 737, 740, 747, 748, 751, 739, 842, 846, 860, 872, 898, 946, 948, 953, 960, 968, 971, 986, 987, 1001–1003, 1007–1010, 1012, 1017, 1021, 1026; gub. 125, 173, 256–261, 264, 265, 313, 382, 817, 886, 962, 970; apskr. 257, 259, 892; II, III mst. 54, 75, 76, 80, 81, 85, 86, 88, 91, 182, 212, 310, 351, 352, 354, 356, 357, 359, 360, 365, 376, 377, 379, 382, 384, 388, 389, 392, 395, 398, 400, 405, 414, 416, 423, 438, 439, 464, 470, 476, 479, 484, 487, 495, 496, 581, 585, 623, 656, 669, 671, 672, 674–676, 680, 682, 685, 686, 689, 690, 692, 694, 697–700, 703, 704; gub. 209, 388; apskr. 693; r. 392
- Kazāchija, vlst. I 368; III 668
- Kazānė (Rusija), mst. II, III 409, 410, 682
- Kėdāiniai, mst., r. I 157, 488, 733; III mst. 656; apskr. 473; r. 693, 700
- Keiptāunas (PAR), mst. III 685
- Kelme, mstl. I 186, 474, 489, 664; r. 145, 695, 939; II, III mstl. 467, 468; r. 154, 681; vls. 135
- Kėmerovožas (Rusija), sr. III 693
- Kerbediškės, k. I 888; dv. 650; vnk. 297; II, III k. 64, 370, 495, 533, 563; dv. 533, 535
- Kerežiaī, k. I 258, 290, 297, 373, 516, 517, 541, 758, 774, 785, 786; II 251
- Kernavė, mstl. I 173, 960
- Kepāliai, k. III 693
- Ketrā, buv. pav. I 499
- Ketūnai, k. I 741
- Kybārtai, mst. II, III 86, 495
- Kijėvas (Ukraina), mst. I 439; II 76
- Kilūčiai (Biržų r.), k. III 696
- Kinija, vlst. III 668
- Kińkiai, k. I 285, 290, 297, 365, 374, 394, 398, 412, 535, 541, 542, 650, 652, 659, 694, 695, 791, 792, 795–797, 804, 807–810, 815–820, 822, 823, 826–828, 830–832, 834, 835, 844–846, 848, 849, 868–871, 876, 878; apyl. 541, 807; II, III k. 26, 32, 34, 35, 40, 42, 49, 54, 56–58, 213, 214, 217, 221, 223, 234, 239, 247, 251, 346, 347, 355, 424, 427, 437, 473, 495, 517, 519, 522, 523, 683, 684, 691, 701
- Kińkių kapinynas I 793, 831, 832, 835, 867, 876
- Kińkių kapinaitės I 804, 817, 836; II, III 233, 234, 428, 683, 701
- Kińkių miškas I 365, 793, 814, 870
- Kińkupiai, k. I 297, 374, 791, 792, 795–798, 801–803, 809–811, 814, 815, 832, 835, 836, 844, 846, 848, 872; II, III 251, 347, 378, 691
- Kipras, vlst. I 754; III 675
- Kirgizija, vlst. II 439
- Kiseliōvsko filtrācijas lāgeris (Kemeravo sr.) I 387; III 693
- Kivýliai, apyl. II 348
- Klaipėda, mst. I 128, 175, 180, 319, 447, 486, 488, 694, 726, 732, 737, 893, 952, 955, 960, 987, 1001, 1002; II, III mst. 152, 218, 397, 399, 400, 568, 674, 681, 684, 691–695, 699, 703; r. 154, 628; apyl. 467
- Klaišiai, k. I 106, 127, 128, 130, 131, 171, 288, 290, 291, 375, 389, 423, 451, 454, 456, 458, 459, 460, 463, 475, 482, 483, 486, 541, 543, 652, 669, 670, 694, 695, 794, 827, 832, 839, 840, 844, 845–849, 866, 869, 871, 875, 890, 926, 931; apyl. 458, 459, 794, 845, 847, 866; dv. 106, 258, 270, 283, 297, 533, 536, 543, 758, 836, 837, 840, 841, 888, 890; sen. 288, 290; II, III k. 56, 57, 64, 98, 247, 251, 347, 350, 437, 686, 691; dv. 26, 38, 64, 65, 563
- Klaišių miškas I 115, 116, 869, 870; III 519
- Klaišių pārkas I 106
- Klebōniškis, Kauno mst. d. I 953
- Klýkoliai, k. I 325, 362; III 508
- Klyšiai, k. I 321
- Klōvainiai (Pakruojo r.), mstl. III 468
- Kōmija (RF respublika) I 367, 368, 372, 373, 375, 381, 384, 385, 391; III 689
- Kostromā (Rusija), mst. I 262
- Kōziškės, k. I 249, 290, 297, 375, 535, 541, 693, 694, 699, 701, 878; II, III 100, 102, 122, 525
- Krākės, mstl. I 186, 489; vls. 186
- Krāsina (Irkutsko sr.), k. I 368
- Kraslāgas (Krasnojarsko kr.), konc. stovyklų grupė I 370, 381
- Krasnojārskas (Rusija), mst., kr. I 275, 277, 366, 367, 369–377, 379–381, 383–390, 393, 395, 396, 816; II, III 71, 398, 399, 701
- Krāziai, mstl. I 186, 256, 319, 478, 499; vls. 186
- Krekenavā, mstl. I 489
- Kretingā, mst. I 960; r. 152, 730; II, III 166, 247, 413, 467, 468, 699, 701; apskr. 694; r. 477, 627, 701
- Kriokliai, k. I 272, 291, 297, 412, 535, 650, 671, 674, 693, 694, 768, 850, 852–855, 858, 859, 861–864; II, III k. 165–167, 181, 218, 238, 239, 343, 376, 404, 405, 408, 680–682
- Krioklās, up. I 541; III 442
- Krivliākas (Krasnojarsko kr.), k. III 701
- Kruopiai, mstl. I 104, 106, 269, 317, 336, 403, 473, 537, 541, 681, 701, 792, 793, 804, 808, 811, 813–815, 823, 835, 844, 858, 866, 869, 873, 878, 927, 931, 947, 1028; vls. 804, 289, 363, 365, 818, 821, 826, 866; apyl. 361, 364; II, III mstl. 26, 34, 45, 52, 56, 57, 59–65, 233, 234, 359, 472, 474, 505, 584, 691, 700, 701; apyl. 505; vls. 26, 49, 60, 181, 376, 475, 518, 680; dv. 26
- Kruopiai kapinynas I 811; II 376
- Krýzių kālnas I 960; III 568, 659, 660, 667, 669
- Kronštātas (Rusija), mst. III 467
- Kruglavā (Šiaulių r.), k. III 701
- Kubiliai, k. II, III 251, 695
- Kudymkāras (Permės sr.), r. I 369
- Kūkiškės, k. I 233
- Kuliai, mstl. I 960
- Kūpiškis, mst. II, III 85, 86, 695; r. 154
- Kurėnai (Ukmergės r.), k. III 680
- Kurilų sālos III 657
- Kuršai, k. I 181
- Kuršas, istor. sr. I 175–178, 180–182, 189, 190, 265, 485
- Kuršėnai, mst. I 255, 259, 261, 265, 296, 300, 310, 317, 344, 361–363, 365, 367, 370, 374, 375, 377, 378, 382, 383, 392, 432, 471, 472, 487, 494, 538, 541, 546, 660, 664, 671, 681, 693, 704, 708, 726, 736, 740, 741, 748, 749, 802, 809, 811, 818, 823, 834, 835, 851, 915, 935, 953, 955, 966; apyl. 356; r. 363, 421, 458, 870, 893; par. 874; glž. st. 310; urėd. 292; vls. 363, 893; apskr. 270, 953; II, III mst. 52, 57, 124, 131, 133, 136, 181, 251, 370, 378, 485, 495, 498, 502, 504–506, 512, 528, 535, 536, 541, 552, 564, 681, 685, 671, 681, 687, 694; apskr. 499; r. 154, 514, 671; vls. 91, 125, 192, 504; sen. 562; urėd. 563, 565
- Kuršėnų–Aucės rūožas I 361
- Kuršo aukštumos I 35
- Kuršo–Žemaičių sritis I 35, 411
- Kūrtuvėnai, mstl. I 400, 861; III 693
- Kuržemės aukštumos I 35
- Kušleikiai, k. I 280, 281, 283, 285, 290, 297, 376, 688, 689, 809, 827, 896, 901; II, III 32, 49, 103, 128, 251, 370–372, 374, 420, 532, 533, 535, 536, 541, 542, 546–550, 552, 554, 556, 557, 563–565, 673, 698, 699

Kužiai, mstl. I 310, 664, 737; II 181
Kvietkaičiai, k. I 872
Kvėdarna, mstl. III 441

L

Lābaras, istor. gyv. I 178
Laiviai, k. I 158
Laivių kapinynas I 152, 158
Laižuva, mstl. I 269
Laosas, vlst. III 653, 657, 668
Latvėliai, k. I 189, 227, 234, 245, 246, 249, 250, 253, 281, 283, 285, 290, 297, 376, 391, 652, 667, 699, 808, 809, 820, 878, 888, 892; II, III 36, 87, 88, 163, 233, 251, 323, 344, 346, 347, 460, 684, 688, 691
Latvėliškieiai, k. I 281, 297, 364, 376, 817, 865, 872; II 36, 29, 36
Latvėliškių-Gamėnų miškas I 362
Lātvijs, vlst. I 35, 51, 127, 131, 151-153, 155, 157, 162, 163, 170, 269, 503, 660, 671, 737, 743, 749, 865, 881; II, III 88, 128, 158, 359, 411, 413, 439, 479, 691
Laukuva, mstl. III 441
Lazdiniukų kapinynas I 169
Lazdijai, mst., apskr. II, III 252, 694
Lazdėnė, k. I 179
Lažai, k. I 733
Leckavė, mstl. I 325; III 699
Legaičiai, vnk. III 555
Lemjū (Komija), gyv. I 372
Leningrādas (dabar Sankt Peterburgas), mst. I 370, 439, 447, 748, 797; sr. 391; II, III mst. 86, 409, 467, 701
Lėnkija, vlst. I 33, 40, 47, 90, 127, 184, 190, 260, 261, 337, 338, 489, 490, 984; II, III 40, 56, 257, 354, 359, 380, 674, 686, 690
Lėnkai, buv. k. 297
Lėpšiai, k. I 171
Lieknaī, k. I 796; II 53
Lieknėlis (Panevėžio r.), k. III 546
Liēlupē, up. I 170
Līeplaukē, k. I 178, 490
Liepāja, mst. I 251, 258, 289, 299, 305, 333, 338, 502, 893, 953; II, III 90, 91, 365, 402, 468, 674, 682
Lieporiai, k. I 91, 94
Lietuvā, vlst. I 25-27, 30, 31, 34, 35, 47, 52, 53, 62-65, 85, 87, 90-92, 94, 96-100, 106, 110, 112-117, 121, 123-127, 129-132, 134, 136, 152-157, 162, 163, 165, 166, 168-171, 173-177, 180-185, 189, 192, 251, 254, 257, 260, 261, 263-271, 274-279, 286, 292, 299, 303, 308, 310, 311, 315, 319, 321-327, 333, 334, 336-339, 342, 345-347, 349, 351, 354, 357, 359-361, 363, 367-369, 371-393, 396, 397, 399, 400, 402, 404, 408, 409, 411-415, 417-419, 421-425, 427, 431, 433, 437, 439, 440, 445, 450, 451, 454, 457, 458, 461, 464, 465, 467, 469, 473, 486, 489, 501, 504, 511, 520, 535, 537, 544, 649, 669, 743, 749, 948, 978, 981, 994, 1008; II, III 45, 49, 53, 56, 59-62, 70, 76, 82, 92, 93, 98, 99, 107, 112, 121, 128, 134, 137, 150, 151, 153-156, 163, 165, 166, 168,

178, 183, 184, 187, 222, 233, 252, 253, 256, 261, 351, 354, 360, 363, 369, 371, 374, 376, 380, 382, 385, 388, 389, 394, 397, 398, 400, 401, 403, 409, 410, 414, 417, 432, 436-439, 442, 443, 465-473, 475, 476, 479, 485-487, 496, 502, 503, 505, 623, 657, 658, 667, 672, 683, 688
Lýgumai, mstl. I 400; III 485
Linksmūčiai, k. I 155, 157
Linksmūčių kapinynas I 152, 162, 170
Linkuvā, mstl. I 364; III 503, 698
Liūblinas (Lenkija), mstl. I 34
Livōnija, istor. sr. I 175, 178, 181, 183-185, 190
Lodzē (Lenkija), mst. II 63
Lōndonas (Anglija), mst. I 261; II, III 49, 481, 685
Lugovōjaus lāgeris (Karagandos sr., Kazachija) I 375
Luobā, istor. gyv. I 179
Luokē, mstl. I 174, 179, 186-188, 190, 302, 333, 489-492, 499, 941, 952, 960; dv. 489, 491; k. 491; par. 187, 491, 963, 973; vls. 363; II mstl. 247; III par. 702
Lūšē, glž. st. I 310
Lūšē (Mažeikių r.), k. II, III 397, 701

M

Mačina (Krasnojarsko kr.), gyv. I 393
Magadānas (Rusija), mst. I 372, 381, 383, 385
Māišiagala, mstl. I 315; II 413
Maldývu sālos I 162
Mālta, s., vlst. I 947
Marijāmpolē, mst. I 857, 946, 952; apskr. 841; II, III mst. 365, 477, 581, 689, 703
Marcinkōnys, k. III 626
Masiai, k. 805, 809, 811, 812, 814, 832; II, III 30, 701
Maskvā (Rusija), mst. I 179, 391, 439, 445, 454, 727, 748, 749, 801, 953, 1030; II, III 239, 363, 365, 366, 375, 388, 399, 413, 417, 424, 481, 672, 673, 695, 696, 698, 702, 703
Mažaičiai, k. I 365, 812; II, III 376, 378, 690; dv. 376, 377, 378, 381
Mažeikiai, mst. I 270, 277, 281, 310, 312, 315, 317, 329, 330, 346, 350, 352, 362, 367, 368, 373-375, 379, 381, 385, 386, 399, 474, 487, 488, 537, 538, 541, 654, 657, 659, 664, 667, 697, 699, 734, 797, 844, 872, 888, 893, 896, 953, 1026; apskr. 270, 279; r. 62, 182, 486, 847; ūrėd. 470, 484, 485; II, III mst. 53, 63, 64, 75, 76, 80, 81, 218, 246, 247, 348, 413, 429, 474, 512, 581, 661, 684, 685, 694, 695; apskr. 181, 475, 694; r. 380, 477; k. (Šiaulių r.) 533, 535
Mažeikių kapinynas I 162
Mažieji Dirvėnai, k. I 177
Mažoji Lietuvā, istor. sr. I 319, 979
Mažūnaičiai, k. I 487, 535, 541; dv. 297, 376, 390, 888; II, III k. 524, 525; dv. 251, 375
Mažūnaičių kapinynas II 238
Medingėnai, k. I 177, 178
Mėdininkai, istor. sr. I 54, 175, 177, 186, 187, 499; vls. 186
Mėdvalakiai, k. I 253, 376, 516, 697, 758, 832, 871, 872; II 34, 346
Medvežegorsko filtrācijas lāgeris (Karelija) I 386, 387
Mėguva, istor. sr. I 175, 176, 178-180, 190
Meilāičiai, vnk. I 298
Meilāičių kapinynas II 166
Meiziai, k. I 223, 230; III 461
Meizių miškas I 230
Mėksika, vlst. II 387
Mėlburnas (Australija), mst. III 670
Melnikovas (Tomsko sr.), k. I 386
Menčiai, k. I 51
Mergeliūčiai, k. I 794, 804, 811, 878; II, III 58, 475, 700
Merkinė, mstl. I 960; III 671
Meškėliai, k. I 323
Meškeliūnai, k. I 1009;
Meškėnai, dv. I 101-103, 297, 536, 543, 888, 890; II 251, 252
Meškėnų parkas I 101
Meškiai, k. I 323, 516, 517, 543, 669, 695, 894; II 181, 260
Meškių-Gadoniškių dvaras I 321; II 352, 353, 355
Meškūčiai, k. I 939
Mežuotnės pilis I 183
Michailovgrādas (Rusija), mst. III 668
Mickai, k. I 237, 239
Mickiai, k. I 189, 237, 242, 246, 249, 250, 253, 297, 376, 412; II, III 163, 251, 457
Mickiškės, k. I 516, 517; II 343, 348
Miēkupis, upl. III 442
Miēlaičiai, k. III 563
Miēlaičių kapinaitės III 563
Minija, up. I 177, 179
Minlāgas (Komija), konc. stovyklų grupė I 367, 370, 374, 377
Mīnskas (Baltarusija), mst. I 256, 447, 490, 1016; II, III 356, 360, 485
Mintaujā (Jelgava), mst. I 893, 895; II, III 58, 75, 128, 365, 693, 694, 698
Minusinka (Krasnojarsko sr.), k. I 376
Mītavā I 503
Mītakai, k. I 503
Mītūzų miškas I 901; III 555
Miūnchenas (Vokietija), mst. I 30, 48, 817; II, III 351, 469, 681
Miūnsteris, mst. III 697
Mogiliōvas (Baltarusija), mst. I 256; apyl. 325; II mst. 360
Moivėnai, istor. vls. I 177, 185, 186
Molėtai, mstl. I 946, 960; vls. 315
Molotōvsko lāgeris (Archangelsko sr.) I 377, 386-388
Montariškiai, st. I 430
Monrēālis (Kanada), mst. II, III 427, 683
Mordōvija (RF respublika), lag. 367, 385
Mōsėdis, mstl. I 179, 180
Mozūrai, ež. II 56
Mūsā, up. I 170

Mūsinkai, k. III 486
 Mustango karalystė (Nepėlas) III
 653, 668
 Mutenė, istor. gyv. I 178
 Mutinos pilis I 179

N

Naujėi Akmėnė, mst. I 50–53, 332,
 429, 432, 435, 438–441, 446, 447,
 455, 487, 488, 676, 731, 735, 742,
 743, 801, 835, 880, 884, 898, 934,
 939, 940, 941, 960, 1028; r. 62,
 190; II, III mst. 136, 181, 221, 234,
 246, 417, 469, 690, 691
 Narėškino pėrkas III 499, 503
 Narkėitiškės, k. I 235
 Nartaūčiai, k. I 163
 Naujėji Jonėičiai, k. I 517
 Naujėkai, k. I 741
 Naujėji Vėlnia, Vėlniaus mst. d. I
 879; II 380, 381
 Naujėji Źagėrė, mst. I 255, 969
 Negelytė, istor. gyv. I 179
 Negerėlių dvaras I 888
 Nemėkščiai, k. II 400
 Nėmunas, up. I 35, 37, 42, 53–55,
 58, 60–63, 131, 179, 183, 1009; II
 56, 57
 Nepėlas, vlst. III 653, 657, 663,
 666, 668, 669
 Nevarėnai, mst. I 178
 Nevėzis, up. I 62
 Nidà, Neringos mst. d. I 676; III
 657, 660, 669
 Nikolėjėvka (Krasnojarsko sr.), gyv.
 I 386, 387
 Niujorkas (JAV), mst. I 986; II, III
 393, 692, 693
 Niurnbergas (Vokietija), mst. I 184,
 503; III 487
 Nižneudėnskas (Irkutsko sr.), r. I
 379
 Nižnij Ingėšas (Krasnojarsko kr.), r.
 I 373, 375, 379, 384, 385, 389
 Nėla (Italija), mst. I 502
 Norėlskas (Rusija), mst. I 369
 Notėnai, istor. gyv. I 179
 Novosibirskas (Rusija), mst. I 377
 Novosiėlovas (Rusija), k. I 387
 Nyroblėgas (Permės (Molotovo) sr.),
 konc. stovyklų grupė I 375, 382

O

Obėliai, mst. I 317
 Odesà (Ukraina), mst. I 329, 1016;
 III 685
 Ongudėjus (Rusija), r. I 373, 375,
 378, 389, 390
 Orenbėrgas (Rusija), mst. I 336
 Olėndija, vlst. III 568
 Oziorlėgas (Irkutsko sr.), konc.
 stovyklų grupė I 370, 373, 379,
 381–383, 385
 Ožnugaris, kln. III 544, 546

P

Pabėiskas, mst. I 333
 Pabaltijys, geogr. sr. I 29, 172; III
 467, 483
 Pabėda (Tomsko sr.), k. I 381, 388
 Pabėrėzė, k. III 658, 660
 Pabėgas (Tomsko sr.), r. I 376

Padarbiai, k. I 363, 878
 Padubysys, k. III 703
 Paeglesiai, k. I 285, 290, 377, 412,
 460; dv. 298, 888, 890, 667; plv.
 258; II k. 100–102, 165; dv. 38
 Pėzėrio kapinynas I 161
 Pagamė, k. I 285, 289, 377, 669,
 672, 674, 694, 735, 761; vnk. 298;
 II, III k. 343, 344, 346–348, 443,
 688
 Pėgaurė, k. I 953
 Pagėrvė (Biržų r.), k. II, III 59–63,
 680
 Pagėgiai, mst. I 1012; III 675
 Pajojai, k. I 188, 281, 283, 285,
 377, 412; vnk. 298; II k. 86, 250
 Pajūris, mst. I 263
 Pakalniškiai, k. III 695
 Pakalniškių kapinynas I 159
 Pakapė, k. I 817
 Pakistėnas, vlst. III 657, 668
 Pėkempiniai, k. I 693, 736, 795
 Pėkėpšteniai, k. I 693, 736; II 190,
 192
 Pakerėzėiai, plv. I 258
 Pėkėnkupis, vnk. I 793
 Pakrėojis, mst. I 408; dv. 960; r.
 152, 155, 157; II, III r. 154, 693
 Paksteliai (Šiaulių r.), k. III 547
 Pėkulmušiai (Šiaulių r.), k. III 671
 Palangà, mst. I 178, 321, 446, 447,
 693, 893, 894, 943, 946, 953; II, III
 353, 365, 400, 622, 628, 694, 698,
 701
 Palangės kapinynas I 145, 158, 159
 Paliėsių dvaras II 378
 Paliėsių miškas I 869
 Paltėjų kapinynas I 159
 Palestėnà, etn. sr. III 480
 Palėniai (Šiaulių r.), k. III 473
 Pamarkiai, buv. k. I 791
 Paminijys, buv. k. I 178
 Pamočkė (Šiaulių r.), k. III 681
 Panevėzys, mst. I 29, 260, 264, 316,
 332, 503, 504, 735, 822, 939, 947,
 726; II, III 60, 86, 365, 421, 477,
 479, 546, 685, 692, 698, 702; apskr.
 85, 694, 695; r. 692
 Papartėnė, k. I 38, 53, 54, 60, 61,
 650, 662, 669, 684, 688, 805, 953; II
 109, 136–143, 150–153
 Papartėnės malėnas I 55, 293; II
 144, 150, 152
 Papilė, mstl., vls., apyl., sen., par., k.,
 dv. I–III*
 Papilės atėdanga III 443
 Papilės girià I 223
 Papilės girininkijà I 484
 Papilės glž. st. I 305–307, 312,
 364, 389, 395, 396; III 510
 Papilės kapinynas I 125, 127, 128,
 135, 136, 140–142, 144–146, 148–
 174, 327, 344, 390, 391, 504, 532,
 533, 537, 538, 674, 730, 732, 740,
 748, 815, 885, 907, 908; III 671
 Papilės malėnas II 144, 147, 149,
 150
 Papilės pėrkas I 101, 102, 109
 Papilės I pėliakalnis I 25, 126, 127,
 131–135, 170, 172, 173, 181, 182,
 292; III 443
 Papilės II pėliakalnis (Pašalpos kln.)
 I 127, 131, 134, 135

Papilės (Popelėnų) pėliakalnis I 134
 Papilys (Biržų r.), mstl. I 185; II
 83
 Pėpiškiai (Veliuonos vls.), k. III 700
 Paragiai, k. I 321, 469, 484, 543,
 890, 960; dv. 109, 533, 536, 543,
 886, 889; II, III k. 351–357, 359,
 622, 675, 684, 685, 697; dv. 351,
 358
 Paragių pėrkas I 108, 109
 Parėzius (Prancūzija), mst. I 947,
 1005, 1006, 1021; II, III 422, 465,
 652, 668
 Pasličiai, k. I 379
 Pasvalys, mst. I 261, 316, 457, 510
 Pėšalpos kálnas I 134, 135, 228,
 244, 245, 251, 252, 254, 532, 533,
 538; II, III 228, 443, 447–455
 Pėšalpos kėpinės I 481, 494, 685,
 796, 797; II 218, 228–231
 Pašėausė, k. I 400
 Pėšilė, mstl. I 473; dv. 298, 379,
 473, 650, 653, 699, 888, 890; II mstl.
 136–138, 141, 143, 151
 Pėšilės girià I 231
 Pėšilės malėnas I 293; II 146, 150
 Pėškuvėnai, k. I 187, 491
 Pauosupė (Varėnos r.), k. III 622,
 624, 626, 628, 649
 Pėvadakščiai, k. I 379
 Pėvirčiuvė (Jonėiskio r.), k. III 704
 Pavenciai, Kuršėnų mstl. d. I 188,
 410
 Pėventė, k. I 188
 Pėvirvytė, k. III 697
 Pėvirvytės dvaras I 323; II 353
 Pėvirvytės–Gudų kapinynas I 157,
 162, 170
 Pėvyslis, geogr. sr. III 457
 Pažėslis, Kauno mst. d. I 502, 960
 Pažėzmėliai, k. I 736
 Pažėzmėlių miškas (Pažėzmės) I
 263, 392
 Pečeliėniai, buv. gyv. I 187, 491
 Pečiorlėgas (Komija), konc. stovyklų
 grupė I 373, 374, 378
 Pečiorà (Komija), mst. I 391
 Pėlėdiškė, vnk. I 109
 Pelkėlė, k. I 285, 325, 333, 361,
 380, 474, 652, 669, 681, 694, 698,
 699, 751, 893; II, III 50, 114, 115,
 117, 253, 256, 327, 348, 430, 675,
 676, 680
 Pelkėpis, upl. III 442
 Pėnarava (Kėdainių r.), vls. III 473
 Pensilvėnija (JAV), mst. III 681
 Peterbėrgas (Rusija), mst. I 30, 263,
 315, 321, 329, 681, 796, 977, 981,
 987, 998; II, III 85, 86, 88, 90, 122,
 259, 353, 354, 356, 359, 362, 363,
 365, 674, 682, 685, 687, 696, 697,
 699
 Petrašiūnai, Kauno mst. d. I 52;
 III 689
 Petrogrėdas (Rusija), mst. I 328,
 338, 655, 1027; III 685, 686, 695

* Vietovardis Papilė minimas be-
 veik visuose monografijos straip-
 sniuose, todėl puslapiu nenuro-
 domi.

- Piärnu (Estija), mst. I 896
 Pietų Afrika, geogr. sr. III 480, 685
 Pietų Europà, geogr. sr. I 106
 Pietų Lietuvà, geogr. sr. I 54, 56, 61–63
 Pietų Suomija, geogr. sr. I 83, 85, 86, 88
 Piėtvakarių Suomija, geogr. sr. I 66, 84, 86, 88
 Pietvė, istor. apyl. I 178
 Pilė, istor. apyl. I 180
 Pilenė, istor. apyl. I 180
 Pylenė (Papilė), istor. gyv. pav. I 176–181, 190
 Plėteliai, mstl. I 177, 735, 959, 960
 Pleikiai, k. I 798
 Plesėckas (Archangelsko sr.), mstl. I 800
 Plinkáigalis (Kėdainių r.), k. I 157
 Plinkšės (Mažeikių r.), k. III 680
 Plūngė, mst. I 457, 659, 748, 952, 953, 960, 1030; II, III mst. 247, 467, 645, 646, 703; r. 477, 671, 686, 696
 Pluogai, k. I 335
 Plūkė, upl. III 442
 Plymutas (JAV), mst. I 986
 Pnompėnis (Kambodža), mst. III 669
 Pois, istor. sen. I 180; pilies apyl. 178, 179
 Pociūnai, k. III 697
 Pokròvkos kolūkis (Irkutsko sr.) I 371, 376
 Pokròvskas, (Irkutsko sr.), apskr. I 385
 Polòtnikiai (Tomsko sr.), gyv. I 385
 Polovinka (Tomsko sr.), k. I 381, 382, 384
 Poltavà (Ukraina), mst. I 328
 Popylė, sen. Papilės pav. I 177
 Prágalvis, upl. I 38, 106, 236, 430, 541, 844
 Prágalvojai, k. I 189, 223, 235, 246, 249, 250, 253, 380, 396, 858, 872; III 462
 Prágalvojų girià I 223
 Prágalvojų miškas I 385, 399; III 469, 475
 Prahà, mst. I 983
 Francūzija, vlst. I 47, 727, 748, 978; II, III 80, 668, 686, 692
 Pràšiškės, k. I 825, 832
 Pravieniškės, k. I 386
 Prienai, r. III 696, 697
 Pregetvė, istor. gyv. I 178
 Pretzelė, istor. gyv. I 179
 Priekulė, mstl. I 319
 Primòrės kràstas I 378
 Prišiškės, k. I 832; II, III 378, 684
 Prūsija, buv. vlst. I 31, 175, 180, 183, 184, 190, 262, 266; II 49
 Prysmañčiai, k. I 158
 Pūmpėnai, vls. I 503
 Pūnškas (Lenkija), mst. I 458; II 359
 Purviai, k. I 38, 223, 239, 240, 290, 380, 396, 412, 650, 652, 681, 694; II 136, 139, 140, 251, 346, 347, 349
 Purviai I, k. I 281, 298; II 101, 102, 347
 Purviai II, k. I 281, 283, 285, 298; II 285, 291, 297, 298, 309, 348
 Purvių miškas I 38, 366
 Puřviškiai, k. III 693
 Pūšbaubliai, k. I 285, 298, 381, 837, 844, 846, 848; plv. 258; II k. 347
 Pūstlaukis, k. I 94
 Pūžiškiai, k. I 382, 844, 846, vnk. 298, 390; II k. 347
- ## R
- Radviliškis, mst. I 269, 317, 664, 726; r. 128, 725; III mst. 468, 485, 699; r. 696
 Rainiai, k. I 397, 1004; II 505
 Rainių miškas I 708
 Ragāniai, k. III 504
 Rakañdziai, k. III 560, 562
 Ramóniškė, apyl. I 365
 Rasėiniai, mst. I 186, 489, 499; apskr. 260; vls. 186
 Rastenbūrgas, istor. gyv. I 184
 Raudėnai, k. I 736, 861; vls. 400, 736; II k. 57, 225
 Raudondvaris, k. II, III 61, 126, 370, 392, 533, 535
 Raudonskardis, kalva I 54, 55, 58, 59, 61, 170; III 443
 Raudziai, k. 431
 Ravensbūrgas (Vokietija), mst. III 670
 Rietavas, mstl. III 686, 698
 Rečlāgas (Komija), konc. stovyklų grupė I 367, 368, 374, 383
 Reķciai, k. I 290, 298, 650, 660, 694, 953; II 251
 Remtė, istor. apyl. I 179
 Repšiai, k. III 516, 517
 Rešòtų lāgeris (Krasnojarsko kr.) I 373, 375, 379, 384, 385, 389, 390, 391
 Rėkyvà, drp. I 96, 97
 Rýbinskas (Tomsko sr.) I 373
 Rietavas, mst. I 177, 178, 490, 952; II 247
 Rygà (Latvija), mst. I 180, 184, 185, 246, 251, 280, 335, 361, 364, 440, 456, 660, 806, 864, 953, 977, 1017, 1018; II, III 31, 34, 54, 55, 76, 80, 81, 90, 128, 251, 252, 365, 468, 480, 676, 689, 693, 694
 Rygòs ilanka I 35, 61
 Rimšiai, k. I 128, 130, 189, 223, 239–241, 245–250, 253, 270, 281–283, 285, 298, 382, 421, 423, 533, 542, 694–696, 700, 758, 774, 779, 924; II, III 89, 101, 102, 165, 181, 183, 252, 272, 348, 447, 459, 475, 490, 504–506, 511, 513–516, 674, 684, 689
 Riņguvėnų dvaras II 32
 Riņguvėnų kapinynas I 161
 Rytai, pas. š. I 325
 Rytų Azija, geogr. sr. I 110
 Rytų Europà, geogr. sr. I 130
 Rytų Kuřšo aukštumà I 35
 Rytų Lietuvà, geogr. sr. I 54, 57, 61–63, 152
 Rytų Pabaltijys, geogr. sr. I 125
 Ròkiškis, mst. II 86, 154, 421–423
 Romà (Italija), mst. I 175, 182, 947; II, III 26, 432, 697
 Ròplaukiai, k. I 298, 382, 541, 693, 702, 844, 848, 872; II 65
 Ròtinėnai, k. I 329
 Rozalimas, mstl. III 698
 Rùdausiai, k. I 382; II, III k. 56, 475, 504; apyl. 680; dv. 26, 38, 58
 Rùdausių miškas I 116, 361
 Rudikiai, k. I 108, 109, 110, 293, 298, 382, 535, 536, 541, 543, 650, 653, 662, 669, 673, 684, 694, 699, 805, 858, 861; dv. 298; II k. 37, 57, 109, 136–138, 141–143, 150–153, 217, 218, 238, 239, 252, 343
 Rudikių malūnas II 144, 145, 147, 148, 150
 Rukiavà, istor. gyv. I 179
 Ruņšiškės, mstl. II, III 74, 422, 423, 673
 Rùsia, sen. Rusijos pav. I 175, 183
 Rùsija, vlst. I 29, 32, 162, 184, 191, 256, 257, 261, 263, 266, 277, 279, 312–314, 319, 325, 326, 336, 338, 339, 349, 390, 399, 412, 439, 454, 749, 964; II, III 58, 64, 78, 363, 371, 375, 388, 397, 400, 446, 480, 484, 655, 668, 674, 680, 686, 692, 693, 699
 Rùsijos impėrija I 338
- ## S
- Saarema, s. I 94
 Sabláuskiai, k. I 290, 431
 Sacšile, istor. gyv. I 179
 Salantai, mstl. I 963
 Saldė, istor. gyv. I 179
 Saldupys, up. I 541
 Saltòniškių kápinės (Vilnius) III 682
 Sankt Peterbūrgas (Rusija), mst. I 27, 30, 48, 251, 252, 454, 456, 840; II 258
 Satakunta, istor. gyv., apyl. I 65, 83, 84, 86
 Samarà (Rusija), mst. III 680
 Sarátovas, mst. II 356
 Sauginių piliakalnis (Šiaulių r.) I 172
 Savitiškis (Panevėžio r.), k. III 692
 Sedà, mstl. I 177
 Seinai (Lenkija), mst. I 895; apskr. 34
 Sekretarka (Rusija, Krasnojarsko kr.), k. I 367, 371, 373, 383
 Selenāja (Rusija, Irkutski sr.), k. I 389
 Senoji Šiaudinė, par. III 579
 Senoji Žagàrė, mst. I 255
 Semėniškės, k. III 523
 Semipalàtinskas (Rusija), apyl. III 698
 Serabròvas (Irkutsko sr.), k. I 369, 372, 387, 389
 Serbija, vlst. I 798, 809
 Sevdvinlāgas (Archangelsko sr.), konc. stovyklų grupė I 367, 375, 380, 388
 Sevpėčlāgas (Komija), konc. stovyklų grupė I 370, 371, 377, 379
 Sevvostlāgas (Magadano sr.), konc. stovyklų grupė I 372, 388
 Sevdeldorlāgas (Komija), konc. stovyklų grupė I 372, 379, 758, 787, 796, 808, 809, 812, 817, 827, 832, 835, 839, 843, 844, 849, 858, 873, 877
 Sibiras, geogr. sr. I 263, 363, 389, 390, 392, 395 458, 884, 885; II, III 64, 67, 94, 151, 399, 432, 466, 541, 581, 653, 674, 693, 695

- Siblāgas (Kemerovo sr.), konc. stovyklų grupė I 374
Sidabrāvas, mstl. I 725
Sidnėjus (Australija), mst. I 908; III 481, 670
Sigulda (Latvija), mstl. I 447
Sikima, geogr. sr. III 653
Simonova (Krasnojarsko kr.), k. I 367, 371
Skabeikiai, k. I 127–130, 171, 189, 233, 246, 247, 249, 250, 253, 289, 298, 383, 423, 460, 473, 482, 487, 488, 688, 694, 889; II, III k. 89, 252, 343, 344, 347, 461, 525
Skaistgirys, mstl., apyl., vls. I 51, 400
Skandināvija, geogr. sr., pss. I 55, 57, 65, 91, 96; II 360
Skāpiškis, mstl. II 81
Skarātovas (Baltarusija), k. I 161
Skeibė, vnk. I 298
Skleipiai, k. I 323; II 136
Skrunda, istor. sr. I 175, 176, 178, 179, 190
Skuōdas, mst. I 178, 180, 181; r. 171, 182, 730; II, III mst. 247, 468, 694
Slėpsniai (Joniškio r.), k. I 160
Smurgiai, k. I 378, 874; II 52
Solianaja (Irkutsko sr.), k. I 376, 388
Sōvaičiai, k. I 289
Sovietų Sąjunga, buv. vlst. I 339, 417, 419, 428, 439; II, III 128, 380, 389, 433, 438, 468, 481, 482, 484, 490, 656
Spaigiai, k. I 758; III 517, 680
Speinė, istor. gyv. I 179
Staciātiškių kāpinės I 263
Staciūnai, vls. I 400
Steplāgas (Karagandos sr.), konc. stovyklų grupė I 368, 378, 385
Strazdai, k. I 298; II, III 252, 555
Stungių kapinynas (Joniškio r.) 156–158, 180
Stungiai, k. I 818
Sudārgas (Šakių r.), k. I 173
Suetiča (Irkutsko sr.), k. I 385
Suginčiai, k. I 325
Sūomija, vlst. I 65, 89, 94, 96, 152; III 667–669
Surdėgis, apyl. I 128
Surviliškis, vls. I 733
Susumānas (Magadano sr.), r. I 372
Suvalkijā, etn. sr. I 952; II 98, 252
Suvalkai, mst., kr., gub. I 34, 313; III apskr. 694
Svėdasai, mstl. II
Sverdlōvskas (Rusija), mst. sr. I 380; III 703
Svirbūtės, k. I 736
Svirlaukis, k. I 977
- Š
- Šablauskai, k. I 414
Šačiai, k. III 703
Šakainių kapinynas I 161
Šakiai, mst. II 675
Šakyna, mstl. I 362, 815, 839; II, III 370, 673
Šakynos (Kalnėlio) kāpinės I 815
Šaltiškiai, k., karj., gyv. I 38, 53, 62, 104, 113–117, 120, 122, 428–435, 437–439, 441, 442, 444, 446–450, 463; dv. 674, 888; glž. st. 430, tvk. 38; II, III k. 381, 690; dv. 252, 375, 376, 380
Šatrijā, klv. I 330, 960
Šaūtiškiai, k. dv. I 298, 483
Ščarā, upl. I 245
Ščėcinas (Lenkija), mst. II, III 381, 690
Šėduvā, mstl. I 355, 872, 875; vls. 725
Šėgārka (Tomsko sr.), k. I 377, 38, 388; r. 370, 381, 382, 384, 386, 388
Šėmetaičiai, k. I 106, 291, 298, 383, 533, 541, 542 688, 748, 758, 759, 767, 792, 793, 808, 844, 862, 953; II, III 56, 57, 91, 163, 211, 233, 252, 343, 344, 346, 347, 349, 685
Šerkšnėnai, k. I 412
Šėskupis, k. I 695
Šiaudinė, k. I 101, 264, 271, 277, 281, 283, 291, 294, 296, 298, 320, 323, 344, 350–352, 383, 391, 394, 396, 398, 413, 473, 482, 484, 510–523, 532, 533, 535, 536, 542, 543, 650, 661, 681, 701, 779, 783, 785; apyl. 520; dv. 270, 298, 344, 510–512, 516, 519, 523, 650, 652, 667, 670, 673, 684, 693, 694, 695, 785, 795, 886, 888, 890, 925, 944, 945, 959; par. 520; sen. 288, 290; II, III k. 76, 77, 96, 98, 136, 163, 165, 172–174, 177, 178, 181, 212, 213, 217, 221, 222, 235–237, 245, 247, 253, 256–259, 343, 349, 366, 369, 472, 476–478, 480, 489, 495, 498, 503; bžnk. 489; par. 578; dv. 136, 250, 252, 489, 492
Šiaudinės miškas I 352, 359, 360; II, III 138, 489, 492, 494, 495, 503
Šiaulėnai, mstl. I 403, 725; III 696
Šiauliai, mst. I 33, 35, 36, 127, 135, 136, 171, 175–177, 180, 185, 262–268, 270, 272, 279, 299, 305, 308, 310–312, 315, 316, 319, 321, 324, 329, 331, 333, 338, 344, 355, 362, 367, 368–388, 390, 391, 394, 427, 454, 455, 467, 471, 474, 486–488, 508, 510, 537, 654, 657–660, 664, 667, 671, 677, 685, 693, 694, 698, 699, 702, 704, 725–727, 730–732, 735–737, 739, 741, 742, 747–750, 754, 757, 758, 787, 796, 808, 809, 812, 817, 827, 832, 835, 839, 843, 844, 849, 858, 873, 877, 893, 896, 898, 909, 927, 939, 941, 945, 950, 953, 959, 960, 967, 968, 1017, 1021; apskr. 38, 255, 258–261, 264–271, 275, 277–281, 286, 288, 289, 296, 303, 304, 315, 326, 329, 362–364, 403, 407, 408, 411, 413, 414, 416, 454, 462, 484, 546, 664, 677, 698, 704, 767, 821, 843, 845, 891, 914, 938, 960, 965, 1011, 1017–1019, 1024; apyg. 886, 951; r. 106, 145, 158, 329, 378, 487, 703, 740, 809, 839, 939, 998, 1000; vls. 406; II, III mst. 26, 39, 60, 76, 80, 81, 86, 90, 91, 133, 135, 235, 247, 248, 263, 348, 349, 351, 353, 359–362, 365, 366, 371, 376, 384, 388, 393, 397, 398, 401, 402, 404–406, 420, 421, 426, 439, 464, 465, 467, 468, 470, 471, 475–480, 484, 485, 487–489, 491, 492, 496–499, 502, 504, 509, 518, 540, 550, 562, 564, 568, 569, 581, 582, 584, 651, 654, 660, 672, 675, 680, 682, 684, 685, 687–689, 692, 695, 697–701; apyg. 420, 475, 477–480, 485, 498, 500, 502–504; apskr. 71, 125, 181, 223, 224, 359, 360, 376, 465, 466, 469, 470, 475–480, 485, 487, 489, 491, 492, 499, 500, 502, 503, 523; r. 154, 370, 377, 421, 512, 565, 673, 681, 684, 690, 693, 696
Šiaurės Amėrika, geogr. sr. I 103, 104, 106
Šiaurės Europā, geogr. sr. I 90
Šiaurės Kazāchija, geogr. sr. I 386
Šiaurės Lietuvā, geogr. sr. I 27, 51, 59, 91, 98, 99, 125, 129, 150, 159, 164, 172, 263, 269, 532
Šiaurės Vakarų Lietuvā, geogr. sr. I 51, 134, 151, 152, 154–156, 158, 162–168, 170
Šiaurės Vidurio Lietuvā, geogr. sr. I 151, 152, 154–156, 158, 162, 163, 165–167, 170
Šiaurės Vokietijā, geogr. sr. I 29, 190, 268
Šiaurės Žemaitijā, geogr. sr. III 441
Šilai, k. III 447
Šilālė, mst. I 939; r. 157, 473; II, III mst. 515, 695, 697; vls. 181
Šilausiai, k. III 461
Šiliškiai (Šilai), k. I 189, 232, 233, 246, 247, 249, 250, 253, 281, 283, 285, 292, 298, 650, 669, 688, 694, 739, 745; II 49, 53, 102, 123, 163, 186, 189, 192, 264, 265, 267–271, 276–278, 281–283, 287, 288, 292–294, 300, 302, 303, 346–348
Šilūtė, mst. I 110, 383, 384, 801; r. 157; III mst. 696
Šilūtės lāgeris I 388
Šiluva, mstl. I 499; II 166
Širvintos, r. II 262
Šiurkiškės, k. I 298, 365, 541; vnk. 365; II k. 252
Šiupyliai, k. II, III 533, 535, 559; mstl. 49, 533, 535
Šlāpgirė (Kelmės r.), k. I 164
Šlāpgirės kapinynas I 161
Šliūpiškė, vnk. III 531, 559, 539
Šri Lānka, vlst. III 657, 668
Šōksa (Skandināvija), gyv., apyl. I 87, 90
Šukionių kapinynas I 157, 170
Švėdija, vlst. I 191; II, III 128, 433, 439, 668
Šveicārija, vlst. I 338, 339, 690, 727; III 686
Švėkšna, mstl. I 801
Švenčionys, mst. II, III 181, 694
Švendriai, k. I 487, 745, 861
Šventoji, Palangos mst. d. I 447, 946; up. 177; III 674
Šventupiai, k. I 749, 797, 802, 811, 812, 866, 869, 871, 872, 875; II, III k. 34, 35, 40, 42, 45, 52, 57–60, 64, 65, 181, 681; apyl. 680
Šventupis, up. I 431
Šventupių miškas I 110, 115–118, 121, 122, 362, 364, 793, 796, 811, 812, 869; III 519

T

Tailāndas, vlst. III 653, 657, 668
 Taišėtas (Irkutsko sr.), r. I 367–372, 374, 376, 381, 382, 385–389, 392, 816; III 504
 Taišėto–Brātsko lāgeris (Irkutsko sr.) I 379
 Tālinas (Estija), mst. I 447, 727; III 684
 Tāmmella (Suomija), apyl. I 83, 85, 86, 88
 Tārtu (Estija), mst. I 48; II 685
 Tauragė, mst. I 263, 668, 725, 810; II, III mst. 467, 675; apskr. 181, 694; r. 477
 Tauragėnai, k. I 187; dv. 491
 Taūrasišķiai (Lenkija), k. I 34
 Taūsolas, ež. I 190
 Tautgāļiai, k. I 298, 320, 650, 652; II, III 73, 128, 258, 348, 371, 532, 533, 538, 555, 563, 564
 Tautgāļiū miškas I 814, 835
 Tbilisīs (Gruzija), mst. I 315; II 76, 82
 Telsāi, mst. I 127, 176–178, 180, 261, 265, 269, 316, 331, 484, 511, 513, 664, 686, 694, 726, 730, 733, 737, 754, 821, 831, 925, 944, 948, 952, 956, 957, 960, 962, 969, 994, 997, 998, 1001–1004, 1023; apskr. 261, 363, 963, 965; r. 182, 190, 329, 330, 333, 377, 741, 742, 941, 973; II, III mst. 39, 86, 164, 182, 218, 224, 235, 246, 247, 359, 468, 699, 694, 697; r. 154, 181, 477, 693, 697; vls. 181, 192
 Telsiū–Juozapāvo dvāras I 970
 Teksāsas (JAV), valstija III 676
 Temlāgas (Mordovija), konc. stovykla I 367
 Tenga (Altajaus kr.), gyv. I 375, 378, 390, 391
 Tervėtės pilis I 183, 184
 Tibėtās, geogr. sr. III 653, 657–659, 661, 663, 665–668
 Tiļžė, mst. I 826, 1012; II, III mst. 62, 364, 670; apyl. 467
 Timiriāzevskis (Tomsko sr.), k. I 369, 380
 Tyrelė (Irkutsko sr.), r. I 367, 368, 385
 Týrelis, plk., drp., mš. I 520, 869; III 520
 Tirkšliai, mstl. I 963; II 76, 80, 181, 247; vls. 181, 192
 Týtuvėnai, mstl. I 939; vls. 319
 Tiūbingenas (Vokietija), mst. I 30, 48
 Tiuchtėtās (Krasnojarsko kr.), r. I 376, 386
 Tiūmėnė (Rusija), sr. I 29, 379
 Tolišiū kapinynas I 161
 Tolūčiai, k. 319
 Torōntas (Kanada), mst. III 481, 675
 Tōmskas (Rusija), mst., sr., r. I 368, 370, 376, 377, 380–382, 384, 385, 386, 388, 390; III 699
 Traidziai, k. I 189, 227, 234, 246, 249, 250, 253, 281, 298, 384; II, III 88, 348, 447–455
 Traidziū miškas I 230
 Trākai, mst. I 186, 333, 447, 960; III apskr. 465

Trāpai (Irkutsko sr.), k. I 368
 Trėcnė, istor. gyv. I 178
 Triksiai, k. I 246, 249, 250, 253, 291, 292, 298, 412, 413, 538; II, III 192, 252, 456
 Triksiū kapinynas I 538; II 239
 Tryšķiai (Telsiū r.), mstl. I 109, 176, 177, 188, 189, 223, 224, 237, 239, 261, 317, 321, 323, 344, 407, 408, 510, 537, 541, 681, 769, 777, 785, 941, 952, 955; par. 514; vls. 330, 363; II, III mstl. 565, 675, 684, 694, 697; vls. 181, 359, 501, 504; k. 45, 57, 77, 79, 96, 136, 212, 241, 246, 349, 355, 357, 366, 368, 456
 Tryšķiū giriā I 224
 Tryšķiū glž. st. I 322
 Tryšķiū miškas I 377
 Trivalķiai (Pakruojo r.), k. I 163
 Tulkinčiai, k. III 504
 Tupikāi, k. I 329
 Tūrkija, vlst. III 655
 Tvārtikiniai, istor. apyl. I 178

U, Ū

Ūbiškė, mstl. I 973; III 702
 Ūbiškės kapinynas I 973; III 702
 Ūbonaičiai, k. I 285; III 654, 671
 Uchtizemlāgas (Komija), konc. stovyklų grupė I 367, 369, 378, 383
 Uchtā (Komija), r. I 372
 Učiūmas (Krasnojarsko kr.), I 377
 Ukmergė, mst. I 333; II, III mst. 384, 388, 477; apskr. 700;
 Ukrainā, vlst. I 90, 328, 331, 377, 392, 434, 435, 439, 440, 725; III 685
 Ūlā, up. III 626, 628
 Uliva, istor. apyl. I 179
 Unzlāgas (Rusija), konc. stovyklų grupė I 376, 377
 Ūogys, up. I 38, 541
 Ūogiškiai, k. I 365, 366
 Upyna, dv. I 741
 Upytė, istor. sr. I 177
 Ūrālas, geogr. sr. I 336
 Ūrbonaičiai, k. I 249, 250, 253, 281, 283, 291, 298, 384, 391, 412, 476, 688, 924; apyl. 458, 459; sen. 288, 290; II k. 93, 94, 97, 98, 247, 252, 343, 344
 Usollāgas (Permės sr.), konc. stovyklų grupė I 386
 Ustvymlāgas (Komija), konc. stovyklų grupė I 388
 Utenā, mst. I 946; r. 486; II mst. 398
 Užāklės piėva I 231
 Ūžbrasčiai, k. I 109, 298, 384, 837, 844, 846, 848, 872; II 112, 117, 348
 Ūžgulbiai, k. I 878
 Ūžgulbinė, k. I 872
 Ūžinaī–Prāgalvojai, k. I 412
 Ūžklūniai, k. I 851, 861, 862
 Ūžpelķiai, k. I 270, 290, 298, 365, 384, 385, 391, 412, 516, 517, 535, 541, 694, 695, 758, 774, 777, 779, 871, 872; apyl. 366; II, III k. 238, 240, 250, 259, 472
 Ūžpelķiū miškas I 113, 123, 541
 Ūžsieniai, k. I 281, 290, 298, 385, 694, 872; II, III 34, 35, 54, 57, 59, 60, 64–66, 100, 192, 250, 581
 Užūras (Krasnojarsko kr.), r. I 377

Ūzventis, mstl. I 188, 283, 960; vls. 363, 400; II, III mstl. 359, 468

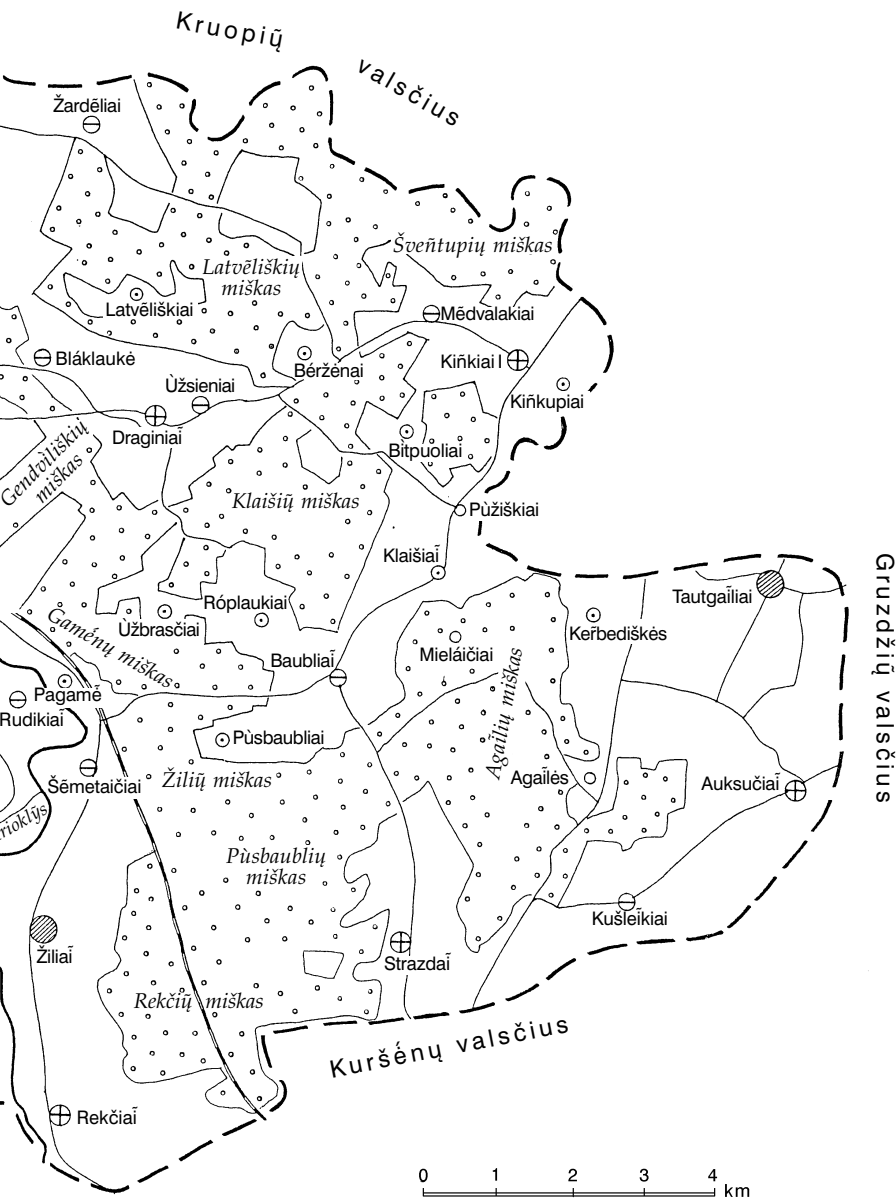
V

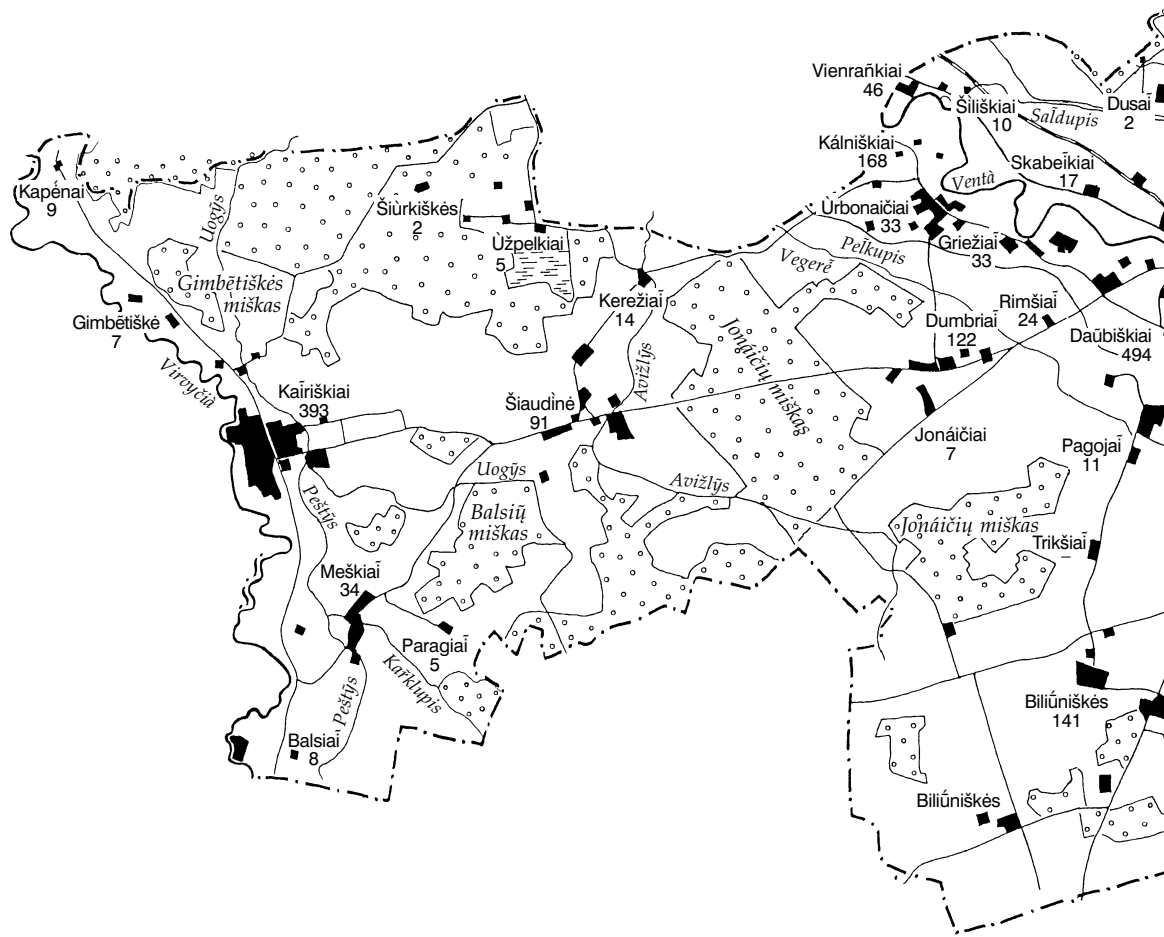
Vabalniūkas (Bižū r.), mstl. III 694
 Vadakstis, up. I 431
 Vaičiāčiai (Skuodo r.), k. I 473
 Vaiguva, vls. I 400; III k. 468
 Vakarai, pas. š. I 325
 Vakarū Europā, geogr. sr. I 30, 31, 33, 47, 246, 249, 251
 Vakarū Kuršo aukštumā I 35
 Vakarū Lėnkija, geogr. sr. I 29
 Vakarū Lietuvā, geogr. sr. I 49, 131, 152–154, 158, 159, 164, 165, 167, 172
 Vakarū Prūsija, geogr. sr. III 467
 Vakarū Vokietijā, geogr. sr. I 48
 Vakarū Žemaitijā, geogr. sr. I 262
 Valešņija (Ispanija), mst. III 675
 Vanderė, istor. apyl. I 178
 Vañniai, mst. I 187, 190, 952, 960, 969, 977, 998; III 467, 468
 Vāršuva (Lenkija), mst. I 40, 127; II, III 351, 353, 389, 622
 Varžė, istor. apyl. I 179
 Vašingtonas (JAV), mst. II, III 439, 691
 Vaškaī, k. II 81
 Vegerė, upl. I 38, 538; II 251
 Vegerėliai, plv. I 298
 Vegėriai, k. I 188, 290, 291, 298, 325, 326, 329, 362, 386, 412, 423, 424, 688, 693, 745; dv. 258, 270, 298, 886; mstl. 329; II k. 123, 163, 247, 253, 256, 257, 260; dv. 251
 Veibenė, istor. apyl. I 178
 Veiveriai, mstl. I 893; k. 819; II, III mstl. 365, 696
 Veiviržas, up. 490, 491, 499
 Velā, upl. I 245
 Velāičiai (Plungės r.), k. II 694
 Velikije Lūki (Rusija), mst. I 694
 Veliuonā, mstl. I 183, 186, 489, 499; II, III mstl. 409, 410, 682, 695
 Venėcija, mst. I 947; III mst. 669
 Ventā, up. I 25, 27–42, 44, 45, 50, 51, 53, 54, 57–63, 101, 109–121, 123, 124, 129, 131, 134, 135, 169, 170, 172–174, 176, 177, 180–182, 185, 190, 222, 227, 229, 231, 237, 240, 242, 244, 245, 292, 310, 325, 334, 338, 340, 341, 358, 362, 366, 380, 398, 399, 411, 412, 433, 460, 462, 464, 465, 467, 470, 481, 484, 488, 493, 494, 499, 510, 532, 538, 541, 542, 545, 650, 671, 674, 680, 684, 685, 690, 693, 698, 707, 726, 748, 759, 765, 769, 772, 805, 806, 851, 852, 857, 858, 861, 864, 903, 921, 935, 949, 951–954, 956, 959, 1016, 1028; apyl. 747; sen. 484, 737; II, III up. 58, 59, 76, 81, 83, 84, 90, 91, 93, 109, 134, 136, 144, 145, 184, 233, 250, 258, 394, 401, 426, 441, 443, 447, 448, 469, 470, 473–475, 494, 520, 586, 654–656, 684; mst. 38, 57, 58, 76, 84, 138, 139, 151, 221, 222, 236, 241, 246, 250, 263, 404, 419, 430, 436, 441, 585
 Ventōs draustinis III 441
 Ventōs miškas I 850

- Ventės regioninis parkas I 25, 38, 123; III 441–445
 Ventės slėnis III 441
 Vėrvedis, upl. III 524, 525
 Vėrvedžiai, k. I 298, 650, 688, 693, 754; II, III 88, 524, 670
 Vėrvedžių miškas I 110, 113, 115, 116, 118, 121, 122, 328
 Vesiölovka (Krasnojarsko kr.), k. I 394
 Vėžaičiai, mstl. I 944, 960
 Vėžlaukio (Raseinių r.) kapinynas I 159
 Vidpoliai, k. I 694
 Vidsodis (Kelmės r.), k. III 681
 Viduklė, mstl. I 186, 489, 499, 502; vls. 186
 Vidurio Europà, geogr. sr. I 31, 106, 123
 Vidurio Lätvijos žemumà I 62
 Vidurio Lietuvà, geogr. sr. I 35, 37, 54–63, 150, 153
 Vidurio Lietuvos žemumà I 35
 Vidurio Šiàurės Lietuvà, geogr. sr. I 156
 Viduržemio jūra I 31
 Vieškšniai, mstl. I 109, 255, 261, 321, 325–327, 329, 330, 332, 334–337, 352, 394, 432, 447, 486, 492, 511, 521, 537, 541, 662, 664, 695, 701, 728, 731, 747, 861, 922, 951, 953, 955, 959, 963, 964, 966, 967; apyl. 364; k. 801, 817; vls. 289; II, III mstl. 57, 81, 76, 90, 136, 218, 241, 346, 347, 353, 354, 359, 366, 380, 381, 391, 400–403, 405, 425, 426, 429, 430, 432, 436, 442, 474, 582–584, 655, 656, 662, 671, 672, 675, 682, 684, 690, 693, 697, 701; vls. 31, 91, 349, 690
 Vieškšnių glž. st. I 335
 Viekvedys, upl. III 442
 Viena (Austrija), mst. I 947; II, III 384, 396, 436, 668
 Vienrañkiai, k. I 189, 231, 246, 247, 249, 250, 253, 291, 292, 298, 387, 389, 688; plv. 249, 251; sen. 288, 290; II, III k. 53, 86, 87, 91, 100, 102, 123, 183, 192, 252, 347, 462, 688
 Viešėlė, istor. apyl. I 179
 Viešvėnai (Telšių r.), k. I 177, 178, 187; dv. 491
 Vietnàmas, vlst. III 653, 654, 658, 668
 Vievis, mstl. I 48, 655
 Viliöčiai k. I 814
 Vilkijà, mst. I 732; II 409
 Vilnia, up. I 502
 Vilnius, mst. I 26, 34, 40, 45, 48, 109, 125, 127, 244, 254, 256, 263, 267, 313, 324, 328, 329, 336, 338–340, 342, 370–373, 379–383, 385, 388, 439, 440, 453, 457, 458, 474, 486–489, 502, 504, 682, 693, 694, 704, 708, 726, 727, 730, 732, 733, 737, 743, 745, 747, 748, 750, 797, 846, 849, 891, 908, 918, 923, 928, 929, 939, 955, 968, 971, 974–976, 981, 983, 986–990, 994, 998, 1000, 1003, 1016, 1021, 1026, 1027; gub. 257, 259, 313, 338, 962; apskr. 251; sr. 485; II mst. 25, 76, 81–83, 86, 90, 98, 99, 101, 110, 112, 113, 117, 120, 135, 141, 143–147, 166, 178, 182, 183, 188, 221, 247–249, 251, 253, 257, 258, 260, 261, 310, 353–357, 360, 363, 365, 366, 368, 371, 382–384, 386, 389, 391, 398, 400–402, 408, 410, 411, 413, 414, 416, 417, 419, 421–423, 436
 Vinkleriskü dvàras I 518
 Vipišinas (Krasnojarsko kr., Balachtos r.), gyv. I 380
 Virbàlis, mst. I 657
 Virga, istor. apyl. I 179
 Virkštinkai, istor. apyl. I 178
 Virvyçià (Virvytė), up. I 38, 107, 109, 177, 178, 322, 323, 447, 489, 537, 681, 886; II, III 93, 134, 136, 139, 352, 360, 363, 366, 394, 441
 Vyrvytė, istor. apyl. I 178
 Viržuvėnai (dab. Janàpolė, Telšių r.) vls. I 186
 Vitėbskas (Baltarusija), apyl. I 325
 Vladivostokas (Primorės kr.), mst. I 382; II 438
 Vokietijà, vlst. I 30, 40, 47, 183, 184, 267, 268, 279, 308, 325, 328, 338, 339, 343, 361, 372, 674, 687, 727, 743, 748, 749, 754, 796, 809, 857, 884, 978, 1012, 1017; II, III 54, 56, 60, 62, 355, 366, 389, 393, 398, 400, 402, 424, 426, 429, 431–433, 439, 467, 480, 481, 491, 496, 584, 670, 674, 675, 681, 683, 686, 687, 692, 696, 697, 771
 Volgogràdas (Rusija), mst. II 400
 Vologda (Rusija), sr., konc. stv. I 379, 387
 Vorkutà (Komija), mst.; konc. stovyklų grupė (Vorkutlàgas) I 370–375, 378–380, 383–385, 391; II 398
 Vosturallàgas (Sverdlovsko sr.), konc. stovyklų grupė I 372
- Z**
 Zabikai, k. I 290, 387, 535, 538, 805, 811, 812, 814, 826, 835, 865, 866, 867, 869, 871–873, 875–878; II, III 25–32, 34–37, 40, 42, 43, 46, 48, 49, 51–65, 88, 163, 165, 181, 217, 238, 239, 252, 672, 673
 Zabikų kapinaitės I 873; II 30, 238, 239
 Zabikų miškas I 870
 Zabikų pėlkės I 868
 Zaporozė (Ukraina), mst. I 330
 Zarsai, mst. I 725; II 77
 Zastaučiai, k. II 75
 Zekulžemė, itor. apyl. I 179
 Zelikotė, istor. apyl. I 179
 Zubrėliai, k. I 283, 298, 329, 456, 690, 767, 861, 863
 Zubriai, k. I 298, 651, 652, 674, 695, 702, 857, 861; dv. 767; II k. 234, 252
- Ž**
 Žagàrė, mst. I 50, 51, 269, 331, 344, 352, 356, 365, 390, 893, 960, 972, 973; istor. apyl. 51, 893; r. 870; vls. 363, 406, 818; II, III mst. 39, 59, 91, 126, 128, 131, 133, 261, 347, 488, 497–499, 503, 529, 694, 700; apskr. 499; apyl. 505; r. 529; vls. 56
 Žalnieriškės miškas I 110, 113, 115–118, 121, 122, 362, 836; II 56, 57
 Žalpių kapinynas II 218
 Žardėliai, k. I 298, 388, 688, 865, 871, 872, 875, 878, 879, 881, 884, 885, 893; II, III 26, 35, 43, 50, 52–54, 59, 60, 346, 691
 Žarėnai, mstl. I 177, 178, 280, 455, 701; k. 808, 809, 820, 834, 873, 878; par. 832; II, III k. 57, 61, 355, 381, 533, 535, 550, 563, 564, 684, 691; mstl. 533; par. 233, 381, 567; dv. 376, 535
 Žarėnai–Latvėliai, mstl. I 796, 800, 802, 809, 811; II 68, 71, 74, 234, 378
 Žarėnų–Latvėlių kàpinės I 839; II 233
 Žàsinas (Šilalės r.), k. I 157
 Žàsliai (Kaišiadorių r.), par. III 699
 Žàsùgala, istor. apyl. I 178
 Žeimėlis, mstl. I 408, 801, 970; III 498
 Žemaičių apygarda III 505
 Žemaičių aukštumas I 35
 Žemaičių Kalvarijà, mstl. I 474, 946, II 166
 Žemaičių Naumiestis, mstl. III 468
 Žemaitijà, etn. sr. I 27, 50, 53, 54, 125, 174–176, 180, 183, 185–188, 190, 191, 223, 251, 261–263, 313, 321, 337, 363, 427, 489–491, 494, 499, 532, 893, 948, 964, 974, 979, 985, 1032; II, III 93, 98, 111, 134, 135, 141, 143, 145, 147, 188, 222, 252, 253, 256, 259, 262, 354, 376, 379, 386, 416, 446, 569, 623, 653
 Žemutinė pilis (Vilnius) I 502
 Žerkšciai, k. I 281, 298, 388, 517, 484, 541, 516, 535, 542, 650, 652, 662, 745, 862, 897, 924; II 90, 91, 136, 137, 139–141, 143, 151, 153, 250
 Žerkščių kapinynas II 238, 240
 Žerkščių malūnas II 145, 147, 150
 Žiemgala, istor. sr. I 152, 170, 172, 175, 176, 178–183, 190
 Žiliai, k. I 258, 270, 281, 283, 285, 290, 298, 362, 388, 650, 657, 660, 670, 674, 675, 681, 693–695, 707, 735, 765, 769, 851, 852, 854, 858, 860, 865; apyl. 284; II, III k. 163, 165, 166, 173, 181, 252, 343, 346, 404, 583, 671, 680, 682
 Žilių miškas I 845

Buvusio Papilės valsčiaus žemėlapis.
Sudarė Lidija Kavaliauskienė

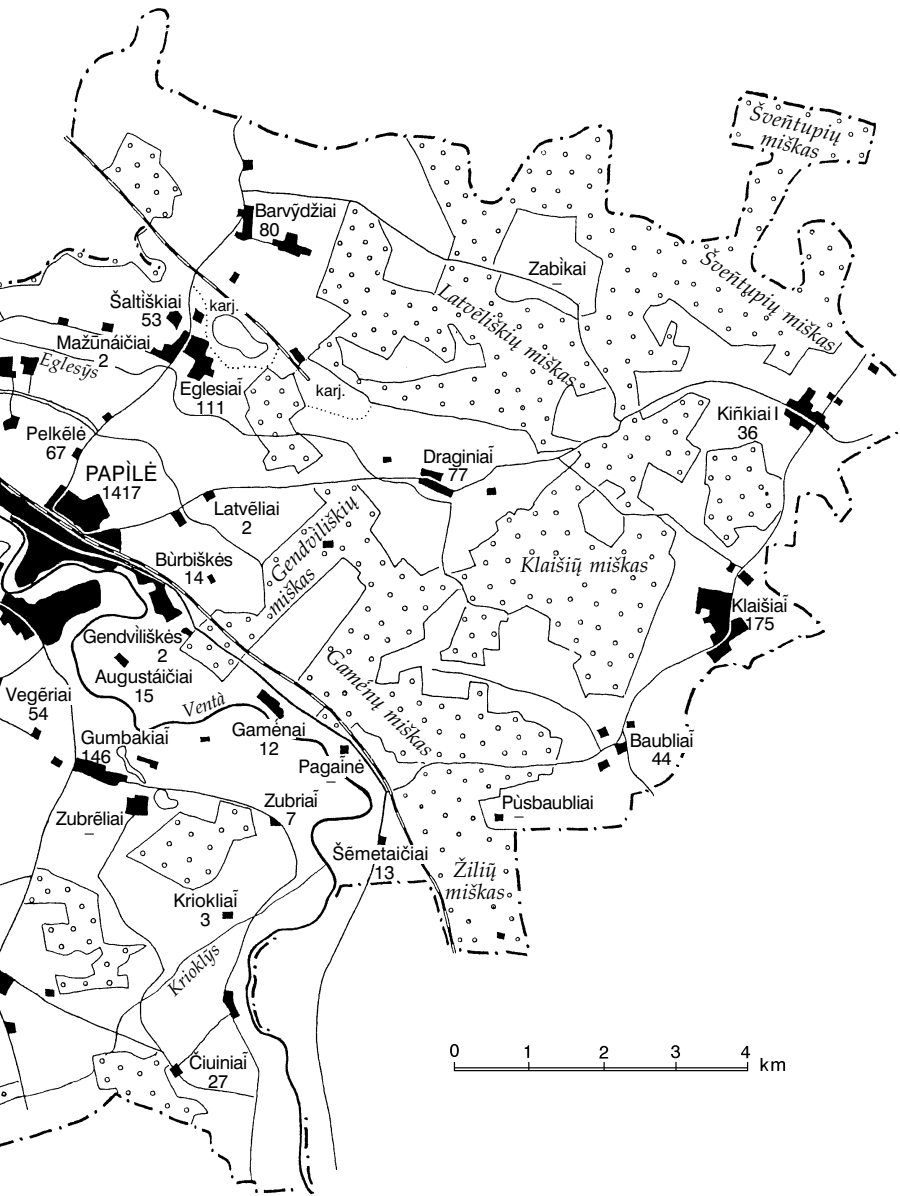

Rimšiai – skaitmuo prie kaimo pavadinimo
24 reiškia gyventojų skaičių 2001 metais

- - - - - Papildės seniūnijos riba

*Dabartinė kartografinė
ir demografinė
situacija buvusio
Papilės valsčiaus
teritorijoje. Sudarė
Lidija Kavaliauskienė*

Administracinės ribos 1945 06 23

- apskričių
- - - valsčių

*Buvusių Lietuvos
valsčių žemėlapis.
Tamsiau išskirtas
Papilės valsčius*

Apie seriją „Lietuvos valsčiai“

Nuo 1994 metų „Versmės“ leidykla rengia ir leidžia monografijų seriją „Lietuvos valsčiai“, skiriamą Lietuvos tūkstantmečiui, kurį minėsime 2009 metais, o kartu dedikuojamą ir kitoms reikšmingoms valstybės, jos miestelių, parapijų bei svarbių įvykių sukaktims. „Lietuvos valsčių“ serija įtraukta į Lietuvos tūkstantmečio programą, kuriai 1999 m. gruodžio 2 d. pritarė Lietuvos vardo tūkstantmečio valstybinė komisija.

Serijos pavadinimas pasirinktas neatsitiktinai: XIX a. viduryje susiformavę valsčiai iki jų panaikinimo 1950 m. buvo mažiausi ir palyginti stabilūs administraciniai-teritoriniai vienetai, jungę tapačios etninės kultūros žmones (pvz., valsčių ribos paprastai atitiko ir parapijų ribas, kartu ir šnektų ribas).

Remdamiesi žmonių atsiminimais, archyvų duomenimis, mokslo studijomis, kitais rašytiniais šaltiniais bei medžiaga, kiekvieną serijos knygą kuria dideli 40–80 autorių kolektyvai – žinomi Lietuvos istorikai, archeologai, etnologai, folklorininkai, kalbininkai, sociologai, gamtininkai, kraštotyrininkai ir kiti autoriai.

„Lietuvos valsčių“ serija – tai daugiatomis vienodos struktūros leidinys apie Lietuvos miestus ir miestelius, kaimus ir vienkaimius, apie jų apylinkių kraštovaizdžio raidą bei istoriją, kovas už Nepriklausomybę, apie tradicinę kultūrą, verslus, kalendorinius ir šeimos papročius, papročių teisę, liaudies išmintį, bažnyčias, įžymius žmones, tarmių ir vietos šnektų ypatumus, tautosaką, tautines mažumas, jų papročius ir kt.

„Papilė“ – vienuoliktoji „Lietuvos valsčių“ serijos knyga (pirmoji knyga, susidedanti iš trijų dalių). Anksčiau išleistos: „Žagarė“ (1998), „Obeliai. Kriaunos“ (1998), „Plateliai“ (1999), „Žiobiškis“ (2000), „Širvintos“ (2000), „Lygumai. Stačiūnai“ (2001), „Veliuona“ (2001), „Raguva“ (2001), „Seredžius“ (2003), „Kvėdarna“ (2004), „Papilė“ I (2004), „Tauragnai“ (2005), „Musninkai. Kernavė. Čiobiškis“ (2005), „Laukuva“ I (2005).

Prasminga Lietuvos tūkstantmetį pasitikti miestų ir miestelių jubiliejais, o šias tradiciškai su pirmuoju rašytiniu paminėjimu siejamas sukaktis įprasminti taip pat rašytiniu žodžiu – knyga.

Lietuvoje būta per keturis šimtus valsčių. Vildamiesi, kad užteks jėgų nors apie dalį jų išleisti knygas, maloniai kviečiame kultūros ir kitas įstaigas, rajonų savivaldybes, seniūnijas, aktyvius kraštiečius, kraštotyrininkus, valstybininkus, kultūrininkus, rėmėjus, visus rašančiuosius neatidėliojant telktis į „Lietuvos valsčių“ serijos rengėjų ir leidėjų būrį – laukia ne vieną dešimtmetį truksiantis ilgas prasmingas darbas.

Antrojoje *Papilės* monografijos dalyje yra etninės kultūros, kalbos, tautosakos, įžymių žmonių skyriai bei istorijos skyriaus atsiminimų poskyris. Papilėje visada vyko intensyvus kultūrinis gyvenimas, jos žemėje gimė literatūros tyrinėtojas Vincas Maciūnas, kunigas ir poetas Stasius Būdas, rašytoja Sofija Ivanauskaitė (Lazdynų Pelėda), žodynininkas ir kalbininkas Chackelis Lemchenas ir kiti.

Trečiojoje dalyje spausdinami 2005–2006 m. parašyti straipsniai apie Aukščių, Kušleikių, Dusų kaimų, dailininkus Nikodemą Ivanauską ir Algimantą Švažą, fotografą ir poetą Paulių Normantą ir kt. žymius kraštiečius. Publikuojami 1662 m. Papilės miestelio ir valsčiaus inventoriaus vertimas į lietuvių kalbą, išsamus tyrimas apie Papilės valsčių pirmaisiais nacistinės Vokietijos okupacijos mėnesiais. Pirmą kartą skelbiamos Paragių dvaro savininko dailininko Nikodemo Ivanausko paveikslų, saugomų Šiaulių „Aušros“ ir žemaičių „Alkos“ muziejuose, nuotraukos. Kaip ir ankstesnėse knygos dalyse, daug dėmesio skirta kultūrai, vėl ir vėl grįžtant prie Simono Daukanto laisvų ir dorovingų žmonių visuomenės modelio.

Pa221 **Papilė** / [sudarytojai Vida Girininkienė, Leopoldas Rozga, Rita Regina Trimonienė, Povilas Kriksčiūnas, Juozas Pabrėža. - Vilnius : Versmė, 2004-2006. - (Lietuvos valsčiai ; kn. 11)

D. 2, 3. - 2006. - 752 p. : iliustr., faks., žml. - Santr. angl. p. 705-710. - Bibliogr. išnašose. - Asmenvardžių ir vietovardžių r-klės: p. 723-742. - Lietuvos tūkstantmečiui, 1009-2009. Lietuvos valstybės - karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, 1253-2003. Papilės 665-osioms metinėms, 1339-2004. Lietuviškos spaudos atgavimo šimtmečiui, 1904-2004

ISBN 9955-589-05-1

11-osios „Lietuvos valsčių“ serijos monografijos II dalyje spausdinami skyriai „Etninė kultūra“, „Kalba“, „Tautosaka“, „Ižymūs žmonės“, skyrius „Istorija“ tęsinys „Atsiminimai“, spalvotų iliustracijų puslapiai. III knygos dalyje spausdinami straipsniai gamtos, etninės kultūros, istorijos, meno temomis, „Biografijų sąvadas“, spalvotų iliustracijų puslapiai, asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės.

UDK 908(474.5)+947.45

Formatas 70 × 108/16. Apimtis 47 sp. l. Tiražas 900 egz. Užs. Nr. 2285.

Popierius lankams: kreidinis *G-print*, 90 g/m², pagamintas *Grycksbo pappersbruk*, Švedijoje.

VšĮ „Versmės“ leidykla, Geležinkelio g. 6, LT-02100 Vilnius.

Telefonas faksas +370 5 2130623, +370 698 20707.

Elektroninis paštas leidykla@versme.lt.

Interneto svetainė www.versme.lt.

Spausdino AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.

Pastebėtos klaidos ir netikslumai*

Puslapis	Eilutė	Yra	Turi būti
106	6 iš ap.	nerinktų kiaušinių,	nerinktų kiaušinių
207	Užraše prie nuotr. 2 iš virš.	„Šv. Pranciškus Asyžietis“	„Šv. Antanas“
456	6 iš ap. (paantrašėje) Išnašoje 1 iš ap.	Tryškių* * Inventoriuje parašyta Trykšiai, turi būti Tryškiai.	Trikšių* * Inventoriuje parašyta Trykšiai.
542	3 iš virš.	Dariaus bei Girėno kalnelį	Dariaus ir Girėno kalnelį
550	13 iš ap.	Tai, būdavo, dažniausiai	Tai būdavo dažniausiai
551	4 iš virš.	kurią gerokai pasivaišinęs	kurią, gerokai pasivaišinęs
552	6 iš ap.	šposindavo	krėsdavo išdaigas
553	4 iš ap.	vadinama	vadinamoji
	3 iš ap.	Taip taip pat	Tai taip pat
554	9 iš virš.	vadinamą	vadinamąjį
686	1 iš virš.	RUTENBERGAS Giršas	RUTENBERGAS Girša
720	19 iš virš.	„Versmės“, leidyklos, išleidusios	„Versmės“ leidyklos, išleidusios

Leidykla neatsako už monografijoje skelbiamų atsiminimų autorių pateiktą informaciją.

* **Papilė** / [sudarytojai Vida Girininkienė, Leopoldas Rozga, Rita Regina Trimonienė, Povilas Krikščiušas, Juozas Pabrėža. - Vilnius : Versmė, 2004-2006. - (Lietuvos valsčiai ; kn. 11).
D. 2, 3. - 2006. - 752 p. : iliustr., faks., žml.